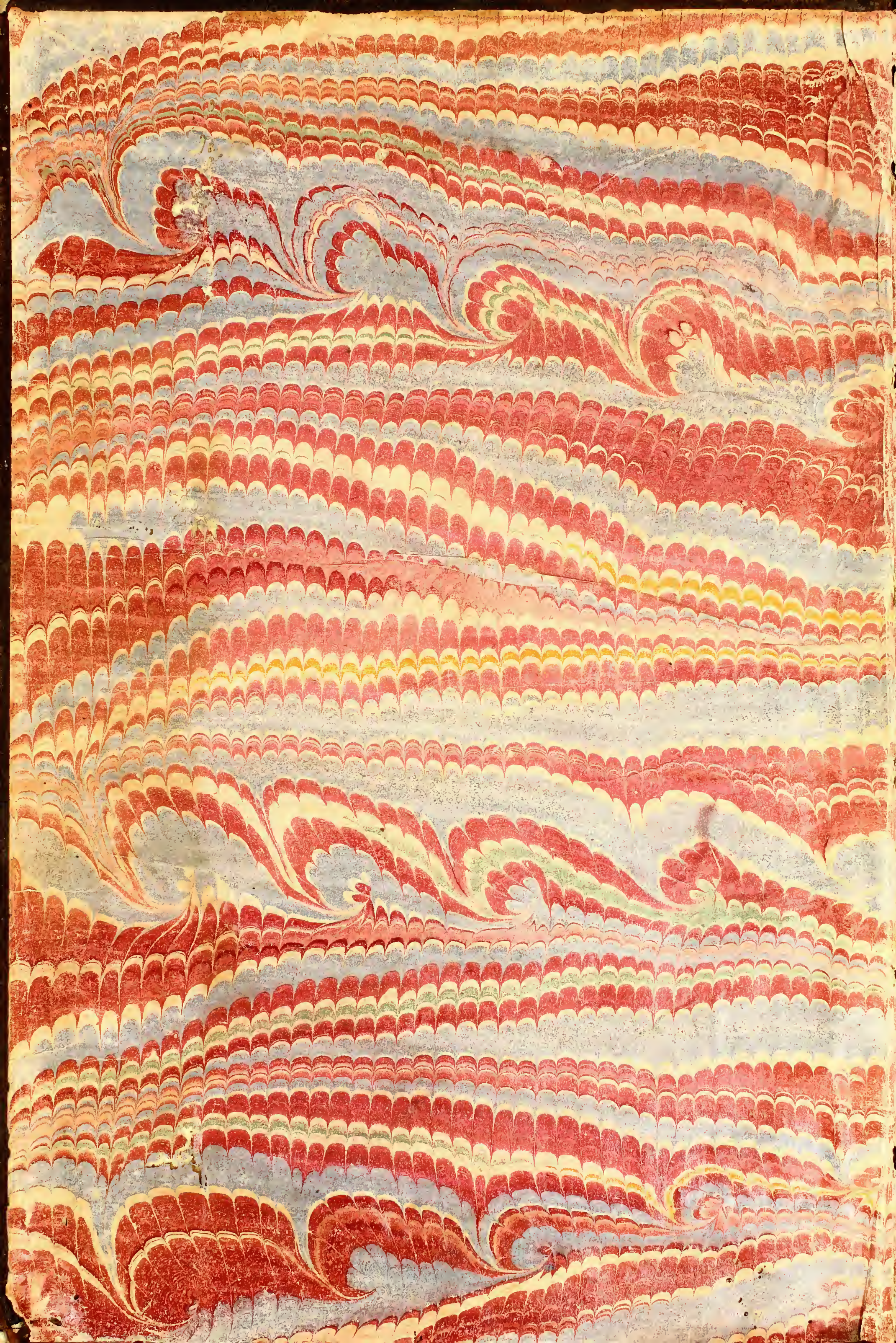

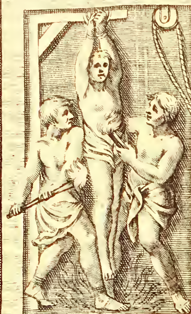
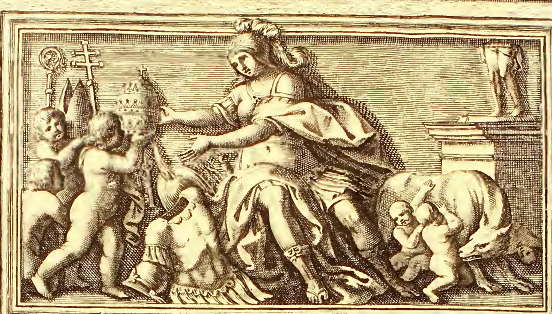
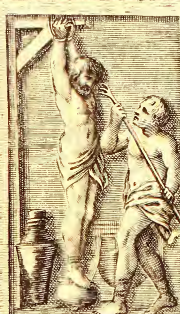

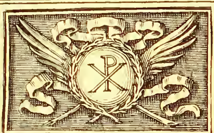
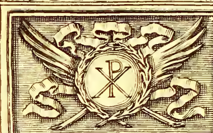
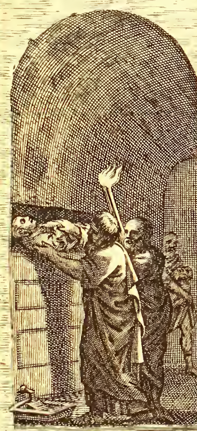
ROMA SVBTERRANEA NOVISSIMA

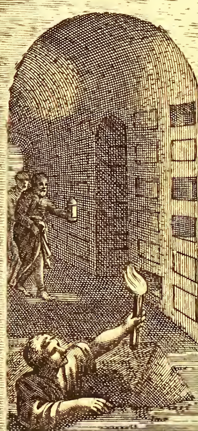
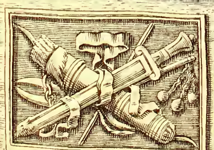
IN DVOS TOMOS DISTRIBVTA.

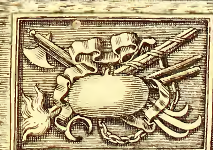

ROMA SVBTERRANEA

Baronius F. Romæ.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA
SEVILLA

ROMA
SVBTERRANEA
NOVISSIMA

IN QVA

POST ANTONIVM BOSIVM ANTESIGNANVM,
IO: SEVERANVM CONGREG. ORATORII PRESBYTERVM,
Et celebres alios Scriptores
ANTIQVA CHRISTIANORVM
Et præcipue Martyrum Cœmeteria,
TITVLI, MONIMENTA, EPITAPHIA, INSCRIPTIONES,
AC NOBILIORA SANCTORVM SEPVLCHRA
SEX LIBRIS DISTINCTA ILLVSTRANTVR
ET QVAMPLVRIMAE RES ECCLESIASTICAE ICONIBVS GRAPHICE describuntur, ac multiplici tum sacra, tum profana eruditione declarantur.

OPERA ET STVDIO
PAVLI ARINGHI ROMANI CONGREG. EIVSDEM PRESBYTERI

Cum duplici Indice, Capitum & Rerum locupletissimo.

TOMVS PRIMVS.

ROMAE MDCLI.
Expensis Blasij Diuersini, & Zanobij Masotti Bibliopolarum.
Typis Vitalis Mascardi. Superiorum permissu.

SANCTISSIMO
AC BEATISSIMO PATRI,
ET DOMINO NOSTRO
INNOCENTIO X.
PONT. OPT. MAX.

PAVLVS ARINGHVS CONGREG. ORATORII PRESBYTER SEMPITERNAM F.

VBTERRANEAE Romæ gloriam, quæ irriguo adhuc martyrum cruore rubet, palmis viget, innumeriſq; venerandorum pignorum theſauris diteſcit, cui tu (PATER BEATISSIME) diuino nutu præes, atq; in Petri ſolio, velut Petri digniſſimus, tum fidei, tum regni heres feliciter ſedes, tota iam fere Vrbs admirabunda ſuſpexit: hanc vero vix vllus, aut certe pauci ex his, qui exteras, diſsitaſq; incolunt oras, oculis necdum aſſecuti, vel procul (ſi quo modo fas eſt) de facie noſſe percupiunt. Siquidem etſi cunctæ orbis terrarum nationes, Romæ, quæ mundi olim principatum tenuit, nomen, potentiam, diuitias, ſplendorem, ac triumphos ex antiquis hiſtoricorum paginis probe norint: Subterraneæ tamen huius facies, paucis quidem (quod nouerimus) hucuſq; innotuit; Vrbis videlicet, quæ Chriſtianorum quondam caſtris referta, & coloniarum inſtar exculta, viuifico Crucis vexillo idololatriam peſſundedit, inaniumq; Deorum monſtra fidei iugo ſubegit. Romanorum quippe ciuitas quondam *cum pene omnibus* (vt magnus ait Leo) *dominaretur gentibus, omnium gentium ſeruiebat erroribus, & magnam ſibi videbatur aſſumpſiſſe religionem, quia nullam reſpuebat falſitatem*. Verum vt illa frequenti olim victimarum ſanguine fœda, inter Auerni tenebras, impuris dæmonum ſuperſtitionibus vincta detinebatur, ita hæc poſtmodum martyrum exuuijs, ac cruore conſecrata, ampliores cœlo, quam antiqua Capitolio triumphos inuexit, quod ipſiſmet triumphales lapidibus inſculptæ palmæ, ac ferro inciſę adhuc notę per ſe loquuntur. Cum igitur omnes vbique terrarum, Subterraneæ, quam præferimus, Romæ vel notitia theſauros aſſequi exoptent, vt ſingulis ijdem innoteſcant, hanc multiplicium diuitiarum varietate nouam conſpicuamq; Latino, qui longe, lateque patet, ſermone loquentem audire malunt.

S. Leo Papa ſer. 1. in Natali App. Petr. & Pauli.

At cum innumeros venerandæ Chriſtianorum antiquitatis theſauros intra Subterraneæ Romæ ſinum, iugi perſcrutantium labore adinuentos, vno eodemque ſub Opere, in lucem prodire contingat, haud alteri profecto, quam Romano Pontifici, eiuſq; nomini, qui ter maximus ſacrorum Antiſtes eſt, hi præcipuo iure debentur. Quippe cum iſthæc Iubilęi quinquageſimo ſupra milleſimum ſexcenteſimum recurrente anno Typis euulgentur, quo potiſſimum tempore ſingulas ad primæuos redire dominos poſſeſſiones ex diuinæ legis præſcripto

Leuit. cap. 25. n. 1.

pto

pto cautum erat, latentes quoque pretiosas militantis Ecclesiæ gazas, ipsoq; auro pretiosiores, inter iacentis Romæ rudera, thesauros ad Pont. Opt. Max. vtpote eius ditioni vnice addictos, reuerti par est. Et certe summo iure Subterranea Roma Sanctitati tuæ est ascribenda, quæ Romanos Pontifices prædecessores tuos, sacrorum pręcipue Cœmeteriorum cultores, ac inquilinos habuit, eosdemque in exhibendo Martyribus sepulturæ ministerio impense officiosos dignissime repręsentat. Pręterea quod in celebri Callisti Cœmeterio præter centum & quatuor septuaginta millenos, quos ibidem tumulatos nouimus, martyres, sex insuper & quadraginta Pontifices Maximos illatos fuisse sacris in actibus describatur, nec non Vaticani pręsertim Cœmeterij omnium nobilissimi, ac Basilicę augustissimę gloria sacris Beati Petri Apostolorum Principis, aliorumq; eiusdem Petri successorum pignoribus apprime illustretur, quorum insuper nobiles, ac triumphales imagines (vt in præsens videre est) affabre trophæorum instar exculptas, ipsimet laterales hinc inde parietes, Te iubente, exhibent contemplandas.

Inscript. Cœmet. Callist. recissit in Rom Subter. to. 1. pag. 459.

Excipe itaque, BEATISSIME PATER, quo facis cætera, hilari vultu, ad te nunc venientem, ipsisque emergentem è tenebris, ac tuis humillime prouolutam pedibus Romam, & paterna insuper, totum antequam orbem excurrat, benedictione contra aduersariorum, qui multi suppetunt, incursus pręmunire non dedigneris: *Ostium quippe nobis* (vt loquar cum Paulo) *apertum est magnum, & aduersarij multi*; multi, inquam, qui nouitatis dumtaxat vmbra, haud veritatis luce gaudentes, perantiquos Ecclesię ritus, illibatosque Christianorum mores canino plus quam dente rodere non verentur; neque vero media cœcutientes in luce diuinum illud Sapientis oraculum didicere: *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt Patres tui*; & quod antiquissimus item prę cęteris pro sacra retinenda, quasi pro aris, & focis, aduersus insanos Nouatores, antiquitate Tertullianus inculcat: *Omnino res Christiana sancta antiquitate stat, nec ruinosa certius reparabitur, quam si ad originem censeatur*. Antiquam enim atque originariam publicę Christianorum rei, suis apte coloribus adumbratam, si quis lynceis oculis faciem rimari exoptat, festino ad Subterraneam Romam pede recurrat, quę recolendum primæuæ adhuc Christianitatis prototypum ad viuum exhibet, & Te vnum, ac verum Christi in terris Vicarium, Petrique successorem vel silens compellare videtur, dum Columbæ Noeticæ, viridem rostro Oliuæ ramusculum prætendentis (quæ gentilitium Familiæ tuæ stemma, pacisq; symbolum est) in suis passim tum cubiculis, tum sepulchris contēplandam imaginem offert. Deniq; cum multis (vt vno verbo complectar omnia) nominibus tota Oratorij nostri Congregatio Sanctitati tuæ deuincta sit, deuotionis antiquę vel hoc vno Opere tributum debitum quoquo modo persoluimus. Aequi igitur, bonique consulat, singulari Sanctitas Tua qua solet animi benignitate, hoc qualecumq; nostrę tenuitatis Opus, & te suæ Deus Ecclesię saluum, ac sospitem diutissime seruet.

1. ad Corinth. cap. 16. n. 28.

Prouerb. cap. 22. n. 28.

Tertull. lib. 1. contra Marcionem c. 13.

PIO

PIO, AC STVDIOSO LECTORI.

VBTERRANEA Roma, quam perlustraturus nunc es, tot quidem, & tantis sacræ antiquitatis, ac rerum memorandarum thesauris apprime illustratur, quos diu tamen Vrbi, atque Orbi inuisos, intra sua clausit viscera, vt maximum Ecclesiæ militanti splendorem, & non exiguum studiosis quibusque oblectamentum conferre queant, si rediuiua è tenebris in lucem veniant, & vt par est, vbique terrarum innotescant. Ipsamet quippe vehementer aliquando Vrbs (*edisserent è Baronio*) obstupuit, cum abditas in suis suburbijs se nouit habere ciuitates, Christianorum tempore persecutionis colonias, modo autem sepulchris tantum refertas, & quod legebat in chartis, suis ipsis oculis intuens vehementer admirabunda spectauit. *Quamobrem iure quidem merito curiosus quispiam rerum abditarum perscrutator, serio isthæc aliquando recolens, maiori inter contemplandum admirationi Subterraneam, ac delitescentem in tenebris Romam, quam ipsammet conspicuam, patentemq; oculis recolenti, sibi extitisse pronuntiauit. Vt pauca enim ex multis in ipsomet Operis vestibulo attingamus. Quæ, & quanta venerandæ inter rudera etiamnum antiquitatis monimenta supersunt? Quot præclara quantumuis inculta Christianæ religionis insignia perscrutantibus passim contemplanda se offerunt? Qualia demum inde Christi trophæa ex hostibus debellatis in lucem prouehuntur? Profecto qui publicæ hæc luci reddunt non lutum, non rudera, sed aurum, immo gemmas, ac lapides pretiosos è terræ visceribus,* quasi effodientes (*vt Iob ait*) thesaurum; *merito de suscepto tum opere, tum labore gaudendum sibi, gratulandumque dignoscant.*

Baron. to. 2. Ann. Christi 130. n. 2.

Iob cap. 3. n. 21.

Verum, vt probe omnimodam in ipsomet limine Lector instituti rationem assequatur, nobis quidem præmittendum videtur, in sex hisce Subterraneæ Romæ libris diserte, ac copiose de Situ, Forma, & perantiquo sacrorum Cœmeteriorum Cultu, de Cubiculis insuper, Oratorijs, Imaginibus, Hieroglyphicis, Sepulchris, Inscriptionibus, Epitaphijs, ac Titulis agi. Et quoniam in his plane locis sub ipsa ingruentium persecutionum procella, pia Christianorum manu Martyres tumulo inferebantur, opportunus item de ritibus funeralibus, de Beatorum eorundem Martyrum sepulchris, ac de antiquis pariter, tum sacris, tum profanis variarum monimentis, iuxta quæ præcipua olim Vrbis Cœmeteria sita fuere, & ex quibus veneranda nunc Martyrum Sepulchra certo requirentibus innotescunt: opportunus, inquam, sermo incurrit. Præterea de his potissimum, quæ ad primæuos nascentis Ecclesiæ mores, ad pios Christianorum cœtus, & consuetas eorundem cœmeterialibus in locis synaxes spectare quoquo modo videntur; diserte à nobis agitur: ac demum, vt vno verbo singula complectamur, de recolendis Vrbis Romæ thesauris nulli vnquam pretio æquiparandis, prolixior pro rerum opportunitate enarratio subtexitur. Vides igitur, amice Lector, quæ & quanta, legenda, inspicienda, perscrutanda, contemplanda bipartitum hoc tibi Subterraneæ Romæ volumen exhibeat, quod præcipuarum rerum additamentis, ac delineamentis locupletatum, pijs, ac studiosis, qui auide in ipsa antiquitate pietatem rimantur, haud minus gratum, acceptumq; futurum existimamus. Iure enim de sacris, ac perantiquis Romæ Cœmeterijs, quod olim de Cœmeterio, vbi sanctissimi illius Reginæ Candacis Eunuchi corpus religiose conditum fuerat, Dorotheus enunciat, nobis quoque asserendum, pronunciandumque videtur: Cœmeterium ipsius (*inquit*) munimentum insuperabile est fidelibus, barbaros scelestos fugans, morbos pellens, & sanationes operans vsque in præsentem diem. *Ita plane Romana (dixerim ego) Beatorum Martyrum Cœmeteria insuperabile Vrbi, immo Ecclesiæ, aduersus nominis Christi hostes, qui Christianam funditus perdere fidem adnituntur, munimentum existunt, cum inde tanquam ex nobili armamentario, validissima cuiusuis generis tela contra eos, qui sacrarum Imaginum, ac Reliquiarum cultum, Sacramentorum ritus, & venerandam denique nouis, subdolisque dogmatum deliramentis antiquitatem labefactare, subuertere, atque abolere conantur, nobis passim suppeditari contingat; ita vt veritatis orthodoxæ, quam ipsimet impugnant,* inimici nostri (*vt sacræ loquuntur paginæ*) sint iudices; *eorum quippe nonnulli oculis dumtaxat Subterraneæ, quam præferimus, Romæ paginas, haud pede semitas excurrendo, nec prototypa, & imagines, quibus illustratur, sed vel lippis oculis eorumdem exemplaria perlustrando, Cœmeteriales inter tenebras lumen, sanamq; insuper mentem recepere, dum etsi adhuc inter viuos mortui, ad mortis tamen imaginem reuiuiscentes, ad orthodoxam Deo aspirante fidem feliciter traducti sunt.*

Dorotheus in synopsi apud Baron. to. 1. An. 36. n. 28

Deuteron. cap. 32.

Verum

Verum enimuero, in ipso Cœmeteriorum ingressu apologeticus nobis sermo inscribendus, vel certe vt video, præmittendus esset; sed studij susceptique rationem operis candide, ac sincere paucis exposuisse, pro ampla nobis excusatione futurum est. Excipe igitur tu quisquis es, gratis rem auribus, & velut æqui bonique arbiter, iustam amabo te sententiam feras. Subterraneæ quidem (vt titulus præ se fert) Romæ opus, veluti quid posthumum, haud primum, nisi auctore præmortuo in lucem venit, ipsis tenebris lares intra domesticos addicendum, ni prompta, ac liberalis virorum principum, & amicorum manus, rem studiosis gratam factura illud obstetricantium more in lucem prouexisset. Siquidem Antonius Bosius, fama sat orbi notus, & de sacra vir antiquitate optime meritus, primus omnium Ecclesiasticam Cæmeteriorum historiam, ingenti studio, ac labore, per annos multos, nec absque magnis impensis curiose perquisitam, congesserat in fascem potius, quam in volumen digesserat, cum re prorsus infecta fatis concessit. Quapropter tenebris, ac sepulchro, vna cum suo pariter auctore, opus illatum, addictumque fuisset, nisi benigna Eminentissimi Francisci Cardinalis Barberini, S. R. E. Vicecancellarij, recolendæ antiquitatis, ac rei litterariæ, eruditorumque omnium patroni manus adfuisset. Eius quippe iussu Ioannes Seueranus Congregationis nostræ Presbyter, attritæ iam inter studia ætatis prouinciam subire coactus, temporis angustia, ac rerum, quas in vnum coaceruatas, haud probe tamen digestas reperit, copia absterritus lento sibi pede, ne passim aberrare contingeret, procedendum indixerat: verum Cardinalis eiusdem auctoritas, calcarium instar stimulos quotidie admouens, instare, ac reluctantem, torpentemque in opus perurgere non destitit, vt qui subterraneam post auctoris obitum in lucem quantocyus prodire Romam, vt sacram quodammodo, vel vnico isto opere ab interitu antiquitatem vindicaret, & Romæ Romam redderet, impensius cupiebat. Quamobrem opus haud mature elaboratum, expensum, ac suis numeris absolutum (quod erat illi in votis) quamprimum compilando, breui, vt ita dicam, manu, librum, quem seuera iudicij trutina librandum proposuerat, haud congruam temporis moram nactus, intempestiue edidit potius, quam diu, vt par erat, lucubrando elaborauit. Nam vt de cæteris taceamus, quartum præcipue librum, qui multiplici recolendæ antiquitatis eruditione scatet, dum ipsæ iam sub prælo paginæ laborarent, percurrendo exscripsit. Quod si Italico primum idiomate volumen in lucem prodijt, id eo potissimum consilio, vt multorum petitioni, qui Romanis res primum vrbanas, ac domesticas intra Vrbem degentibus diuitias innotescere cupiebant, importunisque amicorum votis fieret satis, à Seuerano præstitum est. Verum vbi præoptatam liber lucem aspexit, vtpote innumeris rei antiquariæ thesauris refertus, locupletatusque, cunctorum vltro, prompte, libenterque manibus exceptus est; quin immo cum idem omnium vtilitati, atque oblectamento inseruiat, omnium enixe votis exquiri cœpit (vno enim idiomate conscriptus exterarum gentium vsui, gustuique seruire nequaquam poterat.) Quapropter ipsemet, qui vernacula librum lingua ediderat, Latino quoque à se conscribendum sermone putauit: at dum in rem totus incumbit, morte præuentus voti compos effici nequiuit. Verum subinde eruditorum preces, ac studia, vt Subterranea Roma Latinitati redderetur, optatamque, vti præconcepta spes inerat, lucem tandem aspiceret, vehementius instare cœperunt. Quocirca fratrum ego minimus, licet inuitus, eorum, quorum imperio reluctari piaculum fuerat, hanc prouinciam subire, & Romæ Subterraneæ, cui quondam perlustrandæ pedem admoueram, manum quoque illustrandæ admouere coactus sum. Dum rem vero aggredior, multiplices difficultatum ambages, quod non putaram, incurrens, haud ipsammet omnino Subterraneam, editam hactenus à Bosio Romam, sed quamplura, & noua quidem, Bosio, Baronio, Seuerano, Henrico Spondano, alijsque sacris, probatisque Antiquarijs facem præferentibus, cœmeterialium rerum monimenta, quæ ad instituti propositum faciunt, & quæ in iam edito opere desiderari videbantur, simul coaceruando excultiorem, aliamque propemodum de facie Romam Vrbi, atque Orbi contemplandam exhibere pro viribus conati sumus. Nouum igitur, ac non perexiguum (vt quod verum est fatear) & minus à me expectatum mihi laborem imposui: meo quippe, etsi plano, ac facili, grande, & laboriosum opus stylo describere aggressus, ipsiusque auctoris mentem assecutus, eum veluti fidum itineris ducem mihi præscribens, operis quidem præcipue textum, ordinem tamen ipsiusq; historiæ contextū haud ex integro seruandum, sed nouis insuper quampluribus, è probatorum promptuario scriptorum studiose collectis, præsens hoc opus concinnandum proposui. Atque vt totius rationem operis edisseramus, rem totam cœmeterialem, sex hisce libris distinctam, illustratamque in duos tomos compilauimus, & primum quidem librum in studiosi gratiam Lectoris, tam sacræ, quam profanæ antiquitatis eruditionibus, etsi temporis angustiæ præpedirent, pro nostri tenuitate ingenij, nouo plane labore contexere atque vberrime excolere studuimus, quod & in cæteris passim libris, vbi opportuna se præbuit occasio,

& in

& in sexto præcipue, vbi de cœmeterialibus symbolis atque imaginibus differitur, consulto à nobis præstitum est: in secundo autem libro antiquæ faciem Romæ, leui pennicillo delineauimus, atque æneæ incisam tabulæ contemplandam lectori subiecimus, vastamque Cœmeteriorum Vrbis amplitudinem, ac numerum pariter adumbrauimus, vt tu ipsemet iudex aderis, si Subterraneam hactenus à Bosio Romam in volumen congestam, & à Seuerano subinde cum additamentis editam, quæ iam secundam sortita est editionem, cum hac nostra nouissima componas, quæ merito faciem, vna cum idiomate eum in modum immutasse censebitur, vt nouum iam (quemadmodum nobis arbitrari fas est) pro veteri legentibus præferre opus videatur.

Cæterum nouis Cœmeteriorum Iconibus, Descriptionibus Epitaphijs, Inscriptionibus, Sepulchralibus item Titulis, Antiquis Numismatis, ac rerum insuper memorandarum appendicibus, præcipuisque Sanctorum Sepulchris, quæ hactenus in veteri iam edito desiderabantur, Opus istud Nouum abundat, ac alijs item quampluribus, quæ tum antiquos Sacramentorum, & Ecclesiæ ritus luculenter euincunt, veritatem edocent, & sinceram Nouatoribus, quam canino dente corrodunt, Antiquitatem obijciunt. Plura insuper sacrarum rerum historicarum monimenta, Orthodoxorum Patrum sententias, vbi opus fuit, seque nobis occasio obtulit, ad priscos Christianorum mores ad viuum repræsentandos, comprobandosque, & ad illibatæ fidei tum ritus, tum dogmata, quod ad rem Cœmeterialem pertinet, obfirmanda suggessimus, vt Lector in antiquis Romæ Cœmeterijs haud nouitatem, sed antiquitatem, vel inter mortuos in dies rediuiuam ediscat. Restat nunc, vt si quid operi, si quid latinitati, si quid decori deest, si quid apte minus, concinne, eleganterque nostris hisce elucubrationibus exprimi contigit, hoc nobis lectoris benignitate condonetur, cui post dimissa, iam multis abhinc annis, humaniorum litterarum studia, stylum, vt plerique consueuerunt, scribendo excolere, dum sacris iugiter in nostra Vallicellana Ecclesia munijs vacandum est, haud ita integrum fuit, hoc insuper breuitati temporis, quæ cunctantem, reluctantemque in opus compulit; hoc demum animo eiusmodi oneri se longe imparem agnoscenti indulgendum est, quamuis facilem potius, quam comptam nimis, fucatam, & elegantem Latini sermonis rationem (quod rem sacram minus decet) nos data quasi opera æmulatos fuisse fateamur, vel hoc vno dumtaxat contenti, Subterranea Roma si minus eleganter, at saltem non omnino barbare loqueretur.

Illud vero hic Lectorem caute præmonemus, in quibusdam titulis, atque inscriptionibus ad rei propositum suggerendis, recensendisque, haud nos ea de re (vt mos aliorum est) sententiam statuere, ac prædefinire velle, sed vel obiter interdum, vt sacræ antiquitati, & acceptæ per manus traditioni nihil demi contingat, in medium protulisse; antiqua enim, & lapidibus præsertim insculpta, Subterraneæ Romæ tabulis monimenta inseruimus, quod vero obiter, vt dictum est, retulimus, non vt quidam solent, mordicus defendere, ac peruicaciter pro viribus tueri, sed sapienti lectoris, à quo edoceri malumus, arbitrio examinandum probandumque remittimus. Verum quoniam paginis hisce nostris mendum quandoque obrepsit, & nonnulla alicubi inter legendum desiderari contingit, quæ nunc supplenda Lectori viderentur; singula isthæc ad Operis calcem haud expurgatorijs (vti mos est) notis expungere, sed adnotatis erratis præcipuis, cætera notæ Lectoris benignitati, prudentique eiusdem iudicio, ne doctos, vel dum menda corrigimus, inter legendum edocere videamur, expurganda relinquere visum est. Interim vero si quid commodi, si quid emolumenti has elucubrationum nostrarum paginas peruoluendo quis hauserit, haud vllam nobis pro labore, quem suscepimus, gratiam, sed totum Deo Optimo Maximo, supremo bonorum omnium elargitori referat, eiusque nomini nobiscum ascribat, cui Soli, Vni, Trinoque honor, & gloria. *Ipsi enim hoc qualecunque est, Sacrorum Romæ Cœmeteriorum, elucubrationum, laborumque nostrorum Opus sacrum perpetuo, dicatumque esto.* Ad Tim. c. 1

TRansmissum mihi per Reuerendiss. Sac. Pal. Apostolici Magistrum Opus ingens, cui apposite præfixus est titulus, ideam Operis, & operæ à plerisque doctis viris exhibitæ præmonstrans: *Roma Subterranea Nouissima, in qua post Antonium Bosium Antesignanum, Io. Seueranum Congregationis Oratorij Presbyterum, & celebres alios scriptores, antiqua Christianorum, & præcipue Martyrum Cœmeteria, Tituli, Monimenta, Epitaphia, Inscriptiones, ac nobiliora sanctorum Sepulchra sex libris distincta, illustrantur, & quamplurimæ res Ecclesiasticæ iconibus graphice describuntur, ac multiplici, tum sacra, tum profana eruditione declarantur, opera, & studio Pauli Aringhi Romani, Congregationis eiusdem Presbyteri*; dignissimum quidem reputo quod in omnium prodeat conspectum, in quo scilicet cuncti videant quantum adhuc Christianæ pietatis in suis visceribus retineat Vrbs omnium Regina; in suis ciuibus cædi solita, sed tyrannorum tormentis cedere nescia, sciant insuper vniuersi, quot, & quales habuerit fides Christi Agonothetas; quam gloriosos præmiserit magistros, per quos etiamnum vbique resplendet, & in Vrbe Orbis capite semper inconcussa permansit. Mihi profecto pulchrior apparet Roma Subterranea, quam quæ nunc oculis obijcitur; meoque iudicio maior est illius gloria in tenebris, quam istius in lumine: apud me non censentur magis speciosa Romana palatia, quam sint preciosæ sacræ cauernæ; neque pulchriora videntur nouella Diuorum Templa, quam dicantur veneranda prisca Martyrum Oratoria. Porrò quod summum, & præcipuum est, in hoc Opere eximia pietas elucet, varia delectat doctrina, veneranda placet antiquitas, neque quidquam conspicitur, quod offendat, aut fidei veritati, vel bonis moribus iudicari possit aduersum. Quapropter Opus per se satis probatum, vt latentes Vrbis diuitiæ vbique terrarum innotescant, typis censui euulgandum. Dedi in Collegio Romano S. Isidori Fratrum Minor. Hibernorum 4. Non. Octob. 1647.

Fr. Lucas VVaddingus.

Im-

Imprimatur, si videbitur Reuerendiss. Patri Magist. Sacri Palatij Apostolici.

A. Victricius Episc. Alatr. Vicesg.

Imprimatur

Fr. Vincentius Candidus Sacri Palatij Apostolici Magister Ord. Prædicatorum.

IN SVBTERRANEAM ROMAM NOVISSIMAM.

Anonymi.

Impia Roma ſuis ſcrutata eſt molibus aſtra:
Scrutata eſt terræ viſcera Roma pia.

Concidit illa: hæc perſtat adhuc; ſtabitque perennis,
Obſcuras inter non peritura ſpecus.

Fallor? an ipſa ſuas iam dedignata latebras,
Exerit è tenebris irradiata caput.

Scilicet inuenit, qui det ſibi lumina, ſolem:
Et trahat ad claram nigra ſpelæa diem.

O latebræ! iam non latebræ; neq; enim eſſe latentes
Iſte nouus PAVLI *vos ſinit eſſe labor.*

Ite coruſcantes, mundo vos prodite; veſtra
Humanis lucem mentibus antra ferent.

Nam priſcæ fidei, & tot Relligionis auitæ
Argumenta dabunt, quot Monumenta tenent.

Aliud.

Ergo non ſatis vna Roma Romæ?
Vnam nec ſatis occupaſſe colles,
Si non altera ſurgat in ſpelæis?
Surgit? num potius ſub ima ſidit,
Et decliuia repit inter antra?
At ſurgit tamen; & ſuos alumnos,
Dum cælo inſerit, eminentiore
Stellas vertice tranſilit micantes.
Id quondam: viduata iam colonis,
Præbet ſe vacuam, haud ſed otioſam.
Olim martyribus dedit penates:
Fit nunc æmula martyrum ſacratis
Se teſtem fidei probans cauernis.

In Subterraneam Romam à Paulo Aringho publica luce & Latina lingua donatam.

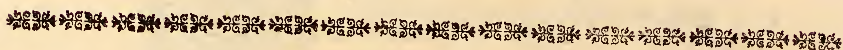
Fr. Io. Alexander Durdez Ord. Minim. S. Francisci de Paula.

ROMA sub obscuris terræ latitauerat antris
Hactenus, atque suas clauserat intus opes.

Has reserans toti communes efficit Orbi,
Quando suum promit PAVLVS ARINGHVS Opus.

Nec contemnit Opus, sed summo ducit honori
Roma; & vt Auctori gratificetur, ait:

Tu me de terra super Orbis tolle Theatrum,
Mox ego de terra te super Astra feram.

De Roma Subterranea nouissime in lucem edita.

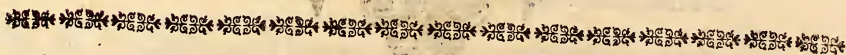
EPIGRAMMA.

QVæ toties Sancto sanctè lustrata PHILIPPO
Roma fuit, cunctis sanctior ipsa locis.

Ante latens subtus Terram, nunc cognita Terris
Omnibus, ex tanti prole Parentis erit.

Quæ tot habet, fecitque manens abscondita Sanctos,
O quales faciet nunc manifesta viros!

Pangebat Romæ Fr. Guil. Duplantè Gallus
Ord. Minim. S. Francisci de Paula.

Ad SS. Martyrum Sepulchra in Latino Romæ Subterraneæ opere exhibita.

FRANCISCI BENETTI

Epigramma.

SI quis auet sacræ pia funera visere Romæ
Lector inocciduæ perlegat artis opus.

Extollunt Vrbem, Moles, Capitolia, Templa,
Quæ cecidere, vigent qui periere viri.

Corpora adhuc spirant sub fornice condita; semper
Viuere pro Christo est, sic voluisse mori.

In Ro-

In Romam Subterraneam Nouissimam, e tenebris rediuiuam, & Latino idiomate euulgatam.

ROMA antiqua iacet medijs tumulata triumphis;
Ruderaque, attrito è marmore, sola manent.

Nam quæ conspicua olim, nunc addicta tenebris
Vrbs, heu quanta fuit, crebra ruina docet.

Aspice nunc palmam fert Subterranea Roma,
Dum caput è tenebris exerit illa suum.

Altera, nimirum, Roma est (mihi credite) Phœnix
Dum venit è tumulis sic rediuiua suis.

IN-

INDEX CAPITVM QVAE PRIMO ROMAE SVBTERRANEAE Volumine continentur.

CAPITA LIBRI PRIMI.

CAPITA LIBRI SECVNDI.

De

CAPITA LIBRI TERTII.

RO-

ROMA SVBTERRANEA SIVE DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS

LIBER PRIMVS.

DE Sacris recolendisque Vrbis Romæ Cœmeterijs toto terrarum Orbe celeberrimis, diuino aspirante Numine, generatim prius, ac postea singillatim acturi, operæ pretium duximus, nonnulla hic ad plenam rerum notitiam, de quibus sermo instituendus est, præmittere: ac primum de varijs eorundem Cœmeteriorum nominibus, situ, forma, vsu pariter ac religioso cultu pauca differere, quò facilè Lector deinde assequi valeat, quæ de singulis specialiter erimus suo loco dicturi.

CAPVT I.

De antiquis Christianorum Cœmeterijs, eorum nomine, situ, & forma.

OEMETERIA igitur, vt ab ipsius etymologia nominis, oratio deriuetur, loca quædam subterranea sunt, Christianorum sepulturæ speciatim addicta, quæ ob multiplicem, quam interdum præseferunt, significationem, varia itidem apud antiquos nomina sortita sunt. In antiquis enim Martyrologijs, & sacris Martyrum actis modò cryptæ, specus nempe subterranei, cryptæque arenariæ, ab arenarum fodinis ibidem existentibus, nuncupantur: modo Catacumbæ, a Græca voce κατὰ & κύμβος, hoc est, vt Hesychius Græcorum Grammaticorum doctissimus explicat, κοῖλος μυχὸς, βυθός, cauus recessus, siue locus in imo positus ac profundus. Areæ quoque, sepulchrorum scilicet loca, interdum appellabantur, vt apud Tertullianum, & in Actis beati Martyris Cypriani videre est: in quibus hæc recitantur: *Eius corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus, in Areis Macrobij Candidi procuratoris, cum voto & triumpho magno.* Potissima autem huius appellationis ratio inde manasse videtur, quia nimirum antiquis temporibus ipsa defunctorum sepulchra, tamquam loca, quæ

Cœmeteriorum descriptio.

Baron. tom. 2. Ann. 226. n. 8

Hesychius Grammaticus.

Tertull. ad Scapulam. Acta S. Cypr. Mart.

Funus, & sepultura B. Cyprian. mart.

religiosum cultum redolerent, ædificijs occupare, aut colere nulli omnino fas erat: quinimmo certis hæc terminis ac limitibus a reliquo agri totius ambitu distinguebantur. Hinc est quod in perantiquis frequenter inscriptionibus, sepulchrorum termini his plane verbis indicantur: IN FRONTE PEDES ...... IN AGRO PEDES .... locus autem eo ambitu circumscriptus, ac interclusus Area proprie dicebatur, quæ prout familiarum aut certe personarum dignitas ac splendor exigeret, ad quas eadem sepulchra pertinebant, maior interdum, vel minor esse consueuerat; & vbi primum, quandoque area satis angusta, deinde ab hæredibus ampliori circuitu protendebatur. Id plane ex peruetusto quodam sepulchrali lapide, qui ad porticum S. Cæciliæ trans Tiberim extat, liquidò comprobatur; hæc enim titulus legenda præsefert;

Sepulcra inter sacra ac religiosa loca recensebantur.

Sepulchrorũ termini.

Area quid sit.

DJS MANIBVS.
Mario L. lib. Hermeti
Docetiæ Phasidi
Marius L. lib. Felix Patro ...
Suis benemerentibus de suo fecit & sibi,
Libertis, libertabusque suis, posterisque
... ta ne vnquam de nomine familiæ nostræ hic
Monument. .. Hered. non sequet..
In fronte lat. ped. xx. & digit. II.
In agro II.
IN AGRO ....
QVEM EMIT DOCETIA PHASIS.P.C.
AREAE P. CCV.

Idem etiam in altero sepulchrali lapide videre est, qui non multis abhinc annis iuxta Viam Appiam in villa D. Ioannis Baptistæ Casalij Romani, viri rei antiquariæ apprime eruditi, erutus, ab eodem in libro, quem de antiquis Romanorum ritibus edidit, studioso lectori exhibitus fuit, & in præsens in eius nobili Musæo inter cætera monumenta curiosis oculis digna, & multiplici rerum varietate conspicua asseruatur; huiusmodi autem notis exculptus est;

Io. Baptista Casalius lib. de profanis et sacris veterũ ritibus c. 26. de funeribus Romanorum.

DJS MANIB.
Quationis
Decumi, Aug. lib.
Eufemiani
à manu Fidelis colibertis
Fratri B. M.
In Fronte pedes duo,
in agro pedes duo.

1 At vero quoniam rurales in villis, ac prædijs areæ stricte sumpto vocabulo, ipsoque teste Varrone, dictæ sunt, vbi frumenta iam falce resecta teruntur, solaribusque subiecta radijs arefiunt, opportune quidem hoc suis veteres Christiani sepulchris nomen imposuere, quod piorum scilicet hominum corpora ineuitabili iam mortis falce è viuis instar frumenti resecta, sepulchrales inter cineres arefacta consisterent, ad diem tandem nouissimum Angelorum manu intra beatitudinis horreum congerenda. Cuius plane cœmeterialis similitudinem areæ adumbrasse visus est Ezechiel propheta, qui digito Dei præmonstrante loca Israëlitici populi referta cadaueribus vidit, & futuræ postmodum resurrectionis mysteria eodem reuelante vaticinatus est, sed vt ipsius hic verba inseramus: *Facta est*, inquit, *super me manus Domini, & eduxit me in spiritu domini: & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus, & circumduxit me per ea in gyrum. Erant autem multa valde super faciem campi, siccaque vehementer, & dixit ad me: Fili hominis putasne viuent ossa ista? & dixi, Domine Deus tu nosti, & dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis: & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini.* Ab aridis igitur defunctorum ossibus, quibus campus redundabat, a Christianis olim, vt vides, area dicebatur.

Diuersa Cœmeteriorum nomina.

Varr. de L. lat. 4. verb. Area.

Cur Cœmeteria Areæ nũcupantur.

Ezechielis proph. c. 37.

Visio Ezechielis prophetæ.

Et huc commode spectare videntur illa Tertulliani verba, dum Scapulam sæuissimum Africæ Præsidem in Christianos grassantem præmonet, vt diuinæ in persecutores vltionis exhibitæ memor, exempla, quæ iam præcesserant, recolendo sæuiendi modum faciat, vbi ista hæc de Cœmeterijs, quæ & areæ pariter dicebantur, apte ad rem nostram habet: *Sub Hilariano præside cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt; messes enim suas non egerunt.* Hæc venerandæ antiquitatis assertor Tertullianus, qui priori quidem loco arearum nomine, Christianorum Cœmeteria exprimere voluit; qua item ratione sub finem gestorum B. Cypriani Episcopi Pontius hæc eadem vocat: dein-

Tertullian. ad Scapulam.

Quid sint areæ.

deinde verò areas, vt præmisimus, Tertullianus intelligit loca serendis, exiccandis, terendisque frumenti granis destinata: vtrumque autem ab ipsa loci natura puri, & quibusuis ædificijs vacui parem denominationem sortitur. Et congrue quidem terræ Africanæ regionibus in vltionem perpetrati criminis Deus sterilitatem intulit, quæ contra fas & pietatis humanæ iura, suis inhumaniter sepulturam denegaret.

Cœmeteria dicta etiam Concilia Martyrum.

2 Quandoq; insuper & Concilia Martyrum, Cœmeteria dici contigit, eam nimirum ob causam, quod sacra multorum ibi Martyrum corpora condita quiescerent, vt ex Molano Baronius noster in suis ad Romanum Martyrologium notis diserte probat. Quamuis eodem nomine, vt idem auctor asserit, quæcunque loca intelligi commode, ac recenseri queant, vbi Christi fideles ad sacra obeunda munia de more conueniunt. Quo plane vtitur vocabulo Ambrosius, dum aduersus Symmachum agens, sanctarum virginum Collegium, Concilium virginitatis appellat. Plerumque tamen, & frequentiori quidem vsu, huius deriuationem nominis Cœmeteria sortita sunt a Græca voce κοιμάω, id est, dormio, quod illuc dormientes (vita nimirum functi) tandem humandi deferrentur. Verum enimuero mortuos similes dormientibus esse, atque ipsammet somno mortem æquiparari, non sacræ dumtaxat vtriusque Testamenti Paginæ, & plerique sacrarum rerum scriptores, sed antiqui etiam ethnicorum Philosophi satis superque, Diuo Augustino teste, profitentur. Sub vno tamen eodemque nomine, ipsius rei discrimen hic paucis adnotare licet, quod apud scriptores ethnicos mors haud temporaneus, sed perpetuus vtique somnus appellatur. Ita enim apud Lesbiam Catullus appellat.

Baron. in notis ad Rom. Martyr. die 23. Iunij.

S. Ambrosius contra Symmachum.

Mors æquiparata somno.

S. Aug. ep. 120. ad Hon.

Mors apud ethnicos somnus perpetuus.

Catull.

Soles occidere, & redire possunt;
Nobis cum semel occidit breuis lux,
Nox est perpetua vna dormienda.

Et Horatius idem prorsus de Quinctilij morte canit.

Horatius l. 7. ode 24.

Ergo Quinctilium perpetuus sopor
Vrget?

Et alibi:

Idem lib. 3. ode 11.

Surge, ne longus tibi somnus, vnde
Non times, detur.

Quò item spectant Virgiliana illa carmina, quibus id plane, quod asserebamus, comprobatur. ait enim:

Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus, in æternā clauduntur lumina noctē.

Virgilius Aeneid.

Neque interim celebris illa Anaxagoræ sententia silentio obuolenda est, quippe qui duabus è rebus in vnum conflatis posse nos recte deducere affirmat, quid sit potissimum mors, ex somno videlicet, & ex tempore; alter enim breuis, alter verò longus ac perpetuus est.

Anaxagoras Phil.

3 Verum apud Christianæ fidei cultores mors, somnus neutiquam perpetuus, at breuis & temporaria quædam quiescēdi mora nuncupatur. Quibus eandem verbis suo eleganter more adumbrat, ac describit Chrysostomus: *Mors*, inquiens, *non est mors, sed temporaria dormitio*. Sed quod ad instituti nostri propositum facit, de Cœmeterijs, eorumdemque appellatione satis quidem luculenter sanctissimus doctor edisserit peculiari Homilia, quam de Cœmeterij nomine & viuifica Christi Cruce inter cæteras habuit, & ab Antonio Agellio è Græco idiomate in Latinum translatam, Thomas Gallettus seorsim ab alijs edidit, vbi inter cætera, isthæc proloquitur: *Quæ causa maiores nostros impulit, vt in hunc potissimum locum nos conuenire vellent* (in Cœmeterium scilicet extra Vrbem, in quo Sabbato sancto conuenire fideles illi consueuerant) *nimirum hoc loco mortuorum corporum iacet multitudo. Itaque cum hodierno die Iesus ad mortuos descenderit, huc ob eam causam conuenimus: quamobrem etiam locus ipse Cæmeterium appellatus, vt discas vita functos, & hic iacentes non esse illos extinctos, sed dormientes cubare: cum ante Christi aduentum vitæ huius finis mors vocabatur. Quacumque, inquit, die de ligno comederis, morte morieris: & mors peccatorum pessima: & pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius, &c.* Et infra optime ad rei nostræ propositum subdit: *At vbi Christus aduenit, non vltra mors vocatur, sed somnus atque dormitio. Christus certe dicebat: Lazarus amicus noster dormit, non dixit: Mortuus est, quamuis esset ille mortuus. Atque vt intelligas ad eam rem insuetum fuisse dormitionis nomen: audientes, inquit, discipuli, turbati sunt, & dixerunt: Si dormit, saluus est: adeo quid eius dicto significaretur, parum intelligebant. Paulus item: Ergo qui dormierunt*

Mors apud Christianos somnus temporaneus.

Chrys. Hom. 2. ad pop.

Idem hom. de Cœmet. & viuifica cruce.

Mors cur somnus appelletur.

in Christo, mortui sunt. Itemque alibi eundem in modum loquitur. Vides vbique mortem somni appellatione vocari? Quapropter etiam hic locus est Cœmeterium appellatus.

Quid sint mortui apud Christianos.

Cœmeterium igitur Christianorum haud omnino mortuos, sed dulci correptos somno, ac momentanee in Christo dormientes excipit, ac sinu suo complectitur. His adde, quæ idem Homil. 7. ad populum statim post principium pari sententiarum pondere affert: *Nihil aliud,* inquit, *est mors, quam somnus, quam migratio, quam translatio.* Quod item altera ad populum Homilia de morte hunc in modum breuiter exponit: *Somnus est consueto longior.* Plura autem sunt, & studioso quidem lectore digna, quæ ad rem nostram Homilia in Actor. Apostolorum inculcat ac repetit, & post ipsum Clemens Alexandrinus. Quibus demum egregiè congruunt, quæ Hieronymus ad Theodoram scribens, de morte in hæc plane verba edisserit: *Neque enim mors,* inquit, *sed dormitio, & somnus appellatur.* Quapropter haud horreat quisquis ille sit, dum Christianus, dum probus, dum pius, audito Cœmeterij nomine, immo lætetur, & gaudeat. Mortem enim, & sepulcrum ibi inter præscrutandum etsi offendat, somnum tamen ac tutum quietis locum, se vna pariter cum morte, ac sepulcro adinuenisse meminerit.

Chrys. hom. 7. ad populum.

Idem hom. 5. ad pop.

Idem hom. 26. in Act. Apost.

Clem. Alex. 2 Pædag. c. 9.

Hieron. to. 1. ep. ad Theod.

Fidelium sepulchra dicuntur deposita.

4 Iure igitur merito fidelium sepulchra defunctorum haud domus, ac mansiones æternæ, sed consono potius ipsimet rei vocabulo, deposita nuncupari consueuerunt; vti sua ab ethnicis appellata fuisse, sepulchrales, qui adhuc extant, tituli legentibus passim testantur. Cum igitur in spem certam futuræ resurrectionis obdormire mortui dicantur, vt idem probat Augustinus in illa Psalmistæ verba: *Sicut vulnerati dormientes in sepulchris,* vbi isthæc: *Ideo namque mortuos consueuit scriptura dicere dormientes, quia euigilaturos, id est, resurrecturos vult intelligi.* Huc item ipsemet Augustinus allusisse visus est, dum hæc recitat: *Ipsa mors sæpe in scripturis dormientium dicitur propter futuram resurrectionem, velut euigilationem. Hinc Apostolus dicit: De dormientibus autem nolo vos ignorare fratres.* Et alio loco: *Ex quibus plures manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte vtriusque Testamenti reperiuntur. Vnde & ille ait: Consanguineus lethi sopor. Et si aduertas, multa inuenies etiam in secularibus litteris, vbi mors somno comparatur.* Hactenus ad rem nostram Augustinus.

S. August. in Ps. 87.

Idem ep. 120. ad Honor. c. 32.

Cœmeteriũ quid sit.

5 Quapropter congrue loca illa, in quibus olim fidelium corpora sepulturæ tradebantur, Cœmeteria frequentiori quidem titulo appellata fuisse nouimus. Vt enim assertionis nostræ proposito insistamus, Cœmeterium idem plane est, ac dormitorium, vt satis erudite exponit Strabo lib. 1. de rebus Ecclesiasticis, quem pariter Stephanus Durant. refert lib. 1. de Catholicæ Ecclesiæ ritibus, vbi isthæc recitat: *Cœmeterium est domus, in qua hospites dormire solent.* Quo etiam Prudentius Christianus poëta haud obscure carminibus illis alludere voluit, dum Christianorum sepulturas describit:

Strabo lib. 1. de rebus ecclesiast. c. 6.

Steph. Duran. lib. 1. de ritibus eccles. Cathol. c. 23.

Prudentius.

Quidnam sibi saxa cauata,
Quid pulchra volunt monumenta;
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?
Hoc prouida Christicolarum
Pietas studet, vtpote credens
Fore protinus omnia viua,
Quæ nunc gelidus sopor vrget.

Hinc loca illa vbi defunctorum corpora humantur, haud alio ab Hebræis nomine appellata fuere, quam ביתחיים *Bet haijm,* hoc est, *domus viuentium*: a Græcis verò Christianis hæc eadem κοιμητήρια, hoc est, *dormitoria, vt discamus,* inquit Chrysostomus, *eos qui illic siti sunt, non mortuos, sed somno consopitos esse & dormire a verbo videlicet* κοιμᾶσθαι, *quod significat dormire.* seu, vt Eustathius egregie ad rem nostram exponit, *discubare ad capiendum somnum.* Qua plane ratione a Cretensibus olim, vt Athenæus asserit, ipsa cœnacula, in quibus peregrini & hospites dormiebant, κοιμητήρια nuncupabantur. In sacris verò Paginis frequens admodum est phrasis illa, qua iustorum mors his plane verbis describitur: *Dormiuit cum patribus suis.* His quamplurimæ accedunt tam Græcorum quam Latinorum sententiæ, quæ apud Poëtas, enarratis hucusque optime quadrant, & in antiquis præcipue sepulchralibus titulis leguntur. Hinc apud Lycophrontem sepulchrum dicitur εὐναστήριον, hoc est, dormitorium. vt enim aiebat Cyrus apud Xenophontem:

Chrysost. ser. 32. de appellat. Cœmeter.

Ath. lib. 4. c. 9.

In lib. regum.

Gruter. in Ind. cap. 16.

Xenoph. lib. 8.

Nil

Cicero 1. Tuscul. *Nil morti tam simile quam somnus*: & Cicero *mortem simillimam* dixit *somni imaginem*. Ouidius item imaginem mortis somnum appellauit.

Ouidius. *Stulte quid est somnus gelidæ nisi mortis imago.* Hac item adhibita voce consanguineum lethi soporem Virgilius dixit. Homerus item mortem, ac somnum gemellos concinne vocat. Et Pausanias singularem in hoc Lacedæmoniorum prudentiam celebrat, quod mortis ac somni, velut duorum simulachra fratrum, eodem contemplanda loco constituissent.

Aeneid.6.

Pausanias.

Mors cur somni frater appelletur? 6 Ad rem quoque præsentem facit, quod Athenagoras, Christianus ille philosophus, refert tractatu, quem de mortuorum resurrectione inscripsit, in hæc plane verba: *Existimo nonnullos somnum fratrem mortis appellare, non tanquam iisdem maioribus ac parentibus natos, sed quod eodem modo affecti sint mortui & dormientes, quantum quidem ad quietem spectat, vt nihil intelligant de rebus, quæ fiunt, immò nec seipsos esse aut viuere sentiant.* Hæc ille. Quibus Tertulliani item verba, apte eleganterque respondent, dum somnum, speculum mortis appellare non dubitat, atque ex eodem somno optimum ac validissimum ad comprobandam mortuorum resurrectionem argumentum nactus: *Cum euigilauerit*, inquit, *corpus redditum officiis suis, resurrectionem mortuorum tibi affirmat. Hæc erit somni & ratio naturalis, & natura rationalis: etiam per imaginem mortis, fidem initiaris, spem meditaris, discis mori & viuere, discis vigilare dum dormis.* Hæc luculenter Tertullianus ad excitandos in spem resurrectionis dormientes, immò dormitantes inter vitæ huius otia, vel consopitos inter mortis metum Christianos intonuit.

Athenagoras tract. de mortuor. resur.

Tertull. de anima c. 42. 43. 58.

Sepulchrum idem est ac quies & dormitio. 7 Cum in sepulchris ergo defunctorum corpora obdormiant, vt in sacris interdum Paginis videre est, sepulchri nomen idem cum quiete ac dormitione fidelium auribus resonat. Quapropter cum futuram ibi resurrectionem corpora expectent, non absque peculiari mysterio quod Isaias Propheta *somnum*, & *dormitionem* appellauit, Hieronymus non tam vocem, quam ipsius significationem vocis attendens, paucis immutato vocabulo *sepulchrum* vertit. Sepulchrum quippe locus est quietis: *In sepulturis enim Christianorum*, vt Ambrosius ait, *requies defunctorum est*. A quibus propterea defuncti *Quiescentes* etiam & *Pausantes* dicti sunt, quod consueta Christianorum formula defunctis bene precantium testatur frequens admodum vsu in sepulcralibus inscriptionibus: *Hic requiescit* N. vel *hic quiescit in pace* N. Item: *Hic requiescit in somno pacis*. Item illa: *Qui vixit annis p. m. L. requieuit*. Itemque ea qua mortuis quietem apprecantur his plane verbis: *Requiescant in pace*. Et: *Requiem æternam, &c.* Et Iob vir sanctissimus haud alio quam dormitionis titulo mortem descripsit, dum ait: *Dormiens silerem, & somno meo requiescerem*. Denique in ipsismet gentilium inscriptionibus sepulchrum *Ager somni*, & *quietorium*, ac *requietorium* sæpissime: apud Tertullianum vero *requies* appellatur: & apud ipsos Iurisconsultos *inquietari* corpora dicuntur, cum a sepulchro vbi posita sunt, aliò transferenda dimouentur.

Apud Grut. 410.5.810.2. 883.4.954.1. Vid. Ind. c. 16. Hier. in Isai. c. 11.

Ambr. lib. 2. de off. cap. 28.

Cassianus 2. collat. 5. in fine.

Iob. c. 13. n. 13

L. Diu. fratr. 39. de relig.

Sarcophagi etiam Cœmeteria dicta. 8 Insuper, vt apud antiquos videre est, non cryptas tantum, siue Arenaria, vel integras quoque Areas Cœmeteria nuncupari contigit, verum etiam ipsas quandoque marmoreas arcas, ac singulares sarcophagos, vt ex arca quadam lapidea eiusdemque inscriptione apparet, quæ fonti ad montem a Iordano Vrsino nuncupatum, supposita cernitur hisce verbis prænotata.

ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ
ΩΚΤΑΒΙΛΛΗ ΤΗ ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ
ΛΑΥΔΙΚΙΣ

Hoc est:

Cœmeterium Hoc
Octauillæ propriæ coniugi
Laudicis.

Cœmeteriorum Vrbis descriptio. 9 Porro Vrbis Cœmeteria, vt rei ac nominis originem altius repetamus, loca quædam subterranea sunt extra mœnia per circuitum sita, proximis sub collibus, variis cuniculis, multiplicibusque anfractibus in parte inferiori effossa, quæ antra, aut cauernas, vel speluncas, vel certe etiam cryptas proprio, aptoque vocabulo appelles: hæc tamen parum introrsum, aut nil fere lucis admittunt, & a viis, quæ frequenti perambulantium pede teri consueuerunt, ipsomet loci ambitu distinguuntur. Hæc rursum in varios, ac multiformes vicos & angi-

por-

portus subdiuiduntur, ita vt intuentibus labyrinthi cuiusdam faciem præseferant. In parietibus autem ferro hinc inde excauata sepulchra cernuntur, humanis excipiendis, recondendisque cadaueribus destinata. Porrò eiusmodi Cœmeteria talis ac tantæ amplitudinis sunt, vt vnumquodque eorum curiosis percurrentium ac perscrutantium oculis ciuitatem haud exiguam vel ipso repræsentare aspectu videatur. Statis enim quibusdam locis, vt in ciuitatibus potissimum, quas incolunt homines, ampliora quædam & longe lateque protensa spatia, ad sacros nimirum peragendos fidelium conuentus, videre est: & (quod maiorem infert admirationem) eiusmodi Cœmeteria duplicato interdum, ac triplicato etiam ordine constant, & vnum subter aliud in imis terræ visceribus altius defossum atque depressum reperitur, ita vt vastorum instar ædificiorum distega aut tristega apte ad habitandum disposita queant merito computari.

10 Hanc plane Cœmeteriorum formã diligentissimus explorator, atque oculatus rerum testis Hieronymus accurate hismet verbis descripsit: *Dum essem*, inquit, *Romæ puer, & liberalibus studijs erudirer, solebam cum cæteris eiusdem ætatis & propositi diebus dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profundo defossæ, ex vtraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: & ita obscura sunt omnia, vt propemodum illud Propheticum compleatur: Descendant in infernum viuentes, & raro desuper lumen admissum, horrorem temperet tenebrarum, vt non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, & caua noctis circumdatis illud Virgilianum proponitur:*

S. Hieronym. in Ezech. c. 40 Hieronymus vrbis Cœmeteria perlustrat.

Horror vbiq; animos, simul ipsa silentia terrent

Prudentius quoque de antiquo recolendi Martyris Hippolyti Cœmeterio loquens, quod ipse pariter iterum, atque iterum perlustrauerat, eandem Cœmeteriorum formam graphice carminibus hisce repræsentat:

Cœmeteriũ S. Hippolyti mart.

Prud. Peristephan. hymn. 11.

Haud procul extremis culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foueis.
Huius in occultũ gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primus namq; fores sũmo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde vbi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci, per specus ambiguum.
Occurrunt cæsis immissa foramina tectis,
Quæ iaciunt claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texãt hinc inde recessus,
Arcta sub vmbrosis atria porticibus.
Attamen excisi subter caua viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.

11 In hanc igitur formam sacra, omniq; veneratione digna veteres illi, ac pij Christianæ fidei cultores Cœmeteria circa Vrbis ambitum, ingenti studio ac labore construxere; in arenarijs videlicet cryptis, arenarumque fodinis, quæ ipsismet gentilibus, vt testatur Cicero, vsui olim fuerunt ad immanes illas ædificiorum moles exædificandas, quarum vestigia inter ipsas proiectæ antiquitatis ruinas ad nostra hæc vsque tempora non sine admiratione suspicimus. Inibi enim religionis causa Christiani postmodum miserandæ seruitutis notam subire coacti, in arenam damnati (quorum infinitus prope numerus extitit, vt ex Martyrum Actis frequenter colligitur) loca sibi, effossa altius humo, aptarunt, quæ inter viuos adhuc degentibus mansiones ac domicilia, cum autem è viuis abscedere contigisset, cadaueribus inferendis deposita, ac sepulchra forent. At vero non imus inficias eiuscemodi loca in agris quoque piorum hominum, in quibus fodinæ existerent, eorumdem impensis elaborata interdum fuisse, atque in vsum, quem iam enarrauimus, destinata, vt satis quidem per se notum est ex his, quæ de Verano præsertim Cyriacæ pari pietate ac nobilitate inter Romanas conspicuæ matronæ agro, & de alijs infra suo loco dicemus. Illud postremo loco addimus, Christianos, qui Cœmeterijs extruendis operam dabant, haud fortuito quascumque arenarias ad id munus occupasse, nam effodiendis subterraneis hisce Cœmeteriorum cauernis humum paulo solidiorem inquisiere, vt facile ex ipsomet aspectu, Cœmeteria perlustrando dignoscitur, quæ ferme loca in tophum molliorem depressa videmus, cum arenariæ, quæ solo constant solutiori, facili negotio collabantur: quapropter vbi terra mollior, ac solutior quæ cauernis eiuscemodi subiacet, ne ruinam trahe-

Cicero orat. pro Cluentio.

Cœmeteria effossa a Christianis in arenam damnatis.

Baron. in not. ad mart. 16. Feb.

Vbi sua effoderint Christiani Cœmeteria.

heret, substructionibus quoque Christianos nonnunquam vsos fuisse apparet. Sed iam ad altiora Sacrorum Cœmeteriorum indaganda principia progrediamur.

CAP. II.

Cœmeteriorum origo & vsus apud Antiquos.

I NTEQVAM de Cœmeteriorum vsu sermonem instituamus, nonnulla hic a nobis, vt rem ad sua principia reducamus, de antiquo defunctorum corpora humandi ritu præmittenda sunt: & quidem huiuscemodi vsum apud mortales sub ipsamet orbis initia ortum habuisse satis exploratum est. In ipso enim susceptæ enarrationis limine, piam hanc religiosamque curam impensè cadaueribus exhibitam fuisse, antiquissima legis naturæ tempora contestantur. Exinde enim æmulandum ad posteros exemplum dimanauit, quo videlicet studio, qua solicitudine, qua demum pietate defunctorum funera instruenda, ac iusta ijsdem persoluenda sint. Vt autem enarrationem quandam nostris hisce paginis ex antiquitate petitam inseramus, quæ an historia, an fabula sit, prudentis iudicio lectoris discutienda remittitur; quidquid tamen sit, certe pijs curiosisque non indignum auribus visum est, vtpote quod mortalium animis insitam erga defunctos pietatem exacte adumbret. Noëmus ille toti terrarum orbi notissimus, qui ab vniuersali interitu & eluuione fluctuantem inter diluuij vndas orbem seruauit, primus Cœmeteriorum figuram expressit, eorumdemque formam, vsum, ac ministerium mortalibus salubri consilio propinauit, dum arcam ipsam, quæ futuræ typum Ecclesiæ gerebat, & in quam diuino se imperio receperat, Cœmeterialem in vsum defunctorumque obsequium dedicauit. Vt enim auctor grauissimus, & Syros inter scriptores apprime nobilis,

Antiquus sepeliendi ritus

Arca Noëmi in Cœmeterialem vsum dedicata.

Iacobus videlicet Orrhoaita, siue Edessenus, magni Ephrem viri laudatissimi præceptor, refert; Noemus, inquam, vir pijssimus pari cum viuos, tum mortuos pietate complexus, omnium Protoplasti ossa, magna secum religione in arcam deuexit; & postquam terrarum orbis diluuij aquis rediuiuus emersit, ossa quoque illa, quæ apud se deposita fuerant, ex arca, tanquam ex illustri quodam sarcophago educens, cum ipso pariter terrarum orbe suos inter filios partitus est, & quidem Semo, qui primus inter filios genitus fuerat, cæterisque naturæ ordine præferendus, caluariam donauit, regionemque illam ei in habitationem attribuit, quæ postea Iudæa appellata est. Ne quis verò miretur, si in Moysis hæc libris silentio obuoluantur, cum præter orbis totius creationem, hominis lapsum, ac propagatum generis humani semen, quantum ad Christi genealogiam quoquo modo insinuandam sufficit, nil plane de primæua mundi ætate a diuino scriptore paginis consignatum sit. Sed assertæ nuper sententiæ auctor quæ dicta sunt, ab antiquioribus Syris quasi per manus accepit: nec quid omnino fabulosum in his portenditur, quod aliquam lectoris fidē non mereatur, nisi temere hæc quis, ideo fabulosa, quia noua, ideo incredibilia, quia ignota, pronūtiet. Hæc autem de totius orbis inter Noëmi filios diuisione opinio præcipue adstipulatorem Epiphanium habet: is enim Palæstinam in Semi sortem obtigisse affirmat: etsi a Chami deinde posteris eamdem vi occupari contigit. Verum quod ad hanc orbis terrarum diuisionem spectat, quamuis non omnium sit vna eademque sententia, Adami tamen primi humanæ totius prosapiæ parentis ossa in Palæstinorum regione sepulturæ locum sortita fuisse, constans Patrum omnium, qui de eiusdem sepulchro egerunt, opinio est, quorum ingens est numerus; licet de peculiari sepulchri loco aliqua interim dissensio oriatur. Id vero post vniuersale diluuium, non autem secus accidisse, ea certe ratio suadere videtur, quod ob immensam aquarum vim, quibus altissima quæque montium cacumina cooperta fuere, nō omnia dumtaxat cadauerum ossa huc atque illuc communi naufragio dispersa, sed ipsa quoque nobiliora sepul-

Apud nos Baⁿ eph. lib. de paradi. par. 1. c. 14. qui exta' 'o. 1. Bibl. Patr.

Noëmus ossa Adami in Arcam contulisse fertur.

Ea inter filios partitur.

Semo Caluaria donata.

Epiphanius in Ancor. ad fin.

Adami ossa in Palæstinā delata.

Torniell. Annal. sac. an. 930. Salian. eod. ann.

Vniuersale diluuium orbem deuastat.

pulchra, cum cæteris, quæ vbique locorum suspiciebantur, ædificiorum molibus eum in modum destructa, ac vastata sint, vt nullum prorsus vestigium inter ipsas fluctuantis orbis ruinas extaret.

2 Pie igitur ac sapienter Noëmus in Protoplasti obsequium, solicitam exhibendæ sepulturæ curam egisse dicitur, ne eius videlicet ossa, vti aliorum, certo ac communi naufragio exposita, obliuionis iniuriam subirent, & condigni dispendium obsequij paterentur. Nec vero ab re interim pronuntiandum videtur, si quis Adamum futuram hanc cladem longe ante prophetico spiritu præsagientem, de suis præseruandis, honestoque loco reponendis ossibus caute posteris testamento indixisse pronunciauerit: vt tantus videlicet homo, qui pie, constanterque de corporum resurrectione cogitabat, eiusdem resurrectionis fidem, dum suo religiose funeri longe ante prospicit, posterorum quoque animis ingereret, commendaretque silentio. Porrò sepulturæ famam primæui omnium parentis, Noëmi studio percrebuisse Basilius diserte asserit; cui Theophylactus consonat. Et quidem concors gentium omnium, loco quātumuis, & moribus dissitarum, vt infra dicemus, in sepulturæ cultu, quæ cunctorum animis inest, cura & solicitudo, id potissimum ab vno eodemque omnium hominum capite, ab Adamo videlicet primum, & a Noëmo deinde, eiusque posteris originem traxisse, & apud singulos illibatæ postmodum vim legis obtinuisse demonstrat. Neque vero assertio, quam de patriarcharum ossibus lectori nuper præmisimus, vtcumque speciosum habeat auctorem, præponenda est constanti antiquorum Iudæorum traditioni, de Adami videlicet ossibus in Hebron sepultis, quam Hieronymus haud semel inculcat, atque amplectitur, vel de Caluariæ loco, vt plurimi, & probatissimi quidem Sanctorum Patrum sentiunt, quos affert Malueda de paradiso cap. 54. & 55.

Ossa Adami ne diluuio pereant, Noëmus in arcā infert.

Basil. in Isai. cap. 5. Theophyl. in Io c. 19.

Cura & cultus funerum in omnes gentes ab Adamo, & Noëmo profectus.

3 Certe in perantiquis Sacrarum Paginarum monimentis, frequens admodum ac repetita mortis & sepulturæ mentio incurrit, cuius prima vocis nuncupatio atque origo ab ipso Dei oraculo ad homines deriuasse videtur, cum post admissum culpæ piaculum, mortis sententiæ Deus Adamum addicens: *In sudore*, inquit, *vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, quia puluis es & in puluerem reuerteris.* Et inter præclara magni Abrahæ gesta sepulturæ potissimum mentio Deo ipso reuelante recolitur; adde quod Patriarcha, vtpote omnium nobilissimus, qui primus fidei assertor extitit, Cœmeteriorum quoque præcipuus merito cultor extitisse celebratur. Vbi enim amantissima coniuge Sara orbatus est, vir alioqui præ cæteris diues, quadringentis argenti siclis agrum Ephron ad inferendum amissæ coniugis cadauer emit: & tunc primum profanam rem pio ac sacro Cœmeteriorum vsui dedicauit; nec quidquam antea possedisse legitur, quam hoc sibi pretio sepulchrum acquisiuisset, vt Chrysostomus ait his plane verbis: *Hoc primum principium possessionis fecit Patriarcha post Saræ mortem. Vides igitur Abrahamum incepisse a fine, & primam possessionem in vltima habuisse, sepulturam scilicet, vt cætera quæ deinceps haberet, hoc condimento sciret possidenda, & nullatenus illi obessent acquisita, eaque mente, & nihil certius haberet, nihil primum, nihil magis præ oculis quam sepulchrum.* Hactenus ad rei propositum Chrysostomus pro sepulchro sibi ac suis comparando, Abrahami studium dignis laudibus commendasse visus est.

Nomen mortis à Deo primum in orbe pronunciatū.

Gen. cap. 3.

Abrahamus Cœmeteriorum eximius cultor.

Gen. cap. 23.

Idem agrum emit pro inferendo Saræ cadauere.

Chrys. hom. 23.

Sepulchrum mortis memoriam eidē inculcat.

4 Idem verò insignis pietate vir Saræ, quam vnice diligebat, funus adeo impense curasse legitur, vt demortuam planxerit, eiusdemque iacturam vberrime lamentatus sit, quod Moyses expressis asserit verbis, & cum ab officio funeris surrexisset, enixe Hethæos, vt sepulchri sibi ius darent, exorauerit; nam luctus & planctus haud solas designat lacrymas, quas intimus animi dolor in amoris ac beneuolentiæ signum ab oculis elicit, sed cuncta quæ funebrem ad cultum, & ad ipsam funeris pompam pertinent, vt idem aperte Moyses insinuare videtur, dum de Iacobo quoq; Abrahami nepote, ac eius funere meminit; tam enim Ioseph, quam totā simul Ægyptum eundem Iacobus extinctū defleuisse describit. Quorsū vero productæ tot dierum numero lacrymæ? quæ ipsi quoq; lacrymabundo iugiter Heraclito defuissent? Porro vberrimus iste plan-

Eiusdem plāctus & pietas in curando funere Saræ.

Gen. cap. 23.

Solemnis pōpa in Iacobi patriarchæ funere & luctus.

hæres. cap. 10.

planctus funeris, ac funeralium pompam atque apparatum exprimit: vt liquido Apostolorum Acta de Protomartyre Stephano testantur, vbi dicitur: *Et fecerunt planctum magnum super eum.* Magni quippe semper fecerat sepulturam recolendus hic Patriarcha; qui cum sibi subdole a filijs Iosephi, quem diligebat, mors renuntiata fuisset, magis sepulturæ iacturam, vtpote quem deuoratum a belluis iactabant, quam acerbam, miserandamque nati mortem defleuit. Sed Philonem ipsum, si libet, antiquitate pariter ac eruditione Iudæos inter scriptores præstantem, & isthæc fusius enarrantem audiamus: *Vbi perlatum est,* inquit, *ad Iacob commentum illud de absumpto à bestijs filio, dolore turbatus obmutuit per longum tempus, tandem repente effusus in lacrymas, velut è fonte vberrimo prorumpentes, plangebat, pectus & faciem percutiens, & scissis vestibus lamentabundus talia loquebatur: Non tam mortem tuam, fili mi, doleo, quam sepulchri Iacturam. Nam si tibi sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium. Assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de iustis funebribus omisissem. Atque etiam si peregre defunctus esses, dixissem ipsemet mihi: Persolutum est naturæ debitum; noli tristari: viui habent suas patrias: mortuorum omnis terra sepulchrum est; breuis æui sunt omnes homines. Nam qui maxime longæuus fuit, quantillum temporis vixit, si ad æternitatem conferas? Vel si omnino moriturus eras per viam & insidias, leuius fuisset extingui manibus hominum, qui mortuum saltem miserati obruissent terra, & cadauer tumulassent: aut vt essent crudelissimi, quid amplius potuissent, quam insepultum proijcere? quem tamen mox viator aliquis præteriens memor naturæ communis miseratione tactus humasset.* Et infra ad sepulturæ beneficium mortalibus magis exaggerandum, nec non mortis & subtracti filio sepulchri memoriam acrius sibi exacerbandam hæc subdit: *Quis luctus potest esse maior aut miserabilior? vestis pueri ad patrem perlata est: ex ipso non membrum, non frustum, non vel minimæ reliquiæ, totum deuorarunt bestiæ; nihil superest, quod sepulchro inferatur. Sic ille sortem suam ac nati miserandam deplorabat.* Hæc Philo; ex quibus sane, quanti optatum, exhibendumque sibi sepulturæ obsequium antiqui patres æstimarent, & quam moleste eius iacturam ferrent, satis manifeste apparet.

Act. Apost. c.

Iacob non tam mortem filij, quam iacturam sepulchri defiet.

Philo de Ioseph.

Pietatis officia morientibus exhiberi consueta.

Opportuna consideratio ad leniandū dolorem in suorum funere.

Idem loc. sup. citato.

5 Quis verò nesciat conspicuum hunc sanctitate virum Rachele coniuge, ipsius Iosephi matre è viuis sublata, vt diuina scriptura edocet, titulum super eiusdem sepulchrum erexisse; nempe, vt Brochardus tradit in descriptione Terræ sanctæ, pyramidem elegantissimi operis, in cuius basi duodecim prægrandes lapides, iuxta numerum filiorum Iacobi dispositi essent; tum vt præclaram eiusdem memoriam hoc monimento posteris commendaret, tum etiam vt, quod Lyranus asserit, omnibus palam resurrectionis fidem protestaretur.

Gen. c. 35.

Brocardus in descript. Terra sanct. Sepulchrum Rachelis.

Lyranus de Iacob.

6 Quis insuper non probe meminerit Iacobi eiusdem, qui in Ægypto defunctus est, cadauer regio plane cultu, ac funebri pompa exceptum fuisse, ac sepulchro subinde illatum: quo item honore ipse Ioseph, vt par erat, postmodū elatus describitur. Et quidem ex intenso ac solicito parādi sepulchri studio, quod vnicuique mortalium naturæ ipsius impulsu inest, animarum vtique immortalitatem iure merito argui Cicero affirmauit: *Itaque,* inquit, *vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, non sic excessu è vita deleri hominem, vt funditus interiret: idque cum è multis alijs rebus, tum è Pontificio iure, & cæremonijs sepulchrorum intelligi licet, quas maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, &c.* Hæc verba Christiano philosopho plane digna, Philosophus gētilis pro animæ immortalitate contra Atheos, ne dicam aduersus Epicuri sectatores expressit, qui paulo post hæc subijcit: *Maximum vero argumentum est naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam indicare, quod omnibus curæ sunt, & maxime quidem quæ post mortem futura sunt.* Quibus demum isthæc addens, assertam de animarum immortalitate sententiam egregie ad rem nostram confirmat: & animales prorsus homines, qui aliter sentiunt, suggillat: *Quid sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futu-*

Gen. c. 50. Iacobi patriarchæ cadauer regio cultu effertur.

Cicero Tusc. 1 Ex sepulcris immortalitas animæ innotescit.

Idem Cicero loc. cit.

futura etiam cogitare? Hæc Cicero.

Cadauera ab antiquis cur adeo colerentur.

7 Et certe vt propositæ seriem enarrationis prosequamur, cultum singularem cadaueribus, tanquam animarum domicilijs Ægyptij deferebant, *quas nimirum*, vt Herodotus ait, *esse immortales credebant:* quamobrem hæc maxima solicitudine saliebant, varijsque aromatum ac vnguentorum generibus imbuta condiebant, vt a putredine reseruarentur, gratumque ijsdem odorem conciliarent, quadraginta diebus eiusmodi officio, vel septuaginta, vbi opus erat, impensis, vt ex scriptura constat; & Diodorus Siculus adstipulatur. Cur autem tam profuse exanimatorum hominum cadauera ab Ægyptijs condirentur (vt quod veritati consonat, fateamur) regionis ipsius conditio id præstandum, Cassiano teste, indixit. Cum enim vniuersa terræ eiusdem facies haud exiguo anni tempore emergentibus Nili aquis obruatur, mortuorum corpora redolentibus condita pigmentis, in editioribus cellulis recondebantur; ab inundantium quippe aquarum copia humandi officium interdicebatur, nec terræ viscera ad infodienda cadauera perscrutandi facultas suppetebat. Exiccabant itidem Ægyptij defunctorum corpora, vt hac arte ænea quodammodo redderentur, ipso Augustino teste, eaque patria lingua *Gabbaras* appellabant, vnde & Glossæ Isidori, *Gabbares*, mortuorum condita corpora. Sed quæso lector, his hucusque ad plenam rerum Cœmeterialium notitiam enarratis, ab ipsorum cadauerum cultura, quam inspeximus, ad contemplandam sepulchrorum magnificentiam transeamus; qua cæteris quidem omnibus Ægyptij nationibus excelluere. Hi namque cum in priuatis ædificiorum constructionibus parcissimi essent, ambitiosissimi in erigendis sepulchrorum molibus, quibus (si fides scriptoribus adhibenda est) palmam sibi in toto orbe terrarum iure merito vindicarunt. Immanissimæ enim hæ substructionum moles potius quam sepulchra, tantæ olim magnitudinis extitere, vt quæ constructæ a Regibus sunt, inter orbis miracula adscriberentur, iugiterq; suspicerentur; præter pyramides enim vastis item Colossis, Sphingibus, obeliscis, labyrinthis, palatijs, ac cæteris eiusmodi superbissimis ædificijs decorabantur, quorum descriptio ab historicis posteritati consignata, vix digna creditu, ac fabulosa prorsus videretur, nisi quæ adhuc extant patentq; oculis, ruinarum vestigia haud dubiam rei fidem conciliarent. Quas quidem præ nimio magnificentiæ luxu suspiciendas omnium plausu sepulchrales moles multis ex causis Ægyptiorum Reges excitarunt; quas nosse qui cupit, Plinium & Pierium consulat, ad quos curiosum vltrò lectorem remittimus. Cum enim ingenia illa omni disciplinarum genere apprime exculta, nil sine mysterio agere consueuissent, ad animarum potissimum immortalitatem, corporumque resurrectionem mortalium mentibus ingerendam, inculcandamque id præstitere. Nam ipse diuinus Plato ex Ægyptiorum cadaueribus, quæ longa post secula solida atque incorrupta perstant, validissimum vtique argumentum ad comprobandam hominis immortalitatem deduxit. Hic quoque (vt breuitati consulam) prætereo splendidiores illas, tam artis, quam operis elegantia spectabiles excitatas a Regibus Iuda sepulchrorum constructiones. Nonne celebris sacris in Paginis recurrit memoria sepulchri quondam Dauid Regi a Salomone filio sumptuosissime erecti: quod in summa a Iudæis iugiter religione habitum, demum sub Hadriano Imperatore sponte, vt Dio refert, in futuræ cladis prodigium corruisse dicitur; ad quod item, vt Hieronymus asserit, suo adhuc tempore Christiani miro pietatis ardore succensi orare consueuerant. Nonne aliorum quoque Regum condignis passim præconijs monimenta celebrantur; quæ quandoque etiam ad exprimendum excellentissimi operis splendorem Mausolea, extranei deriuatione vocabuli nuncupantur? Vt enim Epiphanius adnotauit, Salomon Hierosolymis splendida Regum Mausolea excitauit, prout Dauid erigenda, construendaque descripserat, ibidemque ipsamet sacerdotum, iuxta Principum sepulchra, sita olim fuisse affirmat.

8 Fuere autem apud Hebræos peregrinis, quorum ingens erat numerus, erecta publice sepulchra, vel vt septuaginta appellant *Polyandria*; quo item nomine a gen-

Herod. lib. 1.

Genesis. Diod. l. 1. c. 2.

Cass. coll. 15. c. 3.

Cura cadaueribus exhibita.

Aug. ser. 120. de diu. c. 12.

Ægyptij magnificentia sepulchrorũ cæteras nationes superarunt.

Herod. lib. 3. Diod. lib. 1. Strab. lib. 17. Plin. lib. 16. c. 12. & alij.

Bellon. sing. obser. l. 2. et de admiran. oper. antiq. præstan.

Plin. lib. 36. c. 12. Pier. Hierogl. lib. 60.

Plato in Phædone.

Ex incorruptis cadaueribus à Platone immortalitas animæ infertur.

Splendida sepulcra Regũ Iuda.

Dio. l. ib. 6. 69. in Adriano.

Hieron. ep. 87.

Epiphan. in Isaiã de vit. omnium prophetarum.

Salomon sepulcra regum extruit.

Polyandria peregrinorũ apud Hebræos sepulchra.

Ierem. c. 2. 19.

Catullus.

gentilibus, & Chriſtianis ſcriptoribus paſſim nuncupantur, quæ Catullus ſepulchreta vocat, hoc eſt, vbi multitudo hominum plerumque peregrinorum tumulatur: hæc verò a nobis apto magis ac ſignificanti vocabulo Cœmeteria dicuntur, vbi permixtim omnes nulla diſcreti ratione conderentur. Siquidem ſepulchrorum vulgi ignobilis diſerta occurrit mentio in lib. Reg. & ipſius Ieremiæ Prophetæ: in Euangelica vero hiſtoria celebris ſepulturæ peregrinorum memoria eſt, in cuius obſequium Ager figuli ex eodem pretio, quo Redemptorem triginta argenteis impius ille proditor Iudas vendiderat, emptus eſt.

Sepulcra vulgi & peregrinorum quæ eſſent.

4. Reg. c. 23. Ier. c. 26.

Intra Vrbem ſepeliri quempiam Romæ olim vetitum

9 Cæterum cum olim antiquos apud Romanos lege XII. Tabularum cautum eſſet, ne quis intra Vrbem ſepulchro inferretur, multiplicia item, vt ex ſcriptoribus videre eſt, ſepulchra circa Vrbem continebantur; cuiuſmodi fuere ad Portam Capenam Via Appia, & iuxta Nomentanam viam. At in Campo Martio, qui extra Vrbis ambitum ſitus erat, nobiliſſima antiquis temporibus ſepulchra extitere, vt Appianus affirmat, dum de Syllæ corpore ibidem ſepulto ſermonem habens, vt eiuſdem augeat gloriam, *ſolos ibi Reges, & Imperatores humari conſueuiſſe* ſcribit. Quem locum Romani (vt teſtatur Strabo) maxime ſacrum, ac venerabilem rati, illuſtrium virorum, ac fœminarum monumentis conſpicuum reddidere. Inter quæ omnium plane auguſtiſſimum quondam fuit Mauſoleum illud, quod ſibi ſuiſque Auguſtus & ſe plane dignum extruxerat, cuius ingentes adhuc reliquiæ conſpiciendæ ſuperſunt.

App. de Bell. Ciu. lib. 1.

Campus Martius ſepulchris olim præcipuè deſtinatus.

Pauſanias in Arcad.

Mauſoleum quid ſit.

Plin. l. 36 c. 5. Agell. lib. 12. c. 18.

10 Porro Mauſolea quæ a Græcis Romani accepiſſe videntur, vt Pauſanias ait, ſplendidiora quæque ſepulchra appellata ſunt, nominis nimirum deriuatione a celeberrimo illo ſepulchro deſumpta, quod inter ſeptem orbis miracula merito adſcriptum Mauſolo Regi Cariæ defuncto Artemiſia coniux ad perennem viri memoriam, præcipuorum manu artificum immani plane ſumptu extruendum curauit. Verum cum deinde Auguſti Cæſaris Mauſoleum ſatis ſuperque cadaueribus, monumentiſque redundaret, ac præterea ſinguli familiæ ſuæ peculiaria haberent ſepulchra, eidem plane vſui ab Ælio Antonino Pio deſtinata eſt, vt quidam aſſerunt, ſuperba illa Hadriani Moles, quæ vulgo nunc Caſtrum Sancti Angeli dicitur, & ad pontem Ælium conſpicitur. Præcipuas hic vrbes ſileo, quæ ſepulchralem in vſum conditæ atque extructæ fuerunt, Antinoen videlicet ab Hadriano, Bucephaliam ab Alexandro, Taphoſyrim ab Ægyptijs, & alias complures varijs orbis terrarum locis in ampliſſimam formam, ac magnis impendijs exædificatas.

Ciuitates in ſepulcra mortuorum dedicatæ ſunt.

Cœmeteriorum vſus.

11 His igitur nunc præmiſſis, vt de ipſo Cœmeteriorum vſu, quod ſub huius enarrationis exordium titulus præ ſe ferebat, agere incipiamus. Cœmeteriorum loca ad fidelium præcipue humanda, diligenterque condenda defunctorum corpora Chriſtianis quondam vſui fuere: hæc quippe ſepulturæ potiſſimum, ac quieti eorum, qui in ſomno pacis obdormierunt, ex primæua ſui inſtitutione, vt diximus, deſtinata ſunt. Et quidem, vt ſingulis hæc noſtra perlecturis euidenter pateant, quæ de Cœmeteriorum vſu apud Chriſtianos, ac de eorumdem origine exponenda a nobis erunt, rem altius, vt ita dixerim, & ab ipſomet inſtitutionis initio repetere opus eſt. Cum enim ſingulis fere hominibus, cuiuſuis generis ac nationis, barbaris quantumuis atque inhumanis imbutæ moribus, id humanitatis a natura inſitum ſit, vt parentes, amicos domeſticos, familiares, ac cæteros, quos vnuſquiſque viuos dilexit, mortuos quoque peculiari amoris, & beneuolentiæ, nedum humanitatis affectu proſequatur; hinc pariter naturæ ipſius magiſterio cuiuſuis menti ineſſe vel ipſo experimento comprobatur, vt honorem atque obſequium mortuis deferant, eorundem funera ſolicite curent, ſtudioſamque erga defunctorum corpora operam exhibeant, tum vt debito pietatis munere, natura præmonente, fungantur, tum ne hominum more pecudum inhumata cadauera triſte atque horrendum oculis ſpectaculum exhibere contingeret.

Erga mortuos naturæ ductu quiuis vnus afficitur

Duplex curandorum cadauerum olim modus.

12 Duplex vero in curandis defunctorum corporibus modus ſub ipſamet orbis initia apud homines inualuiſſe legitur, Comburendi ſcilicet, vel Sepeliendi, illo Brachmanes, cæterique India-

rum incolæ, Thrases atque Æthiopes: hoc Chaldæi, Ægyptij, Hebræi, & Christiani quoque Hebræos in hoc potissimum imitati vtebantur. Certe apud Græcos, itemque Romanos vtraque interdum funeris forma ac funeralium ratio ad libitum vsurpata fuit, quod vel solæ, si cætera nobis ad id probandum argumenta deessent, antiquissimæ XII. Tabularum leges a Græcis petitæ satis aperte testantur, hisce verbis: *In Vrbe ne sepelito, neue vrito*. Verum iam fere apud omnes antiquum sepeliendi ritum, vsusque receptam humandi consuetudinem, humanitatis ac beneuolentiæ, ne dicam pietatis maiorem præ se ferre significationem ipsemet quodammodo humanitatis sensus, quamuis naturæ iura sileant, dictare videtur. Quid enim dignius, quid aptius præstari potest, quam vt homo qui primum è terræ sinu, diuino opificio formatus est, qui terreno pabulo victitat, qui terram calcat, atque inhabitat, vbi demum mori contingit, ipsius terræ visceribus, natiui cuiusdam ac pretiosi instar depositi commendetur? Quapropter Deus sub ipsa mundi nascentis initia, homini iam propter vetitæ arboris fructum, quem temere decerpserat, obtestatæ edicto mortis obnoxio, hanc vtique illi sepeliendi formam, ac legem præscripsit: *In sudore*, inquit, *vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuerteris*. En tibi pœnalis, atque amaritudinibus plena humanæ vitæ conditio, en cunctorum viuentium sors iugiter deploranda, quæ laboribus ac doloribus innumeris subiacet: en indicta mortis sententia, quam subterfugere mortalium nemo potest: en demum inferendorum terræ cadauerum singulis hominibus forma ipsius ore Dei præscripta, & nullo vnquam tempore abolenda; paucis verbis grande negotium peractum est.

Quid de mortuis Romanorum leges statuerent.

Mortui terræ, vnde sumpti, iure mandantur.

Gen. c. 3.

Deus homini terræ sepulturam præscribit.

13 Quapropter sapientissimis quidem verbis diuinum illud patientiæ exemplar Iob enuntiauit: *Nudus*, inquit, *egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*. Quibus item respondent illa Ecclesiastici verba: *Iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium*. Vt enim alio loco Ecclesiastes dixit: *De terra omnia facta sunt, & in terram pariter reuertuntur*: omnia quippe naturali quodam ordine ad suum redire principium necesse est. Et inde mos olim ille apud Romanos fortasse inoleuerat, vt infantes, qui recens nati fuissent, humi primum ipsa obstetricum manu deponerentur, a qua subinde a patre leuabantur, atque inde apud gentiles Leuana Dea dicta est. Inde quoque Aristoteles merito inter elementa rerum naturalium terram adnumerat. Inde etiam ex gentilibus nonnulli Terram rerum principium dixere. Quibus egregie consonat Plinius de sepulchro, quod terra nobis exhibet, elocutus: *Et vni*, inquit, *rerum naturæ partium eximia propter merita cognomen indidimus maximæ venerationis. Nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos semper sustinet, nouissime complexa gremio, iam ab reliqua natura abdicatos, tum maxime, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quam quo nos sacros facit*. Ad hoc sepulturæ genus quod homini destinatum est, Philo allusisse videtur, dum ait: *Hominibus, & omnibus terrestribus animalibus natura magis propriam regionem tribuit, non solum viuentibus, verum etiam morientibus, vt ipsa & primum susciperet, & à vita vltimam resolutionem*. His insuper rationibus potissima accedit, certa nimirum resurrectionis spes, qua corpus in puluerem iam resolutum, altiora præferendo mysteria ipso è limo in melioris vitæ sortem restaurandum omnes iugiter constanterque fideles credidere. Christiani autem inter omnes præcipui a comburendis mortuorum cadaueribus, quod rem eiuscemodi abhorrebant, perpetuo manum abstinuere, tum quia funebris iste ritus abolitionem quandam prætenderet, tum etiam quia acerbissimi inter homines supplicij speciem id contemplantibus præ se ferret. Quamobrem hoc ipsum inter alia ridere, ac nostris frequenter obijcere cæca & superstitiosa olim gentilitas consueuit, vt Minutius Felix his verbis testatur: *Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium sepulturas, quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram resoluatur, &c.* Siquidem contra veterem & meliorem, vt mox idem Minutius respondet, humandi consue-

Iob c. 1.

Eccl. c. 40. nu. 1.

Omnia de terra facta in terram redeunt.

Ecclesiastes 3.

Aug. lib. 4. de Ciu. Dei 11.

Leuana Dea apud Ethnicos quæ fuerit.

Arist. lib. 1. Metaph.

Plin. l. 2. c. 63.

Terra quot & quanta beneficia homini præstet.

Philo.

Cur Christiani a comburendis cadaueribus abstinuerint.

Minutius Felix.

ſuetudinem amplexi, Chriſtiani ſcilicet, mortuorum cadauera non profano gentilium more comburebant, cineresque intra vrnas reponebant, ſed integra illa vnguentis delibuta & pollincta, vt infra dicemus, in ſpeluncis & cryptis reſeruanda condebant, veteres imitati Patriarchas, Abraham, Iſaac, Iacob, & reliquos gentis eiuſdem primates ac principes viros, qui intra ſpeluncas, & in ipſiſmet ſubterraneis locis ſibi, ſuiſque ſepulturam elegerunt, immo & ipſius Chriſti Domini funus in Euangelio deſcriptum quoquo modo ſectari cupiētes, quem in eadem ſpelunca, in qua monumentum in petra exciſum fuerat, Sacrarum oraculo Paginarum conditum fuiſſe nouimus. At de antiquis Iudæorum monumentis, & de ſubterraneis præſertim Regum Iudæ ſepulchris infra nobis agendum erit: vbi prolixius de Iudæorum Cœmeterio, quod Portuenſi Via ſitum eſt, differemus. Verum quod ad rem præſentem attinet, ſepulchra olim extra Vrbem, vel certe in agro, vel in hortis veteres apud Hebræos extitiſſe, compluribus ſacrarum ſcripturarum teſtimonijs confirmari poteſt, eundemque plane morem apud cæteras quoque orbis terrarum nationes vſu receptum fuiſſe, celeberrimæ illæ quondam Ægyptiorum pyramides, ac nobiliſſima id genus alia a ſcriptoribus paſſim recenſita monumenta teſtantur. Illud ſane apud rerum hiſtoricarum peritos exploratum eſt, Athenis ſacram extra portam defunctos efferri conſueuiſſe: apud Sicyonios vero hæc eadem lex vim ſuam apprime obtinuit, ipſo Plutarcho teſte in Arato. Porro apud Delios non modo extra oppidi ambitum, ſed ipſammet extra inſulam mortui deferebantur. Quod item olim apud Romanos XII. Tabularum legibus ſancitum fuiſſe didicimus. Hoc vtique tam crebræ monumentorum, ſepulchrorumque ruinæ, quæ ſeſe intuentium oculis offerunt, & ipſamet demolitorum veſtigia ædificiorum, quæ paſſim ad vias publicas, vel priuatis quandoque in agris diſperſa cernuntur, plenam contemplantibus fidem aſtruunt.

Patriarchæ veteres in ſpeluncis ſibi ſuiſque ſepulturam eligebant.

Hebræorum, & aliarum nationum ſepulchra in agris exiſtebant.

Antiquus mos extra vrbem efferēdi cadauera.

Plutarchus in Arato.

14 Verum enim vero apud antiquos Chriſtianæ fidei cultores non cadaueribus dumtaxat fidelium inferendis recondendiſque, ſed alijs itidem ſacris pijſque ritibus de more, vt diximus, peragendis Cœmeteria deſtinata fuere. In his enim locis inſontes Chriſtiani diris gentilium perſecutionibus exagitati, clam ad Synaxim frequenti cœtu conuenire, vigilias peragere, inibi diuini ſemen verbi auiditate maxima a Sacerdotibus excipere, precibus inſtare, ſacro baptiſmate ablui, in his demum erectis coram populo aris presbyteri diuina ſacramenta conficere, eademque fidelibus impertiri conſueuere. Quam laudatiſſimam Chriſtianorum conſuetudinem Clemens vetuſtiſſimus Pontifex in Apoſtolicis conſtitutionibus exacte expreſſit; de Cœmeterijs enim ibidem agens hæc recitat: *Conuenite in Cœmeterijs ad legendum ſacros libros, & pſallendos hymnos pro Martyribus mortuis* (ſcilicet Deo gratias agendo pro impenſa Martyribus gloria) *& ſanctis omnibus, qui ſunt à ſeculo defuncti, ac pro fratribus veſtris, qui in Domino mortui ſunt, & Euchariſtiam Deo acceptam, antitypon, id eſt, Sacramentum regalis corporis veſtri, offerte in Eccleſijs veſtris, & in Cœmeterijs, atque etiam cum excedunt è vita, proſequimini cantu pſalmorum, ſi fuerint fideles.* Hæc Clemens Romanus Pontifex ſacros Romanorum Cœmeteriorum ritus deſcribens. Athanaſius quoque in Apologijs ad Conſtantium Imperatorem, Alexandriæ Catholicum populum expletis iam ieiunijs hebdomada poſt ſacram Pentecoſten, ad euitandam pſeudoepiſcopi communionem, *ad orandum in Cœmeterium* abijſſe tradit; quod quidem S. Petri Epiſcopi, & Martyris Cœmeterium fuiſſe ex eiuſdem Athanaſij geſtis oſtenditur. Conſtat inſuper ex Diui Chryſoſtomi verbis Conſtantinopolitanæ olim Eccleſiæ morem fuiſſe, vt ipſo ſacroſancto Paraſceues die in Cœmeterium extra Vrbem in concionem deuotiſſime conuenirent.

Cœmeteria non ſepeliendis tantum mortuis, ſed & ſacris ritibus peragendis olim erāt.

Munia quæ a Chriſtianis intra Cœmeteria obiri conſueuerunt

Clem. lib. 7. c. vlt. Ap. Cōſt.

Athanaſ. in apolog. contra Imp Conſtan tium.

Cœmeteriū S. Petri Epiſc. & Mart.

Chryſoſt. orat 32. de Paraſc. Cœmet. apol. & de cruce Domini.

15 Cœmeteria igitur ſacris olim functionibus deſtinata erant, & conuenientibus frequenter Chriſtianis debitus ibidem Deo ac religioni cultus impendebatur; atque vt vno verbo omnia complectar, recenſita Chriſtianorum Cœmeteria, quorum mentio nunc agitur, latibula profecto erant, in quibus ab omni prorſus delicto immunes, apud barbaros tamen iudices, tanquam patriæ religionis perduelles, infenſique Deo-

Cœmeteria Chriſtianorum olim habitatio.

Deorum, Reipublicæ, Imperatorumque ipſorum hoſtes delati ad inſectantium rabiem ac ſæuitiam ad tempus declinandam, ſeſe occultabant: cum alij interim, qui Chriſti fidem nondum palam confeſſi erant, nec in medium pro religione dimicaturi prodierant, intra abditos terræ ſinus ferarum more latitantibus ſolicite alimenta miniſtrarent.

Chriſtianis Cœmeteria a gentilibus interdicta.

16 Hinc autem obtigit, vt cum Imperatores nonnulli de inſtauranda in Chriſtianos acrius perſecutione cogitarent, primum quidem eoſdem ſacris è Cœmeterijs, quò illi ſtudioſe conueniebant, arcendos omnimodo curarent, ne vlla videlicet, edictorum vi exagitatis in vnum coeundi (quod illi ſummopere optabant) facultas ſuppeteret. Quam certe ob cauſam quoddam promulgatum fuiſſe legimus a Valeriano Imperatore edictum, quo Chriſtiani grauiſſimis quidem pœnis addicti, propriam ſectari ac colere religionem vetabantur, Cœmeteria adire, & ſacros ibidem conuentus peragere. Hæc autem omnia in Proconſularibus Actis, his quidem verbis enuntiantur: *Proconſul dixit: Iuſtum eſt, vt nulla conciliabula faciant, neque Cœmeteria ingrediantur, quod qui facere comprehenſus fuerit, capite plectatur.* Porro hæc eadem Baronius recitat in Annal. vbi hæc addit: *Quod enim ex conuentibus Chriſtianorum, qui edebantur in Cœmeterijs, magna fieret ex gentilibus ad Chriſtianam religionem acceſſio, quorum occaſione Romæ perſecutio cœpta eſt, permotus fuiſſe videtur Valerianus, vt primus omnium ſuo edicto conuentus fieri, & Cœmeteria adire prohiberet.* Hæc Baronius.

Pont. Act. Proc.

Baron. to. 2. an. 260.

Acclamationes gentilium de deſtruendis Cœmeterijs.

17 Hæc ſacra igitur loca Chriſtianis, adire legibus Imperatorum interdictum eſt. Inde enim apud Tertullianum illæ gentilium Africanorum acclamationes de ſepulchralibus Chriſtianorum Areis recenſentur: *Areæ non ſint*, hoc eſt, *Cœmeteria claudantur, deſtruantur.* Quod ſatis quidem comprobari videtur ex ſepulchrali quodam titulo Alexandri Martyris, quod apud Calliſti Cœmeterium repertum, vt lib. 3. enarrabimus, lugubrem illam, ac miſerandam temporum faciem, duramque Chriſtianorum conditionem haud obſcuris notis exprimit, atque ipſos ob oculos ponit. hæc enim ibi leguntur;

Tertull. ad Scap. c. 3.

O TEMPORA INFAVSTA,
Quibus inter ſacra & vota,
Ne in cauernis quidem ſaluari poſſumus!
Quid miſerius vita? ſed quid miſerius in morte,
Cum ab amicis & parentibus
Sepeliri nequeant?

Idem plane Cornelius Romanus Pontifex de Voluſiani ſeu Valeriani perſecutione ad Lupicinum Viennenſem ſcribens teſtatur: *Publice neque in cryptis notioribus miſſas agere Chriſtianis licuiſſe.* Et in recenſitis beati Martyris Cypriani actis Pontius eiuſdem diaconus edictum a Valeriano promulgatum fuiſſe refert, vt nulla Chriſtiani conciliabula facerent, neque Cœmeteria ingrederentur, qui vero ſecus faceret, comprehenſus, capite plecteretur. Quod quidem hanc ob cauſam Xyſto Pontifici Romæ in eodem Cœmeterio contigiſſe conſtat, in quo contra Imperatoris edictum, a ſatellitibus fuerat interceptus, vt Cyprianus aſſerit: quod item Cypriano in Africa contigit, qui inde ad Proconſulem plectendus capite, & martyrio coronandus ſiſtitur.

Corn. PP. ep. 82. ad Lupicin.

Acerba in Chriſtianos perſequutio.

Acta Cypriani Mart.

18 Porro de eodem Imperatoris edicto, quo Cœmeteria Chriſtianis interdicebantur, apud Euſebium Dionyſius Alexandrinus, qui eiuſdem vi acriter exagitatus exulauit, hæc ſibi ab Ægypti præfecto obiecta fuiſſe ſcribit: *In hac ciuitate, videlicet Alexandriæ, non liberum erit vobis verſari, ſed eritis in partes Libyæ relegati: neque vſquam omnino vel vobis, vel alijs quibuſque poteſtas erit, aut celebrandi conuentus, aut in ea, quæ Cœmeteria appellantur, ingrediendi.* hæc in actis. At his veſtigijs Maximinus quoque dum in oriente perſecutionem inſtauraret, mordicus inſtitit; in primis enim conſuetos in Cœmeterijs conuentus prohibuit. Gallienus vero cum pacem Eccleſiæ reddidiſſet, iuſſit, vt qui religioſa loca, quæ ad ipſos Chriſtianos ſpectabant, poſſiderent, ab illis confeſtim recederent, *& vt Epiſcopi loca illa, quæ Cœmeteria nominabantur, integram adeundi occupandique haberent poteſtatem.* Hæc item a gentilibus per ſummam iniuriam occupata magnus ille Imperator Conſtantinus Chriſtianis reſtitui præcepit hoc promulgato edicto: *Loca illa*, inquit, *quæ Martyrum corporibus honorata ſunt, &* monu-

Imperatoris edictis Cœmeteria adire interdicitur.

Euſeb. l. 7. c. 10

Apud Euſeb. 9. Hiſt. c. 2.

Cœmeteria Chriſtianis reſtituuntur.

Euſ. l. 7. c. 12.

Conſtantini edictum.

Idem lib. 2. de c. 40.

monumenta gloriosæ illorum è vita discessionis, quis dubitet, quin ad Ecclesias spectent? Hæc ibi de sacris Christianorum Cœmeterijs Christianissimus princeps optime meritus sanciuit, suamque eorumdem cultui operam inter ipsa susceptæ religionis primordia dedicauit, vt non tam vrbem Romam a tyrannide, quam sacra Cœmeteriorum subterraneæ Romæ loca ab impietate, ab iniurijs, a sacrilega impiorum hominum manu vindicasse videretur.

Gallienus Imp. Cœmeteria adeundi facultatem concedit.

19 Quamuis igitur Gallienus Valeriani filius miserrima patris clade perterritus, persecutionem aduersus Dei Ecclesiam acrius debacchantem represserit, ac pro Christianis rescribens, eisdem Cœmeteria vltro adeundi facultatem concesserit: alij tamen deinde Imperatores impijs atque execrandis prædecessorum conatibus inhærentes, eadem Christianis rursus interdicere aggressi sunt. Quapropter in beatorum Martyrum Chrysanthi & Dariæ actis legimus, Christianos, qui ad natalitium eorundem diem celebrandum in specu conuenerant, obstructo a gentilibus aditu, ac monte, qui cryptæ imminebat, supra eosdem per vim deiecto, eodem plane loco nobilissimi martyrij palmam sub Numeriano Imperatore anno Christi 284. consecutos fuisse.

Alij Impp. iterum interdicunt.

Acta SS. Chrysanthi, & Dariæ Mart.

Variæ gentilium in Christianis detegendis technæ.

20 Dum igitur intestina Gentilium Imperatorum in Christianos rabies eum in modum desæuiret, vt ad eosdem studiose perquirendos, insectandosque, ac penitus ex orbe delendos nullum lapidem non mouerent, varijsque hac de causa technis vterentur. Ad id, quod totis viribus contendebant, facile, & ex animi sententia præstandum, edicto protinus sanxere, ne ad victum necessaria cuiquam suppeditandi aut vendendi libera facultas daretur, nisi prius emptor idolo, quod in singulis plane officinis huius rei gratia adseruabatur, gentilium more thus obtulisset, quo execrando inauditæ crudelitatis, atque impietatis adinuento, è duobus vnum Christiani eligere cogebantur, aut temporalem videlicet mortem atrocissimis tormentis subire, si veræ illibatæque religionis cultum profiteri vellent, aut certe æternam omni malorum genere refertam amplecti, si insectantium minis, ac tormentorum vi deterriti aduersa pro Christo pati detrectarent, ac eius abnegãdo fidem, sacrum religionis cultum idolis, ac dæmoni exhiberent. Has igitur inter angustias deprehensi constantissimi illi athletæ, cum vtramque tam corporis quam animæ vitam sub vno eodemque temporis momento in aperto versari discrimine intelligerent, sibi caute, sapienterque prospicere cupientes, ad sacras quantocyus Cœmeteriorum latebras confugiebant, veteres potissimum in hoc Iudæos imitati, qui, vt inquit Dio, *arma & cædes Hadriani Imperatoris metuentes, auxilia sumebant in cauernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, vt quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus: inuicem quoque subter terram clanculum commeare, specus & subterraneas vias superne quibusdam in locis hiantes, ad ventos & lucem excipiendam perforantes.* Hæc Dio in Hadriano.

Cur tempore persequutionum ad cœmeteria Christiani confugerent.

Dio in Hadr. Imp.

21 Porro in illis, tanquam tuto recepti loco vna cum summis Pontificibus conuentus, vt iam diximus, frequenter agebant. Plerosque enim ex his, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, in abditis Cœmeteriorum finibus vnà cum cæteris fidelibus latitasse sat nobis ex Martyrum actis exploratum est, & vt cæteros prætereamus, quis præstitisse hoc nesciat sanctissimos vtique Pontifices, Callistum, Vrbanum, Pontianum, Antherum, Fabianum, Cornelium, Stephanum, & Sixtum huius nominis secundum, quorum ambo postremi nobilissimo illic martyrio coronati sunt. His iure merito adijciendus est Caius, qui sacrorum cultor ac inquilinus Cœmeteriorum octo annorum spatio ibidem delituisse legitur; & complures item alios adnumerare licet, vt expresse in libro de Romanis Pontificibus, & in eorundem actis enarratur: qui quidem in Cœmeterijs concilia cogere, baptizare, verbum Dei exponere, plebem instruere & confirmare, Episcopos designare, consuetisque Ecclesiæ ritibus instituere, & alia id genus munia pontificialia exercere consueuerant.

Summi Pontifices in Cœmeterijs delitescunt.

Acta SS. MM. Callisti, Vrbani, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelij Stephani, & Sixti II.

Acta Caij Papæ. In lib. de Rom. Pontif.

Et munia Pontificialia obeunt.

22 Verum cum ab hæreticis deinde Imperatoribus, aut factionis eorum ministris, Ecclesia iterum impeteretur,

Sub Imperatoribus hæretici Pontifices in Cœmeteria iterum concedunt.

intra sacrum eorundem Cœmeteriorum ambitum summos sese recepisse Pontifices ex ipsisinet scriptorum antiquorum monimentis aperte nouimus. De Sanctissimo enim Pontifice Liberio hæc Bibliothecarius scribit: *Habitabat Liberius Papa ab Vrbe Roma milliario tertio in Cœmeterio Nouellæ, iuxta Cœmeterium Ostrianum, vbi Petrus baptizabat.* Et hæc infra: *Eodem tempore Paschæ baptizauit Liberius Papa in eodem Cœmeterio promiscui sexus numero quatuor millia & duodecim, &c.* Et de Bonifacio, qui primus inter Pontifices hoc nomen prætulit, isthæc idem Bibliothecarius recitat: *Habitauit Bonifacius in Cœmeterio Sanctæ Felicitatis Martyris Via Salaria.* De Ioanne item Tertio Bibliothecarius idem plane affirmat: *Tunc venerabilis Papa retinuit se in Cœmeterio sanctorum Tiburtij & Valeriani, & habitauit illic multo tempore, vt etiam Episcopos ibidem consecraret.*

Biblioth. in Liberio Papa.

Biblioth. de Bonif PP.

Idem de Io: Papa III.

Complura in Cœmeterijs Oratoria extructa.

23 Quamobrem cum tot & hi quidem sanctitatis gloria præstantes Ecclesiæ duces longas interdum moras in Cœmeterijs delitescendo trahere cogerentur, suumque munus, prout tempus dictabat, studiose illorum quisque obiret, extabant ipsis in Cœmeterijs oratoria haud pauca sacrorum vsui mysteriorum pio Christianorum labore ac studio dicata, quod quidem non modo post redditam Ecclesiæ pacem præstari contigit, cum templa nobilissima super ipsamet Cœmeteria constructa, erectaque fuere, sed tunc potissimum, cum funestissimæ adhuc vigerent persecutionum procellæ; & vt rem altius repetamus, sub ipsamet beatissimorum Apostolorum tempora, sacra hæc oratoria extitisse Petrus cognomento Venerabilis, qui Romæ præsens affuit anno Christi 1145. & 1150. vt ipse testatur Baronius, apertissimis vtique verbis demonstrat: *Nunquid*, ait ille, *per viginti quinque annos, quibus Romæ Petrus Apostolus sedit, absque templo, vel Ecclesia, id est, orationis domo, vel paruo saltem oratorio fuit? Nonne vt gestorum veracium series narrat, si tamen præter diuinum canonem gestis aliquibus assensum datis, primus ipse princeps Apostolorum Petrus in Vrbe orbis capite Templum Christo inter innumera gentilium templa construxit. Et iuxta quod beatus, & magnus Papa Leo nobili sermone pronunciat, Trophæum Crucis Christi Romanis arcibus inuexit? Nonne & nos ipsi Romæ positi frequenter vidimus in cryptis antiquissima oratoria, & altaria, qualia eo tempore fieri poterant, quæ ab eodem Apostolo constructa & sanctificata, sicuti per successionem fama consentiens, ac celeberrima protestatur, in monumentum tantæ sanctitatis fidelibus ostenduntur, & ab eisdem fidelibus dulcissime & deuotissime deosculantur.* Hæc omnia Petrus Venerabilis rerum ipsarum testis oculatus, venerandorum Vrbis Cœmeteriorum, eorumdemque antiquæ religionis assertor nobilissimus.

Templa super Cœmeteria a Christianis constructa.

Baron. annal. to. 12.

Pet. Ven. l. 1 ep. 1. con Pet. resp. ad cap. 2.

Petrus Apost. in Vrbe Christo Templum extruxit.

Et Cœmeteria in Dei cultum ab ipso dicata.

24 Porro de sacris eiuscemodi ædificijs intra Cœmeteriorum ambitum, cum persecutionum tempora ingruerent, extructis Bibliothecarius meminit, dum Fabiani Papæ sub Decio Imperatore martyrio coronati gesta recenset, his quidem verbis: *Hic multas fabricas per Cœmeteria fieri præcepit.* Cœmeteria insuper priscis illis fidelibus, quorum animis cælestium iugiter meditatio insederat, sacrarũ ædium loco fuere, quo certis statisque temporibus, diuinis intensius rebus vacaturi conuenirent. Religionis vero causa in Cœmeterijs demorari ac pernoctare Christianis olim solemne erat, nec vllis ducti vanæ superstitionis erroribus, vti quondam Nasamones Libyæ populi, qui tantam sepulturis reuerentiam exhibebant, vt cum de re aliqua dubia iurandum esset, id eorundem sepulchra pertingendo præstarent; & cum diuinandum esset, ad maiorum monumenta propius accedebãt, vbi vero preces de more effudissent, obdormientes quodcunque per quietem insomnium vidissent, eo tanquam diuino quodam oraculo vtebantur. Celtæ itidem apud virorum fortium busta hac de causa pernoctabant. Augilæ pariter, qui circa Cyrenem degebant, cum nullos præter defunctorum manes agnoscerent, per eos deierare consueuerunt; eosdemque vt oracula, cum sibi opus esset, consulebant, & precati interim, quæ cupiebant, tumulis eorundem incumbentes, pro responsis somnia ferebant. Quod & impius Iulianus Apostata Christianis aliquando tanquam crimen obiecit: cum enim eosdem videret tã assidue, studioseq; Martyrum sepulchris aduolui, id ipsos perditissimus homo, Iudæorum exemplo, superstitionis gratia præ-

Biblioth.

Cœmeteria tanquam Templa adire olim Christiani, in iisque pernoctare soliti.

Herod lib. 4. Nasamonum in colendis sepulchris superstitio.

Tertull. de anima c. 57.

Item Celtarum, & Augilarum.

Iulianus Apostata Christianos superstitionis arguit ob cultum sepulchrorũ Martyrum.

præstare asseruit, de quibus profecto illud Isaias pronunciauerat: *In sepulchris, & speluncis dormiunt propter insomnia*; quem egregie Cyrillus deinde confutauit, *dignissimum hoc plane Apostata viro, ac penitus delirante somnium fuisse pronuncians*. Neque enim Christiani sepulchra Martyrum frequentare & colere ad assequendam rerum futurarum per insomnia notitiam consueuere, sed orationis gratia, & vt eadem Martyrum corpora veluti Christi membra venerarentur: & Iudæi ipsi captandis ex mortuorum tumulo vanis huiuscemodi somnijs haud studuere, nisi postquam a vero Deo, ac religionis cultu aberrantes, ipsis gentilium erroribus inuolui, ac prophanis itidem superstitionibus deseruire cœperunt.

Isai c.65. ver. 4. edit. septuag.

Cyrill lib. 10. cit. in Iulian.

Cur sepulchris Martyrum cultus exhibendus.

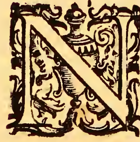
25 Ab ijsdem pariter Cœmeteria veluti tutissima quædam Asyla habita, excultaque sunt, ad quæ ob pericula, quibus plerumque ad necem quæsiti premebantur, declinanda studiose transfugerent, tutoque suorum corpora defunctorum, ac Martyrum præsertim, sepelienda deferrent, cum ab inhumanis hæc carnificibus, qui pietatem omnem abiecerant, insepulta relinquerentur, & vltimi supplicij pœna proposita eadem humari omnino vetitum esset; Christiani qui, cum erga omnes, tum potiori ipsos erga defunctos pietate præstabant, clanculum colligere, & ad propinquiora, quæ præsto essent, Cœmeteria sub ipsa noctis silentia deferre consueuerant: quorum admirandam prorsus pietatem, curam ac studium nullo vnquam tempore intermissum sacris hisce pignoribus perquirendis, recondendisque, aduersus barbaram gentilium impietatem, ac sæuissimam id omnimodo prohibere conantium, nec satis vnquam prædicandam diuinæ prouidentiæ vim in beatorum reliquijs Martyrum ab omni iniuria è Cælo vindicandis seruandisq; prolixius infra, Deo adiuuante, prolatis quamplurimis in medium exemplis exponere, atque enarrare & ratio exigit, & nostri instituti propositum vltro suadet. A Cœmeterijs igitur ad Christianorum, & Martyrum præcipue cadauera, hoc est ad pretiosa pignora, quibus subterranea Vrbis loca illustrantur, stylum conuertamus.

In Cœmeteria veluti asyla Christiani perfugiebant.

Cura, & pietas Christianorum in perquirendis, ac humandis Martyrum corporibus.

CAP. III.

Gentiles in Christianorum Cadauera sæuiunt.

1

Ovvm plane sæuiendi genus efferata hominum crudelitas adinuenit: quippe quæ in mortuos desæuire, ipsisque cadaueribus palã insultare nullatenus erubuit, quod immane facinus natura adeo exhorret: *Crudelitas enim*, vt ait Seneca, *minime humanum malum est, indignum tam miti animo*. Quid enim crudelius, quam vt nec viuis interdum homines parcerent, nec defunctis, & vbi exquisitissimis actum esset tormentis, ludibrio ac contumelijs insepulta eorumdem cadauera paterent. Quod in Hierosolymitana illa clade haud satis vnquam deplorata obtigisse Iosephus ingemuit; dum ipsosmet Pontifices obtruncatos ait, *nudos atque insepultos proiectos fuisse, prædam canibus & feris*. Quam sane barbariem multi detestati, ad sepulchra se prius receperunt, quam moriendi necessitas incumberet. Quare Nigrum Peraiten virum strenuissimum a Zelotis captum, ab hac sibi calamitate timentem, cum se extra vrbem duci videret, non iam pro vita, sed pro sepultura tantum cœpisse rogare in sua scribit historia. Hæc, inquam, Iosephus conceptis, vt par est, verbis, tanquam maximum malorum omnium cumulum, ac facinus intolerabile prorsus exaggerans cadaueribus sepulturam denegari, ac ea bestijs proculcanda, vorandaque derelinqui.

Insignis gentilium crudelitas in Christianorum cadauera.

Seneca lib. de Clementia.

Iosephus l. 4. cap. 14.

Niger Peraites non pro vita sed pro sepultura occisores suos rogat.

2 Hinc iure merito Lactantius Christianus vtique Philosophus, & Orator egregie de Pietate ac Iustitia disputans, in eos inuehitur, qui sepulturam superuacaneam asserunt, & nullam de cadaueribus curam gerendam esse pronuntiant. Sed ipsius verba excipiamus: *Non defuerunt*, inquit, *qui superuacaneam facerent sepulturam, nihilque dicerent esse mali, iacere inhumatum, atque abiectum: quorum impiam sapientiam cum omne humanum genus respuit, tum diuinæ voces, quæ id fieri iubent*. Et infra crudelitatem erga defunctorum

Graue facinus mortuis sepulturam denegare.

Lact. lib. 6. de Iustit.

cadauera perstringens, hæc addit: *Non ergo patiemur figuram & figmentum Dei, feris & volucribus in prædam iacere, sed reddemus id terræ vnde ortum est. Et quamuis in homine ignoto necessariorum sepulturam nulli negandum munus implebimus; in quorum locum quia desunt, succedet humanitas; & vbicunque homo desiderabitur, ibi exigi officium nostrum putabimus. In quo autem magis iustitiæ ratio consistit, quam in eo, vt quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis per humanitatem?* Hæc ille. *Pietatis autem officium hoc exhibetur*, vt ait Cicero, *naturæ & humanitati*, id est, naturæ humanæ, cuius quisque vel fidelis, vel ethnicus, quantumuis barbarus, particeps est.

Vnusquisque sepulturam exhibare tenetur.

Cicero Philip. 2.

3 Quamquam & iure quidem merito Quinctilianus, ex affectu, quo quisque se ac corpus suum prosequitur, ac ex timore pariter, quo quiuis adhuc viuens afficitur, ne quid triste ac contumeliosum corpori iam exanimi post mortem accidat, cadaueribus aliorum pietatem exhibet: *Inde enim est*, inquit, *vt etiam ignotis cadaueribus humus congeratur, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrat, vt non quantulocunque veneretur aggestu.* Ad cuius rei propositum faciunt, quæ luculenter Origenes contra Celsum Epicureum de resurrectione disputans, haud cadaueribus insultandum, sed debitum iisdem honorem impertiendum asserit; sic igitur ait: *Certe humana corpora propter animam, quæ inhabitauit in eis, præsertim si bona sit, non sunt abijcienda: nam & ciuiliores leges iubent illa conuenienti honore funerari, ne si proijciantur tanquam iumenta, iniuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio.* Et infra hæc subdit: *Rationales animas honorare nouimus, & earum organa solemni sepulturæ honore dignamur. Meretur enim rationalis animæ domicilium, non proijci temere sicut brutorum cadauera, & præsertim quod fuit animæ bonæ, ac sanctæ organo suo in certaminibus vsæ receptaculum.* Hæc Origenes. Sepulchri quippe honor non soli corpori, verum & animæ benemerenti impeditur. Et vt optime S. Thomas argumentatur, cum adhuc anima in memoria viuentium vigeat, apud illos infamiam quandam sempiternam subire cogitur, si corpus, cui vnita extitit, hac communi & naturali gratia priuetur: quocirca, vt idem bene infert, *non leuis pœna indicatur, cum quis à iudice sepultura priuatur, & esse iubetur auium esca.* Magna enim ex hoc anima ipsa, vna cum corpore iniuria videtur affici, cum naturaliter corporis, cui associata aliquando fuit, honorem ac cultum summopere ambiat. Quapropter recte ad rem nostram Augustinus hæc infert: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habuit, si cognoscant homines aliquid post mortem corporibus suis defuturum, quod in sua quisque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur vt homines, & quod ad eos post mortem non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quibus satis clare conficitur quam grauis sit, quæ cadaueribus etsi nil mali sentientibus, in vindictam tamen anteactæ vitæ ab hominibus contumelia infligitur.

Cur honor cadaueribus habeatur?

Quintil. Declamat. 5.

Origen. contr. Cels.

D. Th. 1. 2. q. 32. ar. 2. ad 1.

Cadaueris infamia redundat in animã inde egressã.

Quæ pœna sit sepulcro priuari.

Aug. de cura pro mort. c. 7. & 9.

4 Sed vt ad instituti propositum deueniamus: tam acerbo gentilitijs quondam superstitionibus dediti, Christianos odio prosequebantur, & veluti in publicæ rei, Deorumque hostes eò vsque immanis eorumdem furor in viros alioqui innoxios grassabatur, vt nil omnino intentatum relinquerent, quo funditus illi cum religione pariter ex orbe delerentur. Neque vero cruore Martyrum, qui vbique terrarum vberrime effundebatur, eorum extingui sitis, nec vllis insatiabilis animorum crudelitas tormentis, quibus passim insontes addicebantur, expleri potuit. Inhumani enim homines vbi diris, atque inusitatis Christianos modis excruciatos ad extremum mortis supplicio affecissent, nouo crudelitatis genere in eorum cadauera debacchantes, hæc in frusta aliquando concidere, cremare, interdum quoque discerpere, dissipare, & in profluentem quandoque proijcere, ac varios, & inauditos plerumque modos, ingeniosæ crudelitatis viri excogitare consueuerant, quibus eadem inhumata, vel a feris, vel ab auibus discerperentur: quinimmò, vt sibi res ex voto procederet, adhibitis quoque custodibus in id potissimum toto animi studio contendebant, ne a Christianis Athletarum Christi cadauera, post consummata eorumdem martyria condigno, vt par erat, sepulchro inferenda colligerentur. Quo quidem detestando facinore, ac barbaræ impietatis adinuento, illud Prophetæ vaticinium longe ante prolatum merito adimpleri vide-

Gentiles cadauera Martyrum cum memoria illorum penitus delere satagunt.

Quæ crudelitatis genera.

videretur: *Posuerunt mortalia seruorum tuorum bestijs terræ: effuderunt sanguinem ipsorum in circuitu Hierusalem, & non erat, qui sepeliret..*

Psal. 88.

5 Quod autem a nobis hactenus enarratum est, dæmonis potissimum arte ac impulsu obtigit, qui cum futura Christiani nominis incrementa prænosceret, suique cultum, abolita Idolorum superstitione, abolendum pariter præsentiret, si quando erga inuictos Christi Martyres venerationis obsequium in orbe inualesceret, sacras eorundem reliquias ab oculis fidelium proripere, conculcare, disperdere, omnemque penitus cultum, ac memoriam è medio tollere nitebatur. Sed vt validius nostræ vis assertionis scriptorum quoque auctoritate comprobetur, id satis aperte testatur Ionas Aurelianensis Episcopus, qui ista ad rem loquitur: *An nescis Paganis moris fuisse, ossa Martyrum, quos diuersissimis mortium generibus necabant, ne à Christianis honorabiliter sepelirentur, diuersissimis modis occuluisse, aut igne concremasse, aut certe feris auibusque exposuisse. Hoc videlicet per eos, quantum eis possibile fuit, cauentibus immundis spiritibus, ne per cineres sanctorum, augerentur beneficia mortalium, confunderetur pertinacia infidelium, & detegeretur dolositas ipsorum, &c.*

Dæmonum impulsu Gentiles Martyrum reliquias disperdere nituntur.

Ioan. ep. Aurel.

Reliquiæ Sãctorum beneficia præstãt.

6 Quam verò crudeliter, qui gentilium erroribus tenebantur, dæmonis impulsu in sacra Martyrum cadauera insilirent, ex literis præcipue Viennensis Ecclesiæ, ac Lugdunensis, quæ ab Eusebio recitantur, liquidò potest quiuis vnus conijcere: in his enim post enarrata beatorum Martyrum sub Marco Antonino, & Lucio Vero Imperatoribus certamina pariter & cruciatus, isthæc leguntur: *Verum eorum rabies & crudelitas in sanctos non ita exaturata fuit. Nam ab immani & furiosa bellua diabolo, immanes illæ & barbaræ gentes exagitatæ, vix aut ne vix quidem à furore suo aliquando acquieuerunt: immò verò in corporibus Martyrum suam de integro contumeliam cœperunt & maleuolentiam exercere.* Et infra: *Quæ autem ad nos, videbantur sanè magnum mœrorem in se complecti, quod Martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nos ad hanc rem aliquid afferre præsidij, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces vlla ex parte placare poterant, sed nulla non ratione, & via corpora illa erant assidue ab illis obseruata, & id quasi in magno lucro deputatum, si penitus inhumata iacerent.* Hæc prænomoratæ nobis epistolæ legenda exhibent; quibus paulo post isthæc adduntur: *Martyrum corpora sex dies continuos sub dio iacentia, & maxima ignominia affecta, post autem ab impijs illis, & facinorosis carnificibus exusta, inque cineres redacta, in Rhodani fluuium, qui illic in proximo defluit, spargebantur, quò nullæ quidem illorum reliquiæ amplius super terram restarent.*

Crudelitas gentilium in Martyrum cadauera.

Litt. ecclesiar. Lugd. ac Vien. apu Euseb.

7 Præstat autem hic in studiosi lectoris gratiam adijcere, quæ S. Augustinus de eorundem Martyrum cineribus in Rhodanum proiectis in hæc verba describit: *Legimus*, inquit, *in Ecclesiastica historia, quam Græcè scripsit Eusebius, & in Latinam linguam vertit Ruffinus, Martyrum corpora in Gallia canibus exposita, eorumque reliquias, atque ossa mortuorum, vsque ad extremam consumptionem ignibus concremata, eosdemque cineres fluuio Rhodano, ne quid ad memoriam qualemcunque relinqueretur, inspersos. Quod non ob aliud credendum est diuinitus fuisse permissum, nisi vt discerent Christiani in confitendo Christum, dum contemnunt hanc vitam, multo magis contemnere sepulturam. Hoc enim quod ingenti sæuitia de corporibus Martyrum factum est, si eis quicquam noceret, quominus beate requiescerent eorum victoriosissimi spiritus, non vtique fieri sineretur. Reipsa ergo declaratum est, non ideo dixisse Dominum: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, & postea non habent quid faciant, quod non esset permissurus aliquid eos facere de suorum corporibus mortuorum, sed quoniam quidquid facere permissi essent, nihil quo diminueretur Christiana defunctorum felicitas, fieret, nihil inde ad se sum post mortem viuentium perueniret, nihil ad detrimentum saltem ipsorum corporum, quò minus integra resurgerent, pertineret.* Hæc Augustinus.

Martyrum cineres in Rhodanum proiecti.

S. Aug.

Euseb. l. 5. c. 1.

In Christianorum cadauera sæuiendi Ethnicis diuinitus permissa potestas

8 Sed vt ad instituti propositum redeamus. Idem quoque Eusebius detestandam gentilium feritatem, & Tribuni cuiusdam Firmiliani Maxis nomine nequissimi quondam sub Maximiano & Maxentio Imperatoribus, immanitatem his verbis enarrat: *Iste igitur, Tribunus scilicet, immanitate longius progrediens, & rabiem proprie belluinam contra pios indies adaugens, adeo extra naturæ leges egressus est, vt inanimis sanctorum virorum corporibus sepulturam impudens inuideret; & propterea cadauera sub dio, vt à bestijs dilaniarentur, noctu*

Cadauera Martyrum obiecta feris custodia apposita ne a Christianis sepeliantur.

Euseb. Hist. c. 19.

 assi-

assidue & interdiu seruari præcepit. Itaque non exiguum hominum numerum multorum dierum spatio huic immani, & barbaro mandato inseruientium cernere licebat: quin etiam alij ex specula & loco edito, tanquam operæ pretium facturi, ne cadauera surriperentur, sedulo obseruabant. Itaque agrestes bestiæ, canes & aues carniuoræ membra discerpserunt humana, eaque huc illuc disperserunt, & tota ciuitas vndique visceribus, ossibusque hominum constrata fuit, adeo vt illis ipsis, qui antea fuissent infenso animo in nos affecti, nihil vnquam crudelius, nihil aspectu horribilius videretur, neque tam eorum calamitatem, in quos hæc admissa erant, quam cum suam ipsius, tum communis parentis naturæ ignominiam deplorabant. Spectaculum enim humanarum carnium non vno loco deuoratarum, sed vbique misere disiectarum (quod omnem dicendi facultatem, omnemque tragœdiæ speciem longe superat) prope ciuitatis portas cuiusque oculis subiecta fuit. Nonnulli autem membra, cadauera integra, & viscerum partes etiam intra portas se vidisse dixerunt.

Gentiles deseuiunt in mortuos.

Hanc in mortuos sæuitiam vt communis naturæ ignominia ipsimet gentiles commiserantur.

9 His merito attexenda sunt, quæ idemmet Eusebius recitat de inaudita prorsus gentilium in Christianos rabie, qui omnem sæuiendi modum prætergressi, nec sepulchro iam conditis beatorum Martyrum corporibus damna, contumeliasque infligere destiterunt. Porro rem totam hisce verbis enarrantem audiamus: *Reliqua autem Christianorum multitudo vinculis colligata, & à lictoribus scaphis imposita, in vastum maris gurgitem, fluctusque præceps proiecta fuit. Famulos illos Regis (erant hi ex Diocletiani familia) post mortem decore & celebri funere terræ mandatos, Imperatores, qui eorum domini putabantur, rursus de integro effodiendos, inque mare præcipitandos sententijs decreuerunt, ne, vt eorum ferebat opinio, Deos esse reputantes, diuina veneratione prosequerentur.* Hactenus Eusebius.

Cadauera post sepulturam effossa, & in mare proiecta.

Euseb. l. 8. c. 6.

10 Neque hic interim omittenda sunt, quæ de insana huiuscemodi gentilium barbarie Lactantius Firmianus, his plane, quæ supra ab Eusebio enarrata sunt, consentientia hunc in modum refert: *Quis Caucasus,* ait ille, *quæ India, quæ Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias bestias vnquam aluit: quoniam ferarum omnium rabies vsque ad ventris satietatem furit, fameque sedata protinus conquiescit: illa est vera bestia, cuius vna iussione funditur ater vbique sanguis, crudelis vbique luctus, & plurima mortis imago. Nemo huius tantæ belluæ immanitatem potest pro merito describere, quæ vno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sæuit; & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres fundit, ne quis extet sepulchro locus.* Hucusque Lactantius.

Ossa Martyrum in cineres redacta, & in ventum sparsa.

Lact. l. 5. c. 2.

11 Sed quæ de barbaris gentilium moribus in sacra Martyrum corpora sæuientium hucusque disseruimus, eadem nunc præstat exemplis ex eorundem Martyrum Actis confirmare. Sequenti igitur capite sermo a nobis instituetur de eorundem Martyrum corporibus, quæ feris, ignibus, & aquis quandoque tradita sunt, & per varia interim loca omni pietate posthabita miserandum in modum dispersa, facinorosorumq; hominum, & ipsismet bestiarum cadaueribus contumeliose permixta, cum illud potissimum ingeniosa hominum impietas crudelitati adiuncta omni studio caueret, ne horum quæ post mortem extant, reliquiæ, & quod ipsamet suadet humanitas, sepulturæ traderentur: nonnulla autem ad id comprobandum ex recolendis martyrum actis exempla subijciemus.

CAP. IV.

Sepultura Martyribus interdicitur.

1 APVD dissitas vbique terrarum orbis nationes quantumuis barbaras, haud vmquam mortuorum cadaueribus ex legum præscripto sepultura denegata est: *Sunt enim,* inquit Chrysostomus, *apud mortales omnes hæ leges communes, vt qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur. Atque has non Græcus, non Scytha, nec si quis illis immanior reperiatur, vmquam leges conuulsit, sed reuerentur & obseruant omnes: adeoque sacræ, & apud omnes veneratione sunt dignæ.* Hæc Chrysostomus. *Quæ autem illa feritas,* vt Lactantius inquit, *quæ rabies, quæ insania est, lucem viuis, terram mortuis denegasse?* Quæ detestabilior, inquã, gentilium

Nulla vmquã natio sepulturam mortuis denegauit.

Chrysost. hom. 10. de S. Babila.

Lactantius Firminus l. 5. cap. 2.

lium omnium aduersus Christianos furentium insania, *quàm*, vt scribit Ambrosius, *ipsos vitales anhelitus inuidisse, & nullis vsquam negatam defunctis inhibuisse supremæ commercia sepulturæ?*

D. Ambros. ep. ad Valent. Imp. cont. Symm.

2 Hinc varias humandi rationes, quæ easdem apud gentes vsu receptæ fuere, Lucianus exacte describens hæc ait: *Sepulturæ rationem in varios diuidunt modos: nam Græcus exurit, Persa defodit, Indus adipe suillo oblinit, Scytha deuorat, Ægyptius muria condit, & plures alios modos, corporibus sepulturam impertiendi Sextus Philosophus in vnum congessit.* Quapropter mos obtinuit, vt nec ipsismet scelestissimis alijsq; hominibus, quibus supplicia vi legũ illata fuere, sepultura tamen haud vmquã sublata sit. Inde, vt Quinctilianus habet: *In honorem pietatis etiam damnati sepeliuntur, cruces succiduntur, percussos sepeliri carnifex non vetat.* Quod pietatis officium vel ipsa diuina lex inculcat. De sontibus enim plectendis hæc sanxit: *Quando peccauerit homo, quod morte plectendum est, & adiudicatus morti, appensus fuerit in patibulo: non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur.* Ipsis igitur, quibus iure adimitur vita, vt diuina lex iubet, haud iure sepultura adimitur. Quod Iosue vel hostibus præstitisse legitur, quippe qui reges bello captos, actosque in patibulum, ad vesperum deponi, & sepulturæ tradi præcepit. Moyses autem ipsa legis verba id præcipientis describens, ratiõe addidit. Quia maledictus videlicet esset, qui pendebat in ligno, & ne contaminaretur terra, hoc est, quia cum suppliciorum omnium maxime execrandum crux olim haberetur, satis superque opprobrij, & contumeliæ illatum reo existimabatur, si eiusmodi supplicio ob patrata facinora addictus fuisset, neque humani corporis dignitatem decebat, quæ Dei imaginem repræsentat, vt diuturnior in hominum oculis permaneret infamia, cumque insepultum quempiam in patibulo relinqui, maximum quoddam præseferret supplicij genus, & immensæ crudelitatis argumentum, magnam inde dedecoris notam Hebræorum gens consequeretur, si more gentium barbararum sub omnium oculis destituta in cruce corpora computrescerent.

Varia sepeliendi apud varias gentes ratio.

Lucian. de luctu.

Quinctil. Decl. 6.

Facinorosos supplicio affectos sepeliri diuina lex mandat.

Deut. 21.

Cur Hebræis eadem die reos deponere, ac sepelire lex præceperit?

3 Et certe Iosephus in Antiquitatibus Iudaicis, ipsius Moysis mentem exponens, non solum legis eiusdem verba ad cæteros omnes extendit, qui legibus obnoxij cuiuis mortis supplicio subijcerentur, & vel lapidibus, vel gladio, vel alio instrumenti genere plecterentur, vt nimirum postquam per totum diem, funestum sui spectaculum exhibuissent, ad vesperam demum humo inferrentur: sed ad ipsosmet hostes eiuscemodi beneficium quodam humanitatis impulsu deuolui asserit: *Ne, vt ipse ait, mortuus quisquam expers terræ iacens, vltra quam iustum est, pœnas exolueret.*

Ioseph. lib. 4. c. 8. Antiq. Iud.

Et ipsis hostibus sepulturæ ius tribuendũ Moyses censuit.

4 Et quidem gentiles ipsi hoc pietatis officium haud vmquam hostibus naturæ magisterio edocti denegarunt. Cum enim inter Græcos olim & Persas acriter decertatum esset, & è Græcorum parte victoriæ palma stetisset, & Pausaniæ Lacedæmonio Græcorum militum Imperatori nescio quis suaderet, vt Mardonio Persarum duci talionem rependens, sicut ille Leonidæ patrui Pausaniæ interempti reciso capite truncum in crucem egisset, ita Pausanias Mardonij necati corpus cruci affigeret, magnanimus Pausanias, magnanimus, inquam, se facturum negauit, quod barbaros deceret potius, quam Græcos. Sic pariter Philippus Magni Alexandri pater deuictis ad Chæroneam Græcis, his, qui in bello ceciderant, iusta funebria exoluit, ac eorundem ossa Athenas transferenda curauit. Ipse vero Magnus Alexander post hostiles copias profligatas, cum suis humandis militibus, qui in prælio occubuerant, operam daret, Persarum quoque nobilissimis eundem sepulchri honorem detulit, ac matri ipsius Darij permisit, vt quos vellet, patrio ritu sepeliret. Idem quoque Darij eiusdem coniugi, quæ in captiuitate decesserat, Persarum more præstandum censuit: quinimmò Darium a suis interemptum, dempta sibi chlamyde, regio plane cultu ornatum officiosa manu tumulo intulit. Innumera plane id genus exempla suppetunt. Sic Turnus apud Virgilium Pallantis a se occisi corpus ad eius patrem transmittens ait:

Nec id officium gentiles etiam hostibus denegarunt.

Herod. l. 9.

Q. Curtius l. 3. 4. & 5.

Pietas erga defunctos.

Quisquis honor tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior, &c.

Æneid. l. 10.

Æneas insuper eodẽ certamine cũ Laurũ Messentij filiũ transfodisset, hæc protulit:

Te-

------- *Teque parentum*
Manibus ac cineri, si quae est ea cura remitto.
Seruius in lib. 10. Aeneid. Quippe, vt egregie ad eum locum Seruius adnotauit, ibi Æneas Latinis suorum corpora interemptorum ad humandi officium donauit; *quia sepulturæ beneficium*, inquit ille, *debetur vniuersis:* quocirca consona quidem voce ille apud Tacitum miles ad rem nostram clamabat: *Nec hostes quidem sepulturam inuidere.*

5 Et certe iura Romana, quæ ritus vniuerso orbi præscribunt, punitorum cadauera quibuslibet ad sepulturam impertiendam exposcentibus, haud neganda esse sanxerunt. Quamobrem vehementer olim de Flacco Ægypti præside, ac merito quidem conquestus est Philo, quod cum instantibus ipsorum Augustorum natalitijs, alijsque solemnioribus diebus mos esset, vt corpora de cruce deponerentur, & ad inferendum sepulchro cognatis vltro traderentur, non modo id pertinaciter Flaccus Iudæis denegaret, verum etiam illis ipsis diebus viuos in crucem agi iuberet. Philo item eundem Flaccum vel ex eo acri orationis stylo perstringit, quod Iudæos a seditioso vulgo corripi, atque occidi permiserit, eorundemque corpora tota vrbe miserandum in modum raptari, vt nullum quidem ad sepulturam membrum superesset: hisque sceleribus in eos longe crudelius sæuitum esse pronuntiat in pace, quam si in bello cæsi fuissent, cum sepeliendi ipsos apud hostes facultas vtique suppeteret. Iosephus item Hebræus Idumæos & Zelotas eo crudelitatis progressos fuisse ait, vt *etiam Pontifices obtruncatos, nudos, insepultosque abijcerent prædam canibus & feris*. Quanta vero Tiberij Imperatoris crudelitas in ipsosmet Vrbis Senatores quondam extiterit, & quo immanis eiusdem furor Deo scelerum vindice progressus fuerit, satis superque expressit Orosius, dum ait tot numero trucidatos fuisse, *vt iam qui magistratum gererent, magno labore reperirentur*, & quidem in vltionem contempti Christi numinis hæc illis obuenisse idem aperte asserit. Sed illud fato, & crudelitate acerbius visum est, quod præ cæteris præclarissimi quique viri in Vrbe passim insepulti ad aliorum terrorem iacerent; sed rem totam ex Tacito si libet repetamus: *Iacuit immensa strages omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi, aut aggregati, neque propinquis, neque amicis adsistere, illacrymare, nec visere quidem diutius dabatur. Sed circumiecti custodes & in mœrorem cuiusque intenti, corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur, vbi fluitantia, aut ripis appulsa, non cremare quisquam, non contingere. Interciderat sortis humanæ commercium vi metus, quantumque sæuitia glisceret, miseratio arcebatur.* Hæc Tacitus conceptis vtique verbis miserandam tunc Vrbis faciem, deplorandamque prorsus hominum conditionem describens, quibus sæuam post mortem & ipsum quod naturæ beneficio terra omnibus exhibet, sepulchrum denegaretur.

6 Porro quam ingens sit pœna sepulchro, quod quisque ambit, vbi mors vitam ademit, carere, Hegesippus Iunior, vel alius quis, qui floruit Magni Constantini tempore, scriptor edocuit, dum truculentam illam Hierosolymitanorum cladem eleganti oratione describens, sepulturam in illa obsidione interdictam, morte ipsa grauiorem Iudæis extitisse affirmat. Ait enim: *Tunc superstites seipsos ingemuere, quod duriore pœna perirent, seque seruatos esse, vt viderent cum patria simul solui etiam leges naturæ, negari ius viuentibus, pacem ciuibus, sepulturam defunctis, criminosam esse misericordiam, religionis loco haberi crudelitatem: volebat aliquis defunctum humari, ipse extinguebatur, & qui defunctum occiderat, in sepultorem transferebat iracundiam, vt illi sepulturam negaret, hunc extinguebat: rursus qui sepultorem occiderat, maiorem crudelitatem circa defunctum exercebat, vt iam nihil debentem odio, non sentientem supplicia, spoliaret supremo naturæ debito.* Iudæos denique eò adactos fuisse refert, vt viuos se inferrent sepulchro: *Plerique*, inquit, *sibi ipsis loculos parabant manibus suis, ne deficeret huiusmodi ministerium, atque in ijs se sponte condebant, ne mors præueniret, & sepultor deesset.* Vt igitur ad nostra redeamus. Innumeri prorsus fuere, inuicti constantisque animi inter certamina Martyres, quorum post necem corpora proijcientes immanes carnifices inhumata in publicis foris, ac vijs reliquere, cum tamen, vt Tacitus ait;

Margin notes (left): Seruius in lib. 10. Aeneid. — Iura Rom. punitorum cadauera ad sepulturam deposcentibus concedunt. — L. 1 c. vlt. de Cadau. punit. l. obnox. 11. C. de relig. — Philo Iudæus in Flaccum. — Crudelitas erga cadauera. — Ioseph. lib. 4. de bell. — Orosius l. 7. c. 4

Margin notes (right): Baron. t. 1. an. 35. n. 29. — Præclarissimi quique viri in Vrbe insepulti iacent. — Pœna atrox sepultura interdici. — Hegesippus de Iudæorum clade. — Idem antiq. c. 21. — Iudæi in obsidione Hierosolymæ ne mortui sepultura careant, viui sepulchra intrant. — Tac. ann. l. 6.

ait: *Nec hostes ipsi sepulturam inuideant.* Ad quod plane Gregorius Nazianzenus alludens grauissimis quidem verbis expostulare aliquando non destitit, quod dignissimus quidam Christi martyr sepulturæ obsequio caruerit, *quæ*, vt ipse ait, *impijs etiam, & sacrilegis hominibus debetur.* Verum ad dignoscendam Tyrannorum, qui per summum nefas id iubebant, impietatem satis nunquam execrandam, hæc, quæ infra subijcientur, exempla lectori indicasse satis erit.

Gregor. Naz. orat. 23.

7 In primis autem, vt ab ipso Martyrum principe enarrationis huius desumatur exordium, sacrum beati Stephani Protomartyris corpus Principum iussu inhumatum præ cæteris perstitisse Lucianus presbyter verbis hisce testatur: *Exportatus est*, inquit, *ad Aquilonem foras portam, quæ ducit ad Cedar, vbi die, & nocte iacuit proiectus, vt sepulturæ non daretur, secundum mandatum impiorum Principum, vt à feris consumeretur corpus eius.*

Stephani Protomart. corpus inhumatum abijcitur

Lucian. in relat. inuent. S. Steph.

Cod. M. S. S. Cæc. & Vall

8 Aliorum item Martyrum corpora pari contumelia fuisse affecta, eorundem Acta, quæ a probatissimis recitantur scriptoribus, indubitatam legentibus fidem faciunt: & vt nonnulla interim exempla recenseamus; Sententiam hanc recepere corpora sanctorum Processi & Martiniani sub Nerone. Quirini Tribuni sub Hadriano. Priscæ & Cyrillæ Decij filiæ sub Claudio. Gorgonij & Morothei, Primi & Feliciani, Cypriani & Iustinæ, Crispini & Crispiniani, & Quatuor itidem Coronatorum, quorum corpora sub Diocletiano canibus proiecta fuisse, eorundem Acta contestantur. Beatarum quoque Ruffinæ & Secundæ virginum corpora Arcesilaus scelestissimus Valeriani minister post inflictam eis tormentorum vi necem, humari, vt mos est, vetuit, & quodam in nemore iuxta Corneliam viam decimo ab Vrbe milliario, quod vulgo Buxo appellabatur, vt noctu nimirum luporum dentibus dilaniarentur, exponi iussit. Luciani item, qui beato Vrbano Papæ diaconus ministrauerat, sub Alexandro Seuero corpus dilacerandum canibus exhibitum fuisse, vt omni penitus sepultura careret, in actis eiusdem legimus; in quibus etiam ratio, cur eiusmodi gentiles insania aduersus Christianos furerent, satis aperte his verbis exponitur: *Et ecce ministri diaboli iactauerunt corpus B. Luciani de Tribunali, quod erat iuxta currum, iam mortuum. Sancti quoque penitus non audebant contingere eum, quoniam terror paganorum talis erat, vt quicunque a Christianis per apertum martyrium obijsset, nullus ausus esset neque gentilis, neque Christianus eum tradere sepulturæ, sed canibus relinquebatur: ob hoc scilicet, vt videntes cæteri metum haberent, maxime pro causa, qua æmulantes dicebant: Ne sibi Christiani propter enucleatum, quod perpessus est triumphum, in adiutorium sui erroris dicant Martyrem extitisse.* Idem plane contigit Martinæ præclaræ virgini, quæ sub Alexandro Seuero, martyrio coronata est: idem Olympiadi, & Maximo sub Decio: Polychronio item sub eodem: Pamphilo quoque & socijs: Marcellino Papæ, eiusque socijs: Victori ac Mauro sub Maximino; de quo præsertim hæc in Actis leguntur: *Vetuit Imperator, ne quis corpus eius humaret, sed bestijs voranti-bus relinqueretur.*

Sur. to. 4. 2. Iul lib. 3. 3. Maij. Cod. Later. lib. 4. 10. Aug Cod. Vall. Sur. lib. 4. 10. Aug. Cod. Lat. Sur. lib. 5. 16. Sept. lib. 5. 25. Octob Cod. Vatic.

Sur. to. 4. 10. Iul.

Ruffinæ & Secundæ corpora in Buxo lupis obiecta.

M.S. Cod. Vat & Later.

Et Luciani corpus canibus.

Acta B. Luciani mart. apud Sur.

Cur sepeliri martyres a gentilibus prohibitum.

Cod. S. M. ad Mart. Sur. lib. 4. 10 Aug. Id. ib. lib. 3. 1. Ian. Anast. in Marcell. Sur. lib. 3. 10 Maij. Cod. Later.

9 Porro de sacro Vincentij Leuitæ corpore hæc in eiusdem apud Surium Actis recitantur: *Projciatur igitur in campum eius cadauer, neque arborum folijs, aut alia re contegatur, sed feris & volucribus in escam propositum sit. Quicquid enim contra mortuum istum efficere potero, non omittam, vt careat funere ac sepultura. Itaque pretiosissimæ Martyris reliquiæ nefario Tyranni edicto proiectæ sunt, illis assidente, easque custodiente carnifice, pessimique illius Daciani amicis quibusdam, &c.* De venerando item Martyris inuicti Dulæ cadauere sub eodem Daciano isthæc apud Surium descripta habentur: *Proijcite*, inquit Maximus Præses, *illum in vallem aliquam, vt sepultura careat, &c.* De Pelagia item, quæ sub Diocletiano floruit, idem prorsus in eiusdem apud Surium actis in hæc verba reperies: *Iussit Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla sepultura honorari. Itaque proiectæ sunt in montem, &c.*

Sur. to. 1. 22. Ian.

S. Vincentius Leuita.

Sur. to. 3. 15. Iun.

Id. to. 4. 4. Maij.

10 Alijs demum prætermissis, hac contumelia Romæ sub Iuliano Principe, Bibianę Virginis Christi fide, ac nobilitate conspicuæ corpus affectum est, quod canibus obiectum in foro Tauri, illæsum tamen diuinitusq; seruatum biduo iacuit: sed inhumani prorsus homines, qui eiuscemodi Martyrum carnificinæ studebant, & iugi insontium laniena ac sanguine pasce-

S. Bibianæ corpus canibus obiectũ diuinitus seruatur.

pascebantur, non Christianorum tantum cadaueribus a ferarum dentibus, immo nec quidem ab auium rostris parcendum esse decreuerunt. Quod Bibianæ Virginis Acta, cuius supra meminimus, hisce verbis confirmant: *Nec aues impastas esse voluerunt impij tyranni. Crucibus enim suffixa Martyrum corpora, auibus reliquerunt laceranda.* Id quoque testantur sanctæ Eulaliæ Barcinonensis Acta, & sanctorum Claudij, Asterij, & Neonis fratrum: de quorum præcipue martyrio, quod Diocletiano contigit, hæc leguntur: *Iussit Lysias præses: Foris ante atrium hi tres fratres, vt digni sunt, cruci affigantur, & eorum corpora auibus laceranda relinquantur.*

Cod. S.Mart. & Cod.Vall.

Sur. lib.4.23. August.

11 Qua igitur ratione non impietatis, non crudelitatis redargui possunt impij ac detestandi homines? Quibusnam verbis suam excusare crudelitatem ausi sunt, qui huiuscemodi rem erga insontes frequenter admisere? Quorsum enim hi non iniuste Christianos occidisse dicendi sunt, qui postquam occidissent, ijsdem sepulturam contra ius omne denegabant? Quo plane titulo Ambrosius Maximum Imperij inuasorem, intercepto eiusdem insidijs Gratiano Imperatore pijssimo, atque occiso, cum postea ille a se occisum haud fateretur, licet eidem sepulturam denegaret, atrocissimis verbis hunc in modum perstringit: *Allegas quod eum non mandaueris occidi, quem prohibes sepeliri. Poterit igitur credi, quod ei non inuideris vitam, cui sepulturam inuides?* Hæc Ambrosius; quibus item verbis detestanda tyrannorum impietas, qui Martyres Christi haud humari patiebantur, ad amussim retundi ac perstringi videtur. Et sane postquam fratrem Abelem scelestus ille parricida Cain interfecit, *eiusdem cadauer*, vt Iosephus ait, *studiose abdidit, rem clam fore putans, & hac quoque ratione in demortuum iterum sæuiens, cadaueri scilicet sepulturam denegando:* qua post mortem carere, dignum quidem homine impio supplicium diuino iudicio definitum est. Nam vt Eliphaz Themanites amicus Iobi optime in eiusdem verba prosequitur: *Hominem impium*, vt Septuaginta interpretes locum illum elucidant, *decretum, ait, esse à Deo in manus ferri, & ordinatum in escas vulturum.* Quod pariter Olympiodorus ita exponit: *Diuino est*, inquit, *sancitum imperio, ferro illi vitam eripiendam esse, & à vulturibus consumptum cadauer iacere debere insepultum. Quod quidem certe illius ætatis hominibus graue iudicatum est genus animaduersionis.* Qua pœna omnium acerbissima Hebræi olim ab Ægyptijs mulctabantur, vt ipse testis est Philo in Moysis vita. Cum enim seruitutis ac tyrannidis iugo pressos misere vitam finire contingeret, *eos*, inquit, *insepultos proijciebant, nec puluerem sinentes inijcere corporibus, nec lacrymis mortuos prosequi.* Perditorum quoque hominum cadauera velut quid abortiuum, cunctisque odiosum pariter ac onerosum viuentibus, ipse Deus immani hoc supplicij genere affecit, sepulturam ijsdem denegando, quod impijs Core, Dathan, & Abiron ac cæteris contigisse sacrarum oraculo paginarum narratur, quos humus vsque ad ima dehiscens viuentes adhuc absorbuit, & aperto infernus ore deglutijt, dirupta enim terra sub eorum pedibus, viui in infernum descenderunt: quod satis eleganter expressit Ambrosius: *Absumpti enim ita sunt*, ait ille, *vt ab omnibus mundi huius elementis ablegarentur, vt nec aërem haustu, nec cælum visu, nec mare tactu, nec terram contaminarent sepulchro:* etsi eorundem postea animabus in infernum deuolutis, corpora intra terræ viscera subsiderint: sicut & illi, quos ignis a Deo immissus eadem ratione absumpsit: *ita enim*, vt Iosephus & Philo asserunt, *absumpti sunt, vt ne minimum quidem membrum reliquum esset, quod sepulchris posset inferri.* Vides igitur, quam deploranda sit eorum conditio, quibus in patratorum scelerum pœnam cælum inhibet, & terra denegat defunctis sepulturam.

Iniuste se occidisse fatetur qui occiso sepulturam denegat.

S.Amb. ex 16 ad Val.Imp.

Ioseph. I. ant. c. 3.

Cain occisi Abelis cadauer abscondit.

Iob c.15. v.22

Olympiodor. in Iob. 15.

Hebræi ab Aegyptijs insepulti proijciuntur.

Philo in vita Moys.

Deus impios quandoque in scelerum vindictam sepultura priuari voluit.

Num. cap.16. 34.

Sic Core, Dathan, & Abiron infernus viuos deglutijt.

Amb. ep.25. ad Ecclesiam Vercellens.

Phil. l.3. de vit. Moys nu. 16.
Ioseph. 4. Antiq. 3.

12 Gentiles igitur Christianos tanquam perditum hominum genus, deorumque hostes, nec viuos, nec mortuos loco consistere ac conquiescere patiebantur; quippe eosdem, dum viuerent, tormentis quibusuis addicebant; demortuos vero feris exponebant, & vt deinde Martyrum corpora feræ sic derelicta libere pascerentur, nec esset vllus, qui easdem ad prædam aduolantes aut fugaret, aut prohiberet, & ne a Christianis interim sepeliendi gratia cadauera surriperentur, studiosa dum furit ipsas inter

Custodes adhibiti ne Christiani corpora Martyrum sepulturæ traderent.

Custodes adhibiti ne Christiani Martyres sepeliant.

inter feras, ac sanguinem crudelitas custodes plerumque vel pretio conductos adhibuit, qui in id potissimum toto conatu diu noctuque incumberent, quo Christianis sociorum, qui pro Christo interempti fuerant, non tantum alio corpora asportare, sed & ad illa propius accedere, immò vel etiam contingere facultas nulla suppeteret. Quod quidem in plerisque Martyrum actis præstitum legimus, sed in his præsertim, quæ infra adnotabimus, sanctorum videlicet Parmenij, Elimenæ, Chrysiteli, Lucæ, & Mutij sub Decio; de quibus in recolendis Beati Laurentij actis hæc conscribuntur: *Cæsis autem capitibus corpora proiecta sunt in publicam viam, adhibita custodia, ne quis ea sepeliret.* Idem fere in gestis SS. Pauli, & Iulianæ sub Valeriano Imperatore in hæc plane verba legitur: *Erant illorum corpora extra Vrbem iacentia, cum è loco illo ea tollere Christiani prohiberentur: milites enim ita vti iusserat Aurelianus, obseruabant, ne quis reliquias eorum auferret.*

Sur. to. 4. 10. August.

Id. to. 4. 17. Aug.

13 Porro inter descripta martyrum Cypriani, & Iustinæ acta sub Imperatore Diocletiano, quod modo lectori subijcimus, refertur: *Iacentibus ergo sic corporibus, nemo audebat ea tollere propter magnam gentilium feritatem, & ad supplicia sumenda procliuitatem, &c.* Ijsdem quoque in actis nobile Theoctisti martyrium enarratur, qui cum beatos viros confestim ad supplicium rapi vidisset, huiusmodi crudelitatem summopere detestatus cum hæc tantummodo verba protulisset: *Quam iniuste morti traditi fuerunt sancti*, impiorum hominum manu mox dirissime trucidatus fuit.

Sur. to. 5. 26. Sept.

14 Verum de custodia Martyrum cadaueribus frequenter, ne a Christianis tumularentur, adhibita, pluribus quidem locis Eusebius meminit, sed præmemorata potissimum Ecclesiarum Lugdunensis & Viennensis epistola ab ipso relata legentibus fidem facit, vbi hæc: *Etenim corpora eorum, quos carceris pestifer odor, & cruciatus suffocauerat, canibus laceranda obijciunt, studioseque nocte dieque obseruant, ne quispiam è nostris illa sepeliat. Tandem vero Martyrum in Amphitheatro interfectorum membra, quæ nec bestiæ adhuc vorarant, nec ignis absumpserat, partim minutatim dilaniata, partim instar carbonum combusta: quin etiam securi percussorum capita vna cum corporis truncis collecta dies complures similiter militum excubijs insepulta custodiunt.* Quod vero in memorata epistola dicitur per dies quamplures militum excubijs ad custodiendum Martyrum corpora exhibita fuisse, etsi plurimis id comprobari queat exemplis, attamen ex multis pauca sufficiant, quæ a nobis hic infra apponentur. In primis enim de proiecto, insepultoque Bibianæ corpore ita legitur: *Cuius corpus iacuit in foro Tauri duobus diebus, iubente Iuliano tyranno, vt terrorem incuteret Christianis.* Porro sanctorum Pamphili, sociorumque Martyrum corpora sub Galerio Maximo dies quatuor iacuisse inhumata eorumdem ex actis comperimus. Necnon quinque dies Sanctorum Olympiadis & Maximi sub Decio, vt in S. Laurentij actis perhibetur. Totidem etiam dies inhumata SS. Quatuor Coronatorum corpora substitere, qui constanter pro fide Diocletiano martyrium consummarunt. Et sacra quidem Cypriani & Iustinæ pignora sub eodem ad sex dies proiecta sunt. Venerandæ autem Marcellini Papæ, & sociorum exuuiæ ad trigesimum sextum diem consueto sepulturæ honore caruerunt, vt in sociorum martyrio sub Maximiano perhibetur.

Corpora SS. Martyrum Lugd. & Vien. gentiles obseruant, ne sepeliantur.

Euseb. ep. Eccl. Lugd. & Vien.

Cod. Vall.

Sur. to. 3. 1. Iun.

Id. lib. 4. 10. Aug.

Id. lib. 6. 8. Nou.

Id. lib. 5. 26. Sept.

Anastas. in Marcell.

15 Quoniam vero etsi custodijs huiuscemodi adhibitis nefandum impiæ mentis propositum assequi haud commode poterant execrandi homines, aliud inusitatæ crudelitatis adinuentum excogitarunt: beatorum namque Martyrum corpora, vel membratim concisa per varia dispergere loca, vel alijs facinorosorum hominum, infideliumque, quin immo & ipsarummet aliquando belluarum cadaueribus commiscere, alijsque modis dedita opera occultare, & a Christianorum oculis surripere, ne condigno afficerentur honore, studuerunt.

Irrito custodum conatu, alijs inuentionibus Martyrum corpora sepulchris arcere satagunt.

16 Sed quò magis impietas recrudescebat, eo amplius erga Martyrum corpora deuota Christianorum pietas exarsit. Nonne Romæ Abdon, & Sennen Persarum nobilissimi, quod Christianorum corpora, quæ passim inhumata proijciebantur, sepultura donarent, Imperatoris iussu comprehensi crudeliter necati sunt? Nonne Irenæus, atque Abundius ob eam præcipue causam, quia nimirum Beatæ Concordiæ corpus, quod in cloacam

Crescente gentilium impietate in Martyrum corpora pietas Christianorũ erga eadem crescit.

Rom. Breuiar die 14. Sept.

cam proiectum fuerat, ad humandum quo par erat, obsequio leuauerant, in eandem ipsimet cloacam ob exhibiti præmium ministerij demersi sunt? Nonne Iustinus presbyter, qui humandis consimili deuotione Martyrum reliquijs indefessam iugiter operam nauabat, ab impijs ideo detentus, & Claudio præfecto oblatus, hæc vltrò oblatrantem sibi, vt fertur in actis, audijt: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis per longa tempora commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta inuictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepelisse diceris, & Romanum militem perditissimum absconse tulisse deprehenderis, & quamplurimos huius nefariæ sectæ tecum pariter absconsos habuisse inclamaris?* Hæc in Beati Laurentij actis de Iustino, qui martyribus exhibitæ seruitutis mercedem, martyrij coronam accepit. Sed nonnulla hic præstat ad rem exempla subtexere, quibus detestanda tyrannorum sæuitia comprobatur.

Rom. Martyr. Beda, Adon. Vsuardus 26. Aug.

Actis S. Laur. mart.

17 In actis igitur Alexandri Martyris sub Maximiano coronati, quæ apud Surium leguntur, has illi a Tyberiano Iudice intentatas præ cæteris minas fuisse constat, & quidem his verbis: *Illud velim scias, carnes tuas & ossa per singulas regiones, per quas ego transiturus sum, dissipatum iri; & ne mulieres ipsæ aliquid è carnibus tuis & ossibus inueniant, quod postea vnguentis odoratissimis perfundant, & vt sanctas aliquas reliquias venerentur, iubebo cineres tuos in fluuium proijci, sicque ne vestigium quidem aliquod memoriæ tuæ superet.* Hæc apud Surium. De celeberrimo autem Martyre Stanislao sacræ actorum eiusdem paginæ isthæc legenti exhibent: *Certatim in illud sacrum corpus gladijs, & pugionibus sæuiunt, creberrimis ictibus conficiunt, dexteram amputant, caput truncant, deinde reliquum corpus in sexcentas dissecant partes.* Et paulo infra hunc in modum: *Atque hac totius corporis beati viri dissipatione crudeli non contentus impius Rex* (Boleslaus scilicet) *iubet membra secta in varias dispergi partes, vt a bestijs & auibus deuorarentur.*

Sur. lib. 3. 3. Maij.

Tyranni minantur Christianis priuationem sepulturæ.

Id. lib. 3. 7. Maij.

18 At sacris Martyris Hippolyti reliquijs post consummatum martyrij agonem quid sub Valeriano contigerit, erudite in suo Peristephano canit Prudentius, dicens:

Prudentius.

Scissa minutatim labefactaq; corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus hæret,
Parte rubet frondes, parte madescit humus.

Et infra hæc subdit:

Mœrore attoniti, atq; oculis humentibus ibant,
Implebantq; sinus visceribus laceris.
Ille caput niueum complectitur, ac reuerendam
Canitiem molli confouet in gremio. (vlnas,
Hinc humeros, truncasq; manus et brachia &
Et genua, & crurum fragmina nuda legit.

Id. hymn. cit.

19 Porro Prouinciarum Præsides, quippe qui sacris Martyrum corporibus toto animi studio insultabant, vel occultando, vel certe humari eadem prohibendo, ex vna in aliam interdum prouinciam sibi inuicem eosdem Martyres, ac si res ioco perageretur, transmittere consueuerant, eo nimirum loci, vbi nulli prorsus Christianorum de facie ac nomine hi, qui transmittebantur, noti essent, eoq; potissimum consilio id præstabant, vt nemo postquam pro fidei confessione sanguine laureati Christi pugiles decessissent, nemo, inquam, gloriosi funeris curam gereret. Quod quidem sub Diocletiano sæuissimo Christianorum persecutore a Lysia, & Agricolao Præsidibus præstitum, Eustratij & sociorum acta fidem faciunt his præcipuè verbis: *Dum ergo Lysias versans in Sataleon, si huius regionis inueniebat aliquos sanctos viros, & sanctas fœminas, post multas interrogationes & tormenta, sub tutissima custodia transmittebat ad Agricolaum in metropolim Sebastenorum, vt ab illo de medio tollerentur, & non sinerentur in sua regione, & nec eorum cognati, & necessarij vllam eorum curam gererent, ne iusta fierent eorum corporibus. Prouinciæ quoque Præside transmittente eos, qui apud Sebastenos orti erant Sataleon, hoc improbo inter se inito consilio, &c.* En lector quovsque in Christianorum gentem dæmone persecutorum animos inflammante, desæuitum est, vt fidem, vitam, aërem ipsum quo viuimus, terram, quæ sepulturam exhibet mortuis, & vt vno verbo dicam, bona pariter omnia inuiderent.

Præsides in terras ignotas martyres transmittunt, ne ab aliquo funeris honore afficiantur

Cod. Vatic. & S. Mar. ad Mart.

20 Haud vero satis visum est superstitionis gentilitiæ cultoribus, tot modis in Martyrum corpora sæuire, nisi & hoc ad iniquitatis cumulum adderent, quo spem

Ossa Martyrum, facinorosorum, & brutorum ossibus ne dignoscantur, permiscet

ſpem omnẽ Chriſtianis præcluderẽt perquirendi eorum corpora, qui pro Chriſto ad ſanguinem vſq; decertauerant (quod conſtanti imperterritoque animo aggredi ſæpius vel morte ipſa contempta conſueuerant;) vt innocentium ſcilicet hominũ poſt mortem exuuias ipſis facinoroſorum cadaueribus aggregarent, & (quod ipſe horret animus) brutorum quoq; animaliũ oſſibus, veneranda piorum oſſa inſerere, ac inuicem permiſcere nullatenus dubitarent. Sed deteſtandi huiuſce facinoris ex approbatis ſelectiſq; hiſtoriarum paginis quamplura hic ad rem noſtram exempla ſuppetũt. Vt enim videre eſt in geſtis ſanctorum Vitalis & Agricolæ, qui ſub Diocletiano conſummati ſunt; pretioſa eorumdem corpora, ne a Chriſtianis dignoſcerentur, inter fœtida Iudæorum cadauera proiecta, & in eorumdem ſepulchra, quo penitus negligerentur, illata fuere: vbi poſtmodum a ſe reperta, honorificeque tumulata fuiſſe D. Ambroſius teſtatur his verbis rem totam proſecutus: *Inter Iudæorum ſepulchra reconditi fuerant, ne à fidelibus reperirentur. Chriſtum igitur confitentes, & pro eius gloria morientes, inter eos, qui eum negauerunt, indecore ſepulti ſunt. Locum autem qui omnes latebat, Chriſtus Dominus noſter mihi reuelare dignatus eſt, vbi ieiunijs, & orationibus plures habentes excubias inuenimus tandem pignora martyrum, prout mihi Dominus reuelauerat, tanquam inter ſpinas roſam legentes.* Huc item pertinere videtur, quod de quamplurimis Chriſti Martyribus, qui Cæſarauguſtæ ſub eodem Imperatore Diocletiano martyrio coronati ſunt, in eiuſdem Eccleſiæ Breuiario his verbis adnotatur: *Et vt tanquam criminoſos, hoc eſt, diuerſorum criminum reos, qui in carcerum ergaſtulis tenebantur, interfici iuſſit, Dacianus ſcilicet, & illorum corpora Chriſtianorum corporibus congeſta aggregari, & omnia ſimul ignibus cremari.*

S. Ambr. in exhort. ad Virg. & ep. 55

Corpora SS. Vitalis, & Agricolæ inuenta.

Breu. Cæſarauz. lect. 6.

21 De martyribus Iuliano & Celſo, qui ſub eodem martyrium perpeſſi ſunt, idipſum in eorundem apud Surium actis, & quidem his verbis expreſſum reperies: *Hæc videns Præſes, conuocans omnes magiſtratus ciuitatis, iubet omnes cuſtodias perſcrutari, & perſonas iam morte dignas in Amphitheatrum intromitti, atque ſanctos Dei inter diuerſorum criminum reos & ſacrilegos decollari præcepit.* Nec vero ſilentio id prætereundum videtur, quod de Tharaco, Probo & Andronico, qui ſub Diocletiano in agone pro Chriſti fide ad ſanguinem vſque inuicto animo perſtitere, conſcripta eorum geſta perpetuæ memoriæ commendarunt, poſteriſque legenda exhibent, vbi iſthæc: *Sed inuidus quidam & ſceleratus iudex nobis inuidens ſanctorum reliquias, iubet corpora Martyrum profanis admiſceri corporibus, quæ fuerant interfecta a gladiatoribus, decem militibus mandans, vt ea ſeruarent.*

Sur. lib. 1. 9. Ian.

SS. Iulianus, & Celſus inter facinoroſos decollantur.

Sur. to. 5. 2. Octob.

22 Illud autem execrandum omnino eſt, quod apud Sozomenum de Martyrum Euſebij, Neſtorij & Zenonis reliquijs enarratur, quæ profanis iumentorum oſſibus permixtæ fuere, vt idem refert auctor: *Reliqua autem oſſa*, inquit ipſe, *quæ ignis neutiquam abſumpſerat, oſsibus camelorum & aſinorum, quæ ibi proiecta erant, admiſcent, adeo vt perdifficile eſſet ea inter oſſa reperire.* Nec quiſquam interim admirari debet, dum iſthæc ſub Iuliano Apoſtata contigiſſe legit, cuius iuſſu ijdem Martyres interfecti ſunt. Impius enim ille Imperator, vt hiſtoriæ perhibent, longe amplius quam ipſimet gentiles Chriſtianæ religionis cultui, Chriſtique, ac Martyrum gloriæ inuidens, eo furore in Chriſtianos exarſit, vt eos de medio tollere, eorum penitus abolere nomen ac memoriam ſecum ipſe cogitauerit, totoque id conatu præſtiterit. Quapropter ad abſterrendos a ſincero religionis cultu Chriſtianorum animos, impius homo, non modo eorum corpora humari haud vmquam permiſit, ſed vbi iam humata fuiſſent, quantocyus perfodi ſepulchra, indeque cadauera extrahi, ignibus inijci, ac beſtijs tradi, alijſque modis venerandas iugiter diſpergi reliquias, & fere ad nihilum redigi, omnem mouendo lapidem quo nil prorſus intentatum relinqueret, iniquiſſimis toto orbe promulgatis edictis præcepit, Gregorio Nazianzeno huius rei teſte, qui in Oratione, quam aduerſus eumdem Iulianum ſcripſit, hæc vtique non abſque intimo animi dolore ac lacrymis exprimit: *Non iam ſanctorum inciſorum præcordijs impuros porcos immittent, vt ſimul & pabulo & præcordijs expleantur. Non iam Martyrum ſepulturis igem admouebunt, vt per eorum ignominiam alios à certamine deterreant. Non iam ſanctorum reli-*

SS. Euſebij, Neſtorij & Zenonis reliquiæ iumentorum oſſibus permiſcentur.

Sozom. hiſt. l. 5 c. 8.

Iulianns Apoſtata Reliquias Martyrum promulgatis toto orbe edictis abolere nititur.

Gregor. Naz. Orat. contr. Iul.

Contumeliæ illatæ SS. reliquijs.

reliquias cum ossibus contemptissimis per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos mittent, vt eos honore talibus hominibus debito spolient. Alludit nimirum Gregorius, dum hæc lamentabundus recitat, ad ea, quæ Palæstinis sub Iuliano Martyribus contigisse Theodoretus tradit his verbis: *Ascalone & Gazæ, quæ sunt Vrbes Palæstinæ, primum virorum sacerdotali dignitate ornatorum, & mulierum perpetuam virginitatem professarum ventres discindunt, deinde farciunt hordeo, ad extremum eos porcis deuorandos obijciunt. Sebastæ in Palæstina Ioannis Baptistæ tumulum aperiunt, ossa tradunt igni absumenda, & cineres passim dispergunt.* Porro id ipsum de venerandis sanctissimi Ioannis Baptistæ Præcursoris ossibus, quæ grauem sub immani principe contumeliam perpessa sunt, Rufinus narrat: *Iuliani, inquit, temporibus veluti relaxatis frænis efferbuit in omnem sæuitiam feritas paganorum: ex quo accidit, vt apud Sebasten Palæstinæ vrbem sepulchrum Ioannis Baptistæ mente rabida, & funestis manibus inuaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulueri intermixtos per agros & rura dispergerent.*

Theodoretus.

Crudelitas in Sacerdotum & virginum cadauera.

Rufin. lib. 2. cap. 28.

Sepulchrum S. Ioannis Baptistæ à gentilibus euertitur, ossa cremantur, & cineres disperguntur.

23 Quod vero de sacris Præcursoris Christi pignoribus a Iuliano mortalium nequissimo suo è loco exturbatis iam supra diximus, eadem prorsus iniuria ac probro affecta fuisse celeberrimi quondam Prophetæ Elisæi ossa, Nicephori auctoritate didicimus: acta insuper Artemij a Surio prolixiori sermone relata, hæc habent: *In ciuitate quidem, quæ olim vocabatur Samaria; postea vero & condita fuerat ab Herode, & appellata erat Sebaste, ossa Prophetæ Elisæi, & Baptistæ Ioannis, vt putabant, è loculis educentes, & cum immundis brutorum ossibus commiscentes exusserunt, & cinerem in aërem cribrarunt ac ventilarunt.* Immania autem sacrilegia, hæc impia nefandorum hominum manu perpetrata fuisse, non Iuliani dumtaxat temporibus, sed ipso insuper velut impietatis architecto iubente ac instigante, haud obscure ex ijs colligitur, quæ ipsemet in suo Misopogone narrat, cum dicit: *Deorum templa,* ethnici nimirum Syri, *restituerunt, sepulchrum verò Atheorum,* (sic nominat sepulchra Martyrum) *signo à me nuper dato euerterunt, ita elati & erecti animis, vt scelera eorum, qui Deos violarent, acrius etiam, quam mea ferebat voluntas, vindicarent.* Audisti ex Apostatæ ipsiusmet ore, quam acerbam martyrum ossibus, & Christianorum sepulchris, hic hæreticorum, qui sacras adhuc impugnant reliquias, antesignanus cladem indixerit; ad reuocandos nimirum ab inferis rediuiuos abolitos gentilitiæ superstitionis errores, & orthodoxæ fidei religionem extirpãdam. Sed sanctorũ ossa dum petulanter cõculcat, contra impium hominem è Cælo dimicatum est, & ab his, quibus insultauerat viuus, idem moriens tandem funestam in Perside plagam accepit, & qui martyribus sepulcri gloriam inuiderat, infelix è bello rediens, atque inglorius vix ad sepulchri gratiã receptus est. Sed hic præstat Gregorium Nazianzenum impij Iuliani funus è Perside, vbi occisus fuerat, Tarsum Ciliciæ, vbi se condi iusserat, prosequentem attentis auribus excipere: *Exagitabatur à populis,* inquit, *& vrbibus publicisque & scurrilibus vocibus. Mimi & histriones eum ducebant, probrisque à scena petitis, ac ludibrijs incessebant, eique fidei abiurationem, & cladem, vitæque finem exprobrantes, nihil denique ex eis non facientes, ac dicentes, quæ huiusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueuerunt: quoad tandem Tarsensis ciuitas eum excipit, haud scio quomodo & quam ob causam hac contumelia mulctata. Hic illi templum infame, tumulusque impurus & execrandus, ac ne piorum quidem oculis spectabilis.* Hæc Nazianzenus in execrandum, ac impium hominem quot verba, tot iacula intorquet, neque hæc vna calamitas in patratorum illi scelerum pœnam obtigit, sed & alia insuper grauior, eodem teste Gregorio, nam qui Christianos cum viuentes, tum mortuos insectatus iugiter, nec loco consistere passus fuerat, eiusdem deinde ossa licet tumulo illata haud vnquam quiescere permissa sunt, sed terra ipsa insolito tremore ac fragore concussa, infame illud cadauer sua intra viscera retinere non sustinens, abijcere ac euomere quid velut prophanum, atque abortiuum conata est; sed portentum eiusmodi condigno orationis stylo Nazianzenus in hæc verba perstrinxit: *Non multum temporis intercesserat, cum impium illum & sacrilegum* (nempe Iulianum) *ad Persas vis numinis vltrix ablegat; illicque causam disceptat: & quem magnificum, & honoris cupiditate flagrantem transmi-*

Item ossa Elisæi Prophetæ.

Niceph in Act.

Sur. lib. 5. 20. Octob.

Iul. in Misop.

Funus Iuliani Apostatæ, qui honori sepulchrali martyrum inuiderat, populi probris ac ludibrijs incessunt.

Gregor. Naz. orat. 2. in Iulianum.

Eius cadauer post sepulturã terræmotu excutitur.

Naz. orat. 21. in laud. Athan.

transmiserat, eundem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permouentem, immo vt mihi quispiam narrauit, nec ad sepulturam assumptum; sed à terra, quæ propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum æstuque vehementi proiectum in sequentis, vt opinor, supplicij præludium. Hæc in cadauerum effossorem, & sacrarum contemptorem reliquiarum Nazianzenus, sed ad rem nostram si libet redeamus.

24 Neque omittendum hic est, quod Tertullianus in Apolog. adnotauit, eiusmodi videlicet cadauerum effossionem a gentilibus perpetrari in eorum potissimum ferijs, vel potius furijs, vt idem Tertullianus ibidem nominat, consueuisse, nempe: *Ipsis Bacchanalibus furijs, nec mortuis,* inquit, *parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, & asylo quodam mortis iam alios, iam nec totos auellant, dissipent, distrahant.*

Festis Bacchanalibus Christianorum cadauera effodere, ijsque insultare gentiles assolent.

Tertull. in apolog.

25 Vides ex iam enarratis, amice Lector, quousque insana barbarorum hominum impietas prosilierit, vt suprema humanitatis officia, quæ hominibus ipsæmet aliquando feræ præstiterunt, contra fas omne subtraxerint. Vt enim luculenter insignem Tobiæ pietatem in cadaueribus humandis Ambrosius celebrans ait: *Feræ hanc humanitatem corporibus detulisse produntur, homines denegabunt? Nihil hoc officio præstantius, ei conferre, qui tibi iam non possit reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestijs consortem naturæ.* Quam immane igitur scelus, homines humanitatem ipsam exuere, quam siluestres vltro belluæ humanis præstare cadaueribus naturæ ipsius magisterio didicere.

Ipsæmet feræ humanitate erga cadauera superant gentiles.

S. Amb. lib. de Tob. c. 1.

26 Et Dæmone quidē instigante, qui Christi, sectatorumque eius virtutem, ac gloriam ferre non poterat, beatorum Martyrum corpora post tormentorum superata certamina a carnificibus eiuscemodi supplicio addicta fuere. Vt enim acri orationis stylo inuehitur Chrysostomus in quoddā simulacri Apollinis, quod in Daphne olim colebatur, exhibitum Iuliano Imperatori responsum, vt inde videlicet celeberrimi Martyris Babylæ reliquias quantocyus exturbaret, quarum vi dæmon obmutescere coactus, inglorius inter idola remanserat, eiusdemque oracula a confluentibus solicite requisita præpediebantur: hæc autem sunt verba Chrysostomus: *Quid scelestius his mandatis fieri possit? insolitas dæmon sepulchrorum expoliationis leges inuehit. Quis vnquam mortuos eiectos audiuit? Quis anima destituta corpora sedibus pelli iussa vidit, quemadmodum hic imperauit, & communes naturæ leges funditus euertit? Sunt enim apud mortales omnes hæ leges communes, vt qui vita functus est, terra condatur, sepulturæ tradatur, ac sinu magnæ omnium matris obuoluatur: dæmon autem sublata persona, communia naturæ dogmata palam oppugnat.* Hucusque Chrysostomus detestandam Iuliani impietatem, irritosque ipsorum dæmonū conatus disertissimis verbis perstringens: ex quibus palam fit lectori, dæmonis plane impulsu beatis Athletarum Christi cadaueribus ab Apostata nequissimo, licet res illi haud ex voto contigerit, vt iam diximus, bellum fuisse indictum: sed ad vlteriora progrediamur.

Idolum Apollinis S. Babylæ mart. reliquias è Daphne exturbari iubet.

Chrysost. hom. 10. de S. Bab.

Dæmon communium naturæ legum oppugnator.

CAP. V.

Martyrum corpora igni traduntur.

1 APud gentiles, qui infensi iugiter Christianorum nomini extitere, in more illud positum fuit, vt Christi Martyres, eorumque corpora igni absumenda traderent; quod in pluribus, quæ passim leguntur, eorumdem actis, tum ipsorum iussu persecutorum, tum prompta ministrorum manu præstitum fuisse nouimus. Cum enim illi Christianos omnes magos esse arbitrarentur, magicisque incantationibus, ac dæmonum præstigijs dementatos mira quæque ac portentosa eosdem patrare affirmarent, pœna alioqui magiæ sectatoribus, legum tenore inflicta, ignis videlicet, in eos animaduertere consueuerant. Hac vero olim pœna Deo æquissimo scelerū vindice Iosias Rex ille Iudæorū pietate, ac religionis zelo præcipuus sacerdotes sacrilegos nec non idololatras æmulādo ad posteros trāsmisso exēplo affecit. Tulit enim, iuxta id quod longe ante prænuntiatum fuerat, eorūdem è sepulchris ossa, & vt Scriptura testatur, *super altare combussit,* & su-

Christiani tāquam venefici pœna ignis ab Ethnicis afficiuntur.

Paul. I. C. l. 5. sent. tit. 23.

Iosias Rex Iudæ sacerdotū idololatrarū ossa in altari comburit.

4. Reg. 23.

super excelsum, quod Ieroboam fecerat in Bethel, & polluit illud, cum tamen intactum prorsus Prophetæ illius tumulum subsistere voluisset, cuius voce, vel vt melius dixerim, diuinitatis oraculo, quod Iosias tum demum præstitit, ipsemet Deus multa ante secula prædixerat. *Venit*, Scriptura loquitur, *vt vir Dei de Iuda in sermone Domini in Bethel, Ieroboam stante super altare, & thus iaciente; & exclamauit contra altare in sermone Domini, & ait: Altare, altare hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui Dauid Iosias nomine, & immolabit super te Sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominum super te incendet.* En vltrix pœna, cui sacrilegi homines, & qui idololatriam sectantur, diuino impellente numine subijciuntur; zelus Dei piũ Regem inflammat contra idololatriæ impietatem, & dum sacro igne super altare prophanorum hominum ossa incendit, gratum, acceptumq; Deo sacrificium offert in odorem suauitatis.

Sacrilegi homines igni addicuntur.

Reg. 4. c. 23.

2 Hoc tamen in Christi Martyres animaduertendi genus, eam præsertim ob causam adhibitum est, ne venerandas eorundem reliquias, quas auide requirebant Christiani, sepulchro recondere, religiosoque, vt par erat, cultu prosequi valerent, quod ijdem summopere præoptabant. Martyrum enim memoriam ac cultum omnem, eorundem absumptis igne corporibus, se abolituros perperam rati gentiles, in id totis viribus contendebant: hac vna enim permoti causa, vt Eusebius ait, *se Christianorum cadauera vastare, comburere, demergere nequissimi homines profitebantur*, eo nimirum consilio, ne vlla resurrectionis spes illis reliqua fieret: & vt viam omnem fidelibus præcluderent, religiosum, promeritumque athletarum Christi reliquijs obsequium deferendi. Quanto vero animi studio in id Christiani iugiter incumberent, & quo doloris sensu afficerentur, cum Martyrum corpora absumi viderent, nec vindicare ab igne, nec debitum eis cultum vlla ratione impendere liceret, disertis vtique verbis Augustinus testatur, dum ait: *Tamen apud fratres luctus ingens erat, quod nulla dabatur potestas Sanctorum funeribus iusta persoluendi, nec occulte subtrahere aliquid crudelium custodum vigiliæ permittebant. Atque ita cum illos, qui occisi fuerant, in dilaceratione membrorum suorum, in conflagratione ossium, in dispersione cinerum, miseria nulla contingeret, istos tamen, qui nihil eorum sepelire poterant, magna miseria cruciabat; quia nullo modo illis sentientibus, ipsi quodammodo sentiebant, & vbi iam illorum nulla erat passio, erat istorum misera compassio.* Hæc Augustinus, dum illatas martyrum cadaueribus contumelias amarissimis verbis deplorat.

Cur Martyres à gentilibus ad ignem condemnarentur.

Euseb. lib. 5. c. 1. in fine.

Christiani grauiter dolent corpora martyrũ ignibus absumi.

D. Aug. de cura post mort. c. 8.

3 Insignem vero Christianorum erga beatos Martyres pietatem luculenter Chrysostomus describit, piaque Antiochenorum studia commemorat, qui vt corpora Romanorum militum Iuuentini & Maximi in eadem ciuitate sub Iuliano Apostata coronatorum, officiose è carnificum manibus abrepta, condigno honore colerent, quæuis subire pericula non dubitarunt: *Post beatam*, inquit, *illam cædem, quidam etiam cum salutis periculo, athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipsi viui Martyres, vt eorum reliquias curarent decenter. Nam quamuis non occidebantur, optassent tamen mori potius, quam vt corpora illa relinquerent inhumata.* Verum quoniam non est consilium contra Dominum, haud destitit quandoque Deus miris vtique modis aberrantes a recto rationis tramite mortalium cogitationes, & consilia gentium eludere, & Martyrum reliquias ab omni iniuria vindicare, vt ex apponendis infra exemplis constabit.

Antiochenorum studium in humandis corporibus SS. Iuuentini, & Maximi.

D. Chrys. orat in SS. Iuuent. & Max. mart.

Deus vana gentium consilia dissipat.

4 Acturi igitur de Martyribus incendio absumptis, ab ijs potissimum enarrationis exordium faciamus, qui iure merito innumerabilium Romanæ Ecclesiæ Martyrum duces, & primitiæ fuere; hi quippe apud Neronem de Vrbis incendio per calumniam delati, vario mortis genere, sed flammarum præsertim supplicio, eodem iubente affecti sunt. Quorum illustre martyrium ex Cornelio Tacito, licet infenso Christiani nominis hoste, in Martyrologio Romano eiuscemodi notis exprimitur, & quot verbis, tot pariter victoriæ palmis ac trophæis decoratur: *Romæ commemoratio Sanctorum plurimorum Martyrum, qui sub Nerone Imperatore de Vrbis incendio per calumniam accusati, diuerso mortis genere ab eodem iussi sunt sæuissime interfici: quorum alij ferarum tergis contecti, laniatibus canum expositi sunt: alij crucibus affixi: alij incendio traditi, vt vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis deser-* *uirent.*

Christiani sub Nerone de Vrbis incendio falsò accusati varijs supplicijs afficiuntur.

Tac. Annal. lib. 15.

Martyr. Rom. 24. Iul.

uirent. Erant hi omnes Apostolorum discipuli, & primitiæ Martyrum, quas Romana Ecclesia fertilis ager Martyrum ante Apostolorum necem transmisit ad Dominum. En primus militum Christi in Vrbe flammis interemptorum triumphus, vt vere possent exultabundi ijsdem verbis Prouerbiorum sibi ob partam victoriam gratulari & concinnere: *Transiuimus per ignem, & eduxit nos in refrigerium.*

S. Polycarpus ab igne diuinitus seruatus gladio confoditur.

Martyr Rom. 7. Kal. Febr.

5 Post inuictos autem Christi athletas, quos hactenus memorauimus, igni quoque traditus fuisse legitur præclarus ille Polycarpus Smyrnensis Episcopus, & beati Ioannis Apostoli discipulus; qui cum in Amphitheatro sub M. Aurelio, & L. Commodo coniectus in ignem fuisset, & ab eodem nil prorsus læderetur, gladio tandem confossus, gloriose Martyr pro Christo occubuit. Eius tamen corpus, Iudæis postulantibus, iterum igni traditum est, vt penitus absumeretur, nec pignus optatissimum Christianorum venerationi pateret. Insigne vero, ac satis nunquam celebrandum beati eiusdem Martyris certamen a Smyrnensi Ecclesia luculento sermone descriptum his plane verbis Eusebius recitat: *Nam certi homines Nicetem patrem Herodis, Daliæ fratrem submonebant, vt Præsidem exoraret, ne corpus eius cuiquam daret, ne Christiani, inquiunt, Crucifixo illo derelicto, hunc venerari incipiant. Atque hæc Iudæis submonentibus, obnixeque instantibus aggressi sunt. Iudæi autem nos, quibus in animo erat illum ex igne eximere, accurate obseruabant. Censor autem cum videret Iudæos instare contentius, corpus Martyris in medio poni, & vt gentium mos fert, igne comburi iubet.*

Iudæis instantibus eius corpus igne consumitur.

Euseb. hist. l. 4. cap. 14.

Christiani Sarmentitij, & Semaxarij per contumeliam appellantur.

6 Martyres insuper quamplurimi sub Seuero Imperatore in Africa palis alligati suum inter flammarum globos consummauere martyrium, vt videre est apud Martyrologium Romanum. Ex quo factum est, vt tunc temporis Christianos Sarmentitios, & Semaxarios ignominiæ causa appellarent; quia ad semiaxis stipitem reuincti sarmentorum ambitu crudeliter exurebantur, Tertulliano huius rei teste in suo Apologetico. Ex quorũ numero Martyrum fuere Iucundus & Saturninus vna cum Artaxio, vt Acta SS. Perpetuæ & Felicitatis nuperrime in lucem edita legenti fidem faciunt.

Tertull. in apolog. c. 50.

7 Potamidenam vero vna cum matre post exquisita quæque, ac inaudita tormentorum genera, quibus eius fides tentata est, igne comburi sub eodem Seuero iussam Eusebius refert, eodemque ex Martyrologio comprobatur. Porro Iulianus vna cum Euno famulo, Macarius, Neron & Isidorus, Decio imperante ob fidei confessionem exusti fuere. Inter hos Nemesius eodem sub Decio Imper. vna cum latronibus igni addictus martyrium compleuit; & ne eiusdem cineres seligi possent, facinorosorum hominum cineribus permixti sunt. Plurimos item Martyres sub Valeriano flammis iniectos fuisse Cyprianus in suis epistolis narrat. Quod mortis genus tres illos inuicti animi Martyres, Fructuosum scilicet Episcopum, Augurium, & Eulogium diaconum sub Imperatore Gallieno, & alios sexaginta duos, vel, vt in Martyrologio legitur duos & septuaginta, ad comprobandam fidei veritatem magna alacritate & constantia perpessos fuisse, compertum satis est ex actis nobilium Persarum Martyrum Marij & filiorum prolixius a Surio recitatis. Ijdem vero Marius & filij eodem sub Claudio igne cremari iussi sunt, ne sepulturam videlicet post martyrij agonem consequerentur. Eandem mortis in Ægypto sententiam excepere Claudianus & Dioscorus sub Numeriano Imperatore. At sub Diocletiano innumeri pene recensentur Martyres, qui flammis consumpti in cœlum euolarunt, inter quos Anastasia virgo Romana præcipue eluxit, Irene pariter virgo, Peleus, Nilus & Elias Episcopi Ægyptij vna cum pluribus clericis, Artemon presbyter, Menna Ægyptius, de quo Martyrologium & Surius. Præmemoratis vero Martyribus nobilis instar coronæ accedit copiosa Nicomediensium Christianorum multitudo, qui tunc ad celebrandum Natalitium Domini diem in Ecclesia conuenerant: quorum triumphus inter flammarum globos luce ipsa clarior redditus his plane verbis a Martyrologio Romano contemplandus proponitur: *Nicomediæ passio multorum millium Martyrum* (in Menologio Græco legitur viginti millium) *qui cum in Christi Natali ad Dominicum conuenissent, Diocletianus Imperator ianuas ecclesiæ claudi iussit, & ignem circumcirca parari, tripodemque cum thure præ*

Series multorum Martyrũ qui per ignẽ coronati sunt.

Martyr. 4. Kal. Iun. 3 Kal. Mart. 8. id. Sept. 19. Kal. Ian.

14. Kal. Ian.

Cypr. ep. 35. Martyr. 5. id. Aug.

12. Kal. Febr.

5. Kal. Mart.

Sur. 14. Feb.

Martyr. 5. Kal. Mart.

8. Kal. Ian.

Non. April.

13. Kal. Octob.

8. Id. Octob.

Martyr. 8. Kal. Ian.

Sur. to. 6. 9. Nou.

Martyr. Rom.

Viginti millia Martyrum Nicomediæ cum Templo cõburuntur.

fori-

foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent, & Ioui thus adolerent; cumque omnes vna voce respondissent, pro Christo se libenter mori, incenso igne consumpti, eo die nasci meruerunt in cælis, quo Christus in terris pro salute mundi nasci dignatus est. Hæc ex Martyrologio.

8 Quoniam vero ipso Diocletiano, cui par & in Imperio consors, haud morum tamen crudelitate impar Maximianus extitit, permulti quidem Christianorum sub eodem flammis item exagitati leguntur; vti in Phrygia Adaucus & cum eo omnes vrbis vnius eiusdemq; ciues, de quibus Martyrologium Romanum his verbis meminit: *In Phrygia sanctorum plurimorum Martyrum vrbis vnius Ciuium, quorum dux erat idem Adaucus, qui cum omnes Christiani essent, & constanter in fidei confessione persisterent, a Maximiano Imperatore igne consumpti sunt.*

Integra ciuitas in Phrygia propter fidem a Maximiano Imp. incenditur.

7. Id. Febr.

Quorum nobilissimum certamen describūt Eusebius, & Nicephorus. Eorumdem Lactantius quoque memoriam repetit, laudibusque celebrat, dum suam ipsorum gentilibus exprobrans sæuitiam, ait: *Vnus in Phrygia vniuersum populum cum ipso pariter conuenticulo concremauit.*

Euseb. lib. 8. c. 23. Lactantius lib. 6. c. 11. Nicephorus lib. 5. c. 10.

Idem supplicium Cyriaca virgo passa est, de qua Romanum pariter Martyrologium 10. Maij.

14. Kal. Iun.

Eodem supplicio affecti sunt Alexander miles, & Antonina virgo, de quibus hæc apud Surium habes lectu quidem dignissima: *Furore percitus Festus, accendite, inquit, in fouea pyram vehementissime, & isti celeriter in illam conijciantur. Fecerunt milites, quod iussi fuerant, & Festo id factum retulerunt. Tum ille immisericors Præses iussit militibus Martyres ipsos pice illinire, & in pyram conijcere. Fecerunt ipsi quod Præses iusserat, & Alexandrum & Antoninam illuc coniecerunt. Iussit autem Præses & aridam picem supra pyram imponi, vt illi omnino comburerentur; atque vt ipsorum ossa in cinerem redigi possent. Iussit deinde foueam ipsam obrui, dicens: Ne mulierculæ istorum ossa colligere possint, sicut mos est Christianis hominibus facere, &c.*

Sur. to. 3. 3. Maij.

SS. Alexander, & Antonina pice illiti combusti sunt.

9 Hadrianus quidem etsi vna cum viginti tribus martyrium crurifragio cōsummauit, eius tamen sociorumque corpora flammis addicta sunt, quo illustrior eorumdem memoria fieret, vel ipsos inter cineres rediuiua, de quibus isthæc in Actis: *Maximianus autem iussit corpora eorum flammis exuri, dicens: Ne forte veniant Galilæi (sic enim appellabat Christianos) & tollant ea, &c.*

Sur. to. 5. 8. Sept.

S. Hadrianus cum socijs post crurifragium crematur.

Theodorus denique miles, & Ennata virgo sub eodem Maximiano Imperatore ad optatam martyrij palmam, medios per ignes nobili adaucti triumpho victores in Cælum aduolarunt, quibus Adibus diaconus sub Licinio adnumerandus est.

Prid. Non. Sept. Id. Nouemb.

17. Kal. Dec.

Sub impio autem Iuliano ac nequissimo Christianæ fidei desertore, flammis crudeliter absorpti sunt præ cæteris Manuel, Sabel, & Ismael, in quos barbaram hanc prolatam ab illo fuisse sententiam legimus, vt nimirum post multiplicia, horrendaque tormenta transuerberati gladio vitam finirent, & statim deinde rogus quam maximus accenderetur, in quem eorum corpora proijcerentur, vt ne puluerem quidem Christianis extrahere liceret, etsi tentare id vltro voluissent.

15. Kal. Iul. Sur. l. 3. 17. Iun.

Corpora SS. Manuel. Sabel, & Ismael à Iuliano Apost. igni adiudicantur.

Sub Iuliano item Apostata, qui contumeliosæ sacrorum pignorum dispersioni, summa, qua præditus erat, animi feritate enixe operam dedit, haud imparem crudelitatis modum in Eusebium, Nestalium, & Zenonem martyres adhibitum fuisse Sozomenus refert, qui isthæc in facinoris eiusmodi detestationem habet: *Vt vero eos discerpserant, & corpora ita confregerant, vt cerebrum in terram efflueret, extra Vrbem deducunt ad locum, in quo animalia expertia rationis mortua proijci solent, atque accenso rogo, eorum corpora comburunt.*

Sozomen. hist. lib. 5. c. 8.

Postremo enarrationis loco subtexendi, & condignis laudibus excipiendi sunt Elpidius ordinis Senatorij, Philippus Episcopus, Seuerus presbyter, Eusebius, Hermes, & cæteri, qui sub eodem Iuliano, alijsque sæuissimis Imperatoribus per ignem transeuntes in refrigerij locum mirabiliter educti martyrium consummarunt.

Martyr. 16. Kal. Dec. 11. Kal. Nou.

10 Quis interim, vel obiter saltem amice lector, quoniam flammarum, quibus martyres excruciati sunt, mentio incurrit, quis, inquam, totus ingemiscens non meminerit, crudelitatis dicam, an impietatis, qua contra Dei Ecclesiam furens impurus æque ac impius Henricus Octauus Anglorum Rex, Catholicæque fidei ac religioni acrius moribus, manibusque bellum indicens, sanctissimum Archiepiscopum Thomam Cantuariensem, qui quadringentis ante annis sub Henri-

Sur. in hist. ann. 1537.

Henric. VIII. Rex Angl. S. Thomæ Cantuarien. corpus è monumento extrahi, damnari, ac concremari iubet.

Sarder. de schis. Angelic. Bulla Pauli Papæ III. de Henrici condemnat.

Henrico item eius nominis Secundo pari nequitia prædito, ob iurium Ecclesiasticorum defensionem gloriose martyrium consummauerat, carnificis manu ipso è monumento extractum, & in iudicium ad regium tribunal euocatum, damnatumque publice concremari, ac cineres in ventum protinus dispergi iussit. Audistin paucis perstrictam verbis, ò Lector, inauditam hominis omnium nequissimi immanitatem? His adde quæ Græcorum Schismatici, cum aduersus Catholicos Constantinopolitana in Vrbe demorantes grassarentur, sub impio Andronico Comneno eorumdem Imperatore, crudeliter præstitere. Vt enim Guillelmus Tyrius ex Latinis, & ex Græcis Nicetas Chroniata conscribunt: *Nec mortuis*, inquit Tyrius, *quibus omnibus parcere consueuit impietas, tuta erat quies; quos de monumentis extractos, per vicos & plateas, quasi illatas sentirent iniurias, distrahebant*. Sacro item in bello contra Albigenses cum nobilis quidā Catholicus interemptus fuisset, & Catholicorū ritu humatus, ab hæreticis deinde extractus de tumulo & per plateas distractus, bestijs & auibus expositus est. En præclara hæreticorum gesta, quibus cum fide pietatem pariter ac humanitatem se exuisse testati sunt.

Græci Schismatici cadauera Catholicorum effodiunt & per plateas raptāt

Tyrius l. 22. c. 12. 13. Nicet. in Andron. l. 2. in fin.

Hist Albigen. cap. 63.

Albigenses hæretici eadē contumelia viri nobilis Catholici corpus afficiunt.

II Sed quorsum hic haud hominum memoria dignam Dunaan Homeritarum Regis barbariem orationis stylo perstringere, atque enarrare prætermittimus? Qui cum Iustini Senioris temporibus Christianos in sua ditione constitutos acrius insectaretur, Naagran ciuitate per dolum intercepta, rogare protinus ab incolis cœpit, vbinam eorum Episcopus degeret, qui nomine Paulus, eximiæ vir sanctitatis extiterat; cumque duobus ante annis obijsse eumdem didicisset, *non habens*, inquit auctor, *in quem iram immitteret, contendit ad puluerem, & iussit sepulchrum effodere, & illius corpus comburentes in aërem ventilare*. Verum vt illud quoque merito Prophetæ vaticinium adimpleretur dicentis: *Transiuimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium*. Per aquam pariter Beatorum Martyrum quamplurimi pro Christianæ fidei confessione ad regnum transire compulsi sunt: de quibus nobis infra dicendum superest, quo post recensitas tot illustrium certaminum coronas insano gentilium furori, qui Martyres ad triumphum prouexit, coronidem potius quam silentium imponere videamur.

Dunaan Rex corpus Pauli Episcopi effodit, comburit, & cineres dispergit.

Metaphrastes Surius 24. Octob.

Psal. 65. 12.

CAP. VI.

Martyres aquis merguntur & in puteos atque cloacas proijciuntur.

I HORRENDVM supplicij genus ab antiquis habitum est, si aquis quispiam immersus occūberet, quia nimirum cōsueto sepulturæ honore ac beneficio careret, quod singulis hominibus natiuo quodam iure terra exhibet. Quapropter ipsemet Aristoteles ait, *viros alioqui fortes, qui in mari moriuntur, eiusmodi mortis genus molestissime ferre*. Quod & Vegetius affirmat, dicens, *nullum militibus quondam, cum tot ac tanta sint mortis genera, acerbiorem quidem casum contingere potuisse, quam si ipsis inter pelagi vndas demortuis, absumenda eorumdem corpora piscibus insepulta proijcerentur*. Quod quidem acerbissimæ mortis genus heroëm illum celeberrimum Achillem summopere detestatum fuisse apud Homerum legimus, cum se a fluuio Xantho absorbendum expauesceret: quem Scipio deinde apud Silium æmulatus fuisse videtur, qui cum a Trebia imminens sibi vitæ discrimen præsentiret, sublatis ad Cælum palmis ita perorasse inducitur:

Acerbū mortis genus antiquis visum submergi aquis, & quare?

Arist. Ethic. 3.

Veget. l. 4. c. 44 in fin.

Achilles in periculo submergendi talem mortem deprecatur.

Iliad. φ.

Item Scipio.

Dij patrij, quorū auxilijs stat Dardana Roma,
Taline me letho, tanta inter prælia nuper
Seruastis? fortunæ animam hanc exscindere dextra,
Indignum est visum?

Sil. Ital. lib. 4.

Qua plane ratione Hippomedontem, dū inter vndas Theumesij amnis periclitaretur, his vocibus exclamantem poëta describit:

Et Hippodomon.

----- fluuio ne (pudet) Mars inclyte, merges
Hanc animā? segnesq; lacus & stagna subibo,
Ceu pecorum custos, subiti torrentis iniquis
Interceptus aquis? adeone occumbere ferro
Non merui?

Stat. Thebaid. lib. 9.

2 Et vt pauca ex multis in medium proferantur. Nonne Æneas apud Virgilium ob Pallantem a Turno occisum, furore in Latinos correptus, isthæc fulmina

Aeneas Pallātis corpus piscibus escam fore metuens casum illius deflet.

mina potius quam verba valide intorquet:

Apud Virgil. Aeneid. l. 10.

Isthic nunc metuende iace: nō te optima mater
Cōdet humi, patrioq; onerabit mēbra sepulcro;
Alitibus linquere feris: aut gurgite mastum
Vnda feret piscesq; impasti vulnera lambent.

Achilles Lycaoni in flumen proiecto tanquam de malo grauissimo insultat.

Quibus etiam illa Achillis Homeriani carmina respondent, dum Lycaoni Priami filio a se occiso, & in flumen proiecto, hunc in modum furibundus insultat:

Apud Homer. Iliad. φ.

Isthic nunc iace cū piscibus qui tibi vulneris
Sanguinem lambent securi: neque te mater
Impositum lectis deflebit: sed Scamander
Feret verticosus in maris latum sinum:
Saltans aliquis per vndam sub nigrum horrorem percurret
Piscis quo deuoret Lycaonis album adipem.

Complura item suppetunt petita ex antiquitatum tabulis exempla, quibus palam comprobatur acerbissimum pœnæ genus cuiusuis conditionis homines ratos fuisse, si aquis submersi cum sepulchri iactura perijssent.

Idē in aquis exitium vt sūmum malorū Thyestes Atreo imprecatur.

3 Quocirca fatale hoc, quod inter aquas naufraganti contingere consueuit exitium, vt summum malorum omnium, quæ misero cuiquam acciderent, Thyestes Atreo imprecatur: illud verò miserandum ac lugubre mortis genus procul a se fieri enixe Ouidius, naufragio imminente, deprecabatur:

Ouidius 1. Trist. 2.

Non lethum timeo, genus est miserabile lethi;
Demite naufragiū, mors mihi munus erit.
Est aliquid fatoque suo, ferroque cadentem,
Insolida moriens ponere corpus humo:
Et mandare suis aliqua, & sperare sepulcrū,
Et non æquoreis piscibus esse cibum.

Propertius 3. Eleg. 5.

Antiqui nauigantes pretiū sepulturæ è collo suspendebant in casum naufragij

Et Propertius in Pæti obitu id vnum vehementer dolet; ingemitque, quod naufragio interceptus perierit. Adeo enim aquis absorberi antiqui horrebant, vt qui naufragium pati inter nauigandum pertimescerent, ne ab vndis proiecti sepultura carerent, aurum, aut quidquid auro æstimandum venit, è collo in sepulturæ exhibendæ pretium suspenderent, quam sibi impendi ab his vel oblato pretio peroptabant, qui fortuito in eorumdem cadauera incidissent, vt ex Synesio conijci videtur, ad Euodium fratrem scribente, vbi de nauigatione quadam diserte meminit, qua tempestatis, procellarumque vi actus in apertum vitæ discrimen venerat.

Synes. ep. 4.

4 Verum præmemoratus Synesius aliam subinfert rationem, ob quam adeo apud antiquos supremum in mari fatum timeretur, rationem, inquam, ipso ex Homero mutuatam, nimirum quod animos quoque eorum, qui in aquis extinguebantur, vna cum ipsis corporibus interire ethnici crederent, ac propterea virum strenuissimum Achillem & in obeundis, perferendisque vltro constanterque periculis audacissimum, mortem tamen ab aquis, quam exitialem nuncupat, perhorruisse tradit. Hanc vt effugerent milites, qui naui eadem cum Synesio periclitabantur, suomet potius gladio in auras animum effundere, quam in marinos fluctus proijcere maluerunt. Et inde Seruius pariter eodem ex Homero obseruat Æneam in immani illa tēpestate, quæ Iunone instigante, oborta est, grauiter ingemuisse, nō quidem ob mortem, quam libenti animo subire cupiebat, sed propter detestandam necem, quæ tunc sibi in mari, aquarum submersione contingeret, quod anima videlicet, quę igneę naturæ est, contrarij, aduersique elementi vi consumpta periret. Quapropter dispar olim cultus ratio ex Pontificum lege constituebatur inter eos, qui aut in mari necati, aut in mare proiecti essent, atque inter eos, qui in mari occubuissēt, quoad persoluenda eisdem iusta, sepulturamque vti mos est, exhibendam. Ipse insuper Philo portentosum quiddā, & iugi commiseratione dignum existimauit, si quis in pelagi fluctibus diem obiret; de nece enim Flacci hominum nequissimi agens: *Satius est*, inquit, *in terra quam in mari perire*. Ex quibus colligi haud obscure potest, quam immane mortis ac supplicij genus antiqui reputarent, aquis quempiā absorbendum, omnimoda sepulturæ spe orbatum in profundum demergi. Hac autem potissimum animaduersione gentiles olim, quippe qui iacturam sepulchri adeo perhorrescebant, in Christianos quoque vti, ad auertendos a religione animos terroribus huiuscemodi consueuerant.

Cur veteres extingui aquis adeo abhorrerent.

Malūt gladio perimi quam aquis submergi.

Ser. 1. Aeneid.

Æneas in periculo naufragij non mortē sed genus mortis deprecatur.

Gruther. de Iure manium lib. 1. c. 9.

Philo in Orat. contra Flacc.

Iactura sepulchri vt malorum pessimo Ethnici Christianos terrere conantur.

5 Vt nunc igitur (quod ad rem præsentem attinet) Martyrum beatorum certamina exponere incipiamus, qui aquis præfocati sunt, quis nescit Torpetem Martyrem in mare proiectum sub Nerone fuisse? de quo edita apud Mombritium acta hæc referunt: *Minister autem*

Torpes Martyr sub Nerone submergitur.

16. Kal. Iun.

tem inuenerunt nauiculam modicam foris, & quia iam nullam vtilitatem facere poterat, miserunt in eam corpus iusti, & canem & gallum cum eo, & aquæ decurrenti dimiserunt, & tamdiu ibi steterunt, donec eam non viderent. In profundum item maris iacta sunt corpora Iuliani presbyteri, & Cæsarij diaconi sub Traiano, cum antea sacco inclusa fuissent, vt ex eorum gestis colligitur. Eodem sub Traiano B. Clemens Papa anchora ad collum alligata in mare demersus nobile martyrium consũmauit. Idem fere passi sunt alij quamplures sub Hadriano, de quibus hæc in Martyrologio: *Romæ natalis plurimorum Sanctorum Martyrum, quos S. Alexander Papa cum detineretur in carcere, baptizauit. Hos autem omnes Aurelianus Præfectus naui vetustæ impositos in altum mare deduci, & illic ligatis ad colla lapidibus, mergi præcepit*.

4. Kal. Nou.

SS. Iuliani, & Cæsarij corpora sacco inclusa mari merguntur.

Et S. Clemēs Papa anchora ad collum alligata.

4. Id. April.

6 De fœmina præclaræ sanctitatis, nomine Aurea, in Martyrologio pariter enarratur, quod saxo ad collum alligato, sub Alexandro in mare deiecta portum salutis inuenerit. Quin immo sub eodem Imperatore Alexandro quamplurimi milites Tyberina apud Ostia in maris profundum præcipites acti, pro Christi fide certo naufragio donati sunt, vt in beati Eusebij presbyteri actis legitur. Sub Maximino Hieron, Leontius, Serapion, Selesius, Valerianus, & Straton eadem affecti sunt pœna: quibus Apollonium, & quinque alios eodem sub Maximino, necnon Restitutam sub Valeriano adscribere licet: sub Diocletiano autem Nicomediensium Martyrum corpora, sepulchris, in quibus reclusa iacebant, vt iam recensuimus, persossis per summam Christiani nominis contumeliam in mare proiecta sunt.

Kal. Sept.

S. Aurea saxo ad collum ligato in mare deijcitur.

M. S. Cod. S. Petr.

Martyr. prid. Id Sept.

Quamplurimi item Martyres eodem supplicio extincti sunt.

7 Romanum porro Martyrologium, eodem Eusebio teste, plurimorum memoriam repetit, quos sub immani Diocletiani eiusdem persecutione nauiculis impositos, pelagus viuos absumpsit: *Reliqua multitudo*, inquit Eusebius, *vinculis colligata, & à lictoribus in scaphis imposita in vastum maris gurgitem, fluctusque præceps proiecta fuere*. Præter hos Claudius Commentariensis, Nicostratus Primiscrinius, Castorius, Simplicius, & Symphorianus, necnon Adrianus Præses, Theoticus, & alij tres sub Diocletiano in mari submersi sunt. Quibus omnibus accedit insignis ille meritorum gloria reliquos inter Martyres Chrysogonus nobili & ipse sub eodem tyranno inter maris gurgites martyrio decoratus. Corpus vero inuictissimi Martyris Vincentij Leuitæ a feris ipsis, quibus vorandum sub Diocletiano expositum fuerat, mira Dei virtute seruatum; vbi resciuit Dacianus, excandescens ira illud protinus in mare proijci iussit. Quod quidem in eius gestis in hæc verba describitur: *Quo miraculo* (corui scilicet custodis, de quo infra dicetur) *percussus clamare cœpit: Heu quidnam est hoc? ne mortuum quidem hominem istum superare possumus: quinimmo quo maiori acerbitate in eum vtimur, eo efficitur gloriosior. Quoniam igitur fieri non potuit, vt in terris consumeretur, in altum mare demergatur, vt huius victoriæ magnificentiam mare ipsum obruat, ne quotidie omnibus ridiculus fiam. Deijciatur autem, quemadmodum parricidæ solent, in vtre ex bouis pelle confecto inclusum, saxisque magnis illigatum eius cadauer in altum mare demergatur; cumque nautæ ipsi multum maris tranarint spatium, in vndam profundissimam istius hominis cadauer deijciant, vt si quod Vincentij membrum reliquum est, illud pisces consumant, & deuorent*. Itaque pretiosæ Martyris reliquiæ, quemadmodum Dacianus fieri præceperat, conclusæ sunt, quas etiam in mare demersas fuisse in eiusdem Beati Vincentij Actis prolixius narratur.

5. Kal. Maij Euseb. hist. l. 8. cap. 6.

8. Id. Mart.

8. Kal. Dec.

Et S. Chrysogonus in mari submersus est.

Sur. lib. 1. 22. Ianuar.

S. Vincentij corpus, à quo feræ diuinitus abstinuerant, in mare proijcitur.

8 In Beatos autem Mennam, Hermogenem, & Eugraphum quam impietatis sententiam iniquus Galerius Maximianus protulerit, his notis apud Surium expressam videre est: *Quoniam autem magnus Menna adhuc viuus petierat ab Imperatore, vt eius corpus deponeretur Byzantij. De eo autem mandauit etiam ijs, qui tunc erant fideles, & erant ei alioqui familiares. Ei inuidens Maximinus vel ipsam sepulturam, iussit capsam construi ferream, & in ea imponi corpora Martyrum, deinde etiam in Maris profundum transmittere, ne forte, dicens, aliquid de iustis faciendis Galilæis prædixerit, & vt sic eius excideret prædictio &c.*

Sur. to. 6. 10. Dec.

Martyrum corpora capsæ ferreæ inclusa in mare demergũtur.

9 Alij quoque Martyres adnumerantur eisdem sub Imperatoribus Diocletiano, & Galerio in mare demersi, inter quos præcipui fuere Amphianus, Theodulus & Agathopedes, Callistus, Charisius vna cum alijs septem. Eiusdem quoque feralis edicti sententiam subiere Thodisia virgo, & Vlpianus, qui

Martyrol. 4. non. Apr.

prid. non. Apr

16. Kal. Maij

3. non. Apr.

S. Vlpianus culleo cum aspide & cane insutus submergitur.

cum aspide & cane insutus culleo in mare demersus est: quibus & alij plures adscripti sunt; inter quos eminet vir etiam nomine & merito præstantissimus Lucianus, de quo isthæc in recensitis apud Surium Actis: *Maximianus autem admiratus eius perpetuam vsque in finem constantiam, iussit ijs qui in eiusmodi rebus inseruiunt, ipsum in mare iacere, cum magnum lapidem appendissent in brachio eius dextero, vt submersus nusquam appareret, & corpus eius nullam assequeretur sepulturam, nec iusta ei fierent.* Licinio autem imperante ex Martyribus, qui ob confessionem submersi leguntur, Basileus Episcopus, & Marcellinus puer præcipui fuere. In fluuios vero veneranda permultorum Martyrum corpora, vt supra ab Eusebio adnotatum est, & in Rhodanum præsertim proiecta sunt, quod quidem ad rei nostræ propositum non paucis comprobatur exemplis; maxime autem ex sequentibus patet: Hesychij militis sub Domitiano: Symphorosæ sub Hadriano: Asilæ sub Maximino: Sabini Hermopolitani sub Diocletiano: Antoninæ virginis & Floriani sub eodem Diocletiano: Quirini Episcopi & Martyris Scisciensis: Hermilij & Stratonici sub Licinio: Quadraginta quoque Martyrum sub eodem, de quibus in eorumdem Actis hæc leguntur: *At tyranni se mutuo conspicientes, dixerunt: Si reliquias istas ita relinquimus, eas tollent Christiani, & mundum vniuersum complebunt. Age igitur ipsos in flumen proijciamus, &c.* En fidei Christianæ contemptores, en martyrum hostes, en sacrarum dispersores reliquiarum, quo crudelitatis deuenere, dum martyribus triumphos ac gloriam, vitam insuper ac sepulturam inuident.

Sur. t. 1. 7. Ian. Et S Lucianus appenso ad brachium lapide.

6. Kal. Maij.

4. Non. Ian.

Euseb. hist. l. 8. cap. 6.

Rhodanus innumeris in eo Martyribus submersis clarus.

Martyrol. 4. Kal. Dec. 15 Kal. Aug. 10. Kal. Feb. Id. Mart. Kal. Mart. Prid. non. Iun. Id. Ian. Sur. 9. Mart.

10 Porro inter flumina, quæ pretiosa hæc pignora, suo sinu officiosa veluti manu excipiendo, eorundem contactu nobilitata pariter & consecrata sunt, Romanus Tyberis toto orbe celeberrimus, principem sane locum iure merito sibi vendicat. Huc enim præter recensitos Martyres, quos ex eorundem actis nouimus, quamplurimos insuper ex fidelium numero, Sublicio præsertim è ponte, ex quo facinorosi olim homines omnique improbitatis labe affecti præcipites dabantur, pari crudelitatis sententia exceptos proiectosq; fuisse credendum est: tales enim vt plurimum a gẽtilibus Christiani summa licet vitæ innocentia ac morũ probitate præditi, habebantur. In sacris tamen fastis celebris horum tantummodo, annuaque memoria recolitur, Nicomedis scilicet presbyteri sub Domitiano: Asterij pariter presbyteri sub Alexandro: Calepodij similiter presbyteri sub eodem: Quirini sub Claudio: Claudij Tribuni sub Numeriano: Maximi & Claudij fratrum, Præpedignę cum duobus filijs Alexandro & Cutsia sub Diocletiano: Claudij item, Nicostrati, Symphoriani, Castoris & Simplicij sub eodem: Simplicij & Faustini sub eodem: Anthymi presbyteri & Tranquillini martyrũ, ac Zoe pariter sub infestissimo eodem Imperatore; de qua haud omittendum est, quod eiusdem in actis legitur, nempe: *Illi autem tollentes corpus eius, grandi alligatum saxo in Tyberim demerserunt, ne Christiani corpus eius tollant, & faciant eam sibi Deam.* Pigmenius denique presbyter, qui Pastoris titulo insignitus erat, & ipse in Tyberim sub Iuliano Apostata proiectus ac demersus martyrium compleuit: quo etiam apud Ameriam Secundus Martyr sub Diocletiano proiectus est. Vides igitur amice Lector singularem Romani Tyberis prærogatiuam, tot quippe beatorum pignorum thesauris apprime locupletatus est, quot Martyres in eumdem necandos proijci contigit; haud aureas vero Tagi arenas Tyberis noster inuideat, qui venerandas aureorum, immo diuinorum hominum reliquias suo alueo excepit, ab ijsdem benedictionis gratiam recepturus. Venerabilis enim inde magis apud Christianos redditus est, quam apud gentiles ob quadraginta, & duos fluuios, qui suis eidem aquis tributum pendebant, sacer olim haberetur.

Tyberis tot millium Martyrum contactu præ cæteris nobilitatus.

E ponte Sublicio præcipites dantur.

Martyrol. 17. Kal. Octob. 17. Kal Nou. 6. Id. Maij. 8. Kal. Apr. 3. Non Dec. 12 Kal. Mart. Ibid.

6. id. Nou.

Cod. Vat. & S. Petr. 5. Id. Maij. Prid. Non. Iul. 3. Non. Iul. Sur. to. 1. 20. Ian.

Gentiles SS. martyrum reliquijs insultant.

9. Kal. Apr.

Kal. Iun.

11 Sed quoniam nunc de Martyribus mentio incurrit, qui aquis præfocati ad coronam euolarunt, Romæ quidem extat puteus, in quem laudatissimus Martyr ac Summus Ecclesiæ Pontifex Callistus sub Alexandro principe ab impijs è fenestra domus præcipitatus est. In puteum quoque pari decoranda martyrio Martha sub Imperatore Claudio proiecta fuit. Verum & ipsasmet interdum Vrbis cloacas, quæ quidem plures numero sunt, sepulchri loco excipiendis, fouendisque Sanctorum Martyrum corporibus,

Callistus Papa in puteum præcipitatur.

Prid. Id. Oct.

In Vrbis cloacas innumeri proijciuntur.

ribus, cum ad contumeliam proijcerentur, inseruisse satis superque constat ex recolendis eorumdem actis: Feliculæ nimirum virginis sub Domitiano: Concordiæ beati Hippolyti nutricis sub Valeriano: Irenæi & Abundij, qui Concordiæ corpus ex cloaca, vt in condignum transferrent locum, reuerenti obsequio leuauerant: denique sacrum beati Sebastiani corpus in cloacam ipso sub Diocletiano, vt inter publicas sordes ignominiose putresceret, illatum fuit; de quo hæc in Actis præcipue leguntur: *Tunc ipsi milites tulerunt corpus eius noctu, & in cloacam maximam miserunt, dicentes: Ne forte Christiani eum sibi Martyrem faciant.* Complurium aliorum quoque Martyrum corpora, quorum nomina a nobis penitus ignorantur, in cloacas proiecta fuisse, vel ex eo manifeste conijci potest, quod nimirum apud plebem malcolentes olim homines, ijdemque nequissimi, quales, vt iam diximus, Christiani vulgo censebantur, primum per Vrbem ignominiæ causa tracti, ac miserandum in modum sub omnium oculis dilaniati in cloacas plerumque ob dedecoris notam, & ad malorum cumulum, proijci consueuerant; quod Herodianus Cleandri liberis, eiusdemq; amicis accidisse in ipsius Commodi Imperatoris gestis, in hæc plane verba enarrat: *Sed & liberi Cleandri, & quotquot illius amici fuerant, ad vnum omnes contrucidati, tractaque per Vrbem cadauera, & contumeliose habita, postremo in cloacas proiecta.* Idem plane infortunium præmemoratus auctor dum Heliogabali deinde gesta describit, de ipsomet Heliogabalo & Sæmide subtexit, sic autem inquit: *Cæterum Antonini & Sæmidis cadauera trahenda per contumeliam plebi tradiderunt, quæ diu per Vrbem raptata ac dilaniata, postremo in cloacas abiecta sunt, vt inde scilicet in Tyberim deferrentur.*

Id. Iun. — *Id. Aug.* — *7. Kal. Sept.* — *13. Kal. Feb.* — S. Sebastiani corpus in cloacam abiectum. — *Sur. to. 1. 20. Ianuar.* — Mos olim populo Romano malos homines per Vrbem raptare, & in cloacas proijcere. — Ea contumelia illata liberis, & amicis Cleandri. — *Herod. lib. 1. in Comm.* — Item ipsi Heliogabalo, & Sæmidi. — *Idem lib. 5.*

12 Sed quod ad rem præsentem attinet; vnco quidem antiquis temporibus damnatorū corpora trahi per vicos Vrbis, & vias in more positum fuisse scriptores haud pauci testantur, & inter cæteros Lampridius in Commodo Imperatore, qui a furente acrius in ipsum Commodū populo his vocibus acclamatum fuisse refert: *Carnifex vnco trahatur more maiorum, vnco trahatur,* dictum pluries. Sed perspicue id ex ipsis beati Martyris Sebastiani Actis colligitur, sub quorum finem hæc de sacri corporis reuelatione Lucinæ matronæ ab ipsomet diuinitus præstita recensentur: *In cloaca quæ est iuxta Circum quære, & ibi inuenies meum corpus, pendens in vnco,* quo scilicet tractum fuerat. Hac igitur ratione cum cæteris quoque beatis Christi Martyribus, quos in varias passim Vrbis cloacas proijci contigit a barbaris vtique hominibus actum fuisse haud vanis incertisque argumentis ad id asserendum permoti arbitramur. Et hæc interim studioso Lectori sufficiant, ad inhumanos gentilium mores comprobandos simul & improbandos, qui Christianorum corpora post cōsummata martyria, vt grauiori afficerentur iniuria, humari prohibebant. Ex his autem quæ a nobis hactenus enarrata sunt, eo magis mira ipsius Dei erga Martyres cura, & prouidentia singularis elucet, & pro merito satis numquam laudanda cultorum Christi pietas, iugis solicitudo ac studiū in Martyrum reliquijs, quæ passim proijciebantur, haud absque certo vitæ discrimine vel inter ipsas persecutorum necnon carnificum manus diu, noctuq; perquirendis, ijsdemque honorifice tumulandis: vt palam omnibus ex iam dictis innotescit, & de quo potissimum a nobis infra differendum erit.

Lampr. in Comm. — S. Sebastiani corpus pendens in vnco quo tractum fuerat inuenitur. — *Acta S. Sebast. apud Sur. to. 1.* — Sæuitia gentilium in perdendis Martyrum reliquijs. — Prouidentia Dei in ijs præseruandis. — Pietas ac studium Christianorum in ijsdem perquirendis, recondendisq;

CAP. VII.

Martyrum corpora à ferarum dentibus seruantur illæsa.

1 Pes vtique vana fefellit infensos Christiani nominis hostes, qui futurū proculdubio sperabant, vt nouis ad sæuiendum modis quotidie adhibitis, adinuentisque, pietatem extinguerent, & Christi religionem tunc potissimum funditus perderent, cum beatorum Martyrum cultum, qui animis insederat, ac memoriam, quæ apud omnes iugiter vigebat, sacris eorumdem reliquijs insultando, ex orbe terrarum abolere contigisset. Nouerant quippe quantum incrementi fides Christiana cruore Martyrum imbuta, atque exemplis validis-

Cultum Martyrum abolere gentiles satagunt.

dissime roborata, in dies acciperet, quidque militanti Ecclesiæ decoris & gloriæ ex recolendis eorumdem triumphis proueniret. Cum enim *pretiosa*, vt Psalmista ait, *in conspectu Domini sit mors Sanctorum eius*, haud vllo condigne pretio æstimandas athletarum Christi exuuias Christiani semper magni facere, vile prorsus ac nullius momenti rerum quarumcumque dispendium rati, cum de redimendis è barbarorum manibus, Martyrum reliquijs, oblataque ingenti auri copia ab omni iniuria vindicandis ageretur. Hinc inæstimabilem sacrorum pignorum splēdorem ac dignitatem egregie Basilius expressit, cum de Martyribus loquens hæc habet: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticina habebantur abominationi contra mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ Sanctorum eius. In priori lege dicebatur Sacerdotibus, & Nazaræis: Non contaminabitur super vllo mortuo, & si quis tetigerit cadauer, immundus erit, & lauabit vestimenta sua. Nunc ê diuerso Martyris ossa si quis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps.* His merito laudum præconijs, venerandas Martyrum reliquias Basilius prosequitur, nempe, vt hæreticorum os loquentium iniqua, sicut habet Scriptura, obstruatur, qui Sanctorum cineres & ossa, velut quid futile ac profanum reijciunt, aspernantur, derident, atque conculcant.

Psal. 115.

Inæstimabile reliquiarum martyrum pretium.

S. Basil. in Psal. 115.

Reliquijs mortuorum Christiani haud polluũtur.

2 Porro eadem, qua nunc Nouatores hæretici insaniunt, impietate, Gentiles olim vanis superstitionibus dediti insanientes, martyrum beatorum corpora, profanas tanquam exuuias, & quid veluti abortiuum repellere, immundum pronuntiare, detestari, abijcere non dubitabant, quinimo feris interdum eorumdem corpora, vt crudelitati indulgerent, dilanianda offerebant: verum humanitatem, quam homines procul abiecerant, vel immites feræ, Deo auctore, didicerunt; quippe vt Ambrosius ait: *Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, quam homines frequenter denegarunt.* Immo Martyres ipsi, qui post diutinos cruciatus è periculis erepti apud Deum viuebant, corporum, quibus coniunctæ in laboribus quondam animæ fuerant, solicitam curam gessere; præmonendo nimirum exhibitis frequenter apparitionibus, eos qui viuebant, vt sepulturam quantocyus impertiendo ab impiorũ manibus eriperent, & tuto reponerent. Vt enim Augustinus monet: *Feruntur mortui nonnulli vel in somnis, vel alio quocunque modo apparuisse viuentibus, atque vbi eorum corpora iacerent inhumata, nescientibus, locisque monstratis admonuisse, vt sibi sepultura, quæ defuerat, præberetur.* Quorsum vero impij vel post mortem Martyribus insultare, & ipsis etiam cum feris ad intestina exercenda odia consilium inire ausi sunt? *Ferina enim*, vt cũ Seneca loquamur, *ista rabies est, abiecto homine in siluestrem animum transire.* Quorsum, inquam, Ecclesiam Dei, indicta non viuentibus dumtaxat pro religione, sed iam extinctis persecutione acrius impetere, pietatem omnem abnegantes non dubitant?

Hæretici impij contemptores reliquiarum.

S. Ambr. lib. de Tob. c. 1.

S. Aug. de cur pro mort. hab. cap. 10.

Martyres post mortem suorum corporũ curam gerũt.

Sen. lib. de Clem.

3 Verum etsi mirabiles fuere interdum aduersus Ecclesiam, beatosque Martyres maris ipsius elationes, formidabilesque fluctuum procellæ subortæ sunt, quas ipso insufflante dæmone a tyrannis vbique terrarum excitari contigit: *mirabilis tamen in altis Dominus*, qui cum omnipotens sit, terminum mari arenā posuit, & *fecit ventis pondus*, singulari prouidentia illud præstitit, vt eorundem Martyrum perennis in Ecclesia extet, recolaturque memoria. Quamobrem ad Sanctorum reliquias custodiendas, seruandasque, cum occasio vrgeret, non modo homines, Deo volente, verum & ipsæ siluestres belluæ, marina monstra, volucres cæli, Angeli ipsi & superni ciues adiutricem operi manum exhibuisse visi sunt: vt vaticinium illud merito sit adimpletum: *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* De quo infra.

Memoria, & cultus Martyrũ incassum contranitente dæmone perennis erit.

Psal. 92.

Iob. c. 28. 25.

Sapien. cap. 5. 21.

4 Vt autem ab eo incipiamus, qui inter Martyres principatum tenet: de Stephano, inquam, Protomartyre in Luciani reuelatione sic legitur: *Ex Domini autem voluntate non tetigit vnum ex his non feræ, non canis, non auis &c.* De Martyribus Processo & Martiniano hęc apud Surium in Actis: *Cum vidisset autem illos beatissima Lucina, cum familia sua sequebatur eos vsque ad aquæductum, vbi etiam decollati sunt, & trunca eorum corpora relicta sunt canibus deuoranda; quæ eadem sanctissima matrona collegit, & condiuit preciosis aromatibus, sepeliuitque in prædio suo.* De Quirino in Actis Sancti Alexandri Pontificis, quæ apud eum-

S. Stephani protomar. corpus à feris diuinitus præseruatur.

Sur. t. 4. Iul. 2.

Id. 3. Maij.

eumdem Surium describuntur, isthæc habes: *Iussit tyrannus manus & pedes eius amputari, atque ita demum capite plecti, & corpus eius canibus proijci, quod à Christianis raptum, humatum est via Appia in Cœmeterio &c.* De Beata Martyre Prisca hæc in M.S. eiusdem Actibus Cod. Later. *Inuenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum, & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aues, quæ vulgo aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur.*

Cod. Lat.

B. Priscæ corpus binæ aquilæ ab alijs bestijs illæsũ custodiunt.

Sur. to. 4. 10. Aug.

5 De Cyrilla autem Decij filia in Actibus Beati Laurentij isthæc: *Collegit autem corpus eius, canibus relictum Iustinus Presbyter, & sepeliuit cum matre eius.* De martyribus Gorgonio, & Dorotheo in Cod. M.S. Later. *Insequenti verò nocte corpora à canibus & lupis intacta rapuere, &c.* De Primo & Feliciano in Cod. pariter Lateranensi: *Corpora eorum proiecerunt inhumata canibus, & non feræ, neque aues, neque muscæ corpora eorum tangere potuerunt. Cum ergo non paucum temporis intercessisset, & sic preciosæ iacerent reliquiæ, quidam ex Christianis, qui Roma in transmarinas veniebant regiones, vbi sanctum vidissent, & eum statim agnouissent, non possent autem fallere custodum oculos, qui ad hoc ipsum manebant, quod esset eis imperatum, vt custodirent reliquias, ne ab aliquo surriperentur; donec essent deuoratæ à volucribus & bestijs, neque ipsi tempus obseruare neglexerunt, cum custodes quidem à somno victi fuere: tunc enim ipsi acceptis preciosis thesauris Romam denuo nauigarunt afferentes, &c.* Vides Lector, quo studio, quanta solicitudine ad custodiendas martyrum reliquias, & terra marique excipiendas Dei prouidentia euigilet, & omnipotentis dextera ad propugnandum iugiter præsto sit.

SS. Primi, & Feliciani corpora ne muscæ quidem attigerunt.

Sur. to. 5. 25. Octob.

6 Porrò lectu quidem dignissima sunt, quæ de Beatis Crispino & Crispiniano in eorumdem Actibus apud Surium recensentur: *Corpora eorum,* inquit Surius, *relicta sunt canibus, & auibus deuoranda, sed Christo ea custodiente nihil mali passa sunt. Eadem autem nocte, vt ferunt, senex quidam pauper, cui erat soror grandæua, ab Angelo admonetur, vt Sanctorum Martyrum corpora colligat, diligenti cura sepulturæ mandanda. Surgit senex nihil hæsitans; abit cum vetula sorore sua ad locum Martyrij: & quia apud Aronam fluuium Martyres perempti erant, facile poterant eorum corpora nauigio perduci ad eorum domicilium. Sed quid facerent rebus inopes, viribus imbecilli, quibus nec cymba erat, nec nauigandi industria, nec facultas virium, qua possent ipsa contra tractum fluminis ad se adducere. Vbi tandem noctu ad sacra peruenere corpora prorsus intacta, ecce nauiculam conspiciunt in littore, moxque multa concepta fiducia singuli singula tollunt, & tam inoffenso gradiuntur pede, vt videri possent non ferre onera, sed ferri ab oneribus. Imponunt nauiculæ corpora, eunt sursum contra impetum fluminis, & quidem celeriter, nullo neque gubernatore, neque remige freti. Postquam ad suum venere tugurium, clam illic cum multo gaudio sepeliunt, &c.*

SS. Crispini, & Crispiniani cadauera canibus obiecta admonitu Angeli colliguntur ad sepulturam.

Eadem nauiculæ imposita aduerso flumine absque vllo remige ad locum sepulturæ deferuntur.

7 De Martyribus Quatuor Coronatis, hæc itidem apud Surium in eorumdẽ Actis reperies: *Iacuerunt diebus quinque: tunc pij Christiani venerunt, & collecta corpora sepelierunt via Lauicana, &c.* De virginibus Ruffina & Secũda isthæc prænominatus auctor: *Domini,* inquit, *gratia non defuit in Christum credentibus, etiam defunctis. Denique Plautilla matrona, in cuius prædio cæsæ sunt, vidit eas per visum sedere gemmatas in thalamo, & dicere sibi: Plautilla reuoca animum tuum à flagitioso cultu Idolorum, & impia incredulitate calcata crede in Christum, & abiens in prædium tuum corpora nostra, quæ illic inuenies, manda sepulturæ. Exurgens Plautilla peruenit ad locum, & inueniens sanctarum virginum corpora, nihil neque fætoris, neque læsionis habentia, adorauit, & credidit, fabricauitque monumentum virginibus Christianis.*

Sur. to. 6. 8. Nou.

Id. to. 4. 8. Iul.

SS. Rufina, & Secunda per visum Plautillæ mandant, vt sua corpora sepeliat.

8 De Luciano diacono in eiusdem iam recensitis Actis hæc habentur: *Ideoque verens insaniam Gentilium quidam Fortunatus presbyter nocte veniens, tulit corpus beatissimi Luciani diaconi, & sepeliuit eum in Crypta in Cœmeterio Prætextati.* De B. Martyre, ac virgine Martina in M.S. eiusdem pariter Actis sic dicitur: *Postquam verò ad locum, vbi sacrum corpus iacebat, ventum est, duas aquilas, alteram ad caput, alteram vero corpus custodientem inuenerunt.* Verum de Olympiade, & Maximo in B. Laurentij Actis quædam prorsus admiranda hunc in modum leguntur. *Itaque dies quinque ita iacuerunt (corpora nimirum canibus proiecta, sed canes non solum non attigere corpora eorum, sed etiam quosdam iuxta ea mugitus dederunt. Post diem quintum Abdon*

Cod. Lat.

Cod. S. Mar. ad Mart.

B. Martinæ reliquias binæ aquilæ custodiunt.

Sur. to. 4. 10. Aug.

& Sen-

& Sennen collegerunt & sepelierunt, &c.

9 Hoc idem venerandi funeris obsequium a canibus diuini numinis impulsu corpori S. Gordiani præstitũ est, quod ijsdem sub Iuliano conculcandum ac discerpendum fuerat proiectum; quapropter Surius hæc scribit: *Præcepit* (Clementianus scilicet iudex) *ei caput amputari ante templum in tellure, corpusq; eius proijci ante Palladis ædem, vetuitque id sepeliri intra dies quinque, vt à canibus deuoraretur. Cum autem accurrissent canes, vlulatus edebant, nec ausi erant illud attingere, sed potius custodiebant. Venit itaque vnus ex familia eius noctu cũ alijs Christianis, corpusque venerandum S. Martyris abstulit, & via Latina condidit, &c.*

Sur. to. 3. 10. Maij.

S. Gordiani corpus canes attingere non audent.

10 Sed illud inauditæ pietatis officium maxime recolendum est, quod ipsimet canes B. Martyri Dulæ sub Diocletiano exhibuisse dicuntur; de quo in eiusdem Actis apud Surium id subditur: *Satellites igitur cadauer Martyris in torrentem deiecerunt; pastorum verò canes cum sancti Martyris reliquias odorati essent, vnus ex illis canibus venerandum illud corpus custodiebat, neque volucrem aliquam sinebat reliquias Martyris attingere. Alius verò canis pastoris pallium ore apprehensum ad sanctum Martyrem Dulam tegendam attulit. Hoc autem castello, quod illic erat, notum factum fuit. Venerunt igitur eius castelli habitatores, & sanctas reliquias collegerunt, &c.*

Sur. to. 3. 15. Iun.

Mirum pietatis officium à canibus Dulæ Martyri occiso præstitum.

11 Sed his, quæ a nobis hactenus enarrata sunt, subtexere libet, quod de Martyribus Pamphilo & socijs in eorum Actis apud eundem Surium describitur: *Et quatuor quidem dies & totidem noctes iussu Firmiliani sanctissima, Martyrum corpora exposita fuerant bestijs carniuoris, cũ autem Dei prouidentia, nihil ad eos accessisset, non fera, non auis, non canis, non aliquid aliud, sed salua permansissent & integra, iustum & conuenientem honorem consecuta, consuetæ mandata sunt sepulturæ &c.*

Pamphili, & sociorum cadauera à bestijs illæsa seruantur. Sur. 13. Iul.

12 De Polychronio autem in Actis Beati Laurentij, quæ apud Surium leguntur, isthæc: *Eadem autem nocte venerunt duo subreguli, qui erant occulte Christiani, & rapuerunt corpus eius, quod proijci fecerat Dacius ante templum, & sepelierunt iuxta mœnia vrbis Babyloniæ.* De insigni item Hippolyto Martyre in supra recensitis B. Laurentij Actis hæc scribuntur: *Nocte eadem venit Iustinus presbyter, collectaque eorum corpora* (Hippolyti scilicet & sociorum) *eodem loco sepeliuit.*

Sur. to. 4. 10. Aug.

Polychronij corpus duo subreguli sepeliunt.

Il. ibid.

13 Porro de Marcellino ac socijs sic in eodem Marcellino Anastasius: *Et exinde Marcellus presbyter collegit noctu corpora cum presbyteris & diaconibus cum hymnis, & sepeliuit via Salaria in cœmeterio &c.* De Martyribus item Victore & Mauro hæc Surius refert: *Post dies sex misit* (Maximianus nempe) *Quæstorem suum cum militibus, vt viderent, num à feris belluis, aut serpentibus esset deuoratum. Venerunt illi, & corpus prorsus intactum, & inuiolatum inuenerunt, simulque duas bestias, alteram ad caput, ad pedes alteram corpus conseruantes; regressique ad Imperatorem id illi indicarunt. Tum verò iussit sepeliri.* Sed illud omni admiratione dignum videtur, quod verbis hisce in eiusdem enarrationis pagina subiungitur: *Abiens igitur S. Marinus, alias Maternus Episcopus, inuenit illas bestias corpus seruantes, non aliter affectum, ac si hora eadem fuisset truncatum. Vt autem viderunt belluæ Marinum, cesserunt loco, & tamdiu illic hæserunt; donec ablatum esset corpus, & non longe ab ea silua humatum in pace.* Hæc ibi.

Anast. in Marcellin.

Sur. to. 3. 8. Maij.

S. Victoris corpus illæsũ & à bestijs custodiri intelligens Maximianus Imp. illud sepeliri iubet.

14 De inuicti autem Martyris Vincentij Leuitæ corpore a feris diuini numinis ope seruato hæc Prudentius in suo Peristephano hymno de eodem, eleganti carmine cecinit:

Prud. in Peris. Hym. de S. Vinc.

S. Vincentij corpus bestijs deuorandum etiam traditur.

Sed restat illud vltimum,
Inferre pœnam mortuo,
Feris cadauer tradere,
Canibusque carpendum dare:
Iam nunc & ossa extinxero,
Ne sit sepulchrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,
Titulumque figat Martyris.
Sic frendit, & corpus sacrum
Prophanus (ab dirum nefas!)
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames,
Aut bestiarum, aut alitum
Audet trophæum gloriæ
Fœdare tactu squalido.
Quin si qua clangens improba
Circumuolaret eminus
Trucis volucris impetu
Depulsa vertebat fugam.
Nam coruus Eliæ datus
Olim ciborum portitor,

Sed intactum corui excubijs diuinitus præseruatur.

Hoc

Hoc munus implet ſedulo,
Et irremotus excubat.

S. Aug. ſer. 3. de S. Vinc. t. 10.

De eodem Auguſtinus quoque in hæc verba ſermonem habet: *Datur nautis mergendum corpus in fluctibus, &c.* Sed fuſius memorandæ rei mentio fit in eiuſdem Actis apud Surium, a quo hæc recitantur verba: *Coruus autem quidam, ales, inquam, ille ignauiſsimus, & maxime ſegnis, è propinquo loco aduolauit, & ſanctum illud corpus cuſtodire cœpit, aliasque volucres grandiores volatu magno illuc irruentes impigre perſequens, è loco illo facile abigebat; quinimmo lupum quendam repentino curſu aduenientem ita repulit, vt ille terga vertens, repente ſubterfugit. Quo miraculo perculſus Dacianus, vt ſuperius dictum eſt, illud in mare demergi iuſſit. Sed priuſquam in aridam terram reuerſi eſſent, qui Martyris corpus in mare proiecerant, illud ipſum, quod proiectum fuerat, Chriſti manu ad terram appulſum fuit, qui ſtupore & metu correpti, illis ipſis reliquijs derelictis abierunt.* Et ſane quid maius ad conuincendos perſequentium animos quis vnquam vidit, aut certe hiſtoricarum rerum paginas perluſtrando aſſecutus eſt, portentum, quam aquilas & coruos, vt ſupra expoſuimus, aues nimirum carniuoras, quæ cadaueribus iugiter paſcuntur, & inhiant, Martyribus tamen noſtris iam mortuis honoris gratia ad cuſtodiam protinus adſtitiſſe, & ad repellendas cuiuſuis generis beſtias indefeſſo ſtudio excubaſſe?

Sur. to. 1. 22. Ian.

Tandem in mare proijcitur, & ſponte ad terram appellit.

Sur. to. 3. 4. Maij.

S. Pelagiæ reliquias quatuor leones cuſtodiunt.

15 Sacris Pelagiæ reliquijs hoc idem fere contigiſſe Surius memorat hunc in modum: *Iuſsit*, Diocletianus ſcilicet, *Sanctæ Pelagiæ reliquias nulla ſepultura honorari. Itaque proiectæ ſunt in montem Linatum nomine. Deſcenderunt autem quatuor Leones, & circa Pelagiæ oſſa conſederunt, à feris atque volucribus ea ſeruantes.* Et poſt enarratam reuelationem, qua diuinitus Epiſcopo ſacrum corpus innotuit, hæc ſubdit: *Abijt Epiſcopus Clino, cumque vidiſſet locum Beatæ Pelagiæ, vidit & Leones quatuor illi aſsidentes; qui cum Epiſcopum illum beatum intuiti eſſent, ei obuiam proceſſerunt, & ipſum ſubmiſsis corporibus adorarunt: beatus verò Epiſcopus ea re gaudens, exultanſque S. Pelagiæ reliquias ſuſcepit, & in montis ſublimiorem partem tulit, &c.*

Lippom. to. 4.

S Bibiana cõtumelioſe ab ijcitur inſepulta.

16 De præclari autem ſanguinis, ac nominis pariter virgine ac martyre Bibiana Lippom. iſthæc verba meminit: *Tandem raptum*, corpus nempe, *à Ioanne presbytero ſepultum eſt in domo, vbi mater, & ſoror eius Demetria ſepultæ erant, iuxta Palatium Liciniani.* De Eulalia in Cod. M.S. Vat. ſic adnotatum habetur: *Poſt dies autem viri Religioſi noctu abſtulere corpus eius, non ſentientibus cuſtodibus, quod cum linteis, & aromatibus inuoluere.* De Parmenio, & ſocijs iſthæc in B. Laurentij Actis leguntur: *Audientes autem ſubreguli viri religioſi Abdon, & Sennen* (proiecta ſcilicet corpora in publicam viam) *venerunt noctu, & collegerunt corpora, condiderunt que ea in prædio ſuo, iuxta Cordubam.*

Cod. M.S. Vat.

Et S. Eulalia.

Sur. to. 4. 10. Aug.

Item Parmenius & ſocij.

to. 4. 17. Aug.

Paulæ, & Iuliani corporibus beſtię per ſeptem dies ad cuſtodiam aſſident.

17 De Paulo, & Iuliana martyribus in ſupra citatis eorundem Actis ſubditur: *Veniebant autem in eum locum lupi, canes, & volucres, & circa ſanctorum Martyrum corpora ſedentes, illa cuſtodiebant, cumq; muſcas & eiuſmodi animalia ſupra corpora illa ſedentia viderent, aues ipſæ alis ea expellebant, non permittentes, vt in ſanctis illis corporibus inſiderent. Itaque ſeptem dies & ſeptem noctes feræ & volucres cæli circa Martyrum reliquias conſederunt. Cæterum nunciata ſunt omnia hæc à militibus Aureliano, qui cum audiſſet: O furorem, inquit, peſsimum Chriſtianorum iſtorum, quos ne mortuos quidem ſuperare potuimus. Miſit igitur & milites ipſos* (cuſtodes nempe) *ac noctu illinc abduxit: neque enim volebat de die illos remouere, ne à Chriſtianis irrideretur. Cum vero dies illuxiſſet, exierunt Chriſtiani, & Martyrum corpora curantes, ſumptuoſe in pace condiderunt.* De B. autem Alexandro a canibus è flumine, in quod proiectus fuerat, educto, ac poſtmodum ſeruato, celebre illud eſt, quod apud Surium his verbis legendum exponitur. *Diuina prouidentia factum eſt, vt quatuor canes in fluuium illum veniſſent, & S. Martyris corpus inuentum è fluuio extraherent, ſuiſque linguis illud lambentes, ac prope ſedentes cuſtodirent. Vt autem beati Alexandri mater duobus milliaribus prope locum illum veniſſet, in quo Martyris corpus ſitum erat, duo illi canes occurrentes ipſi obuiam venerunt, & vterque vnus à dextera parte, alter à ſiniſtra mulierem ipſam ad filium recta deduxerunt.*

Sur. to. 3. 13. Maij.

B Alexandri corpus in flumen demerſũ à quatuor canibus inde extrahitur.

Non. Maij.

S. Staniſlai membra concīſa, & diſperſa aquilæ tuẽtur.

18 Illud poſtremo loco ſubteximus, quod de ſanctiſſimo Epiſcopo, ac Martyre Staniſlao, cuius corpus membratim primo conciſum eſt, & deinde per agros diſſeminatum, eiuſdem Martyris Acta hunc in modum teſtantur: *Aquilæ mirabiliter*

biliter à feris defenderunt. Demum de martyribus Vitale, & Agricola isthæc D. Ambrosius recitat: *Sepulti autem erant in Iudæorum solo, intra ipsorum sepulchra. Illic igitur Martyris exuuias requirebamus, tanquam inter spinas rosas legentes*. Et hæc interim de sacris beatorũ Martyrum exuuijs, quæ tot modis a bestiarum dentibus, quantumuis fame exasperatis mirabili Dei virtute seruatæ sunt, exposuisse sufficiat, cum canes, lupi, immo leones ipsi, pro sacrarum reliquiarũ cultu in acie stetisse, ac omni feritate deposita contra earumdem insectatores diuinitatis impulsu decertasse videantur: sed ad vlteriora nobis procedendum nunc est.

D. Ambros. in exhort. ad virg. to 5.

Belluæ SS. reliquijs honorem deferunt.

CAP. VIII.

Martyrum corpora alijs permixta cadaueribus ab omni iniuria vindicantur.

1 ARRICIDARVM vtique pœna Christiani olim licet insontes, mulctabantur, ita vt insepulta eorumdem cadauera iacerent, & sicubi forte tumulata fuissent, ipso velut tumulo, ac quietis beneficio indigna è sepulchris eruta, atque exturbata passim proijciebantur. Quod quidem moribus, legibusque statutum apud antiquos fuisse ex Quinctiliani declamatione ostenditur, cui titulus est, *Ossa eruta parricidæ*, ibi enim hæc inter alia enarrantur: *Sepulti ergo essent, & æterna quiete conditi iacuissent Parricidæ manes iuxta patris latus: vt quod dijs, hominibusque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant? Quem in pœna sua lex iubet viuere, huic tumulum, & exequias persolui fas fuit? &c. Nunc vnus superest dolor, quod parricida sepultus est, quod æterna quiete compositus sepulchro meo parricida patrem premit, &c.* Immo vero tamquam res e Cælo dijudicata fuisset, hæc subdit: *Vt primum accessi ad tumulum, sponte resoluta lapidum compage impios cineres in editum terra suggessit: onerosa etiam apud inferos monstra in lucem redundare visa sunt*. hæc ibi.

Parricidas sepultura leges olim priuabant.

Quinctilian. Declam. 229.

Parricidæ cadauer terra euomit.

Haud alio igitur supplicij genere, quam quod impijs parricidis merito infligebatur, gentiles in Christianos animaduerti cupiebant, cum sacra cadauera alijs permixta conculcanda vtique proijcerent. Quod autem pœna hæc omnium acerbissima haberetur, ex populi contra improbos, scelestosque homines acclamationibus comprobatur; hinc illæ apud Lampridium in Commodum Imperatorem demortuum furentis vtique Senatus acclamationes: *Innocentes sepulti non sunt, parricidæ cadauer trahatur. Parricida sepultos eruit, parricidæ cadauer trahatur*; cum vero Pertinacis iussu, qui ei in Imperio successerat, corpus eiusdem noctu sepulturæ traditum fuisset, postera die Senatus his vocibus acclamauit: *Quo auctore sepelierunt? Parricida sepultus eruatur, trahatur*.

Vt parricidæ à gentilibus Christiani mulctantur.

Imperatores sepulchro eruuntur.

2 Quod autem hac potissimum pœna a gentilibus Christi cultores plecterentur, tanquam homines dijs, hominibusque inuisi, atque execrandi, testis locupletissimus est Tertullianus, qui primis illis temporibus floruit, quibus Christiana religio acerbissimos pertulit insectatores: is enim sub Seuero Imp. in suo pro Christianis Apologet. isthæc recitat: *Quotiens in Christianos desæuitis, partim animis proprijs, partim legibus obsequentes. Quotiens etiã præteritis vobis, suo iure nos inimicum vulgus inuadit lapidibus, & incendijs? Ipsis bacchanalium furijs, nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis iam alios, iam non totos auellant, dissecent, distrahant*. hæc Tertullianus. Qui in Scapulam quoque Africæ proconsulem, Carthagine Christianos acrius persequentem, vt ab incepto deterreat, hæc intonat: *Doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem, sicut & sub Hilariano præside, cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, Areæ non sint: areæ ipsæ non fuerunt, messes enim suas non egerunt*. hæc ille.

Tertull. in apol.

Insatiabilis in Christianos gentiliũ sæuitia.

Tertull. apol. c. 37.

3 Christiani igitur a persecutoribus, quippe qui eorum gloriæ inuidebant, ex vno interdum loco in alium transmittebantur, vbi nec de facie, nec de nomine cuiquam noti, haud Martyrum honore colerentur, postquam viriliter pro fidei confessione consummato certamine decessissent: vti iam supra de Martyribus Eustratio, & socijs a Lysia ad Agricolaum

Martyres in terras ignotas occidendi mittuntur, & quare?

colaum transmissis enarrauimus, vt ibidem penitus ignoti martyrium subirent, & nemo esset, qui eorumdem sepulturæ, vti par erat, curam gereret. At vero horum corpora a Sancto Blasio illius regionis Episcopo sublata sunt, alioque perhonorifice translata; quemadmodum ipsemet Eustratius fieri testamento, quod scripserat pridie quam gladio consummaretur, præceperat, vt ijsdem in Actis videre est.

Reliquiæ Martyrum è sepulchris eruūtur ob cultū eis à fidelibus delatum.

4 Quinimmo vbi iam defunctis coronatisque Martyribus promeritus cultus, atque obsequium deferretur, id manifestam religionis patriæ, Deorumque contumeliam rati, cadauera protinus è sepulchris exturbabant, proijciebantque. Cuius quidem rei testis est Eusebius, qui cum tormenta, & necem Christianis quibusdam ex Diocletiani Imp. familia inflictam descripsisset, hæc ad rem nostram addit: *Famulos illos regios post mortem decoro, & celebri funere mandatos, Imperatores rursus deintegro effodiendos, inque mare præcipitandos sententijs decreuisse; ne vt eorum ferebat opinio, quidam eos in sepulchris, & monumentis conditos, Deos esse reputantes, diuina veneratione prosequerentur.* Hæc ille, quibus aperte ostendit, gentiles ob id potissimum martyrum cadaueribus insultasse, quia eorumdem triumphis, & gloriæ inuidebant. Vnus ex his extitit impius ille Iulianus Apostata, Gregorio Nazianzeno teste orat. 2. in eumdem, qui omnimodam dedit, vt supra dictum est, gentilibus facultatem martyrum cadaueribus contumelias inferēdi. Morem hunc autem ab ijsdem frequenter vsurpatum idem Gregorius insinuans, vt videlicet corpora martyrum alijs permiscerentur cadaueribus, ne dignosci ac coli possent, hæc addit: *Non iam Sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas flammis absument, aut in ventos spargent, vt eo honore, qui huiusmodi hominibus debetur, eos priuent.* Sed vt susceptæ iam enarrationis ordinem prosequamur.

Euseb. lib. 8. hist. c. 6.

Iuliano imperante gentilibus in Christianos fræna laxantur.

Sur. to. 6. 13. Dec.

Auxentij Mart. caput cornice indicante reperitur.

5 De Auxentio Martyre, qui inter Eustratij socios merito computatur, hæc eisdem in Actis apud Surium recensentur: *Sanctæ autem eius reliquiæ noctu furto sublatæ sunt à presbyteris. Eius vero capite non inuento cœperunt flere, & Deum rogare, vt eis aperiret sanctum caput Martyris. Dei autem prouidentia stans cornix super ramum arboris, in qua erat caput, cœpit clamare. Cum adspexissent verò ad ramum arboris, vident id iacens prope cornicem, & cum honorifice ipsum sustulissent, sustulerunt etiam sanctas reliquias, & eas transtulerunt, &c.*

Breuiar. Cæsaraug. lect. 6.

6 Porro de innumeris fere Martyribus, qui Cæsaraugustæ pro Christo coronati sunt, in eorumdem Actis legitur, sacras martyrum reliquias angelico famulante obsequio collectas, seiunctosque ab alijs ipsorum cineres, a Christianis, qui eos condiderunt, haud alio, quam Massæ Candidæ nomine appellatos fuisse, quod in Ecclesiæ Cæsaraugustanæ Breuiario his verbis adnotatur: *Sed diuino nutu sic separata sunt, vt Martyrum cineres, velut frumenti candida massa in portiunculas conglobati fuerint, alijs vento spargendis remanentibus: visunturque hodie massarum candidi globi nitorem sanguineum sacrarum victimarum aperte demonstrantium.* Nouit quippe Dei prouidentia, vt meritum seruis suis deferat honorem, a luto aurum; & pretiosum a vili separare.

Martyrum reliquiæ in massas candidas conglobatæ diuinitus ab alijs separantur.

SS. Iuliani, Celsi, & sociorum animæ propria corpora ostendunt.

7 Neque silentio hic obuoluendum putamus, quod Surius de Martyribus Iuliano, Celso, ac socijs refert, qui persecutorum iussu improbis, nefandisque hominibus in Amphitheatro aggregati, capite obtruncati fuere. Hæc autem sunt ipsius verba: *Ea nocte venerunt sacerdotes, & Religiosi viri, vt sanctorum reliquias colligerent, sed præ multitudine cadauerum, Sanctorum corpora non agnouerunt. Positis ergo genibus oratione completa apparuerunt eis in specie virginum animæ sanctorum, & vnaquæque suo corpori insedit, sicque sanctorum reliquiæ collectæ sunt. Domini vero gratia ita ordinauit, vt sanguis eorum quasi lacteus panis circa vnumquemque eorum congelaret, vt nec terra auderet os suum aperire ad sanctorum cruorem recipiendum, quia sceleratorum sanguine iam fuerat satiata.* Vides obsequium, quod ipsamet terra inanimis Martyribus prestat, dum sacri cruoris guttas, veluti inæstimabiles gemmas, impiorum imbuta sanguine, ac sordidata, impuro excipere sinu reformidat.

Sur. to. 1. 9. Ian.

Eorum sanguis instar lactis congelatus à terra non absorbetur.

to. 5. 11. Octob.

8 Addit vero idem Surius de Tharaco, Probo, & Andronico, dignissima eorumdem Acta conscribens, post enarratam admixtionem corporum cum prophanorum cadaueribus, qui a gladiatoribus fuerant interfecti: *Deus au-*

Stella Martyrum corpora Christianis quærentibus agnoscenda præbet. *autem*, inquit ille, *rerum admirabilium, conuiuantibus custodibus, cum iam rogum accendissent, magna vi repente cadentium imbrium, & ingenti terræmotu, rogum quidem extinxit, custodes autem vertit in fugam. Cumque cum alijs permixta essent Sanctorum corpora, & ignorarentur propter tenebras, stella lucidissima è cælo terram illustrans, & stans super vnumquodque corpus, præbuit lucem ad ea agnoscenda. Ea vero sustulerunt, &c.* Et congruo sane portento pro Martyrum reliquijs è cælo dimicatum est, vt quas tenebrosa prophanorum hominum societate pollui, ac condigno honore destitui posse cæcitas insana crediderat, easdem stella miri fulgoris exorta ad obsequendum quærentibus, veluti digito præmonstraret.

9 His pariter consentiunt, quæ de Martyribus Eusebio, Nestabo, & Zenone, idem Sozomenus scribit vbi supra: *Attamen*, inquit ipse, *non diu sic iacuerunt, siquidem mulier Christiana, &c. iussu diuino ea nocte ex alijs ossibus selegit; atque in ollam iniecta Zenoni eorum consobrino seruanda dedit. Nam ita Deus ei mandauerat in somnis.* Rufinus vero de Martyribus Palæstinis hęc loco supra citato subdit: *Sed Dei prouidentia factum est, quosdam de Hierosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes, quam huiusmodi piaculo funestari, inter eos, qui ossa ad exurendum legebant, mixti, diligentius, in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus subtraxere, & ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere, &c.*

Sozom. lib. 5. cap. 8.

SS Eusebij, Nestabi, & Zenonis ossa iussu diuino à muliere colliguntur.

Rufin. l. 2. c. 28

Ossa Martyrum Palæstinorum è carnificum manibus subtrahuntur.

10 Ij autem Martyres, qui iure merito primitiæ Martyrum Romanæ Ecclesiæ nuncupati sunt, de Vrbis incendio per calumniam apud Neronem accusati, eiusdem iussu multiplici tormentorum genere excruciati, nobile martyrium consummarunt, eorumdemque sacris reliquijs condendis Cœmeterium Vaticanum primo dedicatum est, vt suo infra loco dicemus. De insigni cæteros inter Martyres Polycarpo hæc in eiusdem laudem subdit Surius: *Sic nos postea ossa eius potiora lapillis preciosis, auroque puriora, ex cineribus selecta, eo loco reposuimus, qui illis erat decorus, consentaneusque, &c.*

Cœmeteriũ Vaticanum Martyribus sub Nerone coronatis primo dedicatur

Sur. to. 1. 26. Ian.

11 De Fructuoso Episcopo, Augurio & Eulogio diaconibus pro fidei confessione igni traditis hæc idem Surius: *Superueniente nocte ad Amphitheatrum cum vino festinauerunt, vt semiusta corpora extinguerent. Quo facto cineres eorum collecti sunt, & prout quisque potuit, sibi vendicauit.* Hoc idem testatur Prudentius in suo Peristephano, dicens:

SS. Fructuosi, Augurij, & Eulogij semiusta corpora vino extincta colliguntur.

Tum de corporibus sacris fauillæ,
Et profuso mero leguntur ossa.

12 Porro de septuaginta duobus Martyribus, quorum corpora igne comburi demandatum fuerat, in Sanctorum Marij, & filiorum Actis iam supra citatis hæc subduntur: *Venerunt* (id est, Marius & filij) *ad locum, vbi corpora Sanctorum interfecta fuerant, & inuenerunt super corpora Sanctorum ignem suppositum, & sumentes cœperunt corpora subtrahere, & sepelire cum linteaminibus ex facultatibus suis, quia locupletes erant.* Quinimmo de eisdem Mario & filijs nobilissimis Christi athletis, quorũ corpora pari crudelitatis sentẽtia excepta fuere, sed pia obsequentis fœminæ manu è medijs ignibus sublata, illataque sepulchro; hæc ibidem leguntur: *Quorum corpora iussit concremari, ne sepultura afficerentur: matrona vero, quæ appellabatur Felicitas, rapuit corpora eorum semiusta, & in prædio suo sepeliuit.*

Septuaginta duo Martyres è flammis subtracti, ac sepulchro illati

Felicitas matrona SS Mariorum, & Filios semiustos rapit, sepelitq;

13 De Anastasia vero præclarissima fœmina tribus palis alligata, & flammis omni ex parte circumdata, sic ijsdem in Actis legitur: *Apollonia autem quædam mulier genere insignis precata Præfecti vxorem, accipit sacrum corpus Anastasiæ, & cum ipsum præclarè, & vt oportebat honorasset, deponit in horto domus suæ, &c.*

Apollonia curat funus S. Anastasiæ Mart.

14 De Adriano item, & socijs postquam veneranda eorum corpora in fornacem iniecta fuissent, sermonẽ habens, suam hunc in modum Surius historiam prosequitur: *Sed repente extitere tonitrua magna, & pluuiæ & grandines, & fulgura, atque terræmotus, ita vt ipsa fornax vi imbrium & tempestatis extingueretur. Eam Dei iram cernentes carnifices, aufugerũt, &c. Qui autem illic aderant homines fideles, cum Natalia, & alijs religiosis fœminis Sanctorum Martyrum rapuerunt reliquias, adeo prorsus ab igne illæsas, vt ne capilli quidem combusti essent.* Præstitit vtique etiam tunc ignis parem martyrum cadaueribus obseruantiæ cultum, quem tribus in

SS. Adriani, & sociorum corpora varijs è cælo prodigijs illæsa seruantur.

Baby-

Babylonica quondam fornace pueris, vt sacræ perhibent historiæ, detulisse describitur.

15 De Sancto Abibo diacono igni tradito idem Surius: *Deinde cum ignis esset sedatus, qui ad eum attinebant, precioso linteo eum circumdederunt, & vnguentis vnxerunt; cumq; psalmos & hymnos, vt par erat, cecinissent, prope Samonam, & Guriam,* de quibus ibidem, *deposuerunt.*

Sur. to.6. 15. Nou.

16 De sanctis Manuel, Sabel, & Ismael hæc admiranda in eorum Actis apud Surium recensentur: *Protinus autem locus, in quo stabant* (in quo scilicet capite obtruncati fuerant) *scissus in duas partes, eorum comprehendit corpora, vt salua conseruarentur, & illæsa, & iussus tyranni appareret inanis, &c.* Et paulo infra: *Qui cum duos dies in loco mansissent* (qui scilicet viso miraculo in Christũ crediderant) *& Deo multas preces fudissent, sanctorum corpora repente terra dedit admirabiliter, longe optimo odore plena. Quæ cum sustulissent, & honorifice deposuissent, eis iusta splendide & magnifice fecerunt.* Terra quippe, vt videre est, inæstimabiles thesauros, Martyrum exuuias sua intra viscera primum complexa, amicabiliter excepit, & obsequiũ, quod carnifices denegabãt, vltro deuota impendit, quinimmo, dum sacra pignora impijs persequentibus occultat, eadem pijs obsequentibus Dei nutu manifestat: sed ne his diutius immoremur, ad alia orationis stylum conuertamus.

SS. Manuel, Sabel, & Ismael corpora terra dehiscens à contumelijs tuẽda excipit.

Biduo post ad iusta eis faciẽda mire reddidit.

CAP. IX.

Martyrum corpora iniecta aquis, diuinitus illibata seruantur.

1 Illvd maxime in votis Christianæ religionis hostibus semper fuit, vt sacrum Christi nomen penitus aboleret, eiusdemque fidem ex mortalium animis extinguerent. Hinc tot vbique terrarũ adinuenta tormentorum genera, tot frequenter instructæ ac vsurpatæ pœnarum machinæ, vt nec viuis, nec ipsismet mortuis vlla ratione parcerent; intestino nimirum vrgente aduersus religionem odio: *Hæc omnia*, inquit Christus, *facient vobis propter nomen meum.* Christianis enim haud aliud probro, & crimini adscribi poterat (cum sanctissimi eorumdem mores omnem prorsus aduersariorum calumniæ notam excuterent) quam gloriosa nominis Christi confessio. Inaudita quippe Christianorum secta, vt testantur hi, qui libros pro fidei defensione apologeticos scripsere, inaudita, inquam, damnabatur: quod satis quidem luculenter Clemens Alexandrinus religionis causam perorando hisce plane verbis demonstrare conatur: *Quamuis*, inquit, *non faciamus iniuriam, tanquam tamen facientes iniuriam nos intuetur Iudex: neque enim nostra nouit, nec vult scire: sed quodam inani præoccupatus abripitur iudicio, secundum quod etiam iudicatur. Nos etiam persequuntur, non vt qui nos esse iniustos deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ iniuriam facere existiment, eo quod simus Christiani.* hæc ille. Ex quibus, vt quispiam probe iam nouit, Christiani olim damnabantur, sed innocentes, plectebantur, sed omni prorsus scelere immunes: gentiles vero eosdem calumniabantur, impetebant, insectabãtur, sed temere, sed iniuste; mactabant, sed impie, sed crudeliter: *Tunc igitur miseriores*, vt præclare Augustinus ait, *qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen ista patiuntur.* Verum cum acrius desæuirent homines, ipsamet elementa honorem sacris martyrum pignoribus deferendo, mitescere didicerunt, *& cum omnis creatura Creatorem sentiat*, aquæ ipsæ martyribus obsequendo, cuius causa martyrium subirent, vitamq; profunderent, liquido comprobarunt.

Gẽtiles Christianos, etsi iustos, ob solum nomen persequũntur.

Ioan. 15. 4.

Christiani inauditi à gentilibus plectũtur.

Clem. Alex. lib. strom. 4.

Aug. tract. 88. in Ioan.

Ipsamet elementa martyribus honorem ab Ethnicis denegatũ præstant.

2 Haud enim aquis obrui, nec vlla dæmonum arte extingui valuit Martyrum gloria, quos ad subeundum pro fide martyrium diuinæ charitatis flamma, & vehemens ille Spiritus sancti ignis vel semel accenderat. Quapropter merito quis dixerit oraculum illud fuisse comprobatum; *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, neç flumina obruent illam.* Vt igitur exempla Sanctorum exponere aggrediamur, quæ ad instituti propositum nobis suppetunt; hic primo loco enarrandum est, quod de Torpete præcipui nominis ac meriti martyre post descriptam eius corporis in parua cario-

Nulla vis extinguere Martyrum gloriã potuit.

Cant. 8. 8.

S. Torpetem Angelo monente Celerina sepelit.

cariosaque nauicula vna cum cane, & gallo depositionem Mombritius his verbis asserit: *Tunc Angelus Domini per noctem venit ad quamdam matronam, nomine Celerinam, & dixit ei: Celerina surge diluculo, & vade ad littus maris, & sepeli corpus iusti, nomine Torpetis. Quod illa celerius complens, inuentum cum omni reuerentia sepeliuit.* Hæc eadem apud Lippomanum videre quis potest.

Lippom. to.4. ex Adone.

3 Porro celeberrimum, ac omni dignum admiratione est prodigium illud, quod S. Clementis Martyris dignissimi, & Romanæ Ecclesiæ Pontificis, qui in mare demersus fuerat, reliquijs contigit. Cum enim Christianis ad littus orantibus mare ad tria milliaria recessisset, eo illi accedentes, Angelicis manibus ædiculam in modum templi marmorei in medio maris extructam, & lapideam intus arcam, vbi Martyris corpus reconditum erat, & iuxta illud anchoram, qua mersus fuerat, inuenerunt, quod plane insigne prodigium omni seculorum memoria celebrandum, per multos deinde annos fidelibus ingenti quidem stupore præstitum fuisse Gregorius Turonensis, & alij probati nominis auctores referunt.

S. Clementis reliquiæ in ædicula in mari diuinitus extructa reperiuntur.

Breuiar. Rom die 23. Nou.

Metaphrastes Greg. Turon. Lo. Papa, alij apud Ribadeneiram.

4 De Monachis septem Martyribus sub Hunnerico Vandalorum Rege interemptis hæc Vict. Vticensis: *Horum corpora in mare proiecta, illico eadem hora illæsa pelagus littori reddere maturauit, nec ausus est, vt moris est, triduana dilatione in profundo retinere. Ad quod miraculi genus & ipse tyrannus, licet impœnitens, expauit* Dedit vel inuitus Deo, ac martyribus gloriam persecutor iste, & quos viuentes cultu prosequi dignatus nõ est, iam mortuos tamen præstitis è Cælo portentis timere compulsus est.

Victor. Vticen. lib. 6. Septem monachi in mare proiecti, in terram illico restituti.

5 De præclara mart. Aurea ex Cod. M.S. Bas. Later. in quibus eiusdem Acta habentur, hæc breuiter accipe: *Cuius corpus sanctum in mare demersum, peruenit ad maris littus, quod beatus Nonnus collegit (qui etiam Hippolytus nuncupatur) & cum omni diligentia sepeliuit in prædio eius, vbi habitauerat, &c.*

S. Aureæ corpus in littore repertum à Nonno humatur. M. S. Later.

6 De Apollonio autem, & socijs hæc in Vitis Patrum, vbi eorumdem Acta, recensentur: *Sed & horum corpora, Dei sine dubio prouidentia, integra, illibataque maris vnda reportauit ad littus, quæque ab his, qui obsequij causa simul venerant, suscepta, ac reuocata, sub vno sepulchri domicilio collecta sunt, &c.*

Et Apollonij ac sociorum reliquias mare vltro reddidit. In Vit. Patr. lib. 3. c. 19.

7 De Restituta virgine isthæc Romanum Martyrologium recitat: *Neapoli in Campania sanctæ Restitutæ virginis, & Martyris, quæ Valeriano imperante, à Proculo iudice variè torta, & in nauicula pice, & stupa referta, vt in mari combureretur, imposita, immisso igne cum in incensores flamma conuerteretur, ipsa in oratione spiritum Deo reddidit. Cuius corpus cum eadem nauicula, Dei nutu, ad Arenariam insulam prope Neapolim deuectum, à Christianis magna veneratione susceptum est, &c.*

Martyrol. 16. Kal. Iun.

S. Restitutæ corpus diuinitus in terram à Christianis funerandum deuehitur.

8 At de Ariano Præside, Theotico, & alijs tribus martyribus hæc præcipue in eodẽ Martyrologio narrantur: *Apud Antinoum Ægypti passio sanctorũ Ariani, &c. Quos iudex submersos in mare necauit; sed delphinorum obsequio corpora eorum ad littus delata sunt.* Sed de obsequio delphinorum opera Martyribus impenso, plura a nobis infra suo loco lectori proponenda exempla reseruantur.

Martyr. 8. id. Martij.

Ariani Præsidis corpus ad littus Delphini deferunt.

9 Sancti Basilei Episcopi corpus, cum ei caput primo exectum fuisset, in quorundam piscatorum scapham coniectum, & longius a terra in altum mare a carnificibus demersum, capite mirabiliter corpori iuncto, è maris profundo extractum Surius in eiusdem Actis recitat. Recolendi vero Martyres Mena, Hermogenes, & Eugraphus in ferream inclusi capsam, in mare demersi sunt, vt in eorumdem apud Surium Actis hunc in modum: *Ad Imperatorem equitantem versus Byzantium (quo ille properabat pudore affectus) peruenit capsa, quæ ferebat corpus Martyris, quæ & tanta erat, & ferrea, & per mare nauigabat. Nam cum diuina quadam virtute celerrime è fundo emersisset, & fluctus marinos peruasisset, secunda aqua nauigabat, & celeritate par volucribus currebat Byzantium, &c. Postquam autem* (inquit Surius) *diuina quædam apparitio ciuitatis Episcopo facta est, media nocte, quæ significabat, & mox affuturos Martyres, & iubebat eum properare ad littora, vt eos descendentes è mare statim exciperet. Cum hac ipsa hora noctis congregasset eos, qui ex clero simul aderant, perrexit ad littora. Cum autem versus mare intenderent oculos, repente vident lucem tanquam columnam è cælo vsque ad mare peruadentem; duos verò viros adspe-*

Sur. to. 2. 6. Kal. Maij.

Capsa ferrea cum S. Menæ & sociorum corporibus aquis supernatans Byzantium peruenit.

Eadem ab Episcopo, & clero ciuitatis excipiuntur.

adspectu præclaros ex vtraque parte appropinquantes, &c. At ibidem prolixiori sermone narratur, quod subinde ab Angelis exhibitum est capsæ, in qua beata pignora custodiebantur, obsequium, ac ministerium; hi quippe cum eamdem mirabiliter asportassent, Christianis demandarunt, vbi propter barbarum Imperatoris furorem, eosdem condigne recondi Martyres oporteret.

Lippom. ex Euseb. to. 7. 2. April.

S. Amphiani in mare proiecti corpus magnus æstus omnia perturbans eijcit.

10 De Amphiano autem ex Eusebio ista Lippomanus ad rem nostram memorat: *Quæ autem postea consecuta sunt* (nempe post proiectionem corporis in mare) *incredibilia visum iri non dubito apud eos, qui ea non conspexerunt.* Et paulo post: *Huius autem rei testes sunt mihi omnes, qui Cæsaream incolunt. Nulla enim ætas hoc admirabili spectaculo caruit. Cum enim in pelagi profundum sanctum Dei hominem, lapidibus ad pedes eius suspensis, proiecissent, ingens confestim fragor, & commotio, atque æstus, tum ipsum mare, tum circumstans littus perturbauit, motusque maximus vrbem concussit vniuersam; simulque diuini Martyris corpus exanime, pelagus tanquam ipsum ferre non posset, ante ciuitatis portam eiecit. Iacens igitur mortuum ante portam ciuitatis, horrendum spectaculum exhibebat, & magnus omnia personans motus à Deo concitatus, grauem omnibus incolis indignationem minabatur. Quod cum per Vrbem percrebuisset, ad portam omnes spectandi gratia concurrebant pueri, viri, senes, itemque fœminæ cuiusque ætatis, virgines etiam, quæ domi asseruabantur. Omnes autem tam viri, quam mulieres vnum, & solum Christianorum Deum confitebantur.* Ex quibus Christi, ac martyrum eius virtutem satis ediscere gentiles poterãt, dum vel nolentes illud fateri cogebantur, quia *mirabilis Deus in sanctis suis.* De Theodulo, & Agathopode hæc a Surio in Actis eorumdem recitantur: *Mare autem cum eas suscepisset, fractis lapidum vinculis, multo pulchriora propinquis corpora ipsorum reddidit.*

Eo prodigio vniuersa Cæsarea commouetur, & ad Christum cõuertitur.

Sur. Prid. Non. Apr.

Psal. 67.

Id. to. 1. 7. Ian.

S. Luciani exuuias post 14. dies delphinus in terram reportat.

11 De laudatissimo autem Martyre Luciano Antiochię item Presbytero hęc idem Surius; *Atque fuit quidem in profundo quatuordecim dies, nempe totidem, quot in carcere decertarat, &c. Quintodecimo autem die delphinus in siccum eum hoc modo expulit, &c.* Recensetur subinde modus a nobis suo loco describendus. Symphorosa Christianæ, ac inuictæ constantiæ mulier, quæ Tibure pro Christi fide strenue decertauit, saxo ad collum alligato, in profluentem deiecta est, vt Acta eiusdem fidem faciunt, & quæ in Romano Breuiario in hunc modum leguntur: *Cuius corpus conquisitum à fratre eius Eugenio sepelitur.*

12 Sabinus item Hermopolitanus, prægrandi lapide pedibus appenso, præceps in flumen actus est; de quo in Actis apud Surium, verbis hisce mentio fit: *Tertio autem post die factum est id, quod Beatus Sabinus prædixerat. Cum etenim in scapha positus ad fluminis medium peruenisset, multitudinem adstantem, & prospicientem allocutus est, prædicens tertia post die corpus suum in terram subducendum; quod quidem cupiebat ab illis humari, vna cum saxo pedibus eius suspenso. Accedentes enim ad locum à sancto Sabino præscriptum, almas ipsius atque venerandas reliquias inuenerunt: & vesperi eas suscipientes, clam, propter metum Præfecti, in domunculam comportarunt, & vnguentis conditas, in arca noua prope ciuitatem reposuerunt vna cum lapide, &c.*

Sur. to. 2. 13. Mart.

S. Sabinus corpus suum quod tertio post die ex aquis emersurum prædicit, adstantibus commendat.

13 De Floriano Martyre post enarratam eius, è ponte in fluuium, saxo ad collum alligato, sæuissimi iuuenis manu submersionem, cuius oculi in pœnam admissi sceleris mox crepuerunt, isthæc Surius exponit: *Fluuius autem suscipiens Martyrem Christi, expauit, & eleuatis vndis, in quoddam eminentius saxum corpus eius exposuit, quod aquila, nutu Dei aduolans, expansis alis protegebat.*

Sur. to. 3. 4. Maij.

S. Floriani cadauer fluuius in saxum eminens exponit.

14 De Quirino Scisciano Episcopo, & Martyre hæc idem Surius recitat; *Tunc iussit sancto Dei sacerdoti, vel famulo, molam ad collum ligari, & vnda demergi. Cumque de ponte præcipitatus fuisset in fluuium, & diutissime supernataret, & cum spectantibus locutus esset, ne suo terrerentur exitio, vix orans, vt mergeretur, obtinuit. Cuius corpus non longe ab eodem loco, vbi demersum fuerat, inuentum est & depositum, &c.* Quod postea (vt subdit Surius) Romam delatum, in Cœmeterio Callisti ad Catacumbas conditum est.

Id. to. 3. 4. Iun.

S. Quirinus mola ad collũ ligata fluuio mersus diu supernatat.

14 De Martyribus Hermylo, & Stratonico, reti primum colligatis, & deinde in pelagi sinum proiectis, Acta apud Surium hæc vtique legenda proferunt: *Tertio ergo die postea visa sunt corpora Martyrum, ab ipso flumine in terram trans-*

SS. Hermylus & Stratonicus reti colligati submerguntur.

Sur. to. 1. 13. Ian.

transmissa, in quæ cum incidissent quidam viri pij, & quorum erat officium venari corpora Sanctorum, & ea optantibus manibus pie & religiose suscepissent, & sacros hymnos cecinissent, & quæcunque mos est Christianis, peregissent, in quodam loco simul ea deponunt, &c.

16 Porro de quadraginta Martyribus, qui summis in Ecclesia iugiter concelebrati sunt laudibus, idem auctor addit: *Quo facto Reliquiæ nihil à flumine sunt imminutæ; sed tertio post die ciuitatis Episcopo Petro per visum Martyres aperuerunt, quo in loco reliquiæ seruarentur. De nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis viris religiosis, ad fluminis ripam accessit, & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua, tanquam stellæ fulgebant. Assumptas igitur inde sanctorum reliquias Martyrum, in loculis asseruauerunt, &c.*

Sur. to. 2. 9. Mart.

Quadraginta Martyrum reliquiæ tanquã stellæ in aquis fulgentes apparent.

17 De insigni martyre Nicomede, qui in Tyberim pariter proiectus, martyrium consummauit; ita in SS. Nerei, & Achillei Actis eumdem apud Surium: *Corpus autem eius quidam clericus re, & nomine Iustus, collegit, birotoque impositum transtulit ad hortulum suum, iuxta muros via Nomentana; atque illic humo condidit.* De Asterio, qui è ponte in Tyberinas aquas exturbatus, ibidemque demersus ad palmam euolauit, in B. Callisti Actis idem Surius: *Cuius corpus inuentum est ad Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem ciuitate Ostiensi, &c.*

Sur. to. 3. 12. Maij.

Id. to. 3. 12. Maij.

18 De Calepodio autem Presbytero isthæc Martyrologium Romanum in eius laudem recenset: *Beati Calepodij Presbyteri, & Martyris, quem Alexander Imperator gladio fecit occidi, & corpus eius per ciuitatem trahi, atque in Tyberim iactari, quod inuentum Callistus Papa sepeliuit.* Et quidem in eiusdem Callisti Actis, de sacri eiusdem corporis inuentione hæc habentur: *Qui* (Callistus nempe) *noctu conueniens piscatores rogauit eos, vt quærerent corpus Beati Calepodij; quo inuento, tradiderunt illud Callisto Episcopo. Acceptum vero cum gaudio Episcopus, linteaminibus inuoluit, aromatibus condiuit, & honorifice cum hymnis, & laudibus sepeliuit in Cæmeterio eiusdem.*

Martyr. 6. Id. Maij.

B. Calepodij per Vrbem raptatur, & in Tyberim iactatur.

Eius corpus à Callisto Papa inuenitur, ac terræ mandatur.

19 De Quirino, qui scilicet alter huius nominis inter Martyres adnumeratur, repete quæ hic sequuntur ex Actibus Beati Valentini excerpta: *Quem non inuenientes* (in carcere scilicet Marius, & Martha cum filijs) *contristati sunt nimis. Inuenerunt tamen quendam Presbyterum, nomine Pastorem, qui enarrauit eis rem omnem, & vt noctu interfectus fuerat gladio Beatus Quirinus, & iactatus in Tyberim, corpusque eius remanserat in insula quadam Lycaonia* (habetur in Martyrologio) *Pergentes igitur noctu cum familia sua, & beato Pastore presbytero, collegerunt corpus eius, & terra condiderunt in Cæmeterio Pontiani in Crypta, &c.*

Sur. to. 1. 14. Feb.

B. Quirinus in Tyberim iactatur.

Martyr. 6. Id. Maij.

20 De sanctis Maximo, & Claudio, Præpedigna, Alexandro & Cuthia Romanum Martyrologium agens; vbi sanctorum Martyrum reliquias igni traditas, & in flumen deinde proiectas fuisse, atque a Christianis diligenter perquisitas enarrasset, demum Ostiensem prope ciuitatem pia fidelium manu sepulturæ demandatas recenset. De Claudio, Nicostrato, Symphroniano, Castorio & Simplicio, quos impius Diocletianus in flumen præcipites dari iussit, hæc in eorumdem apud Surium Actis recitantur: *Post dies autem quadraginta duas venit quidam Nicodemus Christianus, & leuauit cum ipso loculo corpora Martyrum, & in domo sua honorifice posuit.*

Martyrol. 12. Kal. Mart.

S. Maximi, & sociorum reliquiæ comburuntur, & cineres in flumen sparguntur.

Sur. to. 6. 8. Nou.

SS. Claudius, Nicostratus, Symphronianus, Castorius & Simplicius submerguntur.

21 De Martyribus Simplicio, & Faustino in M. S. Codice Later. sic legitur: *Et corpora eorum ligato saxo in colla eorum, sic mitterentur per pontem, qui vocatur lapideus in Tyberinis reumatibus, &c.* Deinde: *Quorum corpora Dei nutu inuenta sunt iuxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, via Portuensi. Tunc beata Beatrix vna cum beatis Crispo, & Ioanne presbyteris, & cum alijs Christianis leuauerunt corpora sanctorum Martyrum Simplicij & Faustini de fluuio, & sepelierunt ea ibi, in Sexto Philippi.*

Simplicius, & Faustinus è ponte sublicio in Tyberim præcipitantur

21 De recolendo item martyre Anthymo, qui in profundum Tyberis, saxo ad collum ligato detrusus fuit, hæc Surius: *Angelus autem Domini apparuit ei, & ruptis vinculis reduxit eũ in cellam Oratorij sui. Altero mane viderunt Gentiles more solito venire Christianos ad eum, illisque insultantes, & irridentes dixerunt: Ite ad Anthymum vestrum, iacet mersus in profundo Tyberi. Respondebant Christiani: Nos Anthymum Christi seruum sanum vidimus, &c. Dixerunt ergo Ethnici illi intra se:*

S. Anthymus iactatus in Tyberim ab Angelo in oratorium suum saluus reducitur.

Gentiles eum mortuũ credentes, concionantem reperiunt.

Nos eum ita traximus, vt membris omnibus attritus sit, nostrisque manibus, ligato ad collum saxo, in Tyberim eum præcipitem egimus. Quid est igitur, quod isti affirmant? Ingressi vero ad eum, viderunt eum saluum, & ad populum concionantem, &c. Prolixiori ibidem sermone Surius horum ad Christi fidem traductionem, & demum eiusdem Anthymi martyrium enarrat.

Sur. to. 5. 14. Octob.

Callistus Papa in puteum proijcitur.

22 De sanctissimo Romanæ Ecclesiæ Pontifice Callisto in puteum sacrilega impiorum manu demerso, hæc in eiusdem apud Surium Actis: *Effluxis vero septemdecim diebus, quidam ex presbyteris eius, nomine Asterius, cum clero noctu veniens, leuauit corpus Beati Episcopi, & sepeliuit in Cœmeterio Calepodij.* De Martha autem conspicuæ pietatis fœmina, & digna Marij ipsius vxore, in Beati Valentini eumdem apud Surium Actis hæc legenda occurrunt: *Matrona vero, nomine Felicitas, Martham de puteo, in quem & ipsa necata fuerat, leuauit, & iunxit corporibus sanctis. Eiusdem scilicet Marij, & filiorum ab ipsamet Felicitate collecta, vt supra iam dictum est.* De Felicula, quæ a persecutoribus in cloacam proiecta fuerat, hæc in Actis SS. Nerei, & Achillei apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus eius, noctu in biroto vehens illud ad casulam suam, septimo milliario ab Vrbe Roma, via Ardeatina, ibique eam sepeliuit, &c.*

Et S. Marthæ in puteo præfocatæ corpus Felicitas sepelit.

S. Felicula in cloaca perit.

23 At de Concordia Beati martyris Hippolyti nutrice, quæ in Vrbis pariter cloacam iniecta est, dignissima lectu sunt, quæ eiusdem nobis exhibet apud Surium historia in Actis Sancti Laurentij, in hæc plane verba: *Cœpit vero curiose inquirere* (Iustinus nempe presbyter, qui corpora sanctorum Hippolyti, & sociorum collegerat, & sepelierat) *diebus multis corpus B. Concordiæ Martyris, & cum non inueniret, mœrore affectus non cessabat lacrymas fundere. Tertiodecimo die ab Hippolyti passione, Porphyrius miles venit ad cloacarium quendam, sperans se in vestimentis beatæ Concordiæ aurum, argentum & gemmas reperturum, dixitque cloacario: Si possis tacitum apud te habere, indicarem tibi quiddam, non parum tuæ arti quæstuosum. Cloacarius respondit: Secretum apud me erit; tu modo dicas veritatem. Ait Porphyrius: Ante hos dies iussit Valerianus Præfectus coram se Concordiam quandam è familia Hippolyti Christiani, plumbatis interfici, & eius mortuæ corpus proijci in cloacam. Eam ego puto in vestibus suis habere margaritas & aurum. Cum esset autem cloacarius fidelis, & occulte Christianus, dixit ad Porphyrium: Demonstra mihi locum, & ego nocte quæram eam, atque vbi inuenero, nunciabo tibi. Dicebatur vero cloaca ius ille Irenæus, venitque ad Iustinum presbyterum, & narrauit ei omnia, quæ fecisset, & indicasset Porphyrius. Beatus Iustinus presbyter gratias agens Deo omnipotenti, & Domino Iesu Christo, flexis genibus cum lacrymis dixit: Eamus nocte, fili, ad cloacam. Respondit Irenæus: Sine vt prius accedam ad Porphyrium. B. Iustinus presbyter dixit: Vide fili, vt sacramentum tibi creditum conserues. Abijt Irenæus ad Porphyrium, isque indicauit ei locum, venitque cum illo nocte, & inuenit sacrum corpus incontaminatum. Quærentes autem in vestibus eius, nihil repererunt. Fugit ergo Porphyrius: Irenæus verò vocauit ad se Abundium Christianum, & cum illo attulit corpus Beatæ Concordiæ ad Iustinum presbyterum, qui illud suscipiens, gratias egit Deo, & sepeliuit apud corpora SS. Hippolyti, & cæterorum.* hæc ibi. Porro de eisdem Irenæo, & Abundio, ob idipsum impia carnificum manu comprehensis, & ob delatum Martyribus sepulturæ honorem, in cloacam pariter demergi iussis hæc ibidem habentur: *Eorum corpora beatus Iustinus presbyter inde extracta, sepulturæ mandauit, iuxta corpus beati Laurentij in agro Verano, &c.*

Sur. to. 4. 10. Aug.

B. Concordiæ corpus anxie quærit Iustinus nec inuenit.

Porphyrius miles in cloacã illud abiectum Irenæo indicat.

Irenæus rem narrat Iustino.

Et cum Abũdio sacras reliquias ei affert sepeliendas.

Idem ille Irenæus cũ Abũdio in cloacã ob id demergitur.

Sur. to. 1. 10. Aug.

24 De inuicto demum Martyre Sebastiano in cloacam, quæ dicebatur Maxima, Principum iussu, ignominiæ causa illato, hæc eiusdem apud Surium Acta testantur: *Porro beatus Sebastianus apparuit in somnis matronæ religiosæ, Lucinæ nomine, dicens ei: In cloaca illa, quæ est iuxta Circum, quære, & ibi inuenies corpus meum pendens in vnco; quod cum leuaueris, perduces ad Catacumbas, & sepelies me in initio Cryptæ, iuxta vestigia Apostolorum. Itaque beata Lucina cum seruis suis media nocte abijt, & eleuans corpus eius, posuit in pilento suo, perductumque ad locum, vbi ille imperauerat, cum omni diligentia sepeliuit, &c.*

Id. to. 1. 20. Ian.

S. Sebastianus post mortem apparet Lucinæ, seque iuxta Apostolos sepeliri mandat.

CAP. X.

Martyres curant, vt sua ipsorum corpora honorifice sepeliantur.

Anima corpori suo, quod exuit, honorē impendi naturaliter appetit.

1 VM naturæ quodam pondere ad seipsum iugiter, constanterque diligendum mortaliū quisque feratur, inde fit, vt anima impendendum vel post mortem corpori cultum, atque obsequium appetat, contumeliamque omnem, etsi non sentienti infligendam timeat, perhorrescat, atque refugiat. Vt enim optime argumentatur Augustinus: *Ex illo humani cordis affectu, quo nemo vnquam carnem suam odio habet, si cognoscant homines aliquid post mortem suam suis defunctis corporibus defuturum, quod in sua cuiusque gente, vel patria poscit solemnitas sepulturæ, contristantur, & quod post mortem ad eos non pertinet, ante mortem suis corporibus timent.* Ex quo intelligi quidem satis potest, quā ob causam cunctis patrij sepulchri tam vehemens, propensumque studium pariter, ac desiderium insit; frequens quippe in scripturis ille loquendi modus: *Congregatus est ad patres suos. Dormiuit cum patribus suis. Congregatus est ad patres suos, vel ad populum suum,* & aliæ eiuscemodi formulæ. His autem potissimum verbis, tum ipsius sepulturæ cum suis, quibus fide concordes vixere, participatio, tum status præcipue animarum hanc post vitam teste Ambrosio exprimitur: *Cognoscitur*, ille ait, *non illud otiose scriptum esse, sed perpense, atque examinate, quod legimus in regnorum libris: Et appositus est ad patres suos. Intelligi enim datur, quod patrum similis fuerit fide. Vnde claret non ad sepulturam tantum corporis, sed ad consortium vitæ relatum.* hæc Ambrosius. his enim, quibus quis communicauit viuus, vel mortuus communicare desiderat.

Aug. de cur. pro mort. agenda cap. 4. ad Ephes. 5.

Cuique patrij sepulchri desideriū inest.

In lib. Regum

Ambr. l. 1. de Abel. c. 2.

Verbis illis S. Scripturæ, Appositus est ad patres suos, quid intelligendum sit?

2 Quamobrem sapientissime quidem Berzellai Galaadites intimus quondam Dauid amicus, cum post interemptum parricidam Absalonem suauissimis verborum officijs inuitaretur in regiam ad ocium, ad securitatem, ad honores, ad gaudia, his omnibus oblectamentis sibi a Rege vltro oblatis patriam iure optimo sepulturam antehabendam existimans: *Non indigeo*, inquit ad regem, *hac vicissitudine: sed obsecro, vt reuertar, & moriar in ciuitate mea, & sepeliar iuxta sepulchrum patris mei.* Et infelicissimus ille ipsa insanus inter consilia sua, sibiquemet prudens, ac humana nimis prudētia desipiens Achitophel, haud Hierosolymis, quod meditabatur, suspendium sibi inflixit, sed crucem sibi elegit, aptauitque apud patrios lares, vt ibi eidem suis miser cum patribus sepulchro inferretur. Neque vero studiosum lectorem, vt opinor, latet, in intestina illa Iudæorum obsidione, & nouissima vrbis Hierosolymitanæ, ac sæuissima omnium clade, dum Titus vrbi expugnandæ acrius insisteret, & quamplurimi domesticas cædes euitaturi ad Romanos passim transfugerent: a plerisque tamen, vt Iosephus, & Hegesippus testatur, patrij spe sepulchri, mortem apud suos lætiorem, tolerabilioremque æstimatam fuisse: quos & erga suam Hierosolymam sic affectos fuisse Tacitus refert, *vt si transferre sedes cogerentur, maiora illis inesset vitæ metus, quam mortis.*

2. Reg. 19.

Berzellaus Galaadites honoribus, & gaudijs præfert sepeliri posse in patria

2. Reg. c. 17.

Iudæi in obsidione Hierosolymæ spe patrij sepulchri malunt ibi mori quā alio perfugere

Ioseph. l. 5. de Bello c. 2.

Hegesip. l. 5.

Tac. hist. l. 5.

3 Cum igitur maxime homines sentiant subtracti pœnam sepulchri, & tam studiose, ac solicite certo illud sibi loco viuentes eligant, religiosum plane munus, sepulturæ obsequium, existimādum est: *Si enim* (vt Augustin. ait) *nonnulla religio est, vt quis sepeliatur; non potest nulla esse, quando vbi sepeliatur, attenditur.* Inde sanctissimi quique viri de suis honesto loco corporibus reponendis tam soliciti fuere, vt mox enarrabitur; nam si nulla est natio ac gens, quæ condi cum suis quammaxime in votis non habeat, ob insitam animis dilectionis vim, hoc certe a probatissimis viris expetendum magis videbatur, vt ipse August. optime argumentatur his plane verbis: *Sed si hæc faciunt, qui carnis resurrectionem non credunt, quanto magis debent facere, qui credunt? vt corpori mortuo, tamen resurrecturo, & in æternitate mansuro, impensum eiusmodi officium, sit etiam quodammodo eius-*

S. Aug. de cura pro mort. haben. c. 4.

Idem ibid. c. vlt.

Christianos defunctorum corpora in honore habere decet.

eiusdem fidei testimonium. Hæc Augustinus, quibus hominum solicitudo pro cultu suis post mortem corporibus exhibendo noscitur, & comprobatur; neque vero Sanctorum animæ post cõsummata martyria suorum corporum curam neglexere, sed alacriter institerunt, vt honor ijsdem debitus contra quoscumque aduersariorum conatus deferretur.

4 Ex enarratis autem hactenus exemplis, satis, vt arbitror, perspicuè constat id, quod rationibus, argumentisque quamplurimis iam validè comprobauimus: irritos videlicet extitisse omnes gẽtilium conatus, atque consilia, quibus sepulturam Martyribus interdicere nitebantur; *& ipsosmet defecisse*, vt cũ Psalmista loquar, *scrutantes huiusmodi scrutationes, consilia mala. Non est enim consilium contra Dominum* Ex quo pariter sapiens quisque probe intelligit, quanta vel ab ipsiusmet Ecclesiæ nascẽtis initio inter ipsas persecutorum procellas Christianorum fuerit pietas, studium ac solicitudo, in colligendis, inquam, iugi ac indefesso labore, humandisq; cultu quam honorifico sanctorum Martyrũ reliquijs. Verum & ipsimet Martyres beatissimi, postquam ad palmam euolassent, maximam curam gessere, vt ipsorum corpora, quæ neglecta interdum persecutorum iussu iacebant, inde quamprimum tollerentur, & qua par erat, veneratione, sepulchro inferrentur. Vt horum igitur nonnulla hic ad instituti propositum in medium proferamus exempla, primum, si libet, a Torpete Martyre nũquam satis laudato dicere aggrediamur. De quo in eiusdem Actis supra citatis Mombritius enarrat, illum videlicet, dum ad supplicium duceretur, id a carnificibus postulasse, vt sibi amicum quemdam alloqui liceret, cui curam suæ sepulturæ demandare cupiebat: hæc autem lectori recensita exhibent acta: *Oro vos fratres, vt per amicum meum Andronicum transeamus; & sic venerunt ad domum eius cum multitudine populi; & clamans eum ad se, plorans, & osculans eum, dixit: Amice, sequere me, & sepeli corpus meum; credo in Deum, quod mercedem consequeris, &c.* hæc ijsdem in Actis.

Gentiles martyribus sepulturam irrito euentu interdicere nituntur.

Ps. 63. v. 7.

Ingens in colligendis humandisq; martyribus Christianorum pietas.

Ipsi etiam martyres in agone positi sepulturæ suæ curam habẽt.

S. Torpes ad supplicium pergens Andronicum rogat, vt corpus suũ sepeliat.

5 Subdit vero de martyribus, qui præclaro insigniti nomine triumphũ, ac martyrij palmam ipso de nomine præferebant, de Victore scilicet & Corona sub Antonino Imperatore coronatis, hæc eorumdem in Actis Surius: *Nostri autem homines* (loquitur Victor Quæstoribus, quibus obitum post duodecim dies prænunciarat) *post tres annos venient ad tollendũ corpus meum; habeo enim & loculos iampridem mihi paratos. Vos igitur rogo, ne in alienis loculis me ponatis, neque reliquias meas detineatis, quo minus in proprium locum reportentur.*

S. Victor rogat, vt corpus suum in proprijs & non alienis loculis ponatur.

6 De Eustratio itidem eiusdem in Actis fertur, Sebastenum Episcopum accersitum ab illo fuisse, quem subinde adiurauit, vt sui, & Orestis curam post mortem gereret. Quod his plane verbis Surius enarrat: *Etiam adiurauit eum per Deum, vt per seipsum iret, & portaret reliquias suas, atque sancti Orestis in patriam suam, & reconderet eas cum cæteris reliquijs, sicut in testamento suo ante disposuerat.*

S. Eustratius Episc. Sebasteno suas reliquias in patria recondẽdas cõmendat

7 De beato autem martyre Menna Ægyptio, qui primum mucrone transuerberatus, igne deinde crematus est, hæc in Actis apud Surium: *Hinc viri pij magnam adhibent diligentiam, vt martyris reliquiæ ex igne tollerentur, & insignibus locis reponerentur; quas quidem cum collegissent, & in mundis sindonibus imposuissent; vnguentisque & suffitibus inunxissent; & iusta omnia eius sancte fecissent, in patriam retulerunt; quomodo ante consummationem iusserat martyr Christi.*

Sur. to. 6. 19. Nou.

S. Mennæ cadauer ex igne tollitur, & in patria, vt iusserat, humatur.

8 Verum de Fortunata virgine, cuius illustre martyrium vna cum tribus fratribus, sub ipsius Diocletiani tẽpora incidit, & cuius natalitius dies apud Romanũ Martyrologium pridie Idus Octobris recensetur, ita in M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ legitur, vbi eiusdem Acta enarrantur: *Audiens autem beatissima Fortunata, quod secũ pariter decollandi essent germani, conuersa dixit ad Spiculatorem: Do tibi aureos viginti, si quod rogo, facturũ te esse promittis. At ille ait: Si dederis, quod spondes, faciam quod hortaris. Illa vero diuinitus sibi collatos aureos obtulit, dicens: Peto ne corpora nostra post necem insepulta relinquantur, sed statim, vt mortis debitum persoluerint, humo tegantur: solicita enim sum, ne igne crementur. Quod postea ita factum est, vt ipsa petierat.*

M. S. Cod. S. Cæcil.

S. Fortunata aureis viginti diuinitus allatis à carnifice impetrat sibi ac fratribus suis sepulturã

9 Sabinus ille Hermopolitanus, qui in flumen, vt supra vidimus, demersus est, adstantibus prædixit, suum ipsius corpus post diem tertiam officiosa manu hu-

S. Sabinus tertio post diẽ corpus suum emersurum prædicit, illud que adstantibus commendat.

humandum fore, eosque enixius rogauit, vt terræ illud solicite commendarent, quod & ipsi præstiterunt. Seuerianus quoque martyr quondam sub Licinio miles, pijs quibusdam hominibus sui post mortem corporis sepulturam iniunxit. Quapropter postquam pro Christi fide ad finem vsque strenue decertauerat, tumulo ab ijsdem honorifice depositus est, vt eius apud Surium Acta his verbis exponunt: *Sequenti autem die quidam ex pijs, quibus martyr suam mandarat sepulturam, simul conuenientes, cum martyricum illud corpus magnifice composuissent, & super id hymnos cecinissent, & quæcumque solent Christiani, peregissent, desiderantibus simul, & colentibus manibus elatum, media nocte tulerunt in patriam Martyris, &c.*

S. Seuerianus in patria sepeliri ab amicis petit.

10 At vero recolendi, ac laudandi iugiter Christi Martyres, non tantum, cum inter viuos adhuc degerent, sepulturæ sibi postmodum exhibendæ studuerunt, verumetiam eorum nonnulli, vbi glorioso iam fine laureati decessissent, sese per visum fidelibus ostendentes, suorum ijsdem humandorum corporum curam solicite demandarunt: quod inter cæteros præstitit insignis martyr Tryphon, de quo sic in eiusdem Actis apud Surium refertur: *Qui autem Nicæam* (vbi passus fuerat sub Decio) *concurrerant fratres mundis sindonibus, & varijs aromatibus, sancti Martyris venerandas ad sepeliendum componentes reliquias, volebant quidem eas recondere, vt essent custodes suæ ciuitatis; sanctus vero apparens eis in somnis, iussit eas transferri in suum locum, quod etiam fecerunt.* hæc ibi.

Martyres post mortem corporum suorũ curam fidelibus demandant.

Sur. to. 1. 1. Febr.

S. Tryphon reliquias suas in proprium locum transferri fratribus in somnis iubet.

11 Beatus item Fructuosus Episcopus ijs, qui sacra eiusdem, sociorumque martyrum ossa inter se venerationis ergo partiti fuerant, apparuisse legitur, eaque quamprimum reddi, ac sepulchro inferri districte præcepisse: quod in Martyris eiusdem Actis Mombritius his quidē verbis enarrat: *Igitur post passionē apparuit fratribus, & obtinuit, vt quod vnusquisque pro charitate de cineribus vsurpauerat, restituerent sine mora.* Idipsum Prudentius satis eleganter cecinit in suo Peristephano, hymno, qui sextus in ordine habetur.

S. Fructuosus ossa sua reddi, ac sepulchro inferri præcipit.

Sed ne reliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras
Discretis loca diuidant sepulchris,
Cernuntur niueis stolis amicti,
Mandant restitui, cauoque claudi
Mixtim marmore puluerem sacrandum.

Prudentius in Peristephano.

Lectissimæ itidem virgines Rufina & Secunda Christiana fide, ac martyrij palma illustres Plautillæ matronæ se per somnium videndas præbuere, eique suorum sepulturam corporum commendarunt. Idem quoque præstitit B. martyr Sebastianus, qui postquā ad coronā peruenisset, Lucinæ matronæ sanctissimæ (vt alibi diximus) noctu apparens, locum eidem præmonstrauit, in quo suimet ipsius corpus proiectum iaceret, & vbi potissimum illud vellet recondi, indicauit.

SS. Rufina & Secunda se videndas Plautillæ præbent seq; humari iubent.

12 Nec vero prætereundum hic est, quod de martyre Vincentio Leuita in supra recensitis eiusdem Actis hunc in modum habetur: *Ipse vero sanctus Martyr Vincentius viro cuidam in somnis reliquias suas ex alto mari in terram expositas esse significauit; quin etiam locum, in quo reliquiæ ipsæ positæ erant, eidem patefecit. Quoniam vero Præsidem timens vir ille, ad Martyris reliquias inquirendas segnem, & parum alacrem se præbuit, ille ipse Martyr in somnis apparuit fœminæ cuidam viduæ; quæ vt ætate prouecta, ita & morum sanctitate prædita erat. Illam cum similiter admonuisset, eidem signa quædam eius loci patefecit, in quo sanctum illud corpus iaceret, quod videlicet lateret sub arena, quam lenis & tranquilla vnda in reliquias illas sancti sic infuderat, quasi arena ipsa Martyris sepulturæ deseruiret, &c.*

S. Vincentius viro cuidam reliquias suas è mari in terram expositas per somnium significat.

Et viro præ metu nihil audente fœminā similiter admonet, ac locum indicat.

13 Sanctus Martyr Tiburtius vna cum Petro & Marcellino videndum se pijssimis Firminæ & Lucillæ virginibus obtulit, quibus omnia, & sui præsertim corporis sepulturam iniunxit. Quod totum eiusdem ex Actis hic repetere nobis licet: *Apparuit eis in visu sanctus Tiburtius cum his duobus Martyribus, & instruxit, qualiter ambularent, & corpora eorum de silua acciperent; atque ibi iuxta se in inferiori parte Cryptæ sepelirent.*

S. Tiburtius in visu Lucillæ apparet, & corporis sui sepulturam committit.

14 Vitus item nobilis Christi martyr cum Florentiæ matronæ in flumine periclitanti apparuisset, eidem iussit, vt suum corpus, sociorumque Martyrum decenti loco sepulturæ traderet; quod in eodem M. S. Cod. Lateranensi his verbis descriptum habes: *Quædam vero Florentia matrona illustris periclitabatur in fluuio nomine Siler; cui beatus Vitus visus est*

S. Vitus Florentiæ apparet, & sepulturam sibi, ac socijs ab illa præstari cupit.

est super aquas transire. Quem cum vidisset mulier, illico pauens, clamauit: Oro si Angelus Dei es, mihi subuenias cito. Ad quam beatus Vitus voce respondit sonora: Ego sum, inquit, Vitus, cuius, puto, nomen audisti; sepeli nostra corpora, & cuncta consequeris postulata; statimque enixa mulier gurgitis periculo sana reperta, sanctorum corpora aromatum condiuit honore, & cum honore magno in Mariano prædio sepeliuit. hæc ibi.

Et S. Florianus per visum apparet Valeriæ, seque sepeliri rogat.

15 Florianus quoque Valeriæ miræ pietatis matronæ per visum apparuisse, eidemque locum indicasse, in quo sepeliri vellet, in ijsdem Actis a Surio in hæc verba describitur: *Apparuit autem in visione beatus Florianus Valeriæ matronæ, indicauitq; ei, quo loco corpus eius humaret. Illa, hac visione admonita, mox ad fluuium abijt, & præ Gentilium metu, virgultis illud inuoluit, perduxitque ad locum sepulturæ destinatum, &c.*

Mira Luciani martyr. post mortem sui funeris cura.

16 Hos inter Martyres, qui suis ipsorum corporibus condignum sepulchri honorem post mortem deferri voluerũt, iure merito recensendus est Lucianus ille Presbyter Antiochenus; qui suo apparens discipulo locum designauit, quo suum medijs è fluctibus sublatũ corpus, miro delphinus quidam obsequio delaturus esset, vt in supra citatis apud Surium Actis his verbis subtexitur: *Cum eius discipuli circa ripas, & littora alius alibi versarentur, vt viderent, si quomodo possent eum è mari eiectum inuenire; tempore autem hiberno id valde esse turbatum, diuturnum tempus effecit, vt plane desperarent se posse id inuenire. Interim vero adueniente quintodecimo die, Martyr in somnis apparens cuidam Glycerio germano suo discipulo, qui tunc versabatur in regione aduersa continenti Nicomediæ, dicit ei: O tu, cum primum mane surrexeris, abi in hunc locum (ostendens locum littoris) te enim, inquit, conueniam, cum illuc veneris. Ille autem cum primum eum somnus dimisisset, & iam dies illucesceret, surgens, & quosdam alios ex pijs secum assumens, cum eis venit in locum, qui fuerat ei significatus. In eo autem ingens delphinus ascendebat è mari, iam ex eo emergens, qui cum esset extensus super aquæ superficiem, valde spirabat, & ad terram contendebat; eratque iuxta ipsum multa spuma, & murmur fluctuum, qui ab ipso scindebantur: ferebat autem extensum mortuum, tanquam in lecto iacentem; eratque spectaculum admirabile, super corpus adeo lubricum, & rotundum, quiete manens mortuus, & nec à suo pondere, neque à vi fluctuum deuolutus ab eo, quod ipsum portabat vehiculo. Cum autem delphinus fuisset prope continentem, fluctu sublimi fuit sublatus, & terræ id appulit. Atque ille quidem statim expirauit: mortuus autem statim in arenam delatus, iacebat saluus, & omni ex parte integer, &c.* Vides officiosæ pietatis obsequium, quod beati Martyris cadaueri Delphinus iste diuina prorsus vrgente vi detulit. Quoniam vero hic de delphino sermo occurrit, nonnulla obiter nobis repetenda sunt.

Anguntur discipuli quærētes corpus eius & non inuenientes.

Apparet Glycerio, mõstrat que locum, in quo illud visuri sint.

In littus ad discipulos delphinus illud defert.

Magna delphini φιλανθρωπία, seu ergà hominem propensio.

17 Haud enim latere lectorem existimamus, quanta delphino intercedat cum homine, natura ipsa duce, propensio: hic enim solus, vt Plutarchus asserit lib. vtrum anim. plus hab. rationis, hominem hoc solo nomine diligit, quod sit homo, cum cœterorum animalium vel nullum, vel quæ mansuetiora sunt, nutricatores tantum, & familiares diligant suos. Delphinis autem illa summis philosophorum tantopere desiderata, omni sorde, omnique fraude carens amicitia: beneuolentiæ autem eorumdem, & opis allatæ multiplicia describuntur ab auctoribus passim exempla; & præcipue de hominum cadaueribus medio è maris gurgite illæsis ad littus vsque delatis, ne a cæteris piscibus deuorarentur, & vt delati in terram, sepulchri beneficium consequerentur. Celebre autem illud est, quod de Hesiodo proditorie confecto inter alios enarratur, cuius cadauer delphinorum opera ad littus tandem appulit.

Amor eius liberalis, & ab omni sorde purus.

Plutar. in conuiu septem sapien. Aelianus l. 6. c 15. & lib. 1. c. 45. Plin. lib. 9. c. 8. &c.

Hesiodi cadauer ad littus delphini deferunt.

18 Mirum itidem est, quod de quodam Cærano historici perhibent, hic cum iactum piscium a piscatoribus pecunia redemisset, delphinosque, qui retibus intercepti fuerant, viuos, liberosq; abire permisisset, haud beneficiũ eiusdẽ irremuneratum extitit; cum enim Cæranus præmemoratus post aliquãtum temporis naufragium fecisset, vnus ex delphinis, qui eius ope liber euaserat, naufragantẽ dorso benigne exceptum, incolumem ad terram perduxit: demum vero cum hic vita functus fuisset, & a proximis iuxta littus eidem funebria de more persoluerentur, frequentes ad littus Delphini aduenere, ac si ad beneficium sibi ab

Cæranus delphinos captos è retibus liberat.

Idem naufragans à delphino beneficij memori in terram perducitur.

Aelianus l. 8. cap. 3. Athen. lib. 13. c. 8.

ab eodem præstitum recolendum euocarentur, sese palam omnibus videndos obtulerunt, quasi viri adeo de ipsis benemeriti exequijs interesse gauderent, funusque aliqua saltem ratione mœsti prosequerentur: haud enim ante ab oculis se proripuere, quam extincto rogo, iusta eidem de more persoluta fuissent.

Ac si eiusdem exequijs interesse vellent ad littus veniunt.

19 Sane Arionem insignem illum Citharœdum, dum ab Italia Corinthum nauigaret, a nautis eius auri cupidine in mare sese præcipitem dare coactum dorso officiose sublatum Delphinus quidam Chorintum vsque incolumem deuexit, & cum interim onere deposito, exanimatus in littore substitisset, ibidem Periandri regis iussu sepultura donatus est, constructo illi monumēto, ad quod nautæ promeritas sceleris pœnas dedere. Alterius insuper Delphini lector probe vtique meminisse potest, qui (vt Ælianus & Plinius testantur) cum in Iaso vrbe puerum quemdam vehementissimo diligeret amore, & longo temporis decursu spectatissima beneuolentiæ signa dedisset, sessorem suum incaute aliquando peremit; verum ad littus vna cum pueri cadauere inuectus, vbi puerum mortuū præsensit, ipse quoque præ dolore vita se protinus abdicans iuxta eumdem exanimatus decidit, & commune vna cum puero quem dilexerat, sepulchrum a Iasensibus rem huiuscemodi admirantibus sortitus est.

Arionem Corinthum vsq; delphinus deuexisse fertur.

Delphinus pueri amore flagrans, ei mire obsequitur

Aelian. l. 6. de anim. c. 15. Plin. l. 9. c. 8.

Puero incaute à se occiso præ dolore moritur.

20 Prætereo, quod ipsimet Delphini, vt testis locupletissimus est Aristoteles, mira vtique solicitudine hoc ipsum officij cæteris sui generis cadaueribus exhibent: vt enim refert Aristoteles, conspici aliquando contigit, numerosum Delphinorum gregem maiorum vtique minorumque promiscuum, & post hos, binos subsequentes Delphinos, qui delphinulum iam defunctum inter ipsos pelagi fluctus dorso eueherent, ne ab aliqua marina bellua deuoraretur, quod & breuiter adnotauit Plinius, & magis expresse Ælianus, hos nimirum consueuisse suorum corpora dorso supposito ad aquæ superficiem leuare, tum ad continentem veluti funere efferentes, hominibus sepelienda tradere. Hæc interim satis. Sed quod de obsequio Luciani martyris corpori Delphini opera delato hactenus enarrauimus, haud naturæ, sed Deo ipsi rerum omnium auctori iure merito adscribendum est, vt patet etiam in beato Ariano martyre, ac socijs, quorum corpora sub Diocletiani persecutione saccis cum arena inclusa, & in mare proiecta pari delphinorum obsequio ad littus Alexandrinum delata fuere.

Delphini sui generis cadaueribus pompam funeralē exhibent.

Arist. lib. 9. de hist. anim. 48.

Plin. lib. 9. c. 8. in fin.

Aelian. l. 12. c. 6.

Martyr. Rom. die 8. Mart.

Sur. to. 2. die 13. Maij.

21 Celebre item est, quod de S. Martiniano Eremita apud Surium legitur, nempe dum in rupem quādam in medio maris sinu pœnitentiæ causa secessisset, vt ibidem ab omni hominum commercio seiunctus, cælestium rerum iugiter contemplationi insisteret, dæmonis impulsu, qui beati viri proposito inuidebat, ex naufragio puella miræ pulchritudinis ad petram appulit, qua visa dæmonis artem Martinianus præsentiens, & haud suæ fidens castitati, oratione præmissa, & crucis signo se muniens, protinus se misit in mare, & ecce duo delphini adfuere, qui dorso eumdem excipientes, suum in locum detulere; sed Surius paucis rem totam in hunc modum enarrat: *Quæ cum dixisset, se statim iecit in mare. Statim autem eum duo Delphines exceperunt, & in terra deposuerunt. Puella vero donec excessit ex oculis eius, videbat ipsum ferri super aquas, &c.* Sed de Delphinis Sanctorum obsequio propensius inseruientibus sat obiter diximus, nunc vero ad nostra redeamus.

Martinianus eremita amore castitatis in mare se iaciens à delphinis excipitur.

Sur. die 13. Febr.

22 Sacra insuper quadraginta Martyrum ossa, quæ in flumen proiecta fuerant (vt alibi diximus) a Petro quodam Episcopo, Martyribus id ipsum reuelantibus, reperta, quam decenter ab eodem tumulata sunt, vt in eorundem Actis his verbis exprimitur: *Sed tertio post die ciuitatis Episcopo Petro per visum Martyres aperuerunt, quo in loco reliquiæ seruarentur. De nocte, dicentes, veniens è flumine nos educito. Adhibitis igitur Episcopus clericis, viris religiosis, ad fluminis ripam accessit; & ecce reliquiæ Sanctorum in aqua tanquam stellæ fulgebant, & locus, vbi residebant, ab ipso lumine indicabatur. Assumptas igitur inde sanctorum Martyrum reliquias, in loculis asseruauerunt, &c.* hæc ibi.

Quadraginta martt ossa ipsismet reuelātibus reperiūtur.

23 Haud tamen hic omittendum esse arbitror, quod de sanctissimo Episcopo, ac Martyre Ianuario scribitur. Hic

Hic dum Christiani de humandis, tum eius, tum sociorum corporibus pie, studioseque inter se agerent, eisdem apparens, præcepit, vt digitum quoque, qui illi cum capite præcisus fuerat, diligenter quærerent, & simul sepulturæ traderent. Verum in Actis isthæc leguntur: *Cum vero Martyr Domini decollaretur, & orarium ante oculos teneret, digitus eius vna cum capite abscissus excidit. Sed dum Christiani corpus ipsius, & cæterorum Martyrum nocte sepelire vellent, apparuit eis Ianuarius, eos admonens, vt digitum simul cum capite præcisum requirerent. Quod illi facere curauerunt.*

S. Ianuarius digiti sui cum capite abscissi curam habet.

24 Inclyti Martyres denique, vt exemplis quamplurimis toto hoc capite collectis abunde confirmari potest, post consummatũ feliciter martyrij agonem, frequentibus è cælo apparitionibus, suorummet corporum curam adhuc se gerere satis aperte contestati sunt: quinimo post longa temporum interualla, cum a quibusdam eorũdem reliquiæ interdum negligerentur, meritoque sepulchri honore carerent, nouis è cælo præstitis aliquando reuelationibus, decentiorem in locum easdem transferendas edixerunt. Quod præcipue constat ex celebri Beatæ Cæciliæ virginis Romanæ historia, quæ post sexcentesimum circiter annum ab eius martyrio dilapsum, Paschali Papæ huius nominis primo, ipsius corpus solicite perquirenti, videndam se præbuit, bonoque eum animo esse iubens, vbi sacra ipsius pignora adinuenisset, in ecclesiam suo nomini dicatam, atque ab eodem Pontifice instauratã congruo honore reponenda præcepit. Cuius quidem recolendæ apparitionis exacta in Vat. Cod. descriptio habetur, & in suis Annalibus a Baronio hisce verbis recitatur: *Dum quodam die ad beati Petri Principis Apostolorum ecclesiam pergeret* (Paschalis Papa scilicet) *quatenus apud eumdem beatum Apostolum solito more vigilias celebraret, & ante eiusdem Confessionem Dominicas laudes residens decantaret, subito depressus sopore, vidit adsistentem sibi virginali adspectu Puellam, angelico adspectu decoram, taliaque ipsam sibi locutionis affamina protulisse: Multas tibi gratias agimus, quod ad incertam famam, quam de me sparsam, frustratorijs relationibus perulgatam, aures accommodare reliquisti: quippe qui tanti pernes me fuisti, vt proprio loqui inuicem ore valeremus. Hæc iam sæpe fatus Pontifex diligenter audiens, studiose requirere cœpit, quæ esset ipsa, quæ talia illi verba diceret, vel quo nomine vocaretur. Cui illa respondit: Si nomen inquiris, Cæcilia famula Christi vocor. Ad quam summus Pontifex: Quomodo hoc credere possum, eo quod olim fama relatum sit, quatenus eiusdem venerabilis Christi Martyris Cæciliæ corpus ab Astulpho Longobardorum Rege hostiliter Romam obsidente, furto esse per eius homines sublatum? Cui venerabili Pontifici ista intimanti, omnipotentis Dei famula Cæcilia dixit: Quod me desiderabant, & vt inuenirent, Longobardi quæsierunt, omnino verum est; sed Domini mei Iesu Christi opitulatione, & Dominæ meæ sanctæ Dei Genitricis semper Virginis Mariæ auxilio, me neque inuenire, neque deportare longius valuerunt. Et ideo sicut quærere me cœpisti, vt inuenires, assiduo labore non desinas incũbere, quia Domino Iesu Christo, pro cuius amore, & honore passa sum, placuit, vt tu me inuenias, & in Ecclesiam, quam instruxisti, recondas. Et hæc dicens, ab oculis adspicientis sublata est.* Subsequitur autem ibidem prolixa inuentionis eiusdem enarratio, quæ apud Prætextati Cœmeterium eiusdem Beati Pontificis opera, & studio obtigit.

Martyres etiã post multa secula se curã suorum corporum habere monstrant.

Atque ea in digniora loca transferri iubent.

Cod. Vat. vel. & Baron. to. 9. Annal. an. 821

S. Cæcilia sexcentis annis post martyriũ apparet Paschali Papæ.

Et corpus suũ a Longobardis ad asportãdum quæsitũ, sed non inuentum narrat.

Has suas reliquias, quas an xie Pontifex quærebat, ab illo reperiendas esse dicit.

25 Quod autem ipsimet Angeli mortalibus interdum apparuerint, & sacras recondi iusserint beatorum Martyrum reliquias, ex prænarratis iam supra exemplis sanctorum Crispini, & Crispiniani, necnon & Torpetis Martyrum satis aperte demonstratum est. Restat nunc, vt quo studio martyrum reliquijs exquirendis Christiani olim institerint, & quæ ijsdem obsequia detulerint, videamus.

CAP.

CAP. XI.

Christiani SS. Martyrum reliquijs perquirendis, humandisq; perpetuo student.

1
APVD Christianos, quorum animis constanter infixa resurrectionis spes, & beatæ immortalitatis desideriũ altius insederat, iugiter etiam officiosæ erga defunctorum corpora pietatis studium viguit, vt egregie Prudentius quoque laudatissimus inter poëtas Carminibus suis cecinit;

Propter spem resurrectionis Christiani defunctorum corporibus curam impendunt.

Prudentius hymno de exeq. def.

Nam quod requiescere corpus
Vacuum sine mente videmus,
Spatium breue restat, vt alti
Repetat collegia sensus;
Venient cito sæcula, cum iam
Socius calor ossa reuisat,
Animataque sanguine viuo,
Habitacula pristina gestit,
Quæ pigra cadauera pridem
Tumulis putrefacta iacebant,
Volucres rapientur in auras,
Animas comitata priores.
Hinc maxima cura sepulchris
Impenditur, hinc resolutos
Honor vltimus accipit artus,
Et funeris ambitus ornat.

2 Hæc apte Prudentius, quibus condigno laudum præconio Christianorum pietatem euehit, vtpote qui impenso animi studio defunctorum funera curarent, eorumdemque cadauera omnibus (vt pios decet) officijs prosequerentur; subdit igitur.

Hæc Christianorum opera à Prudentio summopere laudantur.

Hoc prouida Christicolarum
Pietas studet, vtpote credens,
Fore protinus omnia viua,
Quæ nunc gelidus sopor vrget,
Qui iacta cadauera passim,
Miserans tegit agmine terræ,
Opus exhibet ille benignum
Christo pius omnipotenti.

Hæc ille. Cui optime consonat Christianus alter inter Philosophos Lactantius, qui *maximum pietatis officium esse ait Peregrinorum & pauperum sepulturam:* & idemmet Petrus Apostolus apud Clementem eadem misericordiæ opera recensens, atque commendans, id veluti potissimum expresit, *Mortuos videlicet sepelire, & diligenter eorum exequias peragere.*

Maximum pietatis officiũ sepelire pauperes ac peregrinos.

Lactant. lib. 6. Instit. c. 12.

Clem. Rom. ep. 1.

3 Nouerant quippe Christiani huius pietatis opera apprime sacris in paginis commendata; ipse enim Dominus hæc ad Esdram prolocutus fuisse legitur: *Mortuos vbi inueneris, signans commenda sepulchro, & dabo tibi primam sessionem in resurrectione mea.* Idem pariter ex Tobiæ libro quisque edocetur: sanctissimus enim vir inprimis, vt Paulinus ait, huius specialiter muneris prærogatiua iustificatus a Domino, & Archãgeli voce laudatus est, quod in miserãda Israëlici populi captiuitate mortuis atque interemptis, vel ipsismet festiuis diebus sepulturæ beneficium ieiunus impenderet: inde enim Deum sibi promeruisse Raphael Archangelus contestatus est, cum ait: *Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*

Pietas erga mortuos in S. Scriptura maxime commendatur.

Esdra 4. c. 2.

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias eo præcipue nomine Deo, Archangelo teste, placuit.

4 Quod suis eleganter carminibus Prudentius, quem supra citauimus, hunc in modum expresit.

Hymno de exeq. def.

Sancti sator ille Tobiæ
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus iam rite paratis,
Ius prætulit exequiarum;
Iam stantibus ille ministris,
Cyathos, & fercula liquit,
Studioque accinctus humandi,
Fletu dedit ossa sepulchro;
Veniunt mox præmia Cælo,
Preciumque rependitur ingens.

Cura funerũ Tobiæ exemplo omni operi præferenda.

Hæc Prudentius. Quibus paria sanctissimo digna viro præconia S. Paulinus Nolanus Episcopus disertis verbis subtexuit: *Negligens enim*, inquit, *ventris quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu: vt nobis quoque esset exemplo quo præoptemus ieiunare cibo carnis, vt saturitatem animæ conferamus.* Hæc in laudem officiosæ pietatis a Tobia defunctis exhibitæ Paulinus.

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Tobias mauult esurire corpore quã spiritu.

5 Christiani igitur, quippe qui eximio pietatis affectu tenebantur, colebantque eos quibuscumque officijs, quos pro Christi fide ad sanguinem vsque

in

in acie fortiter, constanterque decertasse nouerant, in perquirendis, sepulchroque condigno inferendis eorumdem corporibus, sedulam semper (vt sacræ edocent historiarum tabulæ) nauarunt operam. Tum vt iisdem, qui id vnum summopere se peroptare testabantur, rem gratam facerent: tum vero, quoniam superno fidei lumine imbuti, certò sciebant, ac profitebantur futuram corporum ad diem nouissimum resurrectionē, eisq; perennis gloriæ ac felicitatis cōsortium impendendum fore diuina spe subnixi prestolabantur: tum etiam ob luculenta mirandorum operum signa, quæ earūdem virtute reliquiarum, ac Sanctorū meritis frequenter contingere, ipsa edocti experientia, aduertebant; quod quidem maximo fidei incremento, & Religionis Christanæ subsidio quotidie aduersus debacchantes gentilitiæ superstitionis errores inseruiebat.

Quare Christiani tam seduli in curandis Martyrum reliquijs?

6 Certe hoc ipsum Iulianus doluit, impius, inquam, ille desertor, qui Idololatriam ab inferis, quo se receperat, iterum in orbem euocare, auctoritate fouere, totoque conatu eamdem stabilire; ac sanæ, illibatæque fidei cultum penitus abolere cupiens, in ea, quam scripsit ad Arsacium, epistola inter cætera laudabilia pietatis opera, quæ Christiani de more præstabant, vt ipse meminit, studiosam, ac indefessam iugiter in defunctorum corporibus humandis solicitudinem recenset. Quibus profectò operibus eorumdem, quam acriter insectabatur, Religionem mirabiliter profecisse fatetur. Quapropter vt & hæc eadem à Gentilibus ad Idolorum cultum in orbe propagandum exerceantur, serio ibidem suos admonet, atque obtestatur. Hæc autem epistola his quidem verbis apud Sozomenum legitur: *Sed quid est causæ* (inquit ille) *cur in hisce, perinde ac si nihil amplius opus esset, conquiescimus? ac non potius conuertamus oculos ad ea, quibus impia Christianorum Religio creuerit; id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis positam, & ad sanctimoniam vitæ, quam simulant; quorum singula à nobis vere exequenda esse censeo, &c.* Hæc impius effutijt aduersus Christi religionem, immo contra pietatem pro idololatriæ impietate calamo æque ac gladio decertans. Verum, vt vides, dum Christianorum fidem acrius impugnat, eorumdem mores, ac vitæ sanctimoniam vel inuitus probare, atque extollere illustri hoc ad veritatem comprobandam elogio compulsus est.

Iulianus Apostata idololatriam iam labantem erigere nititur.

Ad eam propagādam hortatur gentiles ad imitandos Christianos.

Sozom. lib. 1. cap. 15.

Et maxime in cura sepeliendi mortuos.

7 Et is quidem ac tantus in pijs huiuscemodi operibus exercendis Christianorum feruor extitit, vt & summos quosque in perquirendis labores amplecti, quam multas vero in redimendis sanctorum corporibus, & comparandis sibi reliquijs pecunias, immo & vitam ipsam libenter profundere non dubitarent. Quamobrem eorum plerique, vt in sacris Martyrum Actis quamsæpissime legimus, ob impensum martyribus huiusmodi pietatis officium, pro mercede martyrium accepere. Quamuis & hi, qui in hæc laudabilia assidue incumberent charitatis ministeria erga defunctorum corpora, absque vlla sanguinis effusione, quæ sola martyres facit, Martyres viui iure quidem merito a Chrysostomo appellentur, vt videre est in Sermone, quem habuit in sanctos martyres Iuuentium & Maximum his plane verbis: *Post beatam autem illam cædem, quidam, etiam cum salutis periculo, Athletas illos optimos rapuerunt decenter, etiam ipsi viui Martyres, vt eorum reliquias curarent decenter. Nam quamuis non occidebantur, optabant tamen mori potius, quam corpora illa relinquere inhumata. Ita ad venationem festinabant.* Quæ quidem postrema verba hic a nobis, vt legitimum eorum sensum assequamur, diligenter adnotanda sunt. Ijs enim vir sanctissimus indefessum animi studium, solertiamque incomparabilem ad viuum exprimere conatus est, qua viri illi religione, & charitate conspicui sanctorum corpora iugiter indagare consueuerant: deducta nimirum a venatoribus in rem apte metaphora, qui abditissima quæque loca maxima auiditate circumeunt, perlustrantque, vbi latitantes plerumque velut in receptaculis feras inuestigent, adinuentasque demum ipsa intra latibula comprehendant. Hunc plane loquendi modum in alijs quoque sanctorum Martyrum Actis vsitatum fuisse reperimus; vt præcipue in beatorum Hermili, & Stratonici iam supra citatis videre est, in quibus haud aliud quorundam piorum hominum officium asseritur, quam huc illuc

Christiani nulli parcunt labori, nulli sūptui, nec vitæ propriæ in perquirendis, sepeliendisque martyribus.

Multi martyrio decorātur ob impensū mortuis obsequium.

Chrys. in ser. de Iuuent. & Max.

Martyres absque sanguinis effusione, qui dicantur?

Christiani venatores reliquiarum martyrum appellantur.

percurrendo corpora ſanctorum diligenti indagatione venari. Sed ad ſingula hominum genera, quorum ſacris in paginis ob huiuſmodi pietatis opera memoria celebris reddita eſt, deſcendamus.

CAP. XII.

Romani Pontifices ſacris Martyrum pignoribus ſepulturæ miniſterium exhibent.

Roma martyrum fertilis ager.

In ea Summi Pontifices martyribus humandis ſūmopere incumbunt.

1 CVm omnes vbique terrarum Chriſtianæ fidei cultores, vt iam vidimus, huiuſmodi pietatis, ac miſericordiæ munia iugiter obeundi ardore flagrarent; at præ cæteris hi, qui Romæ degebant: quæ Vrbs inter reliquas totius orbis tanquam fertilis Eccleſiæ ager Martyrum ſanguine vberius redundauit. Hic nimirum (vt ſacræ exhibent hiſtoriæ) non modo pij quique viri, ac religioſæ fœminæ, verum etiam ſummi Pontifices, qui clauum Eccleſiæ tunc temporis tenebant, idipſum maxima animi alacritate, ſtudio, ac labore præſtiterunt: quod a nobis hoc ſpeciatim loco exponendum erit, ſingulos nimirum referendo, qui ſibi immortalem inde in Eccleſia laudem promeruerunt.

Pius I. curam ſepeliendi martyres demandat Epiſcopis.

S. Calliſtus Papa Cœmeterium ſui nominis ampliat

2 In primis autem ſanctiſſimus Pontifex Pius Primus huius nominis, eiuſmodi pietatis opus Iuſto Epiſcopo demandauit, vt videre eſt in ea, quam potiſſimum ſcripſit, epiſtola his fere verbis: *Cura autem ſanctorum Martyrum corpora, ſicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apoſtoli Stephanum.* Beatæ vero memoriæ Pontifex Calliſtus Martyrum obſequio deditiſſimus, cum primum presbyteri Calepodij corpus, quod ſuimet ipſius opera adinuentum fuerat, in eiuſdem Calepodij Cœmeterio ſepeliſſet, ratus tamen tum Martyrum ſanguine, tum eorumdem corporibus, veluti pretioſiſſimis quibuſque theſauris, ac gemmarum monilibus Romanam Eccleſiam illuſtrari, ad Martyrum præcipue ſepulturam (quorū tunc ingens erat numerus) Cœmeterium, quod via Appia ſitum erat, ampliauit, & quod poſtea ab eius nomine Cœmeterium Calliſti nuncupatum eſt.

Martyrol. 13. Kal. Dec.

Anaſtaſ. in Pontiano.

S. Cornelius Papa Apoſtolorum corpora in priſtinū ſepulchrum transfert.

S. Stephanus Papa Tertullinum mart. ſepelit.

Sur. to.4. 2. Aug.

3 Sacra item Martyrologia, Fabianum Romanæ Vrbis Epiſcopum in eodem Calliſti Cœmeterio corpus ſancti Pontiani Papæ, quod è Sardinia tranſlatum fuerat, ſepelijſſe teſtantur: quod & ipſe Anaſtaſius in Pontiano confirmat. Quod autem Cornelius Romanæ item Eccleſiæ Pontifex ſanctitate conſpicuus hortatu Lucinæ matronæ, Apoſtolorum corpora è Catacumbis, vbi diu iacuerant, in priſtinum ſepulchri locum tranſtulerit, è ſacris antiquitatum monumentis legenti palam fit. Stephanus item Romanus Pontifex miniſterium ſuum in colligendis, humandiſque beati Martyris Tertullini pignoribus vltro libenterque exhibuit, vt in eiuſdem ſancti Stephani Actis apud Surium legitur. Sanctiſſimus item vir Eutychianus, vt Anaſtaſius refert, ſuimet ipſius manu indefeſſo ſtudio ac labore ter centum, & quadraginta duos Martyres ſepultura donauit.

B. Marcellus Papa titulos 25. inſtituit propter ſepulturas præcipue martyrū.

Anaſtaſ in vit Marcell.

Idem ad loca honeſtiora tranſtulit multa corpora martyrum.

4 Beatus Marcellus Papa, & martyr viginti quinque, vt idem inquit Anaſtaſius, titulos in Vrbe inſtituit, *quaſi Diœceſes, propter Baptiſmum, & pœnitentiam multorum, qui conuertebantur ex Paganis, & propter ſepulturas Martyrum.* Qui etiam adhuc Presbyter (eodem teſte Anaſtaſio in B. Marcelli geſtis) prædeceſſoris eiuſdem corpus in Cœmeterio Priſcillæ via Salaria ſepeliuit, vbi & corpora ſanctorum Claudij, Cirini, & Antonini pariter recondidit. Poſtquam vero Eccleſiæ Romanæ Pontifex Deo diſponente renuntiatus eſt, è via Salaria ad Oſtienſem tranſtulit, rogatu Lucinæ matronæ, corpora ſanctorum Cyriaci, Largi, & Smaragdi, vt in eiuſdem Marcelli Actis, & Cod. M. S. qui aſſeruatur apud ſanctam Cæciliam, hiſce verbis legitur: *Veniens autem ſanctus Marcellus Epiſcopus cum Lucina matrona Chriſtianiſſima, condiuit corpora ſanctorum cum aromatibus, & linteaminibus, & impoſuit nocte in pauone cum eunuchis ſuis, & ſuſtulit inde, vbi commendati fuerant, &c.*

5 Melchiades quoque, dum & ipſe

inter

Melchiades corpora Quatuor Coronatorum sepelit

inter presbyteros Romanæ Ecclesiæ adnumeraretur, vna cum sanctissimo viro Sebastiano corpora sanctorum Quatuor Coronatorum sepulchro commendauit, vt in eiusdem Actis, & manuscripto Codice Vaticano his verbis legitur: *Tunc Sebastianus venit noctu cum Melchiade Episcopo, & collegit corpora, & sepeliuit in via Lauicana, milliario ab Vrbe Roma plus minus tertio, cum alijs sanctis in Arenario.* Adnotandum interim est, quod in his Actis Melchiades appellatur Episcopus, ob eam certe rationem, quia ipse, dum hæc eadem ab auctore conscripta sunt, eo munere exornabatur. Ex historicis enim enarrationibus manifeste constat, recensitos Martyres coronatos fuisse, cum Marcellinus Pontifex Ecclesiam regeret, anno scilicet Domini trecentesimo trigesimo, quo tempore Melchiades Presbyteri adhuc ministerio fungebatur.

Ps. 115.

Christiani occisorum pro Christo reliquias thesauro cariores habent.

S. Cyprian. ad mart. & Conf. lib. 2. ep. 6.

6 Cum itaque probe antiqui Christiani nossent, quod & regius cecinit Psaltes: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, beatissimos videlicet martyres (vt Cyprianus ait) pretio sanguinis emisse sibi immortalitatem, venerandas eorumdem exuuias, *quasi effodientes thesauros* (vt diuinæ testes sunt paginæ) solicite perquirendas, excipiendas, curandas, seruandasque sibi indixere: & quoniam ad rem apte thesaurorum mentio incurrit, quis quæso adinuento thesauro non valde gestiat? quis sibi non merito gratuletur? quis eumdem vbi primum inuenerit, non protinus terræ visceribus altius infodiat, vt seruet; & si quando effodi contingat, non iterum ad eum caute conseruandum abscondat; *Simile est*, inquit Christus, *regnum Cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit, & præ gaudio vadit, & vendit omnia, quæ habet, & emit agrum illum.* Hoc plane a Christianis Pontificibus præstitum est, qui primum pretiosa martyrum cadauera cœmeterialibus inferre sepulchris indefesso iugiter labore studuerunt, & si quando hæc eadem effodiendo ad lucem, ad manum venirent, ex vno ad alterum transferre locum, ex Cœmeterijs in ipsas inferre basilicas, secretiori sinu, honoris gratia satagebant. Quis enim nesciat, antequam ad vlteriora progrediamur, quam solemnis semper extiterit dies, quo sacra martyrum corpora alio transferri contigit?

Mat. 13.

Bonifacius Quartus Pantheon in Vrbe Martyribus dedicat, eorumque reliquijs ditat.

7 Quanta vero præstitit recolendus ille cæteros inter Romanos Pontifices sanctitate Bonifacius Papa Quartus, qui veneranda Beatorum martyrum pignora impense adeo coluit, vt antiquissimum præ omnibus templum Pantheon in Vrbe solemni ritu Deo in honorem Christi martyrum dedicauerit, eorumdemque reliquijs vberrime cumulauerit; cuius rei annua iugiter memoria in Romano Martyrologio peragitur tertio Idus Maij, vt his verbis inscribitur: *Romæ dedicatio S. Mariæ ad Martyres, quam beatus Bonifacius Papa Quartus expurgato Deorum omnium veteri phano, quod Pantheon vocabatur, in honorem beatæ semper Virginis Mariæ, & omnium martyrum dedicauit tempore Phocæ Imperatoris. Diuina autem*, inquit Baronius, *dispensatione factum est, vt inter tot idolorum templa prostrata, & in anathema obliuionis euersa, Pantheon velut insigne quoddam, ac perenne trophæum de expugnatis hostibus permaneret, cederetque triumpho omnium Martyrum, qui omnium gentilium Deos, Christi cruce subegerant.* Quantis vero tunc sacrorum pignorum thesauris eiusdem beatissimi Pontificis opera templum hoc, quod martyribus dicabatur, refertum sit, si quis interim nosse cupit, Baronium consulat isthæc enarrantem: *Legi*, inquit ille, *in eius Ecclesiæ codice manuscripto, templum illud dicatum Deo in honorem Dei Genitricis Mariæ, omnium sanctorum Martyrum, & Confessorum, illataque illuc esse reperi duo de triginta curribus ossa sanctorum Martyrum, è diuersis Vrbis Cœmeterijs effossa, solemniterque comportata, ac decentissime collocata.*

Baron. in not. in Mart. Rom.

Pantheon perenne Christi de expugnatis gentibus trophæum.

Baron. in not. ad Mar. Rom. 3. Id. Mart.

In illud duo de triginta curribus ossa martyrum illata.

Hæc in suis ad Romanum Martyrologium Notis Baronius, sed ad vlteriora properandum est.

CAP. XIII.

Presbyteri, & clerici tumulandis martyribus operam impendunt.

1 VERVM Sanctorum tot Summorum Pontificum religiosæ admodum pietatis vestigia in curandis, vt hactenus enarrauimus, instruendisque Martyrum funeribus, Romanus quoque Clerus pari alacritate æmulari haud destitit. Quamobrem ex Presbyterorum numero quamplurimi non defuere, qui tumulandis obtruncatorum pro Christo cadaueribus iugem nauarunt operam, vt iam supra recensuimus.

Romanus Clerus curandis martyrũ funeribus insignis.

2 Præstitit hoc Iustinus in Cyrillæ, Hippolyti, Concordiæ, Irenæi, atque Abundij funeribus, qui demum, vt plerique alij, ob exhibitum præstantissimæ charitatis officium, pro mercede optatam martyrij palmam accepit. Delatus enim quod Tryphoniæ vxoris Decij, & Cyrillæ eius filiæ corpora sepelisset, his eumdem verbis acriter increpans allocutus est Claudius: *An putas nos sacrilegia tua ignorare, quæ cum similibus tuis profanis commisisti? Nonne tu ausus es temeritate nefaria agere contra Deos, & contra præcepta inuictissimorum Imperatorum; quia sacrilegum illum Laurentium sepelijsse diceris, & Romanum militem perditissimum furtim tulisse deprehenderis, & quamplurimos huius nefariæ sectæ vestræ tecum pariter absconditos habuisse inclamaris.* Et tandem capite obtruncatus est, vt in M. S. eiusdem Actis Basilicæ Lateranensis.

Iustinus martyrio coronatur ob exhibitam defunctis sepulturã.

In eius Act. M.S. Later.

3 Idem quoque laudabiliter præstiterunt Fortunatus beato Martyri Luciano diacono: Ioannes Bibianæ virgini Romanæ ac martyri: Iustus Nicomedi: Pastor item Quirino: Crispus, & Ioannes, alter videlicet huius nominis, beatis Simplicio & Faustino: Asterius Callisto: Nicomedes Feliculæ; quorum omnium corpora ab ijsdem, vt diximus, summo deuoti animi, ac Christianæ pietatis obsequio tumulata fuere. Et vt de cæteris taceamus, nonne martyr Nicandrus ille nobilissimus ob id vnum martyrij coronam sibi promeruit, quia martyrum reliquias studiose perquirens, debitum eisdem honorem deferre satagebat, vt enim Martyrologium Romanum testatur, hoc præclaro passionis titulo natalitius eiusdem dies illustratur: *In Ægypto S. Nicandri martyris, qui cum sanctorum Martyrum reliquias studiose perquireret, & ipse martyr effici meruit sub Diocletiano.* Cuius laudes etiam in Græcorum Menologio celebrantur.

Series sanctorum, qui studio in curandis mortuis excellunt.

Mar. Rom. die 15. Maij.

S. Nicander in præmium curæ habitæ mortuorum ipse martyr esse meruit.

4 His autem quos hactenus enumerauimus, ex eodem clero complures alij merito laudandi adnumerari possunt, qui tumulandis beatorum Martyrum cadaueribus suam toto animi conatu operam præbuerunt, quos infra recensebimus. In lectoris autem gratiam hic obiter in mentem reuocandum est, olim quidem in Ecclesia pium eiuscemodi obsequij munus, quod defunctis impenditur, tam religiose vsurpatum fuisse, vt clericis, quibus res sacræ committebantur, hoc Christianorum corpora curandi, ac terræ demandandi onus speciatim iniungeretur, vt satis aperte ipsemet Hieronymus in epistola de muliere septies icta innuere videtur.

Inter sacra clericorum munera, etiã officium curandi, sepeliẽdiq; mortuos in Ecclesia olim erat.

D. Hieron. ep. 39. ad Innoc.

5 Vt vero rem altius repetamus, in ipsis Apostolorum actibus, quorundam iuuenum mentio incurrit, qui Ananiam, Zapphiramq; ipsa Petri voce, eosdem acrius increpantis, exanimatos, inde leuantes sepulchro intulerunt: quos forte iam tum ab Apostolis ad hunc pijssimi ministerij vsum institutos, dicatosque fuisse credere nobis par est: quod sane vel ex hoc commode cõfirmari potest, quoniam Ignatius ille Antiochenus Episcopus, qui cum Apostolis aliquandiu vixit, inter cęteros Ecclesiæ ministros κοπῶντας recenset, hoc est, laborantes, quos Epiphanius κοπιάτας eadem plane significatione appellat, vt ipse nimirum ait, qui corpora eorum, qui obdormierant, obuoluerent, ac terra cooperirent. Horum insuper Iustinianus Imperator in suis Nouellis de exequijs defunctorum meminit; vbi etiam ijdem ministri alio nomine *Decani, & Lecticarij* vocantur.

Actor. c. 5.

Ministros curandi defunctorum corpora ab Apostolis institutos verisimile est.

Horum meminit Ignatius, martyr.

Ignat. ep. ad Antioch.

Epiph. in exp. fid.

Iustinianus Imp. eosdem Decanos, & Lecticarios appellat.

Nouell. 43. & 59.

Hos

Apud Hieron. to. 9.

Apud Hieron Fossarij dicũtur, ac clericis annumerãtur.

6 Hos vero Auctor epistolæ ad Rusticum Narbonensem de ordinibus Ecclesiæ apud Hieronymum alio nomine *Fossarios* appellat, ac clericis adnumerat: non ita quidem vt eorumdem munus ex ijs ordinibus esset, quibus clerici ex consueto more initiantur, sed quod pium eiusmodi Christianæ fraternitatis exercitium, clericis plane ob sui meritum competeret: probatis vero eosdem moribus eũ in modum insignitos esse oportere demonstrat, vt ijsmet, quibus Tobias olim præfulsit, æquiparentur: *Eiusdem nempe*, ait, *fidei, eiusdem sanctitatis, eiusdem scientiæ atque virtutis, vt sicut ille, exhibentes visibilium rerum curam, ad inuisibilium festinent; & resurrectionem carnis credentes in Domino, totum quod faciunt, Deo se præstare, non mortuis cognoscant.* hæc ibi.

Obsequium Deo præstat, qui mortuũ sepelit.

7 Magnus vero ille, ac primus Christianos inter principes Constantinus; quo condignum Christianæ pietatis, & misericordiæ, cæterisque æmulandum præstaret symbolum, illud quidem sanctissimis legibus instituit, vt Constantinopolitana in vrbe, quam ipse recens suo de nomine condiderat, ad curanda defunctorum corpora, efferenda, humandaq; nongentæ, ac quinquaginta diuersorum collegiorum, & artium officinæ præsto essent, quæ ab omni publicorũ munerũ, ac vectigaliũ onere immunes, lecticarios atq; copiatas instruendis funeribus suppeditarent. Hoc idẽ Honorius & Theodosius Iunior religiosissimi Augusti edita constitutione ratum habuere. Anastasius vero, impius alioqui Imperator, in hoc se tamen pium admodum exhibuit, vt aucto prædictarum officinarum vsque ad centum supra mille numero, redditum quoque librarum auri septuaginta constituerit, eam videlicet ob caussam, vt exequiæ sine vllo eorum sumptu, quorum funera curabantur, sed gratis omnino fierent. Quæ omnia iterum Iustinianus confirmans, opportune sanxit, vt illarum officinarum aliæ *decanos, seu lecticarios, & laboratores* funeribus curandis præstarent, qui in hoc obeundo munere Ecclesiæ subiecti essent: aliæ vero pecunias ad subleuandam inopiam suppeditarent, ita vt laudabilia funerum ministeria ipsius Ecclesiæ sumptibus, ex attributis huiuscemodi redditibus, absq; vlla defunctorum expensa perficerentur. Ac demum Leo cognomento Philosophus totum id ratum habens, ad vnguem seruari præcepit, velut ministerium, vt ipse ait, *ad numinis cultum pertinens*.

Constantinus Imp. 930. artium collegia, quæ funerum curam habeãt instituit, & à publicis oneribus liberat.

Nouell. Iustin. 43. & 59. Leo Nou. 12.

Leg. non plures C. de sacros. Eccl.

Nouell. 43. 59 l. magna C. de sacros. Eccl.

Anastas. Imp. numerum illorum auget, & annuo redditu dotat.

DD. Nouell. 43. & 59.

Iustinianus eadem confirmat, & suũ cuiq; munus obeũdum inter illos distribuit.

Leo nouella 12.

8 Porro religiosi huius ministerij institutum, quod per longa temporum interstitia antiquatum, abolitumque fuerat, Deo tamen disponente iam superiori seculo sanctioribus legibus Romæ instauratum, & in diuersas inde Orbis terrarum Ecclesias mirifice propagatum est. In Vrbe quippe celeberrimum inter cætera sub Misericordiæ titulo Sodalitium erectum viget, cuius confratres viri plerumque nobiles ex instituto, quod seruant, eorum cadauera, quibus in patratorum criminum pœnam mors legum tenore infligitur, curare consueuerunt. Hi vbi ad bene moriendum pie, ac solicite eosdem adhortari reos, ac in mortis agone constitutos, paterna fouere charitate ac solatio non destitere, demum extinctorum corpora è patibulo leuantes, feretro imponunt, dissecta quandoq; membra diligenter colligunt, componunt, & ad sacrum Cœmeterium iuxta Ecclesiam, quo vna simul conuenire illis mos est, supplicantium ritu incedentes deuehunt, adhibitisque interim sacris precibus honeste sepeliunt.

Curandorum funerum institutum desitum instauratur Romæ.

Nobile Misericordiæ Sodalitium in Vrbe, eiusque ministerium quale?

9 Viget in Vrbe & alia sub titulo Mortis Confraternitas, quæ suis expensis mortuorum, & præcipue pauperum cadauera, vbicumque proiecta iaceant, excipere, ac feretro imposita in sacrum deferre locum tumulanda pro instituto habet: cuius etiam Baronius in suis Annalibus meminit. Hoc autem Mortis Sodalitium sub alio titulo Charitatis in multis Galliarum locis, hortatore olim per visionem, vt perhibent, S. Eligio Nouiomensi Episcopo, & Flandrorum Apostolo, floret, quorum pia obsequia haud multum distant a ministerio, quod præstabant olim Parabolani Ecclesiæ Alexandrinæ, quos Iunior Theodosius Imperator ad sexcentorum numerum auctos ad curãda quorumuis ægrotantium, etiam pestis tempore, corpora destinauit, sed de his hactenus.

Altera sub titulo Mortis societas, eiusque munia.

Baron. Annal. to. 3. an. 366. in fin.

Sodalitium charitatis in Gallijs defunctorum obsequio vacat.

Parabolani qui sint? eorumq; numerus ac ministerium.

10 Vt laudatissimos igitur ex clero recenseamus, qui ex pio, quod sacris Christianorum cadaueribus detulere, obsequio, immortalem sibi in Ecclesia lau-

S.Rufinus diligentiſſimus funerum curator.

laudem peperere: primo quidem loco ſeſe nobis offert Rufinus ille, qui ſanctorum Antonij, Euſebij, Pontiani, Peregrini & Vincentij martyrum corpora ſub Commodo Imperatore, haud longe ab Vrbe, ſua manu ſepeliuit, vt in beati eiuſdem Euſebij, ſociorumq; actis apud Surium videre eſt, & ex Vinc. ſpeculo.

Sur. to.7.25. Aug. Vinc. Spec. l.11. c. 119.

Eodem præſertim nomine B. Euſebius clarus.

11 Inter eoſdem quoque iure quidem optimo Euſebium recenſere poſſumus, qui ſanctorum martyrum Quiriaci Epiſcopi, Maximi presbyteri, Archelai diaconi, Taurini & Herculani, Theodori tribuni, & permultorum militum, quorum iam ſupra ſub Alexandro meminimus, corpora, dum neglecta adhuc, incultaque iacerent, obſequenti manu extulit, & perhonorifice humanda curauit, vt in eiuſdem Euſebij actis in M. S. Cod. Vaticanæ Baſilicæ, & Lateranenſis hiſce verbis legitur: *Tunc* (poſt decollatum ſcilicet in carcere Quiriacum Epiſcopum) *beatus Euſebius presbyter in ſpecula poſitus, noctu collegit corpora ſanctorum Cyriaci Epiſcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia ſepeliuit. Corpora vero ſanctorum militum, qui in mari præcipitati fuerant, beatus Euſebius ſolicite colligens à littore maris in campo Oſtiæ abſcondit, quos & ſepeliuit iuxta Vrbem Via Oſtienſi. Taurinum vero, & Archelaum in portu Romano abſcondit: beatum vero Theodorum Tribunum poſuit in Mauſoleo ſuo, & omnes alios collegit, & poſuit iuxta corpora ſanctorum Cyriaci, & Maximi, &c.* hæc ibi.

M S.Cod.S.Petri & Lat.

Multorũ martyrum corpora colligit, ac terræ mādat.

12 Ijſdem addito inſignem Polemium, qui vt in M. S. Actis B. Marmeniæ Cod. Lateran. legitur, tantæ religionis vir extitit, vt duorum & quadraginta Martyrum corpora, quos vna die decollari contigit, ſuiſmet manibus ſepulturæ commendauerit. Præmemorato Polemio Tertullinum adiunge, qui cum adhuc gentilis eſſet, in hoc maxime laudandum ſe præbuit, quod duodecim clericorum ſancti Stephani Papæ, ſub Valeriano & Gallieno interfectorum pro Chriſto corpora primum curaſſe deſcribatur, quorum venerandas poſtmodum reliquias prope ſanctorum Iuuini & Baſilei corpora via Latina repoſuit, vt in eiuſdem S.Stephani geſtis expreſſum habetur, qui cum poſtea reſciuiſſet, quod ille in gentilitatis adhuc errore degens, pie religioſeque præſtiterat, ad ſe eundem accerſitum benigne excepit, & ad Chriſtianam fidem feliciter traductum, ſacro baptiſmate abluit, & ſubinde presbyteratus honore inſigniuit, ac demum glorioſum Chriſti Martyrem pro fidei confeſſione, beatos inter Martyres ſepeliuit.

B.Polemius 42. martyres ſuis ipſe manibus vno die ſepelit.

Cod.M.S.Baſil Later.

Tertullinus adhuc gentilis erga defunctos ſe pie gerit.

Acta S.Steph. Papæ.

Accerſitur à B. Stephano Papa, & baptizatur.

Martyrio demum coronatur.

13 Neque ab horum interim numero ac merito diſiungamus ſanctitatis laude præcipuum, ac virum iugiter recolendum Polycarpum, de quo iſthæc in ſupracitatis ſanctæ Marmeniæ Actis: *Venerabilis per omnia ſanctus nomine Sabinus, qui & ipſe officium ſacerdotale gerebat, &c. migrauit ad Chriſtum iam per duodecim annos maceratus diu in carcere ob confeſsionem Ieſu Chriſti Nazareni Filij Dei omnipotentis. At vbi ſenſit Taurinus cum eſſet carcerarius, quod ſanctus Sabinus defunctus eſſet, funem illaqueauit pedibus, & trahebat corpus eius per terram, & in foro illud dimiſit inhumatum. Deinde venit quidam Polycarpus presbyter nocte, & accepit corpus eiuſdem ſancti Sabini, & recondidit in ſarcophago, vbi cæteri viginti duo, de quibus ſupra, ſepulti fuerant.* hæc in recenſitis actis. Eiuſdem plane pietatis extitit Thraſon, qui cum Ioanne presbytero, vt in beati Marcelli actis legitur, ſanctorum Saturnini, & Siſinnij corpora via Salaria ſepeliuit. Quibus omnibus poſtremo tandem loco accedit ſummis extollendus laudibus Pigmenius ille presbyterorum digniſſimus, vt cęteros omittamus, qui cum Ioanne pariter presbytero ſanctorum Terentiani, & filiorum corpora ſepulturæ tradidit.

S.Polycarpus in martyrum ſepultura officioſus.

Act. S.Marm. mart.

Corpus S.Sabini in foro abiectum colligit, & in ſarcophago recondit.

Eadem erga martyrum reliquias pietate S.Thraſon excellit.

Act.S.Marcel. Papæ.

Et B. Pigmenius presbyt.

14 Porro Romani potiſſimum cleri erga ſacras beatorũ Martyrum reliquias ſolicitudo eum in modum excelluit, vt non modo propter fidei confeſſionem in Vrbe obtruncatos, alijſque modis dire interemptos nullo vnquam intermiſſo labore perquireret, decentiq; cultu quantocyus ſepulturæ mandaret; ſed & cæteros Chriſtianæ fidei cultores, qui vbique terrarum degebant, etſi longo interuallo diſtarent, pari charitatis affectu complecteretur. Hinc inter laudatiſſima D. Cypriani opera Romani eiuſdē cleri ad Carthaginenſem Eccleſiam epiſtola recitatur, in qua hæc præcipue verba adnotanda videntur: *Et quod maximum eſt, corpora Martyrum, aut cæterorum ſi non ſepelian-*

RomanusClerus ſepeliendis martyribus ſemper incubuit.

Hortatur omnes fideles ad eamdem erga mortuos pietatem.

Apud Cypr. Epiſt.Romani Cler.ad Carthag. Eccleſ.

Magni meriti apud Deum sepelire mortuos.

pelliantur, grande periculum imminet eis, quibus incubit hoc opus. Cuiuscumque ergo vestrum, quacumque occasione effectum fuerit hoc opus, certi sumus eum bonum seruum æstimari, vt qui in maximo fidelis fuit, constituatur super decem ciuitates. Ex quibus assiduum totius Ecclesiæ, ac piorum omnium studium in tumulandis condigno honore beatorum martyrum corporibus satis perspicue legentibus apparet.

CAP. XIV.

Viri laici eiuscemodi pietatis munia obeunt.

Optimi quiq; viri ante omnia supremæ pietatis officia defunctis exhibent.

1

OPTIMI quique viri, qui miris Ecclesiam Dei virtutum exemplis illustrarunt, consueta defunctis impédi supremæ pietatis officia, quibusuis detinerentur angustijs, aut certe incommodis premerentur, vel ob id maxime laudandi, haud vllo vnquam tempore intermisere. Ipse enim Dei voce laudatus cæteros inter Patriarchas Abraham quammaxima Saræ funus solicitudine curauit, eidemque nobilissimum aptando tumulum, vt Paulinus ait, *humanitatis memor, non spreuit corporis curam propter animæ securitatem, sed empto ad sepulchrum agro mortuam suam pretiosa sede composuit.* Huius vestigia pari studio Tobias probatæ vir integritatis æmulatus, in sepulturæ ministerio mirifice enituit. *Hoc enim*, vt Ambrosius ait, *illi quotidianum opus, & magnum quidem: nam si viuentes operire lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos? nihil hoc officio præstantius.*

Paulin. ep. 37. ad Pammach.

Abraham Patriarcha Saræ funus sedulo curat.

S. Ambr. lib. de Tob. c. 1.

Quotidianũ Tobiæ exercitium humare defunctos.

2 Quapropter cum eiusmodi opus, vt sacræ passim testantur Paginæ, acceptissimum Deo sit, in Ecclesia ab ipsiusmet incunabulis semper viguisse constat. *Fideles enim*, ipso Tertulliano teste, *stipem conferre egenis, alendis, humandisque consueuerant.* Et grande quidem piaculum Hieronymus esse pronuntiat, defunctorum curam negligere. *Scindit enim*, inquit ille, *Ecclesiam, qui viuis habitaculum, mortuis sepulturam negat.* Hinc a sanctissimis Romanæ Ecclesiæ Pontificibus id tam districte fidelibus perpetuo iniungitur. Nam venerabilis ille inter Pontifices Pius sub ipsamet M. Aurelij Imperatoris persecutione, dum acriter Dei Ecclesiam diuexaret, ad Iustum Viennensem Episcopum scribens, solicite admonuit; *vt sanctorum præcipue Martyrum curaret corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curauerunt Apostoli Stephanum.*

Acceptissimũ Deo opus, mortuorum sepultura.

Tertull. in Apolog. c. 39.

Grande piaculum defuncto rum neglectus.

Hier. ep. 39.

Romani Pontifices curam defunctorum fidelibus vnice commendare solent.

To. 1. Concil.

3 Hoc idem in Deciana persecutione Romanus clerus præstare studuit: & sane Cyprianus Episcopus, quantumuis absens, id vnum præcipue suis inculcare non destitit, vt corporibus eorum, qui glorioso mortis exitu decederent, charitatis ardore succensi propensiorem curam impertirentur. Quod plane beatissimus Pontifex Stephanus Tertullino, qui recens baptizatus fuerat, inter cætera præclara monita, & tanto digna Pontifice monimenta, mandauit, vt sacra sanctorum Martyrum corpora perquireret ad sepulturam. Prætereo nunc repetitas sæpius a sanctis Patribus hac super re verborum sententias, quibus ad hæc Christianæ pietatis studia apprime fideles excitantur, vt defunctis nimirum quibusuis haud vlla interposita mora sepulturam exhibeant. Quapropter vnus præ omnibus Augustinus hæc ait: *Sit pro viribus cura sepeliendi, & sepulchra construendi: quia & hæc in Scripturis sacris inter bona opera deputata sunt. Nec solum in corporibus Patriarcharum, aliorumq; sanctorũ, & humanis cadaueribus quorumcunque iacentium, verum etiam in ipsius Domini corpore, prædicati, & laudati sunt, qui ista fecerunt.* Hæc congrue ad rem nostram Augustinus. Et sane (vt suus virtuti, ac veritati nitor sit) inter præcipua Christianorum pietatis opera merito a Theologis exhibendæ sepulturæ officium computatur, commendaturque: & ipsiusmet charitatis ac religionis iura quodammodo infringere ac lædere videtur is, qui id cum commode valeat, tamen præstare negligit: *Semper enim*, inquit Cassiodorus, *se reum iudicat, qui cineribus iusta non præstat.*

Clerus Rom. in Deciana persecutione in id defunctorum studiũ summo pere incumbit.

Cypr. ep. 37.

Acta eius apud Baron. to. 2. Ann. an. 260

Sancti Patres identidẽ hãc erga defunctos pietatem fidelibus inculcant.

Aug. ser. 32. de verb. Apost.

Theologi inter præcipua fidelium opera obsequium præstare mortuis adnumerant.

Cassiodor.

4 Iam vero paternæ charitatis, & sacerdotalis animi munificentia, qua Ambrosius olim præfulsit, toti terrarũ orbi satis, vt opinor, celeberrima in defunctorum obsequium prolata sententia innotuit. Quippe, vt ait, ipsa Ecclesiæ vasa etiam

Amb. off. c. 28.

Sacra Eccleſiæ vaſa ad ſepelienda fidelium cadauera diſtrahere licet.

etiam initiata, confringere, conflare, ac vendere licet, non tantum ad templum Dei exædificandum, ad alendos pauperes, captiuoſque redimendos, verum etiam, vt ipſe addit, *ad laxanda ſpatia humandis fidelium reliquijs; quia in ſepulchris*, inquit, *Chriſtianorum requies defunctorum eſt*. Ex quo probe intelligere vnuſquiſque poteſt, quanti olim Chriſtianæ reipublicæ præſules facerent curam, indeſeſſamque operam, quam defunctorum cadaueribus exhibere Chriſtianorum pietas conſueuit, quandoquidem pretioſa quęque donaria in theſauris Eccleſiæ aſſeruata, vt pium hunc transferrentur in vſum, diſtrahere fas erat.

Omnibus innata pietas erga mortuos.

5 Quibus & addi poteſt ingenitum illud, quod ſingulis mortalibus ſuos erga defunctos ipſamet natura conciliat, pietatis nunquam obliterandæ obſequium. Vt enim ex gentilibus Quinctilianus ait: *Neminem non mortalium fauere hominis ſepulturæ conuenit: quia hæc vna res eſt, cuius exemplum ad omnes pertineat: etiamſi qua ſunt iura, quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poſſit, vera clementia occaſione contenta eſt, &c.* Et paulo infra hæc ad rei propoſitum ſubdit: *Nobis vero aduerſus exanimes genuit non ſolum miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde ignotis quoque corporibus tranſeuntium viatorum collatitia ſepultura: inde iniecta ab alienis humus. Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in communi ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices, in altero quemque, quod pro ſe timeret, aſſerere.* hæc Quinctilianus. Cui optime quoque laudatiſſimus ille morales inter philoſophos Seneca conſonat, ſepulturæ officium, quod viciſſim præſtare homines conſueuerunt, his maxime verbis commendans: *Quædam iura non ſcripta, ſed omnibus ſcriptis certiora ſunt: quamuis filiusfamilias ſim, licet mihi & ſtipem porrigere mendico, & humum cadaueri.* hæc ille; dum id ex ipſo naturæ inſtinctu inuiolabilis vim legis apud homines obtinere affirmat: *quippe*, vt Cicero aſſerit, *omni in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt.* Quod & Ariſtoteles naturæ, vt ita dixerim, oculus vidit, & ſatis item ad Romanos Apoſtolus expreſſiſſe videtur, dum ait: *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt; eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex.*

Quinctil. declam. 6. corp. proiect. *Senec. 8. controuerſ. c. 4.*

Quinctil. declam. 5.

Sed & quædã erga eoſdem religio hominibus inſita.

Senec. 1. controu. verſ. 1.

Lex omnium certiſſima ſepulturam exhibendã eſſe mortuis.

Cic. 1. Tuſcul.

ad Rom. 2.

Naturalem gentilium erga mortuos pietatẽ Chriſtiani ſuperare debent.

6 Cum gentiles igitur naturali propenſione admoniti, humandis, fouendiſque cadaueribus promptæ miniſterio manus intenderent, certe quidem Chriſtiani, vtpote ſanæ, illibatæque fidei imbuti lumine, diuiniſque legibus exculti ſingulos erga defunctos, & in eos maxime, qui pro aſſerenda, tuendaque fide viriliter occubuerant, id toto animi conatu præſtitere. Quapropter præter admiranda ac prædicanda iugiter, quæ a Romano clero exhibita ſunt beatiſſimis Chriſti martyribus ſepulturæ obſequia, illuſtres etiam viri quamplures, qui laicalis vitæ inſtituto addicti ſeculares inter illecebras verſabantur, & ipſæmet primariæ nobilitatis matronæ, magno quidem laudum cumulo præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis munus in Vrbe vltro, libenterque obire, & ambitioſo tam defunctis, quam funeribus obſequio inſeruire nulla ratione deſtiterũt: quorum numerum, aliorumque compluriium nomina numquam ſatis concelebranda ſacris in dypticis deſiderari valde nobis dolendum eſt. In recolendis tamen martyrum actis, quæ adhuc apud nos extant, præter anonymos, hi, quos modo recenſebimus, merito quidem honore ac laudibus excipiendi ſunt.

Nobiliſſimi quique viri in Vrbe defunctis operam dant.

Et primariæ nobilitatis matronæ.

Palladius vir illuſtris facultates ſuas in ſanctorum ſepulturam impendit.

7 Inter hos autem inſignis extitit Palladius, vir nimirum ſub Imperatore Hadriano antiquæ probitatis pariter & nobilitatis; de quo his plane verbis in ſanctarum Sophiæ, & filiarum actis mentio peragitur, vt patet ex M. S. Cod. S. Cæciliæ: *Palladius vir illuſtris cum multitudine credentium, licet occulte, in laudibus proficiebat, omnes ſuas facultates in ſanctorum dignas ſepulturas erogabat.* Paribus item extollendi ſunt laudum præconijs Flauianus, Calliſtus, & Ammonius Tribuni militum ſub Alexandro, de quibus in beati Vrbani Papæ, ſociorumque martyrum Actis hæc recenſentur: *At vbi cognouerunt quidam ex Chriſtiana orthodoxa fide, eo quod ſancti fortiter agonizantes teſtimonium Chriſti ſuſcipere meruerunt, venerunt nocte, & cum Tribunis, id eſt Flauianus, Calliſtus, Ammonius, & tulerunt corpora ſanctorum humauerunt ea in Cœmeterio Prætextati.* Nec vero prætereundi hic ſunt Ti-

M. S. Cod. S. Cæcil.

Flauianus, Calliſtus, & Ammonius viri nobiles martyribus tumulandis addictiſſimi.

Act. S. Vrb. Pap.

Tiburtius, & Valerianus viri primores eidem miniſterio aſſiduè vacant.

Tiburtius & Valerianus, qui per singulos quosque dies sacro huic ministerio vacabant, vt in eorumdem Actis fideliter in manuscripto Codice sanctæ Cæciliæ relatis videre est, vbi hæc præsertim leguntur: *Vt pretiosas martyrum facerent sepulturas. Quod eisdem postmodum grauiter exprobrans Turcius Præfectus, ait: Cum vos nobilitatis titulus clarissimos fecerit nasci, cur per nescio quam superstitiosam sectam infelices vos, & degeneres exhibetis. Nam facultates vestras audio in nescio quas viles personas expendere, & pro sceleribus suis punitas, cum omni gloria tradere sepulturæ. Vnde datur intelligi, quod consocij vestri sint, quibus pro coniuratione honestam traditis sepulturam.* hæc ibi ad instituti nostri propositum enarrantur.

M. s. Cod. s. Cæcil.

Et facultates suas in hoc potissimum expendunt.

8 Asterius vero pietate ac nobilitate cæteris omnibus haud impar, qui vnus è Senatorum numero erat, Romano in Martyrologio eiusmodi quidem laudum elogio decoratur: *Asterij Senatoris, &c. Qui cum corpus martyris capite truncatum subiectis humeris, & substrata veste, qua induebatur, exciperet, honorem, quem martyri detulit, continuo & ipse martyr accepit.* In eiusdem autem actis apud Surium descriptis hæc fusius recitantur: *Asterius autem vir è senatorum numero, cum martyri in ipso mortis articulo præsto adesset, simul atque è vita migrauit, cadauer tulit, splendida & pretiosa obtegit veste, ea scilicet qua induebatur, atque humeris impositum inde deportauit. Quod cum magnifico & sumptuoso linteo inuoluisset, decenti sepulchro condidit. Ob id meruit honorem, quem martyri detulit, continuo ipse martyr assequi.* O amplam Christianæ pietatis mercedem! O admirandam sanguinis pro Christo effusi vim, virtutemque, dum ob honorem obtruncato martyri delatum, martyrij corona obsequentis capiti incunctanter defertur!

Asterius senator mirifico martyris cadauer honore afficit.

Martyr. 5. nou. Mart.

Sur. t. 2.

Hinc & ipse martyrij palmam promeruit.

9 Porro de illustribus viris Mario, Martha, & filijs iam a nobis supra dictum est, cum de Quirino martyre egimus, ac de duobus & septuaginta martyribus igni subtractis sermo opportune incidit; quorum sacra ipsi corpora condignis vltro obsequijs sepelierunt, vt in eorumdem actis, in quibus ab eisdem insuper Tribunum quendam Blastum nomine sepulchro illatum fuisse perhibetur.

Acta SS. MM. Marij, & Marthæ, &c.

SS. Marius, Martha, & filij martyrum ab ijs sepultorum gloria conspicui.

10 De quodam autem Nicodemo, qui inter Christianos celeberrimi alterius Nicodemi in funeribus rite curandis, pietate ac merito haud impar æmulator præfulsit, apud Surium in actis sanctorum Claudij, Nicostrati, Symphoriani, Castorij, & Simplicij legitur, hunc videlicet eorumdem martyrum corpora cum ipsismet loculis leuasse, & in domo sua perhonorifice reposuisse. Ijdem quoque dignissimi martyres, Claudius nimirum, Nicostratus, & reliqui nullam certe aliam ob causam martyrio coronati sunt, vt in eorumdem apud Surium actis & in Martyrologio Romano habetur, nisi quod ab impijs Christi Ecclesiæ persecutoribus tunc temporis potissimum comprehensi fuere, cum sanctorum martyrum perquirendis, humandisque sacris corporibus operam intensius nauarent.

Nicodemus funerum curandorū studiosus.

Acta SS. Claudij, Nicostrati & soc.

Claudius cū socijs ob studium eius erga mortuos martyrio afficitur.

Sur. to. 4. 7. Iun. Martyr. 7. Iū.

11 Præclarum vero, æternaque dignum memoria illud est, quod de Flauiano Romanorum nobilissimo, beatarum virginum Bibianæ & Demetriæ parēte, ac sanctæ Daphrosæ viro, in actis eorumdem, hisce præsertim verbis exponitur: *Erat enim homo timoratus, opera pietatis libenter exercens. Nam & more sancti Tobiæ Christianorum corpora, quos Apostata* (Iulianus scilicet) *occidi fecerat, cum omni diligentia colligebat, & sepulturæ tradere procurabat. Vnde factum est, vt corpora sanctorum Prisci presbyteri, & Prisciani clerici, & religiosæ fœminæ Benedictæ, quos tyrannus occidi iusserat, studiose perquireret, & honore debito sepeliret.* Hæc in sacris eorumdem sanctorum martyrum Actis in tanti viri laudem, & in monimentum Christianæ religionis exprimuntur: sed post commendatam condignis honoribus virorum pietatem, Christianis quoque fœminis merita laudum præconia nunc persoluenda a nobis sunt.

Flauianus nobilis Romanus martyrū sepeliendorū curator solicitus.

Act. SS. Bib. & Dem.

I CAP.

CAP. XV.

Mulieres, ac primariæ nobilitatis matronæ martyrum obsequio, ac sepulturæ deseruiunt.

1 FOEMINAS haud certe minus quã viros Christiana religio æque ac pietas insigniuit; hæ quippe dum martyrum obsequio se ac sua prompte libenterque dicassent, aurum, ac gemmas inuicto proculcantes animo: *Omnia*, vt Apostolus ait, *arbitrabantur vt stercora, vt Christum*, & Christianorum cadauera *lucrifacerent*. Tam alecres enim Christianæ mulieres in sanctorum funeribus curandis se præbuerunt, quam Israelitici olim populi mulieres in his quæ ad Sanctuarij opus necessaria forent, congerendis, instruendisque promptæ extitissent: vt enim sacræ testantur paginæ, cum Moyses admonuisset populum, vt pretiosarum rerum primitias ad Tabernaculi constructionem ex animo quisque offerret: en tibi mulieres, cuncta, quæ pro delicijs habebant, & quæ ad ornamentum corporis seruabantur, quamquam, vt ille testatur, *auarissimũ sit genus mulierum*, liberaliter in sacrum ministerij opus contulerunt. *Viri quippe cum mulieribus præbuerunt armillas, & inaures & anulos, & dextralia, omne vas aureum*. Vidisti inauditam mulierum, promptamque liberalitatem. Sed mire ad rem nostram facit, quod acutè Pagninus adnotauit, viris videlicet priores ad offerendum aduenisse mulieres, ita enim legendum putat: *Viri super mulieres venerunt, id est post mulieres*; maior quippe deuotio vrgebat earumdem animos, ac intensior religionis ardor corda in Dei honorem inflammauerat: quod quidem egregie in hunc locum Oleaster expressit, dum mulierum pietati in his, quæ religionem respiciunt, palmam adscribit: *Fœminæ*, inquit, *prius venerunt, deinde viri; quoniam promptiores semper sunt fœminæ ad opera religionis, & pietatis, quam viri*.

Mulieres facultates suas in martyrum funera expendunt.

Christianæ fœminæ Israeliticas promptitudine, ac liberalitate superant.

Exod. 35.

Promptiores sunt fœminæ ad opera religionis quam viri. Oleaster.

2 Nonne in curando Christi funere, & in reuisendo eius sepulchro feruentiores mulieres, quam viri, immo quam ipsimet discipuli, si Euangelicam attendimus lectionem, se præstitere: siquidem Marcus solicitam earumdem pietatem descripturus, ait: *Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum, & valde mane vna Sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole, & dicebant ad inuicem, quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* En impigra, & studiosa, immo imperterrita sanctarum mulierum fides ac deuotio. De Magdalena autem taceo, quæ merito in hoc Apostolis præferenda, vt Gregorius ait, *à monumento Domini etiam discipulis recedentibus non recedebat*. Verum quod defuncto iam Christo Domino piæ fœminæ ministerium, par certe beatis martyribus Christianæ mulieres obsequium ambitiosis deferre manibus non detrectarunt.

In Christi funere ipsismet discipulis diligentiores sũt.

Marci c. 16.

Greg. hom. 33. in euang.

3 Pijssimos quippe viros, quos huc vsque recensuimus, pari studio conspicuæ sanctitatis fœminæ æmulatæ sunt; quarum frequens admodum in sacris Martyrologijs, necnon martyrum actis mentio recurrit. Has inter primatum sibi iure merito vindicant celeberrimæ mulieres Basilissa, & Anastasia, quæ cum essent Petri, & Pauli Principum Apostolorum discipulæ, eorumdem funus intento animi ardore curauerunt, vt in Menologio apud Canisium legitur, his quidem verbis: *Romæ sanctarum martyrum Basilissæ, & Anastasiæ, quæ cum essent ex magna Vrbe Roma, genere & diuitijs illustres, Discipulæ sanctorum Apostolorum, illos martyrio coronatos, cum eorum sanctas reliquias nocte sublatas curauissent, delatæ sunt, &c.* Quibus & Baronius in suis ad Martyrologium notis egregie adstipulatur. Et quamuis in actis, qua sub Lini nomine feruntur, id potissimum a Marcello presbytero præstitum fuisse asseratur, haud tamen historicæ veritati repugnat, quin & eædem præclaræ mulieres vna cum sacerdotali viro solicitam in hoc ministerio operam nauarint; qua ratione & plures alios vna cum presbyteris operi adiutricem præbuisse manum didicimus, de

Mulieres cũ pijssimis viris erga martyrũ cadauera pietate certant.

Basilissa, & Anastasia BB. Petri, & Pauli funus curant.

Menol. apud Can.

Baron. in Not ad Martyrol. 15. Apr.

de quibus iam suo loco dictum est.

4 Eodem quoque titulo celebranda est Perpetua, digna vtique Apostolorum discipula, quam apud Martyrologium Romanum huiuscemodi cumulatam fuisse præconio nouimus: *Sanctæ Perpetuæ, quæ à beato Petro Apostolo baptizata Nazarium filium, & Africanum virum ad fidem Christi perduxit, & multa sanctorum Martyrum corpora sepeliuit.* De Celerina autem, quæ corpus Torpetis Martyris ipso sub Nerone tumulauit, iam satis diximus, cum de eodem martyre opportune a nobis mentio fieret. Quanti vero meriti extiterit matrona illa præclarissima Lucina Senior, Apostolorum itidem discipula, ipsiusmet Romani Martyrologij testimonio comprobatur, vbi isthæc: *Romæ sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ facultatibus suis, sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inseruiebat, iuxta quos, & in crypta à se constructa sepulta est.* De qua Lucina supra, ò lector, meminimus, cum de martyribus Processo, & Martiniano eius manu sepulturæ mandatis sermonem haberemus.

B. Perpetuæ martyrum sepeliendorum studio conspicua.

Martyr. prid. non. Aug.

Et B. Celerina funerum curandorum studiosa.

Eodem nomine Lucina Senior laudáda.

Idem.

5 Neque interim a condignis fœminæ istius meritis ac consortio seiungenda a nobis est Lucina altera Iunior, quæ plurima sanctorum corpora pijssime sepeliuit, cuius etiam frequens in sacris martyrum actis mentio recolitur. Ipsa enim primum è catacumbis pretiosa beatorum Petri, & Pauli corpora a Cornelio Romano Pontifice transferenda curauit, vt in eiusdem beati Cornelij actis dicitur. Eadem insuper vna cum Marcello Papa martyrum Cyriaci, Largi & Smaragdi corpora è via Salaria suum in prædium, quod Ostiensi situm erat via, transtulit, vt supra dictum est. Quem subinde pro Christiana fide martyrio coronatum vna cum Ioanne presbytero sepulturæ mandauit, vt eiusdem apud Surium acta testantur. Corpora item Beatricis, sanctorumque Simplicij, & Faustini honesto loco recondidit, vt in recensitis beati Anthymi actis apud eundem auctorem videre est. Ipsa, inquam, est, quæ celeberrimi martyris Sebastiani corpus è cloaca, eodem iubente, leuauit, quod in pluribus M. S. Codicibus huiuscemodi notis expressum legimus: *Tunc beata Lucina ipsa per se cum seruis suis medio noctis abijt, eleuans eum de cloaca, posuit in pauone suo, & perduxit eum ad locum, & ibi, vt ipse sanctus Sebastianus imperauerat, cum omni diligentia sepeliuit. Ipsa autem sancta Lucina vsque ad triginta dies à loco ipso sancto non discessit, &c.*

Lucina Iunior eadem pietate seniori haud impar.

Hæc Petri, & Pauli corpora transferenda curat.

Acta S. Cornelij Papæ.

Sur. t. 1. 16. Ian.

Eadem Lucina B. Sebastiani corpus è cloaca sustulit

M.S. Codd. Lat Vat. & Vallic

6 Ambæ demum sanctissimæ fœminæ beatorum martyrum obsequio apprime deditæ, eorúdem sepulturæ ac funeribus pari quidem æmulandæ pietatis studio famulari iugiter non destitere. Cœmeteria quippe in suis ipsarummet prædijs, impensis quam maximis profusa manu construxere primum, constructaque deinde in meliorem redigendo formam, vt inserendis Christianorum cadaueribus locus pateret, longum protendentes in ambitum, ampliauerunt, de quibus suo infra loco dicendum est. Recolenda hic interim se nobis offert Romanarum virginum Praxedis, & Pudentianæ sororum pietas, quæ & parentis optimi exemplum æmulatæ, pretiosa martyrum beatorum corpora, huc illuc Romanam per Vrbem discurrentes, sedulo perquirebant, & scaturientem adhuc è venis interemptorum sanguinem ad minimam vsque guttulam toto animi conatu, iugique labore colligentes, in puteis, qui in earumdem Ecclesijs ad hęc nostra vsque tempora conspiciuntur, deuotionis gratia asseruabant. Id vero ex recolẽdis sanctorum Symmetrij, ac duorum & viginti sociorum martyrum actis in M. S. Cod. Vatic. notum fit, vbi de nobilissima virgine Praxede isthęc leguntur: *Quorum corpora noctu beata Praxedes colligens, sanguinem quoque spongia, quæ hactenus extat, de pauimento exhauriens, sepeliuit iuxta patrem suum & sororem in Cœmeterio Priscillæ.*

Ambæ Lucinæ Cœmeteria suis expẽsis in martyrum obsequiũ extruunt.

Incredibilis SS. Praxedis, & Pudentianę in martyrum reliquijs colligendis, humandisq; religio.

Sanguinem ipsum, ne vel gutta periret, spongia colligentes in puteum recondunt.

M.S. Cod. Vat.

7 At de Plautilla, quæ Romanas inter matronas nobilitate ac pietate pariter excelluit, satis a nobis supra dictum est in sanctarum Rufinæ & Secundæ gestis, quarum corpora ipsa deuotæ manus officio sepeliuit. De Felicitate item primariæ nobilitatis matrona, si probe lector meministi, inter recensendum præclara sanctorum Marij, & filiorum martyrum, ac Marthæ eiusdem coniugis gesta sermonem instituimus; quorum omnium sacræ exuiæ ab ipsa condigno honore tumulatæ fuerunt. At Apollo-

Plautilla martyrum sepulturæ deuotissima.

Eadem pietate prædita matrona nobilis Felicitas.

Item Apollonia, Anastasia, & Irenes virgo, ac martyr.

niam breuitatis gratia hic silentio præterire haud nobis eius pietatem recolentibus fas est, cuius manu lectissima martyr Anastasia sepulchro illata est; nec ipsam Anastasiam ab eadem interim seiungamus, quæ dum martyrum gloriæ propensiori affectu inseruit, & pro eisdem laborat, Irenes virginis ac martyris funus laudabiliter curauit. Et demum vt huic enarrationi finem faciamus, sit pro corona descriptorum hactenus exẽplorum, Beatricis spectatissimæ fœminæ admirandum pietatis exemplum, quæ cum Crispo, & Ioanne presbyteris sanctorum Simplicij, & Faustini corpora, quo par erat, venerationis cultu sepeliuit. Et hæc de officioso Christianorum ministerio martyribus iugiter impenso, lectori exposuisse sufficiat.

Beatrix eiusdem quoque in martyres obsequij laude celebris.

CAP. XVI.

Fideles martyrum sanguinem colligunt, & quouis pretio eorumdem reliquias redimunt.

1 QVONIAM de sacris martyrum reliquijs hic mentio incurrit, nobis primum nonnulla, quæ ad confirmãdum earũdem cultum pertinent, opportune præmittenda videntur: locupletissimo enim diuinarum testimonio Paginarum legentibus, vt arbitror, ipsa luce clarius innotescit, sanctorũ reliquias ab omnibus, quo par est, honoris ac venerationis cultu prosequendas esse: quippe qui, vt Apostolicorum Actuum historia edocet, ab ipsismet Ecclesiæ primordijs apud fidelium animos iste deuotionis cultus inoleuit. Mira enim Deus per manum beatissimi Apostoli Pauli præstitisse olim legitur, dum ipsos super languidos, varijsq; morborum incommodis detentos, sudaria vel semicinctia ab eiusdẽ sancti viri desumpta corpore deferrentur, quorum deinde contactu noxij languores abscedere, & ipsimet spiritus nequam, cum immensam diuinæ virtutis vim haud ferre valerent, ab obsessis illico abire corporibus cogebantur.

S. Scripturæ oraculo sanctorum reliquias venerandas esse docemur.

Act. 19.

Mira per Ap. Pauli sudaria, ac semicinctia Deus edidit.

2 Et certe ipsamet vmbra Petri ægrotos, quos casu offendisset, salubritatẽ impertiendo, pristinæ cõfestim sanitati reddebat, vt aperte conscripti Apostolorum actus testantur: quapropter Hierosolymam homines passim ægrotos deferentes concurrebant, vt hi Petro illac transeunte protinus sanitatem consequerentur. Is autem ac tantus erat confluentium numerus, atque ea singulorum fides, quod sacræ loquuntur Paginæ, *vt in plateas eijcerent infirmos in lectulis, ac grabatis, vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quempiam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Act. 5.

Ipsamet vmbra Petri ægros sanitati restituit.

ibid.

3 Et vt de sanctorum reliquijs hic obiter mentio agatur. Nonne veneranda *Iosephi ossa*, vt Ecclesiasticus ait, *visitata sunt, & post mortem prophetauerunt?* Nonne cadauer illud, quod in Elisei Prophetæ tumulum inferri contigit, sacro ossium contractu mirabiliter reuixit? Nonne ad Eliæ discessum, eius sibi pallium veluti nobile reliquiarum pignus donari Eliseus eiusdem discipulus enixe postulauit? quo postmodum in Iordanis fluenta immisso, diuisæ hinc inde aquæ substitere, vt commodum Eliseo pariter atque Eliæ ad transeundum iter præberent. Vestes igitur, sudaria, semicinctia, vmbra ipsa sanctorum hominum, priusquam è vita discederent, salubritatis vim ad pellendos morbos, viresque ægrotis pristinas restituendas diuinitus sortita sunt. Quapropter haud frustra, haud temere a pijs, religiosisque viris huiuscemodi reliquiæ venerationi iugiter habitæ sunt, vt ad rem nostram Ambrosius, Augustinus, alijque innumeri ex sanctis Patribus suis luculenter in scriptis testificantur.

Iosephi Patriarchæ ossa prophetasse dicuntur.

Eccl. 49.

Contactu ossium Elisei cadauer reuiuiscit.

4. Reg. 13.

Eliæ Pallium per Iordanem iter Eliseo præstat.

4. Reg. 3.

Reliquiæ sanctorum orthodoxe à viris pijs ac sapientibus in veneratione habẽtur.

S. Amb. ep. vlt. ad sor. & ser. 91. 92. Aug. lib. 22. de Ciu. c. 8. & ep. 139.

4 Nec vero inde vlla superstitionis, aut idololatriæ nota Christianis obijci potest, qui tam deuote sanctorum cineres colere consueuerunt: etsi delirantes hæretici hanc vnam ob causam congestis in vnum dicterijs Catholicos impetant, atque irrideant. Antiquissimi enim instituti mos iste apud Ecclesiam vsu receptus inualuit; quidquid ipsi errorum architecti, & impietatis assertores, & qui pro-

Stulte ac impie hæretici arguũt superstitionis Catholicos ob cultum reliquiarum.

profanis eorumdem deliramentis auctoritate præsto sunt, ex aduerso insurgentes sibilent, & criminentur. Verum quis nesciat a Gregorio Turonensi quamplurima recenseri miracula per ipsosmet sanctorum pulueres mirabiliter edita? Quis insuper diuina Nysseni verba non probe meminerit? qui oratione in Theodorum martyrem a se inscripta perantiquum reliquiarum vsum vnanimi Christianorum censensu stabilitum commendans, hæc ait: *Si quis puluerem, quo conditorium, vbi martyris corpus quiescit, obsitum est, auferat pro munere, puluis accipitur, atque tanquam res magni pretij terra condenda colligitur.*

Greg. Turon. lib. de gloria mart.

Res magni pretij, puluis martyrum à Nysseno dicitur.

Nyss. orat. in S. Theod.

5 Cui egregie Ambrosius consonat, dum ipsos martyrum cineres velut quid diuinitati, cui testimonium dedere, maxime gratum, acceptumque honorandos esse pronunciat, sed eius hic verba excipiamus: *Honoro ergo*, inquit Ambrosius, *in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices: honoro per confessionem Domini sacratos cineres: honoro in cineribus semina æternitatis: honoro corpus, quod mihi Dominum Deum ostendit diligere, quod me propter Dominum meum docuit mortem non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reuerentur & dæmones? quod & afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulchro. Honoro itaque corpus, quod Christus honorauit in gladio, quod cum Christo regnabit in Cælo.* & merito hæc quidem Ambrosius. Honor quippe ac religionis cultus, quo quis martyrum cineres, eorumdemque reliquias prosequitur, in ipsos Christi martyres, qui iugiter apud Deum viuunt; quinimmo in Deum ipsum redundat, qui eiuscemodi venerationem martyribus deferri vult. Vt enim eleganter ad rem nostram ait Hieronymus: *Honoramus reliquias martyrum, vt eum, cuius sunt martyres, adoremus. Honoramus seruos, vt honor seruorum redundet in Dominum, qui ait: Qui vos suscipit, me suscipit.*

Ambr. ser. in natali SS. Nazarij, & Celsi

Præclara D. Ambrosij de martyrum reliquijs colendis verba.

Dæmones ipsi reuerentur martyrũ corpora.

Honor martyrum reliquijs, exhibitus in Deum redundat.

Hieron. ep. 53. ad riper.

6 Prætereo, ne legenti tædium injiciam, quod eosdem pulueres a suis Deus fidelibus reuerenti obsequio excipi, & ambitioso precum suffragio conueniri voluit, quorum meritis mira quæque interdum signorum portenta exhibuisse comprobatur. Vestes enim & id genus alia tactis eorumdem corporibus, in Ecclesia passim miraculis coruscant; ex quo fit vt hæc non tam propter se ipsa, quam propter sanctos, quorum ossa, vel corpora tetigere, & quorum meritis tot assidue beneficiorum munera Deus præstare consueuit, propter sanctos, inquam, eorumdem certatim reliquias colere studeamus.

Reliquiæ sanctorum innumeris passim miraculis coruscant.

7 Et certe execrandam hanc hæresim primus in Ecclesiam Eunomius inuexit; quam deinde Vigilantius pertinaciter in impietate cæcutiens prosequi conatus est; etsi validis deinde argumentis fuerit ab Hieronymo confutatus. Alius item Eustachius Sebastiensis errorem eumdem maledico ore insanientibus propinans, in Gangrensi Concilio votis omnium impetitus damnari meruit. At dæmone iterum impellente, quippe qui sanctorum gloriam, velut inuidiæ parens, iniquius ferebat, vt ijsdem insultaret, Leo Isauricus, & Cõstantinus Copronymus Imperatores Constantinopolitani acrius contra orthodoxæ fidei cultum debacchantes, bello palam religioni indicto, sanctorum reliquias è medio sustulerunt.

Eunomius hæreticus primus reliquiarum sanctorũ contemptor.

Et eius æmulator impius Vigilantius.

Item Eustachius Sebastien. in conc. Gang. damnatus.

Conc. Gãgren de sacr. Imag.

Leo Isauric. & Const. Copronymus hagiomachi reliquias sanctor. tollere nituntur.

8 Eandem vero hæresim in septima olim generali Synodo reiectam, damnatamque, vtpote quæ iampridem extincta, ac pene in tenebris sepulta euanuerat, denuo ab inferis rediuiuam excitare impudentissimus Nouatorum omnium coryphæus Ioannes Wiclef temerario ausu non dubitauit; quam cæteri deinde Nouatores (quibus nouæ fidei dogmata semper placent, & antiqua veritas odio est) ipsi videlicet Lutheri, atque Caluini sectatores post tot secula aduersus Catholicos tuendam, propugnandamque mordicus suscepere. Contra quos totidem iacula, quot verba intorquens sacrosancta Synodus Tridentina sess. 25. pro sacrarum reliquiarum cultu isthæc sanctissime, edito canone, sanxit: *Sanctorum quoque martyrum & aliorum cum Christo viuentium sancta corpora, quæ viua membra fuerunt Christi, & templum Spiritus sancti, ab ipso ad æternam vitam suscitanda, & glorificanda, à fidelibus veneranda esse, per quæ multa beneficia à Deo hominibus præstantur; ita vt affirmantes sanctorum reliquijs venerationem, atque honorem non deberi, vel eas, aliaque sacra monumenta à fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis impe-*

Ioan. Wiclef impiam illam hæresim pridẽ extinctam ab inferis reuocat.

Item Lutherus, & Caluinus nefarij eiusdem defensores.

Conc. Trid. sess. 25.

Concilium Trid. sanctorũ reliquias venerandas esse definit, damnatq; contrarium asserentes.

impetrandæ causa sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse, prout iampridem eos damnauit, & nunc etiam damnat Ecclesia. Hæc, inquam, ad sacrum reliquiarum cultum, qui semper viguit, retinendum, propagandumque, necnon ad laudabilem Ecclesiæ consuetudinem, auctoritate confirmandam a sacra Tridentina Synodo definita fuere, damnatis subinde ac perpetuo silentio addictis tanquam hæretica labe infectis, qui contrariam temere, pertinaciterque sententiam asserunt, atque defendunt.

Eadem hæresis reliquias impugnans a pluribus Cōcilijs olim cōdemnata est.

Conc. Afric. act. 7. can. 14. Conc. Brach. act 3. c. 5. Conc. Epaun. can. 25. Conc. Mogun. can. 51. Later. can. 62.

8 Quæ quidem impia hæresis, vt rem altius repetamus, iam olim in septima Synodo act. 7. Concilio Africano 5. can. 14. Bracharen. 3. can. 5. Epaun. can. 25. Mogunt. sub Carolo Magno can. 51. Later. sub Innocentio Tertio can. 62. constanti Patrum auctoritate sacris legibus repressa, ac confutata est. Quam item ob causam Vigilantium petulanti ore reliquiarum vsum impugnantem, negantemque eisdem honoris gratia lucernas (vti mos erat) incendi debere, aculeatis acriter verbis Hieronymus perstringit: *In tumulis sanctorum*, inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed vt noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Multa insuper, quæ ad sacras reliquias, earūdemque venerationem spectant, decreta salubriter fuere *in cap. Audiuimus, de reliquijs & veneratione sanctorum, & in cap. Cum eo, de reliquijs, & in Conc. Later. sub Innocentio Tertio*, quæ studiosus antiquitatis ecclesiasticæ lector, si libet, fontem adeundo consulat.

Hieron. contr. Vigilant.

Cap. Audiuimus de reliquijs & venerat SS. in Conc. Later.

Orthodoxe sanctorumque reliquiæ in Ecclesia adorantur.

9 Interim, vt breuiter exponamus, qua potissimum ratione absque vllius suspicione labis Sanctis, eorumdemque reliquijs adorationis cultus in Ecclesia exhibeatur, nec idololatriæ quis notam incurrat, quod tamen hæretici frequenter inclamant; & insectatores reliquiarum passim obijciunt. Vt propositæ igitur quæstioni obiter faciamus satis, hic repetenda videntur, quæ Suarez insignis Societatis Iesu Theologus ad rei nostræ propositum disertissime docet: *Si enim absolute*, inquit, *loqui velimus de personis sanctis etiam cum Christo regnantibus, verum quidem est, si absolute adorentur, propter creatam sanctitatem non adorari religione, sed dulia. Et consequenter etiam verum est, irreuerentiam irrogatam sanctis, non vt habent respectum ad Deum, sed vt homines sunt excellentes, vt sic non religioni, sed duliæ opponi, vt bene etiam adnotauit Valentia in suis disputationibus. At vero si sancti considerentur, quatenus amici sunt Dei, & in eis ipse honorari potest, & illi etiam per respectum ad ipsum, vt sic per religionem Dei colantur; & consequenter etiam iniuria eis facta, sacrilegium est contra religionem Dei: vnde probabile est, quod omnis iniuria sanctorum cum Christo regnantium transit in Deum, sicut irreuerentia facta principi transit in Regem, licet non sit intenta respectu Regis: & hæreticus contumeliam inferens imagini Dei, iniuriam facit Deo.* Hæc pro tuendo sanctorum cultu, & reliquiarum veneratione aduersus delirantes ac impios contemptores arma ex reconditis Theologiæ promptuarijs excerpta laudatissimus scriptor suppeditauit. Sed hic gratis auribus excipiamus, quæ habet ad rem infra: *Loquendo de sanctis cum Christo regnantibus, & considerato communi modo, quo in Ecclesia Dei coluntur, vix potest irreuerentia in sanctum separari, sicut à sacrilegio in Deum, quia æstimandi sunt vt coniunctissimi Deo, qui vult eos maxime è nobis honorari, & tanquam suam æstimat irreuerentiam, quæ contra illos fit.* Hæc ibi, qui demum de sanctorum reliquijs speciatim agens, isthæc subdit: *Admittimus sacrilegium inhonorando has, quia in Ecclesiæ vsum hæ res habentur, & æstimantur vt instrumenta diuini cultus, & ideo habentur sacræ, non tantum in ordine ad sanctos, sed etiam in ordine ad Deum, non minus quam sacræ vestes, vel altaris ornamenta.* Hactenus in rem præsentem Suarez, quibus tanquam clypeo perfidas calumniantium hæreticorum blasphemias valide, constanterque retundit, & sacris martyrum reliquijs insultantium linguas quot notis, quot sententijs, tot aculeis, totidemque gladijs transfigit.

Suar. t. de relig. l. 3. c. 6. de sacril.

Qua ratione adorandi?

Valen. to. 3. disp. 1. q. 14. punct 2.

Iniuria sanctorum transit in Deum.

Deus sanctos à nobis maxime honorari vult.

Sacrilegium est sanctorum reliquias aspernari.

10 Sed vt sanctorum quoque Patrum ore perfidia hæreticorum confutetur, in eorumdem insaniam, & sapientissimis quidem verbis, acerrime Damascenus inuehitur: *O hominum*, inquit, *absurditas! Nonne animaduertitis vos plane sanctorum inimicos confiteri? nam si Christi imaginem admittentes, sanctorum imagines repudiatis;* con-

Damasc. orat. 1. de imagin.

Inimicum se Christi fatetur, qui sanctos repudiat.

constat vos non tam illorum imaginibus, quam honoribus aduersari: quippe qui Christi tanquam honorati imaginem facitis; sanctorum autem vt vilium & abiectorum effigies respuitis, veritatem ipsam mendacem appellatis: Viuo enim ego, dicit Dominus, hos, qui me honorat, honorabo. Hæc ille, quæ plane verba, æque temeritatem eorum suggillant, qui sacras imagines ac reliquias impugnant: *Deus enim sanctos honorat iam mortuos magis, quam Reges adhuc viuentes in honore habentur ab hominibus,* vt optime Diuus Bonauentura contra eosdem his plane verbis argumentatur: *Quia hic sanctus martyr Deum honorauit, ipsum Deus gloriosum effecit. Qui vnquam Reges, qui barones aut nobiles sic à mundo honorantur, vt martyres? immo vt martyrum crura? maior longe honor exhibetur Stephano, siue Laurentio, quam Alexandro, siue Apostatæ Iuliano.*

D. Bonau. ser. 2. de Mart. in ord. 14.

Maior honor sanctis quam vllis vnquã Regibus exhibetur.

11 Vides igitur amice lector, quam impense reliquias martyrum, ac sanctorum exuuias honorari in Ecclesia Deus voluerit, qui nec ipsosmet dæmones eorumdem obticere gloriam permisit: cum enim hi sanctorum Dei virtute & meritis, ac si inferni ignibus torqueantur, condigna eisdem laudum præconia soluere, & recolendum iugiter reliquiarum cultum, vel ipsis subsannantibus hostibus, suggerere, atque inculcare coguntur. Sed ad instituti propositum disertis perorantem verbis Chrysostomum audiamus: *Sanctorum ossa,* inquit, *dæmones sistunt ac torquent, cum nullus videatur, nullus immineat dæmonis lateribus, audiuntur tamen clamores, dilacerationes, flagella, tormenta, dæmone non ferente admirandam illam virtutem, & qui corpora gestarunt, incorporeas superant potestates. Puluis, ossa, cineres inuisibiles illas affligunt naturas.*

Dæmones gloriam illorum eloqui coguntur.

Chrysost. hom. 26. in ep. 2. ad Corinth.

Dæmones sãctorum reliquijs torquẽtur.

12 Idem plane de sanctorum reliquijs Gregorius Nazianzenus testatur, dum in Iulianum Apostatam detestandũ Christianæ religionis hostẽ hisce verbis inuehitur: *Ab his dæmones pelluntur, & morbi curantur, quorum apparitiones & prædictiones, quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ, siue manibus contrectentur, siue honorentur, &c.* & idem alibi Nazianzenus hæc ait: *Estque adeo frequens horum luctæ, certaminumque veneratio, vt exiguus puluis, aut reliquiæ veterum ossium, totius ad honorem sufficiat, &c.* Sed Nazianzeno pro sacris reliquijs Baronius adstipulator accedat: *Magna sunt hæc,* inquit ille, *sed quod ad reliquias spectat, maiora his addimus, quod non tantum tenuis puluis ex ossibus martyrum, capillus, vel pannus vilis aliaque tenuiora eorumdem martyrum monumenta talia præstent, sed & si super istorum sepulchra flores & alia huiusmodi admoueantur, tantam ex his, quæ intus sunt, sacris reliquijs virtutem hauriant, vt ad animarum corporumque salutem consequendam, ac insuper ad mortuos excitandos potestatem accipiant. Est de his omnibus locuples testis sanctus Augustinus, qui libro de Ciuitate Dei, alijsque in locis hæc fusius est prosecutus. Sed adhuc maiora his accipe, Puluis ipse, qui situ sepulchrum obducit, vel circa ipsum iacens pedibus teritur, virtute martyrum miracula ingentia edere consueuit.* Hucusque Baronius.

Naz. orat. in Iul. Apost.

Idem in Cygn. carm.

Bar. in Mart. Rom. c. 10.

Mirifica martyrum reliquiarum virtus.

Aug. lib. 22. de ciu. Dei c. 8.

13 Si quis vero haud cum Catholicis sentiens, auditis signorum portẽtis, quæ passim per beatos martyres patrari conspicimus, in medium ex aduerso prosiliẽs signa non fidelium sed infideliũ esse pronũciet, sicut impius olim Vigilantius fœtido iactabũdus ore effutiebat, Hieronymũ audiat perfidi eiusdem hæretici verba insectantem: *Nolo mihi dicas,* inquit, *signa infidelium sunt, sed responde, quomodo in vilissimo puluere & fauilla, nescio qua tanta sit signorum, virtutumque præsentia; sentio infelicissime quid doleas, quid timeas, spiritus est immundus, qui hæc te cogit scribere sæpe hoc vilissimo tortus puluere.* Eadem fere infra contra ipsummet Vigilantium scribens inculcat: vbi enim de sanctorum Andreæ Apostolis Lucæ, & Timothei reliquijs Constantinopolim translatis agit, hæc per ironiam pro sacro reliquiarum cultu habet: *Sacrilegus fuit Constantinus Imperator, qui sanctas reliquias Andreæ, & Lucæ, & Timothei transtulit Constantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantij, illorum se sentire præsentiam confitentur.* hæc Hieronymus.

Miracula martyrum signa infideliũ hæreticus vocat.

Hieron. contr. Vigil.

Arguitur ab Hieronymo.

Reliquiarum præsentiam dæmones ferre nequeunt.

14 Magnificentissimum autem Constantinopolitana in vrbe templum, cuius hic mentio incurrit, a Constantino Imperatore ad sanctorum martyrum reliquias religioso cultu excipiendas, erectum fuisse, Socrates his verbis edocet: *Quam quidem Ecclesiam eam ob causam Constantinus ædificauerat, ne Imperatores, &* Sa-

Templum reliquijs sanctorum conseruandis à Constantino erigitur.

Soc. l. 1. c. 12. & 26 in fin.

Sacerdotes, Apostolorum reliquijs aliquando destituerentur. hæc Socrates. Porro sacratissimum Beati Andreæ Apostoli corpus Amalphim deinde translatum, quantis diuinitus miraculorum signis coruscauerit, vt idem Baronius ait, in illius Ecclesiæ Archiuis, rei gestæ monumenta continentur. De perenni item miraculo scaturientis inde liquoris medici ad curandos morbos, totus pene Christianus orbis est testis; in omnes enim regiones ex eo fonte fluxere riui, et si de his quæris testimonium antiquorum, habes Gregor. Turonensem lib. de gloria martyrum cap. 31. Huc item spectant quæ de S. Nicolai Episcopi reliquijs ex Myra ciuitate Lyciæ Barium in Apulia translatis vberius a scriptoribus enarrantur, & ab his, qui translationem hanc recensent: sed hæc interim lectori ex Baronio tanquam ex fonte in suis ad Martyrologium notis propinanda duximus: *Ex eiusdem*, inquit, *sancti antistitis corpore vt è perenni quodam charismatũ fonte stillat liquor salubris, sicut olim cum esset Myræ: quamobrem Emmanuel Imp. cum de eo agit in Const. nouella de ferijs, his titulis eum exornat: Nicolaus miraculis insignis, vnguentorum fragrantia scatens, extat apud Theodos. Balsam. in nom. Photij tit. 7. c. 2. Deus enim Opt. Max. cum multis modis Sanctorum suorum cineres illustrarit, eo etiam honore dignatus est, vt ex aridis ossibus (vt olim ex asini maxilla, qua Sampson Philistæos deleuit, aquæ fontem manare fecit) liquorem medicamenti vim habentem ad curandas malas valetudines, & impios hagiomachos conuincendos iugiter fluere voluerit: idque non tantum Andreæ Apostoli, ac Nicolai, sed & aliorum complurium sanctorum reliquijs præstitit.* Certe de pretiosi liquoris vnguento, quod è sanctissimi Nicolai sepulchro iugiter emanare consueuit, in sacro hymno, qui in Toletano Breuiario legitur, hæc carmina describuntur:

Cuius tumba fert oleum,
Manes oliuæ nesciunt,
Quod natura non protulit,
Marmor sudando parturit.

Quæ omnia supracitatus in suis ad Rom. Martyrologium notis refert Baronius.

[Baron. in an. Mart. Rom. die 9. Maij. — Ex B. Andreæ Apost. corpore salubris stillat liquor. — Vinc. lib. 25. c. 83. Sur. to. 7. Nolanus Sigebertus in Chronic. — Item Barij è sacris ossibus S. Nicolai. — Encomium S. Nicolai ab Emmanuele Imp. editum. — Iudic. c. 5. — Baron. in not. ad Mart. Rom. die 6. Decemb.]

15 Neque hic interim pium, studiosumque sacræ antiquitatis lectorem latere volumus, ipsamet beatorũ martyrum ossa, etsi arida, medici liquoris iugiter emittendo guttas, contra impios sacrarum reliquiarum insectatores pro se apologeticum quodammodo sermonem scripsisse & oblatrãtes susurrones perscripta sententia confutasse. Vt de cęteris autem hic taceamus, sanctorum Laurentij presbyteri, sociorumque martyrum reliquiæ, quibus Nouaria decoratur, mirum quemdam liquorem curandis, abstergendisque quibusuis morbis singulare remedium diuinitus olim scaturiebant, cuius rei clarissimi testes sunt ipsæmet litteræ marmoreo eorumdem beatorum martyrum sepulchro ad signum eiuscemodi luce clarius comprobandum insculptæ; sed quæso Baronij verba ex Martyrologio Romano die 30. Aprilis in medium lectori proferantur: *Placuit hic describere*, inquit ille, *antiquum epigramma exculptum in marmoreo sepulchro, quod dictorum sanctorum martyrum sacris ossibus est refertum, ex quibus medicus liquor manare consueuit. Est autem huiusmodi.*

Aspicis hoc marmor tumuli de more cauatũ?
In solidum est intus, rima nec vlla patet.
Vnde queat tellus occultas mittere lympas;
Manat ab ingestis ossibus iste liquor
Si dubitas, medio sudantes tolle sepulchro
Relliquias, dices, Vnda salubris vbi est?

Hæc de sanctorum martyrum reliquijs nobili portento decoratis Baronius.

16 Hæc sunt, ò Lector, Christianæ fidei miracula dixerimne, an trophæa, quæ sanctorum merita, eorumdemque cultum legentibus, audientibus, ac videntibus iugiter prædicant, atque inculcant: ne quis vero cæcum Vigilantium imitatus in tanta miraculorum luce cæcutiat, mente quæso Hieronymum aduersus eumdem pro sacris reliquijs hæc iterum scribentem repetat: *Ais Vigilantium, qui κατ' ἀντίφρασιν hoc vocatur nomine, nam Dormitantius rectius diceretur, os fœtidum rursus aperire, & putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias, & nos qui eas suscipimus appellare cinerarios, & idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneramur? O infelicem hominem, & omni lacrymarum fonte plangendum: qui hæc dicens non se intelligit esse Samaritanum, & Iudæum, &c.* Verum idem Hieronymus in acie pro sacrosanctis reliquijs aduersus hæreticorum antesignanum Vigilantium strenue consistens isthæc iacula validius intorquet: *Gallia mon-*

[E sepulchro martyrum liquor medicus manat. — Baron. in Mart. Rom. die 30. Apr. — Epigramma sepulchro S. Laurentii presb. & soc. insculptum. — Hieron ep. 13. ad Ripart. — Cinerarios, & idololatras catholicos ob cultum reliquiarum hæreticus appellat, arguiturq; ab Hieronymo.]

monstra non habuit, sed viris semper fortissimis, & eloquentissimis abundauit. Exortus est subito Vigilantius, seu verius Dormitantius, qui immundo spiritu pugnet contra Christi spiritum, & martyrum neget sepulchra veneranda. Sed hæc nobis vel obiter pro sacris martyrum reliquijs aduersus oblatrantes propugnacula sanctorum patrum ope statuisse sufficiat.

17 Quoniam igitur (vt ad nostra redeamus) post superata tormentorũ certamina ad supernæ beatitudinis felicitatem illico euolare martyres, edocti diuinitus Christiani constanti fide tenebant, eorũdemq; animas post breuem agonis cursum optatissimã consequi immortalitatis coronam protestabantur, ad quarum deinde consortium corpora quoque ad diem nouissimum, quæ intra tumuli angustiam concludebantur, Archangeli tuba euocanda essent: hinc eorumdem reliquijs, quibus futuræ semen glorificationis inerat, honorem quammaximum impendere nullo vmquam tempore destiterũt; sacrum vero cruorem, quem pro Christo inter carnificum manus libenti profundebant animo, rem veluti pretiosissimam, nacti, thesaurorum instar habere apud se gestiebant.

Corpora sanctorum ob futuræ in ijs semen glorificationis honorantur.

18 Porro is ac tantus, vel inter persecutionum procellas, Christianorum ardor extitit, vt sacri eiusdem cruoris guttas, persecutoribus ipsis videntibus, ac pariter inuidentibus, & quod omnem excellit expectationem, exerto interdũ gladio minitantibus necem, nullo intermisso studio ac labore colligeret. Quamobrem lectori haud mirandum est, dum in subterraneis antiquorum Cœmeteriorum cauernis, vt suo infra loco dicemus, vasa tum vitrea, tum figlina venerando beatorum martyrum referta sanguine, apud eorumdem sepulchra inuenire passim, ac videre contingit. Qui sane pretiosissimi sanguinis liquor è venis quondam scaturiens immortali æternoque Deo in suauitatis odorem ob fidei confessionem oblatus, apud celeberrimas quasque Vrbis & orbis Ecclesias ad hanc vsque diẽ summa veneratione asseruatus colitur: & vt de cæteris interim vrbibus taceamus, quæ recolendis hisce thesauris apprime ditantur, ac veluti congestis gemmarum monilibus nitent mirifice, atque coruscant, Romæ præsertim, ac Neapoli sanctorum martyrum Io: Baptistæ Præcursoris, Stephani Protomart. Ianuarij Episcopi, Pantaleonis medici, aliorumque inuictorum Christi martyrum sanguis etiam nunc, quo par est, religionis cultu seruatur, ac fidelibus venerandus exponitur. Verum cum *sanguis*, vt Ambrosius ait, *suam habeat vocem*, pretiosissimus & iste martyrum sanguis, populis adhuc præter consuetum naturæ morem, rerumque ordinem stupenda quæque, ac inaudita, quæ eorumdem meritis in dies contingant, mirantibus, ineffabilem Dei potentiam eloqui iugiter, ac prædicare videtur.

Sanguis martyrum studiose colligitur.

Et in vasis ad eorumdẽ sepulchra recõditur.

In multis Vrbibus nunc magna veneratione colitur.

Sanguis S. Io. Baptistæ, S. Stephani, S. Ianuarij, & S. Pantaleonis.

Ambr. lib. de Abel.

Et mira per illum opera iugiter patrãtur.

19 Sed quoniam de B. Stephani protomartyris sanguine mentio opportuna recurrit, haud ab instituti proposito alienum videbitur, si vel obiter hic, quæ de vitrea eiusdem sanguinis ampulla Baronius noster in suis ad Romanum Martyrologium notis commemorat, nostris hisce paginis inseramus: vbi enim de inuentione corporis B. Leuitæ, & de signis, quę ab eiusdem sacris reliquijs patrata sunt, sermonem fecit; de quibus S. Augustinus lib. 22. de ciuitate Dei c. 8. prolixius agit, & ser. de diuersis 31. 32. 33. & epist. 103. ad Quinctianum, Euodius præterea Episcopus Vzalensis eadem duobus libris prosecutus est: & de ijsdem demum agit S. Prosper lib. de prædic. dimid. temp. cap. 6. isthæc Baronius addit: *Cum autem postmodum Wandali in Africanam prouinciam grassarentur, fertur S. Gaudiosus Episcopus ampullam vitream concreti sanguinis S. Stephani inde Neapolim Campaniæ vrbem fugiens secum asportasse; quæ hactenus ibidem in Ecclesia eiusdem S. Gaudiosi religiose asseruatur: vbi adhuc miraculum perseuerat, vt super altare ampulla posita, dum sacra Missarum solemnia peraguntur, liquescere velut recens effusus sanguis aliquando conspiciatur, idque hac ipsa die, qua S. Stephani corporis inuentio celebratur.*

Baron. in notis ad Mart. Rom. die 3. Aug.

Ampulla sanguinis S. Stephani Neapoli asseruatur.

In Missæ sacrificio diuinitus liquescit.

20 His enarratis aliud insigne prodigium subinfert, quod circa sacri eiusdem cruoris ampullam oculis videntibus diuinitus obtigit, duo quidem præclara vno eodemque temporis momento inspicienda, & contemplanda exhibens miracula. Ait igitur Baronius: *Sed illud plane admiratione dignissimum, quod cum olim annis singulis tertia Augusti fieri consue-*

Aliud magis admirandum de eodem B. Stephani cruore.

ſueuerit, ipſo etiam anno, quo auctoritate ſanctiſsimæ mem. Gregorij Papæ XIII. reſtitutum eſt Romanum Kalendarium ad formam reductionis anni, non vt olim decem poſt dies, ſed eadem ipſa feſta die ſanguis viſus eſt ebulliſſe, ſicque annis ſequentibus: idemque accidit de ſanguine S. Ioannis Baptiſtæ. Et eius rei fidiſsimus, ac ſinceriſsimus teſtis inter alios Illuſtriſsimus, ac Reuerendiſs. D. Franciſcus Maria Tauruſius S.R.E. nunc Cardinalis, qui noſtræ Congregationis Oratorij Neapoli exiſtentis olim præfectus, cum in altari, vbi ampulla ſanguinis erat, ſacras Miſſas ageret, concretus inſtar lapidis viſus eſt ſanguis liqueſcere totus in guttas. Alia complura his ſimilia in diuerſis orbis Chriſtiani partibus accidiſſe audiuimus: vt ex hoc plane conſtet, diuinis ſuffragijs, quæ in ſancta Catholica Eccleſia ab ipſoque Romano Pontifice conſtituta ſunt, probari atque firmari. En lector decretis ac ſtatutis rite ab Eccleſia diuinum ſuffragium adeſt, & quæ a Romano Pontifice circa vniuerſalis Eccleſiæ regimen quoad mores & dogmata peraguntur, aut definiuntur, ſignis vtiq; ac portentis comprobantur. Sed audi, quid de eadem ſanguinis ampulla Baronius aſſerit: *Quod ad eamdem*, inquit, *ampullam ſanguinis Protomartyris ſpectat, quam per S. Gaudioſum ex Africa Neapolim diximus fuiſſe delatam; hanc ipſam opinamur, vel ſaltem illi admodum ſimilem, cuius idem, qui ſupra, auctor commentarij, qui fertur nomine Euodij Epiſcopi Vzalenſis, meminit, cum agit de reliquijs, & miraculis Protomart. Stephani lib. 1. cap. 1. his verbis: Ampulla quædam ei demonſtratur intra ſe habens ſanguinis quandam aſperſionem, & ariſtarum quaſi oſsium ſignificationem.* Et paulo poſt: *Ampullam ſicut oculis ſuis viderat ancilla Dei in ſomnij reuelatione, ſic inter manus ſuas accepit poſtea ſacerdos. Hæc auctor, qui licet perperam inſcribatur Euodius, cum potius ad Euodium ſcripſerit, de eius tamen ſinceriſsima fide non dubites. Produnt enim eiuſdem Luciani litteræ non tantum articulos martyris, ſed & terram ipſam ſanguine madefactam ab Oroſio in Africam tranſportatam.* Hæc Annalium Eccleſiaſticorum ſcriptor de inuicti Protomartyris ſanguine ad rem noſtram recenſet, vbi & plura de ſignis ac miraculis reliquiarum eiuſdem virtute patratis ſubtexit, dum ſacras eiuſdem reliquias in Gallias delatas fuiſſe ſcribit: de quibus Gregor. Turon. agit hiſt. lib. 1. cap. 31. & de glo. mart. c. 33. vbi & de miraculis editis.

Card. Tauruſio oculato teſte ſacer ille ſanguis in altari ebulliit.

Statuta in Eccleſia Rom. Pontificis manifeſto Dei ſuffragio ſæpe probantur.

S. Gaudioſus ampullam illam ſanguinis protomartyris ex Africa Neapolim defert.

Ab Oroſio terra eiuſdē protomart. ſāguine madefacta in Africam trāslata.

21 Narrat præterea Anconæ lapidem, quo idem beatiſſimus protomartyr percuſſus eſt, venerationis gratia depoſitum magno honoris cultu a fidelibus frequentari conſueuiſſe: *Celebris itaque*, inquit Baronius, *olim fuit cultus memoriæ eius martyris ex illo lapide, poſtmodum autem venerando corpore inuento aucta ea dies eſt celebriori ſolemnitate, quæ iam ſemel lapidis eius memoriæ dicata erat, vnde apud Bedam, & aliqua alia manuſcripta non tantum hac die agitur de inuentione prædicta, ſed & de viuo lapide illo, ex quo multa etiam miracula velut mel de petra (iuxta propheticum illud) oleumque, de ſaxo duriſsimo emanabant.* Hactenus ad rem noſtram Baronius pretioſi ſanguinis theſaurum in vitrea aſſeruatum ampulla, & mirabiliter liqueſcentis contemplandum obtulit, ad ingerendā quibuſuis gentibus, & ſi nondum credentibus, tamen inſpicientibus admirabilem martyrum, & effuſi pro Chriſto ſanguinis virtutem, quæ quidem nobis in medium afferre congruum viſum eſt, vt intelligatur, quo ſtudio ab ipſis Eccleſiæ primordijs martyrum ſanguis colligi a fidelibus, atque intra eorumdem ſepulchra cuſtodiri conſueuerit, vt in protomartyris ſanguine comprobatur; nec id veluti nouum futilis obſeruantiæ adinuentum, qui alieni a fide ſunt, nobis obijcere valeant, ſed ſi ſcriptis a ſacra antiquitate petitis fidem præſtandam non eſſe contendunt, ſaltem ſacra perluſtrando Cœmeteria, rem oculis deprehendendo, veritati manus, martyribus honorem, Deo gloriam præſtent.

Vnus de lapidibus S. Stephani cum veneratione ob miracula ex eo emanantia Anconæ aſſeruatur.

Tam manifeſtis ſignis conſpicuas reliquias aſpernari, ſtulta, ac peruicax impietas eſt.

Haud nouo adinuento reliquiæ in Eccleſia colūtur

22 Paribus quoque prodigijs in Eccleſia S. Ioannis Baptiſtæ Præcurſoris ſanguis decoratur. In Neapolitana quippe vrbe celeberrima, vbi concretus in vitrea ampulla reconditur, annuo recurrente martyrij die, quo pro veritate conſtanter aſſerenda, ac tuendo caſtimoniæ candore aduerſus effrænem Herodianam libidinem capite obtruncatus eſt, dum de inceſtuoſis eumdem nuptijs acrius redargueret, verbis illis: *Non licet tibi habere vxorem fratris tui*: res mira! concretus licet ſanguis, dum ſacra altaris myſteria peraguntur, & ſacerdos ipſa euangelici oraculi verba de-

Ampulla ſanguinis S. Io: Baptiſtæ Neapoli etiam viſitur.

Die decollationi eius ſacro liqueſcit.

depromit, sanguis, inquam, ac si iterum è venis prosilire gestiat, ac testimonium aduersus libidinem in castitatis obsequium denuo proferre sitiat, mox colliquefieri diuinitus cernitur. Idem quoque augustissimus Prophetæ cruor, vbi in offerenda sacrosancti altaris hostia, ad sanguinis Dominici consecrationem deuenitur, nouo exultationis mysterio liquefit, & qui adhuc in matris vtero conclusus Christum adesse exultando præsenserat, nunc haud minori portento sanguis exultabundus dum prosilit in occursum Domini, sacratissimum Christi sanguinem adesse testatur: cuius rei locupletissimi testes sunt viri fide dignissimi, qui se rem oculis comprobasse narrant, & lacrymis vltro pietatis gratia profusis, Christianæ religioni haud mira iugiter deesse portenta hæc lecturis palam ingerunt, ac prædicant.

Et in Missæ sacrificio ad verba sacerdotis consecrãtis Calicẽ exultabundus prosilit.

23 Rei huius prorsus admirãdæ, quæ omnem oculorum fidẽ, expectationemq; nouo portenti genere transcendit, Clemens Merlinus Foroliuien. qui Romanæ Rotæ Decanus, & sacræ Pœnitentiariæ Regens decessit, vir ob præclara merita Vrbi, ac Orbi notissimus, cum Neapoli quondam testis oculatus affuisset, prædicandum iugiter liquescentis portentum sanguinis, quo sanctissimus Præcursor haud semel rediuiuus in orbe coruscat, carminibus eleganter expressit, quæ quidẽ carmina in ipsius sanctissimi Præcursoris, cui dicata sunt, obsequium, & veluti nobile tanti viri, atque ingenij monimentum hic extare voluimus.

Huius portẽti oculatus testis Clemens Merlinus Rõ. Rotæ Decanus.

Hic vbi Chalcidico Syren circumflua Ponto,
Irrita Tyrrhenæ murmura sentit aquæ.
Indigenæ Patris celebratos sanguine muros,
Aduena felices iam quoque sanguis habet.
Sanguis, ab incesto petijt quem præmia Rege
Inter Idumæas dira puella dapes.
Cum sacri Vatis ceruicem nata resectam
Matris ad infamis ausa referre manus.
At sanguis meliore manu seruatus, amicos
Littore Cumæo venit ad vsque sinus.
Hic dum perspicua delubro clauditur vrna,
Frigore duratus desijt esse liquor.
Jam tamẽ aut glacies, aut gẽma gelata ruborẽ,
Sanguinis in solido seruat, amatq; globũ.
Quin simul attigua diuina litatur in ara
Victima (res oculis testibus acta meis)
Liquitur in subitum noua per miracula rorẽ,
Et natat in nitido defluus orbe cruor.
Ebullitq; recẽs, & gestit, & vrget, & instat,
Et quacumq; licet quærere, quærit iter.
Carceris impatiens nexus nisi vitreus arctet,
Cernis in amplexus Christe subire tuos.
Scilicet in matris quod pridem conditus aluo,
Sãguis idẽ in vitreo carcere clausus agit.
Exultatq; iterũ, atq; iterũ præcurrere certat,
Nũtius in Domini sanguine, sãguis adest.

Clemens Merlinus Rom. Rotæ Decanus.

Et hæc studioso lectori propinasse sufficiat.

24 Verũ vt ad nostra redeamus, certe de S. Ianuarij Mart. ac Episcopi cruore in Breuiario Romano mirum quiddam enarratur, his plane verbis: *Præclarum illud quoque, quod eius sanguis, qui in ampulla vitrea concretus asseruatur, cum in conspectu capitis eiusdem martyris ponitur, admirandum in modum colliquefieri, & ebullire, perinde atque recens effusus, ad hæc vsque tempora cernitur.*

Sanguis S. Ianuarij præsenti eiusdem capite colliquescens ebullit.

25 At vero recensito hactenus B. Ianuarij miraculo potest & aliud addi, quo S. Pantaleonis medici Nicomediensis sub Impp. Diocletiano, & Maximiano ob fidei confessionem interempti cruor, qui è venis in lactis speciem reciso capite scaturijt, iugiter illustratur. In Rauellensi enim ciuitate, quæ in Neapolitano Regno extat, in Cathedrali Ecclesia eiusdẽ sacri cruoris ampulla adhuc seruatur, qui cum toto anni tempore coagulatus appareat, festo recurrenti die liquefieri cernitur. Nostra item Vallicellana beatæ Mariæ, & S. Gregorij Ecclesia de Vrbe alia item eiusdem sanguinis ampulla ex maiori Rauellensis Ecclesiæ decerpti nobilitatur, quam Eminentissimus olim Card. Cusanus nostræ Congregationi dono dedit: qui quidem sacer cruor a primis vesperis festiui eius diei cum coagulatus antea existeret, mirum in modum liquefieri, ac ebullire cunctis cernentibus conspiciebatur, cuius rei multi ex Patribus nostræ Congregationis oculati testes fuere: verum multis abhinc annis id martyr secreto Dei consilio haud vltra ita palam præstitit, sed hoc dumtaxat admirandum relucet, quod iste sanguis, cum infra anni tempus fusci coloris sit, circa festiua hæc tempora nitidi, ac limpidi coloris speciem præsefert, & cum lacti permixtus videatur, illud certe prædicandũ, quod incorruptus post mille trecentos & triginta duos annos perseueret. Si quis vero teme-

Petrus Ribadeneir. in l. b. fol. sanctorum die 27. Iulij.

S. Pantaleonis sanguis festo eius die quotannis liquefit.

Hoc eiusdem sanguinis portentum in Ecclesia Vallic. Romæ visum.

mere isthæc negare audeat, si nedum fidem miraculis, oculis saltem fidem adhibeat Neapolim ad Ianuarij sanguinem intuendũ accedat, inspiciat, contempletur, non peraguntur hæc in angulo domus, sed in publica luce, in totius orbis theatro; nota sunt omnibus, non vni vrbi, immo toti iam terrarum orbi innotuere, quot homines, tot testes, tot præcones, qui martyris portentum asserant, ac prædicent. Verum vt veritatis lumen, quisquis ille est, recipiat, consulentem audiat Hieronymum, qui Vigilantium hac super re pari ratione delirantem hisce verbis compellat: *Do*, inquit, *consilium, ingredere Basilicas martyrum, & purgaberis*. Quo autẽ cultu sacras easdem reliquias doctor sanctissimus prosequeretur, his verbis insinuat: *Ego confiteor timorem meum, ne forte de superstitione descendat* (religione videlicet nimis anxia) *quãdo iratus fuero, & aliquid mali in animo meo cogitauero, & me nocturnum phantasma deluserit, basilicas martyrum intrare non audeo: ita totus & corpore & animo pertremisco.*

Lect. Breu. Rom. die 19. Septemb.

Ad martyrũ basilicas Hier. ablegat hæreticos vt credant.

Hieron. contr. Vigil.

Diui Hieronymi scrupulus.

26 Quanti vero sacri guttas cruoris, inæstimabiles videlicet cælestium thesaurorum margaritas, Christiani facerent, ac tota auiditate perquirerent, & inter ipsasmet carnificum manus, inter districtos gladios, & secures deuoti exciperent, haud paucis sanctorum martyrum, vt infra patebit, exemplis comprobatur. Et vt dicendi exordium faciamus; in actis quidem beatissimi Cypriani Carthaginensis Episcopi ac martyris hæc Pontius ad instituti propositum recitat: *Exuit se* (Cyprianus scilicet) *lacernum birrum, & stans in linea expectabat spiculatorem, cui & viginti quinque aureos dari præcepit. Fratres vero flentes linteamina & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur in terra.* O admirandam viri ad necem, ad martyria pro Christo anhelantis! O fidem & deuotionem Christianorum recolendam, pari studio sanguinis guttas ac gemmarum monilia ambientium!

Ardens Christianorum studium in colligendo martyrum sanguine

Act. S. Cypr. apud Pont.

S. Cypriani sanguinẽ linteaminibus fideles excipiunt.

27 In actis itẽ Syri, & Iuuentij Martyrum a Surio relatis, eumdem Iuuentiũ a B. Syro Mediolanũ ire iussum fuisse legimus, vt dignissima beatorum martyrũ Nazarij & Celsi corpora, a Christianis ibidem existentibus condigno reconderentur honore, descriptusque memorandi eorumdem certaminis libellus, victoriæ monumentum posteritati futurus, ad ipsorum caput instar coronæ reponeretur. Ab illis autem vir Dei postmodum lætus accepit, eorumdem corpora sepulchro iam illata fuisse. Cumque instantius ipse pro exuuijs quidpiam sibi, post nobilem reuectum de tyranno triumphum, è sanctorum reliquijs efflagitaret, vt præmemorata exhibent acta; *notum factum est ei, quandam Dei famulam, dum sancti Nazarij caput à lanista fuisset abscissum, sanguinem eius quodam linteo suscepisse, & fugam arripuisse. Iuuentius autem protinus ancillam Christi conuenit, & ab ea beatissimi martyris cruorem obtinuit, quem postea secum Ticinum detulit*. Isthæc præmemoratis in actis. Ex quibus videre est, qua solicitudine vel ipsæ Christianæ fœminæ mundum muliebrem, & sexum oblitæ, ex tortorum manibus cruorem, quem martyres profundebant, imperterrito animo subripere, ac prædari festinarent.

Iuuentius Nazarij mart. sanguinem Ticinum defert.

Act. SS mart. Nazarij, & Celsi MM. apud Surium.

28 Porro sacrum beatorum Nazarij, Geruasij, & Protasij sanguinem, quem gypso colligendum curauerat, se possidere iure quidem merito sanctus Gaudentius Brixiensis Episcopus gratulatur tractatu, quem in festo dedicationis Basilicæ sanctorum Quadraginta Martyrum habuit. Nobilissimæ item virginis ac martyris Cæciliæ sanguinem pia fidelium manu ambitiose collectum, eiusdem apud Surium acta testantur, & in M. S. Codd. Vaticano, S. Cæciliæ, & Vallic. aperte his verbis narratur: *Cuius sanguinem omnes bibulis linteaminibus populi, qui per eam crediderant, extergebant*, alias, *hauriebant*. Et in conscripto quodam libello, vbi inuentionis sacri eiusdem corporis mentio agitur, quæ sub Paschale Papa Primo contigit, eadem linteamina copioso imbuta cruore ad lectissimæ eiusdem virginis pedes inuenta fuisse hunc in modum legitur: *Vbi etiam linteamina, cum quibus sanguis eius abstersus, de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in vnum reuoluta, plenaque cruore inuenimus*. En Christianæ Religionis, quæ suspiciantur, monimenta! en trophæa martyrum sepulchris affixa, quæ recolantur! en sanguis Christianorum diuinitus

S. Gaudẽtius gypsum mart. sanguine imbutum se habere gloriatur

S. Gaudent. tract. 17. in fest. ded. Eccl.

S. Cæciliæ sãguis summo studio colligitur.

Sur. to 6. 22. Nou. M.S. Codd Var. S. Cæc. & Vallic.

Linteamina plena sanguine S. Cæciliæ cum eius corpore reperiũtur.

In rel. inuent. Corp. S. Cæcil.

nitus

nitus martyrij gladio nobilitatus! ſanguis nimirum, quo quis ſemel Deo conſecratus eſt martyr, perpetuo martyrum & fidei obſequio in ſepulchris reconditus conſecratur.

B Hippolyti cruorem ſpongijs fideles hauriunt.

29 Prudentius quoque elegantiſſimis carminibus de beati mart. Hippolyti ſanguine a Chriſtianis quam maxima cura collecto meminit. Hæc enim ille in ſuo Periſteph. cecinit:

Prudent. in Periſteph. hym. 11.

Palliolis etiam bibulæ ſiccantur arenæ,
Ne quis in infecto puluere ros maneat.
Si quis & inſudibus recalēti aſpergine sāguis
Inſidet, hunc omnem ſpongia preſſa rapit.

Mater filij ſui martyris ſanguinem colligit.

Et de Romani item martyris Antiocheni ſanguine, quem inter gladiorum ictus profluentem ipſius mater venerationis ergo apud ſe perpetuo reſeruandum pallio manibuſque exceperat, idem Prudentius hymno x. iſthæc habet:

Prud. hym. 10.

Talia retexens explicabat pallium,
Manuſque tendebat ſub ictu, & ſanguine,
Venarum & vndam profluam manantium,
Vt palpitantis oris exciperet globum;
Excepit, & charo applicuit pectori.

Serena Augusta velamine ſui capitis extergit ſanguinē B. Suſānæ.

30 Studioſus hic quoque lector mente repetat Serenam illam Auguſtam miræ religionis ac pietatis fœminā, Diocletiani Imperatoris vxorem, ipſomet, quo regium caput operiebat, velamine ſcaturientem e martyris Suſannæ membris ſanguinem exterſiſſe, ac veluti pretioſiſſimum quoddam pignus clam domi apud ſe cuſtodiendum detuliſſe, quod totum in eiuſdem Suſannæ actis verbis hiſce adnotatur: *Id vbi reſciuit Serena Auguſta, cum gaudio nocte veniens, collegit corpus ſanctæ Martyris, & ſanguinem eius illic fuſum ſuo velamine exterſit, poſuitque in capſa argentea in palatio ſuo, vbi diu, noctuque furtiuis vicibus orare non ceſſabat.* Vides hic ambitioſam Chriſtiani ſanguinis prærogatiuam. Vides excellentiam ſuſceptorum pro Chriſto vulnerum ſingularem; ſanguis nimirum, qui non auguſtam, immo in tormentis anguſtam facere animam conſueuit, vbi hic pro Chriſto effuſus eſt, Suſannam vere inclytam, vere auguſtam fecit, & Auguſtam martyri perpetuo gratulantem, obſequentemque reddidit.

Act. S. Suſan.

Tyrannus locum ſanguine S. Febroniæ aſperſū abradi iubet, ne colligatur.

31 Inuidit plane obſequium hoc Febroniæ martyri impius ille Lyſimachus, qui ira excandeſcens, diro eamdem martyrio affecerat. Hic quippe, ne eiuſdem ſanguis vlla poſſet ratione fidelium manibus excipi, terram ipſam, vbi, cum proſiliret e venis, aſperſus fuerat, proh ſcelus! diligenter abradi iuſſit, vt in M.S. Cod. Vaticanæ Baſilicæ in hunc ferme modum enarratur: *Et omnia membra, quæ abſciſſa ſunt, collige, & ſanguinem, qui in terram cecidit, fortiter rade, vt nihil remaneat, &c.* Hæc a ſacrilego homine, vt omni ſacrilegio manum daret, & dum terram purgat a ſanguine, nouo ſcelere ſe pollueret; hæc, inquam, in religionis odium demandata fuere. Memorandum inſuper illud eſt, quod de Theodoſia in M.S. Cod. Later. legitur, Chriſtianos ſcilicet, qui nobiliſſimo eius certamini aderant, linteamina in Amphitheatri pauimentum proieciſſe, ne ſanguis, quem tormenta poſcebant, in terram defluens immani fidelium detrimēto periret, ſed ab ijſdem honore martyribus debito excipi, atque aſſeruari poſſet: *Repletur Amphitheatrum* (ſic ibi) *linteaminibus dignis: omnes enim ad ſepulturam ſanctæ martyris, quod dignum habebant, iactabant, ne cruor tantæ virtutis ad terram diſtillaret.* Ex quibus impigra, ac laudanda iugiter Chriſtianorum officia erga martyrum reliquias abunde ſatis commendantur.

M.S. Cod. Vat.

Mirificum colligendi ſanguinem S. Theodoſiæ Chriſtianorum ſtudium.

M.S. Cod. Lat.

32 Sed & hic præterire nolumus, quod de ſanctis Iuliano, & Celſo narratur, eorum ſcilicet ſanguinem, vt commode a fidelibus colligi poſſet, ab effuſo ibidem aliorum hominum impiorum cruore diſcretum, ac ſegregatum ingenti quidem prodigio apparuiſſe, vt ſupra in eorumdem actis dictum eſt. Verum beati Petri Alexandrini ſanguis, qua Chriſtianorum contentione ac ſtudio exceptus, ac reconditus fuerit, digniſſima eiuſdem acta in M.S. Cod. Lat. his verbis fidem faciūt: *Sacrum vero cruorem, qui ſecum fluxerat, pennicillo reuerenter collegerūt.* His adde, quæ de Polyeucti ſanguine in eius apud Surium actis referuntur: *Inſeruijt autem hic quoque Nearchus, qui accepto ſanguine martyris, cum eum in nitido poſuiſſet linteo, portauit in ciuitatem Cananæorum.*

SS. Iuliani, & Celſi ſanguis ab infidelium cruore prodigioſè ſecernitur.

Cod. M.S. Baſil. Later.

Ibid.

Sur.

33 Inſignis autem pietate vir, Germanus Antiſſiodorenſis Epiſcopus Albani martyris cruorem a ſe diligenter conquiſitum, ipſemet ſecum poſtea honoris ac præſidij gratia detulit, vt in eiuſ-

S. Germanus puluerem ſāguine martyrum rubentē inſtar theſauri ſecum confert.

eiusdem beati Germani actis apud Surium recitatur: *Quibus depositis* (alijs scilicet reliquijs sanctorum, quas habebat) *honorifice, atque sociatis, de loco ipso, vbi beati martyris Albani effusus fuerat sanguis, massam pulueris secum portaturus abstulit; in qua apparebat, cruore seruato, rubere martyrum cædem, &c.* Porro de martyribus Kiliano, & socijs idem Surius scribens, memorandum fœminæ cuiusdam facinus refert, quod nobilis nimirum quædam matrona Burgunda, quæ sub ipsa Euangelicæ prædicationis initia, viris sanctis adhæserat, post nobile consummatum ab eisdem martyrium, recedentibus inde carnificibus, linteolo mundo sacrum deuotissime colligens abstersit cruorem, ac terræ vt dignissimum quemdam thesaurum infodit, absconditque, ne præda sibi a carnificibus vllo vmquam tempore subriperetur, sed tuto recepta loco in manus aliquando fidelium veluti optatissima merces deueniret.

Sur. to. 4. 31. Iul.

Id. t. 4. 8. Iul.

S. Kiliani sanguinem linteolo mulier deuote abstergit.

34 Vt de cæteris autem sileamus, sat quidem, vt credimus, notum est, quod de sanctissimo Episcopo Blasio conscriptæ historiarum paginæ legendum perhibent, quod nimirum eumdem ad martyrium properantem piæ quædam mulieres insequebantur, quæ sacrum subinde è venis profluentem sanguinem summo pietatis ardore hauriebant. Sic autem in M. S. Cod. sanctæ Mariæ ad martyres legitur: *Cumque ducerent sanctum Blasium ad retrudendum, quædam septem mulieres benignæ ac timentes Deum, post tergum lacrymabiliter assequentes, sanguinem qui de eius corpore defluebat, bibulis colligebant linteaminibus.* Idem plane honor, & iure quidem merito martyribus Adriano ac socijs Christianarum mulierum opera delatus est, quorum sanguinem, nulla prorsus ratione perterritæ, nullique aut incommodo, aut labori parcentes, sibi comparandum satagebant; hoc insuper ad pietatis nunquam satis extollendæ cumulum pro corona addentes, vt carnificum vestes, eorumdem martyrum sanguine veluti pretiosis distinctas, exornatasque lapillis copiosa vltro oblata auri vi, coëmerent; quod totum in actis, quæ apud Surium extant, hunc in modum exprimitur: *Sequebantur autem aliæ mulieres religiosæ, & honesto loco natæ, martyrum sanguinem in linteamina, & purpuram suscipientes; atque aliæ in sinu suo sanguinem illum abscondebant: ipsas quoque carnificum vestes, quæ sanctorum martyrum sanguine infusæ erant, clarissimæ fœminæ multo auro & gemmis, pretiosisque ornamentis compararunt,* hæc ibi.

S. Blasij ad mortem euntis sanguinem defluentem mulieres per plateas colligunt.

M. S. Cod. S. Mar. ad Mart.

Ipsas carnificum vestes sanguine martyrum aspersas Christiani coëmunt.

Sur. t. 5. 8. Sep.

35 Vidisti, Lector, vt alio loco iam diximus, miram Christianæ fidei ac feruentissimæ pietatis munificentiam, quæ in sacris martyrum reliquijs quouis pretio redimendis haud semel ipsius profusione auri præfulsit, & vel hoc vno piarum mulierum exemplo satis superque comprobatur; quod quidem etsi eximiæ, quæ in cunctorum fidelium animis vigebat, pietatis locupletissimum contemplanti testimonium præbet, præstat tamen nonnulla hic subtexere exempla, quibus hoc idem tamquam validissimis argumentis in medium allatis probe confirmatur. Et quidem in primo enarrationis ingressu laudandus a nobis est presbyter ille Iustinus, qui in perquirendis, condendisque martyrum corporibus semper admodum dexter, solers, atque impiger extitit: ex qua re immortalem sibi in Ecclesia gloriam peperit, vtpote de vniuersa Christianorum republica, & de beatis martyribus (qui præcipua sunt eiusdem Ecclesiæ portio) optime, ac præclare meritus: cui in actis S. Laurentij, quæ apud Surium recitantur, nobile eiuscemodi elogium inscriptum est: *Ab illa die beatus Iustinus accurate peruestigauit, sicubi sanctorum corpora abscondita essent, promisitque præmium militibus.* Præmia igitur tyrannorum ministris olim Christianorum manu protendebantur, non minæ ac pœnæ intentabantur, ad pretiosas videlicet martyrum exuuias, in quas improbi ipsi desæuierant, in tuto reponendas, & ab omni penitus iniuria vindicandas.

Quouis pretio martyrũ corpora Christiani redimunt.

Iustinus presbyter promisso militibus præmio corpora mart. abscondita quærit.

Acta S. Laurentij mart.

36 Quorsum vero hic, dicet aliquis, & Bonifacius inter cæteros non recolitur? qui ab Aglaë matrona ditissima, cuius erat obsequio addictus, & cum qua intemperanter etiam aliquandiu vixerat, Tarsum Ciliciæ pœnitentiæ causa missus, & ob id maxime, vt veneranda martyrum corpora quouis pretio è carnificum manibus redimeret, ob delatam martyribus operam, præstitumque obsequium & ipse pariter martyrio coronari me-

Aglaë matrona mittit Bonifacium in Ciliciam ad redimenda corpora mart.

Bonifacius ea re martyrio afficitur eiusque corpus 500. aureis redimitur.

meruit: cuius deinde corpus, cum post gloriosi certaminis cursum palma Dei munere affectum nouissent socij quingentis aureis redimentes, vnguentis delibutum, inuolutumque linteis Romam honorifice deportãdum curarunt. In M. S. autem Lateranensi Codice hæc in martyris laudem verba recitantur: *Illi autem dantes ei solidos quingentos, acceperunt corpus sancti martyris, & vngentes illud aromatibus, & inuoluentes linteaminibus pretiosis, posuerunt ipsum in vno de basternis, &c.* Hæc ijsdem in actis de obsequio martyri diuinitus in laborum remunerationem impenso, & de sacris eiusdem reliquijs intra nobilissimum templum Vrbis receptis, quod ei sumptu plane regio ab Aglae exædificatum est.

M. S. Cod. Lat.

37 Verum quo esset olim in pretio apud ipsosmet crudelitatis ministros sancti Hieronis caput, Surius fidem facit ista conscribens: *Antonius vero & Matronianus ad Præsidem accedentes, auri permultum dabant, vt acciperent caput S. Hieronis. Ille autem, nisi, inquit, mihi tantum auri dederitis, vt ex æquilibrio respondeat, id vos non accipietis; magni æstimans vir execrandus, sed non recta ratione, caput martyris, reuera pretiosissimum. Illi autem cum id tanti non possent emere, erant animo perplexi, sed hoc quidem vt homines; Deus autem sic quoque inuenit exitum: vir enim quidam senatorius fidelis & amans martyrum, cui nomen erat Chrysaphius, cum aurum pro capite expendisset, id accepit à Præside.* O caput martyris inuicti æternis redimitum coronis, & multo auri pondere æstimatum, atque redemptum!

Sur. t. 6. 9. Nou.

Caput S. Hieronis auro contra appenso emitur.

38 Hoc plane modo redemptæ a fidelibus sunt beati Gregorij presbyteri Spoletani reliquiæ, iuxta id, quod M. S. Codd. Vatic. & S. Mariæ ad martyres hunc in modum legendum exhibent: *Corpus vero beati Gregorij iacebat in medio Amphitheatri: erat autem quædam mulier Christiana, Abundantia nomine, quæ accedens ad Hyrcanum, petijt corpus B. Gregorij, vt eum recolligeret de Amphitheatro. Cui Hyrcanus dixit: Affer mihi aureos triginta quinque, & recipe corpus. Abundantia dixit: Quod iubes, accipe, hoc tantum rogo, vt celeriter detur mihi corpus. Respondit Hyrcanus, & dixit: Affer mihi, & recipe corpus. Et obtulit Hyrcano Abundantia triginta quinque aureos, & recepit corpus B. Gregorij.* Tanto quippe in pretio hæc pignora apud fideles habebantur, vt pecuniam ad eas sibi acquirendas profundere, lucrum computarent, reliquias vere diuitias ducerent, & quidquid huius rei gratia carnificibus cogerentur expendere, non tam se dare, quam accipere mercatores optimi existimarent.

Mulier 35. aureis corpus S. Gregorij redimit.

M.S. Codd. Vat & S. Mar. ad Mart.

39 Quanto vero animi ardore erga beatos martyres Christiani afficerentur; & quo studio in id singuli certatim contenderent, vt eorumdem exuuijs potirentur, testem quæso sanctissimum virũ Gaudentium consulamus, qui Oratione de sanctis Quadraginta martyribus hæc loco supra citato ad rem nostram scribit: *Iam vero nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum mandato persecutoris in fluuium iacerentur, non defuerunt religiosæ matronæ, quæ partem cineris vel furto eriperent, vel pretio compararent.* Huc pariter referre licet, quæ de Ionæ, & Barachisij, alijsque martyrum corporibus maxima auri copia redemptis Surius enarrat: *Cum vir quidam pietate insignis, nomine Abdissotas, sanctos Ionam, & Barachisium coronatos intellexisset, accessit & sanctorum tabernacula quingentis milliaricijs Daricis, & tribus vestimentis sericis emit ab ijs, à quibus seruabantur. Neque vero solum sanctorum Ionæ & Barachisij corpora mercatus est, sed illorum etiam, qui ante ipsos martyrium pertulerant.* Neque etiam perscrutandis sanctorum martyrum actis frequenter intentos latere putandum est, laudatissimi quoque martyris Anastasij corpus ingenti auri pondere a fidelibus redemptum fuisse, vt in M. S. Codd. Vatic. & S. Petri his verbis legitur: *Cognoscentes filij Deisdin transitum victoriosi martyris Anastasij, maximumpondus argenti quæstionarijs clanculum obtulere.* En aurum haud sacro beatorum corporum luto æquiparandum! en oraculum illud veraciter adimpletum: *Et diuitias nihil esse duxi in comparatione ipsius.*

Ipsosmet martt. cineres in fluuium spargendos Christiani magno redimũt.

S. Gaudent.

Sur. t. 6. 29. Mart.

Abdissotas ingenti auri vi martt. corpora mercatur.

Pro corpore Anastasij magnam pecuniam fideles offerunt.

M.S. Cod. Vat.

40 Quis præterea nesciat ingens quoque auri pondus vltro libenterque fidelium manu carnificibus appensum, ad comparandum, possidendumque incomparabilis viri, ac inuicti martyris Vincentij Episcopi corpus, vt ex M. S. Codicib. Vaticano & Vallicell. his verbis com-

Item S. Vincentij cadauer auro à muliere redimitur.

M. S. Codd. Vat. & Vall.

compertum sit: *Tunc aliqui diaboli inuidia, nitebantur pagani rapere corpus sancti Vincentij, vt eum æquoribus laci in ima profundi iam exanime mergerent. Præuidit hæc quædam matrona Glyceria, nobilis familiæ, & mercauit eum libra ponderis auri, & condiens aromatibus sepeliuit.*

41 Demum ex celeberrima illa Gallicanæ Ecclesiæ ad fideles Asiæ conscripta epistola, cuius iam sæpe a nobis mentio repetita est, quam item Eusebius præclari instar elogij, ac veluti nobile Christiani nominis monimentum, recitat: ex ea nimirum euidenter conijcere quis potest, quanta in id operis extiterit Christianorum numquam intermissa, immo & imperterrita solicitudo: quippe qui tunc maximo doloris sensu afficiebantur, piorumque hominum viscera grauiter excruciabantur, cum pretiosas, venerandasque martyrum reliquias, vel quouis oblato libenter pretio, ab ipsis tortorum manibus vindicando, assequi non valerent. Quod in eadem epistola conceptis in hunc modum verbis exprimitur: *Quæ autem ad nos videbantur sane magnum mœrorem propterea in se complecti, quod martyrum corpora humo tegendi nulla dabatur facultas: neque enim nox ad hanc rem aliquid præsidij, neque magna pecuniæ vis eorum animos flectere, neque preces vlla ex parte placare poterant, &c.* Vidisti lector barbaras hominum mentes, quæ nec viuis, nec mortuis parcendum putabant, & dum tota auiditate innoxium sanguinem sitiunt, innatam ab auro sitim temperant. Nunc quidem nobis exclamare fas est: O tempora, ò mores! vbi pietas cum impietate pugnat, & auaritia, quæ sitit iugiter aurum, & vt Poëta canit, nil aliud est, quam auri sacra fames, a crudelitate, sacrilegijs vincitur atque expugnatur. Sed his, quæ ad cultum reliquiarum pertinent, enarratis; iam ad funerales Christianorum ritus in humandis intra Cœmeteria corporibus adhiberi consuetos, stylum orationis conuertamus.

Euseb. hist.

Iacturam magnã æstimant Christiani nõ posse assequi martyrũ corpora ad ea sepelienda.

Epist. Eccles. Gall. ad fid. Asi.

Inexorabilis gentilium in martyrum cadauera crudelitas.

CAP. XVII.

Quinam Funerales ritus efferendis defunctorum corporibus adhibiti.

1 ACTENVS satis superque de immani gentilium furore, quo Christianos, vel iam demortuos, insectabantur: ac de mira Dei prouidẽtia, quæ fidelibus iugiter præsto fuit: & de pio demum, constantique, cuiusuis generis ac conditionis essent, Christianorum studio erga beatorum martyrum cadauera, sacræ insistentes antiquitati, disseruimus. Nunc igitur id vnum nobis reliquum esse videtur, vt eos præcipue ritus, quos in ijsdem martyribus tumulo inferendis ab antiquis illis temporibus fideles laudabilibus institutis edocti, seruare consueuerant, studioso lectori exponere aggrediamur. Quandoquidem id nosse haud parum legentibus ad exactam eorum intelligentiam conferet, quæ subinde prolixius in Cœmeteriorum, quam adornamus, descriptione a nobis dicenda erunt.

Expositio rituum funeralium ad notitiam Cœmeteriorum lectori vtilis.

2 Et quidem, vt rem altius repetendo perscrutemur, sepulturæ vsus, sepulchrorum religio, ac cæremoniales ipsorum funerum ritus haud a Moyse initium habuere, sed longe ante ipsum sub antiqua illa ac primæua rerum tempora, tum a sanctissimis Patriarchis, tum ab ipsis etiam gentilibus, inuiolabilis instar consuetudinis, recepti sunt: rationes vero eiusmodi institutionis cum ipsimet naturæ omnimodo consentiant, & quæ non absque peculiari instinctu numinis constituta sunt, supernaturalem hominis statum respiciant, haud aliunde fluxisse, nec ob aliud potissimum ita dispostita fuisse, ac si vim legis obtineant, dicendũ est, quam vt opportune religioni, ac obseruantiæ prospiceretur, quæ ipsis defunctorum cadaueribus ob insitam mortalium animis futuræ resurrectionis spem quodã excellentiæ titulo debetur. Hinc

Antiquissima in orbe est sepulchrorũ religio, ac funerum ritus.

Resurrectionem corporis hæ cæremoniæ funerales respiciunt.

Curare mortuos pium, iustum, ac gloriosum esse gentilium sapientissimi docuere.

Pausanias in Attic.

Liuius lib. 27. cap. 35. Suet. in Claud. c. vlt. Plutar. in Tiberio.

Plato in Phadone, & Cratylo.

Arist. lib. de iure.

Cic. in Topic.

Aeneid. 6.

3 Hinc vero apud eos, qui gentilitiæ superstitioni dediti erant, & apud Athenienses præsertim, vt Pausanias ait, *pium semper existimatum fuit terræ mortuos mandare*. Et, vt Sophocles edocet: *Cum de defunctis agitur, id curare, facinus gloriosissimum, & aureo honore dignum habitum est*. Et vel ipsi Romanæ reipublicæ duces, atque augusti semper nominis, & animi Imperatores, dum iam in acie sub hostium prospectu præliaturi consisterent, suos adhortari milites consueuerant, vt pro maiorũ sepulchris, pro templis, Deorumque aris vsque ad sanguinis effusionem decertarent. Certe sapientissimus Plato cum omnibus absolutam numeris Reipublicæ faciem componendo delinearet, inter iustitiæ genera haud illam omisit, quæ ipsos maxime defunctos omni prosequendo officio respicit. Cui Aristoteles quoque, laudatissimus præ cæteris eiusdem discipulus, distributiuæ partem iustitiæ hanc vnam adscripsit: *Defunctis opitulari iustius esse*, inquiens, *quam viuis*. Cicero etiam, qui tot ac tanta rerum arcana lynceis oculis vidit, ac pari eloquentia expressit, æquitatẽ, id est pietatem, tripartitam esse definiens, vnam ad superos Deos refert, ad Manes alteram, hoc est ad Deos inferos, ad quos ipsa res funeraria ac sepulchralis spectabat; tertiam hominibus adscribit. Ad quæ, aliorumque antiquorum testimonia Seruius acutissimus Virgilij commentator alludens, *eos qui de pietatis generibus scripsere*, ait, *primum quidem locum in sepulchrali munere statuisse*.

Exequiæ vocantur Iusta, quia nihil hoc officio iustius.

Ipsamet sepultura Iusta appellatur.

4 Denique nil hoc pietatis officio iustium magis existimatum ab antiquis fuisse, vel ex eo aperte conuincitur, quod ipsi funerales ritus, & solemnes exequiarum, funerumq; pompæ haud alio a Latinis vocabulo, quam *Iusta*, a Græcis vero Δίκαια, siue etiam Νομιζόμενα, & Ἔθιμα, hoc est, legitima & consueta, ac denique ὅσια, id est, *pia & sancta* dicerentur; & certe nil frequentius legendo quis passim apud Latinos offendat, quam *iusta facere*, *iusta soluere*, *iusta peragere*, pro eo videlicet obsequio, quod a parentum, vel amicorum pietate defunctis impenditur: quin & ipsamet laudabilis actio, qua quis sepultura donatur, *iusta* interdum de more nuncupatur, quippe quæ ritum omni ex parte absolutum sortita est: *iustum* item & ipsum quandoque sepulchrum appellari contingit, quod solemniori religionis cultu consecratum est, sed ne in his diutius, lectori tædium afferentes, immoremur, scriptores, qui vult, hac de re ex professo agentes consulat.

Item sepulchrum iusti nomine scriptores vocitãt

D. & C. de relig. & sepult. vel passim apud eth.

Diodor. lib. 5. c. 15.

Cur Plutoni Inferorũ principatum Antiquitas detulerit?

5 Porro, vt Diodorus scribit, opinio apud gentiles olim inualuit, Plutonem, qui erat vnus ex præcipuis Dijs, quos insana hominum cæcitas venerabatur, sepulturæ vsum, necnon exequiarum, ac totius rei funerariæ ritum primo mortalibus ostendisse: qua de causa postmodum accidisse creditur, vt defuncti sub potestate eiusdem constituti esse dicerentur, eidemque supremum inferorum principatum antiquitas detulerit; quem & Ἅδην siue Ἀΐδην, hoc est, *Orcum* siue *Tartarum*, celebri vulgatoque nomine appellarunt. Romani vero eundem *Ditem* patrem & *Summanum*, quasi summum ipsorum Manium, Deorum videlicet inferorum, principem nuncupauere: cui item Romani, vt Plinius & Augustinus scribunt, nocturna fulmina tribuebant, & officijs omnibus impensius ipsum, quam Iouem colere consueuerant, ad quem diurna tantum (vt ipsi somniabant) fulmina spectarent. Quapropter nil intentatum, etsi temere, omisere gentiles (vt Cicero ait) quo inueteratam funerum ac sepulturæ religionem, sanctitatemque omnibus testatam exhiberent.

Plin. l. 2. c. 52

Aug. de Ciuit. c. 23.

Præ Ioue Plutonẽ veteres colebant.

Cic. ep. lib. ep. 6. Orat pro L. Rauco.

Plat. lib. 12. de legg. Cic. l. 2. de leg.

Deorum Tẽpla, & hominũ sepulchra pari religione ab antiquis habita.

Cic. orat. de Arusp. Resp. Plut. in Num.

Cur Numa funerum curam Pontifici demandat?

Virg. Aeneid. 6.

6 Hinc è sapientissimi viri Solonis, alijsq; antiquioribus sancitarum legum oraculis iusta funerum, siue ad funus spectantia ad religionum Interpretes, hoc est, ad supremos Pontifices deferebãtur, quibus diuina quæque curæ, ac cordi essent: &, vt Pausanias asserit in Atticis, in curijs, seu pagis extra Vrbem, & in vijs passim sita olim fuerunt Deorum simul Templa, heroumque ac hominum sepulchra. Apud Romanos enim, inter quos Deorum præ cæteris Religio vigebat, Numa secundus eorumdem Rex, religionisque auctor, *Pontificibus ipsis*, vt Cicero ait, *iustorum funebrium curam demandauit*, docens illos, inquit Plutarchus, *vt nil eorum rituum pollutum, ac profanum arbitrarentur, sed vt Deos quoque inferos colerent, qui præstantissimam nostri partem recipiant; quibus imperium, vt ait Virgilius*,

Libitina eadẽ quæ Venus.

lius, animarum est: ac præ cæteris Libitinam, rei funerariæ præsidem Deam, quam vnam, eandemque cum Venere, vtpote generationis Dea, esse credebant: in cuius potissimum æde, quæ ad apparatus funebres pertinerent, curari atque asseruari voluit; indeque sumpto vocabulo Libitinarij dicti sunt, qui funebria obirent munia; & Libitina tam ipsa mors & funus, quam quidquid ad funus persoluendum necessarium est; necnon & ipsum ferale Libitinariorum officium, & lectuli, in quibus defuncti efferebantur; ac porta denique Libitinensis in Amphitheatro appellari consueuit, per quã videlicet interemptorum in spectaculis funera exportabantur.

Ab ea mors, & quidquid ad funus spectat, nomen sortitur.

Liu. l.40. Val. Max. l.1 c.2. Seneca l.6. de benef. c. 38. Lamprid & Dio in Commodo.

7 Verum & ipsorum pariter Pontificum munus fuisse, idonea quoque sepulchrorum loca designare, ex Cicerone, Dione, & ex quammultis perantiquis inscriptionibus abunde constat. Et quidem selectas auctorum paginas peruoluenti manifestum fit, & aras interdum sepulchra vocari consueuisse, & sicut antiqui Grammatici ad rem nostram egregie adnotarunt, ipsummet tẽplum alio interdum vocabulo, sepulchrum nuncupari potest, auctoritate Virgilij, qui de Didone agens, hæc ait:

Pontifices loca sepulchrorum idonea designant.

Dio lib.48. ad f. de Opp. Cicero lib. 2. de leg.

Sepulchra ab antiquis Aræ, & templa dicuntur.

Aeneid. 4.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat.

Et Prudentius Poeta Christianus de Romanis sat eleganter cecinit:

Prudent. aduers. Sym. l.1.

Et tot tẽpla Deum Romæ quot in Vrbe sepulchra
Heroum numerare licet, quos fabula manes
Nobilitat.

Et ex ijs forte, quantumuis temere permotus, postea Traianus Imperator militibus suis, qui Decebalico in bello interempti fuerant, vt ad diuinos honores transferret, aras erigendas, statuendasque curauit.

Dio lib.68.

8 Porro in funeribus, & in ipsis defunctorum monumentis versari consueuerant propter religiosum cultum, quem eisdem exhibebant, ea plane obseruantia superstitiosi homines, ac si in sanctioribus immortalium Deorum templis, sacrificijs intenti, consisterent. Vt singula interim, quæ ad huius rei propositum faciunt, vel obiter percurramus, funera olim mortuorum ijsdem plane ritibus, ac Deorũ sacrificia peragebantur: quippe, vt ex Varrone Plutarchus scribit, parentum funera velatis efferre capitibus Romani consueuere, quo plane cæremoniali ritu Deos suos adorare atque inuocare apud illos in more positum erat; quin immo & super eorumdem sepulchra, hæc veluti Deorum templa colentes, circumagere se, ac festiuis exultationem animi, atque mentis obsequiũ motibus depromere satagebant. Illud insuper in studiosi gratiam lectoris hic addere liceat, quod celeber inter antiquos Poeta apud Stobæum asseruit, omnes videlicet mortuos, vulgo beatos appellari; & sacra subinde illis libamina in exequijs, sicut & Dijs, afferri, & inferias insuper fundi, ac ab eis vltro enixeque peti, vt bona ad nos mittant. Cui & Varro consentit, dum ait mortuos quidem omnes Deos Manes existimatos fuisse, quod vel ex eo potissimum probare nitebatur, quod sacra olim omnibus fere mortuis deferrentur; vbi & funebres quoque ludos commemorat, tanquam id maximum esset diuinitatis argumentum, quod ludos nimirum nisi sacris Cæli numinibus gentilitas instruere ac celebrare soleret.

Haud minori in sepulchris, quam in templis, obseruãtia ethnici versantur.

Plutar. quæst. Rom. 10. & 14

Et ijsdem qui bus sacrificia ritibus funera faciunt.

Mortui vulgo beati appellãtur.

Eisdem vt Dijs litatur.

Varro apud August. l.8. de ciuit. Dei c.26

Ludi funebres.

9 Quamobrem Cicero hoc plane modo legem illam antiquitus sancitam interpretatur: *Letho datos, diuos habento. Nec vero*, inquit, *tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia neci dentur mortui, quam cæterorum cælestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac vita migrassent, in Deorum numero esse voluissent*. Qui eo item libro, quo seipsum super dulcissimæ filiæ obitu solatus est, se haud alia prorsus ratione eiusdem dedicaturum imaginem profitetur, quam ea, qua Dij, qui publice colebantur, iam tum a veteribus solemni ritu dedicati fuissent. Ex quo Tertullianus deinde dicendi, perstringendique gentiles opportunitatem nactus, commentitios eorumdem Deos palam irridet: *Quid*, inquit, *omnino facitis ad honorandos eos, quod non etiam vestris mortuis conferatis? ædes proinde, aras proinde, idem habitus & insignia in statuis, vt ætas, vt ars, vt negotium mortui fuit, ita Deus est. Quo differt ab epulo Iouis silicernium? à sympalo obba? ab aruspice pollinctor? nam & aruspex mortuis apparet*. Tertulliano mirifice adstipulatur Lactantius, qui isthæc ad rem præsentem: *Pari ratione*, inquit, *defun-*

Cic. lib. 2. de leg.

Lex veterum de mortuis in Deorum numero habendis.

Cicero de obitu filiæ.

Cicero simulacrum vita functæ Tulliolæ cõsecrat.

Tertull. in Apol. c.13.

Ridendi gentiles, qui parẽ honorem suis mortuis quẽ Dijs deferũt.

Lactant. l.2. c.4.

defunctorum corpora odoribus ac pretiosis vestibus illita, & conuoluta humo condunt, qua Deos honorant. Quocirca eosdem apud Romanos, *Corpore olim combusto*, vt ait Plutarchus, *vbi primum in reliquiarum lectione os occurrisset, mortuum Deum factum esse pronuntiabant*; quod & de ipso Æenea, qui Anchisen genitorem humauerat, Virgilius scripsit:

Quomodo ac quando mortuus Deus factus esse renuntiaretur? — Quæst. Rom. 14. — Aeneid. 5.

Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, diuinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasq; sacrauimus aras.

Vt concinne autem Seruius hunc locum exponit, mœstas quas poëta nuncupauit aras, Dijs vtique Manibus consecratas intelligi oportet, quæ ad Anchisen ex huiuscemodi consecratione iam in numerum Deorum renuntiatum pertinebant.

Seruius in Aen. 5.

10 Qui plane ritus vel ex eo magis magisque comprobari videtur, quod sicut olim per Deos, eorumque nomina ac numina, qui publice sacris initiabantur, iurare consueuerant, ita pariter per cineres & charissimorum sibi defunctorum Manes iurabant. Vt autem diserte ait Cicero: *Iusiurandum est affirmatio religiosa Dijs immortalibus interpositis, tum iudicibus, tum testibus*. Sic enim apud Ouidium Briseis ad Achillem:

Dio. lib. 44. de Iul. Cæs. l. 59. lib. 60. Tac. l. 1 de Aug. Ambr. 5. ep. 3. — Per cineres, ac defunctorum manes, vt numina, iurant. — Cic. l. 2. de leg. & offic. 3. — Ouid. epist. Heroid. ep. 3.

Per tamē ossa viri subito male tecta sepulchro
Semper iudicijs ossa verenda meis.
Perq; trium fortes animas mea numina fratrū
Iuro, fallentem deseruisse velis?

Et Hermione apud Orestem, *per patris ossa tui* Et Claudianus quoque religiosum hunc morem carmine descripsit dicens:

Claudian. in rufin. lib. 5.

--- *Occisos pulchrum iurare parentes.*

Et adolescens apud Senecam Rhetorem a patruo abdicatus, eo quod patrem (quod ipsa monet pietas) aleret. *Ergo*, inquit, *patrem morientem videbo, per cuius cineres iuraturus sum?* Et Quinctilianus paribus verbis huic elocutioni adstipulatur: *Iura per mea mala, per illos Manes numina doloris mei.*

Senec. lib. 1. controuers. — Quinct. 6. Institu. 1.

11 Præterea & illud iam dictis addito, aras olim extrui ad sepulchra consueuisse, vt probatos apud Scriptores videre est, quæ siue in honorem virorum Principum, qui iam è viuis abijssent, vel certe aliorum, qui Diuis adscripti, iam diuinitate potiti fuisse crederentur, vel Dijs tandem Manibus ingenti pompa dicabantur. Quapropter solemnis illa ac frequens olim erat inscriptio, quibusuis sepulchris perpetuo adscribi consueta, *D. M.* vel *D. M. S.* aut magis expresse *DIs Manibus Sacrum*, tamquam si mortuorum sepulchra, templa Deorum Manium fuissent, quæ nobiliori item titulo ab ipsis interdum Imperatoribus *Manium ædificia* appellata sunt. Qua de re Prudentius Poeta Christianus in Symmachum:

Aræ ad sepulchra veterum extrui solitæ. — Virg. Aeneid. 5. Ouid metaph. 8. Silius lib. 16 Tacitus an 3. Tertull. apol. 13. L. 4. C. Theod. de sepul. Viol. — Hæc Dis Manib. sepulchrorū inscriptio quid denotet? — Prud. l. 1. c. de. spec.

Esse Deos Manes cur inficiaris haberi? (illic
Ipsa patrū monumenta probāt DIs Manibus
Marmora secta lego, quæcunq; Latina vetustas
Custodit cineres densisque Salaria bustis.

Quis autem nesciat, dum probe hominum profanorum historias norit, tum apud Latinos, tum Græcos ex funeribus olim consecrationes Deorum initium habuisse. Præter vanam enim illam, ac ludicram, risuque prosequendam defunctorum domesticorum deificationem, publica etiam auctoritate tam viris, quam fœminis solemnes diuinitatis honores, publici nempe cultus, templa, religiones, ac sacerdotia decerni apud antiquos solebant, quod quidem Græci ἐκθειάζειν, & ἀποθεῶν, Latini *consecrare*, & in Deos referre immutato plerumque vocabulo dixerunt. Cuius quidem, quæ palam peragebatur, nec sine peculiari cæremoniarum forma, consecrationis ritum solemnem Herodianus præ cæteris studiose ac luculenter descripsit; cuius frequens item apud scriptores mentio incurrit, vt ex Onuphrio Panuino patet.

Mortuos quisque suos tam priuatim quā publice inter Deos refert. — Herod. l. 4. — Onuphr. l. 2. Gruther. lib. 1. c. 13. & lib. 2. cap. 3.

12 His accedit, quod singula, quæ ad sepulchralia quauis ratione pertinēt, sacra semper, ac veneratione digna habita sint, vt ex ipsissmet verbis compertum sit, quibus lex antiqua id satis exprimit, videlicet: *Deorum Manium iura sancta sunto*: quod scripsit & Cicero alijs verbis, *sanctitudinem sepulturæ*, & *sanctitatem sepulchrorum*. Inde Martialis sepulchrum, seu conditorium *sanctam vrnam* appellauit, & Tragœdus Seneca defunctorum exuuias intra tumulum consistentes *sancta ossa dixit*. Et egregie Plutarchus in Solonis vita confirmat: *Quoniam pium est*, inquit, *defunctos existimare sacros siue sanctos*, ἱερούς, & Quinctilianus cum de sepulchris loquitur, ipsos sepulchri lapides, sacratos morte lapides appel-

Funeralia quæque sacra olim habita. — Cic. l. 4. de rep. — Id. Philip 9. Martial. lib. 9. epig. 31. Senec. in adipo act. 5. Plut. in Solon. — Et mortui sacri ac sancti existimati. — Quinctil. declam. 10. de sepul.

pellat. At quamplura alia interim omittimus, quæ sacros funerales antiquorum ritus in efferendis cadaueribus apprime demonstrant, quæ a scriptoribus prolixiori sermone describuntur, ad quos curiosum vltro lectorem remittimus.

Vani veterũ ritus a Christianis in vsũ saniorem traducti.

13 Porro gentilium ritus, quos vana induxit antiquitas iam penitus aboliti, apud Christianos meliorem in vsum redacti salubri consilio ac obseruantia retinentur: quamuis hæretici, qui perpetuas Catholicis calumnias inferunt, nostra hæc velut inania ac futilia, non attendentes, quæ præ se ferunt sacra mysteriorum arcana, irrideant; quos lynceis plane oculis Dionysius ille Areopagita vel a longe deprehendit, dum hæc sapientissime describeret: *Hæc*, inquit, *quidem si adspexerint, aut auditione acceperint à sacris nostris abhorrentes homines à nobis perfici, magno risu, vt opinor, excipient, eosque erroris nostri miserebit. Sed hoc nobis mirum videri non debet: si enim non crediderint, vt scripta diuina loquuntur, non intelligent.* Etsi enim isthæc ideo sacra ac maxime sancta esse comprobantur, quia eadem impij hæretici subsannant, atque reijciunt.

Dionys. de Eccl. Hierar. cap. 7.

Institutis gẽtium naturaliter bonis dũ vtitur Ecclesia, optima redduntur.

14 Quod igitur ecclesiasticos ad ritus pertinet, certe omnia, quæ nobis ad præsens vsu recepta præ manibus versantur, haud ideo veluti sancta religiosoque habenda cultu Christiana religio approbando complectitur, quia ab ipsis olim Iudæis, necnon ac gentilibus solicite custodita, sanctitatem præ se ferrent, sed quod naturaliter sancta sint, atque impolluta, è profano videlicet vsu quo gentilibus deseruiebant, ab Ecclesia, quæ tanquã Agni Sponsa nullam penitus rugam, aut maculam nouit, omnibus reiectis errorũ inquinamentis, omnimodæ sanctitati, ac fidelium venerationi sint reddita: quidquid enim ab Hebræis acceptum, ad Christianorum manus deuenit, omni superstitione expiatum absque vlla prorsus erroris labe, ac deuiandi periculo obtigisse credendum est, cum & ab eisdem Christiani Christum primo acceperint ipsosquemet subinde Apostolos, qui Euangelicæ prædicationis verbo Ecclesiam tanta iam per orbem numerositate diffusam instituere: vt enim sanctus Leo habet: *Apostolica institutio, quæ Dominum Iesum Christum ad hoc venisse in mundum narrat, vt legem non solueret, sed impleret, ita veteris Testamenti decreta distinxit, vt quædam ex ijs, sicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant consuetudinis Iudaicæ, fierent obseruantiæ Christianæ. Quamuis enim varietates hostiarum, differentiæ baptismatum, & otia Sabbatorum cum ipsa carnis circumcisione cessauerint; manent tamen ex ipsis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia.* hactenus ille.

S. Leo ser. 7. de ieiunio 7. mensis.

Christus quædam legis Iudaicę rata habuit.

Ritus funebris cunctis legislatoribus antiquior.

15 Cum sepulchrales ergo, quæ vigent nunc, cæremoniæ haud a Moyse legum diuinarum promulgatore incœperint, sed longo ante ipsum temporis interuallo, sub primæuo scilicet, qui scriptam antecessit legẽ, naturæ statu: proinde apud nos quoque, quantumuis Christianitati addictos, & Euangelicis præceptis imbutos, commentitijs ritibus magna iam ex parte reiectis, ex his nonnullæ adhuc supersunt. Si quis vero rursus obijciat, quædam pariter ex gentilibus ad Christianos, qui puris candidisque moribus mirabiliter præstant, prouenisse, quæ ipsi postmodum gentiles omnia miserandum in modum permiscendo multiplici errorum cumulo obuoluerint, atque inseruerint; vt enim Tertullianus ait: *Omnia aduersus veritatem de ipsa veritate constructa sunt, operantibus æmulationem istam spiritibus erroris.* Ex quibus quamplura, quæ singulari hominum beneficio diuinitus instituta fuerant, diaboli potissimum fraude ac nequitia ad execrandum superstitionis vsũ traducta fuisse constat; hæc autem cum idolorum cultui, ac dæmonijs inseruirent, noxiam quoque superstitionis labem redolebant, vbi vero immortali æternoque Deo adscribi cœperunt, saluberrimum inde illibatæ religionis vsum, gratiam vtentibus impertiendo, sanctitatemque ab ipso Christo, qui totius sanctitatis fons est, imbiberunt.

Multa diuinitus instituta gentiles erroribus perturbarunt.

Tertull. Apol. c. 47.

Idque dæmonum astu.

Dei cultui idoneũ, quod prius dæmonijs impie dabatur.

16 Et sapientissime quidem Ecclesia Dei, ritus, quos olim gentiles vsurpabant, in suum transferre vsum, abolitis superstitionibus, valuit, & quæ dæmonum quondam fœdata præstigijs, gentilium erroribus adstipulantibus sacrilegiorum instar peragebantur, sacris subinde ritibus expiata ad Christi pietatem, & orthodoxæ fidei candorem deriuare:

Disrumpuntur dæmones, quod ijsdem, quibus illi colebantur, nũc Christum colivideant.

ita

ita vt nunc maiori ſit probro, ac contumeliæ ipſis dæmonibus, ſi eiſdemmet rebus ac ritibus, quibus olim hi colebantur, æternus, veruſque Deus religionis auctor colatur. Ab ipſiſmet enim gentilibus ſi quid ſanum, ſi quid mundum, ſi quid dignum, ac laudabile accipitur, tanquam ab impijs ac iniuſtis detentoribus vindicandũ, atq; extorquendum eſt, ipſo teſte Auguſtino, dum ait; *Philoſophi, qui vocantur, ſi qua forte vera, & fidei noſtræ accommoda dixerunt, non ſolum formidanda non ſunt, ſed ab eis etiam, tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus in vſum noſtrum vindicanda.* Et paulo infra de rebus varijs ac ritibus e profanis gentilium manibus a Christiano vindicandis, hæc ſubdit; *Cum à dæmonum miſera ſocietate ſeſe animo ſeparat, debet ab eis accipere Chriſtianus ad iuſtum vſum prædicandi Euangelij veſtem quoque illorum, id eſt, hominum quidem inſtituta, ſed tantum accommodata humanæ ſocietati, qua in hac vita carere non poſſumus, accipere, atque habere licuerit in vſum conuertenda Chriſtianum.* Hæc Auguſtinus; & ſatis quidem congrue ad rem noſtram præclarus Doctor locutus fuiſſe videtur, cum de varijs funeralium ritibus ac cæremonijs acturi, quæ Iudæis æque, ac gentilibus communes olim fuere, vt infra ex enarrandis patebit; de ablutione videlicet cadauerum, de vnctione, de eorumdem veſtitione corporum, de conſueto more defunctorum oculos claudendi, corpora item cum luminibus efferendi, eademque demum humandi.

Iniuſti poſſeſſores bonorũ morum ac dogmatum gentiles.

Aug. de Doctr. Chriſt. l. 2. c. 40.

Proba eorum inſtituta ab ijs vindicanda, & in vſum iuſtum conuertenda sũt.

Nonnullæ cęremoniæ funebres Chriſtianis cum Iudæis, & gẽtilibus communes.

17 Quæ quidem omnia cum religio inuexerit, & conſuetudo poſtmodum hæc per manus accepta in Eccleſia retineat, licet ſuper ijſdem nullæ ſuppetant ſcripturæ, ab Apoſtolis tamen, & ex antiquis eorumdem traditionibus omnem vim ſuam, auctoritatemque obtinuiſſe credendum eſt, ipſo teſte Auguſtino in hæc plane verba: *Illa quæ non ſcripta in libris canonicis, ſed tradita cuſtodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obſeruantur, debent intelligi vel ab ipſis Apoſtolis, vel plenarijs Concilijs, quorum eſt in Eccleſia ſaluberrima auctoritas, commendata atque ſtatuta retineri. Alia vero quæ per loca terrarum, regioneſque variantur, liberas habere obſeruationes, nec diſciplinam vllam eſſe in his meliorem graui prudentique Chriſtiano, quam vt eo modo agat, quo agere viderit Eccleſiam, ad quamcunque forte deuenerit. Si quid vero totum per orbem frequentauerit Eccleſia, quin ita faciendum ſit diſputare inſolentiſsimæ inſaniæ eſſet.* Hæc Auguſtinus. Quibus tanquam patentiſſimis notis modernorum pertinaciam hæreticorum, tumentiſque animi arrogantiam ſuggillat, eorum ſcilicet, qui ritus, quos tota nunc illibatos colit ac ſeruat Eccleſia, & quorum ſanctitati conſtans antiquitas ipſa pietati adiuncta iudicium fert, quorumque religioni haud vllum præiudicium inferri a nouatoribus patitur, nauſeabundi conuellere, immutare, reijcere ac calumniari non verentur. Et hæc quidem noſtris hiſce paganis inſerenda merito duximus; vti cætera etiam, quæ ad funerales gentilium ritus ſpectant, prolixioribus verbis exponenda præmittere voluimus, vt cuncta quæ poſtmodum inter dicẽdum ſubijcientur, lectoris animum ad cœmeterialium rerum hiſtoriam præparent, & quiſquis eſt, mirari omnino deſinat, ſi tãtis olim ſuperſtitionibus ſuos ab inſana gentilitate defunctos exceptos fuiſſe cõperit, dum cumulatiſſima piorum officia legendo ſubinde aſſequitur, quæ primæui Chriſtiani illi, ſanctiſſimis imbuti legibus, venerandis Martyrum cadaueribus iugiter impendere non deſtiterunt.

Multa non ſcripta, ſed tradita in Eccleſia rite ſeruãtur.

Aug. ep. 118.

Quidquid Eccleſia vniuerſa frequentat, vt lex certiſſima habenda eſt.

Stolidi, ac ridiculi hæretici, nil niſi quod ſcriptũ, credendum aſſerentes.

18 priuſquam igitur Cœmeterijs eorumdem corpora, ſepulturæ tradenda, inferrentur, Chriſtianis mos extitit, cum opportuna ſappeteret facultas, priuatis etiam in ædibus vigilias, aliaque in eorumdem Martyrum obſequium pietatis officia exhibere, vel certe in ipſiſmet Cœmeterijs eadẽ deuoto miniſterio peragere, ad quæ cum ſibi maxime a perſecutorum notitia cauerent, clanculum ſub intempeſtæ noctis ſilentium, curribus quibuſdam ſeu vehiculis deferebantur: hæc autem in pleriſque Martyrum actis birota, a duobus ſcilicet rotis, quibus conſtant, ad ruſticalia ferenda onera aptatis Latino vocabulo nuncupãtur, vt ſi qui forte ex gentilibus inter eundum occurrerent, haud vlla defunctorum corpora, ſed quæ ad commodum ruris pertinent vſum, eiuſcemodi curribus deuehi arbitrarentur: quod tunc præcipue præſtitum fuiſſe legimus, cum ſanctiſsimi Protomartyris, ac Leuitæ Stephani

Peruigilia in martyrũ exequijs peragi ſolita.

Act. SS. Mart.

Bir[illegible] ca[illegible] [illegible] ad Cœmeteria p[illegible] deferuntur.

phani corpus humandum deferretur, vt ex Luciani epistola, quam supra recitauimus, vbi isthæc habentur: *Ego Gamaliel, &c. misi per noctem quantos poteram religiosos Christianos habitantes Hierusalem in medio Iudæorum: & hortatus sum eos, & necessariam substantiam ministraui, ac persuasi illis ire occulte, vt portarent corpus eius meo in vehiculo ad villam meam, & ibi feci illi planctum fieri diebus septuaginta, & poni cum in monumento nouo, &c.* hæc in actis de obsequio a Gamaliele Protomartyri præstito. Idem plane in funeralibus beatæ Feliculæ lector habet, de qua in sanctorum Nerei & Achillei actis hæc apud Surium: *Sanctus autem Nicomedes presbyter in spelunca degens, clam abstulit corpus eius noctu, biroto vehens illud ad casulam suam septimo milliario ab Vrbe Roma, via Ardeatina, ibique eum sepeliuit.*

Lucian. in epist. in Actis Steph. protom.

Sacrum protomartyris corpus Gamaliel ad villam suam deuehi curat sepeliendum.

Sur. t. 3. 12. Maij.

Et Nicomedes S. Feliculæ corpus ad casulam suã.

19 Porro a laudatissima hac consuetudine Christianis frequenter vsurpata, noctu videlicet suos efferendi mortuos, ille postea mos inoleuit, vt quibuscumque in funeribus, vel etiam in ijs, quæ interdiu peragebantur, candelæ, cerei, faces, & funalia incenderetur. Quod Seruius ipse diligenter adnotat libro 6. Æneidos; indeque funus dictum, a funibus videlicet incensis feretro præferri consuetis ex grammaticis plerique autumant. Ita sentiunt Donatus, Seruius idem in XI. Æneidos, Etymologicus & alij. Neque id vero a Christianis prætermissum quis dixerit, vt beatorum martyrum corpora cereis præcedentibus, & facibus ad sua aliquando Cœmeteria deferrent. Quod plane studioso lectori testatum est in supra citatis beati Cypriani actis, de cuius celebri funere, quod omni triumpho præstantius fuit, hæc ad rem nostram ibidem inserta leguntur: *Eius corpus propter gentilium curiositatem in proximo positum est cum cereis, & scholaribus in Areis Macrobij Candidi procuratoris cum voto, & triumpho magno.* Vbi notanda, & admiranda pariter se nobis offert, omnibusque prosequenda laudibus Christianorum imperterrita constantia; qui, vt ipse adnotauit Baronius, *nil prorsus consueti officij in curando Cypriani funere, ante ipsosmet persecutoris oculos intermittere voluerunt, eam potissimum ob causam, quod omnes, vt eadem acta testantur, vna cum suo Episcopo decollari quammaxime optarent.* Hæc Baronij in Cypriani obsequium repetita ex Annalibus monimenta, quæ a Christianis præstita illi certatim ministeria ad viuum exprimunt.

Mos efferendi mortuos cum cereis ac candelis vnde inoleuerit?

Seruius lib. 6. Aeneidos.

Hinc funera a funalibus dicta.

Virgil. 11. Aeneid. Etym. lib. 20. c. 10. Plin. l. 6. c. 37. Sen. ep. 122 & de Tranq. c. 11 Tacit. Annal. 3. apud Florum 4.

Act. S. Cypr.

Hanc cereorum consuetudinem in funere B. Cypriani spreto persecutore Christiani obseruant.

Baron. Annal to. 2. an. 261. n. 36.

20 Huc item spectare videtur, quod in Clementis Ancyrani apud Surium actis hoc plane modo describitur: *Fidelis autem Sophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerat certamina, sui amicissimi tollens corpus, mundis vestibus, & linteis inuoluit, &c.* Verum vbi ad Cœmeteria tandem defunctorum corpora delata essent, tunc vigiliæ, psalmodiæ, & reliqua funeralium ministeria, quæ haud alibi Christianis persoluere ab ipsa rerum opportunitate concessum fuerat, summo pietatis studio, animis in vnum coeuntibus, celebrabantur. Hæc autem quænam potissimum fuerint, prolixiori mox sermone a nobis exponendum erit.

B. Sophia in funere B. Clementis complures lucernas accendit, in signũ multorum certaminum eius.

Sur. to. 1. 23. Ian.

CAP. XVIII.

Cereis ac lampadibus Christianorum funera instruuntur.

1 QVONIAM de cereis ac funalibus, quibus defunctorum olim corpora efferri consueuerant, in his, quæ a nobis hactenus enarrata sunt, sermo incurrit, illud opportune ad instituti propositum exponendum est, hunc videlicet morem gentilibus in diurnis quoque funeribus in vsu quondam fuisse; ita vt ipsummet funus non nisi a funalibus, iuxta id quod supra dicebamus, denominationem sortitum sit. Quamquam vero perantiquus hic mos apud omnes receptus, primo quidem inde apud eos cœperit, quod mortui nocturno tempore efferrentur, ob quamplures sane rationes, quarum vna est, ad maiores forte funerum sumptus deuitandos; altera vero, ne sacra diurna, aut Pontificum oculi (vt ipsi perperam credebãt) eorumdem occursu, infaustum quid ac funestũ hauriendo, violarentur. Quam potissimũ ob causam eos, qui mortuos efferebãt, *Vespillones*, quasi *vesperones* di-

Cereis accensis gentiles interdiu etiam defunctos efferunt.

Seruius & Donat. in Andr. Tacit. Annal. 13. Cic. l. 2. de leg.

Cur veteres noctu suos mortuos efferrent?

Vespillones cur sic dicti? *Festus verb. Vesp. Ser. ibid.*

dictos volunt. Quem sane antiquissimum morem iam omnino abolitum, nisi forte in vilioris fortunæ, ac conditionis hominibus retentum, & elatione potissimum, quæ diurno fieri tempore consueuerat, abrogata, Iulianus Apostata iterum edita sanctione pristinum in vsum reuocare conatus est; non eam tamen ob causam, vt ipse perperam effinxit, quod funeris occursus infaustum quid præsagiret, sed ob intestinum erga Christianos odium, quorum splendor vel inter ipsos ritus funebres infestis inuidisque tum animi, tum corporis desertoris eiusdem impij oculis acerbissimam iugiter doloris molestiam ingerebat.

Iulianus Ap. antiquũ mortuos noctu efferendi ritum restituere nititur, & quare?

2 Nec vero lumina dumtaxat in ipsa funerum pompa a Gentilibus adhibebantur, verum & in sepulchris quoq; defunctorum lucernæ statutis quibusdam temporibus accendi consueuerant, tanti lucis consortium mortui faciebant, & vel ipsas inter tenebras consepultorum oculis grata, & amica lux erat, ob animæ videlicet immortalitatem. Cuius rei vt cætera, quæ suppetunt, exempla omittamus, id certe a Mæuia in suis testamenti tabulis cautum est, vt seruus, & famulæ libertatem sub hac conditione consequerentur, si lucerna alternis mensibus accensa eiusdem monumentũ frequentarent, & colerent, nec non solémnem mortis eiusdem memoriam peragerent. Verba autem hæc in eius lege adnotata sunt, videlicet: *Seruus meus, & Eutychia, & Irene ancillæ meæ, omnes sub hac conditione liberi sunto, vt monumento alternis mensibus lucernam accendant, & solemnia mortis peragant.* En antiquus luminaria accendendi mos, & mortuos huiuscemodi ritu colendi ex ipsis superstitionis gentilitiæ monimentis adnotatus.

Gentiles in ipsis etiam sepulchris lumi naria accendunt.

Et testamento posteros ad ea sibi curanda obligant.

L. Mæuia de manumiss. test. Gruther. de iur. man. lib. 2. c. 11.

3 At vero licet tam gentilium, quam Christianorum funera luminibus instruerentur, iisdemque monumenta colerentur, haud id tamen paribus vtrique permoti rationibus præstitere. Cereos enim ac luminaria Christiani in suorum exequijs sublimiori imbuti mysterio incendebant, quod defuncti videlicet post huius vitæ labores feliciter exantlatos, ac si nobiles, generosique athletæ solemni in morem triumphi pompa, ipso teste Chrysostomo, ad coronam proueherentur. Ignis quippe, seu lumen lætitiæ, honoris, ac vitæ symbolum est, & lampadum quidem vsus apud cuiusuis religionis nationes in festiuitatibus, locisque sacris frequens admodum fuit, sed præsertim dum honor ac obseruantiæ cultus personis insignioribus deferretur. In luctu autem, qui dolorem mœstitiamque animo ingerit, ignis extingui consueuit, vt omnibus sat notum est.

Christiani diuersa ab ethnicis ratione in exequijs lumina accendunt.

Chrysost. ep. 4. ad Hebr.

Lumen lætitiæ symbolũ.

Exod. 27. 40. Iudith. 3. 2. Machab 4. Xenoph. l. 8. Cic. l. 3. de off. Dio l. 63. & 17. Ammian. l. 23. Iuuenal. sat. 12. & 3. Pers. sat. 5. Xiphilin. in Auit. Can. Act. S. Felic. Apul. lib. 12. Metamorph. Diodor. lib. 17 Iuuenal. sat. 3

4 Porro antequam lucernarum icones studioso lectori exhibeantur, quoniam de lucernis mentio incurrit, præmittendum a nobis videtur, quam antiquus sit iste lampadum, lucernarum, ac cereorum vsus apud Christianos, non ad effugandas noctis dumtaxat tenebras, sed ad lætitiam insinuandam, quod satis apte luminaria demonstrare videntur, quorũ Lucas meminit in Apostolorum actibus, & ea omnia, quæ Baronius in suis Annalibus ad rei propositum congerit: Ait igitur: *Quantumlibet ad noctis tenebras expellendas copiosum numerum, quem Lucas refert, fuisse lampadum in cœnaculo collocatum quisque iure dicere posse videatur; tamen exploratissimum est consueuisse Iudæos non tantum ad lumen inducendum, tenebrasque pellendas lucernas incendere, sed & lætitiæ causa, cum celebritatem aliquam agerent, vt docet etiam Persius versibus illis alia occasione à nobis superius recitatis, cum ait:*

Baron. to. 1. An. 58.

Act. 20.

Iudæi lætitiæ causa in celebritate lumina accẽdunt.

—— At cum
Herodis venere dies, cunctaque fenestra
Disposita pinguẽ nebulam vomuere lucernæ.

Pers. sat. 5.

Sicque non tantum lætitiæ causa, sed & religionis ergo incendi ab eis consueuisse lucernas exploratissimum est. Et vt prætermittamus de Candelabro aureo septem infusoria habente, re omnibus notissima testatur Iosephus cum seruaretur stola Pontificia in turri, cui nomen erat Antonia, ibi quotidie solitam incendi lucernam, qui quidem vsus in Ecclesiam dimanauit: nam non ad lucem tantum inducendam sed ad pium religionis cultum amplificandum interdiu, vel in sacris adhiberi, vel aliter in honorem numinis accendi lumina consuetudinis fuisse, complura sunt antiquorum exempla. Cum enim ab ipso rerum nostrarum initio ordinem fuisse constet in Ecclesia Ceroferariorum clericorum, qui & acolythi dicebantur, cuius (vt diximus) mentio est apud Cyprianum, Cornelium Papam, Eusebium, Romanum Concilium sub Siluestro, nec non Synodum quartam Carthaginensem; quorum eo

Item religionis.

Ioseph. antiq. lib. 18. c 6.

Hic vsus ab Hebræis in Ecclesiam dimanauit.

Ordo Ceroferariorum, eorumque munus.

ordi-

ordine initiatorum Clericorum muneris erat ad sacram mysteriorum pompam ferre accensos cereos: cumque eadem sacra, licet aliquando nocte, vt in vigilijs; tamen clara etiam diei luce peragi consueuisse certissimum sit: æque exploratum habetur, adhiberi solita in Ecclesia luminaria non ad tenebras tantum propellendas, sed ad sacri quoque cultus celebritatem illustrandam. Id equidem in Orientis Ecclesijs fieri solitum, S. Hieronymus agens contra Vigilantium fidei desertorem, isthæc Catholicis exprobrantem, plane testatur his verbis: Absque martyrum reliquijs per totas orientis Ecclesias, quando legendum est Euangelium, accendunt luminaria iam sole rutilante, non vtique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum. hæc ipse, qui agere pergit de luminum mystico sensu, &c. Hæc Baronius, quibus plura subtexit, & quasi valida tela in vnum coaceruat contra Vigilantium dictorum luminarium impugnatorem, & postea a cultu idolorum ad sacram martyrum venerationem sermonem inflectens, hæc ait: *Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est: hoc fit martyribus, & idcirco recipiendum est:* hæc Hieronymus, qui ad Riparium scribens, exclamat: *Accensine*, inquit, *ante tumulos eorum cerei idololatriæ insignia sunt?*

Hieron. contr. Vigil.

In Ecclesijs per Orientē ad Euangeliū lumina accēdi solita.

Hier. ep. 58.

5 Verum haud dubium est, gentiles quoque, quod & Iudæi religiose præstabant, lucernas eadem ex causa incendere consueuisse, vnde & Iuuenalis:

Et matutinis operantur festa lucernis.

Hoc ipsum Tertullianus sæpius inculcare videtur, vt in Apol. *Nec lucernis diem*, inquit, *infringimus*, & inferius: *Quam elatissimis, atque clarissimis lucernis vestibula enubilabat*: & ad vxorem scribens de lucernata ianua sermonem facit, vt etiam in lib. quem scripsit de Idololatria. Accedit his omnibus locuples Dionis testimonium, qui in Nerone ait: *Lætitiæ, & honoris causa Vrbem repletam fuisse lucernis, & festa fronde, nec non suffitibus.* Sed cum hæc ipsa, vt inquit Baronius, Iudæi factitarent, atque gentiles, cur non potius a Iudæis ea, sicut & pleraque alia, quam a gentilibus Ecclesiam mutuatam esse dixerimus? & si velimus ab eis accepta esse, quid absurdum, si eadem in veri Dei cultum conuersa fuerint, vt alia multa, quæ superius recensuimus. Quoniam vero hæc in martyrum honorem, religionis, ac lætitiæ causa, a fidelibus peragebātur, hinc est, vt tot passim in sacris Cœmeterijs lucernas adinueniri contingat, non fictiles dumtaxat, sed æneas insuper, quippe cum hæc loca frequenter Christiani in vigilijs eorumdem martyrum adirent, solemnioribus diebus clarius accensis luminibus eadem splendebant. Ex quo Vigilantius, qui in tenebris hæresum cæcutiebat, occasionem nactus, veluti rem superstitione imbutam, luminum ac lucernarum vsum mordicus improbare conatus est, quem egregie scriptis postea Hieronymus confutauit, sed Baronium hic audiamus: *Huiusmodi equidem pietatis officia feruentissimo studio à fidelibus exhiberi solitâ constat, testimonio etiam Vigilantij dicentis, moles cereorum sole fulgente accendi solere in Ecclesijs, licet ipse pium cultum derideat, perinde ac si id fideles facerent ad martyres illuminandos. In quem hæc iure Hieronymus: Cereos non clara luce accendimus (sicut frustra calumniaris) nimirum ac si hoc pietatis officio putemus martyres è tenebris vindicari, quorum lucerna est Agnus. Sed mysterium docet, scilicet sic facere, vt (quod sequitur) noctis tenebras hoc solatio temperemus: nempe, quod ait Apostolus: nox præcessit, dies autem appropinquauit: abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ac proinde (quod subdit) vigilemus ad lumen, ne cæci tecum dormiamus in tenebris. Perstat enim in metaphora, qua superius iam quarto eumdem non Vigilantium, sed Dormitantium nominarat, & paulo superius dixerat: Sic vigilans dormis, & dormiens scribis.* Cum igitur frequenter Christiani ad celebranda martyrum natalitia in sacris cœmeterijs conuenirent, frequens quoque lucernarum ibidem vsus pie ac religiose ad eorumdem sepulchra adhibebatur.

Gentiles eadē etiam festiuitatis causa lumina accendunt.

Iuuen. sat. 12

Dio in Neron.

Nero lætitiæ causa Vrbem luminaribus replet.

In Cœmeterijs Christianorum innumeræ repertæ lucernæ, & quid eæ denotent?

Baron. t. 1. an. 58.

Hier. in Vig.

Apoc. 21.

Ep. ad Rom.

6 Per totas insuper Orientis Ecclesias luminaria olim, Hieronymo teste, accendebantur, immo & in Ecclesia Hierosolymitana id quoque præstari consueuisse, sub qua idem Hieronymus viuebat, Epiphanius ad Ioannem tunc temporis Episcopū scribens, demonstrat, dum ait: *Cum venissem in villam, quæ dicitur Anablatha vidissemque præteriens ibi lucernam ardentem, interrogassemque quis locus esset, didicissemque esse Ecclesiam, &c. Accidit id quidem interdiu* (vt inquit Baronius) *nam noctu non mirum multas vidisse vbique ardentes lucer-*

In Ecclesijs Orientalibus lucernæ olim vbique ardebant.

Epiph. Ep. ad Ioannem.

lucernas. In Ecclesia pariter occidentali interdiu incendi luminaria in more positum fuisse S. Paulinus, qui Hieronymi æuo floruit, his carminibus edocet.

Paulin. in natal. 3. 8. Fel.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte, dieq; micant. Sic nox splendorq; diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris luce geminata lucernis.

Luminaria ante martyrum tumulos accendi D. Hieronymus laudat.

Ad honorandos quippe, non illustrandos martyres hæc a fidelibus accendebantur, licet simpliciores nonnullos, & præcipue fœminas in hoc errare contigerit, tamen id nullatenus religioni præiudicat, vt idem Hieronymus optime his verbis argumentatur: *Quod si aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum fœminarum, de quibus poterimus dicere: Confiteor Dei zelum habent, sed non secundum scientiam: hoc pro honore martyrum faciunt; quid inde perdis?* id est (vt Baronius exponit) Esto quod tu dicis, id eo modo, quo tu asseris, faciant simpliciores, vt putent cereis martyres illustrandos, sicque habeant zelum nō secundum scientiam, quid tamen inde perdis? Vsitatus hic est differendi modus Hieronymi (teste Baronio) vt aduersus hæreticos pugnās, nec latū vnguem eisdem loco cedat. Cæterum eiusmodi pietatis cultum a se probari in eodem commentario paulo inferius, & supra eodem argumento ad Riparium scribens, aperte æque ac libere (quod dictum est) profitetur, dum ait: *Accensi ante tumulos eorum cerei, idololatriæ insignia sunt?* hæc ipse, Vigilantij vtique dictum execratus. Commendant & cæteri sanctissimi patres eius seculi, huiusmodi a fidelibus fieri solitas oblationes: & tantum abest, vt hæc simplicium, vel zelum non secundum scientiam habentium officia improbata fuerint, vt etiam S. Augustinus ad hæc ipsa præstanda pro concione populum sit adhortatus, sic dicens: *Qui possunt aut cereolos, aut oleum, quod in cincindelibus mittatur, exhibeant,* & Paulinus his versibus:

Hieron. ep. ad Riparium.

Et alij Patres idem cōmendant.

Aug. de temp. ser. 215.

Paulinus.

Ast alij pictis accendant lumina ceris
Multiforesq; cauis lychnos laquearibus aptent,
Vt vibrent tremulaq; funalia pendula flāmas.

Est & commentarius Euodij Vzalensis Episcopi, cuius sæpe Augustinus meminit, vbi de cereis afferri solitis ad reliquias sancti Stephani, ijsdemque diuinitus in visione monstratis agit, deque eo, qui argenteam candelam obtulit. Deplorat vero Athanasius cereos a fidelibus oblatos, sed ab Arrianis sublatos, & idolis incensos, vt Baronius enarrat.

Cereos sanctis oblatos Arriani tollunt, ac Idolis incendunt.

7 Porro cum iam in sacris Cœmeterijs æneæ permultæ lucernæ adinuentæ sint, quæ Christianorum quondam vsui extitere, hic ad rei propositū nobis ex eodem Baronio repetenda videntur, quæ de ijsdem lucernis, ac lampadibus Ecclesiæ vsui destinatis prosequitur: *Quam vero sumptuosa,* inquit ille, *esse solerent vasa aurea, vel argentea, vel alterius generis metallorum affabre facta ad lumina incendenda composita, vt pharicantari, lampades cum delphinis, coronæ cum lilijs, candelabra, cerostrata, atque lucernæ, in quibus non oleum commune tantum, vel cera, sed interdum opobalsamum, vel nardinum oleum in honorem Dei, vel sanctorum incenderetur satis expressum, ac sæpius repetitum habetur in libello de munificentia Constantini, de donis scilicet, quæ nonnullis à se erectis Ecclesijs contulit: quod quidem scriptum, vt legitimum, atque germanum Ecclesia Romana semper habuit, dicemus nos de ipso suo loco. Perseuerasse noscitur id genus vasorum etiam Gregorij Papæ tempore: qui ad Anthemium scribens meminit de coronis cum delphinis, alijsque lilia habentibus furto sublatis. Nec quis miretur, si hæc facta sint tempore pacis Ecclesiæ, regnantibus Christianis Imperatoribus: cum constet vrgente adhuc persecutione Ecclesias vti consueuisse argenteis lucernis, atque capitulatis, quæ lampades erant multa habentes capita, quibus lumina incenderentur, quorum apud Augustinum est mentio ex actis proconsularibus.* hæc Baronius. Quam grata vero hæc pietatis officia Deo fuerint, compluribus miraculis, quæ tum oleo dictarum lampadum, tum etiam cera e candelabris desumpta peragi consueuerant, certissime comprobari Baronius affirmat; Paulino locupletissimo eiusdem rei teste, quem Gregorius Turonensis citat, quos consulat, qui plenam harum rerum notitiam assequi cupit.

Baron. t. 1. an. 58.

Lampades aureæ cum oleo nardino, ac opobalsamo Deo, & sanctis a Constantino Imp. incendunturi.

Aug. ser. 33. de diuer. iterum, & de ciu. Dei lib. 22. c. 8. Euodius de mirac. S. Steph lib. 1. c. 2. lib. 2. c. 2. lib. 1. c. 13. Athan. epist. ad orthodoxos circa princ. Extat tom. 1. Conc. in Siluest. D. Greg. li. 1. indic. 9. ep. 66. Aug. ep. 165.

Officium lucernarū multis miraculis sibi gratum esse Deus ostēdit.

Greg. Turon. de mirac. S. Mar. c. 2. prope fin.

8 Sed cum hic de lucernis, ac lampadibus sermo agatur, id a Christianis religiose martyribus Christi, eorumdemque corporibus præstitum est, quod olim gentiles idolis suis impie, ac superstitio-

M se

Hier. in Vig. se exhibebant: *Quis autem*, inquit Baronius, *iure calumnietur; si quod olim idolis, vt ait Hieronymus, eadem modo martyribus offerantur? si quæ etiam diebus sabbatis lucernæ accenderentur in templis, non quod, vt inquit Seneca, Dij egerent lumine, sed pietatis ergo; eadem in Dei Genitricis honorē sint translatæ? Si insuper, qui in Saturnalibus cerei erogabantur, in solemnitatem occursus Domini, & sanctissimæ eius Genitricis fuerint permutati? Quid, inquam, mirum, si inolitas apud gentiles consuetudines, à quibus eos quamuis Christiani effecti essent, penitus posse diuelli impossibile videretur, easdem in veri Dei cultum transferri sanctissimi Episcopi concesserunt?*

Senec. lib. 15. ep. 66.

Honor, quem gentiles Idolis olim impie deferebant, martyribus nunc rite exhibetur.

Greg. Nyss. in vit. S. Greg. Thaumat. Theodoreti de Eug. verit. l. 8. in fin.

9 Certe facum vsus in sacris origo tribuitur Atheniensibus, de quibus hæc apud Suidam: *Lampadis tria festa agunt Athenienses, Panathenæis, Vulcanalibus, Prometheis. Aiunt Athenienses primum facibus vsos esse in Vulcani sacris, qui vsum ignis primus deprehenderit, & mortalibus demonstrarit.* At si quis curiosiùs repetat eius rei antiquiorem originem, ex Ægyptijs in Græcos, sicut & idolorum cultum, & omnium fere Deorum nomina (vt Herodotus auctor est) fluxisse reperiet. Nam (vt idem testatur) ab ijsdem Ægyptijs vetus agebatur anniuersaria die solemnitas, quæ nominabatur Accensio lucernarum, cum illi noctu circa domos suas solebant accendere frequentes lucernas. Cum autem ab inolito tot seculis vsu tam Ægyptij, quam cæteri eos imitati, diuelli vix possent; veneranda antiquitas Ecclesiastica (vt Baronius ait) non sine instinctu diuini numinis superstitionem in religionem conuertit; effecitque, vt quod impendebatur idolis, prouide in Dei cultum conuerteretur, nimirum vt ipsa Ascensionis dominicæ nocte, in honorem Domini eadem exhiberentur pietatis obsequia: sicque non tantum in Ægypto, sed & in Palæstina, alijsque Christiani orbis Ecclesijs, vt ea nocte plures lucernæ accenderentur, fuit olim pia consuetudine introductum, quod alicubi hactenus perseuerat. Testatur & Beda de locis sanctis agens, noctu Ascensionis Domini sic mōtem Oliueti lampadum lumine illustrari, vt mons, & cætera loca supposita ardere viderentur. Quis insuper inique ferat, si quæ olim complures Christianorum in natalitijs principum consueuerunt facere, eadem in natalitijs martyrum fuerint commutata? Iste demum pius lampadum, ac lucernarum vsus multoties editis a Deo miraculis comprobari meruit, quæ si quis nosse cupit, D. Greg. l. 3. dial. c. 30. apud Baronium consulat.

Lampadum in sacris vsus a quibus originem trahat.

Accensio lucernarū apud Ægyptios.

Indulgēs mater Ecclesia superstitionē in religionem suauiter conuertit.

10 Congrue igitur, vt iam ad nostra redeamus, luminaria in Christi fidelium funeribus adhiberi consueuere, tum in triumphi signum ob peracti viriliter agonis cursum, tum ad contestandam mortalibus ipsius animæ immortalitatem, futuræque corporum resurrectionis spem inaugurandam; alias prætereo rationes, quæ pios homines ad id præstandum permouerūt; nempe ad propinandam quodammodo intuentiū oculis, insinuandamque ipso lucis, ac claritatis aspectu perennium gaudiorum felicitatem, quibus post hanc vitam animæ perfunduntur, & ad procul arcendas viuificæ lucis symbolo ipsas, quæ nos iugiter impetūt, tenebrosæ huius regionis potestates; & demum ob complura alia mysteriorum arcana, quæ erudite satis a Scriptoribus elucidantur. Sed nunc quæso Chrysostomum hæc omnia luculēter de more enarrantem audiamus: *Dic mihi quid sibi volunt istæ fulgentes lampades? annon defunctos tanquam athletas deducimus? Quid etiam hymni? Annon Deum glorificamus, & gratias agimus, quod eum, qui excessit, iam coronauerit? quòd à laboribus liberauerit? quod abiecto metu eum apud se habeat? Nonne ideo sunt hymni? nonne ideo psalmodiæ? hæc omnia sunt lætantium.* hæc Chrysostomus, quibus hymnorum quoque, ac festiuarum vocum ipsa inter funeralia cantum admisceri consueuisse affirmat.

Luminaria in fidelium funeribus quid significent.

S. Chrys. hom. 4. in epist. ad Hebr.

Ritus veteris Christianorū efferendi mortuos lætitiam præsefert.

11 Quam quidem laudabilem consuetudinem Dionysius Areopagita, qui sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, digno locupletiq; elogio commendat: *Propinqui eius, qui mortuus est*, inquit, *pro iure diuinæ propinquitatis, ac morum similitudine, & eum qualis est, beatum esse ducunt, quod ad victoriæ finem peruenerit, & victoriæ auctori gratias cum cantu agunt; & præterea se ad similem finem peruenire optant, sumptumque eum ad antistitem portant, quasi ad sanctarum donationem coronarum. Ille autem eum libenter accipit,*

Dionys. Areop. Eccl. Hier. c. 7.

Cæremoniæ in exequijs ab antiquis fidelibus frequētatæ.

eaque

eaque perficit omnia, quæ ex sancto instituto fiunt in ijs, qui sancte dormierunt. Quibus & hæc infra addit: *Pro hac diuina iustitia agens gratias antistes, sacram precationem adhibet, venerationeq; dignam diuinitatem laudat, quod & tyrannicum in nos imperium deleuerit, & nos ad sua iustissima iudicia transtulerit. Diuinarum autem promissionum cantus, & recitationes, tum beatissimas sedes indicant, ad quas ij, qui diuina perfectaq; virtute præditi fuerint, in perpetuum deducentur: tum eum qui à vita hac migrauit, sancte excipiunt, tum etiam eos, qui in vita manent, ad similem absolutamque virtutem hortantur.* hactenus Areopagita pro psalmodiæ cantu, quo suorum Christiani funera prosequebantur.

Cum hymnis, ac cantu mortuis gloriã, & viuentibus similem in Domino mortẽ apprecantur.

12 Hæc autem omnia apud gentiles funebribus eorũdem cantilenis, & mortuorum coronamentis vmbræ ad instar non tam videntibus, quam in ipsa luce cæcutientibus inter mœstitiæ, squalorisque caliginem, vt patet, proposita fuere; verum Ecclesia singula hæc in patentissima lætitiæ symbola commutauit. Quapropter Cyprianus hæc ait: *Fratres mortuos non esse lugendos assertione dominica de seculo liberatos, cum sciamus non eos amitti, sed præmitti, recedentes præcedere, vt proficiscentes, ac nauigantes solent: desiderari eos debere, non plangi, nec accipiendas hic esse atras vestes, quando ibi illi indumenta alba iam sumpserint: occasionem dandam non esse gentilibus, vt nos merito ac iure reprehendant, quod quos viuere apud Deum dicimus, vt extinctos, vt perditos lugeamus, & fidem, quam sermone, & voce depromimus, cordis & corporis testimonio non probemus.* hæc vtique Cyprianus, qui optime dicens, illis Apostoli verbis ad Thessalonicenses consonat: *Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Quos quidem immodicos luctus, ac minus temperatos sanctorum plerique a Christianorum funeribus arcendos procul esse proclamãt; acutisque verborum aculeis eiuscemodi intemperantiam perstringunt; eam maxime ob causam, quod deridendos hac ratione ethnicis ritus pariter, ac mores Christianorũ præberent: fabulam quippe illud omne, quod Christiana fides vltro, constanterque professione tenet, insani, ac superstitiosi homines crederent, dum fides nostra mortis contemptum prædicat, mortuorum resurrectionem asserit, immortalitatis gloriam ingerit; tamen ac si omnia corporis morte absumerentur, & omnis spes funditus euanesceret, ac periret, dolentes hunc in modum Christianos, lugentesque, dum funeribus peragendis instant, gentilitas vana deprehenderet.

Lætitiam in exequijs ab Ethnicis olim adumbratam Ecclesia aperte exhibet.

Cypr. tract. de mortalitate.

Mortuos in Domino non esse lugendos.

ad Thess. 4.

Infideles decet luctus mortuorum.

Alienus, ac contrarius professioni Christianæ iste luctus.

13 Plerumque enim contigit, vt in funeribus altius eiulantes haud ex commiserationis affectu, sed ostentationis potius, inanisque gloriæ studio permoti, decorum nulla ex parte præferentes, nuda interdum brachia gladijs impeterent, vulneribus cruentarent, capillos vellerent, ac genas dilaniarent. Quam quidem insanam, & ridendam potius, quam miserandam, qua barbari vtebantur homines, dolendi, plangendique consuetudinem non solum ipsis olim Iudæis Deus Optimus Maximus, sed suis quoque Athenienfibus Solon inter legislatores sapientissimus, ac Romanis item ipsi decemuiri, qui cæteris sapientia præstabant, editis, etsi frustra, legibus seuere admodum interdixere.

Insanus veterum in funere plangẽdi mos

Is à Moyse, Solone, & Romanis inhibitus.

Leuit. 19. Deut. 14. Plut. in Solon. Cic. 2. de leg.

14 Quod autem phanaticus iste plangentium mos in vsu olim apud Iudæos esset, ex ipsomet Euangelico textu luce clarius comprobatur. Nam cum Christus Dominus in cuiusdam Principis Pharisæorum domum, cuius filia è viuis paulo ante abscesserat, eandem a mortuis excitaturus venisset, inuenit ibi (vt Euangelista ait) tibicines, & turbam flentem atque eiulantem. *In more enim*, vt Ambrosius ait, *receptum erat, vt in omnis ductione funeris tibicines ad incendendos, excitandosque confluentium luctus adhiberentur*, & *Præficæ*, hoc est, mulieres, quæ mercede conducebantur, ad deflendum laudandumque defunctum. Has vero, & congruo quidem nomine, eleganter Seruius Planctus principes, non doloris appellat: quippe quæ etsi nullo prorsus inter ementitas hasce lamentationes doloris sensu afficerentur, tamen, vt Horatius inquit, dicebant, faciebantque plura, ac si probe ex corde dolerent, cæterisque dolendi modulos per næniam, idest, inconditum carmen commentitia eiuscemodi adulatione propinabant, quod in laudem ipsius defuncti compactum a proximioribus, vel certe ab ijs, qui

Matth. c. 9. Marci cap. 5.

Tibicines excitando luctui in funeribus olim adhibiti.

Ambr. in Luc. 8. vid. Alex. ab Alex. lib. 5. c. 7.

Præficæ, earũque munus.

Æneid. 9. Varro lib. 6. de ling. Lat. Fest. & Non. verb. Præfica & verb Næn. Cic. l. 2. de leg

qui ad id munus mercede conducti essent, lugubri ac lamentabili voce ad tibias personando præcinebant. Quæ singula Tacitus breuiter recesens, eas olim populi Romani voces fuisse in Tiberium Aug. exprobrantis ait, omissa videlicet fuisse in Germanici funere *veterum instituta, meditata ad memoriam virtutis carmina, & laudationes, ac lacrymas, vel doloris incitamenta*. Illud porro discrimen inter Præficas, & Funeras erat, de quibus & Virgilius, illud, inquam, quod inter doloris ostentationem, & dolorem ipsum, vt Seneca Philosophus edisserit; cui pariter Plinius Iunior egregie adstipulatur, eo quod Funerarum, hoc est, mulierum affinium ac propinquarum, ad quas funera proxime spectabant, dolor esset, ostentatio autem ad Præficas referretur, quas velut extraneas nil prorsus demortui casus, ac cura solicitaret.

Tac. Annal. 3

Discrimen inter Præficas, & Funeras.

Virg. Aeneid. 9 vers. 486.

Sen. ep. 99. Plin. 4. ep. 2.

15 Verum laudatoria illa carmina ab ipsis quoque Iudæis suis in funeribus vsurpata fuisse, satis vtique constat ex recensitis sacras apud paginas, & ad posteros transmissis iugiter concelebrandis epicedijs, quæ Dauid Rex sanctissimus in Saulis, atque Abneris laudem, dum eorūdem defleret obitum, expressit, quæ carmina & alio nomine planctus appellat, vtpote qui doloris, pietatis, ac summæ beneuolentiæ signis redundant. Lugubri item carmine Ieremias Propheta Iosiam augustissimum Iudæ Regem defleuit: vti pariter virum incomparabilē, ac strenuū præ omnibus Iudam Machabæum cunctus Israeliticus populus vberrimis lacrymis prosecutus est. At vero nænias, quæ ex consuetudine olim fiebant, illis palam verbis Christus adumbrauit, *Lamentauimus, & non planxistis*. Et apud Ieremiam, ad futuram Hierosolymitanæ vrbis cladem, Templiq; deuastationem deplorandam, & ad peragēdum quodammodo fatale totius Iudaicæ reipublicæ funus, lamentatrices vndique dato pretio euocari iubentur, & mulieres, quæ huius potissimum artis peritiam profitentur, vt grande ac ferale totis visceribus lamentum assumant, lacrymasque vel ab ipsis Iudæorum oculis eliciant, ac reliquas omnes fœminas planctum huiuscemodi, atque lamentum doceant. Eiusdem quoque rei apud Ezechielem, & Amos Prophetas, & in Machabæorum quoque libris mentio incurrit. Iosephus item Iudæus, cum a suis in immani illa obsidione vti mortuus iam fuisset creditus, lamenta Hierosolymis per dies triginta sui causa nunquam desijsse, ac magna quidem mercede tibicines, qui lamentarentur, conductos fuisse pronuntiat.

Næniæ, ac Epicedia ab Hebræis quoque in funeribus vsurpata.

2. regum

Machab. 11.

Luc. 7.

Ier. 9.

Ieremias Iudææ interitū veluti nænia lamentatur.

Ezech. 27. Amos 5. Machab. 6. Ioseph. lib. 3. de bell. c. 15.

16 Ex quibus, amice lector, iam probe, vt arbitror, vides antiquissimam dolendi consuetudinem non apud Iudæos tantum, verum & ipsos apud gentiles vsu receptam, ac moribus obfirmatam; quæ peculiari subinde duodecim Tabularum lege a Romanis tanquam superstitionem redolens è medio sublata est. Ibi enim in hæc sancitur verba: *Mulieres genas ne radunto*. Hæc autem lex a Solone desumpta est, qui primus, Plutarcho teste, in mortuorum funeribus corpus dilaniare, ac meditatam edere lamentationem vetuit, idque Seruio attestante in illud Virgilij, dum ait:

—— *& roseas laniata genas*.

Mos quippe antiquorum fuit, vt ante mortuorum rogos humanus sanguis, vel captiuorum, vel certe gladiatorum effunderetur: quorum si tunc temporis sufficiens forte non adfuisset copia, tunc profecto mulieres ob ementiti signum doloris laniantes genas vnguibus cruentabant, & ora insuper eum in modum dilacerabant, vt cruore vbertim effuso, inferis ac Djs Manibus hunc libando, satisfacere viderentur. Hoc igitur lex duodecim Tabularum, teste Plinio, fieri posthac non secus, ac quid valde ab humanitate alienum prohibuit. Vt autem ex ipsismet legis hactenus memoratæ verbis constat, caute interdicebatur, ne quid in funeribus abiecte, ne quid timide, seruiliter, muliebriterque fieret: quod idem Cicero in suis Tusculanis Quæst. edocet. Ad quod item Plato respexisse visus est, dum optimis suam rempublicam moribus informat, & his quidem verbis: *Flere mortuum iubere, aut vetare absurdum est; plangere vero, & voces, ac lamenta extra ædes mittere vetandum*.

Ficta ac meditata funerum lamentatio leg. 12. Tab. sublata.

Leg. 5. 12.

Plutar. in Sol.

Seru. Aeneid. 12.

Sanguis ante rogos mortuorum olim effundi solitus.

Plin. l. 11. c. 37

Omnis lugendi modus indecorus vetitus.

Tullio ac Platone approbantibus.

Plat. lib. 12. de legib.

17 Et quidem ex his, quæ hactenus ad rem nostram, vel obiter in vnum congessimus, lectori palam fit, luctum nōnisi intemperanter adhibitum, nullaque rationis vi coercitum penitus improbari: vt enim

Moderate lugere licet, atq; decet.

Eccles. c. 9. vt enim Ecclesiasticus ait: *Mortuo non prohibeas gratiam; non desis plorantibus in consolatione.* Ferini enim cordis, atque agrestium fere morum homo ille agnoscitur, qui nullo prorsus doloris sensu in suorum decessu afficitur, qui lacrymas nescit, siccisque oculis, ac si nil damni charorum mors intulisset, æque inter funera suorum ac inter conuiuia immotus subsistit. Hinc inter præcipua pietatis argumenta, quibus Antonini Pij Augusti lenitas commendata est, merito adnumeratur, quod, cum Marcus Philosophus adoptiuus eiusdem filius educatorem suum mortuum defleret, verba hæc commiserationis indicia in medium imo ex corde protulerit: *Permittite illi, vt homo sit: neque enim vel philosophia, vel Imperium tollit affectus.* Et laudatissimus quoque inter Patres Ambrosius haud omnino a Christianorum oculis lacrymarum guttas abdicandas esse pronuntians, hæc ait: *Sunt lacrymæ pietatis indices, non illices doloris; non omnis infidelitatis, aut infirmitatis est fletus; alius est naturæ dolor, alia est tristitia diffidentiæ.* Cui Augustinus pariter in hæc verba subscribit: *Ideo non admonuit Apostolus, vt non contristemur, sed non sicut cæteri, qui spem non habent. Contristamur ergo nos in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi: inde angimur, hinc consolamur: inde infirmitas afficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat diuina promissio.* Et D. Hieronymus, qui grauiter alioqui Paulæ lacrymas super Blesillæ eius filiæ obitu reprehendit, aliqua tamen ex parte ijsdem indulgendum esse non negat, hæc addens: *Ignoscimus matris lacrymis, sed modum quærimus in dolore: si parentem cogito, non reprehendo quod plangis: si Christianam & monacham, istis nominibus mater excluditur.*

Ferini ingenij est nihil dolere.

Antonini Pij vox de Marco filio mortuũ lugente.

Capitol. in eius vita.

Ambr. orat. de obitu Satyri fratris sui.

Luctus mortuorum spe illos recipiendi leuandus est.

Aug. ser. 32. de verb. Apost. 1. ad Thess. 4.

Hieron. ep. ad Paulam de obitu Blesillæ.

18 Haud igitur fletum quemlibet, & quibusuis lacrymis coaceruatũ Christiana religio inculpat: vti Nazianzenus pariter edocuit, dum corporis elationem iunctam cum mœrore lætitiam afferre pronuntiat, & vt Seuerus ille Sulpitius luculenter scribit: *Fides flere prohibet, gemitum extorquet affectus.* Et demum Chrysostomus rem funeralium planctuum his plane verbis quasi certis obfirmatisque ad congrue dolendum terminis definiendo concludit: *Non ego lugere, sed impudenter lugere veto: non sum immanis atque crudelis, video naturam dolere, & id quotidianam requirere consuetudinem. Nec licet multo moueri affectu, quod & Christus ostendit; lacrymatus est super Lazaro: eius sequere exemplum: lacrymare, sed leniter, & prudenter, & cum Dei timore. Si hac ratione lacrymas fundes, non resurrectionis diffidentiæ redargueris, sed ægre ferre charissimi seiunctionem videberis. Nam & peregre proficiscentes lacrymis prosequimur, non tamen vt mortuos: ita & tu lugeas tanquam præmiseris peregrinum.* Hæc Chrysostomus suas dolori leges exacte præscribens, & lacrymarum oceano, ne animi virtutem omnem absorbeat, temperantiæ ac rationis terminũ ponit.

Cum lætitia mærori mixta mortuos efferre decet.

Nazian. orat. 2. in Iulian.

Sulpit. ep. de obitu S. Martini.

Chrysost. hom. 61. in Ioan.

Quomodo mortui lugẽdi sint.

Resurrectioni diffidit, qui mortuum immodice deflet.

19 Quem item opportunis restrictum legibus lacrymandi, dolendique modum sanctus Paulinus approbasse videtur, dum Pammachium super Paulinæ vxoris obitu consolaturus, primum quamapte eumdem commendat, quod eam nimirum non vacuam fletibus prosecutus, charo funeri iusta persoluerit, pijsque perfusus lacrymis exequias honorauerit; rem autem Patriarcharum exemplo confirmans, ait: *Quare bona religio sepulturæ: bonæ lacrymæ charitatis, &c.* Et infra: *Idcirco & tuæ lacrymæ sanctæ & piæ, quia simili affectione manarunt, & dignam casti cubilis fleuere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.* Hæc ille. Si vero gentiles hac super re philosophos consulamus, haud ab ipsis patribus discrepantes offendimus: Solon enim philosophus ille præ cæteris sapientissimus lacrymas in suorum honorem funerum ab amicis requisiuit, cum isthæc edixit:

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, vt celebrẽt funera cum lacrymis.

Omnibus quippe hominibus, vt Euripides ait, *innatum est, ac etiamsi ob culpam quis moriatur, cupiat tamen, vt amici eum defleant.*

Funera suorũ pijs lacrymis prosequi laudabile.

Paulinus ep. 37. ad Pammach.

Philosophi gẽtium ab amicis post mortem defleri cupiunt.

Cic. Tuscul. 1.

Phryx apud Stob. ser. 121.

20 At vero, vt videamus interim, quam modeste Christiani lacrymis operam darent, & charissimorum funera gaudijs potius quam lacrymis prosequerentur, hic nonnulla a nobis obiter repetenda sunt. Gregorius quippe Nyssenus, quem supra laudauimus, in Macrinæ sororis suæ gestis scribit, quod cum in monasterio, vbi illa discesserat, virgines

Modestia ac moderatio veterum Christianorum in suorum funeribus.

Greg. Nyss. in vit. S. Macrin.

nes

nes inconsolabiliter flentes vidisset, easdem solicite admonuerit, vt lamentationis clamorem pia psalmorum decantatione commutarent; *ex quo factum est*, inquit ille, *vt virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus*. Certe quidem Paulæ, quæ olim matronas inter Romanas nobilitate conspicua erat, apud Bethlehem morienti cum multi adessent Episcopi, ac sacerdotes, diaconi, totumque monasterium, vbi illa iacebat, Chori virginum, ac Monachorum repleuerant; vbi vero illa animam efflauit, *non vlulatus*, inquit Hieronymus, *non planctus, vt inter cæteros seculi homines fieri solet, sed psalmorum linguis diuersis examina concrepabant*. Idem plane refert in Epitaphio Fabiolæ, quæ altera Romanarum omnium nobilissima extitit: *Necdum*, inquit, *spiritum exhalauerat, necdum debitam Christo reddiderat animam, & iam fama volans, tanti prænuncia luctus, totius vrbis populum ad exequias congregabat, sonabant psalmi, & aurata tecta templorum reboans in sublime quatiebat Alleluia*.

Funus Paulæ Romanæ cū cantu, & psalmis ducitur.

Hieron. ep. 27. & 30.

Eadem festiua pompa Fabiolæ exequię celebrantur.

21 Hic interim studiosus lector adnotet, quod vox *Alleluia*, quæ licet in funere vsurpari apud Christianos consueuerat, gratulantis magis quam dolentis vox est, quasi immortali Deo gratiæ a Christianis peragerentur, quod Fabiolam ab innumeris huiusce vitæ ærumnis, ac laboribus ad perennis locum quietis euocasset. Idem plane præstitum fuisse Augustinus refert in matris suæ Monicæ obitu: *Vbi*, inquit, *illa efflauit extremum spiritum, puer Adeodatus exclamauit in planctum, atque à nobis omnibus coërcitus tacuit: eoque à fletu cohibito, psalterium arripuit Euodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. Audito autem quid ageretur, conuenerunt multi fratres, ac religiosæ fœminæ, & de more illis, quorum erat, funus curantibus, &c.* Habet igitur (vt vides lector) & Christianorum charitas suas lacrymas, quibus amicorum, & charorum funera prosequatur, nec ferrea sortita est viscera, vt nullo afficiatur dolore, dum res chariores subtrahi videt; deflet quidem, sed temperanter; dolet, sed vt rationi consentaneum: est lacrymæ igitur, vt Sanctorum comprobatur exemplis, non abijciendæ prorsus ab oculis, sed temperandæ, vt prouerbio illi locus sit: *Ne quid nimis*. Sed quæ supersunt funeralium ritibus inserenda, infra exponemus.

Alleluia in funere mortuorū à Christianis olim decantari solitum.

August. lib. 9. Confes. 12.

Funus S. Monicæ cum psalmis etiam elatum.

CAP. XIX.

Quam ob causam martyrum præcipue corpora à Christianis cantu ac luminibus ad Cœmeteria efferrentur.

1 CERTA vtiq; obuenturæ resurrectionis spes Christianorū oculis, vt iam vidimus, lacrymas inhibebat, luctumque omnem conuertebat in gaudium, ita vt non flebili, quod ipsi consueuerant gentiles, eiulatu, sed hymnis, & cantu fideles suorum funera prosequerentur: & quandoquidem res tota lætitiæ erat, ob immensam bonorum copiam, quæ fides credentibus speranda suggerebat, lamentationum vice, vt infra dicemus, gloriosos beatorum Martyrum triumphos exultantibus animis concelebrabant. Vt primum igitur rem exponamus, illud præmittendum hic est, hymnos semper in Ecclesia adhiberi cōsueuisse, dum defunctis fidelibus iusta funebria persoluerentur: vt enim Chrysostomus ait: *Honor mortuo non fletus est, non eiulatus, sed hymni, & psalmi, & vita optima*. Et rursus ille: *Quanam de causa vocas presbyteros, & eos, qui psallunt? nonne vt consoleris? nonne vt eum honores, qui excessit?*

Spes resurrectionis omnē mortuorum luctum consolatur.

Hymnis ac luminaribus Christianorū funera duci olim solita.

Chrys. hom. 61 & Hom. 4. in ep. ad Hebr.

2 Quam autem ob rationem psalmodia potissimum in celebratione funerum assumeretur, ipsamet Augustini verba declarant, dum ait, *psalmum dæmonem fugare, angelos ad adiutorium inuitare, esse in nocturnis terroribus scutum; diurnorum requiem laborum, angelorū opus, spirituum cælestiū thymiama spirituale*. Huc nimirum allusisse visus est Epiphanius, cum de Christi Domini sepultura ac funere agens, psalmorum, hymnorumque funebrium, ac luminum pariter mentionem

Psalmorum vis, atque excellentia.

Aug. in prolog. in psal.

Elegans de Christi funere ad sepulchrales Christianorū ritus allusio.

nem facit; Iosephum quippe illum ab Arimathæa ob præstitum Redemptori Domino obsequium, operamque ipsius funeri officiose delatam toto Christiano orbe celeberrimum, his ad rem nostram verbis alloquitur: *Quales lampades accendes luci inaccessæ illuminanti omnem hominem? Quales cantabis funebres hymnos, qui indesinenter laudatur ab omni cælesti exercitu? Num vero lacrymas fundis, vt super mortuum, qui lacrymauit mortuum Lazarum, eumque suscitauit? num vero & planctum facis, qui omnibus gaudium largitus est, ac tristitiam Euæ dissoluit? &c.* hæc Epiphanius, quibus aperte insinuat perantiquos funeralium ritus, apud Christianos olim exhiberi consuetos.

Epiph. orat. de Christi sepult.

3 Porro psalmodiam hanc funeribus interseri consueuisse, antiquissimo ipsiusmet Clementis Romani Pontificis, beatorum Petri & Pauli Apostolorum discipuli testimonio satis conuincitur, qui è sublimi Apostolicæ Cathedræ throno recolenda ecclesiasticæ disciplinæ monimenta præscribens, atque Episcopis, ac Sacerdotibus funeralium formam constituens, hæc ait: *Fratres vestros, cum excedunt è vita, prosequimini cantu psalmorũ.* Quibus sane ipsius Dionysij Areopagitæ verba optime consonant, qui hymnos in dormitione Virginis Deiparæ decantatos de more fuisse commemorat: de quibus pariter Iuuenalis Hierosolymitanus Episcopus hæc habet: *Ex prisca ac verissima traditione, corpus Deiparæ Virginis asserit* (Dionysius videlicet) *angelico, & apostolico cantu elatum fuisse.*

S. Clemens Papa psalmodiam funeribus adhiberi præcipit.

Clem. Constit. vlt.

Sacrosanctum Virginis Deiparæ corpus angelico, atq; apostolico cãtu effertur.

Dionys. Areop. de diu. nom. c. 3.

Apud Damasc. orat. de assũp. B. Mar. ex antiq. hist. eutim

4 Quem deinde laudatissimum ritum, ac omni sanctitate excultum, ab Apostolis tunc maxime retentum, seruatumque fuisse, cum acrius in eosdem Iudæorum persecutio Hierosolymis recrudesceret, ex oratione Nicetæ Christiani philosophi de martyrio, & inuentione corporis beatissimi Leuitæ Stephani constat; vbi Apostolos ait, vnà cum fidelium multitudine in psalmis, & hymnis sacrum eiusdem corpus ad sepulturam extulisse: quinimmo Romæ tunc præsertim, cum gentilium persecutiones feruerent, id ipsum a Christianis Pudẽti Senatori discipulo Apostolorũ dignissimo præstitum fuit; in cuius actis hæc recitantur: *Exequiæ eius celebratæ sunt in hymnis, & canticis, iuxta traditionem ecclesiasticam.* Et in beati Stephani Papæ actis, qui martyrio postea sub Valeriano coronatus est, nonnullorum Martyrum corpora a clericis noctu sublata, cum hymnis ex more ab ipsomet Pontifice Stephano, condignoque honore sepulta fuisse narratur. Idemque plane mos in Oriẽte viguit: Parthenius enim Lampsacenus Episcopus, qui sub Constantino Magno vixit, cum eiusdem Imperatoris cadauer sepulchro inferretur, comitantibus funus Episcopis, cum psalmis, & hymnis, ac spiritualibus canticis in oratorio, quod ipsemet exædificauerat, depositus est. Itemque sacrum Martyris cuiusdam corpus Liciniana sub persecutione a Christianis cum psalmis, & hymnis, vt par est, delatum fuisse legitur.

Ab Apostolis psalmorum funebrium ritus seruatus, ac propagatus.

Apud Lipom. to. 6.

Pudentis Senatoris exequiæ canticis Romæ celebrantur.

Mombrit. to. 2. Cod. Vat.

Apud Baron. t. 2. an. 259. ad finem.

In orientali Ecclesia idem canticorum funebriũ mos viguit.

Apud Metaph. 7. Febr.

Baron. to. 3. an. 316.

5 Recolendum vero illud est, quod de Saba abbate notæ sanctimoniæ viro in Palæstina mortuo a Cyrillo his plane verbis describitur: *Eo mortuo cucurrit ad sacrum illius corpus multitudo innumerabilis, & vniuersus ordo monachorum, & quinque etiam Episcopi, qui cum, quo par erat, ornatu corpus composuissent, hymnos, & cantica ei de more canentes, pie admodum, & sancte inter duas Ecclesias deposuerunt.* Eodemque prorsus modo, vt Gregorius Nyssenus refert, Magnus ille monachorum Basilius, sanctorum virorum manibus elatus est, psalmodiæq; a confluentium luctu vincebantur. Idemque de Abrahamo Carrarum in Mesopotamia Episcopo a Theodoreto describitur: *Licebat alios,* inquit, *audire psallentes, alios lamentantes, & cum laudibus, & lamentationibus sanctum illud corpus sepulchro mandauere.*

Funus S. Sabæ quinque Episcopi hymnis prosequũtur.

Cyrill.

Baron. t. 7. an. 531.

Naz. orat. 20.

Theodoretus in Histor. patrum c. 17.

6 In occidente autem præter cætera, quæ Catholicæ Religioni sub Vandalica persecutione satis nunquam deploranda obtigere, illud merito a Victore Vticensi recensetur, ipsis contra fidem orthodoxam Arrianis adnitentibus: *Quis,* inquit ille, *sustineat, atque possit sine lacrymis recordari, dum præciperent nostrorum corpora defunctorum sine solemnitate hymnorum cum silentio ad sepulturam perduci?* Vides igitur quanti pijssimi olim viri facerent sacros hymnorum ritus in funeralibus adhiberi consuetos, dum

Vandali hæretici hymnos in exequijs cãtholicorum decantari prohibent.

Victor. Vtic. hist. lib. 1.

Psalmodia in funeribus à catholicis spreto vitæ discrimine constanter obseruatur.

dum eosdem sibi interdici acerbius fieret, quam ipsamet vita priuari. Quamobrem Christiani eadem acrius sub Hunnerico Rege sæuiente persecutione, quamuis ad acerba quæque perferenda prompti animo essent, haud aliqua ratione pia hæc erga defunctos officia intermitti vnquam passi sunt, sed sub barbari eiusdemmet tyranni oculis monachorum septem interemptorum corpora diligenti opera sepulturæ commendarunt, *præeunte* (inquit Victor) *clero venerabili Carthaginensis Ecclesiæ cum hymnis solemnibus*. His quoque Concilij Toletani auctoritas accedit, quæ morem hunc seruandum peculiari sub his verbis edito canone sanxit: *Corpora eorum, qui diuina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis, & psallentium vocibus ad sepulchra deferantur in spe resurrectionis. Sic enim, inquiunt patres, Christianorum per omnem mundum humari oportet corpora defunctorum*.

Appendix ad Victor. in fin.

Concilium Tolet. defunctos cum psalmis, ac canticis efferêdos decernit.

C.22.& 13.q. 2.c.qui diuin.

7 Et quidem Ecclesiæ totius consuetudo mirum in modum comprobari videtur ex his, quæ Seuerus in funere S. Martini Episcopi in hæc verba describit: *Corpus eius*, inquit, *vsque ad locum sepulchri hymnis canora cælestibus turba prosequitur: comparetur secularis pompa, non dicam funeris, sed triumphi, quid simile Martini Episcopi exequijs conferetur? illos confusis plausibus populorum honoret insania: Martino diuinis plauditur psalmis, Martinus hymnis cælestibus honoratur*. De Beato item Lupicino recluso narratur, e vico, in quo ille decesserat, in alium ad sepulturam eumdem delatum fuisse, *dispositis in itinere psallentium turmis cum crucibus, cereis, atque odore flagrantis thymiamatis*. En igitur quam splendide Sanctorum corpora fidelium manibus efferrentur.

Celebritas hymnorũ in exequijs S. Martini.

Seuer Sulpit. in vit. Martin.

S. Lupicini funus magna psallentium solemnitate deducitur.

In vitis SS. Patrum.

8 Huc vsque quamplura de cantu exposuimus, quo Christianorum cadauera, & sanctorum præcipue martyrum tumulanda deuehi consueuerant, nunc vero de luminaribus, quibus funeralis pompa instruebatur, pauca quidem iam dictis adijcienda videntur. Nam inter cætera, quæ Imperatori ab exultante populo exhibebantur officia, cum Vrbem victor ingrederetur, vt Baronius ait, *illa potissimum erant, epulum publicum, lectisternia, flores, laureæ, lumina, suffitus, & alia id genus, quæ omnia cum à frequenti populo præstarentur, à Christianis tantummodo, quod suæ ipsorum religioni minus conuenire putarent, prætermissa fuerunt*. Ex quo Seuerus Imperator in Christianos commotus, quod hæc studiose omisissent, commouendæ in eos persecutionis causam nactus est, vt idem Baronius testatur, cum nimirum in ipso aduentu victoris Imperatoris in vrbem officia lætitiæ publicæ ab omnibus exhiberi solita Christiani soli pretermisisse viderentur. Solebant item domorum postes coronare, & lucernas itidem in lætitiæ symbolum accendere, quod Tertullianus in sua Apologia, quam pro Christianis scripsit, his verbis confirmat: *Propterea igitur publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant: grande videlicet officium, focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari; ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium, per publicum dedecus? Siccine solemnes dies principum decent, quæ alios dies non decent? O nos merito damnandos! cur enim vota, & gaudia Cæsarum casti & sobrij, & probi expungimus? Cur die læto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honesta res est, solemnitate publica exigente, induere domui suæ habitum alicuius noui lupanaris*. Hæc Tertullianus idcirco, quod Romæ domus meretricum publica lupanaria etiã consueuissent, vt Baronius ait, lucernis ac frondibus exornari, nam alibi hæc ait: *Procedit de ianua laureata, & lucernata, vt de nouo consistorio publicarum libidinum*.

De luminaribus pompæ funeralis.

Officia Imperatori triumphanti solita Christiani præstare denegant.

Hinc orta in illos persecutio.

Defendit eos Tertullianus, & arguit vanã ac improba gentilium lætitiæ officia.

9 Quoniam vero Christiani nonnulli haud facile eiusmodi contineri poterant disciplina, idem Tertullianus ijsdem hæc exprobrans, ait: *At luceant*, inquit, *opera vestra. At nunc luceant tabernæ & ianuæ nostræ: plures iam inuenies ethnicorum fores sine lucernis, & laureis, quam Christianorum*. Quamobrem prudenter ac consulto quidem, vt Baronius infert, introductum postea videtur, vt quæ erant gentilitiæ superstitionis officia, eadem veræ religionis cultu sanctificata in Dei Optimi Maximi honorem impenderentur. Sed vt pauca interim de festiuis lucernis inseramus, & primum qui-

Multa gentilitiæ superstitionis officia in veram Dei religionem traducta.

Lumina accẽsa lætitiæ ac festiuitatis symbolum.

Dies natalitius Herodis luminaribus à Iudæis Romæ agitur.

quidem obiter, tanquam certum ex historijs, tum sacris tum profanis supponendum est, luminaria olim ob lætitiæ signum incendi consueuisse: vt autem reliqua taceamus, cum Romæ natalitius Herodis Agrippæ dies celebraretur a Iudæis, qui ibi degebat, quam multa luminaria instruebantur, vti poëta scriptis hac super re carminibus fidem facit, sed Baronium supra in annalibus hæc describentem consuluisse satis sit.

Mons Oliueti die Dominicæ Ascensioni sacro luminibus quotannis exornatur.

10 Si vero a profanis ad sacra digredi velimus. In monte Olíueti in Ascensionis dominicæ loco multa quidem annuo recurrente solemnitatis die diuinitus peragebantur, vt Beda luculenter enarrat: sed ob mysterij tanti memoriam, vt dictum est, mons ille luminaribus tota nocte vndique Christianorum manu accensis coruscabat, ad præmonstrandam videlicet deuotionis lætitiam, qua erga diuinum hoc mysteriũ afficiebãtur: ex quibus constat legentibus, luminaria a Christianis accensa lætitiæ ac festiuitatis symbolum extitisse. Quod item in martyrum funeribus præstitum videmus, quippe in Clementis Ancyráni martyris inuicti funere Sophia ob lætitiæ signum lucernarum accendit multitudinem: ac si pij homines martyrum eorumdem non funera, immo triumphos luminibus in festiui symbolum gaudij prosequerentur, sed vt exemplis res comprobetur.

Surius to. 1. Ian. 23.

Exequiæ Petri Episc. Alex cum palmis ac cereis instar triumphi celebrantur.

11 De præstantissimo inter martyres Petro Alexandrino Episcopo narratur, quod cum sub Diocletiani persecutione martyrio coronatus fuisset, fideles vndique ad suprema Christianæ pietatis obsequia martyri persoluenda confluxere, & cum sacerdotalibus eumdem vestibus, ornamentisque induissent, sublatum humeris in pompæ triumphalis modum victrices præ manibus palmas habentes, ardentesque cereos, in Cœmeterium, quod ab eodem extructum fuerat, humandum deduxere. at de eodem plura infra. Ex quibus plane vides, lector optime, quo sumptu, & quam magnifice sanctorum funera, immo triumphales eisdem pompæ post agones & certamina celebrarentur.

12 Pari quoque honore excepti fuere post consummatum pro fide martyrium beati Marcellinus Papa, & socij martyres sub Diocletiano Imperatore. Marcellus enim tunc presbyter Apostoli Petri voce è Cælo in somnis admonitus, presbyteris, diaconis, hymnis ac luminibus adhibitis eumdem perhonorifice tumulauit. Quo pariter ritu antea sub Valeriani persecutione dignus Christi martyr Cyprianus Carthaginensis (vt eius passionis acta testantur) *cum cereis, & scholaribus*, hoc est, diuersarum classium, atque scholarum clericis, qui hymnos procul dubio sacros, psalmosque de more canerent, deductus est (etsi nonnulli hic cũ Isidoro quoad vocem illã *scholaribus*, legendũ putent *scholacibus*, hoc est, *facibus) in area Candidi cuiusdam procuratoris cum magno triumpho sepultus est*. Idem plane in celebri Macrinæ sanctissimæ sororis suæ funere seruatum fuisse Gregorius Nyssenus docet, qui rem omnem exacte lectori ob oculos proponens, ait: *Confluentem populum in genera describens, mulierumque multitudinem admiscens virginum choro, virorum autem turbam ascribens monachorum cœtui, vnum quemdam ex vtrisque studuit aptum concinnumque, tanquam in psalmos canentium congressu, ex communi omnium concentu apte coniunctum ordinem instituere, &c.* Ipse porro vnà cum alio Episcopo, & duobus è clero insignibus viris feretrum subijt; & infra ipsammet funeralem pompam his verbis describit: *Ex vtraque parte præcedebat non exiguus diaconorum, ministrorumque numerus, qui omnes ordine progredientes, accensos cereos manibus gestabant: eaque pompa non carebat mysterio, cum à principio ad finem vsque decantatio psalmorum eadem voce, triplicique canentium ordine, sicut ille trium puerorum cantus absolueretur.* Hæc Nyssenus, ad funerales, quos hactenus vidimus, antiquorum seculorum ritus comprobandos testis vtique locupletissimus.

Marcellinum Papam Marcellus à Petro Apost. in somnis admonitus magna pompa sepelit

Lib. de Rom. Pont.

Extat inter opera ipsius Cyprian.

S. Cypriani funus cereis accensis etiam effertur.

20. Orig. 10.

Pompa funeralis Macrinæ Sororis S. Gregor. Nyssen.

S. Greg. Nyss. de Macr. obit.

13 At nobilitate quidem conspicua, spectatæque illa probitatis matrona Paula cum extremum vitæ diem clausisset, eiusque cadauer de more efferendum esset, *translata est*, inquit Hieronymus, qui eiusdem laudes luculenta oratione celebrauit, *Episcoporum manibus, & ceruicem feretro subijcientibus, cum alij Pontifices lampadas, cereosque præferrent, alij choros psallentium ducerent*. Psalmos item in solemnibus eiusdem exequijs Hebræo,

Exequiarum Paulæ Romanæ celebritas choris psallẽtium, ac facibus peragitur.

Hier. ep. 27.

Græco, Latino, Syroque sermone in ordine personasse refert, *atque vtrimque*, vt ait, *quasi ignei amnes continentibus facibus, tractu continuo, perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime perspicere possent, porrigebantur*. Hæc Hieronymus. Idem quoque ex panegyri, quæ Constantinopoli habita est in funere Pulcheriæ virgunculæ Theodosij Magni Imperatoris filiæ comprobatur: hæc enim ibi ad instituti nostri propositum describuntur: *Lumen ignis multum, & copiosum ex transuerso vtrimque continentibus cereis, lampadibus prætendebatur: & magnus Dauid suos hymnos, & laudum decantationes lamentationibus accommodauit, ac pro hilari choro, sumpto inuicem tristi, ac lugubri, cantilenis adlamentationes inuitauit*. Idem quoque in funere Constantij Imperatoris præstitum fuisse Nazianzenus enarrat: *Celebri*, inquit, *pompa deducitur, religiosisque his etiam nostris officijs, hoc est, nocturnis cantionibus ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium è vita discessum ornandum existimauimus*. His autem verbis ad id allusisse videtur, quod nimirum Constantius Cæsar pœnitens è vita decesserit.

In panegyri habita in funere Pulcheriæ Aug.

Eadem solemnitate funus Pulcheriæ Augustæ effertur

Naz. orat. in Iulianum.

Item funus Constantij Imp.

14 Ritus vero, quos pie admodum, ac religiose defunctis Ecclesia persoluere consueuit, eam antiqua ex institutione sanctitatem redolent, vt si quando illos necessitate ad opus vrgente intermittere contigit, eorum vicem ipsimet angeli supplere visi, atque auditi sint. Nam vt in gestis admirandi Simeonis legitur, qui propter Christum Salus, id est, stultus appellari voluit, quæ quidem gesta a Leontio Episcopo Cyprio descripta fuere; nec non, vt in Græcorum Menologio videre est, vbi de eo fusius agitur; cum defunctus conspicuæ sanctitatis vir a duobus infimæ fortunæ hominibus iam ad peregrinorum sepulchrum deferretur: *Sine vlla*, inquit, *funebri cura, illotus, & absque psalmodia, sine cereis, sine thuris suffumigationibus* (quibus verbis ritus seruandi in Christianorum exequijs satis adumbrantur) *tunc potissimum auditos esse angelorum choros cum diuina psalmorum harmonia funus comitari*. Hic vero quamplura omni quidem veritatis robore comprobata reticemus exempla, quibus sanctorum virorum plerumque animas cantu, ac cælesti psalmodia, diuinisque luminibus ad paradisi gaudia delatas fuisse sacræ historiarum Ecclesiasticarum paginæ testantur. Celebre autem est, quod in præclaro Medandi Nouiomensis Episcopi funere contigit: *Vbi enim vir sanctissimus decessit, Cæli aperti sunt, & diuina luminaria per duarum fere horarum spatium ante sancti apparuere præsentiam, de tenebris eum transitorijs ad lucem designantia pro certo transisse perpetuam*. Quod plane in obitu recolendi iugiter Benedicti abbatis innumerabilium monachorum patris accidit: *nam eiusdem anima pallio ornata pretiosissimo, fulgentibus circum lampadibus in Cælum ascendere visa est*.

Ritus Christianorum funerales ab hominibus intermissos Angeli peragunt.

Apud Metaph & Sur. 1. Iul.

Menologium Græcorum.

S Simeonis funus Angeli psallentes comitantur.

Auctor eius vitæ apud Sur 5. Iun.

In S. Medandi funere luminaria de Cælo affulgent.

In vita S. Bened. Abb.

15 Simeon vero ille cognomento Stylites maximum terrarum orbis miraculum, vbi in Domino obdormisset, a columna, super qua tot immotus perstiterat annos, ductus est *ab Episcopis*, vt Antonius eiusdem discipulus scribit, *cum psalmis & hymnis Antiochiam: tunc vero omnes è ciuitate eidem obuiam prodeuntes cum psalmis & hymnis, & cum multis lampadibus portauerunt corpus ad Ecclesiam*. Daniele item demortuo, qui sanctissimi huiusce viri sectator extitit (& qui pariter nobili meritorum præconio Stylites dici meruit) funeri eiusdem curando præpositi, vt gesta conscripta referunt, *steterunt ex vtraque parte homines, qui faces ferrent, & lampades tenerent in manibus, & ea canerent, quæ cani solent in decessu*.

Exequiæ Simeonis Stylitis.

Vit. Simeon. Styl. c. 19. & 21.

Ex eius vita apud Sur. 11. Dec.

16 Ne vero hi laudabiles sacræ antiquitatis ritus in funeribus fidelium vnquam intermitterentur, Iustinianus Imperator Nouella Constitutione de exequijs defunctorum sanciuit, *non minus, quam octo Asceteria, siue canonicas, quæ psallerent, & tres Acolythos, qui cereos deferrent, cuiusuis funeri interesse debere*; relicta ditioribus potestate maiorem canentium, ac faces deferentium numerum aduocandi. Porro Iustiniani Imperatoris animum, qui adeo pietati addictus extitit in his, quæ ad defunctorum obsequium spectant, & in eorumdem funeribus instruendis, haud irremuneratum voluit Deus: quippe qui nobili funeris pompa ipsemet a populis suum post obitum efferri, ac celebrari meruit, vt Corippus carminibus hisce eleganter descripsit.

Iustiniani Imp. Constitutio de ritu psalmorum acfacum in exequijs seruando.

Iustinianus Imp. Nouell. 59.

Hinc ipse nobili pompa funebri mortuus efferri meruit.

Corippus car. lib. 3.

——*tota populus processit ab aula,*
Mœstaq; funereas accendunt agmina ceras,
Omnis in exequias sexus conuenit, & ætas,

Hinc

Hinc Leuitarum mirabilis ordo canentum,
Virgineus sonat inde chorus; vox æthera pulsat.

17 Si quis interim probe nosse cupit, qua populi frequentia, viri pietate insignes humandi efferrentur, recolat, quæ Gregorius Nazianzenus Orat. de Basilij laudibus luculenter enarrat, dum in eiusdem funere ait, *plena fuisse fora, porticus, duplicia, & triplicia tabulata, hominum deducentium, præeuntium, prosequentium, assectantium, multa millia hominum omnis generis, & ætatis.* Haud absimile autem est, quod in Paulæ epitaphio, accidisse in eiusdem obitu Hieronymus describit, cum totam ad eius funus Palæstinarum regionum turbã conuenisse refert, *vt sacrilegium putaret, qui non tali fœminæ vltimum reddidisset officium.* Idem plane in Fabiolæ epitaphio enarrat, cuius obitus fama peruulgata totius Vrbis Romæ populus ad eiusdem exequias conglobatus est: *Non sic,* inquit, *Furium de Gallis, non Papyrium de Samnitibus, non Scipionem de Numantia, non Pompeium de Ponti gentibus triumphasse? adfuisse præcedentium turmas, & cateruatim in exequijs eius multitudinem confluentem.* Idem fere in obitu Doctoris eximij Ioannis Chrysostomi obtigit, ad quem subinde venerandum, licet in exilio multis affectus incommodis è vita decessisset, *tot cateruatim conuenisse* Palladius refert, *vt putarent plurimi eos ex condicto illuc aduenisse.* Idem etiam de sancto Martino Sulpitius narrat; in funeris videlicet eiusdem obsequium credi vix posse, quanta hominum multitudo conuenerit: *totam ciuitatem obuiam corpori ruisse: cunctos ex agris, atque vicis, multosq; ex vicinis etiam vrbibus affuisse, monachorum etiam ad duo millia conuenisse.*

Christiani piorum virorum funera sũmo studio cohonestare certabant.

Naz. orat. 20. de Basilij laudibus.

S. Basilij funus quanta populi frequẽtia celebratũ?

Hier. ep. 27.

Item Paulæ Romanæ.

Hieronym. ep. 30.

Et Fabiolæ.

Ad exequias S. Chrysostomi maxima hominum multitudo cõuenit.

Pallad. in dial. de Io. Chrys.

Item ad exequias S. Martini.

Sen. ep. 3.

18 Quo vero honoris cultu Christiani olim sanctorum funera prosequi contenderent, vel ex eo maxime comprobatur, quod cum ipsi Reges ac Principes hominum sanctitate conspicuorum cadauera suismet humeris ad sepulturam deferre gloriosum opus ducerẽt, & eiusmodi fungi ministerio felicitati suæ adscriberent. Quapropter Theodoricus, & Clotharius augustissimi Francorum Reges, magni Clodouæi filij, quorum alter Theodorici abbatis sanctissimi feretro; alter vero Medandi celeberrimi Episcopi corpori, dum efferretur, humeros vltro supposuere. Idem Romæ præstitere Alexij cadaueri, dum ad sepulchrum deferretur, post longum, quod in paterna domo incognitus duxerat exilium, ipsemet summus Pontifex & Romanorum Imperator, vt ex eiusdem actis recitatur. Quod quidem, & iam olim ipsos apud gentiles vsu pariter receptum fuisse, præ cæteris, quæ in medium possunt afferri, exempla; id sane nos docent funera Numæ Regis, cuius funebrem lectum Senatores subierunt: Pauli item Æmilij, qui Macedoniam subegerat, feretro selecti Macedoniæ principes, qui tunc Romæ aderant, sponte sua terga subiecerunt. Dictatoris autem Syllæ cadauer in humeros sublatum Senatores ipsi extulerunt. Porro funebrem ipsius Iulij Cæsaris Romanorum Imperatoris lectum, magistratus, & qui præcipuis erant honoribus functi, detulere. Ipsius quoque Octauiani Augusti cadauer senatorum humeris elatum est: ac præ cæteris, & quidem insigni prodigio, Quintus ille Metellus quatuor filiorũ humeris, vnius Prætoris, trium Consularium, duorum triumphalium, vnius Censoris, quæ singula paucis contigere, rogo est illatus.

Viri Principes corpora defunctorum suis humeris efferunt.

Fortunatus in vita S. Medãd.

Flodoardus l. hist. Remens. 24.

Vid. Cerdon. Aeneid. 6. vers. 202.

Plut. in Numa.

Val. Max. l. 2.

Appian. lib. 1. de bell. Ciuil.

Suet. c. 100. Plin. l. 7. c. 44. Val. Max. l. 7. c. 1.

19 Christiani igitur piorum olim virorum manibus tumulo inferebantur: at Martyres, quorũ in Ecclesia amplior extitit semper gloria, a præcipuis selectisque ad id opus ministris, qui ecclesiastici erant ordinis, & quorum peculiare hoc officiosæ pietatis studium erat, sepultura donabantur, ipsiquemet, vt supra iam diximus, Pontifices Maximi huiuscemodi ministerium propria manu Martyribus Christi exhibere cõdignum religionis opus, ac munus præ omnibus sibi optatissimum arbitrabantur. A Christianis quoque inter cæteras funeralium pompas adhiberi odores ac thymiamata consueuere, de quibus suo loco agemus: sed hæc interim præmisisse satis sit; nunc ad alia properandum.

Martyrum sepulturæ dare operam nobilissimi quiq; honori sibi ducunt.

CAP. XX.

Christiani vigilias in funeribus defunctorum peragunt.

1 ERANTIQVVS ac recolendus sacrarum vigiliarum vsus, & laudabilis consuetudo, quæ in Ecclesia diu viguit, non modo sanctorum Patrum auctoritate, vt Baronius ait, verum etiam scriptorum gentilium testimonio comprobatur. Nam præ cæteris Plinius Iunior ad Traianum Imp. scribens de inolito apud Christianos more vigilias celebrandi satis explicite meminit, dum culpæ hoc eisdem adscriptum fuisse disertis verbis asserit: *Affirmabant autem*, inquit, *hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere secum inuicem.* Idem plane Lucianus testatur, qui, vtpote Christianis infensissimus, eos, eorumque ritus insectandi haud vllam, quæ se offerret, occasionem prætermittens, hunc in modum de vigilijs loquentes inducit: *Ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes talia somniamus.* hæc Lucianus; cui & Ammianus Marcellinus de nocturnis agens vigilijs egregie consonat, cuius quidem verba hic in medium afferre præstat: *In statione*, inquit, *in primis tenebris obseruata custodum absentia, qui die festo Christiani ritus in Ecclesia pernoctabant.* hæc ille.

Baron.Annal. to.1.an.51.n.71.

Auctorum gentilium de Christianorū peruigilijs testimonia.

Plin. l.1 ep.97

Lucian. in Philon.

Ammian.l.28 in fin.

2 Absit vero, vt S. Ambrosius, quod nonnulli perperam asserunt, sacras vigilias S. Monicæ suasu abrogarit; quinimmo sub illa tempora pius earumdem vsus magis magisque frequentari consueuit. *Hoc autem*, inquit Baronius, *quid magis à veritate alienum potest excogitari; cum eo tempore quo S. Monica fuit Mediolani, occasione persecutionis Arrianorum, ibidem vigiliæ vigilantius, sanctius, purius, ac propensiori studio quam vnquam antea fuerint celebratæ? Nam præter longiores excubias, frequentiorem cœtum, conciones ad populum, sanctus Ambrosius addidit vigilijs sacros hymnos. Præsto illis erat vna cum cæteris S. Monica, & in eis (vt S. Augustinus scribit lib. 9. confess. cap. 7.) primas partes tenebat. Quam solerti studio Mediolanensis Ecclesia sacras vigilias ageret, accedat auctoritas ipsius sancti Ambrosij, qui in sermone de festo Pentecostes commendans exactam vigiliarum obseruationem ait: Ieiunauimus sabbato, vigilias celebrauimus, orationibus pernoctantes institimus.* Hæc, inquam, Baronius in suis ad Martyrologium notis, vbi de vigilijs plura erudite interserit, ad quem lectorem remittimus.

An S Ambrosius sacras vigilias abrogauerit?

Baron.in Not. ad Mart. Rō. 5. Ian.

Immo ab Ambrosio maiori quam vnquā alias studio celebratæ sunt.

S. Aug.lib. 9. Conf. c 7.

S.Ambr.ser.in Psal. 109.

3 Has igitur Christiani vigilias, psalmos, hymnosque decantando, celebrare in Martyrum quoque natalitijs ac funeribus lætitiæ gratia consueuerant: vt satis aperte Tertullianus, & sanctus Cyprianus fidem facere videntur; quippe cum pietatis studio addicti in vnum conuenientes, defunctorum funera pio vigiliarum officio prosequerentur; sacro quoque eodem ritu natalitios præsertim Martyrum dies concelebrabant, quod & innumeris exemplis ex antiquitate petitis manifeste conuincitur: sed hic breuitatis gratia pauca tantummodo in medium proferamus.

Vigiliæ in martyrum funeribus peragi solitæ.

Tertull.de Corona milit. S.Cypr.ep.34.

4 Vt autem ab ipsa Romanæ Ecclesiæ, quæ cæterarum iure merito principatum obtinet, & fidei caput est, probatissima consuetudine dicendi nobis exordium pateat, dignissimi quidem Martyris Laurētij corpus post adeptam martyrij coronam, hac funebri pompa, hoc honore a Christianis depositum est, vt in eiusdem apud Surium actis, his plane verbis recensetur: *Itaque B. Iustinus presbyter, & Hippolytus plorantes, & multum tristes tulerunt corpus eius, venientesq; in prædium viduæ Cyriacæ, via Tyburtina, cum sacrum corpus abluissent, vsque in vesperam illic deposuerunt. Hora autem vespertina sepelierunt illud in crypta in eodem Cyriacæ prædio in agro Verano, ieiunantesque celebrarunt vigilias noctis triduo cum multa Christianorum frequentia, &c.* Et quidem in Martyrologio Romano summis concelebrantur laudibus Martyres Proculus, Ephebus, & Apollonius; *qui cum ad corpus sancti Valentini vigilias agerent, iussu Leontij Consularis cōprehensi gladio cæsi sunt.* Vigiliarum enim cōsuetudo apud Christianos vsu recepta, eisdem ad optatam mar-

In funere S. Laurentij tribus noctibus vigiliæ celebratæ.

Sur.tom.4. 4. Aug.

S. Proculus in vigilijs comprehensus martyrio afficitur.

Martyr.Rom. 14.Febr.

martyrij palmam viam fecit. Idem quoque beatissimis Christi Martyribus Primo, & Feliciano a Christianis exhibitum est, qui nobile sub Diocletiano Imperatore martyrium consummarunt: *Sacra enim horum corpora cum perhonorifice iuxta arenarium Christiani posuissent*, vt eorumdem exhibent acta, *in hymnis, & psalmis per dies triginta, ac noctes perdurarunt*. Quibus verbis consuetus vigiliarum vsus luce clarius prænotari videtur.

In exequijs Primi, & Feliciani triginta diebus vigiliæ celebratæ.

5 Eodem sacro cultu ac pietatis obsequio delata fuere corpora sanctorum Felicitatis, & filiorum martyrum; de quibus in M.S. Cod. Later. & S.Cæciliæ isthæc: *Deinde collecta Christianorum phalanx per opaca noctis venere ad locum, quo sancti martyres, sanctorumque pignorum corpora inuenta iacebant; tacite Domino psalmodiæ concinentes, ex humo sanctorum membra leuauerunt, imponentesque feretro, silenti cursu relictum callem repedauerunt. Postquam vero ad locum venere, vbi terrore fugato, illis dignas exequias celebrare possent, mirificis aromatibus beatorum corpora condierunt, pretiosissimis tegminibus inuoluentes, in psalmis & hymnis palam Domino gratias referentes, honorifice humauerunt.*

M.S. Codd. Lat. & S.Cæc.

S.Felicitas ac filiorum funera eodem studio curantur.

6 Et demum, cæteris interim omissis, de funere ac sepultura Petri martyris Alexandrini, qui Maximino iterum persecutionem contra Christi Ecclesiam excitante, anno Christi trecentesimo decimo, nobili martyrio coronatus est: hæc in eius apud Anastasium actis a Baronio relatis: *Sed mirum dictu, abscisso capite in terram delapso, reliqua pars corporis innixa genibus erecta, firma immobilisque permansit, donec rem gestam tandem, qui in carcere agebant excubias, Christiani audientes, accurrerent, qui & sacro pignori circumfusi, prehensare sacrum caput, & veneranda martyris membra amplecti, exosculari, colligere guttas sanguinis, aliaque digna tanto martyri exhibentes pietatis obsequia, de tumulando corpore honorificentissimo funere consilia inierunt.* Et hæc paulo inferius: *Sicque indutum sanctum Episcopum vestibus sacerdotalibus albi coloris, colobio, & omophorio, nauiculæ impositum, venerunt versus locum, vbi erat martyrum Cœmeterium, confluentibus vndique Christianis, satagentibusque singulis suprema pietatis officia cumulate persoluere. Eundem sic indutum sacerdotalibus vestibus, perinde ac viuentem in sede sancti Marci collocant, indeque sublatum humeris venerandum corpus gestantes, triumphali pompa procedunt, habentes in manu victrices palmas, ardentesque cereos, thuribulaque odoribus incensi fumantia, sacrosque victoriæ hymnos concinentes, ad locum peruenerunt, vbi Cœmeterium à se constructum erat; ibique eum ex more delibutum vnguentis sepulturæ mandarunt, &c.*

Truncum S. Petri Alex. cadauer genibus innixum ad accursum fidelium permanet.

Baron. Annal. to. 3. an. 310.

Præclara pietatis obsequia à Christianis illi præstita.

Acta Petri mart. Alexā.

Pompa triumphali cunctis certatim obsequentibus sepulturæ mādatur.

7 Qui plane antiquus Ecclesiæ mos, sacra beatorum martyrum, aliorumque virorum sanctitate præstantium funera vigilijs prosequendi, eorumdemque condigno pietatis obsequio memoriam recolendi, multis quidem, vt iam enarratum est, sacrorum actuum monumentis commendatur; sed id præcipue ex his, quæ de Medando Nouiomensi Episcopo a Fortunato descripta sunt, comprobari videtur. ait enim: *Corpore sancto composito, & delato ad Ecclesiam, nocte illa exequialem cum multa deuotione celebrauerunt vigiliam: mane vero facto, cum Episcopi, quibus interesse contigerat, suum defuncto celebrassent officium; peruentum est tandem ad sepulturam; Episcopi cum Abbatibus, peractis prius quæ Dei erant, sanctissimum illud corpus terræ decentissime commendant.* Idem prorsus de B. Gallo Episcopo a Gregorio Turonensi exponitur: *Delatus in Ecclesiam, donec comprouinciales ad eum sepeliendum conuenirent. Iacuit ibi per triduum, assiduo instante psallentis cum magna frequentia populi.* Vides igitur vigilias in beati eiusdem viri funere a populo solemni ritu celebratas.

Constans in exequijs vigiliarum apud Christianos mos.

Sur. 5. Iun.

In funere S. Medandi vigilia exequialis peragitur.

Exequiæ B. Galli per triduum populo in psalmis pernoctante celebratæ.

8 His itidem consonant, quæ Gregorius Nyssenus in sanctissimæ Macrinæ suæ sororis obitu contigisse narrat: ait enim, antequam sepulchro inferretur eius cadauer, per totam noctem a cunctis productam fuisse psalmodiam: *Factum est*, inquit, *vt virginum cantu lamentationibus commixto resonaret locus*. Et infra subdit, *perfectam esse nocturnam peruigilationem canendis psalmis, vt in Martyrum celebritate*. Hæc Gregorius dum sacrarum vigiliarum obsequium, quod martyribus impendi consueuit, commemorat. Idem certe præstitum fuisse videre est in Pachomij abbatis Sabennensis funere, qui Ægyptum, ac Thebaidem Constantini Augusti temporibus præclara vitæ sanctimonia illustrauit: vt in eiusdem enim

Macrinæ Nyssenæ funus nocturno peruigilio, hymnisque celebratur.

Apud Sur. die 10. Aug.

S. Pachomiū discipuli tota nocte psallentes sepeliunt.

In vit Patr. lib. 1.

enim actis habetur: *Eo defuncto, eius venerabile corpusculum discipuli eius, sicut decebat pro more curantes, totam noctem super illum duxere peruigilem, psalmos, hymnosque canentes: sequenti vero die sepelierunt eum.*

B. Fulgentij funus eodem vigiliarum officio peragitur.

Sur. 1. Ian.

9 Pio quoque vigiliarum officio B. Fulgentij Episcopi funus peractum est, vt enim eiusdem discipulus in eius actis accurate describit: *Ipsomet die obitus, sanctum eius corpus sepeliri minime potuit, sed in oratorio monasterij tota nocte illa in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus vigilare monachos simul & clericos inuitauit.* Quo item celebri honoris cultu funebria Paulæ Romanæ matronæ sanctissimæ apud Bethleem defunctæ persoluta fuisse constat, vbi per tres dies iugiter sacros Deo hymnos ac psalmos decantatos fuisse Hieronymus scribit. Sed ipsum interim hæc enarrantem audiamus: *Translata Episcoporum manibus in media Ecclesia speluncæ Saluatoris est posita.* Et infra: *Hebræo, Græco, & Latino sermone psalmi in ordine personabant, non solum triduo, donec subter Ecclesiam, & iuxta specum Domini conderetur, sed per omnem hebdomadam, &c.* Ex quibus totos tres dies psalmis Deo iugiter canendis consumptos fuisse affirmat, haud tamen credere par est, vigilias, vt mos tunc erat, in celebri fœminæ dignissimæ funere fuisse a fidelibus prætermissas.

In exequijs Paulæ Rom. psalmi trifario sermone per hebdomadã cantati.

Hier. ep. 27. in Epitaph. Paulæ.

10 Porro haud sanctorum quispiam sacras vigilias, vt nonnulli perperam affirmarunt, nisi vnus ille noctifer Vigilantius inter hæreticos perditissimus impugnare palam ausus est. Non itaque Ambrosius, non Augustinus, nec quiuis alius orthodoxorum his temporibus vigilias nocturnas ecclesiasticas abrogauit, vel minuit: sed impurissimus ille hæreticorum Vigilantius, vigilias sui nominis hostis impugnauit, atque eum in modum minuere conatus est, vt non nisi semel in anno, in Paschali solemnitate peragendas esse altius delirando iactaret: reliquas vero omnes, publicæ honestatis obtentu, ne tenebrarum occasionem captantibus, via ad delinquendum aperiri videretur, abolendas esse contenderet. In quem ita inuehitur Hieronymus: *Error autem, & culpa iuuenum, vilissimarumque mulierum, qui per noctem sæpius deprehenditur, non est religiosis hominibus imputandus: quia & in vigilijs paschæ tale quid fieri plerumque conuincitur, & tamen paucorum culpa non præiudicat religioni, qui & absque vigilijs possunt errare, vel in suis, vel in alienis domibus. Apostolorum fidem Iudæ proditio non destruxit.* Quibus verbis impij hominis petulantiam egregie suggillat. Sed perfidus idem Vigilantius non solum recolendos piarum vigiliarum ritus, atque vsum maxime detestabatur, verum etiam luminaria beatis martyribus accendi, iniquo prorsus animo ferebat; quippe quæ detestandum idololatriæ errorem sapere ac superstitionem redolere affirmaret: impurissimus enim homo ab immundo spiritu in furorem actus hac ratione martyrum splendorem obnubere, ac de medio gloriam tollere, debitum eis venerationis cultum denegando, conabatur. Contra quem acriter deinde idem insurrexit Hieronymus, ista verborum in eumdem iacula contorquens: *In tumulis sanctorum,* inquit, *cereos clara luce non accendimus, sicut frustra calumniaris, sed vt noctis tenebras hoc solatio temperemus, & vigilemus ad lucem, ne cæci tecum dormiamus in tenebris.* Alludens nimirum ad laudabilem Christianarum vigiliarum vsum, quæ in martyrum honorem passim celebrabantur.

Omnes SS. Patres Ecclesiasticas vigilias approbãt.

Vigilantius hæresiarcha eas non nisi semel in anno peragendas esse delirat.

Bar. to. 5 an. 406. n. 48.

Idque futili honestatis prætextu.

Hieronymus illum arguit ac eius rationes diluit.

Idem Vigilantius lumina martyribus accendi inique patitur.

Hieronym. pium luminũ vsum contra illum tuetur.

Hieron. contra Vigilantium.

11 Si vero Augustinus, & alij quandoque eiusmodi lucernas damnant, atque reprehendunt; id proculdubio intelligendum est de his præcipue, qui id superstitiose ac gentilium more ad martyrum sepulchra peragebant: ipsi enim arbitrabantur huiuscemodi luminibus ipsosmet martyres densas inter tenebras illustrari. Qua potissimum de causa Elibertina quoque Synodus prohibuit, ne cerei accenderentur, ritu videlicet ac more gentilium, qui putabant defunctorum corpora aliquid leuamenti ex impertita luce sentire, & ipsis in tenebris ac sepulchris conclusa illuminari. Hieronymus vero haud morem eorum improbat, qui ad sepulchra martyrum luminaria religionis gratia accendebant, sed significare tantummodo voluisse visus est, hanc vtique consuetudinem tunc improbandum fore, si eo animi consilio accendantur, quod quis perperam martyrum spiritus illuminari existimet; quippe id faciens, zelum quidem, at

Quis ac qualis lucernarum modus à sanctis Patribus reprehensus?

Azor. instit. moral. t. 1. l. 9. 4. 3.

Erroneus nõnullorũ mos accedendi lumina ad sepulchra, isque vetitus.

non

non secūdum scientiam habere cōprobatur, cū beatissimi Christi martyres haud solis, aut lucernarum lumine indigeant. Verum in sacris martyrum Cœmeterijs, quo Christiani ad celebrandas de more vigilias coire iugiter consueuerant, frequens admodum olim lampadum, ac lucernarum vsus viguit, vt infra dicemus, ad noctis nimirum tenebras, quibus præpediebantur, effugandas.

Superstitio gentilium lucernas ardentes cum corporibus sepelientium.

12 Neque vero omnino negandum est, Gentiles quoque ad suorum sepulchra, quippe qui eisdem defunctorum vmbras sub tetra noctis caligine illuminari, ijsque tanquam opportuno leuamento indigere crederent, lucernas ac faces non solum in inferijs, & parentalibus accendere, verum etiam lumen iugiter in eisdem fouere solitos fuisse, nimirum præter lucernas illas, quas intra monumenta vnà cum corporibus sepulchro includere mos erat: in quibusuis enim sepulchris, quæ interdum aperiri contigit, lucernas eiuscemodi repertas fuisse experimento satis claro comprobatum est. Haud tamen laudatissimus iste mos submouendus a Christianis videbatur, luminaria scilicet honoris gratia martyrū sepulchris accendendi, eo quod gentiles pariter, etsi varijs superstitionum laqueis irretiti, id peragebant. Christiani enim veræ, illibatæque fidei lumine imbuti, in Dei honorem, & in ipsius fidei obsequium, ac testimonium, qua defuncti, dum adhuc inter viuos degerent, maxime præfulsere, & qua contra tartareas legiones valide obmuniti religiose decesserant, necnon ad immortalis spem vitæ mortalium animis ingerendam, fouendamque iugiter, luminaria potissimum adhibebant. Quo plane argumento Hieronymus (quem supra citauimus) in Vigilantium, aut in Dormitantium potius, vt alio eundem nomine compellat, suo acriter stylo inuehitur; *Quicumque*, ait, *accendunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: Vnusquisque in suo sensu abundet. Idololatras appellas huiusmodi homines? non diffiteor, omnes nos, qui in Christo credimus, de idololatriæ errore venisse: non enim nascimur, sed renascimur Christiani: & quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, & idcirco detestandum est, hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est.* Hucusque Hieronymus validissimis perfidiam, insanamque hæretici hominis petulantiam verborum iaculis acute configens, & sanctorum martyrum cultum, vti in Ecclesia hucvsque illibatus perseuerat, cereis, ac lampadibus ad extinguendam idololatriam incensis velut claris patentibusque trophæis illustrans, atque stabiliens.

Ouid l.2. fast. Suet. in Octa. c. 98. Herod l.2. c. 230 L. Mania 44. de man. testam.

Dio. lib.67. in conuiu. Laru. Domit. Petr. in Sat. Grutb. lib.2. cap 32. Lascar. de rep. Rom. lib.3. c. 38.

Rite ac sapiēter nūc Christiani peragūt ea, quæ alias ethnici stultè factitabant.

S. Hieronym. contra Vigilā.

Nullus ideo ritus aspernādus, quod gētiles eodem prius vsi sint.

Qui nam psalmi in peruigilijs martyrū cantari soliti?

13 Quoniam vero Christiani, cum ad celebrandas, vt iam vidimus, Martyrum vigilias de more conuenirent, sedulam psalmodiæ operam dare consueuerant; hic primum nosse operæ pretium nobis est, qui potissimum fuerint hi psalmi, atque hymni, quos in consuetis sanctorū peruigilijs, atq; exequijs plebs Christiana hilari, ac festiua modulatione depromeret: quod sane Prudentius aperte docet in hymno, quē ipse concinne, ac erudite in Romani Martyris laudē in suo Peristephano scripsit: vbi Martyris eiusdem matrem canentem inducit psalmum 115. cui initium est: *Credidi, &c.* tunc potissimum temporis, cum filio, quem vnice ipsa diligebat, caput carnifex obtruncaret: hæc vero sunt ipsius Prudentij carmina:

Mater Romani in eius martyrio præsens canit psalmū 115.

Deinde dum ferit ceruiculam
Percussor ense, docta mulier psallere
Hymnum canebat carminis Dauidici,
Pretiosa sancti mors ab aspectu Dei.

Prudentius in Peristephan. in laudem S. Rom. mart.

Quid plura hic nobis repetere opus est? Nonne D. Augustinus Monicæ sanctissimæ matris suæ funus spectandum ob oculos exhibens, se vna cum alijs sacros decantasse psalmos fatetur, & præcipue psalmum centesimum: *Psalterium*, inquit, *arripuit Euodius, & cantare cœpit psalmum, cui respondebamus omnis domus: Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine.* Verum apud rei historicæ, & sacræ præsertim, peritos notum peruulgatumq; est, quod in præclarissimi Sabæ apud Surium gestis legitur, auditos nimirum fuisse angelos in obitu Anthymi solitarij cuiusdam senis, versiculum illum ex psalmo 41. canentes; *Transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei, & in voce exultationis, & confessionis sonus eorum, qui festum celebrant.*

S. Augustinus in funere Monicæ cantat psal. 100.

August. lib.9. Confess. c.12.

Sur. t.6 5. Dec

Angeli in obitu Anthymi cantant versiculum ps. 41

14 Porro in peruetustis sacrorum Ritua-

Antiqui rituũ Codices psalmos in vigilijs canendos præscribunt.

Greg. in libro Sacramentor.

Ritualium paginis præcipui quidam inscribuntur psalmi, & orationes, quæ in eiusmodi vigilijs a Christiano populo deuote præcinebantur; & ipsæmet apud D. Gregorium in libro Sacramentorum recensentur, vbi eas lector, qui sacræ antiquitati vacat, si libuerit, recognoscere potest. Illud autem reticere haud possumus, quod Romanorum Pontificum, & vniuersalis Ecclesiæ Pastorum, quippe qui semper forma facti sunt virtutum gregi, insignem eorumdem pietatem redolet, ac singularem eisdem apud populos cultum obseruantiæ conciliat. Sanctissimi enim Pontifices ad has vigilias, quæ noctu a fidelibus celebrabantur, cæteris omnibus, quæ tunc agenda occurrerent, ex condicto posthabitis, frequentissime conueniebant. Etenim in conscriptis perspicuarum virginum, & martyrum Praxedis, & Pudentianæ, quæ apud Mombritium habentur, actis, & in M.S. Codicibus Vatic. & Vallic. Pium Pontificem sanctissimum vna cum fidelibus quamplurimis, Pudentis Senatoris dignissimi, optimeq; de tota Dei Ecclesia meriti venerando funeri interfuisse his verbis legimus: *In confessione sanctorum emisit spiritum Pudens. Quod audientes Christiani, vna cum sancto Pio Episcopo vndique confluxerunt, & exequias iuxta traditionem ecclesiasticam in hymnis, & canticis celebrantes, dicatis Deo virginibus astiterunt, &c.*

Summi Pontifices vigilijs nocturnis frequentes interunt.

Pudentis Senatoris exequijs Pius Põt interest.

In act. SS. Prax. & Pud. apud Mombr. t. 2. & M. S. Codd. Vat & Vall.

15 Beatus item Melchiades Pontifex, dum Romanam regeret Ecclesiam, solemnibus Timothei martyris exequijs vna cum Siluestro, tunc presbytero, interfuit, qui postea ad Apostolatus apicem euectus est: quod in M. S. Cod. Vallicell. hunc in modum exprimitur: *Quem* (Timotheum nempe) *sanctus Siluester caute, & diligenter colligens, ad suum hospitium attulit; ibique sanctum Melchiadem Episcopum vocans, & cum eo per totam noctem in Dei laudibus permanens, eius martyrium dedicauit, &c.* Demum Stephanus eximiæ sanctitatis Pontifex, dum Symphoriani, & Olympij condigno a Christianis honore funeralia peragerentur, vna cum clericis interfuisse, ex M.S. Codicibus Vatic. & Vallic. describitur, vbi hæc, quæ sequuntur: *Eadem namque nocte adueniens sanctus Stephanus Papa cum clericis, & religiosis viris, hymnis ex more redditis, corpora abstulerunt.* Obseruatione interim digna sunt verba illa, *Ex more*, & illa itidem, quæ supra attulimus, dum de præclaris Pudentis senatoris exequijs ageremus, *Iuxta traditionem ecclesiasticam*; hæc quippe verba, etsi paucis syllabis constent, graui tamen sententiarum pondere obfirmata, perantiquum hunc vsu receptum ab Ecclesia morem satis euidenter legentibus digito quodammodo præmonstrant, eundemque laudabilem ritum, qui defunctis impendi consueuit, abunde, vt manifestum sit contemplantibus, protestantur. Sed de his hactenus.

In Timothei martyris funere Melchiades Papa in laudibus Dei pernoctat.

M. S. Cod. Vall.

Symphoriani, & Olympij funeralibus S. Stephanus Papa interuenit.

M. S. Codd. Vat. & Vall

CAP. XXI.

Alij exponuntur ritus, quibus Christianorum cadauera curabantur.

1 Ritvs, qui curandis defunctorũ corporibus ab antiquissimis præsertim temporibus in vsu apud Iudæos erãt, a studioso antiquitatum indagatore Baronio in suis Annalibus, his plane verbis recensentur: *Addimus, quæ Rabbi Iacob memoriæ prodidit ex Rabbi Moyse Ægyptio, nimirum viros virorum, & fœminas fœminarum curare consueuisse cadauera, in hunc scilicet modum: Oculos in primis, & ora claudere defuncto, ac stringere fascia, tondere capillos, corpus lauare, vnguentis vngere, hisque delibutum cadauer obuoluere linteis, sicque curatum ponere in sepulchro.* Quæ fere omnia diligenti studio, atque obseruatione præstita fuisse in condendis defunctorum cadaueribus, martyrum præcipue, & ipsiusmet Christi Domini, qui martyrum omnium caput & corona est, mox palam demonstrabitur.

Bar. to. 1. an. 34. n. 135.

Funerũ apud Hebræos curandorum ritus.

Hi in funere Christi, ac martyrum fere seruati.

2 Verum antequam vlterius progrediatur oratio, ne quis forte dubitandi scrupulus ad ea, quæ mox dicturi sumus, legenti obrepere queat, non imus inficias, eiusmodi pietatis obsequia, quæ defunctis ex more persoluebantur, & suprema item amoris ac beneuolentiæ,

Ab Hebræis, & gentilibus ritus funebres Christiani quadamtenus mutuati sunt.

ne

ne dicam humanitatis officia, quæ lectori ob oculos subijcientur, hæc, inquã, Christianos cum gentilibus Græcis pariter, ac Latinis, tum etiam cum ipsismet Hebræis habuisse communia, & singula ab ijsdem mutuatos quodammodo fuisse. Haud tamen hæc omnia temere a viris singulari sapientia excultis præstita fuisse quis dixerit, cum & multis quidem de causis ipsi ad id studiose promouerentur, & munera alioquin, quæ serio obibant, peragebantque, veluti rerum altissimarum sacramenta, humanæ plurimum rationi consentanea essent. Nam vt silentio prætereamus insitum vnicuique a natura propensioris humanitatis sensum, affectumque haud modicum erga corpus, quod nobile ipsius animæ domicilium est, admirandumque superni artificis opus; quam quidem naturæ propensionem velut quid gentibus, quantumuis barbaris, animo ingenitam fateri omnes vna voce compellimur: ne sacrorum item oraculorum testimonia, quibus res palam conficitur, in medium proferamus, & ne insuper pijssimorum hominum exempla sacris obsignata paginis singillatim hic describamus, eorum, inquam, qui excipiendis hominum cadaueribus obsequentem manum, operamque iugiter impendere non destiterunt.

Illi naturæ ductu, hi arcano moti mysterio eadem obsequia defunctis exhibent.

Corpus nobile animæ domicilium honore, ac amore dignũ est.

3 Sane haud vllatenus improbanda, imo summis extollenda laudibus se nobis primo loco offert Apostolicorum virorum συγκατάβασις, qui instituta quæque ad pietatem spectantia, necnon ritus, qui ex sacris plerumq; fontibus ad gentes vsque profanas fluxere, tanquam aurum a luto secernentes, rationibusque in medium adductis, cuncta sapienter, ac congrue ad primæuam originem, ac recolendum piæ obseruantiæ nitorem reuocarunt: *quippe qui omnibus omnia facti, vt omnes Christo*, vt Apostolus ait, *lucrifacerent*, ex Hebræorum, gentiliumq; promptuarijs, quæ ad ritus pertinent, quamplura sibi retinenda, seruandaque excerpsere: quædam vero non abroganda, sed ijsdem ad tempus permittenda visa sunt, ne vno eodemque temporis momento cuncta simul dimouendo, ipsum quodammodo terrarum orbem vna suis cum legibus, moribus, ac ritibus radicitus euellere viderentur. Sub ipsa quippe exorientis Ecclesiæ primordia hi, qui ex abortiuo gentilium semine ad amplectendam Christi fidem conuolabant, non secus ac plantæ, quæ ex inculto gentilitatis agro, vel certe è loco, vt ita dixerim, siluestri, dumisque obsito, ac sperandorum fructuum experte, in fertilem, excultumque Ecclesiæ sinum transferebantur, succum quemdam omnino insulsum, & qui palato haud arrideret, ex ipsa natiui soli, quam imbiberant, qualitate, primæuo tanquam ex fonte traductum altius retinebant.

Ritus è sacris fontibus ad gentiles dimanatos in suam originẽ Christiani restituunt.

Conniuentia Apostolorum, ac Pontificum tolerantium indifferentes gentium mores.

Multi in primitiua Ecclesia ex gẽtibus conuersi, gentilismum semper redolebãt.

4 Quamobrem beatissimi Apostoli, ac Maximi subinde Pontifices, qui Ecclesiam recte, sapienterque administrandam acceperant, quamplura, quæ illibatæ Christianorum fidei haudquaquam repugnarent, diuino plane numine annuente, prima quidem facie dissimulanda duxere; optimum videlicet rati viri diuina magis quam humana præditi sapientia tempori potissimum deferendũ tunc esse, cum vel fides inter ipsa lactentis Ecclesiæ cunabula versaretur: suadebant quippe sibi haud vllã aduersus gentilitios ritus vim, vtpote qui mordicus a fidelibus retinebantur, adhibendam esse, neque vllatenus enitendum, vt quidquid profanos saperet mores, omnino tolleretur; quinimmo quammaxima vtendum lenitate, sacrarumque legum ex parte intermittendum imperium arbitrabantur, quousque homines a se ipsis admoniti vltro, libenterque, ac omnem veritatem a Spiritu sancto suggerente edocti, suauissimo Christi iugo colla submitterent, & hi præcipue, qui recenter ad Petram, & ad sinum Ecclesiæ ex gentilitate veniebant.

Irradicatos eorum ritus, ac mores haud violenter euellendos esse Ecclesia arbitratur.

5 Quod sane magnus ille Romanos inter Pontifices Gregorius luculenter edocuit in ea, quam ad Mellitum scripsit, epistola, vbi de Anglis ad Christi fidem ex gentilitate traductis sermonem habens; pro quibus vir ille vna cum Augustino strenue elaborabat, hæc ad nostri instituti propositum sapienter subinfert: *Nam duris mentibus simul omnia abscindere, impossibile esse non dubium est: quia is qui locum summum ascendere nititur, necesse est, vt gradibus, vel passibus, non autem saltibus eleuetur. Sic Israëlitico populo in Ægypto Dominus se quidem innotuit; sed tamen eis sacrificiorum vsus, quod*

Gregorius Magnus Anglos recens cõuersos suos mores suauiter dedocet.

D. Greg. ep. 72 lib. 2.

Sacrificia idolis ab Israëliticis exhibita fieri sibi Dominus præcepit.

quos diabolo solebant exhibere, in cultu proprio reseruauit, vt eis in sacrificio suo animalia immolare præciperet, &c.

6 Quam item rationem validi instar ad propugnandum argumenti ipsemet D. Thomas insinuare videtur, cum de legis Moysaicæ sacrificijs sermonem instituens, ideo potissimum ait exhibitum fuisse a Deo præceptum, vt hæc sibi offerrentur, quod huiusmodi videlicet homines a sacrificijs idolorum retrahebantur; vnde etiam *præcepta*, inquit, *de sacrificijs non fuerunt data populo Iudæorum, nisi postquam declinauit ad idololatriam, adorando vitulum conflatilem: quasi huiusmodi sacrificia sint instituta, vt populus ad sacrificandum promptus, huiusmodi sacrificia magis Deo, quam idolis offerret: vnde dicitur Ieremiæ 7. Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum.* hæc concinne ad rem præsentem S. Thomas edisserit. Cum igitur sacrificiorum vsum Iudæis olim Deus permiserit, vt eosdem ab idololatria compesceret, in quam procliues erant; Christianis quoque nonnulla ex gentilitijs ritibus assumenda permittere Ecclesiæ visum est, vt eadem deinde in Christianæ fidei obsequium religioso donata cultu transferrentur.

D. *Th.* 1.2. *q.* 102 *ar.* 3. *in corpore.*

Quando, & quare Deus Israëliticis præcepta de sacrificijs dederit.

Ecclesia exemplo diuino nonnullos gentilium ritus fidelibus permittit.

7 Quæ potissima extitit causa, cur idem D. Gregorius Pontifex, sub ipsa Anglicanæ fidei primordia, a profanorum templorum demolitione, vt Regi paulo ante iniunxerat, abstinendum, reuocandumque edixerit; *quippe qui*, vt Baronius ait, *regem ipsorum Anglorum nuper ad Christum conuersum epist. 60. lib. 9. indict. 4. monuit, vt idolorum templa euerteret. Inde autem considerans infirmis adhuc in fide concedendum aliquid, scribens ad Mellitum Episc. quem supra citauimus epist. 71. lib. 9. indict. 4. præcepit, ne idolorum templa destruerentur, sed iuxta ritum sibi præscriptum expiarentur primum, indeque sanctorum illatis reliquijs sanctificarentur: quod & posteris deductum est in exemplum. Si enim optassent Christiani idolorum templa in Ecclesiarum vsum conuertere, nullatenus mirifica illa templa Serapidis Alexandriæ, Marnæ Gazæ, Iouis Apameæ, Cælestis Carthaginis, & alia innumerabilia, quæ ob ingentem structuram visa sunt miracula mundi, solo æquassent.* hæc Baronius.

D. Gregorius Magnus Idolorum templa in vsum Ecclesiarũ conuerti iubet.

Celeberrima Idolorum tẽpla Chri[illegible]norum zelus præter scientiam euertit.

8 Id plane disertis verbis præ cæteris docuit S. Leo Papa, qui apud Catholicam Ecclesiam quamplura, quæ tum ex gentilium, tum ex Hebræorum fontibus excerpta sunt, haud temere retineri, sed diligenter custodiri pronunciat: *Quippe Christus Dominus ita veteris, vt ipse ait, Testamenti decreta distinxit, vt quædam ex eis, sicut erant condita, Euangelicæ eruditioni profutura decerperet, & quæ dudum fuerant consuetudinis Iudaicæ, fierent obseruantiæ Christianæ: quamuis enim varietates hostiarum, differentiæ baptismatum, & otia sabbatorum cum ipsa carnis circumcisione cessauerint: manent tamen ex ipsis voluminibus etiam apud nos plurima præcepta moralia.* hæc S. Leo, cui & S. Augustinus cohærenter locutus fuisse videtur, dum quamplura ad Christianos itidem è gentilium manibus emanasse affirmat, quæ tamen haud ipsis reijcienda, atque implorando fidelibus, sed libenti animo amplectenda sint: *Immo vero*, inquit ipse, *quisquis bonus, verusque Christianus est, Domini sui esse intelligit, vbicumque inuenerit veritatem, quam confitens & agnoscens, etiam in litteris sacris superstitiosa figmenta repudiet, doleatque homines, atque caueat, qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt.*

Multa ab Hebræis, ac Ethnicis vsurpata Christiani retinent.

Leo ser. 7. de ieiunio septimi mensis.

Aug. lib. de d. ct. Christiana lib. 2. c. 18.

Veritas, si qua apud ethnicos reperiatur, figmentis reiectis, amplectenda est.

9 Sed nec contentus Augustinus hæc enarrasse, Hebræorum exemplo, qui licet Ægyptiorum auersarentur idola, eorumdem tamen thesauros ex Ægypto profecturi secum detulere: pari quoque ratione quosdam sibi ritus ad pium vindicasse vsum Dei Ecclesiam sanctissimus doctor affirmat: *Sicut enim Ægyptij*, inquit Augustinus, *non solum idola habebant, & onera grauia, quæ populus Israël detestaretur & fugeret, sed etiam vasa, atque ornamenta de auro & argento, & vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto sibi potius, tanquam ad vsum meliorem clanculo vindicauit, non auctoritate propria, sed præcepto Dei, ipsis Ægyptijs nescienter accommodantibus ea, quibus non bene vtebantur: Sic doctrinæ omnes gentilium, non solum simulata, & superstitiosa figmenta, grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens debet abominari, atque deuitare, sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta vtilissima continent; deque ipso vno Deo colendo nonnulla*

Aug. lib. cit de doct. Christian.

Quidquid boni habent ethnici, ab illis Hebræorũ exemplo thesauros repudiatis idolis asportantium accipiendum est.

Aug de doctr. Christian. l. 2. c. 18.

vera

vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infusa est, eruerunt. Et infra hæc subdit, quibus tanquam conspicuis sacram monimentis antiquitatem confirmat: *Vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit, in vsum conuertenda Christianum.*

Idem August. loc. cit.

10 Vides igitur, amice lector, quomodo antiqui ritus, quantumuis a gentilitate proueniant, minime tamen a Christianis sint reprobandi, immo potius salubriori consilio in religiosæ formam obseruantiæ transferendi. Congrue igitur Ecclesia Dei a Spiritu sancto edocta, quædam ex ipsis gentilium riuulis in religionis Christianæ vsum pie deriuata seligere ac retinere valuit. Retinendæ autem præ omnibus sacræ illæ obseruationes fuere, quæ a perantiquo gentilium cultu nostras ad manus quodammodo peruenerunt; nec quidquam ex his, aut nimia scrupulositate discutiendum, aut religionis obtentu innouandum est: nam vt optime Basilius asserit: *Si quis consuetudines, & instituta ecclesiastica, quæ traditione accepimus, conetur reijcere, totam fidei prædicationem ad nudum nomen contrahet.*

Non omnes gentilium ritus reprobandi sunt.

Quidquid pietatem apud ethnicos redolebat, vtiliter retentum.

Basil. de Spir. S. c. 27.

11 Hinc igitur iure merito factum est, vt plerique superstitionis gentilitiæ ritus, vti iam diximus, qui tamen orthodoxæ religioni, illibatoque fidei candori nullatenus repugnarent, ab Apostolis primum, atque a venerandis subinde Ecclesiæ patribus recepti fuerint, quò in laudabiles ac pios vsus magno Christianæ religionis incremento eosdem salubriter deriuarent. Quibus profecto ritibus altissima quæq; mysteria, profanis quibusuis erroribus penitus aduersantia, prænunciabantur.

Ritus gentilium fidei nō aduersantes Apostoli ac Patres admisere.

12 Nos igitur ritus hic singillatim exponere aggrediamur: & primo quidem antiquissimum præ cæteris ritum illum, & quasque apud gentes inuiolabili consuetudine vsurpatum, commendatumque præmittamus, quo nimirum oculos defunctis claudere mos est: & hoc quidem in componendis charissimorum corporibus a Christianis seruatum fuisse, præ cæteris docet Dionys. Alexandr. epistola ad fratres, quam ex versione Ruffini Eusebius recitat; vbi de Alexandrinorum lue, ac de fidelium pietate in humandis decedentium corporibus verba faciens, ait: *Quin etiam Sanctorum corpora manibus erectis, supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, gestare humeris, cadauera decenter ornare, illis adhærescere, amice complecti, lauare accurate, & linteo funebri inuoluere nongrauati sunt.* Hæc Dionysius in Christianorum laudem, qui tam impense defunctorum obsequio deseruiebant: cui optime item consonat D. Chrysostomus, dum eadem Christianæ pietatis officia recensens, isthæc subtexit: *Exinde cum reddiderit puer animam, quemadmodum desiderant, iubent parentes officii adhibere, manus componunt, oculos claudunt, caput directe statuunt, pedes reducunt, lauant, sepulchro condigno dignis funeribus condunt, &c.*

Mos claudendi oculos defunctis.

Dionys. Alex. apud Euseb. l. 7. c. 17.

Chrysost. hom. in Iob.

13 Certe oculos ipsis morientibus, proximiorum adstantium manu claudi olim consueuisse Scriptorum auctoritate comprobatur: vtpote quibus haud amplius oculorum lumine ad res huius seculi delibandas, neque ad commodum ipsius corporis vsum pariter & oblectamentum opus erat. Nec quidem res vacua mysterio, nam vt passim loquuntur patres, hoc plane symbolo mystice præsignari videbatur, mortem nil aliud nisi somnum, vel somno imaginem quamsimillimam esse. Nisi quis rem ad sua principia deducens, præstitum id potius asserat, quia natura ipsa rerum omnium magistra, quæ moribus humanis legem præscribit, cæremonialem hunc ritum, adstantium manibus iniungendo dictabat: oculos enim vnicuique post decessum antiqui claudebant, ad recte videlicet ipsummet defuncti corpus sub omnium oculis in feretro componendum, propulsandumque horrorem illum, qui ex apertis, patentibusque mortuorum oculis, quibus omnis cum vita ac lumine decor extinctus est, extemplo adstantium animis refunditur.

Cur oculi mortuis a proximioribus clauderentur?

Plin. lib. 11. c. 37.

14 Apud gentiles autem, & Romanos præsertim, etsi defunctorum oculi obductis palpebris obnubebantur, cum tamen post mortem, quod tunc in more positum erat, comburendi ad pyram

Apud Romanos ij, qui clauserant oculos defunctis, eosdem in pyra recludebant.

componerentur, ijdem eorum manu, qui antea clauserant, Cælum versus recludebantur, vtputa cælestium orbium regionem aspecturi, domicilium, natiuamque animarum sedem, ad quam recto tramite dirigerentur. Quod ipsamet natura vltro suggerere, ac præmonere videtur: singulis enim mortalium tacito, occultoque eiusdem magisterio insitum est, vt ipsi morientes, vel morti iam proximi, eo se corporis situ componant, & terræ, quam deserunt, aspectum dedignantes, meliore rerum futurarum præsagio oculos in Cælum attollant. Cunctarum quippe gentium conspiratione ad hanc vsque diem vsus merito obseruandus inualuit, vt nationes quæque mortuos vultu in Cælum supino, orientalem ad plagam spectante sepeliant; ad quoquo modo protestandum, licet, quod agunt, ignorent, patentissimum resurrectionis mysterium; quod tam dilucide, atque oculate princeps ille Idumæus inter gentiles, Iob videlicet, expressit, cum dixit: *Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum Saluatorem meum; quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Oculi quippe defunctorum terrenis hisce rebus, cælestium prospectui reseruandi, clauduntur, ob insitam videlicet cunctorum animis resurrectionis spem, quam Iob ipsismet oculis a longe salutando vehementius deperibat: *nam nullus*, vt Hieronymus ait, *tam aperte post Christum, quam iste ante Christum de resurrectione loquitur.*

Arist. Probl. sec. 4. q. 1.

Cur mortui supini & vultu ad orientē spectante sepeliantur?

Iob. 19.

Oculi rerum cælestium cōtemplationi reseruādi huic mundo clauduntur.

Hierony. ep. ad Pammach. aduers. error. Io. Ierosolym.

15 Hunc autem ritum (oculos nimirum vita iam functis claudendi) in sacro itidem Christi Domini funere adhibitum fuisse, atque ab ipsamet Deipara Virgine Filio dulcissimo præstitum, id plane suadet, quod Brigittæ conspicuæ sanctitatis fœminæ, eadem Dei Genitrice rem exponente, vt ex libro reuelationum eiusdem, hisce quidem verbis innotuisse fertur: *Sed iam quasi consolata sum, quod corpus eius iam de cruce depositum contingere potui, & in sinum recipere, vulnera explorare, & extergere sanguinem: deinde os eius digiti mei clauserunt, & oculos pariter composui.* Id autem, quod iam enarrauimus, haud temere & velut quid de triuio humanis ingestum auribus credendum, sed tanquam exhibitum e Cælo oraculum, & quid superna reuelatione acceptum aspernandum neutiquam esse, ipsa alioqui pietas, quæ vnicuique mortalium cordi inest, inculcare videtur: hoc quippe olim peculiare parentum munus erat, filijs videlicet iam defunctis obducere manu orbatos luce oculos. Quocirca Polynices ad matrem apud Euripidem in Phœniss. sic: *Iam claude mihi palpebras manu tua mater.* Et apud Virgilium grauiter Euryali mater conqueritur, quod in amoris testimonium admotis manibus claudere filij oculos sibi concessum non fuerit, nempe:

Virgo Deipara Christo de cruce deposito oculos clausit.

Reuel. [illegible] lib. 4. c. 70.

Parentū munus filijs extinctis oculos claudere.

——— *Nec te tua funera mater*
Produxi, pressiq; oculos, nec vulnera laui,

Aeneid. 9.

Quod pietatis officiū sibi, cum mors instaret, defuturum infelix Ariadna, quæ deserta in insula a Theseo miserandum in modum derelicta fuerat, interruptis hisce præ nimio dolore vocibus apud Ouidium lamentabunda deflet:

Ouid. ep. 10.

Ergo nec lacrymas matris moritura videbo,
Nec mea qui digitis lumina condat, erit.

16 Quod supremi quidem officium amoris antiquissimis temporibus vsitatum fuisse Philo testatur, qui dum Iacobum plorantem, dolentemque inducit super acerbissimo nati fato, dilecti videlicet Ioseph, quem iam a bestijs crudeliter abreptum, deuoratumque fama nunciante crediderat, isthæc illi defuisse exaggerat: *Nam si tibi*, inquit, *sepulchrum contigisset in terra propria, nec mihi defuisset solatium: assedissem officiose ægrotanti ante mortem, impendissem morienti extrema oscula, clausissem oculos, mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, nihilque de iustis funebribus omisissem.* Vides igitur, vt impensum defunctis obsequium ipsa parentum, vel amicorum manu, cum hi debitum beneuolentiæ munus natura suggerente obierint; iure quidem merito concepti leuamen doloris, & opportunum mœrentis animi solatium nūcupetur. Quoniam vero hic quoque de osculis Philo meminit, hæc vtique a propinquis, & charissimis in amoris ac doloris signum ipsis aut morientibus, vel certe iam mortuis infigi consueuisse, exemplis quamplurimis cum sacris tum profanis comprobatur, vt ex illis præsertim Virgilianis carminibus vide-

Antiquissimus mortuis oculos occludendi mos.

Philo in lib. de Ioseph.

Oscula mortuis dare apud antiquos solemne erat. Gen. 5. Philo lib. de Ioseph. Dion. de Hier. Eccl. c. 7. Senec. de breu vit. Suet. in Oct. c. 99. Auson. in Parent. ep. 23. Aeneid. lib. 4

videre est, quibus id aperte exprimitur :

—— *Extremus si quis super halitus errat,*
Ore legam ——————

Quibus æque consonant, quæ Ouidius cecinit :

—————— *Excipias*
Hanc animam ore pio .

Sed consuetudinem hanc omnium elegantissime explicat Ambrosius his plane verbis : *Nihil mihi profuit vltimum hausisse anhelitum , nisi flatus meos inspirassem morienti .* His addere quamplura licet ex antiquitatis fonte petita, ad quæ studiosum vltro lectorem amandamus .

17 Capillorum vero præcisio (quæ in funeribus passim obuenire consueuit) in præmemorato Christi Domini funere nequaquam adhibita est; quippe qui tanquam læsæ maiestatis , & omnium criminum reus omni prorsus humanitate posthabita, nullaque admissa commiseratione, ad crucis patibulum a Pilato damnatus fuerat . In eiusmodi enim interemptorum funeribus ipsa vi legum haud capillos Iudæi resecare consueuerant , vt eruditissime loco iam citato Baronius adnotat numero 136. hæc dicens : *Cæterum quod spectat ad sepulturam damnatorum , quod maledictioni legis obnoxij essent , abstinebant pollinctores à capillorum incisione .* Sed de his hactenus .

Damnatis nō incidebantur post mortem capilli iuxta morem funebrem .

Baron. tom. I. an. 34. n. 136.

CAP. XXII.

Defunctorum corpora abluuntur, antequam sepulchro inferantur .

Antiquissimus apud omnes gentes abluendorum cadauerum mos . *Kirchman. de fun. Rom. l. 1. c. 3 Guther. de Iure man. Onuphr. de Cœmet. Homer. Iliad. 6. & Od. de corp. Patrocl. & Achill. Eurip. in Phœnis. de Polynic. Plato in Phædon. de Socr. Aeliā. 4. Var. 1. Enn. de Tarquin. Virg. Aeneid. 6. de Misen. Apul. lib. 8. Metamorph.*

1 ORVM corpora, qui iam è vita decesserant , antequam ab omniū conspectu sublata monumētis inferrentur, pio vtique obsequendi more , vel sui, vel amici lauare consueuerant . Quod quidem ipsos apud gentiles in vsu fuisse docuere præ cæteris Kirchmannus de Romanorum funere , Gutherus , Onuphrius , & nonnulli alij . Et quidem apud Sophoclem Electra Agamemnonis filia , dum Orestem fratrem , quem peregre extinctum putabat , amarissimis lacrymis deflet , illud præcipue dolet , & immane conqueritur , quod fratris cadauer sibi , vt sororis amor exigere videbatur , proprijs abluere manibus non licuerit , ait igitur :

Nunc exul in peregrina terra male perijsti procul à tua sorore ; neque ego misera te charis manibus laui, neque in ignem iuxta morem leuaui miserū cadauer. *Sophocl.*

2 Huius vero ablutionis rationem , risu quidem , vt verum fatear , dignissimam scriptores afferunt , nimirum , vt Celsus, Plinius, & Seruius in illud Æneidos : *Pars calidos latices, &c.* affirmant , quod plerumque vitalis spiritus, qui viuenti inerat , & a cadaueribus putabatur exclusus, hic tamen calidarum aspersione aquarum veluti apto quodam fomento , quod natiuo calori congruat , ad pristinum paulatim redeundo temperamentum, cōsopitus excitetur . Idipsum Brodæus in 2. epigrāmate relato in Theatro vitæ humanæ asserit, hæc dicēs : *Mortui calida aqua abluuntur, & per interualla proprio nomine conclamantur , quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari , & homines fallere .* Si vero (vt subdit præmemoratus auctor) postquam ter alta voce conclamatum esset, ne tum quidem vitalis calor sese proderet , nec ad proprij nominis nuncupationem expergisceretur, qui defunctus putabatur, tunc de eo conclamatum dicebant , & inde prouerbium vulgo obtinuit , vt hi, quos certo iam experimento mortuos esse constabat , conclamati dicerentur . Potuit & alia interim apud gentiles ad id præstandum ratio subesse, vt nimirum vnctioni aromatum, quæ mox subsecutura erat, corpora eo aptiora euaderent, quo mundiora adhibito aquarum lauacro ante existerent .

Ridicula gentiles moti ratione abluunt cadauera.

Celsus . Plin. l. 17. c. 52 Seru. Aen. 6.

Theat. vit. hum. vol. 2. pag. 563.

Conclamati olim, qui dicerentur, & quando ?

3 Nostri vero, qui isthæc haud sine peculiari mysterio sanctissimis inducti rationibus præstabant , dum corpora defunctorum abluerent, nil aliud eiusce modi obsequiorum ritu præsignare volebant, quam ipsorum animis , saluberrimo Pœnitentiæ lauacro, ab omni prorsus criminum labe expiatis , futurum tandem aliquando , vt corpora quoque ad diem nouissimum rediuiua in æternæ felicitatis consortium , condignam recepto-

Mystica Christiani moti ratione lauāt defunctorum corpora.

ptu-

ptura laborum mercedem assumerentur. Quod in hanc fere sententiam, vt a nobis enarratum est, a Durando in Rationali diuin. offic. his verbis confirmatur: *Deinde corpus, nisi viuens nouiter inunctus fuerit, debet lauari, ad significandum, quod si anima per confessionem à culpa mundata sit, vtrumque (scilicet anima, & corpus) æternam glorificationem, & claritatem in die Iudicij consequetur, quodque illi iuxta sententiam ipsius Ioannis Euangelistæ, vocemq; è cælo auditam, vere in Domino moriuntur, qui mortui seculo nequam, ac sibimet ipsis, nullam secum exeuntes è corpore maculam deferunt, sed in hoc mundo per Pœnitentiæ baptismum sordes omnes, si quæ inerant, deposuerunt.*

Durand. in ration. diu. off. l. 7. c. de offic. defunct.

Corpus cum anima in Cælo glorificandū ablutione significatur.

4 Certe de lotione antiquo iam vsu cadaueribus defunctorum impertiri cōsueta disertissimus inter scriptores Philo in libello, quem in Iosephi laudem edidit, luculenter meminit, vbi isthæc de filio Iacob, vt dolori suo faceret satis, lamentabundus pronuntiat: *Mortuum lauissem lacrymis, extulissem magnifice, &c.* Quod vero apud Christianæ fidei cultores id quoque a primæuis vsque temporibus vsitatum foret, antiquissimus inter scriptores Tertullianus testatur, quippe qui morem hunc aliquando iocans his plane verbis tetigisse visus est: *Rigere & pallere post lauacrum mortuus possum.* Quem pariter ritum in defunctorum funeribus seruandum S. Gregorius magnus in suo Sacramentario præscribit, vbi post preces, psalmosque recitari in cuiusuis obitu consuetos, hæc subdit: *Postea lauetur, & ponatur in feretrum.* Et vt alibi ipsemet sanctissimus Pontifex scribit: *Theophanis Centumcellensis comitis defuncti corpus ex more ad lauandum est detectum.* Et sacrum Tartillæ eiusdem Gregorij amitæ corpus, vt ipse ait, *ex more mortuorum ad lauandum est nudatum. Et pauperculæ cuiusdam fœminæ vir defunctus* (eodem Gregorio teste) *ex more lotus, vestimentis indutus, & sabano constrictus est ad sepeliendum.* Apud Gregorium vero Turonensem *Theodobertus filius Chilperici Regis bello cæsus ablutus, ac dignis vestibus indutus sepulchro traditus legitur.* Quæ omnia perantiquum vsum legentibus satis aperte comprobant.

Iacob Patriarcha lotionis officium Iosepho se præstare non posse deflet.

Philo libello de Ioseph.

Tertull. Apol. c. 42.

S. Gregorius Magnus corpora mortuorum abluenda præscribit.

Greg. in Sacramentario.

Greg. hom. 36. in Euang. & 4 Dial. 17.

Greg. hom. 38. & 4. dial. 16.

Greg. lib. 3. dial. 17.

5 Sacratissimum quoque Saluatoris nostri iam defuncti corpus aqua lotum fuisse Chrysostomus hisce verbis affirmat: *Cum autem tempore vrgerentur (nona enim hora mortuus erat) & dum peterent eum à Pilato, & lauarent, iam vesper aduentaret, &c.* Quam quidem Chrysostomi auctoritatem pro se Durandus, quem hactenus memorauimus, affert Tractatu, quem scripsit de exequijs, & sepulturis, sic autem inquit: *Ex Chrysostomi homilia 84. in Ioannem, constat morem eum iam obseruatum ante mille ducentos anno, immo iam ætate Christi, dum ibi asseuerat Christi corpus à Iosepho & Nicodemo lotum. Quod licet Euangelium non exprimat, ex hoc ita sentit, quoniam credit eos nihil omisisse eorum, quæ præstare potuerunt ad honorificam eius sepulturam. Norat eum morem tunc obseruatum, nihilque obstitisse, cur minus lauarent: ideo censendi sunt id non omisisse, & ita lauisse.* Hæc concinne ad instituti nostri propositum Durandus.

Sacrosanctum Domini corpus abluitur.

Chrys. hom. 64 in Io.

Duard. tract. de exeq. & sepult.

Chrys. ho. 84. in Io.

6 Metaphrastes insuper apud Surium de dormitione Deiparæ cap. 35. suismet lacrymis a Deipara sacratissimum Filij corpus iam exanime irrigatum, ac lotum fuisse testatur, dicens: *Mortuum itaque videns Filium, eo motu animi vsa est, vt oportuit. Quin etiam in eo à cruce deponendo maternis manibus inseruijt, & clauos, qui extrahebantur, suo sinu accepit, & membra ipsius amplexata est, partim quidem vlnis stringens, partim autem suis quoque lacrymis plagas emundans: deinde etiam tota corpori circumfusa, ecce tibi ab omni seculo præfinitum mysterium ad finem vsque venit; ô Domine, placida voce dicit; & Iosepho in manu tradens sindonem: Tibi autem, inquit, deinceps erit curæ, vt in hac eum honeste componas, myrrhaq; condias, & ei iusta facias.* Porro has pretiosas, ac mundas, quin immo omni lauacro, ac cælis ipsis mundiores ex abluto Christi corpore sordes collectas a Balduino Hierosolymorum Rege ad suos Flandros è Palæstina per Abbatem sancti Bertini transmissas fuisse Lorinus tradit.

Metaph. to. 4. 15. Aug. apud Sur.

Virgo Deipara suis lacrymis Christi Filij corpus lauat.

Lotionē corporis Christi Balduinus Rex in Flandriam mittit.

Lorin. in Cōm. Act. 9.

7 Nil autem sacrorum Euangelistarum silentium his, quæ a nobis hactenus de abluto Christi Domini corpore enarrata sunt, obstare videtur. Id enim ex hoc potissimum conuincitur, quod præ cæteris Ioannes affirmat, in Redemptore videlicet sepeliendo Iudæorum consuetudinem seruatam fuisse: quæ talis profecto tunc temporis erat, vt pro-

Iudæorū consuetudo in sepeliendo Domino seruata fuit.

Io. c. 19.

vt probe nosse vnusquisque potest ex ipsomet Euangelici scriptoris textu: nam cap. 19. sic ait: *Et ligauerunt illud* (corpus scilicet) *cũ aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire*. Quem Iudæorum morem vna cum nonnullis alijs funeralibus ritibus Rabbi Iacob a nobis supra citatus in Thurim explicans, Iora Degha ex Rabbi Moyse Ægyptio ait *viros virorum, fœminas fœminarum curam habere consueuisse*; atque in primis oculos defuncto claudere, corpus lauare, & cætera exhibere pietatis obsequia, quæ ibidem recenset. Ex quibus hæc plane consuetudo comprobari videtur. Ad eumdem plane morem, qui & apud gentiles viguit, Sidonius Apollinaris allusisse videtur, dum ait *Gothos post quandam in Gallia acceptam cladem, interemptorum corpora tam præcipites, festinantesque terra obruisse, vt nec ossa tumultuarij cespitis mole tumularent: quibus nec elutis*, inquit, *nec vestitis sepulchra tribuebant, iuste sic mortuis talia iusta soluentes*. hæc dignissimus scriptor, antiquitati pro cadauerum lotione subscribens.

Apud Baron. an. 34.

Viri virorum & fœminæ fœminarum cadauera lauant

Mos lauandi mortuos apud gentiles etiam viguit.

Sidon. lib. 3. ep. 3.

8 Tandem laudabilem ritum hunc in vsu primæuos apud Christianos quoque positum fuisse, eo potissimum tempore, quo viuebant Apostoli, ex eorumdem actis asserere necesse est. Lucas enim Euangelista, qui sacram gestorum Apostolicorum texuit historiam, de Tabita a mortuis excitata hæc habet: *Factum est autem in diebus illis, vt infirmata moreretur, quam cum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo, &c.*

Apud Christianos ipsis Apostolorum temporibus idem in vsu erat.

Act. 9.

9 Verum cum hæc Seueranus noster, qui Italico primum sermone Subterraneam in lucem edidit Romam, altius secum mente peruolueret, opportune quidem contigit, vt dum inuestigandi desiderio permotus de antiquissimis ritibus, qui ex historiarum fontibus passim hauriuntur, ipse vt piæ curiositati satisfaceret, hac præsertim super re cum Reuerendiss. Fortunato Scaccho Apostolici Sacrarij Præfecto ageret, viro vtique disertissimo, & in ijs, quæ ad rem Ecclesiasticæ literaturæ pertinent, apprime versato; cuius quidem eximiam eruditionem Opera ab eo hactenus in lucem edita legentibus aperte demonstrant. Dum Seueranus igitur cum tanto viro ageret, sibi ipsi summopere inter loquendum rem ex voto prouenisse gauisus est; quippe qui addiscendi gratia ipsum interrogando requirens, num Christo Domino iam extincto lauacrum, vt cæteris defunctis de more accidit, impensum fuisset, assertæ vtique mox vir ille sententiæ subscripsit, eiusdemque prorsus argumenti luculentam a se tractationem adornatam iam fuisse significauit, quam viro amicitiæ vinculo sibi deuincto, & de huiusmodi re percontanti legendam vltro libenterque obtulit: vbi doctissimus vir propositæ ad rem nostram quæstioni satisfaciens, libro quinto, cap. 24. ex ipsismet Christi Domini vulneribus in sacra sindone, quæ Augustæ Taurinorum religioso cultu asseruatur, impressis, nostræ vtique sententiæ propositum apte, ac cohærenter hunc in modum confirmat: *In sacra*, inquit, *sindone non modo totius corporis Christi vestigia, verum & vulnera singula, siue maxima, siue minima impressa, & ad amussim distincta, atque delineata conspiciuntur. At si sanguis, qui super cute coagulatus, corticem procul dubio induxerat, ablutus minime fuisset, glutinum vtique eiusdem sanguinis, non vulnerum vestigia manifesta apparuissent. Affirmandum est igitur sacratissimum Christi corpus de cruce depositum, aqua & fortasse calida ablutum fuisse, qua concretus sanguis in toto corpore, & in vulnerum oris colliquefieri, & spongia exceptus, eadem expressa asseruari potuit*. hæc ille. Quæ quidem hoc potissimum loco opportune inserenda nobis visa sunt, ad præmuniendam videlicet, exornandamque assertionem hanc tanti viri auctoritate, qui tum ibi, tum in sequenti capitulo de spongijs, ac de Christi sanguine in vitreis ampullis apud celebres quasque terrarum orbis Ecclesias fidelium venerationi exposito, satis luculenter suo ex more disputat.

Io. Seuerano cum Fortunato Schacco de lauacro Saluatoris post mortem impenso sermo.

Ex vulnerum vestigijs sindoni impressis Domini corpus ablutum fuisse probatur.

Fortun. Schacc lib. 5. c. 24.

10 Nec quis vero obsequium istud abluendi corpora, martyribus tantum præstitum fuisse arbitretur; nam viros subinde, qui sanctitate spectabiles extiterunt, & quos Ecclesia Dei confessores nuncupare consueuit, eodem prorsus a fidelibus honore exceptos, & antequam tumulo inferrentur, lota pariter sacra eorumdem corpora fuisse innumeris potest exemplis conuinci, quæ eorumdem passim in actis describuntur, & hic consulto veluti notissima omittenda nobis visa

Haud martyrum tantum, sed & confessorum cadauera lauantur.

visa

viſa ſunt, tum quia ad vlteriora iam ſacrorum Cœmeteriorum adyta properamus, tum etiam, ne multa ſimul coaceruando, tædio lectori ſimus. Cauſam vero, ob quam beatorum martyrum corpora abluerentur, præter receptum, quem diximus, communemque vſum, hanc item peculiarem fuiſſe exiſtimamus: quia nimirum inuicti pugiles Chriſti ex ærumnoſi certaminis agone, vel potius ex arena martyriorum, in qua palam cum hoſte, & cum inferno conflixerant, haud ſudore dumtaxat, ſed ſanguine madidi, ſordibuſque ac puluere non ad ignominiam, verum ad gloriam deturpati ſacra intra Cœmeteria inferendi a fidelibus aſportabantur, vtpote a carnificibus miſerandum in modum, quod vel ipſe horret animus dicere, dilaniati, diſcerpti a beſtijs, vncis, vnguliſque ferreis tracti, & in cloacas, ac ſordida quæque loca, ſæuientium manu ad contumeliam proiecti, ita vt ijſdem plerumq; haud vllum hominis poſt mortem veſtigium ſupereſſet, ex quo a reliquis dignoſci cadaueribus poſſent; cum totidem linguis, quot vulneribus, barbaram tyrannorum, & fidei hoſtium crudelitatem obteſtarentur.

Cur martyrũ præcipue corpora abluerentur.

11 Porro Chriſtianos conſueuiſſe ſacra martyrum vulnera pietatis ergo officioſe deoſculari, Baronius in ſuis ad Martyrologium notis affirmat, vbi apud Cæſaream in Palæſtina Iuliani Cappadocis martyrium deſcribitur, *qui exoſculans necatorum Martyrum corpora, vt Chriſtianus delatus, & ad præſidem ductus, lento igne iuſſus eſt comburi*. Hæc ex Martyrologio Romano. Idem quoque antiquus Chriſtianorum mos ex Prudentio palam deducitur, qui carminibus hiſce rem expreſſit:

Martyrol. 17. Ianuar.

Chriſtiani martyrum vulnera deoſculantur.

Illi vngularum duplices
Sulcos pererrat oſculis.

Prud. in Periſt hym. de S. Vinc.

Et in fine loquens de ferreo lectulo, in quo nobili martyrio B. Vincentius coronatus eſt:

Per quam trementes properi
Exoſculamur lectulum.

[illegible] & ipſe Conſtantinus Magnus Imperator, vt Baronius ait, venerabundus labia ſanctorum confeſſorum, vel potius martyrum cicatricibus, quod item Theodoretus aſſerit.

Theod. hiſt. l. 1 c. 11.

12 Illud autem a nobis prætereundum non eſt, aquam nempe poſt peractam pio huiuſcemodi ritu ablutionem, ex ſanctorum meritis virtutem plerumque & curationum diuinitus gratiã hauſiſſe. Quod vtique de lotione corporis ſancti Cuthberti apud Bedam in eiuſdem geſtis, his plane verbis enarratur: *Tunc ecce quidam de presbyteris edoctus ſpiritu per opitulationem B. Patris Cuthberti illum poſſe ſanari; venit clanculum ad locum, vbi nouerat effuſam fuiſſe aquam, qua corpus eius defunctum fuerat lotum, tollenſque modicam humi particulam, immiſit in ore eius, quo horribiliter hiante, voces diras, & flebiles emittebat, ſtatim autem vt attigit aquam, continuit clamorem, clauſit os, & oculos, qui ſanguinei, & furibundi patebant, caput & corpus totum reclinauit in requiem.* Idem pariter de aqua legitur, qua beatæ Edwigis corpus celeberrimæ in Regno Poloniæ duciſſæ ablutum de more fuit: iſthæc enim apud Surium recitantur: *Mox accedens ad peluim, cunctis abſentibus aqua loti eius corporis, quæ illic relicta fuerat, os, collum & guttur ſuum abluit, & confeſtim curata eſt.*

Lotio cadauerum viuis corporibus ſalutifera.

Beda vit. l. Cuthb. c. 41. t. 3.

Aqua abluti corporis Cuthberti infeſſum à cacodæmone liberat.

Sur. t. 5. 15. oct.

13 Idem fere de Amatore Epiſcopo perhibetur, cuius venerandum corpus miraculorum vim, ac ſalubritatis donum aquis diuinitus impertijt, vt idem refert Surius in vita ſancti Germani Antiſsiodorenſis his verbis: *Tunc languidus exorat, vt vel aquis paululum frui mereretur, quibus perfuſum fuerat illius ſanctiſsimum corpus. Hoc comperiens Reuerendiſsimus Germanus tunc presbyter, admirans fidem illorum, iuſsit ex eadem aqua paralytici membra perfundi: mox autem, vt deuoluti corporis lympha, ægroti eſt membris allata, protinus languor omnis diſceſſit.* Quamplurima item ad id comprobandum ſuppeditari poſſent è ſacris repetita antiquitatum promptuarijs exempla, ſed in lectoris gratiam hæc pauca in medium attuliſſe ſufficiat.

Aquis, quibus Amatoris corpus lotum fuerat, paralyticus curatur.

Sur. t. 4. 13. Iul.

CAP.

CAP. XXIII.

Cadauera vnguentis, & Aromatibus condiuntur.

1 ID quoque olim in more apud Christianos positum fuit, vt defunctorum corpora pretiosis quibusque aromatibus condita, vnguentisque vberrime delibuta tumulo tandem, ritu ab Hebræis, gentilibusque mutuato, demandarentur. Id Baronius in suis ad Romanum Martyrologiũ notis expressit, dum ait: *In sepeliendis sanctorum Martyrum corporibus, & condiendis eis aromatibus effusæ erant impensæ Christianorũ, ac auctor est Tertullianus in Apolog. Ex Iudæis ea traditio manauit ad Christianos: sic enim mos erat Iudæis mortuos sepelire, Io.* 19. Hæc ad rei propositum, de qua nunc sermo instituitur, præmittenda nobis visa sunt ex Baronio. Cur autē a Iudęis potius, quam a gentilibus mos iste suos cōdiendi mortuos, ad Christianorum manus deuenerit, vel ex eo confici videtur, quod gentiles, Græci præsertim ac Romani, etsi defunctorum corpora comburerent, rogis tamen vnguenta, & odores aceruatim inijciebant, & selecta itidem è flammis ossa vino ac lacte perfusa, vbi postmodum siccata fuissent, aromatibus, odoribusque permixta sepulchrali in vrna reponebant. Non paucis autem mos iste exemplis ex antiquitate petitis posteritati commendatur. Sed præcipue ex Virgilianis carminibus, vbi illud de Misseno canitur:

Baron. in not. ad mart. die 4 Aug.

Gentiliũ ossa mortuorum vnguentis ac odoribus condiendi mos.

Hom Iliad. 6. Lucian de luctu Stobæ ser. 120. Plut. in Sylla. Valer. l. 9. c 1 Virg. Aen. 6. & 9. Plin. iun. 5. ep. 16. Plin. Senior l. 12. c 18. & l. 13. c. 1. Pers. Sat. 3. & 6 Stat. Syl l. 2. Mart. 3. epig. 12. l. 1. epig. 55 Iuu. Sat. 4. Proper. 4. eleg. 7. Tib. 3. eleg. 2 Apul. Apol. 1. & 4 Flor. mater. L. fun. sũptus 37 D. de relig. Vlpian. l. & ideo 7. §. 3. de in rem. vers. & C. Aeneid. 6.

> ———— *congesta cremantur*
> *Thurea dona dapes, fuso crateres oliuo.*

Ex Apuleio item antiqua hæc consuetudo satis exprimitur: *Iam miseri*, inquit, *illius membra omnia aromatis persperſa: iam os ipsius vnguine, & odore delibutum.* Ad quæ pariter Persius allusisse videtur, dum de hærede offenso ait:

Apul. lib. 4. Florid.

> ———— *sed cœnam funeris hæres*
> *Negliget iratus, quod rem curaueris, vrnæ*
> *Ossa inodora dabit.*

Pers. sat. 6.

Certe consuetæ huius vnctionis se caritura obsequio, dum procul a patrijs laribus deserta in insula a Theseo derelicta infelix instare sibi fatum Ariadna præsentiret, vehementer aliquando apud Ouidium indoluit:

Ouid. ep. 10.

> *Spiritus infelix peregrinas ibit in auras,*
> *Nec positos artus vnget amica manus.*

2 Quam quidem consuetudinem acute perstringens Lactantius ait: *Pari ratione illos defunctorum corpora odoribus, ac pretiosis vestibus illita, & conuoluta humi condidisse, qua Deos honorarent.* hæc vtique Lactantius, dum profusam gentilium suos erga defunctos liberalitatem aculeatis verbis perstringit, quæ iure optimo illa subinde duodecim Tabularum lege apud Romanos coerceri meruit, his videlicet notis ad perpetuum temperantis eorumdē animi monimentum concepta: *Vti seruilis vnctura, omnisque circumpotatio tollatur.* Solebant quippe olim mortuorum corpora liberaliter odoribus, vnguentisque perungi: quamobrem id lex in sepeliendis seruorum corporibus fieri prohibuit: neque enim lex, quam hactenus recitauimus, vetat, quo minus liberi homines (vti consuetum erat) post mortem vngantur: nam in L. funeris ff. de religiosis & sumptibus funerum, ij sumptus probantur, qui vnguento pro mortui corpore comparato facti sunt. Lege quoque ex ijsdē duodecim tabulis excerpta vetitum olim est, *ne sumptuosi nimirum respersio fieret, neque myrrhata potio mortuo inderetur.* Mos quippe apud veteres extitit, vt cadauer, rogusque pretiosis quibusdam liquoribus persunderetur, quod lex omnino interdixit. Myrrhata autem potio, seu myrrhina, potio quædam fuisse putatur miro artis studio confecta, & magno comparanda sumptu.

Lactantius gẽtilium in condiendis mortuis prodigalitatem irridet.

Lact. l. 2. c. 4.

Leges 12. Tab eamdem coercent.

Azor. Instit. mor. l. 6. c. 63.

Ex leg. 12. Tab. leg. 8.

Azor. instit. moral. loc. sup. cit.

3 Illud autem tantummodo inter quasque gentium nationes, quæ eiusmodi ritu gaudebant, discrimen ponitur, quod Ægyptij exenterato corpore, & cerebro per nares extracto, condimenta intrinsecus reponebant. Iudæi vero vnguenta ex aromatibus confecta cadaueri extrinsecus infundebant. Quod quidem sacræ obtestantur Paginæ, & historiales præsertim Regum libri, in quibus hæc de Asæ Regis funere narrantur: *Et sepelierunt eum in sepulchro suo, quod fecerat sibi in ciuitate Dauid: posueruntque*

Ægyptiorum cadauera condiendi ratio.

Iudæorum.

2 Paralip. 16. n. 4.

Asæ Regis cadauer luxurioso condimēto delibutũ est.

eum supra lectum suum plenum aromatibus, & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum ambitione nimia. Ex quibus item verbis locus ille Paralipomenon explicari commode potest, vbi hæc de Ioram Rege habentur: *Mortuus est in infirmitate pessima, & non fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat maioribus eius.* His autem optime consonat illud Ieremiæ vaticinium, quod Sedeciæ Regi præstitum est: *Secundum combustiones patrum tuorum sic comburent te*, id est, vt Sancius optime explicat, *comburenda fore in eius funere regio vtique more, ac magnificentia aromata varia, & cadauer vnguentis delibutum sepulchro inferendum.* Qui combustionis modus in regijs exequijs splendido luxu, atque apparatu seruatus est: Reges enim fere omnes haud combustos, sed vnguentis egregie delibutos terræ mandatos fuisse constat.

Paral. 2. c. 21. n. 19.

Ieremiæ de corpore Sedeciæ Regis aromatibus post mortem cōdiendo vaticinium.

Gaspar Sanc. in lib. Reg. c. 31. n. 12.

4 Quam quidem ab antiquis quasi manu acceptam cōsuetudinem, & meliorem in vsum translatam vnguētis profuse corpora respergendi, ab Ecclesia quoque retentam fuisse auctor præ cæteris est Tertullianus in Apologetico hæc dicens: *Si Arabiæ quærantur, sciant Sabæi pluris, & carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam Dijs fumigandis.* Et idem in libro, quem scripsit de idololatria, in hunc modum de aromatibus loquitur: *Etiam hominibus*, inquit, *ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatium sepulturæ.* Quænam autem essent hæ Arabum, Sabæorumque merces, thus nimirum, myrrham, aliaque pretiosissima cuiusuis generis aromata, atque odoramentorum species Statius in Priscillæ funere his carminibus enumerat.

Vnguentis cadauera perfundendi mos ab Ecclesia olim seruatus.

Tertull. in apoleg. cap.

Idem Tertull. lib. de idolat.

Aromata cōdiendis cadaueribus quæ fuerint.

Statius sil. l. 5.

——— Quis carmine longo
Exequias ac dona malæ feralia pompæ
Perlegat? omne illic stipatum agmine longo
Ver Arabū, Cilicumq; fluit, floresq; Sabæi,
Indorumq; arsura reges, præreptaq; templis
Thura, Palæstini simul Hebræisq; liquores
Coryciæq; comæ, Pyraneiaq; germina, &c.

5 Quanta vero eorumdem copia aromatum cadaueribus tam liberaliter condiendis, a gentilibus olim insumeretur, Plinius de odoribus atque aromatibus agens, his plane verbis de luxuriosa funerum pompa conqueritur: *Felix appellatur Arabia, falsa, & ingrata cognominis, quæ hoc acceptum superis ferat, cum plus ex eis inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria, quæ Dijs intellexerat genita, adhibens vrendis defunctis. Periti rerum asseuerant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps nouissimo Poppeæ suæ die concremauerit. Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, aceruatimq; congesta honori cadauerum, quæ Dijs per singulas micas dantur.* hæc Plinius. Ex quibus constat, impensiori plane cultu hominum funera, quam ipsa deorum sacrificia frequentari, & mortuorum pyras, ac rogos maiori splendore, quam templa, atque aras coli antiquitus consueuisse.

Veterum in cadaueribus condiendis prodigalitas.

Plin. l. 12. c. 18

Cur Arabia Felix falsa & ingrata cognominis dicatur

Quantum aromatum in Poppeæ funere Nero consumpserit?

6 Idem asserit Minutius Felix in Octauio, dum præcipua inter crimina, quæ Christianis frequenter a gentilibus obijciebantur, id vnum recenset, nempe: *Non floribus caput nectitis, nō corpus honoribus honestatis, reseruatis vnguenta funeribus.* Sed vt Clementis Alexandrini, aliorumque id ipsum constanter asserentium testimonia prætermittentes, a profanis ad sacra, quod nostri potissimum est instituti, redeamus, apertis quidem verbis ipsummet Christum Dominum de laudabili hoc ritu meminisse, eumdemque sua auctoritate comprobasse nouimus; dum pia scilicet Mariæ Magdalenæ vnguentum sibi officiose exhibentis studia commendans, discipulis interim illam vnguenti effusionem dixerimne, an profusionem ęgre admodum ferentibus, Aduocatum mulieri se pro pietatis officio, ac beneficio haud interpellatus exhibens, in hæc verba respondit: *Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me, &c. mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit*; vel vt ex Marci textu clarius habetur: *Præuenit vngerę corpus meum in sepulturam.* Et ex Ioanne: *Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.* Quid commendatitijs hisce verbis ad rem nostram pro sacro funerū cultu, & pro stabiliendo defunctis obsequio clarius; & quod nam argumentum contra hæc temere impugnantes validius, quam verba Christi, & deprompta ex euangelico textu oracula?

Minutius in Octauio.

Ethnici Christianos cadauera vngentes in crimen vocant.

Christus hūc mortuos vngendi morem acceptum se habere in Euangelio de Magdalenā monstrat.

Matth. 26. Marc. 14. Ioan. 12.

7 Quod autem sacratissimum Christi Domini corpus, antequam sepulturæ tra-

Domini corpus aromatibus delibutū sepelitur.

traderetur aromatibus conditum de more fuerit, vnguentiſque perfuſum, idem Euangeliſta Ioannes locupletiſſimis verbis teſtatur, hæc dicens: *Venit ergo,* nimirum Ioſeph, *& tulit corpus Ieſu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturã myrrhæ, & aloes, quaſi libras centum. Acceperunt ergo corpus Ieſu, & ligauerunt eum linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.* Quinimmo & poſtquam corpus ſepulchro reconditum eſt, iterum Maria Magdalena, & aliæ pariter conſpicuæ pietatis mulieres ſedulo perungendum requiſierunt; quod Marcus hiſce verbis exponit: *Cum tranſiſſet ſabbatum, Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent Ieſum.* Vtique in ſepulchro (vt patet ex textu) iam poſitum. Lucas quoque id ipſum confirmare videtur, dicens: *Subſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus eius, & reuerſæ parauerunt aromata, & vnguenta; ſabbato autem ſiluerunt ſecundum mandatum.* Et idem ſequenti capite iſthæc ſubdit: *Vna autem ſabbatorum valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quæ parauerunt aromata.* Etſi deinde orto iam ſole ad monumentum peruenientes, quod ſecum cogitauerant, pietatis obſequium venerando Chriſti corpori, quod iam in lucem rediuiuum ſurrexerat, impendere nullatenus valuerint. Haud otioſe tamen pia ſanctarum mulierum ſolicitudo tam exacte ab Euangeliſtis deſcribitur. Hinc quippe inſignem, admirandamque earũ pietatem, fidei merito conceptam, charitatiſque feruore nobilitatam ediſcimus; dum illæ, quæ iam probe nouerant Chriſti corpus, antequã ſepulchro inferretur, pretioſis, copioſiſque a Nicodemo aromatibus pollinctum fuiſſe, nihilominus, vt corpori iam ſepulto refunderent iterum vnguenta, liberaliter conquiſita afferre pertentant.

Io. 19.

Mulieres Dominum iam ſepultum denuo perunctu ræ ad monumentu m pergunt.

Mar. 16.

Luc. 23.

Luc. 24.

Animaduertẽda exacta mulierum corpus Domini vngere cupientiũ ab Euangeliſtis deſcriptio.

8 Inde pariter palam fit, quod & iam a nobis ſupra enarratum eſt, eiuſcemodi videlicet ritus a gentilibus olim deriuaſſe, qui ſuperſtitioſe agentes erga defunctos, multiplici errorum laqueo irretiti delirabant, & hunc præſertim morem, qui vſu receptus eſt, corpora aromatibus cõdiendi ab ipſiſmet Ægyptijs mutuatos fuiſſe Iudæos conſtat: quippe qui haud ſemel dumtaxat, ſed iterum, atque iterum id, dum pios ſe exhibere cupiunt, inſana permoti prodigalitate præſtabant. Quamobrem de Iacobi Patriarchæ corpore, quod hoc potiſſimum more apud Ægyptios conditum eſt, hæc in Geneſi leguntur: *Præcepit Ioſeph ſeruis ſuis medicis, vt aromatibus condirent patrem; quibus iuſſa explentibus, tranſierunt quadraginta dies: iſte quippe mos erat cadauerum conditorum.* Ad quem locum rite apteque dilucidandum, luculenti commentarij loco Herodoti, & Diodori teſtimonia eſſe poterunt; quibus tota hæc condiendi ratio, ac modus accurate deſcribitur, nobis vero, lectori interim loca digito præmonſtraſſe ſufficiat.

Ab Ægyptijs ad Iudæos cadauera condiendi mos deriuatus.

Iacobi Patriarchæ corpus aromatibus in Ægypto cõditur.

Gen. c. 50.

Herod. l. 2. Diodor.

9 Quem ſane pium, ac laudabilem morem ab ipſis Eccleſiæ primordijs in vſu apud Chriſtianos fuiſſe, ſacra Apoſtolicorum actuum hiſtoria teſtatur. Cum enim præcipuus ille Martyrum omnium anteſignanus Stephanus a Iudæis lapidum ictibus crudeliter impetitus, in Domino obdormiſſet, *viri timorati* (vt Apoſtolorum loquuntur geſta) *ipſum curauerunt, & fecerunt planctum magnum ſuper eum.* Quæ quidem verba, ſi Hieronymum Iudaicarum rerum peritiſſimum conſulamus, ad hunc morem referenda proculdubio videbimus. Scribens enim vir oculatus intimis præſcrutandis ſcripturarum ſenſibus, ad Paulam ſuper dilectiſſimæ eiuſdem filiæ obitu: *Planctus hic magnus,* inquit, *non in plangentium exanimatione, ſed in pompa funeris, & exequiarum frequentia intelligendus eſt.* Quod pariter de Patriarcha Iacobo iam mortuo, & pijs officijs, vti par erat, ſuorum opera excepto, Scriptura diuina præ cæteris meminit, in cuius funere *planctum magnum, & fortem nimis obtigiſſe,* ad inſinuandam videlicet inſignem funeris põpam, ornatumque tanti viri meritis congruentem deſcribit. Eadem prorſus ratione ſacrum beati Petri Apoſtolorum Principis corpus conditum aromatibus fuiſſe in eius apud Baronium actis legitur his plane verbis: *Cum in cruce ſic affixus martyrium conſummaſſet, à Marcello presbytero eius corpus curatum, aromatibuſque conditum, magnificentiſsime more regio, nedum Iudaico tradidit ſepulturæ.*

Iam inde ab Eccleſiæ primordijs cadauera condire ſolemne eſt.

Act. 8.

Quid per plãctum magnũ ſuper mortuũ in Scriptura intelligendũ ſit.

Hieron. ep. 25.

Gen. 50.

Petri Apoſtoli corpus aromatibus perfunditur.

[illegible] an. 69.

10 Quamplurimorum item ſacra

Multorum martyrũ corpora pretiosis vnguentis cõdita fuere.

martyrum corpora, quin etiam Confessorum vnguentis delibuta fuisse eorumdem in actis perhibetur. Quapropter Gregorius Nyssenus hæc habet in funere Miletij: *Sindones mundæ, & panni serici, vnguentorum & aromatum largitas, liberalitas mulieris ornatæ, & honestæ, &c.* Et Gregorius Nazianzenus Sophronij præsidis opem aduersus eos implorans, qui Cæsarij fratris bona, ac diuitias inuaserant, de exiguo myrrhæ pondere ob summam fortasse inopiam, in quam redactus fuerat, eius funeri exhibito, grauiter hunc in modum conqueritur: *Ac nunc hic quidem exanimis iacet, ab amicis inops, desertus, miserabilis, exigua myrrha donatus (si tamen hac quoque) ac paucis, & vilibus integumentis, &c.* Quamuis Oratione decima funebri in eiusdem Cæsarij laudem, eumdem a parentibus pio (vt par erat) funere tumulatum fuisse lætetur, dicens: *Nobis egregius ille Cæsarius seruatus est, cinis pretiosus, laudabile cadauer, ac cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedes effertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante, ac pietatem mœrori subrogante, lacrymis sapientiæ cedentibus, psalmorum cantu luctum consopiente, &c.* En celebris pompa, qua viri probitate conspicui, & meritis clari inter parentum, & amicorum manus ad sepulchrum in triumphi morem, haud lacrymis, immo lætitiæ signis post exanthlatos pro Christo labores, ad coronam, ad requiem, ad gaudia prouehuntur. Certe nullus ex Cæsaribus Cæsarij funus æquauit, quippe qui propter Christum rerum omnium & sui ipsius contemptui viuens addictus fuerat, & nunc mortuus ea pompa, ea lætitia tumulo inferendus effertur, vt victor totum subiugasse orbem videatur.

Greg. Nyss. orat. de fun. Miletij.

Greg. Naz. ep. 18.

Greg. Naz. orat. 10.

Funus Cæsarij à parentibus celebri pompa effertur.

11 De antiqua item consuetudine, qua cadauera aromatibus conspergebantur, Prudentius poëta Christianus in Cathem. de defunct. his plane versibus agit:

Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine seruat.

Corpus (in animæ reditũ quodammodo præseruãdum vnguentis conditur.

Cui & alter Christianus poëta Orientius nomine Episcopus Illiberitanus egregie consonat; quippe qui in commonitorio libello, quem erudite de animæ immortalitate, ac resurrectionis fide conscripsit, iterum hanc post vitam animas eisdem corporibus mirabili consortio adiungendas his quidem carminibus affirmat, quibus etiam de condiendi consuetudine meminit.

Non modo quæ tumulis bene condita saxa re- (seruant,
Aut Arabum solidans, puluis odorq; tenet.
Sed dicto citius firmanda in membra redibit
Portio de tumulis, portio de fluuijs.
Quod vetus flatu minuit, quod bestia morsu,
Flamma quod exussit, quodq; ruina premit.

Orientius lib. de immortal. Anim.

Christianus vero pædagogus apud Clementem Alexandrinum, sobrium, temperatumque vnguentorum vsum commendat, quæ robur animi non emolliant, virum minime inertem faciant, honestosque mores dedeceant, fœminis vero ad corporis cultum, & elegantiam, vltro libenterque indulget: *Nimiæ enim,* inquit, *vnguentorum vnctiones, iusta quæ fiunt mortuis potius, quam familiarem vitæ redolent consuetudinem.* Vtinam, qui sub hæc nostra tempora inter eiuscemodi delicias petulanter lasciuiũt, ipsos gentiles poëtas aculeatis carminibus vnguentorũ luxuriam perstringẽtes attentis auribus perciperent, & odorum pompis, odoramentorumque mixturis modum præscriberent.

Vnguentorũ luxus vituperabilis.

Clem. Alex. 1. pæd. 8.

12 Verum pretiosa inter aromata, quibus nostri olim in defunctorum condiendis corporibus pollinctores vtebantur, myrrha præcipue adhibebatur, quam & in funeralibus vsui fuisse iam ex Prudentio didicimus, Rufino Aquileiensi id inter cæteros attestante, cum ait: *Myrrha est species valde amara, de qua vngitur corpus mortui, vt non putrescat, & pellit vermes.* Opobalsamum quoque ad condiendũ cadauera adhibebatur. Hinc in sanctorum duodecim fratrum actis apud Alphanum Episcopum Salernitanum a Surio relatis, & in M.S. Cod. Vall. hunc in modum legitur:

Myrrha inter præcipua corporibus condiendis aromata.

Ruf. Aquil.

Item opobalsamum.

Tunc Marcus præsul venerabilis vrbis Ecanæ
Cum clero veniens, sanctorum corpora noctu
Detulit, & pretij fundẽs opobalsama magni,
Atque peregrino peregrinis rebus odori
Permixtis studio, solemnibus & celebratis
Exequijs, &c.

Sur. t. 5. 1. Sept.

Mel insuper pio huic operi aliquando inseruisse compertum est. Quamobrem venerandum Epiphanij corpus condimenti instar illitum melle fuisse apud Nicephorum his fere verbis narratur:

Melle etiam cadauera illinisolita.

Niceph. l. 10. c. 46.

Epi-

Epiphanium vero in naui mortuum esse intellexi, quem comites eius melle oblitum, ne quid forte ingratum corpori accideret, in Cyprum detulerunt. Calce itidem, vbi nulla ſuppeterent ad cōdiendum aromata ſanctorum corpora obducta fuere, vt eiuſdem vi a putredine incorrupta permanerent. Nam beatæ martyris Afræ corpus poſt nobile conſummatum pro fide martyrium, cum ſepulchro repoſitum fuiſſet, hac prorſus ratione diligenter conditum, incorruptum poſtea ab Embricone Epiſcopo repertum eſt, vt Marcus Velſerus teſtatur Comment. in Paſs. ſanctæ Afræ.

Calce etiam ex aromatum penuria obducuntur.

Marcus Velſerus de paſs. S. Afræ n. 63.

13 Porro de beatiſſimo Indiarum Apoſtolo Thoma id memoriæ a Maffeio in ſuis hiſtoricis enarrationibus proditum eſt, eiuſdem videlicet Apoſtoli corpus ſub Ioanne Tertio Luſitaniæ Rege Meliapoli in Coromandelio litore inuentum fuiſſe, hoc fere, vt ſupra diximus, modo ſtudioſa piorum manu conditum; immiſta nimirum ſacris oſſibus calce, quæ arenæ candidiſſimæ ſpeciem præſeferebant, appoſita inſuper lanceæ cuſpide, & quodam ad viatoris vſum baculi fruſto, cum vaſe item fictili, ceſpite inſuper inſerto, qui profluentem ſacris è vulneribus cruorem ebiberat.

Maffeius lib. de Indiar. hiſt.

Corpus Apoſtoli Thomæ calce ossibus permixta inuenitur.

15 Idem plane contigit alteri Indiarum Apoſtolo S. Franciſco Xauerio Societatis Ieſu, viro plane diuino, qui tot laboribus, tot triumphis, tot miraculis, tot populis ac gentibus ad fidem Chriſti feliciter traductis, tot reuectis de ſubacta idololatria trophæis, tot, inquā, palmis, quot peregrinationibus, quot paſſibus nobilitatus eſt. Huic vni totus orbis videbatur anguſtus, tanta cor eius charitatis latitudine ſruebatur: plures quippe magno ipſo Alexandro maior orbes deſiderauit, quos non ferro, ſed verbo, haud ſibi, ſed Chriſto, atque Euangelio ſubigeret. In nouas plane, atque inuiſas mundi regiones ipſe ſolus, ac primus, ſine comite, ſine duce Euangelij falcem detulit, Chriſti fidem, & triumphale crucis vexillum barbaris nationibus inuexit. Vere Apoſtolorum iſte nouiſſimus, eo vſque peruenit, vt merito dici de eo potuerit: Huc-uſque Xauerius, Non plus vltra. Huius igitur ſanctiſſimi, ac incomparabilis viri, cuius mentio habita eſt, venerandum corpus, cum Sanciani apud Indos deceſſiſſet, ſecum Luſitani Malacam deferre cupiebāt, quo claſſem erant directuri, ne tanto deſtituerentur theſauro, quod ipſo Indiarum auro pretioſius illis erat: quamobrem calce obrutum eſt: eo nimirum conſilio, vt breui temporis ſpatio conſumptis omnino carnibus oſſa nuda ſubſiderent, ſed præter ſpem accidit inſigne Deo operante prodigium: nam totum corpus integrum, ac illibatum, facies vigens, ac nitida duos poſt menſes apparuit, nec vllum omnino veſtimenta detrimentum ſenſere, ita vt vir qui incorruptis moribus ſemper vixerat, incorruptionis donum vel ipſam poſt mortem adhuc corpore illibato ſentiret; ſed rē totam ex Horatio Turſellino excipiamus, qui iſthæc ait: *Franciſci deinde corpus Sacerdotali veſtitu rite indutum de ſententia Luſitanorum ligneo loculo (vti Sinarum mos eſt) includere ſtatuit, quod quidem diuino potius quam humano conſilio factum oſtendit euentus, vt ea ſcilicet, quæ ſancto corpori diuinitus contigerant, eſſent hominibus notiora. Corpus igitur arca lignea incluſum poſtera die multis proſequentibus effertur: & funere quantis maximis in illa rerum inopia ſtudijs potuit, celebrato in ipſo portus littore, rite mandatur ſepulturæ. Iam terram erant iniecturi, cum repente diuino vtique inſtinctu, placuit ad carnem exedendam viuam corpori calcem adhiberi, vti nuda deinde oſſa in Indiam deferrentur. Itaque aperto loculo magna vis calcis inditur, quæ citius conficeret carnem, tum arca diligenter occluſa ibidem humatur. Tumulo grandes lapides ſepulchri indices impoſiti. Diſceſſum eſt à funere multis cum lacrymis, incredibili cum mœrore ac deſiderio talis ac tanti viri.* hæc ille. Sed de portento incorrupti ſacri corporis loquens, hæc ſubdit: *Mittitur ſpectatæ fidei vir, qui effoſſo, apertoque loculo, an Franciſci corpus calce abſumptum eſſet, intenſius exploraret, ſecumque ſi videretur, auferret. Venit ille ad tumulum, arcam effodit, excuſſaque calce inſpicit corpus, mirum dictu prorſus integrum reperit, modo humatum crederes, nullus grauis odor, ſed potius ſuauis, nulla tabes.* Hæc ad rei propoſitum afferre in medium voluimus.

Encomium S. Franciſci Xauerij Indiarum Apoſtoli.

Eius corpus viua calce coopertum illibatum prodigio ſe præſeruatur

Turſell. apud Surium die 1. Decembr.

Humatio corporis S. Franciſci Xauerij.

16 Haud tamen nobis hic ſilentio obuoluere fas eſt, quod eximiam, celebrandamque fœminei ſexus pietatem locupletiſſime redolet; etſi enim Sacerdotes,

Mulieres præcipue pio vnguentis cadauera condiendi officio excellunt.

dotes, ac Pontifices Maximi sacris perlinendis corporibus deuota plerumq; manu dare operam consueuerant, vt in plurimorum martyrum actis legimus: peculiare tamen piarum matronarum munus hoc extitit; hæ quippe mulierum, vt ex Euangelio constat, sacro Christi Domini inseruientium funeri exempla æmulatæ, quæ venerandum eiusdem corpus iam e cruce depositum, & tumulo illatum vngere, atq; ex more delibutum pijs fouere obsequijs satagebant: pari pietate, ac studio, quod Christo exhibere non poterant, id Christi membris, beatis videlicet martyribus deferre non destiterunt. Quapropter in recolendis præclari martyris Alexandri actis hæc de minis a Tiberiano Tribuno eidem intentatis habentur: *Illud enim velim scias, carnes tuas, & ossa per singulas regiones, per quas ego transiturus sum, dissipatum iri, & ne mulieres ipsæ aliquid è carnibus tuis, & ossibus inueniant, quod postea vnguentis odoratissimis perfundant, &c.*

Trium Mariarum pietatem multæ fœminæ in viuis Christi membris martyribus vngendis æmulantur.

Act. B. Mart. Alexand.

Tyrannus Alexandro martyri minatur se reliquias eius, ne condiantur, perditurum.

17 Id ipsum in actis Taraci martyris legitur, cui Maximus præses insano furore percitus, vt inuictam animi constantiam deuinceret, hunc in modum exprobrauit: *Noli putare te semel damnari, sed particulatim te exterminabo. Putas, quia mulierculæ aliquæ corpus tuum habent aromatibus, vel vnguentis condire nequissime? nam de hoc est cogitatio, vt reliquias tuas perdam.* Et paulo post barbarus homo haud contentus huiusmodi intentasse minas aduersus Christi pugilem, sed ira eo magis excandescens, quo minus se verbis proficere, & magis inter tormenta martyrem erigi animo, ac infractum persistere animaduertebat, hæc subinfert: *Nonne sic te perdam? & sicut antea prædixi, & reliquias tuas? ne mulierculæ in linteamine corpus tuum inuoluant, & vnguentis, & odoribus adornent? sed scelestè iubebo te comburi, & cineres tuos in ventum dispergam.*

Act. S. Taraci mart.

Idem Taraco martyri minatur Maximus.

18 Hinc Eunapius Sardianus perditissimus religionis Christianæ hostis, ob disiecta Christianorum manu Alexandriæ idolorum templa, inhumani aduersus eosdẽ indignatione commotus, tũc potissimum cum martyrum reliquias in eadem inferri templa conspiceret, de cultu sacris reliquijs delato isthæc blasphemo, ac petulanti ore stomachabundus euomuit: *Ij condita, & salita eorum capita, qui ob scelerum multitudinem à iudicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro diuis ostentant: ijs genua summittebant, eos in Deorum numerum receptabant; ad eorum sepulchra puluere, sordibusque conspurcati: in ijs nonnulli Martyres, diaconi alij, & legati, arbitrique precum, petitionumque apud eos nominabantur, cum fuerint seruitia infida, & flagris pessime subacta, & quæ cicatrices scelerum, ac nequitiæ vestigia corporibus circumferret.* hæc perfidus, & vesanus homo contra pios Christianorum ritus in condiendis Martyrum corporibus, & colendis eorumdem reliquijs, quot verba, tot blasphemias euomuit. Sed cum, vt scriptura loquitur, inimici nostri sint iudices, certe dum res nostras hi acrius impugnant, tunc pro veritate, pro fide, pro religione aduersus idololatriam validius propugnant. Sed ipsa Baronij verba nostris hisce paginis inseramus, qui de Eunapio loquens sacras deridente reliquias, dum salita damnatorum capita a Christianis ostentare asserit, hæc subinfert: *Sic ethnicus, Christianorum hostis appellat sanctos Martyres, quos Alexandrini maximo honore habebant.* Quæ paucis quidem lectori prælibasse voluimus ad antiquum, qui apud Christianos viguit, morem vel fœtido hominis ore comprobandum.

Ex Eunapij de cultu marty[illegible]sphemia vnctio mortuorũ in vsu tunc fuisse colligitur.

Eunap. de vit. Phil. in ed. ad fin.

Salita damnatorum capita, martyrum reliquias Eunapius ethnicus vocat.

Baron. in not. ad mar. die 5. Aug.

19 Verum si quis sanctorum Martyrum acta studiose requirat, quamplurima ad instituti propositum, quæ ritum hunc Christianorum animis, atque auribus commendant, exempla numerabit. De Martyribus enim Primo & Feliciano hæc leguntur: *Inuoluentes ea*, scilicet corpora, *in sindones cum aromatibus, iuxta arenarium posuerunt.* Bonifacium vero, qui Tarsi martyrio coronatus fuerat, quingentis aureis redemptum socij odoriferis vnguentis, atque aromatibus perunctum, candidisque inuolutum linteis Romam detulere, vt eius acta testantur. Gregorij item presbyteri, & Martyris Spoletani corpus primum auro redemptum, & subinde conditũ balsamo, pretiosisque aromatibus sepulchro illatum fuisse legimus. Petri quoque Alexandrinorum Patriarchæ, ac conspicui Martyris corpus ex more vnguentis delibutum pie a fidelibus humatum est.

Feliciani, & Primi corpora aromatibus condiuntur.

Sur. 5. Iun.

Item Bonifacij martyris.

Sur. 22. Dec.

Et Gregorij presbyteri.

Petri Alexandrini.

Baron. to. 3. An. 310.

20 Verum haud dumtaxat Marty-

Haud tãtum martyribus, sed & confessoribus vnctio post mortem exhibetur.

ribus, sed venerandis quibusque viris id obsequij antiqua piorum consuetudine præstitum est. Nam Meletio Antiocheno Patriarchæ sindones mundas, pannos sericos, & largam vnguentorum, & aromatum copiam ad eius corpus curandum, a fidelibus impertitam fuisse testis est Gregorius Nyssenus Oratione, quam in eiusdem funere habuit. Hæc tamen splendida aromatum condimenta suis post mortẽ corporibus impendi veruere, Magni illi viri, ac toto terrarum orbe celeberrimi, Antonius monachorum pater, & Ephrem Ecclesiæ Edessenæ diaconus, qui huius antiqui ritus, & tunc quidem temporis vsu apud omnes recepti præ cæteris testes locupletissimi accedunt. Eamdemq; funebrem pompam Christianæ supramodum humilitati addicta inuicti animi mulier Monica S. Augustini duplici quidem titulo mater contemnendam sibi, ac reijciendam duxit: *Nam imminente suæ resolutionis*, vt inquit Augustinus, *non cogitauit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, sed tantummodo memoriam sui ad altare fieri desiderauit*. Hactenus Augustinus. Hæc autem splendidæ aromatum pompæ, quibus sanctissima mulier volens libensque, vt Christianam sectaretur humilitatem, post mortem carere voluit, haud viris, qui regio stẽmate decorabãtur, aut præcipuo honoris titulo pręfulgebãt; haud, inquam, eiusmodi viris liberali suorũ manu consuetæ funebres aromatum copiæ denegatæ sunt: quippe virorum principum funera his aromatum condimentis, nulla sumptuum habita ratione, vt pietati, quæ defunctis debetur, consulerent, a propinquis de more celebrata sunt: & vt de cæteris hic taceamus, Iustiniani Imperatoris funus omni magnificentia, atque admiratione dignum recolatur, cuius exequiarum augustam æque ac munificam pompam Corippus Africanus grammaticus pereleganter carminibus hisce describens, consuetum præsetulisse morem narrat:

Greg. Nyss. or. in fun. Meletij

Magnus Antonius, & Ephrem vnguentis sua corpora condiri nolunt.

Athan. in vit. S. Anton. Ephrem in suo Testam.

Et S. Monica aromata cadaueri suo adhibenda respuit.

Aug. confess. l. 9. c. 13.

Aromatum profusio in exequijs Iustiniani Imperatoris.

Thura Sabæa cremãt, fragrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odore balsama succo,
Centum aliæ species, vnguentaq; mira terũtur,
Tempus in æternũ, sacrum seruantia corpus.

21 Postremo autem loco, vt assumptæ enarrationi finem imponamus, phœnicem in medium proferimus, quæ aromatum suo celebrando funeri satis ambitiosam se vltro exhibet, dum, antequam emoriatur, hæc sibi pyræ ad instar studiose præparat. Memorandæ vero huius alitis gloriam Tertullianus his verbis exposuit: *Illum dico alitem orientis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate monstruosum, qui semetipsum libenter funerans renouat natali fine decedens, atque succedens iterum Phœnix*. Ambitiosum item eiusdem funus, quod odoribus instruitur, ac aromatibus redundat, egregie carminibus adumbrauit ethnicus poëta, vel certe Lactantius, vt a multis creditum est, aut quiuis alius: sed carmina hic excipiamus:

Phœnix resurrectionis symbolum aromatũ cineribus se funerans renascitur.

Tertull. lib. 13 de resurr.

Apud Lactan. in fin. op.

Construit inde sibi, siue nidum, siue sepulchrum,
Nam perit, vt viuat, se tamen ipsa creat.
Colligit hinc succos, & odores diuite silua
Quos legit Assyrius, quos opulentus Arabs.

Et post multa:

Tunc inter varios animã commendat odores,
Depositi tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali more peremptum,
Æstuat, & flammas parturit ipse calor,
Aërioque procul de lumine concipit ignem,
Flagrat, & ambustum cogitur in cinerem.
Hos velut in massam cineres in more coactos,
Conflat, & effectum seminis instar habet.

Hæc poëta in Phœnicis ipsos inter cineres rediuiuæ monimentum, quæ merito omnes inter aues celeberrima, aptissimũ etsi moriens, futuræ resurrectionis symbolum est, si fidem scriptoribus adhibeamus, quippe, vt aiunt, *per funus aromatum vitæ sibi perennitatem comparat*. Sed de his infra suo loco.

CAP. XXIV.

Linteis, institisque defunctorum Corpora inuoluuntur.

1 Oc aromatum condimento perfusa, vt dictum est, affluenter cadauera, linteis protinus inuoluebantur, institisque, ac fascijs circumligata, tumulo inferebantur. Quoniam vero de linteis hic sermo occurrit, vt in studiosi gratiam lectoris obiter nonnul-

Antiquissimus apud Græcos cadauera linteis inuoluendi mos

nulla præmittamus, quæ ad antiquum eorumdem vsum pertinent: certum vtique est, olim apud ipsosmet gentiles defunctorum corpora linteis, alijsque inuolui tegminibus consueuisse; quod ex antiquis probatæ fidei scriptoribus, Cicero, Suetonius, & Herodianus affirmant. Qui mos apud Græcos quoque inualuit. Certe ipsa Penelope apud Homerum Laerti Heroi linteum consimile texuit, & pretiosissimas vestes defuncto Pallanti, vt Virgilius canit:

Cic. orat. in Vatin. Suet. in Ner. c. 50. Herod. l. 4. in fun. Seuer. Plut. in arat. ad fin. Homer. ibid. 6 in fun. Patrocl Artemid. l. 2. c. 83.

Penelope linteum cadaueri Laërtij inuoluendo texit.

——————— *læta laborum*
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.

His autem candidis linteis ob id potissimum corpora defunctorum amiciendo ornabant, quia nimirum defuncti animã, quam crederent hinc ab omni prorsus labe puram decessisse, ac quam nobili virtutum decore insignitam ad superos euolando sui desiderium, atque exemplum reliquisse sentirent, ipsi inter huius seculi ærumnas derelicti, haud alijs prosequi valerent obsequijs: quamobrem ad festiuam protestandam lætitiam, qua defunctum iam immortalitate donatum Christiani complectebantur, albi potissimum coloris integumenta in funeralibus adhibebant.

2 Albis item vestibus ipsiusmet defuncti affines inter funerum pompam induebantur, quia luctũ simplicia maxime decent, quæ mixtis autem coloribus intexta, vel infecta sunt, partim luxum, & partim superuacaneum rerũ studium arguũt. Albus autem color, quippe qui purus dumtaxat & sincerus est, optime his, qui sepeliuntur tanquam adulterinum omne vitæ commentum, ac morum fallaciam iam exutis congruere videtur, mortuus enim quid omnino simplex, ac purũ, & fictionis ac mendacij expers præsefert. Præterea ipsius Plinij testimonio conuincitur, funebres videlicet Regum Ægyptiorum tunicas ex lino fuisse, & ex Herodoto item legentibus palam fit, profanum ijsdem fuisse tum laneis indutos vestibus sepeliri, tum eisdem etiam [illegible] amictos in Deorum templo versari, ac lineas proinde solemnes vtrique vsui olim extitisse, quemadmodum & illis, qui Orphei & Pythagoræ cæremonijs participarent, ex recensitis profanos apud scriptores superstitionis gentilitiæ ritibus, qui vsui quondam fuere, compertum satis habetur.

Cur albo mortuum lugentes olim induerentur?

Linea vestimẽta apud Ægyptios in funere, & sacrificio solemnes erãt

Laneæ vestes apud eosdem [illegible]

Plin. l. 19. c. 1. Herod. l. 2.

3 Neque vero tanquam rem mysterio carentem id a gentilibus quispiam fuisse præstitum dixerit: hanc enim ipsemet Plinius rationem insinuare videtur, dum ait: *Lanam tingi, & alienis coloribus facilius adulterari quam linum: nam etsi tentatum est tingi linum quoque, & vestium insaniam accipere, tamen mansisse colori pertinacem gratiam.* Aliam item a Plutarcho rationem lectori gratis auribus excipiendam proponimus, dum in tractatu de Iside, & Osiride ait: *Sacerdotes Isidis lineo vestitu, & rasura conspicuos incedere consueuisse, quod sacram de Dijs doctrinam ab omni superstitione, & curiositate puram in animo suo tanquam in arca gestarent, atque continerent; & eosdem post mortem ijsdem ornari, quod signum esset illos abire nulla re alia, quam istiusmodi doctrina instructos. Itemque propter colorem, quem linum florens emittit, cæruleum colorem mundũ æthereum circumdanti similem.* Rationem vero discriminis inter linum, ac lanam præcitatus auctor hanc adfert, quod de excrementis lana, sicut & crines, nascatur; ineptum autem esset Isaicos, vbi puritatis, & castimoniæ causa suos posuissent capillos, impuris, & reiectaneis pecorum lanis amiciri: linũ autem cum è terra oriatur immortali, vestem tenuem, puramque exhibeat, quæ gerentem haud grauet, singulisque anni sit apta temporibus: quæcumque autem è terra nascuntur, & pura, & munda antiqui existimarunt.

Plin. loc. cit.

Cur linea vestis sacra, & lanea profana ab antiquis habita?

Plut. tract. de Iside, & Orisi. de.

Discrimen inter linum & lanam.

Lana de animaliũ excrementis nata impura.

Linum è terra oritur purum ac mundum.

4 Hinc porro Isis linigera a poetis dici frequenter consueuit, & linigeri eiusdem sacerdotes appellati sunt: & è nostris Tertullianus linteum, quo Christus circumcinxit se, discipulorum pedes extremo diuini amoris, ac humilitatis obsequio abluturus, *propriam Osiridis vestem* appellare non dubitauit: ijdem quippe Osiridis, qui & Isidis sacerdotes erant. At peculiari quodam titulo linum Osiridi Lucanus quoque attribuit, Vt in Apollonij pariter gestis Philostratus memorat, Apollonio videlicet apud Domitianum crimini adscriptum fuisse, quod veste linea præter consuetos ritus vteretur; ipsumque vt obiectum sibi crimen breui, ac facili excusatione dilueret, respondisse: *Linum purum Indis,* *pu-*

Isis eiusdemque sacerdotes lineis induuntur.

Ouid. Metam. 1. de Pont. 1. & 2. Amor. 2. Iuuen. sat. 6. Martial. 12. epig. 29. Claud. de 4. Hom. Cons. Tertull. de coron. mil. c. 8.

Lucan. l. 9.

Philostr. l. 8.

Linea veſtis Philoſophos & ſacerdotes decet.

purum & Ægyptijs videri, & propterea prius Pythagoræ, deinde ſibi quoque conueniens viſum fuiſſe lineo vti veſtimento, quod & tam diſputantibus congrueret, quam orantibus, & ſacrificantibus. Apuleius item Apologia, quam pro ſeipſo ſcripſit, *linum* ait, *eſſe puriſsimum rebus diuinis velamentum: quippe lana ſegniſsimi corporis excrementum pecori detracta, iam inde Orphei, & Pythagoræ ſcitis profanum veſtitum eſſe: ſed enim mundiſsimam lini ſegetem optimas inter terræ fruges exortam non modo indutui & amictui ſanctiſsimis Ægyptiorum ſacerdotibus, ſed opertui quoque in rebus ſacris vſurpari.* hæc ille.

Apul. Apol.

Linea Hebrꝗo rum ſacerdotes ex præſcripto diuino vtuntur.

5 Neque vero gentiles tantum lino, ſed & ipſi olim Hebrꝗorũ ſacerdotes diuino edocti magiſterio, ac ſupernis cõſecrati ritibus, ex legis præſcripto vtebantur. Dum enim Hieroſolymitano in Templo miniſtrarent, & ſacra obirent munia, lineis vti veſtibus compellebantur, nec quid laneum iiſdem geſtare fas fuiſſe ſacræ teſtantur Paginæ. Quo item habitu Iacobus Apoſtolus Hieroſolymorũ Epiſcopus, qui & frater Domini, vtebatur: is enim cum ex priuilegio Sancta Sanctorũ, vt Hegeſippus refert, ingredi poſſet, haud laneis, ſed lineis dumtaxat veſtibus, ad obteſtandam iugiter vitæ innocentiã, ac animi candorem, induebatur. Sacra item olim Eccleſiæ limina candidis velis, ex lino contextis Chriſtiani ob ſingularem deuotionis cultum, ac lætitiæ ſymbolum exornare conſueuerant: vnde S. Paulinus in natali S. Felicis laudabilem conſuetudinem hanc commendans, hæc canit:

Iacobus frater Domini lineo indutus habitu deſcribitur.

Baron. Mart. Rom. 18. Nou.

Aurea nunc niueis ornantur limina velis.

Et idem alibi.

——— Pulchra tegendis
Vela ferant foribus, ſeu puro ſplendida lino,
Siue coloratis textum fucata figuris.

hæc S. Paulinus apud Baronium in ſuis ad Martyrologium notis.

Nahab, & Abiu lineis induti veſtibus efferuntur.

6 Quod autem ad ſepulchralem ritum attinet, è ſacrarum Scripturarum oraculis compertum ſit, Nahab, & Abiù ſacerdotes lineis indutos veſtibus elatos fuiſſe. Quo item habitu Lazarus, vt ex Euangelio conſtat; & ipſemet Chriſtus Dominus, vt infra dicetur, pia obſequẽtium manu illati tumulo fuere. Ioſeph enim ab Arimathia, vbi corpus Seruatoris noſtri de cruce depoſuiſſet, candida ac munda ſindone inuoluit. Sindon autem, vt ipſius deriuationem nominis lectori exponamus, pannus lineus eſt, ex lino Ægyptiaco ſubtiliori, ac delicatiori contextus: hoc autem nomen ſindon ſortita inde eſt, quod in Sidone inſigni Phœniciæ vrbe prope Iudæam fieri primum cœperit: ex quo pariter & Tyria ſindon dicta reperitur; quippe Tyrus & Sidon vrbes vicinæ erant, ac eiuſmodi pretioſarum texturarum artificio periluſtres. Sidonium item oſtrum celebre apud antiquos extitit, quo etiam illuſtrium virorum cadauera in funeribus contegi mos erat.

Leuitic. c. 10.

Dominus lineo habitu ſepelitur.

Matth. 27. Mar. 15. Luc. 23.

Sindonis etymon.

Henric. Spond. lib. de ſac. Cæmet. l. 1. p. 3. n. 4

Martial. 4. epigr. 19.

Stat. 5. ſilu. Clau. l. 12. in Ruffin.

Euangeliſtæ corpus Domini linteo inuolutum concordes memorant.

7 Ioſeph autem cum magni faceret ſacroſancti corporis theſaurum, pretioſiſſimum quoque linteum eidem obuoluendo adhibuit. Sed vt rem totam probe aſſequamur, ſacrorum quæſo Euangeliſtarum hic oracula conſulamus, qui hac plane ratione auguſtiſſimum Chriſti Domini corpus depoſitum in monumento fuiſſe ſatis luculenter affirmant. Ioannes enim vbi ſupra inſignem & nunquam ſatis pro merito laudandam, vt diximus, probatiſſimi viri pietatem enarrando extollens: *Acceperunt*, inquit, *corpus Ieſu, & ligauerunt illud in linteis cum aromatibus.* Matthæus pariter hæc ait: *Et accepto corpore Ioſeph, inuoluit illud in ſindone munda, & poſuit illud in monumento ſuo nouo.* Et Lucas loquens de eodem Ioſeph, ait: *Et depoſitum inuoluit ſindone, & poſuit eum in monumento.* Idem inſuper Ioannes de cæteris linteaminibus, & ſudario meminit, dicens: *Exijt ergo Petrus & ille alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum, &c. Et cum ſe inclinaſſet,* Ioannes ſcilicet, *vidit linteamina poſita, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina poſita, & ſudarium, quod fuerat ſuper caput eius non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum.*

Io. 20.

Matth. c. 27.

Luc. 27.

Io. 20.

Iudæorum conſuetudo linteis cadauera inuoluendi ex E[illegible] ...s de Chriſti funere comprobatur.

8 Ex quibus plane colligitur, in ſacro Chriſti funere ex Iudæorum more ſindonem, linteamina, ſudarium, & inſtitas, ſeu faſcias (vt verba Ioannis innuunt. [illegible] *ligauerunt linteis*) adhibita fuiſſe. De his vero ſingulis copioſe ac erudite diſſerit doctiſſimus vir Ioannes Iacobus Chiffletius in recolenda Chriſti hiſtoria, quam ſcripſit, vbi & de ſepulchralibus linteis; ex qua hic ad rei noſtræ propoſitum nonnul-

Io. Iacobus Chifflet. in hiſt. Chriſti.

Q

Quæ vestis appelletur sindon? nulla excerpere libuit. Vt præmemoratus igitur auctor docet, sindone primum quoduis linteum textum, aut quælibet ex lino textura significari videtur, quæ velet simul, contegatque corpus. Quamobrem Marcus de adolescente illo, qui è ministrorum manibus dilapsus est, cum Præsidis Iudæorum milites in Christum Dominum irruissent, & arcte vinculis alligassent: *Adolescens*, inquit, *quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum; at ille relicta sindone nudus profugit ab eis.* Postea vero sindonis nomen, vt idem auctor asserit, vna cum vocabuli significatione ad sepulchrale linteum peculiariter denotandũ translatum est, quo scilicet cadauer non secus ac vestimento quodam obtegitur & circumuoluitur.

Marc.c.14.

Sindon linteũ funerale vulgo dicitur.

9 Idem præterea auctor, sudarium linteum pariter esse affirmat, quod a capite ad pedes vsque protendebatur, vt ex Beda de loc. san. cap. 5. constat. vbi de Sudario agens, quod supra Christi caput & faciem positum fuerat, oblongum illud quidem fuisse ait, ad pedum octo mensuram. Addit insuper institas, lineas pariter esse fascias Græce dictas *tanias* ἀπὸ τοῦ τείνειν, quod sonat extendere, quia hæ nimirum in longum extendebantur, erantque latitudine angustæ, iisque arcte perstringebantur vel quædam corporis partes, vel certe totum corpus. Neque id mysterio vacabat: *Æquum quippe erat*, inquit, *hominem redire ad sua initia, vt quemadmodum lucem auspicatus fuerat, ita iaceret mortuus, non tantum in cunis, sed in sepulchro etiam vincula pateretur.*

Sudarium quid sit?

Chiffletius ex Beda de locis Sanctis c.5.

Mensura sudarij quo Domini corpus inuolutum fuit.

Institæ quæ dicantur?

01 De sepulchralibus autem fascijs Lucianus meminisse videtur; de varijs enim tumulandi modis sermonem habens, hæc ait: *A Persis autem aiunt suspendi mortuos, & nitro condiri, & tum demum fascijs inuolui.* Et iuxta modum, quem hactenus exposuimus, Ioannes Euangelista eumdem Lazarum è monumento prodeuntem descripsisse videtur, dum his verbis redivivum inducit: *Et prodijt, qui mortuus fuerat, ligatus manus, & pedes institis, & facies illius sudario erat ligata. Dicit ei Iesus, soluite eum, & sinite abire.* Quod egregie quidem in sua historia Iuuencus presbyter hisce carminibus expressit:

Fasciarum sepulchralium apud Persas vsus.

Lucian. de luctu.

Lazarus resuscitatus institis ac fascijs ligatus prodijt.

Io. 11.

Nec mora connexis manibus pedibusq; repente
Procedit tumulo, vultum cui linea texta
Et totum gracilis connectit fascia corpus,
Tum solui iussit, lætumq; ad tecta remittit.

Iuuenc. hist. Euang. c.4. in lib. patrum t. 8.

Quod & pari elegantia Prudentius de more cecinit:

Prud. in Apot. bibliot. patrũ.

Soluite iam lætæ redolentia vincla sorores,
Solus odor sparsi spiramen aromatis efflat.

Visuntur autem eiusmodi fasciæ ferro exculptæ in vetustioribus Christianorum sarcophagis ex marmore confectis, & in subterraneis quampluribus item Cœmeteriorum cubiculis, ad Lazari è sepulchro in lucem resurgentis expressam coloribus imaginem pennicillo diligenter appositæ. De qua fusius a nobis libro sexto agendum est, vbi Cœmeterialia huiuscemodi symbola opportunis adnotationibus explicabimus.

Lazarus fascijs illigatus ab antiquis expressus vbique visitur.

11 Hæc igitur omnia, quæ in cæteris adhiberi funeribus consueuerant, haud in sacro Christi funere desiderata fuisse Chiffletius noster asseuerat, quamuis, quod Ioannes ait *de linteaminibus*, Matthæus vero, & Lucas de *sola sindone* loquuntur, negotium aliquod facessere videatur. Attamen Augustinus Ioannis textui constanter inhærens, hæc ait: *Neque hic repugnat quicquam recte intelligentibus: nec enim illi* (Matthæus nimirum & Lucas) *qui de Nicodemo tractauerunt, affirmarunt à solo Ioseph Dominum sepultum, quamuis solius commemorationem fecerit: aut quia illi vna sindone à Ioseph inuolutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi & alia lintea potuisse adferri à Nicodemo, & superaddi, vt verum narraret Ioannes, quod non vno linteo, sed linteis inuolutus sit. Quamuis propter sudarium, quod capiti adhibebatur, & institas, quibus totum corpus alligatum est, quia omnia de lino erant, etiamsi vna sindon ibi fuit, verissime dici potest, ligauerunt eum linteis: lintea quippe generaliter dicuntur, quæ lino texuntur.* hæc valide ad nostræ vim assertionis corroborandam, & ad difficultatum nodos, qui legentibus obrepunt, dissoluendos Augustinus.

Chiffletius in Christi histor. l. sup. cit.

Domini corpus linteis quoque inuoluitur.

S. Aug. de consens. Euang. l. 3. c. 23.

12 Porro sacrum Christi corpus de cruce depositum idem Chiffletius in quadam lignea tabula substrata linteo extensum fuisse scribit, quod a summo capitis vertice ad pedes vsque reiectum, vtrique corporis faciei adhærebat, sicque obductum ad pollincturæ locum, haud

Corpori Christi e cruce deposito linteũ ad pollincturã substernitur.

Chifflet. loc. cit. haud tamen procul a sepulchro piorum manibus delatum affirmat: *Commode enim*, inquit, *ac tuto nequaquam satis curari poterat sacrum cadauer in ipso cruciatus loco à Iosepho, & Nicodemo, occultis præ metu discipulis*. Illudque ipsummet linteum esse validis rationibus probare nititur vna cum Alphonso Paleotto Archiepiscopo Bononiensi, Daniele Mallonio, & Pigonio, quod ad nostra hæc vsque tempora, diuinæ prouidentiæ nutu reseruatum Augustæ Taurinorum sūmo, vt par est, honore ab vniuerso Christiano orbe, deuotionis gratia illuc quamplurimis in dies passim confluentibus, visitur, atque colitur.

Illud linteum Augustæ Taurinor. hodieque asseruatur.

Alph. Paleot. Daniel Mallō Pigonius de sacris Christi linteaminib.

13 Constantissime tamen idem, qui supra auctor, nullatenus, vt alij contendunt, reconditum in sepulchro fuisse asserit: *Non enim*, inquit, *decebat illud, quo recens è cruce exceptum Christi corpus fuerat vndique cruentatum, perluto purgatoque corpori iterum admoueri, sed in ipsomet sepulchro substratum fuisse corpori linteum alterum, aut certe plura, iacentique ac supino proxime superpositum sudarium, quod à capite, vt dictum est, ad pedes protendebatur: quod nunc pretiosissimam veluti sarcinam Vesuntina Ecclesia se possidere gaudet, & gloriatur, sacra eiusdem corporis perantiqua imagine decoratum*. Affirmat insuper vir doctissimus, quem laudauimus, hoc ipsummet Sudarium esse, quod ad Christi cadauer tumulo honeste componendum beatissima Virgo Iosepho ab Arimathia porrexit, vt supra ex Metaphraste diximus. Cui profecto sententiæ Nazianzenus fauere videtur, seu quis alius extitit auctor, in Tragœdia illa, quæ vulgari titulo *Christus patiens nuncupatur*; vbi cum eamdem beatissimam Virginem extrema Filio suo pietatis officia persoluentem inducit; in materni amoris ac extremi monimētum obsequij filio vulneribus miserandum in modum transfosso, & sepulturæ iam inferendo, hæc, inquam, ait: *Et tegmine isto muliebri obuoluo caput*.

Id. ibid.

Haud amplius illo, sed alio linteo corpus sepulchro cōdendum inuoluitur.

Metaphrast.

Nazianz. vel auctor in tragœdia de Christi passione.

14 Quædam alia insuper præmemoratis adiecta fuisse lintea autumat, quæ anteriorem corporis faciem cooperirent. Circumuolutas deinde institas a collo vsque ad imas calces; illamque Sudarij partem, quæ a capite eminebat, totumque corpus complectebatur, ad collum religatam fuisse docet. *Nec sane quicquam prohibet*, inquit ille, *quo minus supra illud Sudarium alia quoque linteamina adiecta fuerint, quæ caput quoque obuelarent, totoque corpore protenta sub institis coërcita fuerint: quæ fortasse ea sunt, quæ in alijs asseruantur orbis terrarum Ecclesijs*. Hæc ex illo fideliter excerpta studioso lectori propinauimus, quamuis lōge ab ijs præcipue, quæ de sacra Taurinensi Sindone iam supra enarrata à nobis sunt ex reuerendissimo Fortunato Scacchio discrepare videantur; cuius quidem sententia validissimis niti rationibus videtur, quæ ab eodem referuntur: constanter enim asserit, Sacratissimum Christi Domini corpus de cruce depositum, omni ex parte cruentatum, ipsiusque constipati sanguinis corticibus superinductum in linteo positum (quod Cado in Gallia miraculis & prodigijs illustre, sacratissimo item Christi sanguine conspersum, religiose nunc asseruari scribit Campegius) deinde vero perlutum in ipso cruciatus loco (quid enim mali sibi à Iudæis timeret Iosephus, quippe qui audacter accesserat ad Pilatum, petieratque ab eo corpus Iesu, illudque datum sibi iam dono fuerat, consueto vtique Iudæorum more sepeliendum) in eo subinde linteo, quod Augustæ Taurinorum colitur, delatum ad pollincturam fuisse, in anteriorem scilicet speluncæ partem, quæ quidem duplex erat, vt apertissime probat cap. 32. Atque alio demum obuolutum linteo & in Sepulchro positum, institis & sudario superadditis.

Plura lintea Christi corpori inuoluēdo adhibita fuere

Chifflet. in hist. Christi.

Fortun. Scac. c. 24. & c. 34. 35. & 36.

Primum linteum, quo corpus Domini ante lauacrū exceptū fuit cruentatū in Gallia visitur.

Campegius.

Altero, quod Augustæ Taurinorum seruatur, sacrum corpus ad pollincturam delatum est.

Fortun. Scac. cap. 32.

15 Veruntamen cum multiplices de huiusmodi linteo, de Sindone, ac Sudario pariter auctorum, qui de sacra eadem Sindone, ac Sudario lucubrationes suas edidere, & parum quidem inter se cohærentes sententiæ existant, eas, tanquam ab instituti nostri proposito alienas, alijs discutiendas relinquimus. Vnum dumtaxat hæc nostra legentibus demonstrasse satis sit, in sacro videlicet Christi funere, consuetos Iudæorum ritus seruatos omnino fuisse: quos & in cæteris Christianorum funeribus, & beatorum præcipue Martyrum adhiberi quoque inuiolabiliter consueuisse, repetitis nunc ex probatarum historiarum promptuario exemplis liquido demonstrabimus.

Variæ de sacra sindone auctorum sententiæ.

Ritus funebres Iudæorū in funere Domini, ijque [illegible] ...yrum funeribus obseruati

16 Quam vsitatus igitur Christianis

Q 2 olim

Soleníſſimus omnium cadauera linteis inuoluendi mos.

olim mos fuerit, funebribus linteis ac linteaminibus defunctorum corpora inuoluendi, egregie quidem Prudentius loco ſupra citato edocuit, qui hymno decimo de defunctis hæc ad rem noſtram canit:

Prud.hym. de def.10.

Candore nitentia claro
Prætendere lintea mos eſt.

Et ſatis aperte Maximus ille præſes hominum nequiſſimus expreſſit, de quo alibi meminimus; cum poſt tormenta videlicet ac cædem Tharaco martyri comminatam, iſthæc ſubdit: *Nonne reliquias tuas ſic perdam? ne mulierculæ in linteamina corpus tuum inuoluant.* Ad rem quoque noſtram congrue & illud facere videtur, quod probatæ fidei inter ſcriptores Dionyſius Alexandrinus ſcribit epiſtola ad Domitium, & Didymum, quam deinde ob Chriſtianæ pietatis ac fidei monimentum Euſebius recitat: ibi enim inſignem cuiuſdam Euſebij, qui Epiſcopus poſtea Laodicenus fuit, pietatem ſummopere commendans, ait: *Euſebium dico, quem ab initio perſecutionis* (ſub Valeriano nempe) *Deus ſua gratia roborauerat, & non modo ad miniſteria confeſſorum, qui carceribus detinebantur, ſummo ſtudio, ac animi contentione explendà, ſed etiam ad lintea, quibus corpora beatorum martyrum iam vita defunctorum inuoluerentur, neglecto vitæ periculo, conficienda præparauit.* Tanti quippe olim Chriſtiani æſtimabant martyrum obſequio deſeruire, & eorumdem cadaueribus operã impendere, vt iacturam bonorum, qua eos vrgebant paſſim perſecutores, acerbiſſima quæque pœnarum genera, quibus acriter tortores ſæuiebant, ac demum ipſiuſmet capitis periculum, quod palam imminere ſibi intelligebant, nihili prorſus facerent.

Tharaco martyri hoc linteaminum officium eius cadaueri defuturum tyrannus minatur.

Euſeb.l.7.c.10

Euſebij Epiſcopi in conficiendis ad martyrum inuoluenda corpora linteis pietas.

17 Verum in recolendis martyrum actis frequens admodum de iiſdem linteis, atque ſindonibus mentio incurrit; ſed potiſſimum in præclaris Clementis Ancyrani apud Surium geſtis, in quibus iſthæc leguntur: *Fidelis autem ſophia lucernarum accendit multitudinem, quod multa vicerit certamina, ſui amiciſsimi tollens corpus, mundis veſtibus, & linteis inuoluit, &c.* Idem quoque inter enarrandum exponitur in vita Iſidori martyris ſub Decio quondam coronati. Nam Pyrope matrona pijſſima cum ſacrũ Martyris corpus tamquam rem haud vllis æquiparandam

Frequens linteaminum funeralium in actis martyrũ mentio.

Sur. t. 1. 23. Ian.

Sophia Clementis [illegible] Ancyrani corpus linteis inuoluit.

theſauris cõſecuta eſſet, deuotis, vt Metaphraſtes narrat, illud excepit obſequijs, ſed præſtat nunc eum his loquentem verbis audire: *Cum cognouiſſet*, inquit, *pia Pyrope, noctu ad locum accedens, & manus ſuas orando ad Cælum extendens, fuit voti ſui compos, & cum inueniſſet venerandum, & ſacrum martyris corpus cuſtoditum ab Angelis, & reſplendens inſtar luminis, cum magno gaudio, & lætitia apprehendens reliquias, eas vnxit vnguento, & cum eas ſindone munda inuoluiſset, generoſa & præclara hæc mulier cum ſuis ancillis eas aſportauit, & tulit in domum ſuam, Deum laudans, & glorificans.* hæc apud Surium Metaphraſtes.

Sur. d. 5. Sept.

Pyrope Iſidori corpus angelica cuſtodia, & ſplendore nobile ſindone inuolutum aufert.

18 Id quoque expreſſum videre eſt in actis SS. Felicitatis, & ſeptem filiorum: Calepodij item, Laurentij, Suſannæ, Cyriaci & ſociorum, Anaſtaſiæ, Pancratij, Primi & Feliciani; viginti trium martyrum, qui Via Salaria ſub Diocletiano coronati fuere: Theodoſij, Victoriæ, Hermagoræ, & Fortunati: Eulaliæ, Dignæ, & Emeritæ: Reſtituti, Sophiæ, & trium eius filiarum: ducentorum ſexaginta duorum martyrum ſub Claudio: Anaſtaſij, Victoris Mediolanenſis: Torpetis, Alexandri, Aquilinæ, Tryphonis, Mennæ, Gorgonij, & Petri, Abibi, Thyrſi & ſociorum, aliorumque pene innumerabilium, quos de induſtria hoc loco prætermittimus, ne ſingulos nominatim recenſendo, tædium lectori afferamus. Verum curioſo rerum antiquarum inueſtigatori, oculatum ipſius Boſij teſtimonium pro omnibus hic inſerendis, afferendiſque ſufficiat, quippe qui in ſacrorum Cœmeteriorum ſepulchris corpora oblongis, anguſtiſque colligata faſcijs haud raro ſe reperijſſe affirmat, & in quibuſdam præcipuis Vaticani Cœmeterij monumentis, cum nuper ad ponenda nouæ fundamenta baſilicæ, terra hinc inde artificum manu effoderetur, plura defunctorum corpora, quæ ibi quieſcebant, pertenuiſſimis detectis linteis, tunc multiplicibus inuoluta nexibus inſpectantium oculis apparuiſſe pronunciat: quem plane in modum aptata, diſpoſitaque in alijs item Cœmeterijs defunctorum cadauera a ſe adinuenta fuiſſe oculatiſſimus vir atteſtatur.

Series martyrum, qui ſolitis linteis ac inſtitis illigati à fidelibus dicuntur.

Boſius multa corpora faſcijs illigata in Cœmeterijs reperit.

19 Porro non beatorum tantum Chri-

Confessorum corpora linteis etiam inuoluere olim solemne Christianis erat.

Christi martyrum, verum & sanctorum quoque Confessorum corpora linteis diligenter obuoluere fideles consueuere: cuius rei etsi haud pauca recolentibus exempla suppetunt, vnum tamen præ omnibus lectori prælibasse satis erit. In recolenda enim Alberti conspicui sanctitate viri historia narratur, quod a B. virgine Aldegunde, cum morti iam proximus esset, funebre eiusmodi linteum ad se transmitti voluit: rem vero Surius in eiusdem gestis hunc in modum describit: *Adueniente tempore obitus sui, ipse sanctus misit ad beatam Aldegundem, vt vestes in vsus exequiarum sibi mitteret, vt linteis virgineis manibus textis virgineos artus componeret. Missus itaque nuncius cum iter medium expleuisset, ecce à beata virgine alter missus occurrit, ferens secum linteamina, quibus obuolui deberet corpus defuncti.*

Albertus linteum funebre ab Aldegun de sibi morituro transmitti voluit.

Surius in vit. S. Alberti.

20 Præterea sudario facies obtegebatur, de quo Ioannes meminit, dum de Lazaro rediuiuo ait: *Et facies illius sudario erat ligata.* Non absimilem in morientibus superinducti minoris panni morem ad faciem obtegendam Gregorius in funere Cassij Narniensis Episcopi adnotauit his verbis: *Cassius Narniensis vrbis Episcopus moriturus assistentibus ipse suis manibus linteum dedit, quod ex more morientium sibi contra faciem tenderetur: quo tenso spiritum emisit, sicque sancta illa anima ad gaudia æterna perueniens à carnis corruptione soluta est.* Idem in Caroli Magni funere seruatum est: *Corpus enim eius* (vt gesta perhibent) *vestitum est vestimentis imperialibus, & sudario sub diademate facies eius operta.*

Io. c. 11.

Sudarium funebre quo facies obtegi solebat.

Greg. hom. 37. in Euang.

21 Nec interim prætereundum est, quod a S. Athanasio in Magni Antonij gestis narratur, morem videlicet Agyptijs olim fuisse, vt virorum nobilium, & præcipue martyrum corpora linteaminibus obuoluerent; qua ratione ipsiusmet Antonij Anachoretarum principis exceptum fuisse corpus affirmat. Et ex Hieronymo item perspicuum fit, mulieris illius septies ictæ cadauer, cuius ille historiam contexit, a clericis antequã sepulchro inferretur, linteo inuolutum fuisse. Et insuper ex Eusebio cõperimus, Asterium Romanæ nobilitatis Senatorem Marini centurionis, postquam dignum pro fide apud Cæsaream Palæstinæ sub Imperatore Gallieno martyrium consummauerat, corpus tulisse & magnifico ac sumptuoso amictum linteo, decenti, vt tanto viro par erat, sepulchro condidisse. Quoniam vero fures prædandi cupiditate illecti, sepulchra olim effodientes, ipsamet defunctorum spolia, ac vestimenta diripiebant, quamplures ad compescendam hominum rapacitatem, & procul auertendas latronum manus, ne id suis accideret, vt Chrysostomus ait, præcauentes, *tenuia scindebant linteamina, multisque implebant aromatibus, vt duplici nomine furibus inutilia redderentur.* Sed hæc ad antiquissimum hunc morem comprobandum exposuisse sit satis.

Athanas. in vit. S. Anton.

Linteis illustrium virorũ cadauera inuolui solitis Antonij magni corpus obuoluitur.

Hier. ep. 49.

Euseb. in lib. hist. 7. c. 14.

Asterius senator S. Marini corpus pretioso linteo indutum sepelit.

Quomodo ab antiquis cautum ne mortuorũ vestes furto auferrẽtur.

Chrysost. hom. 84. in Ioan. & hom. 5. de Anna.

CAP. XXV.

Vestes, indumenta, aliaque id genus in sepeliendis defunctorum corporibus adhibentur.

1 NOn imus quidem inficias, amice lector, apud Christianos in efferendis beatorum martyrum, seu confessorum corporibus linteamina haud semper in vsu fuisse. Ex ipsis enim sanctorum gestis, quæ adhuc supersunt, & apud probatos quosq; rerum historicarum scriptores sat quispiam nosse potest, nonnũquam post delibuta vnguentis, ac perfusa aromatibus corpora, suismet eadem ac magnificis vestimentis superinduta fuisse. Qui certe mos defunctos pretiosis vestibus exornandi, apud ipsosmet gentiles in vsu quondam fuisse, dum a suis eorumdem cadauera amicas inter manus curanda exciperentur, ex ipsomet Ennio comprobatur: hic enim exhibitum in Cresphontis nece, ac misorum eius luctum his verbis describit.

Sumptuosis etiã vestibus induta cadauera olim Christiani sepeliebant.

Antiquissimis temporibus magnifice amicire mortuos apud ethnicos solemne.

Neque terram inijcere, neque cruenta
Conuestire mihi corpora licuit,
Neq; miseræ lauere lacrymæ salsum sanguinẽ.

Ennius in Cresphon.

2 Quapropter (vt a profanis retrahen-

B.Cæciliæ corpus aurea veste indutum post multa secula reperitur.

hentes pedem, sanctorum actibus insistamus) pretiosissimum beatæ Cæciliæ corpus contextis ex auro vestibus amictum, quibus olim a Christianis sepulturæ demandatum fuerat, cum postea in lucem iterum tot euolutis annorum circulis prodire contigit, vestibus, inquam, pretiosis, ornamenti, & decoris gratia indutum, iam pridem primo sub Paschale Papa, & nuper sub Clemente VIII. repertum fuit, vti prolixe rem totam describens oculatus alioqui testis, omnique fide dignissimus Cardinalis noster Baronius Annalium Ecclesiasticorũ scriptor enarrat. De sacri autem eiusdem corporis inuentione ipsemet Bosius satis quidem copiosam, eruditamque enarrationem contexuit, quæ recolendis beatæ virginis, ac martyris Cæciliæ actis ab eo editis perpetui instar monimenti inserta est.

Baron. an. t 9. an. 891. n. 13. ad 21.

Asterius senator Marini corpus magnifica tectum veste suis humeris e loco supplicij asportat.

Euseb. lib. hist. 7. c. 14.

3 Eusebius insuper refert Marini martyris corpus, cuius paulo ante meminimus, ab Asterio senatore pretiosis quoque vestibus coopertum fuisse: *Asterius*, inquit ille, *etiam vir è senatorum Romanorum numero, &c. sancti Marini martyris cadauer tollit, splendida & pretiosa veste obtegit, atque humeris impositum inde deportat, quod cum magnifico, & sumptuoso linteo inuoluisset, decenti sepulchro condidit.* In sacris præterea actibus, quibus martyrum certamina posterorum memoriæ commendantur, legimus corpus Vari conspicui martyris a Cleopatra matrona splẽdidis indutum vestibus tumulo iniectum fuisse, vt in eiusdem apud Surium actis in hæc verba: *Cleopatra matrona corpus martyris tollit, & pretiosis vnxit aromatibus, & splendidis induit vestibus, &c.* Quem profecto morem apud antiquos receptũ ipsemet Augustinus innuisse videtur, hæc dicens: *Sed pompa est funebris, excipitur sepulchro pretioso, inuoluitur pretiosis vestibus, sepelitur vnguentis & aromatibus.*

Cleopatra Varum splendidis amictũ indumentis humat.

Sur. to. 5. 19. Octob.

S. Aug. in psal. 48.

Nimius in mortuis vestiendis luxus notatus [illegible] perstrictus.

Chrys. in hom.

4 Et quamuis hic postea vsus ob infelicem humanarum rerum, ac temporum conditionem, nimiamq; morũ corruptelam, quæ orbi contigit, a recto rationis tramite longe aberrans visus sit, eumq; iure merito sancti patres, & Chrysostomus præsertim, velut quid reprehẽsionis stylo insectandum, dictis, ac scriptis pariter in lucem editis Christianæ religionis, ac temperantiæ zelo succensi acriter perstrinxerint, ob immanes videlicet, qui in vestiendis, exornandisque cadaueribus sumptus irrepserant; eum tamen Ecclesia in efferendis Pontificum, sacerdotumque, quin & ipsorum Regum, Principum, ac virorum, necnon fœminarum illustrium corporibus illibatum semper retinuit. Quamobrem ritum hunc vel ipse Chrysostomus, qui supra rationabilibus ex causis dumtaxat, tamquam luxuriosum quid damnauerat, facto comprobauit, dum supremam funeris pompam (vt cæteri consueuerant) vestiumque decorem sibiquoque sub vitæ finem aptari poposcit: moriens quippe nouis ac candidis indui vestimentis voluit, quod in eiusdem gestis hunc in modum Palladius enarrat: *Illuc vbi rediit, vitæ suæ digna candida vestimenta quæsiuit, exutusque prioribus ea sibi induit, omnibus vsque ad calceamenta mutatis.* Hoc idem Petro Episcopo ac martyri Alexandrino contigit, cuius venerandum corpus, antequam de more efferretur, sericis indumentis, & sacerdotalibus quidem, vel potius episcopalibus splendide coopertum est, cuiusmodi & nos fuisse credimus candidas illas vestes, quibus Chrysostomus sub extremam vitæ periodum ad pronuntiandam bene valentis animi lætitiam indutus est.

Principum, ac sacerdotum corpora magnifice vestiendi vsus semper tenuit.

S. Chrysostomus nouis ac cãdidis amiciri vestibus moriens postulat.

Pallad. in vit. Chrys.

S. Petrus Alexandr. cum sericis, ac episcopalibus indumentis sepelitur.

Sur. in vit. S. Petr. Alexand.

5 Mos enim olim fuit, vt Episcopi, necnon sacerdotes ornamentis suo ordini congruentibus, ad instar sacerdotum antiquæ legis amicti tumularentur. Vnde Nicolaus de Lyra in cap. 10. Leuitici de sacerdotibus Nadab & Abiù loquens, hæc ait: *Ex hoc autem quod Nadab, & Abiù fuerunt sepulti cum vestibus sacerdotalibus, inoleuit consuetudo, quod sacerdotes nouæ legis cum vestibus sacerdotalibus sepeliantur.* Id ipsum Glossa constanter edocet, cui pariter omnes fere sacrorum Canonum doctores adstipulantur, vt Abbas sub ipso disputationis exordio palam asseuerat. Expresse autem ibidem dicitur, clericos vtique sacris ordinum, quibus eorum quisque insignitus est, indumentis sepeliendos esse: quod si in omnibus canonicæ legis præscriptum seruari nequeat, seruandum saltem est in Episcopis, & sacerdotibus.

Sacerdotes tã nouæ, quam veteris legis cum ornamẽtis sacerdotalibus humari soliti.

Nicol. de Lira in leuit. c. 10.

Glossa in e. ire mo de consecr. dist. 1. Abbas ibid.

Clerici cum ordinum suorum vestibus sepeliendi.

6 Hoc in perantiquis pariter Ritualium codicibus expresse decernitur, vt ipse testis est Durãtes de officio defunct. vbi

Durant. in Ration. de off. def. l. 7.

Episcopos præsertim, ac sacerdotes suis ornamentis amictos sepeliri canon præcipit.

vbi hæc habet: *Clerici vero, si sint ordinati, illis indumentis induti sint, quæ requirunt ordines, quos habent: si vero non habent ordines sacros, more laicorum sepeliantur. Veruntamen licet in alijs ordinibus propter paupertatem hoc sæpius omittatur, in sacerdotibus tamen, & Episcopis nullo modo prætermittendum est. Vestes enim sacerdotales virtutes significant, cum quibus præ cæteris sunt Domino præsentandi.* Sacerdotalium autem vestium, siue Pontificalium appellatione non ipsa tantum indumenta importari videntur, sed cætera quoque ornamentorum genera, quæ ordinibus congruunt, vt calix, crux, annulus, baculus pastoralis, cum quibus singulis Pontificiæ cathedræ, vel tituli insignijs Episcopos complures tumulo illatos fuisse legimus.

Sacerdos cum cruce, & calice sepulchro conditur.

Sur. t. 6. 3. Dec.

7 Quis vero nesciat sanctissimi Episcopi Birini corpus sacerdotali habitu superamictum, appositaque pectori cruce vna cum calice, annulo quoque Episcopali splendide exornatum fuisse, vt Surius in eius vita his verbis refert: *Inuenere corpus Episcopi integrum cum duplici stola, & infula rubra è panno serico, atque cum cruce è metallo cõfecta, pectori eius imposita, denique cum calice ad vmbilicum eius posito.* Et paulo infra de secunda venerandi corporis inuentione loquens, hæc subdit: *Inuentusque est annulus, &c.* Idem quoque in gestis B. Arnulphi Suessionensis Episcopi eumdem apud Surium videre est; illum videlicet pontificalibus de more indumentis coopertum fuisse, annuloq; pontificio insignitum, de quo postea preclarum illud miraculum his verbis recitatur: *Cumque beati viri corpus pro more compositum, & pontificali habitu ornatum in templum illatum esset, veritus frater Euerolphus, ne inter tot promiscuas turbas rapax quispiam aureum annulum à manu eius abstraheret, abstulit illum. Hora autem sepulturæ adueniente, cum vellet annulum digito rursus adiungere, frigida manus, & contracti digiti adeo rigebant, vt id efficere non posset. Ea re amor erga illum fidelium indoluit, orabantque cum gemitu, ne Dominus sineret illud sacrum corpus suo cultu carere. Et ecce illis pie conquerentibus, manus dextera à pectore se erigit, digitos displicat, & diducit, & annulum digito inserendi magnam præbet opportunitatem. Ideo insertum annulum ad pristinum se locum retrahit, & digitos vt antea intra volam contrahit.* hæc ibi.

Episcopus cũ annulo pontificio sepelitur.

Sur. in vit. S. Arnulph. Suession. Episc. to. 4 15. Aug.

Arnulphi cadauer annulũ pontificium porrecto digito prodigiose recipit.

8 Herebertum item Coloniensem Archiepiscopum miræ sanctitatis virum ad Pontificalium insularum præmonstranda insignia, cum baculo pastorali tumulatum fuisse apud Surium inuenies, qui illud potissimum omni admiratione dignum enarrat, eodem baculo, dum è monumento prodiret, Volpertum quendam Tuitiensem abbatem, qui ad eius tumulum tunc orabat, percussum leuiter ab eo fuisse, qua ex visione is inusitato tremore correptus, obseruantioris vitæ proposito sibi posthac consulendum putauit. Plura quidem hic è probatis sanctorum gestis deprompta subtexere potuissemus exempla, eorum dumtaxat, quorum post mortem corpora sacerdotalibus indumentis exculta intra tumulum honorifice recondita fuere: verum vt ex multis pauca interim in medium proferamus: laudabilem hanc Ecclesiæ consuetudinem legentibus contemplandam exhibent gesta sanctorum Gebardi Constantiensis, Annonis Coloniensis, Corbiani Frisingensis Episcoporum, aliorumque pontificali honore præstantium, quæ breuitatis causa, ne lectorem grauemus, consulto omittuntur.

Cum baculo item pastorali Episc. humari soliti.

Surius in vit. S. Hereb. Colõ. Archiep.

9 Demum vt his, quæ de exornandis defunctorum corporibus hucvsque enarrata sunt, coronidem imponamus, coronas ipsas adijcimus, quibus è vario florum genere contextis redimiri, atque exornari sacrarum virginum capita in vsu quandoque apud antiquos fuisse ex pia rerum historicarum traditione accepimus. Quod maxime tum deuotionis, tum obsequij gratia in sacratissimo Deiparæ capite seruatum fuisse Damascenus de dormitione Virginis his verbis edocet: *Postquam autem omnes desiderio simul & debito satisfecerunt, & ex multis floribus, varijsque hymnis contextam sacram coronam contexuere, &c.* vt merito virgineum illud sanctitatis caput, cui Deus subditus in terris fieri, & cuius imperio paruulus subiacere dignatus est, merito, inquam, caput in terris redimirent flores, quod in Cælo ipsa coronant sidera, & sol vestit, vt Bernardus ait, quo prophetæ vaticinium adimpleretur: *Et in capite eius corona stellarum duodecim.*

Virgines capite floreis coronis redimito tumulantur.

Deipara Virgo post mortẽ multiplici florum serto coronatur.

Damasc. de dormit. Virg.

Ber. ser. in c. 12. Apoc.

Qua-

Comes Alex. Sfortia aureã quotannis coronam Virgini offerendã testamento reliquit.

10 Quapropter singulari deuotionis erga virginem Deiparam studio his nostris temporibus præclaræ memoriæ vir comes Alexander Sfortia ad recolẽdam hanc Virginis coronam allusisse visus est, dum ad perpetuã suæ erga Virginem obseruantiæ monimentum reuerendissimis Vaticanæ Basilicæ Canonicis, quos sibi ex testamento heredes nuncupauit, legatum hoc præ cæteris caute iniunxit, vt singulis videlicet annis sacram aliquam Beatæ Virginis imaginem ex his, quæ miraculis quondam illustriores redditæ vel in Vrbe, vel vbiuis locorum claruerunt, vt eam nimirum corona aurea magni ponderis in capite solemni ritu exornarent, quæ ibi iugiter ad Virginis decorem, & pietatis monimentum permaneat: quapropter hoc ipsomet anno 1649. die 9. mensis Iulij ab sacram nostram Vallicellanam beatæ Mariæ imaginem, quæ quondam miraculis claruit, splendida ex auro magni pretij corona ab Illustrissimis, & Reuerendissimis Vgone Vbaldino inter Basilicæ Vaticanæ Canonicos Decano, & a Præsule Angelo Andosilla vtriusque Signaturæ Referendario item Canonico, & S. Philippi alumno, delata nobili musicorum concentu, & patrum nostrorum, ac magno piorum interuentu sanctissimæ Virgini dicata, & imposita est, illis potissimum verbis musico concentu sacros post hymnos decantatis: *Corona aurea super caput eius, &c. et: Gloria & honore coronasti eam, & constituisti eã super omnia opera manuum tuarum, Domine.* En lector vel obiter, dum Virginis caput floribus deuota Christianorum manu redimitum meminimus, ad insinuanda pia studia, quibus erga Virginem vicissim inter se fideles semper decertarunt, hic coronas aureas, quibus pari studio, vt audis, venerandum caput singulis annis perpetuo exornatur, haud ingrato præterire silentio voluimus. Sed ad nostra redeamus.

Vallicellanæ Virginis Imago hac Sfortiana corona donatur.

11 Id ipsum quoque venerabili Macrinæ capiti floribus exornando præstitum fuisse Nyssenus in eiusdem vita testatur, dicens: *Vestiana proprijs manibus ornans sanctum illud caput, &c.* Et quidem perantiquum, recolendumque morem, quo floribus defunctorum olim corpora respergebantur, Hieronymus ad Pammachium scribens satis clare insinuasse videtur: miram enim eiusdem pietatem commendans, illud ait: *Quod cum cæteri mariti super tumulos coniugum violas, rosas, lilia, floresque purpureos, & dolorem pectoris his officijs consolarentur, ipse sanctam fauillam* (Paulinæ videlicet coniugis suæ defunctæ) *ossaque veneranda eleemosynæ balsamis irrigaret, hisque pigmentis, atque odoribus foueret cineres quiescẽtes, &c.* Floribus item ac frondibus non defunctorum dumtaxat fidelium corpora, sed honoris, & lætitiæ gratia ipsæ martyrum Basilicæ, ac sepulcra adornari consueuerant: cuius rei testis est Hieronymus, qui Nepotianum magnis ob id laudum præconijs celebrat: *Hoc idem, inquit, possumus & de isto dicere, qui Basilicas Ecclesiæ, & martyrum conciliabula, diuersis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis obumbrabat.* hæc Hieronymus recolendam Christianorum consuetudinem his verbis exaggerans.

Macrina Nyssena floribus tumulanda coronatur.

Hieron. ep. 26. ad Pammach.

Flores, quos tumulis inspergi antiquis solemne.

Basilicæ, & sepulchra martyrum florib. adornantur.

Hier. ep. 3. ad Heliod. in epit. Nepot. Baron. in mart. Rom. die 23. Iunij.

12 Porro primi illi antiquæ probitatis, candidæque fidei Christiani suos coronis prosequebantur mortuos, virgines præsertim, & martyres, hanc vnam potissimum ob causam, vt post superata videlicet ærumnosæ huius vitæ certamina, victores eosdem è seculo in Cælum se recepisse, impertita capiti corona, quæ victoriæ symbolum est, contestarentur. Notandum tamen est, laudabilem hunc Christianorum ritum alienum omnino ab eo extitisse, quo gentiles ipsi vtebantur, dum suos pariter post mortem ambitione ducti corona donabant, & contexta tumulo serta affigebant, vt ex duodecim Tabularum lege satis aperte constat, quæ earum dumtaxat coronarum vsum defuncto impertiendum statuit, quas ipse sibi viuens honesto virtutum cultu promeruisset. Sed legis hic verba excipiamus: *Qui coronam parit ipse pecuniaque eius, virtutis ergo arduitor, ipsique mortuo, parentibusque eius, dum intus positus erit, forisque feretur, sine fraude imposita esto.* Germanus vero sensus eiusmodi verborum legis Ioanne Azor in suis moralibus institutionibus exponente, hic est, *vt eas nimirum, inquit, coronas ad funera adhibe: i permittatur, quas quisque, vel per se ipse, vel per seruos, equosque suos virtutis ergo in publicis ludis, certaminibusque sibi peperisset;* ac

Mystica mortuos coronandi causa.

Alia ratione ducti suos mortuos Christiani coronãt alia suos ethnici.

Lex 12. Tab. nõ nisi suam cuiq; propria virtute partã coronam in morte concedit.

Azor. inst. mor to. 1. l. 6. c. 63.

Corona virtutis præmium sepulchris olim affixa.

ac si lex dicat, tanquam præmium virtutis victoribus proponantur coronæ in sepulchris eorum, qui easdem consecuti sunt. Pecuniæ autem nomine ibidem, vt quidam interpretantur, *equi, & serui* intelliguntur. Porro verbum illud iam antiquatum *arduitor*, *antiquum vtique verbum est* (inquit Azor) *ab arduo*, siue *adduo*, idem *plane significans quod addo*. hæc ille: hanc autem, quam protulimus, legem Plinius quoque recitat.

Plin. l. 21. c. 3.

Antiquissimus feretra & vrnas coronandi mos.

Eurip. in Orest. Phœniss. & Hercul. fur. Aristoph. in Concion. Pind. in Nem. od. 4. Soph. in Electr. Plutarch. in Numa. Pericl. Timol. Pelop. Marcel. Phil. Lucian. de luctu. Dion. Halic. l. 11. in fun. Virg. Herod. l. 4. de Anton. Cic. l. 2. de leg. Virg. l. 6. Aeneid. Plin. l. 21. c. 3. Val. Max. l. 5. c. 1.

13 Et vt nonnulla hic, quæ ad instituti propositum faciunt, in lectoris gratiam exponamus: mos quidem antiquis extitit, non defunctos dumtaxat coronandi, verum & feretra, rogos, vrnas, ac sepulchra, & demum coronati ipsa prosequi funera consueuerant. Nempe, vt aperte in sua Pædagogia Clemens Alexandrinus innuit, ad significandam subacti nimirum seculi victoriam, quod & Chio ad Platonem scribens ijsdem plane verbis asserit, vt apud Suidam, & in Epicteti responsis ad Imperatorem Adrianum videre est. Quo item Hieronymus respexisse videtur, cum ad Marcellam de obitu Leæ, notæ sanctitatis viduæ scribens, hæc ait: *Vniuersorum gaudijs prosequenda, quæ calcato diabolo, coronam iam securitatis accepit.*

Hier. ep. 24.

Superstitiosũ ac gentilitium coronarum morem Christiani improbant.

Clem. Alex. c. 8. Tertull. lib. de cor. milit. c. 16. Plin. l. 21. c. 3.

14 Hunc tamen morem a gentilibus frequenter vsurpatum, & superstitiosis eorum cæremonijs respersum haud ratum, acceptumque Christiani habuere, vtpote qui omnipotenti Deo omnimoda cordis puritate inseruientes, ne quid vlla ex parte immundum in religionem, eiusque cultum, ac in mores obreperet, omni adhibito studio præcauebant, quoniam & Dijs coronæ ritibus quibusdam adhibitis, Tertulliano teste, consecrabantur, &, vt Plinius ait, *Deorum honos erant, & larium publicorum, priuatorumque, ac sepulchrorum, & manium.* Et vt perãtiquus ille poëta apud Stobæum exponit, coronatione, & delibutione cadauerum, symposia, siue beatorum conuiuia designabantur, ad quæ suos proficisci defunctos existimabant: veteres enim gentiles coronatos pariter, & vnguentatos solemnibus interesse conuiuijs consueuisse haud cuiquam, vt putamus, ignotum est.

Coronatio cadauerum sympofia beatorũ apud ethnicos designat.

15 At Christiani mortuos, quos inter certaminum agones merito desudasse sciunt, in victoriæ signum coronant: in Cælo enim immortales post mortem sancti de manu Dei coronas ambiunt: victoriales autem coronas, de quibus nũc sermo incurrit, vix vllus est ex tot sanctorum patrum numero, qui ne dum gentilibus, imo neque ipsismet Christianis militibus aliquando improbandas esse affirmare ausus fuerit; vnum dumtaxat Tertullianum excipiendo, in hac potissimum re, vt in alijs quammultis pertinaciter delirantem.

Coronatio mortuorũ Victoriam huius seculi apud Christianos designat.

Coronæ militi ab Ethnicis Imperatoribus dari solitæ non respuendæ.

Poeta apud Stobæum.

Tertullianus perperam eas reprobat.

Baron. anno 201. to. 2. n. 2.

16 Quam vero mordicus ipse præ omnibus Tertullianus institerit, vt coronę, quas Imperatoris liberalitas vltro donabat, a Christianis militibus omnino respuerentur, velut quid redolens superstitionis errorẽ, ex ipsiusmet verbis in libro, quem scripsit de Corona militis, videre est, vbi isthæc: *Proxime facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum, expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis Dei miles, cæteris constantior fratribus, qui se duobus Dominis seruire non posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu otioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorum relucebat. Denique singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus in nostrum. Tribuno defertur: & persona iam ex ordine accesserat; statim Tribunus, cur, inquit, tam diuersus habitu? Negauit ille cum cæteris sibi licere. Causas expostulatus: Christianus sum, respondit. O militem in Deo gloriosum! Suffragia exinde, & res apud acta, & reus apud præfectos. Ibidem grauissimas penulas posuit, reuelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absoluit, terræ sanctæ insistere incipiens: gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit, laurea & de manu claruit. Et nunc rufatus sanguine suo, spe calceatus de Euangelij paratura succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrij candida laurea melius coronatus, donatiuum Christi in carcere expectat.* hæc Tertullianus, qui militis Christiani facinus tanquã egregium prædicat, licet haud vlla prorsus necessitas militem ad id præstandum ob Christianæ fidei cõfessionem compelleret, nam nulla idololatriæ labes facinori tunc temporis inerat.

Miles Christianus coronam à Principe gentili oblatam imprudenter reijcit.

Laudatur à Tertulliano.

17 Et quidem reliqui Christiani quod a milite tunc minus caute gestum fuerat, haud approbarunt, immo potius tanquam futuræ in Christianos persecutio-

A prudentioribus tanquã occasionem persequendi Ecclesiam gẽtilibus frustra dedisse reprehenditur.

cutioni, quæ paulo poſt oborta eſt, aditū aperuerit, ſummopere deteſtati ſunt, vt ex ipſo Tertulliano conſtat, his quidem verbis : *Exinde ſententiæ ſuper illo neſcio an Chriſtianorum, non enim aliæ ethnicorum, vt de abrupto & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus, nomini negotiū fecerit : Solus ſcilicet fortis inter tot fratres commilitones, ſolus Chriſtianus. Plane ſupereſt, vt etiam martyria recuſare meditentur, qui prophetias eiuſdē Spiritus ſancti reſpuerūt. Muſsitant denique tam bonam & longam ſibi pacem periclitari. Nec dubito quaſdam ſcripturas emigrare, ſarcinas expedire, fugæ accingi de ciuitate in ciuitatem : nullam enim aliam Euangelij memoriam curant. Noui & paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos.* Hæc ſunt delirantis iam, immo a recta fide penitus naufragantis Tertulliani verba, quibus primum Eccleſiæ Romanæ refragari, quod ſolent hæretici, audacter non definit, vbi ipſummet Victorem ſummum Pontificem aculeatis dictis perſtringit, vtpote qui iam Montani hæreſim ab ipſa Petri cathedra damnauerat, in quam ille miſerrime prolapſus, errores, quos hauſerat, tuendos, propugnandoſque ſuſceperat, & demum Catholicæ Eccleſię populum vna cum Pontifice carpit: *Quod*, vt inquit Baronius, *perſecutionis tempore fugiendum eſſe, non autem negandum contenderent, ſecundum conſilium Domini, dicentis: Si perſecuti vos fuerint, de vna ciuitate fugite in aliam.*

Tertulliani iam Montaniſtæ in orthodoxos delirium.

Baron. t. 1. Ann. 201. n. 4.

Matth. c. 10.

18 Quoniam vero de militari corona meminimus, quam quidam perperam reſpuēdo perſecutioni cauſam dedit, repetendum eſt, haud vllā idololatriæ, aut ſuperſtitionis labem coronis hiſce militaribus adfuiſſe, ob quam eas Chriſtiani reſpuere, ac declinare cogerentur, ſed totū ab ipſa Tertulliani pertinacia proueniſſe aſſerendum eſt, qui ſolus impugnare, quod Eccleſia non damnabat, & defendere, quod illa impugnabat, ſtomachabundo furore non deſtitit: ſed Baronium hic quæſo ad rem præſentem audiamus, vbi de Tertulliano loquens, hæc ait: *Et quod ab Eccleſia Catholica ſemel deſciſcens, in eamdem immortale iuraſſet bellum, inde accidit, vt quod Catholici improbarent, ipſe mordicus defenderet, vt de milite illo accidiſſe vidimus, qui noluiſſet, vt alij quoque Chriſtiani milites faciebant, lauream, donatiuum accepturus, in capite geſtare. Non ſane ex idolo eam ſumebant, vel illi eam poſtea offerebant : nulla cum ea thuris oblatio, vel alia intercedebat ſuperſtitioſa libatio : nihilque aliud illa præſeferebat, quam inſigne victoriæ, qua quidem, nec qui tunc aderant, nec qui alias ſub alijs Imperatoribus militaſſent, abſtinuerint vnquam, nec quod vnus hic fecit, ab aliquo alio milite Chriſtiano aliquando factum eſſe aliquod exemplum præceſſerat, quo ea de cauſa miles aliquis videretur ſubiſſe martyrium. Nam alias cum ouantes, tum etiam triumphantes venerant cum Imperatoribus milites Chriſtiani, & vbique ſicut cæteri laureati: quod à nemine illis datum eſt crimini; cum tamen certum ſit, Chriſtianos non paruo numero (quod & ipſe Tertullianus in Apologetico teſtatur) in caſtris militare conſueuiſſe. Legionem certe Fulminatricem dictam ex Chriſtianis fuiſſe refertam ſuo loco narrauimus. Nec rurſus eam ob cauſam, quod laurus Apollini, myrtus Veneri diceretur eſſe dicata, ex ijs coronari vetitum erat; nam ea ratione, nec ad vllum vſum Chriſtiani elemētis (quod deridet Auguſtinus ſcribens ad Publicolam) nempe terra, quia Cereris, mari quod Neptuni, aëre quia Iouis, igne quia Vulcani eſſe dicerentur; nedum ijs arboribus, alijſque plantis, & animalibus Dijs dicatis vti valuiſſent: quod aſſerere inſania plane videretur; cum alioqui etiā idolothyta nulla facta diſquiſitione manducare conceſſerit Apoſtolus, dum nullum ſcandalum immineret. Quod & dicendum de laurea : nam cum nullus pateretur offenſam, quod omnes æque incederent laureati, fruſtra, atque ſuperflue id ab eo milite tentatum eſſe videri poterat.*

[illegible] militis Chriſtiani coronā ab Imperatore ethnico oblatam fruſtra reſpuentis.

Legio Chriſtianorū Fulminatrix ſub Ethnicis Imperatoribus militabat.

Aug. ep. 54.

Inſania eſt, aliquid ideo reijcere, quia illud olim Idolis erat ſacrū.

19 Idē Baronius deinde diſcrimē aſſignans, cur Chriſtiani abſtinerēt a coronādis domorum poſtibus, & lucernis accendēdis in publicæ ſignum lætitiæ, hæc ſubinfert: *Sed & his adijcimus non eamdem fuiſſe rationem lætitiæ cauſa domus poſtes coronare, vel lucernas accendere, quod Chriſtiani facere detrectarent, & coronas victoriæ inſigne milites ferre: nam illud erat voluntatis non neceſſitatis commune omnibus; ſed vt idem Tertullianus ait, ex cuiuſque pendebat arbitrio, qui eo obſequio adulari cuperet Imperatori. At militaris corona erat eius temporis neceſſarium capitis ornamentum : eo enim nobili inſigni victoriæ, ſicut & gladio accinctos ad victoriæ præmium capeſſendum milites progredi neceſſe erat. Atqui Tertullianus cū tam vehementem, fortemq; pro eo inſtituerit defenſionem, eo erroris quoque miſer prolapſus eſt,*

Chriſtiani aliā adulandi Principi triumphāti ſigna præter geſtationē coronæ exhibere renuunt.

Tertull. de cor. mil. c. 11.

est, vt negaret Christianum hominem posse fide salua militem agere. hæc ex Baronio, vel obiter lectori exposuisse sufficiat, iam vero ad nostra redeamus. Demum (vt coronis insistendo finem enarrationi faciamus) ipsa martyrũ sepulchra a Christianis olim coronari consueuerant, vt locupletissimi testes sunt Paulinus, Gregorius Turonensis, & alij. Qua etiam de causa ille apud Christianos mos inoleuit, vt laurum in sepulchralibus vrnis apponerent; eo quod videlicet frondibus nunquam emarcescentibus perpetuo virescat, & vt Plinius ait, *triumphis arbor hæc proprie dicetur*. Sed hæc in alium locum discutienda remittimus. Interim vero quæ diximus, magis infra exponendo patebunt.

Baron. t. 2. ann. 201. n. 16 17.

Greg. Tur. de Homer. SS. mart. l. 2.

Cur lauri folia in sepulchris.

Plin. l. 15. c. 30

CAP. XXVI.

Dissecta Martyrum corpora collectis & in vnum compositis membris tumulo inferuntur.

1 HRISTIANI vtpote graui olim, atque oneroso Mosaycæ legis, ac cæremoniarum eius iugo exempti, & a vano, futilique gentilitiæ superstitionis cultu immunes singulari ipsius Dei beneficio redditi, cum probe nossent, quod Hieronymus ait, *Samaritanum, & Iudæum esse, corpora mortuorum pro immundis habere*, ac proinde haud quemquam contactu, aut præsentia eorumdem pollui, quorum pretiosa in conspectu Domini mors est, maximum iugiter deuotionis studium beatorũ martyrum fouendis, curandis, tumulandisq; corporibus adhibuere. Olim quippe, vt diserte Basilius asserit: *Pro legis Iudaicæ ritu si qui moriebantur, horum morticinia habebantur abominationi: contra, mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine, pretiosæ censentur reliquiæ sanctorum eius*. Et infra: *Nunc ossa martyris quisquis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadamtenus sanctificationis particeps*. Tanti autem pretij hoc pietatis obsequium, quod defunctis impenditur, apud Christianos extitit, vt nullatenus extinctorum hominum cadauera immundum quid rati, ex laudatissima primitiuæ Ecclesiæ consuetudine, ipso Dionysio Areopagita teste; in excolendis Christianorum funeribus *primo quidem antistites, inde reliqui omnes, qui aderant, mortuos osculo, & complexu salutare consueuerint*, ἀσπάζεσθ τοὺς κεκοιμημένους.

Cadauera immunda & abominationi ab Hebræis habita sunt.

Ep. 52. ad Rip.

Psal. 115.

Cadauera martyrum pretiosa & sanctificationem participantia à Christianis habentur.

Basil. sup. cit.

Dion. Areop. Hierar. c. 7.

Osculis, & amplexibus cadauera piorum hominũ venerantur.

2 Quo igitur animi studio, quibus manuum obsequijs eos potissimum prosecutos fuisse credere par est, quos tanquam dignissimos Christi martyres venerabantur, & quorum sacras reliquias vti laborum omnium, ac certaminum, quæ hic subierant, participes, immortalitatis laurea donandas, certissime sciebant. *Corporibus enim omnium*, vt Cyprianus ait, *qui glorioso exitu mortis excederent, vigilantiam, & curam propensiorem impertiebantur*. Et vt Pius sanctissimus Pontifex ab ipsa Petri cathedra docuerat, *sanctorum martyrum corpora, sicut Dei membra curanda esse non ignorabant*.

Martyrum præcipue corpora, vt membra Christi honorant.

Cypr. ep. 37.

3 Hinc iure merito pia eorum Christianorum studia magnis a Chrysostomo laudibus celebrantur, *qui Antiochiæ*, vt ipse ait, *post beatam illam cædem, etiam cum salutis periculo athletas illos optimos rapuerunt etiam ipsi viui martyres, vt eorum reliquias curarent decenter*. Quid enim homine Christiano dignius excogitari potest, quam eos certatim honoribus, & obsequijs prosequi, quos perenniter cum Christo victuros Christiana humanis mẽtibus fides suggerit? Quapropter ipsemet mortis eorumdem dies solemni ritu, festiuoq; gaudio ob immortalitatis spem concelebrabatur, vt Origenes acutissimus ingeniorum arbiter hunc in modum optime philosophatur: *Diem*, inquit, *mortis celebramus, quia non moriuntur hi, qui mori videntur; propterea & memorias sanctorum facimus, tam illorum refrigerio gaudentes, quam etiam nobis confirmationem in fide postulantes*. hæc ille.

Insigne Antiochenium in martyrum reliquijs honorandis studium.

Chrys. in SS. mart. Iuu. & Max.

Cur dies obitus sanctorũ festiuo ritu celebretur.

Orig. lib. 3.

4 Cum igitur adeo soliciti Christiani omnes extiterint in curandis, componendis, exornandisque iugiter beatorum martyrum corporibus, futuram vtique exhibitis huiuscemodi signis resurrectionem protestabantur, maximum tamen

Præcipuum in dissectis, dispersisq; martyrum membris componendis fidelium studium.

men adhibere studium haud vnquam destitere in sanctorum martyrum dissectis, proiectisque huc illuc membris diligenter primum conquirendis, colligendisque, ac demum ijsdem inter se officiosa coaptandis, componendisque manu. Quod quidem Prudentius in suo Peristephano hymno de Hippolyto illis verbis innuit:

Prudent. in Peristephan.

Cumq; recensitis constaret partibus ille
Corporis integri, qui fuerat numerus.

Id autem euidentius sanctissimi Constantij Episcopi Perusini acta apud Surium descripta testantur, quæ legētibus isthæc perhibent: *Quod illi Dei mandatum exhaurire cupientes, quæ primum sese obtulere arbores, ex his ligna incidunt, in eaque ad feretri formam constructa corporis primò truncum imponunt, deinde huic caput sacratissimum, quam maxime possunt, accōmodate annectunt.* Idem apud Adonem de conspicuo inter martyres Petro Alexandrino Episcopo in hæc plane verba legimus: *Declinantes itaque triumphale funus, sacrum caput ceruici apponentes, &c.*

Sur. t. 1. 9. Ian.

Ado de S. Petro Alex. 26. Nouemb.

4 Porro illud celebre, ac memorandum iugiter est, quod de venerabili Stanislao Cracouiensi Episcopo legendum acta eiusdem hunc in modum exhibent: *Canonici Cracouienses sparsa membra nocturni de Cælo splendoris indicio colligunt, & suis locis apte disponunt, quæ subito inter se copulata sunt, vt nulla vulnerum vestigia extarent.* Vides hinc quam impense beati martyres charitatem, atque vnitatem dilexerint, qui quælibet tormentorum genera subire, & gladios, bestias, ignes pati maluerunt, quam semel a Christi charitate excidere, ac seiungi & ab eius fide diuelli; clamabant quippe cum Apostolo: *Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* O vinculum charitatis animos inuincibiliter vinciens. Hoc vno amoris nexu vincti Christo tanquam capiti membra ita cohærebant, vt vel gladio recisi, ac mortui ipsam se diligere vnitatem, & a Christo, & ab Ecclesia seiunctionem odisse penitus comprobauerint, dum corporis membra etsi carnificum manu resecta, & sparsim plures in partes diuisa, haud permanere seiuncta ad fidei vnitatem fidelibus commendandam insigni miraculo passi sunt.

Stanislai mēbra dispersa colliguntur, & inter se prodigiose coalescunt.

Act. S. Stanisl. Episc. Cracou.

Apost. ad Rom c. 18.

Februniæ cōcisa membra à fidelibus studiose composita humantur.

Idem plane reliquijs sanctæ Februniæ in M.S. eiusdem actis Cod. S. Petri contigisse narratur: *Tunc leuantes corpus sanctæ Februniæ cum magno studio posuerunt in lectulo, & ordinabant membrum ad membrum, vnumquodque suo loco.* Quapropter vt in sacris frequenter Cœmeteriorum sepulchris videre est, obtruncata beatorum martyrum membra simul compacta, suisque aptata locis, ac tumulo pia fidelium manu recondita inter perscrutandum reperiuntur.

M. S. Cod. S. Petri.

5 Sanctorum quippe martyrum reliquiæ haud vlla impiorum hominum, aut temporum iniuria abolentur, immo tunc magis condi, & condiri quodāmodo ac perennari videntur, cū maiori conatu impiæ persecutorum manus insilientes, eadem discerpere, perfringere, ac demoliri satagerunt, sacrarum enim paginarum testimonio, *Custodit Dominus omnia ossa eorū, vnum ex his non conteretur.* Quapropter atteri quidē, & Deo permittente cōculcari, sed minui, sed aboleri eodem custodiente nequaquam possunt. Nonne Ignatij Episc. Antiocheni nobilissimi inter martyres ossa, quæ in Rom. Amphitheatro leonū ac bestiarum dentibus cōtrita quōdam fuere, decorē inde ac splendorem potius, quam contumeliam, ac si contusa frumēti grana, retulerunt? quippe tunc maxime martyris oraculū adimpletum est, qui dum Romam morte afficiendus, ad bestias iam damnatus properaret, transmissa eosdē Romanos epistola præueniens, edixit: *Vtinam fruar bestijs, quæ mihi sunt præparatæ, quas oro & mihi velociores esse ad interitum & ad supplicia & allici ad comedendum, ne sicut & aliorum martyrum non audeant corpus attingere, quod si venire noluerint, ego vim faciam, ego me vrgebo vt deuorer. Ignoscite mihi filioli, quid mihi prosit, ego scio.* Vide alacritatem animi ad necem properantis, qui insuper, vt Hieronymus ait: *Cum iam damnatus esset ad bestias, & rugientes leones audiret, ardore patiendi ait: Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, vt panis mundus inueniar.* Oraculum Dei, vox martyris extitit: eius quippe ossa adeo ad viuum intuentibus panis formam exhibent, vt quisquis oculis rem deprehenderit, hærebit profecto, ossa ne sint, an candidi potius fragmenta panis, quod in quadam sacroru ossium particula videre est

Nulla vis martyrū reliquias abolere potuit.

Psal. 33. 21.

Ignatij martyris patiendi pro Christo ardor.

Ignat. ep. ad Rom.

Hier. lib. de script. Eccl.

Frumentum Christi ferarū dentibus molendum se vocat.

est, quæ in nostra Vallicellana Ecclesia ab eiusdem sepulchro Pauli Quinti Pont. Max. auctoritate desumpta asseruatur, cum pars altera ad Panormitanam vrbem, vbi in eius honorem a nostræ Congregationis patribus Ecclesia dicata est, transmissa fuerit. Porro in sacrorum ossium monimentum Martha Marchina singularis eloquentiæ virgo velut altera Maria Moysis soror sacri cantici carmen hoc cecinit, quod lectori hic exhibemus:

Et vere nunc ossa eius similitudinem panis referunt.

Pars ossis fuerat, sacri nunc aspice panis
Perspicuo gemmæ conditur in gremio.
Dente leo has Christi fruges cōtriuit, easdem
Igneus imbutus sanguine coxit amor.
Ambigis? Nūc iterū viuos cōcrescere in artus
Aspiciens dices: hic modo panis erat.

En rem, amice lector, non tam oculis ac manu, quam fide, atque auribus deprehendendam, & a pia muliere eleganti carmine expressam hic tibi contemplandam offerre voluimus. Sed iam ad nostra redeamus.

6 Quoniam vero hic de conscissis ac mutilatis beatorum martyrum corporibus mētio agitur, de eorumdem quoque martyrum membris ferro interdum ignominiæ causa notatis, vel obiter opportunus sermo occurrit. Ab antiquis enim tēporibus cum acrius gentilium in Christianos rabies recrudesceret, quæuis tormentorum genera ad eosdem excruciādos, & ignominia pariter afficiendos studiose adhibebantur; quamobrem eos, quos gladio non animaduertebant, ad maiorem pœnam notas eorumdem membris inurendo, vitæ, immo potius probro ac ignominiæ reseruabant: barbari quippe homines in hoc Cassium ferum illū tyrannum æmulari videbantur, qui cum varia pœnarum genera in degeneres milites excogitasset, illud præ cæteris solemne erat, vt desertoribus nonnullis manus excideret, alijs crura ac poplites, vt Vulcatius refert, ferro incideret: *Maius exemplum esse*, dicens, *viuentis miserabiliter criminosi, quam occisi*. Quam crudelitatem Maximinus ille hominum scelestissimus prosecutus est, qui confessoribus Christi eiuscemodi contumeliam intulit, vt dextero nimirum oculo effosso, & sinistro poplite succiso eosdem ad metalla damnaret: quos postea Constantinus Aug. cum fidem Christi amplexatus fuisset, ab exilio reuocatos benigne admodum, tanquam victores è bello cum triumpho vulneribus saucios, ac stigmatibus insignitos redeuntes, non solum gratulabundus excepit, sed cum subinde sanctissimi ijdem patres ad Concilium Nicænū ipso euocante se cōtulissent, stigmata, quæ pro fide glorioso mentis ambitu susceperant, condigno honore recolens, os vulneribus reuerenter admouit, & veluti sacrum quid vltro exosculari voluit, vt ipse testis est Theodoretus, qui eosdem donis ab eodem munificentissime cumulatos, & omni obsequio affectos fuisse in hæc verba describit: *Iussit, vt sedes multæ pararentur, quo illis pariter omnibus epulum daret: qui autem erant illustriores, eos suæ ipsius mensæ fecit participes, alios vero ad alias dimisit mensas, & cum videret dexteros oculos quibusdam effossos, intellexissetque, quod constantia pro pietate eam cladem illis attulisset, labra vulneribus admouit, pro certo persuasus osculo se inde benedictionem hausturum esse.* Quibus hæc ad rem subdit Baronius: *Eiusmodi insigne Constantini pietatis officium iterum ab eo exhibitum, tum in aduentu ipsorum Episcoporum, tum cum ijdem postea recessuri essent, ab Eusebio silentio fuit prætermissum, quod Arrianus ipse, vtpote nequam oculus orthodoxorum constantiæ inuideret, quæ præsertim suggillasset ipsius ignauiam, quod in persecutione negasset.*

Notæ, ac stigmata Christianis in contumeliam inuruntur.

Maius supplicium viuentis miserabiliter, quam occisi.

Vulcat. apud Baron. t. 2. an. 177. n. 6.

Constantinus Augustus notas, ac vulnera Sanctorum exosculatur.

Theod. lib. 1. c. 11.

Baron. to. 3. an. 325. n. 192

7 Hæc quippe vulnera, ac cicatrices spectaculum Cælo dignum, hæc nobilis confessorum Christi corona, hoc perenne decus, hoc insigne plane admirandum; plagas videlicet & stigmata pro Christo in corpore mortali circumferre, & membris notas inflictas gestare: *Videbantur enim*, vt Tertullianus ait, *sibi de vulneribus formosiores*. Corporis quippe, ac membrorum integritas in confessoribus Christi, haud fidei ipsius integritatem, illibatamque virilis animi constantiam, sed eandem conscissam, ac labefactatam designabat. Hinc Potamon ille insignis inter Christi confessores, eiusmodi vulnerū characteribus pro tuenda fide notatus, cum in concilio, quod apud Tyrum aduersus Athanasiū hæreticis adnitentibus coactum fuerat, & in quo Arriani, & Eusebius Cæsariensis eorumdem signifer non omnem non mouebat lapidem aduersus sanam Atha-

Insignia gloriæ, ac decora à Sanctis vulnera & cicatrices pro Christo æstimantur.

Tertullian.

Potamon pro fide oculo orbatus.

Athanasij fidem, Potamon, inquam, cum Athanasium Alexandrinum Episcopum, ac si reum in Concilio stantem, Eusebiũ vero perduellem, tanquam iudicem throno residentem contemplatus fuisset, religionis zelo exardescens, acribus eundem verbis increpauit: *Erat enim*, inquit Epiphanius, *vir liberum habens os, qui nunquam personam alicuius suscepit, oculo enim in persecutione propter veritatem orbatus fuerat. Hic cum vidisset Eusebium sedentem, & iudicantem, Athanasium stantem, superatus tristitia, & lacrymans ob ea, quæ aduersus veritatis professores fiunt, inuectus est voce magna contra Eusebium, & dixit: Tu sedes Eusebi, & Athanasius innocens stans à te iudicatur, qui talia tulerit? Dic mihi tu: Nonne mecum fuisti in carcere tempore persecutionis, & ego quidem oculum amisi pro veritate, tu vero nihil mutilatum in corpore habere videris, neque testimonium propter confessionem tribuisti, sed stetisti viuens nulla parte detruncata. Quomodo discessisti è carcere, nisi quod promisisti ijs, qui necessitatem nobis prosecutionis intulerunt, id quod nefarium est, te facturum esse, aut sane fecisti.* hæc Epiphanius de venerandis confessorum cicatricibus, quæ illis haud probrum, sed decorem, ac gloriam contulere, & quibus ijdem tanquam insertis gemmarum monilibus exornabantur, ita vt vnusquisque eorum vna cum Apostolo diceret: *Ego stigmata Domini mei in corpore meo porto.* Absit quippe, vt de militis vulneribus saucij è prælio redeuntis virtute ambigatur, haud fieri potest, vt qui vulnera & cicatrices domum reuehit, segnis ac formidolosus pronunciandus sit, vtpote qui in acie perstitit, qui cum hoste palam congressus est: *Vulnera enim*, vt Cassiodorus ait, *opinio inseparabilis sine assertore praconium, propria lingua virtutis, quæ licet ad præsens periculum ingerant, reliquum tamen vitæ tempus exornant; egens enim est adstipulatoribus corpus illæsum, quærit alios, qui visa diuulgent; de fortitudine vulneribus probata non ambigitur.* Ita plane confessorum, ac martyrum stigmata fidem Christi, ac Christiani pectoris constantiam non indicant, sed oculis ingerunt, sed auribus loquuntur.

Epiph. ser. 68.

Idem exprobrat ignauiã Eusebio fidẽ, ne mẽbro gloriosè mutiletur, neganti.

Baron. t. 3. an. 335. n. 8.

Ad Gal. c. 6.

Vulnera militum signa virtutis illorum.

Cassiod. lib. 8. var. c. 10.

8 Hoc vero nobili probro ac contumelia Flauianus martyr dignissimus sub impio Iuliano Apostata affectus est, qui cum generis nobilitate inter Romanos præstaret, ab eodem seruilibus notis pro Christo inuri meruit, de quo isthæc in Martyrologio Romano: *Romæ S. Flauiani exprafecti, qui sub Iuliano Apostata pro Christo inscriptione damnatus, & ad aquas Taurinas in exilium missus, illic orans spiritum Deo reddidit.* En vt vides nobile pœnarum genus, quo Christiani tum martyres, tum cõfessores nobilitate conspicui afficiebantur, vt Baronius in suis ad mart. notis in hæc verba enarrat: *Eiusmodi ignominia affici solitos Christianos confessores docet Pontius Diac. in vita sancti Cypriani dum ait: Quis denique confessores frontium notatarum secunda inscriptione signatos, & ad exemplum martyrij superstites reseruatos, incentiuo tubæ cælestis animaret. Hæc ille. Seruorum vultus inscribi solitos testatur Plin. lib. 18. cap. 3. & alij, vt Varro lib. 1. de re rustica. Seruos pœnæ etiam, vnde Suet. in Caio c. 27. ait: Multos honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis ad metalla, & munitiones viarum, aut ad bestias condemnauit. De seruo hisce notis deformato meminit Valer. lib. 6. c. 8. Dicebantur eiusmodi serui stigmatici, sic apud Dionem histor. Rom. lib. 97. Itemque aliquando litterati, & inusti. Erat itaque inscriptio antiquum genus supplicij, quo summa irrogabatur ignominia, cum liberi hominis facies atris notis perpetuo mansuris profundis characteribus incideretur. Meminit eius supplicij Seneca lib. 3. de ira c. 3. cum ait: Varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, &c. sed frequentius de benef. lib. 4. c. 137. & 138. vbi de inscriptione, qua Philippus Rex ingratum hominem notandum esse præcepit.* hæc satis erudite ad rei propositum Baronius.

Flauianus primariæ nobilitatis vir ab Apostata Iuliano notis seruilibus pro Christo inuritur.

Mar. Rom. die 22. Decemb.

Baron. in not. ad mar. loc. sup. cit.

Seruorum vultus inscribi soliti.

Caligula multos nobiles notis inustos ad metalla condemnat.

Inustio frõtis antiquum supplicium.

9 His nunquam satis laudandum clementiæ ac mitis animi exemplar a Constantino Augusto præstitum subtexit, dum pœnalibus eiuscemodi notis plecti reorum vultus, ac rigari mitissimus princeps sanctione edita prohibuit, sed ipsum interim Baronium isthæc enarrantem audiamus: *Constantinus Imp. eiusmodi vultus deturpationem lege vetuit, sic rescribens ad Eumelium: Si quis in ludũ fuerit vel in metallum pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur; dum & in manibus, & in suris possit pœna damnationis vna scriptione comprehendi: quo facies, quæ ad similitudinem pulchritudinis cælestis est figurata, minime maculetur*

Constantinus Augustus sanctione edita reorũ vultus inscribi stigmate vltra prohibuit.

tur lib. 2. de pœn. Cod. Theod. Theophilus Imperator hæreticus iconoclasta abolitam, antiquatamque pœnam restituit, hisce non dicam ignominiæ, sed præclarissimæ laudis notis rigauit vultus SS. martyrum Theophanis, ac Theodori fratrum, quos Methodius illustris confessor, qui ob Christi fidem ab eodem Imperatore tenebatur sepulchro inclusus, per fidelem internuncium his salutauit iambis:

Quorum libris scripta sunt in cælestibus
Nomina, piæque frontes compunctæ notis:
Hos, qui sepultus ante funus est suum,
Vinctos salutat, & ipse vinculis grauis.

Hæc apud Georg. Cedr. in compendio hist. in Theoph. Comminatus est Theodoricus Rex Italiæ Opilioni, & Gaudētio viris clarissimis, inscribendas notis eorum frontes. Boeth. de consol. prosa p. 4. Thracibus vero notæ in facie scriptæ erant in signum nobilitatis: vnde in prouerbium adductæ Thraciæ notæ, vt ex Herodot. not. Cæl. Rodig. lect. antiquar. lib. 7. c. 31. Meminit de Thracijs notis Valer. lib. 9. c. 42. extr. Dacos ac Sarmatas solitos fuisse suas frontes notis inscribere, auctor est Plin. lib. 22 c. 1. Stigmata fuisse & Britonum insignia testatur Tertull. lib. de virg. velan. Fuerunt & Syri stigmatici: non tamen in vultu, sed in vola manus, vel in ceruice (vt tradit Lucianus in Dea Syria) stigmata incidebant. Hucusque de pœnalibus stigmatum notis dedecoris causa infligi consuetis Baronius. Sed isthæc ad perennem sanctorum Martyrum gloriã, & ad triũphi pompam hic commemorare voluimus, quippe qui pro fidei confessione his cohonestati magis, & insigniti, quam deturpati, quod iam de Thracibus enarratum est in signum nobilitatis, spectaculum facti Angelis, & hominibus, hęc, quæ gaudentibus animis acceperant, secum iugiter circumferebant, vt in eorumdem facie patentibus notis inuicta Christiani pectoris constantia, & fidei imperterritæ gloria legeretur, & hæ haud Thracum, immo nobiles Christianorum notæ qualibet triumphi pompa clariores totam Ecclesiæ faciem illustrarent. Sed iam a vulneribus martyrum ad sacra eorumdem funeralia transeamus.

Theodoricus Rex Opilioni & Gaudentio stigmata in facie minatur

Thraciæ notę quæ dicantur?

10 Christiani quippe, qui ipsa martyrum stigmata, quibus, dum adhuc viuerent, insigniti fuerant, adeo impense colebant, eorumdem funera pari honore prosequentes, haud minus se pios ac laudabiles erga inuictos Christi martyres pro fide saucios exhibuere, quam se gentiles olim suos erga defunctos præstiterint. Nam militum in bello interemptorum cadauera studiose perquiri, curari, & tandem ab eisdem officiose in patriam deferri consueuisse, quam multis, & quidem probatis scriptorum testimonijs comprobatur. Quod & antiquissimus omnium Homerus satis aperte demonstrasse visus est, dum Nestorem, post initum cum Troianis prælium, cæteris Græcorum ducibus suadentem inducit, suorum colligere cadauera, collecta comburere, tumulumque vnum communem omnibus, atque indiscretum statuere, eundemque aduersus insurgentes Troianorum petulantium impetus munire: *Vt ossa*, inquit, *filijs quisque domum ducat, quando iterum reuertemur in patriam nostram*. Quem disciplinæ militaris modum ab Atheniensibus religiosa obseruatione retentum præ alijs Thucydides affirmat, qui sepulturæ ipsius ritum describens, ait, *solitos illos fuisse triduum antequam funus efferretur, tabernaculum facere, & sub eo defunctorum ossa omnibus spectanda proponere, vt quilibet suis munera funebria & inferias afferrent: die vero quarto plaustris arcas cypressinas, ex singulis tribubus singulas, & in eis militum singularum tribuum ossa vehi consueuisse: quorum vero corpora inter alia cæsorum cadauera reperiri minime potuissent, eorum causa subsequi solitum lectum stratum; elatoque cunctis comitantibus funere, ossa sepeliri consueuisse in publico monumento, quod erat in pulcherrimis ciuitatis suburbijs: defunctos vero oratione funebri celebrari, quæ eorum, qui in prælio pro patria ceciderant, laudationem complecteretur, & reliquorum ciuium ad virtutem sectandam adhortationem, eorumque, qui defunctis necessarij erant, consolationem: qualem Demosthenes habuit in illorum funere, quorum ossa à Chæronensi prælio Athenas delata fuissent*. Quibus consentientia Pausanias scribit, dum ait: *In via, quæ in Academiam ducebat, suum omnibus fuisse Atheniensibus, qui aut naualibus, aut terrestribus prælijs pro patria mortem oppetijssent, monumentum, cum elogijs nomen cuiusque & tribum testantibus*.

Christianorũ pietas erga martyres defunctos.

Ethnici in bello occisos offi iosè colligunt & in patriam deferunt.

Iliad. 2.

Militaris funerum curando rũ apud Athenienses consuetudo.

Thucyd. lib. 2.

Plut. in Demosth.

Pausan. in Attic.

In via ad Academiam ducenti Atheniensium bello cæsorum monumenta.

11 Ab ipsis quoque Romanis morem hunc apprime seruatum fuisse, ex XII. Tabularum lege palam fit; cuius potissimum auctoritate peregre, aut in mili-

Cic. 2. de leg.

Legis 12. Tab. de peregre vel in militia mortuis funerandis sanctio.

militia mortuis legere ossa licebat, quò post funus, siue corpora, aut ossa, cineresque referrentur, vt de peregre mortuis iam diximus: vel etiam (vt ex Festo intelligitur) eiuscemodi cadaueribus mēbrum aliquod abscinderetur, ad quod deinde seruatum, reliquo corpore ibidē combusto, vbi quis mortuus esset, iusta fierent in patria; etsi deinde ex senatusconsulto id sancitum fuerit, vt ibidem corpora, vbi cecidissent, piè ac religiose humarentur. Olim quippe gentiles, vt Cicero ait, *tantam sepulchrorum religionem existimabant, vt extra sacra & gentem inferri fas esse negarent.* Quapropter eo studio erga militum in bello interemptorum cadauera perhonorifice tumulanda afficiebantur, vt collecta eorum membra, vel ossa haud patrio carere sepulchro, etsi grauia subeunda forent incommoda, paterentur. Quid mirum igitur, si quæ superstitiosa gentilitas militibus suis pietatis obsequia detulit, isthæc sincera Christianorū fides fortissimis Christi athletis propensiori studio sacras eorundem, vt iam enarratum est, reliquias colligendo, præstiterit?

Fest. verb. membrum. — *Appian. l. 1. de bell. ciuil.* — *Cic. l. 2. de leg.*

12 Sed antiquos Romanorum ritus hactenus recensitos in demortuis militibus honorādis, qui pro Republica viriliter decertassent, æmulatus præ cæteris fuisse videtur Phocas Augustus Imp. dum diuinos plane ijs honores, qui in bello aduersus infideles mortem oppetijssent, decernendos curauit. Vt enim scriptores eius temporis testantur, cum idem Imperator collapsam Romanorum militiam animaduerteret, & singulis quibusque annis nobiles a Persarum Regibus referri triumphos in Romanorum contumeliam cerneret, quo torpentes animos spe gloriæ ad virtutem erigeret, & palmis vel post mortem obtinendis ad præliandum in acie fortiter alliceret, illud tentandum sibi proposuit, vt videlicet hi omnes, qui in bello aduersus fidei Christianæ hostes dimicando cecidissent, coronam, quam viuentes non attigerant, saltem occisi inter Christi martyres recensiti consequerentur, quod ille perperam tentare aggressus haud voti compos effectus merito Constantinopolitanum, & alios religiosos Antistites valide sibi pro religione aduersantes expertus, ab incœpto desistere coactus est. Sed rem totam, si libet, ex Baronio in suis annalibus excipiamus, qui isthæc enarrat: *Ad postremum de Phoca illud non prætereundum, ipsum dum imperaret, contendisse magnis studijs, vt ijs, quos in bello aduersus Christianæ fidei hostes certantes occidi contigisset, inter martyres censerentur. Hac ipsum via puto collapsam militiam Romanorum exercitus, encruatumque militum robur erigere, atque firmare conatum esse, cum videret annis singulis à Rege Persarum eos sterni, atque fugari: probe sciens, non viros tantum, sed & fœminas ætate quoque tenellas fortiores ea spe extitisse tortoribus, atque inermes superasse etiam Imperatores. Cum autem eiusmodi animi sui consilium prodidisset in medium, & per sacerdotes, quorum sciret esse sancire Canones, ea perfici postulasset, minime auditus fuit. Restiterunt tunc magna laude Constantinopolitanus, & alij, qui cum eo ibi erant Antistites vtentes potissimum auctoritate S. Basilij, cuius esset ad Amphilochium canon pœnitentialis de ijs, qui in bello fecissent homicidium, vt non impertiretur eis sacra communio absq; præuia pœnitentia. Cum audisset ille tanti patris sententiam, eius cessit auctoritati, ab instituto penitus cessans. Habet ista Theodorus Balsamon, dum eiusdem S. Basilij canones interpretatur.* Hæc Baronius, quibus irritos vtiq; Phocæ conatus extitisse subsecuto postmodum interitu demonstrat, & Dei iram tunc maxime eundem expertum esse, cum sacris se immiscere, & Imperialibus infulis sacras Dei aras, ac sacerdotale munus impetere non dubitauit. Vides itaque lector, quousque suis consilijs, adinuentisque humana ambitio prosilierit, vt fortes in bello, & contemptores mortis milites potissimum faceret, dum se martyrio candidatos, & paribus in Ecclesia ac martyres honore post mortem afficiendos, suisque corporibus sacrum cultum impendendum fore intellexissent.

Phocas Imp. militibus in bello contra fidei hostes occisis inter martyres recenseri iubet. — *Episcopi se illi hoc perperam tentanti opponunt.* — *Baron. ann. 610. n. 4.* — *Quale consilium Phocas ad disciplinā militarē corrigendam inierit?* — *Vindicta Numinis in Phocam sacris temere se miscērem iruit.*

13 Et magna certe gentilibus Christianam fidem calumniandi, ac nostros martyres deridendi occasio suppetijsset, vt & alias cōtigit, si militibus in bello occisis martyrij lauream donatam animaduertissent. Hanc enim Christianis calumniam scriptor gentilis Ammianus Marcellinus inflixit, dum ab eisdem coli vt martytes affirmauit, non *solum illos*, vt Baronius ait, *quos tyrannorum sæuitia, seu hostium rabies iniuste occidisset, sed quos* etiam

Numquam cultiab Ecclesia vt martyres, quos Christianus magistratus iniuste occidi iussit. — *Ammian. Marcell. l. 27.* — *Baron. in mart. Rom. die 19. April.*

etiam Romanorum magistratus iniuste damnasset. Quin immo Eupraxij ad Imperatorem Valentinianum verba refert, quæ hæc sunt: *Parcius agito pijssime principum: hos enim, quos interfici tanquam noxios iubes, vt martyres, id est, diuinitati acceptos colit religio Christiana. Hæc ille, qui etiam tradit de Diodoro, & Diocletiano tunc iniuste necatis: quorum, inquit, memoriam apud Mediolanum colentes nunc vsque Christiani locum, vbi sepulti sunt, ad Innocentes vocant. Hactenus de his Marcellinus, quem imperitia rerum nostrarum hallucinatum putamus, nullum enim eiusmodi rei exemplum in Ecclesia reperitur, vt martyr habitus sit, quem Christianus catholicus magistratus, licet iniuste, occidi mandasset*: & subdit paulo post Baronius Imp. Phocæ exemplũ, quod supra meminimus de militibus inter martyres recensendis, a gentilium ritu plane desumptum: *Tentauit*, inquit, *aliquando Phocas Imperator illos etiam adscribendos in numerum martyrum, qui in bello ab infidelibus hostibus fidei cæsi essent: sed huic eius studio restiterunt orientales Episcopi nixi auctoritate canonis 13. S. Basilij, &c.* Et post multa, quæ recitat, hæc idem postremo loco addit: *Ex quibus omnibus satis liquet, quam temere Phocas Imperator prædicta tentaret. Ab Ethnicis enim potius, quam à Christianis mutuatus videtur exemplum, qui his qui in bello decessissent, summos honores habendos esse censuerunt. Nam Lycurgus eorum tantum, qui in bello desiderati essent, laudes pro concione celebrari, inscriptiones incidi, & sepulchra erigi mandauit; vt tradit Plutarchus in apophth. Laconic. Scribit & Dio in Traiano, eis qui bello aduersus Dicebalum occisi essent, ab eodem Imperatore iussas erigi aras, & annua parentalia celebrari. Sunt de his alia complura exempla*. Isthæc Baronius, quibus omnem diluit calumniam ab Ethnico homine, Christianorum nomini inscriptam, & quod a Phoca Imperatore temere tentatum fuerat, merito redarguens, a gentilitijs vtique ritibus superstitionis errorem emanasse, vt vidimus, asserit: sed iam ad nostra, si libet, orationis stylum reuocemus.

Ammianus Marcell. l. 27.

Phocas ab Ethnicis consilium de militibus cæsis in martyrum numerum scribendis mutuatus est.

Lycurgus sũmos honores in militia occisis decernit.

14 Demum fidelium quorumuis defunctorum corpora, cum a viris, qui pijs ministerijs vacabant, hac ratione curata, atque ornata iam sepulchro inferenda essent, altero quoque interdum serico linteo, singulis eius initijs simul iunctis, & sigilli impressione obfirmatis cooperiebantur: quemadmodum beati Marci Euangelistæ corpus repertum fuisse in eiusdem translationis historia legimus, quæ in perantiquis Basilicæ Lateranensis, & Vaticanæ codicibus, his quidem verbis exprimitur: *Iacebat autem beatum corpus vndique circumdatum chlamyde serica, & positum resupinum, habens à capite vsque ad pedes sigilla imposita, per ea loca, quibus ora chlamydis desuper iungebatur*.

Christiani corpora mortuorum Chlamyde sigillis obfirmata sepeliunt.

Codd. Lat. & Vat.

15 Porro defunctorum corpora supina quidem facie, & quæ orientem respiceret, in monumentis deponebantur. Cuius rei illud congrue mysterium loco iam citato Durantes assignat, hæc dicens: *Debet autem quis sic sepeliri, vt capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat, & innuit, quod promptus est, vt de occasu festinet ad ortum, de mundo ad seculum*. hæc ille. Verum vt mysterio res Christianorum optime consonent, & capiti membra, quod in his, quæ gerenda sunt, cæteris legem præscribit, omnino respondeant, certe hunc in modum sacrosanctum Christi Domini corpus intra tumulum positum fuisse, Beda præ cæteris affirmare his verbis videtur: *Introëuntes ab oriente in domum illam rotundam, quæ in petra est excisa, viderunt angelum sedentem ad meridianam portam loci illius, vbi positum fuerat corpus Iesu. Hoc enim erat in dexteris, quia nimirum corpus, quod supinum iacens caput habebat ad occasum, dexteram necesse est haberet ad austrum, &c.* Atque vt ipsa veritas magis elucescat, & argumentis valide comprobetur; quis quæso nesciat, dum probe historicarum rerum ac locorum descriptionem norit, hac prorsus ratione, & sub hac itidem forma sacrosanctum Domini Sepulchrum, quod Hierosolymis extat, descriptum delineatumque ab his potissimum fuisse, qui de sanctis, venerandisque Palæstinæ locis lucubrationes edidere; nuper autem id ab equite Zuallardo præ cæteris quam exactissime præstitum est. Beatorum quoque Apostolorum Petri & Pauli corpora a primis Christianæ fidei tunc in Vrbe cultoribus ad orientalem plagam tumulata fuisse, Isidorus Hispalensis in libro, quem edidit de vita & morte sanctorum, testatur.

Collocatio cadauerũ in sepulchro qualis, eiusque mysterium.

Durantes.

Collocatio corporis Domini in monumento.

Bed. in Marc. c. 16. l. 4. & Hom. l. 2.

Sepulchrum Domini quomodo situatũ sit?

Zuallard. in descript. loc. Terra Sanct.

S Ad

Inuentio corporum Simonis, & Iudæ Apoſt.

16 Ad huius autem noſtræ aſſertionis vim magis roborandam, illud nobis addere viſum eſt, quod noſtro potiſſimum ſeculo adnotare, & ipſiſmet oculis explorare licuit, cum corpora ſanctorum Apoſtolorum Simonis & Iudæ in Vatic. Baſilica inueniri contigit. Etenim dum magnificentiſſimæ noui eiuſdem templi ſtructuræ ſummorũ Pontificum iuſſu inſiſtitur, anno milleſimo ſexcẽteſimo quinto, eorundem beatorum Apoſtolorum corpora, quæ hactenus nulli prorſus innotuerant, tanquam pretioſiſſimi ſacræ Chriſtianorum antiquitatis theſauri ſumma omnium lætitia, & Vrbis totius exultatione reperta ſunt, quæ orientem verſus reſpiciebant. Quod & in alijs ſanctorum corporibus conſuetum iuxta morem contigiſſe ex approbato rerum hiſtoricarum teſtimonio liquet, & frequenter admodum in ſacris Subterraneæ Romæ Cœmeterijs perſcrutantibus viſu deprehenditur: quamuis ob multiplices latentium viarum, quibus ſubterranea loca ſcatent, circuitus, ſemitarumque huc atque illuc tendentium diuerticula, id quod nunc dicimus, haud facile in ſingulis adnotari, ac digito præmonſtrari potuerit.

Eadẽ corpora orientem verſus reſpiciebant.

17 Demum vt ſingula, quæ ad cæremoniales tumulandorum defunctorum ritus quoquo modo pertinent, & quæ apud Chriſtianos vigebant, lectori exponamus, illud haud ſilentio prætereundum eſt, quod inuiolabili conſuetudine a Chriſtianis receptum, ſeruatumq; fuiſſe nouimus, vt dum tumulo defunctorum corpora locarentur, ſi forte aliquando plura eodem monumento cadauera reponi contingeret, haud vmquam vnum alteri ſuperponeretur, ſed vnumquodque ad latus adiacentis conſiſteret. Quod poſtea in Matiſconenſi Concilio can. 17. & in Antiſſiodorenſi can. 15. his quidem verbis ſancitum fuit: *Non licet mortuum ſuper mortuum mitti*. Et in Epitaphio Ioannis Cartaparij in Eccleſia S. Alexij in monte Auentino, quod Baronius refert, id quoque apud antiquos in more poſitum fuiſſe edocemur. Hæc enim ibi marmori inſculpta leguntur.

Cadauer alteri ſuperponi in monumento nefas.

Conc. Matiſc. & Antiſ. can. 17. & 15.

Baron. to. 11. an. 1004.

Epitaphium Ioannis Cartaparij alienũ cadauer ſuper ſe mittentem diris deuouẽtis.

NEMO SVVM VEL ALIENVM CADAVER SVPER ME MITTAT: QVOD SI HOC PRÆSVMPSERIT, SIT MALEDICTVS, ET IN PERPETVVM ANATHEMATE CONSTRICTVS.

Alteram pariter inſcriptionem hactenus citatæ conſonam, quæ in Eccleſia ſanctæ Agathæ prope Suburram extat, haud tamen tantæ temporum antiquitati reſpondentem, videre eſt, tenoris videlicet eiuſmodi.

Altera inſcriptio Bonutæ idem prohibentis.

IC REQVIESCIT IN PACE DOMNA BONVTA, QVÆ VIXIT ANNOS XXXX. ET D. MENNA QVI VIXIT AN... E ABEAT ANATHEMA A IVDA, SI QVIS ALTERVM OMINE SVPERPOSVER.... ANATHEMA ABEAS... DA TRICENTI DECEM ET OCTO PATRIARCHÆ, QVI CANONES EXPOSVERVNT, ET DA SANCTA CHRISTI EVANGELIA.

18 Mos autem iſte diris execrationibus, ac mulctis eos inſequendi, qui eodem ſepulchro contra ipſius domini mentem alterum intuliſſent defunctum, apud gentiles quoque olim viguit, vt lectori ex iſto præſertim ſepulchrali titulo innoteſcit:

Veteres alienum cadauer ſuis ſepulchris inferentem execrantur.

Grut. pag. 304 n. 1.

IN H. S. SIVE SERVVS, SIVE LIBERTVS, SIVE LIBER, INFERATVR NEMO. SECVS QVI FECERIT, MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

Idem & ex inſcriptione hac comprobari videtur, videlicet:

Gruther. ibid. n. 10.

IN QVEM INDVXI SARCOPHAGVM, DVM RECEPTVM FVERIT CORPVS MEVM, NVLLI VNQVAM LICEAT ACCEDERE, NEQVE VEXARE OSSA MEA, NON FILIVS, NEQVE NEPOTES, NEQVE DE AFFINITATE VLLVS. SI QVIS AVTEM INFRINGERE VEL APERIRE AVSVS FVERIT, ISTVM INFERET POENÆ NOMINE REIPVBLICÆ FOLLES MILLE.

Quibus & alterum ſepulchralem hunc titulum in ſtudioſi gratiam lectoris adſcribere liceat, videlicet:

Gruther. ibid. 672.

SI QVIS HOC MONVMENTVM CVM ÆDIFICIO VNIVERSO VENDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE, DABIT POENÆ NOMINE ARCÆ PONTIFF. H. S. XX.

Et hæc interim curioſis rerum antiquarum indagatoribus indicaſſe ſit ſatis, ad comprobandum ſcilicet ipſorummet gẽtilium auctoritate, morem ſepulchris indicendi, inſcribendique mulctas contra eorumdem ſepulchrorum violatores.

19 Verum antiqui Chriſtiani ſepulchri conſortium reſpuentes, id modeſtiæ non faſtus, aut arrogantiæ cauſa præſtitiſſe

Chriſtiani ſepulchri conſortium ex modeſtia reſpuunt.

tisse videntur, cum præcipue, mira Christi humilitate edocti, *non alta sapientes, sed humilibus consentientes*, vt ait Apostolus, quid potissimum compositos eorumdem mores deceret, attenderent; nullatenus autē profanum illum superstitiosæ antiquitatis errorem recolerent, quo gētiles leuem suis terram defunctis in amoris ac beneuolentiæ signum precabantur, vel certe ad contestandum odium, quo eosdem prosequerentur, grauem quandoq; eisdem terram imprecari consueuerant, vt Tertullianus refert, & Kirchmannus prolixioribus verbis edocet. Quod enim suis antiqui defunctis leuem apprecari terram soliti fuerint, probatissimi quique scriptores passim affirmant. Quo certe loquendi modo Claudianus poëta vsus est, dum a Gilidone tyranno in Africa sub Honorio Imp. fratris filios insepultos relictos fuisse describēs, hæc ad ferocientis animi, & a pietate prorsus alieni adumbrandam imaginem ait:

Rom. 12. n. 16.

Tertull. in Testam. anim. c. 4. Kirch. de funct. l. 3. c. 9.

Terrā defunctis amicis leuem veteres apprecantur.

Claudian. de bello Gildon.

Naturamque simul, fratremque, hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæsis inuidit arenam.

Vtrumque vero tam humandi, quam imprecandi ritum satis aperte Euripides tetigisse visus est, vbi Menelaum hæc dicentem inducit:

Menelaus apud Euripid.

——— *si sunt Dij sapientes*
Virum fortem interfectum ab inimicis
Circumtegunt leui terra in sepulchro,
In ignauos vero solidum (seu durum) *terræ*
Inijciunt. *(aceruum*

20 Sed claris, aptatisque ad rem nostram verbis Tertullianus, quem supra citauimus, inde ipsius animæ, eiusque immortalitatis testimonium contra Gentiles valide intorquens, ait: *Quid quod vt sentienti maledicis, cuius memoriam cum alicuius offensæ morsu facis: terram grauem imprecaris, & cineri penes inferos tormentum: æque ex bona parte, cui gratiam debes, ossibus, & cineribus eius refrigerium cōprecaris, & vt bene conquiescat apud inferos, cupis.* hactenus ad rei propositum Tertullianus. Porro trita hæc & communis apud omnes erat loquendi forma, tum apud Latinos, tum apud Græcos, vt ipsi scriptores docent: ijs enim verba illa vsu recepta erant κοῦφη γῆ. Quod vero & aliud pariter genus imprecandi apud antiquos inualuerit, Propertius testatur, hæc in suis carminibus imprecando.

Inimicis terram grauem imprecantur.

Tertull. de Test. anim. c. 4

Virg. ecleg. 7. & Ouid 3. amor. 8. & 5. Trist. 3 & in ep. Did. Tibul 2. eleg. 4. & 7. Proper 1. eleg. 17. Iuuenal. sat. 7. Pers. sat. 1. Mart. 5. epigr. 36. & 6. epigr 51. Eurip. in Alcest. Iulian. Aug. ep. 22. ad Hermog. Suid. verb. κοῦφη.

Ossa tibi iuro per matris, & ossa parentis
Si fallo, cinis heu! sit mihi vterq; grauis.

Propertius l. 2 eleg. 5.

Et Theseus quoque tragœdum apud Senecam Phædræ isthæc amarulento ore imprecatur:

Senec. in Hippol. ad fin.

——— *terra defossam premat*
Grauisque tellus impio capiti incubet.

Callimachus pariter, si quid apte minus, ac perperam laudauit, terram sibi non leuem imprecatur,

Μήτε συ κοῦφη γίνεο, &c.

Huc item lepidus ille ludendi, loquendique modus spectare videtur, quo Ammianus antiquus inter poetas cuidam Nearcho iocabundus imprecatur, vt terra videlicet sepulchri leuis eidem sit, quo canes inde eum facilius erutum dentibus discerpant, ac deuorent: prorsus quod & Martialis quondam in Philænem imprecando intorsit, dum cecinit:

Iocus irrisorius terra non leuem mortuo apprecantis.

Antholog. l. 2. c. 43.

Martial. l. 9. epig. 30.

Sit tibi terra leuis, molliq; tegaris arena,
Ne tua non possint eruere ossa canes.

21 Cæterum, vt a profanis ad sacra orationis stylum reuocantes, instituti proposito insistamus, etsi antiquis plura simul eodem tumulo corpora inferendi, mos esset, ita tamen ponere, vt vnū alteri substerneretur, haud fas erat; vno autem eodemq; sepulchro duo, aut tria, vel certe quatuor cadauera apponi, quæ sibi inuicem ordine succederent, responderentq; loco tamen discreta essent, apud sacra frequenter Cœmeteria videre contigit. Atque inde factum est, vt sepulchrorum alia μονόσωμα olim dicerentur, quæ vnum dumtaxat corpus capiebant, alia *disoma*, *trisoma*, atque etiam *quadrisoma*, ex numero scilicet corporum, quæ ibidem condita asseruabantur, & ex minori, vel certe maiori ipsius vrnæ, in qua iacebant, capacitate. Porro quod ad rem nostram spectat, sepulchrales, qui de singulis inscripti sunt, lapides, pauci admodum perleguntur. In primis autē, vt de disomo, seu bisomo loquamur, in celeberrimo Callisti Cœmeterio huiusmodi epitaphium legendum exhibetur:

Plura cadauera, modo sibi inuicem non substrata, eodē sepulchro inferri licuit.

Sepulchrum bisomum.

BONIFACIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII. ET II... ES. POSITVS IN BISOMVM,
IN PACE SIBI ET PATR..... SVO.

At de trisomo in Cyriacæ Cœmeterio, quod via Tiburtina situm est, hæc insculpta marmori, videre est:

Sepulchrum Trisomum.

SE BIBA EMET DOMINA
LOCVM A SVCCESSVM
TRISOMVM VBI POSITI
ET

Sepulchrum quadrisomũ.

De quadrisomo autẽ sepulchrale quoddam fragmentum extat ad S. Agnetem via Nomentana, ex celebri vtique illo Cœmeterio erutum, hactenus omnino neglectum, neque ab vllo (quod sciamus) pro antiquitatis merito studiose obseruatum; est autem huiusmodi:

DEPOSITVS P. . . . FIECT. . . . .
DN. VALENTINIANO AVE. . . .
IN PACE ETC. VIXIT ANNVS XX.
FECIT LOCVM QVADRISOMVM.

Varij apud varios Græciæ populos sepeliendi ritus.

22 Quoniam vero hic opportunase nobis offert occasio, vt de vario ac multiplici quorumdam Græciæ populorum humandi ritu breuiter agamus, enarratis hactenus nonnulla obiter a nobis inserenda sunt. Et quidem Athenienses, & Megarenses, insulæ olim Salamines dominium haud ex alio titulo, quam ex patrio sepeliendi more, quem a maioribus acceptum, illibatum seruarent, vtrosque vindicare sibi contendisse Plutarchus refert: Megarenses quippe apud suos ipsius loci possessionem extitisse, vel hoc vno id argumento comprobantes asserebãt, quia videlicet in ea terni, quaterniq; vno eodemque loculo sepulti iacerent, Megarensium, non Atheniensium more, qui singuli singulis locati tumulis includi consueuerant. Solon autem litem Atheniensibus adijudicandam vel ex eo pronuntiauit, quod ijdem mortui consueto Atheniensium ritu, in occasum versi, nullatenus vero, vt Megarensium mos est, facie ad orientem respiciente illati tumulo conspicerentur. Quamuis dum historiam hanc Diogenes Laërtius in Solone recenset, contrariam omnino sententiam disertis verbis mordicus tueatur. Ait enim, Atheniensibus morem extitisse, vt cadauera facie ad orientem versa tumulo apponerẽt; huius autem assertionis Scholiastem Thucydidis adstipulatorem habet; vt Plutarchus pariter Ælianum, quorum alteros, cum veritas vna sit, in assertionis proposito errare oportet. Cęterum in ipsorum effossione cadauerum apud insulam Deli, Cares ex peculiari humandi ratione fuisse agnitos, qua vti erga suos cõsueuerant, Thucydides enarrat. Quin & ipsis quoque philosophorum sectis proprios quosdam ac peculiares vnicuique extitisse funeralium ritus, eodem Plutarcho teste, didicimus, dum de Pythagoricorum hominum funeribus prolixius agit.

Athenienses, & Megarẽses de Salamina litigantes, ius suum in eam ex patrio humandi more probare quisque nititur.

Plut. in Solon.

Megarenses plura cadauera eodem tumulo recondebant.

Scholiast. l. 1.

Athenienses cadauera facie ad orientẽ versa sepeliunt.

Aelian. l. 5. var. 14. & l. 7. c. 19.

Carium cadauera ex peculiari collocatione eorum agnita.

Thucyd. l. 1.

Suus cuique Philosophorũ sectæ sepeliẽdi olim ritus erat.

Plut. de dæm. Socr.

23 Quod autem, vt vnumquodque cadauer peculiari tumulo conderetur, in more positum esset, Seneca Tragicus ille poëta satis expressisse videtur, dum acerbam Thebanæ pestilentiæ vastitatem lugubri carmine describit, ob quam Thebæorum nemini discretus tumulus concedebatur. hæc enim habet:

Singula singulis tumulis cadauera apud veteres condendi mos.

Tum propria flammis corpora aliena cremant,
Diripitur ignis, nullus est miseris pudor.
Non ossa tumuli sancta discreti tegunt,
Arsisse satis est.

Sen. œdip. act. 1.

Mos quippe apud antiquos viguit, vt vnumquodque cadauer peculiari rogo honoris gratia succenderetur, ac cineres inde collecti, peculiari item tumulo inferrentur. Verum cum frequentissima essent hominum funera, contagionis lue grassante, aceruatim rogis corpora, cũ ab inuicem secerni haud possent, conglobataque imponebantur, vti Ouidius enarrat in funestæ quondam pestilentiæ, quæ sub Æaco accidit, descriptione, ait enim:

Corpora missa neci nullis de more feruntur
Funeribus, neq; enim capiebant funera portæ,
Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos
Indotata rogos, & iam reuerentia nulla est,
Deq; rogis pugnant, alienisq; ignibus ardent.

Ouid. l. 7. met.

24 Sepulchra vero apud Romanos vel singulis propria, vel certe pluribus communia fuisse sat notum est. At præter illa plebis, ac seruorum communia, frequens item mentio apud iurisconsultos eorum sepulchrorum incurrit, quæ Familiaria, & Hereditaria olim nuncupabantur: illa quidem, quæ quis sibi, ac familiæ suæ constituerat: ista vero quæ quis sibi, heredibusque suis, vel certe hereditario iure paterfamilias acquisierat; in quæ funus alienum inferre leges passim districte vetabant. Quapropter in omnibus fere antiquis lapidibus, sepulchralibusque titulis has notas insculptas videre est: *H.M.H.S*, id est, *hoc monumentum heredes sequitur*. vel certe *H.M.H.N.S.* id est, *non sequitur*. vel etiam *H.M.H.E.N.S*, id est, *heredes exte-*

Sepulchra Familiaria, & Hereditaria apud Romanos quæ fuerint?

D. & C. tit. de relig. & de sepul. viol.

Brisson. select. antiq. Iur. l. 2. c. 14.

Ex sepulcr. lapid. antiq. apud Gruther.

Veteres heredum cadauera, suis sepulchris, inscripta lapidibus sua voluntate, recipiebãt, vel arcebant.

exteros non ſequitur: aptato videlicet titulo, quo ſepulchrales vrnæ prænotabantur iuxta eas perſonas, quarum corpora, vel in ſua inferri monumenta, vel certe ab his excludi volebant, quas nominatim quoque interdum alias generatim deſignabant, his verbis:

SIBI ET CONIVGI ET LIBERIS,
AC LIBERTIS, LIBERTABVS
POSTERISQVE EORVM.

Vid. plura apud Grut. in inſcrip. Ind. c. 17.

Quibus Monumentum illud a domino constructū, appoſitus titulus prænotabat, horum autē omnium etſi innumera plane ex antiquis inſcriptionibus exempla ſuppetant, nobis tamen vnum dumtaxat ex omnibus in medium afferre libet, ex ſepulchrali nimirū quodam lapide, quem in lib. de profanis Romanorū ritibus Io: Baptiſta Caſalius rerum antiquarū peritiſſimus expreſſit, & in ſuo Muſæo adhuc ſeruat; eſt autem tenoris eiuſmodi.

Io. Bapt. Caſal lib. de prophanis, & ſacris veter. ritib. c. 26.

Inſcriptio ſepulchralis alienis cadaueribus aditū ad tumulum præcludens.

L. HOSTILIVS FORTVNATVS SIBI, ET
HOSTILIÆ, IANVARIÆ. FILIÆ. ITEM
LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. SVIS.
POSTERISQVE. EORVM. FECIT.
EXTERÆ. FAMILIÆ. ADITVS. NON
DATVR. NEC IVRE. QVIS IN HOC.
MONVMENTO. OLLAS. EMET.

In his enim ſtudioſus recolendæ antiquitatis explorator quoſdā conſortij & ipſiuſmet ſepulchri cū cæteris participādi impatientes eum in modum offendet, vt diras inſuper execrationes, ac graues mulctas ſuis incidi monumētis voluerint; ad prohibendū videlicet, ne alius quis illuc inuitis, ac reluctantibus dominis inferretur, vt ex deſcriptionibus, quas ſupra recitauimus legenti palam fit. Quamplures interim alios ſepulchrales titulos ſilentio obuoluimus, quibus ſepulchra mutare, fiduciare, locare, mancipare, pignori obligare, & quouis alio prætextu de familiæ nomine, ſub qua recenſebantur, alienare grauis ibi mulctæ appoſita nota vetitum erat.

Sepulchra quouis modo alienare titulis marmori inciſis vetabant.

25 Veteres itidē conſueuerant eos potiſſimum, quos dum viuerent, odio proſecuti fuiſſent, ne ad eorum ſepulchra accedere vmquam præſumerent inhibere, cuius quidem rei teſtimonium locupletiſſimum eſto ſepulchralis ille Romanorum lapis:

Acceſſum ad ſua ſepulchra ſibi odioſis interdicebant.

M. ÆMIL. ARTEMA FECIT M. LICINIO
SVCCESSO FRATRI BENEMERENTI, ET
CÆCILIÆ
MODESTÆ CONIVGI SVÆ, ET SIBI ET SVIS
LIBERTIS, LIBERTABVSQVE,
POSTRERISQVE
EORVM: EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM
VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM,
AMBITVM, NE VLLVM ACCESSVM HABEAT
IN HOC MONVMENTO:

Grut. 844. 4.

In alia quoque ſepulchrali inſcriptione hoc idem exprimi videtur his verbis:

EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA
ADVERSVS CÆCILIANVM PATRONVM
SVVM &c.

Grut. 862.

Et id genus alia lapidibus inſcripta verba extant, quæ paſſim apud ſepulchrales antiquorum titulos perleguntur. Quod & Græcis conſuetum fuiſſe ex Sophocle comperimus, apud quem Teucer Vlyſſem inſtanter rogat, ne ſe vlla ratione Aiacis funeri immiſceat, aut eiuſdem ſepulchrum attingat; eam nimirū ob cauſam, quod defunctus id inique ferret ob antiquas, quibus ad inuicem animi diſſidebant, altercationes. Et Electra ſororem ſuam, ne inferias a matre ad Agamemnonis ſepulchrum, quem interemerat, miſſas deferat, grauiſſimis plane verbis ſuadere conatur: cum haud fas, ac pietati congruum eſſet, inimicæ mulieris manu, patris ſepulchro libationes offerri.

Teucer Vlyſſem ab Aiacis ipſi inimici ſepulchro abire iubet.

Sophocl. in Aiac.

Electra inferias ad Agamēnonis ſepulchrum ab interfectrice miſſas haud ferendas cenſet.

Idem in Elect.

26 Illud quoque ad exactam ſepulchralium iurium notitiam addendum eſt, quod ab hereditarijs quoque ſepulchris iuſta interdum ex cauſa nonnulli excludebantur, vtpote vir ille, qui teſtamento nuncupato, priuatim quempiam a ſepulchri conſortio amouendum decreuiſſet, vel certe ſcriptis teſtamenti tabulis, ne quis eo inferretur cauiſſet; cuius voluntatem omnimodo ſeruari oportere antiqua Romanorum iura ſanxerunt. Cuius quidem argumenti celebre illud exemplum eſt, quod apud Suetonium de Auguſto narratur; patientius enim auguſti plane vir animi mortem, quam probra, ac ſuorum dedecora ferens, cum Iuliam filiam ſtupris diffamatam in Pandatariam inſulam primo, poſtea in Rheginorum oppidum relegaſſet, teſtamento diſtricte cauit, ne velut omnino indigna ſui conſortium ſepulchri ſortiretur. Et Iuliam itidem ne-

Teſtatoris à ſepulchris hereditarijs quēpiam excludētis voluntatē ſeruandam iura ſanciunt.

l. 6. de relig.

l. 3. §. ſi quis in hæredit. D. de ſep. violat.

Auguſtus filiam, & neptem à ſepulchro ſuo excludit.

Suet. in Octau. c. 65.

Dio. l. 56.

Tacit. Annal. 6.

Suet. in octau. c. vlt.

neptem suam, memoratæ hactenus Iuliæ filiam æque adulterij damnatam, & in insulam Trimerum proiectam, eodem testamento, sui eamdem sepulchri beneficium consequi vetuit.

27 Patrio autem excludi sepulchro, acerbissimum apud antiquos pœnæ, atque infortunij genus inter omnia, quæ obuenire possunt, semper habitum est, vt epitaphium illud Leonidæ Tarentino inscriptum legentibus fidem facit, vbi ille vehementer dolens, atque his verbis loquens inducitur:

Patrio priuari sepulchro acerbissimum ab antiquis habitum.

Anthol. l. 3. 23. epigr. 73.

Procul ab Italia iaceo terra, atque Tarento
Patria: hoc vero mihi acerbius morte.

Vt enim ait Ouidius:

Ouid. 4 Tristium 3.

Mollibus ossa cubant manibus tumulata
suorum.

Ouidius exul vt ossa sua post mortem in patriam referantur, rogat.

Subinde vero infelix poëta ob suam turpem lasciuiam in exilium Ponticum merito damnatus, cum patrij soli, ac sepulchri iacturam præsentiret, gemebundus vxorem, quæ Romæ substiterat, carminibus hisce pro suo funere interpellauit:

Ouid. Trit. 3.

Tā procul ignotis igitur moriemur in oris,
Et fient ipso tristia fata loco?
Et sine funeribus caput hoc, sine honore sepulchri
Indeploratum barbara terra teget?
Ossa tamen facito parua referantur in vrna,
Sic ego non etiam mortuus exul ero.
Non vetat hoc quisquam, &c.

28 Quanti autem antiquis temporibus optatissima apud omnes patrij sepulchri sors æstimaretur, si quis Ciceronem in moralibus oculatissimum consulat, hæc pro patrio sepulchro in suis commentarijs perorantē audiet: *Magnum est*, inquit, *eadem habere monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia.* Qui deinde, vt quod verbo expresserat, facto comprobaret, cum mors sibi oppetenda esset, haud fato, sed loco absterritus, non tolerabiliorem, immo dulciorem in patria mortem ratus, domi potius, & iuxta patriam, quam in peregrinis orbis terrarum locis eamdem excipere voluit. Patrium quippe sepulchrum mortis acerbitatem sopire, & ipsismet infortunijs gratiam ac felicitatem conciliare consueuit, vt acute ex perueusto illo sepulchrali epigrammate lector conijcere valet:

Cic. l. 1. offic.

Cicero patriū sortiri sepulchrum quandam esse felicitatem dicto prius, ac post moriens facto testatur.

Cic. l. 4. ep. 6.

lib. 8. ant. epig.

MONVMENTVM ABSOLVI HOC IMPENSA
MEA
AMICA TELLVS VT DET HOSPITIVM
OSSIBVS:
QVOD OMNES ROGANT, SED FELICES
IMPETRANT;
NAM QVID EGREGIVM, QVIDVE
CVPIENDVM EST MAGIS,
QVAM VBI LVCEM LIBERTATIS ACCEPERIS,
LAPSVM SENECTÆ SPIRITVM IBI
DEPONERE?
QVOD INNOCENTIÆ SIGNVM EST
MAXIMVM.

Epigraphe sepulchralis patrium sepulchrū omnes optare, sed felices impetrare docens.

Et hæc de sepulchris, eorumdemque ritu ex inscriptionibus iam recitatis, quæ Christianorum tumulis potissimum affixæ sunt, occasionem nacti in studiosi lectoris gratiam, vel obiter disseruimus.

CAP. XXVII.

In defunctorum sepulchris quædam olim mysterij gratia apponebantur.

1 T nonnulla hic, dum antiqua rerum sepulchralium monimenta recolimus, in lectoris gratiā præmittamus, satis quidē per se notus, vt arbitror, mos ille antiquorum est; quo defunctorū sepulchra peculiaribus quibusdam signis, aut certe insignibus exornabant. Vt enim ipsiusmet vitæ genus, quo quis functus fuisset, intuentibus palam fieret, signa quædam, vel potius dixerim symbola, quibus id exprimeretur, apponebant. Quapropter sepulchra militum armis, tubicinum tubis, nautarum vero remis prænotari consueuerant: & vt rem exemplis interim comprobemus, repetat quæso amicus lector, apud Homerum Elpenori olim dum viueret, strenuo viro, & insigni inter cæteros remigi, ab Vlysse arma demortui busto aggesto, & desuper cippo erecto remum quendam fabrefactum in summo sepulchro defixum fuisse. Idem plane, vt apud Virgilium videre est, ab Ænea Miseno demor-

Sepulchra insignibus virtutem ac vitę genus inibi sepulti exprimētibus adornabantur.

Elpenoris viri fortis ac remigis sepulchro arma, remusque affigūtur. Odyss. 2.

Misenlitem monumentū virtutis eius insignib. exornatur. Aeneid. 6.

mortuo carminibus hisce præstitum fuit.

Aenid.6. *Qui lituo pugnas insignis obibat & hasta.*

Viroque nautico idem hæc insuper addidisse præconiorum insignia describitur:

——————— *ingenti mole sepulchrum*

Ibid. *Imponit, suaq; arma viro, remumq; tubamq;.*

2 Verum & ad Archimedis sepulchrum viri ob geometricæ artis peritiam præ omnibus laudatissimi, ac siderum pariter machinarumque instruendarum scientia apprime inter mortales exculti, columellam cum ipsamet sphæræ figura, & cylindri ad perenne ingenij vix vmquam æquandi monumentum appositam erectamque fuisse Cicero, qui rem oculis assecutus est, posteris scriptum, testatumque reliquit. Id autem Archimedem suis vltro ab amicis, dum adhuc viueret, expetijsse, eosdemque hac de re serio interpellasse, Plutarchus in Marcelli vita constanter asserit. Nec latere interim lectorem patimur id, quod de Longobardis scribitur, ipsos videlicet his, qui extra patriam occubuissent, constituto, erectoque tumulo, eorumdem intra sepulchra perticas cum ligneis superpositis columbis, quæ in eam partem spectarent, vbi illi decessissent, figere consueuisse; cuius quidem assertionis auctor est Paulus Vvarefridus Foroliuiensis diaconus in eorumdem gestis. Athenienses autem, vt Suidas refert, cenotaphijs eorum, qui calamitatem perpessi rerum aduersarum vi compulsi extra Atticam sepulti essent, ligneã apponere crucem consueuerunt, ἰκρίον illi, quam simillimam patibulo, cui Iudæorum malitia Saluatorem affixit: nam crux Christianorum sepulchris tam frequenter insculpta haud rerum humanarum infortunia, & calamitatem, immo potius vberrimam bonorum, ac totius felicitatis copiam hominibus virtute crucis refundendam designat.

Archimedis sepulchro sphæra cum cylindro imposita fuit.

Tuscul. lib. 5.

Id ab amicis viuens postulauerat.

Plutarch. in vit. Marcelli.

Longobardorum circa peregre morientium sepulchra consuetudo.

Lib. 5. de gest. Longob. c. 34.

Suidas verb. ἰκρίον.

Athenienses crucem ligneam calamitatis insigne cenotaphijs apponebant.

Crux Christianorũ monumentis insculpta quietis mysteriũ præsefert.

3 Illud insuper his, qui res historicas tum sacras, tum profanas recolunt, veluti quid notum, haud tamen apud antiquos nouum, quoniam opportuna hic mentio incidit, silentio neutiquam obuoluendum est; in defunctorum videlicet sepulchris magnos olim thesauros, ac ingentem auri copiam reponi consueuisse: sicut enim in fanis ac delubris pecunias tum publicas, tum priuatas antiqui reponebant, quo religiosa locorum custodia, æque ac res sacræ, quæ cunctis venerationem pariunt, diuitiæ tutius asseruatæ a diripientium manu submouerentur, quod plurium certe scriptorum auctoritate constat: pari quoque ratione maximam plerique in sepulchris pecuniarum vim congerebant, occulebantque, tum vt magnificentiæ ac splendori sepulturæ ipsius consulerent, tum vt religio, quam loca præseferebant, illic illibata quæ reponebantur, posteritati commendaret. Quod multis quidem patet exemplis, ac scriptorum auctoritate compertum fit. Plutarchus enim, Strabo, Ammianus, & Curtius cum de sepulchris Regum Macedonum ac Persarum agunt, & ipsemet Strabo cum de Albanis populis loquitur, pecunias suas cum mortuis sepelire consueuisse affirmant. Ex Planude insuper in Æsopi fabulatoris vita habetur, quod nobilissimum ille thesaurum inter sepulchrorum inscriptiones ingeniose reperit. Ex Phædro item Augusti liberto id innotescit, apud quem canis, dum pedibus humana effodit ossa, casu thesaurum detexit.

Thesauri sepulchris antiquitus condebantur.

Plut. in Pyrr. Strabo l. 15. Ammian. l. 6. Curt. l. 10. Strab. l. 11.

Persæ, Macedones, & Albani cum mortuis pecunias sepeliebant.

Aesopus 1. Fab. 27.

Canis humana ossa effodiens, thesaurum forte fortuna detegit.

4 Idem fere ex XII. Tabularum lege probatur, quæ aurum, vt tunc fieri vsu apud omnes receptum erat, vna cum mortuis sepulchro inferri vetuit, hæc autem sunt legis ipsius verba, cum de sepulchris agitur: *Neue aurum addito.* Quod & alijs insuper Romanorum legibus in vsu quondam fuisse aperte conuincitur: nonnullæ quippe ex his, pecunias ac gemmas vna cum defunctorum corporibus sepeliri, aliæ sacras, religiosoque dicatas cultui pecunias, impia effossorum manu violari prohibent. Neque ad confirmanda, quæ hactenus a nobis dicta sunt, ipsius Philostrati auctoritas deest, qui nefarias & procul arcendas esse ab humano commercio eas pecunias asserit, quæ profana è tumulis manu eruuntur.

Lex 12. Tab. aurum sepulchris recondĩ vetuit.

Alijs Romanorum legib. id licitum quondã erat.

L. 1. & 4. D. ad l. Iul. de pecul l. vlt. de auro & arg.

Pecuniæ sepulchris eruptæ nefariæ dicuntur.

Philostr. l. 7. de vit. Ap.

5 His editæ quondam hac super re Theodorici Regis sanctiones validi instar propugnaculi pro tumulis accedunt; quarum altera in quendam, qui effossis cineribus, aurum inter mortuorum cadauera exquisierat, inquiri iussit: altera vero thesauros, quos in sepulchris fortuito

Theodorici Regis de sepulchrorum effossoribus sanctio.

Apud Cassiod. 4. Var. 18. & 34.

tuito reperiri contingeret, haud priuato cuiuspiam vsui ac commoditati cedere, sed publicæ dumtaxat vtilitati hos destinari præcepit. Certe recolendæ Patauinarum antiquitatum historiæ perhibent, in Antenoris, qui vrbis illius conditor extitit, tumulo librarum argenti plusquam triginta millia reperta fuisse. Et Eunuchi Terentiani prologus de splendido patrij monumenti thesauro ad rem præsentem peropportune sermonem inserit. Quinctilianus insuper de auro & pecunijs è sepulchro per summam iniuriam violato effossis diserte meminit.

In Antenoris tumulo maxima argenti vis reperta est.

Quinct. decl. 369.

6 Præterea, quod ipsæmet marmoribus insculptæ sepulchrorum inscriptiones, id liquido comprobare videantur: hę quippe thesauros, vel notis palam loquẽtibus vno eodemque tempore monstrabant, & peruestigare, ac prædari cupientibus nimia verborum ambiguitate celabant, vt sacrilegos nimirũ fures, qui pecunijs inhiant, ab expilatione procul arcerent. Hinc est, vt Petrus diaconus tractatu, quem de litterarum Romanarum notis cõscripsit, has olim sepulchris inscribi notas consueuisse affirmet, videlicet, *I.M.I.ST.B.ABSC.* quibus hanc subtexit interpretationem: *In monumento isto sunt bona abscondita.* Item, *INST.SB.EX.* hoc est: *Intus sunt bona eius.* Itemque, *IN.M.I.ST.D.AVGI.* id est: *In memoria ista sunt diuitiæ Augusti.* Quibus & alterum hunc titulum ad rem magis elucidandam lectori subijcimus: *IN.HC.MM.S.P.S.* quæ quidem verba hunc in modum exponenda videntur, videlicet; *In hoc monumento sunt pecuniæ sacræ.*

Plurimæ sepulchrorum inscriptiones hunc pecunias sepeliendi vsum fuisse indicant.

Petr. Diacon. tract. de litt. Roman. notis.

7 Ex enarratis igitur, ac in medium huc vsque prolatis sepulchralibus titulis satis, cõstat, pecunias olim, ad eas seruandum, sepulchris congestas fuisse. Quapropter quibusdam etiam antiquorum sepulchris gryphium figuras appositas, ferroque insculptas videre est, vt sepulchra scilicet, & quæ ad ea spectant, religiose a vigilantibus custodienda esse denotaretur; & qui violentas temere manus illis admouissent, pœnas vltro irato numini daturos. Hinc lepide quidem illa Babyloniorum Regina, Regum qui subsecuturi in imperio erant, auaritiæ illusit, dum suo hæc verba sepulchro viuens insculpsit: *Si cui Regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulchro sumito, quantumcumque libuerit pecuniæ: ne tamen nisi indiguerit, alioqui aperito, non enim in rem eius fuerit.* Porro cum sepulchrum hoc multis intactum, illibatumque seculis ad Darium vsque perstitisset, is pecuniarum amore illectus, ad prædandum anhelans, auidissime illud reserans, pro immensis, quas inde collecturum se sperabat diuitias, haud paruæ ignominiæ notas sibi merito inter mortuorum ossa inflictas, & hæc descripta dumtaxat verba, omni spe frustratus, ad inuenit: *Nisi pecuniæ esses inexplebilis, & turpis lucri cupidus, defunctorum sepulchra non aperuisses.*

Gryphes sepulchris aurũ continentibus insculpti, & quid ijs denotatum?

Herod. l. 1. Darij auaritia inscriptione sepulchrali luditur.

Plutarc. in Apoph. Reg.

8 His demum, ne quid prætereamus, subtexenda videntur, quæ de regio, ac splendido Dauidis sepulchro Iosephus enarrat, etsi enim Scriptura sanctissimum eumdem regem in ciuitate sua, quæ Sion dicta est, in Hierosolymitana nimirum regali arce, sepultum fuisse affirmet, præcitatus tamen auctor regia plane magnificentia eidem a Salomone filio sepulchrum extructum fuisse scribit, vbi & ipse postea sepultus est; in quod præter solemnẽ regiorum funerum pompã, ingentes quoque diuitias singulari erga patrem pietatis, ac munificentiæ exemplo recolendus intulit, quarum admirandam copiam vel ex eo nobis coniectare licet, quod post annos mille, & tercentos, vt ipse numerat, cum Hyrcanus Pontifex ab Antiocho Pio acriter oppugnaretur, opportuno vsus consilio; vt eum ab vrbis obsidione auerteret, & necessitati prospiceret, reserato ipsius Dauidis monumento, inde tria talentorum millia protulit, quorum partem Antiocho persoluit, alteram externo conducendo militi destinauit. Ac rursum post longa temporis interualla Herodes Rex diuitijs propensius inhians, mundi pretiosi, aureorumque ornamentorum vim magnam eodem è sepulchro detraxit; neutrum tamen peruenisse ad loculos ait, qui Regum cineres continerent: verum cum Herodes abdita auidius perscrutaretur, duos amisisse milites, erumpente ex adytis flamma contra progressos temere, eoque ipsum casu perterritum exijsse. Hæc omnia Iosephus: sed

Ioseph. Antiq. lib. 1. c. vlt.

Sepulchro Dauidis & Salomonis ingentes diuitiæ reconditæ fuerunt.

Hyrcanus Põtifex tria millia talentorũ ex eo accepit

Et postea Herodes plurima ex eodem aurea ornamenta abstulit.

Idem ad loculos intimos penetrare cupiens flamma ex adytis erũpente arcetur

Sed fides sit penes auctorem. Certe de sepulchro Dauidis Apostolus Petrus ad Hebræos meminit, & Dio refert illud maximæ Iudæis venerationi fuisse; ad quod suo adhuc tempore Christiani orare consueuerant, vt ipsemet Hieronymus luculenter describit.

Actor. c. 2.
Dio 169. in Adrian.
Hieron ep. 27

9 Et sane sicut gentiles, ita pariter Iudæos in defunctorum sepulchris præcipua mortuorum ornamenta, ingentemq; interdum auri vim addere in more habuisse haud improbandum nobis videtur: hanc præcipuam quippe ob causam Chaldæi ossa Regum Iuda, ac principum, necnon sacerdotum, ac Prophetarum, cæterorumque Vrbis Hierosolymitanæ ciuium è sepulchris effoderunt, vti longe ante Ieremias prænunciauerat, quod vbi adimpletum est, Baruch vberrime fleuit; ad effodiendos nimirum auiditate maxima, diripiendosque thesauros, quos in antiquorum sepulchris munifica recondi manu cõsuetos, ipso experimento edocti, probe norant; vt Hieronymus, alijque scriptores asseruere: & præ cæteris Sozomenus postremo suæ Ecclesiasticæ historiæ capite recolendam corporis Zachariæ Prophetæ, quæ suo tempore obtigit, adinuentionem describens; qui insuper addit de puero quodam Hebræo, regij quidẽ seminis, ad pedes ipsius Prophetæ sepulto, auream capiti coronam præferente, aureisque in pedibus calceamentis, ac veste pretiosa superinduto. Ex quibus palam, vt arbitror, vides, amice lector, moris apud antiquos extitisse, pretiosa quæque ornamentorum genera defunctorum sepulchris inferre, ad honorem videlicet, & obseruantiæ cultum apud homines, ipsismet defunctis, quos summopere diligebant, & venerabantur, hac via conciliandum.

Chaldæi sepulchra Regum Iuda, & sacerdotũ ad thesauros inibi reconditos diripiẽdos effodiunt.
Ier. c. 8.
Baruch, c. 2.
Hier. in Ier. c. 8.
Sozomen. hist. cap. vltimo.
Zachariæ Prophetæ corporis inuentio.
Ad eius pedes puer aurea corona, aureisq; calceamentis indutus iacebat

10 At Christiani, vt omnem penitus auaritiam abscinderent, potioribus mysterijs designandis intenti, ad cohonestanda fidelium mortuorum, dum efferebantur, corpora, & ad eorumdem memoriam futuræ spe resurrectionis illustrandam, specialia quædam symbola veluti absconditos sacrorum rituum thesauros, ipsa intra monumenta antiquitus includere consueuerunt, quæ & arcanarum rerum mysteria intuentibus præ se ferrent, & tacite cunctorum animos instruẽdo, fidei testimonium proloquerentur. Hæc porro fuere virides arborum frondes, lustralis aqua, crux, numismata, aliaque id genus, de quibus infra suo loco dicemus. In primis autem, vt breuiter singula perstringamus, mos apud sapientissimos illorum temporum Christianos fuit, vt frondes etiam lauri, aut hederæ, vel alterius arboris, quæ vegetum, constantemq; viriditatis colorem haud vnquã superueniente siccitate amittunt, quandoq; defunctorum corporibus inter tumulandum substernerent. Cuius quidem rei mysterium Durantes loco citato his verbis edocet: *Hedera quoque, vel laurus, & huiusmodi, quæ semper seruant virorem in sarcophago corpori substernantur, ad significandum, quod qui moriuntur in Christo, viuere non desinunt, nam licet mundo moriantur secundum corpus, tamen secundum animam viuunt, & reuiuiscunt Deo.* Hæc nobis ille ad mysterij symbolum elucidandum exposuit.

Christiani haud diuitias auaras, sed alia mysteriũ aliquod fidei præseferentia sepulchris apponunt.
Frondes viriditatis tenaces in tumulo cadaueribꝰ substerni solitæ, earumq; mysterium.
Durantes in rationali.

11 Verum gentiles, qui fidei lumine orbati, corporum resurrectionem haud nouerant, haud tenebant, cypressi folia, ramosque suis potissimum in sepulchris reseruanda ponebant, vt ipsius acerbitatem fati mortalibus symbolice propinarent; cypressina enim folia eiusmodi sunt temperamenti, vt vbi fuerint semel incisa, haud vnquam reuiuiscant. Quo plane argumento philosophorum omnium vox illa prouerbij instar est: *A priuatione* videlicet *ad habitum nullum dari regressum.* Quamplurima autem Christianis exempla, & hæc quidem ex antiquitatis fonte petita, suppetunt, quæ huiuscemodi consuetudinem declarant. Verum vt nonnulla ex his in medium proferamus, sancti Valerij corpus, cum post plura euoluta annorum, immò seculorum, curricula incorruptum omnino repertum fuisset, super lauri frondes magnifice compositum iacebat, vti Gregorius Turonensis affirmat, hæc dicens: *Lauri etiam folia sub se habebat strata, de quibus assumens Episcopus, multis infirmis præbuit medicinam.*

Cypressi sepulchris à gentilibus appositæ, & quare?
S. Valerij corpus lauri frõdibus impositũ reperitur.
Greg. Turon. de glor. conf c. 84.

12 Præterea quod egregie ad rem nostram facit, venerandum quoque Vmberti Confessoris sanctitate præclari corpus post centum, & quinquaginta annos diui-

S. Vmberti reliquiæ in vegetis virentibusq; mire folijs collocatæ inueniuntur.

diuina virtute ab incorruptione seruatum, substratis tumulo huiuscemodi folijs, adinuentum fuisse in eius gestis apud Surium his quidem verbis legitur: *Sed & herbæ à sepulturæ eius die appositæ fuerant, quas nullas pro temporis antiquitate putares, adeo virides sunt repertæ, ac si terræ radicitus inhærentes irriguis aquis virescerent.* Enarratis hactenus hoc loco addendum est, ne recolenda tantæ vnquam rei memoria ab animis excidat, Beatorum quoque Apostolorum Simonis & Iudæ corpora, quorum iam supra meminimus, viridibus pariter folijs ad eorumdem ornatum, decoremque permixtis, apud Vaticanam Basilicam inuenta in lucem prodijsse, quod cunctis, qui tunc spectaculo aderant, rem nouam mirantibus manifestum apparuit, & publica in acta exceptorum manu diligentissime relatum fuit.

Sur. t. 5. 6. Sept.

SS. Simonis & Iudæ Apost. corpora viridibus substratis folijs inuenta sunt.

13 Verum quod & in vetustioribus sacrorum Ritualium libris videre est, quorum supra non semel mentio occurrit: *Statutum etiam fuit*, inquit Durantes, *vt in sepulchris crux, & aqua lustralis, seu benedicta apponeretur*. Quocirca, vt nos multiplici scriptorum auctoritate suffulti, veri simile ducimus, atque lectori asserimus, vitrea illa seu fictilia vascula, quæ frequenter in abditis Cœmeteriorum sepulchris intus, vel foris, calce obfirmata reperiri contigit, ibidem haud ad alium, quam hunc plane vsum apposita fuere, aquam nimirum, quam lustralem dicimus, continendi gratia. Sed cum in omnibus fere fragminibus, quæ nobis quidem hucusque videre contigit, sanguinis aut meri, siue vini aqua diluti vestigia subsidere conspiciantur, asserendum potius videtur, nobilissima isthæc perpessi pro Christo martyrij signa, atque indicia intuentibus esse: de quibus sequenti capite prolixius agemus.

Durantes ex antiq. Ritual. sacr. libris.

Vascula cum aqua lustrali in sepulchris apponebantur.

14 Verum præter cruces tabulis siue marmoreis siue testaceis altius impressas, aut certe pictas, quibus monumenta adhuc clausa obsignabantur, quarũ infinitus propemodum in eodem Cœmeteriorum ambitu, intuentium oculis numerus patet, in ipsismet monumẽtis, & quidem in superiori eorumdem parte, vel quandoque etiam in ipsamet interiori, supra iacentium tamen ibidem corpora cruces quædam multiplici ex materia confectæ, ex ære videlicet, argento, vel auro ab antiquis è consueto Christianorum ritu, studiose reponebantur. Quapropter in augustissimis beatorum Petri & Pauli Apostolorum sepulchris Magnus ille Romanorum Imperat. augustæ semper ac recolendæ memoriæ Constantinus, Romanæ tum Vrbis, tum Ecclesiæ decus, elaboratas quasdam ex auro cruces, ac pretiosissimis intextas lapillis, quo suam futuris seculis pietatis munificentiam locupletissime commendaret, Anastasio attestante, reposuit; qui insuper auctor formam crucium, earundemque materiam exactissimis hisce verbis describit: *Beati Petri*, inquit, *supra æs, alias supra os, quo conclusit illud, vnde conclusum est, fecit crucem ex auro purissimo pensantem libras centum quinquaginta in mensura loci, vbi scriptum est: Constantinus Augustus, & Helena Augusta hanc domum regali simili fulgore coruscans, aula circumdat, scriptum in litteris puris nigellis in cruce.*

Cruces frequentissimæ in defunctorũ monumentis multifariam olim (?) refactę ponebantur.

Constantinus Imp. crucem aureã 150. librarum in sepulchro Apostolorum reposuit.

Anast. in Silu.

15 Si quis autem ex sanctorum gestis nostræ huius assertionis propositum magis adhuc ostendi, confirmarique exoptat, legat, ac studiose consulat, quæ de S. Landoaldo a Notgero Episcopo scriptis tradita sunt, & a Surio item referuntur, vbi aptis ad rem nostram verbis enarratur, *quod super B. Vincianæ corpus crucicula quædam argentea reperta fuerit*. Et demum nouissimo hoc nostro seculo, recurrente anno salutis millesimo sexcentesimo trigesimo quinto, cum sacrum, venerandumque Martinæ Romanæ virginis corpus apud peruetustam eiusdem nomini dicatam Ecclesiam adinuentum fuisset, inter sacras virginis eiusdem reliquias, quæ diebus aliquot in altari totius Vrbis ac populi venerationi expositæ fuerant, perexigua quædam crux lignea, affabre tamen operosa artificum manu elaborata, cernebatur, quam a Christianis, qui tunc funeri aderant, supra dignum inuictæ virginis corpus, dum sepulchro inferendum esset, appositam fuisse pia hæc Christianorum, quæ a nobis hactenus descripta est, consuetudo suadet. Hanc autem Vrbanus VIII. Pont. Max. tanquam nobilissimum Christianæ pietatis, & sacræ pariter antiquitatis thesaurum, ac moni-

Ex gestis sanctorũ cruces cadaueribus imponendi vsus comprobatur.

Sur. t. 2. 19. Mart.

Crux lignea corpori S. Martinę nuper effosso apposita reperitur.

Hanc Vrbanus VIII. deuotionis ergo penes se retinere voluit.

nimentum ad recolendam iugiter purpuratæ pro Christo virginis memoriam sibimet vltro addixit, & apud se perpetuo custodiendam, possidendamque habere voluit.

16 Mos prætereca extitit, vt in Imperatorum, ac Regum, virorumque nobilitatis, aut dignitatis merito præcellentium monumentis ingens auri, argentique copia, aut pretiosum quid simile vna cum corporibus includeretur, vt iam supra prolixiori sermone enarrauimus. Verum Christiani ipsius Christi exemplo, humilitatis, ac paupertatis studio addicti, ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio sepulchrales ritus apprime edocti, haud vnquam in defunctorum sepulchris aurum, ac gemmas reponebant, nisi forte aliquando contingeret, vt vestes, quibus corpora obtegebantur, ex auro contextæ forent, vel certe aureus annulus, quem quis digito præferens, in sepulchro apponebatur. Interdum vero Imperatorum numismata sepulchris recondebantur; eorum videlicet, sub quibus eorumdem aut mors, aut certe martyrium obuenerat. At in puellarum sepulchris, earum quandoque discriminalia, & iocularia quædam his similia, quæ illis, dum viuerent, in delicijs fuerant, seruanda inserebantur; & hæc quidem superadditis etiam numismatibus semel, atque iterum intra Cœmeteriorum sepulchra inuenta sunt. Cuius rei egregium plane testimonium est, quod de Maria lectissima fœmina Honorij Augusti coniuge apud Marlianum narratur: quamuis ad posteriora & pacatiora, quæ orbi deinde, atque Ecclesiæ illuxere tempora, isthæc referenda existimemus. Sed ne his diutius immoremur, ad ea, quæ Christianorum sepulchris tanquam peculiaria fidei insignia affigebantur, sermonem conuertamus.

Aurum in sepulchris cōdendi mos.

Aurum nullū nisi quod vestibus funebribus intextum, vel annulum, ac numisma in sepulchris Christiani recondunt.

Mundus muliebris in sepulchris puellarum.

Marl. l. 1. c. 21

CAP. XXVIII.

Martyrum sanguis ad eorumdem monumenta reconditur.

1 VONIAM omni pretiosior auro a candidis Christianæ fidei cultoribus sanguis ille habebatur, quem martyres ob fidei testimonium tam prompto, libentique animo profundebant, & quo tanquā pretio immortalitatem sibi coëmebant; hinc studiosissime eundem colligere, siquando persecutores carnificinæ acrius insisterent, collectumque selecto, vbi condigne reseruari posset, vt iam supra dictum est, loco reponere consueuerunt. Et iure quidem optimo ad exprimendam sacri eiusdem colligendi cruoris sitim, ac seruandi studium, quo Christiani iugiter afficiebantur, ea commode verba aptari possunt, quibus poëta victores quondam milites, insano post prælia furore debacchantes, ac pretiosa quæque spolia respuentes, dummodo hostili, quem maxime sitiebant, sanguine potirentur, in hæc verba descripsit:

Pretiosior auro sanguis martyrum à Christianis habitus.

Locus Claudiani ad vehemens Christianorum sī. guine martyrum potiundi desiderium exprimendū.

Inuisū miles cupiens haurire cruorem,
Per varias vestes, onerataq; plaustra metallo
Transit, & argenti cumulos, et cædis auarus
Contemptas proculcat opes; pretiosior auro
Sanguis, &c.

Claud. de bello getico.

Ita plane in rem nostram lectissimus ille, qui passim profundebatur, martyrū sanguis, Christianis auro, gemmatisque lapillis pretiosior extitit, quem tanto colligendum labore, tantoque sibi studio seruandum satagebant, vt quam libenter aurum profunderent, vt sanguine vel inter ipsas carnificum manus collecto potirentur.

2 In quo potissimum Christiana religio merito prædicanda & ab ipsismet fidei hostibus admiranda iugiter est, quod plus nimirum martyrum sanguinem, quam aurum, præter humanæ consuetudinis vota, sitiret. Cuius plane

Veteres Christiani præ auro martyrum reliquias sitiebant.

rei fidem locupletissimam vtique facit mirus Africanorum Christianorum ardor, quo sacrum Cypriani Carthaginensis Episcopi, & martyris mox futuri certatim possidere cruorem satagebant. Quippe, vt digna eiusdem acta referunt, dum beatissimus *Episcopus stans in linea expectaret spiculatorem, fratres interim flentes linteamina, & oraria ante eum ponebant, ne sanctus cruor defluens absorberetur à terra*. *Tanti enim* (inquit Baronius recolendam præclari ac dignissimi historiam martyris subtexens) *faciebant fideles sacras martyrum reliquias, vt sudoris, si possent, guttas haurirent, & stillas sanguinis etiam persecutore vidente & inuidente, atque exerto gladio minitante, qualibet arte susciperent, atque reconderent. Mira res, eodem plane tempore duplici victoria vincitur crudelis impietas, sanguine martyris, & fide credentium*. Hæc Baronius ad protestandam Christianæ pietatis sacram vere sitim erga martyres, ac venerandas eorundem reliquias.

Pontius in Actis S. Cypr. Episc. Carth.

Fidelium in Africa S. Cypriani sanguinem legendi studium.

Baron. t. 2. an. 261. n. 34.

Ardore potiũ di martyrum reliquijs minas persecutorum ac mortem negligunt.

3 Quis enim merito non admiretur ardentissimum beati Episcopi in subeundo martyrio desiderium, & vehementissimum pariter erga Christi martyrem Christianorum studium: quippe ijdem probe nouerant, cum tam auide profluentem dissecto è capite sanguinem colligendum sitirent, pretioso huic liquori impertitam diuinitus inesse vim ac virtutem: *Sanctorum enim*, vt Gregorius Nazianzenus ait, *vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa idem possunt, quod corpora*. Quapropter Christiani parem venerationis cultum sanguini martyrum, ac eorumdem corporibus exhibendum esse, vel facto testabantur, dum sepulchris, vbi disposita iacebant corpora, cruorem pariter nobilium instar exuuiarum inferendum curarent.

Eadem, quæ totis sãctorũ corporib' minimis eorum reliquijs diuinæ virtutis inest.

Nazian. orat. 1. in Iul.

4 Neque vero beatis istud martyribus obsequium præstitisse contenti, maiora ijsdem se debere rati ob præclarum sanguinis, quod Christo ac fidei dederant testimonium, instrumenta pariter, seu ferramenta illa, quibus martyres tortorum manu excarnificati fuerant, & non raro ipsamet conscripta martyrum, ac martyriorum acta, eorumdem sepulchris posteritati reseruanda inferebant, de quibus singulis modo disserendum est. Et quidem, vt de præcipuo Christianorum studio, quod in custodiendo beatorum martyrum cruore adhibuerunt, nonnulla breuiter præmittamus. Quis illud ignorat, quod Ambrosius exhortatione ad virgines, & epistola ad sororem expresse testatur, sacrum nimirum sanguinem martyris Agricolæ, necnon martyrum beatorum Geruasij & Protasij se ex eorumdem sepulchris collegisse, vbi illum Christiani solicite deposuerãt. Sed hic præstat ipsum audire Ambrosiũ de beati Agricolæ martyris cruore a se collecto isthæc enarrantem: *Condant*, inquit, *alij aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, &c. collegimus sanguinem triumphalem & crucem*. hæc Ambrosius.

Instrumenta martyrij, & acta in martyrũ sepulchris reposita.

Sanguinem Agricolæ, Geruasij & Protasij D. Ambrosius ex eorum sepulchris collegit.

D. Ambr. exhort. ad Virg. to. 5.

5 Quin & inuicti martyris Nazarij sanguinem veluti recentem in eiusdem sepulchro repertum Paulinus in Ambrosij vita his verbis affirmat: *Vidimus autem in sepulchro, quo iacebat corpus martyris (qui quando sit passus, vsque in hodiernum diem scire non possumus) sanguinem martyris ita recentem, quasi eodem die fuisset effusus*. Præclaræ item virginis ac martyris Cæciliæ corpus a Paschale Primo in Callisti Cœmeterio via Appia (vt eius perhibent acta) repertum fuisse nouimus, vbi, sicut iam diximus, vna cum velaminibus ad pedes, panni quoque ac lintei sepositi cernebantur, quibus eiusdem sanguis, dum è venis gladiorum inter ictus proflueret, religiosis Christianorum manibus collectus fuerat. Quæ quidem velamina virgineo imbuta sanguine, idem præmemoratus Pontifex vna cum corpore, in celebri Ecclesia, quæ in eiusdem Virginis domo in Vrbe Deo dicata conspicitur, suamet manu reposuit; eademque nuper sub Clemente VIII. Pont. Maximo, cum sacrum corpus iterum lucem adspexit, se vidisse Bosius in tractatu, quem scripsit de inuentione ipsius corporis, affirmat.

Sanguis Nazarij ac si recẽs effusus esset, in eius sepulchro repertus.

Paulin in vit. S. Ambr.

Lintei, quib' S. Cæciliæ sanguis exceptus est, iuxta eius corpus reperti.

Bosius tract. de inuent. corp. S. Cæcil. Virg.

6 Neque vero prætereundum est, quod ipse disertis verbis Bosius testatur; sæpe sæpius, inquam, dum sacra lynceis oculis Cœmeteria perscrutaretur, ipsummet beatorum martyrum sanguinem, quem pia fidelium manus collegerat, & supra eorumdem olim corpora reposuerat, contemplatum se, venera-

Quamplurima martyrũ sanguine repleta vascula ad eorundem sepulchra in Cœmeterijs Vrbis videre est.

tum-

tumque fuisse, qui vitreis quibusdam, aut certe fictilibus in vasculis, interiori vel exteriori quandoque eorumdem sepulchrorum parte ingestis religiose admodum asseruabatur. Quæ quidem vascula sacro referta cruore, immo potius cælesti perfusa opobalsamo, vt Ioannes noster Seueranus refert in opere Subterraneæ Romæ, quod a se Italico idiomate editum est, sibi quoq; ac cæteris, qui præsentes tūc aderant, semel atque iterum, Vrbis Cœmeteria perlustrantibus, quo par est, deuotionis cultu, contemplari, ac venerari concessum est.

Vasculum ex gagate cum sanguine S. Felicis in Callisti Cœmeterio repertum.

7 Et sane insigne huius rei exemplum est, vasculum illud ex orientali gagate miræ pulchritudinis, quod in Callisti Cœmeterio superioribus annis iuxta sancti Felicis martyris sepulchrum, sanguine eiusdem repletum, & aureo panni inuolucro contextum reperiri contigit: quod ab Eminentissimo Cardinali Francisco Barberino sacri instar thesauri pro condigno recolendæ antiquitatis monimento pie asseruatur.

Illud inter sua cimelia Emin. Franc Barberinus asseruat

Ipsamet loca martyrū sanguine aspersa in sacris habentur.

8 Eo igitur honoris cultu, vt iam enarratum est, sacratissimum martyrum cruorem, prosequi pietas Christianorum consueuit, vt venerationem iugiter maximam vel ipsis locis impenderent, quæ profluentem vitæ liquorem inter persecutorum manus excepissent. Quapropter locus, vbi martyr Cyprianus Carthaginensis sanguinem pro Christo effuderat, summa religione habitus, Cypriani Mensa appellari meruit, de quo isthæc egregie Augustinus, dum locum eundem in basilicam consecratum fuisse asserit: *In eo quippe loco*, ait, *vbi posuit carnis exuuias, sæua tunc multitudo conuenerat, quæ propter odium Christi, sanguinem funderet Cypriani: ibi hodie venerans multitudo concurrit, quæ propter natalem Cypriani bibit sanguinem Christi, & tanto dulcius in illo loco propter natalem Cypriani, bibit sanguinē Christi, quanto deuotius ibi propter nomen Christi sanguis effusus est Cypriani. Denique sicut nostis, quicumque Carthaginem nostis, in eodem loco mensa Deo constructa est, tamen mensa dicitur Cypriani: non quia ibi est vnquam Cyprianus epulatus, sed quia ibi est immolatus, & quia ipsa sua immolatione parauit hanc mensam, non in qua pascat, siue pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui & ipse oblatus est, offeratur. Sed vt mensa illa, quæ Dei est, etiam Cypriani vocetur, hæc causa est, quia vt illa modo cingitur ab obsequentibus, vbi Cyprianus cingebatur à persequentibus; vbi nunc illa ab amicis orantibus honoratur, ibi Cyprianus ab inimicis frementibus calcabatur. Postremo vbi illa erecta est, ibi prostratus est.* hæc Augustinus. Ex quibus studiosus lector per se conijciat, quem Christiani cultum ipsimet martyrum cruori merito impenderent, qui adeo vel profana loca eodem sacro respersa, vel potius illustrata sanguine suspiciebant ac venerabantur.

Mensa Cypriani, locus vbi ille passus est, appellatur

Aug. de diuer. ser. 113.

Bar. t. 2. an. 261.

Elegans ab Augustino illius nominis allata ratio.

SS Heniterij & Cheledonij sangui in Hispanijs magnæ venerationi.

9 Certe Hemiterij, ac Cheledonij martt. sanguis, quo Hispanias nobili consūmato martyrio illustrari contigit, magno venerationis cultu a fidelibus habitus est, vt Prudentius his carminibus cecinit:

Baron in not. ad Mart. Rō die 3. Mart.

Illitas cruore sancto
Nunc arenas incolæ
Frequentant obseruantes
Voce, votis, munere.
Externi necnon orbis
Huc colonus aduenit.

Complutum item in Hispania Iusti, & Pastoris Martt. sanguine apprime decoratum est, vt Prudentius exprimit:

Et SS. Iusti, & Pastoris cō pluti item in Hispania.

Bar in Mart. Rom. die 5. Aug.

Sanguinem Iusti, cui Pastor hæret
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuuabit
Membra duorum.

10 Sed quoniam de martyrum cruore, quo Ecclesia Dei iugiter illustratur, nobis hæc scribentibus mentio adhuc recurrit; en alterum, & quidem insigne, memorandumque portentum, hic recensendum, oculatis illud testibus, ac viris fide dignissimis enarrantibus se offert, quod nostris hisce paginis in studiosi, ac pij lectoris gratiam coronidis instar inserere voluimus. Excipe igitur, quisquis es, & Dei opera, quibus Ecclesia mirifice coruscat, inusitataque portentorum genera, quibus veluti patentibus è Cælo signis Christiana fides comprobatur, in martyris Laurentij sāguine, dum audis, venerare. In oppido, quod in Campania situm, S. Laurentij nomine decoratur, & Procerum Columnensium ditioni subest, haud longe ab Vrbe, ad hæc vsque nostra tempora ampulla vitrea satis quidem ampla extat sacro beati eiusdem martyris cruore, repleta, quæ in Ecclesia ibidem B. Laurentio dicata perhonorifice asseruatur: hæc

Oppidum in Columnensium Romanorum Procerum ditione ampullæ S. Laurentij sanguine repletæ possessione clarum

autem

autem nouum mirandumq; portentum intuentium oculis quotannis exhibet: sanguis enim, qui præmemorata in ampulla concretus, ac adipe permixtus recluditur, cum festiua Martyris beatissimi, ac solemnis martyrij eiusdem memoria decima die Mensis Augusti de more recurrit, qua potissimum die ille sub Valeriano ferreã in supra craticulam lento igne assatus, se ipsum dignam Deo victimam, ac holocaustum acceptabile pro Christo obtulit (mirum est, quod dicturus sum) a primis festiui eiusdem diei vesperis, sanguis, qui paulo ante cõcretus cernebatur, extemplo liquescere, ebullire, & intra ipsius vitri septa, ac si iterum ad martyrium prosilire, iterumque tyranno ac subijcientibus flammas insultare gestiat, nouo charitatis incendio succensus, ac denuo flammis, quibus semel ille supra craticulam decoctus fuit, occulta vi exurentibus, è vitro, non secus ac è venis, prodire tentat cum in modum, vt si ad calefactiuam ignis vim appositus esset: confestim enim sanguis ab adipe, eodẽ plane modo, quo oleum ab aqua, secernitur: atque ita vsq; ad octauam ipsam a festo diem disiunctus, ac secretus permanet. Verum completis dierum illorum solemnijs iterũ sanguis coalescit, & adipi cõmixtus in vitro coagulatur. Perenne autem portentum hoc est, etsi recens singulis annis ac nouum in præmemorati oppidi Ecclesia vigeat, innumeris vndique populis ad rem eiuscemodi conspiciendam confluentibus.

Die eius festo quotannis liquefieri, atq; ebulire cernitur.

Peracto festo continuo coagulatus conquiescit.

11 Portentum autem vel eo magis illustre, ac solemne contẽplantibus redditur, quod cum, vt testes rei perhibent, notum cuiquam haud esset, cuiusnam martyris sanguis in eadem vitrea ampulla asseruaretur, vt debito festiuam eius diem honore incolæ quotannis (vti mos est) recolerent; en tibi: licet is coagulatus persisteret, dum martyr perquirentes latet (en tibi, inquam) festiua recurrente Laurentij Mart. die cum primis vesperis concinendis hora instat; sanguis mox intra ampullam ebulliens liquefieri cœpit, & id postmodum quotannis præstare non desijt. Cuius rei mox fama percrebuit, & Vrbem vsque delata ad Pauli V. Pont. Max. aures peruenit, qui martyris, vt par erat, portentum admiratus, quod viris probatæ fidei vltro enarrantibus compererat, nonnullas sacri eiusdem cruoris guttas inde extractas ad se deferri voluit, quas vitro intra pretiosam thecã inclusas, in sacelli a se apud S. Mariam Maiorem erecti sacrario inter cęteras Sanctorum reliquias recondidit. Vides hinc lector miram sanguinis vim vel post mortem adhuc in certamen prosilire gestientis? Vides immensum leuitici pectoris ardorem, dum charitatis igne vel concretus in vitro sanguis recens liquefit? Haud semel quippe igneus Laurentij animus martyrium pertulisse contentus, noua pro Christo tormenta subire gaudet. O inuictam martyris leuitæ gloriam, quæ cum iam rutilantibus flammis orbem vniuersum illustrauerit, liquescentis nunc portento sanguinis Ecclesiam illustrat. Quippe tanta, vt Augustinus ait, *eius martyrij gloria extitit, vt passione sua mundum illuminauerit vniuersum*. Adhuc autem sanguis dum recens ebullit, Christianorum corda illuminat atq; Ambrosio teste, calefacit: *Illuminauit plane mũdum eo lumine, quo ipse acensus est, & flammis, quas ipse pertulit omnium Christianorum corda calefecit*. Viget igitur adhuc sanguis, & adhuc vel videntes noua hæc portenta calefacit. Ille, inquam, beati martyris cruor liquescens vel palã intuentibus obtestatur quam libenti animo è venis pro Christo quondam prosilierit: *Laurentius enim*, vt Augustinus loquitur, *dum Christi ardet desiderio ignis tormenta non sensit*. Quis hæc interim audiens, ne dum rem oculis hauriens, quis inquam, *nolit ad horam vri Laurentij igne*, cuius vis ipsũmet sanguinem in vitro coagulatum, vti recens effundendum præ gaudio prosilire facit. Et hæc sunt, quæ ad perennem B. Laurentij, eiusdemque sanguinis memoriam haud vnquam obliterandam his nostris paginis nobilis instar monimenti inserere voluimus. In cuius honorem Hieronymus Eminentissimus Card. Columna pio, quo flagrat erga Christi martyrem, studio, suorumque pietatem æmulatus, ad incolarum præmemorati oppidi deuotionem magis excolendam, augendamque, pretiosi liquoris ampullam argentea inclusam theca, quo par est honore, in dicta Ecclesia seruãdam curauit, & publico rem hanc testimonio comprobatam hic pio lectori exhibendã voluit.

Ignotus primum ipse se S. Laurentij sanguinem esse luculento miraculo prodidit.

Paulus V. Põtifex aliquot guttas inde sumptas in Larario S. Mariæ Maioris recondidit.

Aug. ser 30.

S. Laurentij patiendi ardor ex eius sãguine quotãnis liquescendo nouę profusioni quodã modo se aptãte innotescit.

Ambr. off. l. 5.

Aug. ser. 30.

Emin. Card. Hier. Colũna hoc miraculũ publico testimonio firmari iussit.

An-

12 Antequam autem de recolendo martyrum cruore sermo absoluatur, vt nonnulla hic ad rei propositum subtexamus, & ipse sanctorum Confessorum sanguis debitam in orbe Christiano venerationem promeruit, suam quippe vocem habet, ad fidei Christianæ magnalia iugiter, gentilium, & hæreticorum auribus & oculis inculcanda, si isthæc audire, si videre dignentur. Nam vt experimento comprobatur, venerandæ B. Nicolai Tolentinatis Ord. S. Augustini reliquiæ, quæ Tolentini in Piceno asseruantur, recentem interdum cruorem, nouo, stupendoque portento copiose emittunt, & futuræ cuiuspiam calamitatis, quæ Christianorum Reipublicæ imminet, vt precibus Deum præuenientes, longius propulsent, cunctos solicite præmonent. Vir etenim sanctissimus cum ab Eugenio Quarto summo Pont. inter tutelares Ecclesiæ patronos adscriptus sit, vbi quid triste, ac lugubre impendit, etsi arida, ac præcisa a corpore eiusdem brachia, quæ argento inclusa seruantur, ac si vitali spiritu prædita sint, recentem sanguinem protinus distillant, & clara fidelibus rerum futurarum signa exhibent, quod hactenus exemplis quamplurimis compertum est: post exhibitum enim cruoris signum statim ingens aliqua ab Othomannis, vel ab hæreticis clades Christianis illata est, & superioribus quidem annis, vt multi sunt testes, sanguis iste nouo stillicidio vberrime effusus bellorum, quæ Christiano postmodum orbi adfuere, & præsertim Venetorum Reipublicæ ex Turcarum armis, prænuncius & index extitit.

Sanguis sanctorum suam habet vocē.

Reliquiæ S. Nicolai Tolēt imminente aliqua Reip. Christianæ calamitate sanguinem emittunt.

13 Sed quoniam iam de portentoso sanctorum Christi Confessorum sanguine in præsens agitur, pari admiratione, ac venerationis cultu a fidelibus excipiendus est sanguis Seraphici viri Francisci Assisinatis Ord. Min. institutoris, qui è sacris stigmatibus sibi diuinitus apud Aluerniæ montem impressis vberrime emanauit: è vulneribus nimirum non tam ferro, quam amoris diuini cuspide in carne Beatissimi viri nouo inusitatoq; prodigio patefactis; hic autē sanguis in vitrea ampulla pluribus in locis Romæ asseruatus longa post secula adhuc intra vitri septa recens, ac fluens ad sacrorum Stigmatum miraculum fidelibus inculcandum, perennis instar monimenti conspicitur, quin haud mortua licet iam sepulti sacri corporis vulnera intra sepulchrum recenti adhuc sanguine imbuta ab oculatis perscrutatoribus, vt infra enarrabitur, inuenta sunt. Sed his de martyrum cruore enarratis, ad veneranda martyriorum instrumenta, quibus eorumdem sepulchra locupletata sunt, & Subterranea Roma illustris reddita est, deueniamus.

Seraphici Frā cisci stigmata sanguinem misisse visa sunt.

Bonau. in vit. S. Franc.

CAP. XXIX.

Martyriorum instrumenta vna cum martyrum corporibus tumulo reponuntur.

1 Vid quæso ad iugē ac perēnem Christi martyrum gloriam in orbe terrarum non contulit? Quid ad miram eorumdem in perferendo constantiam militanti Ecclesiæ, posteritati, immo æternitati commendandam sæua persecutorum rabies, atque ingeniosa crudelitas non adinuenit? *Quando*, vt inquit S. Leo, *in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta supplicij*. Ita plane, ipsamet instrumenta pœnarum, quæ martyrum corporibus saniem, cruciatum, pallorem, dolorem, cicatrices, ac vulnera quondam inflixere, ex eorumdem contactu pretium ac decorem hauserunt. Quapropter pœnale ferrum pluris quam regium aurum, ac diadema a Christianis iugiter habitum est: quippe qui post gloriosa martyrum certamina, suppliciorum instrumenta vna cum sacris pignoribus tuto inferre loco, & ad posteros conseruanda, & colenda transmittere satagerunt.

Omnia in martyrū pœnam à tyrannis adinuenta in eorumdem gloriam recidere.

S. Leo Papa ser. in natal. S. Laur. mart.

Ipsis instrumentis pœnalibus ob martyrum contactum honor habetur.

2 Vt huius autem celebrandæ consuetudinis initia repetamus; illud iam ab antiquis temporibus in more positum apud Hebræos potissimum fuit (quod etiam supra innueramus) vt post addictos patibulo reos, ac diro mortis genere absumptos, cum corpora postmodum tumulo darentur, ibi vna cum damnato-

Crux & cætera instrumēta supplicij cum reorum corporibus apud Hebræos sepeliri solita.

rum

rum corporibus, & instrumenta, quibus excruciati, ac interempti fuerant, apponerẽtur, quod in legũ Iudaicarum libro, præcepto vtiq; affirmatiuo 203. expresse cauetur, dum dicitur: quod blasphemus quisque & idololatra, vbi in ligno suspensus fuisset, paulo ante occasum solis deponatur, & *mox postquam depositus est*, inquit, *cum ligno sepelitur*. Id ipsum collegit Baronius in suis Annalibus, cum ait ex Rabbinis Iacob Zacim, & Moyse Ægyptio, cadauera scilicet damnatorum sepulchris inferri vetitum fuisse, quæ cæteris essent communia, sed in priuatis dumtaxat tumulis, & seorsum ab alijs reponenda esse: rursumque separatim quoque sepelienda esse instrumenta illa, quibus carnificum manu ex legum præscripto mors ijsdem illata fuisset, nempe cruces, clauos, enses, lapides, pro mortis genere, quo quis affectus esset. Sed verba quæso Moysis Ægyptij, Maiemonis filij in opere Iad, quod instar commentarij est in legis Mosaicæ præcepta, hic ad rem nostram excipiamus: *Lignum*, inquit ille, *super quo fuit aliquis suspensus, cum suspendioso sepelitur, ne maneat illi malum nomen, & dicant homines, illud est lignum, in quo suspensus est ille. Sic lapis quo aliquis fuit lapidatus, & gladius quo fuit occisus, & sudarium, siue mantile, quo fuit strangulatus, omnia hæc cum ijs, qui perierunt, sepeliuntur*. Hactenus Rabbi Moyses in Iudaicæ consuetudinis comprobationem, quam enarrauimus.

Idque ex legum præcepto.

Baron. t. 1. an. 34. n. 134.

Damnatorũ cadauera peculiaribus inferri tumulis consueuere.

Et instrumẽta pœnalia seorsum ab illis sepeliebãtur.

Lib. vlt. Galat Saned. perest. 15.

Instrumenta illa cur sepeliri lex præscripserit.

3 Quocirca ex Theodoreto, Socrate, Sozomeno, Nicephoro, & reliquis probatæ fidei scriptoribus, pretiosissimam Christi Domini Crucem iuxta venerandum eius sepulchrum longa post secula repertam fuisse didicimus. His adde, quod & Socrates ac Nicephorus asserunt, in eodem videlicet sepulchro clauos insuper adinuentos fuisse, quibus idem Christus Dominus cruci a Iudæis affixus fuerat.

Theodor. l. 1. c. 28. Socr. l. 1. c. 15. Sozom. l. 2. c. 1 Niceph. l. 8. c. 29.

Viuifica Domini Crux cum clauis iuxta eius sepulchrum reperitur.

4 Porro vt lectori magis assertionis nostræ ratio patens fiat, tum antiquarum traditionum argumentis innixa, tum grauissimorum hominum auctoritate suffulta, experimento ipso confirmanda est. In selectis enim Cœmeterij Vaticani sepulchris ferrea vngula reperta est, qua dire olim martyres a tortoribus excarnificabantur, quæ quidem veluti nobilissimum Christianæ fidei, inuictæque martyrum patientiæ monimentum ad hanc vsque diem in Vaticana Basilica summa fidelium omnium veneratione seruatur, & interdum recurrentibus solemniorum festiuitatum diebus populo conspicienda proponitur.

Vngula ferrea martyribus excarnificandis in Cœmeterio Vaticano reperta.

5 Huius autem pœnalis instrumenti Baronius in suis ad Martyrologium Romanũ annotationibus expresse meminit vbi multiplicis quidem generis forcipes fuisse asserit, quibus ad infligendum cruciatum tortores vti consueuerant, sed eius verba in medium lectori interim expendenda proferantur: *Triplicis generis*, inquit, *erant forcipes, quæ adhibebantur in carnificinis SS. Martyrum. Harum aliæ erant ad incidendum, vt hæ de quibus agimus; aliæ autem ad comprimendum, & contorquendum compositæ. Harum meminit Synesius Episcopus epist. 58. cum agit de Andronici præsidis feritate, atque nasi forcipe, auribus apprehendendis & labijs obtorquendis parato instrumento, &c. Agit illic idem auctor de digitali, & pedali tormento, ac de prælo. Tertij generis erant forcipes dentatæ, quæ quidem tribus ferreis aculeis cutem martyris perforabant, cum stringerentur, quæ crudeliter nimis membra carpentes vellebant. Asseruatur hactenus eiusmodi genus instrumenti in Basilica Vaticana inter Sanctorum reliquias, licet scorpiones à quibusdam falso esse credantur. Sed qui vere fuerint scorpiones tortorij, diximus superius duodecima huius mensis. Meminit & Iosephus de Forcipe dentata, cum ait: His dictis ignea forcipe eius lingua cauteriatur, &c. Huic simile erat genus illud cruciamenti, quod Victor lib. 2. de persecutione VVandalica appellat palos dentatos, dum ait: Illico palis minoribus dentatis iactis in capite, crinibusque in eisdem colligatis, ac vehementius stringentes simul cum capillis omnem pelliculam capitis auferebant. Hæc Victor.* hactenus Baronij verba ferreos forcipes exacte describentis, quæ nobis in medium afferre congruum visum est, vt lector, vel obiter pœnale hoc ferrum antiquis comprobatum monimẽtis recognoscat; sed plura infra, cum de eodem instrumento apud Vatic. Basilicam condito ex professo agemus, eiusque imago typis diligenter excepta, oculis contemplanda pro-

Bar. in Rom. Mart. die 16. Iun.

Forcipes triplicis generis ad martyres torquendos gentilibus in vsu erant.

Forcipes dentatæ quales, & cui martyrum carnificinæ adhiberentur.

proponetur. Sed nunc ad alia pœnalia martyrum instrumenta, vnde abscessit, sermo recurrat.

6 Addimus præterea, quod ipse Bosius in quodam Vrbis Cœmeterio ferreā item forcipem se reperisse affirmat (quā postea Scipioni Cobellutio S.R.E. Cardinali Bibliothecario dono dedit) quamdam item securim, laminas ferreas, plūbeos globulos, ac alia huiuscemodi instrumenta, quibus inuictissimi martyres impiorum manu excruciabantur: & nostris quoque temporibus a perscrutantibus quamdiligenter abditos Cœmeteriorum sinus, quibus Vrbs Roma abunde referta est, non raro id genus alia, sacras inter martyrum sarcinas reperiri contigit.

Forceps, securis, & alia instrumenta pœnalia martyrum in Cœmeterio Calisti reperta.

7 Nonne quamplures hic Christi martyres commemorare nobis licet, qui iacentes quandoque in tumulo reperti sunt, ipsismet iuxta eosdem instrumentis appositis, quæ eorumdem quondam carnificinæ inseruierant? In primis autem Quintini martyris corpus vna cum sudibus & clauis, quibus cruci suffixus fuerat, adinuentum fuisse in eiusdem apud Surium actis legitur; vbi item Eusebiam, matronam pietate conspicuā deuotionis ergo sudes ferreas ab eiusdem corpore clauis relictis extraxisse narratur; quas postea Eligius Episcopus pari pietatis studio permotus, & miro erga beatū martyrem feruore succensus secum cælestium instar munerum detulit. De eodem autem Quintino isthæc Surius: *Venerabilis autem fœmina sudes ferreas, quibus beatum Christi martyrem confixum fuiſse iam diximus, manentes adhuc in eius corpore cernens, extrahi eas curauit, &c.* De beato item viro Eligio idem Surius loquens sic ait: *Clauos quoque miræ magnitudinis, quos tempore passionis eius persecutores corpori eius infixerant, ex cerebro, cæterisque artubus extractos sibi pro reliquijs sequestrauit.* Porro idem Eligius obsequio martyrum deditissimus, vt ibidem scribitur, Piatonis martyris corpus adinuenit, è cuius deinde corpore oblongos pariter clauos abstraxit, ac populis in recolendi eiusdem martyrij argumentum conspiciendos, venerandosque proposuit.

S. Quintini corpus cum sudibus, & clauis inuentum.

Eusebia matrona sudes illas cadaueri eius infixas extrahit.

Eligius clauos eiusdem martyris secū pietatis ergo confert.

Sur. to. 5. 31. Octob.

Idem to. 6. 1. Dec.

Idem Piatonis corpori defixos clauos reperit ac populo venerādos exponit.

8 Sed Ambrosius interim nobis audiendus est, qui (quod nostram ad rem facit) vt ipsemet refert, non sanguinem dumtaxat, sed & crucem, & clauos, quibus vir Dei Agricola nobile quondam pro fide martyrium consummauerat, in eiusdem sepulchro a se inter perscrutandum inuentos, ac secū doni instar pretiosissimi delatos fuisse his verbis paulo ante a nobis in medium prolatis testatur: *Detuli ego vobis munera, quæ meis legi manibus, id est, crucis trophæum, cuius gratiam &c. condant alij aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis; legant pretiosa monilium serta, temporalis ille thesaurus est, & sæpe habentibus pernitiosus. Nos legimus martyris clauos, & multos quidem, & plura fuerunt vulnera quam membra. Collegimus sanguinem triumphalem, & crucis signum, &c.* huc vsque Ambrosius, qui sibi iure merito gaudet & de pœnali ferro, ac si de regio adinuento thesauro gratulatur. Neque hic interim omittēdum putamus, quod de venerando martyris Danielis corpore reperto eo prorsus modo, quo multos ante iam annos cruci affixum fuerat, Petrus de Natalibus laudatissimus inter Scriptores affirmat, quod & in Patauinis tabulis hunc in modum recitatur: *Corpus martyris inuenerunt iacens supra ligneam tabulam, adinstar suæ longitudinis, supinum & extensum, habens super aliam marmoream tabulam, eiusdem longitudinis cum inferiori, confixam clauis, videlicet ferreis enormibus, caput martyris, pectus, & ventrem, & omnia transfodientibus membra, & binas tabulas colligentibus, &c.* hæc ibi. En gloriosa vtiq; tormētorum monimenta, quibus fideles vel semel pro Christo affecti sunt, nulla vnquam temporum iniuria ex animis, imo neque ex oculis obliteranda; nam videntibus & credentibus populis, & ipsis carnificibus ac gentilibus inuidentibus, isthæc reseruata adhuc coluntur & vigent.

S. Ambrosius crucem & clauos Agricolæ mart. repertos thesauri loco habet.

D. Ambr. lib. de exhort. ad Virg. in princ. to. 5.

Danielis mart corpus clauis inter binas tabulas confixū in sepulchro repertum.

Petr. de Natal. l. 2. c. 60.

9 Quanti vero ipsi martyres Christi, haud vnquam tormentis deuicti, suarum instrumenta pœnarum semper fecerint, vel ex hoc vno conijcere quis potest, quod ne interdum hæc deperirent, vel certe a nescientibus negligerentur, meritoque honoris cultu carerent, expressis quandoq; verbis sub extremam vitæ horam destricte præceperunt, vt eadē a fidelibus quam solicite reseruarētur. Nonne inuicti ille animi inter martyres Babylas

Martyres cū instrumentis pœnarū suarū sepeliri cupiunt.

S. Babylas cū ferreis suis catenis sepeliri voluit.

V se

se vna cum ferreis catenis, quibus pro Christo circumdatus quondam fuerat, sepeliri voluit? qui ob præclaram fidei confessionem, & miram in perferendo constantiam, hoc nobilissimo præconio in Romani Martyrologij tabulis celebratur: *Antiochiæ sancti Babylæ Episcopi, qui in persecutione Decij, posteaquam frequenter passionibus suis, ac cruciatibus glorificauerat Deum, gloriosæ vitæ finem sortitus est in vinculis ferreis, cum quibus & suum corpus sepeliri mandauit, &c.* hæc in laudem memorandi martyris ex Martyrologio Romano excerpta deprompsimus. Quod Chrysostomus quoque satis luculenter oratione illa contra gentes his verbis testatur: *Sanctus autem Babylas morti se propinquum dum videret, corpus suum vna cum ferreis illis catenis sepeliendum mandauit, planum faciens, quæ ignominiosa videntur, ea, quoties propter Christum sunt, honorifica esse ac splendida.* hæc Chrysostomus. Quas quidem catenas ornamento sibi futuras ipsemet Babylas edixerat, teste in eiusdem gestis Suida, vbi ita: *Deinde & ipse, collo percussori porrecto, mandauit ijs, qui cadauer eius collecturi erant, vt catenas & pedicas vna secum sepelirent, vt, inquit, hæc iacenti mihi sint ornamento.*

Rom. Mart. die 24. Ian.

S. Chrys. contr gent.

Ignominiosa alias si propter Christũ sunt, clara atque honorifica euadunt.

Suid. in Babyla.

10 De hoc autem præclarissimo Antiochenorum martyre, qui pœnarum ambitiosissimus ferreas, vt vidimus, catenas, quibus pro Christo deuinctus fuerat, secum tumulo honoris gratia inferendas demandauit, vt ijsdem veluti nobilissimo post mortem triũphi titulo, ossa ac sepulchrum illustriora redderentur, hæc idem Chrysostomus subdit: *Extant etiam cum Babylæ cineribus compedes Ecclesiarum præfectos omnes commonefacientes, vt vinciri, vt iugulari, vt quiduis pati oporteat: certe omnia prompto, atque alacri animo, ac magna item cum voluptate sustinenda, vt concreditæ nobis libertatis ne leuissimam quidem partem prodamus, aut contaminemus.* Vincula igitur vincire quidem martyrum corpus, sed vincere animam, ipsa inter tormenta inuincibilem nullatenus queunt: & compedes ipsi Christianorum quidem manus ac pedes haud ad ignominiam, sed ad triumphum copulant; ijsdem enim, quibus fortiter deuincti sunt, orbis pariter vna cum persecutoribus, ac demum infernus ipse cũ suis tartareis legionibus deuictus est.

Chrysost. orat. Iuuen. & Max.

Instrumenta martyrum pœnalia in Ecclesijs asseruata quid doceant?

11 Porro catenæ, quibus Babylas iugiter vinctus, & inuictus carceri mãcipatus fuerat, & ipsamet instrumenta pœnarum, quibus constrictus decertauerat, vna cũ ipsius corpore tumulo illata, dæmonem subinde potenti virtute vinctum deuictumque magno fidei triumpho captiuum quodammodo reddidere. Quis enim nesciat ad Antiochena quondam suburbia Babylæ delato corpore, loquax illud ac fallax Apollinis simulacrum, ac si ori frænũ martyris præsentia iniecisset, protinus obmutuisse? nec vllũ deinceps percontantibus exhibuisse responsum? Quis inquam non meminerit, inolitas Græcorum superstitiones, vbi primum veneranda martyris ossa, & pœnarum eiusdem vexilla aduenerunt, cessasse, insanosque deliciarum luxus, qui ibidem vigebant, protinus loco cessisse? En admiranda, iugiterque prædicanda Christi martyrum virtus: en suppliciorum ac pœnarũ, quas libenter, imò gaudenterq; pro Christo pertulere, immensa vis, ac potentia aduersus stygias phalanges: pugnauit viuus, sed nec destitit vel mortuus ipso è tumulo Babylas pugnare, & pugnando tyrannos, quin ipsa gentilitiæ superstitionis arma, ipsa obscœnarum voluptatum, ac vitiorum irritamenta, ipsum deniq; debellare satanam, expugnare, ac vincere nouit. Sed repete hic lector, quæ in suis ad Martyr. Rom. notis Baronius die 24. Ianuar. his plane verbis enarrat: *At vero non simul cum ipsa morte finis fuit certaminis Babylæ: quin velut redíuiuus, grauiores contra gentiles est aggressus pugnas: nam & more Sampsonis ossibus pugnans, in fugam vertit Philisthæos. Huius enim illustris martyris ossa Gallus Cæsar in Daphnem ad Antiochena suburbia transtulit, quo tanti martyris reuerentia inolitæ ibi Græcorum superstitiones cessarent, & effusus deliciarum luxus contineretur. Res accidit ex sententia: nam præsentia sacrorum pignorum mox loquax illud Apollinis oraculum obmutuit, nec vltra responsa dedit: prout scribit Sozomenus hist. lib. 5. cap. 18. Cum autem Imperium impius Iulianus Apostata accepisset, vt silentis Apollinis linguam solueret, inde tollendum Babylæ corpus Christianis imperauit; quo tandem sublato, & in locum pristinum restituto mox mutum idolum, & nonnisi sui silentij causam*

Babylæ corpus, & catenæ dæmonem ligant.

Et gentium superstitiones, ac luxuriam refrænant.

Baron. in Mart. Rom. die 24. Ian.

Gallus Cæsar offa eius in Daphnem ad corrigendos corruptos mores mittit, & fit voti cõpos.

Sozom. lib. 5. hist. c. 18.

Iulianus Apostata inde illa iterum asportari iubet.

Sed fulmine Idolum conteritur, & templum conflagrat.

sam fari permissum, illapso de Cælo fulmine contritum est, ingensque eius ædes cælesti illo igne conflagrauit. Huius triumphi Babylæ extant antiquorum scriptores, velut egregiæ columnæ victorijs illius insculptæ in monumentum sempiternum erectæ. Tantæ enim rei oculatus testis Ioannes Chrysostomus tunc adolescens interfuit, & (vt ipse testatur, vidit, eademque scripsit præclara illa Oratione contr. gentiles & hom. 4. de laudibus Pauli. Idem & cæteri antiqui historici præstiterunt, Ruffinus lib. 1. cap. 35. 36. Sozomenus cap. 19. Socr. lib. 3. cap. 16. Theodoretus lib. 3. c. 10. Euagrius lib. 1. c. 16. & alij. Id factum esse 11. Kalend. Nouemb. Ammianus Marcellinus gentilis historicus lib. 22. testatur, licet homo Christianis infensus causam profiteri erubuerit. Hæc ex Baronio proferre voluimus in præclarissimi martyris laudem, qui instrumenta pœnarum secum tumulo tamquam validissima contra hostes arma inferri demandauit.

Bar. in Mart. Rom. die 24. Iunij.

12 Quod autem martyres præstitere, hoc & confessores ipsi, qui sanctitate præfulserunt, faciendum curarunt, quippe qui ea ipsa, quæ instrumenta ijsdem fuerant ad mira exercenda iugiter pœnitentiæ opera, edomandasque voluptatum titillationes, dum adhuc inter viuos degerent, hæc vna secum post mortem tumulo reponi voluere, ferreas videlicet catenas, cilicia, & pœnalia huiuscemodi instrumenta, quibus ad excrucianda corporis membra, carnemque spiritui subijciendam ijdem diuino amore succensi frequentissime vsi fuerant. Inde est quod vna cũ venerando Simeonis Stylitæ corpore torquem ferreum, quem ipse adhuc viuens ad corpus conterendum gestauerat, tumulo illatum fuisse Nicephorus enarrat. Euagrius autem oculatus huiusce historiæ testis, ferream quoque catenam se in eodem sepulchro vidisse his quidem verbis fatetur: *Ibi quoque catena ferrea, quam collo gestabat, reponebatur. Nam ne mortuum quidem carum illud ferrum Simeonem deseruit.* Sed de his hactenus.

Sed & confessores instrumenta pœnitentiæ secum sepeliri volũt.

Simeon Stylites cum torque ferreo tumulo inferri voluit.

Niceph. l. 14. c. 15.

Euagr. l. 1. c. 14.

13 Quis vero tam ferrei sit cordis, vt ad ferrea hæc Martyrum, & Confessorum Christi vincula, quibus pro eodem hi prompto, libentique animo deuincti sunt, totus in lacrymas resolutus immensam vinculorum pro Christo perpessorum virtutem, ac gloriam sentiens, non emollescat? quis insuper mente raptus non obstupescat; & illa interim Chrysostomi verba nõ probe meminerit, quibus Paulum magis admirandum vinctum, quam vincentem, & Cælo ipso fruentem prædicat? *Nihil est enim*, inquit ille, *æque præclarum ac vincula propter Christum, & catenæ sanctis illis manibus impositæ: si quis me faceret vnum ex Potestatibus, quæ circa Cælum sunt, aut talem vinctum, potius optarem talis esse vinctus, scio quid expedit. Mihi optabilius est, & magis eligendum male pati pro Christo, quam honorari pro Christo.* Hæc aureus Chrysostomus in ferreorũ vinculorum laudem vnus præ omnibus perorauit, quibus nos tanquam gemmarum monilibus, ipsamet pœnarũ instrumenta insignire voluimus. Certe vincula, quibus Petrus Apostolus Hierosolymis sub Herode, & Romæ sub Nerone alligatus est, magna populi veneratione in Ecclesia in eorumdem titulum, & cultum erecta asseruantur, & sanctorum iugiter gloriã inculcant. Horum vero virtutem, ac splendorem præ cæteris admirans Augustinus hæc ait: *Merito per omnes Christi Ecclesias auro pretiosius habetur ferrum illud pœnalium vinculorum.*

Præclarius atque optabilius nihil, quã pati pro Christo.

Chrys. hom. 8. in ep. 4. ad Ephesios.

Vincula S. Petri Apost. Romæ in magna veneratione habentur.

Aug. ser. 28. de sanctis.

14 Et certe, vt ipse Baronius ait, *Petri vincula veluti nobilissimæ victoriæ gloriosa trophæa, omnium fere sanctorum Patrum egregijs celebrata præconijs, in Ecclesia sunt perpetua memoria consecrata.* Mira quidem sunt, quæ demum in sacrorum Petri vinculorum honorem Augustinus, quem modo citauimus, luculenta oratione insinuat: *Felices*, inquit, *illi nexus, qui de manicis, et compedibus in coronam mutandi Apostolum contingentes martyrem reddiderunt. Felices catenæ, quæ nudatis pene ossibus inhærentes, viuas reliquias de sanguinis sudore, iam attrita carne rapuerunt; tactusque membrorum cruciatus sui sanctificat instrumentum, in quo dum afflictio crescit ad pœnam, causa pœnæ perficit ad gloriam. Felicia vincula, quæ reum suum vsque ad Christi Crucem non tam condemnatum, quam consecratum miserunt.* Hæc sanctissimus Doctor de vinculis Petri: licet non de illis, vt Baronius asserit, quibus sub Herode vinctus est Hierosolymis, nondum enim ea reperta fuerant (quæ temporibus Theodosij iunioris Augusti in lucem prodita sunt) sed de illis, quibus Romæ est incar-

Baron. t. 2. an. 44. n. 7.

Eadem à Patribus mire celebrantur.

Aug. ser. 29. de SS.

Vincula S. Petri Hierosolymitana Romã translata.

carcere detentus, antequam Crucis supplicium subiret. At de his, quibus vinctus Hierosolymis est, tandem Romam translatis hæc cecinit Arator Diaconus.

Arator in Act. lib. 1.

——— *manet omne per æuum*
Pignoris huius apex, & syderis obtinet instar
Corpore, quod Petrus sacrauit, & Angelus ore.
His solidata fides; istis tibi Roma catenis,
Perpetuata salus: harum circumdata nexu,
Libera semper eris: quid enim non vincula præstant,
Quæ tetigit, qui cuncta potest absoluere, &c.

Baron. t. 2. an. 44. n. 7. & 8.

Quomodo autem hæc ipsa Petri vincula diligenter asseruata, fideliter custodita, ac denique feliciter adinuenta fuerint, Metaphrastes ex antiquioribus monumentis in lucem prodidit: ait enim ea nimirum in manus cuiusdam ex Agrippæ familiaribus, sed in Christum credentis, deuenisse, sicque per manus per quatuor delata secula fuisse, ac tandem patefacta tradit.] Hæc ex Baronio in medium protulimus, ex quibus profecto, vinculorum gloria toti terrarum orbi patens fit; fideles enim maiori ambitione ferrum, quam aurum, & catenas potius, quam gemmas aucupantes, infodiebant terræ, quas veluti pretiosissimi reliquias thesauri seruandas, & ad posterorum manus diligenti studio transmittendas curabant, vt id vnum indicio esset, quanto honoris, ac deuotionis cultu erga sacras martyrum catenas, & martyriorum instrumenta fideles iugiter afficerentur.

Quomodo Petri catenę diu seruatæ.

15 Porro qua potissimum veneratione sacratissimę Petri catenæ, in quarũ honorem Ecclesia erecta, & festiuus dies institutus est Romæ, a fidelibus recolerentur, vel illud aperte cõprobare videtur, quod a Summis olim Põtificibus earumdem catenarum limatura, auro in clauis formam inclusa ad Imperatores, Reges, & illustres quosque viros insignis instar muneris transmitterentur, vt huius rei testis est S. Gregorius, qui duas claues hoc catenarum puluere perfusas Recaredo Hispaniarum Regi dono dedit; his verbis ad eum scribens: *Clauem paruulam à sanctissimo beati Petri Apostoli corpore vobis pro eius benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis eius inclusum, vt quod collum illius ad martyrium ligauit, vestrum ab omnibus peccatis absoluat.* Hoc idem Gregorius Ioanni viro Consulari præstitit his plane verbis: *Sanctissimam clauem à beati Apostolorum principis corpore vobis transmisi, quæ super ægros multis solet coruscare miraculis; nam etiam de eius catenis interius habetur. Eædem igitur catenæ, quæ illa sancta colla tenuerunt suspensa, colla vestra sanctificent.* De sacris ijsdem catenis particulas auro pariter insertas idem Gregorius Childeberto Frãcorum Regi in hæc verba transmisit: *Claues præterea S. Petri, in quibus de vinculis catenarum eius inclusum est, excellentiæ vestræ direximus, quæ collo vestro suspensæ à malis omnibus tueantur.* Hæc pro triumphalibus Apostoli Petri vinculis Gregorius. Magni ergo ac pretiosi instar doni vel minima quæq; venerabilium catenarũ particula computabatur, quæ è sacro Principis Apostolorum contactu benedictionis gratiam sortita, ipsorum colla Regum ac principum non secus ac gemmarum monilibus illustraret, sanctificaretque.

Catenarum S. Petri limaturam aureis clauiculis inclusam Regibus Pontifices mittunt.

Greg. reg. l. 7. ep. 126. Baron. to. 8. an. 599.

Greg. reg. l. 1. ep. 30. Baron. t. 8. an. 591.

Honor catenarũ pulueri delatus.

Idem reg. l. 5. ep. 6. Baron. t. 8. an. 595.

16 Nec res quidem hæc perfunctoria, & vacua miraculis, vt idem testatur Gregorius de miserabili, ac repentino Longobardi cuiusdam interitu, qui aureæ claui, quæ sacrum ferrum seruabat, insultare ausus est: *Mox enim cultellum*, vt Gregorius ait, *cum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum sibi in gutture defixit, eademque hora defunctus cecidit, & dum illic Rex Longobardorum Antharit, atque alij multi eius homines adessent, factus est omnibus vehementissimus timor, vt eamdem clauem de terra leuare nemo præsumeret, &c.* Qua postmodum ab eodem Rege ad Pelagium Romanum Pont. honorifice trãsmissa, condignum Petro, ac eiusdem catenis honorem patenti admonitus miraculo detulit. Sed postremo loco ipsum præstat audire Chrysostomũ, qui cum de vinculis, quibus Hierosolymis Apostolus Petrus carceri mancipatus est, loquitur, sibi magis optandam esse Petri pro Christo vincti sortem, quam ipsius Angeli eundem vinctum soluentis felicitatem diserte pronunciat: *Hic si mihi quispiam*, inquit ille, *dixisset, elige vtrum velis, vis esse Angelus Petrum stimulans, ac soluens? an Petrus qui seruatur? Petrus vtique maluissem esse, propter quem & Angelus descendit. Vinculis*

Quidam Bisce D. Petri clauiculis insultans male perit.

Greg. lib. 6. ep. 23. ad Theoct.

Chrysost. hom. 8. super 4. ad Ephes.

istis

istis potiri libuisset. Quod si mihi quis vel vniuersi, vel huius catenæ copiam & optionem largitus esset, catenam hanc ego plane elegissem. Hæc Chrysostomus.

17 Apte autem, eleganterque conceptis rem carminibus Martha Marchina Parthenopensis quidem ortu, at educatione, & incolatu Romana, miræ innocentiæ ac eruditionis virgo expressit, quæ probe vtramque, Græcam nimirum, & Latinam litteraturam edocta, nullo magistro, postremo hoc nostro seculo in Vrbe floruit, poëtarum vtique laurea, & virginitatis pariter aureola insignis; cuius carmina eruditissimis quibusque viris admirationi extitere, & ipsimet Vrbano Octauo Pont. Max. vbi ad eius manus aliquando delata sunt. Præclaris insuper laudum præconijs ob ingenij perspicacitatem, qua præstabat, necnon ob eruditionis, ac poëseos præsertim excellentiam, sapientum ore haud semel laudari promeruit. Huius autem elucubrationes paulo post piorum virorum studio in vnum collectæ, ne vna cum auctore obliuionis tumulo interceptæ iacerent, in lucem euocatæ prodibunt.

Martha Marchina nostri seculi Sappho ingenio, & Lucretia moribus.

18 Interim vero, vt huius ingenij præconia, velut quid a proposito alienum sileamus; ipsa dumtaxat verba hic in medium proferre sufficiat, quibus virginem omni eruditione ac probitate excultam Eminentissimus Card. Spada Albanensis Episcopus merito aliquando collaudauit. Conscripta quippe, dum adhuc Sedis Apostolicæ Legatum Bononiæ ageret, graui epistola, sic eandem gratulabundus alloquitur: *Et piam & eruditam expertus, nouissime te officiosam agnosco, &c.* Et paulo infra: *Nunc ipsum si sapis, animi neruum toto robore intende & converte ad Deum bonorum omnium auctorem, ex quo scilicet habes raro seculorum exemplo, vt pro lana librum, pro fuso calamum, stylum pro acu tractare noueris, quod olim de Cassandra fideli muliere Veneta, mirabundus edixit Politianus. Adde quod sine præceptore, hoc est, Deo præceptore didiceris, id quod inter mulieres vni Constantiæ Alexandri Sfortiæ vxori tributum alibi obseruauimus.* Audis lector exhibitum doctissimæ fœminæ ab Eminentissimo pariter & eruditissimo Cardinali, qui singulis insuper mensibus eidem in virtutis præmium stipendia exhibuit: audis, inquam, promeritarum laudum vllo absque fuco testimonium, quod vnum illi pro amplissima laudatione sat est. Decessit autem virgo hæc haud multis abhinc annis, pijs operibus, ac omni virtutum genere, & Christianæ præsertim humilitatis studio exculta, & apud nostram Vallicellanam B. Mariæ, & sancti Gregorij de Vrbe Ecclesiam ingenti omnium dolore, & magno sui relicto desiderio sepulturæ locum, quem sibi delegerat, sortita est, quæ nobili insuper sepulchrali titulo aucta est, quem Gaspar de Simeonibus vir præcipua eruditione conspicuus, Innocentij X. P. M. ab Epistolis ad viros principes, virgini promereti inscripsit. Vt igitur his obiter recensitis, aliquod tanti ingenij, cuius & alibi mentio incurret, monimentum extet; carmina quæ in ipsa B. Petri vincula eleganter cecinit, hic pio Lectori ob singularem pietatem ac eruditionem, quam redolent, prælibanda voluimus. De vinculis igitur Petri Apostolorum Principis hæc habuit:

Collaudatur ab Em. Card. Spada.

Em. Card. Spada in epist. ad eand.

Pie ex hac vita decedit.

In Eccl. Vallic. B. Mariæ sepelitur.

Gaspar de Simeonibus ei titulum sepulchralem inscribit.

Cum defessa senis captarent membra soporē,
Clauderet & dulcis lumina bina sopor.
Auricomus iuuenis cælo demissus ab alto
Ferrea dum soluit vinculi, dixit, abi.
Tunc Petrus lacrymās, manibus date vincula, dixit,
Nam vinclis maior gloria nulla meis.

Elegans eiusdem de B. Petri vinculis carmen.

His in sacrorum vinculorum memoriam virginis ore decantatis, nunc vel obiter ab ipsis Petri catenis, ad ferrea vincula, quibus martyres Apostolicorum triumphorum æmuli in carceribus constricti sunt, orationis stylum conuertimus. Qualem autem, ac quantum Martyribus, vel tum viuentibus catenæ, quas collo circumdari contigit, splendorē conferrent, locuples vtique testimonium, Ignatij Antiocheni epistolę perhibēt, qui de vinculis, tamquam de re omnium præclarissima, cum Romam immolandus duceretur, armatis septus militibus, verba faciens, easdem Epistolas vinculorum suorum memoria, ac si nobilissimo quodam honoris titulo, ac signo cæteris omnibus praeferēdo illustrat. Ad Trallianos enim hæc scribit: *Vinctus sum,* inquit, *propter Christum, sed necdum Christo sum dignus, si vero consummatus fuero, fortasse dignus ero.* Idem quoque ad Magnesianos repetit;

Vincula pro Christo pati magno sibi honori, ac gloriæ martyres ducebant.

Ignat. mart. suis pro Christo vinculis mire gloriatur.

Ign. epist. ad Trall.

Ta-

Ignat. epist. ad magnes & Ephes.

Tametsi vinctus sum, comparandus tamen vni vestrum solutorum non sum. Ad Ephesios vero subinde scribens vinculorum gloriam satis perspicue inculcat: *Romam vinctus abducor, nouissimus fidelium eorum, qui ad honorem Dei has gestare catenas dignus habitus sum, hæc enim spes mea, hic mea gloriatio, hic meæ indeficientes diuitiæ, in quo à Syria Romam vsque, hæc vincula circumfero, spirituales margaritas, in quibus contingat mihi consummari precibus vestris*. Alias interim epistolas Ignatij vinculis, quibus apprime gloriabatur, obsignatas, silētio interim obuoluimus, sed vt Baronius in rem præsentem ait: *Dignum equidem esset, vt omnes sanctissimi viri, catena martyrij nobilitatæ epistolæ, hic pariter velut nobilissima quædam intexerentur emblemata*.

Baron. t. 2. an. 109. n. 11.

20 Porro quali honore vinctum pro Christo Ignatium Christiani per singulas Ciuitates, per quas transibat, certatim prosequerentur, legationes, quæ passim ad eum salutandum fiebant, & cultus, qui eidem adhuc viuenti deferebatur, fidem legenti facit; vt enim Baronius asserit, cum sanctissimi viri, cuius fama in toto Oriente apud omnes celeberrima erat, vincula quoque totius Asiæ Ecclesijs innotuissent, & quæ propinquiores erant, de eius aduentu Smyrnam, certiores redditæ fuissent, continuo vnaquæque ex illis legatos, qui debitæ salutationis officia impenderent, ad eum misit, imo & ipsimet Ecclesiarum Episcopi vna cum alijs, eodem functi munere ad eundem Smyrnæ agentem quantocyus conuolarunt: sed hæc piorum obsequia Ignatio, eiusq; vinculis delata, S. Chrysostomum exactè recolentē audire præstat, dum eumdē non quasi ad martyrium, imo potius ad triumphum prodeuntem & triumphantium in morem gratulationibus exceptum in hæc verba describit: *Ciuitates, quæ erant in via vndique concurrentes, pugilem excipiebant, & cum magno commeatu dimittebant precibus, & legationibus ipsum adiuuantes, & ipsi non vulgarem consolationem ex ipso percipiebant, cernentes martyrem tanta cum alacritate ad mortem currere, vtpote qui ad Regna Cælorum proficisceretur*. Cernis immensam vinculorum pro Christo susceptorum gloriam, quæ haud honorem, sed gratiam, haud ignominiam, sed admirationem & venerationem pariter viuentibus, contingentibusque ingerunt.

Quanti ei vincto Romam pergenti à fidelibus honor deferretur.

Omnium vndiq; ciuitatū, per quas trāsit, concursu, ac gratulationibus excipitur.

21 *Admiratione equidem*, inquit Baronius, *digna res est, hominem vinctum ferali militum custodia septum, ad bestias damnatum, vel Romæ damnandum, perinde ac si non ad pœnas, sed ad triumphum duceretur, omnium Ecclesiarum, per quas transiret, & quæ de illo audissent, omnibus omniumacceptum officijs, & honoribus cumulatum: quæ quidem vt sibi liceret in sanctissimum virum conferre, quemque ipsorum à truculentis militibus eius custodibus ingenti redemisse pecunia (vt ab alijs fieri solitum esse alibi diximus) certissimum existimamus*. Hæc Baronius, qui isthæc enarrasse haud contentus, paulo ante verba illa ad rem præmisit: *Quanta autem charitate Christiani esse solerent erga vinctos, quod corruptis pecunia custodibus, vna cum eis in carcere pernoctare consueuerant, satis abunde dictum est primo Annalium tomo, cum egimus de Peregrino*. His veneranda sanctorum Christi Confessorum vincula notis Baronius prosecutus est, quibus certè si talem, ac tantū honoris cultum Christianorum pietas, viuentium adhuc collo circumdatis detulere, qua subinde veneratione easdem catenas amplexatos fuisse credere par est, cum iam ijdem Deo viui Martyres consecrati fuissent, & victores in cælo martyrij palmam adepti obtinerent. Sed his obiter prælibatis, iam a vinculis, & beatorū martyrum nexibus, quibus Orbis, & Vrbs Roma illustris reddita, & singularibus Ecclesia beneficijs Deo obstricta est, & quibus item nos hic aliquantisper detenti subsistere coacti sumus.

Baron. t. 2. an. 109. n. 14.

Charitas Christianorū erga vinctos pro Domino.

A vinculis, inquam, iam expediti ad sacra perscrutanda eorumdem martyrum acta orationis stylum conuertamus.

CAP.

CAP. XXX.

Martyrum acta intra sepulchra inscriptis eorumdem nominibus reconduntur.

Martyrum passio fidei veritatem cõfirmat.

Hieron. ep. 15. ad Heluid.

1 VONIAM *triumphus Dei martyrum est passio*, vt Hieronymus inquit, & auditis, lectisq; eorundem actibus, *odor notitiæ Dei*, eodem teste, *disseminatur in gentes, subitque tacita cogitatio, quod nisi verum esset Euangelium, nunquam sanguine defenderetur*; haud quis profectò miretur, si primæui surgẽtis adhuc Ecclesiæ sectatores, qui præclara illibatæ fidei germina in Vrbe hac extitere, quæ orbis iugiter principatum obtinuit, recolendas martyrum beatorum memorias, eorumdemque acta, ne obliuione vnquã exciderent, perquirere, colligere, ac custodire, summorum, qui tunc Ecclesię regimini præerant, Pontificum iussu, totis animi viribus studuere.

Romani Pontifices rebus martyrũ præclare gestis cõscribẽdis præcipue student

Baron. in not. ad Mart. Rom c. 1.

2 At cum opportuna hic de sacris martyrum actis mentio incurrat, nonnulla nobis in studiosi gratiam lectoris vel obiter repetenda videntur, & primum quidem nihil antiquius fuisse constat, vt Baronius ait in suis ad Martyrologium Romanum notis, apud sanctæ Romanæ Ecclesiæ præsules, quam vt fortia Christianorum acta, & ipsæ sanctorum martyrum res præclare gestæ, perpetuæ memoriæ monimentis consignarentur. Cui quidem rei egregiam primum operam nauatam fuisse a sancto Clemente Romano Pontifice, testatum habetur in libro de Romanis Pontificibus, qui a quibusdã recentioribus, Damasi nomine citari cõsueuit, vbi hæc in Clemente leguntur: *Hic fecit septem regiones diuidi notarijs fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum solicite & curiosè vnusquisque per regionem suam perquirerent*. Nec vero quispiam hactenus a nobis assertis obijciat, quod Vrbs Romana tunc temporis in quatuordecim regiones diuideretur, vt antiquorum auctoritate scriptorum, Taciti, Plinij, Sexti Rufi, Publij Victoris, aliorumque exploratissimum est. A Romanis enim Pontificibus in septem tantum regiones eandem partitam fuisse, iuxta numerum videlicet septem diaconorũ, qui Regionarij dicebantur, vetera ipsius Romanæ Ecclesiæ monimenta satis edocent. Mos autem hic diutius in Romana Ecclesia perseuerauit, ipso teste Sozomeno, *vt nonnisi septem diaconi ordinarentur. His ergo septem cum diuisæ dicantur à Fabiano Papa regiones Vrbis, quatuordecim illas, quas supra memorauimus, in septem fuisse conflatas necessario fatendum videtur...*

Notarij septẽ, qui gesta martyrum colligerent, Romę a Clemente Papa instituti.

Lib. de Rom. Pont. nomine Damasi.

Roma in 14. regiones olim diuisa.

A Romanis Pont. in septẽ tantum dispartita.

Diaconi septẽ Romæ Regionarij dicti.

Soz. hist. lib. 7 c. 19.

3 Cum septem igitur diaconi essent, totidemq; numero subdiaconi, his quidẽ par numerus Notariorum in Vrbe constitutus est, qui diaconibus ijsdem ac subdiaconibus subiecti conscribendis martyrum gestis sedulã nauarent operam, vt habetur in libro de Romanis Pontificibus, vbi de Fabiano his verbis agitur: *Hic regiones diuisit diaconibus, & fecit septem subdiaconos, qui septem Notarijs imminerent; qui gesta martyrum in integrum colligerent*. Ad quod valide comprobandũ, recentius illud nobis exemplum suppetit ex Paulino sancti Ambrosij notario, qui eiusdem gesta diligenter conscripsit: in ijs enim satis expresse sub Casti diaconi cura se fuisse fatetur, ad quem cuncta referret. Ex quibus profectò lectori innotescit, quanto olim studio Christiani vbique contenderent, vt martyrum acta pure ac sincere conscriberentur, cum in id opus non modo notarij solicite incumberent, sed & qui notarijs præerant, Diaconi videlicet & subdiaconi, quorum munus erat cũcta exacte peruestigare, ac Pontifici nota postmodum facere, qui demum, vt Baronius refert, a notarijs excepta probare, ac probata inter Ecclesiastica monumenta recondere consueuerat.

Subdiaconi septem Notarijs rerum a martyrib. gestarũ scriptoribus præfecti, & quare?

Lib. de Rom. Pont. in Fabiano.

Paul. in vita S. Ambr.

Quam exactà in actis martyrum fideliter ac sincere cõscribendis curam Christiani olim ponerent?

4 Quo autem studio martyrum gesta a Christianis, pretiosæ veluti margaritæ passim exquirerentur, vel ex eo sat cõprobari videtur, quod videlicet S. Antherus Romanus Pontifex vel hanc vnam ob causam martyrio coronatus fuisse legatur. In lib. enim de Romanis Pontificibus hæc scribũtur: *Hic gesta martyrum*

Antherus Papa acta martyrum colligens martyrio afficitur.

Lib. de Rom. Pont.

tyrum diligenter à Notarijs exquisiuit, & in Ecclesia recondidit: propter quod à Maximo præfecto martyr effectus est, vel, vt Baronius legendum vult, *à Maximini præfecto*. In id autem non Antherus dumtaxat, sed ipse Clemens primum, vt iam diximus, instititit, & Fabianus subinde, cui Antherus in Pontificatu successit, qui vt magis magisq; sacræ historicæ veritati consultum foret, septem notarijs huic operi adscriptis, qui acta martyrum integra exciperent, totidem subdiaconos præfecit. Sed ipsum Baronium de sacris martyrum actis loquentem, & quid potissimum eadem acta continerent, demõstrantem audiamus: *Porro notariorum opus*, inquit ille, *fuisse existimamus, vt non ipsa tantum acta, cruciatus nempe, diraque ac sæpius repetita tormenta describerent, sed etiam quæcumque ijdem sancti martyres locuti essent, dum caperentur, ac publice torquerentur, quæ item ad supplicia ducti fuissent interlocuti, memoriæ commendarent. Illa autem quæ intra cancellos obducto velo coram iudicibus, cum de ipsis quæstio haberetur, ijdem rogati dicerent; publicorum exceptorum muneris erat, cuncta scriptis mandare, & inter publica acta referre: quæ cum agerentur in prouincijs, Proconsularia ab Augustino, & alijs dicta reperimus. Porro hæc ipsa, vel horum potius exemplum à Christianis collata pecunia redimi solebant, & inter acta martyrum sedulo asseruari. Quæ vero extra cancellos cum martyribus agerentur, vel dicerentur, ab Ecclesiæ Notarijs magna adhibita cautela consuetis notis quam celerrime tabulis adnotabantur*. hæc in rem præsentem de martyrum actis Baronius.

Baron. t. 2. an. 238. n. 2.

Notariorum munus.

5 Interim vero, si quis isthæc perlegens miretur, qua ratione tũ sententiæ tũ ipsa martyrum responsa tam diligenter a notarijs excipi potuerint, eundem quæso Baronium consulat, qui isthæc subtexit: *Cæterum ipsas notas olim*, inquit ille, *à Tirone Ciceronis liberto primum excogitatas fuisse Eusebius tradit, quibus non verba tantum, sed etiam sententiæ integræ continerentur: sed id Dio tribuit Mecœnati, qui per Aquilam libertum eas alios docuerit. At de horum mira in scribendo velocitate est Martialis Distichon:*

Eorumdẽ ars ac industria in verbis martyrum excipiendis quæ esset? Baron. t. 2. an. 237. Euseb. in chron. Olymp. 193. an. 4. Dio. hist. Rom. lib. 55. Martial. l. 14. Auson. ep. 137

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondũ lingua suũ, dextra peregit opus.

Subditur autẽ ibi aliud perelegans Ausonij epigramma ad notarium suum velociter excipientem, in quo & hi versus:

Eorũ in scribendo velocitas.

Quam præpetis dextræ fuga,
Tu me loquentem præuenis:
Quis quæso, quis me prodidit?
Quis ista iam dixit tibi,
Quæ cogitabam dicere?
Quæ furta corde in intimo
Exercet ales dextera?
Quis ordo rerum iam nouus,
Veniat in aures vt tuas
Quod lingua nondum absoluerit, &c.

Ausonius lib. epig.

Quæ quidem haud otiose, inquit Baronius, *hic voluimus recitasse, immo magna ex causa. Ne quis adeo miretur, & impossibile ducat, descriptas fuisse longas martyrum orationes, quæ ipsorum actis interdum reperiuntur intextæ; licet non negarim aliquas ex illis postea superadditas.*

Hinc nil mirum, si longiores martyrũ orationes in actis descriptæ reperiantur.

6 Certe quidem, vt idem Baronius asserit, si quid apud iudices ius valebat & spatium suæ dicendæ causæ reis a lege concessum, Christianis liberum debebatur, haud mirabitur quis, si in actis sanctorum martyrum longiores legerit ab eis habitas coram iudicibus orationes. Siquidem ex lege accusatori sex horæ dicendi dabantur, reo autem nouem, id quidem testatur Plinius scribens ad Vrsum: cum alioqui antiquitus prolixior terminus esse soleret, & arbitrio cuiuscumque: Pompeius autem in tertio suo consulatu (vt tradit auctor apud Tacitum in lib. de oratore) primus inuentus est, qui dicentibus causam, certum præfixerit, quem diximus, terminum: qui hæc, inquam, considerat, haud mirabitur longiores interdum reperiri apud acta martyrum dictas ab illis orationes, quas notarij excipiebant mira pernicitate scribendi. Laudatur & a S. Augustino horum peritia non in conscribendis tantum actis martyrum, sed & in publicis excipiendis cum hæreticis disputationibus, mutuisque collationibus, atque in sacrorum Conciliorum gestis scribendis. Sed his ad omnimodam assequendam Actorum notitiam præmissis hæc Baronius subtexit: *Egregiam igitur nauatam esse operam à maioribus nostris, vt non Præsulum modo, aliorumue, qui in Ecclesia illustriores essent, martyrij acta conscriberentur, sed etiam infimi ordinis hominum, tradit Pontius Diaconus in passione S. Cypriani.* Porro non solum in Romana Ecclesia, vt

Accusatori sex horæ dicendi, & reo nouem dabãtur.

Plin. l. 4. ep. 9.

Tac. l. de orat.

Aug. de doct. Christian. l. 2. c. 26.

In tract. de Mar. Rom. c. 1

vt acta martyrum accurate conscriberentur, sed ab alijs quoque id diligenter curatum esse, alibi diximus. Hæc de martyrum actis ex Annal. excerpsimus.

Omnes Ecclesiæ Romanæ in conscribendis martyrũ gestis æmulatæ sunt.

7 Haud igitur solius Romanæ Ecclesiæ studium (vt ex Baronio vides) in perquirendis, conscribendisque Sanctorum martyrum actis mirifice enituit, sed aliorum quoque nobilium Ecclesiarum labor satis nunquam prædicandus ingentem sibi laudem apud omnes promeruit. Huius autem rei præclarissima antiquitatis monumenta fidem faciunt, Ecclesiæ videlicet Smyrnensis Epistolæ de martyribus illic sub Marco Aurelio, & Lucio Vero Imperatoribus coronatis, fideliter ab Eusebio relatæ. Idem pariter Ecclesiarum Viennensis & Lugdunensis literæ obtestantur, quas idem Eusebius ex parte recitat. Hoc ipsum nuper ex epistolis quampluribus Dionysij Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopi comprobatur, vt idem auctor est Eusebius. In Ecclesia quidem Carthaginensi satis nouimus notæ sanctitatis Episcopum Cyprianum (vt idem Baronius asserit) solicitum iugiter fuisse, vt dies quibus martyres nobili passionis ac victoriæ laurea donati fuissent, exacte in dypticis adnotarentur, vt ex eiusdem epistola ad presbyteros & diaconos Ecclesiæ Cathaginensis conscripta satis liquet.

Euseb. hist. l. 4. c. 14. Idem l. 5. c. 1. & 3.

Id. l. 6. c. 33. & 34. & l. 7. c. 10

Cypr. ep. 37. in tert. edit. Pameli.

Iam inde ab Ecclesiæ cunabulis iste martyrũ acta conscribendi mos viguit.

8 Quinimmo vt magis eorundem Actuum, qui ad martyres spectant, decus ac fides innotescat, longe ante ipsa Cypriani tempora, maiorum in hoc solicitudo vehementer institit. De viris enim antiquiorum temporum, qui sacræ huic martyrum memoriæ operam nauarunt, Pontius diaconus (quem supra ex Annal. Eccl. citauimus) insignem eorundem pietatem commendans isthæc enarrat: *Maiores nostri*, inquit, *plebeis, & catechumenis martyrium consecutis tantum honoris præ martyrij ipsius veneratione dederunt, vt de passionibus eorum multa aut prope dixerim, pene cuncta conscripserint, vt ad nostram quoque notitiam, qui nondum nati fuimus, peruenirent*. Hæc in Cypriano Pontius, dignus, inquam, Pontificis tanti diaconus. *Erant autem illa*, vt Baronius inquit, *acta martyrum pura atque sincera, quæ cum de illis coram iudicibus quæstio haberetur, à notarijs publicis exceptoribus excepta, in acta publica, quæ Proconsularia sæpe dicta inuenimus, inserebantur atque inter alia publica monumenta asseruabantur: horum autem adhuc nonnulla extant, eorundemque in notationibus mentionem facimus*. Hæc Annal. scriptor, quæ pariter acta tanquam nobilissima trophæorũ insignia, ad nos quasi per manus diligenter transmissa, ipsemet aliquando Pontius diaconus recitat de Cypriano agens his plane verbis: *Et quid sacerdos Dei Proconsule interrogante responderit, taceam, sunt acta quæ referant*.

Pont. in vit. S. Cypr.

Bar. ad Mart. Rom. c. 1.

In acta Procõsularia res à martyrib. gestæ referebantur.

Pont. in Cypr.

Quæ acta martyrum fidelissima censeri debeant?

9 Porro, vt quid de genuinis martyrum actibus sentiendum sit, hic vel obiter dicamus, ea quidem fideliora agnoscuntur, quæ a nostræ fidei hostibus descripta, & in publica Proconsulum monumenta relata sunt, vt idem Baronius de sanctorum Taraci, Probi, Andronici martyrum actis, qui in ciuitate Tarso Ciliciæ, nobili martyrio coronati sunt, affirmat, vbi eadem nimirum acta a Metaphraste mutilata, atque in compendium redacta fuisse non sine magno recolendæ antiquitatis detrimento grauiter conqueritur, sed ipsum hic Baronium audiamus: *Hæc autem ipsa acta mart.* (id est SS. Taraci & sociorum) *Metaphrastes, quod prolixiora fortasse sint visa, redacta in compendium edidit magno præiudicio Ecclesiasticæ antiquitatis, nec sine aliquo dispendio veritatis. At licet fusiora videantur, iucundum tamen audire illa ipsa martyrum verba à notarijs tunc fideliter scripta, quæ postea à fidelibus pacis tempore magno redempta pretio sunt, & exscripta: gratiora quidem hæc, & clariora alijs quibusuis licet veris, pigmentis tamen eloquentiæ circumlitis. Etenim omne quod fucatum est, suspectum redditur, & verum non semper creditur, quod magna artis industria concinnatur: contenta namque nitore suo veritatis pura simplicitas, eo pulchrior, quo incultior, recte sentientibus esse solet: sic igitur ex omnibus memoriæ commendatis actis martyrum illa fideliora, atque in omnibus magis integra* (quod sæpe dicere solemus) *esse noscuntur, quæ à fidei hostibus scripta, atque in publica relata sunt Proconsulum monumenta. Adeo namque execrandum erat, in publicis tabulis falsum quid scribere, vel ex eis aliter, ac scripta essent recitare, vt hoc ipsum crimen primo capite legis Maiestatis* (vt Vlpianus tradit) *includeretur. Ac proinde, quæ sic scripta ab*

Baron. t. 2. an. 290. n. 33.

Metaphrastes acta mart. magna antiquitatis, veritatisque iniuria in compendium contraxit.

Omne fucatũ de mendacio suspectum.

Veritas simplex ac inculta pulchrior.

Vlp. l. 2. ff. ad leg. Iul. Maiest.

Tabulis publicis falsum inserere, vel inserta adulterare quã graue apud Romanos crimẽ

illis, & exscripta à nobis veneranda prodit antiquitas post tot naufragia scripturarum, facie pura, sincera ac decora, sunt eadem cupide à veritatis cultoribus amplectenda, atque auidius osculanda. hæc vtique in rem præsentem Baronius.

10 Et idem infra ingentem eisdem actis iniuriam, cladem que ab his illatam fuisse docet, qui de Christianæ religionis incremento, ac de ipsa martyrum gloria inique sentientes, hæc eadem acta mutilare, corrũpere, ac deprauare, vt nulla videlicet fides eisdem suppeteret, temere ausi sũt; sed eius hic verba excipiamus: *Etenim haud pepercit actis SS. martyrum, malis perpetrandis semper inuigilans astutia Satanæ, quæ per prauorum hominum mentes ea labefactare curauit. Nam impietas omnium malorum autrix, quod veris actis martyrum à Christianis exscriptis Christianæ fidei certitudo, & Christi gloria effulgerent, gentiliumque Deorum falsitas, colentiumque ipsos stultitia, & hæreticorum nugacitas perspicue haberentur expressa, atque conuicta; interdum sanctorum martyrum vera acta corrupit, ac falsa edidit, suppressis veris, vel igni traditis. Id quidem cæca malitia de actis Pilati primum, quæ de Christi Domini nostri mortis sententia (vt dictum est) fuere conscripta, temerario conatu præsumpsit, quod ipsum quoque factitatum est de quibusdam actis martyrum.*

Peruersorum hominum impietas acta quædã martyrum deprauauit.

11 Quibus ex Baronio præmissis, huc item iusta illa Arnobij querela spectat, qui eiusdem Diocletiani tẽporibus vixit, quando Gentiles hæc de Christianis scriptoribus garriẽtes his merito verbis inculcat: *Sed conscriptores nostri mendaciter ista prompserunt* (de Christo scilicet, atque eorum præconibus) *extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatauere præconio. Atqui vtinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quę ab ipso gesta sunt, vel quę ab eius pręconibus pari iure, & potentia terminata: magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum: aut apprehendere locum fortasse possetis, quo videretur esse simillimum veri, & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis, & commentarijs falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium peruenire potuerunt gesta gentibus in ignotis & vsum nescientibus litterarum: at si qua sunt litteris conscriptionibusque mandata, maleuolentia dęmonum, quorum cura & studium est, hanc intercipere veritatem, & consimilium his hominum interpolata quædam, & addita passim mutata, atque detracta, verbis, syllabis, litteris, vt & credentium tardarent fidem, & gestorum corrumperent auctoritatem.* Hæc concinne in rem præsentem Arnobius grauiter, vt par est, ingemiscẽs, id quod gentiles pariter, & hæretici erga nos odio perciti præstiterunt. Indeque prudens illa Gelasij Papæ animaduersio dimanauit, qua in Romano Concilio, vbi scriptorum Christianorum salubris est facta cribratio: *Gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant: quis ista Catholicorum dubitet, & maiora eos in agonibus fuisse perpessos, nec suis viribus, sed gratia Dei, & adiutorio vniuersa tolerasse? sed ideo secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia & eorum, qui conscripsere, nomina penitus ignorantur, & ab infidelibus idiotis superflua, aut minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur.*

Arnob. lib. 1. aduers. gen.

Dæmonum astu gentiles multa Christianorũ scripta deprauaruut.

Baron. t. 2. an. 291. n. 25.

A Gelasio Papa scriptorũ Christianorũ facta cribratio.

Cur non omnia martyrũ acta in Ecclesia Rom. legãtur?

12 Et magno quidem Ecclesiæ detrimento, dæmone ipso martyrum gloriæ inuidente pariter atque insultante, recolenda mart. acta (quod quidẽ valde dolendũ est) contumeliam hanc perpeti, & quemadmodũ reliquas sacras historias deprauari contigit. Quocirca consulto ab eorundem lectione fidelibus abstinendum esse sancitum fuit, vt Gelasius (quem nuper in medium protulimus) in Romano concilio, disertis verbis affirmat: *Gesta*, nimirum, *sanctorum Martyrum secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in Sancta Romana Ecclesia non leguntur, &c.* eo quod adulterinis intercepta manibus, multiplicibus passim erroribus ac fabularum deliramentis referta sint. Et vt exemplis in medium prolatis res valide comprobetur, quorundam Martyrum acta, quæ falsariorum manum perpessa sunt, Gelasius his plane verbis recenset: *Sicut cuiusdam*, inquit, *Quirici & Iulitæ, sicut Georgij aliorumque huiusmodi passiones; quæ ab hæreticis perhibentur compositæ: propter quod, vt dictum est, ne vel leuis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur.* Hæc Gelasius.

Ab adulterinis martyrum actis abstinẽdum Conc. Rom. sanxit. Gelas. in Conc. Rom.

13 Quam vero oculate, quo studio, & quanto labore eiuscemodi acta,

Exactissima prævia discussione acta sanctorum ab Ecclesia recipi solent.

antequam Ecclesia reciperet, discuterentur, Hadriani Pontificis conscripta ad Carolum Magnum epistola luculenter his quidem verbis testatur: *Vitæ patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur: nam ab orthodoxis titulatæ suscipiuntur, & leguntur; magis autem passiones sanctorum Martyrum sancti canones censuerunt, vt liceat eas etiam in Ecclesia legi, cum anniuersarij dies eorum celebrantur.* Quæ laudabilis quidem consuetudo apud Gallicanam quoque Ecclesiam viguit, vt ipse Gregorius Turonensis hisce verbis affirmat: *Dies passionis erat Polycarpi martyris magni, & in Ricomagensi Vico ciuitatis Aruernæ eius solemnia celebrabantur. Lecta igitur passione eius cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis inuexit.*

Hadr. Pont. ep. ad Carol. Mag.

Greg. Tur. l. de glor. mar. c. 86

14 Porro de vitiatis quandoque perfida hæreticorum manu sanctorum Martyrum actis, ex canone edito in sexta synodo comprobatur, vbi isthæc: *Quæ à veritatis hostibus falsò confictæ sunt Martyrum historiæ, vt Dei martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem deducerent, in Ecclesia non publicari iubemus, sed eas igni tradi: qui autem eas admittunt, vel tanquam veris, his mentem adhibent, anathematizamus.* hæc vtique sacrosancta Synodus ad detegẽdas, atq; exprobrandas hæreticorũ fraudes expressisse voluit. At eadem acta vel omnino sublata, vel certe ab hæreticis penitus deprauata fuisse, Romæ vbi perpetuo Catholica religio viguit, & haud vllus extraneæ sectæ Pontifex sedit, credendum neutiquam est. Hæc autem clades sacrarum Scripturarum deploratissima, impio Diocletiani edicto potissimum vrgente obtigit, cũ omnes religionis Christianæ codices ignibus destinati sunt: cuius impijssimi edicti Eusebius meminit his verbis: *Per Imperatoris litteras palam edictum fuit, vt deturbarentur Ecclesiæ, soloque æquarentur, & scripturæ absumerentur igni.* & infra: *Quando*, inquit, *diuinas & sanctas Scripturas medio foro in rogum impositas oculis nostris aspeximus.* De eodem quoque immanissimo edicto plura Arnobius, quæ præsens ipse spectare potuit, & diram Martyrum lanienam, & sacrorum librorum incendia: hæc enim habet aduersus gentes: *Quod si haberet vos aliqua ve-*

Acta martyrum à prauis hominibus conficta sub anathemate prohibentur. Can. 63. sex synod.

Magna sacrorum librorũ iactura sub Diocletiano facta.

Euseb. l. 8. c. 2. & 3.

Edictum eiusdem de abolẽdis libris sacris.

Arnob. l. 4. contr. gent.

tus pro religionibus indignatio, has potius litteras (vestras scilicet) *hos execrari debuistis olim libros, istos demoliri, dissoluere theatra hæc potius, in quibus infamię numinũ propudiosis quotidie publicantur in fabulis: nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari.* Idem quoque habent Optatus & S. Augustinus de Donatistarum schismate agens.

Optat. Milev. Aug. de schis. Donat. Idem to. 7. contr. Cresc. Gram. l. 3. c. 27.

15 Hæc vero scripta, quibus & diuina lex, & sanctorum præclare gesta continebantur, sic canes illi venatici indagabant, vt omnia scrutarentur, sic extorquebant crudeliter, vt si quis illa aut tradere nollet, aut occultare vellet, acerba illi subeunda suppliciorum genera proponerētur. Christianorũ enim quamplurimi ob id Imperatorum rabiem experti fuere, quibus dum vita ipsa cariora sunt sacra scriptorum pignora, quæ tyrannus exposcebat, sanguinem potius, ac vitam vltro dedere; de quibus Rom. in Martyrologio 2. die Ianuarij hæc recitantur: *Romę commemoratio plurimorum sanctorum martyrum, qui spreto Diocletiani Imp. edicto, quo tradi sacri codices iubebantur, potius corpora carnificibus, quam sancta dare canibus maluerunt.* Quod vero eo potissimum tempore, Imperatorij edicti incendio grassante in Hispania & sacri codices, & alij quoq; libri exusti fuerint, in quibus conscripta a fidelibus martyrum gesta continebantur, vehementer aliquando Prudentius indoluit hymno, quem de Hemeterio, & Cheledonio conscripsit, in quo iuste quidem conqueritur, in immani illo piorũ Codicum incendio plurima maximarum, recolendarumque virtutum exempla perijsse. Sed ipsius carmina lector excipe:

Complures Christiani pro tuendis sacris codicibus martyriũ subierunt.

Mart. Rom. die 2. Ian.

Prudentius hanc sacrorũ codicum iacturam vehemẽter deflet.

O vetustatis silentis
Obsoleta obliuio,
Inuidentur ista nobis
Fama & ipsa extinguitur:
Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit:
Ne tenacibus libellis
Erudita secula
Ordinem, tempus, modumque
Passionis proditum
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Ad quod item Isidorus alludit in Missali Gothico eodem festo cum de histo-

ria martyrum ageret, quam tyrannorũ furor perdidit: *Non illas*, inquit, *paginas negligentia perdidit, nec casus aboleuit, nec vetustas cariosa corrupit, sed malitia persecutoris inuidit*. In vastissimo autem illo haud satis vmquam deplorando sacrarum scripturarum naufragio, recolenda martyrum acta funditus perijsse haud asserendum est, sed diminuta quidem ac mutilata eadem fuisse, quod & Gregorius Turonensis affirmat: *Multi quidem*, inquit, *sunt martyres apud Vrbem Romam, quorum historię passionum penitus nobis integrę non sunt delatę*. hæc Gregorius.

Haud omnia mart. acta penitus deleta, sed diminuta dumtaxat supersunt.

Tur. de glor. mart. c. 40.

16 Fideles autem consueuere in beatorum martyrum natalitijs, eorum acta repetere, & sacrificia Deo in eorumdem honorem offerre, vt diserte Cyprianus testatur ad presbyteros, & diaconos Carthaginenses hæc scribens: *Denique & dies eorum, quibus excedunt, adnotate, vt commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus: quamquam Tertullus fidelissimus, & deuotissimus frater noster, pro certa solicitudine, & cura pia, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit, & scribat, & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt; & iam celebrantur à nobis hic oblationes, & sacrificia ob commemorationes eorum: quæ cito vobiscum Domino propitio celebrabimus*. hæc Cyprianus, qui vt martyrij pro Christo subeundi auidissimus, ita pariter sanctorũ Martyrum honori, ac cultui deditissimus semper extitit.

Acta martyrum in eorũdẽ natalitijs relegi solita.

Cypr. ep. 37. ad presb. & diac. Carth. in edit. Pamel. 37.

17 Reponebantur igitur Ecclesiasticis in tabulis, ingẽti præhabito in singulis exacte perquirendis studio, beatorum Martyrum nomina, teste Augustino. Verum cum decem persecutionum tempore, quas Dei Ecclesia constantissime pertulit, in infinitum prope Martyrum numerus adauctus fuerit, publici conscribendi Martyrologij (vt Baronius asserit) occasio suborta est. Huiuscemodi autem tabulæ a Tertulliano fastorum nomine nuncupantur, vt optime eruditeq; Pamelius adnotauit. Isthęc igitur Tertullianus ait: *Habes tuos census, tuos fastus, nihil tibi cum gaudijs seculi*. Quos autem fastos Ecclesiasticos appellat, eas vtique tabulas subintelligere voluit, *in quibus Christianorum*, vt Baronius inquit, *solemnitates, ipsaque natalitia martyrum certis diebus prænotata haberentur, è quibus Martyrologij conscribendi profluxit origo*.

Tabulæ Ecclesiasticæ in quas martyrum nomina referebantur.

Aug. l. de sa. virg. c. 40.

Bar. in Mart. Rom. c. 4.

Pamel. in ep. 57 Cypr. Tertul. lib. de cor. mil.

Bar. in Mart. Rom. c. 4.

18 Quis vero nesciat, vt rem altius repetamus, quo detestanda gentilium in Christianos sæuitia peruenerit, vel enim ex eo conijcere lector queat, quod haud vnus in Vrbe exercendæ carnificinæ locus destinatus esset, sed pluribus, & præcipuis quidem in locis eadem iugiter exerceretur, quod Prudentius carminibus illis, satis ad rem expressit.

Loca plura in Vrbe martyrum carnificinæ destinata olim erant

Non contentus humũ celsæ intra mœnia Romę
Tingere iustorum cædibus assiduis.
Ianiculum cum iam madidum fora, rostra, Suburram
Cerneret eluuie sanguinis effluere.

Prud. in peristi. hym. 2.

19 Certe quam immensa Romæ potissimum sub vna Diocletiani persecutione Christianorum strages, & quam ingens martyrum numerus extiterit, vel ex edicto, quod eiusdem iussu promulgatum est, conijci potest; quo videlicet sancitum est, ne quidquam illis vendi, neq; alia naturæ necessaria impartiri liceret, quod, vt Baronius ait, tum in Oriẽte, tum in Occidente ab ijsdem Augustis scriptum fuisse, certa ac fidelia martyrum acta demonstrant: nam de Gallijs perspicue testatur Beda, qui versu scripsit acta Iustini martyris, in quibus hæc inter alia:

Diocletian. nemini nisi thus Idolo prius offerenti quid vendi mandat.

Baron. t. 2. an. 286. n. 31.

Et ne quisquam potuisset
Contutari latebris,
Vbique componebantur
Hoc modo insidiæ,
Quæ euntes compulissent
In ius idololatriæ.
Nec illis emendi quicquam,
Aut vendendi copia,
Nec ipsam hauriendi aquam
Dabatur licentia,
Antequam thurificarent
Detestandis idolis.

Beda to. 3.

Hæc Beda. Eo vsque autem Diocletianæ persecutionis acerbitas, quæ haud in Vrbe dumtaxat, sed in terrarum orbe vigebat, progressa est, vt idem Imperator iugi Christianorum sanguine Christi fidem a se penitus iam ex orbe deletam, obliteratamq; fuisse arbitratus haud

Bar. to. 2. an. 304. n. 9.

haud obscura huius rei monumenta erexerit, sed nobis isthæc ex Baronio accipienda sunt: *Et perinde*, inquit Baronius, *ac si cum hominibus, & non cum Deo bellum gestum esset, creditum à gentilibus fuit Christianam fidem esse penitus subiugatam: quamobrem veluti gloriosæ victoriæ titulis, & summarum laudum excellenti præconio longeque sublimiori cognomine, quam Parthico, Gothico, atque Germanico, de subactis, deletisque penitus Christianis columnas erexerunt. Cluniæ enim in Hispania in nobili columna hæc inscriptio legitur:*

Idem se Christianorum nomen extinxisse frustra, & falso gloriatur

DIOCLETIAN. IOVIVS. MAXIM.
HERCVLEVS CÆSS. AVGG.
AMPLIFICATO PER ORIENTEM,
ET OCCIDENTEM IMP. ROM.
ET NOMINE CHRISTIANORVM.
DELETO, QVI REMP.
EVERTEBANT.

Rursus ibidem altera, quæ extat, inscriptio hæc habet:

DIOCLETIAN. CÆS. AVG.
GALLERIO IN ORIENTE ADOPT.
SVPERSTITIONE CHRISTI VBIQVE
DELETA, CVLTV DEORVM
PROPAGATO.

Leguntur hæc etiam Areuaci Hispaniæ in columnis pluribus. At non tantum in Hispania eiusmodi fuisse de Christiana religione prostrata erecta trophæa, sed toto orbe Romano similiter factitatum existimamus: sed in odium impietatis, & impiorum principum reddita Ecclesiæ pace eadem penitus fuisse deleta. Hæc autem relicta memoriæ causa non sine nutu diuino, vt eiusmodi monumentis immanitas persecutionis intelligi possit, & ex his plane existimare iure liceat, maiora admodum esse, quæ de martyribus tunc passis diuersis in locis scripta habentur, quam quæ tunc à prouinciarum Præsidibus facta sunt. hæc Baronius ad acerbam illorum temporum faciem legentibus repræsentandam expressit.

Aldus Manut post schol. in Comment. Cæs. necnon Adolph. mar. in Diocl.

Trophæa de Christiana religione subiugata à gentilibus toto orbe inaniter eriguntur.

20 Sub ipsa autem Domitiani potissimum tempora, vt rem altius repetamus, & funesta execrandaque Neronis, ac aliorum persecutorum taceamus, Christianos sæuissime exagitatos fuisse constat: ex quo tunc sanctus Clemens Papa (vt diximus) notarios septem instituit, septemque Vrbis regiones eisdem diuisit, qui (quod liber de Romanis Pontificibus nomine Damasi habet) *acta martyrum solicite, & curiose per regiones quisque suas perquirerent, atque conscriberent.* Verum cum persecutio a Domitiano Imperatore excitata Christianos omnes vbique terrarum impeteret, acrius tamen in eos, qui tunc Romæ agebant, grassata est, quod & ipsimet ethnici scriptores testantur, vt Eusebius quoque scribit his plane verbis: *Tanto vero temporibus illis, quæ supra demonstrauimus, nostræ fidei doctrina splendescebat, vt ij etiam scriptores, qui à sermone & disciplina religionis nostræ videntur prorsus alieni, historiarum suarum monumentis cum persecutionem, tum martyria, quæ id temporis gesta erant, tradere minime grauati fuerint.* De externis enim scriptoribus, Tacitus Domitiani crudelitatem perstringens, Christianorum martyria satis expressisse videtur, dum in vita Iulij Agricolæ, qui ante ciuium funera è vita decesserat, hæc ait: *Non vidit Agricola obsessam curiam, clausum armis senatum, & eadem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum fœminarum exilia, & fugas.* hucusque Tacitus Christianos vtique tam mares, quam præclarissimi generis fœminas, ex quorum numero alij tormentorum vi exagitati, alij in Insulas deportati fidei testimonium dedere, his verbis subintelligens, veluti digito præmonstrat.

Bar. to. 1. an. 89.

Domitiano Principe Christiani sæuissime exagitantur.

Illa tempestate Clemens Papa septem notarios martyrum actis scribendis Romæ creat.

In Vrbe persecutio maxime sæuit. *Euseb. l. 3. c. 14*

Id testatur Tacitus Domitiani sæuitiam perstringens.

Tac. in vita Iul. Agrip.

21 Iuuenalis item eadem funestissima tempora carminibus hisce ad luctum captatis deplorat:

Qua fornace graues, qua non incude catenæ?
Maximus in vinclis ferri modus; vt timeas, ne
Vomer deficiat, ne marræ, & sarcula desint.

Quibus plane verbis patentibus vtique apertique notis Domitiani in Christianos debacchantis sæuitiam descripsit: insontium autem iniurias Deo tandem vlciscente, gladio eumdem sublatum fuisse affirmat, hanc vnam videlicet necis eiusdem causam assignans, quod bellum cerdonibus, id est, Christianis immanissimum, omne contra fas indixisset. Sed eiusdem carmina hic in medium proferre libet:

Atque vtinam his potius nugis tota illa dedisset
Tēpora sæuitiæ, claras quibus abstulit Vrbi
Illustresq; animas impune, & vindice nullo,
Sed perijt, postquā Cerdonibus esse timendus
Cœperat, &c.

Hæc, inquam, Iuuenalis exacte immanē aduersus Christianos excitatam ab Impera-

Iuuenalis eiusdem crudelitatem etiam notat.

Idem ob sæuitiā in Christianos illum male perijsse cantat.

Iuuenal. Sup. cit.

pera-

peratore persecutionem lectori ob oculos proponens. Ex quibus lector perspicue vides, haud vno nostrorum testimonio scriptorum gloriosa beatorum martyrum certamina, sed ipsismet gentilibus vltro conscribentibus, palam fieri, & satis superque comprobari, vt veritas ipsorummet inimicorum ore, ac calamo, tamquam lydio explorata lapide, inter funesta persecutionum tempora magis magisque elucescat.

22 Porro quam diris, exquisitisque tormentorum generibus vbique terrarum Gentiles in Christianos desæuire consueuerint, vt eos a fidei cultu abductos ad insanam Idololatriæ superstitionem compellerent, verbis exponere superuacaneum est. Id enim antiqua Martyrum acta (quorum mentio hic est) satis, superque legentibus inculcant: sed audi quid Cyprianus de gentilium rabie aduersus insontes Christianos proclamat: *Admouet*, inquit, *in laniandis corporibus noua tormenta, excogitat nouas pœnas ingeniosa crudelitas, &c.* Consule itidem quid Eusebius pari verborum pondere aduersus gentilium immanitatem intorqueat: *Has quidem*, inquit, *pœnas ingeniosi illi, & æqui scilicet Iudices, quo suam solertem indolem, & ingeniorũ acumen ostenderent, & perinde ac si singulare quoddam sapientiæ specimen in ea re eluxisset, attentius excogitarunt, atque in nouis suppliciorum generibus adinueniendis, non aliter atque in certamine præmia assequi laborabant, seque inter ipsos superare obnixe contendebãt.* hæc Eusebius. Sed quid de Christianis ad illos Tertullianus in Apolog. in fine? *Exquisitior*, ait, *quæq; crudelitas vestra illecebra est magis sectæ; plures efficimur, quoties metimur à vobis, semen est sanguis Christianorum.* & idem alibi: *Crucibus, ac stipitibus impositis Christianos: vngulis deraditis latera Christianorum: ceruices exponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos* (idest clauos) *ad bestias impellimur; ignibus vrimur, in metalla damnamur, in Insulas relegamur.* Sed infra, barbaram furentis in eosdem Christianos populi insaniam acutissimis verbis describit: *Quoties*, inquit, *in Christianos desæuitis partim animis proprijs, partim legibus obsequentes? quoties etiam præteritis vobis suo iure nos inimicum vulgus inuadit lapidibus, atque incendijs?* Insuper etiam idem Tertullianus rationem affert, cur ipsis adeo gentilibus Christiani exosi haberetur, quod nimirum tanquam homines prorsus inutiles, & nulli Reipublicę commodo apti, parum admodum detrimenti ex eorumdem nece terrarum orbi proueniret: *Sed alio quoque*, inquit, *iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotijs dicimur.* Sed vt inde citatus auctor pro Christianis ad rem optime argumentatur, cum à criminibus quidem vacare, ac vitijs immunes fore, Christianorum otium esset, & è contra gentilium ipsorum negotiũ, & in humanis solertia, quam tanti faciebãt, computaretur, nempe turpitudinibus se vltro polluere, ac delictis enormibus operam dare, magnum profecto lucrum erat his calumniarum notis, insontes alioqui homines canino gentilium ore suggillari, quippe, vt idem subtexit: *His esse infructuosos magnus fructus est.* Verum quam ingeniosa olim crudelitatis adinuenta gentiles passim ad excruciandos homines excogitarent, ipsimet Ethnici scriptores asserunt, quæ quidem singula in Christianos præsertim exerceri consueuisse, nemini ambigendum videtur; sed Baronium, vbi de SS. Primo, & Feliciano martyribus agit, qui diuersa, ac exquisita perferentes tormenta, gladio tandem consummati sunt, isthæc enarrantem in suis ad Mart. notis audiamus: *Inuehitur & Seneca in exquisitã tormentorum inuentionem eo libro, quem de Clementia scripsit ad Neronem c. 25. Multiplicia exquisitorum tormentorum genera recenset Iosephus lib. de Machab. ad Polyb. cuius hæc sunt verba: Singula proferri in medium tormenta mandauit: exhibentur itaque Rotæ, radij, vngulæ, rotabula, catapultæ, lebetes, catastæ, frixoria, digitaria, pugillaria, manus ferreæ, subulæ, succensoria, ollæ æneæ, sartago; hæc illis esse nomina reperimus, &c. Hæc Iosphus de his, quæ spectant ad exquisita tormentorum genera: sed ex textu, & versione Erasmiana aliter tamen se habet communis Græca editio, quæ habetur præ manibus, quam ad verbum fere recitat Gregorius Nazianz. in orat. de Machab.* hucusque Baronius de multiplici suppliciorum genere, ac de pœnalibus instrumentis ad homines excruciandos carnificum manu adhiberi consuetis, de quibus scriptores satis luculentos tractatus edidere, & præ cæteris Antonius

[Margin notes, left column: Immanis gẽtiliũ ad Christianam religionem delẽdam sæuitia. — S. Cyprian. ad Demetrian. — Euseb. hist. l. 8. c. 24. — Sed quo magis prẽmitur, eo felicius, fœcundiusque excrescit. Tertull. in Apolog. c. 12. — Idem in Apol.]

[Margin notes, right column: Apol. c. 47. — Baron. t. 2. an. 201. — Tertull. — Varia tormẽtorum genera in Christianos excogitata. — Baron. in not. ad Mart. die 9. Iun. — Sen. lib. de Clem. c. 25. — Ioseph. lib. 6. Machab. ad Polyb.]

Ant. Gallon. de cruciat. martyrum.

nius Gallonius nostræ Congreg. Presb. qui de sanctorum Martyrum cruciatibus volumen inscripsit.

Lapides magni ponderis martyrum pedibus ad eos torquendos appēdebātur.

24 Vnum hic subtexere visum est, ipsa videlicet immanium lapidum pondera excruciandis martyrum corporibus, & ad dissoluendas ipsorum membrorum compages olim inseruisse, vt ex his plura, quæ adhuc extant, & iugi Christianorum veneratione coluntur, fidem intuentibus faciunt: hi quippe Lydij instar lapidis ad inuictam Christianorum patientiam, aureamque beatorum hominum charitatem explorandam extitere; his ponderibus ad trutinam appensi constantes adinuenti, probatique sunt ab eo, *qui fecit omnia in numero, pondere, & mensura*; his, inquam, lapidibus ipsimet viui lapides expoliti in cælestis Hierusalem ædificio supremi manu artificis inseri, atque aptari meruere, vt canit Ecclesia.

Sap. c. 11. n. 21

In Hymno de dedicat. Ecclesiæ.

Tunsionibus, pressuris
Expoliti lapides
Suis coaptantur locis
Per manus artificis
Disponuntur permansuri
Sacris ædificijs.

Eorum plurimi Romæ visuntur, & in veneratione habentur.

Visuntur autem vsque nunc, & frequenter quidem in martyrum Ecclesijs, & apud sepulchra eorumdem locata subsistunt pretiosa hæc lapidum pondera, cum cætera pœnalium suppliciorum instrumenta raro alicubi in præsens appareant; sed de lapidibus istis Baronius in suis ad Martyr. notis consulendus est, qui hæc ait: *Frequens est reperiri in actis martyrum, eosdem inter alia cruciamenta ponderibus aggrauatos. Qualia autem fuerint isthæc lapidea pondera Romæ in Basilicis Apost. alijsque in Ecclesijs posita inuisuntur: Nimirum ingentis ponderis lapides rotundi, vel oblongi, ferreum annulum saxo impactum habentes, quo immittatur funiculus ad ligandum, & suspendendum ad pedes, vel manus in sublime. Miratus sum cuiusdam sententiam, qui putaret globos illos lapideos non ad inferenda cruciamenta, sed ad pensanda onera fuisse compositos: nesciens quod quæ erant huiusmodi, habebant inscriptam notam numeri, vt tradunt Isidorus lib. 19. Origin. & Alciat. de pond. cap. 1. & alij. Eiusmodi globus lapideus à Iosepho lib. de Machab. ad Polyb. orbiculare appellatum videtur, de quo his verbis: Inhumana crudelitate aliquid maius excogitat: orbiculare in medium afferri iubet: hinc cum pedes vna cum manibus deorsum colligati fuissent, sanctum quoque chorda orbiculari ventrem circumcingente in altum vsque contrahit, nec mora, separatur à sede sua dorsi iunctura, crura cum brachijs extrahuntur, eijciuntur humeri, sicque singulis neruis disiunctis soluitur martyr inuictus. Hæc Iosephus ex versione Erasmiana. Diuersa ab his erant illa pondera, quæ lege XII. Tab. exhibebantur debitoribus: erant enim compedes, de quibus Gellius lib. 20. c. 1. in fin. vbi hæc inter alia: Vincito autem neruo, aut compedibus quindecim pondo non minore; aut si volet maiore vincito. Vetuit Constantinus Imperator admoueri pondera debitoribus lib. 3. de exact. C. Theod. Meminit & Cassiod. Var. lib. 11. c. 40. de his ponderibus reos aggrauantibus.* Hæc tibi studiose Lector ex Baronio delibanda voluimus, vt præclara martyrum, ac martyriorum monimenta ex conscriptis eorumdem actis in medium contemplanda proponantur.

Bar. ad Mart. Rom. die 15. Septemb.

Lapidum eorumdem descriptio, & tormentum.

Ijdem vocātur globi lapidei, & orbicularia.

Pondera alia debitoribus ex lege XII. tab. olim admouebantur.

Acta martyrū summa sollicitudine fideles colligunt, & tuentur.

25 Et pari quidem olim studio (vt quod verum est fateamur) martyriorum acta, ac martyrū reliquiæ, & ipsa pœnarum instrumenta a Christianis ad seruandum legebantur; nullus autem, vt putamus, ignorat, ex ijs quæ hactenus recensita sunt, quam alacres, quam læti, quam diuites Christianæ fidei cultores eiusce modi sarcinis, ac paginis onusti domum remearent. Ex martyrum quippe reliquijs, quanti martyriorum notitia apud Christianos fieret, merito computari potest; vbi enim quis ad martyrium vna ex vrbe ad aliam ex remotissimis quibusq; orbis terrarū regionibus, & Romam deniq; abduceretur, qui feruentiores erant, eundem comitari, laboranti iugiter præsto esse, omne martyribus obsequium impendere, eorumdemque martyrijs præsentiam vltro exhibere, & qui eorumdem passiones conscripturi erant, quæcumq; dicerent, dum secretiora intra carcerum septa tormentorum vi de ijsdem quæstiones haberentur, inquirere, singula postmodum in acta fideliter relaturi, diligenterque adnotare consueuerant. Quis enim nesciat (vt exemplo res comprobetur) Antiochenos Romam vsque Ignatium Episcopum huius rei gratia prosecutos fuis-

Ignatium Antiochenū vinctum Romā pergentem ad eius gesta scriptis excipienda sequūtur.

fuisse, vt eius reliquias, & eiusdem Martyrij acta, prout viderant, secũ referrent. Ossa enim, quæ a leonum dentibus superfuerãt, & singula, quæ interim acciderant a Christianis excepta sunt; quippe Syri, qui vinctum eumdem Romam venientẽ comitati fuerant, Antiochiam subinde sacra pignora ouantes magno cum gaudio vna cum gestis ipsimet oculati nobilissimi eius martyrij testes retulerunt. Sed hic ipsum præstat audire Chrysostomũ, Antiochenos hac super re gratulabundis vocibus sic alloquentem: *Exiguum ad tempus vobis eum ademit Deus, sed maiore cum gratia restituit, & quemadmodum pecuniam mutuantes, cum fœnore ea reddunt, quæ acceperunt: sic etiam Deus preciosum hunc thesaurum paulisper suscipiens, vt ostenderet Romæ, maiore cum gloria illum vobis retulit. Emisistis eum Episcopum, & martyrem recepistis: emisistis cum precibus, & cum coronis suscepistis: nec verò vos soli, sed cunctæ, quæ interiectæ sunt Ciuitates. Quomodo enim eas affectas existimatis, cum reportatas reliquias cernerent: quẽ voluptatis fructum percipere? quanta lætitia gestire? quam faustis vndique acclamationibus coronatum amplecti? quemadmodum pugilem generosum, qui omnes deuicerit aduersarios, spectatores è cauea cum plausu consurgentes sublimem statim excipiunt, nec terram attingere patiuntur; sed humeris sublatum innumerabilibus laudibus exornantes domum reportant: sic quoq; sanctum illum omnes ex ordine Ciuitates ab Vrbe relatum suscipientes, humerisque gestantes Antiochiam vsque sunt comitatæ, martyrem coronatum celebrantes, diabolum deridentes, quod è contrario illi versutia successisset. Et tunc quidem cunctis illis ciuitatibus profuit, documentoque fuit, & patriam hanc vsque in præsentem locupletauit.* hucusque Chrysostomus de celebri reliquiarum ipsius facta tunc translatione, quas positas fuisse in suburbijs Antiochiæ ad Portam Daphniticam auctor est S. Hieronymus.

Chrys. ser. de S. Ignat. t. 5 in fin.

Apostrophe S. Chrysostomi ad Antiochẽses corpus S. Ignatij Antiochiam celebri pompa reuehentes.

Hieron. de script. eccles. in Ignat.

26 Interim vero, quod Chrysostomus ait, hanc scilicet translationem solemniter omnium plausu, concursu, & accursu peractam fuisse, cum tamen antiquo iure Romanorum (vt Baronius asserit) defunctorum reliquias transferri prohibitum esse constet, scribatque Plinius his temporibus ad Traianum pro ea re impetranda, collegium Pontificum adiri solitum, dicẽdum est Christianos eiusmodi licentiam nulli parcentes impensæ ingenti pecunia redemisse, quod & de ipsis martyrum actis sæpe contigit. Pecunia autem distrahere Gentiles consueuisse Martyrum reliquias, in Martyrologio Romano adnotauimus. *At* (inquit Baronius) *sicut qui nuper, licet vinculis alligatus, cum duceretur ad bestias magno honore (vt vidimus) à ciuitatibus, per quas transiret, fuit affectus; ita Deo sic disponente cum ab ijsdem, qui eum Romam ad martyrium fuerant comitati, Antiochiam reduceretur, factum est, vt eadem loca, & ciuitates eidem occurrentes, quem vinctum magno fuerant honore prosecutæ, eumdem corona martyrij redimitum exultantes vbique susciperent.*

Mortuorum reliquiæ trãsferri per iura Rom. non licuit.

Plin. lib. 10. ep. 75.

Ignatij mart. reliquiæ magno honore Antiochiam referuntur.

Baron. t. 2. an. 110. n. 6.

27 Porro ignei, inuictique Martyris Ignatij reliquias Antiochiam perlatas, & in suburbio (vt dictum est) in Cœmeterio collocatas permultis, magnisque postmodum coruscasse miraculis Chrysostomus his plane verbis testatur: *Non aliter quam thesaurus quidam perpetuus, qui quotidie exhauritur, & nunquam deficit: sic etiam beatus hic Ignatius cunctis ad se accedentibus benedicens, fiducia, & strenua alacritate, magnaque fortitudine plenos remittit domum. Itaque non hodie tantum, sed quotidie confluimus spirituales ex eo fructus percipientes: quisquis enim cum fide ad illum accedit, magnis afficitur beneficijs. Sanctorum enim non modo corpora, sed ipsi loculi, & monumenta spirituali gratia conferta sunt.* Hæc & alia plura de cultu reliquiarũ beatissimi Episcopi Chrysostomus: *Videas itaque ex his* (subdit ad rem Baronius) *quanti fecerint Christiani huius temporis (omnes haud dubium Apostolorum discipuli) reliquias sanctorum Martyrum: dum sæuiente licet persecutione nil veriti inuidiam, sæuitiamq; gentilium, nec viarum pertæsi difficultates, & longitudinem Roma Antiochiam vsque ea magna veneratione, & lætitia retulerunt, & loco honestissimo collocarunt.* hæc ille de præcipuo reliquiarum cultu, quæ nostris hisce paginis vltro, libenterque inserere voluimus, vt inde Lector probe intelligat, quo studio Christiani colendis martyrum reliquijs, & colligendis recolendisque pariter sacris martyriorum, ac certaminum actis nulla, vel impensa itinerum, & incommodorum habita

Innumeris coruscant miraculis.

Chrys. ser. 5. de S. Ignat.

Baron. t. 2. an. 110. n. 8.

bita ratione, insisterent, vt eadem acta postmodum oculis excepta, posteris promulganda seruarentur.

Acta martyrũ tot periculis amittendi obnoxia in suorum quæque sepulchris prudenter condebantur.

28 Cum igitur Dei Ecclesia tanto labore, ac solicitudine, vt supra dictum est, colligendis, conscribendisque martyrum actibus ab antiquis temporibus sedulo institerit, ingentique Christianorum damno, dæmone insufflante, sacras martyrum historias, ac recolenda Christi pugilum gesta execrandis gentilium, & immanissimi Diocletiani edictis inter tot scriptorum incendia magna ex parte deperire contigerit, & deinde subdola hæreticorum arte hæc, quæ è flammis supererant, corrupta ac deprauata fuerint, sapienter quidem sibi Christiani consuluere, vt martyrum acta, quo tutius posteritati illibata reseruarentur, & ad fidelium manus deuenirent, clam intra tumulos, iuxta ipsorummet martyrum corpora, inæstimabilium instar sarcinarum, ac pretiosissima veluti reliquiarum pignora, solerti ac cauta manu excerpta reconderent, ac vno eodemque honore martyriorum acta prosequerentur, quo sacra scripturarum volumina venerabantur, quæ in secretario quodam iuxta altare seruari olim in Ecclesia mos erat, Paulino teste, cum de Nolana a se erecta Ecclesia agit, vbi de sacris Scripturis vir diuinus hisce carminibus meminit, quarum ad læuam altaris partem, volumina custodiri consueuisse testatur:

Paul. ep. 12. ad Seuerum.

Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.

Hæc vtique Paulinus de secretario sacrorum librorum.

Cur gesta martyrũ ad eorumdẽ cadauera apponerentur.

29 Condigne igitur Christiani apud martyrum corpora, eorundem gloriosa certamina scriptis exarata, ad perenne fidei monimentum seruari voluere, vt luctis, laboribus, ac certaminibus, quæ paginis ad viuum exprimebantur, ipsamet corporum præsentia, quibus vulnera quondam inflicta fuerant, fidem omnimodam conciliaret, eosdemque veros, germanosque Christi martyres tanquam sigillo quodam ab antiquitate transmisso demonstraret, meritoque iugiter honore colendos, cum ad posterorum manus haud dubia eorumdem acta vna cum corporibus tandem venirent. Hæc quippe haud vllo æquiparanda pretio scriptorum fragmenta, ne vlla deinde temporum iniuria exciderent, in ipsismet martyrum sepulchris velut quid omni sanctitate conspicuum ad posteros per manus quodammodo transmittenda ponebant: quin immo iuxta propheticum illud regij Vatis oraculum: *In memoria æterna erit iustus:* conscripta iustorum gesta, & gloriosa athletarum Christi certamina posteritati, immo æternitati consecrabant. Id autem tum experimento comprobatur, tum ex conscriptis martyrum actis, quæ nunc præ manibus sunt, pio studiosoque lectori luce clarius patebit, quod a nobis pariter erit suo infra loco dicendum.

Psal. 111.

Gesta Leontij mart. vna cum ipso sepeliuntur. Sur. t. 3. 16. Iun.

30 In primis autem, vt instituti proposito insistamus, de celeberrimo martyre Leontio isthæc, quæ sequũtur, apud Surium videre est: *Hæc commentaria beati martyris Leontij Cyrus quidam scriba in tabulis plumbeis conscripsit, & apud sancti martyris monumentum ea deposuit.* Quo vero solicitudinis studio sanctissimi Episcopi in id incumberent, memoria repetendum est, quod de conscripto beatorum Nazarij & Celsi, Geruasij item & Protasij martyrum gloriosi certaminis libello, monimentisque perpetuis consignando Syrus Episcopus Ticinensis miræ vir sanctitatis Iuuentio iniunxit, vt ex M.S. codice Vat. his verbis constat: *Supernæ vos ardor charitatis detineat, & erga Christi martyrum reuerentiam vinciat, vt corpuscula fratrum nostrorum martyrum Nazarij & Celsi, quorum sanguis pro Christi effusus est nomine, dignæ sepulturæ cum maximo honore tradantur, atq; epitaphium certaminis eorum sacris apicibus conscribentes simul recondite. Protasium vero & Geruasium dignissimos confessores, qui à pestifero præside clausi carcere detinentur, cum pro Christi fide & ipsi martyrio coronati fuerint, debito honore, & merito condientes, certaminis eorum libellum pro futuris temporibus ad laudem, & gloriam Domini nostri Iesu Christi, & gloriam ipsorum, ad capita eorum reponite.*

Syrus Episc. Ticinen. acta Nazarij vna cum corpore eius sepulchro condi mandat.

M.S. Cod. Vat.

Gesta item Protasij, & Geruasij.

31 Ibidem vero subditur, eidem Iuuentio, priusquam illuc perueniret, innotuisse, sanctorum Nazarij & Celsi corpora vna cum descriptis eorumdem martyrum actis a Christianis sepulturæ demandata esse, ea prorsus ratio-

tione, qua ipſimet beatiſſimi martyres faciendũ iniunxerãt, quod totum prænotata hunc in modũ hiſtoria proſequitur:

Idem Nazarius geſta ſua conſcripta penes ſe ſepeliri Ceratio in ſomnis iubet.

Conſequens vero quidam philoſophus ſanctum Nazarium, ab initio ſcripſit libellum certaminis eius, quem ſeruans apud ſe fideliter retinebat. Iuſſus autem in ſomnis à ſanctis, dedit illum Ceratio, cui ſancti dixerunt: Abſconde libellum certaminis noſtri ad caput noſtrum vſque in diem, quo Dominus noſter voluerit demonſtrare nos, & accipiens libellum cum feſtinatione, conſecrauit eum ad caput ſanctorum martyrum. hæc ibi. En quam ſolicite id inuicti martyres præſtiterint, vt ad promouendos ad virtutem animos, quæ ipſi pro Chriſti tormenta pertulerunt, conſciptis, ſeruatiſque martyriorum libellis, tandem aliquando ad Fidelium notitiam deferrentur.

Epitaphiũ S. Agathæ Angeli tabulæ marmoreæ inſcribunt eã, que ad caput eius ponunt.

32 Celebre autem eſt, quod de nobiliſſima virgine, ac martyre Agatha in eius geſtis apud Surium deſcriptis narratur; hæc quippe cum glorioſum conſummaſſet pro Chriſti fide certamen, ipſimet Angeli è cælo aduenientes, ſepulchralem inuictiſſimæ martyri titulum inſcripſere, qui eiuſdem conſtantiam, puritatem, ſanctitatemque admirandam hominibus vltro conteſtaretur, marmoreamque tabulam triumphalibus inſculptam notis ad ſacrum eiuſdem caput trophæorum inſtar erexere. Sed hic ex Metaphraſte hiſtoriam repetamus:

Sur. die 5. Feb.

Peractis autem precibus (virgo nimirum) *protinus tradidit ſpiritum: adeo vt populus cum audiſſet, venerit cum omni ſtudio, & reliquias ſanctæ martyris cum omni reuerentia, & honore depoſuerit. Quidam vero adoleſcens habens ſecum pueros numero centum pulcherrime veſtitos, & qui erat ſimiliter ignotus ijs, qui habitabant ciuitatẽ Catanenſium, cum veniſſet in locum, in quo ſitum erat ſanctum eius corpus, tabulam quam apportauerat marmoream capſæ impoſuit, ſic inſcribens: Mens ſancta, honor in Deum voluntarius, & patriæ redemptio. Quam cum tuto intus depoſuiſſet ad caput ſanctæ Virginis, receſsit, & non amplius apparuit in ciuitate, adeo vt nonnulli eum ſuſpicarentur eſſe angelum.* Hæc apud Surium Metaphraſtes; ex quibus Angelorum quoque manu ſepulchrales martyribus titulos honoris gratia inſcriptos, erectoſq; interdum fuiſſe manifeſtum fit. Angeli enim, quibus, vt Cypr. ait, *cognata eſt virginitas*,

Cypr. lib. de Virgin.

eis potiſſimũ, qui ad virginitatis coronã martyrij palmam adiunxere, obſequium omne impendere, ipſa inter funera non deſtiterunt: ſicut enim corpus Catharinæ Virginis Alexandrinæ in monte Sinai ſepultura donauerant; ſic Catanenſi Agathæ, quæ duplici, virginitatis, & martyrij, palma præfulſit, ſepulchralem titulum pari triumpho erexere.

Acta Geruaſij & Protaſij mart. ad eorũdem capita in tumulo poſita S. Ambroſius reperit. S. Ambr. de SS. Geruaſ. & Protaſ.

33 Huc pariter referenda ſunt, quæ de Geruaſio & Protaſio martyribus Ambroſius affirmat: *Peruenimus*, inquit ille, *ad arcam, quam ſanctus promiſerat Paulus (hic enim Apoſtolus Epiſcopo apparuerat) quam aperientes, inuenimus quaſi ipſa hora poſitos ſanctos, miro odore fragrantes. Ad quorum caput illum libellum inuenimus, in quo erant hæc per ordinem vniuerſa conſcripta.* hucuſque Ambroſius, a quo deinde recolendus de celeberrimo Geruaſij & Protaſij martyrio libellus ſubtexitur. Idem plane de inſigni martyre Iuliano narratur, qui ſub Decio martyrio coronatus eſt; de quo Petrus de Natalibus hæc ſcribit:

Acta item Iuliani mart. in eiuſdem ſepulchro reperta. Petr. de Nat. l. 6. 141.

Patefacto leuiter tumulo corpus ſancti Iuliani martyris vna cum veſtibus omnino incorruptum inuenit. Paſſionis quoque epitaphium conſcriptum ibidem repertum coram omnibus legit, &c.

Epitome geſtorum S. Valentini Epiſc. laminæ plumbeæ inſcripta iuxta corpus eius inuenta. Sur. t. 4. 4. Aug.

34 Porro de Valentino Patauij Epiſccpo, qui ſanctitate præfulſit, hæc Surius: *Ipſo autem ſancti Valentini Pontificis inuento corpore noſtris temporibus in Eccleſia Patauienſi, iuxta illud reperta eſt tabula plumbea, in qua continebantur ſcripta ſtrictim, & vt vix poſſint intelligi, eius ſanctiſſima geſta, &c.* His addi poſſunt, quæ de ſanctiſſimo viro Donatiano Rhemenſi Epiſcodo Molanus in ſuo Indiculo recitat,

Geſta Donatiani Epiſc. in tumulo cum illo cõduntur.

poſitam nimirum *fuiſſe in ſepulchro epiſtolam glorioſi eiuſdem martyris acta continentem.* Demum haud hic a nobis ſilentio inuoluẽda ſunt, quæ de Magno illo re pariter, ac nomine monacho Theodorus Abbas Campedonenſis apud Caniſium litteris cõmendauit; vbi hæc ait:

Et vitam Magni conſcriptã Theodorus Abbas ad eius caput in ſepulchro appoſuit. Caniſ. antiq. lect. t. 5. de S. Magno c. 38. & 39.

Purgato ergo ipſo ſarcophago, aſſumpſerunt ſanctum corpus, & recondiderunt in loco, vbi pariter ipſe ſibi oraculum conſtruxerat, & cooperuerunt humo, ponentes eius vitam in capite ſuo ſcriptam, virtutibuſque plenam, ſub auctoritate Theodori, ita: Ego itaque Theodorus, &c.

35 Verum hoc quoque ſtudioſus rerum antiquarum indagator adnotare

debet,

Nomina defunctorum tabulis marmoreis inſcripta intra tumulos olim recondi ſolita.

debet, in tumulandis defunctorum corporibus apud ſuperioris ſeculi homines, vtpote, qui ſacras martyrum reliquias haud vllo vnquam tempore obliterari cupiebant, interdum vſu quoque receptum fuiſſe, vt in interiori ſepulchri parte, vbi corpora recondebantur, defunctorum dumtaxat nomina tabulis vel teſtaceis, vel certe marmoreis inciſa reponerentur. Quocirca, vt rem exemplis conficiamus, in hiſtoria translationis Marcellini, & Petri martyrum, quæ a Surio digeſta eſt, marmoream in eiuſdem ſancti Marcellini ſepulchro tabulam, ad venerandum martyris caput poſitam fuiſſe legitur, quæ digniſſimum ipſius pro titulo nomen legentibus præſe ferret. In geſtis item venerabilis viri Landoaldi eundem apud Surium mentio fit de eiuſdem Landoaldi, & Amantij appoſitis in ſepulchro nominibus: *Inuenerunt autem*, inquit, *plures thecas, ſed vna erat, in qua ſanctus Landoaldus archipresbyter, & diaconus ſuus pariter tegebatur Amantius. Aderat & lapis ad capita eorum, nominibus ipſorum inſculptus*. hæc ibi.

Tabula marmorea SS. Marcellini, & Petri nomina præferens cū eis ſepelitur.

Sur. to. 2. 19. Mart.
SS. Landoaldo, & Amantio lapis eorū nominibus inſculptus in ſepulchro appoſitus.

36 Haud igitur martyrum dumtaxat ſepulchris titulus, eorumdemque nomen a Chriſtianis olim inſcribebatur, ſed ſanctorum quoque confeſſorum, ac Virginum (vt enarratum eſt) memoria, exculptis marmori notis in loco, in quo veneranda corpora reconderentur, poſteritati conſignabatur. Vt præcipue videre eſt in corpore S. Roſaliæ virginis Panormitanæ ex Regia ortæ proſapia, quæ cum in ſubterraneā altiſſimi montis ſpeluncam deuotionis, & humilitatis feruore ſuccenſa ſe recepiſſet, multoſq; ibidē annos varijs laboribus, atq; incommodis affecta vitam, incognita mundo, ſolique Deo nota, vixiſſet, ibidem tandem in oſculo Domini feliciter obdormiuit, ſed anno Iubilei 1625. ſub Vrbano VIII. Pont. Max. eius corpus eodem loco repertum, Panormitanam Ciuitatē a graſſante lue mirifice liberauit: inuentum autem ibi eſt vna cum ſacro corpore, inſcriptum pariter præclaræ Virginis, ac proſapiæ eiuſdem nomen, vt ex verbis a Martyrologio Romano in eius laudem recenſitis conſtat; quæ ſunt eiuſcemodi: *Panormi natalis ſanctæ Roſaliæ Virginis Panormitanæ, ex regio Caroli Magni ſanguine ortæ; quæ pro Chriſti amore paternum principatum, Aulamque profugiens in montibus, ac ſpeluncis ſolitaria, cæleſtem vitam duxit*. His ex Martyrologio in virginis laudem enarratis, nunc ſubtexenda videntur, quæ de ſepulchrali titulo ipſiuſmet virginis manu inſcripto Io: Baptiſta Ferrarius in lib. de Sanctis Italiæ his plane verbis recitat: *In antro nemoris S. Stephani apud Biuonam Op. hæc verba in marmore inſcripta leguntur: Ego Roſalea Sinibaldi Quiſquinæ & Roſarum domini filia amore Domini mei Ieſu Chriſti in hoc antro habitare decreui*. Ex quo, vt idem ſubdit auctor, nomen a Roſio pago habuiſſe videtur. En dignum & nunquam obliterandum nobiliſſimæ Virginis, quæ ſe mundo abdicauerat, & altiſſimæ pariter humilitatis, quę ſeculum ipſum dum viueret, iugiter latere concupierat, monimentum ipſiuſmet manu diſponente Deo marmori inſculptum, vt Roſalia nimirum, quæ viuens inter cauernarū latebras, & aſperrimæ vitæ ſpinas delituerat, vel mortua, immo iugiter apud Deum ad interpellandum pro populis viuens, è tenebris in lucem rediuiua & patriam, & omnem Chriſtianorum poſteritatem non lateret.

Et Confeſſorum, ac virginum nomina in ſepulchris eorumdē ponebantur.

S. Roſaliæ corpus vna cum eius ac proſapiæ nomine reperitur.

In Rom. Mart die 15. Iul.

Io. Bap. Ferr. in lib. Coſſ. Italia.
Titulus, nomē eius, ac patris ſuſceptumq; animi conſiliū præferens ipſiuſmet manu marmori inſculptus.

37 Qui plane mos iam recenſitis antiquorum exemplis inhærendo, hac quoque noſtra ætate ſeruatus eſt, vt nimirum intra arcam, in qua ſanctorum corpora reconduntur, nomen pariter inſculptus recludatur: nam cum an. Sal. 1639. venerandum Sancti Philippi Nerij Confeſ. Fundatoris Congr. Oratorij & Parentis noſtri corpus, quod incorruptum, illibatumq; poſt annos quadraginta quatuor, piorumque oculis contemplandum perſtitit, perpetuæ ſepulturæ demandandum eſſet, ne, dum populorum deuotio erga eundem ſanctum in dies augetur ob innumera, quæ iugiter eius meritis patrantur, miracula, pretioſum ſacri Corporis theſaurum, viris principibus eiuſdem reliquias ambitioſe expoſcentibus, poſthac mutilari, ac detrimentum pati contingeret, eiuſdem nomen in plumbi lamina inſculptum eſt, & publicum notariorum manu inſtrumentum memoratæ depoſitionis, quatuor interuentu teſtium inſcriptum eſt, cui ſinguli deinde Sacerdotes poſtquam ſubſcri-

Antiquus nomē ſepulchris imponendi mos in S. Philippi Nerij corpore condēdo hoc æuo obſeruatus.

Nomen eius laminæ plumbeæ à publico tabellione coram teſtibus iuratis inſcribitur, ac in tumulo recōditur.

scripsere, & nos pariter, qui isthæc scribimus vna cum ipsis, in capsula item plumbea sub eiusdem sancti Philippi capite ad perennem rei memoriam locatum est. Porro sacrum corpus indumentis ex auro contextis sacerdotalibus de more coopertum in vrna iacet: caput ac facies argento eius ad viuum imaginem exhibente, vt viuens ipse prædixerat, obducitur. Caput coronam ex auro ac gemmis, Leonis Papæ XI. eiusdem olim discipuli manu, dum adhuc Cardinalem ageret, impositam præsefert: & mirum vndiq; venerandæ exuuiæ odorē efflant, ac deuotionem intuentibus ingerūt, elatæq; pectoris costulæ, diuini amoris portenta fidelibus adhuc loquuntur.

Eius corpus pretiose prius exornatur.

Persolutis igitur sancto Parenti extremis officijs, intermixtis etiam gaudio lacrymis, ab his præcipue, qui eius dū viueret, monitis, præsentia, ac consuetudine, singulari beneficio dignati fuerant, corpus in arca ferrea miro artis studio elaborata inclusum, ac seris liquenti metallo obfirmatis sub Altari in Ecclesia B. Mariæ in Vallicella, eidē S. Philippo Nerio dicato illic perpetuo asseruandū inscriptione, vt diximus, his verbis expressa repositū est.

Titulus eius sepulchralis eumque Presbyteri Orat. subscribunt.

CORPVS
S. PHILIPPI NERII CONGR. ORATORII
FVNDATORIS
AB IPSO DORMITIONIS DIE ANNOS
QVATVOR ET QVADRAGINTA
INCORRVPTVM DIVINA
VIRTVTE SERVATVM, OCVLIS FIDELIVM
EXPOSITVM A DILECTIS IN CHRISTO
FILIIS SVB EIVSDEM S. PATRIS ALTARI
PERPETVÆ SEPVLTVRÆ MORE MAIORVM
COMMENDATVM EST.
ANNO SALVTIS M. DC. XXXVIIII.
VRBANI PAPÆ VIII.
XVI. INDICTIONE VII.
IDIBVS APRILIS.

Cui insuper inscriptioni, singulorum, qui in Vrbe tunc aderant, Sacerdotum Congregationis subscriptio accessit his verbis, videlicet:

DVM SACRVM CORPVS TVMVLO
ÆTERNVM INFERRETVR,
QVI INTERFVERE SINGVLI
CONGREGATIONIS PRESBYTERI
MANV SVA SVBSCRIPSERVNT.

Et hæc obiter de Sancti Philippi corpore sepulturæ tradito, & insculpto ibidem ad perennem rei memoriam eiusdem nomine. Hæc item de sepulchro, quod (vt cum Baronio nostro suos eidem Ecclesiasticos annales acceptos referēte loquamur) votiuis coruscat tabellis, & ex pretioso metallo signis affixis miraculorum indicibus, quibus magis, quam pretiosorum marmorum crustis, vel Ægyptijs pyramidibus, & obeliscis effulget, maius decoris in dies accipiens incrementum ab ijs, qui noua beneficia consecuti inferunt noua signa. Hæc, inquam, de Vallicellani templi sepulcro, quod cœlestis viri exuuijs decoratur, quod nouis quotidie miraculorum signis coruscat, cuius fama totum terrarum orbem repleuit, haud ingrato silentio nostris hisce paginis inserere voluimus.

Eius sepulchrum innumeris affixis signis miraculorum, beneficiorumque indicibus effulget.

38 Quin imo ipsimet sanctissimi Confessores in loco, in quo sepulchrum sibi delegerant, suum inscribere nomen interdum consueuerant, vt patet in gestis B. Cassij Narniensis Episcopi a sancto Gregorio Magno mirifice laudati; qui, vt Baronius refert, viuens adhuc sibi in crypta S. Iuuenalis, tumulum elegit, & supra cryptæ eiusdem ianuam sepulchralem sibi titulum carminibus inscripsit: de quo hæc in notis ad Martyr. Romanum Baronius: *Claruit hic temporibus Iustiniani Imperatoris. Sedere enim cœpit anno eius decimo, migrauitque ex hac vita eiusdem an. 31. prout constat ex eiusdem sepulturæ epitaphio, quod extat Narniæ in Ecclesia Cathedrali super ianuam Cryptæ S. Iuuenalis, vbi & corpus sancti Cassij requiescere creditur. Est inscriptio incisa in marmore oblongo, in cuius medio Crucis forma expressa est, itemque duo agni exculpti, qui se è regione aspiciunt. Creditur sanctus Cassius cum de suo obitu diuinitus esset admonitus (vt apud sanctum Gregorium) sibi viuenti sepulchrum posuisse, atque suum epitaphium sex hisce versibus inscripsisse.*

Viri complures sanctitate præclari epitaphia suis sepulchris viuētes inscripsere

Bar. in Mart. Rom. die 29. Iunij.

S. Cassius sepulchrum cū titulo sepulchrali viuens sibi posuit.

Cassius immerito Præsul de munere Christi
Hic sua restituo terræ mihi credita membra
Quam fato anticipans consors dulcissima vitæ
Ante meum in pace requiescit Fausta sepulchrum
Te rogo quisquis ades, prece nos memorare benigna
Cuncta recepturum te noscens congrua factis.
S. D. Ann. XXI. M. IX. D. X. req. in pace prid. Kalend. Iulij, P. C. Basilij V. C.

An.

An. XVII. Numeratur hic annus Dominicus (subdit idem Baronius) 558. *Iustiniani Imp. XXXII. Porro illa verba post carmina posita, Sedit &c. eo mortuo fuisse addita certum est*. hucusque Baronius. Ex quibus vides ipsamet virorum Sanctorum manu sepulchris eorumdem nomen, ac titulum quandoq; inscriptum fuisse.

Nouo martyrij genere Seraphicus Fräciscus à Deo afficitur.

39 Sed quoniam hic de Martyrum corporibus sepulchro illatis agitur, quibus tituli, eorumdemque martyriorum acta apponebantur, vt fama, ac eorum notitia his indicibus prænotata ad posteros transiret; haud hic Seraphici viri Francisci Assisinatis memoria prætereunda est, eius nimirum, qui inaudito, inusitatoque adhuc viuens prodigio, nouo martyrij genere a Deo sacrorum vulnerum impressione insignitus, vel inter martyres viuus, nedum mortuus iure merito recenseri potest, cuius tumulo pro actis vulnera, cuius corpori præmonstrando pro titulo sanguis adest. Porro Seraphici viri corpus, quod in subterraneo templi ambitu Assisij in Vmbria depositum fuit, totius nunc orbis veneratione recolitur; quod & Nicolaus Papa V. qui an. 1449. dum Asisij degeret, oculis inuisit, ac osculis prosecutus est. Cum igitur idem Pontifex sacri huius corporis intuendi, ac contemplandi ingenti desiderio teneretur, tribus secum socijs ad id opus adhibitis, quorum illi nota iam, ac spectata fides, ad subterranea loca, quibus nobile templum imminet, sub quintam noctis horam se contulit, vbi in secretiorem locum Conuentus eiusdem Guardiano, ac duobus fratribus aditum sibi præmonstrantibus deductus est: *En tibi*, inquit Franciscus de Baucio Dux Andriæ, qui historiam hanc refert: *En tibi, amoti sunt lapides, cum quibus ianua constructa erat, gradusque marmoreos diligenter aspeximus, quos & magno silentio descendimus; & ecce ostium ferreum habuimus obuium, in quo tres catenæ ferreæ ex ordine stabant, quæ illico fuerunt apertæ clauibus. Tunc Guardianus flexis genibus Pontificem allocutus, ait: Ingredere Pater sanctissime, qui solus ingrediens ante pedes sancti corporis prostratus humiliter, tam vehementer plorabat, vt fremitus audiretur à nobis. Postquam vero Summus Pontifex consecutus est, quod desiderium suum flagitabat, ad se reuersus, introduxit & nos; qui cum peruenissemus ad locum, stupor equidem incredibilis omnes inuasit*. Et mox de mirabili eiusdem venerandi corporis situ ac prospectu hæc sudit.

Nicolaus V. eius corporis visendi gratia in eiusdem sepulchrum descendit.

In genua prouolutus illud veneratur.

40 *Vere inuestigabiles viæ Domini, & iudicium eius ab omni humana cogitatione prorsus alienum, quis vnquam audiuit, aut quis talia effatus est, vt corpus humanum per tot æua mortuum super plantas proprias recte staret? sed non fuerat abbreuiata manus Domini. Erat autem locus ille cernentibus nobis instar paruæ Ecclesiæ, habens tres tribunas in testudine rectas. Media vero, quæ ab inferiori parte erecta erat, miro marmoreo tabulato fabricata videbatur: in cuius medio lastra marmorea posita erat, supra quam ex orientali latere corpus illud sacrum Francisci Seraphici erectũ stabat, facie ad occasum tendens, & oculis eleuatis in cœlum: manus vero coopertæ erant habitus manicis, & simul iunctæ, vt fratres ferre consueuerunt. Erat autem corpus ita incorruptum, quasi esset prima die positum: videbatur enim quasi dormiens. Ex alio vero latere alium erectum stantem vidimus habitu B. Dominici indutum, qui & manus simul iunctas habebat cum articulis sursum iunctis, veluti mos est orantium; oculi vero eius ad B. Francisci pedes intuebantur. Ambo autem ita lucidos, & splendentes habebant oculos, vt nulla ad viuos esset differentia. Odor insuper suauissimus talis erat, vt olfactus hominum numquam talem senserit*. His interim enarratis, paulo post, quæ circa sacrum corpus ijsdem obseruare licuit, hunc in modum subtexit.

Loci, in quo sacrũ corpus requiescit, descriptio.

Situs ac habitus eiusdem corporis.

41 *Cumque summus Pontifex à lachrymis, & gemitibus abstinuisset aliquantulum, ad Beati Francisci pedes iterum procumbens, manu fimbriam eius vestimenti extulit: nos vero sine sotularibus pedes adspeximus: o felices oculi, qui hæc videre meruerunt, &c. Magna enim his fuerat collata gratia, vt in seruum liquido aspicerent, quæ in Deum minime videre poterant. Erat enim in pedis Sancti medio foramen cum sanguine, ita recenti, ac si tunc mucrone pes fuisset confossus. Cuius quidem rei aspectu singultus magnus omnes arripuit. Et quis cogitare posset animi motionem? animum præ deuotione liquescere? alienari sensum? & vires totas destitui? omnes autem ante recessum è loco osculum dedimus sancto pedi, omnesque pariter ob odorem refocillati sumus. Pes vero*

Sanguis stigmatum eius recens.

alius

alius fimbria habitus operiebatur, nec nobis visum fuit illum violenter arripere. Manus similiter perforatæ vt pedes cernebantur, recentem sanguinem ostendentes. O igitur memoria profunda nostræ redemptionis in seruo intueri, quæ in Redemptore prius fuerant. Hæc oculatus iste rei testis, qui paulo post hæc subinfert: *Et quis nostrum, qui ibidem aderamus, ausus fuit amplius corpus sacrum tangere, nisi solus Summus Pontifex? ipse enim manus illius pretiosas deuotissime osculatus est, osculumque sacro ori dedit. A quinta vero noctis hora vsque ad vndecimam illic mansimus suauissimo odore repleti. Cum vero à narrantibus nuntiatum fuit nobis diem prope esse, doluit quam maxime: visum enim fuerat nobis per horam ibi fuisse. In illis vero tribunis sociorum B. Francisci corpora tumulata iacent: vnusquisque enim locum suum possidet, vnus hinc, & alter hinc. Ante ostium vero loci iacet corpus illius ecstatici viri Dei fratris Ægidij, quorum corpora absque diminutione vlla, integra cernuntur, suauissimum odorem redolentia. Ad extremum autem cum magna animi fortitudine roborati omnes inde recessimus.* Hæc in perenne B. Francisci, ac sacri eius corporis monimentum Franciscus de Baucio Dux Andriæ ad Episcopum Andriensem transmissa epistola extare describit ex his, quæ ab Astergio Cardinali Presbytero S. Eusebij Beneuentano Archiepiscopo referente nũciata sunt; & hic quidem Cardinalis vna cum eodem summo Pontifice sacrum corpus inuiserat, & rerum omnium, quas amico retulit, testis ipse oculatus fuerat, extrema autem correptus valetudine, & iam morti proximus, rem totam, prout descriptum est, enarrauit.

Pontifex sacrum corpus exosculatur.

Sociorum B. Francisci corpora ibidem etiam cõquiescunt.

Card. Astergius cum Nicolao V sacrũ corpus inuisit remque omnem ipse narrat.

42 Hanc autem Seraphici corporis apud Assisium tumulati, eiusq; vulnerum recentem adhuc sanguinem exhibẽtium enarrationem, hic studioso lectori propinare voluimus, excerptam vtique ex opusculorum S. Francisci libro, quem Fr. Lucas Wadinghus Hibernus Menapien. Ord. Min. Regul. Obseru. Prou. D. Iacobi, & olim apud Salamanticenses Theol. professor, vir singulari prudentia, ac omni plane eruditione in Vrbe conspicuus, olim in lucem edidit, cuius sententiæ plurimum deferimus, & cui nos plurimum item debere fatemur, quippe qui nostrum hoc Subterraneæ Romæ Opus perhumaniter recognoscere dignatus est; sed eius hic verba ad calcem opusculorum de B. Francisci tumulo hæc perorantis Lector accipe: *Vt curiosi* (inquit ille) *& deuoti Lectoris desiderio in omnibus satisfacere videar, & ne portentorum tanti nostri Auctoris præcipuum prætermisisse dicar, æquum iudicaui, vt prodigium illud naturæ, cæli miraculum, quo mortui viri corpus per tot sæcula in pedes erectum, faciem immutatam, lumina illæsa, oculosque in cælum erectos, & vulnera sacro, recentique sanguine manantia in hunc vsque diem conseruari Deus decreuit, pro coronide huius operis apponerem; stupendæ huius stationis, & à sæculo inauditi priuilegij præter alios testis fuit Nicolaus V. Pontifex Maximus, Optimusque, & deuotione in Dei virum, eiusque institutum singularis. Transcripsi, quæ scripsit, siue potius exscripsit Rodulphus, ab eoque transtulit in suam historiam Seraphicam Henricus Sedulius multa fide in ijs, quæ scribit, dignissimus. Eadem apud alios inuenies, apud quos de typographia, loco, & tempore constabit, quæ in hac epistola desiderare visus est Antonius Possevinus in suo apparatu sacro littera F. sub nomine Franciscus Assisas, postquam eiusdem Francisci recitauit opuscula.* Hæc Frater Lucas Wadinghus, qui sacra Seraphici Viri opuscula præclaris adnotationibus aucta in lucem pijs, ac studiosis viris suspicienda edidit, qui sepulchralem insuper B. Francisci titulum addit, quem Gregorius IX. Summus Pontifex eiusdem tumulo inscripsit, a nobili quodam viro Assisinate (vt ille ait) acceptum, qui Ducem Mediolanensium Sfortiam, dum sacrum corpus inuiseret, comitatus fuerat, & per eundem ad posteros transmissum; hunc autem nos vltro studioso lectori hic perlegendum offerre voluimus.

Fr. Luc. Vvad. in lib. opusc. B. Franc.

Luc. Vvading. in opusc. S. Franc.

Sacrum S. Francisci corpus in pedes erectum tot seculis prodigiose stat.

V. S. C. A.
FRANCISCI ROMANI
CELSA HVMILITATE CONSPICVI
CHRISTIANI ORBIS FVLCIMENTI,
ECCLESIÆ REPARATORIS,
CORPORI NEC VIVENTI, NEC MORTVO
CHRISTI CRVCIFIXI PLAGARVM
CLAVORVMQ; INSIGNIBVS ADMIRANDO
PAPA NOVÆ FETVRÆ COLLACRYMANS
LÆTIFICANS, ET EXVLTANS
IVSSV MANV MVNIFICENTIA POSVIT
ANNO DOMINI M.CC.XXVIII.
XVI. KALENDAS AVGVSTI
ANTE OBITVM MORTVVS,
POST OBITVM VIVVS.

Titulus sepulchralis B. Francisci tumulo à Greg. IX. inscriptus.

Vbi

Vbi, vt ex Wadingho adnotandum est, quatuor litteræ capitales ita explicantur: Viro, Seraphico, Catholico, Apostolico: Romanus vero dicitur Franciscus ob summam erga Romanam fidem affectum, vel certe, quia Asisium ditionis est Romanæ. Sed de his hactenus.

43 Porro, vt ad Cœmeterialia martyrũ sepulcra, vnde digressi sumus, reuertamur, eorundem defunctorum, vt iam diximus, nomina, inscriptiones, sepulchrales tituli, epitaphia, aliaue signa, quæ martyris nomen, vel genus indicarent, in exteriori parte, immo in ipsamet sepulchrorum facie, ac prospectu, vt osculatim patet legentibus, inserebantur. Qua de re in suis carminibus hæc diserte admodum Prudentius cecinit:

Martyrum sepulchris epitaphia, aliaue signa nomina, numerum, & similia indicãtia insculpi olim solita.

Prud. Perist. Hymn. 11. de S. Hippolyt.

Plurima literulis signata sepulchra loquuntur
Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sint & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ solum significant numerum;
Quanta virum iaceant congestis corpora aceruis
Morte licet quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic defossa mole sub vna
Relliquias memini me didicisse hominum.
Quorum solus habet comperta vocabula Christus
Vtpote quos propriæ iunxit amicitiæ.

In plerisque autem sacrorum Cœmeteriorum monumentis ad hanc vsque diem huiuscemodi tituli, vel certe inscriptiones & numeri visuntur. Et hæc quæ hactenus præmisimus, satis esse putamus ad Cœmeteriorum quandam ipsis legentium animis generatim saltem notitiam adumbrandam, quo vnusquisque deinceps commode assequi valeat, ea, quæ vberius a nobis suo infra loco dicenda supersunt.

CAP. XXXI.

In Cœmeterijs sacras Christiani Synaxes peragunt.

1 ACTENVS de antiquis Christianorum Cœmeterijs, ac de funeralium ritibus satis prolixe (ne quid Lectorem lateat) egimus: De sacris nunc Synaxibus, quæ intra abditos Cœmeteriales sinus ab iisdem Christianis peragebantur, agendi opportuna se nobis occasio offert. Verum in ipso enarrationis vestibulo, & quorsum, quis inquiet, hic de Synaxi sermo incurrit? quid cum Cœmeterijs Synaxi? quid conuiuio cum funeribus, cum funeralibus? vt quid enim vbi sepulchrum obijcitur, ibi mensa ad epulandum instruitur? Ita plane: procul conuiuia a loco, in quo Christianorum pro fide interemptorum funera olim instruebantur, procul, inquam, festiuæ ac nuptiales epulæ, vbi tumuli, vbi sepulchrales tituli defunctis exhibentur. Minus etenim congrue altaris mensa supra dormientium tumbas, nę dicam iuxta cadauerum turbas, quæ horrorem ingerunt, aptatur, atque erigitur: *Musica*, quippę, *in luctu*, vt sacræ testantur Paginæ, *importuna narratio*. Verum enim vero, ipsa Subterraneæ Romæ loca, sacra, inquam, cubicula, in quæ fideles ad incruenta altaris mysteria participãda iugiter conueniebant, vt de Synaxi sermonem, vel obiter, instituamus, nos vltro admonent, atque ad dicendum inuitant.

Prolepsis auctoris de SS. Eucharistiæ Sacramento acturi.

Eccles. c. 22. n. 6.

2 Quoniam igitur in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis ad sacras antiqui Synaxes Christiani conuenire, & dum acerbior persecutionum vis recrudesceret, *tanquam apes ad aluearium* (vt Chrysost. ait) ad Christi corpus & sanguinem in Sacramento Altaris participandum aduolare consueuerant; quod prolixiori sermone enarrauimus, & satis superque antiqua martyrum, quæ iam in medium protulimus, acta testantur;

Feruentissim. olim ardor Christianorũ ad participãdum sacramẽtale Domini corpus.

Chrysost. ser. de SS. Iuuent. & Max.

nec-

necnon Clementis sanctissimi Romani Pontificis verba id aperte conuincunt, qui Romæ degentes Christianos, vt in sacra Cœmeteria ad Synaxim conueniant, illis verbis præmonitos voluit: *Conuenite*, inquit, *in Cœmeterijs ad legendum sacros libros, & psallendos hymnos, &c. & Eucharistiam Deo acceptam, antypon, id est, Sacramentum regalis corporis vestri offerre in Ecclesijs vestris; & in Cœmeterijs.* Si autem ex martyrum actibus assertionem hanc tanquã validis argumentis præmunire quis velit, repetat quæso studiosus lector id, quod præcipue de B. martyre Stephano Papa supra a nobis recensitum est, eum scilicet in Lucinæ Cœmeterio ad Catacumbas decollatum fuisse: *Nam ingrauescente* (vt eius ferunt acta) *Imperatorum Valeriani, & Gallieni persecutione, Stephanus conuocato clero ad martyrium suos hortabatur, in cryptisque martyrum assidue Missas, & concilia celebrabat, & cum ad Martis templum, vt sacrificaret, adductus fuisset, terræmotu oborto omnibus aufugientibus, qui Stephanum tenebant, Pontifex ad suos reuertitur in Cœmeterium Lucinæ, quos diuinis præceptis instruens, Sacramento corporis Christi communicauit, ibique dum Missarum solemnia perficit, aduenientibus iterum Imperatorum satellitibus, ei in sua sede caput abscinditur.* hæc ibi in eiusdem actis. Sed interim ex Romano Martyrologio hæc accipe: *Romæ in Cœmeterio Callisti natalis S. Stephani Papæ & martyris, qui in persecutione Valeriani, dum Missæ sacrificium perageret, superuenientibus militibus ante altare intrepidus & immobilis cœpta mysteria perficiens, in sede sua decollatus est.*

In actis S Stephani Papæ.

B Stephanus Papa inter Missarum solemnia, & fidelibus Christi corpus impertiens capite truncatur.

Rom. Mart. 3. Aug.

3 Inde autem Tarsicio acolytho nobilis subeundi pro Christo martyrij occasio suborta est. Is enim cum in idem Callisti Cœmeterium ad Synaxim Christianorum more conuenisset, & è loco postmodum, sacramenta secum deferens, abijsset, a gentilibus tentus, ac dire mactatus est: *Olim quippe*, vt Baronius in suis ad Martyrologium notis ait, *ingruentibus in Christianos persecutionibus, laicis etiam domum ferre Eucharistiam certis diebus sumendam (quod non esset liberum, cum vellent, ad Ecclesiam conuenire, & synaxim celebrare) permissum erat, vt ex Tertulliano, & Cypriano.* Quem sane laudabilem vsum, ac receptum apud Christianos morem Basilius quoque disertissimis verbis comprobare videtur, cum ad Cæsaream Patritiam de Sacramentorum perceptione scribens, hæc ingerit: *Tempore persecutionis cogi quempiam absente Sacerdote, aut ministro, communionem sua manu sumere, minime absurdum esse superuacaneum est ostendere, cum eius rei etiam longa consuctudo rebus ipsis fidem faciat: nam omnes, qui per solitudines monasticam vitam agunt, vbi non adest Sacerdos, cum domi communionem habeant, per se ipsos accipiunt.* Vt rem autem vel vno conficiamus exemplo, nobilissimi martyris Tarsicij, quem nuper recensuimus, Romanum apud Martyrologiũ his verbis mentio incurrit: *Romæ via Appia S. Tarsicij acolythi, quem pagani cum inuenissent corporis Christi sacramenta portantem, cœperunt disquirere quid gereret: at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab ipsis mactatus est fustibus, & lapidibus, donec exhalaret spiritum: & reuoluto eius corpore, sacrilegi discussores nihil sacramentorum Christi in manibus, aut in vestibus inuenerunt: Christiani autem corpus martyris collegerunt, & in Cœmeterio Callisti honorifice sepelierunt.* Vides igitur, amice lector, inolitam ab ipsis Ecclesiæ primordijs apud Christianos consuetudinem, sacra videlicet mysteria in Cœmeterijs celebrandi, eademque ad absentes subinde transmittendi. Quanta autem Christiani insuper frequentia ad Synaxim in cœmeterialia hæc loca conuenerit, sancti Stephani Papæ & martyris acta fidem legentibus faciunt, dum copiosam Christianorum multitudinem a gentilibus adinuentam fuisse ad portam iuxta viam Appiam referunt, postquam in Tarsicium manus sacrilegas iniecerant: hæc enim ibi leguntur: *Venientes autem ijdem gentiles ad portam Appiam, inuenerunt Christianorum multitudinem copiosam, & venientes ad Valerianum, omnia intimauerunt, & quidquid actum fuerat, per ordinem pandunt.* Confluebant quippe studiose passim Christiani ad sacra hæc loca, in quibus diuina mysteria & conuentus peragebantur.

Tarsicius e Cœmeterio cum SS Sacramento rediés ab ethnicis mactatur.

Baron. in Not ad Mart. die 15. Aug.

Eucharistiam domum ferédi facultas fidelibus olim concessa.

Tertull. lib. 2. ad vxorem. Cypr. lib. de Laps.

Clem. Alex. l. 1 Strom.

Basil. ad Cæs. Patritiam.

Rom. Martyr. 15. Aug.

Arcana fidei sacramenta infidelibus haud prodéda esse veteres Christiani censebant.

Frequentissimi sacram synaxim in Cœmeterijs adire Christiani olim soliti.

4 Nec lectorem præterea, vt putamus, latet, quod in M. S. beati martyris Laurentij actis legitur, Christianos nimirum, qui aderant, vbi sacrosan-

B. Iustinus defuncto Missæ sacrificio fidelibus Corpus Domini in Cœmeterio impertit. M.S. *Cod. Vat. & Vall.*

sancta altaris mysteria in Cyriacæ cœmeterio a Beato Iustino presbytero peracta sunt, singulos protinus communicasse. Sed totum his verbis enarratur: *Beatus Iustinus presbyter obtulit sacrificium laudis, & participati sunt omnes corpus, & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo nostro.* Ara quippe ibidem extabat, in qua diuina rite Sacramenta a Christianis peragi consueuerant, ipso Prudentio teste, qui de Beati martyris Hippolyti sepulchro loquens, isthæc eleganter cecinit:

Prud. in Perist hymn. de S. Hippolyt.

Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter vbi apposita est Ara dicata Deo.
Illa Sacramenti donatrix mensa, eademq;
Custos fida sui martyris apposita.
Seruat ad æterni spem iudicis ossa sepulchro,
Pascit item sanctis Tybricolas dapibus.

Supra sepulchra martyrũ aræ ad sacra Missę facienda olim extruebantur.

Vbi antiquissimus item, vt vides, Christianis mos extitit, aras supra martyrum sepulchra ad sacrorum vsum mysteriorum extruendi. Quanto vero animi studio in id Christiani ambitiose contenderent, vel ex eo manifestum fit, quod & sacerdotes in suburbanis cœmeterijs de more instituerentur, qui in honorem Christi martyrum diebus singulis sacrificium offerrent, vt ex ipsis martyrum actis habetur. Cum enim Alexander Papa, Euentius ac Theodulus presbyteri martyrio consummati fuissent, Seuerina ad Nomentanam viam eorundem corpora sepeliuit: & mox B. Sixtus Papa pijs eiusdem precibus permotus, peculiari sacerdotem titulo instituit, qui sacra quotidie eo loco mysteria perageret. Hæc autem in actis: *A quo*, id est, a Sixto Pontifice, *Seuerina impetrauit, vt in eodem loco rei suæ ordinaretur Episcopus, qui omni die, quæ sunt sancta martyribus celebraret; ideoque locus ipse habet proprium Sacerdotem vsque in hodiernum diem.* Ex quo vides, qua ratione sacrosancto, incruentoque altaris mysterio, *ex quo* (vt Ecclesia in collectis habet) *martyrium omne sumpsit initium*, martyres iugiter ab Ecclesia Dei colerentur, & cruenta eorumdem certamina pro merito recolerentur.

Et sacerdotes ad quotidiana ibi sacra peragenda instituebantnr.

M.S. Codd. Lat Vat. S. Petr. S. Cæcil. & Sur. t. 3. 3. Maij Beda et Vsuar

Collect. fer. 5. post 3. Domin. Quadrag.

Cubicula ad sacram Synaxim obeundã in Cœmeterijs cõstructa hodieque visuntur.

5 Porro cum illuc frequentes iugiter conuenirent, in Cœmeterijs cubicula, aptatis vtraque ex parte sedilibus, sacro item erecto altari, extruebãtur, qua de causa Pontificiæ ad hanc vsque diem sedes extant, quæ in Cœmeterio præsertim B. Agnetis eadem via Nomentana conspiciuntur, vbi Pontifex, dum natalitijs beatorum martyrum, necnon sacris synaxibus de more interesset, eminentiori præ cęteris conspicuus loco, ac nobili locatus throno sedere consueuerat. Qui sane laudabilis mos ex actis martyrum Chrysanthi & Dariæ liquido conuincitur: cum enim ad natalitia eorumdem concelebranda ingens Christianorum multitudo in Priscillæ Cœmeterium, quod via Salaria situm erat, conuenisset, Numeriani Imperatoris iussu tunc potissimum temporis ijdem terra obruti sunt, cum diuina Christi sacramenta participarent. Sed huiuscemodi enarrationem ipsis ex actis, si libet, excipiamus: *Igitur cum multa beneficia Deus venientibus ad eorum sepulchra præstaret, euenit, vt die natalis eorum infinita populi multitudo conueniret, viri simul, & mulieres pariter, & infantes, & innuptæ puellæ, & iuuenes. Hoc cum fuisset Numeriani auribus intimatum, iussit, vt in introitu, quo introierant in crypta paries leuaretur, quod cum fuisset impletum, desuper à sabulone super eos montem deiecit. Omnes ergo pariter dum communiter sacramenta participarent, & martyrum gloriam celebrarent, ipsi quoque ad martyrij coronam pertigerunt. Inter quos erant Diodorus presbyter, & Marianus diaconus, & plurimi clericorum: populi autem multitudo, nec numerus, nec nomina collecta sunt.* Felicem prorsus, atque exoptandam beatorum hominum conditionem, qui dum intra ipsa martyrum sepulchra, eorumdem memoriam debito honore recolunt, martyribus associari meruerunt, & dum ad altare vitæ pabulum, & immortalitatis alimoniam accepturi perstant, mortalis vitæ terminum momentaneo certamine consecuti, ad martyrij palmam simul omnes in Cælum euolarunt.

Multi simul Christiani, qui ad Synaxim in Cœmeterio Priscillæ conuenerãt, ab ethnicis terra obruti.

Act. S. Diod.

6 Ex quibus perspicue lector intelligis, veneranda Altaris mysteria in abditis Cœmeteriorum cauernis apud Christianos, qui ob id præcipue illuc confluebant, in vsu frequenter extitisse. Nam, vt alibi legitur, in Nepotianam cryptam, quæ in Patritio vico ad Viminalis & Quirinalis collium radices sita erat, fideles ad sacros conuentus, quo

In Cœmeterijs fideles olim assiduo diuinis operabantur.

par erat, deuotionis cultu celebrandas conueniebant. Præmemorata autem crypta, iuxta ipsius Pudentis Senatoris domum extabat. Cum autem ab Imp. Antonino, ne Christiani publice sacrificia facerent, sancitum fuisset, Pius Pont. in ædibus Pudentianæ vna cum Christianis sacrificia celebrabat. In gestis item Pij Papæ hæc Bibliothecarius enarrat: *Hic ex rogatu beatæ Praxedis dedicauit Ecclesiã Thermas Nouati in Vico Patritij in honorem sororis suæ sanctæ Pudentianæ, vbi & multa dona obtulit, vbi sæpius sacrificium Domino offerens ministrabat.*

Breu. Rom. in S. Pudent.

Biblioth. gest. Pij PP.

7 Cœmeterium quoque in eadem regione constitutum, quod communi vocabulo ad Vrsum Pileatum dicebatur, Christiani frequenter adibant, & consuetas ibidem Synaxes peragebant, vt in S. Bibianæ actis his verbis exponitur: *Vbi cum frequenter Ioannes, & Pigmenius presbyteri venirent, nuntiatum est Iuliano, &c.* (ad sacra videlicet obeunda mysteria) *vbi postmodum ab Olympia matrona constructa est Ecclesia, vbi condita fuere SS. Dafrosæ, Demetriæ, & Bibianæ corpora.* Mysterium quippe omnium diuinissimum, quod arcana, magisque recondita Christianæ fidei sacramenta continet, in abditis quibusq; locis Christiani frequentare consueuerant, vt secretiore ipsius loci sinu abditissimorum arcana mysteriorum venerantes, illud iugiter accedentibus inculcarent: *Vere Deus noster absconditus est.*

Cœmeterium ad Vrsũ pileatum crebris Synaxib. peragendis clarum.

Acta S. Bibiæ.

Isaiæ c. 45.

8 Sed illud hic a nobis vel obiter mente repetendum videtur, quod antiquum huius mysterij ritum inculcat: olim quippe Sacramentum altaris haud gentiles dumtaxat, sed ipsos etiam Catechumenos velut quid omnino absconditum latebat: nam in fine Missæ, quæ Catechumnorum dicebatur, Diaconus alta voce clamabat, *Ite Missa est*, vt aperte insinuat S. Augustinus ser. 237. Cyprian. Conc. Carthagin. c. 84. & cap. Episcopus de consecrat. decis. 1. Ambrosius lib. 5. epist. 33. Clemens lib. 8. Constit. Apostol. c. 12. Cassian. lib. 2. de instit. Monach. cap. 15. Greg. lib. 2. Dial. cap. 2. His autem verbis Catechumeni, Energumeni, pœnitentes ab Ecclesia excludebantur, quibus Dominici corporis ac sanguinis cõsecrationi interesse haud fas erat, ac proinde hoc enunciato verbo, *Ite missa est*; singuli protinus dimittebantur, ac si Diaconus diceret: Vobis iam licet foras abire, iam vos ab Altari dimittimus, ac proinde abite, est enim vestri dimissio. Certe Dionys. Areopagita antiquorum Ecclesiæ rituum assertor fidelissimus, Catechumenos, vbi sacra recondita Altaris mysteria inciperent, dimitti consueuisse pronunciat: *propterea quod* (vt idem ait) *hic ordo nullum penitus sacrum mysterium didicit, neque ei fas est quidquam siue paucum, siue magnum eorum, quæ sancte perficiuntur, aspicere.* Quam caute vero sacrosancta altaris mysteria Christiani haud omnibus propalanda abscondi satagerent, Cyrillus Hierosolymitanus in suis Catechesibus, illis verbis eleganter insinuat: *Haud palam apud Catechumenos de mysterijs verba facimus, sed multa sæpe loquimur occulte, vt fideles, qui rem tenent, intelligant, & qui non tenent, non lætentur.* Idem plane sacro nuper baptismate initiatis Ambrosius illis verbis ingerit: *Nunc de mysterijs dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere: quam ante baptismum, si putassemus insinuandam nondum initiatis, prodidisse potius, quam edidisse æstimaremur.* Extant alia id genus plurima apud veteres Patres tum Græcos, tum Latinos, quibus illud, vt Spondanus ait, frequentissimum in ore est, cum de diuinissimo Eucharistiæ Sacramento agunt: *Norunt fideles quid dicitur: sciunt initiati quid dicatur.*

Sacrosancta Altaris mysteria non gẽtiles modo, sed & catechumenos Christiani olim celabãt.

Azor. Instit. Moral. lib. 10. c. 8.

Dionys. Areop. de Eccl. hierar. c. 7.

Cyrill. Ierosol. Catechesi 6.

Ambr. de init. c. 7.

Henr. Spond. l. de Cœmet. l. 1. c. 16. p. 3.

9 Sacrosanctum autem altaris mysterium gentilibus, qui res Christianorum penitus ignorabant, nouum adeo, atque arcanum extitit, vt vel ex hoc vno calumnias in eosdem instruendi occasionem nacti, & haud probe tantum mysterium assecuti, inde Christianos veluti infanticidij reos, & humanis vesci carnibus, dum vna simul ad sacras coirent Synaxes, palam iactarent: quibus postmodum Iustinus Martyr permotus, apologeticum pro Christiana religione librum conscribens, Antonino Pio Imperatori obtulit, in quo singulas Gentilium calumnias egregie confutauit, vt patet ex Baronio, qui in suis annalibus, vbi de Iustino Martyre pro Christianis de diuinissimo altaris Sacramen-

Ethnici ex ignorãtia SS. Eucharistiæ Christianos, vt infanticidij reos traducũt

Illos defendit ab ea calumnia Iustinus martyr.

Baron. t. 2. an. 150. n. 4.

mento, ad quod participandum ſimul conueniebant, perorante iſthæc habet: *Inſuper & ſacrorum myſteriorum ritus, nempe baptiſmi, & Euchariſtiæ alioqui ſecretos, voluit illis eſſe perſpicuos, ea nimirum ex cauſa, quod vehemens ore omnium diſſipata eſſet in Chriſtianos calumnia, eos in ſacris necare ſolitos puerum, illiuſque carnibus veſci, extinctiſque luminibus promiſcue, turpiterque miſceri: quæ enim (vt dictum eſt ſuperius) agerentur a Gnoſticis, qui & Chriſtiano nomine cenſebantur, ea omnia Catholicis, atque innocentiſſimæ vitæ Chriſtianis crimini vertebantur potius, quam illis, quos inſtar Prothei ad lubitum mutare formas, idola colere, cæteraque quæ Gentilium eſſent, ritus agere, ac ſic latitare ſua ipſorum hæreſis docuiſſet. Potuit & ea de humanarum carnium eſu calumnia non tantum ex Gnoſticorum facinoribus eſſe conflata, ſed ex veritate myſterij male accepti perfacile comparata. Nimirum quod in confeſſo apud Catholicos omnes eſſet, ſe in ſacris carnem Chriſti domini noſtri Ieſu, & ſanguinem potu æque participare. Quomodocumque autem id acciderit, ad eluendam inolitam de Sacramento calumniam Iuſtinus, licet vetitum lege ſit, Sanctum dare canibus, & ante porcos proijcere margaritas, ſacra ſuis ſcriptis Chriſtianorum myſteria perſpicue intuenda, atque cognoſcenda proponit.* Hæc Baronius noſter de abſcondito Altaris myſterio, ad quod participandum intra Cœmeteriorum abdita Chriſtiani confluere conſueuerant; quæ nos hic obiter pio & ſtudioſo lectori propinare voluimus.

Gnoſtici hæretici ea crimina, quæ Chriſtianis affingebãtur, perpetrabant.

10 Et quidem, vt cætera proſequamur, cum in Cœmeterio ad Cliuum Cucumeris, quod via Salaria extat, SS. Abundius, & Abundantius, vt in eorumdem actis exhibetur, & viginti tres numero martyres coronati, ibidemque ſepulti fuiſſent, Ioannes presbyter, qui iſtos honorifice in eodem Cœmeterio tumulauerat, Miſſæ ſacrificium obtulit. Hæc autem ſunt verba: *Poſt ſepulturam eis exhibitam cum gloria, illic celebrauit diuina myſteria, &c.*

In Cœmeterio ad cliuum Cucumeris Ioãnes presb. poſt ſepulturam 23. mart. impensã diuinis operatur.

11 Cœmeterialia igitur cubicula ſacris rite miniſterijs deſtinata, aræ ipſæ ſupra martyrum ſepulchra erectæ, frequentes ipſi Chriſtianorum conuentus, atque Synaxes inuitant nos, vt de Auguſtiſſimo Altaris myſterio hic vel obiter pauca lectori propinemus. Chriſtiani quippe eo deuotionis ſtudio ad ſacra olim Cœmeteria, ac ſi ad religionis Chriſtianæ aſyla confugiebant, cum grauiora perſecutionum tempora vrgerent, vt ſacro Viatico opportune præmunirentur, & ad prælia, quæ illis inſtabant, alacriores redderentur: eſt enim Sacramentum hoc *Panis fortium*, & fideles in aciem prodituri, *tritico confirmabantur*, vt ſacræ paſſim Paginæ teſtantur. Mos quippe olim fuit, vt ſub hæc potiſſimum tempora, Epiſcopi fidelium animis cæleſti pabulo confirmandis ſollicite intenderent. Hinc S. Cyprianus Carthaginenſis Epiſcopus, cum dira Africanæ Eccleſiæ perſecutionis procella ingrueret, ſpiritali diuinorum Sacramentorum pabulo ſuos roborandos curauit; quod & alij quoque Epiſcopi toto animi conatu præſtitere, vt ex epiſtola ad Cornelium Papam ſcripta ſatis liquet, vbi lapſos quoq; intra ouilis Dominici ſepta reuocandos, & cæleſti pane ad luctam præmuniendos eſſe caute decernitur: ſed eiuſdem hic epiſtolæ verba proferamus: *Nunc non morientibus, ſed viuentibus Communicatio danda eſt à nobis, vt, quos excitamus, & exhortamur ad prælium, non inermes & nudos relinquamus, ſed protectione ſanguinis, & corporis Chriſti muniamus; & cum ad hoc fiat Euchariſtia, vt poſſit accipientibus eſſe tutela, quos tutos eſſe contra aduerſarium volumus, munimento Dominicæ ſaturitatis armemus. Nam quomodo docemus, aut prouocamus in confeſſione nominis ſanguinem ſuum fundere, ſi eiſdem militaturis Chriſti ſanguinem denegamus? aut quomodo ad martyrij poculum idoneos facimus, ſi non eos ad bibendum prius in Eccleſia poculum Domini iure communicationis admittimus? Idoneus eſſe non poteſt ad martyrium, qui ab Eccleſia non armatur ad prælium, & mens deficit, quam non recepta Euchariſtia erigit & accendit. Placuit nobis Spiritu ſancto ſuggerente, & Domino per viſiones multas & manifeſtas admonente colligere intra caſtra milites Chriſti, immo pugnaturis arma ſuggerere.* Hæc Cyprianus, antiquiſſimum Eccleſiæ morem legentibus inſinuans, quo fidelibus in certamen prodituris diuinorum pabulo Sacramentorum arma ſuppeditabantur. Id vero in ſacris potiſſimum Cœmeterijs, ad quæ Chriſtiani iugiter perſecutionum tempore confluebant, in Vrbe Ro-

Ingraueſcente gentilium ferocia Chriſtiani ad Cœmeteria ſacro viatico ac pane fortium corroborandi conuolabant.

S. Cyprianus in Africanæ Eccleſiæ perſecutione ſuos munimento corporis Dominici armat.

S. Cyprian. ad Cornel. PP. ep. 2.

Ineptus Chriſti miles, qui Euchariſtia non armatur.

Roma ab his, qui Ecclesiæ regimini præerant, solicite præstabatur.

12 Quoniam vero tria præcipue Sacramenta sunt, vt diserte docet Suarez, quibus per se initiantur fideles ac sanctificantur, Baptismus videlicet, Confirmatio, & Eucharistia, quæ, vt ex antiqua Ecclesiæ consuetudine receptum, seruatumque est, eo prorsus, quo numerata sunt, ordine, a fidelibus olim suscipiebantur. Spiritualis enim regeneratio, quæ per Baptismum fit, absque vlla controuersia Sacramenta reliqua antecedere debet: huic Confirmatio succedit, quæ hominem quasi in statu virili, perfectoque constituit, vt tandem capax Eucharistiæ reddatur, quæ cibus perfectorum est, ac spiritualem subinde vitam nutrit, atque confirmat. Quapropter in Sacramentis enumerandis ordinem hunc Concilia seruarunt, Florentinum videlicet in Armenorum instructione, & Tridentinum sess. 7. vsque ad 13. eundemque in descriptis hac super re quæstionibus ratum, inuiolatumque habuere Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesibus, & præsertim in Mystagogicis: Ambrosius in libro, quem de Sacramentis inscripsit, vt ex libro 3. cap. 2. & libro de ijs, qui initiantur mysterijs cap. 7. & 8. colligitur, & alij insuper, quos prolixe in suis scholasticis disputationibus refert Suarez, Sacramentum Altaris, tanquam omnium nobilissimum, & cui primatus deferendus sit, vltimo quidem loco recensuere.

Suarez in 3. p. q. 73. in Proœm. de Euchar.

Sacramenta tria fideles per se sanctificantia.

Baptismus.

Confirmatio.

Eucharistia, perfectorum vitam spiritualem nutriens.

Conc. Florent. Concil. Trid. sess. 7. & 13. Cyrill. Ierosl. in Catech. Amb. l. 3. de Sacr. c. 2. & cap. 7. 8.

13 Verum enimuero cum Eucharistiæ Sacramentum, vt Dionysius ait, *consummatio & perfectio Sacramentorum omnium sit:* quoniam, vt idem Suarez docet, *non solum signum est, & causa gratiæ hominibus conferendæ, sed ipsum etiam fontem, auctoremque gratiæ in se sub panis, & vini speciebus latentem continet, vt ineffabili quodam modo nobiscum vniatur.* Et vt in præsens Cypriani ore loquamur: *In hoc Christus Sacramento vsque ad societatem germanissimam nos sibi coniungit.* Nam *opus gratiæ*, vt eleganter Damascenus asserit, *quod per regenerationis lauacrum Deus in nobis inchoat, & per Confirmationis Sacramentum perficit, per seipsum conseruat, fouet, nutrit, & vsque ad vltimam perfectionem hoc admirabili cibo perducit.* Audis, quæ bona sumentibus diuinus iste Panis conferat, & quam necessarius sit ad nutriendam, fouendamque iugiter spiritualem animæ vitam?

Dion. Areop. c. 3. de Eccles. Hierarch.

Eucharistia consummatio ac perfectio Sacramentorum omniũ.

Cypr. de Cœna Dom.

Damasc. l. 4. c. 14.

14 Cum in sacris igitur Cœmeterijs salutare regenerantis aquę Sacramentũ, vt iam vidimus, ipsorum Pontificum manu accedentibus impenderetur, ijsdem pariter ad certamina instruendis, obfirmandisque Confirmationis oleum, & diuinæ Sacramentum Eucharistiæ impartiri mos erat, vt ex iam recensitis martyrum actis luce clarius fit. Et quidem merito, cum Sacramentum altaris reliquorum omnium Sacramentorum perfectio, ac complementum sit, a Sacrosancto Tridentino Concilio eiusdem dignitas aptis, condignisque verbis apprime commendatur, *Diuinum* quippe, *ac mirabile, sacrosanctum, ac sanctissimum* illud appellando: qui plane loquendi modus solemnis est toti Ecclesię, & a singulis fere Patribus vsu receptus. Vt enim præ cæteris Alexander Pont. ait: *In Sacramentis seu sacrificijs ni-hil est maius Corpore & Sanguine Domini.* Quamobrem antiqui iure quidem merito Christiani ipsas inter persecutiones hoc frequentius Sacramento ab Ecclesia præmuniebantur. Si quis enim ex Tridentino Concilio huiusce diuinissimi pabuli instituendi rationem requirat, eam pręcipuam extitisse comperiet, quia nimirum. *Sacramentum hoc institutum est a Christo Domino tanquam spiritualis animæ cibus, quo alantur & confortentur viuentes vita illius, qui dixit: Qui manducat me, & ipse viuet propter me. Et antidotum quo liberemur a culpis quotidianis, & a peccatis mortalibus præseruemur.* Sacramentum hoc igitur nutrimentum vitæ ac munimentum pariter est. Arcet procul mortem, & confert propius immortalitarem. Quod & exemplo edocuit Christus dominus, qui cum discessurus esset e mundo, & durum passionis certamen subiturus, istius exhibitione Sacramenti prąludium fecit, vt suos quodammodo saluberrimi panis pharmaco contra tentationum iacula, & aduersus acriora certamina opportune præmuniret, & vt Sacramento, quod omnem religionis cultum meretur, reuerentiam quam maximam conciliaret. *Sacramen-*

Eucharistia præ cæteris Sacramentis in Cœmeterijs frequentabatur.

Conc. Trid. sess. 13.

Alexand. Papa ep. 1.

Conc. Trid. sess. 13.

Conc. Trid. sess. 13. can. 5 c. 2.

Cypr. de Cœna Dom.

mento quippe (vt Cyprianus loquitur) *diuina se infudit essentia, vt esset religioni circa Sacramenta deuotio*. Porrò vt huius vim Sacramenti perspicue quis, ac veluti manu deprehendat, multiplicia, quæso secum ipse recolat nomina, quibus hoc idem certatim a Patribus appellari meruit. Ignatius enim Antiochenus præ cæteris, qui coæuus Apostolorũ fuit, *Panem Dei* vocat, & alibi, *Panem cœlestem* nuncupauit, optime vtique hac loquendi formula verbis Ioannis Euangelistæ consonans, dum ait: *Hic est Panis qui de cœlo descendit*. A Tertulliano autem idem Sacramentũ, *Conuiuium Dominicum* appellatum est: quippe qui cohærenter admodum illis Matthæi verbis locutus fuisse videtur, quibus sub regalis conuiuij parabola ineffabile mysterium adumbratur. Et Apostolo ipsi mirifice consentit, illud *Cœnam Dominicam* appellanti.

Ignat. ep. 14. & 15.

Tertull. l. 2. ad vxor.

ad Corint. 11.

15 Porro quoniam hic obiter de Dominicæ vocabulo Cœnæ sermo incurrit, vt optime Suarez, quem supra recensuimus, ait: *His temporibus hac super re quæstio orta est; nam hæretici hac dumtaxat voce vti volunt, imitantes, vt iactant, Paulum loco hactenus memorato: contra quos late disputat Claudius, & tria quidem contendit. Primum cum Paulus nominat Cœnam Dominicam, non agere de hoc Sacramento, sed de quodam genere prandij seu conuiuij, quod in primitiua Ecclesia fieri inter fideles ad refectionem pauperum solebat* (de quo & infra a nobis suo loco mentio agetur) *Fiebat enim ex communibus bonis, vel ad mutuæ ostentationem charitatis, vnde Agape vocabatur, vt colligitur ex Tertulliano, & dicebatur cœna, vel quia hoc nomine omne conuiuium vocari potest, vel quia hora potissimum noctis fiebat, vt Tertullianus indicat: Dominica autem dicebatur, quia mutua ex charitate fiebat, vel ad imitationem Domini. Quam expositionem aliquantulum immutatam ibi Caietanus refert: dicit enim eo loco sermonem esse de prandio, vel cœna, quam singulis annis faciebant fideles in memoriam Cœnæ Dominicæ. Secundo asserit Claudius, antiquos Patres haud vsos fuisse hac voce ad significandum hoc Sacramentum: quapropter tertio concludit, neque a nobis eandem vsurpandam esse, quod nouæ sit, & ab hæreticis introducta*.

Suar. vbi sup.

Cœna Dominica, quæ sit?

Claud. disp. 6. c. 1.

Cœna Dominica eadem quæ Agape. Tertull. Apol. c. 39.

Antiqui patres per Cœnã Dominicã Eucharistiæ Sacramentũ significabant.

16 Verum disertis verbis Suarez fatetur ab antiquis quoque Patribus sæpe eiuscemodi nomine Sacramentum hoc nuncupatum fuisse, vt ex Basilio in breuior. regulis constat, & Nazianzeno item qui oratione 42. *Cœnam Euangelicam* vocat, & Nicetas super Nazianzenum oratione 42. §. *& illi quidem*, vocat *Cœnam mysticam*. Augustinus vero libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Sacramentale conuiuium, *Cœnam Dominicam* appellat, quod epistola 118. repetit, & habetur in cap. liquido de consecrat. d. 2. serm. autem 33. de verb. Domini, hac plane ratione Lucæ parabolam exponit de homine, qui fecit cœnam magnam. Potuit autem Sacramentum hoc, vt egregie Suarez argumẽtatur, hoc potissimum nomine vocari, vel ab institutione, quia sub ipsum Cœnæ tempus institutum est, vel certe, vt dicebatur, quia idem est cœna & conuiuium, vt patet ex ipsomet Lucæ textu, & Apoc. 19. *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt*.

Basil. in breu. reg.

Nazian. or. 42.

Aug. l. 2. de ser. Dom. c. 12.

c. Liquido de cons. dist. 2. ser. 33. de verb. Domin. Luc. c. 14.

Apoc. 19.

17 Quod igitur ad Pauli verba attinet, quamuis præcedens expositio probabilis sit, & Græcorum, & Chrysost. Oecumen. & Theophylacti ibi, & eiusdem Chrysostomi in homil. Oportet hæreses esse tom. 3. tamen citati hactenus Patres locum, quem protulimus, de Sacramento hoc intelligere vidẽtur; & est expositio satis quidem textui consona, quam sequuntur D. Tho. Theodoret. D. Hieron. Anselmus, & Lyranus in Paulum. Sed quod ad huius vocis vsum pertinet, quamuis in illa per se nullum periculum sit, tamẽ hoc tempore, vt Suarez affirmat, quo hæretici eadem ad suos passim insinuandos errores abutuntur, vt scilicet neque ieiuni, nec ritus Ecclesiasticos seruando, diuinissimum hoc Sacramentũ conficiant, ideo vel hac abstinendum omnino, vel parce admodum, & prudenter vtendum est, vt egregie ad instituti propositum Conciliũ Coloniense adnotauit tract. de Eucharistia, Petrus Soto lect. 1. & alij recentiores.

Per Cœnam Dominicam Paulum Eucharistiam intellexisse multi patres contendunt.

Suar. t. 3 diss. 73 art. 4. in 3. p.

Ab ea tamen voce nunc abstinẽdum, vel ea parce vtẽdũ, & quare?

Conc. Colon. tract. de Euchar. Petr. Soto lect. 1.

18 Antiquis autem temporibus Christianorum consuetudo obtinuit, vt idem plane esset, ad sacram Synaxim, ac ad Dominicum conuenire. Quapropter multorum millium martyrum Nicomediensium passio celebratur, qui tum in

Ad Dominicũ conuenire idẽ est quod ad Synaxim.

Ec-

Ecclesiam ipso natalitio Christi die ad sacrosancta Altaris mysteria de more conuenissent, flammis absumpti, nobili martyrio coronati sunt: quorum memoria Romano in Martyrologio his plane verbis recolitur: *Nicomediæ passio multorum millium martyrum, qui cum in Christi natali ad Dominicum conuenissent, Diocletianus ianuas Ecclesiæ claudi iussit*. In quæ verba satis erudite Baronius noster in suis ad Martyrologium notis hæc habet: *Alio sensu conuenire ad Dominicum, idem est, quod ad sacrificium mysticum, ad ipsas sacras Missas accedere, idemque celebrare Dominicum. Est de hoc eiusdem Cypriani exemplum eodem libro de opere, & eleemosyna. Locuples, inquit, & diues es, & Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis? Et epistola ad Cæcilium: Numquid ergo Dominicum post cœnam celebrare debemus?* Intelligens ipsum diuinum Missæ sacrificium.

Rom. Martyr. die 25 Dec. Baron. in not. ad Mart.

Item Dominicum idem quod Missæ sacrificium.

Cypr. ep. ad Cæcil.

19 *Veterem eiusmodi loquendi morem satis docent acta Proconsularia sanctorum martyrum Saturnini, & sociorum, quæ extant apud Surium, vbi beati martyres iudicio postulati, quod sacram synaxim contra Imperatorum præcepta egissent, sic eorum Proconsuli responderunt: Dominicum cum fratribus celebraui. Et iterum: Sine Dominico esse non possumus. Et inferius ex verbis Proconsulis sic interrogantis: Si in collecta fuisset? respondit: Quasi Christianus sine Dominico esse possit, aut Dominicum sine Christianis celebrari? An nescis Satana, in Dominico Christianum, & in Christiano Dominicum constitutum? Et post alia: Ego deuota mente celebraui Dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Christianus sum.* Hæc ibi Felix martyr. Saturninus autem cum rogaretur ab eodem Proconsule his verbis: *Tu Saturnine interfuisti? respondit Suturninus: Christianus sum. Ait ille: Non à te quæro hoc, sed vtrum egeris Dominicum? Cui respondit Saturninus: Egi Dominicum, quia Saluator est Christus, &c. Hæc quidem cum ad prædictam vocem declarandam, tum etiam, vt innotesceret quo ardore fidei, etiam tempore persecutionis, Christiani ad diuinum sacrificium conuenirent, vt est egregium exemplum prædictorum martyrum, simulque horum, de quibus hac die agitur.* hæc Baronius. Ex quibus iuge, ac constans Christianorum studium ad Synaxes inter ipsas persecutionum procellas, intra Cœmeteriales cauernas conueniendi, diuinaque sacramentorum mysteria participandi probe lector vides, & imperterritos athletarum Christi animos deprehendis, qui vitæ pabulo refecti, vna cum hoste, ac morte ipsa palam congredi nullatenus detrectabant.

In actis Proconsularib. Dominicum pro sacra Synaxi sæpe legitur. *Sur. t. 1. die 11. Febr.*

Quo fidei ardore ad sacrificium Missæ fideles olim conuenirent?

20 Et certe hoc nostro seculo (vt antiquis noua inseramus) recentium Christianorum Iaponensium erga diuinissimum altaris Sacramentum feruor inter ipsa martyrij præludia mirifice enituit, vt enim epistolæ paginæ fidem faciunt, quibus excitata superioribus annis aduersus fideles persecutio narratur: *Dū plures simul anno 1628. pro Christiana fide in Iaponia mortem oppeterent, fuit qui proferret sacrum numisma, cui insculpta erat Ven. Sacramenti figura, idque præberet singulis osculandum, iuberetque ter eos pronunciare: Laudetur sanctissimum Sacramentum*: quo præstito, ex recolendi Sacramenti memoria ingentem singuli spiritus alacritatem sumentes, cōstantes ac imperterriti in certamen prosiliunt libenterque pro Christo sanguinem profundunt, qui *diuitias sui erga nos amoris in Altaris Sacramento profudit*, vt Concilij Trident. verbis vtamur.

Martyrū nonnullorum in Iaponia feruor erga SS. Sacramentū. *Ex ep. ann. Iaponiorum Soc. Iesu an. 1628. 1629. 1630. & narratione eiusd. persecutionis. Ex libell. cuiusdam ex ead. Societ.*

21 Sed quispiam fortasse dicet, cum de altissimo altaris Sacramento, de antiquo item cultu, ac frequenti eiusdem vsu agatur, quibusnam argumentis diuinæ in Sacramento præsentiæ veritas comprobatur? Et quidem, vt a nobis quæsito fiat satis, amice lector, si candidus, si pius, si veritati addictus es, diuina Christi ipsius omnipotentia sufficiens tibi ad credendum pro argumentis omnibus argumentum est. Iustinus quippe in sua Apologia asserit: *Ea omnipotentia, qua Verbum factum est caro, fieri Eucharistiam carnem Verbi*. Hinc omnes orthodoxæ fidei Patres iugi constantique sermone, haud in hoc Sacramento corporeis sensibus, sed Christi verbis credendum, ac innitendum esse pronuntiant, & cū hunc articulum fidei veluti præ cæteris creditu difficillimū proponunt, Christi subinde auctoritatem, atque omnipotentiam, tanquam tutum fidei præambulum, exaggerant, & magnum fidei conatum ab accedentibus ad istud Sacramentum, dum credendum aiunt, non discutiendum esse, requirunt, vt

Omnipotentia Dei diuinam in Sacramento præsētiam adesse fidelibus persuadet.

Iustinus mart. in Apolog.

vt diserte scriptores orthodoxi loquuntur, in primis autem Hilarius, dum ait: *De veritate corporis, & sanguinis Domini non est relictus ambigendi locus*. Cyrillus item: *Cum Christus dicat: Hoc est corpus meum, quis deinceps audeat dubitare?* Idem Damascenus, & Augustinus asserunt sermone 2. de verb. Apostoli; & lib. 3. de Trinit. cap. 10. Chrysostomus item in Matthæum, & Homil. ad pop. & S. Ephrem libro de non scrutanda Dei natura cap. 5. vbi hæc ait: *Noli scrutari inscrutabilia; nam si ista curiose rimaris, non tam fidelis vocaberis, sed curiosus. Esto fidelis, & innocens, & participa immaculato corpore Domini fide plenissima certus, quod Agnum ipsum integrum comedis*. Qui sane loquendi modus ijs potissimum verbis mirifice congruit, quibus Beatissimus Christi Apostolus Andreas respondit, vt in eius gestis ab Ecclesia receptis, cum a tyranno ad sacrificandum idolis instantius compelleretur: *Ego*, inquit, *quotidie sacrifico Deo agnum immaculatum; & cum carnes illius agni à populo vere fuerint manducatæ, agnus integer perseuerat*. Infra autē ijsdem in actis pręmemoratus Apostolus mysterium hoc non nisi fide acquiri posse affirmauit. Nec interim hic silentio obuoluēda sunt Martialis Apostolorum discipuli verba, qui epistola, quam ad Burdegalenses scripsit, de viuifici panis Sacramento locutus, eamdem rem, quæ in cruce oblata est, in hoc sacrificio offerri demonstrat.

Hilar. lib 8. de Trinit. Cyril. Hierof. Catech. 4. mystagog.

Damascen. August. ser. 2. de verb. Apost. Chrysost. hom 51. 53. in Matth. & 60. ad pop. S. Ephr

S. Andreæ Apost tyranno de S. Missæ sacrificio responsum.

Martial. ep. 2. ad Burdeg. c. 3

22 Ad comprobandam autem diuinissimi Sacramenti veritatem illud facit, quod licet sub ipsa nascentis Ecclesiæ primordia mysterium hoc infidelibus occultaretur, cum tamen frequentissimus inter Christianos esset eiusdem vsus, haud omnino potuit vel ipsos aduersarios, qui sanæ fidei dogmatibus iugiter insultabant, latere: quapropter illud gentiles perperam de nostris arbitrati sunt, quod nimirum ad humanas carnes deglutiendas, & ad infantem impie mactandum, deuorandumq; coirent. Hinc merito Tertullianus in suo Apologetico aduersus gentiles illis verbis expostulare non destitit: *Dicimur*, inquit, *sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo crudæ*. Eiusdem insuper calumniæ, cuius Christiani passim homines insimulabantur, meminere præ cæteris Eusebius in historia; Iustinus Apol. 2. ad Antoninum in fine, vbi, vt Christianæ fidei sectatores ab hac nota vindicaret, nudis, apertisque verbis profundam altissimi huius mysterij veritatem gentilibus propalauit. Huc item spectare videtur, quod Auerroes ille Mahometanus, vt Prateolus refert, inde nos impios, ac sacrilegos appellabat, quod videlicet Christum Deum, ac Seruatorem nostrum ipsis atterere dentibus, ac manducare diceremur. Hæc quippe erat cōmunis totius Ecclesiæ vox, vt Suarez Theologorum doctissimus asserit, quinimmo id antiquorum consuetudo Patrum pro lege obtinuerat, qui propter insanam infidelium temeritatem, haud palam, sed obscure admodum, ac ænigmatice de ineffabili hoc mysterio loqui consueuerant, ne sanctum videlicet (vt Scriptura monet) prodere canibus & ante porcos margaritas proijcere viderentur.

Eucharistiam infanticidiū gentiles esse credebant.

Tertull. Apol. c. 7.

Euseb. lib. 4. c. 8. & lib. 5. c. 1

Prateol. verb. Mahum. n. 16

Antiqui Patres ænigmatice de SS. Sacramento loquuntur & quare?

23 Adde, quod cum Missæ incruentum sacrificium perageretur, catechumeni vsq; ad sacram oblationem adesse permittebantur, vbi vero ad salutaris hostię consecrationem deuentum erat, protinus exire diaconi voce compellebantur, eos quippe, veluti minus ad tantæ notitiam rei aptos, mysterium hoc latere omnino volebant, vt ex singulis Ecclesiasticis liturgijs compertum fit. Ecclesia quippe eos, qui Baptismo adhuc initiati non essent, ad mysterium hoc oculis prælibandum haud satis idoneos, ac dignos seueriore iudicio esse censebat, vt ad rem nostram egregie Angelicus doctor ex Dionysio Areopagita cap. 7. de Eccles. Hierarch. par. 3. adnotauit. Hinc Augustinus tract. 10. in Ioan. illis vsus est verbis: *Corpus Christi est manna absconditum à catechumenis, quia Iesus adhuc non se credit illis*. Et pari sententiarum pondere ipsemet venerabilis Beda patenti vtique miraculo Tarsicij, cuius iam supra meminimus, fidem a Deo comprobatam fuisse scribit; *Qui ne infidelibus Eucharistiam velut quid arcanum omnino reuelaret, mortem potius oppetijt: ita enim diuinum Sacramentum postea disparuit, vt nec inueniri, nec videri ab eisdem potuerit*. Quo autem venerationis cultu Sacramentum hoc rite pertractandum sit, cum ipsummet Domini corpus præ-

Ad Hostiæ consecrationem catechumeni olim dimittebantur.

D. Thom. in 3. p. q. 80. art. 4. ad 4.

Aug. tract. 10 in Ioann.

S. Sacramenti dignitas quot vocabulis à SS. Patribus expressa.

præsens in eodem mysterio exhibeatur, Patres omnes tam Græci, quam Latini vna voce testantur, qui congruis insuper ac condignis ad id inculcandum verbis vtuntur. Et sane antiquus præ cæteris Dionysius Areopagita lib. de Ecclesiastica Hierarchia ait, *Per typicæ mensæ apparatum Christum deifica mysteria tradere*. Chrysostomus quoque libro 3. de Sacerdotio, *Sacramentum Altaris horrendum vtique mysterium appellat*. His alij quoque consonant; Cyprianus enim *Inconsumptibilem cibum*: Martialis *Panem viuum*: Origenes *Sanctum & incorruptum cibum nuncupat*: Concilium item Chalcedon. act. 3. in damnat. Dioscori, grauia in hæreticum hominem verborum iacula intorquens, eũdem a sacro Altari repellendum, & priuandum esse *Communione terribilis mysterij pronunciat*. En tibi, ò lector, quibus potissimum verbis augustissimi Sacramenti dignitas, etsi adæquate pro merito, vt par est, non exprimatur, leuiter saltem ex parte adumbratur & condigne a sanctis Patribus recolitur.

S. Dion. Areop de Eccl. Hier. c. 3.

Chrysost. l. 3. de Sacerd.

Cyprianus, Origen. Conc. Chalcedon.

24 Quis vero nesciat, quoniam & cum perperam de Altaris mysterio sentientibus sermo nobis est, patentissimis vtique signis, quæ ipsa luce clariora sunt, veram ac realem Christi Domini in Sacramento Eucharistiæ præsentiam satis, superque comprobatam fuisse, quæ si probe nosse quis cupit, Guitmund. lib. 3. de hoc Sacramento prope finem, Paschasium item libro de corpore, & sanguine Domini, isthæc enarrantem consulat. Certe Ambrosius & Nazianzenus mira supernorum munera beneficiorum suis inserendo paginis describunt, quæ ob peculiarem Sacramenti huius fidem deuotione imbutam a Deo fidelibus impertita sunt. Prosper in dimid. temp. cap. 6. puellam quamdam a dæmonis tyrannide liberatam fuisse refert. Beatus Gregorius Papa sanctum Benedictum defuncti cuiusdam corpori Domini Corpus applicuisse narrat, & cum idem antea cadauer semel atque iterum è sepulchro, in quo iacebat, reiectum prosilijsset, id sacrum post contactum haud vltra contigisse affirmat. Idem insuper Gregorius a sancto Agapito Eucharistiæ Sacramento cuidam viro impertito, eidem protinus Sacramenti virtute loquendi facultatem restitutam fuisse testatur. Ioannes item Diaconus in Beati eiusdem Gregorij gestis, Eucharistiam in cuiusdam ore, qui de illius veritate, vel dum acciperet, ambigebat, repente in lapidem immutatam esse describit. Quod & mulieri Macedoniana hæresi labefactatæ obtigisse, cum ad Sacramentum hoc male sibi conscia, & debito tam fidei, quam reuerentiæ cultu minus affecta accederet, Nicephorus, & Sozomenus enarrant.

Innumeris ac manifestissimis signis Christi in Sacmento præsẽtia diuinitus cõfirmata est

Guitmund. l. 3. de Sacram.

Paschas. lib. de de corp. & sãg Dom. c. 74.

Prosper in dimid. temp. c. 6.

Greg. 2. dial. cap. 28.

Idem Greg. l. 3. dialog. c. 3.

Io. Diacon. in gestis S. Greg. Pap.

Niceph. lib. 13 hist. c. 7. Sozom. l. 8. c. 5

25 Huc item, vt singula breuiter perstringamus, multiplicium visionum, atque apparitionum historiæ spectare videntur, quæ de hoc diuinissimo Sacramento litteris consignatæ probatos passim apud scriptores leguntur, in quibus Christus Dominus ad Sacramenti veritatem obtestãdam sub aliqua visibili specie videndum se quandoque exhibuisse dicitur; alterutra nimirum, vt Algerus inquit, ex causa, vel ad confirmandos in fidei vigore ipsos infirmorum animos, & proteruorum ab Altaris accessu, & Sacramenti iniuria diuinitus absterrendos; vt in vita sancti Malachiæ Bernardus, & in gestis beati Gregorij Papæ Ioannes Diaconus prolatis in medium exemplis affirmant: vel vt viuificum hoc Sacramentum impenso animi studio amantes, eodemque, dum Sacramenti virtutem recolunt, perfrui cupientes, mirifice interdum reficeret, vt Paschasius libro de corpore, & sanguine Domini disertis verbis asseuerat.

Idem frequẽtia è cælo visa comprobarũt

Alger. l. 1. c. 3. de Sacram.

Io. Dia. in vit. S. Greg. lib. 2. c. 41.

Paschas. l. de cap. & sang. Dom. c. 14.

26 Nullus igitur relictus est, tot post signa, post visiones, post argumenta, post sacrorũ Conciliorum oracula, ac patrum orthodoxorum sententias ambigendi locus. Firma igitur fide teneat quisquis ille est, quæ hæc nostra perlegit, neque vllatenus de veritate ambigat: litigent vtique, atque ambigant vna cum peruicacibus Iudæis male ac perperam de hoc Sacramento sentientes; de his quippe in Euangelio dicitur: *Et litigabant Iudæi ad inuicem, dicentes, quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Hæc enim Capharnaitarum*, vt Cyrillus ait, *verba infidelium sunt, diuinæ omnipotentiæ detrahentiũ.*

Veritatẽ SS. Sacramenti necessitate plusquam lineali homo credere compellitur.

Cyrill. l. 4. in Io. c. 4.

At

busque viris admirationi pariter erat, atque horrori, conticuit. Hæc nos in rem præsentem vel obiter afferre voluimus, vt fidei dumtaxat, haud rationibus haud argumentis, deferendum esse quisq; intelligat. Porro illustris hæc prosapiæ, clarique ingenij mulier sub S. Philippi Nerij parētis nostri disciplina, cui se totā regendam dederat, eo Christianæ humilitatis, deuotionis, innocentiæ, ac simplicitatis deuenit, vt omni prorsus mentis fastu deposito, puerorum instar se ab eodem regi pateretur, & demum bonis operibus, & virtutibus laudabiliter exculta, iam ætate grauis decessit.

Mulier S. Philippo se subijcit.

29 Vir autem hic, cuius nuper mentio incidit, præclaris virtutum meritis singulariter ornatus, & a viris tum doctrina, tum sanctitate conspicuis summopere dilectus, viris principibus, & ipsi Innocentio X. Pont. Opt. Max. apprime charus, Romæ anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio, bonis operibus, & Christiana præsertim humilitate clarus decessit, & in Ecclesia B. Mariæ, & S. Gregorij in Vallicella de Vrbe in nostrę Congregationis tumulo depositus, hoc nobili titulo auctus est, quem Lectori subijcimus.

Titulus sepulchralis tumulo Petri Consolini inscriptus.

PETRVS CONSOLINVS
A MONTE LEONE FIRMANÆ DIOECESIS
CONGR. ORATORII SACERDOS,
S. PHILIPPI DISCIPVLVS,
AB EODEM VLTRO LIBENTERQVE
IN CONGREGATIONEM ACCITVS, EIDEM
APPRIME CHARVS, COMES INDIVIDVVS,
OCVLATVS MIRACVLORVM TESTIS,
SVB EIVSDEM DISCIPLINA
QVINQVENNIVM EXEGIT.
HIC VITÆ INNOCENTIA,
MORVM SVAVITATE, PATIENTIA,
HVMILITATE, OBEDIENTIA,
ET CHARITATE PRÆFVLSIT.
MIRVS IN CONSOLANDO,
INSTITVTORVM CONGREGATIONIS
ÆMVLATOR OBSERVANTISSIMVS.
QVÆ DE SANCTI PARENTIS ORE,
AC PECTORE HAVSERAT,
AD VLTIMVM VSQVE VITÆ SPIRITVM
OPERE AC VERBO EXHIBVIT.
DEMVM ANNVM ÆTATIS AGENS
SEPTVAGESIMVM CIRCITER OCTAVVM,
CVM DVOS, ET QVINQVAGINTA,
OMNIVM VIRTVTVM EXEMPLO,
IN CONGREGATIONE VIXISSET,
AMOREM SVI ADMIRATIONEM PARITER,
ET DESIDERIVM CVNCTIS RELINQVENS.
ANNO SAL. M.DC.XLIII.
PRIDIE KAL. FEBR.
OBDORMIVIT IN DOMINO,

Et hæc in viri huius laudem, vel obiter meminisse sufficiat, sed iam ad nostra redeamus.

30 Verum, si quis veritati adhuc temere obluctatur, nec diuinæ fidei sponte, absque vlla rationum trutina manus præbet, cogitet, quod doctrina hæc de vera & reali ipsius Christi in altaris Sacramento præsentia, perpetuo in Ecclesia viguit & mordicus retenta est, nec certum aliquod tempus designari potest, quo post Christi & Apostolorum tempora hæc primum incœperit: omnes enim antiquissimi Patres eam docent, fideles singuli eam amplectuntur, omnes Catholici scriptores hanc profitentur, atq; inculcant, & doctrinam huic orthodoxæ contrariam, statim atque in orbe pullulare cœpit, conscriptis vltro pro fide apologijs, vti Catholicæ veritati repugnantē adnotarunt pariter & oppugnarunt; quod signum vtique satis euidens est ad nouam probe discernendam insurgentem hæresim aduersus illibata Catholicæ veritatis dogmata: hæreticorum enim doctrina semper nouitatem ingerit ac præsefert, eiusdemq; initium facile subnotari, ac veluti digito demonstrari potest; quapropter statim atque exoritur, & caput exerit, nouitate sua Catholicorum aures offendit, & merito ab eisdem confutatur: Catholicorum vero dogmatum bene sibi constans doctrina, suam iugiter stabilem, illibatamque antiquitatem vna cum auctoritate retinens, absque vlla Catholicorum hominum contradictione suscipitur, vt tradunt Irenæus lib. 3. contr. hæres. cap. 3. Tertullian. de præscript. hæreticor. & lib. 1. contra Marchionem. Epiphan. in Anarepha, & Vinc. Lirin. in lib. quem scripsit contra profanas nouitates. Cum sana igitur fidei doctrina perpetuo incōcussa perstiterit, contrarius tamen error quicunq; irrepsit, vbi primum pullulare cœpit, a Patribus acriter impugnari non destitit. Vt autem præcipuos huius orthodoxæ veritatis impugnatores recenseamus.

Cōstās de reali Christi in Sacramento præsētia fides in Ecclesia semper viguit.

Irenæus lib. 3. contr. hær. c. 3. Tertull. de præscrip. hæt. l. contr. Marc.

31 De Nestorio in primis constat ex Cyrillo & Concilio Ephesino. De Iconomachis ex septima Synodo, & alijs Concilijs, & Damasceno, qui tempore Iconomachorum scripsit lib. 4. de fide cap. 14. & Theophylacto, & alijs. Et quidem vnanimis Ecclesiæ sensus sat ex

Omnes SS. Patres antiqui de vera Domini in Eucharistia præsentia doctrinam contra Nouatores tuentur.

ipsa

Dan. c. 8.

tichristi se precursores existere haud dubitet. *Aspiciebam* quippe, inquit Daniel, *& ecce cornu illud*, id est Antichristus, *faciebat bellum aduersus sanctos, &c. Et vsque ad principem fortitudinis magnificatum est, & ab eo tulit iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis*. Sacrosancta scilicet templa subintellige, in quibus iugiter ab ortu Solis vsq; ad occasum oblatio munda offertur, ritúsque omnes, ac recolendas Christianæ Reipublicæ cæremonias; *iuge quoque*, (vt ad rem nostram locum hunc sacri scriptores dilucidant) *augustissimæ Eucharistiæ Sacramentum auferet*. Verumtamen is, ac tantus erit Christianorum, qui nouissimis temporibus in aciem prodituri sunt, feruor, vt haud vnquam ab immaculato altaris Sacrificio sub ipsummet mortis conspectum diuellantur, atque desistant: verum in Cœmeteria, abditosq; locorum subterraneorum recessus ad præmuniẽdum se alacri animo confugientes recipient, vbi clam Sacerdotes Deo altissimo de more sacrificium Altaris offerent, fideles pascent, & cælestis viatico pabuli pro fide viriliter præliaturos præmunient. Et ecce iam, ò Lector, sub extremam huius primi libri periodum ad sacra iterũ Cœmeteria, è quibus digressi ante fueramus, opportune, licet sero, propositi memores, cum Christianis, qui ipsismet nouissimis senescentis iam, & deficientis mundi temporibus adfuturi sunt, reuertimur: *ad locum* quippe, *vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluãt*. Et iam primum Subterraneæ huius Romæ librum, Deo fauente, absoluimus. Interim vero antequam ad exactam, plenamque eorumdem Cœmeteriorum descriptionem deueniamus, singula speciatim, quæ in itineris progressu occurrent, in studiosi Lectoris gratiam exponendo, nonnulla hic, quæ ad profanarum rerum notitiam pertinent, & quæ ad sacra Vrbis Romæ loca assequenda Lectorem quasi manuducunt, hic nobis præmittenda videntur.

Christiani nouissimis diebus ad sacra obeunda in Cœmeteria concessuri sunt.

Sebast. Barrad. in Concord. Euang. t. 3. l. 9. c. 6.

Eccles. c. 1.

ROMA

ipsa Conciliorum auctoritate comprobatur, a quibus Sacramentum hoc haud alio titulo, quam Corpus Christi libera passim voce appellatur: vt in Concilio Niceno Can. 14. alias 28. Et primo quidem id expresse in Concilio Alexandrino asseritur, & a Cyrillo in Epist. ad Nestorium, quæ recitatur, & in Conc. Ephes. approbatur tom. 1. cap. 14. secundo a septima Synodo tom. 3. in fin. impia Iconomachorum sententia reijcitur, ac tenebris damnatur, qui Eucharistiam nudam dumtaxat Christi imaginem, seu figuram esse dicebant: quam assertionem veluti summopere detestandam, extremam supinamque perfidorum horum vesaniam præmemorata Synodus Oecumenica pronuntians, Apostolicæ traditioni, Patrum omnium doctrinæ, veritati ac proprietati ipsorummet Christi verborum omnimodo dissonam ac repugnantem valide refutat. Quin immo Concilium Vercellense (quod Romanum alij appellant) Leone Papa Nono eidem præsidente, Berengarij & Ioannis Scoti sententiam, necnon eorumdem scripta pari animaduersionis sententia damnat. Idem fere a Turonensi Concilio sub Victore Secundo præstitum est. Idem a Rhemensi Concilio sub Nicolao Secundo aduersus eandem hæresim congregatum, in quo suam Berengarius hæresim conuictus, ac facti pœnitens detestari compulsus est, vt in 2. tom. Concil. habetur. Idem plane in Romano Concilio, quod sub Gregorio Septimo celebrari contigit aduersus eundem Berengarium definitum est, qui iterum ab errore, quem semel imbiberat, resipiscens, fidei suæ confessionem edidit, in qua deinde ad vitæ vsque exitum bene sibi constans perseuerauit. Concilium Constantiense eumdem in Ioanne Hus, & Ioanne Wiclef errorem sub Martino V. damnauit. Idem præterea præstitere Concilium Lateranense sub Innocentio Tertio; Concilium Viennense sub Clemente Quinto: Concilium Florentinum sub Eugenio: & demum expresse magis Concilium Tridentinum veritatem hanc peculiari edito canone obfirmauit: sanciens nimirum, in deifico altaris Sacramento *ipsummet Christum vere, realiter, ac personaliter*, quod hæretici mordicus impugnant, esse, atque existere. His demum Concilia prouincialia, necnon recolenda Pontificum decreta accedunt, quæ de Consecr. d. 2. & in decretal. tit. de custodienda Eucharist. & tit. de celebrat. Missar. recensentur, vbi insigne extat *can. Cum Marthæ*. Ad instituti insuper propositum facit generalis illa regula, quæ in cap. ad abolendam de hæreticis traditur, vbi explicitis, conceptisque verbis sub anathematis sententia damnantur, qui de augustissimo Dominici corporis, & sanguinis Sacramento, præter id quod Catholica docet Ecclesia, affirmant, aut sentiunt.

Conc. Nicen. can. 14. — Cyrill. epist. ad Nestor. — Conc. Ephes. t. 1. c. 14. — Et vniuersa œcumenica Concilia eandem veritatē definiuerunt. — Conc. Later. — Conc. Vien. — Conc. Florent. — Conc. Trid. sess. 13. — Suar. to. 2. q. 75. art. 5. disp. 46. sec. 1. — C. ad abolendam de hæret.

32 Sed quorsum dicet quispiam fortasse, tam longe a Cœmeterialium rerum semitis, atque ab instituti nostri proposito aberrauimus? Verum candidus lector, ac sincerus veritatis amator, qui sacræ inhiat antiquitati, ignoscat quæso, & hic parumper substitisse haud pigeat: locus quippe valde ad rem opportunus se nobis obtulit, de Eucharistiæ videlicet Sacramento hic potissimū enarrata hactenus inserendi, vbi Cœmeterialibus in cubiculis (vt paulo ante vidimus) ad sacram Synaxim antiquis fidelibus conueniendi solemnis mos extitit.

Opportunus hic de SS Eucharistia agēdi locus sese obtulit.

33 Hic demum, quisquis es, paululum subsiste, & mente, si libet, altius contemplare nouissima, ne funestissima dicam illa tempora, quibus sub ipsius mundi senescentis occasum tenebrarum Princeps, & Antichristus validissime in prælio contra Dei Arcam, idest Ecclesiam, & aduersus Christianorum phalāges classicum canens insurgent; vt enim Ioannes ait: *Datum est illi bellum facere cum sanctis*. Et alibi: *Soluetur Satanas de carcere suo*. Quoniam vero maxima quæque ex diuino Eucharistiæ Sacramento fidelibus bona iugiter, ac opportuna munimentorum cælestium subsidia prouenire intelligit, saluberrimum eiusdem mysterij vsum de medio tollere apprime conabitur. Vt enim ipsemet palam Daniel prædixit: *Robur datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata*. Antichristus quippe illud præ cæteris acerrime impugnabit. Quapropter iure quidem merito, qui diuinissimo huic Sacramento, cui maximus honor debetur, impio, impudentique ore detrahunt, Anti-

Antichristus acerrimus SS. Sacramēti impugnator futurus. — Apoc. 20. — Dan. c. 8.

ANTIQVAE ROMAE FACIES

ex antiquis aedificiorum Ruinis, ac multiplicium Numismatum Monimentis, Scriptorum studio fideliter excerpta, atque in hanc æneam tabulam redacta, prout eam Pyrrhus Ligorius Romanus per XIIII. Regiones, in quas Imperat. Caesar Augustus vrbem distinxerat, exacte descripsit.

ORIENS

SEPTENTRIO

MERIDIES

OCCIDENS

Aquæ Ductus Aquæ Claudiæ

Aqua Marcia Iulia et Tepula

Anio Nouus

Hippodromus

Castrum Prætorium

Viuarium

Horti Ceionis

T. Bacchi

P. Nomentana

Horti Dioclet et Maximiani

Horti Blanciani

Horti Antonini Pij

Via Salara

AGGER ES TARQVINI SVPERBI

Thermæ Diocletianæ

VIMINALIS

REGIO VI. QVIRINALIS

ALTA SEMITA

REGIO V. ESQVILINA

REGIO III.

Campus Esquilinus

Lucus Esquilinus

Limpheum Alexandri

Amphiteatrū Castrensis

T. Veneris

Via Prænestina

Via Labicana

Via Tiburtina

Via Nouа Valeria

Via Claudia

Via Latina

Domus Lateranorum

Aqua Crabra

COLLIS HORTVLORVM

Sepul Neronis

Naumachia

P. Populi

Via Flaminia

REG. VII.

Sepul August

REG. IX.

Circus Flaminius

Pantheon Agrip.

CAPITOLINVS

REG. VIII

REG. X. PALATINVS

Theatrū Marcelli

REGIO II. COELIMONTIVM

Domus Philippi

CAMP. COELI MONTANI

P. Latina

REG. XI.

REGIO XII. PISCINA PVBLICA

Thermæ Antonianæ

REGIO PRIMA

Porta Capena

Via Appia

Via Ardeatina

Almo fluuius

M. AVENTINVS REGIO XIII.

Emporium

Horrea Aniceti

Horrea Domitiani

P. Ostiensis

Doliolum Vel Testaceus

Horti Domitiæ

Hippodromus Neronis

P. Aelio

A. Triumphalis

P. Castelli

Pon. Triumphalis

P. Aurelia

P. Palatij

Belvedere

S. Petri

P. Turrionis

P. Pertusa

MONS VATICANVS

Villa Tulli Martialis

P. Septimiana

REGIO XIV. TRANSTIBERIM

Horti Domitij

Via Aurelia

M. IANICVLVM

Sepulcrum Numae

P. Ianicularis

Villa Arborini

Via Portuensis

Hort. C. Cæsaris

Via Ostiensis

S. Pauli

Campus Brutianus

Sublicius

P. Palatinus

Vrbis Romæ encomium. fuisse titulis, mundi videlicet miraculum, mundi compendium, arcem nationum ac regum, & tot ac tantis, vt vno dicam verbo, redundasse miraculis, vt humanam tum spem, tum fidem hæc vna excedere videatur. Hinc compendio quidem, ac satis magnifice eamdem Martialis carminibus hisce laudauit:

Martial. in carm.

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

Sed cuius gloriam compendio perstrinxit Martialis, pulcherrimis vbertim laudum præconijs Claudianus extulit, quem audire hic præstat:

Claud. in Paneg.

Qua nihil in terris complectitur altius æther,
Cuius nec spatium visus, nec corda decorem,
Nec laudem vox vlla capit, quæ luce metalli
Æmula vicinis fastigia conserit astris.

En tibi quam lepide, quam concinne mirum florentissimæ Vrbis splendorem Claudianus adumbrat. Sed sacer quoque scriptor tantæ Vrbis, cuius sacra nunc monimenta perlustraturi sumus, laudator accedat; Hieronymus, inquam, meritis eiuscemodi elogijs hanc veluti Orbis totius caput posteritati commendans: *Vrbs*, inquit, *potens, Vrbs Domina, Vrbs Apostoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum; Roma aut fortitudinis nomen apud Græcos est, aut sublimitatis apud Hebræos*. hæc ille pauca ad laudum, & præconiorum cumulum, quæ longo vix sermone comprehendi, atque explicari queunt. Adeo quippe mira sunt, quæ certatim de hac vna Vrbe a scriptoribus enarrantur, vt iure merito poeta ille cecinerit:

Hier. l. II. aduers. Iouin.

Omnia Romanæ cedant miracula terræ,
Natura hic posuit, quidquid in orbe fuit.

Propert. in eleg.

2 Quis vero ac quantus huius olim Vrbis sinus ac magnitudo esset, vel ex eo conijci licet, quod omnes exciperet, & ipsos quantumuis hostes, vbi iam deuicti fuissent, ciuitate donaret. Vt enim Tacitus morem hunc Romanorum exprimens, ait: *Conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues haberet*. Ciuitatis enim beneficium non exteris dũtaxat huc confluentibus, sed victis etiã, ac ipsismet hostibus dedit: ex quo maxima quæq; Vrbi incrementa prouenere, quod item satis eleganter Claudianus de ipsius Romæ laudibus hæc concinens meminit:

Ex quo magnitudo Vrbis conijci possit.

Tac. II. Annal.

Vnde incrementũ Vrbs potissimum ceperit?

Hæc est, in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit
Matris non dominæ ritu: ciuesque vocauit,
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

Claudian.

Claudiano Sidonius egregie consonat, qui apud Romanos, seruis ac barbaris exceptis, omnes ciues fuisse scribit, & insuper appellat, *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in qua vnica totius mundi ciuitate soli barbari ac serui peregrinantur*. Hinc alij passim eamdem, communem patriam appellarunt, vt Rutilius Numantianus hisce carminibus,

Sidon. Ap. l. I.

Rutilius in Itiner.

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam,
Profuit iniustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij consortia iuris,
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

Ita plane ex tot aggregatorum numero ciuium, ac gentium, quæ vix numerari queant, totus terrarum orbis in vnam quodammodo Vrbem coaluisse visus est. Quis interim templa, basilicas, fora, porticus, thermas, theatra, circos, aquæductus, cloacas, portas, vias, quis tum publicas, tum priuatas substructiones recenseat, quibus Vrbs quondam Romana illustrabatur? Quippe dum quis sibi antiquæ Romæ imaginem animo effingit, omnium nimirum operum opus absolutissimum effingat necesse est: in hac vna enim fuit, quidquid vbique terrarum, vt alius ille poeta cecinit.

Roma omniũ operum absolutissimum opus.

3 Romam igitur si curiosius rimari quis cupit, antiquam eius faciem è ruinis paulisper exploret: quanta enim ambitus olim fuerit amplitudo, ipsamet ruina, atq; ipsa, quæ adhuc supersunt, rudera satis docent. Et quidem Nero Cæsar opportunum rei testimonium affert, qui de mœnibus Romanæ Vrbis ad vsque Tyberina ostia protendendis consilium inijsse fertur, ipso Suetonio teste: *Ostiam*, inquit, *tenus mœnia promouere, atque inde fossa mare veteri Vrbi inducere*. Dionysius autem immanem Vrbis amplitudinem ex frequentissimo eorum, qui hanc incolebant, numero describit, cum ait: *Omnia loca circa Vrbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum fore, & hæsurum vbi desinat Vrbs, vbi inci-*

E ruinis amplitudo antiquæ Romæ innotescit.

Consiliũ Neronis de Vrbe amplificanda.

Suet. in Ner.

Dionys.

incipiat. Adeo suburbana, inquit, *ipsi Vrbi adhærent, & innexa sunt, & speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti*. hæc ille, vbi immensam tum Vrbis magnitudinem, tum populi copiam calamo expressit. Athenæus quoque pari sententiarum vi Dionysio adstipulari videtur: eadem enim Vrbs ab ipso appellatur *Vrbs vrbium, quia*, inquit, *videre est in ea omnes Vrbes collocatas*. Et infra: *Deficiat non vnus dies, sed quotquot habet annus, si quis adnumerare conetur omnes vrbes in cælesti ista Vrbe positas, idque ob nimiam copiam: nam & totæ nationes illic simul & confertim habitant*. hæc Græcus homo haud vlla inuidi animi nota sugillandus libera voce in Vrbis Romanæ laudem perorauit. Si quis autem Romanum quoque è scriptoribus, rerum Romanarum assertorem in medium proferri gestit, ipsummet Senecam hæc vltro enarrantem excipiat: *Aspice*, inquit ille, *hanc frequentiam, cui vix Vrbis immensa tecta sufficiunt: maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipijs, ex colonijs suis, ex toto denique Orbe terrarum confluxerunt*. Vides, amice Lector, admirandam Vrbis vnius amplitudinem, quo totus vndique terrarum orbis confertim incolas transmittere consueuit? Sed ex eodem, cui indubitata fides adhibenda est, & isthæc pauca accipe: *Nullum non hominum genus concurrit in Vrbem, & vitijs, & virtutibus magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis venerit in maximam quidem, ac pulcherrimam Vrbem, non tamen suam*. Hactenus Vrbis faciem, ac sinum populis immane redundantem Seneca ob oculos delineasse visus est.

Plures vrbes in Vrbe collocatas videre est.

Athenæus l. 1.

Populi in Vrbe frequentia.

Senec. de consol. ad Heluiã matrem.

4 Et vt rei proposito insistamus, nonne laudatissimus ille inter poëtas Lucanus Romam asserit,

Lucan. de bel. ciu.

——— *populis, victisq; frequentem*
Gentibus, & generis coeat si turba capacẽ
Humani.

Totum hic terrarum Orbem merito concludi potuisse ait, & vt vno verbo Romanæ magnitudinis præconia conficiat,

——— *mundi fæce repletam*

Vrbem Romam olim fuisse pronuntiat, tot illas scilicet nationes breui sermone perstringens, quæ, vt iam ex Athenæo præmisimus, totæ in certis quibusdam Vrbis eiusdem partibus, aut regionibus collocatæ Romam incolebant. Ita quippe Iudæi trans Tyberim, alij vero alibi, tanquam incolæ morabantur, qui suos etiam ibidem cœtus, & consilia, vt Suetonius in Iulij funere satis indicat, habuere: *In summo*, inquit, *publico luctu exterarum gentium multitudo suo quæque more lamentata est*.

Roma mundi fæce repleta dicitur.

Suet. in Iul.

5 Ad immanem autem Vrbis latitudinem perspicue adumbrandam, illa Senecæ verba sufficere videntur: *Cogitate*, inquit, *hanc ciuitatem, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur; in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur*. Hanc enim vnam Orbis terrarum suam veluti metropolim adire, atque alere cõsueuerat. Sed quid ad hæc Aristides proferat, audiamus: *Ex omni*, inquit, *terra marique quidquid vel anni tempora gignunt, vel regiones singulæ, fluuij, lacus; artesque item, & ingenia tum Græcorum, tum barbarorum proferunt, id omne ad vos defertur. Itaque si quis talia omnia videre desiderat, is vel per totum Orbem peregrinetur necesse est, vel in vestra ista Vrbe versetur: quidquid enim apud alios vel crescit, vel conficitur, hic affluit, & abundat. Tot autem, & tantæ onerariæ naues singulis anni temporibus appellunt, vt Vrbs communis quædam Orbis officina videatur*. hactenus Aristides. At si iocoso quodam argumento rem interim comprobare velimus, Lector secum repetat id, quod Lampridius fide quidem dignus refert: *Heliogabalum*, scilicet, *seruis imperasse, vt omnes araneas colligerent in Vrbe: atque eos collegisse ad decem millia pondo*. Quo subinde a seruis fideliter præstito, Heliogabalum subiecisse scribit: *Vel hinc quam magna Vrbs Roma esset intelligendum*. Cum vero tanti in Vrbem populorum concursus fierent, paulatim contigit, vt Italia ab incolis destituta, quodammodo deserta fieret, quod & Lucanus testatur:

Vrbis magnitudo ac frequentia ex alimentorum vndique affluentium inibi consumptione conijci potest.

Senec. de consol. ad Heluiã

Aristid. orat.

Lamprid. in Helio.

Heliogabali argumentum ad demonstrãdam Vrbis magnitudinẽ.

Lucan. de bel. ciuil.

——— *videmus*
Tot vacuas vrbes, generis quo turba redacta est
Humani? toto populi qui nascimur orbe?
Nec muros implere viris, nec possumus agros:
Vrbs nos vna capit.

6 Porro vbi iam florentissimæ quondam Vrbis prospectum lectori exposuimus,

Roma à trib. maxime admirandis laudata.

mus, tria quidem vna in re maxime admiranda Claudianus descripsit, Vrbis videlicet altitudinem, spatium, eiusdemque decorem, sed ipsius verba hic excipiamus:

Claudian.

Qua nil in terris complectitur altius æther;
Cuius nec spatium visus, nec corda decorem;
Nec laudem vox vlla capit.

Ab altitudine ædificiorum.

Adeo quippe immane olim Romanæ constructiones attollebantur, vt merito quidem Plinius de Vrbis magnitudine dicturus isthæc subiecerit: *Quo,* inquit; *si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto æstimationem concipiat, fateaturque nullius vrbis magnitudinem in toto Orbe potuisse ei comparari.* Ædificiorum vero altitudinem Augustus ad septuaginta pedes, Strabone teste, coercuit, & ipsemet Nero, cum Romam deinde ab incendio instauraret, *ædificationum*, vt Tacitus ait, *altitudinem cohibuit*.

Plin. c. 36.

Fam Augustus & Nero coercuerunt.

Tacit. in vit. Neron.

Ab elegantia ac ornatu.

7 At quod ad Vrbis decorem, ornatumque spectat, Vrbs vna vrbes fere omnes longe superasse dignoscitur, vt diserte Scriptores asserunt, & immensæ item opes, ac Romanorum ambitio haud vmquam æquanda facile cuiq; suadent. Quique enim insigniorum artificũ quos tum Græcia, tum Asia possideret, Romam aut euocati, aut sua sponte veniebant, quibus hic præmia proponebantur, ijs maxime, *quibus*, vt Tacitus ait, *ingenium, & audacia erat, etiam, quæ natura denegauisset, per artem tentare.* Et quidem præ cæteris, quorum deinde opera tot insignia monimenta substitere, Augustus Vrbis decorem adeo excoluit, vt palam aliquando, Suetonio teste, gloriatus sit, *marmoream se relinquere Romam, quam lateritiam accepisset.* Alter omnino ab eo Nero Augustus extitit, qui insana nominis ambitione impulsus, patriam incendit, ac Vrbem perdidit, vt nouam, melioremque subinde, quod meditatus iam fuerat, repararet. *Videbatur enim*, inquit Tacitus, *condendæ Vrbis nouæ, & cognomento suo appellandæ gloriam quærere.* Sed scelestissimus ille omnium hominum, suo è nomine Neronianam potius Vrbem fecit inflammando, quam exædificando.

Tac. in Ner.

Augustus Vrbem insigniter exornauit

Suet. in Aug.

Nero Vrbem incendit, & nouam, ac ornatiorem restituit.

Tac. in Ner.

Orbis totus in Vrbe quodam coaluisse visa.

8 Atqui, si libet, admirandum antiquæ Vrbis decorem studiosus apud Plinium lector exquirat, quem talia in Vrbis laudem proferentem comperiet: *Ad nostræ Vrbis miracula transire conuenit, & sic quoque terrarum Orbem victum ostendere, quod accidisse toties pene, quot referuntur miracula, apparebit: Vniuersitate vero aceruata, & in quemdam vnum cumulum collecta, non alia magnitudo exurget, quam si mundus alius quidam in vno loco narretur.* Audisne lector, totum terrarum orbem in vnam quodammodo Vrbem coaluisse, & mira quæque huc pariter se vna cum orbe recepisse, cum nil hic inter tanta conspiciendum occurreret, quod non ingens per se miraculum contemplantibus redoleret. Immo cum septem olim Orbis dumtaxat miracula numerarentur, hanc merito Vrbem miraculorum omnium miraculum fuisse fateri cogimur, si Cassiodoro præsertim hæc scribendi fides adhibenda est: *Ferunt*, inquit, *prisci seculi narratores, fabricarum septem tantum terris attributa miracula: Ephesi Dianæ Templum: Regis Mausoli pulcherrimum monumentum: Rhodi Solis æneum signum, quod Colossus vocatur: Iouis Olympici simulachrum, quod Phidias formauit: Cyri Medorum Regis domum, quam Memnon fabricauit: Babyloniæ muros, quos Semiramis construxit: Pyramides in Ægypto. Sed quis illa vlterius præcipua putabit, cum in vna Vrbe tot stupenda conspexerit? Habuerunt honores, quia præcesserunt tempore: & in rudi seculo, quidquid emersisset nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autem potest esse veridicum, si vniuersa Roma dicatur esse miraculum.* hæc ille satis magnificus, vt vides, Romanarum rerum præco, ac laudator.

Plin. c. 36.

Septem Orbis miraculis Roma ipsa maius miraculum est.

Cassiod. l. 7.

9 Si quis autem oculatis maxime testibus, ac laudatoribus fidem præstandam esse objiciat, Ammianum consulat, qui Constantij Imperatoris in Vrbem ingressum describens, ipsum intuentem, mirantemque præcipua Romanæ magnitudinis opera his verbis inducit: *Proinde Romam*, inquit, *ingressus, Imperij, virtutumque omnium larem, cum venisset ad rostra, perspectissimum priscæ potentiæ forum obstupuit; perque omne latus, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate perstrictus, allocutus nobilitatem in curia, populumque pro tribunali, in palatium receptus fauore multiplici, lætitia fruebatur optata. Deinde intra septem montium culmina, per accliuitates, planiciemque posita Vrbis membra*

Constantius Imp. Romam ingressus decorem eius admiratur.

Ammian. in Constãtio l. 16

bra collustrans, & suburbana: quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat. Iouis Tarpeij delubra quantum terrenis diuina præcellunt: lauacra in modum prouinciarum extructa: Amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage: Pantheon veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum principum imitamenta portantes, & Vrbis Templum, forumque Pacis, & Pompeij theatrum, & odeum, & stadium, aliaque inter hæc decora Vrbis æternæ. Habes vtique, amice Lector, peritum viæ ducem, qui cupientibus recolenda Romanarum antiquitatum monimenta digito demonstret, vbi tria potissimum suppetunt, vt videre est, admiratione digna, templa videlicet, Iouis Tarpeij, Pantheon, Pacis. Sed hæc pauca ex multis: nam in Vrbe quidem, si Lipsio credimus, quadringenta, & vigintiquinque olim templa adnumerabantur: nemo tamen ambigat, quin ex his pleraque splendida, & magnifica, etsi aliter ab alijs templis, constructa, vel instructa fuerint.

Primũ quodque obuium inter alia eminere sperabat

Templa 425. in Vrbe olim numerata.

Lips. de mag. nou. l.3.c.5.

10 Quis interim vero Vrbis ipsius fora, ac eorumdem splendorem breui oratione perstringat, Romanum videlicet, Iulium, Augustum, Vlpium, de quibus Martialis:

Fora Vrbis, eorumdemq; splendor ac numerus.

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Certe Strabo vbi Martium Campum admirabundus laudasset, hæc addit: *Quæ omnia si quis viderit, dicat, censeatque reliquam Vrbem non nisi additamentum Campi huius esse. At idem si in forum Vetus deinde progressus alia alijs hærentia & consequentia videat, basilicas, porticus, templa, tum Capitolium ipsum, & in eo templa, tum Palatinum & Liuiæ ambulacra: is facile priorum obliuiscatur, & omnium, quæ viderat extra Vrbem.* hæc Strabo. Quantæ autem magnificentiæ forum Traiani fuerit, si quis vult nosse, ab Ammiano exploret, qui singularem eiusdem sub omni cælo structuram appellare non dubitauit, *etiam*, vt inquit, *numinum assensione mirabilem*. Pari quoque laudum præconio idem forum a Cassiodoro celebratur, cum ait: *Traiani forum vel sub assiduitate videre miraculum est.*

Campus Martius, eiusque amplitudo.

Fori Traiani magnificentia.

11 Et quidem cum primum in Vrbem Imperator Constantius Magni Constantini filius, quem iam supra citauimus, aduenisset, forum, de quo sermo est, nobilissimum præcipue illi admirationi extitisse ab ipso Ammiano didicimus. Quippe, vt cætera sileamus, ingentem ibi columnam Traianus erexerat, & inde Traianum forum omnium celeberrimum nuncupatum est: *Verum*, inquit Ammianus, *cum ad Traiani forum venisset, singularem sub omni cælo structuram, vt opinamur, etiam numinum assensione mirabilem, hærebat attonitus per giganteos contextus circumferens mentem, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus appetendos, &c.* Hæc ipse, quibus nimirum verbis cochlidem in medio foro columnam sitam fuisse significare videtur, quam, vt Baronius ait, septennio elaboratam, perfectamque fuisse ex antiquis numismatibus Consulum nomine prænotatis comprobatur.

Constantius Imp. illud pręcipue admiratur.

In eo Columna miræ atq; elegantissimę structuræ.

Ammian. Marcell. l.16.

Ea septennio elaborata per fectaq; fuit.

12 Sed quorsum hic, dicet aliquis, de Vrbis Romæ theatris mentionem nullam facimus, quæ non Vrbi dumtaxat, sed toti olim orbi conspicua extitere, in quibus spectatissima martyrum certamina, & in perferendis pro Christo cruciatibus constantia illuxit? Hic quippe immanes insontium pœnæ, gentilium oculis pro ludis, ac ludicris spectaculis exhibebantur: hic iugiter aduersus Christianos funestæ illæ voces sanguinem innoxium exposcentes, Tertulliano teste, in cœlum attollebantur: *Si Tyberis ascendit, si Nilus non ascendit in arua, si cœlum stetit, si terra mouit, si fames, si lues, statim Christianos ad leones.* Hic ad martyria, ad necem, ad carnificinam producebãtur. Nonne Ignatius ille martyr Antiochenus in Romano Amphitheatro leonibus ac feris sæuissime discerpendus sub Traiano traditus est? Hic demum Religioni, ac sacris Christianorum ritibus illudebatur. Celebris enim in Mart. Rom. memoria recurrit Genesij martyris, qui cum gentilis Christianorum ritus in theatro derideret, mirabili Dei virtute ad fidem traductus, nobile pro Christo martyrium consummauit, de quo isthęc; *Romæ S. Genesij mart. qui primum sub gentilitate mimus, cum in theatro, spectante Diocletiano Imperatore, mysterijs Christianorum illuderet, a Deo inspiratus, repente conuersus ad fidem, baptizatus est: mox Imperatoris iussu fustibus crudelissime cæsus, deinde in equuleo suspensus, & vngularum diu-*

Theatra Romana olim erant martyrum pro fide decertantiũ præcipua arena ac palæstra

Tertull. in apol.c.40.

In Amphitheatro Titi Ignatius à leonibus discerpitur.

Genesij ex mimo in Christianum, & martyrem repentina metamorphosis. *Mart. Rom. die 25. Aug.*

diutiſſima laceratione vexatus, lampadibus etiam inflammatus, cum in Chriſti fide perſiſteret, dicens: Non eſt Rex præter Chriſtum, pro quo ſi millies occidar, ipſum mihi de ore, ipſum mihi de corde auferre non poteritis; martyrij palmam capitis obtruncatione promeruit. En, vt Romanæ Vrbis theatra martyrum ſanguine, ac fidei confeſſione illuſtrata ſunt!

13 Certe quod gentiles olim in Circis, vt iam diximus, aduerſus Chriſtianos acclamare conſueuerint, ex ipſis martyrum actibus compertum ſit, quod Romæ præſertim obtigiſſe, & inde ſæuiſſimam Diocletiani perſecutionem fuiſſe auſpicatam, acta S. Sabini martyris Spoletini edocent, quæ a Baronio veluti ſincera, ac fide digniſſima in ſuis Annalibus recenſentur, quorum hæc ſunt verba: *Cum Maximianus Herculeus Romæ eſſet, & decimoquinto Kalend. Maias in Circo Maximo ſpectaret Circenſes ludos; Sexto miſſo Veneto vincente, acclamatum eſt in Circo: Chriſtiani tollantur, dictum eſt duodecies. Iteratumque: Auguſte, Chriſtiani non ſint, clamatum decies. Ex quo factum eſt, vt Eugenius Hermogianus præfectus retulerit in Senatu de perſecutione in Chriſtianos decernenda.* Vbi iſthæc ad rem noſtram Baronius ſubdit: *Solitum quippe populum theatralibus acclamationibus ab Imperatoribus, quæ vellet, efflagitare, qui ipſorum vitas percurrit, ſatis intelligit. Rurſum vero iiſdem in locis peti à gentilibus ſolere Chriſtianorum necem, quæ dicta à nobis ſunt ſuperius, ex Tertulliano, & Cypriano, aperte declarant.* In theatris igitur perſecutionum, ac martyriorum præludia agebantur.

Populi in Circis aduerſus Chriſtianos acclamatio.

Hinc Diocletiani perſecutio auſpicata.

Baron. t. 2. an. 301. n. 18.

Baron. t. 2. an. 301.

Gentiles theatralibus acclamationib⁹ necem Chriſtianorum petebant.

14 Sed quæſo, amice lector, Ignatium ex Antiochia a Traiano Imp. qui tunc temporis in Oriente cum exercitu agebat, tranſmiſſum, Romam introeuntem, immo potius in theatrum cum beſtijs concertandi gratia prodeuntem intueamur: *Venit Romam, & ſiſtitur ante præfectum Vrbis,* ait Metaphraſtes, *is cum Theophorum vidiſſet Ignatium, & litteras accepiſſet Imperatoris: dies autem aduenißet opportunus, quando erat dies feſtus, & celebris Romanorum, ducit eum in medium theatrum, ſicut iubebat improbum edictum Imperatoris. Cum ergo vniuerſa ciuitas ſederet in theatro, cum ardenti ſpiritu, & oculis iam ſpectaculum amantibus; vtpote quod iam fama vbique annunciaſſet, Syriæ Epiſcopum cum feris eſſe pugnaturum.* Sed hic Ignatium, amice lector, quoniam ad ſpectaculum euocamur, in theatrali arena imperterrito animo conſiſtentem, & iam iam cum beſtijs congreſſurum, quæ pro Chriſtianorum fide in omnium auribus alta voce inſonuerit, audiamus: *Conuerſus ille ad populum* (vt Metaphraſtes ait) *quodam generoſo, ac inflexibili animo, vt qui gloriaretur, & ſibi placeret propter eam, quæ pro Chriſto ſuſcipi cernebatur, ignominiam: Viri, inquit, Romani, & præſentes huius certationis ſpectatores, non hæc mihi fiunt, vt luam pœnas alicuius maleficij* (maleficos enim, quod ſæpe diximus, gentiles dicebant eſſe Chriſtianos, atque vt maleficos eſſe damnandos, aut ſceleratæ alicuius actionis adiutores) *ſed vt Deum aſſequar, cuius quidem teneor deſiderio, & quem cupio inſatiabiliter: ſum enim frumentum, & molar per dentes beſtiarum, vt fiam eius purus panis. Hæc dixit, & immiſſi leones eum ſtatim lacerauerunt, & deuorauerunt.* En ſpectaculum Deo dignum.

Ignatius Amphitheatrum cũ beſtijs pugnaturus ingreditur.

Metaph. apud Sur. 1. Febr. & apud Bar. t. 2. an. 110. n. 2.

Verba Ignatij ad Romanos ſui martyrij ſpectatores.

15 Sed ſubſiſte parumper hic Lector, & qui tanto viro certanti ſpectator adfuiſti, rationem potiſſimam ex Chryſoſtomo addiſce, ob quam Ignatius haud in angulo, ſed in ipſiuſmet Vrbis Romæ amphitheatro indictũ ſibi pro Chriſto certamen ſubierit. Ea enim extitit, vt eiuſdem nimirum conſtantia, immo ſingularis in martyrio ſubeundo voluptas non Vrbi dumtaxat, ſed Orbi vniuerſo innoteſceret, & ſpectantium animis inconcuſſam Chriſtianæ fidei veritatem, quæ eiuſmodi gaudet portentis, ſuggereret; ſed ipſum audiamus Chryſoſtomũ pro Ignatio aduerſus gentiles iſthæc in theatro perorantem: *Vt autem illi, qui Romam incolebant, hæc eſſe vera re ipſa cognoſcerent, permiſit Deus eum ſanctum virum illic morte affici. Quod autem hæc ſit cauſa, ex genere ipſius mortis conabor oſtendere; neque, vt extra muros in barathro, aut in carcere, aut in angulo aliquo occideretur, damnatus eſt, ſed in medio theatro, vniuerſa ciuitate ſeorſum conſidente ac ſpectante, beſtijs in ipſum immiſſis, & concitatis, martyrium pertulit: vt ſub omnium oculis aduerſus diabolum trophæum erigeret, cunctoſque ſuorum certaminum imitatores efficeret: cum non modo fortiter, ſed etiam*

Martyr adeo nobilis Romæ in publico Orbis theatro ad exemplum Numine annuente paſſus eſt.

Chryſ. ſer. de S. Ignat. c. 5. in fin.

cum

cum lætitia mortem oppeteret, ferasque cum omni voluptate spectaret, non quasi raperetur è vita, sed tanquam ad vitam meliorem, ac præstantiorem vocaretur. Vnde hoc fit perspicuum? Ex verbis, quæ moriturus loquebatur. Cum enim id genus supplicij sibi esse subeundum intellexisset: Ego, inquit, feras illas adiuuarem. Hæc Chrysostomus, dum decertantem cum bestijs, immo de bestijs triumphantem iam in Romano Amphitheatro Ignatium toti terrarum orbi spectandum, omniumque gentium plausu, ac gratulatione post triumphi palmam excipiendum exhibuit.

Omnia Rom. Imperij theatra Christianorum cædibus insignita.

16 Sed & beatorum martyrum cædibus aliarum quoque vrbium theatra passim insignita fuisse quis nesciat? De Polycarpo enim Episcopo præ cæteris in Rom. Martyrologio legitur, quod *Smyrnæ sub Marco Antonino, & Lucio Aurelio Commodo, sedente Proconsule, & vniuerso populo in Amphitheatro aduersus eum personante, igne traditus est, & cum ab eo minime læderetur, gladio confossus, martyrij coronam accepit.*

Mart. Rom. 26. Ian. Polycarpus Smyrnæ in Amphitheatro martyriũ pertulit.

Christiani mactandi per theatra cum titulo Christianitatis circumduçebãtur. Euseb. l.5.c.1.

17 Quod insuper martyres in Amphitheatris pro Christo iugulandi, illic antea circumduci solerent, Christiani nominis titulo, ob quod potissimum plectebantur, notati, ex epist. Eccles. Lugdunen. constat, quam Eusebius recitat his plane verbis: *Cum vndique per Amphitheatrum circumduceretur Attalus martyr, tabula, in qua Latinis litteris hæc erat inscriptio, præcedente: Hic est Attalus Christianus, &c.* Cuius rei, vt ait Baronius, sunt alia in actis martyrum exempla. Præcedere autem consueuit eiusmodi titulus, vt Suetonius in Caio monstrat his verbis: *Manibus abscissis, atque ante pectus è collo pendentibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur, &c.*

Suet. in Caio c. 32.

Amphitheatrum Titi Vespasiani.

18 Quis autem, vt ad profana interim redeamus, antiquarum rerum notitia præditus, inter Vrbis monimenta, Romanorum theatrorum gloria non probe meminerit? quis inter præcipua Amphitheatrum illud non recolat, cuius structura, ac operis magnificentia vix adhuc inter ruinas sine admiratione suspicitur? de quo isthæc Martialis:

Mart. l.1.ep.2

Hic vbi cõspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

A Tito autem Imperatore magnis illud impensis exædificatum est, vt Cassiodorus affirmat his verbis: *Hoc Titi potentia principis diuitiarum profuso flumine excogitauit ædificium fieri.* Non id autem ita intelligendum est, vt primus hic Amphitheatrum construxerit: Cornelius enim Tacitus a Marliano citatus ait, *C. Cæsarem Amphitheatri molem in campo Martio extruxisse: quam ab illo destinatam Augustus, vt auctor est Suetonius, Mausoleum ædificaturus, mox destruxit. Quin etiam, vt idem Suetonius in eiusdem Cæsaris vita commemorat, Amphitheatrum, priusquam a Tito, ab eodem Statilio vnum excitatum esse: alterum deinde a Tiberio inchoatum, sed non perfectum. Extant vsque adhuc Statilij Tauri Amphitheatri reliquiæ, quod Statilius posuit Augusto ciues Romanos hortante, vt pro viribus quisque conaretur Vrbem exornare.* hæc Marlianus.

Ante Titum C. Cæsar, & alij amphitheatra extruxere.

Marlian. in Vrbis Typogr. l.4. c.1.

19 Quis præterea Marcelli Theatrum non suspicit? quod sub nomine nepotis ex sorore Octauia Augustus excitauit: eius pars vetustate, igneque corrupta, inter Tarpeiam rupem ac Tyberim adhuc cernitur. Capiebat autem loca LXXX. millia, vt Marlianus affirmat. Quis Theatrum Pompeij non recolat? & quidem quod ad celebre hoc theatrum attinet, Corn. Tacitus hæc inquit: *Cn. quoque Pompeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri posuisset sedem: nam antea subitarijs gradibus scena in tempus structa, sed consultum parsimoniæ, quod perpetua theatri sedes locata sit potius, quam immenso sumptu per singulos annos consurgeret, ac strueretur.* In hunc sensum Ausonij sunt hæc carmina.

Theatrum Marcelli.

Marl. l.3. c.11

Theatrum Pompeij.

Subitaria ad tempus theatra prius struebantur: deinde perpetua ac permansura.

Ædilis olim scenam tabulatam dabat,
Subito excitatam, nulla mole saxea.
Murena sic & Gallius (nota loquor)
Postquam potentes, nec verentes sumptum
Nomen perenne crediderunt, si semel
Constructa moles saxeo fundamine
In omne tempus conderet ludis locum,
Cuneata creuit hæc theatri immanitas,
Pompeius hanc, & Balbus, & Cæsar dedit,
Octauianus concertantes sumptibus.

Porro Theatrum hoc Caligulam absoluisse, cum fortuito incendio consumptum se istud extructurũ pollicitus esset Tiberius, scribit Suetonius. Nero autem in vnum diem hoc operuit auro, quod

Caligula Theatrum Pompeij absoluit.

Nero auro operuit.

quod Tyridati Regi Armeniæ ostenderet, vt Plinius est auctor. Capiebat autem, eodem Plinio teste, loca XL. millia. Ambo autem hæc theatra, quæ a nobis hactenus memorata sunt, præ cæteris inter antiqua monimenta caput in Vrbe erexere, ac, quæ adhuc supersunt, vestigia intuentibus eorumdem gloriam inculcant.

Theatra in Vrbe innumeris martyrum triumphis celebriora reddita.

20 Sed hic, amice Lector, theatrorum mentionem haud concito gradu pertranseamus, quippe quæ tot martyrum triumphis, tot martyriorum palmis apprime nobilitata sunt, vt frequens, Baronio teste, in martyrum actis horum locorum mentio recurrat, sed ipsum hic præstat audire Baronium: *Frequentissime est*, inquit, *inuenire in actis SS. Martyrum, eosdem in Theatro, spectante populo, esse cruciatos. Inter alias editiones ad spectantium voluptatem comparatas exhiberi consueuerunt exquisitæ miserorum damnatorum carnificinæ, quas illi (non dicam homines adeo ab humanitate remotos, sed feras bestias) auide spectare consueuerunt. Et, vt omittam, quæ in eo genere Suetonius, & alij testata reliquerunt, locum vnum Philonis in lib. in Flaccum hic recitare contentus ero, sic enim ait: Ante flagellabantur in medio theatro, igne, ferroque torquebantur, spectaculis distributis in hunc modum. Mane vsque ad horam tertiam, quartamque Iudæi flagellabantur, rotis alligabantur, damnabantur, per mediam orchestram ducebantur ad supplicium: deinde post tam præclara exempla edita inducebantur saltatores, tibicines, aliaque ludicra scenicorum certaminum, &c. Hæc Philo, qui de hisce spectaculis tunc Alexandriæ à Flacco Præfecto exhibitis, pluribus agit. Est & Epigramma Martialis lib. 1. de pœna Laureoli, quo monstrat Domitianum in theatro tragicos casus acerbos in miserorum corpora repræsentasse. Sed hæc quidem omnia contra antiqua iura Romanorum, quibus vetita erant damnatorum cruciamenta in theatris, cum ludi agerentur, exhiberi. Quanta autem totius Vrbis clade huiusmodi facinus semel præsumptum fuerit, ac vix tandem expiatum, consule quæ scribit Liuius lib. 2. decad. 1. cum agit de seruo sub furca in medio Circi cæso.* Hæc Baronius de funestis miserorum cladibus, ac spectaculis in Theatro exhiberi consuetis: quæ quidem acerbissima pœnarum genera Christianos præsertim expertos fuisse, haud vlli ambigendum est: tam male enim apud gentiles ipsummet Christianitatis nomen olebat, vt huiusmodi nomine prænotatos certatim impeterent: gentiles quippe, Tertulliano teste, cunctas totius orbis, & Vrbis calamitates Christianis perperam impingebant: *Quos*, inquit, *existimant omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi causam.* Quapropter vbi Christianum quempiam deprehendissent, dijudicantes ex nomine causam, scelerum omnium reum pronunciabant: *Christianum hominem*, inquit Tertullianus, *omnium scelerum reum, Deorum, morum, legum, naturæ totius inimicum existimas.* Sola enim nominis confessio expressa cunctorum criminum nota apud gentiles, vt Iustinus martyr testis est, habebatur: *Nomen Christianum*, inquit ille, *sufficiebat, vt reos constitueret.* Haud vllus vero discussioni criminum locus erat, vbi Christiani nominis confessio præuenisset: *Solum id expectatur*, Tertullianus inquit, *quod odio necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis; sufficiebat enim, vt quis se confiteretur Christianum ad hoc vt acerbissimo supplicio afficeretur.* Quam immensam igitur Christianorum cladem in ipsis Vrbis Romæ theatris, vbi gentilium crudelitas redundabat, contigisse putandum est.

Baron. in not. ad Mar. Rom. die 16. Sept.

Ferina populi olim in spectaculis crudelitas.

Tragœdiæ à Domitiano aliquando editæ, quæ essent?

Antiqua Roman. iura dãnatorum supplicia in spectaculis exhiberi vetabãt.

Sed hæc in Christianis præsertim cruciãdis violabantur assiduo.

Tertull. in Apol c. 2.

Quam male nomen Christianum apud ethnicos oleret?

Solo nomine Christiani omnium criminũ rei habebantur, dãnabanturque.

21 Porro quod in theatris, vbi spectacula populo exhibebantur, Christiani frequenter ad bestias damnarentur, ipsa Beatorum Mart. acta legentibus fidem faciunt, & præcipue Ignatij Antiocheni mart. qui, ipso spectante Traiano, Romæ leonibus obiectus, ad martyrij palmam euolauit, vt in Martyrologio Romano nobile eiusdem martyrium his plane verbis recolitur: *Romæ sancti Ignatij Episcopi, & martyris, qui tertius post beatum Petrum Apostolum Antiochenam rexit Ecclesiam; atque in persecutione Traiani damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur, vbi, præsente Traiano, circumsedente Senatu immanissimis pœnarum supplicijs primo affectus, leonibus dehinc obijcitur, quorum dentibus præfocatus, hostia Christi efficitur.* Cur autem Christiani sæpissime huiusmodi supplicio addicerentur, si causam quis nosse cupit, Baronium consulat, qui isthæc in suis ad Martyrolog. notis edisserit: *Quod Christianos frequenter reperias damnatos ad bestias,* id

In Theatris Christiani crebro ad bestias damnabantur.

Mart. Rom. die 1. Febr.

Cur Christiani ad bestias potissimum damnarentur?

Baron. in not. die 1. Febr.

id ea de causa contigisse putamus, quod eiusmodi supplicium vilioribus in primis personis à legibus irrogabatur, vt l. 3. ff. ad leg. Corn. de Sicar. Cumque Christiani apud gentiles talis essent æstimationis (vt habes pluribus apud Tertullianum in Apolog.) idcirco frequens erat illa aduersus eos vulgi conclamatio: Christiani ad leonem. Id ipse in Apol. vel sic: Christiani ad bestias. Ita idem in exhortat. ad Castitat. Nec quis putet aduersus vulgares personas tantummodo sic à gentilibus conclamatum, sed & aduersus Episcopos. Vnde & Cyprianus in epist. 35. ad Cornelium Papam hæc de se ipso: Toties ad leonem petitus in Circo. Et paulo post idem: Clamore popularium ad leonem denuo postulatus in Circo, &c. Eadem de eodem Cypriano Pontius Diac. in vita ipsius: vt scias ea verba Cypriani in dicta epist. non ad Cornelium, vel alium esse referenda, sed ad ipsum, ab eo de se ipso dicta: sunt de his alia innumera fere exempla. Hæc de funestis Christianorum cædibus, populo in theatris ad spectaculum exhibitis luculenter Baronius expressit.

S. Cyprianus crebro clamore populi peti tus ad bestias.

22 Verum hic interim haud silentio prætereundum nobis visum est, quod etsi Christiani ad carnificinam in theatris frequenter damnarentur, tamen ad ludum in eisdem Theatris, & quidem non gentilium commiseratione, sed ipsorummet Christianorum erubescentia, damnati nullatenus leguntur: quippe malebant duriori seruitio, ac labori in effodiendis metallis addici, quam impuris scenicorum ludorum turpitudininibus destinatos pollui; de qua re isthæc ad rem Baronius: *Illa tantum pœna immunes Christiani fuisse videntur, quæ dicebatur ad ludum, de qua Vlpianus, l. aut damnum §. qui ad ludum, ff. de pœnis: & Paulus l. 5. sent. tit. 7. & l. 2. de abolit. Cod. Theodos. Id enim accidisse arbitror, non humanitate gentilium, sed potius verecundia Christianorum, vt qui mallent duriora quæque supplicia perpeti, quam inter gladiatores, ferarum venatores, comœdos, & tragœdos, pyrrhicharios, & saltatores in theatro connumerari, nec ea agere, quæ vel spectare tantum Christianis erant interdicta, vt Cyprianus de spectac. Cum alioqui sicut fœminas ad lenones, ita viros ad ludum esse damnatos appareat ex Clemente Const. lib. 5. c. 1. vbi hæc verba: Si quis Christianus propter nomen Christi, & charitatem erga Deum, ac fidem ab impijs ad ludos, aut ad bestias, aut ad metallum fuerit damnatus, &c. Vetuit postmodum Valentinianus Imp. vllum Christianorum ob quoduis facinorosum delictum ad ludum damnari, l. 8. de pœn. Cod. Theod.* Et hæc ex Baronio, vel obiter in studiosi lectoris gratiam hic, vbi de Theatris, ac theatralibus spectaculis mentio incidit, enarrasse sufficiat: sed iam ad nostra, vnde digressa est, oratio reuertatur. Vt hic autem de Circis, & de Circo præsertim Maximo, de Circo Agonali, de Obeliscis ibidem olim existentibus, de Thermis, ac palatijs taceamus, quæ si quis nosse cupit, Romanarum antiquitatum scriptores consulat.

Quæuis perpeti tormenta, quam in ludis ad obscena damnari Christiani olim malebāt.

Baron. in not. die 16. Febr.

Valentinian. Imp Christianum cuiusuis criminis reū ad ludum dānari vetuit.

Marlian. de Roma typogr. l. 3. c. 17.

23 Haud tamen silentio obuoluendum, vel obiter hic est, quod Circi, & ipsa Vrbis Theatra, quorum mentio recurrit, Christianarum quoque virginum præsentia frequenter illustrari meruerunt: ibi enim cum primum a gentilibus prostituendum earumdem pudorem verbis illis acclamatum esset: *Christiani ad leones, virgines ad lenones*, sub eorumdem fornicibus ad pudoris contumeliam publica inter scorta prostituebantur; quod & ipsemet Tertullianus in suo Apologetico gentilibus his verbis obijcit: *Proxime ad lenonem damnari Christianam, potius quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiæ apud nos acriorem omni pœna, & omni morte reputari.* Sed & D. Ambrosius pro Antiochena virgine ad pudoris illibati dedecus huic pœnæ addicta eleganter in lib. de Virginibus hunc in modum perorauit: *Producitur puella duplex professura certamen, & castitatis, & religionis: sed vbi viderunt constantiam professionis, metu pudoris paratam ad cruciatus, erubescentem ad aspectus, excogitare cœperunt, quemadmodum specie castitatis, religionem tollerent; vt cum id abstulissent, quod erat amplius, id eriperent, quod reliquerant. Aut sacrificare virginem, aut lupanari prostitui iubent. Quomodo Deos suos colunt, qui sic vindicant: aut quomodo viuunt, qui ita iudicant?* Sed Deo Christi columbas custodiente, ac earumdem pudicitiam è Cælo vindicante, illibatæ prorsus eædem è cœno emerserunt. Ipsimet quippe leones, Angeli ipsi ad tuendum sponsarum Christi pudorem præsto fuere, vt pluribus quidem exemplis ex Baronio comprobatur.

In Circis, ac Theatris Romanis Virginum Christianarum pudorem prostitui gentiles iubēt.

Tertullian.

Ambr. l. 2. de virg.

Sed illæ, vt plurimum diuinitus intactæ præseruantur.

Cer-

Baron. to. 3. an. 309. S. Agnes in circo Agonali prostituta.

Certe ex sacris martyrum actis B. Agnetem ob Christianæ fidei testimonium, & in ipsius Christi contumeliam in Agonali Vrbis Circo inter cætera turpissima scorta prostitutam fuisse constat. *Sed virgo*, vt Ambrosius ait, *prostitui potest, adulterari non potest.* Virgo ab impuritatis cœno, ex ipso turpitudinis loco, Angelo protegente, purior exijt, quam intrauit; vt enim canit Ecclesia: *Ingressa Agnes turpitudinis locum, Angelum Domini præparatum inuenit.*

Ambr. lib. 2. de virg.

Duplex spectaculorum ac certaminũ in Theatris genus.

24 Duplex igitur in Theatris spectaculorum genus, ac certamen exhibebatur, martyrum videlicet, & virginum, dum hi leonibus, lenonibus illæ passim exponerentur. Et locus quidem beatæ Agnetis præsentia illustratus in ipso Agonali Circo ad hanc vsque diem summa fidelium veneratione colitur, vt Baronius in suis ad Martyrol. notis luculenter his plane verbis edisserit: *Extat non tantum eius insignis Basilica via Nomentana, sed & ille locus, vbi est producta, vt eius virginitas violaretur, sacrosanctus habetur, fornices ipsi nimirum Circi Agonalis.* Et paulo infra de gentilium sacras virgines sub theatrorum fornicibus, vbi concursus habebantur, prostituentium more hæc subdit: *Sat cõstat*, inquit, *auctoritate S. Hieronymi in Isaiam cap. 2. (vt prætermittam gentilium poëtarum testimonia) in fornicibus spectaculorum manere consueuisse publica scorta, & alias publicæ libidinis illecebras, donec sub Constantino Imp. Christi Euangelio coruscante, & infidelitas vniuersarum gentium, & turpitudo deleta est. hæc Hieronymus. Loquens de his turpissimis locis Cyprianus, lib. de spectac. hæc ait: Si rursus perrogem, quo ad illud spectaculum itinere peruenerit, confitebitur per lupanarium, per prostitutarum nuda corpora, per publicam libidinem, per dedecus publicum, per vulgarem lasciuiam, per communem omnium contumeliam. Hæc Cyprianus, & alia plura de fornicibus Theatrorum. Et in eam sententiam Vibius apud Senecam in controuers. 2. lib. 2. Redoles, inquit, adhuc fuliginem fornicis. Ex eadem controuersia, quam infelix, & miseranda esset conditio virginis à lenone prostitutæ, pluribus demonstratur. Misera includebatur cellula, in cuius fronte titulus superpositus nomen virginis prostitutæ, & pretium constitutum indicabat: moxque fiebat concursus libidinosorum ad meretricem nouam. Hæc omnia habes apud Senecam in citato nuper loco lib. 2. contr. 2. Ex his omnibus disce virtutem Christi, qui in tali discrimine positas virgines nouit sæpissime liberare: testantur hæc ipsa acta Martyrum, adstipulaturque S. Basilius, dum ait: Dum ferueret persecutionis immanitas, electæ virgines propter Sponsi fidem ad illudendum impijs hominibus traditæ, corporibus inuiolatæ durarunt, eo scilicet, cuius gratia id perferebant, impiorum conatus in earum carne irritos arguente, & integra earum corpora non sine prodigio, & virtute custodiente, &c. hæc Basilius lib. de vera virginitate.* Quæ ex Baronio in studiosi lectoris gratiam, veluti perenne Christi virginum monimentum ipsis profanis theatrorum fornicibus insculpere voluimus. Sed ad cætera, quæ admirationem ingerunt, perscrutanda progrediamur.

Bar. in notis die 21. Ian.

Cypr. lib. de spectac.

Senec. lib. 2. controu.

Miserrima virginum à lenonibus prostitutarum conditio.

Mirifica Christi eas illibatas seruantis virtus.

Tres operum structuræ in Vrbe admiratione dignæ.

25 Fuere præterea admiratione dignissima, Viæ videlicet, Aquæductus, Cloacæ, de quibus Dionysius, qui sub Augusto Romæ fuit, & viginti circiter annos ibidem vixit, isthæc enarrat: *Ego sane*, inquit, *in tribus magnificentissimis operibus Romæ, & è quibus maxime apparent illius Imperij opes, pono aquæductus, viarum munitiones, cloacarum structuras; neque id solum ad vtilitatem eiusmodi operum respiciens, sed etiam ad impendij, sumptuumque modum.* Viarum celeberrimæ sunt Appia, Flaminia, Aurelia, Latina, Ostiẽsis, Prænestina, ac Labicana, & cæteræ, quarum passim in sanctorum actis mentio reperitur, & de quibus sermo a nobis frequenter habebitur. De his autem Strabo illud scribit: *Strauerunt & vias excisis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere possint, & suscipere nauium opera.* hæc Strabo de Romanorum vijs, ad quarum deinde ornatum monumenta & sepulchra ad latus vtrumque passim prætexebantur, vt in nostro hoc Opere lectori patebit.

Dion. l. 3.

Viæ Vrbis celebriores.

Strabo.

Cloacę Vrbis inter admiranda merito recensentur.

26 Verum quantum Vrbi splendorem cloacæ ipsæ conferrent, quæ alioqui, cum sordibus scateant, fœtorem redolent, & ciuitates aspectu deturpant, ex Cassiodoro deprehendi potest, qui hæc habet: *Splendidæ Romanæ ciuitatis cloacæ tantum visentibus conferunt stuporem, vt aliarum ciuitatum possint miracula supe-*

Cassiod. variar. l. 3. ep. 30.

superare. Videas illic fluuios quasi montibus cõcauis clausos per ingentia stagna decurrere: videas structis nauibus per aquas rapidas, non minima solicitudine nauigari, nec præcipitato torrenti marina possint naufragia sustinere. Et infra: *Hinc ò Roma singularis, quanta in te sit, potest colligi magnitudo, quæ enim vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire.* hæc ille, quæ merito quidem hoc loco meminisse libuit, cum frequens in sanctorum martyrum actis cloacarum mentio occurrat, vt videre est in Mart. Rom. die 26. Aug. vbi Baronius in suis isthæc notis: *Quales fuerint Romæ cloacæ, consule in primis, quæ admiratione digna scribit Plinius lib. 36. cap. 15. consule & Cassiod. qui de his mira scribit ad Argolicum Vrbis Præfectum, dum ait: Videas illic, &c.* Et statim subiungit Baronius: *Reliquit exemplum de nauigatione cloacarũ M. Agrippa, qui cum eas expurgasset, per easdem subuectus est in Tyberim, vt auctor est Dio Cassius lib. 49. prope finem. Hæc de Vrbis cloacis, sepulchris SS. Martyrum, quorum sæpe corpora in eas proiecta reperiuntur; vt etiam factum constat de corpore S. Sebastiani clarissimi martyris, quod, vt eius acta testantur, in cloacam Maximam proiectum fuit.* Huc vsque de cloacarum splendore Baronius, quæ cum Vrbi & Orbi præ sui magnitudine, ac vastitate ab antiquis temporibus, vel lutum excipiendo, admirationi essent, sanctorum deinde martyrum corporibus passim illustratæ, tanquam auro, pretiosisque lapillis locupletatæ, venerationi insuper esse cœperunt.

Rom. Mart. die 26. Aug.

M. Agrippa per cloacas nauigat in Tyberim.

S. Sebastiani corpus in cloacam maximam proiectum.

27 Quis insuper præter subterraneos cloacarum riuos, quibus Vrbs irrigabatur, innumeras recensere valeat aquarum venas, quæ longo in Vrbem tractu, perfossis montibus, & vallibus complanatis, deductæ eandem irriguam reddidere. Et quidem diu Roma suo contenta Tyberi sine Aquæductibus perstitit, quousque Appius Claudius Censor, qui vias sternere instituit, aquarum quoque thesauris Vrbem locupletauit: *Populus* quippe, vt inquit Lipsius, *ingens numero aquis egebat, non solum ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos.* Porro quam vberes ac perennes aquarum venæ inductæ in Vrbem sint, Strabo memorat: *Flumina,* inquit, *per Vrbem, & cloacas videri fluere, atque vnamquamque domum propemodum habere fistulas, & canales, quibus aquam inducat.* Idem a Plinio probatur his verbis: *Si quis diligentius æstimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spatioque aduenientium extructos arcus, montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur nil magis mirandum fuisse toto orbe terrarum.* Admirandi operis portentum hoc merito quidem Cassiodorus aliquando vehementer obstupuit in aquarum ductibus: *Cum in his,* inquit, *& fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Quot enim illic flumina quasi constructis montibus perducuntur? naturales credas alueos, soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminum tot seculis potuit sustineri.* Huic Frontinus egregie consonat in hac re omni fide dignissimus, dum magnitudinis Romani Imperij id præcipuum esse indicium asserit.

Aquæductuũ in Vrbe amœna vbertas.

Aquæductib' diu Roma caruit.

Lipsius de magn. Rom. c. 11.

Admiranda in Vrbe aquæductuum deriuatio.

28 Porro qui altitudinem, latitudinemque eorumdem Aquæductuum suspicere, & contemplari cupit, Procopium mira de his referentem adeat. Si autem quæras quam longo interuallo hi aquæductus protenderentur, aliquos a quadragesimo milliari perductos fuisse comperies, per valles, per montes, per tot inæqualia supra ac infra terram, quod eleganter Rutilius suis carminibus describere conatus est.

Mira eorumdem altitudo ac latitudo.

Quid loquar aerio pendentes fornice riuos,
Quæ vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuisse in sidera montes,
Tale giganteum Græcia laudat opus.

Certe si quis Claudiani Aquæductus fornices suspiciat, profecto, vt ille olim, exclamabit, *haud maius quidquam excogitari posse humano ingenio. Ad quæ opera patranda nunc totus orbis infirmus futurus videatur.* Loquitur enim ille de Claudij Aquæductu, vt etiam Plinius, dum ait: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati a Caio, & peracti a Claudio.*

Aquæductus Claudij.

Albert. Leand.

29 Quam vero ingens pecunia impensa in eorumdem constructione fuerit, si Plinio fides adhibenda est, fuerunt septem nostri milliones, & semis. Quot autem numero fuerint hi aquæductus; qui Vrbem irrigabant, ex Procopio XIV. fuisse accepimus, sed Publius Victor au-

Quam immanes in ijsdem construendis sumptus facti

Quot in Vrbe aquæductus fuerint?

ćto

cto numero ad XX. recenset. Plinius quædam insuper de lacubus adiunxit, quos septingentos numero ab Agrippa factos, sed mille trecentos quanquaginta duos in vniuersum extitisse, satis compertum est. Porro quam multa circa has aquas impendia fiebant, quarum Curatores ab Augusto primum institutos cum cæteris ministris, ab Agrippa vero & alios multos operi adiunctos nouimus. Claudius itē innumeros plane suffecit. Vt igitur hæc mira aquæductuum opera Vrbi iugiter seruarentur, perpetuos homines sexcentos ad aquarum tuitionem Roma habuit. Nec otiose quidem, amice lector, hic aqueductuum meminisse voluimus; quippe in sacris martyrum actis frequens eorumdem mentio recurrit.

Et quot lacus?

Aquarū Curatores.

30 Sed ab aquæductibus, ac cloacis ad Vrbis carceres, qui suam habent inter cætera Vrbis miracula admirationem, interim digrediamur. Quotus enim quisque merito antiquum carcerem Tullianum non suspiciat, qui tantæ quondam Vrbi criminosis ac perditis hominibus coercendis vnus dumtaxat sufficiebat, vt Iuuenalis affirmat.

Carceres etiā Romæ admirandi.

Carcer Tullianus; eiusque capacitas.

Felices proauorum atauos, felicia dicas
Sæcula, quæ quondā sub regibus atq; tribunis
Viderunt vno contentam carcere Romam.

Iuu. sat. 3.

Cuius autem formæ hic carcer esset, a Sallustio manifeste describitur: *Est locus*, inquit, *in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paulatim descendens ad læuam circiter duodecim pedes humi depressus: eum muniunt vndique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, & inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies*. Hæc Sallustius de loco Tulliani carceris. De eodem & Varro his verbis: *Carcer à coercendo, quod exire prohibentur. In hoc pars, quæ sub terra Tullianum appellatur, ideo quod ea addittasit à Tullio Rege.*

Eiusdem descriptio.

Lib. 4. de Ling. lat.

31 Porro & Mamertinus quoque carcer recolendus videtur, qui a Tulliano, quem hactenus memorauimus, valde distare videtur, si Baronio in notis ad Martyr. Rom. adhæreamus: qui item rationem assignat, vnde hic carcer denominationem sortitus sit. Appellatur autem frequenter in sacris martyrum actis hic carcer Custodia Mamertini. *Sic*, inquit Baronius, *appellatus reperitur carcer ille, qui nobilitatus vinculis SS. Apostolorum Petri, & Pauli, aliorumque sanctorum martyrum, ad radices Capitolij, supra locum, quem hodie forum dicunt, positus, subterraneos habens descensus: à Christianis statutis diebus religionis ergo inuisitur, atque in honore habetur.* hæc Baronius, quibus addit: *Ex his videmus Regum, ac Imperatorum temporibus Romæ auctum carcerem, ac nouiter extructum esse* (scilicet Mamertinum) *contra vero Christianis imperantibus: nam Constantino, ac successoribus Augustis vsque ad Phocam summæ laudi datum, quod cum plurima erexerint ædificia, carcerem tamen, vt olim erat, humilem reliquerint, ac debilem, vt auctor est Glycas Annal. lib. 4. Carcer itaque Mamertinus sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, aliorumque sanctorum Martyrum vinculis consecratus, ex quo desiere superstitiosæ gentilitatis Imperatores, desijt etiam esse criminosorum ergastulum, ac mutatus est in Ecclesiam. Nam ex quo Christiani homines sumpserunt habenas Imperij, non amplius quempiam inuenies detrusum in carcerem Mamertinum, sed atrocium criminum rei in Tiberinam insulam conijciebantur.* Hæc de antiquis Romanorum carceribus Vrbis gloriam notis haud obscuris protestantibus ex Baronio in medium proferre voluimus.

Carcer Mamertinus.

Bar. in not. ad mart. die 14. Mart.

Carcer Mamertinus vinculis Petri & Pauli Apost. consecratus in Ecclesiam transijt.

32 Huius vero Mamertini Carceris ipso Capitolino colle longe præstantioris præconia, quippe qui B. Petri illustratus præsentia, toto passim orbe coruscat, Martha Marchina, quam supra laudauimus, egregijs carminibus acute perstrinxit, quæ eidem nunc carceri perpetui instar monimenti calamo insculpimus:

Eiusdem Carceris præconia à Martha Marchina decantantur.

Tarpeijs vbi tecta latent excisa cauernis,
Et nigro squalent carceris antra situ.
Huc orbis rapitur Princeps, quem ferrea nectunt
Vincla, sed his orbē vincere Petre potes.
Spernite victores Capitolia: clarior iste
Sub Capitolina rupe triumphus erit.

Martha Marchina.

Nec contenta pia fœmina pijs Carcerem carminibus deuotionis ergo salutasse, eundem etsi perobscurum, & squalidum, insigni tamen portento clarum ac nobilem descripsit, cum per beatos Apostolos Petrum & Paulum ibi in Mamertini Custodia detentos aqua diuinitus ad Processum, & Martinianum cum alijs quaterdenis militibus sacro abluendos

Aqua in eo per Apostolos diuinitus scaturijt hodieq; visitur.

dos baptiſmate è rupe dimanauit. Hæc igitur cecinit:

Clauditur in tenebris hominum Piſcator, & inde
Bina quaterdenos retia miſſa trahunt.
Vnda deeſt, Petri virga Tarpeia rupes
Percuſſa, è petris larga fluenta dedit.
Clauigerum Cæli, armigeri de carcere mittunt,
Hic illis clauſas pandit ad aſtra fores.

Roma martyrum Carceribus, quam Imperatorũ palatijs illuſtrior.

Sed iam a carceribus, qui ſanctorum martyrum meritis, ac triumphis illuſtres redditi Subterraneæ Romæ faciem magis exornant, quam theatra, & ſuperba olim palatia, nec non tot paſſim conſpicua ſubſtructionum monimenta patentem Romam illuſtrarunt; a cerceribus, inquam, ad locum, vnde digreſſi ſumus, reuertamur.

Cur de antiquis Romæ monimentis agendum hic fuerit?

33 Cætera autem, quæ ad Romanæ antiquitatis decorem ſpectare videntur, ne lectoris patientia abutamur, conſulto omittimus, hæc interim pauca in ſtudioſorum gratiam prælibaſſe cupientibus ſatis rati, vt dum varijs diſperſas locis antiquitatis eiuſdem reliquias perſcrutando luſtrabimus, ex ipſiſmet, quæ ſuperſunt, ruinis antiquam Vrbis faciem meminiſſe quis poſſit, & cum tot rerum mirabilium, ac memorandarum monimenta penitus deſijſſe conſpicit, haud mirari deſinat Vrbis Romanæ gloriam, quę, vbi Apoſtolica beatiſſimi Petri ſedes Dei conſilio conſtituta eſt, totius orbis iure merito ſibi principatum vindicat, quin imo ipſis gentium ruinis adaucta, longe maiora obtinuiſſe promeruit, dum colla Chriſti iugo ſubdidit, quam cum omnium gentium domina, omnium gentium ſeruiret erroribus. Quod ſane noſtræ potiſſimum Vrbi præcipui inter cæteros Apoſtoli Petrus & Paulus contulere, qui & ſacro eandem cruore purpuream reddiderunt, & innumerabilium martyrum, qui hic viriliter ad ſanguinem vſque decertarunt, in prælio duces extitere. Sed demum, ſi libet, ijſdem verbis Apoſtolicam compellemus Vrbem, quibus eam Leo ſanctiſſimus obteſtatur: *Iſti ſunt*, inquit, *patres tui, verique paſtores, qui te regnis cæleſtibus inſerendam, multo melius, multoque felicius condiderunt, quam illi, quorum ſtudio prima mœnium tuorum fundamenta locata ſunt, ex quibus qui tibi nomen dedit, fraterna te cæde fœdauit. Iſti ſunt, qui te ad hanc gloriam prouexerunt, vt gens ſancta, populus electus, Ciuitas ſacerdotalis, & regia, per ſacram beati Petri ſedem caput Orbis effecta, latius præſideres religione diuina, quam dominatione terrena: quamuis enim multis aucta victorijs, ius Imperij tui terra marique protuleris, minus tamen eſt, quod tibi bellicus labor ſubdidit, quam quod pax Chriſtiana ſubiecit.*

Apoſtrophe Leonis Papæ Vrbem Romam ſuper Apoſtolis Petro & Paulo compellantis.

S. Leo ſer. 1. de natal. SS. Ap. Pet. & Paul.

Roma binis Apoſtolorum Principibus admiranda, ac immortalis effecta.

34 Romanæ igitur Vrbi Apoſtoli, dum Chriſti Euangelio & ſignis coruſcant, dum minis cedere neſciunt, dum gladio ac neci viriliter ſuccumbunt, ipſo triumphali ſanguine purpurati gloriam immortalem peperere, ob quorum diuinos plane triumphos, procul abiectis, quæ gentilitiæ ſuperſtitionis erant, trophæis, totius terrarum orbis principatum, venerationemque ſortita, iugi populorum omnium admiratione ſuſpicitur, vt diſertis fatetur verbis Chryſoſtomus: *Admiror*, inquit, *Vrbem Romam, non propter copiam auri, neque propter rem aliam, ſed propter columnas illas Eccleſiæ, quibus veluti coronis duabus ornatur Vrbs illa, quibus veluti duobus oculis toto Orbe reſplendet.* Verum quo religionis cultu præcipua Cœmeteriorum Vrbis, & Eccleſiarum loca, in quibus pretioſa martyrum pignora condita ſeruantur, populis è toto terrarum orbe huc aduenientibus frequentarentur, expreſſe Hieronymus meminit: *Nec vſquam*, inquit, *alibi terrarum tanto ſtudio, & frequentia ad Eccleſias, & ad martyrum ſepulchra, vt in vna Roma concurritur.* Certe Prudentius olim populos, idololatriæ depoſitis iam ſuperſtitionibus, & cultum inanium deorum abiurato, cateruatim ad Vaticanum Petri tumulum confluere, & pari honore Saluatoris Baſilicam in Laterano colere ac frequentare conſueuiſſe affirmat, dum iſthæc in ſuis carminibus ad rem noſtram cecinit:

Chryſ. hom. 32. in ep. ad Hebr.

Hier. præf. in lib. 3. ad Gal.

Poſthinc ad populum conuerte oculos, quota pars eſt
Quæ Iouis infectã ſanie non deſpicit arã?
Omnis qui celſa ſcandit cœnacula vulgus,
Quiſq; terit ſilicem varijs diſcurſibus atrã
Et quem panis alit gradibus diſperſus ab altis.
Aut Vaticanum tumulum ſub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obſes:

Prudent. lib. 1 cont. Symmac.

Cæti-

Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes
Vnde sacrũ referat regali chrismate signũ.
Et de his hactenus, interim vero ad sacra perscrutanda Subterraneæ Romæ Cœmeteria, cuius, vt Psalmista ait, *omnis gloria filiæ regis ab intus est*, etsi lento, deuoto tamen pede accedamus.

Psal 44.

CAP. II.

De martyrum extra Vrbem Cœmeterijs, quæ præcipuis notantur ac innotescunt vijs.

Vrbs vrbium Roma & integræ in ea ciuitates collocatæ.

1 ACTENVS antiquam Vrbis faciem consulto quidem lectori ob oculos proposuimus, vt amplissimum Subterraneæ Romæ ambitum, cuius imaginem iam descripturi sumus, haud miretur, cum quis hæc nostra peruoluerit, verum illam Athenæi, quem supra citauimus, de Vrbe Romana disserentis sententiam probe teneat: *Romam nimirum idcirco Vrbem vrbium dictam fuisse, quia videre est*, inquit ille, *integras in ea ciuitates collocatas*. Ita plane de Subterranea Roma nobis pronuntiandum est, integras videlicet ciuitates, ac immensa propemodum spatia sub inferiori Vrbis vnius ambitu contineri: quot enim ibi Cœmeteria adnumerantur, tot idem fere vrbes iure merito recensere quis valeat. Vt enim ijsdem interim verbis vtamur, quibus Romæ laudes scriptorum alter perstrinxit: *Omnia loca citra Vrbem habitata, sine mœnibus fuere, in quæ si quis intuens magnitudinem Vrbis Romanæ exquirere velit, frustra hærebit, vbi desinat Vrbs, vbi incipiat*. Porro hæc ipsa de immani Cœmeteriorum latentium sinu, & circuitu subintelligi, ac explicari commode queunt, qui tam longe, lateque protenditur, vt ipsamet Vrbs (Baronio teste) obstupuerit, cum in suis aliquando suburbijs abditas se nouit habere ciuitates. Vt enim ex perantiquis Ecclesiasticis Vrbis eiusdem tabulis constat, in Romana potissimum Vrbe, Cœmeteria eiuscemodi varijs distincta, & prænotata nominibus, sexaginta quondam adnumerabantur, quæ tum a Romanis Pontificibus, tum ab alijs religiosissimis sexus vtriusque hominibus pro varia temporum ratione constructa, primæui adhuc nominis deriuationem retinent, vt Baronius, Panuinus, alijque peritissimi rerum Ecclesiasticarum Scriptores eadem recensentes affirmant. Sunt autem Cœmeteria hæc amplissima, multis ac varijs vijs, semitis, viculis, meatibus, cubiculis, angiportibus, ac foris distincta, in quibus olim Christiani, excauatis hinc inde, vt dictum est, loculis in ipsis cryptarum lateribus fornices sustinentibus, non modo beatorum martyrum, suorumque corpora religiose humare, sed & cum acrius persecutorum rabies recrudesceret, latebras quærere, sacrosque in eisdem, vt præmisimus, conuentus agere consueuerant.

Athen. l. 1.

Integræ item sub Roma ciuitates continentur.

Ipsamet Roma plures in suis visceribus abditas ciuitates se habere obstupuit.

Sexaginta Cœmeteria in Vrbe quondam extitere.

Baron. t. 2. an. 226. Pan. de Cœm. c. 12. Anast. in Fab. Pap. gestis.

Eaque ampla ac multiplicibus distincta vijs.

2 Et quidem, vt Iudæi quondam sub Hadriano Imp. cum iterum Hierosolymã inhabitare cœpissent, & crebro interim tumultuantes, dum armorum vi a militibus Romani exercitus impeterentur, sibi subterfugia disponerent, vt Dio refert, subterraneas cauernas construxere, in quas tuto recepti, cum instaret necessitas, colligerentur, & cum Romanorum armis resistere non valerent, fuga sibi ac latebris consulerent, id pariter Christiani præstitere, vt infra videbimus. Sed isthæc ex Dione audiamus: *Postquam vero longius Hadrianus abfuit, palam in arma vertuntur, quamquam aperta acie cum Romanis congredi non, & sint: auxilia autem sumebant, muro & cauernis subterraneis, specus fodientes, atque cuniculis omnia munientes, vt quoties violarentur, liberos haberent ad fugam exitus, inuicem quoque subter terram clanculum commeare: specus & subterraneas vias, superne quibusdam in locis hiantes ad ventos & lucem excipiendam, perforauerunt*. His verbis Dio subterraneam, vt vides, Hierosolymam elegãter describit, & quodammodo legentium ob oculos ponit. At ijsdem plane verbis Subterraneæ Romæ faciem calamo delineatam, & latum ac

Hebræi cauernas subterraneas sibi subterfugia Hierosolymis extruxere.

Dio in Hadr.

ac latentem sacrorum Cœmeteriorum ambitum apte circumscriptum fuisse Baronius his quidem verbis testatur : *Hæc quæ scribit Dio de Iudæorum subter terram vijs fabricatis, illam ipsam plane speciem repræsentant, quæ etiam Romæ fuerunt à Christianis in arenarijs cryptis constructa Cœmeteria; quorum vsus non modo inseruiebat humandis defunctorum corporibus, ex quo & nomen est inditum, sed & persecutionis tempore ad latebras Christianorum. Mirabile dictu, vidimus, sępiusq; lustrauimus Priscillæ Cœmeterium haud pridem inuentum, atque refossum via Salaria, tertio ab vrbe lapide; quod nullo magis proprio vocabulo, dixerimus præ eius amplitudine, multisque atque diuersis eiusdem vijs, quam subterraneam ciuitatem: quippe quod ipsius ingressu primaria via cæteris amplior pateat, quæ hinc inde vias diuersas habeat, easdemque frequentes, quæ rursum in diuersos viculos diuidantur, & angiportus: rursus vt in ciuitatibus, statis locis velut fora quædam ampliora sint spatia ad conuentus sacros agendos, eademque sanctorum imaginibus exornata; nec desint, licet nunc obstructa, ad lumen recipiendum desuper excisa foramina. Obstupuit Vrbs cum in suis suburbijs abditas se nouit habere ciuitates, Christianorum tempore persecutionis olim colonias, modo autem sepulchris tantum refertas: & quod legebat in chartis, vel videbat ex alijs Cœmeterijs aliqua solum ex parte reclusis, tunc plenius intellexit: quæ enim de ijsdem apud S. Hieronymum, vel Prudentium legerat, suis ipsius oculis intuens, vehementer admirabunda spectauit. Sed de Cœmeterijs dicturi sumus alias locupletius: satis hæc modo occasione Iudaicarum latebrarum, quæ ad insultus & impetus Romanorum vitandos ab illis instituta fuerunt: quemadmodum & à Christianis Romæ, alijsque in regionibus, vbi loci natura cōcederet, ad furorem gentilium euitandum eiuscemodi sunt loca composita.* Hæc in suis Annalibus Baronius ad sacram Cœmeteriorum descriptionem adumbrandam legentibus inserere, & nos ad rem nostram hic referre voluimus.

Christiani eodem modo Cœmeteria Romæ subter terram sibi pararunt.

Priscillæ Cœmeterij descriptio.

Faciem cuiusdam ciuitatis subterraneæ præ se fert.

Roma abditas in sinu suo ciuitates admirabunda spectauit.

3 Quod autem de Hierosolymitana olim vrbe Strabo asserit, dum ob sepulchrorum numerum ibidem in petra excisorum, totam regionem illam intra sexaginta stadia inferne saxosam esse ait. Iudæi enim in cryptis, ac petris Abrahæ exemplo edocti sepulchra sibi aptabant, *& tumbas eadem appellabant, speluncas nimirum*, vt Epiphanius inquit, *in petris effossas, ac constructas*. Hoc idem plane, & iure merito de Romana Vrbe affirmare quis potest, subterraneam videlicet totam, & arenariam esse, atque ampliori ambitu eiusdem latitudinem, magnitudinemque circumscribi ac protendi, quam ipsiusmet superioris, ac conspicuæ Romæ circuitus protendatur. Ne quis vero immensa hæc locorum spatia, ac subterraneas, quas delineamus, ciuitates otiosas omnino, populisque incultas fuisse existimet, recolat, quæso, persecutionum, quæ Romæ obtigerunt, tum acerbitatem, tum numerum, quo tempore, cum in Christianos acriter gentiles desæuirent, fuga & latebris sibi consulendum fuit. His innumerabiles propemodum martyres addito, quibus sepultura a Christianis religioso cultu in dies impendebatur.

Omnis circa Hierosolymas regio ob sepulchrorum multitudinem inferne saxosa. *Strabo. lib. 16.*

Epiph. hær. 30. contr. Ebion

Roma maiori subtus quam supra terram amplitudine protenditur.

Atque ea subterranea Vrbs populis ac habitatoribus frequētissima olim erat.

4 Si enim hic obiter ab externarum prouinciarum Christianis ad nostros stylum conuertendo argumentari liceat; quantum vbique eorumdem numerus adauctus esset, illud manifeste comprobare videtur, quod sub Arrio Antonino Asiæ Proconsule contigisse historiarum paginæ perhibent: *Hic enim*, vt Baronius ait, *dum prouinciam administraret, & de Christianis quæstiones haberet, in vna Asiæ prouinciæ ciuitate, quæ Christianam religionem fuerat amplexata, omnes, qui in ea erant fideles, pro tribunali sedentem adiere, palam se Christianos esse profitentes, eaque de causa omnes se libenter mortem oppetituros: cum is rei magnitudine, & nouitate perterritus, paucis ex illis damnatis, in reliquos, vt præcipitia, atque suspendia, si mori optarent, sibi sponte deligerent, exclamauit. Recitat hæc Tertullianus ad Scapulam, sic dicens: Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt. Cum ille paucis duci iussis, reliquis ait:* Ω δειλοὶ, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. *Hoc est: O miseri, si cupitis perire, præcipitia & restes habetis. Hæc Arrius Antoninus, qui vt dictum est, postea succedens in Imperium, Pius est dictus.* Hæc Baronius, dum crebras, & quidem acerrimas intentatas in Christianos persecutiones cōmemorat;

Quantum illico se Christiana fides diffuderit?

Bar. t. 2. ann. Christ. 123. n. 4.

Antonino integra Asiæ ciuitas pro fide mori paratā se profitetur.

Antonini ad illos responsio

quibus hoc addit: *Ex his certe palam fit, magnas olim in Christianos persecutiones excitatas fuiße. Nam, si qui omnium æquissimi habebantur Præsides prouinciarum, vt Antoninus, instanter, vt ait Tertullianus, Christianos persequebantur; quid alios fecisse credendum? Videas ex his pariter flagrantem in Christianis amorem pro Christi nomine martyrij subeundi.* Porro si vel vna Asiæ ciuitas tot Christianos martyrij auidissimos protulit, quot Vrbs Roma Christianos pari ardore conspicuos in medium edidit, quæ sola Orbis terrarum, & fidei caput, Apostolorum sanguine irrigata, subeundis martyrijs dedicata est?

Quam immanes olim in Christianos persecutio.

Quam ingens Christianorũ pro Christo moriendi ardor.

Vrbs Roma martyrijs subeundis præcipue dedicata est.

5 Quinimmo studiosus Lector cauernarũ Cœmeterialium amplitudinem haud mirabitur, si confertam Christianorum multitudinem, eorum præsertim qui Romæ degebant, vberrime redundantem ex Tertulliano antiquos inter scriptores probatissimo repetat, qui cum seculo eodem vixerit, quo rem narrat, admiranda prorsus Christianæ religionis incrementa, sectatorumque Christi numerum ipsis exprobrando gentilibus, in hæc verba describit: *Externi*, inquit, *sumus, & vestra omnia impleuimus, vrbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum.* Vides Christianorum multitudinem vllo absque numero, & mensura vbiq; diffusam, cum integras iam vrbes hi, Tertulliano teste, occuparent. Sed ipsum gentiles iterum hac de re alloquentem audiamus: *Sola*, inquit, *vobis relinquimus templa. Si tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus a vobis, suffudisset vtique dominationem vestram tot qualiumcumque amissio ciuium, immo etiam & ipsa destitutione punijsset, proculdubio expauissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum, & stuporem quendam quasi mortuæ Vrbis, quæsissetis, quibus in ea imperassetis: plures vobis hostes quam ciues remansissent. Nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum, pene omnium ciuium, pene omnes ciues Christianos habendo, sed hostes maluissetis vocare generis humani, quam erroris humani.* hæc acute Tertullianus, vbi ipsammet Vrbem sub florentissima gentilium tempora Christianis refertam fuisse satis perspicue affirmare videtur. Quid mirum igitur, si tam numerosæ multitudini ad latendum, ad conueniendum, ad orandum, ad peragendum synaxes, ad tumulandum denique fidelium corpora quærerentur vastissima locorum spatia?

Ingens Christianorũ sub Ethnicis Imperatoribus Romæ multitudo.

Tertull. Apol. c. 37.

6 Nonne ex ipsis Ecclesiasticis historijs legenti palam fit, Christianos vbique, & in Vrbe præsertim, haud pacifice agere permissos fuisse, sed sub quibusuis Imperatoribus, & sub quælibet tempora exagitatos, latibula sibi quærere coactos? Si quis vero rationem assequi cupit, cur vel ab ipsis Imperatoribus, qui clementiæ titulo inter cæteros excelluere, fides Christi odia iugiter, & persecutiones perpessa sit, quod sub Traiano potissimũ mitis naturæ Principe contigit; illam vtique deprehẽdet, quod videlicet Christianorum numerus in immensum auctus, ipsis (vt Tertullianus dixit) timorem Imperatoribus incuteret, ne graue Respublica dispendium, contemptis Deorum ritibus, pateretur; sed hæc ex Baronio, si libet, excipiamus: *Potest fortasse alicui dubitationem facere, quid est quod laudatissimus Principum, idemque æquissimus (sic etenim gentilium omnium testimonio habetur) in Christianos tamen se iniquissimum, atque sæuissimum exhibuerit? Ad hoc primum dicimus (quod quidem Patres in Apologijs sunt prosecuti) complures hæreticos, ac præcipue Gnosticos nomine Christiano censitos, turpibus, execrandisque facinoribus impollutæ Christianæ religioni ignominiam irrogasse, suisque impurissimis obscenitatibus effecisse, vt genus, fides, nomen ipsum denique Christianum blasphemaretur inter gentes: adeo vt secundum Domini futura prædicentis sententiam, obsequium se Deo præstare existimarent, si Christianos, vt nequissimum genus hominum, internecioni traderent, inuidiosumque nomen prorsus abolerent. Erant & aliæ mentitæ, vel simulatæ causæ, quas in Annalibus singillatim recensuimus, quibus Principes persuasi, illi ipsi, qui apud gentiles habiti sunt æquiores, ijdem sæuiores in Christianos se exhiberent, illis in hoc non dissimiles, qui etiam gentilium iudicio pessimi fuerunt, vt Nero, Domitianus, & alij.*

Cur sub Traiano potissimum fides Christi persecutiones acriores perpessa sit?

Baron. not. ad Mart. die 23. Ian.

Hæretici Gnostici suis sceleribus Christianos exosos apud gentiles reddebant.

Christianos neci tradere, e republica, ac pium esse ducebant.

7 His a Baronio enarratis, illud mox subditur, quod ad rem nostram facit, causam videlicet potissimam exerendi aduersus Christianos gladij extitisse, quod

Nimijs fidei quotidie incrementis territi gentiles, eã acrius persequi censuerunt.

quod Christianorum fidem quotidie in Orbe inualescere, & religionem Christi maiora quotidie incrementa capessere, ac Christianorum numerum coalescere aduertebant: quapropter sibi, & Reipublicæ a tanta hominum multitudine, qui extraneis vterentur legibus, maxime cauendum existimabant: sed ad Baronium redeamus, & rei causam ab ipso exploremus: *Sed quod,* inquit, *inprimis Traiani animum in eosdem vehementissime incendit, illud fuit, quod ex litteris Plinij secundi, quæ habentur lib. 10. ep. 103. accepit, nimirum Christianum genus adeo inualuisse, sicque illorum numerum auctum, vt idolorum templa deserta, desolataque remanerent; & nedum in ciuitatibus, sed & in vicis, & agris sacra deorum essent intermissa, & (vt ait) rarissimus victimarum emptor inueniretur. Quibus ille acceptis, vt collabenti Idolorum cultui consuleret, ac dijs, à quibus Imperium acceptum ferebat, rependeret gratias, & Christianos, vt impios, deorumque contemptores è medio tollendos edixit, & quo magis erga deos pius, & Reipublicæ studiosus: eo amplius in Christianos seuerus videri cupiebat. Sed explorata demum per eumdem Præsidem illorum innocentia, non vltra inquirendos, sed oblatos tantum puniendos esse rescripsit. De cuius adeo iniqua sententia inquit Tertullianus in Apologetico: O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos vt innocentes, mandat puniri vt nocentes: parcit, & sæuit; dissimulat, & animaduertit.* Hæc ex Baronio libenter in medium protulimus, vt lector vel manu deprehendat mira Christianæ fidei augumenta non tantum in tot vrbibus, & Orbis terrarum locis, sed tum præcipue, vt conijcere fas est, in Vrbe Romana, Orbis totius capite, vbi gentium omnium vndique conuentus habebatur, vbi Pontifex Christi Vicarius præsto erat, & sanguis martyrum propagandę religioni seminis instar inseruiebat. Ex quo haud mirum, vt diximus, si tot in Vrbe passim Cœmeteria adnumeretur, quæ Christianis in vnum conuenientibus receptacula forent, & in sacris obeundis munijs templorum instar tutum præberent sinum, & tot denique fidelium inferendis cadaueribus sepulturæ locum suppeditarent.

Quid Traiani animum in Christianos præcipue mouerit?

Traianus sua in Christianos seueritas, erga deos pietas videri voluit.

Eius de illis non inquirendis sententia.

Tantæ Christianorũ multitudini, tot, tantaq; Cœmeteria, quibus reciperetur, extitisse nil mirum.

8 Adde, quod, vt in Martyrologijs obseruare licet, vna Roma mactandis Christi ouibus generale quasi macellum constitutum esset. In ea quippe, aut Imperatores, aut Præfecti Vrbis perpetuam Christianorum carnificinam exercebant; & vocante ad pugnam hoste, *non singuli militum*, vt Cyprianus ait, *sed tota simul castra prodibant*. Quippe, vt idem Cyprianus adstruit, *exuberante postmodum copia virtutis, & fidei, numerari non possunt martyres Christiani.* Certe si D. Gregorio fides adhibenda est, qui pro Christo sanguine laureati sunt, absque numero sunt: *Totum mundum,* inquit, *fratres aspicite, martyribus plenus est. Iam pene tot qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus.* Cum tot igitur vbique terrarum numero martyres extiterint, quot præcipue in Vrbe Roma extitisse putandum est? *Certe Vrbem hanc*, vt S. Leo exclamat, *beatorum nullia martyrum, Apostolicorum æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conserto vno diademate coronarunt.*

Roma olim generale Christi ouibus mactandis macellum erat.

Cypr. ep. 17. ad Cornel.

Infinitus in Ecclesia martyrum numerus.

Greg. hom. 27. in Euang.

S. Leo.

Millia martyrum Romam coronant.

9 Sed vt orationis stylum contrahentes, ad nostra redeamus; iam de sacris Vrbis Romanæ Cœmeterijs, tum de ijs, quæ ad hæc quomodolibet pertinere videbantur, prolixe egimus; & multa quidem, quod instituti ratio exigebat, generatim differendo, Cœmeterialium rerũ enarrationem adumbrauimus potius, quam exposuimus, vt nimirum ad perscrutãdos Romanam apud Ecclesiam, & qui inæstimabiles sunt, sacrarum antiquitatum thesauros, vel certe ad consepulta inter ipsa martyrum sepulchra Christianæ religionis trophæa curiosius inuestiganda, studiosi lectoris animum excitaremus. Nunc igitur exactam Cœmeteriorum descriptionem aggrediamur, eorum præsertim, quæ in amplo Vrbis circuitu sita, velut insignia militantis ac peregrinantis Ecclesiæ tabernacula, tutissimaque ouium Christi receptacula vsque nunc suspiciuntur, quæ item angelicorum hominũ in terris mansiones iure merito dici, ac fidei insuper *supra firmam petram ædificatæ, contra quam portæ inferi haud vnquam prævalere* potuerunt, fundamenta, & demum, vt vno verbo complectar omnia, perennium monimenta certaminum præcipuo a cun-

Sermo hactenus prolixior animo lectoris cœmeteria perlustraturi præparãdo fuit.

Cœmeteriorum in Vrbis circuitu sitorum adornanda nunc descriptio.

Matt. c. 16.

cunctis nomine appellari meruerunt.

10 Et certe sacrorum Cœmeteriorum præconia prophetico olim spiritu Apostolus designasse visus est, dum perspicue primitiuos Christianæ fidei sectatores multiplicium pressurarum incommodis exagitatos aptissimis vtique verbis expressit: *Alij vero*, inquit, *ludibria, & verbera experti, insuper & vincula, & carceres: lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cauernis terræ.* En paucis ab Apostolo primorum Christianorum, qui Cœmeteria incoluere, faciem, ac eorumdem mores lector nosti.

Apost. ep. ad Heb. c. 11.

Vera veterū Christianorū ex D. Paulo descriptio.

11 Sed vt Cœmeterijs interim insistentes, de singulis peculiariter agamus, ac singillatim arcanos eorundem sinus, accepta ab historicis luce, perscrutantes, ipsis è tenebris rediuiua in medium proferamus, quæ ex ignotis, vt ita dixerim, antiquitatum reliquijs, vel certe e ruderibus, ingenti studio ac labore, haud absque multis difficultatum incommodis conquisita eruere tandem, ac manu deprehendere licuit. Vt plana autem ac facili methodo eiusmodi enarratio procedat, opportunum nobis visum est, Cœmeteria, quæ apud notiores, ac magis celebres vias sita sunt, a reliquis secernere, & inquirentibus ob oculos proponere. Quod vt a nobis exacte præstetur, & viam præmonstrando, lectorem ipsum quodammodo manuducamus, ab vna interim Romanorum mœnium parte iter aggredientes, huc illuc deinde discurrendo progrediemur, quousque totius Vrbis ac suburbiorum ambitu perlustrato, ad locum, vnde primum viam cœpimus, feliciter deueniamus.

De quibusnā Cœmeterijs primum agere visum fuerit?

12 Verum cum sacri huius itineris haud incerta nobis ratio tenenda sit, ac proinde antequam enarrandi initium faciamus, certum aliquod viarum caput definiri, statuique oporteat, haud aliud profecto vel magis aptum, vel opportunum magis ad rem nostram seligi potest, quam celebris illa reliquas inter Triumphalis Via, nunc iure quidem potiori, quam antiquis temporibus nobili hoc titulo insignita, meritoque cunctis præferenda vijs tam præclarum præseferens nomen, quæ nimirum nobilissimum suos intra fines, limitesque Cœmeterium continet Vaticanum, & cæteris omnibus in Vrbe locis tum antiquitate, tum religione ob recolendā apostolici triumphi memoriam, rerumque sanctimoniam longe præcellit. Ibi enim venerandum beati Petri Apostolorum principis corpus requiescit, illius nempe, qui Dominicæ vocis oraculo, totius Caput Ecclesiæ, & fidei Petra ac fundamentum extitit. Illius, inquam, qui non vnam, aut alteram prouinciam, sed totum terrarum orbem Christi Euangelio subegit, qui primus Romanæ Ecclesiæ Pontifex, sicut Iulius Cæsar primus Romanæ Vrbis, ac orbis Imperator appellari promeruit. Cæsari etenim illud singulare elogium a Plutarcho inscriptum est; *quod videlicet mille vrbes cepit, quod regiones trecentas subiecit, quod centena hostium millia in acie cæcidit, quod in Asiæ, Africæ, Hispaniæ bellis ciuilibus victor gloriosus extitit.* Piscator autem Petrus, vtpote amplioribus auctus triumphis, vt Chrysostomus ait, *Ciuitatem maxime regiam occupauit, etiam post mortem resplendet sole clarius*: & totius orbis principatum in Vrbe orbis capite sibi vindicat, & Vaticanum collem sepulcro suo, ac triumphalibus exuuijs illustrat. Ibidem tot Pontificum sanctitate præstantium, eius & fidei & Cathedræ successorum, ac innumerabilium denique martyrum corpora condita fuere: qui post immensos pro Christo libenter exanthlatos labores, Petræ, id est Petri fidei, eiusdemque confessioni constanter inhæserunt, & inter ipsa, quæ proponebantur, certamina iugiter imperterriti verbo & exemplo supremum Apostolicæ sedis Romana in Vrbe principatum stabilire conati sunt, & vsque ad effusionem sanguinis pro Christo viriliter decertantes, *Apostolorum*, vt sanctus inquit Leo, *æmuli triumphorum purpuratis, & longe lateque rutilantibus populis Romanā hanc Vrbem ambierunt, & quasi ex multarum honore gemmarum conserto vno diademate coronarunt.* Quin immo sudore, ac sanguine laureati, dum de idolorum cultu victoriæ palmam referunt, ob merita, quæ sibi dimicando pepererant,

Via Triumphalis olim omnium celeberrima ac nobilissima.

Eadem nunc Cœmeterio Vaticano ac sepulchro præcipue Apostolorum veneranda.

Petri Apostoli præstantia, ac eius elogium.

Plutar. in Car. Cæsar.

Chrys. hom. in psal. 48.

S. Leo ser. 1. de natal. Apost. Petr. & Paul.

in

in terris trophæa, ſolidos ac perennes apud cæleſte Capitolium triumphos promeruere.

Sepulchrum Apoſtolorum omnibus Regum mauſoleis præſtantius.

13 A celeberrima igitur hac Via, hoc eſt, ab auguſtiſſima Petri memoria, ab ipſo, inquam, principis eiuſdẽ Apoſtolorum ſepulchro, quod præcipuis quondam regum Ægyptiorum Mauſoleis longe excellentius vniuerſo terrarum orbi admirationi pariter & venerationi eſt, ſecundi huius libri exordium deſumatur. Nos interim haud concito, ſed lento Viam hanc Triumphalem pede terentes, & cæteras ſubinde, quæ ſunt trans Tyberim ſitæ, Aureliam videlicet, Corneliam, ac Portuenſem perambulantes, quo rem omnem hiſtoricam commode aſſequi valeamus, ſingula Cœmeteria ibidem exiſtentia ſtudioſe perluſtrabimus, quouſque ad inſignem Apoſtoli Pauli baſilicam deueniamus. Rurſus autem ab eadem baſilica incœptæ peregrinationis iter reſumentes, tertium exponere librum aggrediemur, qui plenam viarum, quæ citra eundem Tyberim occurrunt, ac Cœmeteriorum, quæ in eiſdem latent, narrationem ſtudioſo lectori haud minus gratam exhibebit.

Petrus, & Paulus melioribus auſpicijs Romæ conditores, quam Romulus cum Remo.

14 Ambo enim iſti Apoſtolorum duces, quippe qui veri Romanæ, aut potius Chriſtianæ Vrbis fundatores extiterunt, & huc verbi prædicatione, & profuſione ſanguinis, Chriſti fidem, ac illibatæ cultum religionis inuexere, vt Leo diſertis verbis proclamat: *Iſti ſunt*, inquit, *viri, per quos tibi Euangelium Chriſti Roma reſplenduit*. Et infra: *Iſti ſunt Patres tui, verique Paſtores, qui te Regnis cæleſtibus inſerendam multo melius, multoque felicius condiderunt; quam illi, quorum ſtudio prima mœnium tuorum fundamenta locata ſunt, &c.*

S. Leo in ſerm. in Nat. Apoſt.

Sepulchra Petri & Pauli bina Vrbis propugnacula.

Haud vero abſque diuini diſpenſatione conſilij ſacratiſſima Apoſtolorum eorumdem corpora ad vtramque Tyberis partem deponi, locarique contigit, ſed ob eam potiſſimum cauſam, vt arbitramur, id præſtitum eſt, vt videlicet contra ingruentes hoſtium impetus futuris perpetuo temporibus bina eiuſdem Vrbis præſidio, ac validiſſima iugiter exiſterent propugnacula, quod Fortunatus carminibus hiſce adnotauit:

Fortunatus.

A facie hoſtili duo propugnacula præſunt,
Quos fidei turres Vrbs caput orbis habet.

Et Prudentius pariter in Periſteph. Hymno de SS. Apoſtolis:

Prud. in Periſt. hym. 12.

Diuidit oſſa duum Tybris ſacer ex vtraque ripa,
Inter ſacrata dum fluit ſepulchra.

Ab ipſis Apoſtolorum, ac Vrbis Principibus, ijſque ducibus iter hoc auſpicandum.

15 Et iure quidem merito, vt altius rem conſideranti patet, in ſuſcepta Cœmeteriorum deſcriptione eiuſmodi nobis ordo ſeruandus occurrit, vt ipſimet, qui tot ac tantorum martyrum in noſtra hac Vrbe, quæ orbis tenet principatum, principes fuere, ipſi, inquam, Apoſtoli piæ huiuſce ſubterraneæ peregrinationis edocendo iter, ac dirigẽdo, duces quodammodo nobis adſint, & ab vtroque eorumdem beatorum Apoſtolorum hi duo libri Subterraneæ Romæ, qui ſequuntur, & in quibus ſpecialis de ſingulis Cœmeterijs ſermo habebitur, præclaris quidem auſpicijs initia ſortiantur.

Primũ ſacræ antiquitatis monumenta perſequi conſilium eſt.

16 Etſi autem præcipuum inſtituti noſtri propoſitum eſt, Eccleſiaſticas dũtaxat perquirere, ac diligenter inueſtigando antiquitates proſequi; abditoſque intra Romani ſoli viſcera Chriſtianæ religionis theſauros perſcrutari, adinuentoſque alijs ſubinde contemplandos in lucem proferre; id tamen nobis pij benignitas lectoris indulgeat, vt paſſim inter peragrandum vias, iuxta quas Cœmeteria deliteſcunt, profana item monumenta, quæ ijſdem in vijs ſita olim erant, peculiari præmiſſo, vbi opus fuerit, enarrationis capite, breuiter attingamus.

Sed & de profanis breuiter hic agendũ.

Rerum profanarum notitiæ vtilitas.

Quandoquidem rerum profanarum cognitio ad aſſequendam diſtinctam, plenamque eorumdem Cœmeteriorum notitiam haud parum lectorem iuuat; cum ex ijs breui ac facili manu deprehendere vnuſquiſque poſſit, quales ſint viæ, quæ fora, quæ cloacæ, quæ demum theatra ac templa, aliaque vetuſtiora id genus inter collapſæ Vrbis reliquias monumenta, apud quæ in præcipuis beatorum Martyrum actis, ſacriſque Martyrologijs, aut martyrij, aut certe ſepulchri locum inſcribi, ac prænotari a ſcriptoribus quandoque contingit, quod quidem tum ſacræ, tum profanæ antiquitatis indagatoribus vtile ac periucundum fore arbitramur. Si quis vero ab huiuſmodi gentilitia-

litiarum rerum superstitione, vt par est, corde atque oculis abhorret, is etiã haud parum, quod ad animi, morumq; institutionem spectat, emolumenti pariter ac solatij, beata hæc Christianorum tempora cum profanis illis conferendo, percipiet: siquidem iam omnino ad impletum illud Isaiæ vaticinium perpendens, *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur*, summopere gaudebit, & immortales Deo gratias aget, dum absumpta penitus contemplatur aurea inanium deorum templa, superba quondam Imperatorum Mausolea excisa, deiectaque videt, porticus, columnas, pyramides, obeliscos, ipsos denique marmoreos arcus solo æquatos, cæteraque innumera prorsus ædificia florentissimi quondam Romanorum Imperij indices, quod ipsi sponte dæmonum tyrannidi subdebatur, eorumdemque cultui deseruiebat, ab oculis euanuisse, & immanes illas substructionum moles, quæ olim ad cælum vsque, ipsi dicatæ quodammodo æternitati, attollebantur, nunc sacro Christi nomine ac religionis cultu sub vexillo crucis vigente, disiectas, ac humi prostratas deprehendit. Quis enim non admirabundus, non attonitus hæreat, dum quæ apud priscos gentilitij seculi habebantur miracula, & potissima erant Vrbis ornamenta, temporum deinde iniuria eum in modum labefactata, & sic obliuione deleta conspicit, vt vix vllum eorum hac nostra ætate vestigium extet, & inter crebras ruinas sola nominis vmbra supersit? At è contra quis animum non erigat, dum aduertit humilia, abiectaque sanctissimorum hominum sepulchra, quæ intra profundos locata cauernarũ sinus, intimis obruta latebris, atque ipsismet, vt videbatur, addicta tenebris, hæc, inquam, quæ inculta olim prorsus ac neglecta iacebant, clarificata nunc per Orbem Ecclesia, velut è tenebris rediuiua, ob sanctitatis titulum, quem præ se ferunt, ad cælum vsque caput extollere, & iugi confluentium populorum admiratione suspici? Quis eni non valde obstupescat, dum eisdem super tumulis constructa augustæ magnitudinis Templa, ac miri, vastique operis erigi moles intuetur? quod quidem (vt cætera sileamus) humili quondam, ac penitus inculto Piscatoris sepulchro (cuius nunc iugiter floret gloria) diuinitus obtigisse affirmandum est. Hoc vnum enim tanquam opus quoddam absolutissimum, ne perenne dixerim artis humanæ prodigiũ, constructiones omnes, si quæ sunt, aut vnquam fuere toto Orbe terrarum celeberrimæ, omnibusq; numeris absolutę, splendore suo lõge antecellit, ac ipsis quodammodo sideribus præ nimia altitudine se inserit.

Eadem cum Ecclesiasticis collatæ iucũditaté, ac vtilitatem adferunt.

Isa. 40.

Operum profanorum cum Templo ac sepulchro Apostolorum collatio.

Illa abiecta, ac summissata iacent.

Hęc vero nũc ad cælum elata omnibus veneranda, ac suspicienda prostant.

Tumulo D. Petri basilica celeberrima ac admiranda superædificata.

17 Sed dicet aliquis, quorsum hoc præ cæteris Vrbis Romanæ templis, atque ædificijs, vel Capitolio Romano, vel Agrippino Pantheo, vel Templo Pacis, quod Vespasianus erexit, vel Vrbis deniq; Templo comparabile ostendi potest? Ita plane, vnum Vaticanum Templum & comparandum singulis, & omnibus anteferendum se offert, de quo merito Thomas Bossius noster de signis Ecclesiæ agens, hoc vnum admiranda inter signa recenset: *Quid*, inquit ille, *de Templo S. Petri, quod nunc perfectum conspicimus, & admiramur, dicemus? ac ne quis antiquitatum cupidus laudator temere nos loqui putet, afferamus, quæ de Pantheo scribit, quasi spectaculo tanti operis attonitus Ammianus Marcellinus: Pantheon, inquit, veluti regionem teretem, speciosa celsitudine fornicatam, elatosque vertice scansili suggestus Consulum, & priorum Principum imitamenta portantes*. hæc Ammianus: at citatus auctor singulis diligenter pensatis, Vaticanum Agrippino Pantheo longe præcellere affirmat; *ita vt reuera*, inquit ille, *hoc Templum dignitate, & artificio superet omnia, in quibus iactat se cum suis fabulis ostentatrix antiquitas*. hæc ille, qui & Templum cum Dianæ Ephesinæ Fano, ad cuius structuram viginti septem Asiæ Reges coiere, & ducentos viginti quinque annos in opere consumpsere; cum Fano, inquam, Ephesino iuxta Plinij descriptionem comparans, Vaticano B. Petri Apostoli Templo palmam adscribit.

Templum Vaticanum omnibus veterũ ædificijs excellentius.

Thom. Boss. de sign. Eccl. l. 11 c. 3.

Idem Agrippino Pantheo anteferendũ.

Amm. Marc. hist. l. 16.

Dianæ Ephesinæ Fano dignitate, & artificio antecellit.

18 At demum ipsam Apostolicorum sepulchrorũ gloriam aptis a Chrysostomo verbis descriptam hic coronidis loco subteximus: *Seruorum*, inquit, *Christi splendida sunt sepulchra, quæ Vrbem maxime regiam* (Romam intellige) *occupauerunt, & dies perspicui sunt, diem festum terrarum Orbi facientes: non ædificiorum*

Apostolicorũ sepulchrorum gloria ex Chrysostomo descripta.

Chrys. hom. 26 in 2. ad Corinth.

rum amplitudine, & splendore (hac enim etiam parte excellunt) sed quod amplius est, conuenientium studio. Nam & ille ipse purpura indutus peregre proficiscitur, sepulchra illa complexurus, & fastu deposito contingit sanctos, rogans, vt sibi apud Deum patrocinentur: & tabernaculorum opificem (Paulum videlicet) *& piscatorem* (Petrum) *patronos etiam mortuos deprecatur ille diadema gestans.* Hæc ille de vno dumtaxat, & certo Imperatore loquens, sed de solemni ac pio quondam Christianorum Imperatorum more, de quibus alibi isthæc subtexit: *Relictis omnibus ad sepulchra Piscatoris, & Pellionis currunt & Reges, & præsides, & milites.* Quod item admirabũdus Augustinus expressit, dum ait: *Nunc ad memoriam Piscatoris flectuntur genua Imperatoris. Ibi radiant gemmæ diadematis, vbi fulgent beneficia Piscatoris.* Et alibi: *Videas & Imperij nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulchrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare.* Vides præclara sepulchrorum monimenta. Et quidem ad Apostolorum gloriam, quorum thesauris Vrbs nostra ditatur, exprimendam, optime conferunt Chrysostomi verba, quæ ab aureo eiusdem ore hic nobis excipienda sunt: *Quot Reges*, inquit, *Vrbes euerterunt, portus extruxerunt, & nominibus suis inscriptis decesserunt; nec tamen eis quidquam profuit, sed silentio, & obliuioni dati sunt. Piscator autem Petrus, qui nihil fecit eorum, quoniam virtutem est prosecutus, & ciuitatem maxime regiam occupauit, & iam post mortem resplendet sole clarius.* Sed ipsum quoque de Paulo disserentem audire libet: *Nullus ex Romanis Regibus tanto in honore fuit, quanto vnus Paulus. Imperator quidem foris iacet abiectus: hic autem Vrbis medium velut viuens, & regnans tenet.* En, ex quo potissimum fonte Romanæ Vrbi gloria exorta est!

Reges & Principes mundi ad ea se prosternunt.

Chrys. hom. quod Christus est Deus.

Aug. ser. 28. de SS.

Idem ep. 42.

Chrys. hom. in Psal. 48.

Gloriæ D. Petri & Regum huius seculi mutuo collatio.

Et Paulo maior quam vllis Regibus Rõ. honor habetur.

Chrys. hom. 4. in 2. ad Timot

19 Verum, quod peculiari admiratione dignum est, Horti, Circus, Naumachiæ, aliaque præclara Gentium monumenta, quæ apud Vaticanum iampridem excultissima videbantur, & intuentium in sui contemplationem oculos rapiebant, è medio ruinis crebrescentibus sublata, ab hominum oculis & memoria penitus exciderunt; ita vt tempus edax rerum, & inuida anteactorum seculorum vetustas de ipsamet Triumphali Via, quæ Imperatorũ triumphis dicata, palmis iugiter ditabatur, triumphum egisse videatur. Horum tamen omnium, quæ supra memorauimus, superstes adhuc in rerum historicarum paginis, aut in loquacibus, etsi mutis, marmoribus, &, quæ modo supersunt, demolitorum ædificiorum vestigijs memoria perseuerat. Sed nos instituti nostri proposito inhærentes, singula breuiter attingamus.

Præclara gentium monimenta in Vaticano ad gloriam Apost. obscurata penitus euanuere.

CAP. III.

De Triumphali Porta, Vaticano colle, & ijs, quæ antiquitus eisdem in locis suspiciebantur.

1 ORTAM, quæ Triumphalis dicitur, & multis iam abhinc seculis memoria excidit, in ea olim Vrbis parte sitam fuisse, quæ trans Tyberim ad occasum respicit, vbi nostris hisce temporibus Valetudinarium, quod vulgo sancti Spiritus in Saxia, cernitur, Romanarum antiquitatum scriptores affirmant, Blondus videlicet, Marlianus, Andreas Fuluius, Onuphrius, Pyrrhus Ligorius, ac cæteri, qui vnanimes in hoc asserendo consentiunt, eamdemque aiunt prope Tyberis ripam extructam, accedentibus vltro ingressum præbuisse in eiusdem nominis pontem, cuius in medio fluminis alueo adhuc vestigia apparent.

Porta Triumphalis in quanam Vrbis parte olim sita fuerit?

Blond. Marl. Andr. Fulu. Onuph. Pyrrh. Ligor.

2 Triumphalis autem nomen idcirco Porta hæc sortita est, quod triumphorum pompa, vt Iosephus scribit, per eam maxime duci consueuerat. Et quoniam lege sancitum erat, ne Imperator, cui ob promeritam victoriæ palmam triumphus decretus esset, priuatim, & absque publico ouantis populi plausu, atque obsequio Vrbem ingrederetur; dum interim ille extra ageret, triumphi

Vnde ea nomen hoc suũ sortita sit?

Ioseph. de bello Iud. lib. 7. c. 24.

de more apparatus apud Vaticanum instruebatur; quamobrem illa Vaticani pars, vbi isthæc fieri contingebat, vulgo territorium Triumphale appellabatur. Hinc, inquiunt, solemni pompa Triumphator Vrbem versus progredi incipiebat, qui vbi Triumphalem ad Portam peruenisset, sumpto illic cibo, triumphalia mox ornamenta induens, Dijs, quorum ibi simulacra ponebantur, immolabat. Quæ omnia in descriptione triumphi, quem de Iudæa subacta Vespasianus Imperator a Senatu retulit, a Iosepho, qui oculatus fuerat testis, fideliter his verbis referuntur: *Vespasianus vero, inquit ille, ad Portam accedit, quæ abeo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi & cibum prius capiebant, & triumphalibus vestibus amicti, Dijs ad Portam collocatis, cæsa hostia, inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant, vt multitudini facilior præberetur aspectus.*

Territorium Triumphale quodnam appellatum sit? — Apparatus Triumphi. — Simulacra Deorum in Porta Triumphali ponebantur. — Ioseph. lib. 7. c. 24.

3 Traiecto deinde per pontem Tyberi, Vrbem ingressus, inter lætas circũfusæ multitudinis acclamationes, per Porticum, quæ tunc protendebatur iuxta Ecclesiam SS. Celsi & Iuliani, in aciem Campi Floræ, vbi nunc templum sancti Angeli in Piscina cernitur, ad Velabrum deinde, atque ad Ianum victor festiuis exceptus gaudijs procedebat, ac denique per forum Romanum, cliuumque Capitolinum ad ipsius Iouis Capitolini ædem, grates Superis relaturus Triumphator ducebatur.

Pons Triumphalis. — Via Triumphalis.

4 Hæc Seueranus noster Bosium secutus in Subterraneæ Romæ descriptione, a se iampridem Italico sermone edita, fusius narrauit. At recentiores Triumphalem Portam prope Carmentalem, inter Capitolium ac Tyberim mediam statuunt; ac Triumphi, quem enarrauimus, apparatum in Vaticano nequaquam, sed in Campo Martio instrui consueuisse pronuntiant; indeque eiusdem triumphi pompam per frequentissimas porticus, & templa vsque in Flaminium Campum duci cõsueuisse asserunt: tunc enim iuxta Porticum Octauiam ad Circum Flaminium procedebant, indeque egressi, Portam Triumphalem subibant; hinc iuxta Marcelli Theatrum ad alias Octauiæ Porticus progrediebantur (quas scilicet Octauia soror Augusti fecit, vbi extat hodie ædes S. Mariæ in Porticu nuncupata; nam antiquiores porticus iuxta Circum Flaminium Cn. Pompeius extruxerat) inde per medium Velabrum, ac forum Boarium transeuntes ad Circum Maximum; hinc veteres ad Curias, vbi Constantini Magni Arcus situs est: ac demum per Sacræ semitam viæ in forum iuxta Saturni Templum, vbi patet Septimij Arcus, ascendere Capitolium apud antiquos in more positum erat. Id constanter vtique R. P. Alexand. Donatus Societatis Iesu, vir rei antiquariæ peritissimus, asseuerat in sua veteri, ac recenti nuper edita Roma, cuius sententiæ nos quoque libenti animo subscribimus; quamuis Pontis ac Triumphalis Viæ in Vaticano a triumphis vsurpata proculdubio denominatio, illac etiam ductos quondam fuisse triumphos, nos ad fatendum quodammodo cogere videatur. De via autem Triumphali nulla prorsus controuersia extat; omnes enim scriptores vnanimiter consentiunt, hanc olim extra Vrbem extitisse, quæ a Ponte eiusdem nominis incipiens ad Vaticani radices iuxta Apollinis Templum, vbi nunc Vaticana Basilica, extendebatur; quod ex perantiqua itineraria tabula Iuliani Imperatoris æuo confecta, & a M. Velsero edita perspicue deducitur. Quousque illa autem Via protenderetur, non satis recte ab antiquarijs hactenus adnotatum puto, qui ad memoratas collis Vaticani radices, eiusdem terminum nõ absq; manifesto errore ponunt, cum alioqui exploratissimum sit, Triumphalem Viam per collem, qui vulgo mons Marius dicitur, iam olim duxisse, quem Cinnæ Cliuum appellatum quoque fuisse peruetusta ibidem reperta docet inscriptio, quam hic ex Gruthero adscribere operæ pretium erit. Sat enim indicat, Viam Triumphalem per memoratum collem versus Cassiam viam duxisse, cum qua pariter ad sextum ab Vrbe lapidem iungebatur. Inscriptio autem ista sic habet:

Alia recentiorum de Porta Triumphali sententia. — Item de apparatu triũphi, ac via triumphali. — Alex. Donat. in Rom. Vet. Donati de Porta ac Via triumphali sẽtentia cæteris verior. — Via Triumphalis vnde inciperet, & vsquequo extenderetur? — Cliuus Cinnæ. — Gruther. lib. de ant. inscrip.

Monumentum quot est via Triumphale
Inter miliarium secundum, & tertium
Euntibus ab Vrbe parte læua, in cliuo
Cinnæ, & est in agro Aurell Primiani
Fictoris Pontificum, &c.

Inscriptio antiqua de Via Triumphali.

Hæc lapis iste de Cliuo Cinnæ, & Trium-

Triumphalis viæ per eum ductu nos docet, hactenus tamen a nemine, quod nouerimus, adnotata.

Vestigia viæ Triumphalis inter Ædem S.Spiritus, & Vaticanum reperta.

5 Porro per semitam illam, quæ Triumphalem pontem ac montis Vaticani radices interiacet, hac nostra etiam ætate sæpius celeberrimæ eiusdem Viæ apparuere vestigia, detectis quandoque dum varijs in locis terram effodi contigit, inter Ædem sancti Spiritus, ac Vaticanum Templum silicibus, quibus olim eadem strata erat, nullo quidem glutini genere inter se cohærentibus. Eiusdem vero Triumphalis Viæ, ac Portæ mentio in antiquis inscriptionibus habetur, quæ a Smetio, Lipsio, alijsque auctoribus passim referuntur: sed præcipue apud Onuphrium in Vrbis Romæ descriptione sequentes leguntur:

Smetius. Lipsius. Onuphr. Pan.

Inscriptio in qua Portæ triumphalis mentio fit.

FORTVNÆ SANCTÆ
ATINIA TYRANNIS
SEMINARIA A. PORTA
TRIVMPHALE.
P. TERENTIVS FORTVNATVS
VIR CLARISSIMVS
CVI GRATIAS MAXIMAS
SEMPER EGI,
CVM
TERENTIA FAVSTINA FILIA
DONVM DEDIT
L. D. D. D.

Inscriptioni, quam modo amice Lector proposuimus, alteram ex eodem Onuphrio Panuino excerptam subijcimus, in qua Thriumphalis Viæ mentio inter preclara recolendæ antiquitatis monimenta incurrit.

Altera item de Via Triumphali vetus inscriptio.

C. SALLIO ARISTATENO. C. V.
SEPTEM VIRO EPVLONVM.
SODALI. AVGVSTALI IVRIDI
CO: PER PICENVM, ET APVLIAM
CVRATORI VIARVM. AVRELI
Æ. CORNELIÆ TRIVMPHALIS
PRÆTORI. K. TVTELLARIO. QVÆSTORI
DESIGNATO, ET EODEM ANNO. AD
ÆDILITATEM. PROMOTO. X. VIRO
STILITIBVS IVDICAND. ORATORI MAXIMO
DECVRIONES, ET PLEB. COLONIÆ
ASCVLANORVM ANCONITANORVM
pROPTER HVMANITATEM,
ABSTINENTIAM, EFFICACIAM.

Ex quibus plane colligitur, Triumphalem viam cæterarum instar suum ac peculiarem habuisse curatorem, quod nostram sententiam de longiori eiusdem tractu, quam modo exposuimus, manifeste confirmat.

6 Triumphalis vero Portæ, & quonam loco sita fuerit, Suetonius in Augusto meminit: de supremis enim eiusdem honoribus agens, sic ait: *Senatus & in funere ornando, & memoria honoranda eo studio certatim progressus est, vt inter alia complura censuerint quidem funus Triumphali porta ducendum, præcedente Victoria, quæ est in Curia, canentibus Næniam Principum liberis vtriusque sexus.* Hæc Suetonius. Tacitus quoque de eodem Augusti funere verba faciens: *Tunc*, inquit, *consultatum de honoribus, ex queis maxime insignes visi, vt Porta Triumphali duceretur funus; Gallus Antonius, vt legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, L. Arruntius censuere.* Hucusque Tacitus. Vides igitur Portam, de qua sermo nunc est, veluti apud antiquos optime notam, ac monimentis quampluribus apprime nobilitatam, illustrium quoque scriptorum testimonio frequenter celebratam fuisse.

De situ ac loco Portæ Triumphalis Suetonij testimonium.

Suet. in Aug. c. 100.

Tac. in Annal. lib. 1.

7 Hanc recentiores quidam Vaticanam dixere, inter quos præcipui sunt Andreas Fuluius, & Luc. Faun. sed nulla quidem veterum auctoritate suffulti, hac vna tantum ratione permoti, quia nimirum iter per eam ad collem, & campum Vaticanum deducebat, de quibus modo dicendum est.

Andr. Fulu. Luc. Faun.

Porta Triumphalis eadem quæ Vaticana

8 Vaticanus autem collis ita nuncupatus est, vt inquit Sex. Pomp. Fest. quod illo Romanus populus, responso Vatum accepto, pulsisque inde Hetruscis potitus sit. Scribit vero Aulus Gellius tam ipsum Campum, quam Campi eiusdem Præsidem, ac Tutelarem Deum, Vaticanum appellatum fuisse, a vaticinijs scilicet, quæ occulta eiusdem vi atque instinctu ibidem fieri consueuerant; sed etymon longe diuersum est, vt idem Aulus Gellius ait, quod a Varrone traditur; vult enim ita dictum, quia ab ipso pueri humanæ vocis initia auspicarentur: hi enim statim atque è matris vtero in lucem prodiere, primam quidem inter plorandum vocem edunt, quæ prima in Vaticani nominis nuncupatione syllaba computatur. Quocirca vagire quis dicitur, ipsomet verbo recentis sonum vocis, quod pueris accidit, exprimente: quod Augustinus pariter mirifice ad rem nostram innuere videtur, hæc dicens: *Aut Vaticano, qui infantium vagitibus præsidet, &c.*

Sex. Pomp. Fest. l. 19.

Vaticanus collis vnde nã denominationẽ suam sumpserit?

Aul. Gell. l. 18 noct. c. 17.

D. Aug. de Ciuit Dei l. 4. c. 8. & 11.

9 Porro celebre Idoli huius Fanum in ipsomet colle dicatum fuisse Blondus quoque asserit in libro, quem sub instauratæ Romæ titulo edidit. Hic autem collis non eo dumtaxat spatio circumscribebatur, in quo ad præsens D. Petri Basilica, summorumq; Pontificum palatium suspicitur, sed omnes illi colles, qui è regione Miluij Pontis, inter se quodammodo iuncti, ad dexteram longo, curuatoque tractu protenduntur, vsque ad illam Ianiculi partem, quæ Auentino monti ex aduerso opponitur, Vaticani olim dicebâtur. Quod vero illa potissimum prædictorum collium pars, quę in citerioris Vrbis nostræ sinu situm Pompeij Theatrum respiciebat, Vaticanus item appellaretur, ex Horatio conijci satis posse videtur, qui Mecœnati suo iocose blandiens, & lepide de more assentatus, ipsammet Echus repercussionem ex Vaticano, ac Tyberinis, quæ adiacent, ripis, ad populi in Pompeiano theatro plaudentis clamorem respondisse ait:

Fanum Idoli Vaticani. Blond. lib. 1. c. 44.

Collis Vaticanus eiusque spatium.

Datus in Theatro
Cum tibi plausus
Chare Mecœnas Eques, vt paterni
Fluminis ripa simul & iocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.

Hor. carm. l. 1 od. 20.

10 In quem locum, vt Porphyrius antiquus ille interpres, alijque eruditissime adnotarunt, Theatrum videlicet Pompeij, Vaticano monti proximum erat: hæc autem propinquitas haud ad aliam potest referri partem, quam ad iugum illud, quod communi vocabulo ad hunc vsque diem, Ianiculus appellatur, ipsique Theatro ex opposito imminet. Nam si de illa Vaticani parte intelligere quis velit, in qua modo beati Petri Basilica attollitur, cum hæc longo interuallo a Theatro distet, quid haud facile creditu, atque ipsi omnino veritati dissonum ac repugnans Poëta dixisset, ex quo merito redargui posset, dum tanto interiectu distantiæ (quod impossibile est) Echo reddi affirmat. Interim cum Poëtis quidlibet audendi, fingendique semper potestas fuerit, profecto non negauerim, id commoda vtique interpretatione, ad eos vsque colles extendi posse, qui Vaticani adhuc nomen obtinent; ita vt mons Ianiculus a Vaticano, illa intermedia valle distinguatur, in qua tegulariæ fornaces modo extant. Quæ plane opinio vel illo Martialis Epigrammate cōfirmari videtur, vbi prædium, seu hortum longo Ianiculi iugo recumbentem describit. Nam quæ de Fidenarum, & Rubrarum, tum etiam de Flaminiæ, ac Salariæ prospectu ibidem scribit, nulli eiusdem Ianiculi parti conuenire potest, quam quæ a templo S. Onuphrij ad portam S. Pancratij iuxta Viam, quam nostri *Longaram* vulgo appellant, protenditur. Nobis interim vtramque sententiam hic breuiter indicasse sufficiat, quam tamen viris doctioribus vltro decidendam relinquimus.

Pōpeij Theatrum.

Mart. epig. l. 4. epigr. 51.

11 Porro quod altera pars eorumdem collium, qui ad Miluium Pontem a D. Petri Basilica porriguntur, sub Vaticani nomine comprehendatur, Ciceronis ad Atticum verba satis perspicue docent: *Sed casu* (inquit) *sermo a Capitone de Vrbe augenda, a Ponte Miluio ad Tyberim duci secundum montes Vaticanos, &c.* Totus itaque campus, qui hisce montibus subiacet, Vaticanus quondam appellatus est, vt ibidem sequentia Ciceronis eiusdem verba manifeste demonstrant, nempe: *Campum Vaticanum fieri quasi Martium campum*. Atque ita etiam vna cum Vaticano luco, Areisque Vaticanis a Sext. Aurel. Vict. nominatur.

Cic. ad Att. l. 13. ep. 228.

Campus Vaticanus.

Cic. vbi sup. Lucus Vaticanus. Sex. Aurel. Vict. Areæ Vaticanæ.

12 Fuere quidem ab antiquis temporibus, & in hanc vsque diem hisce in campis figlinæ perseuerant, in quibus ex argilla, & creta, quæ proximo e monte eruitur, vasa artificum manu fiebant. Has autem intellexisse Plinius videtur, cum dicit, *Vitellium ducentis sestertijs patinam condidisse, cui fornax in campis ædificata fuit*. Hinc quandoque fragiles montis eiusdem patellæ nuncupantur, de quibus Iuuenalis ait:

Figlinæ in campo Vaticano olim hodieque existunt.

Plinius.

Et Vaticano fragiles de monte patellas.

Iuuen. sat. 6.

Vaticani quoque cadi apud scriptores notantur, de quibus Martialis:

Quid te Tucca iuuat vetulo miscere phalerno
In Vaticanis condita musta cadis.

Mart. epig. 49. lib. 1.

Et alibi:

Imputet ipse Deus, nectar mihi fiat acetum,
Et Vaticani perfida vappa cadi.

Idem epig. 49 lib. 12.

13 In campo itidem Vaticano, Iulio Paulo Poetæ illius æui celeberrimo A. Gel-

Prædiū Iulij Pauli Poetæ.

A. Gellius prædiolum fuisse scribit, in quo ambo simul ea, quæ philosophos decet, frugalitate sæpe conuiuari solebant: *In agro*, inquit, *Vaticano Iulius Poëta vir bonus, & rerum, literarumque veterum impense doctus, prædiolum tenue possidebat, eo sæpe nos ad sese vocabat, & olusculis, pomisque satis comiter, copioseque inuitabat*. Plinius item annosæ cuiusdam Ilicis Roma ipsa antiquioris (vt credebant) meminit, quæ confectum ex ære titulum Hetruscis characteribus præferebat, & summa quodam apud omnes in veneratione habebatur: *Vetustior Vrbe*, inquit ille, *in Vaticano Ilex, in qua titulus æreis literis Hetruscis, religione arborem iam tunc dignam fuisse significat*. Hæc ille.

A. Gell. noct. lib. 19. c. 7.

Ilex in Vaticano Vrbe Roma antiquior.

Plin. lib. 16. c. 43.

14 Apud Vaticanum insuper, quo tempore vana Gentilium superstitio vigebat, duo insignia ac nobilissima Templa numerabantur; Apollinis videlicet ac Martis, ipsomet sita loco, vbi nunc B. Apostoli Petri Basilica magnificentissimo ambitu exædificata consurgit. Quæ quidem superstitionis gentilitiæ Templa Romani subinde Pontifices ab impio, prosanoque Idolorum cultu expurgata, ac pio Religionis Christianæ ritu consecrata, in veri, æternique Dei honorem ac cultum sanctissime transtulerunt. At vero Apollinis Templum, cuius in gestis B. Petri Damasus meminit, vti veteres perhibēt, insigne quoddam fuit circulari forma Sacellum, & postmodum B. Petronillæ virgini dicatum, quod olim, priusquam antiquum eiusdem Apostoli templum instaurandi gratia demolitum esset, ad dexteram maioris aræ partem conspiciebatur. Martis autem delubrum huic proximum erat, neque è recentioribus desunt, qui eo loco extitisse asserant, vbi nunc eiusdem Basilicæ sacrarium intuentibus patet, quod titulo Sanctæ Mariæ de Febribus postea decoratum fuit, a quadam nimirum Beatissimæ Virginis Imagine huiuscemodi desumpto vocabulo, quæ iugi ibidem fidelium venerationi exposita erat, & hac quoque nostra ætate in postremo nouæ Basilicæ sacello, quod sanctissimo Crucifixo dicatum est, pari deuotione colitur. Horum vero Templorum graphides, in Alpharani Ichnographia, & in libro, quem Seueranus pariter de sacris septem præcipuarum Vrbis Ecclesiarum memorijs inscripsit, commode inspici possunt.

Bina insignia Idolorū Templa in Vaticano, Apollinis alterum, alterum Martis.

Quæ in Ecclesias postea consecrata fuerunt.

Apollinis Tēplum B. Petronillę dicatur.

Et Martis Virgini Matri.

Sacrarium S. Mariæ de Febribus.

Seuer. de sept. Eccles.

15 Nec interim desunt, qui antiquum Cybeles, quam Deorum omnium matrem insana olim antiquitas pronunciauit, Templum eodem in loco statuāt: hac vna ad id asserendū ratione permoti, quod quamplurima Crioboliorum, & Tauroboliorum simulacra, quæ in eiusdem Deæ honorem celebrabantur, cum noua Vaticanæ Basilicæ fundamenta hoc nostro seculo aperirentur, ibidem inter effodiendum reperiri contigerit: ex quo pariter alio deducto argumento æream illam, ingentemque Pineam, quæ iam in medio Vaticanæ Basilicæ atrio extabat, & modo in proximis Summorum Pontificum hortis reseruatur, vsui quondam & ornamento eiusdem Deæ Cybeles Templo extitisse conijciunt, cui arborem videlicet pinum gratam summopere, acceptamque Poetarum plerique, & Ouidius, ac Virgilius præ cæteris de more fabulantur. Verum assertionem hanc nulla, quod nouerimus, scriptorum veterum auctoritate suffultam, nobis interim satis sit indicasse. Porro de memoratis hactenus simulacris quæ inter explorandum ibidem adinuēta sunt, copiose vtique in præcitato libro de sacris septem Ecclesiarum memorijs Seueranus noster disseruit, quem, si libet, antiquitatum studiosus consulat.

Templum item Cybeles in Vaticano fuisse dicitur.

Pinea ærea in Vaticano reperta.

Pinus arbor Cybeli sacra.

Ouidius. Virgilius.

Seuer. de sept. Eccl.

16 Celeberrima item priscis temporibus Naumachia apud Vaticanum extabat, a qua tota deinde illa regio, quæ sancti Peregrini ædem respicit, suam denominationem acceperat. Hæc suo itidem Patrono gaudebat, vt liquido ex Ecclesiasticis monumentis apparet, de qua infra prolixiori sermone enarrabitur. Præterea in Vaticano nobilissimus quidam Circus olim extitit, cuius ad hæc nostra tempora præter obeliscum nil residui cernitur. Hunc autem inter tot vastitates, ac clades, quæ Vrbi acciderunt, & inter ipsas magnificentissimorum operum, & constructionum, quæ ibi suspiciebantur, ruinas integrum, omnino, atque illæsum, Deo disponente, seruatum fuisse, credere nobis par est, vt ad extollenda augustissimæ Crucis trophæa, nobiliori destinatus ministerio, in Vaticanæ Basilicæ titulum atque ornamen-

Naumachia in Vaticano.

Circus Vaticanus.

Obeliscus.

mentum pariter erigeretur; ante cuius vestibula hanc præcipue ob causam a Sixto V. Pont. Max. rebus feliciter, ac magnanimiter gestis domi, forisq; pręclaro ex perantiqua sede translatus miro opere, ac labore in Vaticano erectus, ac sacris ritibus expurgatus, totius nunc Vrbis & orbis admiratione suspicitur. Huius autem Circi, & Obelisci pariter frequens apud Plinium mētio occurrit, qui eū a Caio in Circo collocatum fuisse disertis verbis asserit. Nauigij insuper, quo ex Ægypto primum in Vrbem aduectus fuerat, vastissimam magnitudinem describit, quod postmodum sub Principe Claudio, qui in Imperio successit, ad fundandam, firmiterque stabiliendam Ostiensis portus molem, in mare proiectum, demersumque est.

Plin. l. 16. c. 2. & 40. l. 37. c. 5. & l. 36. c. 2.

Nauis, qua obeliscus aduectus fuit.

17 Porro Vaticanæ, quod interiacebat, vallis spatium, a Nerone muro conclusum fuisse Tacitus in suis Annalibus docet, vt in amœno nimirum loco, dum regendis, exercendisque equis vacat, haud totius Romani Imperij habenis administrandis contentus, aurigæ fungeretur officio; quod clam primum, semotisque arbitris per seipsum præstitit; deinde vero populum huius rei spectatorē, ac si theatro esset quid dignum, habere voluit; ibidemque suis in hortis vt delitijs crudelitatem efferatus ac barbarus homo misceret, miseranda pereuntium Christianorum spectacula, ludosque Circenses aurigæ indutus habitu ac plebi turpiter intermixtus, alijs lacrymas, sibi risum huiusmodi spectaculo comparans, & ipsos sanguine iocos respergens perditissimus, inter scurras edidit: quos item ludos in eodem Vaticano frequenter Claudius Imperator ediderat, teste Suetonio in eius vita.

Ludi Circenses in Vaticano.

Tacitus Anal. in Neron.

Suet. in Claud c. 21.

18 Heliogabalus quoque, vt Lampridius refert, quadrigas quaternis nonnunquam apud Vaticanum elephantis agitauit. Quamobrem, ne quid celebrandis, peragendisque huiuscemodi ludis impedimento foret, ipsa Vaticana sepulchra, quietem mortuis inuidens, ac sepulchralia iura confringens, subuertit. Ex quo studiosus quisque Romanarum antiquitatum colligere potest, Triumphalem hanc viam, quæ ad Vaticanum ducebat, crebris vtrimque sepulchris, siue monumentis obsitam fuisse. Ad id autem confirmandum Æronis, qui inter veteres Horatij interpretes recensetur, fides & auctoritas accedit, qui Scipionis Africani tumulum in Vaticano extitisse ait, quamuis gentilitium eiusdem, ac familiæ sepulchrum, vt suo loco demonstrabimus, extra portā Capenam situm esset, quod vti præ cæteris magis conspicuum, pyramidalem formam præ se ferebat. Inde postea cum eiusdem ossa transuehi contigit, in porta quadam, quæ Carthaginem respiciebat, oraculi admonitu collocata fuere. Æronis autem verba hæc sunt: *Deuicta Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romam denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est, vt sepulchrum Scipioni fieret, quod Carthaginem respiceret. Tunc leuati cineres eius sunt, Pyramide in Vaticano constituta, & humati in sepulchro eius in Porta Carthaginem respiciente.* Hanc vero Pyramidem nonnulli ipsammet fuisse asserunt, quæ non multis abhinc annis haud longe ab Hadriani Mole erecta conspiciebatur: quæ deinde ob munitionem, ac securitatem Æliæ Arcis, deiecta, solo æquata fuit.

Lamprid. in Heliogabalo.

Vaticana sepulchra ab Heliogabalo subuersa.

Vaticanus veterum monimentis ac sepulchris frequens.

Tumulus Scipionis Africani in Vaticano.

Aeron. in Horat. Carm. od. 9. l. 3.

Pyramis Scipionis.

19 In Vaticano quoque a L. Vero Imperatore equo Prasino sepulchrum excitatum fuisse Iulius Capitolinus asserit: quem adeo impense dilexit, vt aureum eidem simulachrum faciendum curauerit, quod veluti quid acceptissimum perpetuo apud se amoris ergo gestare consueuerat. Hunc porro, dum adhuc viueret, omni fouere studio haud destitit, & vt in eodem nutriendo exquisitum quoddam deliciarum genus adhiberet, pro hordeo, quod iumentis de more apponitur, eum etiam passis vuis, nucleisque pascebat. Hæc sunt verba Capitolini: *Nam & volucri equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas vuas, & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat. Cui mortuo sepulchrum in Vaticano fecit.* hactenus Capitolinus.

Sepulchrum equo Prasino excitatum a L. Vero Imp.

Iul. Capit. in Luc. Vero.

Iul. Capit. in Luc. Vero.

20 Complura insuper quibusuis temporibus, & nostra etiam, ac maiorum ætate, dum nouæ Apostolorum Basilicæ fundamenta ponerentur, Ethnicorum quondam monumenta reperta sunt

Ædiculæ ſubterraneæ in Vaticano repertæ.

ſunt, ac ſepulchrales inſcriptiones plane innumeræ. Subterraneæ pariter Ædiculæ vna cum oſſuarijs ollis per excauata in parietibus foramina circumquaque diſpoſitis inter effodiendum patuere. At præcipue, dum anno Domini 1574. turris campanariæ, quæ iuxta Baſilicæ eiuſdem gradus extabat, fundamenta denuo iacerentur, ab effodientibus, vt Tiberius Alpharanus Vaticanæ Baſilicæ Clericus Benefic. adnotatum reliquit, inter cætera perelegans quoddam cubiculum ſacelli inſtar repertum eſt, in quo portæ, feneſtrellæ, ac parietes diuerſi generis animalium effigie, coloribus affabre expreſſa exculti, ornatique apparebant. Viſa inſuper ibidem ſunt oſſa quamplurima ſepulchris partim fictilibus recondita, quamuis inter hæc vnum quoddam ex Tiburtino confectum lapide, cæteris magnitudine atque operis elegantia valde præſtans intuentibus ſe vltro offerret; partim excisis in ipſa parietum craſſitudine loculis incluſa adhuc perſtare dignoſcebantur. Marmoreæ ibidem nonnullæ arcæ extabant, cadauerum vtique conditoria. Harum vna eximiæ pulchritudinis inter exculpti operis ornamenta, quæ in marmoris eiuſdem facie cernebantur, ſimulacrum Bacchi vuæ racemum manu geſtantis repræſentabat; quam Gregorius XIII. Summus Pontif. Romanæ Vrbis antiquitati conſulens, in Vaticanum Palatium aſportari fecit. Porro poſtremis quoque noſtris hiſce temporibus, dum Paulo V. Pont. Max. fundamentis memoratæ Baſilicæ moliendis inſtaretur, permultæ id genus Arcæ apparuerunt, & ex his altera laborioſæ manus ſtudio expreſſis, prominentibuſque figuris eleganter inciſa; quæ hodie in Burgheſiana villa Collinam extra portam, ſiue Pincianam viſitur.

Plures item arcæ marmoreæ cadaueribus condendis inibi repertæ.

21 Ex quibus omnibus argumentis, vt opinor, ſat intelligi poteſt, conſueuiſſe viros Romana olim nobilitate conſpicuos in Agro Vaticano ſepeliri, qui Tyberino intermedio amne diſcretus, longe ab Vrbe diſtabat, & ob inſalubritatem aëris locus omnino incultus, atque deſertus, habitatoribus vacabat. Quapropter ſub ipſo Claudij Principatu ſerpentem in Vaticano, cui nomen Boe, occiſum fuiſſe Plinius ſcribit, tantæ videlicet magnitudinis, vt in eiuſdem aluo totus integerq; infans, quem ille deglutierat, viſus fuerit. Verum eiuſdem deinde agri pars ab incolis, præſertim pauperibus, ac infimæ ſortis hominibus frequentari cœpit, quod toti item Transtyberinæ, quæ mendicis redundabat, regioni contigit, vt pluribus quidem locis Martialis innuit, ac nominatim de Vaticano aſſerit; cui Ammianus quoque Marcellinus ſubſcribit. De Lampridio enim Vrbis Præfecto loquens hæc habet: *Accitos, inquit, è Vaticano quoſdam egentes, opibus ditauerat.* Quam etiam ob cauſam Tacitus de quodam Vitellij milite ſermonem inſtitués, infamem vtique Vaticanum appellat; hæc ſunt autem verba: *Poſtremo ne ſalutis quidem cura infamibus Vaticani locis magna pars miltum tetendit, inde crebræ in vulgus mortes.* hæc Tacitus.

Veteres Romani in agro Vaticano ſua ſepulchra cōdebant.

Nam is olim inhabitabilis ac incultus habebatur.

Plin. l. 8. c. 14.

Immanis in Vaticano ſerpens occiſus.

Martial. lib. epigr.

Ammian. Marcell.

Vaticanus olim infamis dictus & quare?

Tac. Annal. lib. 17.

22 Verum perantiquo adhuc retento nomine, omine tamen in melius commutato, feliciſſimus merito dicendus ac omnium gentium, linguarumq; præconio Vaticanus hic noſter collis prædicandus eſt, qui non modo turpem ſibi dedecoris notam ethnicorum monumentis inuſtam excuſſit, profanū illud ſolū in Apoſtolici obſequiū ſepulchri, & ſacri decus Cœmeterij transferens, ſed reliquorum ſeptem Vrbis collium, quorum iam fama toto in orbe vigebat, nobili titulo & ſingularis gloriæ prærogatiua principatum obtinet. Vbi enim aër quondam inſuauis & peſtifer procul habitatores arcebat; ibi diuinitus ſucceſſorum Petri ſede firmata, eius qui Chriſti vices in terris gerit, præſentia dignatus, ſacriſque iugiter religionis Chriſtianæ, quæ ibi peraguntur, functionibus expiatus, mitis vtique ac ſalubris incolentibus euaſit. Et vt ſingulas eiuſdem laudes hic breui oratione perſtringamus, id nobis trophæorum inſtar animaduertere licet, quod pro laureis, pro coronis, pro curribus ipſis, ac triumphalibus pompis, quæ per eius olim agrum ducebantur, inde potentiſſimi nunc Reges, ipſiquemet inuictiſſimi orbis terrarum Cæſares aurea Pontificum manu diademata, ac regia ſceptra, auguſtiſſimi Principatus inſignia accipiunt, & quod omnium admiratione dignum eſt, vbi huc e varijs mundi regionibus adue-

Preclarus nūc idem ac nobiliſſimus eſt.

Vaticanus recens cum veteri collatus, Chriſtianus cum gentili.

Cæſares inſignia Imperij in Vaticano nunc accipiunt.

aduenere, suppliciter humo strati osculis sacrosancta Apostolorum limina lambentes, se, regna ipsa, suaque omnia venerabundi Vaticano offerunt, atque substernunt: &, vt locum hunc sanctitate conspicuum, quem fama loquente vel procul didicere, oculis etiam assequendo explorent, ac propius venerentur, è remotissimis terrarum finibus, nulli prorsus incommodo, ac labori parcentes fidelium quamplurimi supplices quotidie accedunt. Hic perantiquæ & superstitiosæ illius Ilicis vice, ampliori quidem tam nominis, quam gloriæ incremento, triumphale inuictæ, ac viuificæ Crucis vexillum emicat, & nobilis Arbor illa, cuius peroptatus fructus perdito quondam mundo salutem intulit. Hic modo pro veteri gentilitiæ superstitionis luco, vnde inanes Dij atque mendaces futilia & subobscura passim vaticinia proferebant, supremus Apostolicæ Cathedræ thronus defixus est, in quo æterni Verbi, ac veri, omnipotentisque Dei Vicarius perpetuo residet, e cuius ore certissima, ac prorsus infallibilia vniuerso terrarum orbi oracula panduntur. Quid plura? Pro ipso Martis, atque Apollinis, necnon Deorum Matris fano (si vnquam tamen ibi fuit) Pro ipsis insuper Circi, ludorumque Circensium, qui vndique constrepebant, insaniq; populi clamoribus augustissimum Beati Petri Apostoli Templum consurgit; ad quod certatim pio fidelium studio concurritur, ac suauissimis iugiter Sanctuarium illud canticis, hymnodicisque Deum laudantium vocibus ad æmulandam cælestis Hierusalem hymnodiam personat.

Vaticanum nunc omnes gentes venerabundæ inuisunt.

Ilicis annosæ locum viuificæ Crucis arbor inibi nūc obtinet.

Pro obsceno Martis, & Apollinis fano augustum ibi Petri templum exurrexit.

23 Locus demum (vt vno verbo complectar omnia) vbi tot impiorum hominum sepulchra numerabantur, quæ profanis quondam cadaueribus totum fere Vaticani ambitum polluebant; æternis quippe cruciatibus infelices eorumdem animæ addictæ, inter ipsas dæmonum cateruas consepultæ apud inferos sunt; locus, inquam, iste olim adeo profanus pretiosissimis nunc Martyrum pignoribus in eodem Cœmeterio quiescentibus, mirifice illustratur, qui suaui virtutum odore Ecclesiam perfuderunt, & quorum iam animæ cum Christo perenniter regnant, eorum exuuijs, quasi tot radiantibus stellis terrestre hoc Cœmeterij Vaticani cælum coruscat. Taceo splendorem ac gloriam, quam ex Principis Apostolorum sepulchro, & tot Martyrum, ac Confessorum reliquijs hic collis sublimis Capitolino longe præferendus, hausit, quibus tam copiose area hæc omnium nobilissima ditatur, decoraturque, vt omnium sacrorum locorum cultu, ac veneratione haud impar, illud ad se accedentibus iugiter oraculum, quod Moysi Iudæorum legislatori intimatum est, ingerat: *Solue calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est*. Et quod Iacobo Israelitarum Patriarchæ quondam iter agenti, dulciq; somno interim correpto accidit; sibi quoque vnusquisque accidisse gratulari possit, & merito dicere: *Vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam, pauensque quam terribilis est, inquit, locus iste, non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli*. Quibus paucis Vaticani soli gloriam legentium animis exprimere voluimus: sed his interim præmissis ad Vaticanum Cœmeterium perlustrandum deueniamus.

Denique excisis impiorū sepulchris, innumeris modo Sāctorum pignoribus totus resplēdet.

Vaticanus nunc vere sacer, ac locus sanctus est.

Exod. c. 3.

Gen. c. 28.

CAP. IV.

De Cœmeterio Vaticano, eiusque origine.

1 IFFICILE admodum est, ac prope dixerim impossibile, in tanta rerum antiquarum caligine, quę nostro huic seculo accidit, dum in ipsa pomeridiana luce cæcutientes palpamus, vniuscuiusque Cœmeterij, cum tot adnumerentur, originem assequi, ac pro certo statuere, a quo potissimum hæc sumpserint exordium, ac denominationem sortita sint. Quapropter in perquirenda reliquorum Cœmeteriorum origine, vbi quid certi deprehendi vix potest, haudquaquam nosmetipsos, lectoremque inani studio, ac labore grauabimus, ne oleum pariter & operam, vt prouerbium fert, perdidisse

disse videamur. Verum de hoc Vaticano (si coniecturæ locus concedendus est) haud temere affirmari a nobis posse arbitramur, Cœmeterij eiusdem sub Neronis Imperio initia extitisse, C. Lecanio Basso, & M. Licinio Crasso Coss. circa redempti orbis annum sexagesimum sextum. Hoc enim tempore Neronianus gladius in Christianos primum sæuire cœpit, commentitia nimirum in Christi fideles, qui Romæ morabantur, calumnia de Vrbis incendio dolose promulgata, cuius quidem ipsummet Neronem permulti auctorem fuisse dixerunt: id autem eo potissimum consilio ab eodem effictum in Christianos volunt, vt inauditam immanitatem dum hoc naturæ portentum euomit, ac sanguinis humani sitim auidius explet, suam contegendo impietatem, scelus sceleri adderet, & noua veterem crudelitatem impietas superaret.

Cœmeteriū Vaticanū sub Nerone suum habuit principium.

Neroniana sæuitia.

2 Occasionem igitur nactus exerendi gladij & exercendæ ad libitum carnificinæ, multiplicibus, ijsdemque atrocissimis adinuentis ad pascendos oculos tormentorum generibus in suis apud Vaticanum hortis, vel etiam in Circo dira insontes clade, veluti reipublicæ hostes, & ingenti Christianam religionem ignominia affecit. Quod totum Cornelius Tacitus his verbis describit: *Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, & quæsitissimis pœnis affecit, quos per flagitia inuisos, vulgus Christianos appellabat*. Et infra de varijs pœnis quibus, in eosdem Christianos primũ animaduertere Nero cœpit, hæc subdit: *Igitur primo correpti, qui fatebantur; deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat. Et Circense ludicrum edebat habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens. Vnde, quamquam aduersus sontes, & nouissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non vtilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur*. hæc ille, quibus deplorandam tunc Christianorum sortem, quæ ad cõmiserationem intuentium animos flecteret, & barbaram hominis mentem, quæ nullum sæuiendi modum faceret, & insontium sanguine velut ioco pasceretur, ethnicus scriptor patentibus notis expressit.

Martyres in Neronianis ad Vaticanũ hortis.

Corn. Tac. lib. 15.

3 Quo igitur tempore horribilem hanc Christianorum in Vaticano carnificinam Nero exercebat, vt nobis haud improbabilis coniectura suadet, sanctissimi illi Religionis nostræ Patres, ac reliquorum Christi fidelium Duces, quorum pietas maxime erga beatorum Martyrum sepulturas enituit, cum acerbissima instaret calamitas, & pios quosque impeteret, secretam quandam propinqui Vaticani montis partem sibi delegerunt, in qua sacrum hoc Cœmeterium inchoandum, aperiendumque curarunt, vt collecta fidelium, qui passim mactabantur, corpora, clam deferentes tuto recepti loco sepulturæ, quo par erat, honore demandarent. Corporibus interim eodem in loco tumulos aptabant, hæc nimirum aut intra excauatos suamet ipsorum manu terræ sinus, aut in veteri aliqua crypta, vacuaque arenaria, quæ forte ibidem lateret, recondendo: nam id genus latebris, ac semotis recessibus haud montem hunc caruisse omnino credibile fit, siquidem vt iam supra lectori demonstrauimus, inde argilla, atque arena ad circumiacentium figlinarum vsum eruebatur; quod nunc quoque prærupta ex omni parte, aut potius præcisa montis latera intuentibus fidem faciunt. Loci pariter eiusdem opportunitas, eo quod ex se quidem satis aptus ad id videbatur, nec non ipsa vicinitas Christianos ad religiosum hoc Cœmeterium construendum inuitabat.

Carnificina Neronis in Vaticano occasionem inchoando ibi Cœmeterio Christianis dedit.

Loci eius ad sepeliendos martyres ibi passos opportunitas inuitabat.

4 Illa vero potissimum rationibus, quas hactenus memorauimus, accedebat, quod inaudita grassantis tunc Neronianæ persecutionis rabies tam copiosam cadauerum multitudinem procul a cædis & carnificinæ loco asportari nullatenus permitteret. Cumque hi fortissimi martyres, Apostolorum discipuli essent, & primitiæ martyrum, quos ipsa Romana Ecclesia ad triumphum, immo ad cælum prouexit, prout in sacris Martyrologijs nuncupantur, haud cuiusquam menti dubium suboriri potest, quin venerabiles illi surgentis Ecclesiæ

Discipuli Apostolorum, & primitiæ martyrum ad Vaticanum coronati.

Mart. 8. Kal. Iul.

Patres deuotissimo animi affectu eosdem honorifice, vt par erat, sepelire sategerint, & sacrum, in quo nobilium Christi Athletarum exuuias deponi contigit, sepulturæ locum, totumque pariter Cœmeterij ambitum pretiosis refertum pignoribus summo pietatis studio prosequi non destiterint. Immo quod ad sacri eiusdem loci cultum spectare videtur, ipsosmet sanctissimos Christianæ Reipublicæ Principes, & maxime Petrum vna cum recenti illo, ac fidei candidato Christianorum cœtu huc sæpius ad sacras obeundas vigilias, ac diuina peragenda mysteria conuenisse credendum est. Satis quippe ex recolendis martyrum actis, & Ecclesiasticis eorumdem monimentis exploratum habetur, consueuisse Petrum, Romæ dum esset, Vaticanum collem frequenter adire; quod manifeste sancti Martialis acta ab Aurelio Lemouicensi Episcopo conscripta testantur: in quibus, vbi de præclarissimo Stephano duce, ab eodem Martiale ad Christi fidem traducto, agitur, qui in Vrbe vna cum suis ad impetrandam sibi Petri Apostoli benedictionem venerat, hæc leguntur: *Ingredientes vero Romam, inuenerunt Apostolum in loco, qui dicitur Vaticanus, docentes multas populorum turmas.* Vides igitur lector beatissimi Apostoli præsentia Vaticanum collem, ac Cœmeterium præ cæteris apprime nobilitatum fuisse.

Cœmeterium Vaticanum à B. Petro frequentatum.

Stephanus Dux D.Petrū in Vaticano inuisit.

Aurel.Episc. Lemouic.

5 Præterea certum apud omnes, atque omnino indubitatum est, Vaticanum hoc Cœmeterium quicquid splendoris, ac gloriæ obtinet, id profecto ex glorioso Beati Petri Apostoli corpore, ac sepulchro, quod possidet, & quo nobiliter decoratur, promeruisse. Anacletus enim ab eodem Apostolo presbyter ordinatus, cum ad Pontificatum deinde euectus fuisset, non modo Beati eiusdem Petri sepulchrum extruxit, atque exornauit, sed Vaticanum insuper Cœmeterium, & locum pariter, vbi Romani Pontifices, Petri successores, post mortem deponerentur, ampliauit; quod totum Damasus in eiusdem gestis testatur, dicens: *Hic memoriam B. Petri construxit, & composuit, dum presbyter factus fuisset à B. Petro, seu alia loca, vbi Episcopi reconderentur, sepulturæ; vbi autem & ipse sepultus est iuxta corpus B. Petri.*

Omnis splendor, ac gloria Cœmeterio Vaticano ex B. Petro profecta est.

Anacletus Papa sepulchrū Petri extruit, ac ornat.

Idem Vaticanum amplificat.

Damas. in Annal.

Idipsum in suo Martyrologio confirmat Beda ijsdem fere verbis. Ac reipsa decem ibidem numero Pontifices, qui in ordine consequuntur, conditi fuere: Linus nempe, Cletus, Anacletus, Euaristus, Sixtus, Telesphorus, Hyginus, Pius, Eleutherius, & Victor: quorum sepulturæ locum Damasus describens, & sacra pariter Martyrologia, dum de his mentionem faciunt, eosdem iuxta corpus Beati Petri tumulatos fuisse asserunt.

Pontifices in Cœmeterio Vaticano iuxta B.Petri corpus sepulti.

6 Porro in idem postea Cœmeterium pietatis, & obseruantiæ causa, quam Christiani erga eumdem beatissimū Apostolum præseferebant, alij item innumeri Martyres frequenter officiosa eorumdem manu illati fuere. Qua super re, etsi scriptis consignata nulla alia prorsus, quæ hactenus innotuerit, memoria superstes sit, nos tamen dubitare haud sinit traditio ipsa, quam velut per manus ab antiquis accepimus, & quæ ad nostra hæc vsque tempora post longam interlapsorum seculorum seriem conualescens, loci eiusdem venerationi mirifice adstipulatur, dum pro certo habet, ac palam asserit, totum subterraneum veteris Basilicæ ambitum sanctorū martyrum ossibus confertum olim fuisse, sed mediam præcipue nauem, transuersamque crucem (sic enim communiter appellant) thesauris hisce redundasse. Ab ipso videlicet Basilicæ capite ambitus eiusdem mensuram auspicando; vbi peculiaris quondam locus existebat, æreis circumseptus cancellis, qui vulgo Vaticanus dicebatur (perantiqui fortasse nomen Cœmeterij retinens) quo venerationis gratia ingredi mulieribus vetitum erat. Interim vero fama apud omnes vigebat, vt Petrus Manlius testatur, illic innumerabiles propemodum martyres conditos, ac sepultos fuisse.

Basilica D.Petri plena martyrum sepulchris.

7 Ad quod comprobandum, in eadem Vaticana Basilica extat, & ad hæc vsque nostra tempora visitur Culcitra quædam satis ampla, quæ cooperiendis beatorum Martyrum cadaueribus, dum hæc post cædem recenti adhuc sanguine respersa, in Vaticanum Cœmeterium a fidelibus tumulanda deferrentur, inseruiebat. In quodam autem manuscripto qui in eiusdem Basilicæ Archiuo asseruatur, hæc leguntur: *In Basilica S. Petri*

Culcitra, qua mart. corpora cooperta ad Cœmeterium deferebantur in Basilica Vat. seruatur

extat

Fran. Mar. Torig. in Crypt. Vat. l. 2.

extat pannus, quo tempore persecutionis viri pij, & timorati vtebantur ad sepeliendum SS. Martyrum corpora. Reliquia insignis, & maximæ deuotionis. Hæc vero Culcitra altero panno holoserico contecta est a Ludouico Blanchetto eiusdem Basilicæ Canonico, & Greg. XIII. cubiculi Præfecto: & summo venerationis cultu inter cæteras reliquias asseruatur, & conspicienda populo, ac venerãda proponitur certis quibusdam solemnioribus diebus, sed præcipue festo Dominicæ Ascensionis die ingenti pompa, ac musico concentu, & vsque ad primam mensis Augusti diem magna confluentium deuotione inuisitur ad consequendos sacrarum indulgentiarum thesauros, quos eam visitantibus Summi Pontifices elargiti sunt, vt Franc. Maria Torigius in suis Cryptis Vaticanis recenset.

Certis diebus festis populo veneranda exponitur.

Die præsertim Christo in cælum Ascendenti sacro.

Eam visitantibus Indulgentiæ concessæ.

8 Illud insuper hic addi potest, quod & in peruetusto eiusdem Basilicæ archiuio legitur, vbi de ingenti martyrum numero, quorum reliquijs sacer hic locus locupletatur, hæc subiunguntur: *Die 22. Iunij decem millia martyrum. Habemus de eorum reliquijs, & eo die multitudo mulierum confluit ad Basilicam flexis genibus, & faculas accensas in manu gestantium.* Ex quibus facile conijci potest, quam copiosa olim BB. Martyrum multitudo extiterit, quorum corpora in hanc sacrosanctam Basilicam persecutionis tempore deferri, ac ibidem tumulari contigit; cum vel sub vno die decem millium mentio recolatur; & Culcitram, quæ dignum est pietatis Christianæ monimentum, ac sacris athletarum Christi exuuijs nobilitatum, eorumdem obsequio inseruisse, & pretiosissimi sanguinis guttas hausisse, quæ a nobis hactenus recensita sunt, obtestentur.

Multorum millium martyrũ reliquias Basilica Vat. possidet.

Die 22. Iunij decem milliũ Mart. in Basil. Vat. memoria recolitur.

9 Apud eandem Basilicam in Vaticanis cryptis quædam Petra asseruatur, super qua innumeri fere martyres effuso sanguine martyrij agonem consummarunt. Hæc olim Petra Scelerata vulgo a gentilibus appellabatur. Cum hanc Christianorum sanguine iugiter madentem viderent, eam summopere detestantes, hoc nomine infamare conati sunt: verum summo eandem in honore Christiani semper habuerunt, & veluti rem sacram suspiciebant. Hæc autem inscriptio ibi legitur:

Petra Scelerata in Vaticano.

Cur ita nominata?

SVPER ISTO LAPIDE MVLTA
CORPORA SANCTORVM MARTYRIO
CÆSA SVNT.

Inscriptio petræ sceleratæ.

Erat in veteri Basilica ad læuam partem iuxta sacellum Sanctissimi Sudarij: nunc vero iuxta lustralis aquæ fontem ad dextram: intrantibus sub Innocentio X. Pont. Max. omnibus veneranda exhibita est. In Patauina ciuitate alter similis extat lapis martyrum sanguine illustratus, & huiusmodi inscriptionis titulo exculptus:

Eo in loco decenti Innoc. X. publicæ venerationi exponi iussit.

Quam lapis hic pretiosus, vbi tot collapiorum
Martyrij titulo deposuere caput.

10 Quam deinde ob causam Iulius II. summus Pontifex, qui primam veteris Basilicæ demolitionem aggressus est, locum adeo venerabilem, ac religiosum haud ruinis opprimi, eiusdemq; cultum obliterari sustinuit, sed nefas id esse ratus, vt sacræ, ac venerãdæ antiquitati vno eodemq; tempore prospiceret, eũdem intra noui a se designati Templi terminos cõplecti voluit. Quin & deinceps glo. mem. Pontifex Paulus V dum immensum recentioris fabricæ opus vrgeret, & illud tandem absolui cupiens, propensius instaret, nullam prorsus pauimenti partem, quod veteri Basilicæ inseruierat, & tot (vt diximus) venerandis beatorum Martyrũ reliquijs ibidem reconditis refertum, excultumque erat, in profanæ vsum areæ excludi passus est, sed hac vna potissimum ratione sapientisimus ille Pontifex permotus, vltra præscriptam a Michaele Angelo Bonarota Ichnographiam, eiusdem noui Templi spatium protendi voluit: vt satis liquet ex inscriptione, quam idem Pontifex tamquam perenne Apostolorũ gloriæ, & loci omni deuotionis cultu dignisimi monimentum Basilicæ, cui erigendæ, exornandæque iugiter institit, hisce insculptis marmori notis appendit, videlicet:

Iulius II. Basilicã D. Petri à Constantino extructã primus demoliri aggreditur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
VATICANVM TEMPLVM
A IVLIO II. INCHOATVM,
ET VSQVE AD GREGORII,
ET CLEMENTIS SACELLA
ASSIDVO CENTVM ANNORVM
OPIFICIO PERDVCTVM
TANTÆ MOLIS OCCASIONE
VNIVERSVM CONSTANTINIANÆ
BASILICÆ AMBITVM INCLVDENS
CONFECIT

Inscriptio Basilicæ Vaticanæ à Paulo V. affixa.

CONFESSIONEM B. PETRI EXORNAVIT
FRONTEM ORIENTALEM,
ET PORTICVM EXTRVXIT.

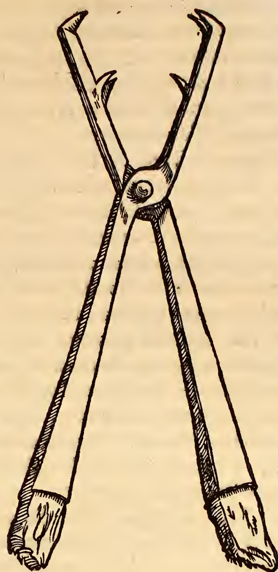
11 Cæterum quod sub demolitæ Basilicæ solo, ac inferiori ambitu sacrum olim Cœmeterium extiterit, ipsa oculorum experientia comprobatum est. Vbi enim humus ad noua iacienda fundamenta è profundo sinu egereretur, fere innumera defunctorum sepulchra, oratoria, necnon cubicula, vna cum loculis apte circumcirca dispositis, aliorum instar Cœmeteriorum, reperta fuere. Exornabantur autem cubicula hæc quibusdam sanctorum imaginibus, & nonnullis, quæ ad Christianæ rei historiam pertinent, picturis, vt Alpharanus Clericus Benef. S. Petri, partim habita a senioribus eiusdem Ecclesiæ notitia, partim vero ipsemet oculari fide posterorum memoriæ consignauit. Porro verisimile est huiuscemodi conditoria, atque sepulchra, maiori saltem ex numero, beatorum martyrum corporibus inseruisse. In eorum enim quibusdam, vt idem Alpharanus refert, spirans, ac viuus quodammodo sanguis repertus, eiusdem pro Christo effusi, ac perpessi pro fide martyrij manifestum intuentibus præseferebat indicium. Quinimmo Paulo Tertio regnante, dum eadem erigendæ fabricæ fundamenta instruerentur, nonnulla alia interim perfodientibus sepulchra apparuere, inter quæ, dum studiose cæmentarij peruestigant, ferreus forceps adinuentus est eiusmodi forma.

Cubicula aliaque loca subterranea Cœmeterij Vaticani.

Alpharanus.

Ferreus forceps in Cœmeterio Vaticano repertus.

12 Instrumentum autem hoc, cui vngula olim nomen erat, excruciandis, excarnificandisque Christi martyribus adhibebatur, de quo nos alibi pauca attigimus, &, vt videre est in eorumdem Actis, passim scribitur. Cuius item apud Cyprianum libro de Lapsis, & sanctum Augustinum in epistola ad Marcellinum, tum etiam apud alios veteres scriptores frequens admodum mentio recurrit. Varijs autem in locis a Prudentio in eius figuræ similitudinem describitur, sub qua modo a nobis typis exculpta repræsentatur. Eandem ipse bisulcam denominat, eo quod ferreis vtrinque armata dentibus, duplicique instructa acie, binos pariter vno, eodemque tempore in sacris martyrum membris sulcos imprimeret, vt hymno primo in honorem sanctorum Martyrum Hemisterij, & Calidonij idem in hunc modum cecinit:

Ille virgas, & secures,
Et bisulcas vngulas
Vltro fortis expetebat, &c.

Et hymno quinto de B. Venantio martyre.

Ille vngularum duplices
Sulcos pererrat osculis.

Et hymno decimo in S. Romano martyre.

Instrumentũ hoc pœnale vngula alias vocatur.

Cyprian. de Lapsis. S. Aug. ep. ad Marcellin.

Prudentius.

Vngulæ descriptio.

Prud. Hym. 1.

Idem hymno de S. Venant.

Idem hymn. de S. Rom.

Costas

Costas bisulcis execandas vngulis.

Eiusdem quoq; instrumenti, quod Martyrum cruciatui apud gentiles olim in vsu fuit, Ecclesia frequenter meminit hymno, quem in Martyrum natalitijs recitat, vbi hæc verba:

Armata sæuit vngulis
Tortoris insani manus.

Prissinus vngulis cæsus fidem impotẽter abnegat.

De Vngulis mentionem facit Tertullianus, dum de Prissino quodam catechumeno, qui in tormentis a fide Christi defecerat, locutus, eundem vix vngularum ictibus excruciatum fuisse ait, cum protinus fidem abnegauit: *Vt paucis*, inquit ille, *vngulis titillatus, quem dominum confiteretur, interroganti Præsidi respondere non potuerit amplius.*

Tertull. lib. contr. Psych. c. 12.

Quodnã genus supplicij vngula?

13 Quoniam vero opportuna hic vngularum mentio incidit, perquirendum nunc obiter est, quodnam supplicij genus esset vngula, dilaniandis olim martyrum membris adinuentum, & tam frequenter adhibitum, & quidem Baronius noster in suis ad Mart. notis erudite disseruit, dum easdem bisulas quidem fuisse affirmat, vti Prudentius loco supra citato appellare consueuit:

Vngula bisulca.

Et bisulcas vngulas.

Quam autem ob causam dirum, & pœnale hoc instrumentum vngularum nomen sortitum sit, eam potissimum rationem reddit quod nimirum eiusmodi instrumenta ferarum vestigia imitarentur, sed quæso ipsius Baronij verba hic repetamus: *Dicta sunt vngulæ*, inquit ille, *quod ea instrumenta ferarum imitarentur vestigia, quorum cum referrent exemplum, eodem etiam dicta nomine inuenies, l. 1. C. de emendatione seruorum: Ferarum, inquit, vnguibus latera persecando. Sed in Cod. Theod. eo tit. sic: Ferarum vestigijs latera persecando.* Quo plane instrumento quamplures martyres dire affecti coronam promeruerunt, vt præcipue in Lycaonia S. ille Papa martyr insignis, de quo hæc leguntur in eodem Martyrologio: *In Lycaonia S. Papæ martyris, qui ob Christi fidem verberibus cæsus, vngulis ferreis laceratus, &c.*

Vngulæ à ferarũ vestigijs dictæ.

Bar. in not. die 16. Mart.

In Lycaonia S. Papa mart. vngulis enecatur.

Cur vngulæ vocentur etiã fidiculæ?

14 Cur autem vngulæ, quarum mentio est, fidicularum quoque nomine interdum veniant, prout in Martyrum actis videre est, rationem eundem apud Baronium congrue, apteque ad rei propositum lector inuenies, qui in hac re dilucidanda Isidori sententiæ subscribens, hæc ait: *Fidiculas enim idem esse quod vngulas, testatur Isidorus, cum ait: Vngulæ dictæ, quod effodiant: hæ & fidiculæ, quia ijs rei in equuleo torquentur, vt fides inueniatur. hæc Isidorus. Cum itaque fidiculis æque ac vngulis finderentur latera hominis in equuleo distenti, easdem vngulas ea de causa dictas esse puto fidiculas, quod reorum latera finderent, sicque à findendo dictas fidiculas esse, quasi findiculas: vel à fodicando, quod illis latera reorum fodicarentur, dictasque esse fidiculas quasi fodiculas. Fodicare latera fidiculis vsurpatum apparet ab Ammiano, vt dicemus paulo inferius. His in primis adstipulatur Prudentius hym. 10. Peristeph. in Romano, cum quas vocat fidiculas, easdem vngulas dicat. Sunt hæc verba Asclepiadis Iudicis:*

B aron. in not. die 16. Mart.

Fidiculæ autem vnde dictæ sint?

Vertat ictum carnifex,
In os loquentis, inque maxillas manum,
Sulcosque acutos, & fidiculas transferat,
Verbositatis vt rumpatur locus.

Prudent. in Perist. hym. 10.

15 *Et paulo post per fidiculas Asclepiadem intellexisse vngulas, quæ mox auctor subdit, declarant hi versus:*

Fidiculæ & vngulæ idem tormenti genus est.

Implet iubentis dicta lictor improbus
Charaxat ambas vngulis scribentibus
Genas, cruentis & secat faciem rotis,
Hirsuta barbis soluitur carptim cutis
Ad mentum adusque vultus omnis scinditur.

Hæc Prudentius. Eodem sensu fidiculæ accipiuntur, l. Decuriones, C. de quæst. Nam fidiculis torqueri Imperator appellat cruentam conditionem. Sic apud Ammianum lib. 29. qui hæc genera cruciamentorum recensens, ait: Intercluduntur equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis, & verberibus. Cumque paulo inferius reorum maiestatis latera dictis tormentis fodicata dicat, fidiculis id factum apparet. In hac eadem sententia accipere tam apud Senecam lib. 3. de ira, quam apud Valerium de patientia lib. 3. cap. 3. q. 5. & alios, nihil vetat. Et paulo post hæc ad rem nostram addit Baronius, de præmemorato supplicij genere loquens: *Inuenies*, inquit, *frequenter equuleo iunctas esse fidiculas, vel vngulas, ea nimirum ex causa, quod extento corpore in equuleo, fidiculis, vel vngulis à tortoribus membra sulcarentur, quibus aliquando succederet ignis tormentorum. Hæc cum habeas in nonnullis actis sanctorum Martyrum,*

Baron. in not. 21. Ian.

Equuleo sæpe iungebantur fidiculæ.

Et fidiculis quãdoq; ignis adiungebatur

rum,

rum, S. Cyprianus demonstrat, dum ait lib. de lapsis: Nunc equuleus extenderet, nunc vngula effoderet, nunc flamma torreret. Et Aug. ep. 59. ad Marcell. Non extendente equuleo, non sulcantibus vngulis, non vrentibus flãmis, &c. Eadem Hieronymus ep. 49. Prudentius sæpe, & alij. Ante hos omnes Seneca lib. 3. controuers. 14. pluribus. Hæc enarrasse sit satis de vngularum instrumento, cuius hic imaginem lectori ob oculos proposuimus; & de modo pariter, quo Christiani passim excruciabantur, dum quæstioni subijcerentur.

Vngula pœnalis martyrum in Basilica Vaticana religiose seruatur.

16 Porro vngula, quam supra descripsimus, in lucem ex Vaticano Cœmeterio educta, in sacrarum Sanctuario Reliquiarum præmemoratæ Basilicæ religioso cultu, tanquã res omni pretiosior auro dignissime asseruatur, & Christianorum populo videnda, ac veneranda proponitur, & his præcipue, qui ad detestandam tyrannorum sæuitiam, admirandamque sanctorum Martyrum constantiam, eamdem suspicere ac contemplari cupiunt. Eiusdem autem adinuentio in Ecclesiæ Archiuio his verbis adnotatur: *Forceps ferreus, seu instrumentum ad torquendum Martyres repertum in sepulchris Martyrum, cum tempore Pauli Tertij nouiter effoderentur fundamenta Basilicæ.* Hæc liber singularum continens eiusdẽ sacrarij reliquiarum catalogum, qui confectus est sub anno 1550. prout in Archiuio Basilicæ S. Petri, fol. 219.

Mos instrumenta pœnalia in sepulchris iuxta martyrũ corpora ponendi hinc probatur

17 Quoniam vero, quod iam superiori libro ostendimus, mos ille apud Christianos inoleuerit, vt in monumentis Martyrum, ipsa quoque interdum martyriorum instrumenta reconderentur, ex pœnali hoc vngulæ ferro, quod è sepulcro in lucem rediuiuum prodijt, manifestum profecto legenti redditur, hunc antiquitus locum quamplurimis Martyrum sepulchris redundasse, quorum huc corpora post cõsummatum fortiter martyrij agonem, inter ipsas persecutionum procellas, piorum manu inferebantur. Et hinc pariter perspicuum fit ab augustæ memoriæ, ac nominis Imperatore Constantino intra Templi a se magnificentissime exædificati ambitum, eam saltem Vaticani Cœmeterij partem, quæ cæteris dignitate præstabat, conclusam fuisse; hanc nimirum, quæ vna cum beatissimi Apostoli corpore cæteros quoque omnes Pontifices sanctitate conspicuos, ac Martyres nobilissimos, qui iuxta eum tumulati fuerant, tanquam inæstimabilis pretij thesauros suo excipiens sinu complectebatur.

Primaria m Cœmeterij partem intra Templi ambitum Constantinus Imp. cõplexus est.

Quod plane & in Cœmeterijs beati Pauli, Via Ostiensi; sanctorum Marcellini, & Petri Via Lauicana, beatæ Cyriacæ in Agro Verano; supra inuicti Martyris Laurentij corpus Via Tiburtina: beatæ Agnetis Via Nomentana, & compluribus alijs nobilium Cœmeteriorum locis ab antiquis fidei cultoribus præstitum fuisse comperimus; vbi in superiori parte, quæ ijsdem Cœmeterialibus cauernis imminet, amplæ, vt infra dicemus, ac miri splendoris Basilicæ, ad perenne Christiani nominis monumentum, ædificatæ sunt.

Cœmeterijs aliorum martyrum Ecclesiæ superædificatæ.

Pace reddita Ecclesiæ Christiani sepulturã in Vaticano certatim sibi deligunt.

18 Postquam vero a diutinis persecutionum procellis, ac sæua Tyrannorum rabie Ecclesia respirare cœpit, optatæq; pacis tranquillitas Deo adspirante oborta est, Christiani haud destitere ob propensioris obseruantiæ cultum, quem beato Petro Apostolici senatus principi deferebant, apud Vaticanum Cœmeterium, in quo Petrus ipse recondebatur, sepulturæ sibi locum deligere. Quapropter post maiorem veteris Templi apsidem, quidam in idem Cœmeterium ingressus patebat, ipsi quodammodo monti incumbens, cui & oratorium superextructum erat, quod ex parte adhuc sub ipsa Maffæi Vegij tempora visebatur, eiusque ichnographiam, antequam penitus inter ruinas periret, Alpharanus diligenter extraxit, & Seueranus in suis septem Ecclesiarum monumentis delineatam studiosis vtique inspiciendam exhibuit. Præmemoratum autem oratorium dirutum omnino, ac funditus euersum fuit, vt nouæ Templi fabricæ loco cederet, cuius rei gratia partem quoque eiusdem montis artificum manu proscindi, & solo æquari opus fuit, quo tempore fere omnes Vaticani Cœmeterij aditus præclusi, & quæ supererant, subterranearum viarum, ac cubiculorum vestigia suppressa penitus ac deleta sunt.

Aditus in Cœmeterium Vaticanum.

Seuer. in septẽ Eccles. vrbis monument.

Quomodo ac quando aditus Cœmeterij Vaticani præclusi eiusdemque vestigia deleta sint

19 Reperiri item eundem intra ambitum contigit, cum ad iacienda nouæ basilicæ fundamenta, è profundis visceribus humus extraheretur,

Arcæ marmoreæ ex Cœmeterio Vaticano erutæ.

arcas

arcas complures lapideas eleganti quidem opere, ac miro artis studio elaboratas, quarum plerasque tum hic, tum alibi, quousque pauimentum antiquæ Basilicæ protendebatur, diuersis quidem temporibus adinuentas, & illas præcipue, quæ sacrarum exculptis historiarum imaginibus insignitæ sunt, Bosius noster diligenti opera ac studio in vnum collegit, earumdemque exemplar nullis parcendo impensis incidi curauit. Et nos, vt studiosi lectoris desiderio plene satisfiat, selecto huius libri capite peculiarem de veterum sepulchris Christianorum tractatum instituentes, huiuscemodi arcas cum suis imaginibus, atque ornamentis, prout suppetit facultas, describemus.

Sacer Baptismatis fons in Cœmeterio Vaticano.

20 Porro Cœmeterium Vaticanum sacro, ac salutari Baptismatis fonte decorabatur, quo sanctissimi quondam Pontifices, ac ipsemet fortasse Apostolus Petrus, ad Christi fidem vltro venientes, dum acerbiora instarent Ecclesiæ tempora, de more abluebant; ex quo nonnulli idem Cœmeterium, fontis vtique S. Petri nomen sortitum fuisse existimarunt, inter quos præcipuus est Onuphrius Panuinus; neque aliud quidem Cencium Camerarium, & Petrum Manlium intellexisse affirmant, cum inter reliqua Vrbis Cœmeteria, hoc pariter sub titulo fontis S. Petri Cœmeterium recensent. Certe hic Baptismalem olim fontem extitisse nouimus, qui, Liberio Ecclesiam regente, cum pene dirutus esset, ac temporum iniuria corruptus: aquarum enim venæ, quæ vberrime ex proximo imminente colle illuc distillabant, riuulorum ductibus, fistulisque perfractis, sparsim per Cœmeterij ambitum delabebantur, atque in ipsamet sanctorum Martyrum sepulchra sensim defluebant; quibus sacra deinde ossa ingenti quidem detrimento labefactata iugiter irrigabantur. Quapropter Damasus, qui tunc apud Romanam Ecclesiam Presbyterali munere fungebatur, defluentibus aquarum venis in vnum diligenter collectis, aptatisque cuniculis nouum Baptismi fontem extruxit, vt eiusdem Damasi carmina indicant, quæ ipse tunc temporis in marmore incidi iussit. Hæc autem ad hanc vsque diem apud sacrum B. Petri Confessionis locum perleguntur, etsi postremæ nonnullorum carminum syllabæ pre nimia vetustate consumptæ penitus, abolitæque sint: ex antiquis nihilominus Bibliothecæ eiusdem Ecclesiæ exemplaribus, in quibus eadem integra adhuc carmina perseuerant, quod in marmorea inscriptione desiderabatur, a nobis hic de industria suppletum est. Hæc igitur ex Damaso lector accipe:

Onuph. Pan. Cenc. Camer. Petr. Manl.

Damasus fontem Baptismalem in Cœmeterio Vaticano instaurat.

Versus ad fontem Baptismi à Damaso inscripti.

Cingebant latices montem, teneroque meatu
Corpora multorum, cineres, atque ossa rigabant.
Non tulit hoc Damasus, communi lege sepultos
Post requiem tristes iterum persoluere pœnas.
Protinus aggressus magnum superare laborem,
Aggeris immensi deiecit culmina montis,
Intima sollicitus scrutatus viscera terræ,
Siccauit totũ quicquid madefecerat humor
Inuenit fontem, præbet qui dona salutis.
Hæc curauit Mercurius Leuita fidelis.

Quando, & qua occasione fons hic Baptismalis à Damaso extructus fuerit.

21 Id autem operis tunc potissimum a Damaso præstitum est, cum Liberius Summus Pontifex clam ab Vrbe profugus ageret, ac se ab omnium oculis subducens, ad Constantij Imperatoris, Arrianorumque furorem, qui sacerdotalis præcipue animi viros impetebat, declinandum, via Salaria in Cœmeterio latitaret; in eius enim locum tunc Damasus Romanæ Ecclesiæ vicarius institutus fuerat. Ad hunc deinde fontem accedens ipsemet Liberius, die festo Pentecostes innumerã hominum vtriusque sexus multitudinem salutari Baptismo expiauit, vt in Actis eiusdem Damasi apud M.S. Cod. Vatic. legitur, & nos infra suo loco, cum de prædicto Nouellæ Cœmeterio agetur, prolixius enarrabimus. In ijsdem vero, quod ad præmemorati fontis extructionem attinet, hæc habentur: *Tertio die venit Damasus cum alijs diaconibus ad B. Petrum Apostolum, erant enim monumenta, & super aqua denatabat. Fecit autem quasi concilium cum ijs Damasus, & dixit: Date mihi opera ministerij, vt hæc aqua emundetur super cadauera hominum. Fecit autem cuniculos duos, & exinaniuit locum illum, qui est ad dexteram introeuntibus in Basilicam Beati Petri Apostoli: habebat enim ibidem fon-*

Act. Damas. M.S. Cod. Vat & Vallic.

fontem, qui non sufficiebat, & cædit montem Damasus manibus suis, & introiuit, plusquam consuetum est, & construxit fontem, &c.

22 Hunc item fontem Prudentius in hymno, quem de Petri passione cecinit, copiosius atque elegantius carminibus illis describit:

Prud. perist. hymn. 12. de SS. Apost. Petr & Paul.

Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
Canens oliua, & murmurans fluento.
Namque supercilio saxi liquor ortus, excitauit
Fontem perennem Chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatque cliuum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, vbi lapsibus sonoris
Stagnum niuali voluitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura superne tingit vndas,
Musci relucent, & virescit aurum.
Cyaneusq; latex vmbram trahit imminentis ostri:
Credas moueri fluctibus lacunar.
Pastor oues alit, ipse illic gelidi rigore fontis
Videt sitire quas fluenta Christi.

Quibus satis superque Prudentius ostendit ad sua vsque tempora hunc in Vaticano Cœmeterio fontem fidelium vsui perstitisse. Hac autem nostra ætate cum ipso Cœmeterio omnino dirutus ac subuersus est; ita vt nullæ eiusdem (quod valde dolendum est) alicubi reliquiæ supersint: nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis, & sub areæ Vaticanæ porticibus, etiam nunc aquarum scaturigines passim conspiciantur, quarum aliquot in limpidissimum fontem ac saluberrimum Vrbanus VIII. fel. recordat. corriuauit, versibusque, S. Damasum hac etiam ex parte æmulatus, exornauit.

23 Verum postremis temporibus, dum isthæc describimus, vberrimæ istæ aquarum venæ, quibus Vaticanum Cœmeterium irrigabatur, & quas olim in fontem per cuniculos B. Damasus direxerat, ac quibus S. Liberius Papa innumeros solemni die Pentecostes, vt diximus, sacro baptismatis ritu abluerat, hæ nimirum vna cum antiquo aquæductu tandem sub Innocentio X. repertæ, ne tantæ vnquam rei memoria aboleretur, in Apostolici Vaticani Palatij aream ad publicam commoditatem deductæ, in pulcherrimum fontem multis scatentem fistulis aptatæ sunt: & historia insuper Liberij Pontificis sacro populum abluentis baptismate, marmori ibidem insculpta, & fidelium oculis contemplanda exhibetur, huiusmodi apposita ad perpetuum rei monimentum inscriptione.

Fons Liberij Papæ ac Damasi in areā Vaticani palatij ab Innoc. X. deductus, ac restitutus est.

Et eiusdem Liberij Baptismate populū abluentis imago marmori insculpta exhibetur.

Eiusdē Fontis ab Innoc. X. restituti inscriptio.

AQVAM VATICANI COLLIS
INCERTO OLIM A CAPITE DEERRANTEM
A B. DAMASO INVENTA SCATVRIGINE
AD LAVACRVM NOVÆ GENERATIONIS
IN FONTEM CORRIVATAM,
RVRSVS AMISSAM
INNOCENTIVS X. PONT. MAX.
CONQVISITAM REPERTAMQVE,
AC MIRE PROBATAM
FONTI RECENS EXTRVCTO RESTITVIT,
VT IN VRBE AQVIS PEREGRINIS
AFFLVENTE,
ÆDES VATICANÆ SVAM HANC HABERENT
GEMINA SALVBRITATE GRATIVS
HAVRIENDAM
AN. DOM. M.D.C.XXXXIX.
PONTIFICATVS SVI V.

24 Id porro, quod ad ipsum Cœmeterium attinet, absque vlla controuersia affirmari potest, in eo, reliquorum instar, quædam pariter cubicula extitisse, quod non modo ex ijs, quæ supra huc vsque diximus, verum etiam aperte ex ipso Bibliothecario in Sixti III. Papæ gestis colligitur, cuius moderationem animi admirandam, charitatemq; mirum in modum suis etiam scriptis Bibliothecarius commendans, eundem ait proprijs manibus Bassi viri illustris corpus, a quo acerrimam perpessus quondam fuerat persecutionis molestiam, in parentum suorum cubiculo in Vaticano sepelisse; sic autem inquit: *Bassus nutu diuinitatis intra tres menses defunctus moritur: cuius corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus, & aromatibus manibus suis tractans, recondensque sepeliuit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum eius.*

Sixtus Papa Bassi persecutoris sui corpus in sepulchro maiorū suorum ad Vaticanū sepelit.

Bibliot. in vit. Sixt. 3.

25 Illud demum hic aduertendum est, Cœmeterium hoc, quamuis ab Eusebio, Cincio Camerario, Petro Manlio, alijsque scriptoribus, Vaticani appelletur nomine; a primis nihilominus Christianæ religionis primordijs, varijs quidem modis frequenter denominatum fuisse: quandoque enim nuncupatur *Memoria, Confessio, Martyrium, Petri Limina,*

Euseb. Cinc. Camerar. Petr. Manl.

Varia Cœmeterij Vaticani nomina.

na,

na, Trophæum Apostolicum, & alijs consimilibus titulis prænotatur, quæ omnia procul dubio ad ipsummet beatissimum Petrum Apostolorum Principem spectare videntur. Et sane rationi congruum, & æquitati consentaneum erat, vt quemadmodum reliqua Romanæ Vrbis Cœmeteria insignium sanctorum nomine vt plurimum decorantur, quorum sacrata possident corpora: pari ratione Vaticanum, quod omnium est antiquitatis prærogatiua nobilissimum, multiplices itidem, præclarosque gloriosissimo vtique Apostolorum Principis ibidem quiescentis nomini, ac merito cohærentes titulos sortiretur. De cuius nunc martyrio, ac sepulturæ loco vt nonnulla hic subijciamus, tempus ipsum nos vltro admonere, & lector pariter a nobis exigere videtur.

CAP. V.

De martyrij, & sepulturæ loco Beati Petri Apostoli.

Variæ auctorum de loco martyrij D. Petri sententiæ.

1 E certo, ac peculiari loco, vbi Petrus Apostolus nobilissimum crucis patibulo martyrium consummauit, permultę quidem scriptorum, quantumuis inter se pugnantium, sententiæ recensentur, quas iampridem in sacris septem Ecclesiarum monumentis a Seuerano in lucem editis, & volumine hoc iam sæpe citatis collectas, easdemque a Bosio item relatas, singulas prudentis lectoris iudicio seorsim expendendas nunc repetere necessarium duximus.

Alij eum in Ianiculo martyrium subijsse aiunt.

2 Sunt igitur, qui Petri martyrium in summo Ianiculo contigisse arbitrantur, vbi nunc eiusdem beati Petri, vulgo dicta in monte Aureo, Ecclesia extat, & in medio Cœnobij claustro, quod contiguum est, ædicula quædam formæ vtique rotundæ, ac miro artis studio in eius honorem a Philippo Secundo Hispaniarum Rege constructa suspicitur, quem ipsummet locum esse perhibent, in quo beatissimi Apostoli crux defixa fuit. Huius vero sententiæ patroni eo potissimum argumento nituntur; quoniam descriptum legitur, Petrum videlicet prope Naumachiam cruci suffixum fuisse. Romanarum autem antiquitatum scriptores Naumachiam in Transtyberina regione ad Ianiculi radices ponunt. Traditionem insuper ijdem pro se afferunt; qua nimirum totius Romani populi erga collem hunc pietatis, cultus, ac religionis obsequium adhuc viget. Præterea ad suam magis, magisque obfirmandam assertionem, Amadei, viri vtique suo æuo propter singularem vitæ innocentiam probatissimi, reuelationem recitant: hunc enim diuinitus accepisse aiunt, collem prædictum nobilissimo Petri Apostoli martyrio illustratum fuisse.

Naumachia in regione Transtyberina.

Alij Vaticanũ Petri martyrio illustratũ affirmant.

3 Alij contra constanter asserunt, ac mordicus defendunt, Apostolum beatissimum in eodem Vaticani loco crucis patibulum subijsse, in quo deinde pia fidelium manu sepultus est, ac toto terrarum orbe celeberrima constructa eiusdem Basilica cernitur. Et quamuis his super rebus, quæ disputationi subiacent, & controuersiam patiuntur, etsi probatos vtrimque scriptores habeant, quorum auctoritate fulciantur, haud consilij nostri propositum sit pro certo quidquam statuere ac definire: maximam tamen Vaticani montis, de quo modo agitur, dignitati & gloriæ iniuriam facere, & loci sanctitatem haud parum imminuere videremur, nisi rationes quamplurimas, quæ ab eis vltro afferuntur, ac nostro quidem iudicio ad id conuincendum solidiores, scriptoris muneri fideliter inseruientes, in medium adduceremus. Si igitur traditioni innitendum nobis est, longe quidem antiquior, & apud omnes fere ad nostrum vsque æuum, tot iugiter seculorum decursu grata magis, ac maiori recepta consensu traditio est, Petrum scilicet in Vaticano, vbi nunc eiusdem Templum attollitur, ligno quondam suffixum, ac sepultum fuisse. Ibi enim, vt a Iulio Herculano memoriæ proditum est, locus extabat, qui communi omnium voce ad posteros vsque transmissa, Crucifixionis B. Petri locus palam dicebatur; quo sub titulo maximæ apud fideles omnes venerationi erat. Quod

Colli Vaticano hæc martyrij Petri gloria adiudicanda videtur.

Ex veterum traditione.

Iul. Hercul. de mem. S. Petr.

Locus Crucifixionis B. Petri iam olim in Vaticano passim dictus.

Ff vero

vero ad argumentum illud attinet, a scriptoribus pro se allatum, de Naumachia sub Ianiculo posita; hæc quidem olim inibi fuit, quam Cæsar prope suos ad Tyberim hortos extruxerat; haud tamen inde sequitur, quod non alia sub Vaticano pariter esse potuerit, cum præsertim quinque, aut sex Naumachiæ, P. Victore teste, Romæ antiquitus extiterint, & quidem plures a diuersis constructas, atque in eis naualia frequenter prælia fuisse populo exhibita ex prosanarum antiquitatum libris didicimus. Harum profecto vnam ijdem Antiquarij Naumachiam Vaticano adscribunt, Andr. Fuluius, Marlianus, L. Faunus, & alij; cuius Naumachiæ pluribus locis meminit Anastasius. De eadem quoque in Paschalis Papæ litteris mentio habetur, in quibus S. Peregrini Xenodochium in Naumachia vtique nuncupatur. Quod olim quidem sub ipsomet Vaticano colle, & Basilicæ Sancti Petri proximum fuisse, vbi hac nostra ætate perexigua cernitur eiusdem S. Peregrini Ecclesia, exploratissimum est. His adde, quod in ipsius Basilicæ Archiuio diplomata complura seruantur, ex quibus satis clare lector conijcere potest, omnem illam planitiem, quæ interiacet, ad Naumachiam quondam appellatam fuisse. Certe in ipsis martyris Sebastiani actis de Zoe conspicuæ sanctitatis fœmina legitur, facto in eam impetu, cum ad B. Petri sepulchrum intensius oraret, Paganos irruisse, & ad regionis Naumachiæ patronum eandem illico perduxisse.

P. Victor. Plures in Vrbe olim Naumachiæ erant

Andr. Fulu. l. 3. c. 29. Marlian. l. 7. c. 10. L. Faun. lib. 5. c. 9. Anastas.

Naumachia in Vaticano.

Acta S. Sebast. mart.

4 Perspicuum igitur est hæc nostra legentibus, iuxta B. Apostoli sepulchrum (vt opinari quidem licet) quãdam antiquis temporibus Naumachiam extitisse, quam profecto eiusdem martyrij scriptores, non autem alteram in Transtyberina sitam regione intellexerunt: idque vel ex eo magis conuinci videtur, quod in B. Petri Apostoli gestis, quæ sub Lini nomine circumferuntur, non modo Petrum iuxta Naumachiam, sed etiam iuxta Neronianum obeliscum in crucem actum fuisse asseritur. Hæc autem ibi scripta habentur: *Peruenit denique vna cum Apostolo, & apparitoribus populus infinitus ad locum, qui appellatur Naumachia, iuxta obeliscum Neronis in monte.* Qua igitur ratione de Naumachia sub Ianiculo existente intelligi id potuit, quæ tam longe ab huiuscemodi obelisco distabat? Hoc ipsum vero perspicue patet ex libro Græcis notis conscripto de Passione B. Petri, qui apud Vaticanam Bibliothecam asseruatur, vbi de eiusdem crucifixione ex Græcis vtique Latine reddita isthæc recitantur: *Deducitur Petrus ad eam partem montis Vaticani, quæ arborem supra Terebinthum habet, & infra in subiecta planicie Naumachiam.* Ac statim de Apostolico sepulchro subiungitur: *Sustulerunt corpus S. Petri clam, & posuerunt illud sub Terebintho prope Naumachiam, in loco, qui dicitur Vaticanus.* En satis aperte his verbis (vt vides lector) idem sepulturæ, & crucifixionis locus describitur, ac designatur, dum primo quidem Petrum in monte, vbi Terebinthus erat, affixum patibulo fuisse dicitur, & deinde in eodem, sub Terebintho sepultum fuisse subditur. Hoc vero haud obscure Damasus indicat, qui Petrum iuxta locum, in quo crucifixus est, tumulatum fuisse ait, iuxta Neronianum scilicet palatium in Vaticano, & iuxta Territorium Triumphale.

Certum est Petrum passum ac sepultum iuxta Naumachiã.

Acta Lini Papæ.

Lib. de pass. Petr. ex bibl. Vat.

Damasus de loco martyrij ac sepulchri B. Petri mentionem facit.

5 Illud autem argumentum, meo iudicio, magni quidem ponderis esse videtur, quod antiquus Romanorum mos fuit, vt in reos ac sontes homines extra Vrbis mœnia animaduerteretur: Ianiculus vero iam inde ab Anco Martio quarto Romanorum Rege intra pomœrium conclusus, Vrbi adiunctus fuerat, vt Plinius, Strabo, Eutropius, alijque permulti testantur: itaque iuxta memoratam hanc Romanorum consuetudinem haud verisimile est, Petrum crucis supplicio in Ianiculo addictum fuisse, qui ipsius olim Vrbis pars erat: immo potius apud Vaticanum, de quo nunc agimus, vtpote qui tunc temporis extra mœnia situs, longissimo ab Vrbe interuallo disiungebatur. Hanc vero ob causam Petrus Comestor in Scholastica, quam scripsit, historia, dum Apostolici locum martyrij certis quibusdam indiciis describere, ac digito quodãmodo demonstrare conatur, Petrum non modo cruci affixum in Vaticano fuisse, ac ipsam extra Vrbem diserte affirmat, sed in eo speciatim loco, vbi figlinæ antiquitus existebant, quæ inibi, vt supra demonstrauimus,

Veterum Roman. reos extra Vrbẽ plectendi mos.

Plin. Strabo. Eutropius.

Petr. Comest. Hist. Scol. Act. Apost.

mus, ad hæc vſque tempora perſeuerant: *Petrus vero* (inquit Comeſtor) *crucifixus in Vaticano, in vico ſcilicet, qui extra Ciuitatem, vbi fiebant dolia*. His adde, quod cum impius Nero in votis maxime haberet, geſtiretque, vtpote hominum crudeliſſimus, ſuos Vaticanos hortos, & Circum populo noua exhibendo inuiſæ crudelitatis ſpectacula, innocentium Chriſtianorum ſanguine reſpergere, atque ob id apud poſteros quoque in teſtimonium noui, ac inauditi facinoris inſignem, ac memorabilem locum reddere, nobis quidem rem altius conſiderantibus credibile fit, barbarum hominem, Vaticanum hunc collem, ne quid ipſius immanitati, & Chriſtiani nominis gloriç deeſſet, Petri Summi itidẽ Sacerdotis ſanguine inſignire, atque illuſtrare voluiſſe; tum præſertim, quia nec Auguſtum forte, vt putamus, latebat, Chriſtianum populum, vt iam diximus, conſueuiſſe eodem in colle, in quem iugiter confluebat, illibata Chriſtianæ fidei ac legis dogmata ab ipſo Apoſtolorum Principe edoceri.

Horti, & Circus Neronianus.

Petrum Chriſtianorum Põtificem in Vaticano à Nerone ad Religionis dedecus cruci affixum fuiſſe veriſimile eſt.

6 Peruetuſta eidem ſententiæ traditio ſuffragatur, quorundam etiam ſuffulta ſcriptorum adminiculo, quæ crucem, cui Petrus beatiſſimus Neronis iuſſu affixus eſt, duas inter metas erectam fuiſſe aſſerit; cum neminem profecto lateat, in ipſiſmet olim Circis metas extitiſse. At ſi metas hoc loco ſepulchrales vtique Pyramides intelligi volumus, maxime cum in perantiquis quibuſdam picturis, nec non ſculpturis, intermedia ibi Petri cruci affixio repræſentetur. Binas quidem Pyramides in hac Vaticani parte extitiſſe iam proculdubio nouimus; vnam, quæ Scipionis Africani dicebatur, de qua Aeron Horatij interpres ſupra a nobis allatus; & alteram haud longe ab ea, quam plebs Romana Romuli Memoriam appellabat; cuius mentionem facit Leo Papa Nonus in Diplomate, quo Baſilicæ Vaticanæ priuilegia Apoſtolica auctoritate confirmat: Cencius item Camerarius, qui eandẽ in Naumachia ſtatuit: Benedictus Canonicus, qui eam iuxta Templi eiuſdem porticum ponit: & Iacobus Caietanus Diac. Card. S. Georgij, in Opuſculo, quod de anno Iubilei edidit. Et ſane contigiſſe id potuit, vt beatus Chriſti Apoſtolus, vel has inter metas, quas nuper commemorauimus, vel potius inter alias huiuſcemodi, quarum memoria etſi ad præſens omnino nos latet, veteribus tamen innotuit, ipſa carnificum manu crucifigeretur, tum maxime, quia inter cætera, quibus Vaticanum illuſtrabatur, id genus inſignia haud defuere, vt ex iam ſupra recitatis ſtudioſo licet lectori conijcere.

Crucem Petri inter binas metas erectã fuiſſe vetuſta traditio eſt.

Pyramis Scipionis Africani.

Romuli memoria.

Leo Non. Cenc. Camer. Bened. Canon

Iac. Caiet. Card.

7 Sed enim (vt quod verum eſt, fateamur) nil prorſus eorum videtur opinio ſubſiſtere, qui vt locum, quem ipſi proferunt, ac digito mõſtrant, Apoſtolorum principis martyrio conſecratum in Ianiculo mordicus tueantur, & binarum hunc intra ſpatium metarum cõcludant, vnam ex illis computando accipiunt, quam Adrianæ moli proximam extitiſſe diximus; alteram vero C. Ceſtij Pyramidem ſupputant, quæ ad Trigeminam portam, & nunc ſancti Pauli nomine nuncupatam, ſita eſt, cum tamen loca hęc duobus paſſuum millibus inter ſe vt minimum diſtent.

Ianiculum inter binas metas conſtituẽtium argumẽtum diluitur.

8 Minus vero probabilis eorum ſententia æſtimanda eſt, qui vel ipſammet Adriani molem, aut potius Vaticanum obeliſcum vnius loco metæ aſſignant, & alterius vice, vt rem apte conficiant, eandem Ceſtij Pyramidem conſtituunt. Nec Blondi hac ſuper re opinio arridet nobis, qui dũ Petri in cruce agonem duas inter metas ponere conatur, eo quidem in loco crucem defixam fuiſſe ait, vbi vetuſta iampridem erat ſanctæ Mariæ, vulgo Tranſpontinæ, Eccleſia: ea nimirum ad id aſſerendum ratione permotus, quod hic locus medius ſit inter Pyramidem, quam Africano Scipioni attributam diximus, & inter recenſitam hactenus Adrianæ molis arcem, quæ tamen nec vllam metæ formam intuentibus præ ſe fert, nec illo adhuc tempore ab eodem Imperatore conſtructa fuerat. Quamobrem, vt in ipſo initæ quæſtionis veſtibulo præmiſimus, ac lectorem obteſtati ſumus, nil hac ſuper re certi pro vtraque parte pronuntiare, ac definire volumus, ſed prudentis iudicio lectoris, quid apte magis ad rem, quidue probabilius videatur, relinquimus. Vnum interim nobis ſat fuerit, quod quidem inſtituti noſtri præcipuum eſt, apud omnes fere certum, explora-

Aliorum molem Adriani, & Ceſtij ſepulchrũ pro dictis metis accipientium ſententia reprobatur.

Blondus.

In Vaticano primum S. Petri sepulchrũ fuisse, indubitatum est.

tumque haberi, locum, vbi primum Petrus Apostolus beatissimus humatus est, collem Vaticanum esse, & ex nobili eius deinde sepulchro Cœmeterium, quod in eodem colle situm est, decus ac toto in orbe terrarum splendorem nominis ac venerationis cultum accepisse; quod quidem quampluribus tum argumentis, tum rationibus cum supra a nobis valide comprobatum sit, a nemine, vt arbitramur, in dubitationẽ reuocari potest.

S. Isidor. Hisp. de vit. & mort. Sanct. c. 69.

Haud interim tamẽ prætereunda hic est S. Isidori Hispal. auctoritas, qui satis clare ac distincte beati eiusdem Apostoli sepulchrum designat, dum illum sepultum fuisse ait ad orientalem plagam, tertio ab Vrbe milliario, quod sane intelligendum videtur (ne vlla errandi suppetat occasio) eadem milliaria a columna sic dicta metiendo, quæ Romano olim in foro constituta erat. Isidori autem verba hæc sunt: *Sanctus Petrus sepultus Romæ in Vaticano secus viam Triumphalem, tertio lapide ab Vrbe, ad orientalem plagam.*

M.S. Cod. Lat.

Viri quidam ignoti cum Marcello corpus D. Petri auferunt, & in Vaticano sepeliunt.

9 In Actis vero Apostolorum Petri & Pauli ex M. S. Cod. Lateranensi isthæc leguntur: *Et hoc dicens S. Petrus emisit spiritum. Statim apparuerunt ibi Viri sancti, quos nemo vnquam viderat antea, nec postea videre potuit. Isti enim dicebant se propter ipsum de Hierosolymis aduenisse: & ipsi vna cum Marcello illustri viro, qui crediderat, & relinquens Simonem, Petrum secutus fuerat, abstulerunt corpus eius occulte, & posuerunt eum ad Terebinthum, iuxta Naumachiam, in locum, qui appellatur Vaticanus.* Porro Marcellus iste, qui venerandum B. Petri corpus sepulturæ tradidisse perhibetur, quandoquidem illustris viri nomine celebratur, is haud dubie fuisse a nobis existimatur, quem S. Martialis Acta virum Consularem nominant, qui domi suæ ipsum B. Petrum, eundemque Martialem hospitio, apprime ex hoc nobilitandus, receperat.

S. Petri Cœmeteriũ idem cum Vaticano ab antiquis habitũ. Eus. hist. eccl. l. 2. c. 24.

10 Sed validissimum, ac prorsus irrefragabile argumentum nobis suggerit Eusebius, dum hoc in Vaticano Cœmeterium ab Apostolorum principe cognomen atque appellationem tunc temporis, quo auctor ipse viuebat, sortitum & Petri insuper Cœmeterium vocatum fuisse scribit: quemadmodum & aliud quod Ostiensi via situm erat, S. Pauli denominatum est.

Rufinus.

Sed cum Rufinus Eusebij verba satis ample suo ex more reddiderit; Anglus autem interpres luxuriante verborum copia, hæc ipsa obumbrauerit potius quam exposuerit, sic eadem ad verbum plano, ac fideli stylo expressa habentur, quæ lector hic accipe: *Et Paulus quidem Romæ capite plexus, Petrus autem crucifixus eodem Nerone imperante traditur; & confirmat rem gestam, quod Cœmeteria ibidem hucusque Petri, & Pauli cognomen obtinent.*

Caij vetustissimi scriptoris testimonium de sepultura Petri in Vaticano.

Caius antiq. script.

Quibus statim bene constans Caij vetustissimi scriptoris testimonium de Vaticano hoc sepulchro subtexitur his verbis: *Quin & Caius de locis, vbi eorumdem Apostolorum sacra tabernacula deposita sunt, hoc asserit: Ego vero Apostolorum trophæa ostendere possum. Si enim in Vaticanum, aut Ostiensem viam ire velis, eorum, qui hanc Ecclesiam fundarunt, trophæa inuenies.*

Locus sepulturę D. Petri.

11 Horum igitur omnium, quæ a nobis hactenus dicta sunt, præmissis rationibus, & scriptorum quoque auctoritate satis euidenter ostenditur, beatissimum Apostolum Petrum in ipsomet loco post susceptam martyrij coronam piorum manu humatum fuisse, vbi hodierna die sacrosancta eius Basilica subsistit, & totius orbis veneratione suspicitur. Quod vero ad conditorium attinet, in quo sacrum corpus depositum fuit, satis vtique constat ex vetustissimis quibusdam picturis, quæ ad nostra vsque tempora in ipsa porticus fronte antiquæ Basilicæ permanserant, totamq; intuentibus rem mirifice designabant: hæ quippe lapideam arcam affabre coloribus exprimebant, intra quam post adeptam martyrij coronam deuotorũ manu discipulorũ dignissimus Christi Apostolus reponebatur: cuius quidem recolendæ historiæ, & arcæ pariter, antequã vna pariter cum porticu abolerentur, imagines quam diligẽter artificum pennicillo exceptæ, ac artis subinde studio delineatæ, tanquam nobile venerandæ antiquitatis monumentum posteritati traditæ sunt, earumdemque exemplar in eiusdem Basilicæ Archiuio seruatur, quod tibi, amice lector, contemplandum proponimus.

Porro

HVMATIO CORPORIS PRINCIPIS APOSTOLOR QVANDO S. SILVESTER RECŌDIDIT CORPVS EIVS EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

12 Porro Arca hæc, quæ omni veneratione dignum Beatissimi Apostoli corpus continebat, in crypta quadam Vaticani montis perhonorifice fidelium manu tunc primum collocata fuit, quo loco, vt supra dictum est, Christiani, acerba illa Neronianæ carnificinæ procella exagitati, ad tuto conueniendum persecutionis tempore, haud multo ante sacro initium Cœmeterio auspicati fuerant. Verum paulo post idem principis Apostolorum sepulchrum nouis constructionibus a B. Anacleto Pontifice auctum, exornatumque est, dum ille adhuc presbyteri in Ecclesia munus obiret, vt ipsa Damasi verba, quæ præcedenti capite recensuimus, nimis clare significare videntur, videlicet: *Memoriam B. Petri construxit, cum Presbyter à B. Petro ordinatus fuisset.*

Sepulchrum B. Petri ab Anacleto Papa exornatũ.

13 Ædificium autem illud, quod iuxta celeberrimũ B. Petri sepulchrum ab Anacleto extructum est, paruam ac perexiguam fuisse Ecclesiam nonnulli arbitrati sunt, prout ferebat illa temporum opportunitas, quidam vero Oratorium; etsi alij affirmare non dubitauerint quandam eiusdem Cœmeterij partem tunc potissimum ædificatam, quæ veluti peculiare quoddam Apostolorum Principis conditorium pio iugiter a fidelibus studio coleretur, vsumque Oratorij pariter, & Ecclesiæ tunc temporis ob persecutorum metum ibidem delitescentibus exhiberet: quorum sententiæ, vtpote quæ rationi valde consonat, nos quoque vltro, libenterque subscribimus. Nam cũ Vaticanus sub ea potissimum tempora, ob ludos, ac spectacula, quæ in Circo, seu Naumachia frequenter edi consueuerant, ipsomet Nerone illuc ventitante, ingenti hominum multitudine refertus esset; & cum nequissimus interim Princeps in omnẽ profusus libidinem, eodem loco promiscue in populũ debaccharetur, & ad noua, exquisitaque spectanda tormentorum genera, quæ ingeniosus crudelitatis artifex aduersus Christianos insontes excogitauerat, nemo Gentilium non auidissime concurreret, locum certe metus ac periculi expertẽ haud alicubi circa eum Collem fideles sibi seligere poterant, in quo Ecclesiam construerent, & ad sacras peragendas synaxes de more conuenirent; quippe qui tanquã noxiæ, ac detestandæ superstitionis homines, facinorumque omnium rei, pœnis subijciendi, vndique perquirebantur, nisi ad secretiora quæque latibula confugiendo in ipsiusmet montis viscera, & terræ cauernas sese quãtocyus abderent. Postmodum vero, Nerone extincto, cum iam acerba persecutionis vis sopita esset, nobis, quod creditu facile est, suademus, aliquod ibi ædificium, quod supra terram attolleretur, commode a fidelibus extrui potuisse. Neque enim studiosum ecclesiasticarum rerum indagatorem latet, gentilitia sub varijs quondam Imperatoribus superstitione regnante, permultis quidem locis Deo Opt. Max. in sanctorum honorem Ecclesias extructas fuisse; qui religionis & obsequij cultus, vt nobis credere par est, Petro quoque visibili totius Ecclesiæ Capiti, atque Apostolorum Principi, ampliori sane titulo, ac iure delatus a fidelibus fuit.

Ædificium Anacleti pro pe Petri sepulchri quale fuerit?

Nerone imperante subtus terram illud facile ab Anacleto constructum erat.

Nerone vero extincto supra terram Petro oratorium extrui potuisse credibile est.

14 Huius autem assertionis nostræ vis ex eo mirifice roborari videtur, quod in hunc sanctissimum locum antiqui illi, ac primæui Christianæ fidei cultores, dum adhuc acerba gentilitiç persecutionis rabies in pios quosque grassaretur, Apostolici sepulchri inuisendi, ac venerandi gratia, remotissimis è regionibus, nulli incommodo, ac labori parcentes, se vltro conferebant. Ex quo pariter id verisimile dijudicari potest, tunc ibi terræ supereminens quoddam, & spectabile orthodoxæ religionis monumentum, quod venientibus innotesceret, extitisse. Hoc autem fortasse, cum in Christiani cuiuspiam viri fundo consisteret, omnibus eadem religione imbutis satis notum, perspectumque erat. Id certe, vt cætera sileamus, perspicue Caij antiquissimi inter Ecclesiæ scriptores theologi verba conuincunt, qui Zephyrino Dei Ecclesiam regente, sub Seuero, & Caracalla Imperatoribus floruit. Is enim luculentam pro fide aduersus Proculum hæreticum orationem scribens, digito, vt ita dixerim, gloriosa Apostolorum sepulchra, quæ nobiliori titulo Trophæa ab ipso nuncupantur, demonstrat; hæc autem inquit: *Ego Apostolorum Trophæa perspicue possum ostendere; nam si lubet in Vaticanum proficisci,* Euseb. loc. cit. Baron. Annal. ann. 215.

Iam inde à principio sepulcrum Petri ab omnib' gentibus inuisitur ac colitur.

aut

aut in viam, quæ Ostiensis dicitur, te conferre, Trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone, & virtute stabiliuerunt, inuenies. hactenus ille ad rem nostram.

Ab Heliogabalo sepulchrum Petri in Vaticano subuersũ esse nonnulli autumant.

Lamprid. in Heliogab.

15 Quidam vero Apostolici sepulchri locum, de quo nunc sermo est, successiuo temporum interlapsu ab Heliogabalo Imperatore subuersum fuisse opinantur, tunc nimirum, quando hic, vt Lampridius narrat, quadrigis elephãtorum spatia, quo commode absque vllo prorsus impedimento transirent, laxare cupiens, Vaticana sepulchra, quæ plura ibidem extabant, impie vastando disiecit. Addunt præterea, Christianos huius demolitionis tempore, vt sacrum beatissimi Petri corpus ipsas inter ruinas inuiolatum seruarent, illud vna cum B. Pauli corpore vsque ad Catacumbas transtulisse: verum prolixius hac de re suo infra loco disserendum erit, cum de ipsismet Catacumbis in Cœmeterij Callisti descriptione sermo instituetur.

Cornelius Papa corpus B. Petri Cœmeterio Vaticano restituit, vnde prius fuerat sublatum.

16 Porro illud apud omnes indubitatum est, inde rursus beatissimi Petri corpus sublatum, & a Cornelio Papa in pristinam Cœmeterij Vaticani sedem restitutum fuisse; vbi & cæteri deinceps sanctissimi Pontifices, qui in Pontificatu successerunt, pari honore humati fuere; quod & Anastasius asserit in conscriptis eiusdem Cornelij gestis, hæc dicens:

Anastas. in Cornel.

Beatus vero Cornelius Episcopus accepit corpus B. Petri Apostoli, & posuit iuxta locum, vbi crucifixus est, inter corpora sanctorum Episcoporum, in Templo Apollinis, in monte Aureo, in Vaticano Palatij Neroniani.

Ibique quieuit vsque ad tempora Constantini Imp.

Nec vnquam in posterum loco idem venerandum corpus dimoueri contigit, quousq; Romana in Vrbe post insignem è Maxentio relatam victoriam, erecto victorioso Crucis vexillo, & Christi nomine toto terrarum orbe propagato, Vaticanum templum a Constantino Magno Imperatore magnificentissime excitatum est; ibique locato Principis Apostolorum sepulchro, illud religiosissimus princeps pro Constantiniana pietate ac munificentia exornandum, illustrandumque curauit, vt proximo Capite enarrabimus.

Qui illud in Templo Vaticano à se erecto deposuit.

17 Quo autem deuotionis cultu Vaticanum Collem, eamque præcipue Collis eiusdem partem Christiani prosecuti fuerint, in qua sacrum Petri corpus depositum est, iugis populorum concursus, antiquus peregrinationum ritus, assidua, & numquam hactenus intermissa sacratissimum hunc locum inuisendi consuetudo, quæ a primis iam vsque temporibus inualuit, probe testantur: sed quæ in Romano Breuiario ad rem leguntur, hic potissimum nobis recensere fas sit:

CollisVaticanus omnium gentium cõcursu ob Petri corpus ibi depositum celebratur.

Lect. Rom. Breu. die 18. Nouemb.

Ex locis sacris, quæ olim apud Christianos venerationem habuerunt, illa celeberrima, & frequentissima fuerunt, in quibus condita sanctorum corpora, vel aliquod martyrum vestigium, aut monumentum esset. In quorum numero sanctorum locorum in primis semper fuit insignis ea Vaticani pars, quam S. Petri Confessionem appellabant. Nam eo Christiani ex omnibus terræ partibus, tanquam ad fidei Petram, & Ecclesiæ fundamentum conuenientes, locum Principis Apostolorum sepulchro consecratum summa religione, ac pietate venerabantur. hæc ex Ecclesiasticis tabulis lectori repetenda proposuimus.

Quæ loca olim apud Christianos cultu ac cõcursu præcipue celebrarentur?

Confessio S. Petri.

Confessio S. Petri est quid Apostolorum proprium.

18 Quoniam vero sacræ Apostolorum Confessionis hic opportune mentio incidit, si quis recolendæ vestigia antiquitatis assequi vult, secum ipse recolat, quæ de Confessionibus Apostolorum Cassiodorus scribit his plane verbis:

Cassiod. var. lib. 10. ep. 2.

Tenemus aliquid Apostolorum proprium, si peccatis diuidentibus non reddatur alienum, quando Confessiones illas, quas videre vniuersitas appetit, Roma felicior in suis finibus habere promeruit. hæc Cassiodorus. Verum quid potissimum hoc Confessionis nomen insonet auribus, quod passim vsurpari contingit, Baronius in suis ad Romanum Martyrologium notis erudite disseruit, vbi ista hæc:

Cõfessio quid significet?

Baron. in not. die 5. Iul.

Confessio apud nos idem est, quod apud Græcos Martyrium, quamuis non idem prorsus apud illos, qui apud nos earum vocum sensus sit: nam Græci Martyrij nomine nonnumquam totam basilicam martyribus dicatam appellant, vt videre est ex Chalcedonensi Concilio, vbi sæpe de Martyrio S. Euphemiæ fit mentio, & apud alios sæpissime. Martyrium enim appellandum esse locum, in quo martyr sepultus sit, habetur ex l. vlt. de sepulchro viol. C. Theod. Non tantum Ecclesiæ in honorem martyrum erectæ Martyrium dici consueuere, sed & aliæ. Subdit autem idem Baronius: *Non igitur Latini basilicam Confessionis nomine aliquando intellexerunt,*

Martyrium apud Græcos quid aliquando significet?

runt, vt falsò ex illo Canone nonnulli sunt arbitrati, sed magis ea significatione ea vox dicta reperitur, vt locus ille intelligeretur sub maiori altari positus, quo reliquiæ sanctorum martyrum, seu integra ipsorum corpora conderentur: idque ex antiquo vsu Ecclesiæ, & Apostolica traditione, secundum illud Apocalyp. c. 6. Vide sub altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant, &c. Sunt & alia de his innumera loca, quæ breuitatis causa referre omittimus. In hoc vtique sensu illa verba hic posita accipienda sunt, quibus dicitur: Cum oraret ad Confessionem B. Pauli, ad locum ipsum videlicet, vbi sacrum corpus eius esset positum. Et Caius antiquus Theologus ipsas, quas dicimus Confessiones Petri & Pauli, Apostolorum trophæa appellat apud Euseb. hist. lib. 3. c. 24. hæc, & alia de Confessionis vocabulo in sacris Martyrum actis frequenter repetito ad rem nostram Baronius. Sed iam ad vlteriora Vaticanæ Basilicæ monimenta progrediamur.

Confessio est locus sub ara primaria martyrũ reliquias continens.

Confessiones Petri & Pauli trophæa Apostolorum.

CAP. VI.

Vaticana Basilica supra Cœmeterium à Constantino extruitur, ibidemq; B. Petri corpus reponitur.

1
VM Deus Opt. Max. *cuius natura bonitas, cuius voluntas potentia, cuius opus* (vt S. Leo ait) *misericordia est*, Ecclesiam diris, acerbisque persecutionum procellis exagitatam respicere, ac suorum vota fidelium benignis excipere auribus decreuisset, vtpote, quæ assiduis ieiunijs, necnon vigilijs cumulata, toto terrarum Orbe, sed præcipue ad sacrum Beati Apostoli Petri Confessionem, ipsi in odorem suauitatis iugiter offerebantur; ad commiserandum tandem permotus: *Numquid enim in æternum proijciet Deus: aut non apponet, vt complacitior sit adhuc? Aut obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira misericordias suas?* extemplo de tenebris mirabiliter fecit lucem splendescere; oculos quippe, quos diu insanæ idololatriæ, ac vani superstitionum errores miserandum in modum resperserant, Constantino Augusto, Constantij, & Helenæ filio diuinitus reserauit, eumdemque Imperatorem salutari fonte Baptismatis ab omni labe expiatum, ac rerum supernarum luce perfusum, Ecclesiæ tutorem, vindicem, propugnatorem, assertorem fidei, fundatorem pacis, ac illibatæ demum Religionis eximium toto terrarum Orbe propagatorem constituit. Vt igitur Christiani nominis, ac Sacerdotij gloria longe lateque percurrens vbique diffunderetur, atque innotesceret, inter cætera augustissimi Imperatoris animo suggessit, vt primus in sui, ac sanctorum honorem magnificentissima Templa publice exædificaret, & lege item promulgata, religionis cultu ac pietate conspicuus, ab alijs ædificanda sanciret, nec enim ille contentus plures immortali Deo Basilicas insignis munificentiæ studio erexisse, vt in omnium manibus esset, quibusuis nationibus ac gentibus omnibus, qui Romano parerent Imperio, Deo extruendi templa ac Ecclesias exædificandi facultatẽ liberam fecit, magis in hoc Deum honorans, omnes videlicet vbique terrarum ad Religionis cultum Deo exhibendum lege sancita excitando, quam suis manibus templa ac Basilicas ædificando.

S. Leo ser. 2. de Nat. Domin.

Nauiculæ Petri diris diu agitatæ fluctibus oritur tranquillitas.

Psal. 76.

Cõstantinus Imp. fidem amplectitur, & Ecclesiæ defensor efficitur.

Templa in honorẽ Christi, sanctorum que toto orbe palam exædificari iubet.

2 Verum præcipua inter Templa, quæ pius Imperator condidit, Vaticanum in primis extitit, quod super ipsummet Principis Apostolorum sepulchrum, necnon reconditas ibidem Sanctorum in ordine Pontificum, ac Martyrum reliquias mira operis celeritate excitauit. Dignissimus etenim Imperator die octaua post suscepta Baptismalis aquæ Sacramenta supplex ad B. Petri Confessionem accedens, ibidem imperiali deposito diademate, regiam exutus chlamydem, humi prouolutus vberrimis vndique perfusus lacrymis Deum altissimum exorauit, persolutisque humiliter votis, fabricæ protinus inchoandæ omnium primus manus admouit; siquidem sceptri vice, quod paulo

Templum Vaticanum S. Petri à Constantino Imp. ædificatum.

Inchoandæ fabricæ primus omnium manus ipse admouet.

ante

ante deposuerat, ligone ad eruendam humum desumpto, in sanctorum duodecim Apostolorum honorem, duodenos terræ cophinos sua manu a fundamentis egessit, quos deuotionis gratia, non iam Imperatorem, sed vilem baiulum agens, suis inde humeris asportare cæteris in hoc principibus gloriosior haud erubuit. Hæc quidem omnia in Actis S. Siluestri Papæ M.S. Vatic. S. Cæciliæ, & Vallic. his verbis leguntur: *Constantinus Imperator processit, albis depositis, totus mundus, & saluus, & veniens ad Confessionem Apostoli Petri, ablato diademate capitis, totum se planum proijciens in faciem, tantum illic lacrymarum effudit, vt omnia illa insignia vestis purpureæ infunderentur, dans voces inter amaras lacrymas, quibus se errasse, & peccasse, reumque se esse de persecutione sanctorum commemorans, non esse dignum eius limina contingere cum ingenti gemitu exclamabat. Et subinde exuens se chlamyde, & accipiens bidentem, ipse primus terram aperuit ad fundamenta Basilicæ S. Petri construenda; deinde in numero duodecim Apostolorum, duodecim cophinos plenos suis humeris superpositos baiulans, de eo loco, vbi fundamenta Basilicæ Apostoli erant iacienda, &c.*

Et duodecim cophinos terræ e fundamẽtis suomet collo extulit.

In act. S. Silu. M.S. Cod. Vat. S. Cæc. & Vall.

Lacrymas pietatis interea effundit.

3 Hac deinde magnificentissime constructa, vetus beatissimi Petri sepulchrum ære Cyprio circumdari, & omni ex parte muniri, obfirmarique iussit, ne inde vllo vnquam tempore sacratissima illa pignora dimoueri, aut a quoquam vlla in posterum ratione contingi, attrectarique possent; ipsumque intra sepulchrum crucem auream, corporis plane magnitudini coæqualem, reposuit, desuper autem Altare lapideum erexit, cui Ciborium quoddam argento & auro, gemmisque fulgentibus ornatum superaddidit, & donaria quam plurima, atque amplissimos redditus obtulit; quod & ipsimet Basilicæ eadem magnificentia præstitit; eamdem enim opulentissimis redditibus auxit, copiosaq; admodum pretiosissimarum rerum supellectili ditatam mirifice illustrauit. At impense profusam de Ecclesia vtique optime meriti Principis liberalitatem, ornamentorumq; ingentem tam numerum, quam pondus, cum pleriq; alij prolixius enarrauerint, & Bibliothecarius præcipue in Siluestro quam copiose descripserit, hic consulto eadem repetere, ac recensere omittimus; cum nostri, vt iam diximus, instituti sit de Cœmeterijs, ac de ijs dumtaxat agere, quæ ad sacra Vrbis Cœmeteria quoquo modo pertinere videntur.

Templo iam constructo, sepulchrum Petri ære Cyprio munit.

Idque pretiosissima supellectili, & redditibus amplissimis ditat.

Bibliothecar. in Siluestr.

4 Sed ne hic interim, quæ ad rei propositũ faciunt, ingrato silentio inuoluamus, ipsum, quæso lector, Baroniũ rerum Ecclesiasticarum scriptorem, sepulchrorum, & Basilicæ Apostolorum gloriam disertis, conceptisq; verbis perorantem, & sacræ antiquitatis adstipulatorẽ fidelissimum audiamus: hic enim in suis ad Martyrol. Roman. notis, de Apostolorum sepulchris, & subinde de basilicis in eorum ibidem memoriam a Constantino Imperat. magnificentissime erectis, isthæc habet: *Longe antequam Apostolorum Basilicæ erigerentur, eo ipso tempore, quo beatissimi Apostoli Petrus & Paulus glorioso martyrio coronati sunt, loca sepulchrorum ipsorum magna veneratione sunt habita, &c.* Verum mox ad eorumdem Basilicas sermonem inflectens, isthæc subdit: *Eadem loca frequenti Christianorum concursu celebrari solita docent acta martyrum, quorum meminimus: quæ postmodum à Constantino Imperatore amplissimis sunt illustrata Basilicis, eademque ornamentis aucta, atque ditatæ redditibus, vt docet libellus Damasi de munificentia Constantini conscriptus. Quod autem spectat ad Vaticanam Basilicam, in maiori eius arcu hi versus musiuo opere exarati legebantur:*

Baron. in not. Mar. Rom. die 13. Nouemb.

Iam inde ab initio martyrij Petri, eius sepulchrum in veneratione habitum.

Idem postea amplissima ibi à Constantino erecta Basilica illustratur.

Quod duce te mundus surrexit in astra triumphans.
Hanc Constantinus Victor tibi condidit aulam.

Ex antiquis actis Siluestri Papæ illud compertum habetur, Constantinum Imperatorem in erectione Basilicæ S. Petri primum ante omnes ligone ad fundamenta iacienda terram fodisse, erutamque cophinis asportasse. Quid ni hæc præstiterit Christianissimus Imperator? cum & Vespasianum Augustum in restitutione combusti Capitolij hæc ipsa egisse auctor sit Suetonius, cuius in vita ipsius c. 8. hæc sunt verba: Ipse restitutionem Capitolij aggressus, ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Hæc Suetonius.

Ad eius fundamenta iacienda primus terram fodere cœpit.

Imitatus Vespasianum simile quid in restitutione Capitolij faciẽtis.

5 *Quanta autem earumdem Basilicarum sanctitas, & religio extiterit, audacter cum Moyse dicam, & inimici nostri sunt* indi-

Ingens Vaticanæ Basilicæ sanctitas ac religio vel ipsis hostibus veneranda, ac verenda semper extitit.

iudices: nam licet extra murorum Vrbis ambitum sitæ essent, eas tamen vt cæleste quoddam asylum diuinitus præscriptum hostes fidei, ac Romani Imperij perduelles, Gothi inquam, cum in Vrbem grassarentur, sunt reueriti, nullum illis, vel earum ministris negotium facientes: immo & ad illas confugientibus parcere inuiolabile fuit, vt scribit Orosius hist. lib. 7. cap. 39. S. August. de ciuit. Dei lib. 1. cap. 1. & Procopius de bello Gothico tempore Iustiniani lib. 2. Accipe quid furens hæretica Theodora Augusta dederit in mandatis Anthemio Scriboni, cum de capiendo Vigilio Papa ad ipsum scribens, hæc ait: Exceptis omnibus, in Basilica S. Petri parce, nam si in Lateranis, aut in palatio, aut in qualibet Ecclesia inueneris Vigilium, mox impositum naui perduc eum vsque ad nos, &c. Quod autem spectat ad limina Apostolorum, obtinuit antiquus vsus, vt præ reuerentia, aut religiosa quadam obseruantia, ipsæ Basilicæ limina Apostolorum vocarentur. Vnde Claudianus ad Iacobum magistrum equitum hoc versu:

Basilicæ ipsæ Apostolorum limina vocantur.

Per cineres Pauli per cani limina Petri.

Nec tantum postquam Basilicæ Apostolorum erectæ sunt, sed longe ante obtinuit huiusmodi loquendi vsus.

6 *Vnde in actis S. Alexandri Papæ hæc leguntur: Tu si ad limina S. Petri duxisses eum, &c. de eiusmodi nomenclatura exempla plura habes ex Fortunato, & in Carmin. de Partu Virginis his versibus:*

Quos recipit sacra porta Petri, quos ianua Pauli,
Postis ad Andreæ limen Achaia patet.
Matthæi Æthiopes, Ephesini valua Ioannis
Et quem quisque amat, hunc sua porta rogat.

Moris enim erat adeuntibus Basilicam, ante eius ingressum, ad limina procumbere, postes deosculari, preces fundere. Vnde idem Fortunatus hæc de Basilica Rauennate:

Rursus Apollinaris pretiosa limina lambe,
Fusus humi supplex, &c.

Hæc Baronius, qui plura interim subdit, quæ ad antiquam sacrorum liminum venerationem spectant, quibus postremo loco de Vaticana Basilica isthæc concinne ad rem nostram inserit: *At de ipsa Vaticana Basilica Sidonius Apollinaris lib. 1. ep. 5. ad Heronium hæc ait: Vbi priusquam vel pomœria contingerem, triumphalibus Apostolorum liminibus affusus, omnẽ protinus sensi mẽbris male fortibus explosum esse languorẽ.*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 19. Nou.

7 *Romam venientibus primum omnium Limina Apostoli Petri adire vsu receptum erat, vt colligitur ex Ennodio in defensione Symmachi Papæ. Ingredi ipsa Limina Apostolorum, ibique sacra facere, idem erat quod communicare Catholicæ Ecclesiæ, vt pulchre expressum habes ab Optato Mileuitano lib. 2. contra Parmenianum, cum ait: Ad Petri memoriam non accedit, quasi Schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait: Memorijs sanctorum communicantes. Ecce præsentes sunt ibi duorum memoriæ Apostolorum. Dicite, si has ingredi potuit, ita vt obtulerit illic, vbi sanctorum memorias esse constat. Hæc Optatus. Addimus, quod Prudentius his versibus docet, Christianos sacra Apostolorum, ac martyrum limina exosculari solitos:*

Romam venientes veteres limina Apostolorum ante omnia inuisebant.

Prudent. in Peristeph. hymn. 2. de S. Laurentio.

Ipse & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines
Apostolorum, ac Martyrum
Exosculantur Limina.

Hæc vtique ex Baronio hic per extensum recensere voluimus, & veluti præclara quædam insculpta Vaticanæ Basilicæ trophæa, & perpetua sacri erga eandem cultus monimenta affigere, vt quisquis perlegerit, & venerandam religiosamque anteactorum seculorum antiquitatem pariter ac pietatem probe perspexerit, mirari desinat, si inter cætera orbis terrarum loca, quæ peculiarem sibi religionis cultum vindicant, Vaticana Basilica, de qua sermo est, Apostolorum meritis, & sepulchro nobilitata, merito principem locum obtineat.

Vaticana Basilica præ cæteris in orbe locis apud homines religiosius semper extitit.

8 Verum nequaquam a nobis hic silentio prætereundum est, eandem Vaticanam Basilicam a summo Pont. Siluestro in honorem Apostolorum Principis XIV. Kal. Decembris dicatam fuisse, vt celeberrimus huiusce Dedicationis dies fidem facit, qui sacris in Martyrologiis quotannis solemni ritu recolitur. Tunc autem idem B. Siluester Altare maius, sub quo B. Petri corpus collocatum fuerat, sacri vnctione Chrismatis delibutũ, ad peragendum consecrationis ritum sacra olei infusione tunc primum adhibita institutaque, insigni ac celebri pompa consecrauit. Porro præmemoratæ consecrationis, quæ tum Ecclesiæ, tum Aræ Beatissimi Pontificis manu peracta est, in perantiquo sermone de Basilicæ Lateranensis Dedicatione, mentio habetur,

Basilicæ Vaticanæ dedicatio a B. Siluestro solemniter peracta est.

Et Ara principis ab eodem consecrata.

Ex sermone de dedicat. Basilicæ Later.

tur, qui scilicet annuo eiusdem solemnitatis die recitari consueuit, & M.S. in eiusdem Basilicæ Archiuo seruatur, vbi isthæc: *Consecrauit autem et idem venerabilis Papa Siluester Ecclesiam Apostolorum Principis in 14. Kal. Dec. quam etiam pijssimus Imperator à fundamētis erexit, ex cuius apertura fundamēti ipsemet proprijs humeris duodecim cophinos ex tellure fundamenti confectos in honorem duodecim Apostolorum asportauit. In qua & super corpus Apostoli altare constituit lapideum, & Chrismate perunctum (secundum morem, quem posteris tradidit obseruandum) benedixit & consecrauit.*

M.S. Cod. Lat.

9 Hoc idem altare post longa reuoluta annorum curricula nimia iam vetustate consumptum, ac deformatum Callistus Papa II. celebritate maxima, Cardinalibus, Episcopis, ac primarijs viris quampluribus Ecclesiastica dignitate fulgentibus ibidem adstantibus, quos ille ex diuersis regionibus Romam ad Concilium euocauerat, ingenti populorum lætitia, festiuoq; totius Vrbis plausu restitutum, iterum ex Ecclesiasticorum canonum præscripto, VIII. Kalend. Aprilis consecrauit ipsomet solemni Virginis Annuntiatæ die, impertita futuris quibusque temporibus ex thesaurorum Ecclesiæ promptuario trium annorum indulgentia ijs omnibus, qui eadem recurrente die sacrosanctum locum hunc pie, ac deuote inuiserent, quod his plane verbis a Petro Manlio memoriæ traditum fuit: *Beatæ recordat. Callistus Papa Secundus, quoniam decorem domus Domini sicut Propheta plurimum dilexit, Altare B. Petri, quod nimia vetustate, & lapidum percussionibus quodammodo violatum videbatur, optimis marmoribus vestiuit, & decorauit. Et in festo Annunciationis beatæ Mariæ cum toto Concilio lapidem Altaris satis honorifice, & deuote consecrauit. In qua videlicet consecratione, vt inuenimus in libris nostris scriptum, fecit remissionem trium annorum annualiter ad eam deuote venientibus.*

Hæc iam pene collapsa à Callisto II. restituitur, ac denuo solemni ritu consecratur.

Petr. Manl.

10 Porro, vt nil prorsus lectorem lateat, istæ lapidum percussiones, quæ, vt Manlius scribit, in antiquo templi Apostolici Altari suspiciebantur, deuota peregrinorum manu illuc ex toto terrarum Orbe religionis causa frequenter accurrentium contigisse credibile est; hi quippe post delatum (vt par erat) Apostolorum Principis sepulchro obsequium, fragmenta hæc, reliquiarum loco, in longinquas regiones secum deferre gestiebant. Hæc eadem Callisti consecratio ijsdem fere verbis a Maffæo Regio refertur, atque in peruetusto M.S. Martyrologio legitur, quod ad hanc diem in S. Petri Archiuio asseruatur, in quo peculiaria quædam eiusdem Basilicæ festa adnotantur; & sacra insuper actio, quam memorauimus, peracta describitur, Pontificatus Callisti anno quinto, Indictione V. qui annus numeratur a Virginis Partu 1122.

Vetus S. Petri Altare peregrinis eiusdē particulas religionis ergo auferentibus, tandem corruit.

Maffæus Vegius Martyr. M.S. Eccl. S. Petri.

11 At nostra hac ætate, cum noui Templi pauimentum altius deduci, & adæquari, proptereaque ipsummet Callisti Altare extolli opus esset, glo. mem. Clemens VIII. intactum, immotumque eodem loco relinqui, nouumque desuper Altare, & quidem magnificentius, amplioris vtique formæ, erigi voluit: quod triginta, & octo Cardinalibus adstantibus, totius Romanæ Curiæ interuentu, innumerabilisq; populi concursu, ipsemet Pontifex solemni ritu consecrauit, die Dominica 26. Iulij 1594. in quo deinde idem Pontifex omnium primus incruentum Missæ sacrificium obtulit. Nouissime demum sacrum idem Altare adhuc sublimiori situ dispositū, ac eleuatum, Vrbanus VIII. Pont. Max. solemni ritu vna cum tota noua Vaticana Basilica, quam cæteri Pontifices per partes, veteri demolita, construxerant, eadem recurrente Dedicationis a B. Siluestro peractæ die, nempe decimoquarto Kal. Dec. anno Natiuitatis Dominicæ millesimo sexcentesimo vigesimo sexto consecrauit: vt in Romano Breuiario his verbis legitur: *Eandem Basilicam vetustate iampridem collabentem, ac propterea multorum Pontificum pietate latius ac magnificentius à fundamentis erectam, Vrbanus VIII. eandem die recurrente millesimi sexcentesimi sexti solemni ritu consecrauit.*

Clem. VIII. super illud nouum altare extruit, ac solemniter cōsecrat.

Lect. Breu. Rō. die 18. Nou.

12 Basilicæ Vaticanæ gloriam iam satis tibi, lector, in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis contemplandam delineauimus: pia item Christianorum ex toto illuc orbe iugiter confluentium studia descripsimus: restat nunc, vt hic vel obiter, etsi parum ab instituti proposito digredi videamur, religiosam Sum-

Summorum Pontificum, Cleri Romani, ac Vrbis in colendis Apostolorum Basilicis pietas.

morum Pontificum, totius Cleri, & Vrbis ipsius pietatem, ac deuotionis cultum Apostolorum Basilicis præstitum breui orationis stylo complectamur. Porro in quo honore apud omnes Christi fideles, ac eos præcipue, qui in Vrbe degebant, non tantum Apostolorum Basilicæ, sed & festiua eorundem memoria haberetur, testis est Prudentius, qui natalitium eorundem diem Romæ solemnem iugiter extitisse, & a Summis Pontificibus ingenti studio, ac miro pietatis ardore celebratum fuisse affirmat. Sed Baronium de festiuo Apostolorum natalitio die, & pariter de Vaticanæ Basilicæ cultu isthæc subtexentem gratis, si libet, auribus excipiamus: *Bis festa*, inquit, *dies hæc dicitur a Prudentio, atque in ea duplicare sacra vota consueuisse Roman. Pontificem testatur, cum ait:*

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 29. Iun.

Prud. hym. 12

Transtyberina prius soluit.
Sacra peruigil sacerdos;
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Vtraque Apostolorum Basilica maxima populi frequentia semper celebrari consueuit.

Ipsum populum frequentissimo cœtu vtramque Basilicam, tam Petri in Vaticano, quam Pauli via Ostiensi ea die inuisere solitum, idem auctor eodem hymno profitetur. S. Ambrosius in hymno huius diei, non duabus tantum, vt ait Prudentius, sed tribus vijs huiusmodi festum diem Romæ celebrari solitum, quasi tria loca a populo ea die visitarentur, testatur his versibus:

Maxime die ipsorum festo.

S. Ambr. hym. de Petr. & Paul.

Tantæ per Vrbis ambitum
Stipata tendunt agmina,
Trinis celebratur vijs
Festum sanctorum Martyrum.

Existimamus enim, non solum ipsas Basilicas Apostolorum hac die populum frequentasse: sed vel locum, vbi Petrus cruci affixus est, vel vbi Paulus capite truncatus, aut ipsum carcerem sacrosanctum redditum, vbi vterque diu detentus est (vt hodie videmus) adijsse, prædictæ enim omnes antiquæ memoriæ non solum in ipso natali die Apostolorum, sed & per octauas a cœtu fidelium in hanc diem ardenti pietatis studio visitantur.

Ad diem festum Apost. ingens hominum multitudo Romam confluere solita.

13 *Constat etiam ad tandem solemnem diem ex diuersis Orbis regionibus innumerabilem hominum multitudinem religionis ergo Romam confluere consueuisse. Hinc Galla Placidia Augusta scribens ad Pulcheriam Imperatricem, cum reddit causam sui Romam aduentus, hæc ait: Vt Romam frequentibus concursionibus adeoque desideremus inspicere, causa nobis est amplectendæ religionis, vt terminis sanctorum nostram exhiberemus præsentiam, quos certum est pro sua virtute in cælestibus constitutos, neque inferiora despicere. Nos itaque sacrilegum esse credimus, si solemnium ordinem denegemus, &c. Episcopos etiam hinc inde ad eandem solemnitatem olim confluere consueuisse, ex epist. 14. Paulini ad Seuerum, & 16. ad Delphinum, vbi solemnem hanc appellat consuetudinem, satis exploratum habetur. Vt autem semel in anno omnes Episcopi limina adirent Apostolorum, Anacleti, & Zachariæ Papæ decretis statutum est, de quo dist. 93. c. iuxta sanctorum. Exegisse hoc ab Episcopis Siculis videtur S. Gregorius, scribens ad Petrum subdiaconum lib. 1. regist. ep. 70.* Hæc Baronius.

Ex Anacleti, & Zachariæ PP. decreto Episcopi semel in anno limina Apost. adire tenebantur.

14 Porro antiquam, ac laudabilem consuetudinem Christianorum, & Episcoporum præcipue Romam adeundi ad natalitium Apostolorum diem honore debito concelebrandum, ex Sanctorum gestis recolere vnusquisque potest. Præ cæteris enim Cassius Narniensis Episcopus id singulis annis in Apostolorum honorem iugiter præstitisse Rom. Martyrologium ex lib. Dialog. S. Gregorij his verbis testatur: *Narniæ S. Cassij eiusdem Ciuitatis Episcopi, de quo S. Gregorius refert, quod nullus pene dies vitæ eius abscedebat, quo omnipotenti Deo hostias placationis non offerret, &c. demum natalitio Apostolorum die, quo singulis annis Romam venire consueuerat, &c. migrauit ad Dominum.* Vir quippe Apostolorum obsequio deditissimus, illud antea diuinitus oraculum acceperat de imminente sibi mortis die: *Age, quod agis: operare, quod operaris, natalitio Apostolorum die venies ad me*: quod euentus postea comprobauit. Et quidem S. Paulinus sæpius ad solemnem hunc recolendum diem in Vrbem aduenisse ipsemet ad Delphinum scribens, his verbis testatur: *Cum solemni consuetudine ad Beatorum Apostolorum natalem venissemus, tam blande, quam honorifice excepit, &c.*

Quod à magnis viris diligenter olim obseruatū est.

B. Cassio Narniensi Episc.

A B. Paulino.

Paul. ep. 16.

15 Quam vero exacte annuæ deuotionis tributum Apostolorum Basilicæ ab Episcopis persolui consuetum Summi Pontifices exigerent; & ne vnquam intermitteretur, satagerent, epistolæ Gregorij Papæ Episcopum Rhotomagensem acriter increpantis fidem faciunt, vbi mirus fidelium in hac re feruor

Annuam liminum visitationem ab Episcopis Pontifices iuere olim exigebant.

uor simul exprimitur. Ait igitur: *Qui vero labor, aut quæ difficultas præ alijs dissuasit vobis per tantum spatij B. Petrum negligere, vbi & ab ipsius mundi finibus, etiam gentes nouiter ad fidem conuersæ student annue, tam mulieres, quam viri ad eum venire? &c.* Paribus item verbis Pontifex supra citatus Lanfrancum quendam Episcopum acriter per Epistolam increpauit, dum infirma licet valetudine Christianos ad limina venire consueuisse affirmat: *Non enim*, inquit, *labor, aut difficultas itineris te sufficienter excusat, cum satis notum sit, multos longe remotos, licet corpore inualidos, & infirmos, & à lectulis vix valentes surgere, tamen B. Petri amore flagrantes ad eius limina vehiculis properare.* Et hæc de cultu Vaticanæ Basilicæ, ac de natalitio Apostolorum die hic enarrasse sufficiat. Sed ad reconditos iam Vaticani Cœmeterij thesauros perscrutandos progrediamur.

Greg. regist. lib. 9. ep. 1.

Regist. lib. 9. ep. 20.

CAP. VII.

Plurimorum Sanctorum corporibus, ac reliquijs Basilica, & Cœmeterium Vaticanum decorantur.

Sancti, quorũ corpora in Cœmeterio Vatic. quiescunt.

1 EX eo potissimum Cœmeterij, & Vaticanæ Basilicæ, quæ iure merito toto terrarum Orbe celeberrima semper extitit, splendor, & gloria augetur, quod scilicet, præter sacratissimum Principis Apostolorum, quod possidet, corpus, venerandis quoque Sanctorum plurimorum ibidem in Domino quiescentium pignoribus, tãquam pretiosissimis gemmarum thesauris, ac totidem terrestre hoc cælum stellis coruscans ditatur: quæ quidem sacra corpora, aut hic primum condita, vel in eamdem Ecclesiam a fidelibus delata sunt, ac si ad tutum religionis asylum, ac fidei orthodoxæ petram, vt Petro nimirum, cum quo diuinæ rei symbolum, dum inter viuos degerent, communicauerant, vel ipsam post mortem quoque inseparabili amoris nexu coniungerentur, & sacris iugiter eiusdem cineribus adhærerent. De his nunc igitur a nobis, vt ipsius instituti ratio exigit, agendum est.

2 In hac igitur augustissima Urbis, immo Orbis Basilica (vt orationi vela pandamus) Sanctorum præcipue Apostolorum Simonis, & Iudæ corpora conquiescunt, quæ quidem, dum veteri demoliendæ Basilicæ cæmentariorum manus admoueretur, ingenti ibidem omnium gaudio velut aurum in luto reperiri contigit; prima nimirum Octobris die, anno 1605. sub Altari eorumdem nomini dicato, in media naui, qua ad sinistram ingredientibus Ecclesiam aditus patet, inter quintam, ac sextam olim in ordine columnam, in loculo marmoreis tabulis circumsepto, ac ferreis hastis superimposito, qui aliquantisper a terra, ne loci humore sacra corpora labefactarentur, attollebatur, quæ itidem eiusmodi situ locata fuerant, vt orientem ipsum respicerent. Antiqua vero apud omnes traditio vigebat, quod beatissima hæc pignora illic asseruarentur, ibidemque fidelium quisquis accedebat, eadem pie venerari consueuerat. Quocirca Benedictus Canonicus in relatione, quam edidit super thurificatione sacris Altaribus ipsiusmet Pontificis manu impertiri olim consueta, hæc ait; *Deinde incensat duo Altaria in media naui ad Crucifixos, vbi ab antiquis patribus audiuimus requiescere Apostolos Simonem & Iudam.* Hæc demum sacra corpora translata fuere anno 1605. die 27. Decemb. ab Euangelista Pallotto S. R. E. Cardinali, tunc eiusdem Basilicæ Archipresbytero; decenterq; sub Altari reposita, quod meridiem versus, & ad læuam pariter introeuntibus, ad eiusdem nunc Basilicæ apsidem conspicitur; & quidem eum in modum ibidem locata sunt, vt orientem, velut antea, situ nullatenus immutato, respicerent, capita nimirum ad ipsum Epistolæ cornu constituta fuere, pedibus subinde ad cornu Euangelij conuersis. Porro eadem sacratissima pignora in plumbea quadam arca inclusa sunt, cum prius altera cypressina diligenter circumdata, obtectaque fuis-

Corpora SS. Simonis, & Iudæ.

Locus ac situs eorumdem, SS. Simonis & Iudæ corporum.

fuissent; ambæ tamen huiuscemodi arcæ marmoreo circumseptæ sarcophago incomparabiles binorum Apostolorum thesauros Vrbi custodiunt, recentis depositionis interim, quam modo descripsimus, memoria plumbi laminæ diligenter hisce verbis insculpta:

Inscriptio sacris SS. Simonis & Iudæ corporibus apposita.

CORPORA SANCTORVM SIMONIS,
ET IVDÆ APOSTOLORVM SVB ALTARI
ANTIQVISSIMO IN VATICANA BASILICA
EORVM NOMINI DICATO
AD MERIDIEM INTER V. ET VI.
COLVMNAM AB INGRESSV MEDIÆ
NAVIS I. OCTOBRIS ANNI
INFRASCRIPTI INTRA MARMOREAM
ARCAM IVXTA VETEREM
TRADITIONEM REPERTA CVM EA
PARS ECCLESIÆ RVERET
PAVLI V. PONT. MAX. IVSSV
EVANGELISTA PALLOTTA
TITVLI S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
EIVSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVVM TEMPLVM TRANSTVLIT
ET SOLEMNI RITV HAC SVB ARA
RECONDIDIT DIE XXVII. DECEMBRIS
FESTO S. IO. EVANGELISTÆ
ANNO M D C V. PONTIFICATVS
EIVSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

3 In hac item sacrosancta Basilica duorum insignium Ecclesiæ Doctorum corpora condita sunt; Ioannis videlicet Chrysostomi, quod ex Altari eius nomini in veteri Basilica dicato, ac demum è sacrario ad locum, in quo Canonici psalmodiæ ad præsens operam dant, translatum, sub Altari, quod vulgo Pietatis nuncupatur, depositum, fidelium venerationi patet: & quidem incomparabili celebris sanctitate viri Gregorij Nazianzeni corpus, quod ex Monasterio monialium B. Mariæ in campo Martio fel. record. Gregorius XIII. in Gregorianum sacellum a se magnificentissime extructum, solemni ritu, ac pompa transtulerat, sub maiori sacelli eiusdem Altari, sacris ibidem prius mysterijs de more peractis, plumbea inclusum arca idem Pontifex sua manu reposuit, die 12. Iunij anno Dominicæ salutis 1580. pluribus eodem sub Altari reconditis sanctorum Martyrum reliquijs, quæ in argentea ibidem lamina (ne tantæ vnquam rei memoria intercideret) descriptæ singillatim fuerunt. Vaticana item Basilica Gregorij magni, præclarissimi Ecclesiæ Doctoris sacris, venerandisque pignoribus decoratur: sed lectorem interim (ne tædium inferamus) ad ea, quæ sequenti capite a nobis dicenda sunt, remittimus, vbi de singulis Martyribus, cæterisque sanctitate conspicuis, & de summis Pontificibus ex ordine sigillatim sermo instituetur.

Corpus S. Ioannis Chrysostomi.

Et S. Gregorij Nazianzeni.

4 Subticere tamen hic haud possumus, quandoquidē de recolendis tot reliquiarum thesauris, quibus apprime Vat. Ecclesia cumulatur, opportune loquendi se offert occasio, S. Petronillæ corpus è Cœmeterio suo, Ardeatinam iuxta viam sito, in Mausoleum ad eiusdem honorem olim erectum, quod in hac Basilica extabat, a Paulo Papa huius nominis primo translatum fuisse, & in nobilissimo marmoreo labro conditum, hac vtique inscriptione apposita: AVREÆ PETRONILLÆ DVLCISSIMÆ FILIÆ. quam inscriptionem Tiberius Alpharanus se vidisse testatur. Sed Mausoleo ob nouæ Basilicæ constructionem penitus diruto, sacrum corpus apud sacrarium aliquamdiu constitit, quousque Gregorio XIII. Pont. Max. iubente sub Altari sanctissimi Crucifixi veteris eiusdem Basilicæ religioso cultu asseruandum ibidem illatum est. Demum, cum & hoc quoque postmodum destrui contigisset, in aliud sacellum eius pariter nomini nouo in Templo dicatum, solemni ritu translatum, perpetuæ illic sepulturæ traditum fuit, die xv. Ianuarij anno salutis 1606. cū huiusmodi inscriptione: CORPVS S. PETRONILLÆ. Caput vero lectissimæ virginis argentea inclusum theca apud eiusdem Basilicæ sacrarium vna cum cæteris sanctorum reliquijs religiosissime asseruatur.

Sacrum S. Petronillæ corpus.

Tiber. Alphar. de Vat. Basil.

Locus in quo corpus S. Petronillæ reconditum est.

5 Nobilitatur præterea Templum hoc, vt singula pietatis monimenta, quæ ibidem extant, pio, studiosoque lectori suggeramus, sanctorum Processi, & Martiniani reliquijs. Paschalis enim primus è Cœmeterio Beatæ Agathæ, via Aurelia, eorumdem corpora in oratorium a se, iuxta portam scilicet transuersæ nauis ad orientem, in eadem Basilica erectum transtulit: quod quidem æneis circumseptum cancellis, & mulieribus omnino imperuium, maximæ apud omnes venerationi extitisse, idemque permultis aliorum sanctorum corporibus, illuc varijs è Cœmeterijs ab ipsomet translatis, auctum Alpharanus testatur. Oratorio autem diruto, sancto-

Sacris SS. Processi & Martiniani exuuijs hoc Vaticanū Cœmeterium auctum, ditatumque est.

Tiber. Alphar. de Bas. Vat.

ctorum eorumdem corpora in Altari ipsorum nomini dicato, sub veteris Basilicæ organo reposita fuere; & iuxta illud eadem beatissimi Petri imago, quæ pio iugiter fidelium obsequio colitur, constituta est. Demum cum hæc etiam veteris pars Templi, ob noui constructionem, euertenda esset, porphyreticum illud labrum, in quo beata pignora seruabantur, reseratum est, & in cypressina arca, quæ intus continebatur, sacrosanctæ martyrũ eorumdem reliquiæ vna cum ligneis quibusdam vasculis coagulato sanguine refertis, reperta sunt. Quæ omnia ab eodem Euangelista Cardinali Pallotto Archipresbytero in eorum recens extructum Altare, in apside ad Aquilonarem partem, è regione Altaris SS. Simonis & Iudæ, solemni ritu condita fuere, ipsius translationis memoria laminæ cuidam plumbeæ in hæc verba consignata.

Locus ac situs corporum SS. Processi & Martiniani.

Inscriptio corporibus SS. Processi & Martiniani imposita.

CORPORA SANCTORVM
PROCESSI ET MARTINIANI MARTYRVM
A PASCHALE PAPA I.
EX COEMETERIO S. AGATHÆ
VIA AVRELIA AD VATICANAM BASILICAM
HONORIFICE DELATA
AC IN SACELLO VERSVS MERIDIEM
AB SE MAGNIFICE EXTRVCTO
INTRA PORPHYRETICAM
HANC CONCHAM RECONDITA
NOVI DEIN TEMPLI GRATIA
A IVLIO II. INCHOATI
SACELLO IPSO DISIECTO
IN SVPERSTITE BASILICÆ PARTE
REPOSITA QVA COLLABENTE
ITERVM LOCO MOTA
PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV EVANGELISTA PALLOTTVS
TITVLI S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
EIVSDEM BASILICÆ ARCHIPRESBYTER
IN NOVVM TEMPLVM TRANSTVLIT
ET HAC SVB ARA AD SEPTENTRIONEM
SOLEMNI RITV CONLOCAVIT
DIE XXVIII. DECEMBRIS
FESTO SS. INNOCENTIVM
ANNO MDCV. PONTIFICATVS
EIVSDEM S. D. N. ANNO PRIMO.

6 Vaticana insuper Basilica præclari inter cæteros martyris Gabini exuuijs nobilitatur. E Sardinia enim, vbi ille gloriosum pro Christo martyrium subierat, huc olim eiusdem corpus translatum, sub Altari in eius honorem dicato, & a Gregorio III. consecrato, iuxta Canonicorum Odeum, æneis pariter cancellis circumsepto repositum est. Cui iam ab antiquis temporibus celeberrimæ insularum Sardinia & Corsica annuum pendere tributum venerationis ergo consueuerant.

Corpus S. Gabini in Basilica Vaticana quiescit.

7 Huc item velut in tutum religionis asylum, vbi inconcussa iugiter fidei orthodoxæ anchora subsistit, inuictorum Tiburtij, & Gorgonij martyrum, ossa ex Cœmeterijs sublata a Gregorio IV. Pontifice inferri meruerunt, & ab eodem sub Altaribus Oratorij, quod ipse in S. Gregorij Magni honorem extruxerat, seiunctim prope nuncupatam Iudicij ianuam, ad læuam ingredientibus, collocata fuere.

Item SS. Tiburtij & Gorgonij martyrum.

8 Et hæc quidem sunt pretiosissimæ sanctorum exuuiæ in sacrosanctæ huius Basilicæ sinu quiescentium: quorum *pretiosa in conspectu Domini* vita pariter & *mors fuit*; & quorum nomina nobis innotescunt: eorum autem, quorum nomina in libro vitæ descripta, quæ in quampluribus antiquæ Basilicæ oratorijs, sacellis, arisque recondebantur, nemo est, vt ita dicam, qui numerare sufficiat. Siquidem in peruetusto B. Mariæ Sacello, & vbi sacræ quondam vacabant hymnodiæ Canonici, vt Manlius testatur, & in conscriptis Gregorij III. gestis ipsemet Anastasius refert, quam multa deposita olim fuere sanctorum corpora; & innumera prorsus sunt, quæ in altero eiusdem B. Virginis sacello asseruabantur, quod de Cancellis, & Vaticanum itidem communi voce nuncupabatur; cuius idem Manlius his verbis meminit: *Quod sanctum Oraculum propter multa corpora sanctorum, quæ ibi sepulta sunt (nam Vaticanum locus dicitur) æneis cancellis clausit (Paulus nempe primus illius Oratorij conditor) vnde vsque ad tempora nostra locum illum mulieres non intrabant.*

Ps. 115.

Manlius.

Anastas. in Vit. Greg. 3.

Sacellum B. Mariæ de Cancellis.

Manlius.

9 Neque hic interim a quoquam vlla ratione ambigendum putamus, a Paschali videlicet Pontifice huius nominis primo, quippe qui innumera sanctorum corpora suburbanis è Cœmeterijs transtulit, quamplura item in Oratorijs, Altaribusque in hac Basilica ab se extructis ob studiosum religionis obsequium honorifice ibidem fuisse recondita; quemadmodum etiam (quod & nobis credere par est) reliqui sanctissimi Pontifices sacella hic ab se constructa nobilissimis huiuscemodi thesauris incomparabili munificentia cumularunt. Et vt hæc nostra, quam prosequimur, assertio ma-

Complura sanctorũ corpora à Paschali I. in Basilicam Vaticanam translata sunt.

magis roboretur, quis nesciat, quod ex antiquis vtique monumentis accepimus, a Bonifacio IV. maximam, confertamque sacrarum reliquiarum copiam in sacello, quod inter veteris Basilicæ portas Rauenianam, & Iudicij appellatas extabat, repositam olim fuisse, vt ipsemet satis luculenter testatur in suis, quæ in Vaticano regesto asseruantur, literis. Hanc porro inæstimabilem sacrarum reliquiarum congeriem, ossium nimirum & cinerum vna cum lapide sanguine respersο, anno MDC.V. xx. Octobris in eiusdem sacelli, & altaris demolitione in lateritia quadam tumba reperiri contigit, ad quam descensus per gradus aliquot assiduis obsequentium fidelium genuflexionibus excauatos patebat. Translatæ demum eædem sanctorum reliquiæ in nouam Basilicam fuere, & sub Altari, in aspide, quæ ad meridiem respicit, in plumbea quadam arca asseruandæ decenter collocatæ, anno post Christum natum 1606. die 20. Ianuar. hoc merito ad perpetuum rei monumentum addito inscriptionis titulo:

Et à Bonifacio IV.

Tumba lateritia cum sanctorũ reliquijs in Vaticano reperta.

Eædem reliquiæ in nouã Vat. Basilicã demum trãslatæ sunt.

Titulus sacris reliquijs in Basilicã Vat. translatis à Paulo V. inscriptus.

CINERES MVLTORVM SANCTORVM,
AC SANCTARVM
IN VATICANA BASILICA,
INTER PORTAS IVDICII,
ET RAVENIANAM
SVB ALTARE S. BONIFACII PAPÆ IV.
AC SVB EIVS CORPORE
INTRA LATERITIAM TVMBAM REPERTOS,
ET IN NOVVM TEMPLVM
PAVLI PAPÆ V.
IVSSV ILLATOS
HIC IVXTA CORPVS EIVSDEM
S. PONTIFICIS LOCVLO PLVMBEO
RECONDENDOS CVRAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARD. CVSENTINVS,
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE XX. IAN.
PAVLI PAPÆ V. ANNO PRIMO.

10 Demum quoniam de sacris reliquijs sermo nobis opportunus incurrit, studiosus ac pius lector nouerit, totum veteris Basilicæ pauimentum, vt alibi diximus, vndequaque sanctorum refertum substratumque corporibus extitisse. Quam ob causam inter eiusdem Basilicæ ruinas, quo loci sanctitati consultum esset, & ne quid deuotioni fidelium deperiret, illudmet omni ex parte integrum, illibatumque opportuno quidem consilio, ac Dei prouidentia seruatum fuit, quod idem Alpharanus his verbis testatur: *Vnum inter reliqua mirabile, & maxima omnium exultatione dignum accepi, quod referre exulto, & omnibus patefacere conor; loca sacra, atque sepulchra sub antiquæ Basilicæ pauimento proprijs in locis integra, & intacta Iulij II. Pont. Max. iussu permanere; quin etiam ipsum pauimentum integrum, & nullibi defossum, præterquam vbi nouæ Basilicæ fundamenta iacta fuerunt. Et hoc non immerito, nam pius Pontifex audierat ipsius Basilicæ medianam nauem, atque transuersam, quam crucem vocant, sanctorum oratorijs, atque sepulchris refertas, à cunctis fidelibus magna veneratione coli. Idcirco illas præcipue partes illibatas reseruandas, & Basilicæ nouæ parietibus circumstruendas Bramanti Architecto districte mandauerat. Id sine cunctatione executum fuisse experimento comperimus. Præterea sepulchrorum cadauera in effossione reperta, omnia communi sepulchro; ad hoc specialiter elaborato, semper cum honore fuisse reposita, &c.* hæc ille, ex quibus constat quantam cunctis hoc verbum debeat deuotionem inferre, & venerationem accedentibus ingerere: sed iudex sit ipse, qui isthæc interim perlegit.

Pauimentum Basilicæ veteris Vat. sanctorum oratorijs ac sepulchris refertum est.

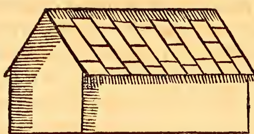
Tiber. Alph.

11 Id ipsum hac quoque nostra ætate videre contigit. Etenim cum noui Templi construendi causa, vetus alicubi pauimentum aperire, ac submouere opus fuisset, haud pauca numero sub eo sepulchra, quæ etsi titulo ac inscriptione carerent, signis tamen quam certis sanctorum ibi martyrum extare ossa intuentibus dabatur intelligi. In quodam igitur tumulo, cunctis obstupescentibus, ossa recenti conspersa sanguine post longa reuoluta secula mirum in modum visa sunt. In altero item sepulcro adolescentuli cuiusdam corpus, vt ex ossibus conijci potuit, videndum se obtulit, super quo nigri coloris velum appositum erat, coagulatum adhuc, exsiccatumque in superficie cruorem exhibens, quem profecto fideles, qui eiusdem carnificinæ, ac martyrio interfuerant, de more, vt iam diximus, asseruandum pietatis studio collegerant. Erat autem tumulus hic lateritius in hanc formam constructus.

Plurima in demolitione pauimenti veteris sanctorum sepulchra apparuerunt.

Basil. Vat.

Sacra

12 Sacra vero huiuſcemodi corpora, & aliorum complurium, eodem ſub pauimento tunc temporis reperta, in amplum quoddam Polyandrum huius rei gratia extructum, haud longe ab auguſtiſſimo Principis Apoſtolorum ſepulchro, condita fuere, hoc nobiliſſimo inſcriptionis titulo prænotatum:

Polyandrum in Baſilica Vaticana.

POLYANDRVM
HVC CONGESTA SVNT OSSA OMNIA,
SANCTA OPINIONE DEFVNCTORVM,
NOVI GRATIA TEMPLI ERVTA
E LOCVLIS SVIS, VT COMMVNI
CONDITORIO REQVIESCANT. M.D.XLV.

Eodem fere tempore, anno videlicet redempti orbis 1607. die 6. Iulij, ſub columnæ cuiuſdam baſi, quæ minori veteris Baſilicæ naui ſuffulciendæ inſeruiebat, ſepulchrum ex parte marmoreum, & ex parte porphyreticum repertum eſt, in quo nonnulli, vt pie creditur, martyrum cineres continebantur. In baſi enim columnæ eiuſdem hæ inſculptæ notæ legebantur.

id eſt, LOCVS MARTYRVM CCLVIIII. IN CHRISTO. Et hæc ſatis de ſanctorum corporibus in ſacroſancta hac Baſilica reconditis.

13 Venerandas vero ſanctorum eorumdem reliquias, quę in eadem Baſil. aſſeruantur, hic exponere cōſulto omittimus; cum de ijs publicæ totius Vrbis, & orbis venerationi ſæpius expoſitis vnuſquiſque per ſe facile notitiam aſſequi valeat, ac plures ſint, qui tum de ijſdem, tum de cæteris ad religioſum ampliſſimi huiuſce Templi cultum ſpectantibus copioſe, ac pro rei dignitate laudabiliter egerint, & noſter quoque Seueranus hæc fuſius in volumine de ſacris ſeptem Eccleſiarum monumentis edito recoluerit.

14 Verum a B. Petri Sepulchro ad ſacram, recolendamque ipſius Cathedram oculos, ac pedem conuertamus. In Vaticana quippe Baſilica, in qua Beatiſſimi Apoſtoli corpus regio plane cultu, vt vidimus, tumulatum, cunctarum gentium veneratione colitur, Cathedra lignea, in qua idem Apoſtolorum Princeps Romæ primum ſedit, perhonorifice aſſeruatur, in cuius honorē feſtiua quotannis dies 18. Ianuarij ab Eccleſia dicata eſt, quando eius in Vrbem aduentus, & Pontificiæ huius Cathedræ inſtitutio recolitur, quæ ſub Claudio Imperatore Chriſti anno 45. contigit. Inſignibus autem a Deo miraculis eadem illuſtrari meruit, vt Romanorum Pontificum, qui ſucceſſiuo ibidem ordine, Dei prouidentia diſponente, ſedent, è cælo auctoritas comprobetur. Sed hic interim Eccleſiaſticus in ſuis Annalibus ſcriptor a nobis conſulendus eſt, qui de Petri Cathedra hæc ad rei propoſitum habet: *Cæterum ipſa prima Pontificia ſedes Petri, Cathedra, inquam, lignea, dignum plane tantæ rei, eximiumque monumentum quamplurimis ſemper miraculis illuſtrata, a maioribus aſſeruata, in eiuſdem Petri Baſilica Vaticana recondita hactenus cuſtoditur, & certis diebus populo viſenda exponitur. Conſueuerunt enim maiores tanti memores beneficij, quod Apoſtolica prædicatione è tenebris, quibus erant offuſi, ad lucem plane diuinam euecti eſſent, etiam ipſas ſedes ligneas, quibus Apoſtoli inſediſſent, ſumma omnium diligentia cuſtoditas veneratione proſequi. Sit ſatis ad eius exemplum Hieroſolymorum Eccleſia, quæ licet tot, tantiſque Iudæorum caſibus fuerit exagitata, ſedem tamen ipſam, cui ipſorum primus Epiſcopus Iacobus inſedit, vſque ad Conſtantini tempora integram eſſe ſeruatam auctor eſt Euſebius. Id ipſum de ſede Marci Alexandriæ factum eſſe ſuo loco dicemus.* Hæc Baronius.

Cathedra S. Petri in Vat. Baſilica perhonorifice aſſeruatur.

Eius dies feſtus quotannis ab Eccleſia agitur.

Bar. t. 1. ann. an. 44.

Cathedra Petri lignea miraculis ſæpius illuſtrata eſt.

Sedes Iacobi Apoſt. Hieroſolymitana, vſque ad tempora Conſtantini integra ſeruata.

Et S. Marci Alexandrini.

15 Verum recenſita hactenus enarraſſe haud contentus, illud in notis ad Martyrol. ſubdit, non Cathedræ dumtaxat ſolemnem peragi hac die memoriam, verum etiam ipſiuſmet Pontificiæ Sedis, & ſupremi Pontificatus inſtitutionem

Sedis Pontificiæ Romanæ ac Summi Pontificatus in Eccleſia inſtitutionis dies celebrari ſolitus.

nem recoli, quo Petrus Apoſtolus in Eccleſia eminet, ac diuino præfulget oraculo; ſed ipſius hic verba in medium proferamus: *Quo etiam vſu & ratione Romana Eccleſia eam diem ſolemniter agere conſueuit, quo Romanæ natalis eſt Cathedræ, quando, inquam, S. Petrus Romæ diuino conſilio primum ſedere cœpit, tranſlata illuc ſede, quam ſeptem annos tenuit Antiochiæ. Porro tanto celebrior hæc eſt ſolemnitas illa, qua Antiochiæ ſedit, quod mobilis illa, velad tempus tantum, & quaſi per tranſitum ſita eſt, Romæ vero ſtabiliuit, firmauitque Deus eandem in æternum in Petri ſucceſſoribus permanſuram; quam, vt tradit Irenæus lib. 3. c. 3. doctrina munitam, traditionibus locupletatam, meritis illuſtratam, dotibus auctam idem Apoſtolus vna cum Paulo eam ſanguine conſecrauit. Verum hac die non illa tantum ſolemnitas agi videtur, qua Petrus Romæ cœpit, ſed etiam ſacroſancta illa recolitur inſtitutio, qua a Domino Petrus, petra fundamentalis Eccleſiæ conſtitutus, perpetuæ ſtabilitatis promiſſionem, & claues Regni cæleſtis accepit.* Et infra Apoſtolicæ Romanæ Cathedræ gloriam condignis præconijs celebrat:

Baron. in not. die 18. Ian.

Sedes Petri in æternum Romæ ſtabilita, ac firmata eſt.

16 *Aſſeruatur hactenus in Baſilica Vaticana ipſa Cathedra lignea, in qua olim Petrus ſediſſe perhibetur. Nec quis hoc miretur: ſi enim ſedes ipſa lignea, cathedra Iacobi Apoſtoli Hieroſolymitani Epiſcopi, poſt tot tantaque Iudaici populi naufragia, poſt illud pauendum Hieroſolymorum excidium, ſeruata nihilominus eſt integra vſque ad tempora Conſtantini Magni Imperatoris (vt ſcribit Euſebius hiſt. lib. 7. c. 14.) quam & ſucceſſores Epiſcopi decenti honore cuſtoditam ſunt venerati; quid tam mirum, Apoſtolorum verticis cathedram pari ſaltem fuiſſe diligentia conſeruatam? ipſa enim qui ſuperſederit, virtute miraculorum prædicat in ligno arido viridem gratiam curationum conſecutam, cum per eam Deus diuinam opem implorantibus beneficia præſtare non deſinat.* Hæc Baronius de venerabili Apoſtolorum Principis Cathedra, in qua, vt Ioannes Pinadellus de Ioanne Papa Quinto ſermonem inſtituens aſſerit, ipſimet ſummi Pontifices, cum ad ſupremi Apoſtolatus votorum ſuffragio proueherentur, & Pontificijs inſulis decorandi eſſent, ſedere conſueuerant. Hæc autem ſunt eius verba: *Cum antea nouus Pontifex ſolum ad Cathedram Petri deduceretur, cui inſidens, poſſeſſionem acciperet.* Quinimmo annuo item recurrente Romanæ eiuſdem Cathedræ inſtitutionis die, ijdem Summi Pontifices deuotionis, ac myſterij gratia, dum Miſſarum ſolemnia peragerentur, in eadem Cathedra ſub omnium oculis reſidebant, vt ſe veros, ac legitimos Petri ſucceſſores, & in eiuſdem Cathedræ throno, Deo annuente, locati, ſe eiuſdem Petri vices, locum, ac omnimodam obtinere in terris poteſtatem proteſtarentur.

Cathedram Petri ligneam tot ſeculis integram conſeruari nil mirum.

Nouorum Põtificum Cathedræ Petri ligneæ inſidẽtium antiqua conſuetudo.

Ioannes Pinadellus lib. de Quinario numero.

Die eius inſtitutionis feſto in eandem coram populo quotannis olim aſcendebant.

17 Verum quid hæc ſacroſancta Cathedra adhuc poſt longa ſecula ſuperſtes intuentium oculis iugiter, ac menti cunctorum prædicat, niſi Apoſtolicæ fidei veritatem, & perennem Romanæ Cathedræ ſtabilitatem? quod olim Ignatius Martyr edocuit: *Vna eſt, inquit, Eccleſia, quam ſuis ſudoribus, & laboribus fundauerunt Apoſtoli a finibus terræ vſque ad fines in ſanguine Chriſti.* Id quod & Tertullianus diſertis verbis ediſſerit: *Itaque tot, ac tantæ Eccleſiæ, vna eſt illa ab Apoſtolis prima, ex qua omnes.* Quibus omnes Eccleſias a Romana fidem accepiſſe, & eiuſdem fidei vnitate eidem copulari affirmat.

Cathedra Petri lignea adhuc ſuperſtes quid doceat?

Ignat. Mart. ep. 3.

Tertull.

18 Sed quid de mira huius Apoſtolicæ Cathedræ prærogatiua, ex qua toti terrarum Orbi Euangelium Chriſti illuxit, Cyprianus doceat, audiamus: *Primatus Petro datur, vt vna Chriſti Eccleſia, & Cathedra vna monſtretur, &c.* Et paulo poſt de fidei vnitate loquens, ait: *Hanc vnitatem qui non tenent, tenere ſe fidem credit? qui Eccleſiæ renititur, & reſiſtit, qui Cathedram Petri, ſuper quam fundata eſt Eccleſia, deſerit, in Eccleſia ſe eſſe confidit?* Audiant ex Cypriano, qui fidem, & Euangelium Chriſti ſe habere iactant, & fidei vnitatem nouorum dogmatum varietate ſcindunt, & aduerſus Petri Cathedram inſana temeritate recalcitrant, ac reluctantur. *Nemo, inquit, fraternitatem mendacio fallat; nemo fidei veritatem perfida præuaricatione corrumpat.* Quam veritatem Cyprianus pro Petri Cathedra decertans validiſſimis ſententiarum argumentis præmunire, ac comprobare non deſinit, dum eum debere dici Catholicum aſſerit, *qui eidem Romanæ Eccleſiæ*, vt Baronius ait, *ac Petri ſedi communione coniungitur; illum vero eſſe habendum hæreticum, qui ab eiuſdem*

Cathedræ Petri veritas, & vnitas.

Cypr. de vnit. Eccl.

Catholicus quis, an hæreticus ſit, Cathedra Petri manifeſte arguit.

Cathe-

Ecclesiæ vnitas. *Cathedræ est communione diuisus*. Quod idē Cyprianus semel atque iterum aduersus Cathedram hanc obluctātibus inculcat; scribens enim ad Magnum, multis id verbis confirmat, cum dicit: *Ecclesia vna est, quæ vna & intus esse, & foris non potest: Si enim apud Nouatianum est, apud Cornelium non erit, qui Fabiano Episcopo legitima ordinatione succedit, & quem præter Sacerdotij honorem martyrio quoque Dominus glorificauit. Nouatianus in Ecclesia non est, nec Episcopus computari potest*. Cypriano egregie illis plane verbis Tertullianus consonat: *Habes*, inquit, *Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est*. Apud Petri igitur Cathedram, haud extra hanc Cathol. Ecclesia subsistit, apud hanc fides viget, extra hanc multiplex hæresū impietas oblatrando cōfunditur.

Cyprian. ep. 76.

Tertull. lib. de præscrip. c. 36.

19 Sed & ipse Optatus Mileuitanus egregie de Romana Petri Cathedra in hanc plane sententiam edisserit: *Igitur negare non potes, scire in Vrbe Roma Petro primo Cathedram Episcopalem esse locatam, in qua sederit omnium Apostolorum Caput Petrus, vnde & Cephas est appellatus; in qua vna Cathedræ vnitas ab omnibus seruaretur, ne cæteri Apostoli singulas sibi quisque defenderet: vt iam Schismaticus, peccator esset, qui contra singularem Cathedram, alteram collocaret. Ergo Cathedra vnica, quæ est prima de dotibus. Sedit prior Petrus, cui successit Linus*. Et post recensitam ex ordine, vt Baronius ait, Romanorum Pontificum successionem, schismaticos omnes Catholicam extra Ecclesiam esse conuincit, quod nullus ipsorum Episcopus eidem Romanæ Cathedræ communicet: *Vnde est ergo*, inquit ille, *quod claues regni vobis vsurpare contenditis, qui contra Cathedram Petri vestris præsumptionibus, & audacijs sacrilege militatis?* Et inferius: *Igitur de dotibus supra dictis Cathedra est, vt supra diximus, prima, quam probauimus per Petrum nostram esse*. Et paulo post in hæc verba concludit: *Et per Cathedram Petri, quæ nostra est, & cæteras dotes apud nos esse conuincitur*. Vides igitur, amice lector, quibusnam argumentorum signis legitimam Petri Cathedram scriptor isto cæcutientium oculis indicando, quasi digito præmonstrare videatur, & quibus nam verborum obsequijs hanc veluti Catholicæ fidei caput, veritatis asylum, & salutis anchoram prosequatur.

Opt. Mileu. contr. Parm. lib. 1. & 2.

Cathedræ vnitas.

Baron. to. 1. ann. 45.

Cathedræ Petri Romanæ non communicans, hæreticus, & schismaticus est.

Cum vna Cathedra Petri omnis dos ac virtus coniūcta est: extra quam nulla.

20 Verum, si quis Romanæ Apostolicæ Petri Cathedræ (cuius hic mentio incurrit) honorem deferre, & ceruicem adhuc inflectere detrectat, Hieronymum quæso ad Damasum isthæc scribentem, & pro supremo Petri Primatu diserte, ac solicite perorantem, audiat: *Ego nullum primum, nisi Christum sequens Beatitudini tuæ, id est, Cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus est: si quis in arca Noë non fuerit, peribit regnante diluuio*. hæc ille aduersus reluctantes Petri Cathedræ, quot verba, tot iacula intorquet, quibus tandem infert: *Quicumq; tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est*. Et sequenti epistola hæc pariter addit: *Ego interim clamito, si quis Petri Cathedræ iungitur, meus est*. Alienus igitur a fide, a regno extorris, procul a salute, qui a Petri Cathedra, a Rom. Ecclesiæ sinu, ab ipsius fidei vnitate, ac veritate alienus est: idem enim plane purgatis credentium auribus sonat Romana, quod Catholica fides, & Petri Cathedra, quod sana fides, atque doctrina, quod vera Christi Ecclesia, cuius ille diuino oraculo caput in vniuerso terrarum Orbe constitutus est: quippe, vt Hieronymus valide Rufinum perstringens, ait: *Fidem suam quam vocat? eamne, qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis voluminibus concinnatur? Si Romanam responderit: ergo Catholici sumus, qui nihil de Origenis errore transtulimus*. Ad Romanam igitur Cathedram recurrat necesse est, qui Apostolicam assequi fidem cupit.

D. Hieronymus pro Petri Cathedra decertans.

Hier. ep. 57.

Id. ep. 58.

Extra Nauiculam Petri omnes naufragari necesse est.

Romana Ecclesia eadem quæ Catholica, vera, ac orthodoxa.

Hier. apol. aduers. Ruf.

21 Nonne Ambrosius, vt Baronius asserit, vel vno hoc signo è Petri Sede petito, ex ipsius, inquam, Romanæ Ecclesiæ communicatione, quinam probi, ac veri Catholici habendi sint, constanter olim inuestigari consueuisse demonstrat, dum hæc de Satyro fratre scribit: *Aduocauit ad se Episcopum, nec vllam veram putauit, nisi veræ fidei gratiam, percontatusque ex eo, vtrum cum Episcopis Catholicis, hoc est cum Romana Ecclesia conueniret?* Augustinus item ex Petri Cathedra & per successionem subinde Rom. Pontificum demonstratam, Catholicos ab hæreticis discriminat: & id ipsum ad-

Et per Cathedrē Petri Catholici discriminantur ab hæreticis.

Ambros. de Satyr. fr.

Aug. ep. 165.

uersus schismaticos Donatistas, Catholicos occinere docuit.

22 Vna igitur hac tessera, inquit Baronius, hoc vno symbolo, hoc vno denique rogato, & reddito nomine, qui Catholici essent, quique hæretici, semper innotescere consueuerunt: nempe vt ille absque alia controuersia Catholicus censendus esset, qui se Romanæ Ecclesiæ communicare profiteretur, ac ille contra esset conclamandus hæreticus, qui ab eadem Petri Cathedra probaretur esse diuisus, præter illa, quæ in eam sententiam ex antiquioribus Patribus recitata sunt, alia plane innumera de his exempla suppeterent: sed non patitur instituti ratio vt ea singillatim recensendo hic diutius immoremur.

Symbolũ ac tessera Catholicorum quæ sit?

A Cathedra Petri diuisus omnino hęreticus est.

23 Et demum is, ac tantus vt enarratis vel hoc vnum coronidis loco inseramus Petri successoribus, qui Cathedræ eiusdẽ insidebant, certatim a Christianis honor deferebatur, vt vel gentilibus singularis Apostolicæ Cathedræ prærogatiua, eiusque pariter splendor admirationi esset. Quapropter Prætextatus ille Romanorum nobilissimus, quem Proconsulatum gessisse in Oriente Valentiniani, & Valentis Impp. exordio, & Viuentio in Vrbana præfectura suffectum, aliisque magistratibus auctum suisse constat. Hic, inquam, *Prætextatus* (vt ait Hieronymus) *qui & Consul designatus postea mortuus est, homo sacrilegus & Idolorum cultor solebat ludens B. Damaso dicere: Facite me Romanæ Vrbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Petri quippe successoribus, ac si Petro, immo ac ipsimet Christo, cuius illi vices gerebant, cuncti deferre, & veluti diuinos plane homines, qui in Petri Cathedra considebant, ipsimet gentiles suspicere consueuerunt.

Cathedræ Petri prærogatiua ac splẽdor ipsis gentilib⁹ admirationi erat.

PretextatiCõsulis designati ethnici de Pontificatu Rom. dictũ.

Bar. t.1.ann. 367. n.10. Hier.ep.61.

24 Sed hic interim ipsius Augustini verbis venerandam Petri Cathedram, veluti pretiosis gemmarum monilibus exornare, aureisque eiusdem ore prolatis in medium notis eandem prænotare, ac prænotatam subinde quibusvis gentibus demonstrare, triumphalisque instar tituli ad perpetui monimentum obsequij isthæc huic Cathedræ insculpere visum nobis est: *Tenet me*, inquit Augustinus, *in Ecclesiæ gremio ab ipsa sede Apostoli Petri, cui pascendas oues suas Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum, Sacerdotum successio.* Quibus quidem verbis quod maius ad Petri Cathedram, quæ diuinitus in Romana Ecclesia constituta est, dignoscendam argumentum, ac symbolum excogitari potuit? Quid ad orthodoxam Apostolicæ Cathedræ fidem, ac doctrinam toti terrarum orbi obtestandam validius? quid denique ad iugem eiusdem cultum fidelibus commendandum efficacius, quam Augustinum ipsum, virum nempe tanta ingenij perspicacitate pollentem, Cathedrę huic adeo obsequentem percepisse?

Verba Augustini de Petri Cathedra.

Aug. contr. Manich. c. 4.

Iam inde à Petro vsque ad præsentem Pontificem perpetua in Rom. Ecclesia summorũ sacerdotum successio.

25 Nos vero obiter his sanctorum Patrum obsequijs Petri Cathedram cõsalutasse voluimus, dum Vatic. Basilicam vna cum Cœmeterio perscrutãtes inuisimus. Nunc igitur accedat quisquis ille est, & ipsũ Petri sepulchrum, quod adeo auguste in Vrbe resplendet, veneratus, hanc quoq; Petri Cathedram, quantumuis ligneã, quantumuis rudem, recolat, suspiciat, veneretur: vt merito illud Psalmistæ oraculum adimpleatur: *Et in Cathedra seniorũ laudent eum.* Iam enim ab ipso Petri sepulchro ad ipsius Cathedrã oculos reflectens, deuotæque mentis obtutum in hanc defigens, sibimet tacito dicat: Hic sedit, hic præfuit, hinc docuit, qui illic iacet, qui illic colitur, qui illinc miraculis iam toto in Orbe coruscat. Petrus quidem defunctus est, at Petri Cathedra adhuc superstes est, Primatus eiusdem perpetuo viget, ipse fundamẽtum, ipse fundamentalis Ecclesiæ petra est, ipsiusmet Christi oraculo constituta: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Aduersus hanc insani, ac impij sectatores bella mouere, iacula exerere, sed præualere haud vmquã potuerunt. Insurrexere tot hæreses, tot ab inferis dogmatum monstra prosiliere, tot subinde Ecclesia modis, ac machinis oppugnata, haud vmquam tamen sub valido huius Cathedræ propugnaculo expugnata est; *portæ* quippe *inferi*, vt Christus palam edixit, *haud vmquam aduersus eam præualebunt.* Et hæc interim de Petri Cathedra pio, ac studioso lectori vel obiter propinanda fuere, plura autem si quis cupit, a nobis suo infra loco de Cathedris Pontificijs lib. 6. exponentur.

Parænesis ac inuitatio ad recolendam, venerandãq; Petri Cathedram.

Psal. 106.

Matth. c. 16.

Petrus ac Cathedra eius Romana immobile & expugnabile Ecclesiæ fundamentum est.

Matth. c. 16.

26 Verum ab vniuerso fidelium

cœtu

Dogmata e Petri Cathedra emanãtia vt tuta, ac indubitata Catholici sẽper amplexati sũt.

cœtu is religionis cultus Apostolicę Petri Cathedræ, ac Apostolicis fidei dogmatibus delatus est, quæ nimirũ eiusdem magisterio Cathedræ in toto terrarum Orbe, veluti ab ipsomet fidei, & visibili Ecclesiæ Capite edocentur, vt idem plane apud omnes sit, Cathedram Petri colere, eiusq; fidei dogmata sectari, ac Religionem Catholicam profiteri. Quapropter Hippolytus ille Antiochenus pro tuendo Cathedræ huius honore, fidem, quam eadem edocet, sub vitæ finem profitendo, nobili martyrio coronatus est, vt ex Martyrologio Romano eiusdem memoria his plane verbis recolitur: *Antiochiæ passio S. Hippolyti presbyteri, qui Nouati schismate aliquantulum deceptus, sed operante gratia Christi correctus, ad vnitatem Ecclesiæ rediit, pro qua, & in qua postea illustre martyrium consummauit. Hic rogatus à suis, quænam secta verior esset, execratus dogma Nouati, eam fidem dicens esse seruandam, quam Petri Cathedra custodiret, iugulum præbuit*. Fuit vero hic presbyter sub Fabio Antiochiæ Episcopo, qui vixit temporibus Decij Imperatoris, vt ex Eusebio Baronius in Notis ad Martyrologium asserit.

S. Hippolytus pro tuenda Petri Cathedra martyriũ subijt.

Mart. Rom. die 30. Ian.

27 Prætereo nunc inuictos, ac recolendos iugiter Anglicanæ Ecclesiæ pugiles, qui sub immani Henrici Octaui impietate, dum se commentitium eiusdem Ecclesiæ caput, capite male sanus & actis dæmonis impulsu, constituerat, sibique ipsummet Petri Primatum temerario ausu vindicans, se Petri eiusdem in suo Regno locum, ac vices obtinere delirando iactabat: sub eius, inquam, impietate trucidari potius, quam Regis temeritati conniuere, & portentoso huiuscemodi capiti caput inflectere, imo capite potius plecti, quam insani hominis, vertex eiusdẽ Ecclesiæ caput agnoscere, ac eidem primatus honorem deferre maluerunt. Quis enim nesciat, innumeros plane martyrũ greges pro tuendo Apost. Cathedræ primatu tunc ex omni genere crudelissime mactatos fuisse, quorum omnium antesignani viriliter in acie perstiterunt Cardinalis Roffensis, & Thomas Morus, dignissimus alterius Thomæ Cãtuariensis Episcopi fidei æmulator, qui Petri obsequio, & Cathedræ eius cultui addictissimi semper fuerant; primates, inquam, totius nobilissimi Anglicani Regni, atque accerrimi insuper Petri Cathedræ propugnatores, de quibus hæc Baronius in suis ad Mart. Rom. notis: *Videre meruit seculum nostrum, hac etiam ex parte felicissimum, quamplurimos Thomas sanctissimos sacerdotes, aliosque nobilissimos viros Anglicanos, ampliori, licet dicere, martyrio coronatos, duplicisque tituli coronis auctos, cum non solum, vt Thomas, pro Ecclesiastica libertate, sed pro fide Catholica tuenda, restituenda, ac conseruanda nobilissimo martyrio occubuerint*. Hæc Baronius de præclarissimis Angliæ martyribus.

Henrici VIII Angliæ Regis se caput Ecclesiæ in suo regno constituentis insania.

Multi portentosum illud caput respuẽtes martyrio occubuere.

Antesignani martyrum illorum Card. Roffensis, & Thomas Morus.

Baron. in not. ad Mart. die 29. Decemb.

28 Porro Petri Cathedram vt suis Orthodoxi Patres scriptis, ita carminibus quoque certatim exornare præclari quique nominis Poetæ studuerunt. Inter quos Io. Baptista Mantuanus Carmelitani Ordinis hæc in eius obsequium, Romanos ipsos interpellans, aliquando cecinit:

Præclarissimi quique scriptores Cathedrã Petri præconijs celebrarunt.

Ite reuerentem solemni more Cathedram
Suspicite, antiquos ritus abolete deorum
Certantes olim quando regnabat Apollo.

Io. Bapt. Mantuanus.

Ambrosius item Nouidius in lib. Fastorum, quem Paulo III. inscripsit, condignis Cathedram hanc præconijs prosequi non destitit; sic enim Petrum in hac olim Cathedra sedentem, & supplici populorum obsequio exceptum in hæc plane verba describit:

Oscula dant pedibus, spectant, adeuntque sedentem,
Et sancta accipiunt prospera signa manu.
Itur ad hanc, coeunt sacro matresque virique
Oscula dant memores, suppliciterque colunt.

Ambr. Nouid. lib. 2. Fast.

Et plura idem prosequitur in Apostolicæ eiusdem Cathedræ laudem. Sed præ cæteris concinne magis Cathedram hanc Pierius Valerianus, qui sub Leone X. floruit, carminibus hisce illustrasse visus est, quæ nos in deuoti animi obsequium ex Torrigio excerpta, eidem Cathedræ venerabundi affigimus:

At surge tandem, surge, age; nam satis
Superque, natis Antiochi datum,
Hinc Christianum extare nomen
Sancte senex Galilæe Simon.
Quid hic moraris? quid teris otia?
Te iam Seleuci regia non capit,
Non Laodicææ feraces,
Aut Asiæ, Syriæque campi.

Franc. Mar. Torrig. in Vat Cryptis.

Maio-

Maiora iam te celebrem vocant
Momenta rerum; te Capitolium
Arcesque septem, te vniuersus
Orbis ad Imperium requirunt.
Cui nosse cæli numina Corpori
Inserta nostro est ante alios datum,
Arcana qui diuum expedita
Voce palam intrepide reueles.
Quæ nulli amando cedis, & impiger
Deuota morti pectora liberæ
Offerre, tortorem cruentum
Pro Domino impauidus subire.
Ergo hic docebis, quæ via, qui tenor
Vitæ supremos euehat ad Deos,
Mortale nil cognosse, amare
Quos superi docuere tantum.
Insanientem sic sapientiam
Demolieris, & scelera, & dolos,
Morumque, virtutisque veræ
Perpetuam hic statues Cathedram.
Nos hanc Sabæis vndique honoribus
Fusam quotannis deuenerabimur
Ad Templa Vaticanæ Romæ
Quæ pietas tibi dedicauit.
At tu tuis pro supplicibus Deum,
Cui semper astas assiduus comes,
Pacem, salubremque aërem ora
Auspicijs ineuntis anni.
Ne verberentur grandine vineæ,
Ne mentiatur fundus inaniter
Cultus, nec arua, agrosque iniqua
Sidera torruerint, faueto.

Hæc igitur sunt carmina, quæ hic vel obiter obsequentiũ pietati in Vaticanæ Cathedræ monimentũ delibare voluimus. Interim, studiose lector, dum hæc perlegis, remorantem in sacro itinere pedem excusato, & iam ad nostra reuertimur. At nunc reliquum est, vt ad Pontifices Maximos, qui in eadem Basilica sepulturæ traditi, eiusdem Petri in Pontificia Cathedra successores extitere, orationis stylum conuertamus.

CAP. VIII.

De summis Pontificibus sanctitate conspicuis ac cæteris in Vaticano apud B. Petrum quiescentibus.

1 Vm incomparandæ viri pietatis, ac sanctimoniæ Anacletus, vt opportunus Summorum Pontificum sepulturę locus pateret, Vaticanum, vt supra diximus, Cœmeterium ampliauerit, eorum pleriq; primæuis illis Ecclesiæ temporibus iuxta B. Petri Apost. Principis sepulchrum conditi fuere, quippe qui eiusdem & fidei, & Cathedræ consortium cælitus obtinuerant, vt scilicet *quos socios teneret Cælum* (quod alibi Gregorius Turonensis habet) *sepultorum hic corporum non separaret monumentum. Nihil enim* (Nazianzenus inquit) *eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina,* etsi demum hi, quorum cor vnum fuit, & anima vna, *sepulchro quoque vno, in eiusdem fidei testimonium*, vt Augustinus loquitur, *consocientur*. Hic tamen nonnullos excipere fas est, qui in varijs Cœmeteriorum cauernis peculiaria sepulchra sortiti sunt, vt suo infra loco demonstrabitur.

Pontifices Romani quorum corpora in Vaticano quiescunt.

Greg. Tur. 1. hist. Franc. 42. et de glor. cõf. c. 31.

Nazianz. or. 12 quæ est de pace.

Aug. de cura pro mortuis cap. vlt.

2 Quamplures item in porticu ante ipsam Basilicam, Christianæ humilitatis gratia, & alij demum in interiori eiusdem Basilicæ ambitu sua humari corpora voluere, ea nimirum parte, seu ala, quæ ad læuam est ingredientibus, idque ab eiusdem summitate vsque ad porticum, Pontificum propterea communi tunc vocabulo appellatam, vt Manlius quidem his verbis testatur: *Qui locus* (loquitur de Oratorio sanctorum Processi, & Martiniani in eadem naui sito) *tanta veneratione est habitus, vt vsque ad nostra tempora mulieres non intrarent locum illum. Nam in illo loco sunt sepul-*

Porticus Basilicæ Vatic.

Porticus Pontificum.

Manlius.

sepulturæ sanctorum Pontificum, & deinde per directum (scilicet per Porticum Pontificum) *& vsque ad Portam argenteam sunt aliæ sepulturæ sanctorum Pontificum, &c.* hæc ille. Tiberius quoque Alpharanus scriptum suis in monimentis reliquit, multa Pontificum corpora Pontificalibus ornata indumentis, tum ibi, tum apud sacram B. Petri Confessionem reperta fuisse, eo potissimum tempore, quando anno dominicæ Salutis 1544. eodem in loco pauimentum instaurari contigit. At nunc Summos Pontifices in hac sacra Basilica tumulatos nobis ex ordine recensentibus ab ipsomet B. Petro Apostolorum Principe enarrationis exordium desumendum est: Epitaphia insuper, quæ singulorum sepulchris apposita sunt, & quotquot ex Archiuio Vaticanæ Basilicæ, ex Petro Manlio, & ex antiquis Grutheri præsertim Inscriptionibus in vnum colligere potuimus, suis quæque locis inseremus.

Tiber. Alphar. de Eccl. Vat.

Multa Corpora Romanorũ Antistitum in Porticu Pontificũ reperta.

Petr. Manlius Gruth. de inscript. Vat. Basil.

Petrus igitur Apostolorum Princeps, & primus in ordine Romanorum Pontificum, cum gloriosum crucis patibulo sub Nerone affixus martyrium consummasset, anno Christi 69. die vero 29. mensis Iunij, in Vaticano Cœmeterio, vt supra vidimus, perhonorifice sepultus est, & inde victor in Cælum ascendens, totam Romanam Capitolij gloriam, victricibus ibidem corporis exuuijs depositis, in Vaticanum transtulit, atque inuexit.

S. Petrus Apostolorũ Princeps, & Romanorum Pontificum coryphæus.

S. Linus martyr, qui secundus post Petrum Dei Ecclesiam rexit, & sub Imperatore Vespasiano effuso sanguine viriliter pro Christo decertauit, anno 80. die 23. Sept. iuxta eiusdem B. Apostoli corpus in Vaticano sepelitur. Inde vero Ostiam eius translatum fuisse corpus Petrus in Catalogo his verbis testatur: *Et licet corpus eius primo in Vaticano sepultum, postea tamen à Gregorio Ostiensi Episcopo Ostiam translatum, & in Ecclesia maiori S. Laurentij reconditum.*

S. Linus.

Petr. in Catal. lib. 3. c. 10.

S. Cletus Pontifex, qui sub Domitiano martyrio coronatus fuit, anno Christi 93. die 26. April. iuxta B. Petri corpus, sepulchri pariter eiusdem consortio auctus, reponitur.

S. Cletus.

S. Anacletus Pontificalibus item infulis, ac martyrij palma conspicuus, sub Traiano Principe anno a Virginis partu 112. die 13. Iulij pro Christi fide interemptus, honorifice ibidem tumulatur.

S. Anacletus.

S. Euaristus, qui sub Hadriano Imperatore anno redempti orbis 127. die 26. Octob. martyrij palmam adeptus est, eodem excipiendus loco in Vaticanum infertur.

S. Euaristus.

S. Sixtus huius nominis Primus, inuictus pro Christo martyr sub Antonino Pio, anno Christi 142. die 6. Aprilis Beato Petro, ac cæteris Pontificibus appositus est. Verum Paschalis Papa Primus eum inde in oratorium a se extructum transtulit, prope maius eiusdem Basilicæ Altare, vt Anastasius in Paschalis vita testatur; quamuis alij, haud Sixti Papæ Primi corpus, immo potius Secundi, illuc translatum fuisse asserant: Anastasij tamen sententia probabilior videtur, quæ Petri etiam Manlij auctoritate fulcitur; cum eiusdem beati martyris Sixti Secundi corpus in Ecclesia ipsius nomini dicata, vtpote è Cœmeterio Callisti translatum, pia nunc fidelium veneratione colatur.

S. Sixtus I.

Anast. in Vit. Pasch. Papæ.

Petr. Manlius de Bas. Vat.

S. Telesphorus eodem sub Antonino martyr, anno salutis Dominicæ 154. die 5. Ianuarij apud S. Petrum pariter depositus in Christo quiescit; quemadmodum & quatuor reliqui Pontifices martyrio illustres, qui subsequuntur, nimirum.

S. Telesphorus.

S. Hyginus sub eodem Antonino, anno 158. die 11. Ianuarij.

S. Hyginus.

S. Pius sub Marco Aurelio, & L. Vero, anno 167. die 11. Iulij.

S. Pius.

S. Eleutherius sub Commodo, anno 194. die 26. Maij.

S. Eleutherius.

S. Victor sub Seuero, anno 203. die 28. Iulij.

S. Victor.

S. Fabianus sub Diocletiano Imperatore martyrij corona auctus anno Christi 253. die 20. Ianuarij, in Cœmeterio Callisti sepultus est, ex quo postmodum loco Paschalis Primus eundem transtulit, & in oratorio a se erecto, & supra a nobis descripto, vna cum beati Sixti Primi corpore recõdidit, quod Epitaphium sepulchro Sergij Secundi ibidem sepulti affixum testatur, de quo infra suo loco agemus.

S. Fabianus.

S. Leo Primus ob meritorum laudem, quibus in Ecclesia præfulsit, cogno-

S. Leo I. cognomento Magnus.

gnomento Magnus, qui primus item inter sanctos Pontifices non Martyres adnumeratur, anno 461. die xj. April. haud tamen iuxta S. Petrum vna cum alijs de more sepultus est, sed in Basilicæ eiusdem vestibulo, ante Secretarium, in postrema nimirum eiusdem vestibuli parte ad læuam ingredientibus, cuius tumulum ab Agnello Presbytero subinde exornatum fuisse Vegius arbitratus est, id opinandi argumentum ex tumulo quodam nactus, quem ipsius ætate fortuito post veteris Basilicæ apsidem reperiri contigit; vbi Vaticani adhuc Cœmeterij reliquiæ extabant. Porro ipsius Vegij verba sunt hæc: *Sed quod ad Cœmeterium Christianorum pertinet, reperti sunt in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos vnus dicatus Leoni Papæ: quod vbi comperit magister, qui operi illi diruendo præerat, statim id renunciauit Pontifici; Pontifexque tunc me illo ire iussit, cupiens quid esset, certius ex me intelligere. Porro ibi reperi tumulum alio marmoreo lapide coopertum, inscriptum quoque titulo vnicum versum huiusmodi:*

Vegius.

Tumulus marmoreus S.Leoni I. dicatus reperitur.

SALVO PAPA LEONE,
AGNELLVS PRESBYTER ORNAT.

Putarim autem hunc Agnellum fuisse aliquem chariorem eius, & secretiorem contubernalem, ac bonum virum, qui vltimum, quem debuit, talis ac tanti heri ossibus honorem exhibuit; reconditumque ab illo prius ibi corpus ipsius diu iacuisse crediderim, propter epigramma, quod dixi tumulo eius inscriptum. Nam certo constat à Sergio Papa diuina visione quadam monito postea ipsum translatum fuisse. Hæc Vegius.

4 Verumtamen tumulum istum, quem Vegius accurate describit, alterius cuiusdam viri sanctitate conspicui conditorium fuisse, quod deinde Agnellus Presbyter, Leone ipso adhuc viuente, exornauerit, illa verba vtique innuere, ac suadere videntur: SALVO PAPA LEONE. hac quippe formula veteres in Inscriptionibus plerumque vsi sunt, dum ij, quorum ibidem nomina prænotantur, adhuc inter viuos degerent, vt videre est in ea, quæ in Ecclesia S. Petri ad Vincula de Ioanne Papa II. viuente ijsdem fere verbis legitur: SALVO PAPA IOANNE, &c. Nisi quis forte asserere velit, eumdem tumulum è loco dimotum, vbi primum constiterat, à Sergio Primo illuc translatum fuisse, qui venerabile eiusdem S. Leonis corpus in oratorio ad dexteram maioris apsidis, prope S. Petri Aram collocauit: de cuius translatione hæc Anastasius in Sergio Primo: *Hic corpus B. Leonis probatissimi Patris, atque Pontificis, quod in abditis interioribus Secretarij prædictæ Basilicæ positum fuerat, sacra diligentius tumba in denominata Basilica publico loco, vt sibi fuerat reuelatum, reposuit, ac locum ipsum ornauit.*

Nomina vita adhuc superstitum quandoque tumulis olim inscribebantur.

Anast. in Sergio I.

Tres item sanctissimi Leones Summi Pontifices,

Secundus scilicet huius nominis,

Tertius, & Quartus eodem in oratorio conditi fuere, ibidemque anno Domini 1607. die 20. Maij, Paulo V. regnante feliciter adinuenti sunt, cum, eodem iubente Pontifice, simul beata quatuor eorumdem corpora in nouam pariter inferenda essent Basilicam. Tunc enim disiecto Oratorij ipsius Altari, sacra eorumdem trium corpora in arca tabulis marmoreis compacta intuentibus apparuere; alterum tamen ex his in lignea ibidem inclusa arcula repositum erat, quod beati Pontificis Leonis IV. extitisse, ab omnibus procul dubio existimatum est: hoc enim præ cæteris integrum magis, minusque labefactatum erat. Hanc subter vrnam lapidei interiectu pauimenti, & lignea altera arca reperta fuit ferreis quibusdam hastulis ab humo disiita, in qua S. Leonis Primi corpus omni quidem ex parte illibatum, ac ornamētis pontificalibus insignitum concludebatur; mitram nimirum, vt mos est, Beatiss. Pontifex in capite gestabat; satis ampla, quod antiqui cōsueuerāt, casula cooperiebatur, sub qua complicatæ item manus conspiciebantur; pallio insuper, quod Pontificiæ plenitudinem potestatis exhibet, in superiori parte circumcingebatur, cuius quidem sacri pallij reliquias cernere adhuc dabatur, ex duabus præsertim, quæ extabant, perexiguis rubri coloris crucibus, & ex acu item aurea eidem planetæ infixa, quæ eidem retinendo pallio inseruierat. Corpus autem longitudinis erat palmorum septem & trium palmi quadrantum. Quæ quidem sacratissima pignora post impēsum, vt par erat, venerationem

S. Leo II.
S. Leo III.
S. Leo IV.

Eorum corpora vbinam, & quando adinuenta fuerint?

Inuentio corporis S. Leonis I.

Quo habitu ac cultu ornatum appareret?

rationis cultum, simul eodem anno, die 27. Maij, velut quid haud vllo æquiparandum pretio in nouam Basilicam translata sunt, in superiori vtique extremo sacello, quod meridiem respicit, ibique in nobilissimo quodam affabre ex marmore elaborato, sacrisque historijs exsculpto sarcophago religiose condita fuere. Sancti Leonis I. nempe corpus in eadem arca lignea, quæ altera plumbea circumdabatur, aliorumque trium in arca cypressina, hastulis ferreis superposita, quo nimirum eorumdem ossa omni prorsus ex parte discreta, ac distincta a corpore S. Leonis Primi seruarentur. Ipsi autem sarcophago in plumbi lamina huiusmodi memoria apposita est.

Eadem in Basilicam nouã Vat. translata

Corporum SS. Quatuor Leonum Pontificum translationis monumentum.

CORPORA SS. LEONVM PRIMI, SECVNDI, TERTII, ET QVARTI SVMMORVM PONTIFICVM CONDITA IN PARTE DEXTERA BASILICÆ, AD LATVS MAIORIS ALTARIS PRINCIPIS APOSTOLORVM, SVB ARA VETERIS ORATORII, QVÆ SVPEREXTRVCTO PAVIMENTO TEGEBATVR. INDE PAVLI V. PONT. MAX. IVSSV EDVCTA EVANGELISTA PALLOTTVS TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA CARDINALIS CVSENTINVS, HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER SOLEMNI PROCESSIONE IN NOVVM TEMPLVM EXTVLIT, ET HAC SVB ARA, IN EADEM MERIDIONALI PARTE REPOSVIT XXVII. MAII DOMINICA INFRA OCTAVAM ASCENSIONIS MDCVII. PONTIFICATVS S.D.N. ANNO TERTIO.

Leonis I. præconia.

Die 11. April.

Attilam Italiæ vastationi imminentem regredi iubet

At vero Leonis Primi præclarissimi Pontificis præconia retexere, cum sole sint clariora, superfluum est; certe a Martyrologio Romano condigne illis verbis concelebratur: *Romæ S. Leonis Papæ & Confessoris, qui virtutum excellens meritis dictus est Magnus*. Hic iure quidem optimo Pater Patriæ appellari potest: Vrbem enim Romam, & Romanam Ecclesiam ab interitu vindicasse tunc potissimum visus est, quando *Rex Hunnorum Attila* (vt Acta eius ferunt) *cognomento Flagellum Dei, in Italiam inuadens, Aquileiam triennij obsidione captam diripuit & incendit: vnde cum Romam ardenti furore raperetur, iamque copias vbi Mincius in Padum influit, traijcere pararet, occurrit ei Leo, malorum impendentium misericordia permotus: cuius diuina eloquentia persuasum est Attilæ, vt regrederetur. Qui interrogatus a suis, quid esset, quod præter consuetudinem tam humiliter Romani Pontificis imperata faceret; respondit, se astantem quendam alium illo loquente sacerdotalis habitu veritum esse, sibi stricto gladio minitantem, nisi Leoni obtemperaret. Quare in Pannoniam reuersus est. Leo autem Romæ singulari omnium lætitia exceptus, paulo post inuadenti Vrbem Genserico, eademeloquentiæ vi, & sanctitatis opinione persuasit, vt ab incendio, infamijs, ac cædibus abstineret. Demum sanctissimus Pontifex in tribus Basilicis, Petri, Pauli, Constantini cameras extruxit, ædificauit monasterium vicinum Basilicæ S. Petri: sepulchris Apostolorum custodes adhibuit, quos Cubicularios appellauit*. Hæc ex lectionibus Breuiarij in laudem tanti Pontificis, qui Vaticanam Basilicam iugiter coluit, studioso lectori suggerere voluimus. Cui illud postremo loco adiungimus, Innocentij X. Pont. Max. iussu ad recolendam Apostolici viri memoriam in Vaticana Basilica Sacellum in eius honorem ad præsens aptari, vbi Equitis Alexandri Algardi Bononiensis manu, inter statuariæ artis sculptores primarij, in tabula marmorea idem Pontifex dum Attilæ occurrit ad liberandam Vrbẽ exculptus intuentium oculis exhibetur, & sacram Aram, sub qua eiusdem deinde corpus collocandum est, nobilissimæ instar picturæ splendide exornat.

Et Gensericũ Vrbem inuadentem ab incendio & cædibus cohibet

Sacellum ei iussu Innocẽtij X. in Basil. Vaticana erigitur.

S. Simplicius Papa, qui anno 483. die 2. martij meritis plenus decessit, in Basilicæ Vaticanæ Porticu iuxta Secretarium tumulatus est. — S. Simplicius.

S. Gelasius Secundus vir meritis ac sanctitate pollens anno Christi 496. die 21. Nouemb. eodem loco reponitur. — S. Gelasius II.

Anastasius quoque anno 498. die 21. Nouembris ibidem sepultus cæteris Romanis Pontificibus aggregatus est. — Anastasius.

S. Symmachus ob vitæ probitatem, ac virtutum merita spectatissimus ibidem anno 514. die 17. Iulij in basilicæ vestibulo humatus est. — S. Symmachus.

S. Hormisda cæteros inter Pontifices ob singularem vitæ sanctimoniam celebrandus anno 523. die 6. Augusti & ipse in Vaticano sepulturæ locum obtinuit. — S. Hormisda.

S. Ioannes Papa huius nominis Primus diro quidem carceri mancipatus, multisque ærumnis confectus Rauennæ sub Theodorico Rege decessit, anno 526. die 27. Maij. At eius corpus Romam — S. Ioannes I.

postea translatum, ad Vaticanam basilicam sepultura donatum est die 26. Iunij. Memoria haud vlla tamen extat, in qua potissimum Basilicæ Vaticanæ parte conditum sit. Quapropter tam de ipso, quam de cæteris, quorum peculiaris sepulturæ locus ignoratur, firmissime tenendum est, inter sanctorum, quæ supra recensuimus, Pontificum corpora, a fidelibus tumulata fuisse.

Felix IV.

Felix Quartus anno 530. die 12. Octob. intra sacrum eiusdem Ecclesiæ ambitum repositus est: cuius deinde tumulus huiusmodi fuit inscriptione nobilitatus:

Epitaphium Felicis IV.

Certa fides iustis Cœlestia Regna patere,
Antistes Felix quæ modo lætus habet.
Prælatus multis, humili pietate superbus,
Promeruit celsum simplicitate locum.
Pauperibus largus, miseris solatia præstans,
Sedis Apostolicæ crescere fecit opes.

Bonifacius II.

Bonifacius Secundus anno 531. die 17. Octob. in eadem Pontificum Porticu sepultus est; cuius sepulchro insculptum epitaphium hoc legebatur:

Epitaphium Bonifacij II.

Atria magnifici sunt membris plena sepulti
Sedis Apostolicæ Bonifacij Præsulis almi.

Manlius in Bonif. Papa II.

Quod quidem epitaphium in corrupto Manlij codice perperam Bonifacio Primo inscribitur. Ille enim via Salaria, non autem in Vaticano, vt in eodem præfertur titulo, & a nobis suo loco dicetur, conditus fuit.

Ioannes II.

Ioannes Secundus, cognomento Mercurius, anno 535. die 24. Iunij, in Vaticano cæteris Pontificibus appositus est. Cuius tumulum ab Agapito, qui ei in Pontificatu successit, huiuscemodi inscriptione prænotatum fuisse in antiquarum inscriptionum Appendice legitur:

Epitaphium Ioannis II.

In appendice Antiq. Inscr.

Mente pia viuens, Christi nutritus in Aula,
Et sola gaudens simplicitate boni.
Blandus in obsequijs, & puro plenus amore,
Pacificam vitam iure quietis agens.
Qui gratus populis, & celso dignus honore,
Sumpsisti meritis Pontificale decus.
Commissumque tibi pascens bonitate magistra
Seruasti cunctum sub pietate gregem.
Pro quo rite tuum venerans Agapetus honorem
Præstitit hæc tumulo munera grata tuo.

Qui nunc Antistes Romana celsus in Vrbe,
Sedis Apostolicæ culmina sacra tenet.

Baron. Annal. to. 7. an. 533.

Manlius tamen a Baronio relatus, eiusdem sepulchro epitaphium, quod sequitur, inscriptum fuisse tradit:

Aliud eiusdem Ioannis II. epitaphium:

Hic tumulus Vatis conseruat membra Ioannis
Ordine Pontificum, qui fertur iure secundus
Licet in extremis solers, fidusq; minister
Claruit, & primus iure Leuita fuit.
Missus ad Imperium vice Præsulis, extitit auctor,
Hunc memorant Synodus, Pontificisque thronus.
Cum titulus fidei vigilantia quanta regendi
Commissas animas, ne lupus hostis oues
Carperet admixtus, premeretue potentior, vnam
Iustitiam cunctos nixus habere pacem.
Prouidus, humanus, summus, verusque sacerdos
Nil temere, atque nimis pondere cuncta gerens.

S. Agapitus.

S. Agapitus, qui omni virtutum laude, ac sanctitatis gloria præcellens, Constantinopoli è vita decessit: haud aliorum sanctorum Pontificum in Vaticano quiescentium consortio priuari meruit. Eius etenim corpus Romam translatum in plumbea quadam arca anno 536. die 20. Sept. in Vaticanam Basilicam perhonorifice illatum est.

Vigilius.

Vigilius Pontifex, qui dum Romam Constantinopoli rediret, anno 555. vita functus est, ibidem pariter sepulturæ locum obtinuit: nam venerandum eiusdem corpus Romam translatum, primum quidem in Cœmeterio Priscillæ via Salaria; inde vero in Vaticano conditum est, vt Manlius ex maiorum traditione se accepisse refert; qui ipsius insuper sepulchrum iuxta Altare S. Siluestri in transuersa naui, & maximam iuxta aram extitisse commemorat.

Manl. in Vita Vigilij Papæ.

Pelagius I.

Pelagius huius nominis Primus anno 559. die 2. Martij, eodem Manlio teste, prope Secretarium sepelitur, qui nobile hoc eius tumulo epitaphium inscribit:

Manlius in Pelagio.

Epitaphium Pelagij I. Baron. Annal. to. 7.

Terrenum corpus claudant hæc forte sepulchra
Nil sancti meritis derogatura viri.
Viuit in arce poli cælesti luce beatus,
Viuit, & hic cunctis per pia facta locis.

Sur-

Surgere iudicio certus, dextramque tenentem
Angelica partem se rapiente manu.
Virtutum numeret titulos Ecclesia Dei,
Quos ventura vt † secula ferre queat.
Rector Apostolicæ fidei veneranda retexit
Dogmata, quæ clari constituere Patres.
Eloquio curans errorum schismate lapsos,
Vt veram teneant corda placata fidem.
Sacrauit multos diuina lege ministros,
Nil pretio faciens immaculata manus.
Captiuos redimens, miseris succurrere promptus,
Pauperibus numquam parta negare sibi.
Tristia participans, læti moderator opimus,
Alterius gemitus credidit esse suos.
Hic requiescit Pelagius Papa, qui sedit annos iiij. Menses x. Dies xviij. Depositus iiij. Nonas Martij.

Ioannes III. Ioannes Tertius anno 572. die 13. Iulij, in Vaticano deponitur;

Benedictus I. Benedictus Primus anno 577. die 31. Iulij, &

Pelagius II. Pelagius Secundus anno 590. die 5. Feb. sepulturæ pariter locum sortiuntur.

S. Gregorius Magnus. S. Gregorius Magnus admirandæ vir sanctitatis, cæterisque Pontificibus ob eximiam virtutum gloriam, ac meritorum prærogatiuam æquiparandus, dignissimum Romanæ Ecclesiæ lumen, ac singulare Romanorum decus, anno 604. die 12. Martij in Cœlum euolauit; cuius sacrum corpus assiduis studiorum & solicitudinum laboribus, nec non varijs infirmæ valetudinis incommodis, & podragræ doloribus attritum, ac pene consumptum, *ante Secretarium conditum fuit, intra Porticus columnas*, inquit Manlius, inde tamen a Gregorio IV. in Ecclesiam prope dictum Secretarium translatum, sub Altari reconditum est, quod nostra adhuc ætate iuxta Portam, Iudicii nuncupatam, visebatur: ibique cum in arca lignea repertum fuisset, anno 1606. die 8. Ianuarij, solemni pompa, vt tanti Pontificis merito par erat, in nouam Basilicam delatum, in sarcophago marmoreo depositum est, sub Altari, quod è Gregoriani sacelli conspectu cernitur, vbi Gregorij Nazianzeni corpus requiescit, quod quidem Deo disponente, haud peculiari mysterio caruisse credimus, vt bina nimirum hæc, & præclarissima Christiani orbis lumina, atque ipsius Ecclesiæ Doctores, alter Latinus, & Græcus alter, se inuicem benigne intra eiusdem Basilicæ ambitum complecterentur, & mutua addictissimi animi significatione ex ipsismet tumulis, vbi iacent, sese amice respicerent. Porro dignissimum tanto viro epitaphium a Ioanne Diacono huiuscemodi notis inscriptum est:

(Manlius in vit. S. Greg. Magni.)

(Sacrũ S. Gregorij Magni corpus vbinã depositũ fit.)

(Epitaphium S. Gregorij Magni.)

(Io: Diaconus in vit. S. Greg. Mag. l. 4. c. 69.)

Suscipe terra tuo corpus de corpore sumptum,
Reddere quod valeas viuificante Deo.
Spiritus astra petit, lethi nil iura valebunt,
Cui vita alterius mors magis ipsa via est.
Pontificis summi hoc clauduntur membra sepulchro
Qui innumeris semper viuit vbique bonis.
Esuriem dapibus superauit, frigora veste,
Atque animas monitis texit ab hoste sacris.
Implebatque actu, quicquid sermone docebat,
Esset vt exemplum, mystica verba loquens.
Anglos ad Christum conuertit mente benigna,
Sic fidei acquirens agmina gente noua.
Hic labor, hoc studium, hæc tibi cura, hoc Pastor agebas,
Vt Domino offerres plurima lucra gregis.
Hisque Dei consul factus lætare triumphis,
Nam mercedem operum iam sine fine tenes.

Huc vsque Io: Diaconus, qui immensas tanti viri de Ecclesia optime meriti laudes paucis verbis perstringere conatus est, & eiusmodi in eiusdem honorem sepulchrali lapide inscripto, ibidem eius olim monumentum fuisse testatur.

(Io. Diacon. loc. sup. citat.)

Hic requiescit sanctus Gregorius Papa, qui sedit annos 13. mens. 6. dies 10. depositus IV. Idus mart.

In eodem vero marmoreo sarcophago postremæ depositionis memoria plumbi laminæ hunc in modum insculpta fuit:

Titulus tumulo S. Gregorij Magni appositus.

SANCTI GREGORII MAGNI PAPÆ
PRIMI CORPVS EX ALTARI
S. ANDREÆ SITO IN RELIQVA IAM
COLLABENTE VETERIS ECCLESIÆ
PARTE, PAVLI PAPÆ V.
IVSSV MOTVM, ET IN NOVVM
TEMPLVM SOLEMNI PROCESSIONE
ILLATVM, SVB HAC ARA,
CASSA CYPRESSINA INCLVSVM
PILO MARMOREO COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE VIII. IANVARII,
DOMINICA INFRA OCTAVAM
EPIPHANIÆ, PONTIFICATVS EIVSDEM
S. D. N. ANNO PRIMO.

At ſanctiſſimo huic Pontifici, qui Pontificias Infulas ſanctitatis haud vllatenus æquiparandæ laurea illuſtrauit, cui Vrbs Roma, eiuſdem patria, & vniuerſus pariter Orbis terrarum, paternis ab eo officijs, ac beneficijs iugiter deuinctus, plurimum debet: nos quoque vna cum cæteris, & ex noſtris ſinguli nobiſcum, ſingulari eiuſdem patrocinio addicti multum debere fatemur: noſtra quippe Vallicellana Eccleſia, in qua quotidie diuini verbi ſemen adminiſtratur, S. Philippo Nerio Parente Optimo in primis adnitente, ſub Deiparæ Virginis, eiuſdemque S. Gregorij Magni, qui verbi dux extitit, titulo ab Alexandro Cardinali Mediceo, qui poſtmodum Leonis XI. nomine auctus, ad Pontificatus apicem euectus fuit, ſolemni ritu dicata eſt. Noſtra inſuper Oratorij Congregatio cum tutelarem hunc patronum ſe obtinere congaudeat, ſolemnis eiuſdem anniuerſaria dies apud nos quotannis recurrit. Cuius ſacris item reliquijs nobili argentea theca incluſis, pia Eminentiſs. Cardinalis Spadæ Albanen. Epiſcopi munificentia locupletati ſumus, quas ille ſolicite ad nos, dum adhuc Sedis Apoſtolicæ Nuncium apud Ludouicum XIII. Galliarum Regem ageret, publicis, vt par eſt, monumentis obſignatas in Vrbem tranſmittendas, & condigno ſubinde conditorio, ob impēſum erga Sanctiſſimum Pontificem pietatis, & erga Congregationem noſtram beneuolentiæ ſtudium, nullis parcens impenſis, includendas curauit. Memoratæ autem reliquiæ conſpicuam venerandi capitis partem exhibent; & iure quidem merito in Vrbe, quæ Orbis caput eſt, Beatiſſimi Gregorij caput, cui ſub columbæ ſpecie, vt Petrus Diaconus oculatus rei teſtis perhibet, Spiritus ſanctus, ad ſuggerenda, quæ ſcriberet, ſæpius inſediſſe viſus eſt; iure, inquam, merito caput hoc venerandum cunctis, & nunc præcipue nobis recolendum exhibetur. Nos vero deſcriptis hactenus in Apoſtolici viri laudem elogijs nequaquā contenti, alterum hunc, haud ſepulchralem, ſed triumphalis inſtar tituli ad perenne Gregoriani nominis monimentum noſtris hiſce paganis, immo ipſiuſmet Subterraneæ Romæ tabulis, quot notis, tot Beatiſſimi viri coronis, tot triumphis nobiliter excultum, ab ipſius nomine laudum præconia auſpicantes, inſculpimus.

Eccleſia Vallicellana S. Gregorio dicata eſt.

Patronus Tutelaris Congr. Oratorij de Vrbe.

Emin. Card. Spada de eiuſdem reliquijs ad Patres Oratorij de Vrbe miſit.

Spiritus S. ſub columbæ ſpecie Gregorio Magno ſcribenda ſuggerit.

Elogiū S. Gregorij Magni Pontificis.

O hoſpes! audis Gregorij nomen.
Ergo dum audis, dum legis nomen,
Omen augurare Pontificis.
Gregorius: ergo Vigilans, ergo Paſtor.
Terra futuro dedit nomen Pontifici,
Cælum homini, nomini detulit Pontificatum.
Hic Vrbem patriam habuit,
Futurus Vrbis, Orbis pariter, ac Patriæ pater.
Senatum abhorrens, & clauſtrum ambiens,
Se natum
Non Vrbis, ſed Orbis ſupremo Senatui,
Senatorum paci, bono Reipublicæ, ſaluti omniū
comprobauit
Conſtantinopolim Roma legatum miſit,
Volens, libens, gaudens
Exceptura redeuntem de legatione Pontificē.
Quippe
Ne tanti viri gloriæ theatrum,
altera Roma deeſſet.
Haud patriam ille agnouit
Pontificias infulas offerentem, ouantē, plaudentē
Domeſticos ratus hoſtes, ciues domeſticos,
Ne exoratus dignitatem acciperet,
Dignam in exoratus fugam arripuit.
Ne toti lateret mundo humilitas,
Humiles excogitauit latebras,
Non iam ciuis inter honores, at hoſpes, at hoſtis
Solus patrio è ſolo exiliens,
A longe patriam fugiens ſalutauit.
Quæ Gregorio haud Pontificatum deferre,
Sed conferre iniuriam, inferre exilium viſa eſt,
Fugiens, ſpeluncam receptaculum habuit,
Dū Romæ requirentis, gratulantis, excipiētis
Blandas cauet, timet, horret inſidias;
Nouum triumphandi genus,
Quod antiqua ſemel ſecula viderunt,
Dum Gregorius noua arte, haud de capta,
Sed

Sed de contempta Roma vel fugiendo triũphat,
Fuga sine exemplo, exemplum non sine fuga.
Cælum fugientem haud celat,
Immo latitantem prodit sub specu hominem,
Et igneæ columnæ indicio latentem
Suffulciendo orbi columnam indicat.
Tu columnam qui vides,
Herculeo Gregorianum maius opus,
Quod vides, arbitrare.
Quid dignum, quid magnum
Ibi inscriptum latet, si legis.
Audi, quid, Cælo teste, columna
vel obmutescens loquitur:
Huc vsq; Gregorius, non plus vltra mortales.
Maius est ipse miraculum, quam columna.
Hic vnus, dum meritas lue lueret
Roma scelerum pœnas,
Supplex abluere, diluere alienas
Proprijs lacrymis culpas non destitit,
Factus vere Dei, & hominum reconciliator.
Pauperes quotidie,
& Angelos item inter pauperes,
Commensales habuit pauperum Pater.
Et Pontificium thesaurum erogando,
Totum fecit pauperum esse patrimonium.
Anglos, quos Angelos appellabat,
Dũ pius, dũ lynceus trãsmisso Euãgelij lumine
Lustrat, illustrat, vere fecit Angelos,
Factus ipse Anglorum, Angelorum Apostolus.
Dum vnus præ omnibus, pro omnibus scribit,
Diuinæ columbæ oraculo, signo numinis
insignitus est.
Haud enim alio, quam Columbæ columba,
Et colũnæ colũna indicio cõmendari debuit.
Tam multa, tam magna, tam mira
Infirmus iugiter corpore, animo tamẽ vegetus
Fecit, scripsit, docuit, perfecit.
Vt nisi infirmus, haud constasse corpore
crederetur,
Qui totus fuisse spiritus credi potuit.
Lector, si plura vis nosse, quæ discas,
Si plura vis discere, quæ nescias,
Ex cognomento disce
Nil paruum
Sub Magno latere Gregorio.

His studioso lectori in Sanctissimi Pontificis laudem prælibatis, cætera prosequamur.

Sabinianus. Sabinianus spectatæ morum probitatis Pontifex in eadem Porticu iacet, anno 605. die 19. Februarij, hoc vtique epitaphio, teste Manlio, decoratus: *Manlius in Sabinian. PP.*

Epitaphium Sabiniani.

Hic hominũ vitia blando sermone remouit,
Nec culpis iudex, sed medicina fuit.

Bonifacius Tertius, anno 606. die 12. Nouembris in Vaticano pariter tumulatur. *Bonifac. III.*

S. Bonifacius huius nominis Quartus, vitæ integritate, ac meritorum gloria conspicuus, hic sanctorum Martyrum obsequio deditissimus, innumeris eorũdem corporibus è varijs Romæ Cœmeterijs in Pantheon translatis, vt diximus, antiquum superstitionis gentilitiæ templum in Deiparæ Virginis, & sanctorum omnium honorem dedicauit; demum plenus meritis cum migrasset ad Dominum, intra B. Petri Ecclesiam prope Rauenianam Portam, anno 614. die 31. Maij depositus est, in cuius tumulo hoc olim elogium legebatur: *S. Bonifac. IV.* *Baron. to. 8.*

Epitaphium S. Bonif. IV.

Vita hominum breuis est, hanc certa terminat hora,
Sed vitæ æternæ deinde paratur iter.
Quo non indecora, aut rursum peritura videtur,
Sed pulchrum atque decens iam sine fine manet.
Dic igitur, quid Mors stimulis agitaris iniquis?
Quid feris incassum? quid furibunda geris?
Commoda nulla tibi poterunt tua fata referre,
Nec prodesse potest impetus iste tibi.
Gregorij semper monita, atque exempla magistri,
Vita, opera, ac dignis moribus iste sequẽs.
Quo hic terræ reputans, sunt huius maxima vota,
Mittere ad astra animam, reddere corpus humo.
Saucia multiplici si quidnã membra dolore,
Rursus in antiquo puluere versa manẽt.
Quæ coniuncta animæ stabilito in corpore surgant
Ad vitam æternam te pereunte magis.
Sancta fides merito, vitæ clementia Patris
Spem certam hanc famulos iussit habere suos.
Hic requiescit Bonifacius iunior, qui sedit annos iij. Menses vij. dies xij. Depositus est vij. Idus Maij Imperante Domino Heraclio, anno eius v.

De eodem S. Bonifacio aliud huiusmodi epitaphium apud Manlium legebatur, quamuis ab eo perperam Tertio tribuatur: *Manlius de S. Bonif. PP.*

Gre-

Gregorio Quartus iacet hic Bonifacius almus;
Huius qui sedis fuit æquus Rector & ædis.
Tempore qui Phocæ cernens Templum fore Romæ,
Delubra cunctorum fuerant quæ Dæmoniorum,
Hoc expurgauit, Sanctis cunctisque dicauit,
Cuius natalis solemnia qui celebratis
Primis Septembris fert hoc lux quarta Kalendis.

Baron. to. 8. ann. 614.

Hoc idem Baronius in suis Annalibus refert, qui velut bene oculatus historicarum rerum arbiter, ac lynceus veritatis perscrutator, caute admodum lectorem monet, ex eo quod mensis September sepulchrali titulo inscribitur, non ad eiusdem obitum, sed ad diem, qua Summus Pontifex renunciatus est, referendum esse, quæ natalis vtique dies antiquitus dici, ac celebrari consueuit. Hoc ipsum epitaphium in Altari Bonifacij Papæ VIII. exaratum inspeximus, qui, dum in eo corpus eiusdem sancti Bonifacij Quarti recondidit, duo eidem epitaphio, quæ sequuntur, carmina addidit, nempe:

Octauus titulo hoc Bonifacius ossa reperta,
Hæc locat erecta Bonifacij nominis Ara.

Corpus S. Bonifac. IV. vbi nunc sepultū sit.

Reseratum autem fuit sanctissimi Pontificis Bonifacij sepulchrum anno 1603. die 21. Octob. vbi inuenta sunt eius ossa in duabus fictilibus ollis, & in vitreo quodam rotundo vase recondita. Quæ quidem omnia in nouum translata sunt Templum, ibidemque posita in arca cypressina, & sarcophago marmoreo sub Altari, quod est in apside, meridiem versus, eius memoria in plumbi lamina his notis inscripta:

Titulus tumulo S. Bonif. IV. inscriptus.

CORPVS S. BONIFACII PAPÆ QVARTI
EX ALTARI SITO IN VATICANA BASILICA
INTER PORTAS IVDICII, ET RAVENIANAM,
A BONIFACIO PAPA OCTAVO
EIVS NOMINI DICATO, ORNATO,
ET DOTATO, IN NOVVM TEMPLVM
PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV HONORIFICE TRANSLATVM,
HAC SVB ARA RITV SOLEMNI
COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS
HVIVS BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO MDCVI. DIE XVII. IANVARII,
PRIMIS VESPERIS CATHEDRÆ S. PETRI,
SEDENTE PAVLO PAPA V. ANNO PRIMO.

S. Deusdedit.

Deusdedit anno 617. die 5. Nouembris ad sanctum Petrum in Vaticano appositus est.

Bonifacius V.

Bonifacius Quintus anno 625. die 21. Octobris Vaticani item sepulchri vna cum cæteris Pontificibus consortium habere meruit, quorum virtutes studiose vir Apostolicus fuerat æmulatus; cui duo, quæ sequuntur epitaphia, tanquam nobilissima meritorum elogia, ab Honorio successore inscripta leguntur in antiquis Inscriptionibus nimirum:

Epitaphium Bonifacij V.

Antiq. inscrip. pag. 1165. Habetur apud Baron. to. 8. in Append.

Cur titulata diu torpuerunt iura sepulchri,
Et populi nullus perstrepuit gemitus?
Segnities, non culpa fuit, quicunque requiris,
Nam dolor inclausus plus lacerare solet.
Pande dolor gemitum, meritisque quiesce beatis,
Vt libeat summi gesta referre Patris.
Hic vir ab exortu Petri est nutritus ouili,
Sed meruit sancti Pastor adesse gregis.
Pura fides hominis votis mundata benignis
Exultat Christi cantibus hymnisonis.
Simplicitas sapiens, viuax solertia simplex,
Serpentina fuit simplicitate vigens.
Cumque quater denos compleret Presbyter annos,
Sera senectutis mens tamen alma fuit.
Culmen Apostolicum coluit tres ferme per annos,
Perfectum numerum terque quaterque gerens.
Hoc tibi pro meritis successor Honorius amplis
Marmore construxit munus epitaphij.

Item aliud.

Antiq. inscript. apud Baron. vbi sup.

Da mecū gemitum singulti Roma doloris
Plena Sacerdotis luctibus egregij.
Cur? quoniam deflere solet mens aclia pericli,
Plebsque orbata pijs insuper officijs.
Hic vir inaccessis tenuit contraria factis
Hæc documenta bonis moribus apta suis.
Mitis in aduersis positus, rebusque secundis,
Omnia grata ferens, aspera pressa terens.

Pra-

Præuenit, ne nata forent delicta viritim,
Orta tamen secuit cum pietate graui.
In commune bonus, Bonifacius inde vocatus,
Propria lucra putans publica subsidia.
Munificus, sapiens, castus, sincerus, & æquus,
Ista beatorum sunt pia suffragia.
Nam vidualis apex, pupillorumque phalanges,
Cæcorumque chorus dux tibi lucis erit.
Infremuit post fata suis mors saucia telis,
Respiciens meritum viuere posse virum.
Culmen Apostolicum, quinque, & bis mensibus annis
Rexit, & ad magni culmen honoris abit.

Honorius I. Honorius huius nominis Primus anno 638. die 12. Octob. cum vitæ cursum dignis operibus consummasset, Vaticano item tumulo pro suis meritis honoratus est. In cuius laudem in ijsdem antiq. Inscript. hi duo sepulchrales tituli inscripti recensentur:

Epitaphium Honorij I.

Antiq. inscrip in Append. pag. 1165. Habetur apud Baron. ibid.

Pastorem magnum laudis pia præmia lustrant,
Qui functus Petri hac vice sũma tenet.
Effulget tumulis nam Præsul Honorius istis,
Cuius magnanimum nomen, honorque manet.
Sedis Apostolicæ meritis nam iura gubernans,
Dispersos reuocat, optima lucra refert.
Vtque sagax animo diuino in carmine pollens,
Ad vitam Pastor ducere nouit oues.
Histria nam dudum sæuo sub schismate fessa
Ad statuta Patrum teq; monente redit.
Iudaicæ gentis sub te est perfidia victa,
Sic vnum Domini reddis ouile pium.
Attonitum patriæ solers sic cura mouebat,
Optata vt populis esset vbique quies.
Quem doctrina potens, quem sacræ regula vitæ,
Pontificum pariter sanxit habere decus.
Sanctiloqui semper in te cõmenta Magistri
Emicuere tui, tanquam fœcunda nimis.
Namque Gregorij tanti vestigia iusti,
Dum sequeris cupiens, & meritumque geris
Æternæ lucis Christo dignante perennem
Cum Patribus sanctis posside iamq; diem.
His ergo epitaphijs merito tibi carmina solui,
Quod Patris eximij sim bonus ipse memor.

Item aliud.

Antiq. inscrip. apud Baron. vbi sup.

Quis mihi tribuat, vt fletus cessent immensi,
Et luctus animæ det locum vera dicenti,
Licet in lacrymis singultus verba erũpant,
De te certissime tuus discipulus loquor.
Te generositas minister Christi parentum,
Te munda actio Thomas monstrabat honestum,
Tecum virginitas ab incunabulis vixit,
Tecumq; veritas ad vitæ metam permansit.
Tu casto labia pudica verba promebas,
Tu patiens iam parcendo pie docebas
Te semper sobrium, te recinebamus modestum
Tu tribulantum vera consolatio verax.
Errore veteri diu Aquilegia cæca
Diffusam cælitus rectam dum renueret fidem,
Aspera viarum ninguidosij montiũ calles
Calcans indefessus glutinasti prudẽs scissos.

Hi pariter, quos modo subteximus, inter alios summos Pontifices sepulturæ locum in Vaticana Basilica sortiti sunt: nempe,

Seuerinus anno 639. die 2. Augusti. Seuerinus.
Ioannes Quartus, anno 642. die 12. Octobris. Ioannes IV.
Theodorus, anno 649. die 14. Maij. Theodorus.
Eugenius Primus, anno 655. die 2. Iunij. S. Eugenius I.
Vitalianus, anno 669. die 27. Iunij. S. Vitalianus.
Adeodatus, anno 676. die 26. Iunij. Adeodatus.
Donus, anno 678. die 11. Aprilis. Donus.
Agatho, anno 682. die 10. Ianuarij. S. Agatho.

Cuius tumulo epitaphium huiusmodi in Antiquit. Inscription. insculptum legitur:

Inscriptio sepulchralis S. Agathonis Papæ. Antiq. inscrip. pag. 1166. Habetur apud Bar. ibid.

Pontificalis Apex virtutũ pondere fultus
Vt iubaris radiat, personat vt tonitrus.
Quæ modo hoc peragit doctrinæ fomes & actor,
Format enim gestis, quos docet eloquijs.
Dum simul æquiparat virtus, & culmen honoris,
Officium decorat moribus, arte gerit.
Præditus his meritis Antistes summus Agatho,
Sedis Apostolicæ fœdera firma tenet.

En

Et pietas, et prisca fides, insignia Patrum
Intemerata manent vestibus alme tuis.
Quos vero numeris morum documenta tuorum
Formula virtutum dum tua vita foret.

S. Leo II. — S. Leo Secundus miræ innocentiæ, ac sanctitatis exemplar, cum meritis cumulatus anno 684. die 28. Iulij migrasset ad Dominum, Vatic. Basilicæ gloriam apud S. Petrum depositus auxit. Eius autem corpus in Oratorio, de quo supra, cum tribus aliis sanctissimis eiusdem nominis Pontificibus humatum est.

S. Bened. II. — S. Benedictus Secundus, in benedictionibus dulcedinis a Domino præventus, & ad cælestia præmia euocatus anno 685. die 7. Maij, apud Vaticanum B. Petro consociari meruit. Cuius sepulchralis urna hac inscriptione decoratur:

Epitaphium S. Bened. II. [illegible]

Magna tua Benedicte Pater monumenta relinquis
Temporum tuorum, decus atque ardor
Fulgentis et fidei, meritis splendore coruscus,
Plura licet exigua tempora sede fuerint.
Cuncta Sacerdotum præstantia munia complens,
Et quo cuique boni claruit, vnus habes.
Quinque autem a parua mentis ratione prius auctus
Iure Patrum solium Pontificale foues.
Non hic ambitio auari, non prælati honoris,
Inditus est fructus, quam commeruit bonus.
Et cum sidereas Christi regis agmina Pastor,
Perpetue salutis præmia cæli geres.

Ioannes V. — Ioannes Quintus, anno 686. die 2. Augusti.

Conon. — Et Conon, anno 687. die 21. Octobris sepulcri locum ad Vaticanum obtinuere.

S. Sergius I. — S. Sergius Primus inter quidem optimos primos inter Romanæ Ecclesiæ Pontifices ob singularis vitæ specimen, ac probitatis exemplar suspiciendus, cum in Domino obdormisset, inter Argenteam Portam, & Ravennatem, eandem intra Ecclesiam sepelitur anno 701. die 9. Sept. Huiusmodi autem, ut Manlius refert, sepulchrali elogio decoratus est:

Epitaphium S. Serg. I. [illegible]

Limina quisquis adis Petri metuenda beati,
Cerne pij Sergij, excubiasque Patris.
Culmen Apostolicæ sedis is iure paterno
Electus tenuit, ut Theodorus obit.
Pellitur Vrbe Pater, pulsusque fatore Iniquo,
Romuleusque greges dissipat ipse lupus.
Exul erat patria septem volventibus annis,
Post populi multis Vrbe redit precibus.
Suscipitur Papa, sacratur sede recepta
Gaudet, amat Pastor agmina cuncta simul.
Hic vir doctor sanctorum fidei fulgor
Romanæ Ecclesiæ, iudiciisque Patrum.

Ioannes VI. — Ioannes Sextus, anno 705. die 11. Ianuarij in Vaticano sepelitur.

Ioann. VII. — Ioannes Septimus cum e viuis decessisset, eius corpus ante Altare oratorij, quod ipse ad honorem B. Virginis erexerat, prope Portam, Guidoneam nuncupatam, dextra intrantibus, anno 707. die 18. Octobris conditum est.

Sisinnius. — Sisinnius, anno 708. die 7. Februarij in Vaticano tumulatur.

Constantinus. — Constantinus Primus, anno 714. die 9. Aprilis ad sanctum Petrum sepulturæ traditur.

S. Gregor. II. — S. Gregorius Secundus cum sanctissime Dei Ecclesiam administrasset, nulli prædecessorum Pontificum pietatis ac religionis studio secundus, post vitæ cursum feliciter peractum cæteris Romanis Pontificibus singulari laudum præconio, in Pontificum Portico nuncupata, anno 731. die 11. Februarij appositus est.

S. Greg. III. — S. Gregorius Tertius prædecessoris sui vestigia æmulatus, eiusdemque virtutum flores vna cum nomine ac Pontificatu consecutus, postquam extremum vitæ diem obiisset, anno 741. die 28. Nouemb. intra eandem S. Petri Basilicam monumento consignatur. Cui huiusmodi titulus inscriptus est:

TERTIVS HIC PAPA GREGORIVS EST TVMVLATVS.

S. Zacharias. — S. Zacharias Pontifex, insigne Sacerdotis ac Prophetæ nomen, quod præseferebat, suis quoque meritis dignissime cumulans, vocatusque ad Dominum in Pontificum Portico anno 752. die 14. Martij reponitur.

Stephanus II. — Stephanus Tertius, qui Secundus etiam dictus est, indidem anno 757. die 26. Aprilis hoc inscripto titulo sepelitur:

SVBIACET HIC STEPHANVS ROMANVS PAPA SECVNDVS.

S. Pau-

S. Paulus I. S. Paulus Primus Apostolici nominis & zeli pariter apostolici vna cum nomine hæres, cum Pontificale munus digne ac laudabiliter obijsset, laborum mercedem a Deo recepturus, euolauit in Cælum; & ob honorem, quem Apostolo Paulo iugiter ac impense detulerat, primus in Basilica S. Pauli, apud quam pariter obierat, anno 767. die 29. Iunij sepeliri se voluit: verum tribus postmodum mensibus elapsis in Vaticanum translatus, in Oratorio, quod ipse prope altare maius erexerat, honorifice conditus fuit.

Stephan. IV. Stephanus Quartus, qui etiam Tertius dictus est, anno 772. die prima Februarij ad S. Petrum deponitur.

Adrianus I. Adrianus Primus admirandæ vir integritatis, meritisque refertus, post absolutum huius vitæ curriculum anno 795. die 26. Decembris in Vaticanum infertur: eius autem corpus in Oratorio depositum est, quod ipsemet viuens in transuersa naui, ad apsidis dexteram, prope Altare maius construxerat, vbi a Carolo Magno sepulchralis loco tituli huiusmodi laudum præconio apud posteros celebratus est:

Inscriptio sepulchro Adriani primi affixa. *Apud Baron. to. 2. an. 795.*

Hic Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Hadrianus requiem Papa beatus habet.
Vir, cui vita Deus, pietas lex, gloria Christus,
Pater Apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus iam gente parentum,
Sed sacris longe nobilior meritis.
Exornare studens deuoto pectore Pastor,
Semper vbique suo templa sacrata Deo.
Ecclesias donis, populos & dogmate sancto
Imbuit, & cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus,
Et pro plebe sacris peruigil in precibus.
Doctrinis, opibus, muris erexerat arces,
Vrbs caput orbis honor inclyta Roma tuos.
Mors cui nil nocuit, Christi quæ morte perempta est,
Ianua sed vitæ mox melioris erat.
Post patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi,
Tu mihi dulcis amor: te modo plango Patrem.
Tu memor esto mei; sequitur te mens mea semper,
Cum Christo teneas Regna beata poli.
Te clerus, populus magno dilexit amore,
Omnibus vnus amor, optime Præsul, eras.
Nomina iungo simul titulis, clarissime, nostra;
Hadrianus, Carolus; Rex ego, tuque Pater.
Quisque legas versus, deuoto pectore supplex,
Amborum, mitis dic, miserere Deus.
Hæc tua nunc teneat requies, charissime, membra,
Cum sanctis anima gaudeat alma Dei.
Vltima quippe tuas donec tuba clamet in aures;
Principe cum Petro surge videre Deum.
Auditurus eris vocem, scio, Iudicis almam:
Intra nunc Domini gaudia magna tui.
Tum memor esto tui nati, Pater optime, posco,
Cum Patre, dic, natus pergat & iste meus,
O pete regna Pater felix cælestia Christi,
Inde tuum precibus auxiliare gregem.
Dum sol ignicomo rutilus splendescit ab axe.
Laus tua, sancte Pater, semper in orbe manet.
Sedit beatæ memoriæ Hadrianus Papa An. xxiij. mens. x. D. xvij. obijt vij. Kal. Ian.

S. Leo Tertius vigilantissimus vtique inuictique animi Pontifex, cum singulari prudentia ac pietate Romanæ Ecclesiæ Pontificatum administrasset, & cultum Vaticanæ Basilicæ summopere dilexisset, ac promouisset, vt etiã reliquarum Vrbis Ecclesiarum, clarus meritis, anno 816. die 12. Iunij obdormiuit in Domino. Cuius venerandum corpus apud Primum & Secundum eiusdem nominis sanctos Pontifices depositum est; & vna cum eisdem deinde ampliorem in locum, vt iam diximus, cultu, quo tantorum virorum meritis par erat, translatum est. Si quis res gestas tanti Pontificis assequi cupit, Baronium in suis annalibus consulat, eius laudes luculento sermone perorantem. S. Leo III.

Stephanus Quintus, qui Quartus dictus est, anno 817. die 24. Ianuarij ad S. Petrum tumulatur. Stephanus V.

Paſchalis I. Paſchalis Primus, anno 824. die 14. Maij ibidem.

Eugenius II. Eugenius Secundus anno 827. die 11. Auguſti eodem loco.

Valentinus. Valentinus eodem anno 827. in Vaticanum infertur.

Gregor. IV. Gregorius Quartus anno 843. ibi pariter deponitur.

Sergius II. Sergius Secundus Pontifex huius nominis laudatiſſimus ob virtutum, quæ præſerebat, inſignia, anno 847. die 12. Aprilis in Vaticanæ Baſilicæ Oratorio ponitur, quod a Paſchale Primo ædificatum fuerat, & vbi ipſe vna cum ſanctis Sixto, & Fabiano Summis Pontificibus, vt ſupra diximus, ſepulturæ locum obtinuerat. Eius autem tumulo epitaphium huiuſmodi inſculptum legebatur, quod præcipuarum tanti Pontificis laudum ſeriem, ac præconium legentibus præfert:

Epitaphium Sergij II. Pontificis.

Sergius en iunior Præſul, & plebis amator
Hoc tegitur tumulo, qui bene pauit oues.
Spes patriæ, mundique decus, moderator opimus
Diuinis monitis non fuit ille piger.
Romanos Proceres non tantum famine verbi,
Rebus & humanis nocte dieque fouens.
Vtque Leo ſanctus, Damaſus quoque Papa benignus,
Hic ritũ tenuit, inſtituitque gregem.
Egentum ſemper ſtuduit recreare cateruam
Proque poli vt caperet cælica regna libens.
Iam iam pro tãto tundamus pectora pugnis,
Paſtore amiſſo, viuat vt axe poli.
Nectitur ecce pijs Fabiano, & compare Xiſto
Præſulibus, quorum ſpiritus aſtra tenet.

S. Leo IV. S. Leo Quartus digniſſimus prædeceſſorum ſuorum huius in Pontificatu nominis ſucceſſor, qui optime Apoſtolico munere perſunctus, & de vniuerſa Eccleſia meritus, anno 855. die 17. Iulij in pace requieſcens, in Oratorio Sergij Papæ Primi depoſitus; inde cum alijs eiuſdem nominis Pontificibus tranſlatus eſt.

Vrbs Leonina à Leone IV. condita. Sed quoniam opportuna hic tanti Pontificis mentio incurrit, haud ſilentio obuoluendum eſt anno 848. ab eodem S. Leone Quarto Leoninam Vrbem conditam fuiſſe, & intra Vrbis ambitum, mœnijs extructis, ac propugnaculis aduerſus barbarorum irruptiones ædificatis, ſepulchrum S. Petri, ac Vaticanam Baſilicam, cuius gloriæ addictiſſimus fuit, concluſam fuiſſe, vt Anaſtaſius Bibliothecarius his verbis fidem facit: *Prædictam ciuitatem, quæ a proprio conditoris ſui nomine Leoniana vocatur, iuſſit circuiri.* Anaſt. Bibl. in vit. Leonis. Et Cardinalis Bellarminus idem narrat: *Anno 848. Vrbem Leoninam condidit aduerſus irruptiones Saracenorum; ita Baſilica S. Petri, quæ extra Vrbem erat, intra Vrbem eſſe cœpit.* Extant vero vſque adhuc muri, ac mœnia haud obſcura vigilantiſſimi eiuſdem Pontificis monimẽta, Muri Vrbis Leoninæ. quibus totum ſpacium, quod ab Hadriani mole vſque ad Vaticanum Templum longe lateque protenditur, ad munimentum loci concluſum eſt, & vſque ad annum 1634. cum inſtaurari contigit, titulus a S. Leone inſcriptus legebatur:

Titulus muris Vrbis Leoninæ inſcriptus.

CIVITAS LEONIANA TEMPORIBVS
DOM. LEONIS PP. HANC PAGINE
ET DVAS TVRRES
SINE MILITIA CONSTRVXIT.

Extabat autem præmemoratus hic lapis inter duas turres, nobiliſſimus recolendæ antiquitatis index: vbi lectori adnotare licet, quod vox *Pagine* in eodem inſcripta lapide, propugnaculum deſignare videtur. Alius ſimilis lapis in via, quam vulgo *Longaram* dicunt, iuxta Eccleſiam S. Iacobi in *Septimoriano*, ſiue ſub Iano, vel ſub Ianiculo, extabat, in quo hæ inſculptæ notæ legebantur:

HANC TVRREM, ET PAGINE VNA
FACTA A MILITIÆ CAPRATORVM
TEMP. DOM. LEONIS QVAR.
EGO AGATHO CI...

Ne tantæ vero rei memoria deperiret, Vrbanus VIII. dum muros quoſdam vetuſtate collabentes inſtauraret, geminas has inſcriptiones in proſpectu porticus a Pio IV. erectæ, in area S. Petri affigendas præcepit, hoc vtique titulo nobilitatas:

Inſcriptio muris Ciuitatis Leoninæ ab Vrb. VIII. inſtauratis affixa.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
GEMINAS HASCE INSCRIPTIONES
QVÆ OLIM A S. LEONE IV.
IN LEONIANÆ VRBIS MONIMENTIS
POSITÆ FVERANT
EX OBSCVRIORIBVS LOCIS
HVC TRANSTVLIT
ANNO SAL. MDC.XXXIV.

Illud

Illud addimus, quod olim supra portam Leonianam, quæ alio interdum vocabulo porta S. Petri dicebatur, hæc carmina legebantur, quæ ex peruetusto quodam manuscripto in optimi Pontificis laudem hic nobis recensere visum est:

Inscriptio quę supra portam Leonianam olim legebatur.

Qui venis, ac vadis, decus hoc attende viator.
Quod quartus struxit nunc Leo Papa libens.
Marmore præciso radiant hæc culmina pulchra,
Quæ manibus hominum facta decore placent.
Cæsaris inuicti, quod isthic cernis honestum
Præsul tãtum, quod tempore gessit opus.
Credo malignorum sua numquam bella nocebunt,
Neue triumphus erit hostibus vltra suis.
Roma caput orbis, splendor, spes aurea Roma
Præsulis vt monstrat en labor alma tui.
Ciuitas hæc à Conditoris sui nomine Leonina vocatur.

His plane verbis huiusmodi inscriptio concludebatur: cui & alteram studioso lectori contemplandam subtexere voluimus, quæ marmori olim supra portam Castri S. Angeli, quæ Porta Æneã dicebatur, & S. Petrum respiciebat, his notis exculpta suspiciebatur:

InscriptioPortæ olim Æneæ insculpta.

Romanus, Francus, Bardusque viator, & omnis
Hoc qui intendit opus, cantica digna canat.
Quod bonus Antistes quartus Leo rite nouauit
Pro patriæ, ac plebis ecce salute suæ.
Principe cum summo gaudens Lotharius heros
Perfecit, cuius emicat altus honor
Quod veneranda fides nimio deduxit amore
Hoc Deus omnipotẽs præferat arte poli.
Ciuitas Leoniana vocatur.

Munimenta ac propugnacula Vrbis Leonianæ. *Grimald. in M.S.Vat.Bas.*

Porro quam bene instructa fuerint mœnia, & Vrbis propugnacula, quæ S. Leo exædificauit, Grimaldus his verbis expressit: *Habebat turres magnas, & validas 44. è quibus hodie quatuor tantum supersunt, cum propugnaculis, siue merlis 444. à Nicolao Signorile descriptis in Cod. antiquo Biblioth. Vat. n.* 3851. Multis præterea turribus Romanam Vrbem communiuit, sed duabus præcipue iuxta Portuensem portam ad ipsam Tyberis oram propter Saracenorum periculum, & salutem Romanæ Vrbis, vt Anastasius Biblioth. his verbis scribit: *Ipsas igitur duas turres non solum lapidibus, sed etiam ferreis muniri curauit catenis, quatenus, si necessitas fuerit, per eundem locum nulla nauis valeat transire.* Cuius rei memoria in pariete ad Tyberis ripam extabat, cum sub Gregorio XIII. propugnaculum vetustate collapsum instaurari contigit: tunc enim Siluius Antonianus postea S.R.E. Cardinalis hæc marmori inscripsit:

Binas turres ad portam Portuensem S. Leo IV. excitat.

Inscriptio Propugnaculi Leoniani à Greg. XIII. restituti.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII.
PONT. MAX.
S. P. Q. R. PROPVGNACVLVM HOC
CONTRA BARBARORVM IMPETVS
A D. LEONE IV. PONT. MAX.
IAM PRIDEM REFECTVM,
AC POSTEA VETVSTATE COLLAPSVM
FIRMIVS RESTITVIT.
CAMILL. RVSTICO, VINCENT. PARENTIO,
FABRITIO VRSINO
COSS.

Hæc in S. Leonis Papæ IV. memoriam vel obiter prælibasse sufficiat.

Benedictus Tertius anno 857. die 16. Februarij in Porticu prope Argenteam portam nobili hoc insignitus titulo sepelitur: Benedict. III.

Epitaphium Benedicti III. *Petr. Mall.*

Quisquis huc properas Christum pro crimine poscens,
Quam lacrymis dignus sit, rogo disce, locus!
Hac gelida Præsul Benedictus membra quiete
Tertius en claudit, quæ sibi reddat humus.
Quodque foret tectus seruat sub tegmine saxi
Indignum sanxit se sociare pijs.

Nicolaus Primus, anno 867. die 13. Nouemb. in eadem Porticu iuxta portam Iudicij conditus est: vbi huiusmodi titulus in quibusdam Manlij codicibus Nicolao Secundo perperam inscriptus legebatur: Nicolaus I.

Epitaphium Nicolai I. *Apud Baron. to. 11. an. 867.*

Conditur hoc antro sacræ substãtia carnis
Præsulis egregij Nicolai, dogmate sancto,
Qui fulsit cunctis, mundumque repleuit, & Vrbem,
Intactis nituit membris, castoque pudore.
Quæ docuit verbis, actuque peregit opime.
Sidereæ plenus mansit doctusque sophiæ,
Cælorum claris, quæ seruat regna triũphis,
Vt regnet solijs procerum per secula natus.

Adrian. II.

Adrianus Secundus anno 872. die prima Nouembris ibidem cæteros inter Pontifices ad diem nouissimum tumulo deponitur.

Ioannes VIII.

Ioannes Octauus, anno 882. die 15. Decemb. prope Iudicij portam, in eadem Vaticanæ Basilicæ Porticu sepultus hoc nobili epitaphio decoratur:

Epitaphium Ioannis VIII. Petr. Manl. habetur apud Baron. to. 10. an. 882.

Præsulis Octaui requiescunt membra Ioannis
Tegmine sub gelido marmorei tumuli.
Moribus, vt paret, fulsit, qui mente beatus
Altisonis comptusq; actibus & meritis.
Iudicij custos mansit, pietatis amator,
Dogmatis & veri plurima verba docens.
De segete ac Christi pepulit zizania sæpe,
Multaque per mundum semina fudit ouans.
Prudens & doctus verbo, linguaq; peritus,
Solertem sesque omnibus exhibuit.
Et nunc cælicolas cernit super astra phalanges,
. . . .

Marinus I.

Marinus Primus, anno 884. die 18. Ianuarij ad S. Petrum conditur.

Adrian. III.

Adrianus Tertius anno 885. die 9. Martij ibidem.

Stephan. VI.

Stephanus Sextus, dictus Quintus anno 891. die 21. Maij in eadem Vaticana Porticu cum huiusmodi epitaphio sepulturæ mandatur:

Epitaphium Stephani VI.

Accedis quisquis magni suffragia Petri
Cælestis Regni poscere clauigeri.
Intentis oculis, compuncto corde locellum
Conspice perspicuum, quo pia membra iacent.
Hic tumulus Sexti sacratos cōtinet artus
Præsulis eximij Pontificis Stephani.
Bis ternis annis populum qui rexit & Vrbem,
Et gessit Domino quæ fuerant placita.
Suscepit tellus consumptū puluere corpus,
Æthera sed scandit spiritus almus ouās.
Vnde peto, cuncti venientes dicite fratres:
Arbiter omnipotens da veniā Stephano.

Formosus. Romanus.

Formosus, anno 898. die 14. Dec. Et Romanus, anno 901. eodem loco sepulturæ donantur.

Theodor. II.

Theodorus Secundus eodem anno, ibidem.

Ioannes IX.

Ioannes Nonus, anno 905. ante portam Guidoneam in Vaticano conditur, cui ad immortalem præclari viri memoriam, huiusmodi inscriptio apposita est:

Epitaphium Ioannis IX. Petr. Manl. apud Baron. to. 10. an. 905.

Ecclesiæ specimen, clarissima gemma bonorum,
Et mundi Dominus hic iacet eximius.
Ioannes meritis qui fulsit in ordine Nonus,
Inter Apostolicos quem vexit Altitonās.
Concilijs docuit ternis qui dogma salutis
Obseruare, Deo munera sacra ferens.
Tēporibus cuius nouitas abolita mali est,
Et firmata fides, quam statuere Patres.
Qui moriturus eris, lector, dic: Papa Ioannes
Cum sanctis capiat Regna beata Dei.

Bened. IV.

Benedictus Quartus, anno 907. eadem in Porticu huiusmodi insignitus epitaphio deponitur:

Epitaphium Bened. IV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10 an. 907.

Membra Benedicti hic Quarti sacrata quiescunt
Pontificis magni, Præsulis eximij.
Qui merito dignus Benedictus nomine dictus,
Cum fuerit largus omnibus atque bonus.
Huic generis decus, & pietatis splendor opimus
Ornat opus cunctum, iussa Dei meditās.
Prætulit hic generale bonum lucro speciali,
Mercatus cælum cuncta sua tribuit.
Despectas viduas, necnon inopesque pupillos
Vt natos proprios assidue refouens.
Inspector tumuli compuncto dicito corde:
Cum Christo regnes, ô Benedicte, Deo.

Christophor.

Christophorus Pontifex, qui ab Apostolicæ sedis throno, quem occupauerat, vi exturbatus, in claustrum, tanquam in securitatis sinum, ac felicioris vitæ portum, se recipere compulsus, Manlio, ac Baronio testibus, post mortem in hac Basilica conditus, hac plane inscriptione designatus est:

Manl. lib. rerū antiq. Vat. Bas. Bar. an. Chr. 908.

Hic pia Christophori requiescunt membra sepulti.

Sergius III.

Sergius Tertius, anno 910. ad sanctum Petrum defertur.

Anastas. III.

Anastasius Tertius, anno 912. in Vaticana basilica de more humatur, in cuius laudem hoc nobile epitaphium exaratum legitur apud Manlium:

Epitaphium Anastas. III. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an 912.

Vatis Anastasij requiescunt membra sepulchro,
Sed nunquam meritum paruula claudit humus.
Rexit Apostolicam blando moderamine sedem,
Tertius existens ordine Pontificum.

Ad

Ad Christum pergens, peccati vincula sperat
Omnia clementer soluere posse sibi.
Vndiq; currentes huius ad limina Templi,
Vt præstet requiem poscite corde Deum.

Pontifices, qui hic ex ordine subsequuntur, apud Vaticanum pariter sepulchro donati, cæteris Pontificibus aggregati sunt:

Landus. Landus eodem anno 912.

Leo VI. Leo Sextus, anno 929.

Steph. VIII. Stephanus Octauus, anno 931.

Leo VII. Leo Septimus, anno 939.

Stephan. IX. Stephanus Nonus, anno 943.

Martinus II. Martinus Secundus anno 946.

Leo VIII. Leo Octauus, anno 965.

Benedict. V. Benedictus Quintus, dictus Sextus, anno 979.

Ioannes XIV. Ioannes Decimusquartus, anno 985. in Porticu Vaticana apud Ioannem VIII. huiusmodi sepulcrali titulo inscripto deponitur:

Epitaphium Ioannis XIV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 985.

Præsulis eximij hic requiescunt membra Ioannis,
Extiterat dictus qui antea quippe Petrus.
Sedem Papiæ blando moderamine rexit.
Imperatori Othoni dulcis fuit, atque præclarus,
Commissum populum Romanum moribus ornans
. . . .
Eloquio cunctis, præsertim dulcis amicis,
Subiectis placidus, pauperibusque pius.
Defunctus est Ioannes Papa, mense Augusti die 20.

Ioannes XV. Ioannes Decimusquintus spectatę vitæ Pontifex, ac virtutum laude conspicuus, anno 996. in Oratorio B. Virginis Vaticanam intra Basilicam a Paulo Primo erecto, conditus, illustri hoc elogio post mortem laudari meruit:

Epigraphe sepulchralis Ioannis XV. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 996.

Clauditur hoc tumulo venerabilis ille Ioannes,
Qui legis sacræ diffundere nouerat amnes.
Egregius Doctor verbo quæcunq; docebat,
Moribus & vita tribuens exempla gerebat.
Hunc à Canonici districto iure rigoris
Non timor, aut lucrum, non gratia flexit amoris.
Det Deus æternus cælesti lumine pasci,
Qui dat Romæ mori, dederat bene gaudia nasci.
Quando vir iste obijt, si vis cognoscere verũ,
Septima lux Martij fuit illi meta dierum.

Gregorius V. Gregorius Quintus morum probitate, ac vitæ exemplo, dignus vtique recensendus Petri successor, anno 999. ante Secretarium iuxta Pelagium conditus, hoc laudum insculpto titulo posteritati commendatus est:

Epitaphium Gregorij V. Petr. Manl. apud Bar. to. 10. an. 999.

Hic quem tegit humus, oculis, vultuque decorum,
Papa fuit Quintus nomine Gregorius.
Ante tamen Bruno Frãcorum regia proles,
Filius Othonis de genitrice Iudith.
Lingua Theutonicus, Wangia doctus in Vrbe
Sed iuuenis Cathedram sedit Apostolicã.
Ad binos annos, & menses circiter octo,
Ter senos Februo connumerante dies.
Pauperibus diues, per singula sabbata vestes
Diuisit, numero cautus Apostolico.
Vsus Francigena, vulgari, voce Latina
Instituit populos eloquio triplici.
Tertius Otho sibi Petri commisit ouile,
Cognatis manibus vnctus in Imperium.
Exuit & postquã terrenæ vincula carnis,
Æquiuoci dextro substituit lateri.
Decessit duodecimo Kalendas Martij.

Benedict. VII Benedictus Septimus, dictus Octauus anno 1024. ibidem in Vaticano requiescit.

Ioannes XX. Ioannes Vigesimus, anno 1033. in Porticu Templi Vaticani, inter Argenteam portam, & Romanam deponi voluit; vbi hoc epitaphium legitur:

Epitaphium Ioannis XX. Petr. Manl. Onuphr.

Qui solers Domino placuit, qui mente modesta
Præsul Apostolicus orbis & omne decus.
Hic statuit tumulo claudi sua membra sub isto,
Hæc eadem sperans, vt sibi reddat humus.
Ardua qui fulsit cunctis vt sydera cæli,
Augustis charus gentibus, & tribubus.
Doctrinis comptus sacris, & dogmate claro
Per patrias sancta semina fudit ouans.
Nam Graios superans, Eois partibus vnam
Schismata pellendo reddidit Ecclesiam.
Principis hinc Petri sed quisquis tendis ad aulam,
Dic supplex, vt idem regnet in arce poli.

S. Leo IX. S. Leo Nonus sanctissimus quidem inter cæteros Romanæ Ecclesiæ Pontifex, omni virtute ac meritorum laudę præfulsit, qui post varios exantlatos huius vitæ labores ad supernam requiem euocatus, anno 1034. in Vaticana Basilica inter Portam Raueniană & Argenteam tumu-

Sacrum S. Leonis IX. corpus vbinā quiescat?

tumulatus est. Sacrum deinde corpus in eiusdem Basilicæ demolitione, marmorea quadam inclusum arca sub Altari repertum est. Erat autem eiusdem cadauer miræ proceritatis, a capite nimirum ad pedes longitudine 9. palm. constans. Quod quidem in nouam Basilicam anno 1606. die 18. Ianuarij translatum est, & sub Altari apsidis, quæ meridiem respicit, in plumbea quadam arca, altera pariter cypressina circumdata, conditum fuit, hac ad perennem sanctissimi viri memoriam inscriptione prænotatum:

Epigraphe sepulchro S. Leonis IX. inscripta.

CORPVS S. LEONIS PAPÆ NONI,
VIRTVTVM ET MIRACVLORVM GLORIA
INSIGNIS, SVB ALTARI
MORTVORVM SITO IN VATICANA
BASILICA, INTER PORTAS ARGENTEAM,
ET RAVENIANAM, DIE XI. MENSIS,
ET ANNI INFRASCRIPTI
INTRA MARMOREAM ARCAM
REPERTVM, CVM EA PARS
ECCLESIÆ RVERET, PAVLI V. PONT. MAX.
IVSSV IN NOVVM TEMPLVM
PROCESSIONALI POMPA DELATVM,
HAC SVB ARA RITV SOLEMNI
COLLOCAVIT
EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARDINALIS CVSENTINVS,
DICTÆ BASILICÆ ARCHIPRESBYTER,
ANNO DOMINI MDCVI. EIVSDEM
PAVLI PONTIFICATVS PRIMO,
DIE XVIII. IANVARII
FESTO ROMANÆ CATHEDRÆ
S. PETRI.

Vrbanus II.

Heroica eiusdem in expeditione transmarina contra Saracenos facinora.

Vrbanus Secundus vitæ sanctimonia, ac rerum gestarum gloria Romanos inter Pontifices præcipuus, in transmarina expeditione, quam contra Saracenos indixit, sacra ab impiorum manibus loca vindicauit: ipsius enim sanctissimi Pontificis opera, vt historiæ perhibent, Asia minor, Syria, Palæstina, Mesopotamiæ pars, vrbesque clarissimæ, Antiochia nimirum ac Hierosolyma vna cum sacratissimo Christi sepulchro, quæ ante a Mahometanis occupatæ fuerant, feliciter recuperatæ sunt. Demum Pontifex rebus præclare gestis, ac meritis cumulatus Romæ decessit anno 1099. & in oratorio, quod ab Adriano Primo erectum fuerat, in transuersa naui, ad dexteram apsidis depositus est, cuius tumulus nobili hoc olim titulo decoratus est:

VRBANVS II. AVCTOR EXPEDITIONIS
IN INFIDELES.

Lucius Secundus, anno 1144. ibidem tumulatur, quamuis nonnulli eundem in Lateranensi Basilica sepultum fuisse asserant: Maffæus tamen Vegius eius se vidisse in Vaticano sepulchrum apud Cælestinum III. testatur. — Lucius II.

Eugenius Tertius Tybure quidem obijt anno 1153. sepultus autem est in Vaticano prope Altare maius. — Eugenius III.

Adrianus Quartus, qui Anagniæ anno 1159. diem obierat, in Vaticano tamen tumulatus quiescit. Corpus enim Romam translatum, in marmoreo sarcophago, prope Eugenium Tertium, repositum est: inde postea in Basilicæ nauim delatum est, quæ Veronicæ nuncupabatur, ad dexteram scilicet intrantibus, vbi hac nostra ætate, arca marmorea conspiciebatur; qua sub anno 1607. in demolitione veteris Basilicæ reserata, eiusdem Adriani corpus adhuc ex omni parte integrum repertum est, casula serica nigri coloris, alijsque Pontificalibus indumentis de more exornatum. Quod postea vna cum eadem arca subtus noui Templi pauimentum delatum fuit. — Adrianus IV. — Inuentio corporis Adriani IV.

Gregorius Nonus, anno 1241. ibidem positus est. — Gregor. IX.

Clemens Quartus, anno eodem, ibidem. — Clemens IV.

Nicolaus Tertius ex nobili Vrsinorum familia, & illustrium Heroum prosapia Suriani quidem Viterbiensis Diœcesis, anno 1280. decessit. Eius vero corpus Romam postea delatum, in Oratorio, quod ipsemet in honorem S. Nicolai erexerat, in marmoreo quodam tumulo conditum fuit: indeque nouo iterum monumento illatum fuisse in Martyrologio Basilicæ Vaticanæ legitur his quidem verbis: — Nicol. III.

Martyr. Vat. Basil.

DECIMO SEPTIMO KAL. IVN.
EODEM DIE FACTA TRANSLATIO
CORPORIS SANCTÆ MEM.
D. NICOLAI PAPÆ TERTII
IN MONVMENTO NOVO.

Honorius Quartus, anno 1287. in Vaticanæ Basilicæ ambitu sepulturæ locum consecutus est. — Honorius IV.

Bonifacius Octauus singularis prudentiæ, scientiarum pariter, ac magnanimitatis laude inter Pontifices suspiciendus; Sextum quippe Pontificij iuris Codi- — Bonif. VIII.

Decretalium Codex Bonif. VIII. auctoritate editus.

Codicem (quem Decretalium dicunt) a viris doctissimis ingenti labore ac studio compilatum Pontificia auctoritate probauit, cunctorumque beneficio edidit. Primus solemne anni Centesimi recurrentis Iubileum in Vrbe, quod nunc viget, & cæteri Pōtifices prosecuti sunt, innumera, atque admiranda iugiter peregrinorū frequentia, indixit, & celebrauit, ac demum rebus præclare gestis è vita decessit, anno 1303. die xi. Octob. & in Vaticana basilica in Altari a se erecto in honorē S. Bonifacij Papæ Quarti, inter portas Argenteam, & Rauenianam depositus est; quo diruto, anno 1605. eiusdem corpus integrum repertum est; longitudinis vtique pal. 7. cum dimidio circiter, & aliquot post secula incorruptum, Pontificalibusque de more indumentis ornatum, in arca lignea pretiosum digito annulum præferens, quem Paulus Quintus in gentilitij decoris monimentum Caietanæ Familiæ dono dedit: quod magis mirandum est, ipsamet recurrente die in lucem venit, qua olim ibidem conditum fuerat: verum hoc in alia plumbea inclusum arca, & in marmoreo sarcophago depositum, in nouam Basilicam translatum fuit, & sub eiusdem pauimento hac inscriptione apposita reconditum:

Centesimi Iubileum in Vrbe primus celebrat.

Inuentio corporis Bonifac. VIII.

Epigraphe sepulchri Bonif. VIII.

CORPVS BONIFACII OCTAVI
CAIETANI PONT. MAX.
EX VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSLATVM, HIC REPOSITVM
IACET. DE QVO ILLVD MEMORABILE
ACCIDIT, QVOD EADEM DIE,
QVA OBIIT, QVINTO SCILICET
IDVS OCTOB. IAM INDE TERCENTVM
ET DVOBVS ELAPSIS ANNIS,
INTEGRVM ATQVE INCORRVPTVM
REPERTVM FVIT,
ANNO DOMINI MDCV.

Vrbanus VI.

Vrbanus Sextus, anno 1389. die x. Octob. inter altaria Annunciationis B. Virginis, & S. Blasij, ad læuam introeuntibus, marmorea vrna conditus in Vaticano sepultus fuit: inde vero anno 1606. die 12. Septemb. translatus sub eodem nouæ Basilicæ pauimento cæteris Pontificibus aggregatus est.

Bonif. IX.

Bonifacius Nonus, anno 1404. die prima Octob. post obitum in Vaticanum infertur.

Innoc. VII.

Innocentius Septimus ibidem anno 1406. die 6. Nouemb. cuius sepulchrum a Nicolao V. ætate nostra instauratum conspiciebatur, in pauimento videlicet sacelli S. Thomæ, quod ad sinistram partem situm est, eiusdem ibi exculpta imagine, & sepulchrali lapide his verbis prænotato:

Epigraphe sepulchro Innoc. VII. inscripta.

INNOCENTIO SEPTIMO PONT. MAX.
CVM NEGLECTI EIVS SEPVLCHRI
MEMORIA INTERIISSET,
NICOLAVS QVINTVS PONT. MAX.
RESTITVI CVRAVIT.

Qui quidem lapis vna cum Pontificis corpore sub idem nouæ Basilicæ pauimentum translatus fuit.

Eugenius IV.

Eugenius Quartus anno 1447. die 23. Feb. in Vaticana Basilica in arca quadam marmorea depositus est, inter altare B. Virginis a se erectum, & altare S. Marci in postrema naui, ad sinistram introeuntibus, vbi quondam perillustre hoc epitaphium tanto Pontifice dignum legentibus vltro exhibebatur:

Epitaphium Eugenij IV.

Platina.

Eugenius iacet hic Quartus, cor nobile cuius
Testantur vitæ splendida facta suæ.
Istius ante sacros se præbuit alter ab ortu,
Alter ab occasu Cæsar vterque pedes.
Alter vt accipiat fidei documenta Latinæ,
Alter vt aurato cingat honore caput.
Quo duce & Armeni, Graiorum exempla secuti,
Romanam agnorunt, Æthiopesque fidem.
Inde Syri, ac Arabes, mundique è finibus Indi,
Magna, sed hæc animo cuncta minora suo.
Nam valida rursum Turcos iam classe petebat,
Dum petit, ast illum sustulit atra dies.
Qui semper vanos tumuli contempsit honores,
Atque hac impressa, condite dixit humo.
Sed nō quem rubro decorauerat ille galero,
Non hoc Franciscus stirps sua clara tulit.
Susceptique memor meriti, tam nobile, quod nunc
Cernis, tam præstans surgere iussit opus.

Vegius.

Porro Epitaphium hoc etiam apud Vegium legitur, penes quem & sequens, quod hausimus, studiosus lector accipiat, ab ipsomet videlicet, vt ait, ibidem appositum:

Dum

Dum studet Ecclesiam placida componere pace,
Actaque pars voti, pars quoque agenda sui
Eugenius Quartus moriens hic ossa reliquit,
Sic nece præruptum, quod bene cœpit opus.
Debuerant duræ tantisper ferre sorores,
Tardius & vitæ soluere pensa breuis.
Tunc vbi pax terris, quam miro ardebat amore
Reddita, tunc cælo restituendus erat.
Sed Deus ac tutum sedes ornare beatas,
Consultumque suis maluit ire bonis.

Nicolaus V. Nicolaus V. optimus Pontifex, ac singulari prudentia præditus anno 1455. die 14. Martij, in veteri Basilica prope Eugenium Quartum, in marmoreo quodam sepulchro tumulatur. Superiori autem eiusdem Basilicæ parte humi penitus deiecta, idem sepulchrum in partem inferiorem translatum est: vbi in postrema naui ad dexteram ingredientibus, vna cum simulacro pariter ex marmore ad viuum confecto nostris hisce temporibus visebatur. Hoc demum anno 1606. sub eodem nouæ Basilicæ pauimento inter alia Pontificum sepulchra repositum est. Porro in eiusdem olim sepulchro sequens inscriptio legebatur.

Epitaphium Nicolai V.
Hic sita sunt Quinti Nicolai Antistitis ossa,
Aurea qui dederat secula Roma tibi.
Consilio illustris, virtute illustrior omni,
Excoluit doctos doctior ipse viros.
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem,
Restituit mores, mœnia, templa, domos.
Tum Bernardino statuit sua sacra Senensi,
Sancta Iubilei tempora dum celebrat.
Cinxit honore caput Federici coniugis aureo,
Res Italas, icto fœdere, composuit.
Attica Romanæ cōplura volumina linguæ
Prodidit, en tumulo fundite thura sacro.

Vegius. Extat aliud Vegij huiuscemodi notis expressum:
Pontificis summi Nicolai hic condita Quinti
Ossa cubant: liber spiritus astra colit.
Æmulus ille Numæ pacem sibi prætulit armis,
Prætulit & diris cantica sancta tubis.
Miro idem studio ritus, cultusque sacrorū
Curauit, mira donaque sacra fide.
Alter & Augustus dictus, doctissimus ipse
Excoluit summa semper & auxit ope.
Extulit, atque altæ renouauit mœnia Romæ
Extulit ingentes, & renouauit opes.
Secula qui magni Iubilei læta sacrauit,
Cæsareum rutilo cinxit & orbe caput.
Qui scissum Ecclesiæ Pastor cōpegit ouile,
Ad suaq; errantes claustra reduxit oues.

Callistus Tertius, anno 1458. die 6. Augusti, in sacello, quod ipsemet in honorem sanctorum Andreæ & Iacobi erexerat, in subterranea ædicula, quæ in media sacelli eiusdem parte extabat, conditus est: ex quo loco, dum postea sacellum ipsum destrui contigit, translatus est, & post musicale organum, & inde demum anno 1606. inter recensita aliorum Pontificum sepulchra in Vaticano depositus fuit. Callistus III.

Pius Secundus, qui Anconæ, anno 1464. die 14. Aug. decesserat, Vaticano illatus est. Romam enim eius corpus delatum, post sacram SS. Andreæ, & Gregorij Aram in veteri Basilica, marmoreo ibi monumento honorificentissime extructo, humatus est: quo tandem diruto, corpus pariter sub nouæ pauimentum Basilicæ translatum fuit. In eodem autem monumento huiusmodi olim inscriptio legebatur: Pius II.

PIVS SECVNDVS PONT. MAX.
NATIONE TVSCVS, PATRIA SENENSIS,
GENTE PICCOLHOMINEA.

Hic S. Andreæ Apostoli capite, nobilissimo thesauro, Vrbem ac Vaticanam Basilicam locupletauit.

Paulus Secundus, anno 1471. die 25. Iulij in marmoreo pariter monumento conditus, ipse quoque demolitionis causa sub idem pauimentum alios inter Pontifices translatus est. Paulus II.

Sixtus Quartus, anno 1484. die 12. Augusti in ipsius sacelli medio, vbi sacrum olim Canonicale Odeum extabat, ad læuam introëuntibus, depositus est: ibidemque Iulianus tit. S. Petri in Vinc. S. R. E. Cardinalis, eiusdem Sixti ex fratre nepos, monumentum æneum magnificentissimi operis extruxit: quod deinde vna cum eiusdem corpore in veteris pariter Basilicæ Canonicorum Chorum: Sixtus IV.

rum: translatum & demũ Vrbano VIII. iubente amotum, quod sacris ibi functionibus impedimento esset, in sacello, quod è regione Chori eiusdem situm est, modo seruatur.

Innoc. VIII. Innocentius Octauus, anno 1492. die 25. Iulij prope Altare a se erectum, ad dexteram intrantibus, in monumento itidem æneo tumulatur, cui eiusdem ad viuum superpositum est simulacrum, dextera lanceam manu tenentis; quod quidem in sacratissimæ memoriam Lanceæ præstitum est, qua venerandum Christi Domini latus Longini manu reseratum fuit, a Baiazette Turcarum Imperatore, tanto Pontifici dono transmissæ. Quod quidem nobilissimum monumentum vna cum eodem simulacro ad hanc vsque diem in naui eiusdem Ecclesiæ nuper in amplissimam formam exædificatæ ad sinistram introeuntibus, apparet.

Alexand. VI. Alexander Sextus, anno 1503. 18. Aug. in sacello Callisti Tertij patrui sui, in eadem ædicula, de qua supra dictum est, conditus, cum eodem pariter sub idem pauimentum translatus est.

Pius III. Pius Tertius, eodem anno 1503. die 18. Octob. iuxta Pium Secundum patruum suum, marmoreo reclusus monumento, inde postmodum translatus alios inter Pontifices sub nouæ Basilicæ pauimento depositus est.

Iulius II. Iulius Secundus anno 1513. die 27. Feb. in Vaticana Basilica (cuius decorem apprime dilexerat, & cuius extructioni piam manum admouerat) in Canonicorum Choro, iuxta Sixtum Quartum patruum positus, inde quoque sub pauimentum eiusdem Basilicæ translatus est.

Leo X. Leo Decimus, anno 1521. die 2. Decembris primum in Vaticano sepultus, ac demum ad Ecclesiam S. Mariæ supra Mineruam translatus est.

Adrianus VI. Adrianus Sextus optime vtique meritus de Ecclesia Pontifex, anno 1523. die 14. Sept. in Vaticano prope Altare SS. Andreæ & Gregorij, inter Pij Secundi & Tertij monumenta depositus est: sed postea ad Ecclesiam S. Mariæ de Anima nuncupatam, nationis Germanorum, translatus, nobili pariter sepulchro, ac sepulchrali titulo decoratus est.

Clemẽs VII. Clemens Septimus, anno 1534. die 25. Septembris in Vaticano primum cæteris Pontificibus aggregatus, inde postea ad Ecclesiam S. Mariæ supra Mineruam translatus est.

Paulus III. Paulus Tertius sapientissimus inter Romanos Pontifices anno 1549. die 10. Nouemb. senio ac laboribus pene consumptus decessit, & in veteri Vaticano Templo primum positus, deinde anno 1574. in nouam basilicam, quæ tunc extrui cœperat, translatus est: cui magnificentissimum quidem ab Alexandro Cardinali Farnesio eius ex fratre nepote monumentum excitatum est, affabre eiusdem ex ære confectum intuentibus simulachrum exhibens, quod demum Vrbani VIII. Summi Pontificis iussu, ad dexterum maioris apsidis latus, è regione monumenti, quod ipsemet Vrbanus sibi viuens ponendum curauerat, collocatum est.

Iulius III. Iulius Tertius post celebratum quinquagesimi supra quingentesimum ac millesimum Iubilei annum, anno 1555. die 23. Aprilis in lateritio quodam tumulo, inter Pij Secundi & Tertij sepulchra deponitur; inde sub noui Templi pauimentum transfertur.

Marcellus II. Marcellus Secundus anno 1555. die prima Maij sepulchro marmoreo reconditur, in eiusdem Basilicæ naui, quæ sanctissimi olim Sudarij nuncupabatur: quo ex loco recurrente anno 1606. die xv. Octob. sub nouæ Basilicæ pauimentum translatus, altera ibidem marmorea vrna exceptus est.

Paulus IV. Paulus Quartus anno 1559. die 18. Augusti in Basilica Vaticana cæteros inter Pontifices depositus, & paulo post ad Ecclesiam sanctæ Mariæ supra Mineruam, vbi Carafensium familiæ sacellum extat, in marmoreum sepulchrum Pij V. iussu paratum digne illatus est.

Pius IV. Pius Quartus, anno 1565. die decima Decembris in Vaticano iuxta Sacellum Innocentij Octaui depositus, inde ad sanctæ Mariæ vulgo Angelorum in Thermis ecclesiam anno 1583. die 4. Ianuarij translatus est.

Pius V. Pius V. sanctissimus Pontifex cæteros omnes prædecessores virtutum merito, pietatis ardore, ac vitæ innocentia æmulatus, de Ecclesia Dei optime meritus, dierum ac meritorum plenus obdormiuit in Domino, anno 1572. die prima Maij. & iuxta Altare SS. Andreæ & Grego-

gorij, nec non Pontificum Pij Secundi, & Tertij sepulchra depositus est; inde ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ ad Præsepe translatus, in augustissimo Sixti Quinti Sacello, quod Christi Seruatoris nostri cunabulis dicatum est, splendido monumento, Sixti Quinti liberalitate eidem erecto, conditus fuit.

Gregor. XIII Gregorius Decimustertius, pijssimus inter Pontifices, ac singularis erga pauperes munificentiæ, anno 1585. die x. Aprilis in Sacello a se mira Pontificij animi celsitudine extructo, quo nouam Vaticanam Basilicam illustrauerat, sepultus est.

Sixtus V. Sixtus Quintus rerum gestarum gloria conspicuus, & magnanimi principis laude nemini secundus, anno 1590. die 27. Augusti, in lateritio quodam tumulo Vaticanam apud Basilicam deponitur; inde vero ad sanctæ Mariæ Maioris Ecclesiam translatus, in Sacello, quod regali plane sumptu, ac miro artis studio viuens construxerat, è regione sepulchri Pij V., honorifice reconditur.

Vrb. VII. Vrbanus VII. breuis Imperij Pōtifex, eodem anno 1590. die 27. Septemb. lateritio pariter tumulo, in naui sanctissimi Sudarij appellata, depositus, sub nouæ Basilicæ pauimentum alijs aggregatus Pontificibus quiescit. Inscriptio autem huiusmodi a Sodalitate sanctissimæ Virginis Annunciatæ, quæ ab eodem ex testamento hæres nuncupata fuerat, grati animi ergo apposita est:

Epigraphe sepulchro Vrb. VII. inscripta.

HOC PLVMBEO LOCVLO CONDITVM EST
VENERABILE CORPVS
D. VRBANI PAPÆ SEPTIMI ROMANI
EX FAMILIA CASTANEA, PONT. MAX.
QVI SEDIT IN PONTIFICATV
DIES DVODECIM: MIGRAVIT AD
DOMINVM XXVII. SEPT. FERIA QVINTA,
HORA DVODECIMA, ANNO M.DXC.
NON SINE MAXIMO VRBIS DOLORE,
ANTE SVÆ CORONATIONIS
INSIGNIA. VIXIT ANNOS LXVIII,
MENS. I. DIES XXIII.
HIC IN PACE DEPOSITVS EST.
SODALITAS DEIPARÆ VIRGINIS
ANNVNTIATÆ SVPRA MINERVAM EX
TESTAMENTO HÆRES OPTIMO
BENEFACTORI POSVIT,
ET E VETERI IN NOVAM BASILICAM
TRANSFERRI CVRAVIT,
ANNO MDCVI. DIE XXII. SEPTEMBRIS
PAVLI V. PONTIFICATVS SECVNDO.

Greg. XIV. Gregorius Decimusquartus, anno 1591. die xv. Octob. apud Vaticanum in Gregoriano Sacello, è regione sepulchri Gregorij Decimitertij depositus est.

Innocentius Nonus eodē anno 1591. die 30. Decembris lateritio item tumulo, inter ossa Marcelli Secundi, & Vrbani Septimi conditus: inde postea translatus, plumbea inclusus arca, & sarcophago marmoreo munitus, sub pauimento vna cum alijs Pontificibus requiescit. Innoc. IX.

Clemens VIII. Pont. optime de Ecclesia meritus, singulari prudentia ac sapientia præditus, ac vitæ innocentia & religionis propagandæ studio præstans anno 1605. die 3. Martij in noua Vaticana Basilica, sinistra ingredientibus, tumulo depositus est, & proximis abhinc annis, ad Liberianam Basilicam translatus, cui Paulus V. grati animi gratia nobilissimum in Burghesiano Sacello sepulchri locum præparauerat. Clem. VIII.

Leo Vndecimus magnæ pietatis ac prudentiæ vir, breui quidem tempore Romano Pontificatu administrato, præter spem, quam omnium animis ingentem sui excitauerat, non absque ciuium Romanorum lacrymis è medio tollitur, eodemque anno 1605. die 27. Aprilis in eadem Vaticanæ Basilicæ naui sepultus, è regione Clementis VIII. cui quidem meritissimo Pontifici par eius meritis sepulchrum nunc erigendum curauit Cardinalis Vbaldinus eius ex sorore nepos. Leo XI.

Paulus V. Romanus Pontifex, iusti, rectique amantissimus, mira vitæ ac morum innocentia præditus, sub quo aurea tam Vrbi, quam Orbi propemodum secula illuxere, post longum Pontificatus decursum decessit anno 1621. die 28. Ian. & in noua Vaticana Basilica, quam ille magna ex parte, vt diximus, magnificentissime extruxerat, sacra quoq; beatissimi Petri Confessione regio plane cultu exornata, depositus est, anno vero sequenti, solemni pompa, & publica totius cleri supplicatione, ad S. Mariæ Maioris Ecclesiam in sacellum a se splendide, munificeque extructum deportatus, ibidem conditus fuit. Paulus V.

Gregorius Decimusquintus meritorum gloria cæteros inter Pontifices merito & ipse recensendus anno 1623. die 7. Iulij in eadem Basilica primum depositus, postmodum vero translatus est ad Collegij Romani Societatis Iesu Ecclesiam, Greg. XV.

ſiam, reponendus ibidem in auguſtiſsimo Templo, quod S. Ignatio Loyolæ eiuſdem Societatis Fundatori Ludouicus Cardinalis Ludouiſius nepos magnificentiſsimo quidem opere, ac regio plane ſumptu extruendum teſtamento mandarat. Quod ad hæc noſtra tempora maiori iam ex parte abſolutum, completumque ſuſpicitur, dignum plane ſanctiſſimo Patriarchæ eiuſq; meritis ac nomini, qui Dei gloriam, vel hac vna in re ambitioſiſſimus perpetuo quæſiuit, illatum corde, tum ore impreſſa iugiter verba præſeferens: *Ad Maiorem Dei Gloriam*, dignum, inquam, in Vrbe & in Orbe theatrum.

Templum S. Ignatio Loyolæ in Vrbe erigitur.

Demum Vrbanus Octauus, qui poſtremis hiſce temporibus Eccleſiæ præfuit, poſt longum Pontificatus decurſum, quem nullus Pontificum tercentis abhinc annis æquauit, Vaticanam Baſilicam ſummo iugiter ſtudio excoluit: in primis enim ſacram B. Petri Confeſſionem, cæteros ſanctiſſimos prædeceſſores Pontifices æmulatus, nobiliſſimo Mauſoleo ex ære Corinthio, auro ſuper induto decorauit, ſtatuiſq; ac multiplici ornamentorum genere vniuerſam tẽpli faciem mirifice locupletauit. Et cum eãdem Baſilicam, quam primum Conſtantino Principe B. Silueſter dicauerat, a Pontificibus prædeceſſoribus iam multis abhinc annis penitus inſtauratã ſolemni ritu, in hoc etiam munere, vt in diuturni Pontificatus decurſu eidem B. Silueſtro conſors, conſecraſſet, tandem die 29. menſis Iulij anno 1644. è vita decedẽs, in Vat. Baſilica, in tumulo, quem ſibi viuens ad Eccleſiæ apſidẽ iuxta Pauli III. ſepulchrum ſplendide extruxerat, appoſitus eſt. Sed ſepulchralis loco tituli Vaticanæ Baſilicæ cultum, ſplendoremque ab eodem Vrbano mirifice vario ornamentorum genere propagatum, ipſe lector ex notis hiſce, quæ in Vaticanis parietibus trophæorum inſtar marmori inſcriptæ ſunt, intelliget, videlicet:

Vrb. VIII. Baſilicam Vaticanã ornat.

Inſcriptio ornamenta Baſilicæ Vat. ab Vrban. VIII. addita indicãs

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
VATICANAM BASILICAM
A CONSTANTINO MAGNO EXTRVCTAM
A B. SILVESTRO DEDICATAM,
IN AMPLISSIMI TEMPLI FORNAM
RELIGIOSA MVLTORVM PONTIFICVM
MVNIFICENTIA REDACTAM
SOLEMNI RITV CONSECRAVIT
SEPVLCHRVM APOSTOLORVM
ÆNEA MOLE DECORAVIT,
ODEVM, ET SACELLA
STATVIS AC MVLTIPLICIBVS OPERIBVS
ORNAVIT.

Et hæc de Romanis Pontificibus, qui tumulati apud S. Petrum Vaticani ſplendorẽ Templi condigno honore cumularunt, lectori breuiter expoſuiſſe ſit ſatis.

Nec vero Innocentius Decimus Pontifex Max. qui nunc in Petri Sede feliciter regnat, prædeceſſorum in Vaticana exornanda Baſilica ſtudioſiſsimus æmulator, ſuam tanto operi magnificentiam, in cuius conſtructione ſecula deſudarunt, & quod ſeculorum omnium miraculum eſt: haud ſuam, inquam, Baſilicæ manum, liberalitatemque deeſſe paſſus eſt. Nam ipſe quod cæteri Pontifices ſplendide incœperant, feliciterque tot annorum curriculis proſecuti fuerant, veluti perficiens, ne quid poſthac deſiderari contingat, ſuprema nouiſsimæ Templi eiuſdem fabricæ ornamenta conquiſiuit, dum Vaticanos hinc inde parietes, qui Sacella ambiunt, aptatis è vario colore marmoribus, miroque artis ſtudio in vnum compactis obtexit: ibique trophæorum inſtar, venerandas beatorum Pontificum, qui martyrij palma præfulgent, imagines marmori inſculpendas curauit: ac demum Baſilicæ eiuſdem pauimentum verſicolorato marmore ſubſtrauit; vt recurrente hoc nimirum Iubilei anno quinquageſimo ſupra milleſimum, ſexcenteſimum Vaticani Templi decus, & gloria omnibus fere numeris abſoluta perennes Apoſtolorum in Vaticana triumphos nationibus ex toto terrarum orbe in Vrbẽ confluentibus inculcet, venerationem ingerat, & intuentium oculis incomparabilẽ Pontificum Romanorum munificentiam tot notis, quot monimentis, perpetuo loquatur, & obteſtetur. Illud poſtremo loco vel obiter ſubtexere viſum eſt, quod & ſtudioſum lectorem Eccleſiaſticarum rerum antiquitati inhiantem latere noluimus: Innocentius enim præmemoratus Pontifex, vt vno eodemque tempore, & exornandæ Baſilicæ, & antiquitati ſimul proſpiceret, eidem pauimento Rotam illam Porphyreticam, veluti nobile monimentum, reſtituendam curauit, cuius in cæremonialibus libris

Innocentius X Pont. Max. Vat. Baſilicæ exornandæ vltimam veluti manum admouet.

Interiores parietes verſicolori marmore veſtit.

Vaſtiſſimum pauimenti æquor marmore item eleganter ſubſternit.

Rotam Porphyreticam ſuo loco reſtituendam curauit.

ſæpe mentio recurrit, dum de Romanorum Imperatore coronando agitur: ſuper hanc quippe porphyreticam Rotam coronandus ſiſtebatur, vbi precibus ab Epiſcopo Cardinali ſolemniter repetitis, ad ſacrum Confeſſionis Apoſtolicæ locum ducebatur. Huius Rotæ in Paſchalis Papæ geſtis fit mentio: eundem enim Pontificem intra Vaticanam Baſilicam Henrici dolis interceptum, ſupra eundem orbicularem lapidem vinculis quondam alligatum fuiſſe narratur. In Caroli item Magni Imperatoris diplomate Rota porphyretica veluti res notiſſima celebratur, cum dicitur: *Ad quatuor rotas*. Sed de his hactenus.

CAP. IX.

De Imperatoribus ac Regibus, qui apud Vaticanum ſepulturæ traditi ſunt.

1 VANTVS Vaticanæ Baſilicæ olim ſplendor extiterit, vel ex hoc palam, amice lector, comprobari videtur, quod preclariſſimi Reges, ac Orbis terrarum Imperatores, ſinguli certatim eiuſdem ambitu, hac vna quidem in re ambitioſiſſimi, illuſtrari præoptarent, & Apoſtolici Templi obſequio ſe totos eum in modum addicerent, vt ſuamet corpora, nobiliſſimas veluti Piſcatoris exuuias, & coronas, ac ſceptra, trophæorum inſtar Apoſtolorum Principis tumulo ſuſpendentes, aggregari voluerint. Quo quidem diuinum illud oraculum adimpleri videretur: *Et Reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam*. Ita plane, quod de Eccleſia Chriſti Sponſa loquendo prænunciatum eſt, id Vaticanæ Baſilicæ mirifice conſonat: in quam profecto ipſi terrarum Principes ſingularem honoris prærogatiuam refundere viſi ſunt, dum iuxta Piſcatoris tumulum tumulari cupientes, Vaticano Templo honorem non tam afferre, quam accipere, & a Piſcatoris conſortio illuſtrari ſe potius, quam eidem ſplendorem inferre teſtantes, ſe, regna, ac ſua pariter omnia vna cum corporibus ſuis, quæ inferebantur, ſe vltro illi accepta referre hoc patentiſſimo ſymbolo edocebant.

Splendor ac gloria Baſil. Vaticanæ.

Principes mũdi in ea tumulari ambiunt.

Apoc. c. 21.

2 Ipſimet igitur auguſtiſſimi quondam monarchæ, ac potentiſsimi Reges, qui purpuram, coronas ac ſtemmata ad Petri pedes, dum viuerent, venerationis ergo humillime deponebant, ſua itidem corpora ad eiuſdem Principis Apoſtolorum ſepulchrum, ſiquando in Vrbe eis mori contigiſſet, tanquam victoriales populorũ exuuias, & nobiliſsima trophæorum inſignia deponenda mandarunt. Magno etenim hi ſe honore affici exiſtimabant, ſi vel in ipſis Baſilicæ Vaticanæ veſtibulis ſepulturæ locum obtinerunt. Et certe *Conſtantius Auguſtus*, vt ait Chryſoſtomus, *Conſtantinum Magnum ingenti ſe honore affecturum exiſtimauit, ſi in veſtibulis collocaret Piſcatoris* (intellige de Tẽplo Conſtantinopolitano) *quod enim in regijs ianitores ſunt Regibus, id in ſepulchro Reges ſunt Piſcatoribus*, inquit ipſe; *& præclare ſecum agi putant, ſi ianua ipſis aſſignetur veſtibularis*. Hæc ad rem noſtram in Apoſtolicarum gloriam baſilicarum Chryſoſtomus.

Conſtantius patrem Conſtantinum in veſtibulo Tẽpli S. Petri poſſe humare gloriæ ſibi duxit.

Chryſoſt. hom. 26. in 2.

3 Imperatores igitur, Reges, ac Reginæ pariter, quibus extremum Romana in Vrbe diem claudere datum eſt, haud ſplendidiore loco, quã in Vaticano conditi fuere, vt exemplis quampluribus comprobatum eſt, quorum hic quidem ex ordine ſeriem texere, ac ſingulorum nomina recenſere haud nobis graue, nec ipſimet lectori percurrere moleſtum videatur. Siquidem Honorius Auguſtus, Theodoſij ſenioris filius, & Arcadij germanus, qui Romæ, anno Chriſti circiter 423. obijt, in Mauſoleo quodam, in atrio Vaticanæ Baſilicæ ſepultus fuit, vt Paulus Diaconus his verbis docet: *Honorius annis quindecim cum imperaſſet, & iam cum fratre antea annis tredecim, ac ſub patre duobus regnaſſet, Rempublicam, vt cupierat, pacatam relinquens, apud Vrbem Romam vita exemptus eſt; corpuſque eius iuxta B. Petri Apoſtoli in Mauſoleo ſepultum eſt.* hæc ille

Imperatores, quorum corpora in Baſil. Vaticana ſepulta ſunt.

Honorius Auguſtus.

Paul. Diac. hiſt. miſcell. lib. 4.

4 Valentinianus item Auguſtus, qui Romana in Vrbe apud Campum Martium inſidijs, ac Maximi Tyranni dolo interemptus fuerat, perhonorifi-

Valẽtinianus Auguſtus.

rifice in Vaticano conditus fuit.

Otho II. Imperator.

5 Otho Secundus, qui Romæ pariter vita functus est, anno Christi 983. & ipse in Vaticanæ Basilicæ atrio, porphyretico quodam labro depositus est: de quo hæc Leo Ostiensis in Chron. Cassinensi: *Ipse ad colligendum militem, bellumque instaurandum Romam rediens, eodem tempore defunctus est, atque in labro porphyretico sepultus in atrio Ecclesiæ B. Petri Apostoli, introeuntibus in Ecclesiæ ipsius paradisum, ad læuam.* Quod quidem labrum nostra etiam ætate eodem permansit loco, quousque veteri atrio penitus disiecto, in nouam translatum Basilicam, sub pauimento collocatum est.

Leo Ostiens. in Chron. Cassin. lib. 2. c. 9.

In atrijs templorum Imperatores olim sepeliebantur

6 Quod vero Imperatores antiquitus in ipsis sacrarum ædium atrijs sepulturam sibi deligere consueuerint, vt ibidem quasi ianitores ac ostiarij ad templi custodiam perpetuo excubarent, satis vtique, vt opinor, in iam citato de septem Ecclesiarum sacris monumentis libello, quem Seueranus noster edidit, demonstratum est.

Ceadualla Saxonũ Rex in Vaticano sepelitur.

7 Ceadualla Saxonum occidentalium Rex, cum Romam deuotionis gratia ad Apostolorum limina venisset, ibi sacro initiatus Baptismate, & in honorem B. Petri, ipsummet beatissimi Apostoli nomen adeptus, dum adhuc, vt antiquis Christianis mos erat, in albis degeret vestibus, in sanguine Agni dealbatus feliciter ad Deum migrauit, ibique in atrio, vt Beda testatur, sepeliri voluit, hoc nobili sepulchrali titulo decoratus:

Beda hist. l. 5. c. 7.

Epitaphium Ceadualłæ.

Apud Baron. to. 8. an. 689.

Culmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuuias, proceres, mœnia, castra, lares.
Quæque patrum virtus, & quæ congesserat ipse
Ceadual armipotens liquit amore Dei:
Vt Petrum, sedemque Petri Rex cerneret hospes,
Cuius fonte meras sumeret almus aquas.
Splendificumque iubar radianti carperet haustu,
Ex quo viuificus fulgor vbique fluit.
Percipiensque alacer rediuiuæ præmia vitæ,
Barbaricam rabiem, nomen & inde suũ
Conuersus conuertit ouans, Petrumque vocari
Sergius Antistes iussit vt ipse pater
Fonte renascẽtis, quẽ Christi gratia purgãs,
Protinus albatum vexit in arce poli.
Mira fides Regis, clemẽtia maxima Christi,
Cuius consilium nullus adire potest.
Sospes enim veniens supremo ex orbe Britanni,
Per varias gentes per freta, perq; vias.
Vrbem Romuleam vidit, templumque verendum
Aspexi Petri, mystica dona gerens.
Candidus inter oues Christi sociabilis ibit:
Corpore nam tumulum, mente superna tenet.
Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnũ Christi promeruisse vides.
Hic depositus est Ceadualla, qui et Petrus, Rex Saxonum sub die duodecimo Kalendarum Maiarum, Indictione secunda, qui vixit annos plus minus triginta. Imperante Domino Iustiniano pijssimo Augusto, anno eius Consulatus Quarto. Pontificante Apostolico Viro Domino Sergio Papa anno secundo,

8 Conredus item Merciorum Rex, Christi amore succensus Regno se abdicans, cum ad limina Apostolorum deuotionis gratia accessisset, ibidem a Cõstantino Papa benigne, ac perhumaniter acceptus, haud in patriam regredi voluit, sed intra monasterij claustrum iuxta Basilicam Vaticanam humiliter se recipiens, ipse quoque post vitæ bonis, ac sanctis operibus excultæ cursum feliciter Romæ peractum, paupertate diues, ac meritis plenus, apud S. Petrum (quod semper in votis habuerat) sepulturæ locum obtinuit.

Conredus regno se abdicat

In monasterium iuxta Basilicã Vat. se abdit.

Et in Vaticano sepelitur.

9 Alij duo pariter dignissimi Saxonum Reges, quorum vnus Offa appellabatur, cum ad sacra itidem Principis Apostolorum limina suis è regionibus se transtulissent, Romæ paulo post religiosissime vita functi, in Vaticana Basilica conditi fuere.

Offa item Saxonum Rex.

10 Præmemoratis Regibus pari virtutum laude adhæsit Ina Anglorum Rex, qui Ceadualłæ, aliorumque vestigia æmulatus, ipse quoque se Regno abdicans, & Romam ad inuisenda Apostolorum Limina veniens, cum prius Regnum suum B. Petro tributarium fecisset, & annuum obolum per singula familiarum capita persolui demandasset, mundo abrenuntians, intra monasterij septa apud S. Petrum factus ex Rege monachus priuatim degere sustinuit: vbi post vitam

Ina Rex Angliæ Limina Apostol. visitat.

Regnum suũ B. Petro tributariũ reddit.

miris

Monachum induit.

In Vaticano sepelitur.

Bar. an. to.9. an.746.

miris virtutibus excultam, in Cœlum euolauit, & apud S. Petrum, apud quem vixerat, sepulchrum, quod concupierat, adeptus est. Sed interim pro sepulchrali lapide hæc ex Baronio subijciamus: *Rex Occidentalium Saxonum sanctorum Regum prædecessorum suorum insignis pietatis æmulus, nolens illis se degenerem demonstrare, perpetuo pietatis monimento erga Romanam Ecclesiam, fidem suam voluit reliquisse testatam &c. Iste vero antequam Regno se abdicaret, voluit illud Ecclesiæ Romanæ vectigal iure perpetuo constituere, vt domus singulæ singulos denarios annuatim* S. *Petro soluerent, sic deuincire populum suum studens, vt annui census pensitatione cognosceret se subditum S. Petro, cuius & fidem firmam, illibatamque iugiter cōseruaret, &c. Ina nomen fuit huic Regi maxime pio: cuius vxor Regina nomine Eldiburga, licet in sexu fragili, haud imparem fortitudine viro suo se exhibuit; dum & ipsa de contemptu mundi egregium specimen dedit: monasticam siquidem vitam amplexa perpetuo se ergastulo mancipauit.* hæc Baronius, quibus hæc addit: *Mirandum autem illud accidit, quod vbi cessauit pendi vectigal vtcumque male redemptum, hæresum alluuione Anglicana Ecclesia absorbetur.*

Et vxor eius Eldiburga perpetuo monasterij ergastulo se mancipauit.

Vt Anglia vectigal S. Petro pendere desijt vt fides illic perijt.

11 Maria Stiliconis filia, & Honorij Imperatoris sponsa, de qua fuse in suis annalibus Baronius agit, dignas eiusdem laudes recēsens, præsertim Annal. Tom. V. cum satis laudabiliter extremum vitæ diem clausisset, in eadem pariter B. Petri Basilica sepulturæ locum, tanquam optatissimæ quietis portum, cōsecuta est: cuius sepulchrum anno 1544. die 4. Februarij, dum sacrum Beatæ Petronillæ Templum ob nouam Vaticani Templi constructionem demoliri contigit, ingenti omnium gaudio ibidem repertum fuit. Extabat arca marmorea, altero circumdata marmore, ac circumsepta pariete, in qua eius corpus aureis indutum vestibus inspicere dabatur: caput vero inuolucris pluribus, & aureo itidem velo obuolutum: consimili facies tegmine cooperta apparuit. Prolixior vtique nobis sermo adhibendus esset, si gemmæ, crepundia, aliaque id genus ornamenta quamplurima cum corpore ibi reperta, describenda essent: quæ quidem ipsamet fuisse munera eidem ab Honorio Augusto sponso transmissa facile sibi quisque suadere potuit: de quibus Claudianus, cum de faustissimis Honorij, & Mariæ nuptijs loquitur, hæc eleganter cecinit:

Maria Honorij Imp. sponsa in Vaticano sepelitur.

Eius corpus pretiose exornatum reperitur.

——— Iam munera Nuptæ
Præparat, & pulchros Mariæ, sed luce minores
Eligit ornatus, quicquid venerabilis olim
Liuia, diuorumq; nurus gessere superbæ.

Claud. de Nupt. Honor. & Mar.

Eadem Lucius Faunus enumerat, & in M.S. Iulij Herculani Cod. descripta habentur. Id porro lectori exposuisse sit satis, ad magnificentissimam regij augustiq; cadaueris pompam dignoscendam: aurea autem ornamenta hæc igne conflata, ad 40. auri pondus redacta sunt.

Lucius Faunus de nupt. Hon. & Mar.

12 Termantia quoque Augusta, eiusdem Mariæ soror, & Stiliconis filia, eidem Honorio Imperatori post Mariæ obitū nupta, sed virgo etiam, ipsa feliciori reseruata thalamo, paulo post decedens, vt Ammianus Marcellinus, Zozimus, & alij nonnulli asserunt, in Vaticano, condigna funerum pompa, condita fuit.

Termantia Augusta.

Ammianus Marcellinus. Zozimus de Honorio.

13 Agnetem Henrici Secundi Imperatoris vxorem apud Vaticanum in celebri beatæ Petronillæ mausoleo sepultam, eiusdemmet sepulchrum, quod ibi huiusmodi inscriptum titulo, prænotatumque reperiri contigit, liquido testatur:

Agnes Imperatrix.

ANNO MLXXVII. AB INCARNAT.
DOM. NOSTRI IESV CHRISTI,
INDICTIONE PRIMA, ANNO V.
PONTIFICATVS D. GREGORII PAPÆ VII.
AGNES IMPERATRIX AVG.
POST MORTEM VIRI SVI
HENRICI IMP. II.
ANNO XXII. DIE XIV. MENS. DEC.
ANIMAM BONIS OPERIBVS FOECVNDAM
LATERANIS SALVATORI SVO,
ATQVE OMNIVM BONORVM
DEO AVCTORI REDDIDIT;
ET HIC VBI ANTEA MILITAVERAT
CLAVIGERO CÆLI PRO CVIVS
AMORE IBIDEM PEREGRINATA
FVERAT. QVINTA DIE MENSIS IANVAR.
EXPECTANS SPEM
BEATÆ RESVRRECTIONIS,
ET ADVENTVM MAGNI DEI
MEMBRA CARNIS COMMENDAVIT
IN PACE. AMEN.

Epigraphe sepulchro Agnetis Imperatricis inscripta.

14 Sed quoniam præclaræ fœminæ opportunus hic sermo incidit, repete quæso, lector, quæ Baronius in suis Annalibus Ecclesiasticis anno Christi 1062. enarrat his plane verbis: *Hoc eodem anno ad finem dilabente peruenit Agnes Augusta Romam*

Agnes Augusta Romam ad limina Apostolorum venit.

Baron. to.11. an.1062. n.86

Romam ad Limina Apostolorum, illic perpetuo permansura.. Ita quidem casuum varietate mirum in modum agitata sapienter vitam instituit, vt sese totam diuino obsequio manciparet; quod didicisset illud esse vere regnare, cum Dei seruitute se, ipsi inhærendo, spontanee subiugaret, illud propheticum mente retinens, ac ore concinens: Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum, &c. De causa autem eius aduentus in Vrbem multa ad rem subdit, quæ nos infra, videlicet: *De ipsa enim hæc habet B. Presbyter Pœnitentiarius in S. Anselmi Lucensis Episcopi rebus gestis: Huic nefariæ præsumptioni Cadaloi mater eius Agnes Imperatrix interfuit; quæ S. Spiritus illustratione compuncta, apud ipsum Papam Alexandrum confessionem postmodum fecit, pœnitentiam accepit. Huic præ cæteris iniunctum est, quatenus Romæ moraretur, ibique S. Petro vigilijs, orationibus, & ieiunijs satisfaceret, ac prodesset Ecclesiæ consilijs, & auxilijs, prout valeret.* hæc ipse. Quæ quidem ab ipsa abundantissime præstita esse, quæ dicentur inferius, docent. De eiusdem vero abrenuntiatione seculi extant S. Alphani Archiepiscopi Salernitani huius temporis auctoris hi duo versus in prece metrica:

Deprecor Agnetis Reginæ fac memor vt sis,
Quæ regum Regi seque suumque dedit.

Præstantius quam antea, seruiẽdo Deo, regnare didicit.

Causa eius Romam profectionis.

15 *Sic igitur,* inquit Baronius, *mentis firmato consilio, stabilitoque de seculi huius abdicatione proposito, festine in Vrbem aduolat, vt offerat Piscatori, quod acceperat Imperium a Piscatore, receptura cum fœnore à Christo cælestia Regna permansura perpetuo. Sed quæ de ipso Lambertus eiusdem temporis scriptor habet, rem a principio repetens, accipe: Imperatrix nec filium sequi, nec iniurias suas iure gentium expostulare voluit, sed in propria recedens, priuate deinceps ætatem agere disposuit. Nec multo post tædium passa ærumnarum seculi, domesticis quoque erudita calamitatibus, quam cito, & velociter exsufflante Spiritu Dei exsiccetur fœnum temporalis gloriæ, cogitauit seculo renunciare, statimque ad explendum quod cogitauerat præceps abijsset, nisi in ea impetum spiritus, amici maturioribus consilijs inhibuissent.* Hæc ipse. At de profectione Romam ad Limina Apostolorum Sigebertus hæc habet: *Imperatrix necessitatem vertens in voluntatem, vt obstrueret os loquentium de se iniqua, non solum honore Regni, sed etiam honore seculi reiecto, Romam ad Limina Apostolorum se contulit, ibique vsque ad finem vitæ omnibus bonis exemplo, & miraculo fuit.* His ex Sigeberto enarratis subdit Baronius, quod Romam pijssima Regina veniens, ibi Petrum Damianum Ostiensem Episcopum magni nominis, & sanctitatis virum nacta, in loco, qui dicitur Confessio beati Petri Apostoli, confessionem suorum omnium peccatorum fecerit, vt testatur idem ipse Petrus in Epistola ad ipsam postea scripta his plane verbis: *Sed vt hi,* inquit, *qui ad Limina Apostolorum confluunt, sanctæ deuotionis tuæ salubriter imitentur exemplum, sub arcana quoque B. Petri Confessione ante sacrum altare me sedere fecisti, ac per lugubres gemitus, & amara suspiria ab ipsa quinquennij infantia tenera adhuc, & nuper ablactata cœpisti, & tanquam illic ipse B. Apostolus corporaliter præsideret, quidquid subtile, vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare visceribus, quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea subrepere potuit in sermone superfluum, fidelibus est relationibus euolutum. Ad quod mihi visum est, vt nullum aliud pœnitentiæ pondus iniungerem, vt illud diuinæ legationis oraculum iterarem: Age, quod agis, operare, quod operaris, &c.* Hæc Petrus Damianus in sua a Baronio recensita Epistola, in qua quot verbis, tot monimentis præclaræ fœminæ pia studia posteritati commendat.

Consilium de hoc seculo abdicando init.

Romæ omnibus exemplo, & miraculo est.

Eius sub B. Petri Confessione ab infantia admissorũ generalis cõfessio.

16 Quam vero impense mulier hæc sanctissima Vaticanam iugiter Basilicam coluerit, ad quam venerat, & a qua vix vlla ratione diuelli posse videbatur, cum dies, noctesque in ea frequens fundendis Deo precibus insisteret; testis est præmemoratus Petrus Damianus, qui miram Augustæ fœminæ pietatem, religiosumque animi studium conceptis verbis summopere commendans, ad eandem, dum Roma postmodum grauissimis de causis abscessisset, epistolam hanc scripsit, quam veluti dignissimum meritorum incomparabilis huiusce fœminæ monimentum hic lectori ob oculos ex Annalibus excerptam proponere voluimus.

Ingens Agnetis Augustæ in frequentãda Basilica Vat. pietas ac religio.

Baron. to. 11. an. 1065. n. 58

DOMINÆ SVÆ AGNETI IMP.
Petrus Peccator monachus
seruitutem.

17 *Vix referre sufficio, quanto cor meum*

Doloris index Epistola ex Imperatricis ab Vrbe discessu.

meum mœrore confunditur, dum reditus vestri lætitiam suspensis quotidie visceribus præstolatur. Heu me! cur itineris vestri vecors & stolidum assensum præbui? immo cur regredienti me ipsum non violenter opposui? cur non equorum fræna corripui, & cursum vestrum vel obuijs manibus, inquantum licuerat, non tardaui? In vestri plane recessus absentia mœret Roma, Beati Petri luget Ecclesia, & tota per sanctos viros, ac mulieres lamentatur Italia. Tu siquidem velut aureum sidus terrena quærentium videbaris illustrare caliginem, atque ad Deum prouocans micantis exempli refundebas te sequentibus claritatem. Et, vt multa prætereã, ego quoque te procul abesse suspiro, Romana conspicere mœnia perhorresco. Reuertere ergo, Domina mi, reuertere, teque lugentibus festinam redde lætitiam, qui rutilantem cæli gemmam de capite mundi Roma quodammodo ploramus auulsam. Ingerat tibi nauseam aula regalis Imperij, sola tuis manibus sagena redoleat Piscatoris, illic cum Petronilla simul habere te libeat sepulturam, vt insignis ille pater geminam iuxta se, carnis videlicet, & spiritus gaudeat requiescere filiam, &c. Hæc Petrus Damianus Agnetem Augustam super reditu ad Vrbem compellans, & erga S.Petri Basilicam religiosum eius studium commendans, necnon ad eligendum sibi apud B.Petrũ sepulturæ locum graui sermonis põdere exhortans, quod & egregie præstitit, vt scriptores passim testantur, & præcipue Bertholdus Constantiensis huius temporis scriptor, qui hæc habet: *Agnes religiosissima Imperatrix iam viginti annis in viduitate Deo deuotissime seruiens, nec filio suo Henrico contra Apostolicam Sedem in aliquo consentiens, Romæ requieuit in pace, sepulta Romæ in Ecclesia S. Petronillæ.* hæc ipse. De eadem Vespergensis Abbas agens, hoc anno eam defunctam esse affirmat, sepultamque in Ecclesia S.Petronillæ apud S.Petrum: *Quod autem,* inquit Baronius, *ipsa apud Basilicam S.Petri commorari solita, vbi sedem, vt vidimus, fixerat, in Lateranis ædibus defuncta esse dicatur, existimare possumus Gregorij Papæ charitate ægrotantem ad curationem in easdem Pontificias ædes fuisse translatam: plurimum enim eandem Augustam à Gregorio Papa gratitudinis ergo religiose excultam, quæ iam narrata sunt, fidem faciunt.* hæc ex Baronio in laudem

Hortatio ad Imperatricem vt redeat.

Pie moritur Romæ, & in Ecclesia S.Petronillæ ad S. Petrum sepelitur.

Baron. t. 2. an. 1065.

Augustissimæ fœminæ exposuisse sit satis.

18 Carola quoque Cypri Regina, quæ & ipsa Romæ anno 1487. die 6. Julij obijt, in Vaticana Basilica inter sacella sancti Thomæ, & B.Virginis, ad læuam intrantibus, tumulata est: ibique eiusdem sepulchrum, hac nobili inscriptione prænotatum apparuit.

Carola Cypri Regina.

CAROLA HIERVSALEM CYPRI,
ET ARMENIÆ REGINA.
OBIIT XVI. IVLII
ANNO DOM. MCCCCLXXXVII.

19 Sed ne conspicua tantæ fœminæ merita ingrato silentio obuoluantur, pauca interim, quod ad eius res gestas pertinet, subtexere congruum visum est. Hæc igitur a fratre, qui ex illegitimo natus fuerat thoro, per summam iniuriam ex hæreditario regno exturbata, ad Sixtum IV. Pont. Max. supplex in Vrbem venit, a quo paterna vtique charitate excepta fuit. Vt autem in suo quodam manuscripto Iacobus Grimaldus testatur, magnam fortunæ, ac rerum humanarum inconstantiam experta est: nam dum solemni ritu post patris obitum Regni Cypri hæreditario iure coronam suscipit, ipso coronationis die funestum quid, ac tetrum lætitiæ admiscetur, corona quippe ab eiusdem capite in terram cadens, casurum quamcito regnum, ac principatum illi denunciauit. Sed audi Grimaldum: *Carola Lusignana Ierusalem, Cypri, & Armeniæ Regina post mortem Ioannis inclyti Regis patris sui anno 1458. ingenti hominum plausu regali throno sublimata, more maiorum solemni ritu coronatur. In eius porro coronatione infaustum fore illius Imperium, breuique casurum portentosum illud ostendit: nam dum solemniter post susceptum diadema equitaret, regalis corona capite suo in terram decidit: quod ab omnibus infelix portentum (sicut postea probauit euentus) iudicatum est, &c. Multis demum rebellionis machinis a Iacobo Ioannis præfati Regis filio naturali excitatis Soldani Ægypti auxilio, validoque Mamaluchorum exercitu derepente conflato, Aloysius, & Carola per summam tyrannidem spoliantur, vt latissime narrat Stephanus Lusignanus Ordinis Prædic. hist. Cypr. Atque post multas nauigationes, quas Carola suscepit, tandẽ Sixti IV. Pontificatus initio Romã venit, ab eodemq; Summo Pontifice*

Carolæ Hierusalẽ & Cypri Reginæ casus.

Dum inauguratur, corona regalis infausto omine de capite illi decidit.

Iacob. Grimal in M. S.

E suo Regno à fratre eijcitur.

Perfugit Romam ad Sixtum IV.

tifice tanta benignitate, ac munificentia suscipitur, vt præ incredibili admiratione, animique gratitudine in eiusdem Pontificis laudem prorumpens, non solum satis eloquentiæ haud suppeditari, verum etiam animi vires ad eas explicandas sibi defecisse videri fassa fuerit. Secuti sunt inclytam hanc Reginam in magna fortunæ iniquitate, summa fide, & constantia nobilissimi aliquot Cyprenses. Quibus enarratis, postea præ nimio animi angore subsecutum Reginæ interitum paucis describit.

A quo benigne ac munifice excipitur.

20 *Serenissima*, inquit, *& inclyta Carola in magno animi sui mœrore illud Dauidicum experta: Nolite confidere in Principibus, neque in filijs hominum, post immensos labores Romæ apud Basilicam S. Petri vitæ suæ curriculum statuit explere, vt pro terreno cæleste regnum consequeretur. In huius itaque sacræ Basilicæ parochia habitare voluit: & quoniam spiritus tristis exsiccat ossa, Carola ex animi mœrore in paralysim incidit, breuique se morituram sentiens, testamentum condidit, in quo ipsi Vaticano Templo munus pie legauit, & Vaticanæ Bibliothecæ codicem manuscriptum nobilissimum non parua impensa insigni pictura decoratum pariter reliquit. Obijt* 16. *Iulij* 1487. *hora* 13. *Corpus insigni pompa in Vaticana Basilica sepultum fuit humi prope sacellum Sixti IV. Vixit annos plus minus* 47. *Eius ad viuum expressa imago cernitur hodie inter alias picturas, quas Sixtus IV. Pont. Max. in Hospitali S. Spiritus pingi fecit.* hæc Grimaldus.

Prope Basilicam D. Petri habitationem ex pietate erga Apostolū eligit.

Morti proxima Templo Vat. munus & Bibliothecæ librum miniatum legat.

In Basilica Vat. sepulturę mandatur.

21 Verum anno 1610. cum Pauli V. Pont. Max. iussu antiqua Vaticana Basilica pro nouo & augustissimo Templo absoluendo ad terram deijceretur, Carolæ Reginæ sepulchrum apertum fuit, vt habetur in publico instrumento rogato per supradictum Grimaldum; corpus autem redactum erat in puluerem. Præclaræ huius Reginæ alij quoque passim scriptores meminere, Genebrardus in primis in suo Chronico, vbi isthæc: *Sixtus IV. Reginam Cypri aluit Carletam* (lege Carlottam) *& Catharinam Bosnæ Reginas, regnis fortunisque omnibus spoliatas, & ad se confugientes benigne suscepit, suaque munificentia subleuauit.* Onuphrius item Panuinus in rebus a Sixto IV. gestis hæc recitat: *Caroletam Cypri, & Catharinam Bosnæ Reginas regnis, fortunisque omnibus spoliatas, & ad se supplices confugientes benigne suscepit.* Idem quoque Volaterranus, qui eodem, quo hæc, vixit tempore, testatur. Hæc in huius Reginæ ad Petrū, & Petri successorem confugientis, & apud S. Petrum hospitio, ac tumulo tandem exceptæ memoriam hisce nostris paginis inserere voluimus.

Genebrard. in Chron.

Panuinus in vit. Sixti IV.

Volaterran.

22 Præclarissimis hisce fœminis postremo loco, iure quidem merito coronidis instar, Mathildam Comitissam subteximus, munificis erga Sedē Petri, Romanamque Ecclesiam elargitionibus inclytam fœminam, Imperatorum neptē: quæ cum in monasterio S. Benedicti prope Mantuam a se fundato sepulta quieuisset, tandem anno 1635. Mantuana ditione bellorum vi, armorumque procellis misere deuastata, corpus eius Romam asportatum, & in Vaticana Basilica conditum fuit, extructo ibidem marmoreo nobilissimi operis monumento ab Vrbano VIII. summo Pontifice, qui spectabili Heroinæ memoriam in celeberrimo orbis terrarum loco, condignoque Vrbis theatro, marmorea subinde erecta statua, additaque huiuscemodi inscriptione æternitati consecrauit.

Mathilda comitissa de Apost. Sede egregie merita.

Marmoream illi statuam in Vaticano Vrbanus VIII. posuit.

URBANVS VIII. PONT. MAX.
COMITISSÆ MATHILDI
VIRILIS ANIMI FOEMINÆ
SEDIS APOSTOLICÆ PROPAGATRICI,
PIETATE INSIGNI,
LIBERALITATE CELEBERRIMÆ;
HVC EX MANTVANO S. BENEDICTI
COENOBIO TRANSLATIS OSSIBVS,
GRATVS ÆTERNÆ LAVDIS
PROMERITVM MONVMENTVM
POS. ANN. MDCXXXV.

Inscriptio mo numēto eius appensa.

23 Siquis autē immortalia præclaræ fœminæ merita Rom. erga Ecclesiam nosse cupit, Baronium adeat, qui vndecimo Annalium tomo liberalitatis eiusdem, pietatis pariter ac sanctæ deuotionis studia Romanos erga Pontifices disertis verbis inculcat. Hæc enim cum in modum Romanam Ecclesiam coluit, vt eius causa ipsummet consobrinum Regem longe posthabuerit, & Sedem Apostolicam patrimonij, quod amplissimum erat, donatione insuper cumulauerit. Sed de donatione ab eadem Mathilde Romanæ Ecclesiæ præstita Domnizo presbyter tunc viuens, & qui præsens esse potuit, hæc suis in carminibus, vt Baronius refert, cecinit:

Præclara Mathildis in Ecclesiam Romanam studia.

Bar. an. 1074. n. 10.

Patrimonio suo amplissimo Ecclesiam donat.

Domnizo in Carm.

Posthabuit Regē, per tres tenuit pia menses
Gregorium Papam, cui seruit vt altera Martha,
Auribus intentis capiebat sedula mentis
Cuncta Patris dicta, ceu Christi verba Maria.
Propria Clauigero sua subdidit omnia Petro,
Ianitor est cœli suus hæres, ipsaque Petri,
Accipiens scriptum de cunctis Papa benignus.

Sed de eadem donatione temporis eiusdem scriptor sinceræ fidei Leo Ostiensis Episcopus hæc habet: *Anno Dominicæ incarnationis MLXXIX. Mathilda Comitissa Henrici Imperatoris exercitum timens, Liguriam, & Tusciam prouincias Gregorio Papæ, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ donatione obtulit: vnde in primis causa seminandi inter Pontificem, & Imperatorem odij initium fuit.* Hæc in laudem munificentissimæ matronæ erga B. Petrum, & Apostolicam Sedem hic subtexere voluimus.

Leo Ostiensis.

24 Quo autem studio pia fœmina erga Principem Apostolorum, eiusque Successores teneretur, satis constat ex his, quæ in Epistola ad Gregorium Septimum eadem scribit: ad suæ enim fidei constantiam erga ipsum significandam illud Apostoli vsurpauit: *Quod non tribulatio,* inquit, *non angustia, non fames, non nuditas, non periculum, non persecutio, non gladius, neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque creatura alia poterit eam separare à charitate Petri in Christo Iesu Domino nostro.* hæc apud Baronium. At condignis pietatem eius præconijs idem Gregorius, rescriptis ad eam compluribus epistolis, commendauit, quibus eam frequenter charissimam B. Petri filiam appellat. Eiusdem curam sanctissimo viro Anselmo Lucensi Episcopo iniunxit, vt testis est Domnizo Presbyter iam supra citatus hisce carminibus:

Eius in B. Petrum & Rom. Ecclesiam firma fides, feruensque charitas.

Luculentis cōmendatur elogijs à Gregorio Papa. Greg. lib. 1. ep. 47. 50.

Domnizo.

Inter quos fuit reuerendus Episcopus Vrbis
Lucensis, lucens Anselmus maxime prudens,
Lege Dei doctus, monachus bene religiosus,
Gregorius Præsul Romanus, vt egit Iesus
In cruce, qui moriens dat discipulo genitricem,
Commisit dominam sic Anselmo Comitissā,
Quam docuit dictis, regit, exemplisque benignus, &c.

25 Quanta autem animi alacritate inuicta mulier pro tuenda Sede Apostolica contra ipsos Reges in acie perstiterit, auctor, qui supra, testatur:

Pro tuenda Ecclesia cōtra Reges stat in acie, pugnatq;

Domnizo.

Italiam rursum spatium post temporis vnū
Ingreditur; terram totam maculabat, oberrans.
Sola resistit ei Mathildis filia Petri.
Rex exardescens contra quā concitat enses,
Prælia, terrores, & castri obsidiones.
Ad nihilum pugnat: nam hæc numquam superatur.
Insuperabilia sibi sunt loca plurima fixa,
Diligitur valde, villas defendit, & arces.

Et infra:

Corde pio flagrans Mathildis lucida lampas
Aduersus binos Domini Crucis hos inimicos
Arma, voluntatem, famulos, gazam propriamque
Excitat, expendit, instigat, prælia gestit.

Has vtique notas in Mathildis Comitissæ æternis præconijs omnium ore celebrandæ monimentum eius tumulo honoris ergo, haud ferro insculpere, sed calamo inscribere voluimus, vt qui perlegerit, merito apud B. Petrum in Vaticana Basilica post longa annorum curricula eandem grata Romanorum Pontificum manu sepulturæ locum obtinuisse gratuletur, quæ B. Petrum Apostolorum Principem viuens summopere coluit, Romanam Ecclesiam iugiter fouit, Romanosque Pontifices impense venerata, opera, & auctoritate in emergentibus quibusuis periculis præsto semper fuit.
Et hæc satis.

CAP.

CAP. X.

De viris illuſtribus in Vaticano conditis; & de ſepulchris, ſepulchralibuſque inſcriptionibus apud Vaticanum Cœmeterium exiſtentibus.

Viri nobilitate ac fama celebres in Cœmeterio Vaticano ſepulti

1 AVD cuiquam dubium eſt, præter tot Summos Pontifices, Imperatores, ac Reges, quorũ corpora apud Vaticanum, vt ſupra expoſuimus, conquieſcunt, quamplurimos item S. R. E. Cardinales in eadem ſacroſancta Baſilica ſepulturæ locum obtinuiſſe: vt enim Alpharanus refert, permulta eorumdem ſepulchra, apud ſacella præſertim S. Paſtoris & S. Martialis, & Innocentij quoque Tertij, ſub anno milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo quinto perſcrutantibus videre contigit. Quamplura item in nouiſſima veteris Baſilicæ demolitione ab his, qui tunc operi præerant, detecta, inſpectaque ſunt, quæ ſub noui deinde Templi pauimentum humanda delata fuere. Sed cum antiquorum nulla prorſus memoria extet, recentiorum vero perexigua, his omnibus, lectoris venia, hic quidem de induſtria prætermiſſis, ad conſpicuos tum nobilitate, tum pietate viros, qui in eodem Vaticanæ Baſilicæ ambitu conditi ſunt, orationis ſtylum conuertamus.

Alpharãn. de Baſ. S. Petri.

2 In Vaticano igitur, vt rem ex ordine aggrediamur, illuſtrium olim ac præclariſſimarum quarumdam familiarum ſepulchra extabant, intra quædam nimirum cubicula, ac ædiculas ſubterraneas miro opere extructa; alia quoque in ſuperiori ipſius Templi parte locata, quæ è marmore confecta, pulcherrimiſque ſacrarum hiſtoriarum imaginibus inſculpta accedentibus contemplanda patebant. Quas inter familias præſtantiſſima illa fuit pari pietate pollens, quæ Baſſorum antiquitus nuncupabatur; de qua iſthæc Prudentius contra Symmachum cecinit:

Illuſtrium familiarum ſepulchra in Vaticano.

Nobiliſſima Baſſorum familia.

Prud. contr. Symm. lib. 1.

Non Paulinorum, non Baſſorum dubitauit
Prompta fides dare ſe Chriſto, ſtirpemque ſuperbam
Gentis Patritiæ venturo attollere ſæclo.

3 Porro ex illuſtri huius familiæ ſtipite Iunius ille Baſſus neophytus, atque Vrbis Præfectus originem traxit; cuius celeberrimum ſepulchrum, apud ſacram B. Apoſtoli Petri Confeſſionem, anno milleſimo, quingenteſimo, nonageſimo quinto repertum fuit, dum fel. rec. Clemens Octauus eandem Confeſſionem eiuſdem ſub pauimento Baſilicæ inſtauraret, exornaretque. Huius autem ſepulchri imaginem hic lectori delineauimus.

Iunius Baſſus Vrbis Præfectus.

Eximius iſte Iunij Baſsi Sarcophagus, cuius ſimulacrum hic vides, Pario quidem è marmore, opere autem Corinthio elaboratus, ſacras haſce quà veteris, quà noui Teſtamenti hiſtorias eleganter exculptas continet.

I. In prima ſuperioris ordinis ædicula ſeſe contemplantibus offert Patriar- Gen. 22.10. cha Abraham, qui vnigenitum ſuum Iſaac Deo in holocauſtum oblaturus, ſtricto gladio ceruicibus eius imminet; ſed ab Angelo inhibitus, arietem diuinitus ſibi obuium, loco eius deinde immolat. Sacramentum ſcilicet Dominicæ paſſionis, ne nude propoſitum gentibus tunc ſcandalo eſſet, hac Iſaaci a patre immolandi figura, qui Chriſtum iam tunc victimam a Patre conceſſum denotabat, obumbrabant. Aries autem, dimiſſo puero, in vepre cornibus hærens, mactatur: & Tertull. de ligno Crucis c. 13. Chriſtus, vt Tertullianus argute diſſerit, *inhærens cornibus Crucis*, humano genere ſeruato, oblatus eſt.

II. Petrus, qui in Palatio Pontificis a militibus detentus, & ex loquela Gali- Io. 18.25. læus, atque illico vnus de diſcipulis Chriſti agnitus, Dominum ſuum ignaue nimis, ac abiecte ſe noſſe negat.

III. Chriſtus Dominus medius inter principes Apoſtolorum Petrum, & Paulum docenti ſimilis in ſolio ſedere cernitur.

IV. Idem Dominus a ſatellitibus captiuus ſiſtitur Præſidi Romanorum in Iu- Matth. 27.26. dæa Pontio Pilato, qui cum inconditis Iudæorum clamoribus obtuſus, ſtimuliſque Ioan. 19.16. ambitionis male actus ſententiam mortis in inſontem ſciens tuliſſet, haud ſibi iniquiſſimam eius damnationem imputandam eſſe pro tribunali palam conteſtando denuncians, manus ſibi vecors lauat, dicitque: *Innocens ego ſum à ſanguine iuſti huius.*

V. In ordine Sarcophagi eiuſdem inferiori exhibetur nobile illud patientiæ Iob. c. 2. exemplar Iobus, in ſterquilinio ſedens, deformis, extenuatus, vlceribus plenus, & a Sathana male mulctatus, cui neſcio quis, panem in ſartagine cruce ſignatum ei porrigens, adſtare videtur: facta forſitan alluſione ad ſimilam illam oleo frixam, quam Dauid, Arca fœderis ab hoſtibus recuperata, populo partitus eſt. At vero admirabilem Iobi tolerantiam, & in Deum fiduciam, ijs, qui in dolore, ac luctu, duriſſimis illis perſecutionum temporibus, verſabantur, in conſolationem, atque exhortationem ob oculos ponebant, vt pro fide certantes, Iobum, qui veſtimenta ſua ſcidit, ſtetitque nudus & audax in ſpiritale prælium, imitarentur, & poſt tentationis diſpendium conſolationum ſuffragia a Domino, qui, vt ſacer textus ait, *addidit om-* Iob. c. 42. *nia quæcumque fuerant Iob duplicia*, ſucceſſura certo crederent.

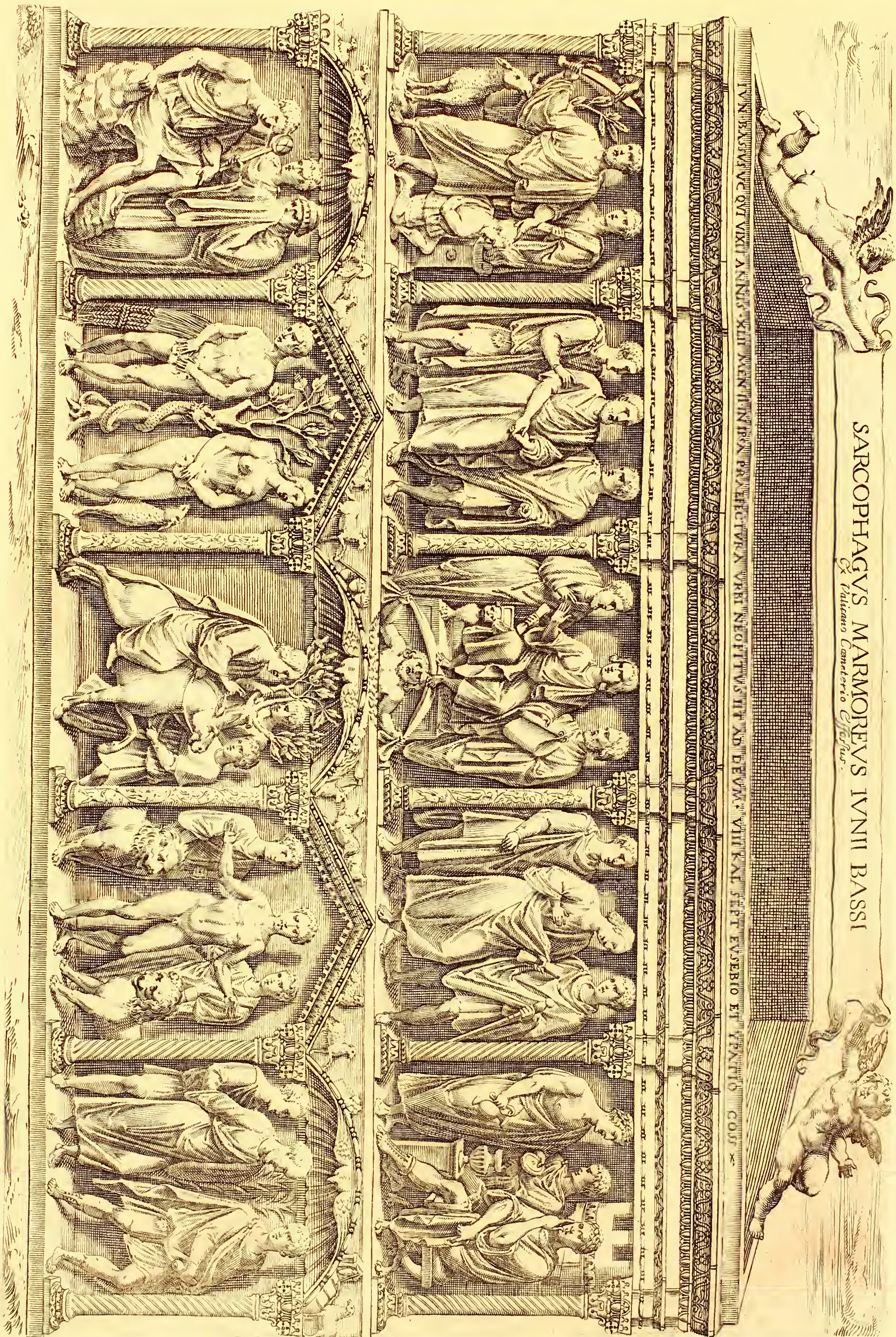
VI. Protoparentes iuxta lignum vetitum, cui maleſuadus, ac verſipellis ſerpens Gen. 3.24. tortuoſis amplexibus circumuolutus exprimitur, triſti, demiſſoque vultu, nuditatis ſuæ ſero conſcij, & iam laboribus, ærumniſque cum tota poſteritate addicti, irreuocabili illa a Deo lata ſententia: *In ſudore vultus tui veſceris pane tuo*: quod item ſculptor ſignificatum voluiſſe videtur manipulo illo ſpicarum, qui propter Adamum conſpicitur, & lanigera pecude Euæ adſtante: illi ſcilicet in terra, quò veſcatur, deſudandum: huic vero ad lanam & linum, quò amiciatur, manum admouendam eſſe innuens.

Matth. 21.8. VII. Chriſtus Dominus iumento inſidens Hieroſolymas ouans ingreditur, cui omnis populus veſtimenta ſua humi ſubſternens, cum ramis palmarum, feſtiuiſq; acclamationibus lætabundus occurrit: ita vt vniuerſa ſancta Ciuitas vſquequaq; perſonaret illo Dauidico *Hoſanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Hoſanna in excelſis.*

Dan. 1.16. VIII. Propheta Daniel in lacu leonum iuſſu Regis Nabuchodonoſoris incluſus, manibus crucis in ſpeciem expanſis, incolumis auxilio diuino ex faucibus beſtiarum euadit. Eodem modo Chriſtifideles in perſecutionibus diuinam ſibi opem affuturam, & a leone, ac catulo leonis, hoc eſt a Diabolo, & filijs eius gentilibus ac Iudæis ſeſe liberandos ſperabant.

Act. 12.3. IX. Petrus Apoſtolus, ni fallor, ligatus in carcerem conijcitur.

Sarcophagus autem in longitudinem vndecim palmos, & quartam eius partem, in latitudinem ſex, in altitudinem vero quinque & fere dimidium obtinet.

IVN BASSVS V C QVI VIXIT ANNIS XLII MEN II IN IPSA PRAEFECTVRA VRBI NEOFITVS IIT AD DEVM VIII KAL SEPT EVSEBIO ET YPATIO COSS
SARCOPHAGVS MARMOREVS IVNII BASSI
Ex Vaticano Cœmeterio Effossus.

Eusebius & Hypatius Coss. sub quibus Iunius Bassus obijt.

Notati insuper eodem in lapide extant Cōsules, sub quibus vir clarissimus obijt, Eusebius nimirum, & Hypatius, quorum Consulatus incidit in annum vigesimum Constantij Augusti, & Liberij Papæ VIII. salut. 359. Huius quoque Iunij Bassi Ammianus Marcellinus meminit; qui illum sub Præfecturæ initia decessisse asserit, quamuis satis errasse in describendo obitus tempore, vel ex hoc merito conuincatur, quod contigisse eundem velit sub Consulatu, qui recensitos Eusebium, & Hypatium præcessit.

Bassus Excōsul.

4 Antiqua pariter monumenta alium quendam Bassum Exconsulem cōditum in Vaticano fuisse testantur, qui videlicet vna cum Flauio Antiocho Consulatum gesserat. Hic quidem infestus quondam acriter Sixto Tertio summo Pontifici extiterat, quippe qui eundem apud Valentinianum Imperatorem grauissimis vltro calumnijs dolose perstrinxerat; verum haud paulo post, Deo Sacerdotis iniuriam vindicante, exilio damnatus miserrime obijt; quem idem sanctissimus Pontifex Sixtus, acceptarum ab eo iniuriarum prorsus immemor, suismet manibus in parentum suorum cubiculo miro Christianæ pietatis affectu pariter & exemplo tumulauit, vt in conscriptis eiusdem Sixti gestis Anastasius testatur his plane verbis: *Qui Bassus nutu diuino intra tres menses moritur, cuius corpus Sixtus Episcopus cum linteaminibus & aromatibus manibus suis tractans recondidit, & sepeliuit ad B. Petrum Apostolum in cubiculo parentum eius.*

Persequitur Sixtum III.

Deo vindice exul moritur.

A Sixto iniuriarum immemori pie sepelitur. *Anast. in vit. Sixt. III.*

Bassorum familia è nobilissima, & prima inter Romanos Christum amplexata Aniciorum gente oriunda.

5 Verum hic nobis adnotare licet, quod Bassus iste ex illustri Aniciorum familia oriundus erat, vt consularibus è fastis conijcitur, in quibus de Anicio Basso laudatissima mentio incurrit. Quam quidem nobilissimam familiam ab Ethnicis sæpius, & ab Ecclesiasticis quoque scriptoribus mirificis laudibus commendatam inuenimus; meritoque inter Romanas nobilitate præstantes prima adnumeratur, quæ Christo nomen dederit, vt Prudentius asserit, hæc dicens:

Prud. contr. Symm. l. 1.

Fertur enim ante alias generosus Anicius, Vrbis
Illustrasse caput, sic se Roma inclyta iactat.

Porro ex quo immortalem suo nomini laudem promeruit, inde ab impio scriptore Zosimo per summam iniuriam canino dente his cuidem verbis carpitur: *Solum illorum familiam, qui Anicij dicuntur, mordebant ea, quæ publice vniuersis conducere videbantur, quod soli omnium prope dixerim, diuitias possidentes felicitatem permoleste ferrent.*

Zosim. lib. 6.

6 Dignissima autem hæc Aniciorum familia summis a Theodato Gothorū Rege laudibus extollitur in Epistola, quam ad Senatum, populumque Romanum scripsit, vt apud Cassiodorum Var. lib. 10. ep. 12. videre est, vbi familiam hanc *toto orbe prædicatam* appellat, eademque a D. Hieronymo insigni hoc encomio celebratur: *Illustris Aniciorum sanguis genus, in quo aut nullus, aut rarus non meruit Consulatum.* Perantiquus etiam eiusdem familiæ splendor ex Epistola Secundini ad Augustinum conijci potest, quæ inter eiusdem opera Tomo 8. habetur his verbis: *Ego namque fateor non tali diligentia, nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia.* Et eo magis Aniciorum prosapia scriptorum frequenter præconijs cumulata est, quia Consularem nimirum dignitatem, Præfecturam, ac omnem fere magistratum plerique viri clarissimi inde progeniti non semel, sed iterum atque iterum dignissime obierint. Pietas vero nobilissimæ eiusdem stirpis ex eo maxime commendatur, quod beatis martyribus, confessoribus, ac sacris virginibus, qui ex eadem originem traxere, Dei Ecclesiam mirifice illustrari contigerit.

Aniciorum familia à Theodato Gothorum Rege præ cæteris laudata. *Cassiod. ep. Var. l. 10. ep. 2.*

Hieron. ep. 8. ad Dacian.

Secund. ep. ad D. Aug.

Aniciorum familia plures martyres, aliosque sanctos in Ecclesia peperit.

7 Et sibi quidem inclyta hæc familia, ad perpetuum vtique pietatis Christianæ monumentum, satis ampla in Vaticano Cœmeterio cubicula, ac sepulchra extruxerat, vt supra ex Anastasio vidimus. Et sane olim iuxta maiorem veteris Basilicæ apsidem, ingens quoddam ædificium adinstar Templi suspiciebatur, eleganti structuræ opere elaboratum, miræque amplitudinis, marmoreis aliquot columnis suffultum, quod in honorem Probi Anicij Præfecti Prætorij a clarissima fœmina Proba eius vxore erectum fuerat; vbi illa virum suum, quem vnice diligebat, non absque lacrymis deposuerat, ibique & ipsa pariter post mortem viri tumulo consociari voluit; vt insculpta in columnarum epistyl-

Eadem Aniciorum gens ampla sibi in Vaticano sepulchra extruxerat.

Probus Præfectus Prætorius

styliis epitaphia legentem edocebant: quæ quidem a Maffæo Vegio, paulo ante quam idem Templum, seu ædificium demoliretur, diuino quodam instinctu descripta, hic interim libet lectori conspicienda subijcere; sunt autem huiuscemodi carmina:

Maffæus Vegius in Basil. Vatic.

Epitaphium Probi.

Eximij resolutus in ætheris æquore tantum
Curris iter, cunctis integer a vitijs.
Nomine quod resonas imitatus moribus æque
Iordane ablutus, nunc Probus es melior.
Diues opum, clarusq; genus, præclarus honore
Fascibus illustris, Consule dignus auo.
Bis gemina populos Præfectus sede gubernãs,
Has mundi phaleras, hos Procerum titulos,
Transcendis senior donatus munere Christi,
Hic est verus honos, hæc tua nobilitas.
Lætabare prius mensæ regalis honore,
Principis alloquio, Regis amicitia.
Nunc propior Christo, sanctorum sede potitus
Luce noua frueris, lux tibi Christus adest.
O nunquam deflende tuis, cum vita maneret
Corporis, atque artus spiritus hos regeret.
Primus eras, nullique patrũ virtute secundus,
Nunc renouatus habes perpetuam requiem.
Candida fuscatus nulla velamina culpa,
Et nouus insuetis incola liminibus.
His solare tuos, quamquam solatia mœsta
Gratia non quærat, Gratia Christe tua.
Viuit in æterna Paradisi sede beatus
Qui noua decedens muneris ætherij
Vestimenta tulit, quo demigrante Belial
Cessit, & ingemuit hic nihil esse suum.
Hunc tu Christe choris iungas cælestibus, oro,
Te canat, & placidum iugiter adspiciat.
Quique tuo semper dilectus pendet ab ore,
Auxilium soboli, coniugioque ferat.

Iuxta recitatum Probi Epitaphium, aliud commune vtrisque, viro scilicet, ac Probæ coniugi hunc in modum inscriptum legebatur:

Epitaphium Probi, & Probæ coniugum

Sublimes quisquis tumuli miraberis arces,
Dices, quãtus erat, qui Probus hic situs est!
Consulibus proauis, socerisque & Cõsule maior
Quod geminas Consul reddidit ipse domos.
Præfectus quartum toto dilectus in Orbe,
Sed fama emensus quidquid in orbe hominum est
Æternos, heu! Roma tibi qui posceret annos,
Cur non vota tui vixit ad vsque boni.
Nam cum sexdenos mensis suspenderet annos
Dilectæ gremio raptus in æthra Probæ.
Sed perijsse Probum meritis pro talibus, absit
Credas Roma tuum, viuit, & astra tenet.
Virtutis, fidei, pietatis, honoris amicus
Parcus opum nulli, largus at ipse fuit.
Solamen tanti coniux tamen optima luctus
Hoc Proba sortita est, iungat vt vrna pares.
Felix, heu! nimium felix dum vita maneret,
Digno iuncta viro, digna simul tumulo.

7 Huiusce autem templi ichnographiam ex ipsismet excerptam fundamentorum vestigijs exactissime Alpharanus descripsit, vt in sacris item Ecclesiarum monumentis iam supra citatis apud Seueranum videre est. Disiecto deinde huiuscemodi templo a Nicolao Quinto ad constructionem nouæ Basilicæ inchoandam, Probi corpus repertum est, quod aureis indutum vestimentis in Sarcophago quodam marmoreo, sacris vndequaque imaginibus insculpto, iacebat. Hic porro spectatissimus lapis ad sancti Thomæ Oratorium translatus, sacro Baptismatis fonti inseruit; quem vsum nunc quoque, vt videmus, in noua B. Petri Basilica præstat, postquam varijs dimotus è locis, demum in sacello, quod primum ad læuam ingredientibus occurrit, locatus est. Huius autem iconem lectori diligenter inspiciendam per singulas eiusdem partes offerimus.

Templum Probi. Tiberius Alpharan. de Basil. S. Petri.

Sarcophagus Probi, & Probæ.

Sarcophagus marmoreus Anicij Probi Præfecti Prætorij, & Probæ lectissimorũ coniugum sacris ab omni parte figuris insignitus; cuius imaginem tribus seiunctim ærariæ scalpturæ tabulis exceptam hic contemplandam proponimus: & figuras, rerumque, quas continet, mysteria paucis enarrare conabimur: non ea tamen asseueratione, vt cordatus, ac sacra eruditione præstans lector non liberum de ijs, quid melius, veriusque videatur, existimandi arbitrium habeat.

In primaria igitur huius Sarcophagi facie Christus Dominus medius inter Apostolos conspicitur, altera manu Crucem gemmis ornatam, altera vero Euangelij volumen præferens. Et certè Crucem, salutaris passionis insigne, quę omni regia corona pręclarior, immo cunctis astris, vt canit Ecclesia, de membris Domini est facta splendidior, merito lapillis pretiosissimis exornare Christiani veteres voluere.

Insistere autem in quodam monte cernitur, è cuius pede Nilus, Euphrates, Tigris, & Phison quatuor Paradisi celeberrima flumina scaturire videntur. Enimuero quatuor flumina ab vno fonte de loco voluptatis egredientia, sacra quatuor Euangelia ab vno Domino Saluatore, qui est fons vitæ, per vniuersum mundum diffusa, ex S. Cypriano, alijsque Patribus, esse docemur. Et hęc de proposita nobis hic Christi effigie in præsens dixisse sufficiat.

Genes. 2. S. Cypr. ep. 73. ad Fabian. Theodoret. in Ps. 45. S. Eucher. l. 1. in Gen. c. 3.

Pars

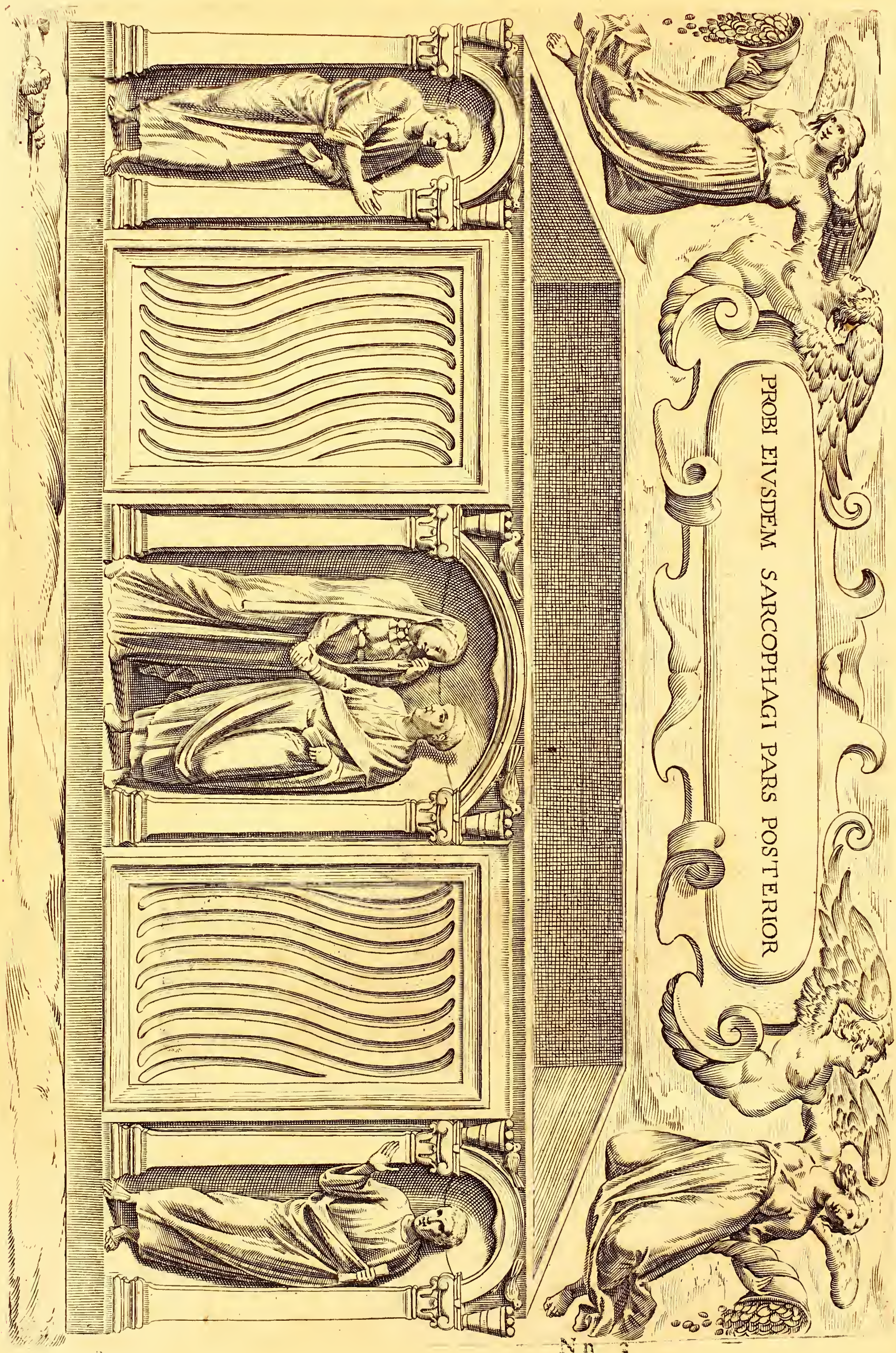

SARCOPHAGVS MARMOREVS
PROBI ET PROBÆ
Ex Vaticano Coemeterio effossus

Pars eiusdem Probi Sarcophagi posterior, in qua Probi, & Probæ inibi quondam reconditorum effigies conspici dantur, complicatis amanter inter se dexteris, in argumentum fidei, ac concordiæ coniugalis, vt qui animo, affectuque, dum viuerent, coniuncti erant, vnum idemque sepulchrum mortuis sibi ex voto contigisse eo gestu ac habitu testarentur. Quod item sculptor designatum voluisse videtur appictis in ora eius superiori quaquauersus columbarum seu turturum figuris. Columba enim viduæ continentissimæ, atque integerrimæ, vt videre est in arcanis AEgyptiorum literis, imago est, & symbolum dilectionis: in illo siquidem alite singulare continentiæ exemplum deprehenditur, quod marito fidem seruet inuiolatam, nec ei notum sit adulterium. Et turtur, extincta consorte, perpetuum fertur colere cœlibatum. Quæ omnia in castissimo ac frugalisimo Probi, & Probę coniugio mirifice excelluisse iam dicta testantur.

PROBI EIVSDEM SARCOPHAGI PARS POSTERIOR

Partes demum eiusdem Probi Sarcophagi laterales, Apostolorum, aliorumque sanctorum imaginibus, vt vides, exornantur. Calceati autem conspiciuntur sandalijs, quibus viles, & tenuioris fortunæ homines (quales in primis Dominus suos Apostolos videri volebat) in Palæstina vtebantur. At vero huic calceamentorum generi quid mysticæ significationis inesse sancti Patres dixere. Sandalia enim soleas subtus habent, desuper autem aperta sunt & ligata corrigijs, ita vt pes neque tectus sit, neque nudus ad terram. Quorsum? Euangelium, quod per calceamentum, vt S. Anselmus asserit, in sacris literis allegorice intelligitur, debet præcones verbi diuini præmunire, & ab omni prorsus carneæ contagionis luto conseruare mundos, sed audientibus, ad quos eunt, apertum sit oportet.

Anselmus in Matth. Hom. 3.

Insignis autem hic lapis longus est palmorum decem cum dimidio, latus trium, totidemque palmi quadrantum, altus vero palmorum nouem.

Quis

PROBI EIVSD: SARCOPHAGI
PARTES LATERALES

8 Quis vero ac quantus vir Probus iste fuerit, certe ad id enarrandum prolixior a nobis subtexenda hic esset oratio: quod forte a propositi nostri instituto valde alienum lectori videri posset. Illud vnum dixisse satis sit, virum hunc laudatum frequenter a laudatissimis quibusque Ecclesiæ Patribus fuisse, a S. Ambrosio videlicet, & S. Paulino in eiusdem Ambrosij gestis: vt dignissima interim Imperatorum rescripta prætereamus, quæ ad eundem Probum in Theodosiano Cod. recitantur, & ea omnia laudum præconia, quæ Marcellinus pluribus in locis, idest, libro 27. 28. & 29. & Claudianus in suo Panegyrico de Probini & Olybrij Consulatu satis luculenter de eodem scripsere. Siquidem Marcellinus hæc de Probo: *Per hæc tempora Vulcatio Rufino absoluto vita, dum administrat ad regendam præfecturam Prætorianam, ab Vrbe Probus accitus claritudine generis, & potentia, & opum amplitudine cognitus orbi Romano, &c.* Claudianus autem carminibus illis eiusdem laudes egregie prosecutus est:

Probus crebris SS. Patrũ encomijs celebratus.

S. Ambros. S. Paulin. de Probi laudib.

Cod. Teodos.

Ammian. Marcell. hist. lib. 27. 28. 29.

Claud. in paneg. de Probini & Olybrij consulatu.

Viuit adhuc completque magis sermonibus aures
Gloria fusa Probi, quam nec ventura silebunt,
Lustra, nec ignota rapiet sub nube vetustas.

Et paulo infra eius virtutes adumbrans ait:

—————— virtutibus ille
Fortunam domuit, nunquamque leuantibus alis
Intumuit rebus: sed mens circumflua luxu,
Nouerat intactum vitio seruare vigorem;
Hic non diuitias nigrantibus abdidit antris
Nec tenebris damnauit opes: sed largior imbre
Sueuerat innumeras hominum ditare cateruas.
Quippe velut denso currentia munera nimbo,
Cernere semper erat: populis vndare penates
Assiduos intrare inopes; remeare beatos:
Præceps illa manus fluuios superabat Iberos
Aurea dona vomens, &c.

Hæc insignis in Probi laudem poeta cecinit, quæ de illo huc afferre voluimus, idonea nobis oblata occasione ab eius in Vaticano sepulchro, quo Proba lectissima eius vxor condita etiam fuit, vt supra laudata sepulchralis inscriptio binis hisce versiculis manifeste demonstrat:

Hoc Proba sortita est, iungat vt vrna pares
Digna iuncta viro digna simul tumulo.

9 Proba hæc spectatissimæ vtique probitatis, ac nobilitatis fœmina, Poeticæ quoque artis laurea, studioque præclarissima erat: cuius Centones è Virgilio desumpti in vetus, nouumque Testamentum, ad hanc vsque diem, tanti digna ingenij monimenta, non sine admiratione leguntur: ipsa quoque viro suo haud impar meritis totidem sanctorum Patrum tum lingua, tum calamo illustratur encomijs: sed præcipue ab Augustino, a Chrysostomo, ab Hieron. epist. 8. ad Demetriadem, & a Cælestino Pontifice epistola ad Theodosium Iuniorẽ. Vnum autem præ omnibus eius laudatorem Hieronymum excipiamus, qui loco supra citato hæc habet: *Proba illa omnium dignitatum & cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius, cuius sanctitas, & in vniuersos effusa bonitas, etiam apud barbaros venerabilis fuit, quam trium liberorum Probini, Olybrij, & Probi non fatigarunt ordinarij consulatus.* Et vt meritam lectissimæ fœminæ laudibus coronam texamus, memoriam repetat lector, quibus præconijs ab ipsismet Ethnicis, a Claudiano scilicet loco supra citato, necnon ab alijs sit apud posteros iugiter commendata. Hic enim poëta his egregias fœminæ dotes carminibus laudauit:

Proba Poetices arte insignis.

A SS. Patribus laudatur.

Aug. ep. 121. & 135. Chrys. ep. 268. Hieron. ep. 8. ad Demetr. Cælest. Pont. ep. ad Theod. Iun.

Sic Proba præcipuo natos exornat amictu Claudian.
Quæ decorat mundum: cuius Romana potestas,
Fœtibus augetur: credas ex æthere lapsam,
Stare pudicitiam, vel sacro thure vocatam,
Iunonem Inachijs oculos aduertere templis;
Talem nulla refert antiquis pagina libris,
Nec Latiæ cecinere tubæ, nec Græca vetustas

Con-

Coniuge digna Probo? nam tantum cœtibus extat,
Fœmineis, quantum supereminet ille maritis.

Quamobrem silentio potius, quam verbis fœmina, cuius fama superstes adhuc viuit, a nobis hic recolatur, ne forte dicendo eiusdem laudibus demere potius, quam addere videamur.

10 Lector tamen interim nouerit, quoniam opportunus sermo incurrit, eidem Probæ, quod Probo item coniugi ab antiquis præstitum fuerat, quā plures erectas statuas, dicatasque fuisse, vt ex multis inscriptionibus in Cœsiorum ædibus, Vaticano proximis videre quis potest: qui certe tituli statuas præmemoratas iuxta eorumdem sepulchra sitas olim fuisse studiose perlegentibus innuunt.

Plures in Vrbe statuæ Probo erant erectæ.

11 Et sane probabilis quædam coniectura nobis inter recolendum sacras antiquitates menti suggerit, sepultos ibidem pariter fuisse Olybrium, Probinum, & Probum Consules, Probi & Probæ filios, Iulianam quoque Olybrij vxorem; cui D. Augustinus librum inscripsit de Bono Viduitatis, & ex qua deinde Demetrias orta fuit, ab ijsdem Patribus, & Hieronymo præsertim summis laudibus celebrata: veroque simillimum arbitramur, eorum corpora in aliquibus ex iam descriptis Sarcophagis, vna cum ijsdem Probi & Probæ cadaueribus ibi repertis condita quondam fuisse. Baronius autem in suis passim Annalibus egregia Aniciorum familiæ monimenta describit: *Vt in omnibus*, inquit ille, *sit venerandæ antiquitati prospectum, & in quo passa visa est detrimentuum, ipsa restituatur antiquitas.*

Olybrius, Probinus, & Probi Consules Probi, & Probæ filij.

Aug. lib. de bono Viduit. ad Iulian.

12 Studiosus interim lector nouerit, quod cum plures marmoreos apud Vaticanum Sarcophagos sacris historiarum imaginibus decoratos vario temporum decursu adinuenire, vt diximus, contigerit, singulorum icones a Bosio graphice exceptæ, in libro Subterraneæ Romæ, qui hactenus Italico idiomate editus, vulgatusque est, diligentissime repræsentantur, & in hoc quoque nostro Opere eædem ex ordine contemplandæ exhibentur.

Ambæ, quas expreſſas hic vides, Arcæ marmoreæ ſub pauimento Baſilicæ Vaticanæ hactenus aſſeruantur. In priori corpus Marcelli II. Pontificis collocatum eſt. Quinque autem in primaria ſua facie inſculptas continet figuras, quarum præcipua, quæ cœteris excelſior ſtare in quodam monte videtur, è cuius radicibus aquę veluti manant, Chriſtum Dominum repræſentat: reliquæ vero Apoſtolorum, aliorumue ſanctorum effigies eſſe haud abs re conijcere quis poteſt.

Altera, cuius iconem hic quoque ob oculos ponimus, inſignia quædam a Chriſto Domino patrata miracula intuentibus exhibet.

Ioan.2.7. I. Et primo quidem demonſtratur initium illud ſignorum, quę Chriſtus Dominus ad gloriam & poteſtatem ſuam orbi manifeſtandam patrauit, cum in nuptijs Canæ Galilææ aquam in vinum prodigioſe conuertit.

Ioan.9.6. II. Chriſtus Dominus, qui luto adhibito oculos aperit illi, qui luminibus orbatus in mundum prodierat.

Io.11.44. III. Idem Dominus ad monumentum Lazari, quem poſt diem quartum quam extinctus, ſepultuſque fuerat, è ſepulchro ad vitam euocat.

IV. Vnus aliquis brachijs in crucis ſpeciem expanſis, qui in hac forſitan Arca olim conditus quieuit.

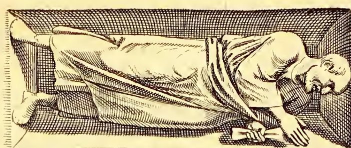
Matth.14.19. V. Chriſtus Dominus manus imponens quinque panibus, & duobus piſcibus, eos ad ingentem hominum multitudinem in deſerto paſcendam diuinitus multiplicat.

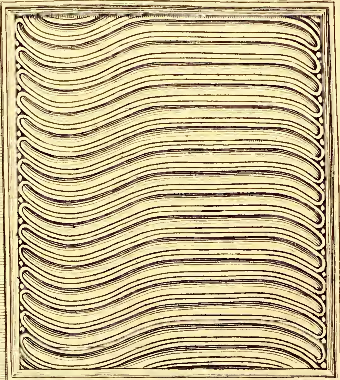
Matth.9.20. VI. Mulier, quę fluxu ſanguinis per duodecim annos laborauerat, aduoluta ad pedes Domini opem valetudinis, ſi vel fimbriam veſtimenti eius ſibi tangere daretur, conſecuturam ſe certo credens, fit voti compos.

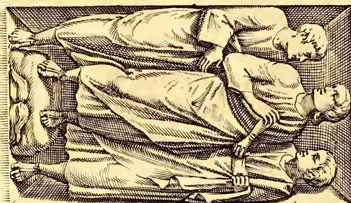
VII. Denique vir ille iuxta aram exiſtens, qui panes quinque ſerpenti veluti porrigit, cuiuſmodi, & quiſnam ſit, haud facile fuerit coniectare. Itaque ne fruſtra comminiſci quid velle videamur, myſterium hoc, atque alia quædam in cæteris deinceps Sarcophagis, & Cœmeteriorum tabulis obſcuriora, & quæ ne Apollo quidem ipſe nimis prompte diuinauerit, intacta prorſus, atque ijs, qui altam ac multiplicem ſcripturarum intelligentiam aſſecuti ſunt, diuinorumque ὑποφήταις indaganda, & pronuntianda relinquimus. Nobis interim, quibus per ingenij tenuitatem, temporiſque anguſtias, maiorem in pręſens diligentiam præſtare non licuit, ignoſcat velim lector, & hunc qualemcumque conatum boni conſulat.

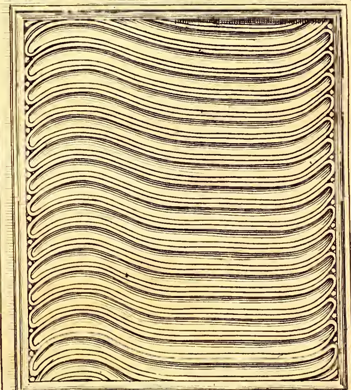
Cæterum Arca prior longitudine pedes Romanos octo & trientem, ac latitudine duos & trientem exęquat. Altera vero in longitudinem pedes octo, in latitudinem quatuor & ſemis, in altitudinem denique duos obtinet.

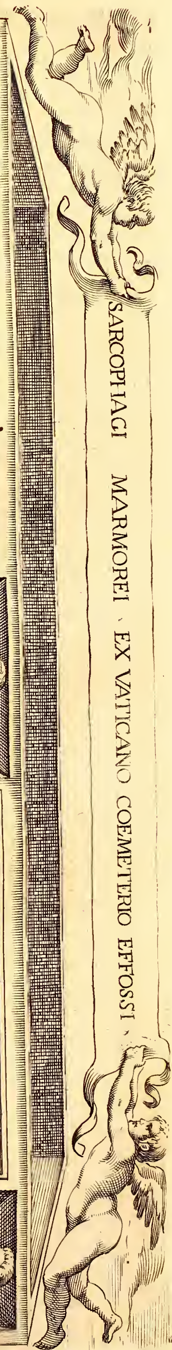

SARCOPHAGI MARMOREI, EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSI.

Duæ hæ marmoreæ Arcæ anno nonagesimo supra sesquimillesimum ex Cœmeterio Vaticano erutæ fuerunt. Earum imagines opera Ciacconij & Vinghij primum delineatæ sunt; quas ab illis deinde acceptas hic contemplandas subijcimus.

Exod. 31. 18. I. In prima, cui anguli vtrimque bino figurarum ordine distincti sunt, in primis conspici datur diuinus Hebræorum legislator, qui in monte Sinai legem digito Dei marmori inscriptam è cælo veluti accipit.

Ioan. 27. II. Sub illo Christus Dominus existit, qui in Cana Galilææ, ni fallor, aquam in vinum vertit.

Matth. 20. 34. III. In anguli læui parte superiori Petrus Apostolus prostare videtur, de constantia ac fortitudine sua vane se iactans: cui Dominus trinam ante gallicinium negationem prædicit.

Exod. 17. 6 IV. In infimo atque vltimo angulo habetur Moyses, qui mirifica sua virga affluentes è Petra aquas sitienti populo producit.

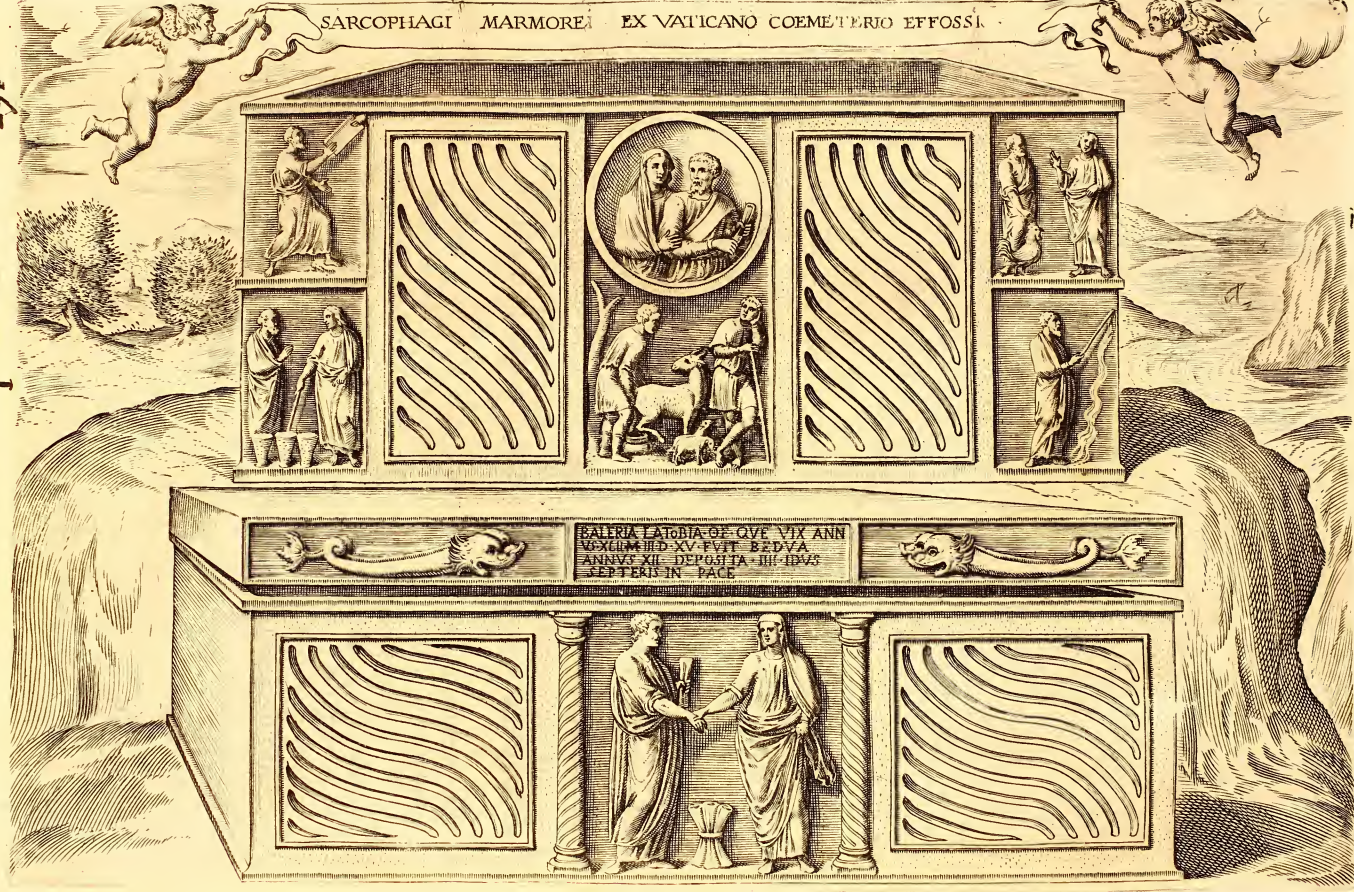
V. In meditullio eiusdem Arcæ Pastor ille bonus, Christum Dominum mystice designans, pedo innixus, & gregi suo veluti inuiligans cernitur.

In altera hic apposita, nullæ figuræ, vt vides, habentur, nisi vnum aliquod è primitiua Ecclesia par coniugum; quorum corpora procul dubio inibi quondam recondita fuere. Hi dexteris peramanter inuicem iunctis, ad indicium fidei, concordiæque seruatæ, exculpti sunt: volumina autem illa in manipulum composita quid, nisi Euangelica scripta, quibus illi crediderant, denotare dicemus?

Cœterum in eiusdem operculo bini hinc atque hinc delphini visuntur, qui piscis in veterum Christianorum picturis ac tabulis est admodum frequens, adeoque mysterio illum carere haud nobis par est credere. De hoc, alijsque Christianorum hieroglyphicis sexto libro locupletior habebitur sermo.

Arca

SARCOPHAGI MARMOREI EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSI.
BALERIA LAToBIA·OF·QVE VIX ANN
ANNVS XII DEPOSITA IIII IDVS
SEPTERIS IN PACE

Arca marmorea, quæ anno huius ſeculi ſeptimo ſupra milleſimum ſexcenteſimum, xix. Kalend. Septembr. in Cœmeterio Vaticano, dum ad iacienda eius Baſilicæ fundamenta humus effoderetur, reperta eſt, prope arcum ſcilicet, quà è veteri Templo in nouum patebat ingreſſus. Hic autem animaduertendum eſt, quod figuræ illic inſculptæ abſque ſandalijs, & excalceatæ conſpiciantur: nam, vt videre eſt, perfunctorie, atque oſcitanter incœptæ illæ potius, quam elaboratæ ſunt.

Intra hanc Arcam cadauer quoddam multiplici linteaminis circumplexu inuolutum erat; quod collocatum deinde fuit in Polyandro: Arca vero ſub pauimento eiuſdem Baſilicæ conſeruanda repoſita eſt. Sacrę autem, quas pręſefert, hiſtorię hę ſunt.

I. Chriſtus Dominus, qui paruulo manus imponit.

Matth. 9. 20. II. Mulier, quę ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, contacta Dominici veſtimenti fimbria, valetudinem conſequitur.

III. Chriſtus Dominus binos inter Apoſtolos, monti inſiſtens, è quo quatuor Paradiſi terreſtris flumina emanant. Illi adſtat agnus exculptus, eundem Dominum, qui eſt Agnus occiſus *Apoc. 13.* ab origine mundi, myſtice ſignificans. Volumen autem vni ex Apoſtolis iccirco apertum veluti porrigit: quia Chriſtus dicitur aperuiſſe illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. *Luc. 24.*

Matth. 20. 34. IV. Chriſtus, qui pręđicit Petro trinam eius negationem.

Matth. 16. 16. V. Idem Dominus, qui Principi Apoſtolorum ſummam in Eccleſia ligandi atque ſoluendi poteſtatem per binas claues confert.

In longitudinem pedes nouem & ſemis, in latitudinem duos, & beſſem, & in altitudinem tres habet.

In

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANA REPERTVS
BASILICA

In eodem pariter Cœmeterio Vaticano hęc Arca marmorea reperta eſt: in pręſens autem prope Eccleſiam S. Marthę viſitur; ſed abſque operculo. Pluribus quà veteris, quà noui Teſtamenti hiſtorijs eleganter inſculpta eſt.

I. In primis enim illic triumphalis Chriſti introitus in ſanctam ciuitatem repręſentatur, cui Hebręorum pueri, veſtimentis ſuis humi ſubſtratis, occurrunt, identidem acclamantes: Hoſanna in excelſis.

Matth. 16. 8. II. Proximus illi Zachæus exprimitur, qui, vt Chriſtum pętereuntem videret, in ſycomorum aſcenderat: a quo comiter appellatus, hoſpitem illum ſuis ędibus excipere meruit.

III. Chriſtus Dominus medius inter Apoſtolorum Principes, ſtans in viſo iam toties monticulo, è quo flumina quatuor egrediuntur. Ad pedes ipſius in eodem monte exculptus videtur agnus cum cruce, aliæque inferius ouiculæ circumſtant. Agnus quidem ille verum nobis per legem Agnum, nempe Chriſtum Deum, demonſtrat: ouiculæ autem ſunt diſcipuli eius, alijue fideles, ſæpius a Domino ouium nomine nuncupati.

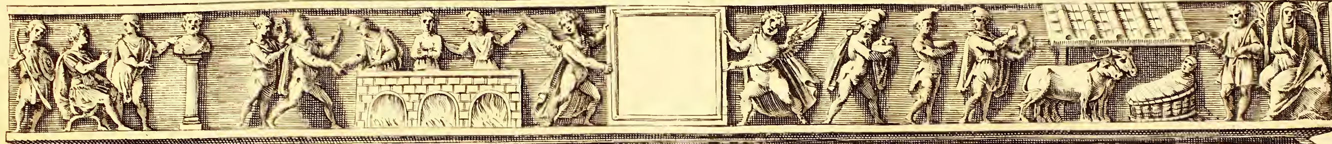
IV. Dominus inter lictores captiuus coram Præſide Pilato, qui, dum iniquiſſimam in eum mortis ſententiam fert, manus ſibi tanquam innocens ſtolide lauat.

Dan. 3. 1. V. In operculo autem eiuſdem Arcæ viſitur Nabuchodonoſor coram aurea ſtatua, quam ab omni populo adorandam erexerat: ſed eam tres pueri ſpernentes, in fornacem ardentem mittuntur.

Matth. 3. 1 VI. Deus infans in pręſepio recubans, quem tres Magi adorant, & magnis muneribus oblatis Dominum veluti ſuum clientelarem profitentur.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Hæc Arca marmorea, dum Basilicæ Vaticanæ fundamenta ponerentur, inter effodiendum reperta est anno MDXCII. & in præsens extat in ædibus quibusdam priuatis ad montem Iordanorum, quas Bononiensium Orator olim habitasse dicitur. Sacris item noui tantummodo Testamenti historijs, vt vides, eleganter ornata est.

Matth. 20. 34. I. Primo, Christus Dominus illic exprimitur, qui Petro se inaniter iactanti prædicit: Antequam gallus cantet, ter me negabis.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui de quinque panibus, & duobus piscibus satiat quinque millia hominum.

III. Christus Dominus iterum inter duos Apostolorum Principes, monticulo insistens, è quo quatuor paradisi flumina procedunt.

Luc. 14. 7. IV. Colloquium Christi Domini cum Samaritana ad puteum.

Marc. 7. 26. V. Denique idem Christus, cui quædam mulier osculatur manum, forte Syrophœnissa, rogans eum, vt dæmonium eijceret de filia eius.

Longitudo eius Arcæ nouem palmos, latitudo duos ac dodrantem, altitudo autem septem palmos æquat.

Inter

SARGOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO
EFFOSSVS.

Inter effodienda Vaticanæ Basilicæ fundamenta anno M.DCVII. reperta fuit hæc Arca marmorea: quæ vbinam modo extet, ignoratur. Sacris item figuris, vt hic apparet, est scite insculpta.

I. In medio siquidem Christus Dominus iterum in monte, vnde quatuor Paradisi flumina procedunt, exprimitur, cui adsunt quatuor Apostoli, quorum vni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum in manus tradit. Hic enim Apostolus, vt ipse de se testatur, in Euangelio plus cæteris laborauit, & nomen Christi prædicatione latius circumtulit. Inferius ad pedes Domini dextra, læuaque vir & mulier conspiciuntur, quorum corpora dubio procul in hac Arca olim condita quieuere.

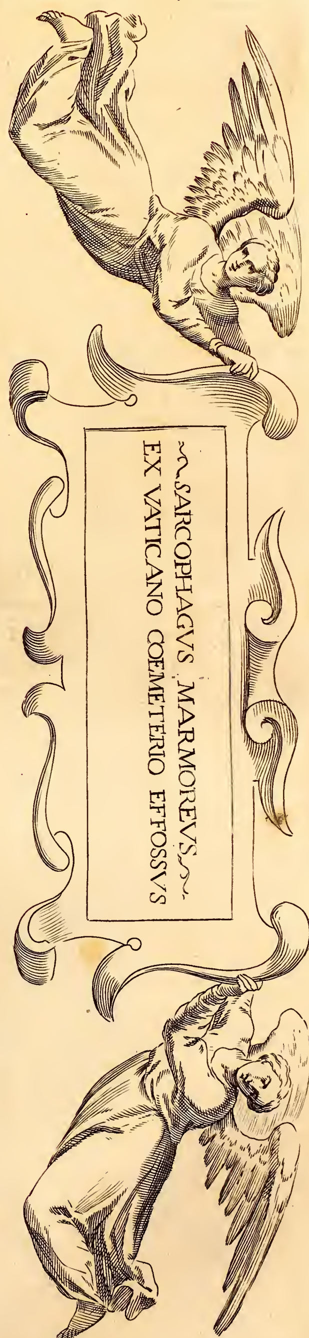
Matth. 27. 26. Ioan. 19. 16.

II. Sed & in angularibus hinc atque hinc ædiculis Christum Dominum captiuum coram Iudice stare haud abs re quis dixerit. Et dextrorsum quidem coram Anna, vel Caipha, qui eo gestu, & habitu exculptus est, vt aliquo Christi sermone percelli, atque offendi videatur. Sinistrorsum vero Pilatus veluti dicta, factaque eius exquireret, expressus est.

Longa est palmorum nouem cum quadrante, alta vero trium.

Multis

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Multis abhinc annis, dum noua Basilica Vaticana extrueretur, insignis iste marmoreus Sarcophagus in lucem prodijt; qui postmodum in quodam horto prope Ecclesiam S. Marthæ collocatus est. Sacris vndique figuris peregregie nobilitatus atque insignitus apparet: cuius iconem tribus proximis inferioribus tabulis lectori subijcimus: & figuras hic, quoad licet, enarramus.

In anteriori siquidem eius parte Imago illa in medio, quæ monticulo insistit, vnde quatuor illa sæpius iam dicta Paradisi terrestris flumina promanant, Christum Dominum repræsentat. Reliquæ vero sunt Apostolorum effigies. Dominus autem vna manu docentis in morem sublata, altera vero volumen apertum Paulo, vt creditur, porrigere videtur. Cur autem huic præcipue Apostolo? ea poterit esse ratio, quod iste ante alios portauerit nomen Christi coram gentibus, ac regibus: & in verbo Dei promulgando plus cæteris laborauerit (Ego enim, dicit Dominus, ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.) Atque hinc non temere neque frustra imaginem eius cum cruce humeris imposita veteres Christiani sæpius expressere. Inferius denique vir ille & mulier, qui prostrati videntur ad pedes Domini & illum veluti adorant, eos esse credibile est, qui hanc Arcam corporibus suis tumulandis olim extrui curarunt.

Act. 9. 15.

Longus est hic Sarcophagus palmorum vndecim, latus quinque, altus vero sex.

Præ-

SARCOPHAGVS MARMOREVS EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Præſens hęc tabula faciem Sarcophagi pręcedentis poſteriorem contemplandam hic exhibet. In eius meditullio bonus ille Paſtor, qui animam ſuam pro ouibus poſuit, conſpicitur, pedum paſtorale vna manu tenens, altera vero vni ex duabus ouiculis, quę illi adſtant, abblandiri, illaque contra capite exporrecto blanditias Paſtoris gratas ſibi, iucundaſque eſſe monſtrare videtur. Imagines autem illę, quæ in binis vtrimque angulis exculptę ſunt, duos Apoſtolos eſſe dicas licebit.

Par-

SARCOPAGI EIVSDEM PARS POSTERIOR

Partes denique proximi eiusdem superioris Sarcophagi laterales, quas oculis hic subijcimus, sacris etiam, ijsque veteris dumtaxat Testamenti, historijs graphice sane elaboratæ sunt.

4. Reg. 2. 11. I. Et quidem in priori eius parte producitur Elias ignea quadriga impositus, qui ad superna iam transferendus, pallium, quo paulo prius aquas Iordanis, quem illic etiam expressum videas, diuiserat, super Eliseum ponit. In typo videlicet iam tunc designabat ille Christum Dominum, qui (vt Rupertus Abbas differit) ex mundo ad Patrem transiturus, officium simul, & spiritum suum Apostolis dedit. *Rupert. Abb. de Trin. & op. l. 5. c. 15*

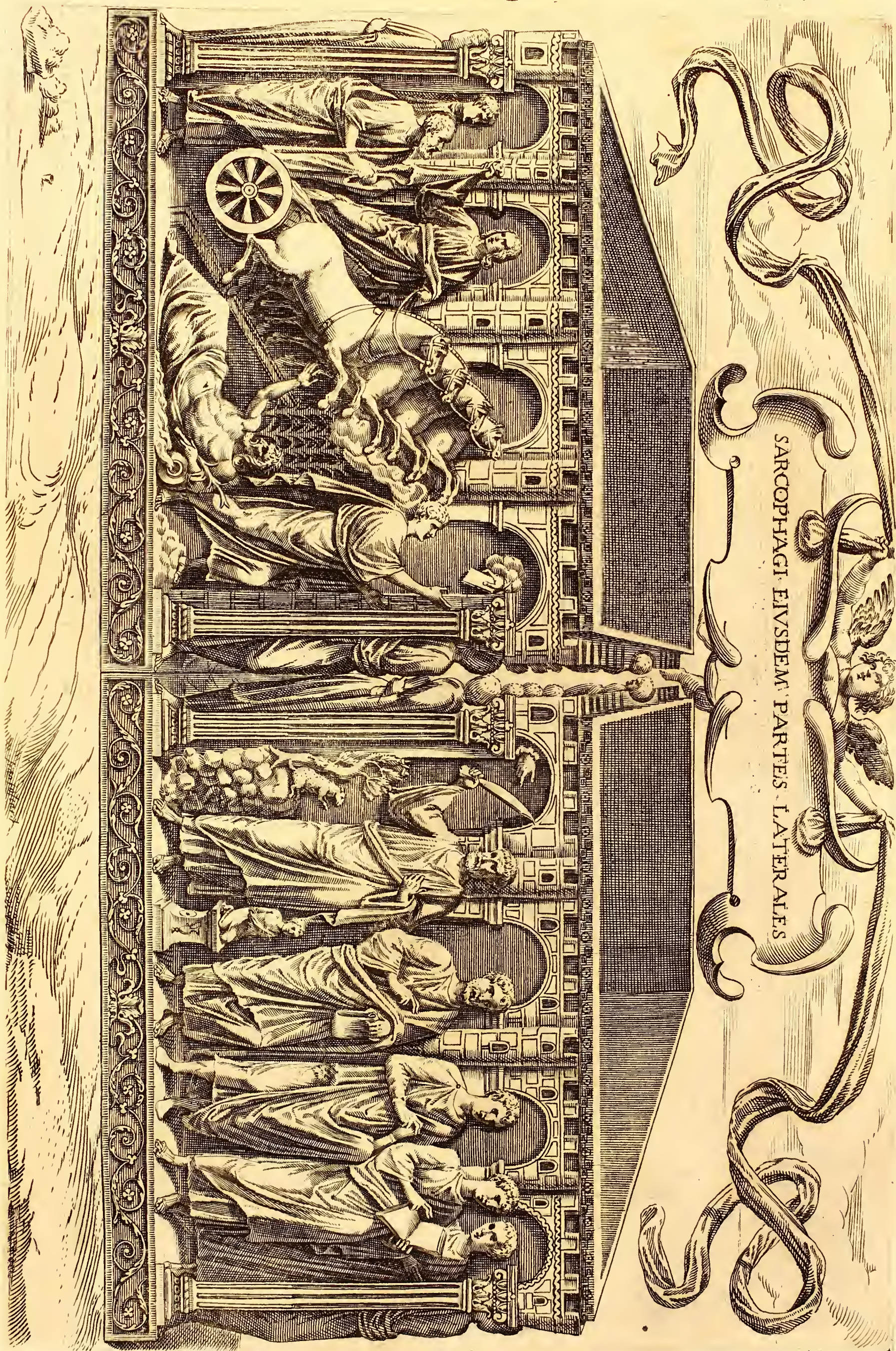
Exod. 32. 19. II. Moyses accipit tabulas legis a manu Dei.

Gen. 22. 9. III. Admirabilis illa, & omnium seculorum fama decantata Abrahæ obedientia, qua Dei nutu vnicum suum in holocaustum immolaturus erat.

Partes autem hæ laterales in longitudinem palmos sex, & dimidium; quinque autem in altitudinem obtinent.

Hæc

SARCOPHAGI EIVSDEM PARTES LATERALES

Hæc Arca marmorea ſacris Chriſti & Apoſtolorum imaginibus inſignis, ex Cœmeterio Vaticano multis abhinc annis fuit eruta. Intrinſecus per ambitum habet prominentiam quandam, tabulæ imponendæ excitatam, quò corpora, ſi plura inibi locari contingeret, inuicem ſepararentur. Ea nunc ſub pauimento Vaticanæ Baſilicæ, venerandis ſanctorum quatuor Leonum Pontificum corporibus inibi reconditis, aſſeruatur. Illic exculpta quoque cernitur amœna viridantibus pampinis, vuarumque ſertis vndique pendentibus vitis, quam haud temere, nec abſque myſterio hic, & alibi ſæpius ab antiquis Chriſtianis exhibitam eſſe dicendum eſt. Primùm enim per illam Chriſtum Dominum, qui de ſe dixit: Ego ſum vitis, vos palmites, hieroglyphice deſignabant: tum etiam Eccleſiam, quæ in ſacris literis per vineam *Pſal.79. Eſai.5.* Dei electam ſæpius adumbratur. Sed & ſimilitudine vitis, quæ vuas maturas iam, ac coctas, dulcedine plenas, & aureo purpureove colore nitentes attulit, animam maturitate prudentiæ, ſplendore fidei, confeſſionis decore, iuſtitiæ pulchritudine, vbertate miſericordiæ, veluti quibuſdam monilibus, exornatam intelligi luculenter Ambroſius aſſerit. *Ambroſ. in Hexam. lib.3. c.12.* Et Bernardus fructum vitis, ſanguinem Chriſti, & Martyrum, tanquam rubentia muſta torcularibus calcata, poculis cæleſtibus per tormenta expreſſum peregregie dixit. *Bernar. in Cant. ſer.6*

Longa eſt palmis decem, & dodrante, lata quinque cum dodrante, alta vero quatuor & ſemis.

Partes

SARCOPHAGVS MARMOREVS: EX VATICANO COEMETERIO EFFOSSVS

Partes Arcæ marmoreæ proximæ ſuperioris laterales antiquæ tantummodo legis hiſtorijs inſculptas hac tabula ſpectandas ſubijcimus.

I. In ijs enim videre eſt Eliam, qui ignea quadriga in cælum rapitur, & quaſi in quodam triumpho victor aſcendit. Victor enim, vt inquit Ambroſius, extiterat non gentium barbararum, ſed ſecularium voluptatum. Ad eundem verò modum Eccleſia, cuius typum etiam gerebat Elias, rapietur, ait idem Doctor, argumento deducto ex Apoſtolo Paulo, dicente: Rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra.

4.Reg.2.11

S. Ambroſ. ſer. 2. de Eliſeo.

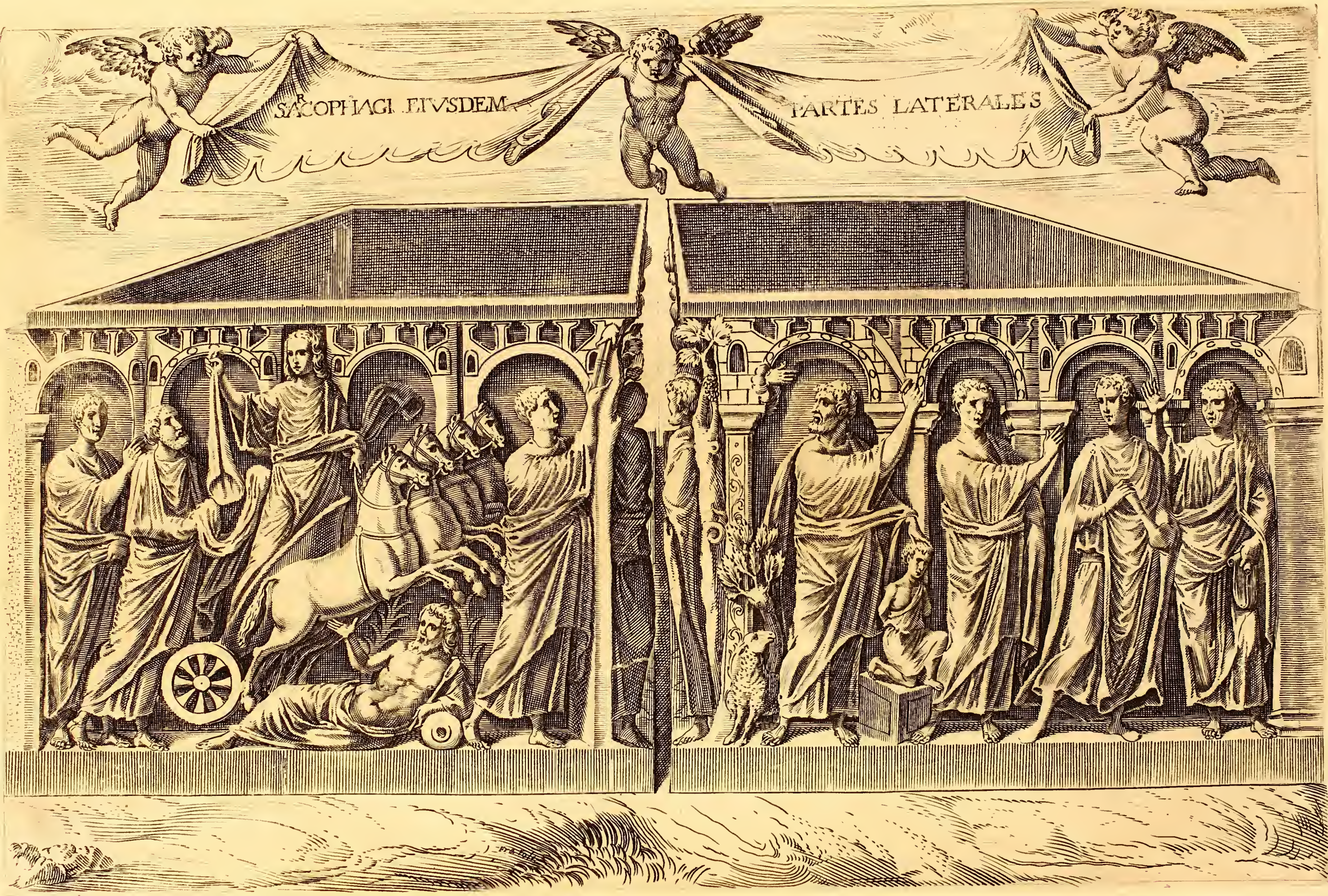
Id. in cap. 3 Luc. l. 2.

II. Moyſes, qui accipit a Domino in monte Sinai duas tabulas teſtimonij lapideas, ſcriptas digito Dei.

III. Abraham vnigenitum ſuum Iſaac in holocauſtum offerre Deo paratus eſt.

Reliquis illis tribus figuris, quæ poſt Abrahamum exculpæ viſuntur, diuinandis, Oedipo opus eſt coniectore.

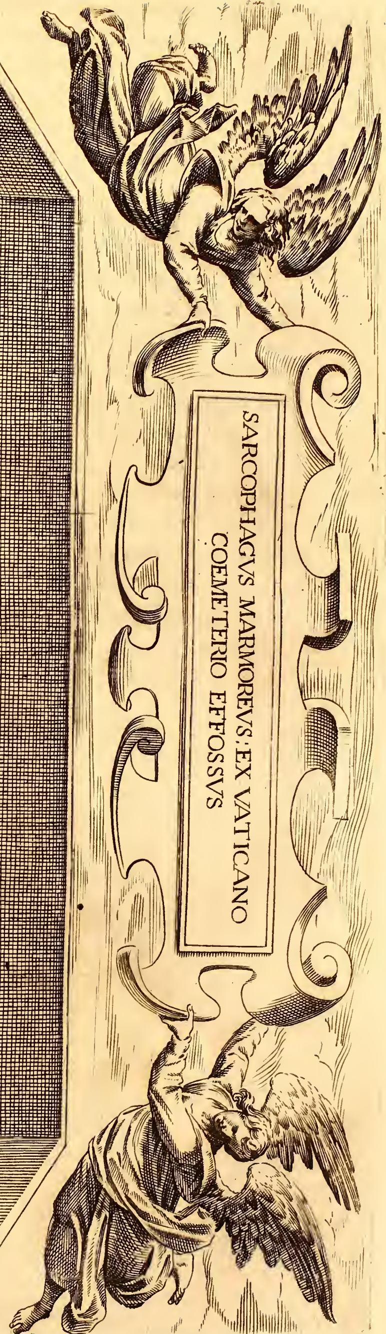

SARCOPHAGI EIVSDEM
PARTES LATERALES

Sarcophagus iſte marmoreus ex Vaticano Cœmeterio erutus, olim in Baſilica D. Petri viſebatur; nunc autem in ædibus Cæſiorum in Vrbe Leonina poſitis reperitur. Duodecim Apoſtolorum imagines præ ſe fert: in quorum medio gemmatæ Crucis forma conſpicitur, cui ſacroſanctum Christi nomen, binis Græcorum characteribus expreſſum, impoſitum eſt. Familiariſſimum ſane ac ſolemniſſimum antiquis Chriſtianis ſignum; & ſine quo vix vllum opus aggredi ſolebant, vt ex illo toties, totque rebus, quæ ſubtus ſupraque terram in præſens adhuc extant, inſculpto, appictoue luculenter apparet. Didicerant enim ex Apoſtolo, dicente: Omne quodcumque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Ieſu Chriſti.

Ad Coloſſ. 3.

Hæc

SARCOPHAGVS MARMOREVS; EX VATICANO
COEMETERIO EFFOSSVS

Hæc Arca marmorea in eodem Cœmeterio Vaticano reperta eſt; atque inde tranſlata fuit in atrium monaſterij Patrum Caſſinenſium, quod ad montem Quirinalem e regione Palatij Pontificij tunc temporis habebatur. Nunc autem in ædibus Eminentiſs. Cardinalis Mazarini in eodem monte ſitis extat. Pluribus cum veteris, tum nouæ legis admirandis hiſtorijs inſculpta eſt.

I. In primis enim illic viſitur Moyſes percutiens petram, Exod.31. 18. è qua largiſſimæ fluunt aquæ.

II. Fecit Ieſus initium ſignorum in Cana Galilęæ, aquam Io.2.7. in vinum vertens.

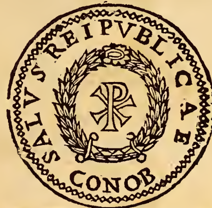
III. Mulier illa in medio cuiuſmodi, ac quęnam ſit, quis diuinauerit? niſi dicamus imaginem eſſe illius, quæ hanc Arcam corpori ſuo tumulando conſtrui curauit.

Io.9.6. IV. Chriſtus, qui cęco nato largitur oculos.

Matth.14. 19. V. Idem Dominus, qui fameſcentes in deſerto turbas quinque panibus diuinitus multiplicatis ſatiat.

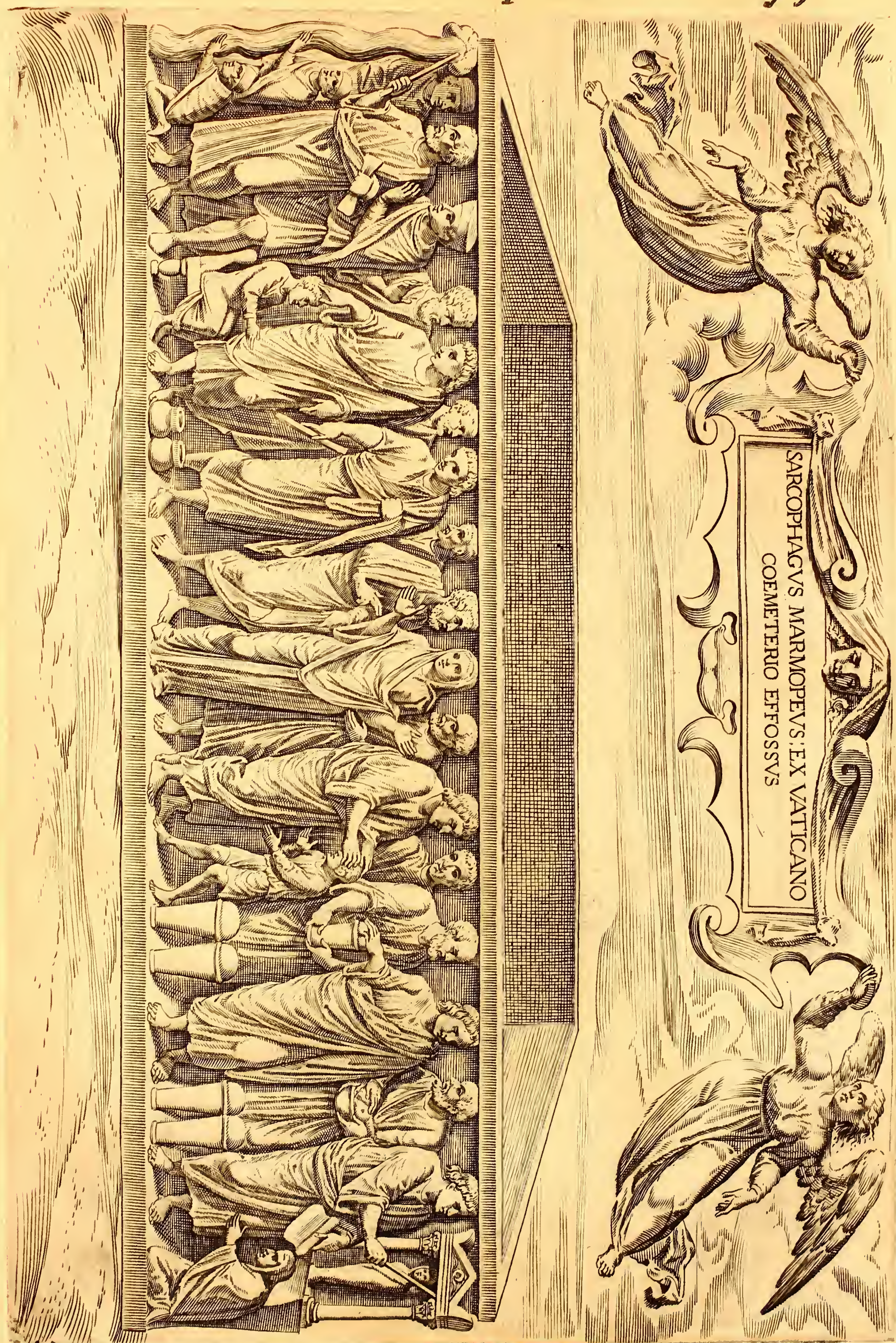
VI. Chriſtus Dominus, qui Lazarum quatriduanum a Ioan.11. 44. mortuis excitat, ad cuius pedes Martha prouoluta, & illum veluti adorans cernitur.

Longa eſt palmis decem & dodrante, alta vero duobus, & dodrante.

Qua-

SARCOPHAGVS MARMOPEVS: EX VATICANO
COEMETERIO EFFOSSVS

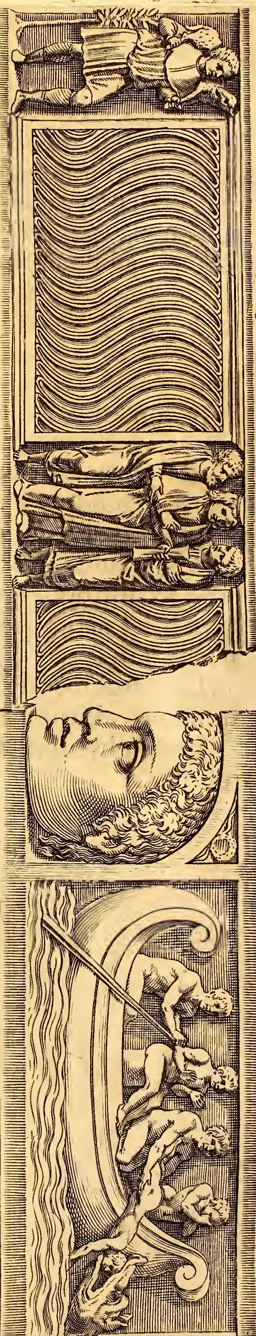
Quatuor hæc Sarcophagorum fragmenta è Vaticano Cœmeterio eruta, haud indigna quoque visa fuere, quæ typis exprimerentur, atque adeo operæ pretium esse existimauimus, vt ea in publicum huius operis theatrum contemplanda producantur: singula enim singulis diuinæ legis historijs adornata sunt. Et in primo quidem, quod in atrio domus veteris Matthæiorum extat, bis Christus Dominus repræsentatur, semel medius inter duos Apostolos, & iterum in habitu Pastoris, qui ouem erroneam suis humeris ad gregem reportat.

Alterum fragmentum, quod in Transtyberina regione ad Ia-
Ionæ 3.2.1 niculi radices visitur, historiam Ionæ prophetæ, quem immanis balena deglutit, præsefert.

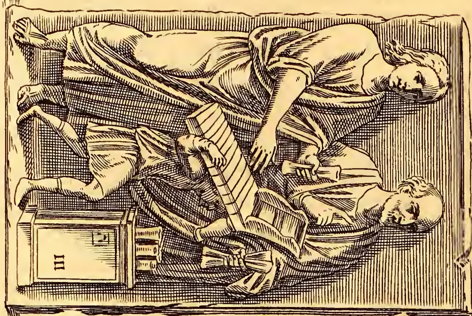
Reliqua duo habentur in ædibus olim Matthæi Laurelli, sitis in vico Burgundionum vulgo dicto. In priori conspicitur Chri-
Ioan. 5.8. stus Dominus, qui paralytico sanitatem restituit, eumque cum
Gen. 3.24. grabato suo domum remittit. In altero Adam, & Eua, quamuis sola Eua, & lignum vetitum serpenti inuolutum illic extent, nam Adam cum illa parte, quæ desideratur, vt apparet, decidit. Visuntur item duæ aliæ illic figuræ, quę cuiusmodi, ac quęnam sint, haud facile deprehendere potuimus, adeoque illas alijs expendendas relinquimus.

Insi-

SARCOPHAGI MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Insignis hæc, atque elegans Arca marmorea, cuius simulacrum binis hic seorsum tabulis spectandum subijcimus, in Vaticano quoque reperiri contigit: & in Cœnobio Patrum Theatinorum S. Andreæ à Valle nuncupato diu postmodum extitit. Nuper autem in Villam Pamphiliam, eidem inter alia plura id genus antiqui operis monimenta decori, ac ornamento futura, deportata est. Anterior eius facies octastylos, per cuius intercolumnia sacrę vbique figuræ graphicè sculptæ prostare visuntur: & quod mireris, longa vetustate nulla ex parte diminutæ, aut deturpatæ, sed integrę prorsus, illæsęque conseruatę sunt.

I. In mediana igitur columnarum intercapedine, quæ cęteris ex proba, decentique eustylorum symmetria paululum patentior concinnata est, Christus Dominus inter Apostolos, quorum vni, qui Paulus esse creditur, volumen apertum veluti tradit, differentis in morem pręsidere cernitur.

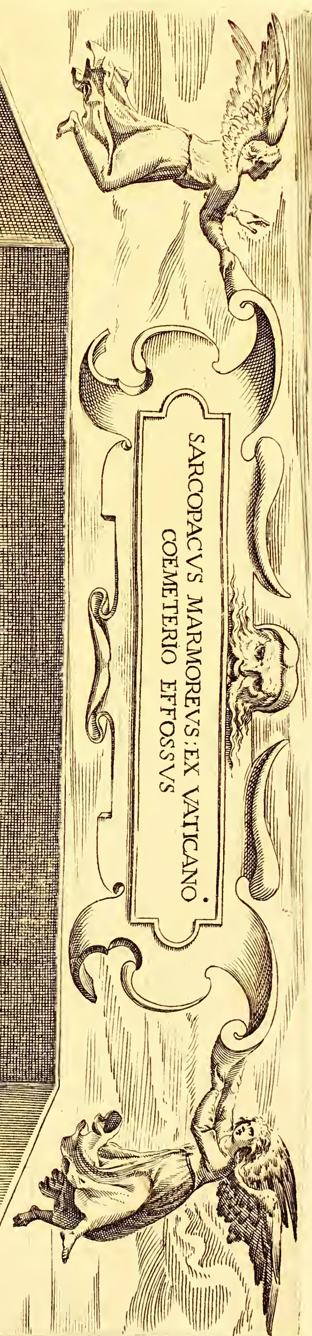
Gen. 22. 9. II. In angularibus vero hinc atque hinc intercolumnijs, dextrorsum quidem Pater credentium admirabili obedientia vnicum suum immolaturus conspicitur, sed, Angelo interpellante, arietem diuinitus sibi obuium deinde offerens, sacrificium perfecit. Sinistrorsum verò Christus Dominus captiuus sistitur ad tribunal Pilati, qui inter ferendam mortis in eum sententiam manus sibi lauat. *Matth. 27. 24.*

Longitudine est palmorum nouem, & dodrantis, latitudine quinque, altitudine vero trium, & semis.

Eadem hęc forsitan Arca est, cuius Alpharanus in suis notis meminit.

Vtra-

SARCOPACVS MARMOREVS; EX VATICANO.
COEMETERIO EFFOSSVS

Vtraque Arcæ proximæ ſuperioris latera, quæ ædium quarundam ſimulacra graphicè elaborata præ ſe ferunt, oculis præſenti tabula ſubijcimus. In illis præterea ſacras aliquot veteris & noui Teſtamenti figuras videre eſt.

Matth. 20. 34. I. In primis enim Chriſtus Dominus in medium producitur, qui vanam Petri iactantiam caſtigans, futurum prædicit, vt, antequam gallus, quem ibi quoque in columna adſtantem videas, cantet, ab illo ter negetur. Verum Domino oculos in illum poſtmodùm conijciente, facti conſcientia commotus, fleuit amarè, vt apparet in exculpto illic Petro, qui indice oculis admoto, lacrymas prę animi angore ac dolore ſibi manare veluti innuit. Atque ita quidem prioris, vt vides, eius Arcæ lateris ſculptura diſpoſita eſt.

Exod. 31. 18. II. In altero verò latere Moyſes repræſentatur, qui ſitibundo in ſolitudine populo è petra aquas affatim educit.

III. Deinde Chriſtus Dominus exhibetur iterum, cuius pedibus mulier, ſiue illa ſit Martha, ſiue Syrophœniſſa, vel alia quæpiam, prouoluta conſpicitur.

SARCOPHAGI EIVSDEM
PARTES LATERALES

Binæ hæ marmoreæ Arcæ ſacro eodem Cœmeterij Vaticani loco effoſſæ ſunt. Prior conquaſſata, fractaque per medium viſebatur olim in ædibus quibuſdam priuatis è regione Palatij Magni Ducis Hetruriæ in Campo Martio poſitis. Figurarum autem, quas continet, enarrationem hanc ſubiungimus.

Act. 12. 3. I. In prima eius ædicula vir quidam captiuus ducitur, quem Petrum Apoſtolum eſſe aiunt.

II. Chriſtus Dominus inter Principes Apoſtolorum medius, qui Crucem gemmis vndique adornatam dextra præferre, & monticulo, è quo quatuor illa Paradiſi terreſtris celeberrima flumina ſcaturiunt, inſiſtere videtur.

Matth. 27. 24. III. Idem Dominus, qui à lictoribus captiuus ſiſtitur Iudęæ Præſidi Pilato, qui impię Hebręorum voluntati obſequens, illum condemnat: cuius tamen ſententiæ iniquitatem ad ſe neutiquam pertinere palam profeſſus, manus ſibi excors lauat.

Longa eſt palmos nouem, alta vero tres.

In altera hic appoſita Arca videas licet boni Paſtoris præclara ſymbola, illis, qui ſacris litteris eruditi ſunt, ſatis cognita. Piſcem inſuper ab vna parte, ab altera verò anchoram illic exculptam videre eſt. Et primùm quidem per piſcis imaginem ſepulchris affixam veteres Chriſtiani videbantur innuere, eum, qui inibi reconditus erat, ex illis eſſe piſcibus, qui iuxta parabolam Euangelicam, in vaſa eligentur ab Angelo. Per piſcem enim, ait Origenes, ſanctus quiſque intelligitur, qui intra retia fidei concluſus, bonus piſcis à Saluatore nuncupatur. Altera verò piſcis allegorica interpretatione fidem inuiſibilium intelligi docet Beda, vel propter aquam Baptiſmi, inquit ille, vel quia de inuiſibilibus locis capitur: & ſicut piſcis, vt Eucherij verbis vtar, crebris maris fluctibus tunditur, nec perimitur: ita fides firma quantislibet aduerſantis mundi preſſuris impugnatur, inconuulſa perſiſtit; nec ſeculi eam vnda demergit.

Matth. 13. Orig. hom. 7. in Leuit. c. 10. Beda in Luc. c. 11. l. 3. Eucher. form. ſpir. c. 4.

Sed quid Anchora? Sapienter equidem illam piſci appoſitam conſpicimus, quorum alterum fidei, ſpei alteram ſymbolum pręſe ferre iam nouimus. Nam fides, inquit Ambroſius, quę ſpe, veluti ſacra anchora, roborata, nulla infidelitate mergi poterit, dum cæleſtia abſque vlla dubitatione credit, & ſperat, & amat. Candidę item ac timoratę conſcientiæ ſignificationem habere anchoram hiſce verbis ait Chryſoſtomus: Conſcientię increpatio, ſacra eſt anchora, quę nos nequaquam ſinit in peccatorum profundum abſorberi. Sed hęc pauca hic libaſſe ſufficiat, plura de hoc alijſque id genus ſymbolis libro ſexto dicentur.

S. Ambroſ. in Hebr. 6. Chryſoſt. Conc. 4. in Lazar.

Longa eſt hęc Arca poſterior palmos nouem; alta verò non amplius duos.

Prior

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

LIVIA NICARVS
LIVIAE PRIMITIVAE
SORORI FECIT
Q·V·AN·XXIIII·M·VIII

Prior è duobus hiſce Sarcophagis in Villa olim Boſij, nunc vero ſacri, atque inclyti Ordinis Hieroſolymitani, ad montem S. Valentini ſita, via Flaminia, inter varias è Cœmeterijs acceptas inſcriptiones calce firmatus extat. Hiſtorias, quas continet, paucis hic exponere libuit.

Exod. 17. 6 I. Mirificus igitur Hebræorum legiſlator hic ſeſe primus contemplantibus offert, qui percuſſa petra in deſerto largiſſimas inde populo elicit aquas. Plurima autem ex hac a Moyſe percuſſa petra ſancti Patres myſteria haurire aſſolent. Et *1. Cor. 10.* primum quidem ad hæc Apoſtoli verba: Petra autem erat Chriſtus, fontem baptiſmi nobis, ac martyrij eadem petra oſtendi aſſerit Hieronymus: *S. Hieron. to. 7. in pſ. 77.* De latere enim Chriſti, inquit ille, cum percuſſus eſt, ſanguis & aqua proceſſit, quod baptiſma, & martyrium figurauit. In ſolitudine verò petra aquas effudit, in terra videlicet, ait Iuſtinus, *Iuſt. colloq. cum Triph.* gentium cognitionis Dei expertium, fontem omnis gratiæ ac ſapientiæ ſcaturire fecit Chriſtus.

Act. 12. 3. II. Petrus Apoſtolus, vt alibi ſæpius iam vidimus, ni fallor, in carcerem conijci videtur.

Ioan. 5. 8. III. Chriſtus Dominus paralyticum ſanitati reſtitutum cum grabato in humeris domum remittit.

IV. Mulier brachijs expanſis orantis in ſpeciem.

Matth. 14. 19. V. Chriſtus Dominus, qui quinque panibus, & duobus piſcibus ingentem hominum multitudinem in deſerto paſcit.

Io. 11. 44. VI. Iterum Chriſtus Dominus, qui Lazarum a morte ad vitam reuocat: Martha autem Domini pedibus aduoluta illum adorare videtur.

Longus eſt palmis decem: altus vero duobus, & quadrante.

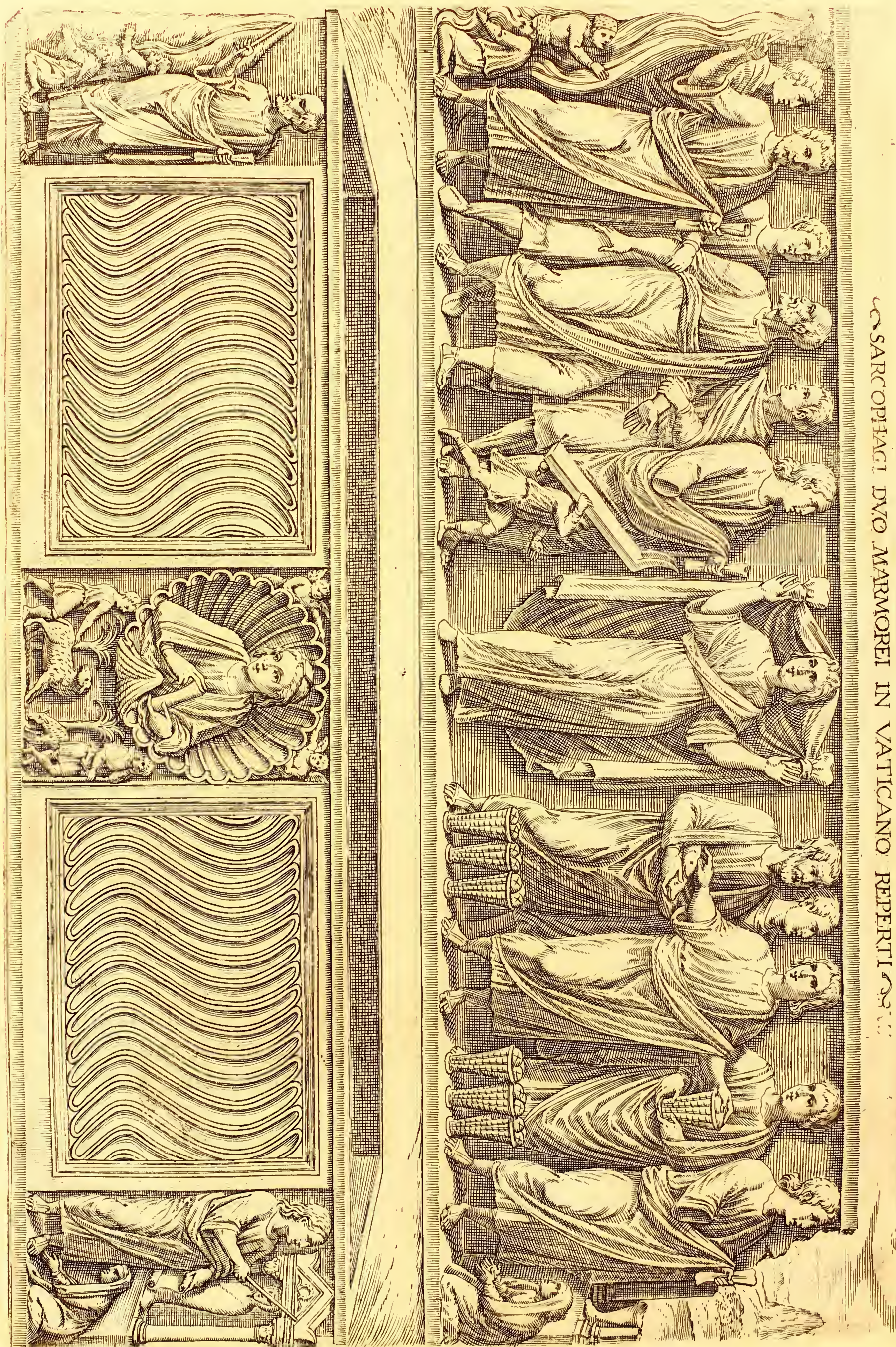
Alter, cuius imaginem hic quoque ſubijcimus, extabat in ædibus quibuſdam priuatis propter Eccleſiam SS. duodecim Apoſtolorum.

I. In eius meditullio effigies quædam conſpicitur, eius fortaſſe, cuius corpus in hoc Sarcophago olim conditum quieuit. Deinde bonus ille Paſtor, qui baculo paſtorali incumbens, gregi ſuo veluti aduigilat, illic quoque eleganter effictus eſt.

Io. 11. 44. Exod. 17. 6 II. Cæterum in binis hinc atque hinc ædiculis angularibus; hic quidem Chriſtus Dominus Lazarum exſuſcitat: illic vero Moyſes percutit in eremo petram, & populo producit aquas.

Minor

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Minor illa Arca marmorea, quæ bino figurarum ordine constat, in præsens reperitur ante ædes Mutorum in platea ex aduerso Ecclesiæ S. Ioannis à Pinu vulgò dictæ. Varijs quà veteris, quà noui Testamenti prodigiosis historijs adornata est.

Exod.17.6 I. In primis enim illic visitur diuinus Hebræorum legislator Moyses, qui nutu Dei mirifica sua virga petram percutit, ex qua continuò ingens aquarum modus effluit.

Matth.14.19. II. Habetur etiam ibidem Christus Dominus, qui famescentis in deserto multitudinis misericordia motus, quinque panes, & duos pisces ad illam satiandam diuinitus multiplicat.

Matth.26.57. III. Paulò vlterius idem Dominus repræsentatur, in quem Iudæi manus inijciunt, & captiuum veluti abducunt.

IV. In medio prostat mulier quædam explicatis brachijs orantis in morem.

Gen.3.24. V. Sequuntur deinde Protoparentes iuxta lignum vetitum, qui Dei præcepto iam violato, mœsti, vultuque demisso serò se nudos esse agnoscunt.

Gen.22.10 VI. Proximus illis, qui obedientiam temere abiecerant, nec Deo paruerant, obedientissimus Patriarcha Abraham expressus est, qui vnigenitum suum in holocaustum offerre Deo paratus est.

Io.11.44. VII. Denique Christus Dominus, qui Lazarum a mortuis excitat.

Matth.2.11. VIII. In ordine eius inferiori conspici datur in sinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant.

Gen.9.11. IX. Cernitur item illic Noë in Arca, qui, aquis diluuij iam cessantibus, columbam cum surculo oliuæ reuersam, pacis iræ cælestis nunciam, excipit.

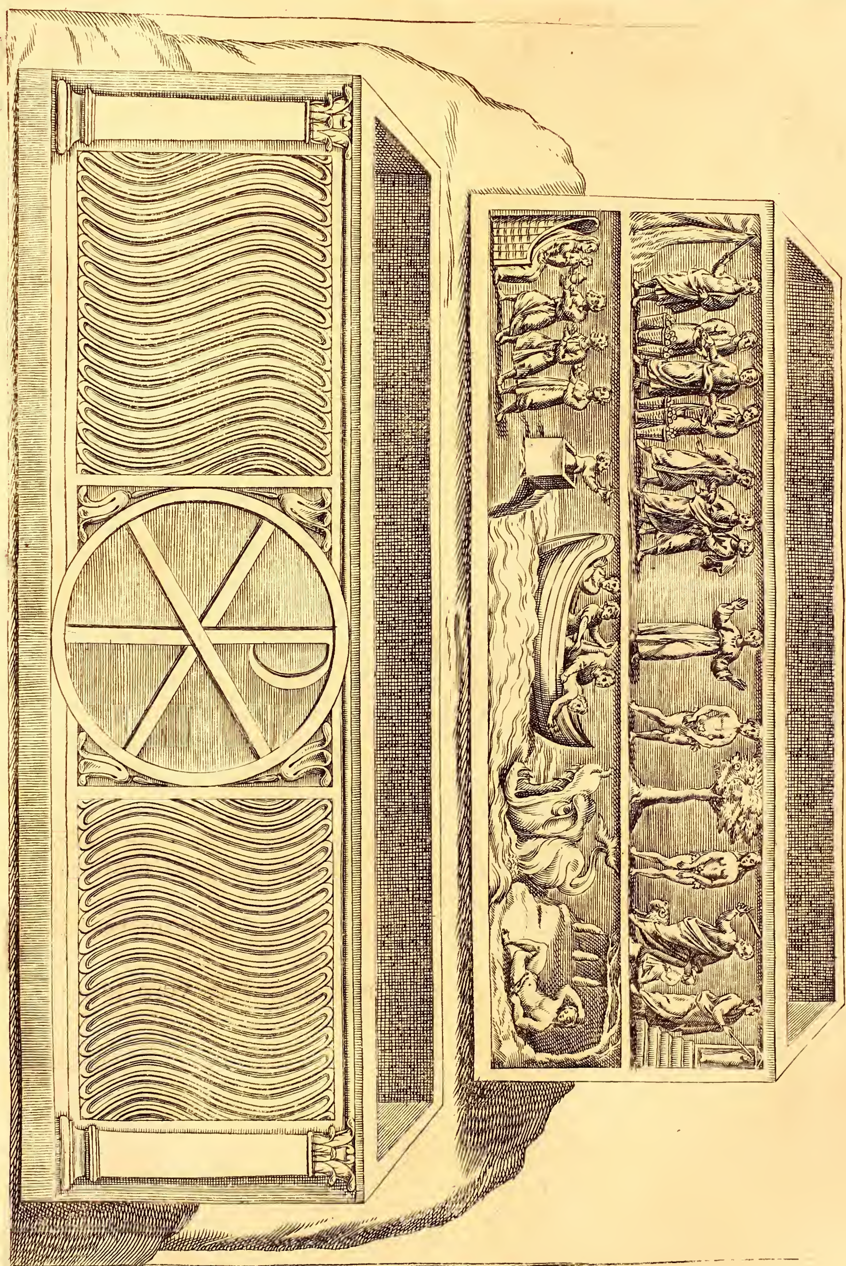
Io.3.2.1. X. Propheta Ionas ex naui in mare proijcitur, & aluum ingentis Ceti ingreditur; sed triduo post in terram redditus, sub vmbraculo cucurbitæ recubare videtur.

In longitudinem hæc Arca obtinet palmos quinque cum dimidio, in latitudinem duos, in altitudinem item duos, & vnciam.

Altera vero maior, & quæ nil nisi sacrosanctum Christi nomen binis Græcorum elementis expressum præse fert, modo visitur in atrio ædium D. Angeli Incoronati, è regione Ecclesiæ S. Marcelli.

Longa est palmis octo, & semis, lata tribus & quadrante, alta vero duobus.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI IN VATICANO REPERTI

Prior ex his Sarcophagis extabat in domo Presbyterorum S. Iuonis vulgò ad Scrofam. Sacræ, quas præ se fert, figuræ, earumque mysteria, vt quidem videtur, sic se habent.

Ezech. c. 37. 7. I. Repræsentari in primis illic creditur admirabilis illa visio, quæ in diuinis literis obiecta legitur Ezechieli Prophetæ, qua sibi in spiritu visus est euocari in campum ossibus mortuorum vehementer aridis plenum: illo autem vaticinante visa sunt accedere ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam, carnibus indui, animari, ac demum reuixisse. Per istam quidem resurrectionis parabolam, vt D. Hieronymus cum Glossa disserit, *D. Hieron. in Ezech. c. 37.* qua ossa arida, & multa vetustate confecta videntur resurgere, restitutionem populi Israel, in captiuitatem ducti, & toto Orbe dispersi, Prophetæ Dominus indicabat. At vero Christiani hoc sibi ob oculos posito diuinæ potentiæ mysterio, ad quæuis perferenda tormenta, atque ipsam mortem subeundam fortiores multo, & alacriores reddebantur, certissima ducti spe, fore vt a Domino, cuius amore sanguinem profundebant, omni mœrore ac miserijs liberentur, & in vitam meliorem, atque immortalem asserantur.

Matth. 2. 11. II. Tres Magi, qui verum Iudæorum Regem Christum recens natum adorant, & magnis oblatis muneribus Dominum suum profitentur.

Longus est palmis quatuor, altus vero vno dumtaxat & semis.

III. In altero hic subiecto Sarcophago mulier quædam exculpta est, iuxta quam nonnullę columbarum ac turturum imagines effictæ visuntur. Ad designandam, opinor, eius innocentiam, mansuetudinem, ac puritatem. Hæc etenim auis, quæ etiam naturaliter felle caret, innocens, ac mansueta, vitam sine alterius grauamine peragit: & in nullum animal, vt cum Cassiodoro loquar, fellica voluntate consurgit; nec escis sordidis vllatenus acquiescit. *Cassiod. in ps. 54.*

IV. Pastor bonus, qui ouem erraticam suis humeris ad ouile reportat.

Longitudine est palmorum quatuor, altitudine vero non amplius vno cum dimidio.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI: IN VATICANO REPERTI
SATVRNINVS
ET MVSA: FILIO
DVLCISSIMO
FECERVNT

Arca hæc marmorea è Cœmeterio Vaticano eruta, in ædibus Martij Milesij inter alia antiqui operis pretiosa monimenta olim seruabatur. Complura, quæ Christus Dominus mortalibus beneficia diuinitus prestitit, contemplantibus suspicienda exhibet.

Matth.9. 26. I. Viris duobus, qui luminibus orbati magna voce Christum Dominum compellabant, tetigit pariter ac aperuit oculos.

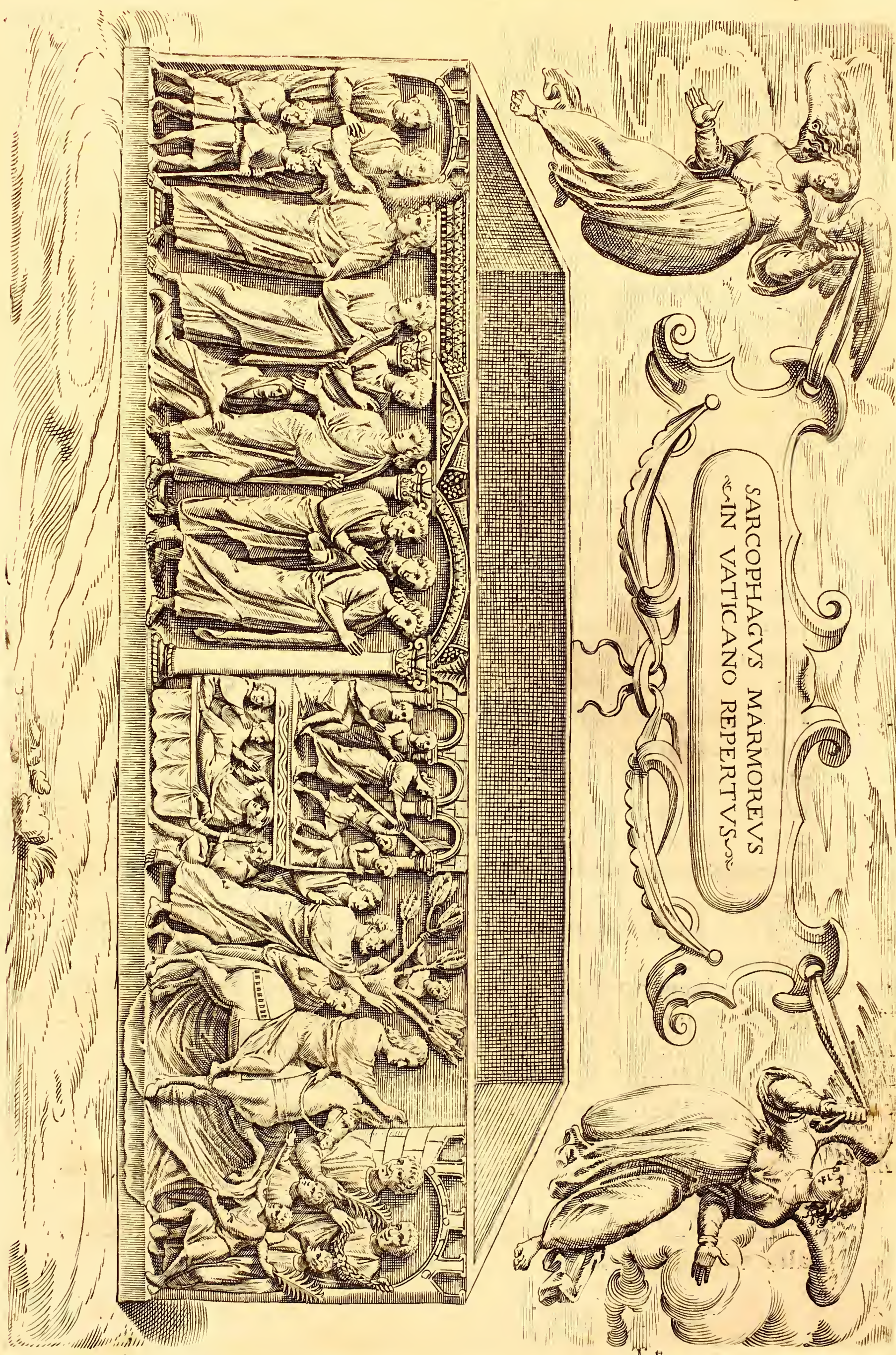
Matth.9. 20. II. Mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, aduoluta Domini pedibus, valetudinem certam, si vel fimbriam vestimenti eius sibi tangere daretur, se consecuturam confidit, nec lusa fiducia est.

Io.5.8. III. Christus, qui Paralytico sanitatem restituit, & cum grabato in humeris dimittit.

Matth.21. 8. IV. Triumphalis eiusdem Christi Domini introitus in sanctam Ciuitatem, cui obuiam Hebræorum pueri cum ramis palmarum occurrunt.

Longitudo eius palmos nouem, altitudo autem duos & dimidium æquat.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Hæc Arca marmorea, cuius iconem præſenti tabula ſubijcimus, aliquot abhinc annis, dum fundamenta Baſilicæ Vaticanæ ponerentur, effoſſa in lucem prodijt. Modò conſeruatur in ædibus quibuſdam priuatis in ciuitate Leonina ſitis. Figuræ autem ex ſacris vtriuſque Teſtamenti literis petitæ, quibus dublici ordine diſtincta, & ornata eſt, ſic ſe habent.

Matth. 21. 8. I. Chriſtus Dominus principiò illic viſitur, qui iumento inſidens ſanctam Ciuitatem ouans ingreditur, & ab omni populo, veſtimentis humi ſtratis, feſtiuiſque acclamationibus excipitur.

Ib. 14. 19. II. Iterum Chriſtus Dominus, qui populum in deſerto diuinitus multiplicatis panibus paſcit.

Exod. 14. 22. III. Moyſes, qui per mare Rubrum, aquis prodigioſe diuiſis, & inſtar muri cuiuſdam cryſtallini dextra, læuaque erectis populum ducit; quos cum Pharao idem iter ingreſſus perſequitur, aquis iterum coëuntibus, cum omni exercitu abſorptus perijt. Laudabilis ac certiſſima apud omnes SS. Patres, diuinorumque interpretes figura, & imago Baptiſimi eſt ille tranſitus per mare Rubrum. Ibi enim, vt diſſerunt, Iſraelitæ per aquas maris Rubri ducti, ſeruitute AEgyptiaca liberantur: hic autem per aquas Baptiſmi, Chriſti ſanguine rubicundas, ex ſeruitute peccati in libertatem filiorum Dei aſſerimur: ibi Pharao cum exercitu in profundum demerſus extinguitur: hic autem diabolus cum peccatis exſcinditur, ac deletur. Sed hæc eadem myſteria ipſiſmet, totidemque venerabilis Bedæ verbis, ſi placet, audia- Beda. mus: Rubrum mare ſignificat, inquit ille, Baptiſmum, Chriſti ſanguine conſecratum. Virga autem, qua mare tangitur, Crux Chriſti eſt, quam per Baptiſmum accipimus. Inimici ſequentes cum Rege, qui a tergo moriuntur, præterita peccata ſunt, quæ diluuntur, & diabolus in ſpirituali lauacro, id eſt Baptiſmo, ſuffocatur.

Exod. 17. 6 IV. In ordine inferiori cernitur iterum Moyſes è petra aquas eliciens.

Matth. 20. 34. V. Negatio Petri illic exhibetur a Domino ipſi prædicta, & dolor, quem facti conſcientia commotus, continuò habuit.

Ib. 2. 11. VI. Tres Magi Chriſtum recens natum adorantes.

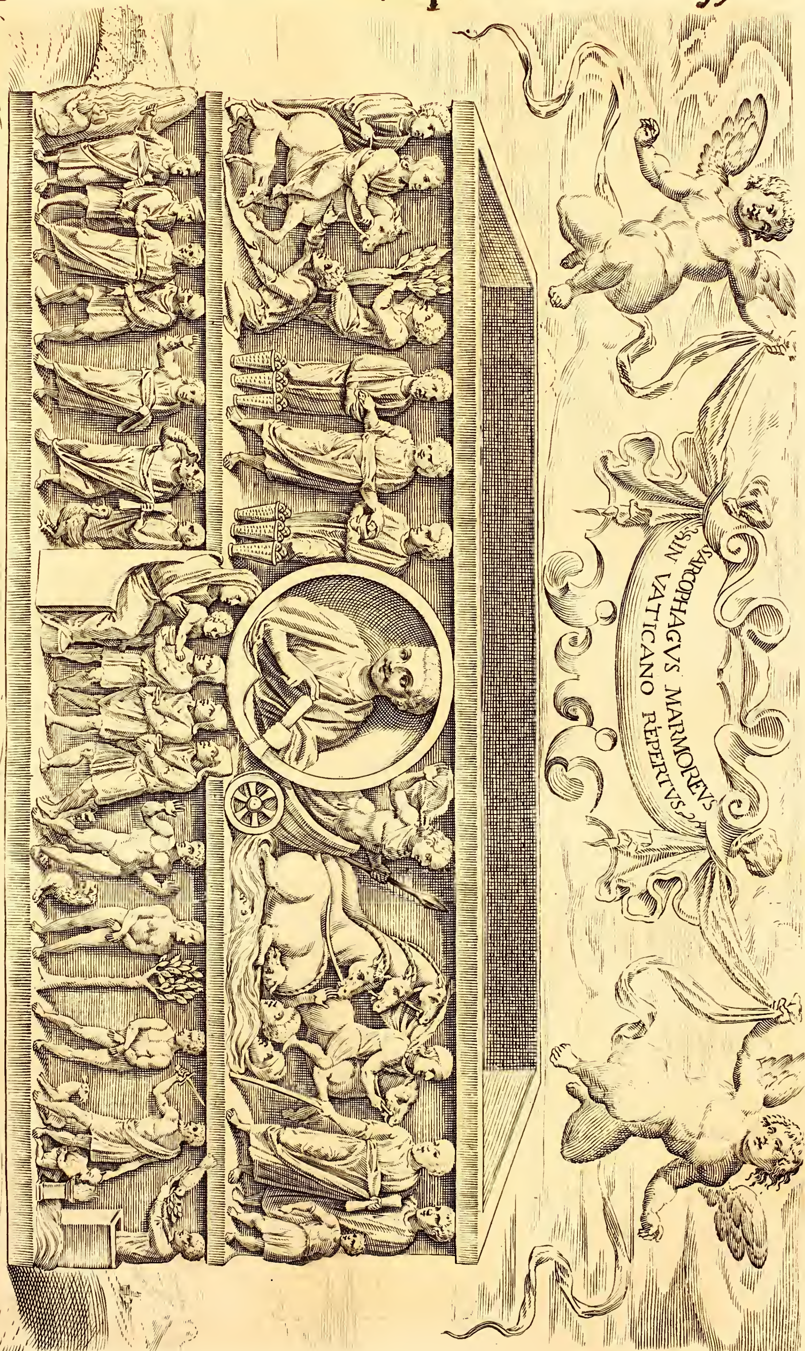
Dan. 6. 16. VII. Daniel in lacu leonum.

Gen. 3. 24. VIII. Protoparentes iuxta arborem vetitam.

Ib. 22. 10. IX. Sacrificium Abrahæ.

Ib. 8. 11. X. Noe, qui columbam cum oliua reuerſam pacis præconem excipit.

Longa eſt palmis quinque, lata duobus quinta parte minus, alta vero duobus.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Prior è duabus his Arcis marmoreis, quarum ſimulacra hic habes, fragmentum potius Arcæ, vel operculi eius videtur eſſe. Extat in anteriori pariete cuiuſdam domus in platea vulgari vocabulo della Regola nuncupata. In ea exculpti viſuntur tres Pueri in fornace Babylonica. Item Noë, qui columbam cum ramuſculo oliuæ reuerſam excipit.

Altera verò reperitur in atrio domus Comitum de Marſciano, prope Turrim Militiarum vulgo dictam. Sed accidit illi, quod nonnullis alijs eiuſmodi Arcis, quæ ſuperiorum temporum inertia in vſum profanum conuerſæ fuerunt. Verùm exculta hac noſtra ætate aliquas conſpicuo, decentique loco iam poſitas videmus; idque non Principum modò nutu, ſed & priuatorum quorumdam ſtudio, nominatim vnius è nobili, & antiqua Gualdorum Ariminenſium gente Franciſci Gualdi Equitis S. Stephani, qui nonnullas è tenebris, quibus inuolutæ, abiectæque diu iacuerant, in lucem aſſerere, & per porticus principum Baſilicarum diſponere gloriæ ſibi, ac honori meritò duxit. Indignum enim probi, ac ſagacis vir ingenij arbitrabatur, vt marmorea hæc monimenta, quæ veterum Chriſtianorum, id eſt ſanctorum (tales enim naſcentis Eccleſiæ fideles erant) corpora intra ſe quondam complexa ſunt, & quæ inſtar cuiuſdam autographi Chriſtianæ fidei myſteria exarata præ ſe ferunt, profanari, ac alieno vſu pollui, & non potius ad rerum maximarum contemplationem, venerationemque mortalium animos identidem, vt nata ſunt, excitandos in publico Orbis conſpectu collocari. Sed hæc hactenus. Figuræ autem, quas præſens Arca continet, vt vides, hæ ſunt.

Dan. 1. 16. I. Daniel in lacu Leonum.

Exod. c. 3. 5. II. Moyſes, qui ad colloquium Dei acceſſurus, primùm ſibi iuſſu diuino exuit calceamenta.

Io. 9. 6. III. Chriſtus Dominus, qui oculos largitur cæco nato.

IV. Effigies neſcio cuius brachijs expanſis orantis in morem.

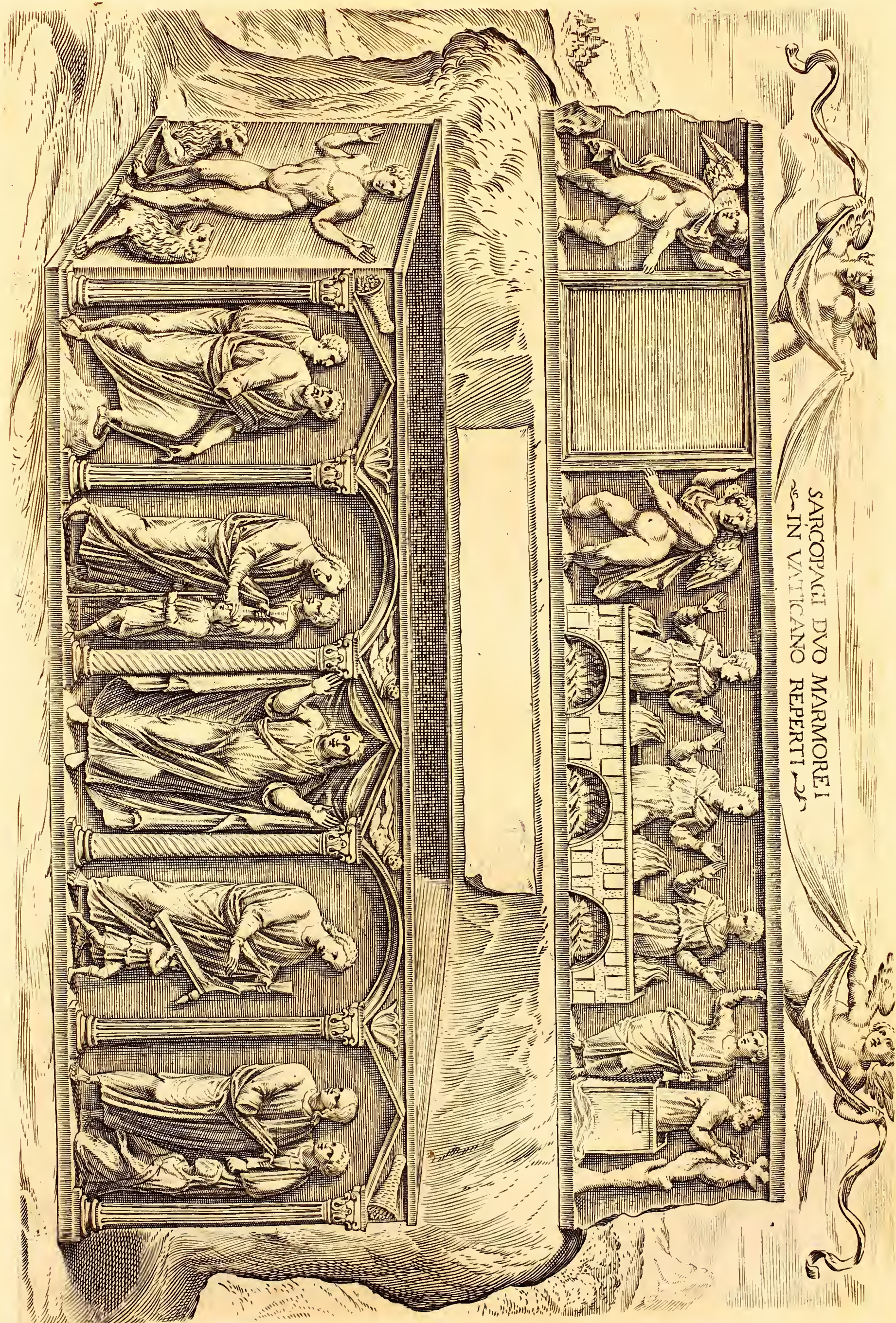
Io. 5. 8. V. Chriſtus Dominus, qui paralyticum ſanitati reſtitutum cum grabato in humeris domum dimittit.

Marc. 7. 26. VI. Iterum Chriſtus Dominus, ad cuius pedes mulier quædam prouoluta cernitur, forte Syrophœniſſa, rogans eum, vt dæmonium eijceret de filia eius.

Longa eſt palmis ſex & ſemis, lata duobus totidemque vncijs, alta verò duobus, & triente.

Sarco-

SARCOPAGI DVO MARMOREI
IN VATICANO REPERTI

Sarcophagus iſte marmoreus, cuius iconem hic oculis ſubijcimus, ex Vaticano, vbi illum inter effodienda Baſilicæ Principis Apoſtolorum fundamenta reperiri contigit, ad Hortos Mediceos in monte Pincio tranſlatus eſt. Sacris tum veteris, tum noui Teſtamenti hiſtorijs exornatur.

Io. 11. 44. I. In primis enim illic viſitur Chriſtus Dominus, qui Lazarum quatriduanum è mortuis excitat. Martha verò ad eius pedes prouoluta, illum veluti adorat.

Exod. 17.6 II. Moyſes, qui percuſſa in deſerto Petra, largiſſimas inde populo ſitibundo diuinitus producit aquas.

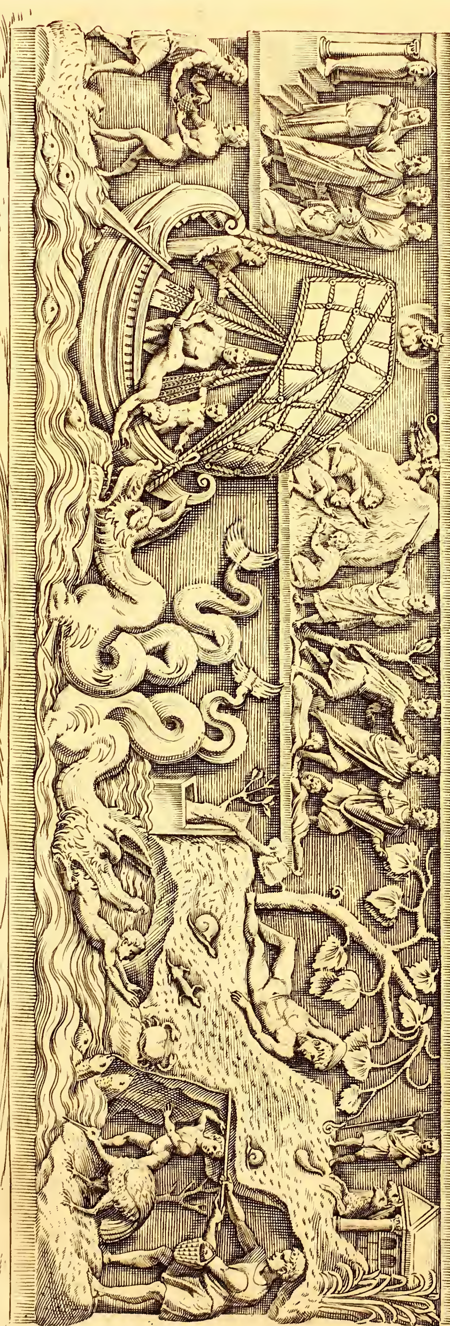
Ionæ 2.15. III. Videas quoque licet Ionam Prophetam ter illic exculptum, ſemel, vbi è naui proijcitur in mare, & fauces balenæ ingreditur: iterum, dum illum immanis bellua triduo poſt in terram euomit: tertiò denique ſub vmbraculo recubare videtur.

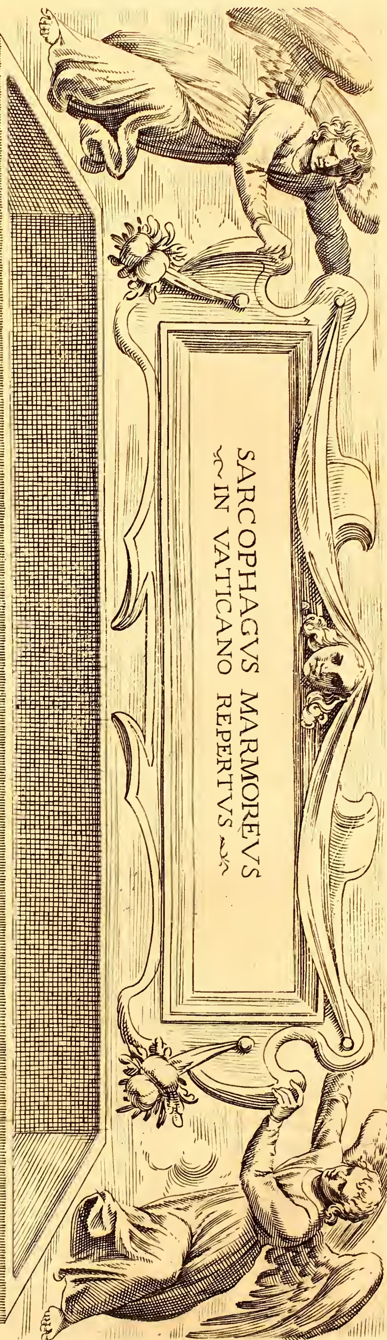
Longitudo eius palmos quinque, & dodrantem, latitudo tres & vnciam, altitudo autem duos & dimidium æquat.

Per-

SARCOPHAGVS MARMOREVS
IN VATICANO REPERTVS

Complures alij Sarcophagi hodieq; reperiuntur.

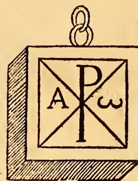
13 Permulti itidem hac nostra ætate inter effodiendum Sarcophagi repe-riuntur, qui etsi non omnes sacris imaginibus insculpti sunt, ex eorumdem tamen satis ampla, præstantique forma, & ex pretiosis item defunctorum indumentis, quæ sæpissime in ijs haud penitus consumpta videre est, insignium quidem illa virorum sepulchra extitisse constat. Ex quibus omnibus merito quis colligere potest, quam illustre quondam ac celebre Vaticanum Cœmeterium fuerit. Etenim si minima tantum ex parte, quam conspici datum est, cum nouæ fundamenta Basilicæ effoderentur, tot insignia, suspiciendaque monumenta apparuere, certe quidem his multo plura & nobiliora forte adhuc extare credendum est in ampliori parte eiusdem Cœmeterij, quæ superest, & necdum a quopiam, præclusis cuniculis, perscrutando tentata est.

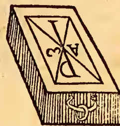
Christianæ religionis signa, eiusque symbola in tumulis reperta.

14 At vero præter Sarcophagos, de quorum sacris imaginibus, earum significationem exploraturi, quarto huius operis libro pertractabimus, hactenus diligenter obseruatum est, in eorum plerisque signum sanctissimæ Crucis, & sacrosanctum Christi nomen varijs modis appositum, expressumque fuisse, hac ratione ac forma, quam lectori intuendam hic proponimus: ☧ ☧ † Et vt ad rem nostrã quid opportune hic enarremus: cum anno 1607. die vigesima quinta Maij plurimos sub veteris Basilicæ pauimento Sarcophagos ab immo terræ sinu extrahi contigisset, vbi scilicet ob noui Templi fundamenta, humum egeri opus erat, vnus præcipue effodientium manu detectus est, in quo defuncti corpus indumentis aureis egregie exornatum iacebat, quibus nimirum sacrosancti Altaris olim ministri vti consueuere, cruciculam autem auream intus vacuam habebat, quæ in summitate annulum quendam præferebat hac forma:

ad eã scilicet deuotionis gratia è collo suspendendam, quã olim sanctorum reliquijs refertam fuisse credere par est. Aureas item capsulas, quæ nil prorsus continebant, aptato in earumdem summitate annulo in Vaticanis sepulchris, anno millesimo, quingentesimo septuagesimo primo adinuentas fuisse non ignoramus: quas Alpharanus deinde exacte describens, in eisdem sacrum Christi nomen ex vna parte, hoc plane modo fuisse inscriptum A ☧ ω ex altera vero aliquot columbarum pullos insculptos pariter fuisse asserit. Tiber Alph. de Bas. S. Petr.

Sarcophagi aqua pleni cũ ossibus mortuorum in saxa duratis reperti.

15 Alij item Sarcophagi purissima aqua omni ex parte redundabant, ex qua defunctorum ossa, quæ ibidem recondebantur, quouis solidiora marmore euaserant. In plerisque alijs lapideis vrnis cernere licebat corpora, quæ regium in morem opobalsamo vberrime condita, institis siue fascijs infantium instar obuoluta erant. Tunc vero pariter adnotatum est ab his, qui rem omnem oculis assecuti sunt, eadem corpora eo loci situ composita, vt facie ad Orientem respicerent. Hinc vnum præ cæteris cadauer anno millesimo sexcentesimo sexto die quinta Iulij in marmorea quadam arca, institis inuolutum, colligatumque, quod ad orientem respiciebat, repertum fuit, in cuius arcæ operculo exsculpta huiusmodi inscriptio legebatur:

CONSTANTI LO
CVS QVI ADHVC COS
TAT.

Quod quidem corpus sub nouæ Basilicæ pauimento iuxta altare olim sanctorum Pontificum Leonum in altera pariter marmorea arca conditum est.

Quamplurimi lateritij Sarcophagi effossi.

Inscriptiones sepulchrales in Vaticano repertæ.

16 Porro innumeri fere lateritij Sarcophagi ibidem visi fuere, in quibus defunctorum corpora fascijs seu institis modo, quo supra descripsimus, obuoluta seruabantur: ac permultæ quidem sepulchrorum inscriptiones legentium oculis obijciebantur; quarum insigniores dumtaxat, Consulibus prænotatas, describendas hic duximus; hæ autem sunt, quæ sequuntur:

BE-

BENEMERENTI IN PACE PROCLO QVI BIXIT
ANNVS XVI DIPOSITVS VI IDVS OCTOBRIS
DD.N.N. HONORIO AVGVSTO VIII ET
THEODOSIO CC. SS.

Et certe octauus hic Honorij Consulatus in præmemorata inscriptione vna cum Theodosij tertio adnotatus contigit anno redempti orbis quadringentesimo nono, Innocentio Primo summo Pontifice; tunc temporis videlicet, cum Alaricus Vrbem obsedit. In quodam autem fragmento, anno 1610. inter effodiendam humum pro nouæ Basilicæ fundamentis reperto, huiusmodi titulus extabat.

Fragmentum è fundamentis Basilicæ Vat. erutum.

TARRESES .· REQVIESCIT. IN
PACE ...... ANNOS XXX.
DEPOSITVS. NONV. KA ....
DIE SATVR' ORA' PRIMA DN
FL.......... SIO AVG' IIII.
CONS.

Porro Quartus iste Theodosij Consulatus anno 411. sub eodem Innocentio Primo contigit. In altero autem quodam fragmento ibidem eodem sub anno reperto, huiuscemodi verba erant exsculpta:

Aliud fragmentum ibidem repertum.

..... CE' V.C. CON. SD. III. ID,
OCTB. DE IN PACE ALBINA.
C. F.

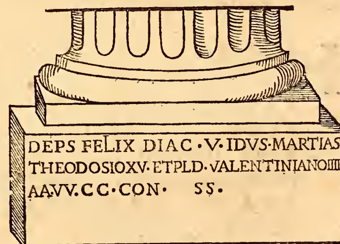
Vltima vero illa, quæ superest syllaba C. F. commode hoc modo ad omnimodam verborum significationem hauriendam supplenda videtur: *Consulis Felicis nomine*, qui videlicet vna cum Tauro, anno 428. sub Cœlestino Papa, Theodosio ac Valentiniano Imperatoribus Consulatum gessit. Alius item sepulchralis titulus anno millesimo, sexcentesimo nono è fundamentis, huiusce tenoris in lucem prodijt:

HIC REQVIESCET IN SOMNO
PACIS ☧ MALA QVI VIXIT
ANNOS XXXVIIII. M. V. DV.
ACCEPTA APVT DEVM Iv. IDVS
IVNIAS AETIO CONL'

E marmore tabula in ijsdem fundamentis inuenta.

Atqui Aetij Consulatus, cuius in eodem titulo mentio fit, quater in Consularibus Cassiodori Fastis adnotatus reperitur. Si hic vtique primus, qui appositus est, in annum 432. sub eodem Pontifice, ijsdemque Imperatoribus incidit.

17 In minori veteris Basilicæ naui, ad quam per portam Iudicij nuncupatam accedentibus ingressus patebat, in octauæ columnæ basi huiusmodi inscriptio legebatur:

Verum Theodosij Consulatus xv. & Valentiniani quartus anno Salutis 431. sub Sixto Tertio summo Pontifice recensendus est. Huius autem Felicis ossa longo iam temporis decursu pene absumpta, & fere in cinerem redacta, in marmoreo quodam Sarcophago condita sunt, & recurrente salutis anno 1607. die 6. Iunij sub nouæ Basilicæ pauimento deposita.

18 Subsequens itidem inscriptio inter cæmenta anno 1610. in eadem veteri Basilica reperta fuit:

Inscriptio ex eiusdem Basilicæ fundamentis effossa.

✠ LC. IOANNIS . ALIGENSIS
SE VIBO CONPARAVIT
PC. VIATORIS

Sed enim Viatoris Consulatus anno Christi 495. Gelasio Summo Pontifice, Anastasio Imperatore, & Theodorico Rege contigit. Quocirca hic annus cum post eius Consulatum adnotetur, necesse quidem est anni sequentis 496. initio contigisse: tunc enim Paulus, qui hoc anno Fastis adscribitur, nondum fortasse Consul renuntiatus fuerat.

19 Aliud hic subteximus sepulchralis tituli fragmentum anno 1610. effossum:

Fragmentum tituli sepulchralis.

HIC REQVIESCIT CATELLVS
NO........ QVI VIXIT ANN.
FLM. X. DEP. IN PA.......
AVIENO IVN. VC. CON....

At Consulatum Auieni Iunioris anno Christi 502. Symmacho summo Pontifice, Anastasio Imperatore & Theodorico Rege contigisse constat. Fragmentum aliud mense Octobri anno 1608. dum nouæ Basilicæ fundamenta ponerentur, erutum, lector accipe.

Aliud fragmentum.

✠ FL MAXIMO VC CON....
CONCESSVM LOCVM
PE....... ROME EX TRB
VOLVP...... ET CONIVGI
EIVS IOHAN ..... PAPA
HORMISDA ET TRA.....
PRAPST. BASC BEATI
PETRI.......

Tribunus voluptatum in Magistratu Romano qui diceretur?

Ad cuius tituli intelligentiam, illud legentibus hic nosse opus est, quod videlicet Tribunus Voluptatum, cuius in hac inscriptione mentio fit, in Notitia Romani Imperij inter eos olim Magistratus recensebatur, qui Vrbis Præfecto suberant. Et quamuis ipsemet Tiberius Imperator nonnulla quædam instituerit munia, quæ a voluptatibus nuncupata sunt, quorum Suetonius in Tiberio his quidem verbis meminit: *Nouum denique officium instituit à voluptatibus. Præposito equite Romano Tito Cæsonio Prisco.* Cum tamen Tribunus ille, qui in inscriptione recitatur, sub Hormisdæ Pontificatu vixerit, iure quidē merito opinari quis posset aliud omnino eius fuisse munus ab ijs, quæ ethnici antiquitus instituerant; nisi formula, quæ memorato voluptatum Tribuno seruanda præfigebatur, vt apud Cassiodorum videre est, etiam tunc temporis scenicorum turbæ, ac ludicris eorumdem artibus moderatorem quendam ac iudicem pariter præfuisse satis superque ostenderet.

Suet. in Tib. c. 42.

Cassiod. lib. 7. var. ep. 10.

20 Ex eadem insuper inscriptione aperte colligitur, haud cuipiam in Vaticana Basilica sepeliri permissum, nisi ex speciali Romani Pontificis indulto. Quod quidem liquido comprobari videtur ex concessione quadam ab eiusdem Basilicæ Canonicis cuidam Ægidio Roffredi anno 1294. die 25. Octob. sub Cælestino V. impertita, quæ in eiusdem Basilicæ Archiuio adhuc asseruatur, capsula C. fasciculo 165. fol. 284. In ea etenim facultatis sibi a Cælestino Quinto factæ concedi ius dicitur, vt in sacello sanctæ Agathæ, in eadem Basilica a se erecto sepeliri queat.

Nemo in Vat. Basilica sepeliri nisi ex peculiari Rom. Pontificis indulto potuit

21 Sed alia hic interim a nobis Inscriptio subijcienda est, quæ antiquitus in pariete alæ minoris extabat, vbi sacra Christi Saluatoris Imago Veronicæ manu excepta seruabatur, est autem eiusmodi:

Inscriptio antiqua in pariete alæ minoris appensa.

GABINIA CAVDENTIA H. F. IN
QVA FVIT INIMITABILIS
CASTITAS INPROBISSIMA
VERECVNDIA INCONPARABI
LIS INNOCENTIA PERPETVA
QVIESCIT IN PACE Q VIXIT
ANN. XVIII M. XI. D XXI.
VARIVS VICTOR COIVGI B. M.
D XII. KAL. AVG.

Huic alter sepulchralis lapis eodem loco anno 1610. repertus subnectendus est:

EVSTHASIVS SE VIBO FECIT.

Neque vero silentio a nobis obuoluendus est alius item lapis his notis consignatus, qui in Vaticanæ Basilicæ porticu eodem anno repertus est.

LOC.

Lapis marmoreus in Porticu S.Petri repertus.

LOC. DVLCITI ET EVTICHITIS.
NOT. ECCL. ROM. Q. C.P.R.B.R.
✠ LOCVS PETRI SVBDIACONI
SANCTE ECCLESIÆ ROMANE.
REG. PRIMÆ QVEM COMPARAVIT ⅊ SE BIVVM

Notarij Regionarij.

Porro Subdiaconi, ac Notarij Regionarij munus, quorum hic mentio incurrit, ab ipsis Ecclesiæ primordijs institutum fuit. Siquidem sanctissimus Pontifex Clemens (vt iam enarrauimus) Notarijs septem Vrbis Regiones distribuit, singulas videlicet singulis assignans, qui martyrum acta, quorum tunc ob Imperatorum persecutiones frequens erat numerus, diligentissime conquisita, ne memoria exciderent, literis demandarent. S. Fabianus item septem subdiaconos creauit, qui res pariter martyrum gestas a Notarijs conscriptas in vnum colligerent: & hanc ob causam vtrique Regionarij appellati sunt. Quorum officium in ord. Rom. & antiquis Ecclesiæ Ritualibus late distribuitur, & diu in Ecclesia sub hoc eodem titulo eorum munus viguit, vt prolixius lib. 1. disseruimus.

Diaconi, & Subdiaconi Regionarij.

22 Sane prima Vrbis Regio, cuius in præmemorato sepulchrali titulo fit mentio, iuxta id quod Publius Victor, Sextus Rufus, & ex antiquis alij asserunt, ad portam Capenam, nunc vulgo sancti Sebastiani, erat. Negotium tamen aliquid facessere nobis septena hæc distributio videtur: certum quippe est a Publio Victore, Sexto Ruso, cæterisque probatissimis Romanorum antiquitatum scriptoribus in Regiones quatuordecim Vrbem diuisam fuisse. Sed probabile nobis fit a summis illis Pontificibus ex quatuordecim regionibus in septem dumtaxat redactas fuisse, vnaquæque scilicet earum propinquiori adscripta. Quod etiam vsque ad Gregorij Magni tempora in vsu extitisse septiformes ab eodem Litaniæ institutæ perspicue demonstrant. Ex quo illud commode affirmari posse videtur, primæ videlicet Regionis subdiacono secundam itidem Cælimontanam, quæ proxima erat, iniunctam, commendatamque fuisse.

Prima Vrbis regio. *Publius Vict. Sextus Rufus*

Vrbis regiones in 14. olim partitas Pontifices in septem redegerunt.

23 At de vrbanarum regionum diuisione his breuiter enarratis, proferenda in medium hic est Inscriptio, quæ olim in marmoreæ sedis Pontificiæ gradibus ad maiorem Basilicæ apsidem his quidem verbis legebatur:

AD SANCTVM PETRVM APOSTOLVM ANTE REGIA
IN PORTICV COLVMNA SECVNDA QVOMODO INTRAMVS
SINISTRA PARTE VIRORVM.
LVCILLVS ET IANVARIA HONESTA FEMINA.

Viri à mulieribus in Ecclesijs loco olim secernebantur.

Ioseph. Hebr. Iud. hist.

At vero inscriptio hæc antiquissimum illum ac laudabilem ritum nobis innuit, quo viri a mulieribus loco secerni in Ecclesijs consueuerant, Templi adinstar Hierosolymitani, vti Iosephus Hebræus prolixe describit. Quem item ritum satis aperte insinuare videtur S. Clemens Romanus Pontifex, qui Ecclesiarum formam, earumque ambitum circumscribens, portas, per quas viris in easdem aditus patebat, ab his, qua mulieres ingrediebantur, diuersas vtique extitisse asserit. Præerant autem inter fœminas huic specialiter muneri Diaconissæ, vti apud viros Ostiarij: quinimmo inter ipsasmet fœminas gradus quidam constituti erant, virginum scilicet, nuptarum, viduarum, ac matronarum. Ex quo liquido interim hæc legentibus, ac recolentibus suppetit, quam rite, quam caute in seruandæ castimoniæ ac modestiæ cultu prisci illi Christiani insisterent, tunc maxime, cum in Ecclesijs cum Deo, sacris munijs intenti, versarentur. Atqui digna hæc ac laudabilis consuetudo assertores

Inter ipsas mulieres locorum erat distinctio.

Cyrill. in præf. ad Cat. Naz. de somn. Anast. Microl. de off. Eccl. Bibl. in Greg. III. S. Ambr. ad Virg. lapſ.

habet Cyrillum Hieroſolymitanum, Gregorium Nazianzenum, Micrologum, Anaſtaſium, Bibliothecarium, & nonnullos alios. Quibus ſanctiſſimi Patres Chryſoſtomus & Ambroſius inhærentes addunt, diuiſionem hanc inter viros ac fœminas intermedijs olim tabulatis fieri conſueuiſſe. Iuxta quem ritum cum Iuſtinianus Imp. celeberrimum S. Sophię Templum Conſtantinopoli reſtauraret, in eo locum mulieribus a viris diſcretum aptauit. Sed de his hactenus, cætera ad ſcriptores, qui hac de re ex profeſſo agunt, remittentes: alias interim inſcriptiones in Vaticano repertas referamus. In primis marmor, quod nunc quidem in atrio Eccleſiæ S. Angeli in Ciuitate Leonina viſitur, ſed propediem in priſtinum ſuum in Vaticano locum reſtituendum aiunt, hiſce notis inſcriptum:

Inſcriptio è Cœmeterio Vat. eruta.

† SEPVLCHRVM EVGENII NOT. CVM SVIS.

✠ IMPIA MORS RAPIENS TENERIS TE NATE SVB ANNIS
INVIDIT MERITIS CRISCERE MAGNA TVIS
TE EORALE DECVS PRIMO CVM CARMINE CEPTO
DOCTOREM DOCTOR VIDIT ET OBSTIPVIT
VICISTI PRISCOS LONGEVA ETATE PARENTES
ANNIS PARVE QVIDEM SED GRAVITATE SENEX
NON LVXVS TIBI CVRA FVIT NON GRATIA PONPAE
DOCTILOQVM CVPIDVS CARMINIS ARDOR ERAS
TV MERITIS ORNATE TVIS MONVMENTA RELINQVIS
QVAE RECOLENS SEMPER SIT SINE FINE DOLOR
MORTE TVA GENETRIX OPTAVIT SVMERE MORTE
SE QVOQVE FELICEM SI POTERITVR AIT
TER DENOS PRIMVM QVAM LVNA RESVMERET IGNES
CONIVNCXIT MEMBRIS MEMBRA SEPVLTA TVIS
NVNC COMMVNE NOBIS CVSTVS TV SERVA SEPVLCRVM
QVE NOS HEC TECVM MOX TEGET ORNA SIMVL

† DEPVTAVIMVS IN ISTA SEPVLTVRA NOSTRA EX TM PAGINM · AD OBLATIONE VEL LVMINARIA NOSTRA · ORTI TRANSTIBERINI VNCIAS SEX FORIS MVROS IVXTA PORTA PORTVENSE QVOD FVIT EX IVRE QD MICINI CANCEL IN LVRBS PD PATRIS MEH

† SET QVATTVOR · VNCIAS FVNDI · EVCARPIANI QVOD · EST · CONSTITVM · IVXTA · SCM · CYPRIANVM VIA LABICANA INTER · AFFINES FVNDI CAPITINIANI IVRIS · SCE · ECCL · ROM. SED ET FVNDI FLAVIANI · IVRIS PVBLICI IVXTA SABINIANVM EXPLICIT ·

✠ DEP. EST BOETIVS. CL. P. OCT. KAL. NOBR. INDICT. XI. IMP. DOM. N. IVSTINO. PP. AVG. ANN. XII. ET TIBERIO CONST. CAER. ANN. III. ☧ DEP. EST IN PAC. ARGENTEA MAT. SS. XIII. KAL. DECEMB. QVI SS. BOETIVS VIXIT ANN. XI. M. VIIII. D. XXIII. ET MAT. EIVS VIXIT ANN. XXXVI. M. II. D. XII.

Pia olim bona Eccleſijs legandi conſuetudo ad oblationes & luminaria.

24 Hac perantiqua vtique Inſcriptione, pia pariter ac frequens conſuetudo illa comprobatur, qua agri, ac bona Eccleſiæ ex teſtamento addicebantur, ad perficiendas in Eccleſia ſolitas oblationes, & luminaria ibidem iugiter concinnanda. At vero cum ex recitatis verbis luminaria noſtra nuncupentur, illa vtique luminaria ſubintelligenda eſſe putamus, quæ in eorumdem defunctorum anniuerſarijs de more accendebantur. Conijcitur ex his præterea Eccleſiam via Lauicana S. Mart. Cypriano dicatam, extitiſſe, cuius antehac nullum prorſus veſtigium, aut memoria ſupereſt.

Petrus Diaconus in Vat. Baſilica ſepulturæ locum obtinet.

25 In eadem quoque Vaticana Baſilica præter alios celeberrimos viros, quos ibidem tumulari contigit, ſepultura donatus eſt inſignis ille & ſatis nunquam laudandus Petrus Diaconus, quem ſanctus Gregorius in ſuis Dialogis interlocutorem inducit: conditus autem fuit in ſacello, quod Gregorius Tertius in honorem B. Virginis erexerat, iuxta eiuſdem Gregorij Tertij ſepulchrum.

Vvingardus item Saxonũ Regis Orator.

26 Wingardus quoque Oswi Regis Saxonum ad Vitalianum orator cum muneribus miſſus, cum anno Chriſti 665. defunctus in Vrbe eſſet, in hac Baſilica depoſitus eſt, quod ipſemet Vitalianus ei-

eidem Oswi rescribens, testatur hæc dicens: *Itaque qui hæc obtulit munera, de hac subtractus est luce, situsque ad Limina Apostolorum, pro quo valde sumus contristati, quod hic esset defunctus.* Habentur hæ literæ apud Bedam & Baronium.

Beda hist. l. 3. c. 29. & l. 4. c. 21. Baron. Annal to. 9. an. 665.

27 Ambrosius quoque Notariorum ille Primicerius in hac eadem Basilica sepultus requiescit; qui sub Zacharia Pontifice semel atque iterum ad Luitprandum Longobardorum Regem legatione pro sede Apostolica functus; & denuo a Stephano Papa Tertio ad Astulphum eiusdem gentis Regem vna cum Paulo Diacono missus: & demum cum in Gallias ipsum Stephanum secutus fuisset proficiscentem, vt a Pipino Rege auxilium peteret, in monasterio sancti Mauritij anno 758. diem obijt. Eiusdem corpus Romam Paulo Primo summo Pont. translatum anno 760. vt ex eiusdem epitaphio colligitur, in SS. Processi & Martiniani sacello repertum postea fuit.

Et Ambrosius Notariorum Primicerius.

Epitaphium Ambrosij Primicerij.

Hunc tumulum conspicite cuncti Ambrosij Primicerij Notariorum
Ecclesiæ sanctæ, iam funus est hoc tumulatus solo
Benignus semper existens in moribus aptus
In creditam sibi rem fidelissimus dispensator
Ex hac vrbe processit suum secutus Pastorem
Roma saluandam vtrisque petebant regno tendentes Francorum
Sancta perueniens loca B. Mauricij aulæ secus fluuij Rhodani
Litus vbi vita nouiliter doctus finiuit mens. decem Indict. vj.

TP D ST PP.

id est, Tempore Domini Stephani Papæ.

Soboles audiunt intrinsecus gemunt de tali, tantoque doctore
Priuati, simulque sodales de tali funere lugent
Riuulos lacrymarum fundunt cum caterua sequipedum
Pietatem noscentes tanti magistri
Conspicientes tumulum domestici domus sæpius
Suspirant facta bona tanti viri noscentes
O beata mors disiunxit, qui nullum reseruat
Honore cui longa expectabat via detenuit in hora
Post sex curricula annis remotus de exilio
Ad propria corpus rediuit humandum.
Quem sui amatores filij cum magno reduxerunt honore
Pristinæque Patriæ reddiderunt.
En placuisti Deo Ambrosie alme, vt in gremio sanctæ
Ecclesiæ matris reuersus assauilis esses
Ianitori cœli commendo tua membra iam redacta fauillis
Quæ resurrectura in fine mūdi te credo.
Hic requiescit in pace Ambrosius Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Primicerius, qui vixit annos plus minus sexaginta.
Depositus est Mense Septembris Indictione tertiadecima tempore terbeatissimi Domini Pauli Papæ.

28 Verum de Primicerij nomine ac munere plura quidem a nobis dicenda hic essent, cum variæ præsertim sint hac super re scriptorum sententiæ: sed quod ad nostri spectare videtur instituti rationem, illud vnum cum Baronio dixisse satis sit, in Notis ad Martyrologium 19. Maij, vbi hac de re prolixe; eum videlicet Primicerij nomine appellari consueuisse, qui primarium quouis in munere locum teneret. Secundicerium autem dictum, qui in eodem munere secundus esset. Quapropter & ipse D. Stephanus Martyrum Primicerius ab Augustino, seu Fulgentio in sermone, quem habuit in eius laudem, nominatur. Cum igitur Ambrosius Notariorum Primicerius appelletur, illum inter eosdem principem certe sortitum fuisse locum dicendum est.

Primicerius qualis sit?

Bar. in Mart. Rom 19. Maij

Secundicerius quis diceretur?

Aug. in ser. de S. Stephano.

29 Idipsum de Christophoro quoque Primicerio, ac Sergio eius filio Secundicerio in Ecclesia quondam Romana potentissimis, & de eadem optime meritis affirmandum est: qui pariter Adriani Primi iussu in hac Basilica sepulti sunt, ipso teste Anastasio in eiusdem Adriani vita, his plane verbis: *Post hæc iussit ante fatus beatissimus Papa abstolli corpora Christophori, & prænominati Sergij eius filij, eaque cum honore in Ecclesia beati Petri sepeliri.*

Christophorus Primicerius, & Sergius filius Secundicerius.

Anast. in vit. Adr.

30 Eberardus Episcopus Constantiensis cum Romam vna cum Henrico secundo Imperatore venisset, ipsamet die, qua summa omnium lætitia Vrbem in-

Eberardus Episcopus.

ingreſſus eſt, inopinato quidem caſu ex hac vita deceſſit, & in Vaticanæ Baſilicę Porticu, anno 1046. tumulatus eſt.

Amauricus Comes Monfortis.

31 Amauricus vir nobiliſſimus Comes Monfortis, & in Regno Galliarum Comeſtabilis, ſtrenuiſſimus vtique miles, qui pro tuenda Catholica fide ſæpe aduerſus Albigenſes hæreticos egregie decertauerat; cumque a Saracenis demum in bello captus, poſtliminio inde reuerſus, in patriam iter arripuiſſet, apud Hydruntum deceſſit, eiuſque corpus cum delatum Romam fuiſſet, in eadem Baſilica conditum eſt.

32 Tandem præclariſſimus vir Fr. Petrus Raymũdus Zacoſta magnus Rhodienſis Militiæ Magiſter in hac eadem Baſilica iuxta ſacellum S. Andreæ ſepultus eſt, quod Platina teſtatur his verbis: *Paulus vero compoſitis hoc modo Italiæ rebus, cum intelligeret Militiam Rhodiorum Militum ob inopiam ad nihilum redigi, eorum Magiſtrum, ac primates regionis, corrigendi erroris cauſa ad ſe vocat, qui poſt frequentes conuentus apud S. Petrum hac ſuper re habitos, tædio animi, & ſenio confectus moritur, ſepeliturque in Baſilica S. Petri haud procul à ſacello Sancti Andreæ Apoſtoli.* Inde poſtea corpus eius in nouæ Baſilicæ pauimentum, vna cum ſepulchrali lapide delatum, honorifice ibidem conditum fuit.

Platina.

33 Propoſuimus en tibi, amice lector, ob oculos antiquorum ſepulchrorum imagines, quibus olim Vaticanum Cœmeterium ſplendide exornabatur, vtinam & eiuſdem Cœmeterij omnium nobiliſſimi hic tibi, vna cum ſepulchralibus lapidibus, exemplar delineare potuiſſemus, ſed valde dolendum eſt, quod ob nouæ Baſilicæ conſtructionem, Cœmeterio penitus diruto, ac ſacris pariter, quæ ibidem extabant, antiquæ Chriſtianorum pietatis monimentis intra obliuionis tenebras conſepultis, ingens religio detrimentum perpeſſa ſit. Verum ne antiqui Cœmeterij memoria apud poſteros penitus aboleretur, illud præſtandum fuit, quod ſuos Chriſtus Apoſtolos quondam præmonuiſſe legitur: *Colligite*, inquit, *fragmenta, ne pereant*. Ita plane fragmenta ſepulchralium lapidum ſtudioſe perquirenda, colligenda, & theſaurorum inſtar ſeruanda fuere, ne inter rudera recolenda ſacræ antiquitatis memoria periret. Illud interim lectorem monemus, a Paulo V. Pont. Max. ſolicite præſtitum fuiſſe, vt Vaticani Cœmeterij loco, qui ſubter Eccleſiæ ambitum continebatur, ſubterraneas nunc ſpecus, atque cauernas ſacris pignoribus refertas, ac ſingulari iugiter deuotionis ardore excultas Vaticana Baſilica poſſideret, quæ a ſubterraneo altari, quod iuxta Confeſſionem Beati Petri ſitum eſt, & ſub quo veneranda BB. Apoſtolorum corpora tumulata ſunt, ſuum initium deſumunt. Quo autem in honore hæc ſacra loca apud fideles ſint, illud ſatis inculcat, quod mulieribus ſemel dumtaxat in anno ſub anathematis ſententia illuc intrare a ſummis Pontificibus vetitum ſit, vt inſcriptio, quæ ſacrarum cauernarum oſtio appoſita eſt tenoris huiuſmodi, fidem facit:

Antiqua Cœmeterij Vat. monimenta per extructionem nouę Baſilicæ detrimẽtũ paſſa ſunt.

Subterranea Baſilicæ Vat. loca Cœmeterij nunc vicem obtinẽt.

Mulieribus nõ niſi ſemel in anno illuc intrare licet.

HVC MVLIERIBVS INGREDI NON LICET, NISI VNICO DIE LVNÆ POST PENTECOSTEM, QVO VICISSIM VIRI INGREDI PROHIBENTVR, QVI SECVS FAXINT, ANATHEMA SVNTO.

Si quis vero theſauros, qui apud Vaticanas ſpecus religioſe ſeruantur, & recolendæ antiquitatis monimenta, quæ ibidem extant, noſſe cupit, Io. Franc. Torrigium in libello, quem de Cryptis hiſce inſcripſit, conſulat. Et hactenus ea, quæ ad inſigniora Vaticani Cœmeterij, & Baſilicæ pariter monimenta ſpectant, lectori expoſuiſſe ſufficiat, iam ad inueſtigandas præcipuarum viarum ſemitas progrediamur.

CAP.

CAP. XI.

De vijs Aurelia & Cornelia, & de profanarum antiquitatum monumentis ibidem existentibus.

1 ATICANO a nobis Cœmeterio vtcunque perlustrato, ad reliqua nunc perscrutanda antiquitatis vestigia properandum est, ac primo quidem iter iuxta Ianiculum montem peragentes, ad ipsius tandem summitatis partem deueniemus, vbi porta sita est, quæ modo S. Pancratij, a plerisque autem Romanarum antiquitatum scriptoribus Aurelia nominatur. Quamuis, vt in sacris Ecclesiarum monumentis a Seuerano editis probatum est, porta ipsa Aurelia olim prope Hadriani molem fuerit, quæ alio item nomine S. Petri dicebatur, eoquod nobilissimo eiusdem Templo proxima esset. Huic sententia inprimis adstipulatur Procopius de bello Gothico agens, qui funestam Vrbis obsidionem describens, sic ait: *Vnde peractum est, vt portæ aliæ duæ infestæ ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, vt ei Templo propinqua, nuncupatur, & altera, quæ trans flumen est sita*. Hæc ille. Quod autem his verbis alteram S. Prancratij subintelligere voluerit, aperte ex ijs patet, quæ ipsemet paulo ante dixerat, nempe: *Inter hæc Bessas, qui Prænestinam portam custodiendam acceperat, ad Belsarium misit, qui nunciauit teneri ab hostibus Vrbem per portam aliam ingressis, quæ supra Tyberim est, & S. Pancratij dicitur*. Et post pauca: *Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim est, cum hostium copiæ peruenissent, ob loci difficultatem nihil per eos gestum est memoria dignum: est namque locus accliuis & ea murus è regione ad inuadendum haud facilis &c.* Postea vero de Plebeis loquens, qui tunc temporis arma sumpserant, ait: *Hos tamen omnes vltra portam Pancratianam super Tyberim positam, phalange, facta locauit.*

Porta Aurelia.

Seueran. de sept. Eccles.

Procop. de Bell. Goth. l. 1

Porta S. Petri

Idem loc sup. cit.

2 Distinguit igitur Procopius Aureliam portam a Pancratiana, illamque sitam esse innuit iuxta Hadriani molem, non autem in ipsa Ianiculi summitate, vbi ista, de qua modo agimus, cernitur; quamuis nonnulli putarint, & inter hos ipsemet Bosius, librariorum errore in Procopij textu mendum irrepsisse, & pro Aelia, quæ altera est iuxta molem Hadriani porta, Aureliam, æquiuoco desumpto vocabulo, scriptam esse: verum in Græco M. S. Codice, qui inter Bibliothecæ Vaticanæ libros asseruatur, duobus quidem locis perspicue nomen Aureliæ exaratum apparet, hoc videlicet modo Αὐρηλίαν. Porro si portam hanc, quæ Procopij ætate Pancratiana dicebatur, Aureliam quoque olim dictam fuisse quis velit, illud quoque fateri necesse est, quemadmodum duæ quondam Aureliæ viæ recensebantur, ita duas pariter eiusdem nominis portas extitisse; & hanc, de qua agimus, priori vtique abolito, ab omnibus recentiori nomine vulgo appellari. Atque ad asserendum id eo magis inducimur, quod Martio intra pomærium campo incluso, mœnibusq; ad Tyberis ripam hac parte protensis, nouas quoque portas nouis nominibus indigitari opus fuerit: cumque facilior ac breuior ex noua illa Vrbis parte transitus in Aureliam Viam per pontem Triumphalem, vallemque figlinarum iuxta Vaticanum suppeteret, inde & portæ, & recenti Aureliæ Viæ inditum fuisse nomen existimamus: quod & nouæ Salariæ eandem ob causam contigisse infra studioso lectori demonstrabitur. Cum autem noua ista Aurelia ob opportunitatem situs frequentius a viatoribus tereretur, populari voce sola sibi Aureliæ nomen retinuit, veteris nimirum germanæque Aureliæ nomine vel desuetudine abolito, vel ex celeberrimo S. Pancratij Martyris templo, ad quod illac itur, immutato. Hoc enim templum extra eandem Aureliam portam, & ipsamet Aurelia Via situm esse exploratissimum est; vt ex enarrandis sequenti capite palam fiet.

Portæ Aureliæ à Pancratiana distinctio.

Porta Ælia.

Ex M.S. Cod. bibl. Vatic.

Via Aurelia.

3 Præmemoratæ autem Portæ, & viæ pariter, quisnam primo nomen de-

Porta & via Aurelia à quo nomen suum sumpserit?

de-

derit, incertum omnino est. Quidam enim ab Aurelio Imperatore nomen hoc desumpsisse asserunt: alij ab Aurelio, viro illustri & Consulari: nonnulli vero (quod & nobis probabilius videtur) ab Aurelio illo, a quo in Transtyberina Regione haud procul ab eadem porta forum & tribunal, quod Aurelium dicebatur, erectum fuisse prosani antiquitatum Romanarum scriptores enarrant. Cuius quidem Tribunalis, eiusdemque graduum quamsæpe Cicero meminit, in Oratione præsertim, quam pro Cluentio in eius Præfectura habuit, hæc dicens: *Ante annos octo eosdem gradus nouos extitisse*. Ex quo consequens fit, gradus eiusdem a Caio Aurelio Cotta, vel certe a Marco Aurelio extructos fuisse, qui vnus post alium Consules tunc temporis renunciati fuere, anno nimirũ ab Vrbe condita 678. & 679. Inde etiam longe ante M. Aurelij Imperatoris tempora, Aureliæ nomen inditum eidem fuisse compertum fieri videtur.

Forum & Tribunal Aurelium.

Cicero orat. pro Cluentio.

4 Præterea idem Cicero ipsiusmet Aureliæ viæ rursum meminit, dum Catilinæ iter describens, hæc habet: *Vnum etiam nunc concedam, exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter, Aurelia Via profectus est, si accelerare volent, ad vesperam consequentur.* Alibi etiam de eadem via loquens: *Tres Viæ*, inquit, *sunt ad Mutinam; a supero mari Flaminia, ab infero Aurelia; media Cassia, vsque ad Alpes maritimas, ingentes agri sunt, hique fertiles & siluosi.* Ex Suetonio autem eandem hanc Viam, Vitelliam aliquando nuncupatam fuisse deducitur, a Vitellia scilicet familia; vel saltem, quod ab ipsamet Aurelia Porta, alia item via dirigeretur, eidem Aureliæ coniuncta, cui Vitelliæ postea nomen inditum est. Sic enim inquit Suetonius: *Indicia Vitelliæ stirpis diu mansisse constat: Viam Vitelliam ab Ianiculo vsque ad mare, itemque coloniam eiusdem nominis &c.* hæc ille.

Cicer. in Catil.

Sueton. in Vitellio Imp.

Via Vitellia.

5 Hanc ipsam & Traianam insuper nonnulli appellatam fuisse affirmant, a Traiano nimirum Imperatore, qui eam quondam instaurauerat. Et duas quidem Vias sub hoc nomine recensitas fuisse legimus; vt antiqua monimenta testantur: quod vero in hac Vrbis regione extiterint, nullus profecto est, qui id asserat. Sane in Beatorum Martyrum Actis frequens admodum mentio habetur Traianæ cuiusdam Formæ, aquæductus videlicet, qui inibi extabant: quinimmo & in peruetusto quodam lapide, & apud Publium Vict. de Aqua Traiana mentio incurrit. Quocirca verisimile nobis fit, Traianum Imperatorem huiuscemodi aquæductus, viamque cum eis pariter instaurasse, ijsdemque restitutis suum vtrique nomen imposuisse.

Via Traiana.

Forma Troiana seu Aquæductus Troiani.

Aqua Traiana

Publ. Vict. de Aqua Traian.

6 Verum ipsimet Traiani Aquæductus, alio vocabulo Forma Sabbatina appellati sunt, ijsdemque in Atrium Vaticanum aqua deferebatur: quam etiam ad suæ Naumachiæ, hortorum, ac Transtyberinæ vsum regionis Augustus ab Alsietino lacu longo in Vrbem tractu deduxit; ex quo Alsietina pariter, & Augusta aqua hæc appellata quondam fuit. Quam nuper fel. record. Paulus V. veteribus eiusdem aquæductibus instauratis, nouisque constructis in Vrbem iterum inuexit, vt inscriptæ marmori notæ lectorem edocent.

Forma Sabbatina.

Naumachia in regione transtyberina

PAVLVS V. ROMANVS PONT. OPT. MAX.
AQVÆDVCTVS AB AVGVSTO CÆSARE
EXTRVCTOS ÆVI LONGINQVA
VETVSTATE COLLAPSOS,
IN AMPLIOREM FORMAM RESTITVIT,
ANNO SALVTIS M.DC.IX. PONT. V.

Restitutis igitur aquæ Alsietinæ, seu Augustæ ductibus, & nobili structura in ipsius Ianiculi summitate in Vrbis prospectu excitata, deriuatis subinde in vnum vberrimis aquarum venis, ac fontibus miro artis studio concinnatis Vrbi aquarum penuria laboranti prospexit, vt inscriptus lapis testatur.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AQVAM IN AGRO BRACGIANENSI
SALVBERRIMIS FONTIBVS
COLLECTAM, VETERIBVS AQVÆ
ALSIETINÆ DVCTIBVS
RESTITVTIS, NOVISQVE ADDITIS XXXV.
AB MILLIARIO DVXIT.
ANNO DOM. M.DC.XII. PONT. X.

Ijsdem pariter aquis Vrbem, & Leoninam præsertim ciuitatem idem Pontifex locupletauit, vt videre est ex fontibus ibidem munifice, eleganterque dispositis. Eadem vero Aurelia Via Galbæ Imperatoris quondam hortos extitisse, in quibus ipse deinde sepultus est, Suetonius

Horti Galbæ Imp.

tonius in eius vita his verbis testatur: *Sero tandem & hoc, & cæterum truncum in priuatis eius hortis Aureliæ viæ, sepulturæ dedit.*

Suet. in Galba

7 Plurimorum item illustrium virorum sepulcra eandem iuxta Viam sita olim fuisse, sepulchrales eorumdem lapides ibidem reperti, ædiculæque complures cum ossuarijs ollis gentilium more extructæ, quas passim ab effossoribus, & his præsertim temporibus, dum celebris Pamphiliorum Villa construeretur, detegi contigit, satis aperte docent.

Sepulchra sita Via Aurelia.

Hæc insuper Via, vt & celebriores reliquæ, suum olim Curatorem habuit, quod ex inscriptionibus in medium mox proferendis satis testatum habetur: in quarum prima de duabus pariter Vijs Aurelijs, noua videlicet ac veteri, iam supra indicatis expressa mentio fit. Et Tybure quidem in quodam Ecclesiæ sancti Pancratij pariete lapis characteribus hisce notatus suspicitur:

Curator Viæ Aureliæ.

C. POPILIO C. F. QVIR. CARO PEDONI
COS. VII. VIRO EPVLON.
SODALI HADRIANALI LEGATO
IMP. CÆSARIS ANTONINI AVGVSTI PII
PROPR. GERMANIÆ SVPER.
ET EXERCITVS IN EA TENDENTIS
CVRATOR. OPER. PVBLICOR. PRÆT.
ÆRAR. SATVR. CVRATORI VIARVM
AVRELIÆ VETERIS ET NOVÆ, CORNELIÆ
ET TRIVMPHALIS, &c.

Altera autem inscriptio, quæ ab Onuphrio pariter inter cæteras in ipsa Vrbe Romana recensentur, huiusmodi tenoris est:

Onuphr. Pan. de Inscript.

M. F. GAL. PRIMVS XVIR. STL. IVD.
TRIB. LEG. VII. GEM. FELICIS HISPAN.
CITERIORIS. Q. VRBANO.
ÆDILI CVRVLI PRÆTORI CVRAT.
VIÆ AVRELIÆ, &c.

8 Quinimmo, vbi supra de Triumphali Via egimus, de alio item Aureliæ eiusdem Viæ Curatore meminimus; Caij nimirum Sallij Aristæneti, qui huiusce, & Corneliæ simul, ac Triumphalis Curator extiterat. Quæ quidem tres viæ, vt ex sanctorum Martyrum Actis colligitur, eum in modum inter se nexæ, ac dispositæ erant, vt Aurelia inter Triumphalem & Corneliam medium teneret locum; Cornelia vero iuxta Portuensem viam consisteret, & sanctæ Rufinæ, ac Siluæ Candidæ Episcopatum versus protenderetur: quamuis nonnulli Corneliam Triumphali, atque Aureliæ intermediam fuisse putent.

Via Cornelia.

Via Portuensis.

CAP. XII.

De Calepodij Cœmeterio, & Ecclesia D. Pancratij, quæ Via Aurelia sita sunt.

1 ELEBRE Calepodij Cœmeterium, suum vtiq; nomen a beato Calepodio Presbytero, ac Martyre sortitum est, qui sub Alexandro Seuero, & Callisto Papa nobili Ecclesiam triumpho decorauit; a quo eiusdem corpus è flumine, in quod ab impijs persecutoribus proiectum fuerat, ingenti pietatis studio leuatum, in isto, de quo nunc agimus, Cœmeterio religiose conditum est, vt in M.S. eiusdem Callisti Actis, Cod. S. Petri, S. Cæciliæ, & Vallicel. satis expressum habetur his verbis: *Tenuit autem & B. Calepodium, quem fecit occidi gladio, & corpus trahi per ciuitatem sub die Kalendarum Maias. Cuius corpus iactari præcepit in Tyberim, & ante insulam Lycaoniam. In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem clericis, & abscondit se in domum cuiusdam Pontiani, & noctu rogat piscatores, quos inuenit, qui inuenerunt corpus Calepodij, quem leuantes de flumine, nuntiauerunt Beato Callisto. Tunc gaudio repletus est, quod corpus sanctum acceptum recondidit cum aromatibus, & linteaminibus, cum hymnis, & sepeliuit in Cœmeterio eiusdem vj. Id. Maias.* Idipsum apud Adonem, & Bedam in eorumdem Martyrologijs legitur: in quibus tamen additur: *Sepeliuit in Cœmeterio eius, tertio ab Vrbe milliario vj. Idus Maij.* Hi autem dictionem *Eius* ad Calepodium, non ad Callistum referunt: non enim in Cœmeterio Callisti, vt Petrus de Natalibus huiusmodi interceptus æquiuoco scriptum reliquit, sed in hoc Calepodij, de quo agimus, sacrum Martyris corpus conditum fuit.

Cœmeteriũ S. Calepodij

Acta Callisti Cod. Vat. M.S. S. Cæcil. Vallic.

Martyr. Adonis, & Beda de S. Calep.

Petr. de Natal.

2 Illud quidem incertum nobis est, an ipsemet beatus Calepodius primus Cœmeterium hoc extruxerit, vel certe instaurauerit, an potius eius dumtaxat nomine insignitum fuerit; eo quod venerandum eiusdem corpus ibi sepultum fuerit, quod sacris plerisque Cœmeterijs contigit, vt iam supra a nobis dictum est: quæ nimirum a Martyribus ibidem conditis, vel certe ab eorum instauratoribus denominationem plerumque sortita sunt, vt infra videbimus, cum de Callisti Cœmeterio sermo a nobis instituetur. Porro illud certissimum est ante consummatum Calepodij martyrium, alios quoque Martyres eodem in Cœmeterio tumulatos fuisse; inter quos præcipuus est S. Iulius Senator, & Martyr sub Commodo Imperatore, qui Alexandrum in principatu præcessit; de quo hæc in Martyrologio Romano xiv. Kal. Sept. habetur: *Romæ S. Iulij Senatoris, & Martyris, qui Vitellio iudici traditus, &c. iubente Commodo Imperatore tamdiu fustibus cæsus est, donec emitteret spiritum. Cuius corpus in Cœmeterio Calepodij Via Aurelia sepultum fuit.* Idipsum apud Bedam, & Adonem, & in Actis SS. Eusebij, & sociorum Martyrum apud Surium, his quidem verbis: *Hæc audiens Vitellius, iussit fustibus cædi, qui dum cæderetur, emisit spiritum. Cuius corpus præcepit ante Amphitheatrum iactari. Noctu verò collegerunt corpus eius Eusebius, Pontianus, Peregrinus, & Vincentius, & sepelierunt in Cœmeterio Calepodij sub die xiv. Kal. Sept.* Antoninus pariter, qui sub eodem Imp. Commodo cum truculentissimus esset Martyrum carnifex, & Angelum nimio fulgore diuinitus coruscantem, eorumdemque beatorum Martyrum sanguinem spongia extergentem vidisset, se quoque Christianum esse libera voce protinus exclamauit: quapropter comprehensus ipse quoque Martyrio coronatus occubuit; cuius deinde corpus in eodem Calepodij Cœmeterio conditum fuisse, eorumdem Acta M. S. Cod. S. Petri his quidem verbis testantur: *Eadem hora iussit Vitellius Antoninum capitis subire sententiam, qui ductus Via Aurelia iuxta Formam Traiani decollatus est vndecimo Kal. Septembris.*

Cœmeteria variã sortiuntur denominationem.

Martyres tumulati in Cœmeterio Calepodij.

S. Iulius Senator.

Martyr. Rom. 14. Kal. Sept.

Sur. to. 4. 25. Sept.

S. Antoninus Martyr. Videt Angelum sanguinẽ martyrũ colligentem.

M. S. acta S. Petr. de S. Antonino.

3 Post beatum vero Calepodium, quem hactenus memorauimus, sanctissimum quoque Pontificem & Martyrem Callistum conditum ibidem fuisse in ipsius Callisti Actis M. S. Cod. S. Petri, Vallicell. & S. Cæciliæ hunc in modum legimus: *Hoc audiens iterum Alexander iracundia plenus, eo quod audisset militem baptizatum, misit & fecit militem Priuatum plumbatis deficere: Callistum vero Episcopum per fenestram domus præcipitari, & ligato ad collum eius saxo, in puteum mergi, & in eo rudera cumulari. Post dies vero decem & septem veniens Presbyter eius, nomine Asterius, cum clericis noctu, & veniens ad puteum, leuauit corpus B. Callisti Episcopi, & sepeliuit in Cœmeterio Calepodij, via Aurelia, sub die pridie Id. Octob.*

S. Callistus Papa.

Act. S. Callist. & M. S. Cod. S. Petr. Vallic. & S. Cæc.

4 Id ipsum in Callisti Papæ gestis Anastasius testatur, dicens: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio Calepodij, Via Aurelia, milliario tertio, prid. Id. Oct.* Verum Petrus de Natalibus hoc addit; iuxta illum videlicet sepultum quoque fuisse Priuatum Martyrem: qui cum vidisset beatum Calepodium mira vndique luce circumfusum, Callisto in carcere detento apparuisse, protinus in Deum crediderat; & ab eodem Callisto baptizatus, ac sanatus, plumbatis cæsus, martyrio insuper coronatus fuerat. *Cuius corpus*, inquit Petrus, *Asterius Presbyter iuxta corpus B. Callisti sepeliuit, decimo quinto Kal. Nouembris.*

Anast. in vit. Callist.

Petr. de Nat. de S. Callist.

5 In eodem Calepodij Cœmeterio conditos item fuisse ex antiqua traditione fertur Palmatium Consulem vna cum vxore ac filijs, ac duobus & quadraginta ex familia: Simplicium quoque vna cum vxore, & ex familia septuaginta & octo: Felicem item cum vxore sua Blanda; qui omnes primum manu Callisti sacro baptismate abluti, deinde sub eodem Alexandro martyrio coronati fuerant. Mos etenim antiquis Christianis extitit, vt vno eodemque sepulchri loco coniungerent, qui pari agone cõsummati martyrij palmam adepti fuissent. Condita ibi pariter fuere corpora sanctorum Victoris, & Coronæ Martyrum sub Antonino; & Pancratij inuictissimi Martyris, qui anno ætatis suæ xiv. sub Diocletiano martyrium consummauit, de cuius glorioso certamine, ac sepultura in M. S. Codd. S. Petri,

S. Palmatius, & socij mart.

S. Simplicius cum socijs.

S. Felix.

S. Blanda.

SS. Victor, & Corona.

S. Pancratius.

tri,

tri, Later. Vatic. & S. Cæciliæ isthæc habentur: *Tunc superatum se videns a puero Diocletianus, indignatus iussit eum capitalem subire sententiam. Ductus itaque est beatissimus Athleta Christi Pancratius in Viam Aureliam, atque, vt iussum fuerat, decollatus; martyrium constanter excepit. Tunc corpus eius ab Octauilla sublatum est occulte noctu, & conditum aromatibus, & dignissimis linteaminibus inuolutum, sepultum est in sepulchro nouo, quarto Id. Maij.* Et iuxta ipsum deinde, vt verisimile est, Dionysius quoq; eius patruus conditus fuit: *Cuius studio*, inquit Beda, *idem Pancratius & baptizatus, & in timore Dei confortatus, ad martyrium animatus est.* Et quamuis in citatis Pancratij Actis eidem exhibitæ in hoc Cœmeterio sepulturæ expressa mentio non habeatur, Ecclesia tamen in eiusdem honorem supra Cœmeterium constructa, vbi sacrum eius corpus requiescit, omnem prorsus ambigendi rationem è medio tollit. Quamobrem apud Cencium Camerarium, & Petrum Manlium in Cœmeteriorum Catalogo hoc de eo annotatur: *Cœmeterium Calepodij apud sanctum Pancratium.*

M. S. Codd. S. Petr. Lat. Vat & S. Cæc.

Beda in Martyr.

Cenc. Camer. Petrus Manl. in catal. Cœm

6 Ipsi demum Ecclesiæ tranquillitatis pace suborta, sedatisque barbaris persecutionum procellis, S. Iulius Papa anno Christi 352. in hoc eodem Cœmeterio conditus est: quod Anastasius in eius Vita his verbis testatur: *Qui etiam sepultus est Via Aurelia in Cœmeterio Calepodij, milliario ab Vrbe tertio, pridie Idus Aprilis.* In Martyrologijs quoque Adonis & Bedæ sanctissimi eiusdem Pontificis depositio in eodem Cœmeterio describitur: quod item tertio ab Vrbe milliario distare perhibent: etsi in quibusdam S. Callisti Actis secundo duntaxat distare milliario enarretur, idem fere in quibusdam Martyrologijs, vbi de sancto Pancratio agitur: sed vtraque hæc lectio facile conciliatur, si milliario quidem secundo distare, pertingere autem vastum loci ambitum ad tertium vsque fateamur. Maior interim consideranti difficultatis nodus, ex ipsius nimirum loci distantia, suppetere videtur, quæ nunc duobus passuum millibus longe minor ab Vrbis mœnibus, seu a porta S. Pancratij ad vsque Calepodij Cœmeterium intercedit. At non ab ipso mœnium Vrbis circuitu, neque a porta, quam memorauimus, sed ab ipso foro Romano iter a nobis dimetiendum est: a columna etenim, quæ milliaria dicebatur ibidem constituta, antiqui viarum spatia, & ipsa milliaria metiebantur. Si inde igitur descripti initium itineris desumatur, ipsamet procul dubio lectorem experientia docebit, duorum, eoque amplius milliariorum iter confici, maxime ad veterem Romanorum dimensionem respiciendo, quæ profecto hac recentiori nostrorum temporum longe minor supputatur.

S. Iulius Papa.

Anast. in Vit. S. Iul. PP.

Martyr. Adonis & Bedæ.

Varietas ac difficultas de milliarijs.

Columna milliaria nuncupata.

Milliaria nũc maiora sunt quam olim erant.

7 Præter Martyres autem, quos supra recensuimus, haud alios subinde in hoc Cœmeterio sepultos legimus. Nemini tamen dubium sit, innumeros plane pia fidelium manu conditos illic fuisse, maxime ob celebritatem loci, amplitudinemque admirandam, quam Bosius, illuc sæpesæpius per varios aditus introgressus, se comperisse testatur: cuius quidem ambitum, ac formam alijs Cœmeterijs superiori libro delineatis consimilem, ille quam exacte hoc modo describit. Est nimirum Cœmeterium hoc profunda satis humo excauatum, vijs frequentibus, iteratisque distinctum vicis, altitudinem humanæ staturæ respondentem alicubi exhibentibus, qui tamen alibi superiori è parte paulo altius protenduntur; alibi vero (quod & passim contingit) eum in modum sunt humo depressi, vt eos, qui illuc pia curiositate attracti penetrare voluerint, incuruato corpore, & non raro humi quoquo modo prostratos, repere magis quam ambulare opus sit. Præterea ibidem in parietibus hinc inde sepulchra cadauerum excauata sunt, vnum videlicet supra aliud. Extant itidem parua quædam cubicula, omnino inculta, & absque vllo prorsus ornamentorum genere, aliquibus duntaxat exceptis, quæ calce illita, ac dealbata sunt: verum hoc nil quispiam admiretur: idem enim Cœmeterio huic, quod & plerisque, infortunium, longo præsertim temporum decursu, atque impia Longobardorum manu per summam iniuriam magna ex parte deuastatis, obti-

Descriptio Cœmeterij Calepodij.

Cœmeteriũ Calepodij dirutum ac deturpatũ ex parte.

obtigisse compertum est. Quapropter vt ipsemet Bosius enarrat, nullas inter perscrutandum in eo picturas reperirit, ornamenta nulla; sepulchra vero (vt videre interdum contigit) haud reclusa, sed omnino patentia, paucis admodum exceptis, quæ in effodienda humo, ac vijs ad vlteriora subterranea loca aperiendis casu reperta fuere, fictilibus nimirum tegulis calce obfirmatis adhuc obstructa. Sepulcrales tamen inscriptiones, vti mos est, nullibi apparebant, præterquam quod in marmoreis quibusdam lapidibus, humi iacentibus, qui Consulum, recentioris æui, nominibus prænotabantur: ex quo, vt conijcere vnusquisque potest, etiam post sedatas persecutionum procellas, adeptamque a fidei sectatoribus securitatem, deuotionis studio permoti Christi fideles, in hoc sacro Cœmeterio tumulari consueuerant. Hi porro sepulchrales lapides, eorumdemque fragmenta, sternendo pauimento postea Ecclesiæ desuper erectæ inseruierunt, & nostra etiam ætate, antequam eadem Ecclesia splendide instauraretur, ingredientium pedibus substrata conspiciebantur. Quod autem in præmemorato hoc Cœmeterio singulare est, iugis inde crystallinæ aquæ vena emanat, quæ sub acerba persecutionum tempora sanctos apud Martyres non ad potandum duntaxat, verum etiam ad salutare impertiendum Baptismatis lauacrum his, qui ad fidem traducebantur, vsui quondam extitisse, credere par est.

Nullæ in eo nunc picturæ ac ornamenta

Aqua salutifera in Cœmeterio Calepodij.

8 Cæterum beatissimorum Martyrum Callisti ac Iulij Pontificum, nec non Calepodij Presbyteri corpora, quæ olim hic, vt diximus, condita fuerant, in eiusdem postmodum Callisti titulum translata honorifice sunt, in Ecclesiam videlicet Sanctæ Mariæ trans Tyberim, vbi in hanc vsque diem eorumdem imagines musiuo opere expressæ in maiori Ecclesiæ apside suspiciuntur.

Translatio corporũ SS. Callisti, Iulij, & Calepodij.

9 Porro Sigebertus in Chron. B. Callisti corpus in Gallias translatum fuisse tradit, sub anno Christi 884. hæc autem inquit: *Hoc tempore Rodulphus quidam corpus S. Callisti Papæ & Martyris a Romana Vrbe in Franciam transfert.* Frodoardus vero a Baronio citatus illud ab Apostolica Sede Euerardo Comiti dono impertitum asserit: a quo subinde in monasterio, quod suo ipse in agro construxerat, condigno honoris cultu conditum est; ac demum sub vitæ finem illud ab ipso vna cum eodem monasterio Ecclesiæ sanctæ Mariæ Rhemensi, eodem qui supra attestante, traditum fuit. Qua super re Molanus Meyerium in Annal. Franc. secutus, hæc de huiusmodi translatione recitat: *Sancti Callisti Papæ reliquiæ Cisonium ad Abbatialem Ecclesiam Sancti Callisti sunt allatæ per sanctum Euerardum loci fundatorem. Quod factum scribit Meyerius anno octingentesimo quinquagesimo quarto; sed nunc Romæ habentur ad Sanctam Mariam.* Id autem non de toto corpore, sed de eiusdem reliquijs subintelligendum est; quod & beati Martyris Pancratij reliquijs contigisse nouimus, quæ ditarunt complures ac pariter nobilitarunt Christiani orbis Ecclesias: siquidem sanctissimum Pontificem Gregorium Magnum easdem Palladio Episcopo Santonensi tradidisse legimus, vt ex Registr. habetur Indict. 14. ep. 1. l. 5. Constantio item Episcopo Mediolanensi lib. 7. Indict. 2. ep. 87. & Decio Episcopo Lilibetano lib. 8. Indict. 3. ep. 63. Exploratum insuper est, Vitalianum quoque Romanum Pontificem Oswino Saxonum Regi, teste Beda, & S. Wandregesilo Abbati, vt in recensitis apud Surium Actis, venerandas eiusdem beatissimi Martyris Pancratij reliquias dono transmisisse. Gregorius item Turonensis de eisdem meminit a Pelagio Pontifice in Gallias missis, quarum virtute Diaconus, qui easdem deferebat, vna cum cæteris eo nauigio mare transfretantibus, a sæua, quæ ventorum vi oborta fuerat, tempestate diuinitus liber euasit.

Sigeb. in Chr.

Baron. Annal. to. 10. an. 893

Sentẽtia quorundam de translatione corporis S. Callisti Papæ in Gallias.

Molan. in Indicul.

Greg. in regist. indict. 14 ep. 1 l. 5.

Idem Greg. l. 7. Ind. 3. ep. 63

Bed. hist. l. 3. c. 29.

Sur. to. 4. 22. Iul.

Greg. Turon. de S. Pancrat.

10 Venerandę igitur Pancratij Martyris reliquiæ pluribus quidem, vt iam vidimus, dono concessæ sunt. Corpus vero, ijs demptis, & sacro capite, quod modo apud Basilicam Lateranensem extat, in peruetusta eiusdem sanctissimi Martyris Ecclesia, summa veneratione asseruatur; sub maxima nimirum Ara, ob crebra miracula, quæ in periuros præsertim diuina ibi virtute patrare inuictus Christi Martyr consueuerat, toto terrarum orbe celeberrima, eodem Gregorio Turonensi his verbis id attestante:

S. Pancratij mart. Altare.

S. Pancratius miraculis clarus.

Et maxime in periuris castigandis.

Greg. Turon. Miracul. l. 1. c. 39.

te: *Est etiam haud procul ab huius Vrbis muro & Pancratius Martyr, valde in periuris vltor. Ad cuius sepulchrum si cuiusquam mens insana iuramentum inane proferre voluerit, priusquam Sepulchrum eius adeat, hoc est, antequam vsque ad cancellos, qui sub arcu habentur, vbi clericorum psallentium stare mos est, accedat, statim aut arripitur a Dæmone, aut cadens in pauimento emittit spiritum. Ex hoc enim quisque fidem cuiuscunque rei ab alio voluerit elicere, vt verum cognoscat, non aliter, nisi ad huius Basilicam destinat. Nam ferunt plerosque iuxta Basilicas Apostolorum, siue aliorum Martyrum commanentes, non alibi pro hac necessitate, nisi templum expetere B. Pancratij, vt eius seueritatis censura publice discernente, aut veritatem audientes credant, aut pro fallacia iudicium Martyris beati experiantur.* Hæc Turonensis in beatissimi Martyris laudem testatur.

Gregorius Magnus Arā & Ecclesiam S. Pancratij veneratur. Greg. hom. 27. in c. 15. Io.

11 Merito igitur Gregorius Magnus sanctissimus Pontifex Aram hanc, & ipsammet Ecclesiam impense veneratus est, vbi pariter ipso natalitio B. Pancratij die Homiliam 27. in cap. 15. Ioannis habuit; & cum illius cultum a Clericis ibidem residentibus negligi omnino aduerteret, eam Monachis custodiendam tradidit, eorumdemque Abbati Mauro quamplurimum commendauit; hæc præcipue verba in quadam epistola illi rescribens: *Sed & hoc præ omnibus curæ tuæ sit, vt ibi ad sacratissimum corpus B. Pancratij quotidie opus Dei peragatur.* Hæc Gregorius.

Greg. Magn. ep. 18. l. 3. Ind. 18.

12 Sed si quis insuper, quæ a nobis hucusq; enarrata sunt & martyris huiusce merita recolens, quantis hæc olim in Ecclesia prodigijs (vt diximus) præfulserint, nosse cupiat, adstipulantem Baronium in suis ad Martyr. Rom. notis habet, vbi isthęc de signis, vt pręmisimus, ad eius sepulchrum diuinitus fieri consuetis: *De miraculis eius,* inquit, *aduersus periuros fieri solitis agit Greg. Turon. de glo. Mart. c. 30. extat vetus memoria eiusdem Via Aurelia, vbi S. Gregorius Papa habuit hom. 27. in euang. Ibidem & venerandum corpus eius sepultum est, vnde hæc ibi in fine: Ad martyris tumbam consistimus, cui ad cæleste regnum ex qua morte peruenerit, scimus, &c. Abstulit olim eam Ecclesiam idem S. Gregorius presbyteris negligenter curantibus, deditque monachis, qui, vt ait, ad sanctissimum martyris corpus quotidie opus Dei peragerent. Extat de his epistola 18. lib. 3. registr. De eiusdem reliquijs idem lib. 7. ep. 86. & lib. 8. epist. 63. Porta Ianiculensis, seu Aurelia antiquitus dicta ex eiusdem sancti nomine appellata est Porta S. Pancratij: nec id nouiter, sed antiquitus, vt constat ex Procopio lib. 1. de bello Gothico. De reliquijs eiusdem sancti in Gallias translatis agit Gregorius Turon. lib. de gloria Mart. c. 83. Scripsit de S. Pancratio epigramma Bonad. in Menod. 63. lib. 2.* hæc ad rem nostram in præmemorati martyris laudem Baronius. Illud addimus, quod paucis ab hinc annis prædictam Ecclesiam Innocentius X. Pont. Max. cum eius curam negligi animaduerteret, in Abbatialem, vt olim erat, titulum redegit, & vni ex sacro Cardinalium collegio commendauit, qui religiosum eiusdem Ecclesiæ cultum solicite curet, ac promoueat, remotis inde monachis S. Ambrosij, quibus eadem Ecclesia commissa fuerat.

Baron. in Mart. Rom. die 12. Maij.

Porta Aurelia eadem quæ S. Pancratij.

13 Quod vero nunc ad Ecclesiam super Calepodij Cœmeterio extructam attinet, incertum quidem est, quo potissimum tempore, vel a quonam exædificata fuerit. Sane id Anastasius Symmacho tribuere videtur, dicens: *Eodem tempore fecit Basilicam S. Pancratij, vbi & fecit arcum argenteum, qui pensat libras quindecim. Fecit autem in eodem loco balneum.* Sed præterquam quod vox illa *Fecit* apud Anastasium frequenter pro *instaurauit* vsurpata inuenitur, apud eundem vtique legimus in gestis Felicis Papæ Primi, & Secundi, qui longe Symmachum præcessere, ambos eadem hac Aurelia via, & secundo pariter ab Vrbe milliario Ecclesias erexisse: & quidem si tunc temporis nulla hic sacra ædes extabat, haud alio eas loco, quam supra celeberrimum hoc Cœmeterium Pontifices illos ædificasse, vel vnam certè earumdem, quam alter iam ædificauerat, instaurasse, credendum est. Quapropter Symmachus non auctor, sed potius instaurator, vt pariter Honorius, dicendus est, qui & eandem ipsemet meliorem in formam redegit, vt idem Anastasius in eius gestis testatur, vbi etiam verbum illud *fecit*, haud pro alio ponitur quam pro *instaurauit*.

Ecclesia S. Pācratij.

Anast. in Symm.

14 Plura interim de hac Ecclesia a no-

nobis dicenda hic essent, quæ consulto omittimus, ne lectorem Cœmeteria, non autem Ecclesias perlustrare cupientem, in ipsamet via ab incœpto itineris tramite remorari contingat. Satis autem prolixe de eadem Vgonius differuit in libro de Stat. Vrbis, ad quem studiosos Ecclesiasticæ antiquitatis indagatores remittimus.

Vgon. lib. de Stat. Vrb.

CAP. XIII.

De Cœmeterio S. Iulij Papæ Via Aurelia.

1 ANASTASIVS ille a nobis iam sæpe laudatus in conscriptis B. Iulij Papæ gestis, tria ab eo Cœmeteria constructa fuisse affirmat; hæc autem inquit: *Fecit autem & Cœmeteria tria; vnum Via Flaminia; & aliud Via Aurelia, atque aliud Via Portuensi.* Verum cum de Cœmeterio, quod Via Aurelia exædificasse dicitur: nullibi præterquam apud ipsum Anastasium mentio habeatur, ex consueta eiusdem Anastasij phrasi, dicendum potius videtur, illum non quidem fecisse, sed antiquum Calepodij Cœmeterium tantummodo instaurasse, in quo ipsemet postea tumulatus est. Si enim ipse aliud, vt præfertur, eadem Via aperuisset, & veteri præmemorato veluti primus auctor nouum insuper addidisset, profecto cæteros imitatus, in illo a se constructo, non autem in hoc, quod ipse deuotionis ergo duntaxat instaurauerat, depositus de more fuisset: nisi forte ab ipsomet Iulio Pontifice aliam nouam veteri ac priori Cœmeterio partem pro Christianorum sepultura superadditam fuisse, eamdemque Iulij auctoris iure merito obtinuisse nomen, asserere quispiam velit. Et hæc interim de Cœmeterio S. Iulij satis sint.

Cœmeteria a Iulio Papa instaurata nō facta dicendum est.

Anast. in vit. S. Iulij Papæ.

CAP. XIV.

De Cœmeterio SS. Processi & Martiniani, vel S. Agathæ in agro Lucinæ, Via Aurelia.

1 COEMETERIVM istud anno redēpti orbis sexagesimo nono suum desumsit exordium, quo potissimum tempore Petrus Apostolorum Princeps, & Paulus Doctor gentium nobile pro Christo martyrium subiere. Extructum autem idem fuit a conspicuæ nobilitatis, ac sāctitatis matrona Lucina eorumdem Apostolorum discipula, Christianæ religioni apprime dedita, ac martyrum sepulturæ studiosissima, quæ iure merito in Romano Martyrologio insigni hoc, quod a nobis supra recensitum est, elogio celebratur: *Romæ Sanctæ Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inseruiebat, iuxta quos & ipsa in Crypta a se constructa sepulta est.* Quippe ob impensum beatis Martyribus deuoti ministerij ac sepulturæ obsequium, eorumdem Martyrum meruit obtinere consortium.

Cœmeteriū a Lucina Apostolorum discipula extructum.

Martyr. Rom. prid. Kal. Iul.

2 Hanc porro Cryptam, seu Cœmeterium Via Aurelia in suo agro tunc temporis pia fæmina extruxit, cum Processus, & Martinianus pro Christo viriliter decertantes, ipsa potissimum exhortatrice, post agonem martyrio coronati sunt: quos etiam festiuo gaudio perfusos, hilari facie, ac constanti animo ad subeundum martyrium properantes ipsamet consequi voluit; & demum sacra eorum corpora pretiosis vnguentis delibuta, in agro suo eundem iuxta locum, in quo eos perpeti contigerat, honorifice sepeliuit. Quod quidem in M.S. eorumdem Actis, & in quodam Cod. qui apud S. Cæciliam seruatur, his præsertim verbis enarratur: *Erat autem ibi quædam matrona nobilissima fœmi-*

Cœmeteriū Processo & Martiniano mart. primo consecratum est.

M.S. Cod. S. Cæcil.

fœmina, nomine Lucina, quæ ſtabat ante eos (dum ſcilicet torquerentur) *quæ etiã confirmabat eos, & dicebat eis: Milites Chriſti conſtantes eſtote, & nolite metuere pœnas, quæ ad tempus ſunt.* Et infra de pio eiſdem exhibito miniſterio, dum in Mamertini carceris cuſtodia detinerentur, iſthæc: *Matrona vero venerabilis fœmina Lucina inceſſanter miniſtrabat ſanctis Martyribus in cuſtodia.* Et demum de eodem inuictorum Chriſti militum martyrio, ac ſepultura hæc habentur: *Tunc Præfectus data in eos ſententia, iuſſu eius educuntur de cuſtodia, & ducti foras muros Romæ in viam, quæ Aurelia nuncupatur, ibi gladio capita eorum ſunt amputata. Beatiſſima autem Lucina cum hoc videret, ſequebatur eos cum familia ſua, vſque dum peruenirent iuxta Formam Aquæductus* (Traianam ſcilicet, de qua ſupra) *vbi etiam decollati ſunt.*

Sur. to. 4. 2. Iulij. Eccleſia SS. Proceſſi, & Martiniani.

3 Apud Surium quoque & Adonem Acta eorumdem, etſi paulo breuiora, recitantur. Poſtmodum vero in præmemoratorum Chriſti Martyrum honorem erecta ibidem fuit Eccleſia, in qua D. Gregorius Homiliam habuit 32. in Matth. cap. 16. vbi ſanctiſſimus Pontifex quamplura miracula enarrat, quæ deuote eandem viſitantibus Dei munere obtigere, & quædam inſuper ab eiſdem ſanctis pijſſimæ cuidam matronæ grati animi indicia exhibita commemorat: ſed ipſummet his quidem verbis hæc referentem audiamus Gregorium: *Ad ſanctorum Martyrum corpora conſiſtimus fratres mei. Nunquid iſti carnem ſuam in mortem darent, niſi eis certiſſime conſtitiſſet eſſe vitam, pro qua mori debuiſſent? Ecce qui ita crediderunt, miraculis coruſcant. Ad extincta namque eorum corpora viuentes ægri veniunt, & ſanantur; periuri veniunt, & à dæmonio vexantur; dæmoniaci veniunt, & liberantur. Quomodo ergo viuunt illic, vbi viuunt, ſi in tot miraculis viuunt hic, vbi mortui ſunt? Rem fratres dico breuem verbo, ſed non paruam merito, quam religioſis quibuſdam ſenioribus narrantibus agnoui: Gothorum tempore matrona quædam fuit valde religioſa, quæ ad horum Martyrum Eccleſiam crebro veniebat. Quadam die, dum ex more ad orandum veniſſet, egrediens duos ſtantes ſub peregrino habitu monachos inuenit, peregrinos credidit, dari eis aliquid eleemoſynæ præcepit: ſed prius quam eius erogator eis ad largiendum eleemoſynam propinquaſſet, aſtiterunt illi vicinius, & dixerunt: Tu nos modo viſitas, nos te in die Iudicij requiremus, & quidquid poſſumus, præſtabimus tibi. Quo dicto ab oculis eius ablati ſunt. Territa illa ad orandum redijt, ſeſeque in lacrymis prolixius effudit, & facta eſt poſt hoc tanto præſtantior in prece, quanto certior de promiſſione. Si autem, iuxta Pauli vocem, eſt fides ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentium, nequaquam iam dicimus, vt venturam vitam credatis, quia ecce ipſi, qui in illa viuunt, humanis obtutibus viſibiliter præſentantur.* hęc ille.

In ea Homiliam habet Greg. Magnus

Greg. hom. 32 in cap. 16. Matth.

Miracula à SS Proceſſo, & Martiniano patrata.

Matronæ cuidam apparẽt, & in die Iudicij ſe illi affuturos ſpondent.

Gregor. III. eorundem Eccleſiam inſtaurat.

4 Gregorius Papa Tertius hanc eandem Eccleſiam inſtaurauit, dum adhuc ſacra eorumdem ibi corpora requieſcerẽt, Anaſtaſio teſte in ipſius Gregorij geſtis, vbi ſic ait: *Item tectum Baſilicæ ſanctorum Proceſſi, & Martiniani à nouo conſtruxit, ſuppoſita pila fabricis fortiſſimis poſt eorumdem ſanctorum veneranda corpora ad firmamentum murorum Baſilicæ.* Sacra poſtmodum eorumdem beatorum Martyrum corpora a Paſchali Primo translata fuere in oratorium, quod ipſe in Vaticana Baſilica, vt iam diximus, erexerat: quam deinde translationem Petrus Manlius referens, educta illa fuiſſe ait è Cœmeterio S. Agathæ; verba autem ipſius ſunt hæc: *Hic beatiſſimus Præſul Paſchalis Primus detulit corpora ſanctorum Proceſſi & Martiniani martyrum de Cœmeterio S. Agathæ in Eccleſiam Beati Petri, in quorum honorem conſtruxit oratorium ſummæ pulchritudinis, in quo ſatis honorifice corpora eorum recondidit concha porphyretica.*

Anaſt. in vit. Greg. 3.

Petr. Manl.

Cœmeteriũ S. Agathæ.

5 Hac vero de cauſa nomen ſanctæ Agathæ Cœmeterium hoc ſortitum fuiſſe creditur, vel quia SS. Proceſſi, & Martiniani Eccleſia ſupra idem Cœmeterium, vt diximus, erecta, ſub titulo quoque S. Agathæ diceretur, quod compluribus item Romanæ Vrbis Eccleſijs contigit, vel certe quia iuxta eandem alia pariter in honorem B. Agathæ conſtructa fuerit. Huius itidem Eccleſiæ Anaſtaſius in Symmacho meminit, dicens: *Hic fecit Baſilicam Beatæ martyris Agathæ in fundo Lardario, & à fundamento cum fonte conſtruxit, vbi poſuit arcus argenteos*

Anaſt. in Symm.

duos, &c. Eiusdem quoque meminit in Leonis Papæ Quarti gestis, quippe qui amplissimis eamdem muneribus cumulauit, atque exornauit.

6 Ab hac igitur Ecclesia Cœmeterium hoc sanctæ Agathæ nomine nuncupatur: iuxta quod erat locus ille, qui vulgo appellabatur *Girolus*. In Cœmeteriorum enim apud Cencium Camerarium Catalogo, & a Petro Manlio hoc ipsum Cœmeterium his fere verbis prænotatur: *Cœmeterium B. Agathæ ad Girolum*. Et ipse, qui supra Camerarius, quædam circa Vrbem loca commemorans, de eodem mentionem facit, dicens: *Via Aurelia, iuxta Girolum*. Sic pariter Manlius: *Via* (inquit) *Aurelia est illa, quæ vadit iuxta Girolum*. Cuius nominis etymon, ne nostra longius aberret oratio, lectori vtique diuinandum relinquimus.

Girolus.

Camerarius Manl.

Manlius.

7 De Lardario pariter fundo, in quo B. Agathæ sita olim erat Ecclesia, difficile admodum est apte locum ipsum circumscribere ac designare, aut certam eiusdem nominis rationem afferre. At ex Archiui S. Petri monimentis domum quandam, quæ Lardaria nuncupabatur, ibidem antiquitus extitisse colligitur, a qua & fundum ipsum eiusmodi præditum fuisse denominatione credendum est: vt dicitur in Bulla quadam Innocentij Tertij expedita anno Salutis 1198. sed præ omnibus idem clarius patet ex Bulla Leonis Quarti, qua Monasterio B. Martini apud Basilicam S. Petri, eadem S. Agathæ Ecclesia cum fundis, Cœmeterio, ac pertinentijs suis in hæc verba conceditur: *Immo etiam & fundum vnum in integrum, qui Cleandris cum Ecclesia Sanctæ Martyris Christi Agathæ. Insuper casam, quæ dicitur Lardaria, nec non & fundum Adtalianum cum casis, vineis, seu terris, campis, pascuis, cultum vel incultum si........gnato esse videtur cum thermis, cryptis & monumentis positis foras portam S. Petri Apostoli via Aurelia*. Et in alia item Leonis Papæ Noni Bulla sub anno Pontificatus eiusdem quinto, in qua cæteræ omnes donationes eidem hactenus monasterio, a Leone Quarto præsertim concessæ, Ecclesiæ videlicet S. Agathæ his verbis confirmantur: *Concedimus etiam fundum vnum in integro, quod vocatur Cleandris, cum Ecclesia S. Martyris Agathæ posita in colle Pino. Insuper casam Lardariam milliario ab Vrbe secundo, & fundum Adtalianum cum casis, vineis, terris, sicut designatum esse videtur, cum thermis, cryptis, monumentis, positum foris portam B. Petri Apostoli Via Aurelia*. Quæ quidem Bullæ in Archiuo pariter Ecclesiæ S. Petri seruantur: & ex eisdem certus ipsius Cœmeterij locus designatur; vbi scilicet nonnulla adhuc Ecclesiæ S. Agathæ vestigia apparent; ibique eodem sub nomine idem fundus, seu ruralis possessio, & casale, vt vulgo aiunt, Basilicæ S. Petri ad hanc vsque diem extat; cuius termini consuetis eiusdem Basilicæ signis, clauibus nimirum in lapide incisis, ad prænotandam ipsius loci ditionē, intuentibus apparēt; quamuis Cœmeterium hoc ipsemet Bosius diligentissimus abditarum rerum indagator, nullo prorsus adinuento aditu, quo sibi via ad inferiorem loci ambitum perscrutandum pateret, omni deposita spe, perquirendum alijs reliquerit: quapropter & nos Cœmeterium hoc cum adhuc in tenebris delitescat, haud in lucem illius descriptionem, sicuti reliquorum, proferre possumus, sed deuoto duntaxat silentio illud honorare atque a longe salutare compellimur.

Fundus Lardarius.

Domus Lardaria.

Bulla Innoc. Papæ 3.

Bulla Leonis Papæ 4.

Fundus Cleādris, & Adtalianus.

Bulla Leonis Papæ IV.

CAP. XV.

De quamplurimis Martyribus, qui Via Aurelia pœnis affecti, vel sepulturæ traditi fuere.

1 VT hic interim, quod proposuimus, beatos illos Martyres recenseamus, quorum sanguine ac triumphis, vel certe sacris, venerandisque eorumdem post martyrium exuuijs Via hæc nobilitata fuit. Certum quidem illud est, in Arenario quodam, quod inter Vias Triumphalem & Aureliam extat, insignes alioqui Martyres Eusebium,

Arenarium inter vias Triumphalē & Aureliam.

SS Eusebius Vincentius, Peregrinus, & Pontianus.

sebium, Vincentium, Peregrinum ac Pontianum conditos fuisse, qui cum inauditam hactenus impietatem, insanamque Commodi Imperatoris mentem, qui se ab omnibus Herculem Deum appellari præceperat, æquo animo ferre haud possent, publicasque terentes Vrbis vias, ludicra ista Commodi deliramenta subsannantes, summopere detestarentur, illis martyrij pro Christo subeūdi, quod summopere peroptabant, occasio suppeditata est, vt in M. S. eorumdem Actis Cod. S. Petri his verbis habetur : *Eodem tempore erant viri Christiani in quodam loco, in vico, qui appellatur Lanarius* (Sic plane legendum, quamuis in aliquibus codicibus, & apud Surium legatur Carnarius, nullus enim Romæ erat nominis huiusce vicus, at vici Lanarij apud Victor. & Sext. Ruf. duo leguntur, quorum alter tertia in regione erat, quæ Isidis & Monetæ dicta est, alter vero in regione septima, Via Lata, qui dictus est Lanarius vicus vlterior) *Inter quos erant viri religiosi, Eusebius, Vincentius, Peregrinus, & Pontianus serui Dei, & Domini nostri Iesu Christi, qui facultatem suam pauperibus erogauerant, & Domino seruire consuluerant. Hi cum audissent, quod Commodus fecisset, deridebant, & per omnem ciuitatem prædicabant populo, dicentes: Date honorem Domino Iesu Christo, & recedite a fallacia diabolica, & credite in Deum Cœli, Patrem omnipotentem, & Iesum Christum Filium eius vnicum, Dominum nostrum, & agite pœnitentiam, & baptizamini in nomine eius, vt deleantur vestra peccata, ne simul pereatis cum Commodo Domino vestro.* Hæc ibi.

M.S. Cod. S. Petri.

Surius.

Pub. Vict. & Sextus Ruf.

S. Iulius Senator.

2 In præmemoratis deinde actibus lectio subtexitur, qua videlicet Iulium quendam Senatorem ijsdem beatissimis viris Christum populo annunciantibus, ac pœnitentiam suadentibus, ad Deum ex corde conuersum, fidei vltro amplexandæ manus dedisse, ac pro eiusdem confessione martyrium inuicto animo consummasse enarratur : quo peracto ijdē Eusebius ac socij in Calepodij Cœmeterio eundem, vt supra a nobis dictum est, perhonorifice sepeliendum curarunt. In ijsdem item Actis Antonij carnificis conuersio, ac martyrium describitur, quod eadem Via Aurelia obtigisse perhibetur. Simplicij quoque, qui carcerum custodiæ præerat, recolenda confessio; hic cum Lupulum Iouis Capitolini sacerdotem, qui oculis tenebatur, a S. Rufino Presbytero diuinitus luce perfusum vidisset, protinus in Christum credidit, & vbi corpus Antonij Martyris proiectum subsisteret, vltro indicauit, quod sextum post diem, integrum, illæsumque repertum, ab eodem Rufino quadam in crypta iuxta Calepodij Cœmeterium religiose conditum fuit.

Antonij carnificis conuersio & martyrium.

3 Demum de martyrio, ac sepultura Eusebij ac Sociorum ibidem hæc, quæ sequuntur, lector habes : *Qui ducti ad Petram Sceleratam, cum plumbatis sub voce præconis necati sunt. Quorum beatorum Martyrum corpora, Eusebij videlicet, Vincentij, Peregrini, & Pontiani, collegit B. Rufinus, & sepeliuit non longe ab Vrbe Roma, milliario sexto, in Arenario, inter Viam Aureliam & Triumphalem, 8. Kal. Sept. Quos perduxit quędam matrona impositos in birotis vehiculo, &c.*

Martyrium, ac sepultura Eusebij ac sociorum.

4 Iam supra (si bene lector meminit) sanctissimum Pontificem Felicem huius nominis Primum hac eadem Via Ecclesiam erexisse narrauimus, quam supra Calepodij Cœmeterium extructam fuisse, ex eo potissimum nobis coniectari licet; quoniam Ado in suo Martyrologio eiusdem locū sepulturæ describens, isthæc habet: *Romæ Via Aurelia in Cœmeterio Natalis sancti Felicis.* Illud vtique perspicuis verbis aperte indicans, quod subobscure tamen in Anastasio legitur, nimirum : *Hic fecit Basilicam Via Aurelia, vbi & sepultus est milliario secundo ab Vrbe Roma 3. Kal. Iunij.* Incertum omnino lectori relinquens, nū de Via loquatur, an de Basilica, in qua eiusdem corpus conditum fuit. Vtcumque tamen sit, ex hoc loquendi modo vel Cœmeterium, vel ipsamet Via, aut certe Ecclesia, quæ ibidem sita est, eiusdemque sancti decorata ac consecrata corpore subintelligitur.

S. Felix I. Papa.

Ado in Mart.

Basilica Via Aurelia extructa à S. Felice.

5 Hac eadem Via Aurelia viriliter item in agone pro Christo decertarunt nobilissimi Martyres Basilides, Tripodes, Mandales, & alij viginti sub Imperatore Aureliano, quorum in Martyrologio Romano 4. Id. Iunij, atque etiam apud Bedam, & Adonem mentio habetur, qui duo scriptores satis in hoc inter

SS. Basilides & alij viginti martyres.

Mart. Rom. 4. id. Iunij.

ter se cohærentes martyrij insuper locum his verbis describunt: *Romæ Via Aurelia milliario tertiodecimo natalis sanctorum Basilidis, Tripodis, & Mandalis sub Aureliano Imperatore, Platone Præside, & aliorum viginti Martyrum.*

Beda. Ado.

6 Basilides quoque alter huius nominis, Cyrinus, Nabor, atque Nazarius milites ipsamet Via Aurelia in Diocletiani ac Maximiani persecutione martyrio coronati sunt; de quibus isthæc Rom. Martyrol. exponit: *Pridie Id. Iunij Romæ Via Aurelia natalis SS. Martyrum Basilidis, Cyrini, Naboris, & Nazarij militum, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani sub Aurelio Præfecto ob Christiani nominis confessionem detrusi in carcerem, & scorpionibus lacerati, capite truncati sunt.* Beda itidem martyrij locum designans, eorumque sanctorum corporum translationem describens, hæc inquit: *Romæ Via Aurelia, milliario quinto passio SS. Mart. Basilidis, Cyrini, Naboris, Nazarij: quorum Naborem & Nazarium simul cum Gorgonio Martyre transtulit a Roma in Galliam Grodegandus Metensis Episcopus, permittente Paulo Papa Romano, anno Dominicæ Incarnat. 765. & collocauit prædictus Episcopus sanctum Gorgonium in monasterio, quod dicitur Gorzia: sanctum vero Naborem in monasterio, quod dicitur Nouacella; sanctum quoque Nazarium in monasterio, quod dicitur Lorethain, vbi signa & miracula in sanitate infirmorum, & debilium sæpius fiunt.* Hæc Beda ibi.

Basilides alter, & socij martyres.

Martyr. Rom.

Beda.

7 Idem prorsus Rhebanus & Notherus in Martyrol. afferunt, ac præstitæ eorumdem in Galliam translationis an. Salutis nostræ 765. Marianus Scotus, Conradus, Abbas Huspergensis & Sigebertus in Chronico legentibus vltro fidem astruunt. Porro sub eadem immanissima Diocletiani persecutione gladio item Via Aurelia consummati sunt Artemius carceris custos, Candida vxor, & Paulina eorum filia, qui a S. Petro Exorcista ad fidem traducti, & a S. Marcellino presbytero baptizati, Sereni vicarij iussu crudeliter interempti, martyrij palma donari meruerunt: dignissimum autem eorum certamen, & sepultura in Martyrol. Rom. 8. Id. Iunij his quidem verbis exponitur: *Romæ S. Artemij cum vxore sua Candida & filia Paulina; qui Artemius ad prædicationem & miracula S. Petri Exorcistæ in Christum credens, & cum omni domo sua a S. Marcellino presbytero baptizatus, iussu Sereni Iudicis plumbatis cæsus, gladio percussus est: vxor vero eius, & filia in cryptam impulsæ, lapidibus, ruderibusque sunt obrutæ.* Prolixius autem hæc in SS. Marcellini & Petri Actis recitantur; vbi præcipue lectu digna sunt huiusmodi verba: *Tunc Iudex iussit mitti ad Artemium carcerarium, & vxorem eius Candidam, & filiam eorum, nomine Paulinam Virginem. Quos cum vidisset, iussit eos coarctari, vt sacrificarent Dijs: Artemius vero & vxor eius Candida vna cum filia Paulina sic dixerunt: Nos D. Iesum Christum confitemur Filium Dei viui, & ideo nulla ratione sacrificiorũ possumus pollui ritu. Quibus auditis Vicarius Serenus totos insimul iussit immẽso pondere ruderum obrui in Via Aurelia. Factum est autem hora, qua ad passionem pergerent, in eodem loco cum omnes Christiani occurrerent S. Marcellino presbytero, & Petro Exorcistæ, videntes officiales tantum populum, fugerunt. Sed currentes post eos iuniores de populo Dei tenuerunt eos, & blandis sermonibus cœperunt hortari ad fidem. Illi autem dum nollent credere, tamdiu a populo custoditi sunt, quousque Missam faceret S. Marcellinus in Crypta, in qua puniendi venerant sancti. At vbi completa sunt, quæ sunt Dei, abscessit iussu Presbyteri omnis populus; cumque silentium factum fuisset, Marcellinus cum Petro steterunt dicentes ad eos, qui credere nolebant: Ecce in potestate nostra fuit, vt cæderemus vos, sed non fecimus: in potestate nostra fuit, vt tolleremus vobis Artemium, & Candidam, atque Virginem eorum, sed nec hoc fecimus: nunc autem in nostra potestate est, fauente Dei gratia, vt abscederemus, nec hoc fecimus: quid vobis? Ad hæc illi frementes in Dei hominibus, Artemium gladio percusserunt, S. vero Candidam atque Virginem Paulinam per præcipitium, id est, per liminare cryptæ iactantes, lapidibus obruerunt.*

Rhebanus & Nother. in Martyr.

Marian. Scot. Conradus Sigebert. in Cronico.

SS. Artemius, Candida, & Paulina.

Martyr. Rom 8. Id. Iun.

Act. SS. Marcell. & Petr.

Eorum constantia, & martyrium.

8 Quod autem hic, *per liminare Cryptæ* Candidam & Paulinam præcipitatas fuisse dicitur in M.S. Codd. S. Pet. & S. Cæc. *per luminare Cryptæ* legitur; quæ quidem lectio rei significandæ magis accommodata videtur: optime enim id consuetæ Cœmeteriorum structuræ quadrat, in quibus alicubi per quædam foramina introrsum lumen admittitur: & hæc quidem foramina, vt iam supra dixi-

Luminaria Cryptæ, seu foramina ad lumen captãdum.

diximus, D. Hieronymus eorumdem Cœmeteriorum tenebras describens, ad viuum his verbis repræsentasse videtur, quæ nunc repetere lectoris instruendi gratia haud pigebit: *Et raro*, inquit ille, *desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, vt non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes*. Et Prudentius, item in suis Carminibus eleganter cecinit:

D. Hieron.

Prudent.

Inde vbi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt cæsis immensa foramina tectis,
Quæ iaciunt claros antra super radios.

9 Hanc vero Cryptam verisimile est, ampliorem aliquam Cœmeteriorum, quæ hac Via Aurelia computabantur, partem extitisse, cum iisdem in Actis Marcellinus Presbyter sacra ibi altaris mysteria peregisse coram populi multitudine legatur: cuius quidem numerosæ gentis crypta nullatenus capax fuisset: vtcumque vero se res habeat, id vtique exploratum est, locum illum a Christi fidelibus maximæ iugiter venerationi habitum fuisse, quousque eorumdem SS. Corpora a Paschale I. in Ecclesiam B. Praxedis translata fuere, vti marmorea ibidem tabula affixa legentibus vltro testatur: quamuis postea sacra SS. Artemij & Paulinæ corpora a Sergio II. Summo Pontifice in Equitij titulum a se exornatum, deportata fuerint, vt pariter in quodam lapide parieti affixo prope maiorem eiusdem Ecclesiæ Aram videre est. In Martyrologio item Romano SS. Fortunati & Restituti iv. Kal. Iunij mentio habetur; qui ambo hac eadem Via Aurelia martyrij palmam, datis pro Christo ceruicibus, consecuti sunt.

Mart. Rom. 4. Kal. Iunij.

10 Demum Felix Papa Secundus, hac eadem Via in ciuitate Ceri xvij. ab Vrbe lapide gloriosum passionis certamen feliciter compleuit: cuius corpus, vt in eiusdem legitur actis, primum in Vrbem relatum, permultis clericis, ac fidelibus summa illud veneratione comitantibus, clam iuxta muros Vrbis ad Formæ Traianæ latus, iij. id. Oct. conditum est: & exinde noctu a Presbyteris, & clericis raptum vna cum Damaso presbytero in Basilica, quam ipsemet Felix Via Aurelia construxerat, sepultum fuit, xij. Kal. Decem. milliario ij. quamuis in Martyrologio Romano eius dies natalis iv. Kal. Aug. recenseatur.

S. Felix II. Papa.

Mart. Rom. 4. Kal. Aug.

11 Porro Ecclesiam, seu Basilicam, in qua sacrum corpus conditum est, eam putamus, quam supra ab eorum altero vel constructam, vel certe instauratam fuisse iam lectori exposuimus. Eiusdem Basilicæ mentio in quodam sepulchrali lapide habetur, qui in pauimento Ecclesiæ S. Cæciliæ trans Tyberim ad hunc vsque diem cernitur, & his quidem verbis:

Basilica S. Felicis Papæ.

GAVDIOSA DEPOSITA
IN BASILIGA
DOMNI FELICIS.....

Vocabulum etenim illud, *Domni*, Papam innuere nemo est, qui ignoret; & id vel frequens Ecclesię vsus in sacris Deo precibus pro ipso Papa offerendis satis aperte conuincit.

12 Ipsum autem Felicis Papæ Corpus in SS. Cosmæ & Damiani Ecclesiam in foro Romano tandem translatum fuit, quamuis huiuscemodi translationis tempus omnino lateat. Ibidemque hac nostra ætate, anno scilicet Christi 1582. diuinitus plane adinuentum est: cuius recolendæ inuentionis seriem lectu dignissimam Baronius his verbis enarrat: *Cum ingressus Felicis absque controuersia a maioribus fuerit existimatus iniquus; & de exitu ipsius eadem inter se pugnantia scripta nutent: inde & accidit, vt temporibus Pontificatus Gregorij XIII. dum de emendatione Rom. Martyrologij a viris eruditis, ad hoc delectis, frequenter haberentur conuentus, & de Felice non leuis controuersia incidisset: expungendusne esset ob vitiosum ingressum eius, velabsque martyrij titulo relinquendus; deque his diu multumque altercatum esset, & ego in eam sententiam pedibus irem, vt Felicis nomen expungendum esset; eoque argumento volumen haud breue scripsissem, cui fauerent, adstipularenturque complures viri eruditi in Vrbe tunc existentes, accidit plane, veluti diuino miraculo, vt cum in Diaconia SS. Martyrum Cosmæ & Damiani in foro, ad Templum Pacis posita, quidam male consulti, sed non sine diuina prouidentia, clam altare vnum a dexteris positum suffoderent, vt thesaurum inuenirent (quem acceperant, nescio quo reuelante, ibi esse repositum) in marmoream arcam inciderent, in cuius altero latere Tabulæ lapideæ, interstitio ab altero di-*

Corpus S. Felicis II. in Ædem SS. Cosmæ, & Damiani translatum.

Baron. Ann. to. 3. ann. 457 n. 50.

Controuersia de nomine S. Felicis Papæ è Martyrologio expungendo & quare?

Sed corpore eius mire inuento ipse quasi ad suam causam agendā rediuiuus prodijt.

ſtinctio, repoſitæ inuenirentur Reliquiæ SS. Martt. Marci, atque Marcelliani, & Tranquillini: in altero vero arcæ latere, corpus S. Felicis, de quo agimus, vna cum lapideo laterculo, ibidem intus poſito hiſce literis exarato:

CORPVS S.FELICIS PAPÆ
ET MARTYRIS QVI DAMNAVIT
CONSTANTIVM.

Quod accidit pridie eius diei, quo eiuſdem S. Felicis in Eccleſia natalis dies agi conſueuit 4. Kalend. Auguſti, anno Domini 1582. *cum de eius meritis diſceptatio magna eſſet; iamque pene ob innumeras contrariaſque aſſertiones, cauſâ cadere videretur: quando opportune ipſemet Felix viſus eſt admiratione omnium rediuiuus comparuiſſe pro ſe, ſuam ipſe cauſam acturus, cum iam valde ſtylo contradicentium eſſet oppreſſus.* Hæc Baronius, qui hæc inſuper addit: *Tantæ rei nonnihil tunc ipſe vna cum alijs admiratione perculſus &c. ſtylum modeſtia Chriſtiana repreſſi, quem zelo veritatis acueram, vincique a Felice feliciſſime accidiſſe putaui, cedereque Illuſtriſſimo ac Reuerendiſſimo Domino Iulio Antonio Sanctorio S. R. E. ampliſſimo Cardinali, ſimulque diſertiſſimo viro, qui egregie pro Felice ſuſceperat patrocinium, me cum ipſo triumphum magna gloria agere exiſtimaui, ipſa veritate in vtroque vincente.* Huc vſque de Felicis Papæ hiſtoria ad rem noſtram Baronius, ex quibus videre eſt, qua ratione mira Dei prouidentia totius Eccleſiæ Regimini iugiter præſit, & vbi opus eſt, miraculis editis fideles ſuos a quouis aberrandi periculo præſeruet: portentoſum quippe cenſendum eſt, quod de inuento Felicis Papæ corpore hactenus enarrauimus, dum de eiuſdem tollendo è ſacris dipticis nomine ſerio ageretur; ſed hæc ſatis.

[Baron. loc. ſup. cit.]

[Et cauſam ipſe ſuam vicit S. Felix II.]

CAP. XVI.

De præcipuis Martyribus, qui pro Chriſto corona, vel ſepultura donati, Corneliam Viam illuſtrarunt.

1 CORNELIAM reliquas inter vias antiquitate præſtãtem, multorum quoque Chriſti Martyrum triumphis cumulari, eiuſque gloriam digniſſimis eorumdem trophæis plurimum augeri contigit. Inprimis autem via hæc celeberrimo SS. Rufinæ & Secundæ ſororum certamine inſignita eſt. Ambæ etenim hæ ſacræ Virgines cum Chriſti amore ſuccenſæ repudium ſponſis dediſſent, poſt multa tormentorum genera, quæ viriliter pro fidei confeſſione perpeſſæ ſunt, altera gladio percuſſa, altera cæſis vltro ceruicibus, (vt in Martyrol. Rom. 6. Id. Iul. legitur) eadem via feliciter tandem vitæ ac certaminis curſu peracto pari in Cælum conſortio ad Sponſum migrauere. Ambæ autem coronatæ ſunt in loco, vulgo Buxo nuncupato, in Silua, quæ Nigra quondam communi voce appellabatur: at ex illuſtri deinde ipſarum martyrio ſplendorem accipiens, & duplici virginitatis candore decorata, iure optimo Silua Candida denominata eſt; ſepulta quippe ibidem earumdem corpora fuere a Plautilla primariæ nobilitatis matrona, ipſiſmet beatis virginibus noctu illi per viſum apparentibus, & vt ſepulturę ſibi obſequiũ impenderet, ſuadentibus, iuxta id quod in M.S. earumdem Actis, Cod. S.Petri, & S. Cæcil. & apud Surium his verbis legitur: *Tunc Archeſilaus iuſſit eas duci in ſilua in Via Cornelia ab Vrbe Roma milliario decimo, in fundo, qui vocatur Buxo, vel Buxeto, & vnam illic cædi capite, aliam percuti, & ſic*

[Via Cornelia.] [Mart. Rom. 6. Id. Iul.] [Fundus Buxus.] [Silua Nigra.] [Silua Candida.] [Plautilla matrona.] [M. S. Cod. S. Petr. S. Cæc. & Sur. to. 4. 10. Iul.] [Martyrium & ſepultura SS. Rufinæ & Secundæ.]

sic earum corpora inhumata derelinqui luporum morsibus comedenda, sed Domini gratia non defuit in Christo credentibus nec defunctis. Denique Plautilla matrona, in cuius prædio hoc factum est, vidit eas in visu sedentes gemmatas in thalamo, & dicentes sibi: Plautilla desine à flagitijs Idolorum & ab incredulitate impia cessa, & credens Christo veni in rem tuam, & corpora nostra inuenies ibi: eadem corpora, vbi inuenire potueris, sepelies. Exurgens autem Plautilla peruenit ad locum, & inueniens SS. Virginum corpora sine fœtore, & sine aliqua læsione, adorauit & credidit, & fabricauit sepulchrum Virginum Christi. In quo loco beneficia orationum earum fructum magnum virtutum ostendunt.

SS. Marcellinus & Petrus Exorcista.

2 In eandem hanc siluam, sæuiente in Christi cultores impio Imperatore Diocletiano, SS. Marcellinus Presbyter, & Petrus Exorcista deducti, ibique obtruncato capite martyrij palmam assecuti sunt, vt eorum acta proloquuntur, nempe:

Acta SS. MM. Marcellini & Petri exor.

Cumque Vicarius omnia, quæ gesta fuerant, cognouisset, iussit eos duci in Siluam Nigram, quæ hodie in honorem Sanctorum, Candida appellatur, & in eadem ambos pariter decollari. Cumque ventum fuisset in media silua, ipsi sibi manibus suis mundauerunt locum à spinis, orantes simul, & dantes sibi pacis osculum, genu posito decollati sunt.

Ecclesia SS Rufinæ, & Secundæ.

3 Præclarissimis igitur beatorum istorum Martyrum (quorum nuper meminimus) trophæis loco isto insignito, ac atri funestaque siluæ (cuius quondam nomen præferebat) nigredine in puræ, ac sinceræ fidei candorem commutat, eo quod scaturientem ibi è venis innoxium tot Martyrum sanguinem suo sinu exceperat, S. Iulius Papa diuino afflatus spiritu, in honorem SS. Rufinæ, & Secundæ ibidem Ecclesiam extruere cœpit: quam eius postea successor Damasus perfecit, vt M.S. eiusdem Damasi acta Cod. Vat. S. Petri, S. Mariæ ad Mart. & Vallic. his verbis testantur:

Cod. Vat. & alij.

Perficit quoque Basilicam SS. Rufinæ, & Secundæ, quam Iulius Marci successor incœperat in territorio Siluæ Candidæ, vbi sepulta fuerunt corpora sanctorum Marcellini, & Petri.

Eadem decoratur sede Episcopali.

4 Hæc postmodum Ecclesia sede quoque Episcopali aucta, ac illustrata fuit, quæ & sub titulo Siluæ Candidæ, & SS. Rufinæ, & Secundæ in veterum Conciliorum actis sæpissime recensetur. Quinimmo sedes ipsa, ex his præcipue vna fuit, cui Episcopi quondam Cardinales præficiebantur: huic enim Episcopo Basilicæ sancti Petri, & Leonianæ item vrbis moderandæ regimen, ac iurisdictio demandata olim fuit, vt legenti quamplurima Summorum Pontificum diplomata fidem faciunt, & illud Ioannis præsertim deciminoni, datum anno tertio sui Pontificatus, & Petro Episcopo Siluæ Candidæ inscriptum, vbi isthæc leguntur: *Item concedimus, & confirmamus vobis fundum in integrum, qui vocatur Buxus, in quo Basilica SS. Rufinæ, & Secundæ constituta esse videtur.* Io: Pap. 19.

Idem plane testatur Diploma Victoris Secundi, datum anno pariter sui Pontificatus tertio, indictione decima, vbi sic inquit: *Concedimus, & confirmamus tibi, & pro te, atque propter te in perpetuum reuerendæ Ecclesiæ sanctarum Virginum, & Martyrum Rufinæ, ac Secundæ, quæ nominatur Silua Candida in fundo, qui vocatur Buxus, quicquid auri, argenti, pallij, seu ceræ, vel quarumcumque rerum omnino iactatum, vel positum fuerit, vel oblatum in toto altari maiori S. Petri, siue in eius venerabili Confessione.* Diploma. Vict. 2.

Ecclesia SS. Rufinæ & Secundæ vnita sedi Portuensi postmodum fuit.

5 Celeberrimam hanc postmodum Siluæ Candidæ Ecclesiam Callistus secundus Portuensi sedi iunctam, annexamque esse voluit: quocirca qui eidem præest, Portuensis nunc & Siluæ pariter Candidæ Episcopus appellatur. Venerabilis autem Ecclesiæ memoria in quodam Hospitalis S. Spiritus prædio ad hanc vsque diem perseuerat, quod hactenus S. Rufinæ titulo nuncupatur. Sacra vero Beatarum Rufinæ & Secundæ corpora inde ad Lateranensem Basilicam translata in Sacello iuxta Constantinianum Baptismalem fontem, earumdem imaginibus ornato condita fuere; vbi hodie sub Altari ab Anastasio Quarto in ipsarum honorem erecto pia fidelium veneratione coluntur: quod in M. S. Cod. Later. sic Ioannes Diaconus enarrat: *Retro Basilicam Saluatoris quatuor sunt oratoria, vnum quod habet apsides duas: sub vna est Altare sanctarum Virginum Rufinæ, & Secundæ, sub quo recondita sunt pretiosa earumdem virginum corpora, quæ inuenta sunt ab Anastasio Papa IV.* Io. Diac. Cod. M. S. Later.

fel.

fel. mem. antequam Apostolica dignitate sublimaretur, & post ipsarum inuentionem fabricato Altari ad honorem earumdem, proprijs manibus consecrauit ipsum Altare, astantibus nobis omnibus, & præsentibus Canonicis Basilicæ Saluatoris, & quamplurimis tam de Vrbe, quam extra Vrbem. Hoc vero Sacellum, seu Oratorium SS. Rufinæ & Secundæ Episcopo Portuensi & Siluæ Candidæ à Gregorio Nono concessum fuisse reperimus, vt in eius Bulla edita anno salutis 1236. in hæc verba legitur: *Item concedimus Ecclesiam SS. Rufinæ & Secundæ sitam Romæ iuxta Palatium nostrum cum omnibus pertinentijs suis.*

Bulla. Greg. 9.

6 Porro in Actis SS. Martyrum Dignæ & Emeritæ in M. S. Cod. Vat. & S. Cæciliæ hac eadem Via Cornelia sepulturæ traditum fuisse legitur venerandum B. Afræ earundem Virginum collactaneæ corpus: sed quia huiuscemodi Acta cum B. Afræ Augustanæ Actis confunduntur, de hac Romana, vbinam sepulta olim fuerit, haud quid certi definire, ac pronunciare audemus: suo tamen loco de eisdem Virginibus Digna, & Emerita (vbi opportunus, inquam, sermo occurret) ex professo agemus, quarum beatissima corporum pignora Romæ adhuc religioso fidelium cultu asseruantur.

Sancta Afra.

7 Eademmet Via Aurelia 13. ab Vrbe lapide, in loco, qui dicitur ad Nymphas Catabassi, quod ibi forte Catabassi alicuius fontes quondam existerent, pro Christo in agone feliciter ad sanguinem vsque decertarunt nobilissimi Martyres Marius & Martha coniuges, Audifax & Abacum filij: quorum insigne martyrium in Romano Martyrologio hunc in modum describitur: *Romæ Via Cornelia SS. Martyrum Marij & Marthæ coniugum, & filiorum Audifacis & Abacum nobilium Persarum; qui Romam temporibus Claudij Principis adorationem venerant: e quibus post toleratos fustes, equuleum, ignes, vngues ferreos, manuumque præcisionem, Martha in Nympha necata est, cæteri vero sunt decollati, & corpora eorum incensa.* In eorumdem verò Actis M. S. Cod. Later. Vatic. & S. Cæc. hæc præterea adduntur: *Eadem die dedit sententiam, vt decollarentur, qui dum ducti fuissent via Cornelia, milliario 13. ad Nymphas Catabassi, ibi in eodem loco decollati sunt sub Arenario Marius, Audifax, & Abacum; Martha vero in Nympha, necata est. Quorum corpora iussit incendi ne sepulturam haberent. Matrona vero nomine Felicitas rapuit corpora eorum, & in prædio suo sepeliuit. Martham vero leuauit de puteo, & iunxit corporibus sanctis sub die 14. Kal. Feb.*

Nymphæ Catabassi.

SS. Marius, Martha, & filij.

Martyrol. Rom. 14. Kal. Feb.

Acta M. S. SS. Marij & Marthæ.

8 Ipsorum demum SS. corpora in Vrbem translata, & in Ecclesia S. Praxedis reposita fuisse vetus Inscriptio docet, quæ vsque nunc in eadem Ecclesia legitur: verum sanctorum Marij & Marthæ corpora in Diaconia S. Adriani à Greg. IX. anno Christi 1228. vnà cum alijs SS. Martyrum corporibus inter explorandum reperta fuisse publica & omni fide digna marmoreæ insculpta tabulæ inscriptio in eiusdem Diaconiæ apside constituta legentibus vltro fidem exhibet, in qua pariter disertis verbis enarratur, eorumdem videlicet BB. Marij & Marthæ corporum maiori quidem ex parte reliquias, ibidem (in Confessione scilicet) pio fidelium obsequio depositas; reliquam eorumdem partem ab ipsomet Gregorio in eadem Ecclesia, quam paulo post Deo dicauerat primario sub Altari per honorifice fuisse reconditam. Quæ quidem venerandę reliquiæ nuperrime, anno videlicet Christi 1600. cum Augustinus Cardinalis Cusanus eiusdem Ecclesiæ Diaconus Confessionis exornandæ opus aggrederetur, iterum repertæ ad manus, & in lucem venerunt, simulque cum eis aliorum sanctorum Martyrum corpora, quorum omnium plumbeæ, lapideæque tabulæ illic inscriptæ, locupletissimi sacræ antiquitatis indices erant. Dum igitur in Ecclesia S. Praxedis, vel in Ecclesia S. Io. Calybitæ, vel cete alibi horum extare corpora frequener legatur, de eorumdem profecto reliuijs subintelligendum est. Idque sati perspicue apparuit, dum in eadem S Adriani Ecclesia eadem sanctorum Copora reperta prorsus integra erant, ipo Cæsare Cardinali Baronio oculato tunc rei, & deinceps locupletissimo in suis Annalibus teste. Sed iam ab Aurelia ad Portuensem Viam pariter, & Portam pedem conuertamus.

Vbinam sacra eorundē Martyrum corpora recōdita sint.

Baron. tom. 2. an. Ch. 270.

CAP

CAP. XVII.

De Portuensi Via, ac Porta, de Romano Portu, & de profanæ antiquitatis monumentis ibidem existentibus.

1 VNC quæso Lector, postquam extra Vrbis ambitũ, venerandæ antiquitatis monimenta perlustrãdo aliquantisper vagati sumus, ad Aureliam Portam, vnde iam exiuimus, concito gradu, si libet, redeamus, à qua nouum subinde iter aggredientes, cætera, quæ extant rerum antiquarum vestigia, perscrutaturi iuxta ipsius Vrbis mœnia atq; Pomœrium descendendo, ad Ianiculi radices prope Tyberis alueum deueniemus, vbi inspicienda & contemplanda nobis occurret Porta vna cum Via, qua inde iter agentibus patet egressus, Portuensis nimirum, quæ sic vulgo nuncupata est, eo quod ad celeberrimum Portum, qui quondam ibi ab Imp. Claudio extructus fuerat, recta euntem ducit, vt Suetonius his verbis testatur: *Portum Ostiæ extruxit circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo iam solo, mole obiecta: quam quo stabilius fundaret, nauem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat aduectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrini Phari, vt ad nocturnos ignes cursum nauigia dirigerent.* Hæc Suetonius.

Porta Portuensis. *Portus Romanus.* *Sueton. in Claudio Imp.*

2 Verum antiquis temporibus Naualis Porta hæc ob Tyberis proximitatem appellabatur, vt Sex. Pompeius asserit, hæc dicens: *Naualis Porta à vicinia naualium dicta.* Christiani vero feliciori sane omine ac titulo à celebri Beati mart. Felicis Cœmeterio hac Via sito (de quo infra agemus) *S. Felicis Portam,* appellare eandem non dubitarunt; quam postea Arcadius & Honorius Imperatores vnà cũ cæteris Portis, ac Romanæ Vrbis mœnibus instaurarunt, vt posita in portæ eiusdẽ prospectu inscriptio satis edocet.

Porta naualis. *Sext. Pomp.*

3 Portuensis autem Via merito inter alias celebriores à Publio Victore numeratur, in qua præcipue amœnissimi Cæsaris Dictatoris, iuxta ripam Tyberis, extabant horti: per quam onerariæ quoque naues, à iugalibus illas bobus trahẽtibus, in Vrbem, Procopio teste, inuehi consueuerant; hæc autem sunt eius verba: *Hoc in portu* (fluminis scilicet, qui olim Nauale, modo Italice Ripa nuncupatur) *naues ex composito onerariæ adstant, & boum vis ingens parata quamproxime: nam mercatores, cum ex alio Orbis tractu in portum hunc se nauibus conferunt, oneribus in actuarias naues, & ad fluminis naturam constructas depositis, per Tyberim Romam adnauigant, non velis vsi, vel remis, quandoquidem nullo vento impelli hæc possunt nauigia, circumflectente, & crebrò quidem, flumine, & ad multum spatij tortuosis sinibus dilabente; & remorum in eo nullus est vsus aduersis vndis nauigantibus, sed laqueis ad onerarias illigatis, & boum deinde ad colla suspensis, veluti plaustra, Romani via Portuensi has pertrahunt.*

Horti Cæsaris Dictatoris. *Procopius de Bell. Goth. lib. 1. in fin.*

4 In Portu demum Romano nonnulli Templum Portumnij extitisse arbitrantur, quem portuum custodem ac præsidem Gentiles suo more delirantes effinxerant: in cuius etiam honorem Portumnia festa celebrata olim fuisse ijdem asserunt. At vero Portuensem ciuitatem Saracenis ereptam, atque iterum in liberam Christianorum potestatem redactam, S. Leo Papa Quartus Corsicæ insulæ populis, à se prius instauratam, præmunitamque, vltrò incolendam tradidit, Anastasio in eius gestis id attestante. Verũ nunc ciuitas illa penitus deserta ac desolata iacet, cathedrali ibidem Ecclesia S. Luciæ, ac domo dumtaxat Episcopali superstite. Iugiter tamen celebris apud posteros fama eiusdem erit tot nobilissimorum Martyrum sanguine illustrata, qui in ea, vel eidem adiacenti circuitus ambitu, aut certe eadem via aut Martyrium subierunt, aut saltem ibidem sepulturæ locum obtinuere; de quibus mox opportune hic nobis sermo erit. Interim vero paucis verbis gloriam Por-

Templum Portumnij. *Ciuitas Portuensis.* *Ea populis insulæ Corsicæ ad habitandum tributa.* *Anastas. in S. Leone Papa 4.*

Portuensis Viæ, ac Portæ præconia perstrinxisse sufficiat.

CAP. XVIII.

De Cœmeterio Sancti Felicis Via Portuensi.

Ecclesia & Cœmeteriũ S. Felicis.

1 ORTVENSI hac Via, vt diximus, Ecclesia olim sita erat, in B. Felicis Martyris honorem Deo dicata, à quo Cœmeteriũ eiusdem Viæ merito nomen accepit; quinimmo ipsamet Via sic plane ab Æthico peruetusto scriptore appellatur, qui in sua Cosmographia Romani olim cursum Tyberis exacte describens, post enarratam eiusdem diuisionem iuxta Tyberinam Insulam, hæc ait: *Post iterum vbi vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusiue à plebe Lapideus dicitur, iuxta forum Boarium, quem lacum dicunt, transiens, adunatur gratissimo sono depictis vorticibus suorum turbinum, & maritimas naues suscipiens, & mediterraneas adducens de Etruria, vel Sabinis, ingressus per Diui Apostoli Petri portam, iuxta Ostiensem portam, quæ est D. Pauli, & viam Portuensem, quæ est* S. *Felicis Martyris, Vrbem egreditur.* Hæc ille. Albertus quoque Magnus in libro, quem de natura locorum scripsit, vbi de amne Tyberino agit, viam hanc S. Felicis nomine nuncupat.

Via S. Felicis. *Aethicus in Cosmographia.* *Albertus magnus de nat. locorum dist. 3. cap. 2.*

2 Verumtamen à quo potissimum S. Felice, cum plures eiusdem nominis in Martyrologio Romano recenseantur, eam denominari contigerit, incertum prorsus est. At si ad rem hanc definiendam coniecturis agere velimus, verisimile quidem satis videtur ab illo nedum Viam, sed & ipsam Ecclesiam, ac Cœmeterium appellationem accepisse, qui vnà cum S. Hippolyto Portuensi Episcopo martyrio coronatus est: cuius in Romano Martyrologio mentio fit XI. Kal. Sept. vel quod nobis fortasse probabilius arridet, a Felice Papa Secundo, qui è Sede a Constantio expulsus, in suo prædiolo, quod hac Via possidebat, aliquandiu latitauit, prout in M. S. iam supra citatis eiusdem Actis his quidem verbis legimus: *Et depositus est sanctus & beatissimus Papa Felix de Episcopatu suo, & habitauit in prædiolo suo, quod est via Portuensi*. Et quamuis Anastasius, vt supra diximus, eiusdem corpus Via Aurelia conditum fuisse asserat; in Actis tamen Liberij illud Via Portuensi in suo prędio depositum esse perhibetur. Idem quoque constantissime asserunt Ado & Beda in suis Martyrologijs die 22. Dec. hæc conscribentes: *Romæ via Portuensi depositio* S. *Felicis Episcopi*. Porro haud absurdum est dicere Via quidem Aurelia sanctissimum Pontificem hunc primo conditum, & ad Portuensem deinde translatum fuisse, in eum videlicet locum, vbi ipsiusmet prædium constitutum erat, ibidemque postea in eiusdem memoriam Ecclesiam erectam fuisse, vt vbi quondam ob Christi fidem profugus delituerat viuus, in Christo quiesceret pariter defunctus, innotesceret, ac coleretur. Sed vtcunque se res habeat, nullius menti dubium subest, hac scilicet Portuensi via Cœmeterium simul, & Ecclesiam sub inuocatione sancti Felicis antiquitus extitisse, a quo tum Porta, tum ipsamet Via nomen sibi desumpsere. Idque ex Anastasio comprobatur, qui ab Adriano Pontifice instauratam fuisse Ecclesiam, & a Nicolao itidem Pontifice Via Portuensi Cœmeterium S. Felicis martyris pristino decori redditum in conscriptis eorum gestis affirmat.

Plures eodẽ Felicis nomine sancti appellantur. *A quonam S. Felice via, Cœmeteriũ & Ecclesia nomen sumpserint.* *Mart. Rom. xj Kal. Sep.* *Acta S. Felicis Papæ.* *Anast. in Felice.* *Ado & Beda* *Anastasius in Adriano Pontifice & in Nicolao.*

3 Nobilissimi eiusdem Cœmeterij apud Petrum Manlium, & Cencium Camerarium frequens admodum mentio incurrit, a quibus vnà cum cæteris sacris locis, quæ extra Vrbem sita sunt, recensetur. Franciscus quoque Herculanus in libro de mirabilibus Vrbis, quem Iulio Secundo Pontifici inscripsit, eiusdem expresse his verbis meminit: *Cœmeterium ad Insalatas* (sic illud appellat) *Via Portuensi apud Ecclesiam Sancti Felicis*. Huius tamen Ecclesiæ, ac Cœmeterij merito quidem Bosius vehementer dolet, & queritur nullibi se vestigia adinuenisse. Quod & alijs pariter Cœmeterijs hac eadem Via existentibus contigisse refert: quorum nonnulla, quæ ab effossoribus reperta fuere, eum in modum excisa, subuersa, ac desolata, & monumentis hinc, & inde orbata eum in mo-

Petr. Manlius Cencius Camer. *Cœmeteriũ ad Insalatas.* *Franc. Hercul. l. 6. de mirab. Vrb.*

in modum apparuere, vt mutata omnino loci facie, non modo, a quonam è sanctissimis viris nomen, & initium habuerint, certo quis nosse, sed nec diuinari quidem id vlla ratione potuerit, vno dumtaxat excepto, de quo a nobis infra suo loco agendum est. Ex quibus compertum fit, quam ingentem sacra Cœmeteriorũ loca cladem acceperint, cum in auaras, ne dicam impias effossorum manus, loci sanctitatẽ penitus ignorantium, & lucrum dumtaxat, nõ lutum, non lapides, non demortuorum ossa respicientium, miserabiliter inciderunt: illud dixisse postremo loco sufficiat, eos lapideo prorsus corde homines imbutos fuisse, & merito lapidibus è Cælo tamquam sacrilegos plectendos, qui nec lapidi, nec mortuis parcere didicerunt, vt, captando ex lapidibus lucrum aduersus posteritatem contumeliosi, solam dumtaxat expleant auaritiam: contra quos, etsi homines taceant, ipsi lapides eruti, vt Christus in Euangelio ait, clamabunt.

CAP. XIX.

De Cœmeterio Pontiani, vel Sanctorum Martyrum Abdon & Sennen ad Vrsum Pileatum Via Portuensi.

1 OEMETERIVM, de quo nunc sermo à nobis instituitur, Pontiani olim nuncupatum, cuiusnam Pontiani opera extructum, vel qua potissimum de causa sic appellatum fuerit, incertum omnino adhuc remanet. Onuphrius quidem in suo Cœmeteriorũ Indiculo, huiuscemodi denominationem à Pontiano Pontif. sortitum fuisse arbitratur: sed nullum prorsus ab eodem, vt in ipsius gestis legitur, Cœmeterium exædificatum est: neque is Romæ, sed in Sardinia martyriũ consummauit; inde enim eius postea corpus translatum à Fabiano Pontifice in Cœmeterio Callisti conditum fuit. Sunt nonnulli, qui probabilibus fortasse rationibus adducti, hoc extructum fuisse asserant à Pontiano illo Romanorum nobilissimo, qui Alexandri Seueri tempore in Vrbe floruit, suasque ædes in eadem Transtyberina regione possidebat; de quo in actis S. Callisti Papæ, his verbis mentio fit: *In ipsis diebus fugit B. Callistus cum decem clericis suis, & abscondit se in domum cuiusdam Pontiani*. Et infra locus, in quo eiusdem domus sita erat, describitur: *Ab eodem die cœpit Alexander curiose quærere B. Callistum Episcopum; & diuulgatum est ei, quod esset trans Tyberim in domo Pontiani iuxta Vrbem Rauennatum*. Verisimile autem satis est, Portuensem extra Portam prædium aliquod possedisse, in quo præmemoratum deinde Cœmeterium Christianorum obsequio extruxerit. Christianus quippe erat vir iste, & curandæ SS. Martyrum sepulturæ studiosissimus: cuius opera atque auxilio Callistus Pont. qui in eiusdem domo latebat, piscatoribus postmodum adhibitis, sacrum B. Calepodij corpus ex aquis extractum, honorifice sepeliendum curauit.

A quonam Pontiano Cœmeteriũ denominationem sumpserit?

Onuphrius in Indic. Cœmet.

Pontianus Romanus.

Aedes eiusdẽ trans Tyberim.

Cod. S. Petr. S. Cæcil. Val. lic. 1. 9.

2 Præterea Cœmeterium hoc Vrsi itidem nomen sortitum est, qua præsertim ratione a Cencio Camerario, & Petro Manlio denominatum legimus: *Cœmeterium*, videlicet, *Vrsi ad Portesam*, idest, *Portam Portuensem*, quam *Portesam* pariter appellatam nouimus. Alio quoque nomine Cœmeterium ad Vrsum Pileatum dici consueuit: quo potissimum titulo in quibusdam Martyrologijs, & B. præcipue Notherij, nuncupatum fuisse legitur, nempe: *Romæ in Cœmeterio Pontiani ad Vrsum Pileatum, natiuitas sanctorum Abdon & Sennen*. Huiusmodi nimirum denominatione ab aliquo, quod ibidem existeret, signo desumpta, quod & de alio eiusdem plane nominis Cœmeterio in Exquilijs sito adnotatur, de quo à nobis erit suo loco dicendum. Ab ipsismet etiam Sanctis Martyribus Abdon & Sennen, qui illic tumulati sunt, Cœmeterium hoc non raro apud antiquos appellatũ inuenimus.

Cœmeteriũ ad Vrsum Pileatum via Portuensi

Cencius Camer. Petr. Manlius

Cœmeterium ad Vrsum Pileatum in Exquilijs.

Mart. Beati Notherij.

Cœmeteriũ Sanctorum Abdon, & Sennen.

3 Porro vetustissimum hoc inter reliqua

Sanctus Quirinus. liqua Cœmeterium fuit, quod ipsiusmet Claudij Imperatoris tempore extabat, sub quo nobilissima martyrij palma donatus fuit Quirinus ille, qui sepultus ibi conquiescit: de quo isthæc in Martyrologio Rom. VIII. Kal. Aprilis: *Romæ sancti Quirini Martyris, qui sub Claudio Imperatore post facultatum amissionem, post carceris squalorem, post multorum verberum afflictionem gladio interfectus est, & in Tyberim proiectus, quem Christiani in insula Lycaonia inuenientes, in Cœmeterio Pontiani condiderunt.* Idem prorsus tum apud Bedam, tum in eiusdem Actis, seu potius sanctorum Marij, Marthæ & sociorum, quorum potissimum opera sepulturæ traditus fuit, his quidem verbis legitur: *Inuenerunt quendam Presbyterum nomine Pastorem, qui narrauit eis omnia, quæ facta fuerant, quomodo noctu interfectus fuisset sanctus Quirinus gladio, & in Tyberis alueo corpus eius iactatum, & inuentum esset in insula Lycaonia; & pergentes noctu vnà cum familia, & B. Pastore presbytero collegerunt corpus eius & sepelierunt eum in Cœmeterio Pontiani in crypta viij. Kal. Aprilis.*

Martyr. Rom. VIII. Kal. Apr.

Beda in Mart.

Act. SS. Marij, Marthæ, &c.

4 Hæc eadem Acta apud Canisium habentur antiq. lect. lib. 1. & Quirinalia sunt nuncupata; quę insignis ille Poëtarũ Metel. Tegers. qui circa Christi an. 1060. floruit, eleganti carmine cęcinit: ex quibus nonnulla, quæ ad nostræ institutum historiæ spectant, hic referre haud alienum a proposito erit. Sic igitur Metell.

Acta Quirinal a apud Canisium.

Regressus Vrbem cum socijs fidelis
Vir ille Persarum Marius supremus
Quæsiuit in castris relictum
Carcerem trans Tyberim Quirinum.
Gemebat, ac tristis doluit nimis,
Quod vt prius non huic valet obsequi,
Cui Presbyter Pastor vocatus,
Omnia gesta refert patenter.
Videlicet noctu iugulata membra
Rapi fluentis in Lycaoniam,
Festinus illo Persa tendit
Presbyter it simul ipse Pastor.
Amabilem prædam rapiunt citi,
Carina gratum fert onus ad locum
Qui Pontiani tunc Cymitron
Dicitur, exequias vocabat.
Sepultus illic Martyr honestius
Apud Deum se viuere prodidit
Cunctis opem præbens salutis
Qualibet improbitate captis.
Ibi peregre tempora plurima
Iubar medelæ mirificum procul
Genti togatæ dans coruscæ
Ausoniæ venerandus omni.

Meteli. Tegers. in Quirin. apud Canis. Antiq. lect. lib. 1.

Hæc in præclarissimi Martyris memoriam Christianus Poëta nobilis ingenij monimenta reliquit. Subtexit autem idem Metellus memorati eiusdem sacri corporis sub Zacharia Summo Pontifice translationem in Bauariam, quæ alio nomine Noricum ab antiquioribus nuncupata est, & plurima item miracula, quæ in ipsamet translatione, ac depositione diuinitus edita sunt, prosequitur; quæ consulto hic quidem exponere omittimus, sed lectorem eadem nosse cupientem ad eundem Canisium amandamus.

Metellus Tegers. in Quirin. Apud Canis. antiq. lect. lib. 1.

5 Hoc igitur Pontiani Cœmeterium via Portuensi iuxta Tyberim sitũ erat, & illuc eorumdem SS. Martyrum Abdon & Sennen corpora translata fuere, quę post eorumdem martyrium domi abscondita quendam apud virum Quirinum nomine substiterant, qui iuxta amphitheatrum & locum, vbi ijdem gladio interempti fuerant, morabatur. Sacra igitur pignora tamdiu ibi delituere, quousque sub Constantino Magno diuinitus patefacta fidelibus innotuerunt, vt videre est in eorumdem & S. Sebastiani Actis his plane verbis: *Tunc Valerianus furore plenus iussit gladiatores introduci cum tribus dentibus* (vel tridentibus, vt in Cod. Vat. legitur) *gladiorum, vt ipsi eos interficerent, qui cum percussi fuissent, ligauerunt pedes eorum ex iussu Valeriani, & traxerunt, & iactauerunt eos ante simulacrum Solis iuxta amphitheatrum, & iacuerunt corpora eorum ad exemplum Christianorum tribus diebus. Post triduum venit quidam Quirinus Christianus subdiaconus, qui manebat iuxta amphitheatrum, & collegit noctu corpora, & recondidit in arca plumbea in domo sua III. Kalend. Aug. Postea vero latuerũt corpora sanctorum Abdon & Sennen Martyrum per multos annos vsque ad tempora Constantini Imperatoris; de qua re factum est, vt Christo reuelante beatos Martyres* (in alijs autem codicibus sic scribitur: Vt ipsi beati Martyres reuelarint se) *temporibus Constantini à Christianis leuata sunt corpora, & translata in Cœmeterium Pontiani.* Hæc ibi. In peruetusto autem Bibliothecæ nostræ Vallicell. Codice

Sancti Abdon & Sennen.

Cod. Val. 3. 4. S. Petr. B. C. Vallic. 8. S. Cæcil.

M. S. Codex Bibliot. Vallicel. 8.

dice post enarratam sacrorum corporum in Cœmeterio Pontiani depositionem subditur: *Postea vero Gregorius Papa transtulit ea inde intra Vrbem in Basilicam S. Marci Papæ, & ibi honorificè collocauit, in quo loco multa beneficia exuberant vsque in hodiernum diem.*

6 Porro Gregorius iste, Quartus videlicet huius nominis fuit, qui eandem S. Marci Ecclesiam instaurauit, atque exornauit; cuius imago musiuo opere expressa in maiori eiusdem Ecclesiæ apside vsque adhuc visitur, vnà cum aliorum sanctorum imaginibus, qui illic sub Ara maxima tumulati quiescunt. Verum in Actis S. Zenobij sacra eadem corpora à Pontifice Damaso dono illi data fuisse his verbis legitur: *Sed redeamus ad Zenobium nostrum, cui Papa Damasus præclarum munus, duo corpora sanctorum videlicet Abdon & Sennen dono dedit, quasi mutuæ inter se amicitiæ futurum posteris monumentum. Quæ in maiori Ecclesia, videlicet Saluatoris sub altari Zenobius cassa plumbea collocauit.* Quod quidem de sacris eorumdem reliquijs dubio procul intelligendum est. Nam vel longe post Damasi Pontificatum ipsamet beatorum Martyrum corpora ex eodem Cœmeterio in Ecclesiam S. Marci translata, reconditaque fuisse, quæ à nobis supra recitata sunt, acta testantur.

Gregorius IV. Ecclesiam S. Marci instaurat, & corporibus SS. Abdon, & Sennen ditat.

Act. S. Zenob. apud Sur. to. 3 15. Maij

7 In eodem quoque Cœmeterio B. Pigmenij Presbyteri ac Martyris corpus sub Iuliano Apostata illatum est; de quo isthæc Ado & Beda in eorum Martyrologijs: *Cuius corpus* (nempe Pigmenij) *inuentum, & collectum, sepultum est in Cœmeterio Pontiani non longe à sanctis Abdon & Sennen.*

S. Pigmenius Presbyter & martyr.

Ado & Beda in Martyrol. 24. Martij.

8 In M. SS. vero eiusdem Actis Cod. S. Mariæ ad Martyres prolixiori sermone martyrij ac sepulturæ locus his verbis indicatur: *Tunc iratus Iulianus iussit Pigmenium apprehendi, & duci ad eum pontem lapideum, quem omnes Pontem maiorem appellant, & per medium pontem iussit eum in fluuium præcipitari cum ipso puerculo, qui eum per manum trahebat. Quorum corpora collecta sunt de fluuio à quadam matrona, nomine Candida, iuxta littus fluuij Porta Portuense, & sepeliuit eum in Crypta in Cœmeterio Pontiani, in prædio suo ad vrsum Pileatum, iuxta corpora sanctorum Abdon & Sennen, duodecimo Kal. Martij.* Quamuis eadem Acta in nonnullis, quæ ibidem recensentur, alicuius notæ censura indigeant, vt ipsemet Baronius docet, eo præsertim loco, vbi de Iuliano sermo incurrit, quem quidem perfidum Imperatorem haud vnquam Romam aduenisse satis constat, etsi vsus deinde obtinuerit, vt quæ Imperatorum ministri quandoque agerent, hæc eadem ipsimet Imperatores præstitisse dicerentur, vt in Alexandro, Diocletiano, alijsque Romanis Imperatoribus obtigisse compertum est. Quod autem ijsdem in Actis habetur, à Candida nimirum venerandum Pigmenij corpus sepulturæ demandatum in suo ad Vrsum Pileatum prædio; certe in ipso codice mendum irrepsisse suspicamur, quamobrem consulto quidem asserimus, paucis mutatis ibidem reponendum esse: *In prædio sito ad Vrsum &c.* cum ibidem Cœmeterium longe ante hæc tempora, quibus Candida vixit, vt vidimus, extructum fuerit, nisi forte dicamus, quod ipsi veritati repugnat, prædium aliquod postea iuxta ipsummet Cœmeterium, vel certe in loco eidem adiacente fœminam hanc possedisse.

M. S. Cod. S. Mar. ad Mart.

Candida matrona.

Locus ad Vrsum Pileatũ via Portuensi.

9 Porro in honorem sanctorum Abdon, & Sennen, ac Candidę Ecclesiam in hoc Cœmeterio erectã fuisse Willelmus Malmesburiensis egregius rerum Anglicarum scriptor affirmat, qui & perantiqua Romanæ item Vrbis monumenta, quæ sua adhuc ætate extabant, exacte descripsit, de quo à nobis infra.

Ecclesia SS. Candidæ, Abdon, & Sennen.

Vvillelmus de rebus Anglorum.

10 At quænam fuerit mulier hæc nomine Candida in hoc Cœmeterio condita, quæ vnà cum sanctis Abdon & Sennen præmemoratæ Ecclesiæ nomen dedit, hactenus apud nos incompertum omnino habetur. Tres etenim præclaræ eiusdem nominis fœminæ in sacris fastis recensentur; nempe Candida vxor sancti Artemij, & mater Sanctæ Paulinæ martyrum, de qua in Martyrologio 8. Id. Iunij: item Candida virgo 4. Kal. Sept. & denique Candida Martyr Kalendis Decembris. Verum si rem coniecturis definire quis velit, hanc, de qua nobis modo quæstio est, illam profecto putamus, & in hoc vtique Cœmeterio, conditam fuisse asserimus, quæ vxor quondam Artemij, & mater Paulinæ vna cum ijsdem longe ante Pigmenium

Tres eodem nomine Candidæ in Actis recensentur.

Candida vxor S. Artemij.

Candida virgo.

Mart. Rom. 8. Id. Iunij.

Mart. 4. Kal. Sep.

Et Candida martyr.

martyrio coronata fuit: hic enim anno Christi 362. sub Iuliano; illa verò anno 302. sub Diocletiano gladio consummata est. Quorum omnium venerandæ imagines, sanctorum quoq; Marcellini Presbyteri, ac Petri Exorcistæ, à quibus ad Christi fidem traducti, & salutari Baptismo initiati fuerant, in eodem Cœmeterio, vt infra suo loco dicemus, expressæ ad viuum exhibentur. Neque vero à veritate dissonum, vt nobis ratio suadet, atque absurdum est dicere, matronam eandem nomine Candidam, quæ Iuliani æuo floruit, ob insigne pietatis studium, quo præclarissimam nominis eiusdem Martyrem prosequebatur, ipsius ac sociorum pariter corpora solicite illuc transferenda curasse, & in eorundum honorem Ecclesiam insuper nobili futuram monimento extruxisse. Coniectari item iure merito quis potest, huiuscemodi locum sub ditione quondam familiæ Candidæ extitisse, ex qua nobilissima hæc matrona, cuius nunc mentio incurrit, ortum duceret. Quidquid tamen illud sit, Ecclesiam, de qua agimus, sitam hic olim fuisse apud omnes exploratissimum est: ac de ea præter Malmesburiensem Bibliothecarius quoque in Adriano Primo diserte meminit: vbi post enarratam Cœmeterij instaurationem Via Portuensi, eius potissimum studio præstitam, hæc leguntur: *Simulque & Basilicam sanctorum Abdon & Sennen, atque Beatæ Candidæ vnà cum cæteris sanctorum Cœmeterijs in idipsum pariter renouauit.*

Malmesburiensis de Rebus Anglorũ Anastasius Bibliot. in Hadriano I.

10 Eiusdem quoque Cœmeterij instauratio apud eundem in Nicolai Papæ Primi gestis his verbis legitur: *Nec non eadem Via* (Portuensi videlicet) *ad Vrsum Pileatum, vbi corpora Sanctorum Christi Martyrum Abdon & Sennen requieuerunt, iam in ruinis positum, pulchro ac miro restaurauit honore.* Hæc ibi Bibliothecarius. *Quieuerunt autem*, inquit Anastasius, *quia tunc temporis eorumdem corpora in Ecclesiam Sancti Marci à Gregorio IV. translata fuerant.*

Nicolaus I. Papa Cœmeterium ad Vrsum Pil. instaurat. *Biblioth. in Nicolao Papa*

11 Ex quibus omnibus manifeste quidem apparet, Cœmeterium Via quondam Portuensi ad Vrsum Pileatum extitisse, longe tamen diuersum ab altero eiusdem nominis, quod in Exquilijs ad S. Bibianæ Ecclesiam extabat. Hic interim verò lector admonendus est, quod vbi apud Bibliothecarium de Anastasio Primo legitur: *Qui vero sepultus est in Cœmeterio suo ab Vrsum Pileatum.* Et de Innocentio Primo: *Qui etiam sepultus est ad Vrsum Pileatum.* Id neutiquam de Cœmeterio in Exquilijs, sed Portuensi Via sito proculdubio intelligendum est. In peruetusto enim quodam M.S. codice Bibliothecæ Vatic. olim monasterij Cauensis, Indiculus locorum habetur, vbi summi quondam Pontifices conditi sunt, atque hi duo quidem in memorato Viæ Portuensis Cœmeterio ad Vrsum Pileatum vna simul depositi leguntur. Hæ autem expressæ sunt ibidem notæ.

Cœmeterium ad Vrsum Pileatum Via Portuensi. *Biblioth. in Anastas. I. & In Innocen. I.* *M.S. Codex Vaticanus.*

AD VRSV PILEATV PORTV
ANASTASIVS
INNOCENTIVS.

12 Id autem, quod modo asseruimus, satis vtique ex inscriptione quadam comprobatur, quæ in peruetusta S. Praxedis Ecclesia legentibus patet, vbi Paschalem Primum illuc beati Anastasij corpus vna cũ alijs sanctis ex Cœmeterijs, quæ iam diruta fuerant, transtulisse perhibetur. Bibliothecarius autem in Paschalis eiusdẽ gestis satis aperte huiuscemodi translationem præstitam è Cœmeterijs fuisse asserit, quæ tunc extra Vrbem sita erant. Sic autem inquit ille: *Hic sanctissimus Præsul multa corpora sanctorum requirens inuenit, quæ etiam diligentius intra ciuitatem recondidit.* Et paulo infra de eorumdem translatione in præmemoratam S. Praxedis Ecclesiam verba faciens, subdit: *Hic beatissimus, & præclarus Pontifex multa corpora sanctorum in Cœmeterijs iacentia, pia solicitudine, ne remanerent neglectui, quærens, atque inuenta recolligens, magno venerationis affectu in S. Martyris Praxedis Ecclesiam, &c.* Quamobrem si Anastasij Papæ corpus in Exquilias translatum fuisset, quem certe locum intra Vrbis ambitum contineri nouimus, quorsum hactenus asserta corporis eiusdem translatio? Idipsum plane de S. Innocentij Papæ corpore affirmandum nobis est, quod a Sergio Secundo (vt idem Bibliothecarius testatur) in Equitij titulum translatum fuit, & vna cum ipso postmodum (vt in inscripto ibidem lapide legi-

Paschalis I. Papa. *Biblioth. in Paschal. I.* *Anastas. vbi supra.* *Biblioth. in Sergio. 2.*

legitur) eiusdem S. Anastasij corpus repositum est, vt quæ in eodem simul Cœmeterio Via Portuensi iacuerant, hic pariter ambo contumulata quiescerent.

13 Demum, vt assertæ propositum sententiæ magis, magisque comprobetur, sacra beatorum eorumdem Pontificum corpora in iam descripto Portuensi Cœmeterio deposita simul fuisse apertis verbis præcitatus Willelmus Malmesburiensis edocere videtur, qui sanctorum corpora, quæ extra Vrbem ætate sua permultis locis, & hac præsertim Via Portuensi, quiescebant, commemorans, inter alia beatorum Anastasij, & Innocentij meminit. Hæc autem inquit: *Tertiadecima Porta Portuensis dicitur, & Via, ibi prope in Ecclesia sunt Martyres Felix, Alexander, Abdon & Sennen, Simeon, Anastasius, Pollion, Vincentius, Milex, Candida, & Innocentius*. hæc ille.

Anastasij, & Innocentij Pont. corpora in Cœmeterio Portuensi.

Vvillemus Malmesbur. de gest. Angl. 4. c. 2.

4 Pollionis autem, Vincentij & Milis hic recensitorum corpora, eodem reposita fuisse Cœmeterio ex eorumdem sacris imaginibus ibidem inter perscrutandum, vt infra dicemus, repertis satis perspicue constat; & ex eorumdem etiam corporum in Ecclesiam S. Praxedis translatione, quā è Cœmeterijs iam pene dirutis a Paschale Primo institutā fuisse inscriptus ibidem lapis euidenter legentibus testatur. Quod vero a Malmesburiensi S. Felix primo quidem loco recenseatur, inde a studioso lectore conijci facile potest, Cœmeterium hoc illud ipsum esse, quod S. Felicis nomine nuncupatum iam supra vidimus. Et sane, vt ipso ex Bibliothecario deprehenditur, sacra eadem Cœmeteria contigua vnum alteri fuere, quæ postmodum successu temporum, vt pluribus contigit, facili negotio inter se copulari, atque protendi potuere. Sed ad alia Cœmeterialia loca perscrutanda properemus.

Pollio, Vincentius, & Milex.

CAP. XX.

De Cœmeterio Generosæ ad Sextum Philippi Via Portuensi.

1 OEMETERIVM, quod Generosæ titulo ad Sextum Philippi nuncupatur, ignotum prorsus de nomine ac facie Cencio Camerario, Petro Manlio, Onuphrio, atque alijs fuisse videtur, qui de Cœmeteriorum Vrbis numero satis luculenter in suis Commentarijs scripsere; cætera enim ex ordine adnumerantes, ac circumscribentes, istud omnino prætererunt; quamuis, vt in præcipuis sanctorum Martyrum actis videre est, frequens de eo legenti mentio occurrat. Cum presertim quamplures hic beatorū Martyrum pia fidelium manu conditi recenseantur: inter quos præcipui sunt Simplicius & Faustinus, quorum marmoream arcam, in qua depositi primum fuerant, in sacrario Basilicæ S. Mariæ Maioris, inscriptione hac prænotatam, diligenter olim suspeximus, videlicet:

Locus ad Sextum Philippi.

Cencius Camer. Petr. Manlius Onuphrius Pan.

SS. Simplicius & Faustinus.

MARTVRES SIMPLICIVS ET FAVSTINVS
QVI PASSI SVNT IN FLVMEN TIBERE, ET
POSITI SVNT IN CIMITERIVM
GENEROSES
SVPER PHILIPPI.

Inscriptio Sepulchro SS. Simplicij, & Faustini affixa.

2 Antiquissimæ autem huic inscriptioni mirifice adstipulantur, quæ de eisdem insuper Ado refert, & in eorumdem actis M.S. Cod. Vat. S. Petri, & Vallic. prolixius recitantur, in quibus & de nobilissimo eorumdem martyrio, quod sub Diocletiano contigit, necnon de sepulturæ itidem loco hæc perleguntur: *Sancti Simplicius & Faustinus pro nomine Domini nostri Iesu Christi post multa, ac diuersa supplicia, quæ illata sunt ijs à carnificibus, iussi sunt capitalem subire sen-*

Ado de SS. Simplicio & Faustino.

Cod. Biblioth. Vat. & Vall.

sententiam, & corpora eorum ligato saxo in colla eorum sic mitterentur per pontem, qui vocatur Lapideus in Tyberinis rheumatibus. Quorum corpora Dei nutu inuenta sunt iuxta locum, qui appellatur Sextum Philippi, Via Portuensi. Tunc beata Beatrix vnà cum Crispo & Ioanne Presbyteris, & cum alijs Christianis leuauerunt corpora sanctorum Martyrum Simplicij & Faustini de fluuio, & sepelierunt ea ibi in Sexto Philippi iv. Kal. Aug. & paulo infra, vbi de martyrio, ac sepultura Beatricis matronæ agitur, quæ eorum corpora in supra memorato Cœmeterio decenti honore condiderat, hæc apponuntur: *Tunc iussit eam Lucretius carceris custodiæ mancipari, quousque de ea cogitaret. Cumque in Dei nomine perstitisset, fecit eam ambitiosus Lucretius præfocari noctu à seruis suis: & sic tradidit spiritum Domino. Quam etiam sancta, ac venerabilis Lucina vnà cum suis sanctissimis fratribus ibi in Sexto Philippi sepeliuit iv. Kal. Aug.*

Sancta Beatrix.

3 In hoc eodem Cœmeterio corpora SS. Crispi, & Ioannis Presbyterorum tumulata sunt, qui vnà cum pijssima fœmina Beatrice beatos Simplicium & Faustinum sepulturæ tradiderant; de quibus hæc Ado in suo Martyrologio die 18. Augusti: *Romæ in Sexto Philippi natalis beatorum Presbyterorum Ioannis & Crispi, qui in persecutione Diocletiani & Maximiani multa sanctorum corpora sepeliuerunt. Quorum meritis & ipsi postmodum sociati gaudia vitæ meruerunt.* Neque vero improbabile etiam est, si quispiam asserat, pia sanctorũ eorumdem Presbyterorum manu (quippe qui in immani illa Diocletiani Imperatoris persecutione Martyrum sepulturæ toto animi studio vacabant) alia quoque plura beatorum Martyrum corpora in hoc eodem Cœmeterio recondita fuisse.

SS. Crispus, & Ioannes.

Ado in Martyr. die 18. Aug.

4 Quod vero ad Generosæ nomen Cœmeterio huic inditum attinet, probabile quidem & rationi consonum arbitramur, hanc ab insigni quadam huius nominis matrona denominationem sumpsisse: & pari item ratione hunc Sexti Philippi titulum, nuncupatum fuisse existimamus, ab agri videlicet domino, vbi Cœmeterium situm erat, qui hoc fortasse nomine appellabatur; vel certe quod Cœmeterium ibidem extructum sexto ab Vrbe lapide distaret; quamuis haud longe ab Vrbis Romanæ portu, atque Ostiensi ciuitate illud extitisse, ex Æthici a nobis hactenus citata Tyberis descriptione conijciatur, prope insulam videlicet, quam ipsemet Tyberis placido inter fluendum murmure in duos aquarum ramos partitus designat atque constituit. Rem autem sic Æthicus exponit: *Hic*, nempe Tyberis, *iterum circa Sextum Philippi, quod prædiũ Mißale appellatur, geminatur, & in duobus ex vno effectus insulam facit inter Portum Vrbis, & Ostiam ciuitatem, vbi populus Romanus cum Vrbis Præfecto, vel Consule castrorum celebrandorum causa egreditur solemnitate iucunda &c.* Hac vtique explanatione omnis difficultas elucidari potest, nisi quis, vt controuersiæ huiusce nodum eludat, vltro affirmare velit, tantæ olim Cœmeteriũ hoc amplitudinis extitisse, vt a sexto Vrbis lapide ad loca, quæ hactenus descripta sunt, protenderetur, quod mihi non parum duntaxat veritati constans, sed nec verisimile quidem esse videtur.

A Generosa Matrona Cœmeterium eius nominis denominatum.

Locus ad Sextum Philippi vnde nomen sumpserit?

Aethicus.

5 Porro Sanctorum Simplicij, Faustini, & Beatricis corpora, quæ S. Leo Secundus in Ecclesiam a se in honorem S. Pauli erectam, iuxta S. Bibianæ templum transtulerat, hac subinde temporum iniuria diruta, in S. Mariæ Maioris Basilicam, vna cum ipsa marmorea arca, vbi asseruabantur, delata, pio ac religioso fidelium cultu deinceps custodienda deposita ibidem fuere.

SS. Simplicij & Faustini corpora in Basilica S. Mariæ Maioris asseruantur.

CAP.

CAP. XXI.

De Cœmeterio ſancti Iulij Papæ Via Portuenſi. De ſacris eiuſdem Viæ ac Portus Romani monumentis: necnon de Martyribus, qui ibidem coronati, vel ſepulti ſunt.

Cœmeterium S. Iulij Papæ.

1 AM ſupra ex Anaſtaſio a ſanctiſſimo Iulio Papa tria numero extructa fuiſſe Cœmeteria comperimus; quorum vnum potiſſimum hac Portuenſi Via extitit. Cum autem nulla prorſus eiuſdem Cœmeterij alicubi mentio ſubeat, nec vllum veſtigium extet, credendum vtique eſt, ſanctiſſimum eumdem Põtificem, quoddam ex ſupra recenſitis potius inſtauraſſe, vel certè in ampliorem formam redegiſſe, quam nouum veteribus iam deſcriptis addidiſſe. Eo igitur prætermiſſo, ſacra eiuſdem Viæ monumenta, quæ ſuperſunt, hic inter percurrendum ſtudioſo Lectori ſuggerere aggrediamur.

Via Portuenſis multis Martyrum reliquijs inſignita.

2 Celebris hæc Via non tantum nobiliſſimis ſanctorum Romanorum Martyrum exuuijs, quæ iam recenſuimus, inſignita eſt, ſed pretioſiſſimis item exterorum Martyrum reliquijs locupletatur, quas in eamdem transferri contigit; & ſanctorum præſertim Cyri, & Ioannis, qui cum Alexandriæ quondam ſub Diocletiano martyrium ſubijſſent, inde poſtmodum eorum corpora ſub Honorio, & Arcadio Imperatoribus, anno Chriſti 414. in Vrbem tranſlata, in Eccleſia S. Praxedis, Innocentio Primo Summo Pontifice, reconditæ fuere. Cuius recolendæ tranſlationis hiſtoriam a Sophronio Hieroſolymitano Epiſcopo conſcriptam ex M.S. Cod. præſertim S. Mariæ in Via Lata, hic in ſtudioſi Lectoris gratiam recitandam vltro, exponendamque duximus. Eſt autem eiuſmodi verborum tenor.

SS. Cyri & Ioannis corporibus illuſtratur.

Eorumdem translationis Romam hiſtoria.

Incipit Tranſlatio Sanctorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis, qualiter Romam applicuerunt corpora.

Sophr. Hieroſol. M.S. codex S. Mariæ in Via Lata.

3 *Temporibus Honorij & Arcadij, qui religioſiſſimi Imperatores fuerunt, Sancto Innocentio Papa exiſtente, beatiſſimorum Martyrum corpora Abba Cyri & Ioannis à Catholicis duobus monachis, Grimaldo & Arnulpho tranſlata ſunt, videlicet ab Alexandriæ ciuitate vſque ad Vrbem Romam. Erat autem illo tempore inter Saracenos, & ciuitatis Alexandriæ incolas diſſenſio maxima, vſque adeo, quod ipſi barbari cum perfidia magna ſuper Alexandriam ciuitatem equitauerint. Poſtea vero vndique tam maximum ingerentes bellum, quod ad vltimum proculdubio ſuperata eſt. Res enim geſta teſtatur, vti verum eſt, quod Prælatus illius ciuitatis, ſcilicet Patriarcha, cum pluribus terræ habitatoribus in captiuitatem ducti ſunt.*

Alexandria Romam corpora SS. Cyri & Ioannis delata ſunt.

4 *Fuit igitur omnipotentis Dei voluntas, vt præfatis monachis, Grimaldo vtpote & Arnulpho, viſio quædam apparuit. Enimuero ſupraſcripti Martyres illis in nocte apparentes, talia eis verba intulerunt: Tollite quippe corpora noſtra hinc, & deferte ad Vrbem Romam, illic vbi diuina Dei clementia vobis inſinuauerit, ibidem nos collocate. Ipſi autem hoc indubium habentes, obliuioni tradiderunt. In ſecunda vero nocte eadem illa viſio eis apparuit. Poſtmodum autem mane venientibus illis in capitulo, & exiſtentes, viſionem, quam viderant, ad inuicem enucleauerunt. Vnus autem illorum, nomine Grimaldus, confratri ſuo talia inquit: Oremus ad Dominum Deum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt ſi hæc viſio vera eſt, vice tertia nobis oſtendat: ſuperueniente namque nocte tertia huius rei ſancti Martyres verba fantes talia apparuerunt: Viſionem quam vidiſtis nempe veram credatis, & ne in dubium habeatis, quemadmodum his qui bellatores, atque victores erga vrbem hanc extiterunt, computati ſunt corpora noſtra igne cremare.*

A Grimaldo, & Arnulpho eorumdem monitu per trinam in ſomnis viſionem.

Illi

Illi quidem his mandatis obedientes, porphyreticum vas aperientes, SS. Martyrum corpora acceperunt, ac deinceps humili oratione suis mulis intromiserunt.

5 *Itaque Alexandrinam nauem introeuntes, nauigio deducti Constantinopolim applicuerunt, ibi verò apud quandam mulierem viduam nomine Iulianam hospitati sunt. Illic equidem quidam infirmus filius mulieris præfatæ paralyticus iacebat. Extemplo illi monachi misericordia commoti, orationem ad Dominum fuderunt: Domine Iesu Christe tuam exoramus clementiam, quatenus ob amorem horum sanctorum Abba Cyri & Ioannis ægrotus iste sanetur. Finita verò illorum oratione, ab infirmitate illico curatus est; & non solum dilectione illorum miraculum istud operatus est Deus ibi, verum etiam multa alia, quæ longum est enarrare. Postea vero de Constantinopolitana ciuitate exeuntes, diuina Dei adminiculante industria hac vtique applicuerunt. In ciuitate autem illa duorum hominum corpora à dæmonibus possessa sanauerunt, & cuiusdam membra claudi erexerunt.*

Grimaldus & Arnulphus cum sacris reliquijs Constantinopolim appellunt

Et mulieris hospitis eorū filius infirmus virtute Martyrum curatur.

6 *His taliter miraculis peractis prosperumiter suum iussu Dei versus Romam direxerunt, atque in ciuitate Transtyberina apud quandam senatricem religiosissimam viduam, nomine Theodoram, hospitati sunt. In ipsa vero nocte illi beatæ mulieri sancti Martyres Abba Cyrus & Ioannes apparuerunt, atque talia verba intulerunt: Corpora nostra omnipotentis Dei voluntate accipe, atque cum his fidelibus Christi famulis, quos hospitata es, monachis defer in templum, quod ad honorem Domini & Sanctæ Praxedis Virginis ædificasti, ibi fidelissime quodam in conclaui repone. Vidua nempe brachium S. Praxedis à Rom. Vrb. Papa acquisierat, ac prope Viam Portuensem, domum ad honorem Dei & S. Virginis dedicauerat. Post hæc eadem vidua ante Grimaldi & Arnulphi præsentiam aduenit, eisque visionem, quam viderat, recitauit. Ipsi autem tale quid audientes, prorsus denegarunt, dicentes: Nos omnia, quæ de ore tuo audiuimus, ex toto ignoramus. Illa equidem eos inuestigando quidnam de tali re ambo sentirent, firmissima ratione sæpe recitans illud quod dixerat, vti ratum erat, in veritate probabat. Videntes autē sanctimonachi eam in tanta manere constantia, cernentes quia Deus vult suis fidelibus sua aperire secreta: cœperunt illi insinuare huiusmodi verba proferentes: Audi mulier bona sancto*

Romam perueniunt.

Excepti hospitio à Theodora,

Cui se ijdem Martyres in somnis videndos objiciūt.

Visionem Theodora Grimaldo & Arnulpho indicat.

Qui primo ignorare se rem fingunt.

At illi diuinitus rem innotuisse videntes.

Flamine completa, quod tua mens gliscit videre, oportet e nos competenter aperire. Adsunt hic duorum Martyrum Christi corpora Abba Cyri & Ioannis videlicet, ab Alexādrina ciuitate iussione Dei transmissa, qui multa pro Christi nomine pericula sustinuerunt. Nam fidem Christi ab adolescentia firmiter credentes, ac magno conamine intrepidi multos alios ad viam Veritatis egregie cohortantes, vsque adeo quod pro Christi nomine martyrio coronari meruerunt. Enimuero apud Alexandriæ ciuitatem capita sanctorum Abba Cyri & Ioannis pro fide Christi cuiusdam præcepto tyranni amputata fuerunt. Atque ibi corpora sanctorum à Catholicis viris cum maxima reuerentia vsque modo collocata manserunt. Postea vero ciuitas à barbarorum gentibus obsessa, & crudeliter ab eis superata, denudata, dissipata permansit.

Eidem omnem euentū patefaciunt.

7 *Fuit igitur omnipotentis Dei visio, & sanctorum admonitio Martyrum vtique, ne infideles sanctorum patrocinia in potestatem haberent, vt ab Alexandria horum corpora Martyrū Abba Cyri & Ioannis per nos in hanc Transtyberinam ciuitatem translata fuissent. Angelica namque elocutione nobis visum est in vera visione illis nobis apparentibus; & quemadmodum duo primates in Ecclesia Dei, videlicet Simon Petrus vtique, & B. Paulus ciuitatem Romanam ex vtroque latere custodierunt; ita & isti sancti Martyres Cyrus & Ioannes à dæmonum incursionibus, atque alijs quampluribus aduersitatibus ciuitatem Transtyberinam obseruant. Audiens autem talia illos eloquentes Theodora, Deo gratias referebat, ac flexis genibus coram Martyrum sanctorum corporibus deuotissime in oratione manebat.*

Regio Transtyberina SS. Cyri & Ioannis reliquijs ornata iuxta & munita dicitur.

8 *Tantus adeo aduentus Martyrum per totam Romanam ciuitatem diuulgatus fuit, quod Papa Innocentius cum plerisque Cardinalibus, & maximo Romanorum cœtu illuc citissime conuenerunt, ac deinceps corpora sanctorum Abba Cyri & Ioānis deuotis precibus venerauerunt. Insuper vero redolentia Martyrum corpora multo thure & myrrha dignissime adornauerunt. Post hæc Innocentius Papa cum supradictis monachis Grimaldo & Arnulpho, seu cum famula Dei Theodora & cum multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis corpora Martyrum acceperunt.*

Innocentius Papa vt audiuit earū aduētum, accedit & veneratur eas.

9 *Itaque viam inchoantes corpora sanctorum deferendo in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus Deo iubilauerunt, membra beatorum Martyrū Abba Cyri & Ioannis*

Et eas in Aedem S. Praxedis defert.

nis in templum detulerunt, quod ad honorem S. Praxedis Virginis consecratum fuerat. Ibi enim cum omni reuerentia corpora sanctorum quodam in conclaui secretissime à Papa & monachis, excepto capite sancti Abba Cyri recondita, & taliter consolidata sunt, quod impossibile est ab aliquo ea vsque ad finem mundi nullatenus dimoueri posse. Postea vero Apostolicus Innocentius cum suis Cardinalibus, & multis Romanæ Ecclesiæ Prælatis talem fecit absolutionem, vt omnes ad beatorum Martyrum Abba Cyri, & Ioannis, ac S. Virginis Praxedis festum humili prece venientes, à quarta suorum scelerum parte dissolui mereantur. Caput enim S. Abba Cyri argenteo vase collocatum super altare digne posuerunt, vt omnes varijs infirmitatibus oppressi deuota mente quamcitius intuerentur, illico ab omni infirmitate liberati fuissent. Tanta quippe miracula sancti Martyres ibi operati sunt, quod cæcos illuminabant, leprosos mundabant, dæmones effugabant, surdis auditum, claudis gressum reddebant.

Inuisentibus eas munera cælestia largitur Pontifex.

Innumeris miraculis ijdē SS. Martyres clari.

10 *Vidua vero illa Theodora, de qua superius fuit mentio, cui sanctorum corpora Martyrum vera visione reuelata fuerunt, omnia sua bona ob amorem Dei ac beatorum Martyrum Ecclesiæ, quam ædificauerat iuxta Portuensem Viam, dedit, terras scilicet circumstantes Ecclesiæ, & multa alia beneficia ibi fideliter ordinauit, & vsque ad exitum vitæ suæ ibidem Christo tantum famulata est, quo vsque animam suam commendauit. Illi vero beati monachi Grimaldus & Arnulphus, à quibus sanctorum Martyrum corpora translata fuerunt, post multum temporis ibi Domino famulantes manserunt. Tanta vtique reuerentia fuit, quod sine aliqua intermissione Dominum Iesum Christum pro sanctæ Matris Ecclesiæ filijs semper interpellabant. Nimirum viri religiosi, sobrij, pudici, bonis moribus ornati, in omnibus patientes, quod sibimet ipsis, hoc & alijs cupientes, in seruitio Dei assidue constantes erant. Dum itaque illis monachis mundana vita superstes fuit, humili famulatu Christo, & sanctis Martyribus ibi seruierunt, vsque quo à Domino vocati regnum cæleste scandere meruerunt, vbi cum Domino sine fine manebunt. Hactenus de beatorum aduentu Martyrum ea, quæ vera sciuimus, retaxatisumus. Sed quam longum est omnia illorum miracula in hoc scripto dinumerare, cum in multis alijs codicibus descripta nitescant, ea quæ de illorum aduentu diximus, nobis sufficiant. Collaudemus igitur inuisibilem Dominum omnipotentem, qui suis in sanctis est mirabilis, vt eorum meritis, atque omnium sanctorum auxilijs vitam mereamur obtinere contemplatiuam. Collocata sunt corpora sanctorum Martyrum Abba Cyri & Ioannis iuxta Viam Portuensem à Papa Innocentio secretissime in templo S. Praxedis Virginis vij. Kal. Aug. ad omnium gaudium, quod ipse præstare dignetur, cuius regnum & imperium permanet in sæcula sæculorum. Amen.* Hactenus recolenda horum sanctorum Martyrum depositionis historia, quam prolixiori sermone enarratam in studiosi Lectoris gratiam referre nobis visum est.

Theodora omnia sua bona Ecclesię Martyrum attribus.

Grimaldi, & Arnulphi virtus ac pietas.

Locus in quo corpora SS. Cyri & Ioannis locata sunt.

Alibi est 12. Kal.

11 Extat adhuc præmemorata hæc S. Praxedis Ecclesia prope Tyberim, è regione videlicet Basilicæ S. Pauli, secundo circiter ab Vrbe lapide, quæ nunc corrupto vocabulo vulgo *sancta Passera* appellatur: vbi adhuc beatorum eorumdem Martyrum imagines conspiciuntur, & ipsemet Confessionis locus apparet, vbi sacra quondam corpora condita fuerant: quæ hoc nimirum loco deposita fuisse vetus in marmore incisa inscriptio attestatur, quæ supra eiusdem Ecclesiæ ianuam in hunc modum legenda exhibetur:

Ecclesia S. Praxedis prope Tyberim extra Vrbē.

CORPORA SANCTA CYRI RENITENT
HIC ATQVE IOANNIS,
QVÆ QVONDAM ROMÆ DEDIT
ALEXANDRIA MAGNA.

12 Huius Ecclesiæ Io: Diaconus meminisse videtur in gestis S. Gregorij, sic inquiens: *Cumque Presbyter Monachus Lucido Episcopo tam dirum nuncium reuelare timeret, tacere autem penitus non auderet, monasterio se tandem proripuit, & ad domum Episcopi non longe à flumine Tyberi, regione videlicet iuxta Basilicam sanctorum Cyri & Ioannis positam, somnium nunciaturus, accessit &c.* Si vero Ioannis verba attentius expendantur, Ecclesiam nimirū, de qua ipse loquitur, domui Lucidi Episc. proximam fuisse, apud quem è Lateranensi Patriarchio, vbi Papæ adstare consueuerat, abscedens, se recipiebat, & S. Gregorij pariter monasterio, cui ipse præerat; certe nimis durum, atque improbabile apparebit illius domum Episcopi tam longo a Lateranis ædibus interuallo distare; deserto quodammodo eodem ab habi-

Io: Diaconus in Vit. S. Greg. lib. 4. cap. 91.

tantibus loco, cæterisque domibus vacuo, ac consuetis functionibus penitus incongruo, atque incommodo. Quare vt sincerum ipsiusmet historiæ sensum attingere valeamus, vero similius nobis fit, non de hac quidem Ecclesia Ioannem locutum fuisse, sed de alia sub eorundem SS. inuocatione, quæ olim haud procul ab Ecclesia S. Mariæ in Porticu extabat, cuius adhuc vestigia iuxta Pontem S. Mariæ nuncupatum contemplanda supersunt; eorumdemque sacras ibi se vidisse imagines vnà cum Vgonio Bosius testatur.

Alia eorundẽ Ecclesia prope Aedem S. Mariæ in Porticu.

13 Porro magnus olim erat singulis quibusq; annis ad S. Praxedis Ecclesiam Via Portuensi, ipsomet festiuo eiusdem recurrente Virginis die, vigesima prima scilicet Iulij, Romani populi concursus. Itemq; in anniuersario eorumdem beatorum Martyrum translationis, quæ die 31. Ianuarij contingit. Quapropter in perantiquis quibusdam Martyrologijs, & in Romano præsertim hac ipsamet die Natalis eorumdem inscribitur his quidem verbis: *Romæ Via Portuensi sanctorum Martyrum Cyri & Ioannis, qui post multa tormenta pro confessione Christi capite truncati sunt.* Ex quo nonnulli hos quidem Romæ Via Portuensi martyrium subisse opinati sunt.

Memoria eorum quotãnis in Ecclesia S. Praxedis olim agebatur.

14 Hac eadem Via vetustissimam quoque in honorem B. Petri Apostolorum Principis Ecclesiam fuisse erectam Bibliothecarius in Adeodato Papa his verbis testatur: *Hic Ecclesiam B. Petri, quæ est Via Portuensi, iuxta Campum Meruli, vt decuit, restaurauit, atque dedicauit.* Eiusdem quoque Blondus in libro, cui titulus est, *Roma Instaurata*, meminit; cuius adhuc ætate, licet ruinis patens, & iam semidiruta, extabat. Verba autem eius hæc sunt: *Ecclesia S. Petri, quæ Via Portuensi ad Pontem Meruli dirupta cernitur, Adeodati Primi Pontificis opus fuit.* Campus autem, siue Meruli Pons, de quo hic sermo incurrit, duodecimo ab Vrbe lapide distabat, vt videre est in quadam Ioannis XIX. bulla, ad Benedictum Episcopum Portuensem transmissa, in qua post enarratas prædiorum donationes, atque earumdem Ecclesiæ Portuensi confirmationes, hæc habentur: *Simulque pratum in integrum cultum, & ad solatum situm in campo, qui dicitur Meruli, in Via Portuensi, milliario ab Vrbe plus minus duodecimo.*

Ecclesia S. Petri Via Portuensi.

Biblioth. in Adeodato Papa I.

Blondus. In Roma instaurata.

Bulla Io. 19. ad Benedictũ Episcopum Port.

15 Celebris igitur antiquis temporibus inter reliquas Vrbis, Via hæc Portuensis fuit, quæ tot tantisque rerum sacrarum monumentis illustris reddita, tot Ecclesijs, ac Cœmeterijs pariter aucta, Martyrum insuper exuuijs, triumphis, ac sanguine apprime nobilitata est. Haud minori tamen veneratione Romanus itidem Portus suspiciendus videtur. Quippe qui compluribus Martyribus, eorumque sepulchris vberrime ditatur; etsi non pauca eorumdem Martyrum corpora a Christianis post martyrium viriliter peractum ad Cœmeteria Vrbi proximiora, quæ eadem Portuensi Via continebantur, delata fuisse, ipsamet nobis ratio persuadet.

Portus Romanus.

16 Inter cæteros enim Christi martyres, profecto nouimus sanctum Hyacinthum, qui iam sub Traiano Principe apud Portum Romanum martyrio coronatus fuerat, Romam a Iulia matrona translatum fuisse, vt in Romano Martyrologio, & apud Adonem fusius his verbis describitur: *Romæ in Portu natale sancti Hyacinthi sub Consulari Leontio Luxurio Primo ciuitatis Terracinæ tradente: qui missus in ignem, nullo modo lædi potuit: inde præcipitatus in validissimum torrentem incolumis ereptus est ad littus. Nunciatur hoc Consulari Leontio, & misit spiculatorem cum militibus, vt eum comprehensum gladio ferirent. Tunc quædam matrona religiosa, nomine Iulia, veniens nocte cum seruis suis, collegit corpus eius, & cum honore sepeliuit in prædio suo, iuxta Vrbem Romam.* In Actis autem eiusdem Martyris apud Surium hæc subduntur: *Porro matrona quædam religiosa, Iulia nomine, veniens nocte cum seruis suis, collegit corpus eius, & in primis honorifice sepeliuit in prædio suo, quod erat iuxta Vrbem Romam, vbi etiam cubiculum sibi construxit, iuxta sepulchrum beati Martyris, vbi consequuntur beneficia omnes credentes in Christo.* Hæc Surius.

Hyacinthus Martyr.

Iulia Matrona.

Martyrol. Rom. 7. Kal. Aug. Ado de S. Hyacintho Mart.

Sur. 7. Kal. Aug.

Cubiculum Iuliæ Matronæ.

17 Vt vno denique verbo, quæ ad antiquissimum Portus Romani splendorem spectant, breuiter perstringamus, illustris profecto toto terrarum Orbe locus hic redditur martyrio potissimum, ac sepulchro beati Hippolyti Por-

Hippolytus Episcopus Portuensis.

Portuenſis Epiſcopi, ac Martyris præclariſſimi, necnon Scriptoris inter cæteros Eccleſiaſticos celeberrimi, cuius digniſſima laudum præconia Romano in Martyrologio his notis exponuntur: *In Portu Romano ſancti Hippolyti Epiſcopi eruditione clariſſimi, qui ſub Alexandro Imperatore ob præclaram fidei confeſſionem, manibus pedibuſque ligatis in altam foueam aquis plenam præcipitatus, martyrij palmam accepit. Cuius corpus à Chriſtianis apud eumdem locum ſepultum fuit.* Sepulturæ autem locus in Martyris eiuſdem Actis his verbis deſcribitur: *Chriſtiani vero nocte leuauerunt pretioſum illud corpus de puteo occulte, & cum hymnis, & laudibus, omnique veneratione ſepelierunt in eodem loco, non longe ab ipſa fouea, quaſi pedes plus minus ſexaginta in inſula, quæ vno latere, littore maris, & à duobus, diuiſione aluei Tyberis cingitur prope eiuſdem fluminis ripam habens paſſus quaſi quinquaginta, vigeſima ſecunda die menſis Auguſti, vbi quotidie præſtantur Chriſti beneficia, & fructus orationum ſancti Martyris exuberant vſque in præſentem diem.* Huc vſque recolendi martyris acta.

Martyrol. xi. Kal. Sep.

Acta S. Hippolyti.

18 Ibi poſtmodum in eius honorem Eccleſia erecta fuit, cuius Bibliothecarius meminit in conſcriptis a ſe Pontificum geſtis, qui eamdem digniſſime ſub vario temporum interlapſu exornarunt, ac multiplicibus muneribus impertitis munifice cumularunt, quod præſertim a S. Leone Tertio præſtitum fuiſſe enarrat; cuius ætate hactenus deſcripta martyris Eccleſia extabat. Porro iſthæc de illo Biblioth. ait: *Fecit autem idem almificus Pontifex in Baſilica beati Hippolyti martyris in Ciuitate Portuenſi veſtes de ſtauraci duas, vnam ſuper corpus eius, & aliam in altari maiori.* Præterea & duos alios martyres, qui ſub Alexandro Imperatore Tyberina apud Oſtia martyrium pro Chriſti fide conſummauerant, vt ſuo infra loco dicemus, hoc eodem loco pia fidelium manu ſepulturæ demandatos fuiſſe.

Eccleſia S. Hippolyti Epiſcopi.

Biblioth. in Vit. S. Leon. 3.

Bini Martyres Via Portuenſi ſepulti.

19 In Portu item Romano cum acrius inſtaret perſecutionis procella, impiorum gladio percuſſi ad optatum beatæ quietis portum feliciter appulere Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius & Felix vnà cum ſocijs, quos Ado & Beda peregrinos vocant: quippe qui peregrinationem ad veneranda Apoſtolorum Limina eodem ſub Alexandro deuotionis ergò ſuſceperant. Hi omnes pro Chriſto in Portu Romano cæſi & coronati ſunt, & poſt conſumptum optati curſum itineris per aquam & ignem tranſeuntes in locum refrigerij, viæ pariter ac vitæ terminum, datis pro Chriſto ceruicibus, feliciter inuenire meruerunt. Quorum in Martyrologio mentio fit his verbis: *Item in Portu Romano ſanctorum Martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilij, & Felicis cum ſocijs eorum.*

SS. Martialis, Saturninus, Epictetus, Maprilius, & Felix.

Ado & Beda de SS. Martiali Epicteto Maprilio, & Felice M. M.

Martyrol. XI. Kal. Sept.

20 Quinquaginta item milites ad Chriſti fidem Bonoſa exhortante traducti, & deinde a S. Felice primo, ſalutari baptiſmate expiati, poſt varia laborum tolerata certamina cum vltro, cõſtanterque fidei teſtimonium effuſo cruore dediſſent, vtpote inuicti Chriſti milites, in Portu tandem Romano omni prorſus naufragandi metu ſoluti, à Domino palmam adepti ſunt: de quibus iſthæc in eodem Martyrologio: *In Portu Romano ſanctorum quinquaginta militum Martyrum, qui in confeſſione S. Bonoſæ ad fidem adducti, & à B. Felice Papa baptizati, in perſecutione Aureliani occiſi ſunt.*

Milites quinquaginta Martyres.

Martyrol. 8. Id. Iul.

21 Hos vero ad certandum pro Chriſto viriliter veluti ſtrenuiſſimos in acie ductores paulo poſt ſecuti fuere, eadem Bonoſa, Eutropius eiuſdem frater & ſoror Zozima, quorum pariter glorioſa memoria in Martyrologio recolitur Idibus Iulij his verbis: *In Portu Romano natalis SS. Martyrum Eutropij, Zozimæ & Bonoſæ ſororum.* De ijſdem hæc in M. S. eorum Actis ex Cod. Vaticano excerptis recenſentur: *Et crediderunt in illa die quinquaginta milites in Dominum Ieſum Chriſtum, & baptizati ſunt à B. Felice Vrbis Romæ Præſule. Quos omnes B. Bonoſa de ſacro fonte ſuſcepit.*

SS. Bonoſa, Eutropius, & Zozima.

Martyrol. Idib. Iulij.

22 Alij inſuper in Martyrologio adnumerantur apud præmemoratum Portum Romanum inuictæ fidei, & conſtantiæ Martyres. Inter quos præcipui ſunt Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria, ſexto nonas Martij. His adſcribitur Vincentius, qui nono Kal. Iulij ad martyrij coronam feliciter peruenit.

SS. Paulus, Heraclius, Secundina, & Ianuaria.

Martyrol. Rom ſexto nonas Martij.

23 In Romano item Portu inter tot recolendorum Martyrum trophæa, floret iugiter & adhuc perſeuerat digniſſimæ

S. Nympha.

mæ Christi martyris Nymphæ memoria; in cuius honorem erectam quondam fuisse Ecclesiam Bibliothecarius testatur, isthæc in gestis S. Leonis Quarti referens: *Obtulit verò & in Ecclesia B. Nymphæ Martyris, quæ esse videtur in Ciuitate Portuensi, vestem de fundato vnam.* Eiusdem porro Ecclesiæ, quæ celebris vtique olim fuit, nunc solo æquatæ nonnulla adhuc, quāuis exigua, ad contemplandum vestigia subsistunt. Acta autem Nymphæ Martyris in Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres recitantur; in quibus hæc præcipue: *Et nauigantes* (Mamilianus nempe & Nympha cum socijs) *peruenerunt ad Pharum Romani Portus, & permanserunt ibi nocte illa; & ecce Angelus Domini apparuit S. Mamiliano in somnis, dicens: Exite de naui diluculo, & pergite ad locum situm iuxta Bucinam, quem multitudo paganorum inhabitat: ibi videbitis altam pinum, & sub ea cryptam pulchre constructam, in qua Proculus & Eusthatius commorantur. Sanctus autem Mamilianus audiens de discipulis suis, qui persecutionem metuentes secesserunt, glorificauit Dominum. Mane igitur facto valedicentes nautis, arripuerunt iter eis à Domino præmonstratum, & cum peruenissent ad cryptam, ingressi sunt, & repererunt sanctos, quos in pacis osculo salutantes, pariter permanserunt.* Prolixa vero ibidem narratio subtexitur de eodem Mamiliano vna cum B. Nympha Apostolorū Limina adeunte, ac inde postea in eandem cryptam regresso; de ipsius item obitu tunc subsecuto, ac sex post mēses Proculi pariter, Eusthatij & Goboldei in Domino obdormitione; quorum ibidem corpora a sancta Nympha sepulturæ commendata fuere. Demum felicissimus ipsius Nymphæ transitus hunc in modum describitur: *In magna iucunditate migrauit ad Dominum mensis Nouembris die* 12. *Christiani vero plorantes, & valde tristes sepeliere corpus eius iuxta corpora aliorum sanctorum, vbi & Ecclesiam construxerunt ad honorem Domini Iesu Christi viuentis in sæcula sæculorum.* Hæc in M. S. eiusdem Actis S. Mariæ ad Martyres, & Vaticanæ ac Vallicel. Biblioth. in alijs vero, Baronio teste in suis ad Martyrol. notis 4. Idus Nouemb. eandem diem obijsse quadā in crypta iuxta Suanā enarratur, vbi S. Mamiliani Panormitani Episcopi reliquiæ depositæ sunt, quem eodem loco defunctum, sepultumque fuisse eius acta testantur. Quænam vero acta ex descriptis hactenus sinceriora à nobis habenda sint, prudentis id iudicio Lectoris deferimus: vt interim tamen quid hac de re sentiamus, libere fateamur; nobis quidem magis arrident, quæ supra enarrata sunt, cum præsertim veneranda in hoc antiquitas suffragetur, & coniecturæ ipsismet templi eidem B. Nymphæ in Portu Romano dicati vestigijs valide obfirmentur.

Bibliothecar. — Ecclesia S. Nymphæ. — SS. Nympha, & Mamilianus. — *Codex Vatic. & S. Mariæ ad Mart.* — SS. Proculus, Eusthatius, & Goboldeus. — *Baron. in not. ad Mart. 3. Idus Nouembris.*

24 Sed præstat nunc totidem hic verbis coronidis instar, vt studioso cumulatius Lectori satisfiat, recensere, quæ de eadem, & recolendis Portuensis Ecclesiæ monumentis luculento sermone Baronius recitat: qui se ad illa inuisenda, lynceisque oculis contemplanda auidissimus Ecclesiasticarum rerum explorator contulerat. Sic igitur eadem sacra loca temporum iniuria iam fere abolita, ac memorias eorumdem deperditas vehementer deplorat: *Locus*, inquit ille, *ad Nymphas dictus, inter Viam Corneliam, & Portuensem situs est, qui corrupto nomine vulgo hodie dicitur sancta Nympha: vbi adhuc antiquæ Ecclesiæ visuntur vestigia: insunt & nobilissimi subterranei aquæductus, vt conijci possit ex aquarum abundantia consecutum esse nomen locum illum, vt diceretur, ad Nymphas, quem nos vidimus: nam opportune his contigit ferme diebus, vt Ecclesiasticarum antiquitatum cupidissimus Illustriss. & Reuerendiss. D. Gabriel Paleottus S. R. E. Card. Episcopus Albanen. optimi Præsulis dignum exemplar, ad celebrata illa scriptorum monumentis in Portu Romano loca, & sacras præsertim sanctorum memorias inuisendas vnà mecum adiungeret. Sed planè accidit desertum videre locum, littusque relictum: quo sane factum est, vt ingemisceremus recordatione florentissimæ olim Portuensis Ecclesiæ, iam penitus solo æquatæ: nec non amplissimarum sacrarum ædium S. Hippolyti Portuensis Episcopi, cuius gloria tum ex martyrio, tum etiam ex præclarissimis lucubrationibus comparata toto illuxit orbe terrarum. Vix esse reliquam altissimam sacram turrim, antiquæ gloriæ tristem indicem, ac iuxta eam celebrem illū Puteum, olim eius martyrio illustratum, iam modo vsque ad summum terra repletum. Sed & frustra sunt perquisita aliorum Portuensium Martyrum monumenta: nul-*

Descriptio loci ad Nymphas, & Ecclesiæ ibidem existentis. — *Baron. Annal To. 2. an. 270. n. 14. & seq.* — Portuensis olim florentissima Ecclesia.

Martyrum Portuensium monumenta nulla hactenus super sunt.

nulla enim ibi penitus vestigia Eutropij, Zosimæ atque Bonosæ, nec illorum gloriosorum quinquaginta militum, qui in S. Bonosæ certamine ad fidem conuersi, martyrium subiere: quos omnes S. Felix Papa sacro baptismate abluit, & ad pugnam pro Christo reddidit fortiores, ecclesiasticis chartis tantum notos. Sed nec SS. Martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Maprilis, Felicis & sociorum, quorum in Actis eiusdem Hippolyti est clara mentio, memoriæ aliquid residui erat: sicut nec Pauli, Heraclij, Secundinæ & Ianuariæ, neque Vincentij, quos in eodem Portu Romano esse passos tabulæ ecclesiasticæ docent. Sed & frustra quæsita sunt vestigia nobilissimi Xenodochij, quod S. Pammachius, cuius immensæ charitati angustior visa Vrbs, & & tardior aduentus pauperum, extendens vsque ad mare propagines misericordiæ suæ, in eodem Portu Romano constituit; vt è naui pauperibus descendentibus, ipse eos parato suscepturus hospitio, primus occurreret. Verum vna hæc erat communis consolatio, quod egregij operis structura apud S. Hieronymum viueret eiusmodi immortalitatis elogio: Audio te Xenodochium in Portu fecisse Romano, & virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore. Quasi Æneas noua castra metaris, & super vndam Tyberis, vbi ille, cogente quondam penuria, crustis fatalibus, & quadris patulis non pepercit, tu viculum nostrum, id est, domum panis ædificas, & diuturnam famem repentina saturitate compensas. Horum, inquam, saltem meminisse iuuabat, & præteritorum læta memoria calamitatem nostrorum temporum solabamur.

Xenodochiũ S. Pammachij.

S. Hieronymus ep. ad Pammachiũ.

Hæc Baron. de sacris, recolendisq; iugiter apud posteros Portuensibus monumentis iã fere obliteratis perorauit, quibus venerandæ antiquitati iam inter obliuionis cæmenta consepultæ lacrymabundus parentasse visus est, & quæ nostris hisce scriptis veluti corollarium subtexere operæ pretium duximus, & repetita eorumdem memoria enarratis iam toto hoc capite supremam manum imponere. Reliquum nunc est, vt sacra Cœmeteria, quæ Bosius hac eadem Portuensi Via diligenter perquirendo assecutus tandem perlustrauit, & quæ in eisdem notatu potissimum digna reperit, hic studioso lectori exhibeamus.

CAP. XXII.

De Cœmeterijs à Bosio Portuensi Via repertis, ac perlustratis.

1 DIV quidem nulli vel impensæ, vel labori parcẽs sedulam se nauasse operam Bosius fatetur, ab anno videlicet redempti Orbis millesimo sexcentesimo vsq; ad M. DC. XVIII. in sacris Cœmeterijs, ac subterraneis cryptis Via Portuẽsi inquirendis, perscrutandisque: verum post assiduos labores, desiderio ac spe haud omnino frustratus, toto interlapsu temporis duos duntaxat ad Cœmeteria aditus adinuenire valuit; Alterum quidem in villa, quam Antonius Rabbius quondam possidebat, iuxta locum, qui vulgo dicitur, Pozzo Pantaleo: per quem prima quidem facie satis angustum, arctumque nimis aditum vna cum socijs introgresso conspiciendum sese primo quoddam cubiculum obtulit; in cuius hinc inde parietibus, ferro vtique excauata defunctorum sepulchra apparebant. Cubiculi autem eiusdem tholum picturis olim de more exornatum fuisse ex quibusdam indicijs contemplanti intelligi dabatur; quod præsertim ex quadam euangelici Pastoris imagine, ouem super humeros deferentis, quæ ibi ad viuum expressis coloribus repræsentabatur, coniici satis potuit.

Locus Pozzo Pantaleo vulgo dictus.

2 Alterum vero aditum, quo subterranea, abditaque, loca perscrutaturus penetraret, in vinea Antonij Bassani reperit, quæ haud longe ab ipsa Portuensi porta distat. Recta igitur aliquantulum procedens, ac primo dextrorsum occurrente diuerticulo publica è Viá deflectens, ad eminentiorem quendam eiusdem vineæ situm peruenit. Hic primò illi Cœmeteriales aliquot semitæ se obtulere, quæ exoptantem vltro ad ingrediendum allicerent, iterque ad secretiores loci sinus perscrutandos panderent,

rent,

rent. Apparuerunt haud multo post intra ipsum loci ambitũ cubicula quædam, etsi dealbatis hinc inde parietibus, penitus tamen inculta, ac omni ornamentorum genere destituta. Visæ hic interim sunt nonnullæ dumtaxat sepulchrales marmoreæ inscriptiones, seu potius dixerim inscriptionum fragmenta: hæ etenim fere omnes confractæ, humique proiectæ iacebant, nec vllus ex ijsdem litterarum elici sensus poterat; quamuis Christianorum olim sepulchris eiusmodi lapides inseruisse, ex varijs, consuetisque Christianæ Religionis signis, quæ ibi adnotabantur, satis innotesceret; & præsertim ex communi illa, vsuque recepta formula his verbis expressa:

Forma ac facies quorundam Cœmeteriorum Via Portuensi.

DEPOSITVS IN PACE.

Porro in superiori eiusdem Cœmeterij parte foramen adhuc extabat quadratam præ se ferens formam, ex quo lumen introrsum subterranea loca reciperent, & quà ibi ob metum insectantium demorantibus, vbi opus esset, ad fouendam vitam necessaria suppeditarentur. Sed ipsum quæso Bosium hic audiamus:

Luminare, quà lumen in Cœmeterium admittebatur.

3 *Desponderam*, inquit ille, *animum, cum nullum aliud antiquitatis vestigium Via Portuensi mihi exploranti suppeteret, nec latentis, ac penitus inter ipsas ruinas obliuione sepulti Cœmeterij vmbram dumtaxat oculis deprehendere valerem: iamque ab vlterius inquirendo, explorandoque defatigatus pene destiteram, cum ecce recurrente anno MDCXVIII. nuncius ad me repente de crypta quadam in villa Collegij Anglicani reperta mittitur, quæ certum procul dubio ad subterranea Cœmeteria aditum indicabat. Nulla igitur interposita mora die 22. Iulij, ipsomet festo die beatæ Mariæ Magdalenæ quamcitissime iter illuc arripui; etsi tempus maxime æstiuum ad huiuscemodi perlustranda loca prohiberet, absterreretque. Extra Vrbem igitur Portuensi egressus porta, rectaque via ad illud vsque sacellum, quod media situm est via; progrediens, inde vero dextrorsum pedem ad secundum diuerticulum deflectens, dum per arctam satis angustamque viam iter pergerem, tandem ad collis summitatem ascendi, qui vulgo Rosatus nuncupatur, & quidem, vt verum fatear, non absque ingenti labore ad eamdem Collegij Anglicani villam perueni, vbi iuxta domum è regione Basilicæ ipsius beati Pauli Apostoli cryptam quandam conspexi, quam, cum continuo ingressus fuissem, aliam pariter, loco inferiori sitam reperi, atque in ea cuniculum quendam perangustum Tyburtinis circumseptum lapidibus, & aquæductus formam exhibentem facie contemplari licuit, per quem haud exiguo quidem incommodo ac tædio pariter arreptum aliquantisper prosequens iter, inuicto tandem animo peroptatum diu Cœmeterium, illudmet ipsum, quod hactenus tam anxie perquirebam, offendi.* Cuius formam ab eodem perscrutatore quam exacte descriptam nos hic enarrabimus. Excauatum igitur hoc erat aliorum instar in subterraneis Arenæ fodinis: arena autem, vtpote flaui coloris, haud facile subsistit: quapropter pluribus quidem in locis ruinarum moles, ac ruderum signa apparebant, eiusdemque semitas ipsamet collapsa desuper arena obstruxerat. Alicubi interim sustentacula quædam validis compacta, constructaq; lateribus extabant, arcus præterea nonnulli ad parietes, tholosque suffulciendos affabre elaborati; sepulchra insuper vtraque ex parte in parietibus excisa conspiciebantur; in quibus defunctorum corpora, vti mos est, passim locata iacebant. Arcuata vero monumenta ibidem nulla; in quodam tamen sepulchro ex recensitis hactenus insculptum viuificæ crucis signum cernebatur: in altero quędam vitri fragmenta deprehensa sunt, in quibus venerandæ adhuc beatorum Apostolorum Petri, & Pauli imagines coloribus vtique expressæ apparebant. Porro hoc vnum tantummodo Epitaphium ex omnibus integrum, Græco vtique idiomate exaratum, ac perexiguo marmori insculptum supererat, nempe:

Bosij Cœmeteria Via Portuensi per quirentis narratio.

Collis Rosatus.

Cœmeterij à Bosio reperti descriptio.

Epitaphium in Cœmeterio Via Portuensi repertum.

COΦΡΟΝΙΟC.

4 Cum vero sepulchralium inscriptionum fragmentis quamplurimis omnino perfractis, comminutisque nullus inde legendo verborum sensus percipi posset, vlterius incœptum Bosius iter prosecutus, locum quendam inuenit, vbi tholus muris validissimis suffulciebatur, in quorum summitate iuxta eumdem tholum perexigui quidam arcus extabant, & per alterum ex his, qui ad læuam patet, adscendendo,

do, en tibi aliæ item Cœmeteriales semitæ concurrunt, per quas tamen, obstructo hinc parietibus aditu, haud libera incedere volentibus facultas suppetit. In ipsa vero parietis facie nonnullæ extant Sanctorum imagines coloribus ad viuum expressæ; sancti nimirum Pollionis, qui medium locum tenet, hinc ad ipsius dexteram S. Marcellini Presbyteri; ad læuam autem B. Petri Exorcistæ martyrum. Porro sub sacra beati Pollionis imagine parua quædam fenestrella existit, mensuram palmorum duorum longitudinis, totidemque latitudinis obtinens, qua obuius quandam ad cryptam aditus exhibetur, quæ cubiculi formam præ se fert, vbi quondã, vt credere nobis par est, Beati eiusdem Pollionis sepulchrum extitit. Porro in sinistro cubiculi pariete gemmata crux picta conspicitur, ad cuius dexteram veneranda B. Pigmenij, ad sinistram S. Milis ad viuum pariter expressa imago extat; sub qua alia itidem fenestrella in figuram arcus extructa visitur, latitudinis palmorum duorum, altitudinis vero trium, per quam ad alteram eiusdem formæ cryptã aditus præbetur. In quem locum beati Pigmenij translatum olim fuisse corpus, præterquam quod coniecturæ docent, ipsamet ratio suadere videtur.

Imagines sanctorum Pollionis, Marcellini, & Petri.

Imago sancti Milis.

S. Pigmenius.

5 Porro ex his quinque martyribus, quos supra memorauimus, tres dumtaxat Romæ martyrium consummasse, atque in Romano Martyrologio recensitos nouimus; Marcellinum videlicet, & Petrum iv. Non. Iunij, Pigmenium autem ix. Kal. Aprilis. Pollionem vero, cuius iv. Kal. Maij memoria celebratur, neutiquam Romæ, sed in Pannonia, & Milem Episcopum in Perside x. Kal. Maij martyrio coronatos fuisse legimus. Quapropter imagines, quas supra memorauimus, horum nullatenus fuisse credere nobis par est, sed potius militum Romanorum ibidem reconditorum, vt ex infra dicendis satis probabiliter conijcere vnusquisque potest. Siquidem sacra eorumdem corpora a Paschale Primo è Cœmeterijs, quæ iam deuastari contigerat, in S Praxedis Ecclesiam translata fuisse, perantiqua, quæ hactenus ibi extat, inscriptio edocet, in qua ipsorum nomina simul insculpta recitantur; nimirum Militis, Pollionis: & recolendum Pollionis eiusdem nomen in peruetusta insuper marmorea tabula, quæ apud Ecclesiam S. Martini in Montibus conspicitur, notatum apparet, quò demum ex Ecclesia S. Praxedis a Sergio Secundo Summo Pont. deportatum fuit.

Mart. Rom. iv non. Iunij de SS. Marcellino & Petro. De S. Pigmenio 4. Kal. Maij.

D. S. Mil episc. Mart. Rom. x. Kal. Maij.

S. Pollio Martyr.

6 At sub venerandis sanctorum Marcellini, & Petri imaginibus, huiuscemodi inscriptio in ipso pariete exarata legitur:

Inscriptio Imaginibus SS. Marcellini & Petri apposita.

EVSTATHIVS HVMILIS PECCATOR
SERVITOR
B. MARCELLINI MARTYRIS.

Reliqua vero præ nimia vetustate deleta omnino, & consumpta sunt. In alio vero latere hæc adnotata legentibus exhibentur:

DIE IIII. T SC̄I MILIX N̄. MAII.

Ex cuius quidem varia natalitij diei supputatione, hunc alium profecto ab eo esse arguitur, qui nobile iam in Perside pro Christo martyrium subierat. Illius etenim memoria, vt diximus, mẽse Aprilis, istius vero iv. Non. Maij in Romano Martyrologio recolitur. Sed citra omnem ambigendi, ac tergiuersandi scrupulum ipsa rei veritas palmam obtinuit, & hunc haud eumdem cum illo esse satis perspicue comprobatum est, cum in sepulchro sanctorum Abdon, & Sennen, vt mox enarrabitur, sacram eiusdem imaginem non Pontificali, sed laico depictam habitu contemplari intuentibus contigit.

7 Interim vero ex his Sanctorum imaginibus, quas hactenus memorauimus, & hic Bosius contemplatus fuerat, serio secum ipse cogitare cœpit, hoc ipsummet Cœmeterium esse, quod Pontiani dicitur, vbi sanctos eosdem Abdon & Sennen fuisse olim recõditos ex Malmesburiensi supracitato didicerat: negocium tamen isthæc cogitanti facessere videbantur pictæ ibidem sanctorum Marcellini, & Petri imagines, quos Via Aurelia pro Christi fide coronatos martyrio fuisse indubitatum est. Verum enimuero cum beati Pontiani Cœmeterium in summitate iam descripti collis, non procul ab eadem Aurelia Via situm sit, probabilis cõiecturæ argumento deduci potest, hoc ipsum Cœmeterium ad ipsam-

Cœmeteriũ Pontiani.

ipſammet Viam protendi, eamdemque cryptam ſuo inſuper amplo, ac ſpatioſo ambitu continere, in qua ſancti Artemius, Candida, & Paulina martyrium pro fide ſubierunt, ijdemq; beati Marcellinus, ac Petrus ſacroſancta altaris myſteria celebrarunt, populumque frequenter diuini eloquia verbi edocuere, qui illuc cœleſtis vitæ pabula ab eorum ore, ſalutiſque monita excerpturus iugiter confluebat; vt in eorumdem actis legitur: eoque magis id confirmari videtur, cum idem Malmesburienſis ſacra beatorum Artemij, & ſociorum corpora in Pontiani Cœmeterio condita fuiſſe diſerte aſſerat.

Explorat, perquiritque ſubterranea loca Boſius.

8 Hac igitur Boſius, quam conceperat, ſpe haud mediocriter fretus, certiora tamen explorandi indicia conſecuturus, quibus veluti manu ductus, Cœmeteriũ, quod ſummopere peroptabat, tandem aſſequeretur, ſe ad eundem locum iterum contulit; vbi primum ſacras illas imagines, & præſertim B. Mart. Pigmenij expreſſam ſuſpexerat, quem haud longe a ſepulcro ſanctorum Abdon & Sennen tumulatum fuiſſe eiuſdem Acta loquuntur. Illuc igitur feſtinanter ingreſſus, cuniculos, ac ſingula pariter diuerticula, quæ loco proxima erãt, diligenter perluſtrans, atque obſtructos, latenteſque hinc inde aditus adaperiens, diu non abſque graui labore per anguſtiores ſemitas proſtrato corpore incedens, vel vt melius dicam, humi ſerpens, tandem Deo fauente ad locum ſatis amplum deuenit, vbi præcipuus olim cryptæ aditus extiterat; ſed tunc temporis lapidibus, cæmentiſque vſquequaque obſtructus manebat. Patet hinc in Cœmeterium, quod in inferiori parte ſitum eſt, deſcenſus; & hic quidem tholo contectus ac inſuper dealbatus, nec non alicubi picturis quoque apte exornatus cernitur: verum imagines ibidem in parietibus affabre pictas maiori ex parte tempus edax rerum, omnino abſumpſerat. In media tamen parte ipſius tholi ſacra adhuc Chriſti Domini Seruatoris effigies mira venuſtate pictoris manu expreſſa, coloribuſque adumbrata viſitur; quæ ſplendorem quendam diuinitatis ipſo aſpectu præſefert, & condignum venerationis obſequium infert, ſuadetque animis intuentium. In eodem item deſcenſu à ſiniſtro latere beatorum trium Puerorum in fornace pſallentium imagines adumbrantur. Ad extremam vero præmemorati deſcenſus partem, illic e contra perexiguum reperitur ſacellũ arcuato deſuper fornice, altitudinis palmorum ſex, totidemque latitudinis, profunditatis vero palmorum circiter trium: vbi ſacrum altare extat, & ſuper ipſum in parietinis gemmata crux coloribus expreſſa exhibetur, ex qua pictæ pariter hinc inde pulcherrimæ germinant roſæ: in externa autem parte ſupra ſacelli arcum, quod protenditur, picta itidem in pariete ſanctiſſimi Ioannis Baptiſtæ Præcurſoris Chriſtum baptiſmalibus aquis in Iordanis alueo abluentis hiſtoria exprimitur. Ad dexteram vero eiuſdem loci partem, vbi recolenda eiuſmodi hiſtoria, vt diximus, repræſentatur, in pariete, qui ad læuam deſcendentibus occurrit, mira & inenarrabili tandẽ animi exultatione, quod diu à Boſio perquiſitum, peroptatumque fuerat, ſanctorum Martyrum Abdon & Sennen ſepulchrum vltro ſeſe contemplandum obtulit. Lateritius ibi Sarcophagus extabat, longitudinis palmorum ſeptẽ cum dimidio, altitudinis quatuor, profunditatis totidem, in cuius anteriori proſpectu pictura quędam Chriſtum Redemptorẽ nube circumfuſum præſeferebat, qui ambabus manibus inuictos Martyres Abdon & Sennen ibidem pari arte pictos, ſuiſque nominibus prænotatos coronat: hi autem præclariſſimi martyres ſtantes ibidem repræſentantur, & præter diadema, quod nobile ſanctitatis inſigne eſt, pileolum quendam Perſarum more capiti impoſitum geſtant.

Domini Saluatoris Imago.

Trium puerorum in fornace imagines.

Crux gemmata.

Baptiſmus Chriſti Domini.

Sepulchrum SS. Abdon, & Sennen.

Imagines SS. Abdon, & Sennen.

9 Porro in eodem Sarcophago iuxta ſanctum Abdon beati quoque Milis imago appoſita cernitur, laicali, vt iam diximus, veſte induti, & iuxta ſanctum Sennen adeſt imago B. Vincentij Leuitæ, qui Eccleſiaſticis de more indumentis decoratur. In eiuſdem vero Sarcophagi labro inſcriptionem appoſitam fuiſſe, eiuſdem veſtigia præ nimia iam vetuſtate penitus conſumpta deſignabant: in eiuſdem autẽ inſcriptionis initio hæc verba dũtaxat perlegi potuere, nempe: *ONIS DIE*. quæ diuinando potius quã explanando, hic interim nobis deſcribere, ac recenſere fas erit,

Imago S. Milis.

Imago S. Vincentij.

vt iste nimirum sit verborum sensus: *Depositionis, seu Translationis die*; isthæc nimirum ad tempus referendo, quando sacra beatorum Martyrum corpora ibidem deposita, vel certe translata fuere.

10 Nullus igitur ambigendi posthac locus cuiquam relictus est, quin Pontiani hoc ipsummet Cœmeterium fuerit, quod olim quidem in Vrbe tam celebre apud Christianos extitit. In eo enim, vt scriptæ historiarum paginæ perhibent, beatorum Abdon & Sennen corpora tumulata quieuerunt: & iuxta eosdem corpus insuper sancti Pigmenij, quæ singula in præmemorato Pontiani Cœmeterio cōdita esse exploratissimum est. Hoc insuper Cœmeterium (vt singula, quæ rem conuincunt, inseramus) Tyberino fluuio proxime adiacet, prout Metellus Tegersensis in suis Quirinalibus supra citatis de eodem loquens, apte, ac luculenter describit.

Cœmeteriū Pontiani.

Metellus Tegers. in quirinalibus.

11 Vnum dumtaxat a nobis discutiendum est, an videlicet vnus, & idem sit Milex, qui iuxta Abdon, & Miles, qui prope S. Pigmenium depictus cernitur, cum eorumdem nomina haud vno eodemque modo inscribantur, & ambigendi vis ex eo præsertim augeatur, quod ille, qui sancto Pigmenio adstare cernitur, diaconali quidem (vt in Ecclesia mos est) veste, hic autem militari indutus chlamyde exhibeatur. Verum si quæ interim re super ambigua coniecturis fides præstanda est, haud duos profecto, sed vnum, eumdemque vtrobique coloribus exprimi, ac repræsentari consueuisse probabiles nobis rationes persuadere videntur. Vt enim rem argumentorum vi expendamus, ambo eamdem plane ætatem, iuuenilem scilicet præseferunt; & quamuis illic diaconus, istic miles exhibeatur: si ad tempora ipsa respiciamus, haud quid absurdi erit asserere, eumdem primo quidem militem, subinde vero Leuitam egisse, & vnà cum beato Vincentio è Perside simul cum sanctis Abdon, & Sennen Romam aduenisse, & ambos tum mortis, tum sepulchri consortio sociatos eidem fuisse.

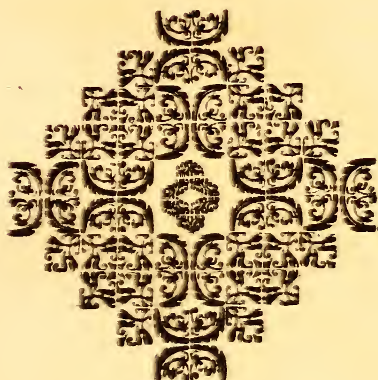
Quomodo B. Milex binis tabulis varioq; indutus habitu repræsentetur.

12 In subobscura nihilominus re, & quæ problematice se habere videtur, prudentis Lectoris iudicio relinquitur, quid potissimum asserendum, definiendumque sit. Hoc vnum interim nobis dixisse, ac demonstrasse satis fuerit, Cœmeterium videlicet, de quo nunc agimus, illud idem esse, quod Pontiani, necnon sanctorum Abdon & Sennen, ad Vrsum Pileatum Via Portuensi, & item sancti Felicis eadem Via multiplici nominum inscriptione prænotatur. Quod quidem loci ambitu satis amplum esse, nec a se totum ob multiplicia viarum, in quæ subdiuiditur, diuerticula perlustratum, & ob viarum semitas omnino præclusas, quæ iter prohibent, Bosius ipse fatetur. Eius autem post obitum cum per Gasparem Bertum, qui cæterarum facultatum studio, sed matheseos præcipue scientia apprime eruditus, nonnullis abhinc annis decessit, & Franciscum Continum Architectum laudatissimū, Cœmeterij eiusdem, aliorumque iconographiam delineandam Seueranus noster curaret, cubiculum quoddam ipsimet Bosio hactenus ignotum, a prædictis viris, locum diligentius perscrutantibus, reperiri contigit, cuius hic formam, post quatuor Imaginum, quas eodem in Cœmeterio reperiri contigit, Tabulas, studioso Lectori, vel oculis has inter paginas explorandam, describendamque subijcimus.

Cœmeteriū Pontiani: SS. Abdon, & Sennen: ad Vrsum Pileatum: & S Felicis vnum & idem est.

Tabula prima, quæ in Cœmeterio Pontiani Via Portuensi venusto excellentis artificis pennicillo expressa conspicitur, hæc continet. In medio quidem Tholi sacra Christi Domini effigies diuinam quandam ac supra mortales maiestatem spirans exhibetur. A sinistro autem latere trium Puerorum in Fornace Babylonica psallentium imagines adumbratæ sunt.

Simu-

TABVLA PRIMA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Simulacrum Tabulæ ſecundæ, quæ eodem in Cœmeterio Pontiani Via Portuenſi extat, oculis ſubijciendum hic quoque duximus. Et quidem Crux illic gemmis inſignita, ex qua pulcherrimæ hinc inde roſæ veluti germinant, ſuper altare inibi ædificatum, coloribus eleganter efficta cernitur. In externa autem Sacelli parte ſupra eius arcum depicta itidem in pariete ſanctiſſimi Præcurſoris Saluatorem in Iordanis alueo baptiſmo inaugurantis imago exhibetur.

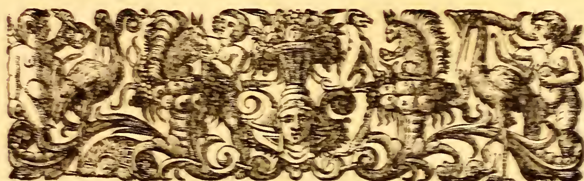

Ta-

TABVLA SECVNDA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Tabula tertia in præmemorato Pontiani Cœmeterio reperta, Christum Dominum nube circumfusum præsefert, qui præclaros martyres Abdon, & Sennen illic adstantes, suisque nominibus prænotatos, floreis corollis adauget: hi autem præter diadema, sanctitatis scilicet insigne, pileolos Persarum in morem gestare videntur. Porrò Beatorum Milis, & Vincentij Leuitæ imagines ibidem quoque conspiciuntur; hic quidem Ecclesiasticis exornatus indumentis iuxta sanctum Sennen; ille vero laicali indutus veste sancto Abdon appictus est.

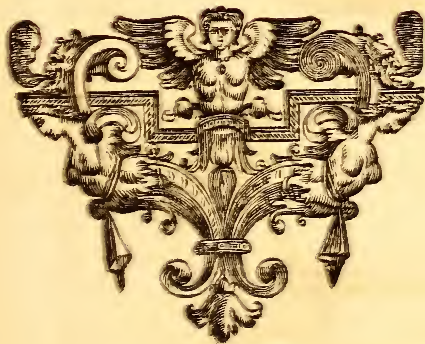

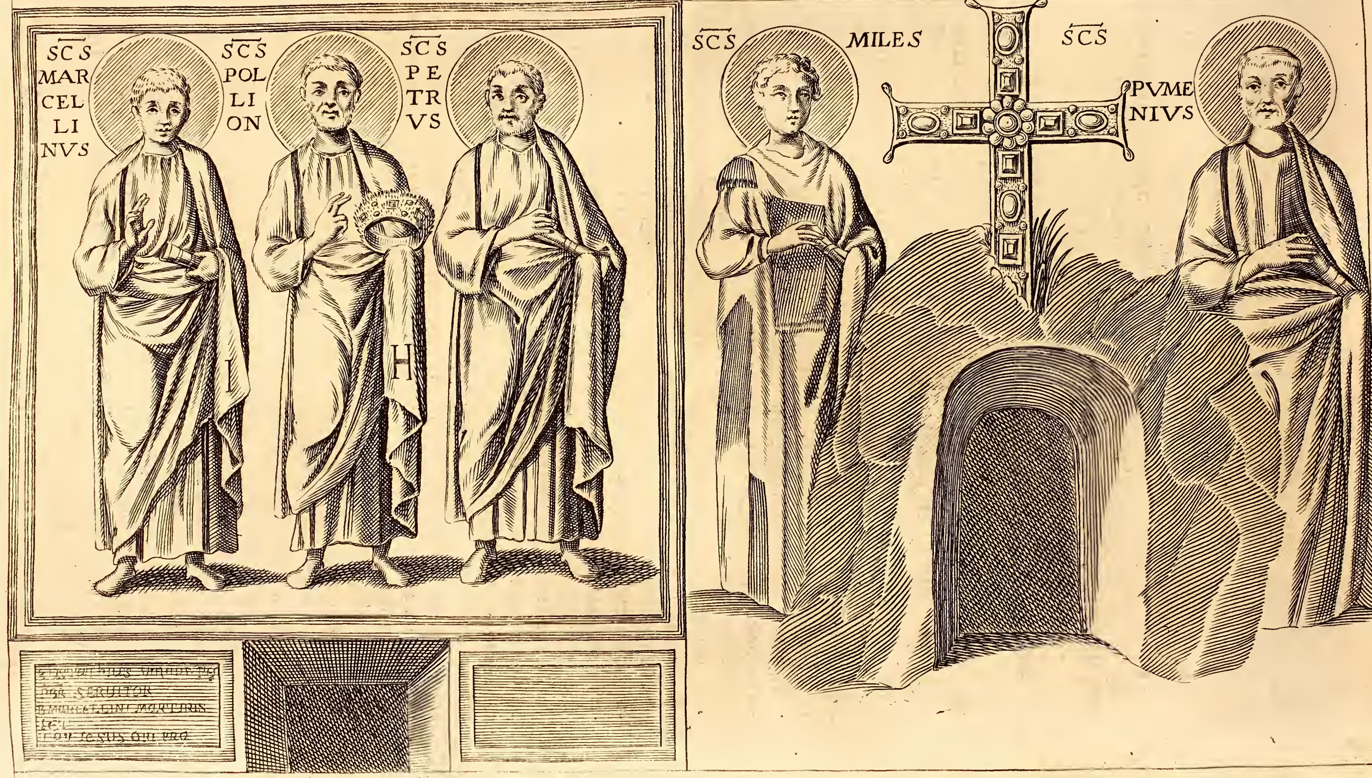

TABVLA TERTIA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI.

Tabula quarta, & vltima Imaginum, quas in eodem Pontiani, & SS. Abdon, & Sennen Cœmeterio reperiri contigit, sanctorum aliquot effigies contemplandas exhibet. Et quidem in ipsa parietis facie S. Pollio medius inter SS. Marcellinum Presbyterum, & Petrum Exorcistam coloribus ad viuum exprimitur. Ad læuam verò parietis partem Crux magnifica, ac gemmis pretiosè ornata conspicitur, ad cuius dexteram B. Milis; ad sinistram verò B. Pigmenij imago, vt vides, prostat.

TABVLA QVARTA ET VLTIMA COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSIS.

Cubiculum vnicum, quod in Cœmeterio Pontiani post Bosij obitum repertum est, describitur.

13 Cubiculum hoc, cuius descriptionem aggredimur, haud longe ab ostio, quo aditus nunc in Cœmeterium patet; in quod, postquam alterum quis cubiculum præterierit, peruenitur, & omni quidem ornamento ac picturis caret, attamen Polyandro satis amplo, defunctorum ossibus referto, cumulatur. Porrò in arena flaui coloris excauatum est, quæ ad leuissimum quemque contactum facile soluitur: quapropter eiusdem cubiculi Ostium arena vndique illapsa eum in modum depressum, deprauatumque cernitur, vt cuius olim formæ extiterit, ex prospectu conijci nullatenus possit; quod & primario parieti contigit, qui supra ostium attollitur, & cæterorum more ad tholum vsque pertingit: tres reliquę parietũ partes contectæ calce ad superficiem, atque vti mos est, dealbatæ supersunt. Porro memorati cubiculi longitudo palmorum quindecim, altitudo totidem, latitudo decem cum dimidio supputatur. Vnicum arcuatum Monumentum ibidem è regione ostij cernitur, quod mensuram longitudinis palmorum septem, latitudinis & altitudinis pariter trium & semis, profunditatis quatuor exhibet, atque ab humo & sursum palmis duobus & dimidio prominet. Sub ipsius Monumenti arcu picta olim nauis aspiciebatur, quæ forte recolendam Prophetæ Ionæ historiam repræsentabat: verum deinde exigui cuiusdam tumuli causa, qui ibidem in superiori parietis parte aptatus est, eandem picturam ferro aboleri cõtigit, cum tamen nauis eiusdem prora ac puppis duntaxat contemplanda supersit.

Descriptio Cubiculi in Cœmeterio Pontiani reperti.

Polyandrum.

Ostium Cubiculi.

Monumentũ Arcuatum.

Pictura eiusdem Cubiculi.

14 In eodem cubiculo alia decem numero monumenta extant, haud tamen, vt nobiliora hæc, arcus formam præseferunt: tria nimirum hinc inde in quolibet ex duobus integris parietibus; vnum autem supra monumentum arcuatum patet; & tria insuper lateritia in eiusdem cubiculi planicie excisa, ac lapidibus contecta sunt: quorum vnum, quod è conspectu arcuati cernitur, longitudinis est palmorum circiter septem, latitudinis trium; reliqua longitudinis eiusdem ac latitudinis, hinc inde ab ipsiusmet arcuati monumenti lateribus, portam respicientia existunt.

Monumenta decem vulgaria.

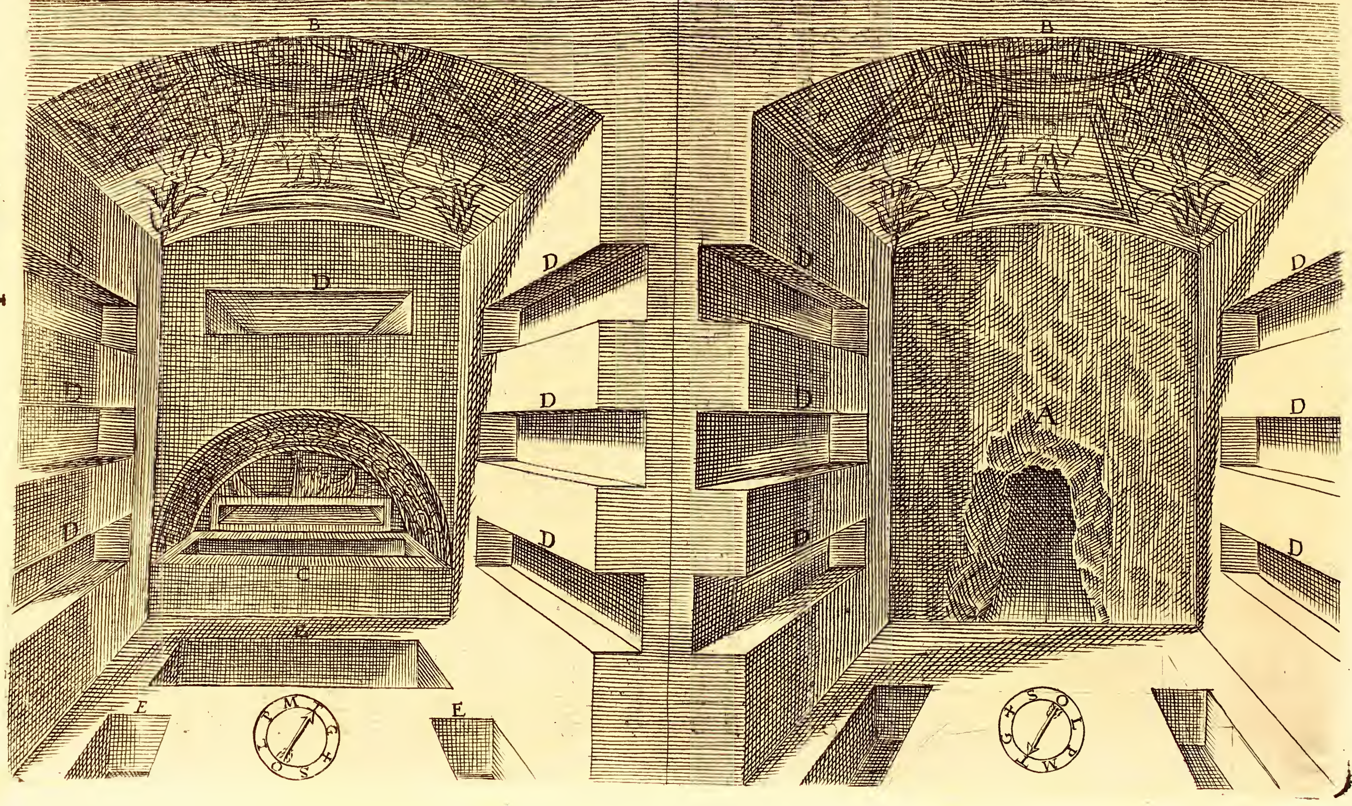
15 Porro cubiculi eiusdem Tholus multiplicibus picturis exornatur: in media enim parte veneranda euangelici Pastoris imago dilectam ouiculam super humeros gestantis coloribus expressa cõspicitur. In quatuor eiusdem tholi partibus quatuor itidem anni tempora imaginibus quibusdam pictorum manu ingeniose illic adumbrata intuentium oculis exhibentur. In singulis vero ipsius tholi angulis angelorum quædam imagunculæ suspiciuntur, quæ altera manu frondes ibi passim existentes contingunt, altera vero quidpiam continent. Quas quidem imagines in vnum collectas vnica hæc, quæ tibi, lector, proponitur, tabula repræsentabit.

Tholus, eiusq; pictura.

A. Ostium Cubiculi.
B. Tholus Cubiculi picturis exornatus.
C. Monumentum arcuatum.
D. Monumenta vulgaria.
E. Monumenta lateritia in pauimento.

Præ-

CVBICVLVM VNICVM
COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

Præſenti hac Tabula figuræ, quæ in iam dicti Cubiculi tholo depictæ ſunt, contemplandæ ſubijciuntur. Sunt autem huiuſmodi.

I. Euangelicus Paſtor, qui ouem erraticam ſuis humeris ad ouile reportat.

II. Puer in medio cuiuſdam horti, qui altera manu lilium, agnum altera, ni fallor, præfert, primam anni tempeſtatem hieroglyphicè deſignans.

III. Vnus aliquis, qui falce ſegetem veluti demetit, ſymbolum ſcilicet æſtatis præſeferens.

IV. Ille autem, qui ſcalas arbori applicuit, ac fructibus iam maturis colligendis immunere videtur, autumnum ſignificat.

V. Denique quidam iuuenis medius inter arborem frondibus orbatam, & ignem luculentum, dextra manu neſcio quid veluti calfaciens, ſiniſtra verò facem geſtans accenſam, pro ſimulachro hyemis dubio procul eſt illic effictus.

VI. Figuræ puerulorum aligeræ, vel certè Angeli, brachijs expanſis, frondibuſque, quæ illos circumeunt, innixis.

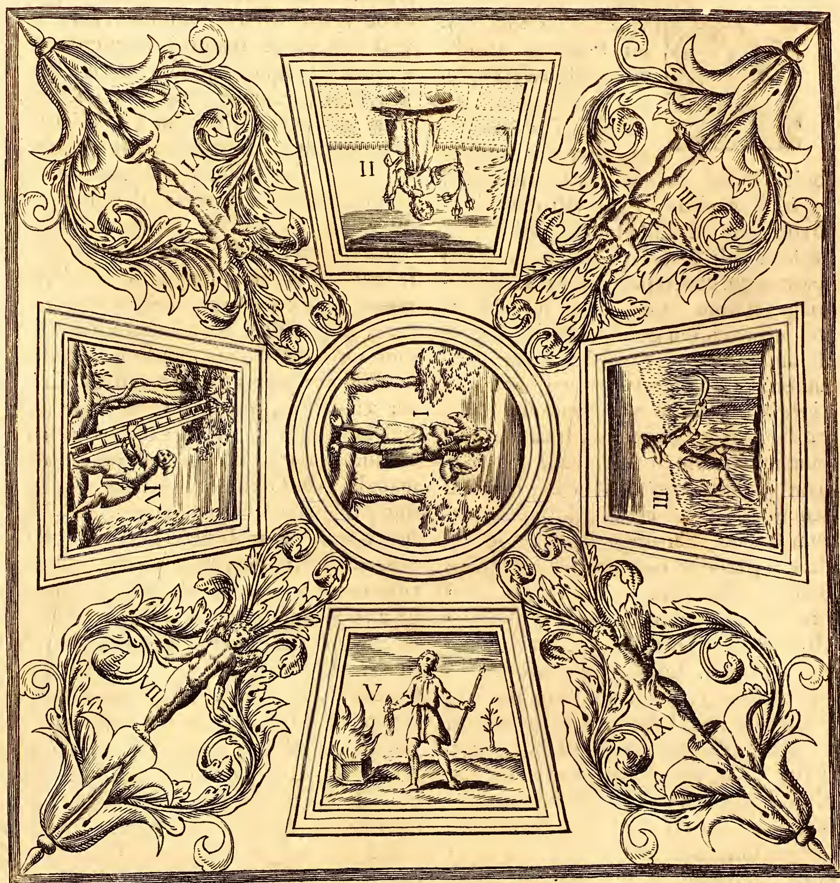
VII. Puerulus item alatus, qui læua virgam continet, dextræ verò indice porrecto Cœlum oſtendit.

VIII. Quartus denique puer, ſeu Angelus dextera quidem folijs inniti, à ſiniſtra autem virgas, ſeu ſagittas in manipulum coactas complecti videtur.

Sed haſce, atque alias Tabularum figuras, earumque myſteria, ac ſymbolica ſignificata ſexto & vltimo huius Operis libro fuſius, ſi Deo placet, enarrabimus.

CAP.

TABVLA VNICA CVBICVLI VNICI COEMETERII PONTIANI VIA PORTVENSI

CAP. XXIII.

De Iudæorum Cœmeterio Via Portuensi.

De Iudæorũ Cœmeterio, hic cur agatur?

1 APvd cuiusuis conditionis homines notissimum vulgo est, ac pietati valde consonum Axioma illud, quod in omnium ore percrebuit: *Haud* vllatenus *sacra* (videlicet) *miscenda profanis*; quod vltro fateri iubetur, quisquis illibatam Christi fidem, ac sanæ cultum religionis tenet: & nos pariter, qui venerandæ antiquitatis historiam teximus, inuiolabili iure id inter enarrandum omnimodo ratum, ac fixum volumus. Quorsum igitur (inquies amice lector) sacrorum Cœmeteriorum præ manu narratione suscepta, profana vtique Iudæorum loca, ac monumenta ijsdem intermisces? Et quænam communicatio, adijcies, lucis ad tenebras? Quæ conuentio sepulchrorum Christi, Christianorumque ad Iudaicæ perfidiæ tumulos, & ad ipsius Belial monumenta? nulla prorsus. Sed hac vna potissimum ratione (vt quod res est, fateamur) permoti, ne sacra videlicet profanis misceantur, operæ pretium duximus, omni adhibito studio, impiorum, perfidorumque hominum Cœmeteria à sacris, religiosisque seiungere. Exploratum quippe est, Iudæos olim Romanam Vrbem diutius incoluisse, & tunc temporis patriæ religionis ac sectę cultores, iam defunctos extra Vrbis mœnia extulisse, suoq; ex more sepulturæ demandasse. Verum enimuero si peculiari eosdem conditorio caruisse dixerimus (quod est absurdum credere, & affirmare omnino execrandum videtur) nobis vltro fateri necesse est, nostra quoque eiuscemodi hominibus Cœmeteria vsui fuisse, quæ tamen, vt infra à nobis ipsa luce clarius, Deo adiuuante, demonstrabitur, illibata iugiter à tam profani commercij labe, atque dedecoris nota substitere, nec vnquam ab infidelium cadaueribus, loci, tumulique consortio polluta ac constuprata sunt.

Peculiare ac diuersum à Christianis Cœmeteriũ Iudæis olim erat.

2 Miro igitur diuinæ prouidentiæ nutu contigit, vt cum Bosius Cœmeteriorum enarrationem hanc subtexeret, adornaretque, & Subterraneæ interim Romæ loca studioso labore perquireret, ipsummet Iudæorum Cœmeterium ostenderet, quo à sacris videlicet hoc vnum, quod profanum est, seiungeretur; ac vno eodemque temporis momento os iniqua, ignotaque pariter loquentium obstrueretur, temere, inquam, asserentium in Cœmeterijs olim Christianorum corpora vnà cum ethnicorum, atque infidelium corporibus promiscue eodem sepulturæ ambitu recepta, depositaque fuisse. Et sane Iudæos, quibus defunctorum cadauera profano gentium more igni comburere, eaque intra Vrbem recondere ex legum præscripto vetitum erat, pro eisdem iuxta consuetum religionis patriæ ritum tumulo inferendis sanctissimos patres suos, ac nostros pariter æmulatos, qui in speluncis, ac sepulchris inibi in petra excisis sepeliri consueuerant, peculiare aliquod Romana in Vrbe Cœmeterium nactos fuisse, quo patrijs tum legibus, tum ritibus satisfieret, nobis procul dubio fatendum esse videtur. Et quidē, vt huius nostræ assertionis magis magisque vis eluceat, longe ante quam sacra venerandaque Christianorum Cœmeteria instituerentur, quinimmo ante ipsiusmet Christi Domini aduentum, id apud eos præsertim vsu receptum fuisse, qui in Vrbe morabantur, quisquis ille est, qui historicam probe rem calleat, negare nullatenus audebit. Iudæos enim iam olim Romam incoluisse, Iudæa ipsa a C. Pompeio Magno debellata, & sub potentissima Romanorum ditione, onere iniuncto vectigali, redacta, anno scilicet ante Christi ortum 96. in suis Annal. Baronius, Plutarchus in Pompeio; Tacitus, Ammianus Marcellinus, Ioseph. Hebræus apertissimis vtique verbis testantur. Idemque è nostris affirmant Hegesippus; Orosius, & Hieronymus præcipue ac Augustinus, quos, vt eorumdem auctoritas assertioni nostræ magis suffragetur, afferre nunc in medium præstat. Hieronymus igitur Comment in Danielem satis locuples veritatis huiusce testis accedit:

Iudæorum Cœmeteriũ.

Iudæa à Pōpeio Magno debellata.

Baron. Anno To. 1. an. 36. Tacit. Annal. lib. 2. Ammian. lib. 14. Ioseph. Heb. antiq lib. 14. c. 3. Hegesipp. l. 1. c. 16. & 17. Oros. l. 6. c. 6.

dit:

Hieronym. Comm. Dan. l. 1. c. 9.

dit: *Superuenit Cneus Pompeius* (inquit ille) *dux Romani exercitus, captaque Hierusalem, vsque ad adyta Templi, quæ vocabantur Sancta sanctorum, vinctumque Aristobulum Romam misit seruãdum triumpho suo, & Pontificatum Hyrcano fratri eius tradidit. Tunc primum gens Iudæorum Romanis facta est tributaria.* Augustinus vero hæc insuper habet: *Pompeius ergo Iudæam cum exercitu ingressus, ciuitatem cepit, confirmatoque Hyrcani Pontificatu, & subiugatæ genti imposito custode Antipatro, vinctum secum Aristobulum duxit, in triumpho nempe, quem prius Romam miserat: & ex illo Iudæi etiam Romanis tributarij esse cœperunt.*

Aug. de Ciuit. l. 18. c. 45.

Iudæis patrias iuxta leges viuere Romæ permittitur.

3 In sua igitur triumphi pompa Põpeius ille triumphis æque ac spolijs captiuorũ onustus, innumeros fere Iudęos captiuos Romam perduxit, quibus postea libertate donatis, vt Romæ, & terrarum vbique iuxta patrias leges, ac religionis antiquæ ritum vitam agerent, vltro permissum est. Quod idem Hieronymus in suis Comment. hisce pariter verbis testatur: *Caius Cæsar, & Octauianus Augustus & Tyberius successor Augusti leges promulgarunt, vt Iudæi, qui erant in toto Romani Imperij orbe dispersi, proprio ritu viuerent, & patrijs cęremonijs deseruirent. &c.* Hæc diserte ad rem nostram Hieronymus.

Hieronym. Comm. Epist. ad Gal. l. 3. c. 16.

Hebræorum Synagoga Romæ.

4 Ergo iam tum illo ex tempore Synagogam Romana in Vrbe Iudæi patrio more possidebant, in quam ex Legis prę-scripto, quod illis solemne erat, omnes pariter conuenirent; & collectas quandoque ibidem peragere consueuerant, quas ad victimas deinde Hierosolymitano in Templo immolandas, instaurandasque mitterent. Quinimmo augustissimo religionis Mosaicæ Templo, priusquam cultu destitueretur, honorem quammaximum ipse in primis Augustus detulit: nam victimas singulis illic diebus pro se immortali Deo proprijs expensis munificentissimus Imperator offerri voluit: eidemque Templo ab eiusdem militibus nobilissima frequenter donaria ad animi pietatem vltro obtestandam transmittebantur. Quæ quidem singula luculenta satis oratione Philo Iudæus enarrat: vbi enim de sua ad Caium legatione agit, hæc habet: *Ipsum Augustum nunquam inflatum talibus obsequijs, nec dissimulans probari sibi Iudæos, alioquin non passus fuisset trans Tyberim bonam Vrbis partem teneri à Iudæis, quorum plerique erant libertini, quippe qui belli iure in potestatem redacti, ab heris suis manumissi, fuerant permissi iure maiorum viuere. Hos sciebat habere suas proseuchas ac Synagogas, in quibus cœtus facerent, præsertim sabbatis, iuxta religionem patriam. Sciebat eos collectas primitiarum mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrent victimas; eos tamen nec Vrbe iussit excedere, nec mulctauit iure ciuium, quandoquidem nec in Palæstina quidem extinctam volebat eorum religionem, & rempublicam, nec circa proseuchas quicquam nouauit, nec cœtus, in quibus leges discerentur, fieri vetuit, nec solennem modum primitiarum offerendarum vllo edicto sustulit, sed tam sancta nostra sacra habuit, vt pene omnium eius domesticorum dona extant in Templo nostro, in quo mandauit quotidianas mactari victimas suis sumptibus Deo votas altissimo. Domi quoque quoties menstruas pecunias, frumentiue distributiones populus acciperet, Iudæorum rationem haberi voluit; quæ liberalitas si in sabbatum incidisset, quando nostris nec dare licet, nec accipere, nec operis quicquam facere, præsertim quæstus gratia, iubebantur distributores Iudæis in posterum reponere publicum beneficium.* Hæc Philo.

Iudæi collectas Romæ ad Templum Hierosol. mittunt.

Augustus in Templo Hierosol. victimas pro se offerri voluit.

Philo Iudæus. orat. de legatione ad Caium.

Ingẽs Iudęorum in Vrbe olim multitudo per clemẽtiam Augusti.

5 Hac igitur benigna Augustorum clementia, Iudæorum populus vbique exceptus, in Vrbe potissimum ad eum vsq; numerum multitudo excreuit, vt è Hierosolymis Romam deinde Legatis ad eundem Augustum aduenientibus, Iudæorum tunc Vrbem incolentium plus quam octo millia occurrerent. Quod totum his plane verbis Iosephus in suarum libris antiquit. edocet: *Erantque legati* (inquit) *quinquaginta, quibus aderant Iudæorum Vrbem incolentium plusquam octo millia.* Nec vero mirum cuipiam videatur, tam benigne, inquam, ac perhumaniter apud Augustum Iudæos acceptos fuisse; quippe qui iam probe nouerat, eosdem apud C. Cæsarem quoque acceptissimos quondam extitisse, ac vnice ab eo dilectos. Quamobrem ipsi quoque præ cæteris, vtpote singulari beneficiorum nexu deuincti, principis de Iudaica republica optime meriti obitum vberrimis lacrymis prosecuti sunt, dum palam concepti animo doloris haud obscu-

Ioseph. Iudæus lib. 17. antiquit. cap. 12.

Iudęi cędem Iulij Cæsaris deflent.

ſcura in eius funere ſigna exhibuerunt; vt Suetonius in Iulij Cæſaris vita hunc in modum ſcribit: *In ſummo publico luctu exterarum gentium multitudo circulatim ſuo quoque more lamentata eſt; præcipueque Iudæi, qui etiam noctibus buſtum frequentarunt.*

Suet. in Iul. Cæſare.

6 Verum Tiberius Cæſar poſt plura eidem genti vltro impertita beneficiorum munera, ex his, qui in Vrbe degebant, quatuor numero millia in Sardiniam ablegauit; quod ab eodem Ioſepho hunc in modum deſcribitur: *Erat quidam Iudæus, qui ne legibus pœnas daret, metu ſolum verterat, vir modis omnibus peſſimus. Is Romæ agens gerebat ſe pro Moſaicæ legis interprete, adſcitis in ſocietatem tribus alijs per omnia ſui ſimilibus. His cum ſe in diſciplinam dediſſet Fuluia nobilis mulier, amplexa legem Moſaicam, perſuaſerunt ei, vt purpuram & aurum in Hieroſolymitanum Templum mitteret, quæ accepta in proprios vſus verterunt, quod ante deſtinauerant. Id poſtquam Tiberius ex amico ſuo Saturnino ipſius Fuluiæ marito, de iniuria coniugi facta cognouit, iuſſit vniuerſos Iudæos ex Vrbe pelli; ex quibus Conſules, delectu habito, quatuor millia militum miſerunt in Sardiniam; plurimos etiam, qui ob patriam religionem detrectabant militiam, affecerunt pœnis grauiſſimis. Ita propter quatuor ſceleratos omnes Iudæi coacti ſunt Vrbe cedere.* Ipſe quoque Tacitus in ſuis Annal. id ipſum confirmat, qui inſuper eoſdem libertinos genere fuiſſe addit. Sic autem inquit: *Actum & de ſacris Aegyptijs, Iudaiciſque pellendis, factumque Patrum conſultum, vt quatuor millia libertini generis, ea ſuperſtitione infecta, queis idonea ætas, in inſulam Sardiniam veherentur, coërcendis illis latrocinijs, & ſi ob grauitatem cœli interijſſent, vile damnum, cæteri cederent Italia, niſi certam ante diem prophanos ritus exuiſſent.*

Iudæi à Tiberio ablegati in Sardiniam.

Ioſeph. antiq. l. 18. c. 8.

Pulſi Roma ob dona Templo deſtinata in proprium vſũ conuerſa.

Tac. Annal. l. 2.

7 Porro hoc idem Suetonius referens in Tiberij Cæſaris vita, hæc ad rem ſubijcit: *Externas cæremonias, Aegyptios, Iudaicoſque ritus compeſcuit, coactis, qui ſuperſtitione ea tenebantur, religioſas veſtes cum omni inſtrumento comburere. Iudæorum iuuentutem per ſpeciem ſacramenti in prouincias grauioris cæli diſtribuit: reliquos gentis eiuſdem, vel ſimilia ſectantes, Vrbe ſubmouit ſub pœna perpetuæ ſeruitutis, niſi obtemperaſſent.* Extorres igitur Iudæi ac profugi fuere, cum primò ab Vrbe expulſi, aliò diuertere vſque ad Seiani necem, Philone teſte, coacti ſunt, *Calumnijs,* vt Philo ait, *eiuſdem Seiani a Tiberio hunc in modum exagitati; qui demum, comperta Iudæorum innocentia, res illorum in feliciorem ſtatum reſtituit, atque multa in eoſdem contulit beneficia.*

Iudæi ab exilio in Vrbem reſtituuntur.

8 Verum cum Romam deinde Iudæi immutata rerum facie reuocati fuiſſent, en Claudij Imperatoris iuſſu, Chriſti videlicet anno quinquageſimo primo, iterum exulare coguntur, eoquod crebris rempublicam altercationibus perturbantes, tumultus iugiter contra illibatos Chriſti cultores cierent, quos infenſo ſemper animo proſequi, ac quibuſuis modis impetere vix vnquam deſtitere; vt idem met Suetonius in Claudio his plane verbis teſtatur: *Iudæos, impulſore Chriſto* (nimirum Chriſti fidei occaſione) *aſſidue tumultuantes Roma expulit.* Quod etiam refert Oroſius, & in ipſis Apoſtolorum Actibus ſatis expreſſe deſcribitur. Cæterum haud Iudæos duntaxat a Claudio Vrbe excedere iuſſos fuiſſe, ſcriptorum auctoritate, vt iam diximus, exploratum eſt, ſed & ipſius quoque Lucæ Euangeliſtæ teſtimonio perſpicue comprobatur, ac certum omnino fit, Chriſtianos pariter, qui ex Iudæorum ſemine progeniti, Chriſti fidem ſectati erant, Romana procul ab Vrbe pari ſententia amandatos fuiſſe. Lucas enim de ipſo Pauli Corinthum aduentu agens, de quodam Aquila Pontico meminit, Iudæo quidem, quod ad genus attinet, Chriſtianæ autem religionis viro; de quo iſthæc ad rem noſtram in Apoſtolicis actibus: *Venit Corinthum, & inueniens quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius, eo quod præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma, acceſſit ad eos &c.*

Sed iterũ Roma expelluntur à Claudio

Suet. in Claud. Aug.

Oroſius lib. 7. c. 6.

Paulus Apoſt. Corinthi reperit Aquilã & Priſcillam ex Vrbe pulſos.

Act. Apoſt. c. 19.

9 Quod nuper vero aſſeruimus, eos potiſſimum Chriſtianos Imperatoris edicto Vrbe exire compulſos, qui ex Iudæis, patria, ac Moſaicæ legis religione contempta, Chriſto nomen dederant, Hieronymi præſertim auctoritate conuinci videtur: *Quicunque enim,* inquit ille, *circumciſus erat, licet in Chriſtum crederet, quaſi Iudæus habebatur a gentibus: qui vero abſque circumciſione ſe non eſſe Iudæum præ-*

Hieronym. ep. ad Galat. l. 3. c. 6.

putio præferebat, persecutionibus tam Gentilium, quam Iudæorum fiebat obnoxius. Hæc ad rem nostram Hieronymus.

10 Claudio autem Cæsare subinde extincto, cum Nero eidem in Imperio suffectus fuisset: hic quidem sui principatus initio se vltro Iudæis mitem, ac fautorem exhibuit: eorumdem etenim gentem tam facili, promptoque animo complexus est, ac beneficijs iugiter eum in modum sibi promeruit, vt Agrippæ ipsorum Regi, Galilææ partem, ac nonnullas insuper vrbes dono concesserit. Quapropter ipso rem publicam Romanorum administrante, ijdem Vrbem iterum tuto ac pacifice incoluere, quod item in actibus à se conscriptis Lucas testatur, cum de Paulo Romæ carceri mancipato, his verbis loquitur: *Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum; cumque conuenissent, dicebat eis &c.* Et hac quidem ratione, postquam hi in Vrbem recepti fuerant, alijs subinde Imperium administrantibus, degere ibidem permissi, sunt. Nam sub Domitiano principe Iudęos Romę agentes nouo grauissimarum exactionum iugo diuexatos fuisse Suetonius in eiusdem Domitiani gestis perspicue docet: *Præter cæteros*, inquit, *Iudaicus fiscus acerbissime actus est, ad quem deferebantur, qui velut professi Iudaicam intra Vrbem viuerent vitam, vel dissimulata origine tributa non pependissent.* Qua de re studiosus antiquitatum lector Baronium ad annum Christi xciv. prolixe satis, & erudite differentem consulat. Lampridius vero ipsum asserit Alexandrum sua Iudæis priuilegia confirmasse, hæc vero habet: *Mechanica opera Romæ plurima instituit, Iudæis priuilegia reseruauit, Christianos esse passus est.*

Nero dono dat Agrippæ partem Galilææ.

Act. Apost. c. 28.

Fiscus Iudaicus Romæ.

Suet. in Domit.

Baron. Christi an. 94.

Lamprid. Alex. Imp.

Baron. ann. Christi 72.

11 Et quidem Iudæorum nationem vbique terrarum profugam, vbique patriam sibi adsciuisse, & veluti hominum fæcem omnibus odiosam in singulis coaluisse regionibus, ac sedem fixisse Rutilius ille Clementianus poeta satis expressit in suis caminibus, Hierosolymorum cladem toti terrarum orbi iniuriosam harum gentium dispersione vastitatem intulisse deplorat, sed ipsius carmina excipiamus:

Iudęi toto orbe exules, vagi ac profugi.

Atque vtinam nunquam Iudæa subacta
fuisset.
Pompeij bellis, imperioque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod item Seneca, vt Augustinus affirmat, vehementer indoluit: *Cum interim*, inquit, *vsque eo sceleratissima gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt.*

Martialis l. 6. 1. epig. 35. in Cæcil. Aug. lib. 6. de Ciuit. Dei c. 11.

12 Hæc autem de Iudæis esse intelligenda, non de Christianis, qui a gentilibus sæpe sæpius Iudæi dicti reperiuntur, fidem faciunt ea, quæ ab eodem Augustino de Seneca dicta sunt & inprimis de Christianis his verbis: *Christianos tamen iam tunc Iudæis inimicissimos in neutram partem commemorare Seneca ausus est: vel ne laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra forsitan suam voluntatem: de illis enim Iudæis cum loquitur, ait: Cum interim, &c.* vbi verba, quæ a nobis supra recitata sunt, affert. Sed & Prudentius Iudæos, postquam patrio solo eliminati sunt, dispersos vbique terrarum fuisse satis apte carminibus suis cecinit.

Cur Seneca Christianos non memorauerit?

Ammian. Marcell. in Marc. lib. 2.

——— *Extirpata per omnes*
Terrarum, pelagique plagas sua membra
feruntur,
Exilijs vagus huc illuc fluitantibus errat
Iudæus, postquam patria de sede reuulsus,
Supplicium pro cæde luit, Christique negati,
Sanguine conspersus commissa piacula soluit.
En quo priscorum virtus defluxit Auorum.

Prudentius.

Profecto diuinum illud prophetæ vaticinium adimpletum videtur: *Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei: sed disperge illos in virtute tua, & depone eos.* Diuino autem nutu in vindictam perpetrati Iudæorum facinoris id obtigit, vt sparsim vbiq; Iudæi, haudtamen cæteris adiuncta gentilium nationibus degerent: quippe, vt Augustinus adnotauit, cum cæteræ nationes vbi a Romanis deuictæ, in eorum ditionem venerant, ita eisdem adhæsere, vt & Romanis vterentur legibus, Romanorum more viuerent, ac Romanum pariter nomen obtinerent, Iudæis duntaxat exceptis, qui Iudæi semper extitere, leges ac ritus patrios mor-

Iudæi Romano iure ac nomine donati nunquam.

mordicus retinentes haud vnquam Romanorum nomine donati sunt.

13 Prętereo, quod cum vbique terrarum eorundem nomen male oleret, ab omnibus publicis muneribus interdicti sunt, & eis priuilegijs expertes facti, quibus etiam barbari quique in seruitutem redacti potiebantur. Verum quid mirum, si male oleret Iudæorum nomen apud gentes, cum & ipsi intolerabilem iugiter fœtorem è corporibus efflantes male olerent, vt Marcellinus testis est, cum de Marco Antonino Imperatore loquitur: *Ille enim*, inquit, *cum Palæstinam transiret Aegyptum petens, fœtentium Iudæorum, & tumultuantium sæpe tædio percitus, dolenter dicitur exclamasse: O Marcomanni, o Synadi, o Sarmatæ, tandem alios vobis deteriores inueni*. Hæc Ammianus, quibus isthæc ex Annalibus subijcienda videntur: *Sic igitur videas*, inquit, *non dicam Christianorum sententia (quorum est omnium misereri, & nemini insultare) sed ethnicoruum omnium per singula sæcula de Iudæorum infelicitate elogia esse decantata, natura ipsa in eos inclamante, vnaq; omnium sententia confirmatum, eos cunctorum mortalium esse miserrimos*. Plura prosequitur de misera Iudęorum cōditione, qui toto terrarū orbe velut Cain vagi & profugi diuino impellente numine acti iugiter sunt.

Iudæi publicis muneribus, & priuilegijs interdicti.

Iudæi male olent.

Baron. to. I. an. Chr. 72.

14 Et iustissimo quidem Dei consilio, & mira pariter eiusdem prouidentia, vt hæc vel obiter subtexamus, Iudæorum gens ab Ierosolymis exturbata per totum terrarum orbem dispersa est, vt nimirum fides Christi diuinarum, quas ijdem deferunt, testimonio scripturarum valide, constanterque vbique comprobetur. Egregie D. Bernardus in rem præsentem adnotauit in epistola, quam ad Henricum Moguntinum Archiep. aduersus Radulphum Eremitam inscripsit, qui cum in Germanorum prouincia sub Christi an. 1146. sacri belli pro Hierosolymorum ditione de manu Saracenorū vindicanda a Christianis arma expedirentur, temerario vir iste ausu Germanorum præsertim gladios aduersus eosdem vibrandos esse monuerat: cui S. Bernardus totis animi viribus incunctanter se opponens, contra exerentem impiæ vltionis gladium, apologeticum satis acute pro Iudæis calamum exacuit, quippe Iudæos haud vllatenus è medio tollendos, sed potius dispersos vbique tolerandos esse, Deo sic volente, pronunciat; sed ipsius hic verba, si libet, gratis auribus excipiamus; *Non ne copiosius*, inquit ille, *triumphat Ecclesia de Iudæis per singulos dies vel conuincens, vel conuertens eos, quam si semel & simul consumeret eos in ore gladij? Nunquid incassum constituta est illa vniuersalis oratio Ecclesiæ, quæ offertur pro perfidis Iudæis a solis ortu vsque ad occasum, vt Deus & dominus auferat velamen de cordibus eorū, vt ad lumen veritatis a suis tenebris eruantur? Nisi enim eos, qui increduli sunt, credituros speraret, superfluum videretur & vanum orare pro eis. Sed considerat oculo pietatis, quod dominus habet respectum gratiæ apud eum, qui reddit mala pro bonis, & dilectionem pro odio. Vbi est ergo illud, quod dictum est: Videas ne occidas eos? Vbi est: Cum plenitudo gentium intrauerit tunc omnis Israel saluus fiet? Vbi est: Aedificans Hierusalem dominus, dispersiones Israelis congregabit? Tunc es ille, qui mendaces facies prophetas, & euacuabis omnes thesauros pietatis, & misericordiæ Iesu Christi? &c. O monstruosa scientia, ò sapientia infernalis, & contraria propheti:, & Apostolis inimica submersio pietatis, & gratiæ*. Hæc Bernardus in Radulphum verborum iacula pro salute Iudæorum intorquet.

Cur Iudęorū gens per Orbem disper sa?

D. Bernardi pro Iudæis Apologia.

Psal. 58. Rom. 11. psal. 146.

15 Quod disertis plane verbis idem sanctissimus Doctor in epist ad Episcopum, clerum & populum Spirensem inculcare non desinit; vbi districtos iam, dæmone prorsus instigante, & præmemorato Radulpho suadēte, gladios intra vaginam deponendos esse his plane verbis hortatur: *Non sunt persequendi Iudæi, non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem. Interrogate eos diuinas paginas. Nosti, in psalmo legitur prophetatum de Iudæis: Deus ostendit mihi (inquit Ecclesia) super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Viui quidem apices nobis sunt, repræsentantes dominicam passionem. Propter hoc dispersi sunt in omnes regiones, vt dum iustas tanti facinoris pœnas luunt, testes sint nostræ redemptionis. Vnde & addit in eodem psalmo loquens Ecclesia: Disperge illos in virtute tua & depone eos protector meus domine. Ita factum est, dispersi sunt, depositi sunt, duram sustinent captiuitatem sub principibus Christianis. Conuertentur tamen ad vesperam & in tempore erit respectus illorum. Denique cum introierit gentium* mul-

Iudæos non persequendos sed nec effugandos esse à Christianis.

Ber. ep. 322. ad episcopum Spir.

Psal. 58.

Iudæi viui apices Dominicæ passionis & testes nostræ redemptionis

Psal. 58.

multitudo tunc omnis Israel saluus erit, ait Apostolus, &c. Plura interim in hanc fere sententiam Bernardus prosequitur. Rom. 11.

16 Ex quibus palam vides amice lector Iudæorum nationem vbique terrarum profugam iusto Dei consilio innumera calamitatum genera in antiquorum scelerum vindictam perpeti iugiter consueuisse, crebrasque eisdem clades in patrati criminis, quod omnium acerbissimum extitit, pœnam obtigisse. Sed hic interim res ipsa, prout gesta est in Annalibus Ecclesiasticis à Baronio descriptam videre est, cui Otho Frigensis huius temporis scriptor de Iudæorum clade, quam hactenus enarrauimus, his plane verbis suffragatur: *Inter hæc, inquit ille, Radulphus monachus, vir quidem Religionis habitum habens, Religionisque seueritatem solerter imitans sed litterarum notitia solerter imbutus, eas partes Galliæ, quæ Rhenum attingunt, ingreditur, multaque populorum millia ex Agrippina, Moguntia, Vvormatil, Spira, Argentina, alijsque vicinis ciuitatibus oppidis, seu villis ad accipiendam crucem accendit. Hoc autem doctrinæ suæ non vigilanter interserens, quod Iudæi in ciuitatibus, oppidisque manentes tamquam Christianæ Religionis hostes trucidarentur. Quod doctrinæ semen in multis Galliæ, Germaniæque ciuitatibus, vel oppidis tam firmiter radicem figens germinauit, vt plurimis ex Iudæis hac tumultuosa seditione necatis, multi sub Principis Romanorum alas tuitionis causa confugerent, &c. At præfatus Claræuallensis Abbas huiusmodi doctrinam præcauendam docens, ad Galliæ, Germaniæque populos nuncios, seu litteras destinauit, quibus ex authoritate sacræ paginæ luculenter ostendit, Iudæos ob scelerum suorum excessus, non occidendos, sed dispergendos fore &c.* Isthæc Otho in Iudæorum strage enarranda expressit. Petrus item Cluniacensis Abbas, vt Baronius affirmat, dum ad Ludouicum Francorum Regem, pro sacri belli expeditione promouenda conscriberet, de Iudæis pariter agens eosdem, haudquaquam occidendos esse pronunciat. Verum vt his potissimum temporibus, vel antiquioribus etiam sæpe sæpius contigit, Iudæi apud omnes cunctis execrabiliores hominibus haberentur, præter antiquam contempti Numinis maledictionem, cui omne eorum genus æquo iudicio addictum est, recentia multiplicium culparum probra, ac vincula accessere, quæ cum Orbi innotuissent, fideles omnes acriter aduersus eosdem incensi insiliere. Quæ si quis nosse cupit, Baronium in Annalibus suis hæc describentem consulat. Sed hæc interim vel obiter enarrasse sufficiat.

To. 2. Ann. 1146.

Otho Frig. de gestis Trid. lib. 1. c. 37.

Radulpho monacho excitante Iudæi tamquam Religionis hostes trucidantur.

Baron. to. 12. Ann. 1146. n. 17.

17 Porrò (vt ad nostra redeamus) quam potissimum Vrbis regionem Iudæi olim sub ethnicis Imperatoribus incoluerint, iam satis aperte Philonis testimonio suffulti, Transtyberinam videlicet, & ipsius Augusti permissu ab eis inhabitatam fuisse demonstrauimus, quam insalubrioris vtpote aëris, & à nobiliori reliquæ Vrbis ambitu dissitam quique infimæ sortis homines vtplurimum tenere consueuerant. Quocirca ad rem nostram canit Martial. Epig. in Cæcil.

Regio Transtyberina Iudæis inhabitanda attributa.

Vrbanus tibi Cæcili videris.
Non es, crede mihi: quid ergo? verna es.
Hoc quod Transtyberinus ambulator,
Qui pallentia sulphurata fractis
Permutat vitreis.

Ibidem autem Poeta noster de Iudæis proculdubio loquitur, sulphurariā huiuscemodi artem iam tum tamquam hominum vilissimis exercentibus, quod alio item loco idem Martialis docet Epig. 46. ad Spartum hæc dicens.

A matre doctus, nec rogare Iudæus,
Nec sulphuratæ lippus institor mercis.

Quod & alio item loco, Epig. nimirum 3. ad Priscum innuere videtur.

Martial. ibi 10. ep. 3. ad Prisc.

Iudæi artem Sulphurariam vt hodie, sic olim etiam exercebant.

Quæ sulphurato nolit empta ramento
Vatiniorum proxineta fractorum.

Statius quoque in suis Siluarum libris, Kal. Decemb. Saturnal. satis consone Martiali loquitur.

Statius Silu lib. 1.

Illic agmina confremunt Syrorum,
His plebs scenica, quique comminutis
Permutant vitreis gregale sulphur.

18 Quod vero Iudæi, qui in Vrbe morabantur, Transtyberinam regionem habitauerint, ex M. T. Cicerone colligitur, qui in oratione pro Flacco Lælio id exprobrat, quod ad conciliandam sibi Iudæorum gratiam forum, seu gradus Aurelios (in hac vtique regione, vt supra diximus, constitutos) elegerit. Sic autem ait: *Sequitur auri illa inuidia Iudaici. Hoc nimirum est, quod non longe à gradibus Aurelijs hæc causa dicitur: ob hoc crimen hic locus abs te Læli,*

Iudæi trans Tyberim.

Gradus Aurelij.

Cic. pro Flac.

atque illa turba quæsita est. Scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. Huc vsque Tullius. Quinimo eosdem illuc incolas diutissime perstitisse, & propiora hæc nostra secula attigisse Iudæorum quidam, qui prouectioris iam ætatis sunt, vltrò diserteque fatentur; se nimirum ex antiqua traditione à maioribus suis accepisse de peculiari loco, vbi eorundem Synagoga sita quondam erat, hoc est, prope Ecclesiam, quæ hodie S. Saluatoris in Curte seu in Curtis dicitur; quam idcirco eiusmodi nomine nuncupatam fuisse aiunt, vel quod regionis illius Curia ibidem existeret; vel certe, vt quæ probabiliora sunt, loquamur, ab eisdem Iudæis in eo loco demorantibus hoc nomen deriuatum est, quippe qui à gentibus vulgò Curti, hoc est, circumcisi appellabantur; quamobrem Horatius præsertim in suis carminibus isthæc cecinit:

Synagoga Hebræorum trās Tyberim.

Iudæi appellati olim Curti.

Horatius Ser. lib. 1. sat. 9.

Aiebas mecum memini bene; sed meliori
Tempore dicam, hodie tricesima sabbata vin tu
Curtis Iudæis oppedere.

Iudæos autem in Vrbe potissimum Synagogam de more possedisse, velut quid certi apud neminem in controuersiam vertitur: haud enim in Iudæa tantum, verum & in cæteris orbis terrarum prouincijs Synagogas obtinuisse Apostolorum Acta pluribus in locis contestantur, nimirum cap. 9. 13. 14. 17. 19. sed præcipue cap. 15 vbi sanctissimum Iacobum Apostolum hæc dixisse legitur: *Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne sabbatum legitur, &c.*

Act. Apost. c. 9. 13. 14. 17. 19.

Act. Apostol. c. 15.

19 Cum igitur ex iam dictis euidentissime constet, Iudæorum quamplurimos Romæ antiquitus existentes regionem Transtyberinam incoluisse, moresque insuper, ac patrios ritus quantum illis fas erat, illibatos seruasse; hoc item fateri vltro opus est, selectum videlicet eosdem Cœmeterium extra vnam regionis illius portam, vt patrijs in hac quoque re ritibus satisfacerent, sortitos fuisse. Cumque via, quæ Portuensis dicitur, planitiem præferens ad manus exeuntium, Vrbi proximior sit, quam Aurelia via, quæ quidem arcta, ipsoque ascensu difficilis existit, Cœmeterium à Bosio repertum, illud idem Iudæorum esse, de quo in præsens agimus, ratio ipsa, ac situs eiusdem opportunitas facile suadere videntur. Nec vero leuis aut contemnenda ad id confirmandum coniectura accedit: quippe ad hanc vsque diem in Transtyberina eadem regione, etsi intra Vrbis mœnia, haud procul tamen ab ipsa porta, selectum quendam locum Iudæi obtinuere, quò humāda suorū cadauera ex more deferrent. Sed ne longius ab instituti proposito oratio aberret, ad ipsiusmet Iudaici Cœmeterij inuentionē ac descriptionē pariter deueniamus.

Iudæi Romæ peculiare habent Cœmeterium.

Quod via Portuensi situm est.

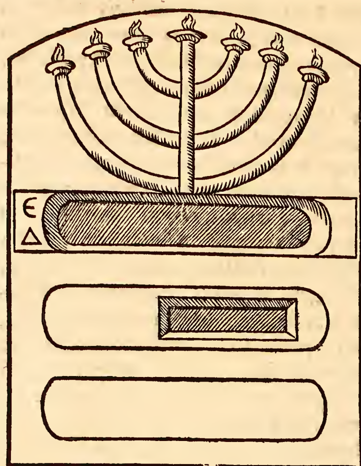
20 Anno igitur redempti orbis millesimo sexcentesimo secundo, quartadecima mensis Decembris die Bosius, vtpote reconditos terrę meatus, qui Cœmeteriali quondam vsui deseruissent, indagandi, perscrutandique auidissimus, iterum vna cum socijs Collem, qui Rosatus dicitur, ascendit, & Villam ingressus est, quam tunc heredes Mutij quondam Victotij possidebant, in cuius extremo sinu, qui Tyberim fluuium respicit, cryptam quandam perangustam satis offendit, in quam cum nulla interposita mora descendisset, ob incommodum loci ambitum demisso humi corpore incedens, ad Cœmeterium tandem in topho, etsi alicubi parum solido, subsidentique, incisum peruenit. Porrò eiusdem forma, vt singula perscrutanti innotuit, aliorum instar erat: sepulchra enim hinc inde in parietibus existebant, nonnullis exceptis, quæ in pauimento ipso effossa, substrataque conspiciebantur. Structura interim eiusdem Cœmeterij admodum rudis, ac bina tantum in eo cubicula, parua tamen & satis rudia, ne dicam rustica, reperiri contigit. Cœmeterium verò omni quidem ex parte incultum; in eo quippe haud vlla, vt in reliquis, Christianæ religionis indicia, ac signa apparebant; Mosaici tamen Candelabri, quod lucernis septem compactū, ac distinctum erat, figura coloribus expressa, & in ipsomet viæ cuiusdam termino mirę vtique magnitudinis eadem pariter depicta hunc in modum intuentibus se offerebat.

Iudaici Cœmeterij inuentio.

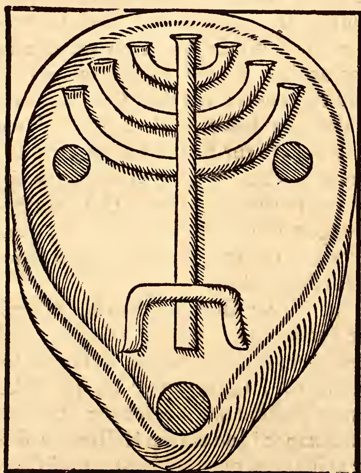
Eiusdem Cœmeterij Iudaici descriptio.

Mosaici Candelabri in eo figura.

Lucer-

Lucernæ quoque fictiles ibidem numero haud paucæ, hæ tamen fere omnes confractæ, vna dumtaxat excepta, quæ Candelabri eiuſdem imaginem, quam hic ſubijcimus, ſatis affabre figuli manu effictam exhibebat.

Epitaphia Hebræorum idiomate Græco.

Sepulchralium pariter inſcriptionum fragmenta ibi quamplurima in lateribus rubeo colore, Græco tamen idiomate prænotata extabant. Ex lateribus autem calce tantummodo oblitis clauſa olim ſepulchra eadem fuiſſe quiuis facile intelligere poterat: ex ijſdem vero epitaphijs tam enormiter perfractis, ac humi iacentibus nullus vnquam, etſi maximo adhibito ſtudio, verborum ſenſus deprehendi, atque elici potuit, hoc excepto, quod in ſingulorum fere initijs legebatur.

ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ.

Et in monumento quodam hoc nomen.

ΑϹΑΠΡΙΚΙΙ.

Phraſis hæc ſepulchrorũ, In Pace, Chriſtianis, & Hebræis communis.

Porro vox illa ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ, hoc eſt *In pace*, in quampluribus ibidem exiſtentium epitaphiorum fragmentis legitur: quæ loquendi formula quamuis Chriſtianorum peculiaris ſit, vtpote manifeſta in Chriſto quieſcentium nota; hi tamen ab Hebræis eandem mutuati fuere, apud quos phraſis hæc iam erat frequenter vſu recepta, vt quampluribus ſacræ Scripturæ locis id ſatis euidenter comprobari videtur.

21 Tandem Cœmeterium hoc Hebræorum olim fuiſſe, præter ea, quæ ſupra ad id conuincendum recenſita a nobis ſunt, indicia, aliud profecto ad rem validiori argumento confirmandam patens magis, ac manifeſtum in cuiuſdam Inſcriptionis fragmento, quod Græco charactere prænotatum erat, apparuit ſignum hunc quidem in modum.

ϹΥΝΑΓΩΓ.

Hoc eſt, *Synagoga*; quæ quidem vox cum peculiaris Hebræorum ſit, nullatenus vero Chriſtianorum, locum pariter quorumnam fuerit, & quibus nationibus ad Cœmeterialem vſum inſeruierit, ſatis ſuperque deſignat, ac veluti digito indicat.

Quomodo, & quare Hebræi Epitaphia ſua Græce ſcripſerit.

22 Nec mirum lectori videatur, quod Hebræi Græcis quandoque literis ſepulchrorũ ſuorum epitaphia inſcripſerint; cum ijdem non in Palæſtina duntaxat, verum & in varijs orbis terrarum regionibus degerent, ac varia proinde linguarum genera probe noſſent; de quibus longe lateque per vniuerſum fere orbem diſſitis hæc Philo & ipſe Iudæus in lib. quem ſcripſit de Legat. ad Caium: *Hieroſolymam*, ait, *eſſe metropolim non vnius regionis Iudææ, ſed & multarum propter colonias inde olim deductas, vel propius in finitinam Ægyptum, Phœniciam, Syriam, tum citeriorem, tum eam quæ Cœle cognominatur, vel longius in Pamphiliam, Ciliciam, pleraſque Aſiæ*

Philo in lib. de leg. ad Cai.

Hebræi in omnibus Orbis regionibus inueniebantur.

Asiæ partes vsque ad Bithyniam, & Ponti sinus intimos; pari modo Europæ Thessaliam, Bœotiam, Macedoniam, Aetoliam, Argos, Corinthumque, Peloponnesi partes præcipuas: nec tantum continentes prouinciæ plenæ sunt colonijs Iudaicis, sed & insularum celeberrimæ, Eubœa, Cyprus, Creta, ne quid dicam de Euphratensibus: excepta enim parua parte Babylonis, & aliarum præfecturarum, omnes vrbes, quæ bonum agrum habent, à Iudæis incoluntur. Itaque si exorat mea patria tuam clementiam, præter ipsam alias ciuitates demereberis plurimas, sitas in diuersis orbis tractibus, Asia, Europa, Africa, insulares, maritimas, mediterraneas. Hæc Philo.

Hebræos per orbem sparsos ex Actib. Apost. probatur.

23 His, quæ hactenus ex Philone in medium prolata sunt, certior vtique, ac firmior D. Lucæ scriptoris Euangelici authoritas accedit, in Apostolicis nimirum Actibus, vbi de Apostolis post diuini Spiritus illapsum, multiplici linguarum idiomate loquentibus differens, ait: *Erant autem in Ierusalem habitantes Iudæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est.* Et infra isthæc: *Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt, & quomodo nos audiuimus vnusquisque linguam nostram, in qua nati sumus, Parthi & Medi, & Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Iudæam & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrysiam, & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libyæ, quæ est circa Cirenem, & aduenæ Romani, Iudæi quoq; & Proselyti, Cretes & Arabes, &c.* Ad id pariter magis valide comprobandum, opportune quidem prima B. Apostoli Petri epistola facere videtur, quæ huiuscemodi titulo prænotatur: *Petrus Apostolus Iesu Christi electis aduenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ & Bithyniæ &c.* Et certe quod ad Iudæos Galatiam incolentes attinet, eos tunc temporis Hierosolymis adfuisse, cum Christus Dominus cruci suffixus pro communi salute mortem subijt, satis aperte innuisse Apostolus videtur, dum in Epist. ad Galat. eosdem conceptis verbis acrius perstingens, ait: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus?*

Act. Apost. cap. 2.

Epistola 1. B. Petr. ad Hebr.

Paul. epist. ad Galat. 3.

24 Idem quoque perspicue ex Iacobi epistola hoc plane titulo inscripta comprobatur: *Iacobus Dei, & Domini nostri Iesu Christi seruus duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione salutem.* Quamuis Baronius noster in suis Annal. Apostolos, quos modo recensuimus, Petrum videlicet & Iacobum haud aliam dispersionem subintellexisse existimet, quam illā, quæ post obrutum lapidibus, ac interemptum protomartyrem Stephanum subsecuta est, quandoquidem cum Iudæi ab antiquis temporibus nemine prorsus impellente, sed sua sponte in varias Asiæ, Africæ, & Europæ prouincias habitaturi transmigrauerint, nunquam ab ijs, qui res probe Iudaicas sermone historico prosecuti sunt, eosdem dispersos, vel ex dispersione collectos, sed colonos, atque indigenas appellari contigit. Nihilominus illud hic nobis demonstrasse satis fuerit, ante ipsummet videlicet Christi in orbem aduentum, varias orbis prouincias Iudæos cæterarum gentium more incoluisse. Et quidem Philo diserte, ac prolixe subortam Græcos inter atque Hebræos, qui tunc Alexandriæ commorabantur, seditionem exponens, ob quam ipse ad Caium legatione perfunctus est, eorumdem ad decies centena millia habitasse Alexandriam asserit; Antiochiam pariter quamplurimos incoluisse, eosque vnà cum Græcis ciuitate donatos Iosephus de bello Iudaico scribens testatur. Sed ex ijsdem Apostolorum Actibus à Luca conscriptis cap. 17. iam perspicue Athenis Hebræos Synagogam obtinuisse nouimus, in qua frequenter cum ipsis agens Paulus Apostolus disputabat.

Iac. Epist. canon.

Dispersio Israel apud Petrum, & Iacobum Apost. quomodo intelligenda.

Ioseph de Bello Iudaico lib. 7. c. 21.

25 Inter Græcos igitur Iudæi pariter demorantes, Græcè vtique, haud Hebraicè, loco sermonem aptantes, loquebantur. Quapropter hi, qui Palæstinam potissimum incolebant, cæteros huiuscemodi Iudæorum Hellenistas, siue Græcissantes, nuncupabant, quod Græco nimirum idiomate vterentur. Nec quid vero absurdum videatur, si forte quispiam dixerit Titulum, quo Crux Domini prænotata est, non Hebraicè duntaxat, & Latine, verum etiam Græce inscriptum fuisse, vt ab Hellenistis videlicet Iudæis, qui Hebræorum linguam ignorabant, commode legi, atque intelligi posset. Quamuis sublimiora diuinorum arcanorum mysteria in hac eadem inscriptione à sanctis Patribus & Theo-

Iudæi Hellenistæ, siue Græcissantes

Theologis passim adnotari contigerit. Quod autem Græcum Iudæi sermonem inter loquendum communiter vsurparent, satis aperte ex eorumdem scriptis conijcere quis valet. Quamplures enim & præcipuos quidem Iudæorum scriptores Græcis literis sua scriptorum monimenta exarasse compertum est: Flauius quippe Iosephus, Iudaici historiam belli à se Romæ Græco sermone conscriptam, non Romanorum duntaxat Imperatoribus Tito, & Vespasiano, sed & quamplurimis item Iudæorum Romæ tunc degentibus legendam obtulisse pronunciat: *Qui Græca*, inquit ille, *eruditione videbantur imbuti*. His adde Philonem, Iustum Tiberiensem, Aristobulum, & cæteros, quorum nomina ex Eusebio de Præparat. Euangelica, & ex eodem Fl. Iosepho contra Appionem huc commode referri queunt.

Hebræi libros lingua Græca conscribunt.

Iosephus Heb. de bello Iudaico

Philo Iustus Tiberiensis Aristobulus. Euseb. lib. de præparat. Euang.

26 Nullum porro propositæ nuper assertioni negotium facessit, quod, etsi Iudæi, qui inter Græcos olim vitam ducebant, Græco vterentur idiomate, hi tamen, qui incolæ Romanæ Vrbis erant, si hæc ratio subsisteret, Latino potius, vel saltem Hebraico vti sermone debuissent. Quippe, vt nuper diximus, Romæ innumeri huius farinæ homines adnumerabantur, inter quos nulli prorsus dubium est, Hellenistas itidem extitisse, quorum sepulchris Græca item inscribi, atque apponi epitaphia congruum erat. Vt autem magis magisque veritatis ratio subsistat, hoc vnum postremo loco adijcimus, Græcum videlicet idioma eum in modum aliquãdo in orbe terrarum viguisse, vt nullus inter viros eloquentia præditos recenseretur, qui Græcam pariter literaturam non optime calleret. Quare ipsimet Romani, vt eandem probe addiscerent, Athenas plerumque contendebant, vel Græcos sibi magistros domi, vt omnẽ eloquẽtiã excolerẽt, adsciscere satagebant. Augusto enim, vt ipse testis est Suetonius, Apollodorus Grecus vir magni nominis præceptor adfuit. Et quamplurium item Oratorum Cicero meminit, qui Græci præsertim sermonis peritia præstantissimi inter cæteros fuere; ita vt eorum non pauci libros quosque omni eruditione redundantes Græcè a se conscriptos ediderint: inter quos iure quidem merito Albinus ille Cons. celebratur, qui suam Græco idiomate historiam promulgauit: Claudius quoque, eodem Suetonio teste, haud minori cura ac labore Græcorum studia sectatus, eiusdem linguæ nitorem, atque præstantiam, vbicunque se illi præbuit occasio, professus est. Tertullianus item lib. de Pallio, Græcum sermonem in Latio vsitatissimum fuisse scribit. Cuius rei rationem reddit Hieronymus in suo Procem. Comment. ad Galat. his verbis: *Ipsa Italia à Græcis populis occupata, maior quondam Grecia vocabatur. Certe quod negari non potest, Romani de Æneæ Asiani hominis stirpe generati sunt; ex quo euenit, vt & in occidente Græci sæpe acuminis experiantur ingenia; & in oriente stoliditatem barbaram redoleant &c.* Hæc Hieronymus.

Lingua Græca in pretio olim habita, & apud Romanos maxime in vsu erat.

Suetonius in Augusto

Cicero.

Suetonius in Claudio

Tertullianus lib. de pallio c. 3.

Hieronym. in Comm. lib. 2. ad Galat.

27 His autem nos quoque vltro, libenterque assentimur, de Hebræorum scilicet epitaphijs Græco idiomate inscriptis, ac de Cœmeterio eorumdem, quod à Bosio in Vrbe repertum est, de quo nil certi hactenus affirmare ausi, alijs probabiliora sentientibus, totam rem hanc maturiori consilio definiendam relinquere statueramus; sed vir plane eruditus Lucas Holstenius, Vaticanæ basilicæ Canonicus, qui a nobis honoris ac gratitudinis causa hic nominatim recensetur; scripta enim hæc nostra consueta animi benignitate recognoscere dignatus est: ille, inquam, sua auctoritate omnem penitus, qui animo inerat, hæsitanti scrupulum exemit, & tum nostram, tum ipsius quoque Bosij de Iudaici Cœmeterij assertione sententiam satis aperto ac luculento Beniamini Tudelensis Iudæi scriptoris testimonio in medium prolato confirmauit. Perantiquus enim hic auctor in Itinerario, quod sane quingentos ante annos conscripsit, cum nonnulla rerum Iudaicarum vestigia à se, dum Romæ erat, diligenter prænotata commemorasset, postquam de Titi Imperatoris Arcu sermonem fecit, quem amarulento animo Cryptam appellat, hæc de Iudaico Portuensi Cœmeterio subiungit: *Est & alia Crypta in monte ad fluminis Tyberis ripam, vbi sepulti decem Iusti laudatæ memoriæ, qui sub regno tyrannico occisi fuere.* Quibus sane verbis Cœmeterium, de quo agimus, eiusdemque

Beniamini Tudelensis de Iudæorum Cœmeterio testimoniũ.

Beniamin Tudel Iudæus in suo Itinerario.

que situm exacte ad rem nostram, & quidem adeo graphice describit, vt ad illud quasi digito præmonstrandum, vix quidquam vltra à studioso lectore desiderari queat. Nam & cryptam proprio, vsitatoque nomine appellat, eandemque in colle, seu monte, qui Tyberi imminet, extare affirmat. Quod vero ibidem de decem Iustis sub regno quondam tyrannico mactatis enarrat, id profecto Cœmeterij eiusdem antiquitatem inculcat, commendatque, & tum Iudæos, tum etiam Christianos sepeliendis, condendisque defunctorum corporibus ijsdem fere cæremonijs vsos fuisse coarguit. Constat enim & suos Hebræos Imperatoris licet iussu mucronis gladio æquissime addictos, à superstitionis Iudaicæ cultoribus Martyres vtique, etsi commentitios ipsius Satanæ, habitos fuisse, eorundemque memoriam apud perfidos haud cultu, & veneratione quondam caruisse. Verum quia nunc apud Iudæos omnia subobscura, & obcæcati illius populi caligine respersa, ignorantiæ tenebris addicta sunt, idem Holstenius, cui opportunum historicæ veritati assequendæ, Beniamini scilicet indicium acceptum merito studiose lector referre debes, ille, inquam, post longam accuratamque impensam rei indagandæ operam, se nil certi de decem istis pseudomartyribus apud modernos Mosaicæ religionis sectatores assequi potuisse conqueritur.

De decem iustis à Beniamino Iudæo memoratis quid sentiendum?

Iudæorum pseudomartyres.

28 Porrò quæ ab ijsdem diligenter inuestigando haurire tandem potuimus, his paucis accipe, & primo quidem constans omnium sententia est, decem istos Iustos, siuè vt illi vulgo, sed perperam, Martyres appellant, Imperatorum iussu vltimo supplicio animaduersos mulctatosq; fuisse, sed de singulorum nomine, de tempore, ac de supplicij genere, quo perfidi isti merito affecti sunt, haud vna est apud omnes sententia. In libro enim Iudaicarum precum inscripto, quem Iudæi communi vocabulo Manzor vocant, hi quidem sub Hadriano Imperatore grauissimis pœnis exagitati dicuntur, quorum nomina hic exhibentur, videlicet: R. Ismael filius Elissar: R. Simeon F. Gamalielis. R. Hacchina F. Iosephi. R. Hanina. F. Zeradionis. R. Hozpid Interpres. R. Eleazar F. Samuha. R. Zeuda F. Dama. R. Isbau Scriba. R. Iuda F. Hachinai: & varia ibidem suppliciorum genera, quæ tunc singulis, inflicta sunt, recensentur.

Decem Hebræorū pseudomartyres sub Adriano necati.

Lib. Iudaicarum precum inscriptus, seu Mãzor apud Iudæos.

29 Chronologicus vero Hebræorum Seder Ecalud, eosdem sub Lupino Imperatore mulctatos fuisse docet, quod quidem inolitam apud Iudæos, & apud illos maxime, qui posterioribus seculis vixere, externarum rerum ignorantiam vltro indicare videtur. Liber autem Becais dictus in tractatu Michez, decem istos pseudomartyres vno eodemque tempore addictos patibulo, sed sub diuersis Imperatoribus affirmat. Rabbi Abraham Ben Dauid in libro traditionum, R. Simeonem, & R. Ismaelem sub Tito Vespasiano: R. autem Hacchina cum reliquis sub Hadriano Imperatore gladio intremptos fuisse scribit.

Chron. lib. Hebræor. Sedir Ecalud. Scriptorum Hebræorum de decem illis suis Iustis sententia.

Lib. Heb. Bechais dictus.

30 Horum tamen omnium frequens in Thalmudico opere apud Hebræos celeberrimo incurrit mentio, sed hic interim loca singillatim in medium afferre haud operæ pretium est: id vnum dumtaxat postremo loco addimus, istorum videlicet pseudomartyrium in Meghilad Zaanid, seu libro ieiuniorum Iudaicorum partim sub die 25. & partim 27. Iunij recenseri. Hæc ad explanandum, quem supra recitauimus, Beniamini locum, & ad Portuense Hebræorum Cœmeterium, de quo modo agimus, validis argumentis communiendum, ac luce ab antiquis accepta illustrandum attulisse sufficiat.

Thalmud crebro illorum meminit.

Et Meghilad Zaanid.

31 Cum idem vero Beniaminus in suo iam recensito Itinerario, aliquot à se Hebræorum sepulchra visa fuisse describat, quibus isthæc nostra ad amussim Cœmeteria circumscribi ac delineari videntur, opportunum quidem duximus, nonnulla huiusce argumenti ex eodem desumpta, lectori prælibanda offerre; valde, inquam, ijs, quæ iam supra disserendo exposuimus, consonantia; Christianos nimirum ab ipsismet Iudæis funeralium ritus erga defunctorum corpora mutuatos fuisse. Præcitatus igitur auctor quampluribus omissis recolenda antiquorum Patriarcharum sepulchra, quæ in valle Hebron sita erant, hunc plane in modum describit: *Aperitur ibi,* inquit ille, *porta ferrea, quæ iam inde à*

Christiani ritus funeralis ab antiquis Hebræorum patribus accepere.

Beniam. Iud. in suo Itiner.

beato-

beatorum Patriarcharum temporibus confecta fuit. Huc qui descendit facem ardentem manu tenens, nihil in prima spelunca deprehendit, nec in secunda, donec in tertiam perueniat; vbi sex sunt sepulchra, Abrahami, Isaaci, Iacobi, Saræ, Rebeccæ, & Leæ, quæ sibi inuicem opposita, singula literis incisis obsignata sunt, vt sepulchro Abrahami hæc incisa leguntur: Hoc est Abrahami beati patris nostri sepulchrum. Similiter super Isaaci sepulchro, immo singulis sepulchris huiusmodi inscripta erant. In spelunca lampadam accendunt, quæ die nocteque ad sepulchra ardeat. Hæc ille de antiquis Patriarcharum monumentis posteritati expressit. Alibi vero miram eiusdem Cœmeterij amplitudinem his plane verbis describit: *In Rama ciuitate olim permagna tres sunt Iudæi. Hic magnum quoddam Israelitarum Cœmeterium ad duo vsque milliaria extenditur.* Alio item loco hæc subdit: *In Monte Tsion* (sic eum appellat) *in conspectu Ierosolymorum tria veluti Cœmeteria Israelitarum sunt, vbi diebus priscis mortuos suos sepeliebant.* Et infra: *In Tsionis autem monte familiæ Dauidicæ extant sepulchra; Regumque, qui post eum regnarunt. Sed locus ignotus est.* Ibidem autem enarrat cuiusdam muri delapsi eodem in monte ruinam, cuius quidem deinde instaurandi causa prægrandi quodam erecto, amotoque saxo abditissimæ ostium speluncæ repertum est. Quapropter eiusdem speluncæ os, quod ante omnino latebat, ingressi, per subterraneos illos, reconditosque ambitus deambulando tandem ad magnum quoddam palatium deuenere, columnis marmoreis exædificatum, argento auroque obductum: in cuius conspectu mensa erat, sceptrumque aureum vnà cum aurea pariter corona, quod nimirum sepulchrum quodam fuit gloriosissimi Dauidis Israelitarum Regis. Ad sinistram aliud pariter sapientissimi Regis Salomonis extabat, ac omnium itidem aliorum selecta ibi Regum sepulchra cernebantur, qui è nobilissima stirpe Iudæorum progeniti honorifice isthic humati iacebant. Aderant ibidem & nonnullæ arcæ diligenter clausæ, in quibus quid seruandum contineretur, nemo nouit. Hæc omnia citatus refert Beniamin ex relatione Abrahami cuiusdam Pharisæi, qui Constantinopolitani potissimum Patriarchæ iussu, duos illos viros, ad singula hæc diligenter exploranda, allocutus fuerat.

Descriptio sepulchrorum Patriarcharũ in Valle Hebron.

Cœmeterij Patriarcharũ in valle Hebron amplitudo.

Sepulchrum Dauidis Regis.

Sepulchrum Salomonis, & aliorum Regum Israel.

32 Porrò hanc a nobis prolixioribus verbis recitatam de augustissimis Regum sepulchris narrationẽ Constantinus L'empereur in suis ibidem notis veluti commentitiam, ac prorsus fabulosam reijcit. Ait enim thesauros in Tẽplo recõditos olim fuisse. Idcirco enim Machab. 2. c. 3. legitur, Simeonem ad Apollonium thesauros eidem indicaturum abijsse, Heliodorumque tunc euocasse, qui omnia sacrilega manu inde quantocyus abriperet, & ad Seleucum regem sacris inhiantem pecunijs deferret, licet vir ille sacrilegus manifesta diuini numinis vi ab incœpti proposito resilire postmodum coactus fuerit.

Thesauri in Templo Hierosol. reconditi. Machab. 2. & 3.

33 Illud item, quod ibi legitur, Hircanum è Dauidis potissimum sepulchro, cum aliunde non suppeteret, ingentem pecuniam congessisse, quam in proprios deinde vsus verteret, vt Iosephus lib. 1. c. 2. enarrat: *Nec dubium*, inquit, *quin si alicubi in spelunca sceptrum, mensaque aurea, & corona aurea, aurum & argentum fuisset, Dauidis sepulchrum ingressus non fuisset.* Insuper de vrnis, vel certe speluncæ arcis, quas descripsimus, & de pretiosis ibidem asseruatis, aurea videlicet mensa, & corona, auro insuper & argento, quibus sepulchrale palatium, vt ipse ait, eandem intra speluncam contegebatur, nihil prorsus ex his omnibus, quod fide dignum sit, pronunciat.

Hircanus thesaurum e sepulchro Dauidis accepit. Ioseph. lib. 1. c. 2.

34 Verum Constantinus hac in re quam maxime hallucinatur, & historicæ auctoritati detrahendo, grauissimam ipsimet Beniamino iniuriam facit, dum relationẽ ab eodem excerptã vt futilem, mendacemque perstringit, & mordicus aculeatis verbis exagitare non dubitat. Haud hic tamen silentio prætereundum est, vt veritas magis ex iam assertis lectori pateat, sepulchralem hanc cryptam a Zuallardo in fine libri 4. descriptam fuisse; sed & ad rem nostrã Fr. Bernardinus Amicus eandem a se omni adhibito studio inspectam lib. de ædificijs Terræ sanctæ cap. 46. delineauit. Qui præstantissimum, admirandumque hoc opus inter cætera terrarum Orbis miracula iure optimo referendum censet: idemque prorsus iudicium proferet æquissimus quis-

Zuallardus lib. 4. hist.

Eee

quiſque rerum arbiter, qui exactam eiuſdem deſcriptionem, & ichnographiam literis expreſſam, oculis perluſtrare voluerit. Quod vero ad theſauros immenſos proculdubio ibidem reconditos, & ad illud pariter aurum intra terræ viſcera, vnà cum Regum tumulis conſepultum attinet; id notiſſimum vtiq; eſt ex antiquiſſimo gentium more, vt ſupra diximus, ipſoſmet barbaros vnà cum Regum cadaueribus opes munifica interdum manu cõdidiſſe. Et Epiphanius, ac Dorotheus ſcriptores probatiſſimi alioqui, ac omni fide digni, Æthiopicum ibidem à Salomone aurum reconditum fuiſſe ſcribunt. Quo deinde ex loco ingentes iſtos theſauros Hircanus proculdubio depredandi auidiſſimus abſtulit, cum fama de auro atque argento illic abſcondito veluti conſtans apud omnes iam ſatis inualuiſſe videretur. Demum quæ hactenus enarrauimus, probatiſſima quoque Epiphanij, Chronici Alexandrini, aliorumque auctoritate comprobari queunt. Sed hæc ſtudioſo lectori ſatis ſint, dum nos interim ſecundo huic libro finem imponimus, vt ad reliqua ſubinde perluſtranda Vrbis Cœmeteria progrediamur.

Theſauros vna cum Regum corporibus ſepeliendi mos antiquus.

S. Epiphanius Dorotheus.

RO-

ROMA SVBTERRANEA
SIVE
DE SACRIS ROMAE COEMETERIIS
LIBER TERTIVS.

VT cœptum iam ſacræ peregrinationis iter, Deo votis feliciter annuente, proſequamur, ad reliqua nunc religioſæ antiquitatis monimenta properantibus, & Cœmeteria, quæ citra Tyberim ſita ſunt, perluſtraturis, à Trigemina porta cæterarum omnium antiquiſſima initium deſumendum eſt. Et congrue quidem hinc tertius Subterraneæ Romæ Liber exordium auſpicatur; pari quippe Porta hæc triumpho ab Apoſtolo Paulo, ac Triumphalis à Petro nobilitatur. Inde enim inuictus Chriſti pugil Apoſtolus beatiſſimus, martyrij laurea coronandus in arenam proceſſit, & ſepulcri locum, quod totius nunc Orbis veneratione ſuſpicitur, non longe ab eadem Porta conſecutus eſt. Quapropter iure merito Porta hæc, & Via toto terrarum Orbe celeberrima extitit, ob martyrium videlicet, ac ſepulcrum Apoſtoli, & adeo innotuit, vt Caius ille antiquus Theologus, dum Romæ olim cum Proclo hæretico pro fide altercaretur, Oſtienſis Portæ huius, ac Viæ gloriam adumbraſſe, & velut digito demonſtraſſe viſus ſit: *Apoſtolorum trophæa,* inquit, *perſpicue poſſum oſtendere; nam ſi lubet in Vaticanum proficiſci, aut in viam, quæ Oſtienſis dicitur, te conferre, trophæa eorum, qui iſtam Eccleſiam ſuo ſermone & virtute ſtabiliuerunt, inuenies*. Ab hac igitur Porta, vnde Paulo properanti ad martyrium via ad cælum patuit, aditus nobis ad ſacra Cœmeteria, quæ eadem Via ſita ſunt, perſcrutanda aperitur.

CAPVT I.

De Porta, & Via Ostiensi, ac de his, quæ olim memoratu digna ibidem conspiciebantur.

Porta Trigemina.

TRIGEMINA quidem Porta, quæ inter cæteras Vrbis antiquitate celebris extitit à Tergeminis Horatijs fratribus, qui inde cum Tergeminis quondam Albanis Curiatijs pro publicæ rei, ac patriæ libertate dimicaturi in aciem prodiere, hoc merito vocabulum sortita est. Hæc autem inter Auentinum collem, ac Tyberim fluuiũ sita olim erat, eo prorsus loco, vbi nunc Salinarum officinæ extant, temporis vero interlapsu, Auentino intra Vrbis pomœrium recluso sub Imperatore Claudio, ad eiusdem itidem radices, vbi interiacens Testacei collis planities panditur, eandem quoque transferri portam contigit: quæ demum à Belisario nouis extructis mœnibus, ibi cõstituta est, vbi in præsens cernitur. Eadem & Ostiensis, quod ad Ostia Tyberina duceret, ab Ammiano Marcellino, Procopio, & alijs nuncupatur. Nostris vero temporibus vulgo Porta S. Pauli ab eius proxima Basilica appellatur: quod item nomen multis abhinc seculis obtinuisse Bibliothecarius testatur, qui in Vigilij Papæ gestis de Totila Vrbem ingrediente sermonem instituens, hæc ait: *Die autem tertiadecima introiuit ciuitatem Romanam Indict. xv. per Portam S. Pauli.*

Porta Ostiensis.

Ammianus Marcellinus.

Porta S. Pauli.

Bibliot. in Vigilio Papa.

2 Ex antiquis vero scriptoribus quamplures Romanæ huius portæ meminerũt, & præ alijs Iul. Frontinus libro de vrbanis Aquæductibus; vbi de aqua, quæ Appia dicitur, verba faciens: *Ductus eius*, inquit, *habet longitudinem à capite vsque ad salinas, qui locus est ad Portam Trigeminam, passuum vndecim millium.* Liuius quoque de Porticu ab Ædilibus ibidem extructa loquens, *Ædiles extra Portam Trigeminam & Auentinum, Porticum strauisse* affirmat. Et infra: *Æditas insignis eo anno fuit M. Æmilij Lepidi, & L. Æmilij Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. Porticum vnam extra Portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto.* Et de alia item Porticu à M. Tuccio, & P. Iunio Ædilibus Curulibus erecta: *Iudicia*, inquit, *in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos Ædilibus Curulibus M. Tuccio & P. Iunio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in Cella Iouis, supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata & ijsdem Porticum extra Portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.* Hæc Liuius.

Iul. Front. l. 1. de vrbanis aquæductibus

Liu. Dec. 4. lib. 5.

Porticus a Porta Trigemina ad Auẽtinum.

3 Porro Via, quam ab hac potissimum Porta quis egrediens iter facturus obit, Ostiensis dicitur, nec quidem illa ad longum nimis spatium protenditur, cum ad Tyberina duntaxat Ostia se extendat. In hac ex iam citatis Liuij auctoritatibus, celebrem quondam Porticum, & Emporium pariter iuxta Tyberim fuisse colligimus. Lignarios item Fabros ibidem extitisse comperimus; ob Ilerni fortasse Luci propinquitatem: Ilernus enim lucus eandem prope Viam ab antiquarum rerum scriptoribus recensetur. De quo sic Ouidius:

Porticus, & Emporium.

Lucus Ilernus.

Adiacet antiquus Tyberinæ lucus Ilerni,
Pontifices illuc nunc quoq; sacra ferunt.

Ouid. Fast. l. 6.

4 Eandem quoque iuxta Portam spelunca quondam Caci suspiciebatur, eodem Frontino teste loco supra citato: *Cacus*, inquit, *habitauit locum, vbi salinę nomen, & Trigemina Porta, &c.* Eandem Virgilius 8. Æneid. his plane carminibus describit.

Spelunca Caci.

Front. lib. de Vrbanis aquæduct.

Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex præcisis vndique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
Dirarũ nidis domus opportuna volucrum.
Hanc vt prona iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis

Virgil. 8. Æneid.

Auul-

Auulsam soluit radicibus; inde repente
Impulit impulsu, quo maximus insonat æther.
Dissultant ripæ, refluitq; exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & vmbrosæ penitus patuere cauernæ.

Plinius. Porro extra eandem a nobis hactenus memoratam Vrbis Portam, à Romano populo statuam Minutio Augurino erectam fuisse Plinius scribit, eo quod ille ad assem panis pretium redegerit.

Figlinæ. *Mons Testaceus.* 5 Figlinæ pariter iuxta Tyberim extabant; quod rem probe consideranti Testaceus ipse mons in ipsamet loci planicie ex vastissima vasorum fictilium massa congestus, apertissime oculis intuentium contestatur. Figuli enim circa loci eiusdem ambitum demorantes, quæuis testarum fragmenta in eum proijcere locum consueuerant. Ibi itidem antiquitus religiose Veneris Murciæ, vel Myrtheæ Fanum colebatur, quod Varro inter figulos fuisse ait. Sextus quoque Pompeius verb. Murcia Deorum, & Publ. Victor reg. XI. idem asserunt, Fanum videlicet sub Auentino monte, & in reg. XI. extitisse. Aliud quoddam insuper gentilitiæ superstitionis Fanum ibidem adnumerabatur 2. ab Vrbe milliario cum præcelsa pariter arbore, quam vnà cum Fano ipso atque ara S. Felix, qui illuc pro Christo capite plectendus ab impijs ductus fuerat, solo vocis imperio, diuina virtute radicitus diruit, ac euertit, vt nos infra narrabimus. Prope Trigeminam Portam Herculis quoque Victoris, seu Oliuarij Templum, eodem Publio teste, patebat.

Fanum Veneris Myrtheæ. *Varro lib. 4. de lingua lat.* *Sextus Pompeius verb. Murcia.* *Publius Vict. region. xi.*

Sepulchrum Cestij. 6 Celebris insuper illa & quidem integra ad hæc vsque tempora non absque admiratione ad Ostiensem portam, Cestij Septemuiri Epulonum Pyramis, saxis vtique ingentibus quadratis ac candidis extructa subsistit, quæ demum ipsa intra Vrbis mœnia, vt videre est, a Belisario inclusa fuit. Quam quidem trecentum & triginta dierum spatio extructam fuisse legimus, vt ex eiusdem inscriptione conijcitur, his quidem verbis concepta:

OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO
DIEBVS CCCXXX.
ARBITRATV POMPEII P. F.
CLOMELÆ HÆREDIT.
ET P. OST. LO.

Hæc autem quamuis C. Cestij in prænotato inscriptionis lapide nomen præseferat; ita enim ibi legitur:

C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO
PV. IV. PL. VII. EPVLONVM.

Commune tamen reliquorum omnium Epulonum sepulchrum fuisse creditur. Qui quidem Epulones sacerdotes quondam epulis, ludis, ac sacrificijs epularibus præfecti erant. *Nam epulas*, inquit Sex. Ver. *Epulones indicendi Ioui, cæterisque Dijs potestatem habebant*. Eorumdem insuper ex Blondo peculiare munus illud erat, curare videlicet, vt eiuscemodi epulæ ab aliquo ipsis testamenti tabulis decretæ, operi demandarentur. Si forte enim quandoque legatarij id præstare diu neglexissent, eorundem bona, ac iura pariter collegio Epulonum ex legum præscripto cedebant. Hi sub ipsis Romanæ reipublicæ primordijs, anno scilicet ab Vrbe condita 558. cum tres tantum deligerentur, & Tullio teste de Orat. ac Liuio Decad. 4. Epulones Triumuiri dicebantur. Hi pariter prætextæ togæ deferendæ, vt & cæteri Pontifices, priuilegio gaudebant. Quare quosdam ex his eundem apud Liuium nonnunquam Triumuiros appellatos legimus, & præsertim P. Manlium eadem Decad. lib. 10. hi autem postmodum ad septenarium aucti numerum, Septemuiri Epulones nuncupati sunt. De quibus Gellius lib. 1. c. x. isthæc: *Item cuius pater Flamen aut Augur, aut Quindecimuir sacris faciundis, aut qui septemuir Epulonum, aut Saliui est*. Et Lucanus lib. 1.

Epulones qui ac quales olim dicerētur? *Sextus Ver.* *Blondus l. 2. Romanorum triumphorū* *Tullius l. 3. de orat. Liuius decad. 4. lib. 3.* *Gellius lib. 1. cap. x.*

Septemuirque epulis festis, Titijq; sodales. *Lucanus l. 1*

Descriptio Pyramidis seu sepulchri Cestij. 7 In hanc vero, quam modo describimus, Pyramidem ad singula acute perscrutanda ingressus Bosius, satis amplum in ea cubiculum contemplatus est: in cuius tholo, qui gypso egregie delinitus erat, eiusdem olim Cestij effigiem extitisse ex ipso loci adspectu probe coniecit: in singulis autem ipsius tholi angulis famas (vt dicunt) mira arte, studiosaque pictorum manu, vt peritorum sane iudicium ferebat, elaboratas, haud satis mirari non potuit. At quidam aurum forte eodem loco vna cum Cestij corpore sepultum latere arbitrati, inuiso inhiantes thesauro pulcherrimum

mum eundem tholum violenta manu perfringere conati sunt, sed frustra ob materiei soliditatem, ex qua compactus erat, quod proposuerant, perficere valuerunt: cum igitur antiquissimam ibi imaginem deuastassent, re omnino infecta, suaque spe omnino frustrati abiere.

8 In hac item Via, & extra eandem Trigeminam Portam pauperes olim stipem a prætereuntibus petere ethnicorum tempore consueuerant, ipso auctore Plinio lib. 34. c. 5. vbi hæc ait: *Item P. Minutio Præfecto annonæ extra portam Trigeminam, vnciaria stipe collata &c.* Et Plautus *Capitiu.* inquit:

Pauperes Via Ostiensi stipē olim postulabant.

Plinius l. 34. cap. 5.

Plautus Captiuis.

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eueniat, nonnullum periculum est.

Verum cum beata postea Christianorum tempora orbi illuxere, & Vrbs sanæ, illibatæque fidei, ac Christi iugo colla subiecit, potiori titulo, & maiori quidem numero, Via hæc mendicantium ac pauperum cateruis teri frequentius cœpit; eo maxime, quod cum apud eandem sacrum beatissimi Apostoli Pauli corpus deponi contigit, stipem a frequentissimo Christianorum cœtu, qui iugiter idem sepulchrum deuote adibant, suppliciter efflagitare consueuerant.

9 Extra hanc Portam Apostoli beatissimi educti sunt ad martyrium, vt traditio ipsa, Baronio in suis Annalibus teste, comprobare videtur, cuius hic verba repetenda nobis sunt: *Habet insuper*, inquit ille, *traditio potius quam certa assertione antiquorum scriptorum veritas confirmata (nam quæ de his legitur, à quibusdam Dionysij Areopagitæ nomine edita scriptio non probatur) ipsos Apostolos supplicium mortis subituros è carcere simul eductos, extra portā Trigeminam perductos esse. More siquidem maiorum id actum fuisse videtur: nam reos extra Vrbem percuti solitos in Martyrologio Romano notauimus. Cur autem extra illam potius portam, ad subeundum supplicium ducti sint, quid certi affirmare possimus, nihil est, nisi quod coniectura tenuibus quibusdam rimulis monstrat. Certum est enim extra portam Trigeminam, quæ & Ostiensis dicitur, agere consueuisse mendicos, vilesque personas, illicque eosdem accipere stipem, quod quidem, &c.* Et paulo infra de mendicis loquens: *In Vaticanum postea horum sedem fuisse translatam Ammianus annuere videtur, dum ait, Accitos à Vaticano quosdam egentes opibus ditauerat magnis. Sic dicens de Lampadio Vrbis Præfecto, qui pecuniam, quam alij expendere consueuerant in publicorum munerum editionem, ipse in pauperes erogasset.* Hæc in Ostiensis viæ commendationem Baronius.

Extra portam Trigeminam Apostoli ducti ad martirium.

Baron. t. 1. An. 69. n. 9.

10 In ea itidem Solonio in agro Pomonal extitisse Cicero ad Atticum scribens testatur: & Sex. Pompeius Ver. Pomonal, dicens: *Pomonal est in agro Solonio, Via Ostiensi ad duodecimum lapidem, diuerticulo milliario octauo.* Duodecimo item ab Vrbe lapide Ostiensis ciuitas, ab Anco Martio Romanorum Rege quondam exædificata fuit; ibidemque Ioui Feretrio Templum extructum fuisse testatur Liuius Decad. 1. sic inquiens: *In ore Tyberis Ostia Vrbs condita, salinæ circa factæ; egregieque rebus bello gestis, ædes Ioui Feretrio amplificata.* Hic Tyberini pariter Idoli domum scriptores extitisse asserunt, de quo hæc Virgil Æneid. lib. 8.

Pomonal.

Cicero ad Atticum

Sextus Pompeius verb. Pomanal.

Ostia ciuitas.

Templum Iouis Feretrij.

Liuius decad. 1. l. 1.

Idolum Tyberinum.

Virg. Aeneid. lib. 6.

Cæruleus Tyberis cælo gratissimus amnis,
Hæc mihi magna domus, celsis caput vrbibus exit.

Quod item describit Ouidius Fastorum lib. 4.

Ouid. Fast. l. 4.

Fluminis ad flexum veniunt Tyberina priores
Atria dixerunt, vnde sinister abit.

Huc quoque post diutinam nauigationem Æneam appulisse Rutilius Itiner. l. 1. affirmat, his quidem carminibus.

Appulsus Æneæ in Italiam.

Iulius Itiner. lib. 1.

Tum demum ad naues gradior, qua fronte bicorni
Diuiduus Tyberis dexteriora secat,
Læuus inaccessis fluuius vitatur arenis
Hospitis Æneæ gloria sola manet.

11 Apud Ostiensem insuper ciuitatem illud quondam prodigium accidit, vt historiæ perhibent, Turritæ videlicet Cybelis simulachri, quod occulta dæmonum opera e naui, qua tunc è Phrygia Romam aduehebatur, nullo prorsus conatu, aut arte a quoquam extrahi potuit, nisi a Claudia Vestali Virgine, quod totum egregie quidem Ouidius Fastorum l. 4. hunc in modum enarrat:

Simulacrum Cybelis.

Ouid. l. 6. Fast. 4.

Ostia contigerat, qua se Tyberinus in altum
Diuidit, & campo liberiore natat.

Omnis

Omnis eques, mixtaque grauis cum plebe senatus
Obuius ad Thusci fluminis ora venit.
Procedunt pariter matres, natique virique
Quæque colunt sanctos virginitate focos.
Sedula fune viri contento brachia laxant;
Vix subit aduersus hospita nauis aquas.
Sicca diu fuerat tellus: sitis vsserat herbas,
Sedit limoso pressa carina vado.
Quisquis adest operi, plusquam pro parte laborat,
Adiuuat & fortes voce sonante manus.
Illa velut medio stabilis sedet insula ponto,
Attoniti monstro stantque pauentque viri.
Claudia Quinta genus clausa referebat ab alto,
Nec facies impar nobilitate fuit.

Et infra:

Dixit, & exiguo funem conamine traxit,
Mira (sed in scena testificata loquor)
Mota Dea est, sequiturque ducem, laudatque sequendo
Index lætitiæ fertur ad astra sonus.

Liuius autem in suis historiarum paginis id Publio Cornelio adscribit: *Publius Cornelius*, inquit ille, *cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire iussus; isque cum de naue acciperet, & in terram elatam, traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores, inter quas vnius Claudiæ Quintæ insigne est nomen, accepere: cui dubia, vt traditur, ante fama, clariorem ad posteros iam religioso ministerio pudicitiam fecit.*

Liu. Decad. 3. l. 9.

12 Hanc demum Ostiensem ciuitatem frequenti historiarum præconio satis celebrem Gregorius Quartus iam pene collapsam, ac dirutam restituit, murisque aduersus barbarorum impetus, atque incursiones validissimis, Bibliothecario teste, communiuit, qui & Nicolaum Primum Romanum item Pontificem, eandem turribus ac nouis extructionibus, munitionibusque instaurasse pronunciat. Ecclesia vero haud impari honorum cumulo, ac dignitatis titulo, quam Portuensis, aucta gaudere promeruit; quippe quæ primaria Cardinalium Episcoporum Sedes Romanorum Pontificum decreto constituta est: cuius potissimum Episcopo, à quo Summus deinde Pontifex consecratur, sanctus Marcus Papa, vt pallio quoque vteretur, singulari priuilegio indulsit, sed sane ipsamet Portuensi via illustrior hæc Ostiensis redditur, triumphali videlicet Apostoli Pauli martyrio consecrata, sacrisque tot Cœmeterijs ibidem existentibus mirum in modum aucta pariter ac nobilitata; de quibus hic modo à nobis ex ordine singillatim enarrandum est.

Ostia instaurata.

Bibliot. in Greg. 4.

Priuilegium ac prerogatiua Episcopi Ostiensis.

CAP. II.

De loco martyrij, ac sepulchro Beatissimi Pauli Apostoli, & de antiquo Lucinæ Cœmeterio.

Cum apud Romanos in more olim positũ esset, quod iam supra exposuimus, vt in reos, sontesque viros gladio extra Vrbis mœnia ex legum præscripto animaduerteretur: hanc certe ob causam beatissimos Apostolos Petrum, & Paulum mortis sententiam subituros, Trigeminam extra Portam, vt nonnulli asserunt, deductos pariter fuisse traditio est; haud tamen ambo vno, eodemque loco, supplicio affecti sunt: ab his enim, qui eosdem ad patibulum ducebant, mutato subinde animi consilio, seiuncti ab inuicem fuere: locus autem in quo id præstitum est, ad hanc vsque diem Ostiensi via, haud longe ab eiusdem beatissimi Apostoli basilica visitur. Mutua igitur ibidem prius salutatione, in osculo sancto Christianorum more, impartita, vterque ad martyrij coronam festiuus atque exultans, ad locum neci destinatum deducitur. Petrus quidem Apostolus in Ianiculum, vt aliqui affirmant, vel quod probabilius arridet, vt iam præmisimus, in Vaticanum. Paulus vero ad Aquas Saluias à Satel-

Mos Romanorum sontes extra Vrbem plectendi.

Locus vbi Apostoli ad martyriũ pergentes seiuncti sunt.

Petrus in Ianiculum ductus.

Paulus ad Aquas Saluias

Satellitibus rapitur. Quæ vero inter eundum contigerint, in eiusdem actis, quæ Lini nomine inscribuntur, magna quidem ex parte ad viuum expressa recitantur: & hæc eadem ad Ostiensem, de qua modo agimus, illustrandam viam hic recensere nobis haud pigebit.

2 Paulus itaque, cum ad martyrij locum pergeret, innumeris populorum turmis comitantibus, vbi ad portam Vrbis ventum est, præcipuæ nobilitatis matronam, Plautillam nomine, obuiam habuit, quam cum flentem, ac eiulantem sui causa vidisset Apostolus, ab ea velum, quo feriendus gladio, oculos, vti mos erat, obduceret, instanter petijt; Iudæos autem fascia eorum, qui capite plectendi essent, velare consueuisse Iosephus testatur lib. de Bello Iud. quod illa vltro postulanti liberaliter præstitit, ipsummet, vt erat pollicitus, sacro insignitum, nobilitatumque contactu postmodum receptura, quod præclarissimæ fæminæ ab eodem Apostolo diuinitus apparente præstitum est. Hoc autem velum, cuius mentio incurrit, illud merito esse creditur, quod Constantia Augusta tota animi contentione a S. Gregorio Pontifice efflagitauit: qui quidem sanctissimus Pontifex haud petenti id concedi posse, eo quod vnà cum ipsiusmet Apostoli corpore clausum sepulchro asseruaretur; illudque reserare proculdubio temeritati adscribendum foret, redditis ad eam epistolis, se excusando respondit.

Plautilla matrona Paulo ad martyriũ eunti obuia.

Ab ea velum obuelandi oculos petit.

Iosephus de bello Iudaic. l. 6. 7. c. 14.

Et accipit.

Eidem illud Apostolus post mortem restituit.

3 Ille autem locus iuxta Ostiensem portam, vbi isthæc peracta sunt, huius rei gratia nobili ab antiquis erecto monumento consecratus est. Cum igitur beatissimus Christi Apostolus ceruicem mox daturus ad locum properaret, tres numero milites ex his, qui ex Imperatoris vulgo apparitoribus dicebantur, eodem adhortante, fidem Christi suscepere, Longinus scilicet, Acestus, & Megistus, qui & constanter postmodum sub eodem Nerone martyrium die 2. Iulij subiere. Ad locum tandem Apostolus supplicio destinatum, tertio ab Vrbe lapide, qui dicitur ad Aquas Saluias, & alio nomine ad Guttam iugiter manantem adductus, de quibus infra, ibi primum humillimis omnipotenti Deo oblatis precibus, alacri, libentique animo inuictus Christi athleta haud iugulandus, sed consecrandus & laureandus iugulum præbuit: verum cum interim impia carnificis manu sacrum caput obtruncaretur, non tam fluenta sanguinis sectis è venis, quam candidissimi lactis riuuli vberrime defluxerunt.

Locus decollationis S. Pauli.

Lac ex abscissa Pauli ceruice fluit.

4 Portentum autem adeo mirum, non ex memoratis duntaxat Apostolici martyrij Actis, verum & complurium scriptorum auctoritate comprobatur. Ambrosius enim in suis sermonibus de re tam celebri locutus, isthæc habet: *De Pauli vero ceruice cum eam persecutor gladio percussisset, dicitur fluxisse lactis magis vnda quam sanguinis*: Et idem infra: *Quid enim mirum, si abundat lacte nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad Cor. 1. 2. ait; Lac vobis potum dedi, non escam.* Et infra denuo: *De ceruice ergo Apostoli pro sanguine lac manauit.* Et Chrysostomus orat. in Apostolorum laudem: *Qualis locus tuum Paule sanguinem excepit, qui lacteus apparuit in eius veste, qui te percussit; qui quidem sanguis barbaricum illius animum reddens melle dulciorem, vt ipse vnà cum socijs ad fidem traduceretur, ita effecit.*

Ambrosius ser. 68.

Item Ambros.

Chrysost. orat. de Apostol. Petro & Paulo

5 In ipso autem martyrij loco tres adhuc perexigui iugiter fontes melliflui saporis emanant, qui tunc primum erupisse dicuntur, cum sacrum Apostoli caput iam præcisum ter saltu prosilijt. Horum primus cæteris dulcior, saporem lactis aliqua ex parte haurientibus præsefert: reliqui fontes, etsi haud longe a primo distent, non tamen eundem omnino haurientium palato saporem exhibent; ob eam nimirum, vt omnes inquiunt, rationem, quod abscisso è capite lac venę purissimum primo fluxu, subinde sanguinem effuderint. Qui quidem locus Trium Fontium vulgo nuncupatus, frequenti Christianorum concursu ac veneratione colitur: & demum eundem præ vetustate collabentem Petrus Cardinalis Aldobrandinus, Clementis VIII. nepos, nostra hac ætate instaurauit, ac decenter, & munifice, vt par erat, exornauit. Verum vt loco, qui apud Christianos præcipua veneratione colitur, & perenni aquæ manantis iugiter miraculo, hoc est, trium exuberantium fontium monimento illustratur, hic titulum deuotionis ergo inscribamus, carmina hæc Marthæ Partheno-

Tres Fontes.

Locus trium Fontium.

theno-

thenopensis Virginis manu, quam supra laudauimus, exarata postremo loco sacris hisce fontibus insculpimus:

Aurea dum sæuus præcidit guttura lictor,
Mortua vox Iesum ter geminata sonat.
Extincto manant viui de corpore fontes,
Lucrum cui mors, cui viuere Christus erat.
Dum Christo fudit lactis pro sanguine riuos,
Ad superos Paulo lactea facta via est.

6 Adhuc marmorea quædam columna ferro vndique circumsepta ibidem asseruatur, supra quam beatissimum eundem Christi Apostolum capite obtruncatum fuisse pia apud fideles traditio viget. Quod vero hic martyrij locus exstiterit, aperte satis ex S. Gregorij Papæ Registro comprobatur, vbi ipsummet prædium ad Aquas Saluias nuncupatum, ab eodem Pontifice Basilicæ S. Pauli dono attributum his quidem verbis legitur: *Valde incongruum, ac esse durissimum videretur, vt illa ei specialiter possessio non seruiret, in qua palmam sumens martyrij, capite est truncatus, vt viueret; vtile iudicauimus eandem massam, quæ Aquas Saluias nuncupatur &c. cum Christi gratia luminaribus deputare.*

Columna marmorea S. Pauli.

Greg. Registr. lib. 12. c. 9.

7 Demum Beati Apostoli corpus à Lucina clarissima fœmina, quæ senatorij erat generis, & Apostolorum discipula, inde sublatum, in ipsiusmet prædio Via Ostiensi dignissimo, vt decebat, tumulo depositum fuit. Quod sacrum quidem sepulchrum haud minori veneratione a Christi fidelibus habitum iugiter fuisse nouimus, quam ipsummet beatissimi Apostoli Petri in Vaticano; vtrumque enim Christiani e remotissimis terræ finibus in Vrbem peregrinationis gratia confluentes, pari deuotionis obsequio adire consueuerunt. Inde vsitata frequenter illa loquendi formula Apostolorũ Limina iam olim appellata sunt, quod & nostris quoq; hisce temporibus ab Episcopis, Apostolorum Limina certo, statutoque tempore adeuntibus omnino seruari compertum est. Quinimmo & dum ipsa persecutorum rabies acrius desæuiret, nullo vnquam terrore ac metu præpediti, Apostolicum hoc sepulchrum inuicti Christianæ fidei sectatores pie, deuoteque adibant. Quapropter Tranquillinus ille sanctorum Marci, & Marcelliani parens, dum ad idem sepulchrum oraret, sub impio Imperatore Diocletiano martyrio coronatus legitur. Quod hunc in modum in Romano Martyrologio pridie Non. Iulij describitur: *Romæ S. Tranquillini Martyris &c. Is cum ad Confessionem B. Pauli die octaua Apostolorum oraret, sub Diocletiano Imperatore a paganis tentus, & lapidatus martyrium consummauit.* Iam verò eorundem sanctorum Apostolorum trophæa conspicua fuisse longe ante hæc tempora, ac fidelium venerationi patentia iam alibi satis comprobatum est, cum de Caij vetustissimi Theologi disputatione contra Proclum habita meminimus, quæ profecto sub Zephyrino Pontifice, & Seuero Imperatore contigit.

S. Lucina Matrona.

Sepulchrum S. Pauli.

Limina Apostolorum.

Martyrolog. Rom. prid. Non. Iul.

Trophæa Apostolorũ.

8 Haud semper tamen sacrum beatissimi eiusdem Apostoli corpus eodem loco perstitit; nam aliquandiu, vt ipsæ historiæ perhibent, vnà cum Petri Apostolorum Principis corpore Via Appia ad Catacumbas delituit, vt nos quoque suo loco narrabimus, quousque Lucinæ, alterius videlicet huius nominis matronæ, precibus sanctissimus Pontifex Cornelius illud inde sublatum, in suum pristinum locum honorifice transtulit, Anastasio teste in ipsius Cornelij gestis, his plane verbis: *Hic temporibus suis rogatus à quadam matrona Lucina, corpora Apostolorum Petri & Pauli de Catacumbis leuauit noctu. Primum quidem corpus beatissimi Pauli beata Lucina posuit in prædio suo Via Ostiensi, ad latus, vbi decollatus est, &c.*

Corpora Apostolorum in Catacumbis.

Lucina Matrona.

Anastas. in Corn. Papa.

9 Alteram hanc insignem eiusdem nominis Lucinam diximus, neque enim vna ac eadem esse potuit cum illa, quæ primo sacrum illud corpus sepulturæ commendauit, cum ab Apostolorum martyrio vsque ad Cornelij Pontificatum ducentos circiter annos interlapsos fuisse, ex diligenti numerorum supputatione exploratum reddatur. Hanc tamen præclarissimę prosapię fœminã ex prima illa oriundam, eique iure prædiũ illud hæreditario obuenisse credimus. Quapropter cum illa tam nobili thesauro, suo olim in agro defosso, diutius carere nollet, pristinum in locum sacrum corporis pignus reducendum summo studio curauit, & Cœmeterium insuper ibidem ab ea extructum ad alio-

Plures eodem nomine Lucinæ.

Cœmeterii Lucinæ vbinam situm fit?

rum Martyrum ſepulturam, munifica matronæ ſanctiſſimæ pietas, atque ipſa pariter ratio ſuadet: niſi quis forte aſſerat, Lucinam videlicet, quæ tot præceſſit annis, eidem Cœmeterio initium dediſſe, eidemque nouiſſimam ab hac poſtea manum fuiſſe impoſitam. Verum vtcumque ſe res habeat, certe celeberrimum ſub Lucinæ nomine Cœmeterium ibidem exiſtere haud ab vllo in dubium reuocari poteſt: præcipua autem eiuſdem pars, quæ beati Apoſtoli corpus continet, magnificentiſſimæ Eccleſiæ ambitu à Conſtantino poſtmodum Imperatore in Apoſtoli honorem erectæ concluſa eſt, & ad ſiniſtram adhuc apſidis partem haud longe ab ipſo odeo in eiuſdem Eccleſiæ pauimento pars quædam teſſellato quidem opere, ac vermiculato exornata conſpicitur, vbi quoddam olim in honorem B. Lucinæ erectum altare, huiuſmodi inſcriptione appoſita, extabat.

SVB HOC PAVIMENTO TESSELLATO
EST COEMETERIVM S. LVCINÆ
MATRONÆ,
IN QVO PLVRIMA SANCTORVM
MARTYRVM CORPORA
REQVIESCVNT.

Cuius exemplar hac noſtra quoque ætate veluti nobile, ac recolendum ſacræ antiquitatis monumentum ibidem legitur.

10 Ad Cœmeterium autem, de quo modo agimus, non multis abhinc annis ab oratorio S. Iuliani aditus patebat; quod in media tranſuerſæ alæ parte, è conſpectu apſidis, immò in ipſomet Confeſſionis loco ſitum erat, ad quod per aliquot gradus deſcendebatur; ſed ipſo oratorio iam penitus diruto; & dum cella media Sixti Quinti deinde iuſſu inſtauraretur, obſerato aditu adire volentibus imperuium omninò redditum eſt.

Aditus ad Cœmeteriũ Lucinę.

11 Nobiliſſimi huius Cœmeterij gloriam inſcriptiones quamplurimæ, quæ in Eccleſiæ pauimento viſuntur, ex eodem proculdubio Cœmeterio erutæ tacite loquuntur. Vna autem ex his, lapide duas in partes diuiſo, atque ex parte quidem mutilo, in cella adhuc media, haud longe ab aræ maximæ gradibus conſpicitur. Eſt autem huiuſmodi:

Inſcriptiones ſepulchrales in pauimẽto Baſilicę D. Pauli.

NOMINE DEI PATRIS OMNIPOT	S ЄT DOMINI NOSTRI IЄSV ☧ FIL
ANCTI PARACLETI EVSEBIVS INFA	OVAVIT CYMITERIV TOTV
OLVMNAS IN PORTICOS PICTVR	VAS IN RVINIS ERAT TOTAS
TV CVM TEGVLAS ET TABL	N ET ACVTOS ET MATERI
TOTA BALINEV MARMO	QVE MINVS ABVIT ET SCAMNA
TRAS SPECLARA ITEM INS	ERIORA MARMORAVIT PAL
LOSTRA INCINOS ET CLABES	O SVIT VT POTVIT VSQVED
SET IN SECVLO FECIT RELIQV	ABRICA QVANDO EXIVIT D
CVLOR EMISIT ALVMNIS SVI	CVNIA ET IPSI FABRICAVE
RVNT INTROITV AT MARTYRES	ODEST IN PVBLICV FVND
BRICABIT MESAS AT MARTYRES	O TAS FECIT AQVAM IN VALIN
PER MAGNANA FECIT AT CON	A CVBICVLV ET CANCELLV FEC
CAVSA FVRES FECIT CIAMVL	A LA FACENT ITEM SART
A SVSCEPIT SIGILLA INQVE IN POR	O SVIT COMPODIOLA

De Euſebio Baſilicæ D. Pauli inſtauratore.

12 At vero incompertum nobis eſt, quiſnam Euſebius hic fuerit, qui Cœmeterium, & ſancti Pauli Baſilicam inſtaurauit, cuius in digniſſima hac inſcriptione mentio peragitur verbis illis:

EVSEBIVS IN FA . . . .

quæ ſane verba hunc in modum interpretanda ducimus:

EVSEBIVS INDIGNVS FAMVLVS.

Porro ſi verba ad Euſebium Pontificem referamus, profecto recitata a nobis hactenus inſcriptio vetuſtiſſima eſſe comprobabitur: ſedit enim Euſebius anno Domini 309. Conſtantino Imperatore regnante, antequam optata Eccleſiæ pacis tranquillitas illuxiſſet. Nec

verò

vero absurdum fuerit asserere, ante Constantinianæ Basilicæ constructionem eodem in loco ædificium aliquod extitisse, supra ipsum videlicet Apostoli sepulchrum, adinstar Oratorij seu Ecclesiæ, exędificatum, quod idem præmemoratus Pontifex pro temporis opportunitate exornauerit; cum ibidem, & in Vaticano pariter conspicua quondam, vt iam diximus, amborum Christi Apostolorum sepulchra fuerint, Trophæa nimirum Apostolorum inter acerbiora persecutionum tempora celebri, vulgatoque titulo nuncupata.

Trophæa Apostolorũ.

13 Quis tamen Eusebius hic fuerit, haud vllum lectori negotium facessat: satis enim nobis interim est, ex eadem inscriptione legentibus palam fieri, Cœmeterium illic celebre, atque insigne antiquis temporibus extitisse, in quo cubicula picturis affabre, veluti in cæteris, exornata conspiciuntur. Ex marmorea insuper inscriptione, quam recitauimus, & ex illis præsertim verbis:

Celebre Via Ostiensi olim Cœmeteriũ.

INTROITV AD MARTYRES,

constare vltro videtur, quondam ibidem aditum ad Cœmeterium, vel saltem ad certum aliquem eiusdem Cœmeterij locum, qui ob Martyrum sepulchra insigniori cultu haberetur, patuisse. Cæteræ hic a nobis afferendæ in medium essent Cœmeteriales, quas nouimus, inscriptiones: verum sequenti capite easdem in vnum collectas lectori singillatim ob oculos proponendas duximus, vbi tum de Ecclesia, tum de inscriptionibus eiusdem pauimento insertis prolixius agemus.

CAP. III.

De Basilica S. Pauli supra Lucinæ Cœmeterium extructa. De martyribus ibidem conditis. De Cœmeterialibus sepulchrorum titulis, ac de marmoreis sarcophagis in eadem olim Basilica existentibus.

1 DE celeberrima Apostoli Pauli Basilica ab ipsomet Constantino Magno ad perenne Christianæ fidei ac religionis monimentum magnificentissime quondam extructa, atque vnà cum eiusdem Apostoli sepulchro ab eodem Augusto, condigno, vt par erat, cultu exornata, plura quidem a nobis, pro eiusdem Basilicæ dignitate, enarranda hic essent. Verum cum haud pauci luculenter hac de re scripserint, & noster præcipue Seueranus in sacris septem Ecclesiarum monumentis, quæ iam sæpe citauimus, prolixo sermone de singulis differuerit, & modo nostri argumenti sit propositum, non ipsas Ecclesias exacte, sed Cœmeteria duntaxat describere, satis vtique referre hic erit, quæ de eadem Anastasius Bibliothecarius in gestis B. Siluestri Papæ his quidem verbis enarrat: *Eodem tempore*, inquit ille, *Constantinus Augustus fecit Basilicam beato Paulo Apostolo ex suggestione Siluestri Episcopi: cuius corpus sanctum ita recondidit in ære, & conclusit, sicut beati Petri, & dona obtulit. Nam omnia vasa sacra aurea, vel argentea, vel ærea ita posuit, sicut in Basilica beati Petri Apostoli, & ita beati Pauli Apostoli Basilicam ornauit, sicut illam; sed & crucem auream super loculum B. Pauli Apostoli posuit pensantem libras centum quinquaginta.*

Basilica D. Pauli a Constantino excitata.

Biblioth. in gest. Silu.

2 Præ cæteris vero scriptoribus Procopius de Constantiniana B. Pauli Apostoli

ſtoli Baſilica ſatis aperte in hæc verba meminit: *Extat autem Pauli Apoſtoli templum Romanis procul à mœnibus ſtadijs decem, & quatuor, iuxta quod Tyberis fluit; vbi nullum patet munitum eſſe præſidium.* Porro quod ad huius gloriam Baſilicæ paucis adumbrãdam, ac ſummatim perſtringendam ſpectat, Baronius in ſuis ad Mart. Notis conſulendus eſt, qui iſthæc ad rei propoſitum de Baſilica a Conſtantino erecta inculcat: *Erexit idem Imperator Baſilicam S. Pauli via Oſtienſi: quæ cum ob loci anguſtiam inter Tyberim amnem & ipſam viam poſiti non in eam amplitudinem, vt par erat, excitata videretur: Valentinianus Iunior Imperator de alia ibidem cum viæ Oſtienſis detrimento amplioribus ſpatijs excitanda Baſilica ſcripſit ad Salluſtium Vrbis præfectum. Geſſit is præfecturam vrbanam Honorio, & Euodio Coſſ. vt conſtat ex lege* 18. *de pictoribus Cod. Theodoſ. Eſt is annus à Chriſto* 386. *Eam tunc cœptam poſtea Honorius Imperator abſoluit. Extant de his litteræ Valentiniani Imp. in Biblioth. Vatic. decerptæ ab ijs, qui egerunt de ſeptem Vrbis Eccleſijs. Poſtea autem Leo magnus Pontifex eandem Baſilicam maiori arcu ingentibus columnis ſubnixo ſuffulſit, exornauitque ſacris picturis opere muſiuo compactis, quæ hactenus perſeuerant. De his etiam Hadrianus Papa in epiſt. ad Carolum magnum Imperatorem de imaginibus ſic ſcribit: In Baſilica B. Pauli Apoſtoli arcum ibidem maiorem faciens, & in muſiuo depingens Saluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & ſecum viginti quatuor ſeniores nomine verſibus decorauit, & à tunc vſque hactenus fideliter à nobis venerantur. Hæc Hadrianus Papa. Eiuſdem Leonis Pontificis eſſe videtur conteſtatio illa dexteræ columnæ maioris arcus inciſa, & non Leonis Tertij, vt alij exiſtimarunt, ad quos confutandos hæc pluribus ſcribimus. Nam Leonis I. qui vixit temporibus quartæ Synodi œcumenicæ, illud opus eſſe idem Hadrianus aperte teſtatur. Hactenus inſigne monumentum tanti Pontificis integrum perſeuerat: muſiuum autem opus nonnihil ſenſit detrimenti in aliquibus imaginibus viginti quatuor ſeniorum.* Hæc Baronius in perpetuum Baſilicæ S. Pauli monimentum in ſuis ad Mart. Notis exculpſit.

Procop. lib. 2. de Bell. Got.

Valentiniani Imp. de Baſilica D. Pauli amplificanda conſilium.

Baronius in Mart. Rom. die 28. Nou.

Cœptam à Valentiniano Honorius abſoluit.

Leo Pontifex eandem auxit & ornauit.

3 Et quidem iſtæ duæ, quę Apoſtolorũ corporibus illuſtrãtur, Baſilicæ, ornameti inſtar, ac munimenti Romanę Vrbi iugiter extitere, nam vt Fortunatus appellat: *A facie hoſtili duo propugnacula*; imo veluti binæ, vt idem ait, *fidei turres in Vrbe orbis capite a Deo conſtitutæ ſunt.* Hæ quippe Vrbem validiſſima veluti propugnacula ambiunt, & Tyberinis vndis ita ab inuicem ſeiunguntur, vt Vaticana Baſilica ex vna Tyberis ripa, ex altera vero Oſtienſis Eccleſia Vrbem reſpiciat, iuxta id, quod iam in ſuis carminibus Prudentius cecinit.

Munimento pariter ac ornamento Vrbi Baſilicę Apoſtolorũ.

Diuidit oſſa duum Tyberis ſacer ex vtraque ripa,
Inter ſacrata dum fluit ſepulchra.

Prudentius in Periſt. hymn. 12. de SS. Apoſtol.

Quantum igitur ſplẽdoris Romanis mœnibus, ac tutelaris præſidij Apoſtolorum ſepulchra conferant, & quem ſibi honoris cultum vindicet beatiſſimi Apoſtoli Pauli corpus ipſe Chryſoſtomus illis verbis inſinuaſſe viſus eſt: *Nullus ex Romanis Regibus tanto in honore fuit, quanto vnus Paulus; Imperator quidem foris alicubi iacet abiectus: hic autem Vrbis medium velut viuens, & regnans tenet.* Vrbem igitur Romam Apoſtolus beatiſſimus ſuo obſequio addictam beneficijs deuinxit, & cum binos quondam Roma fratres, etſi alterius ſanguine polluta, fundatores murorum habuerit, geminos item Apoſtolos, Petrum videlicet, & Paulum, patronos atque expugnatores diuino munere ſortita, tranquillitatem pacis, ſecuritatemque eorumdem auſpicijs ſtabilitam poſſidet, vt ipſamet Vrbs hoc inſcriptionis inſculpto titulo ſibi iure merito gratulari poſſit:

Ianitor ante fores fixit ſacraria Petrus,
Quis neget has arces inſtar & eſſe poli.
Parte alia Pauli circumdant atria muros,
Hos inter Roma eſt, hic ſedet ergo Deus.

Baron. to. 3. ann. 324. Grut. Inſcrip. pag. 1170.

Enarratis hactenus & illud Lectoris venia addere nobis liceat, ſub maxima huius Baſilicæ Ara glorioſiſſimi eiuſdem Apoſtoli corpus conditum eſſe, vel ſi vulgatæ apud omnes traditioni innitamur, dimidiata vtrorumque Apoſtolorum corpora, Petri ſcilicet, & Pauli, depoſita ibidem fuiſſe affirmandum eſt.

Vbinam corpus D. Pauli reconditum ſit?

4 Porrò quod corpora ſanctorum Apoſtolorum pro medietate, tam in hac Baſilica, quam in ipſamet D. Petri tumula-

Corpora SS. Apoſt. partim in D. Pauli, partim in D. Petri Baſilica aſſeruantur.

mulata extent, ipsimet inscriptionum tituli, qui adhuc leguntur, intuentibus fidem exhibent, nam vt videre est in D. Pauli Basilica, cuius mentio agitur, ad altare maius sequens inscriptio extat:

SVB HOC ALTARI
REQVIESCVNT GLORIOSA CORPORA
APOSTOLORVM PETRI ET PAVLI
PRO MEDIETATE,
RELIQVA AVTEM MEDIETAS
REPOSITA EST IN ECCLESIA S. PETRI:
CAPITA VERO IN LATERANO

Lapis in quo Corpora Apostolorum diuisa fuerunt.

Ad quod magis perspicue comprobandum, in Vaticana nunc Basilica lapis quidam, qui olim in Vaticanis cryptis asseruabatur, recurrente An. Iub. 1650. sub Innocentio X. Pont. Opt. Max. publicæ confluentium venerationi expositus est, in quo, vt antiqua traditio fert, ipsamet Apostolorum corpora sub Siluestro Papa diuisa fuere, in præmemoratis vtique Basilicis tumulanda: extat autem ad læuam intrantibus iuxta fontem lustralis aquæ his Longobardorũ characteribus exculptis nobilitatus.

SVPER ISTO LAPIDE
PORPHYRETICO FVERVNT DIVISA
OSSA SANCTORVM APOSTOLORVM
PETRI ET PAVLI
ET PONDERATA PER B. SILVESTRVM
PAPAM
SVB ANNO DÑI. C.C. C. XIX.
QVANDO FACTA FVIT IN
ECCLESIA.

Francisc. M. Torrigius lib. de crypt. Vat.

Lib. de diu. off. c. 138.

De quo lapide, vt Franciscus Maria Torrigius in cryptis Vaticanis refert, quã multi scriptores meminere: in cuius item tituli dilucidationem, vt scribit Ioannes Beleth, cum sacra Apostolorum ossa ab inuicem dignosci & secerni haud possent, adhibitis precibus, ac ieiunijs re a Deo explorata, diuinitus reuelatũ est, grandiora videlicet ossa B. Pauli Apostoli, minora vero B. Petri Apostoli esse: quapropter vtrisq; ex æqua portione pensatis à B. Siluestro Pontifice, tam sub altari Basilicæ Vaticanæ, quam sub ara Ecclesiæ D. Pauli solemni ritu recondita fuere, ibique ad hanc vsque diem pio populorum concursu, ex quo phrasis illa emanasse postea noscitur, vt Vaticana Basilica, *Ad limina Apostolorum* appelletur. Verum quoniam hic sacrorum pignorum, quæ in hac B. Pauli Apostoli Ecclesia seruantur, mentio incurrit, haud silentio prætereundum à nobis est, quod sub altari quidem Sanctæ Brigittæ, quod ipsi aræ maximæ proximum est, corpora sanctorum Timothei, Iuliani, Basilissæ, Celsi pueri, & Martianillæ martyrum requiescunt; quæ in subterranea olim Apostoli Confessione, & S. Iuliani Oratorio condita fuerant; vbi & hæc inscriptio legebatur:

Corpora SS. Timothei, Iuliani, Basilissæ, Celsi & Martianillæ.

HIC REQVIESCVNT OSSA
BEATA SANCTORVM CELSI IVLIANI
CVM BEATA
BASILISSA ET MARTIANILLA
SVPERIVS VERO
CORPVS S. TIMOTHEI MARTYRIS
SVB TARQVINIO.

Horum autem sanctorum Martyrum in diplomate Nicolai Papæ Quarti de imdulgentijs eidem Basilicæ ab eodem impertitis mentio habetur.

S. Felix Papa III.

5 In hac item sacrosancta Basilica S. Felicis Papæ Tertij corpus conditum olim fuisse Bibliothecarius ipse testatur, isthæc de eo referens: *Hic sepultus est in Basilica S. Pauli Apostoli*. Cæterum innumera prorsus in augustissima hac Basilica sanctorum Martyrum corpora requiescunt; quæ olim, dum immanis gentilium in Christianos furor grassaretur, & Christi Ecclesiam vehementius impeteret, in proximo Cœmeterio deposita fuere.

Tituli sepulchrales è Cœmeterio Via Ostiensi.

6 Quod vero ad sepulchralium titulorum lapides ex eodem Cœmeterio erutos attinet, ijsdem licet confractis, nec non fragmentis quoque loco disitis, totum fere Basilicæ pauimentum satis ruditer substratum, respersumque conspicitur. Quos tamen titulos ingenti labore ac studio, vt ipse fatetur Bosius, hinc inde perscrutatus, magna ex parte ita simul composuit, vt legi, intelligique valeant. Horum hic nonnullos, insigniores præsertim, describemus, & vt optime temporum rationi, & historicæ veritati consulatur, ne quid interim errare contingat, eos in medium proferemus, qui Consulibus sunt prænotati. In media igitur Ecclesiæ naui ad læuam ingredientibus, haud longe a maiori porta sequens inscriptio adhuc integra legitur:

MAN-

MANDROSA HIC NOMINE OMNIVM GRATIA PLENA & FIDELIS IN XPO EIVS MANDATA RESERVANS MARTYRVM OBSEQVIIS DEVOTA TRANSEGI FALSI SECVLI VITAM VNIVS VIRI CONSORTIO TER QVINVS CONIVNCTA PER ANNOS & REDDIDI NVNC DNO RERVM DEBITVM COMMVNEM OMNIBVS OLIM & QVÆ VICXIT ANN. PL. M. XXXIII. DP VIIII. KAL. FEBRVARIAS CONS. AGINANTI FAVSTI VC.

Quatuor Fausti nomine Consules in fastis.

Quatuor autem sub ipso Fausti nomine descripti in fastis Consules recitantur. Primus vnà cum Gallo collega sub Diocletiano, redempti orbis anno ducentesimo nonagesimo octauo. Theodosij alter Imperatoris in Consulatu XVI. collega, anno Christi quadringentesimo trigesimo octauo. Tertius vnicus fuit sub Zenone anno 488. Postremus, qui Festus Auienus Iunior dictus est, vnicus secundum Casiodorum; at vero, si Marcellino fidem præstare velimus, hic vnà cum Longino anno 490. Consulatum inijt.

Fausti consulatu sub Diocletiano acris Christianorum persecutio.

7 Si illa igitur recitata hactenus verba: MARTYRVM OBSEQVIIS DEVOTA, de his potissimũ Martyribus intelligere atque interpretari quis velit, qui tunc temporis coronati fuere, & de persecutorũ impetu tunc pariter contra Ecclesiam acrius desæuiente, hic quidem procul dubio Consulatus Fausto, quem primo loco recensuimus, adscribendus erit: verum si ibidem mentionem fieri quis afferat de sacris Martyrum corporibus in hoc eodem Cœmeterio conditis, quibus deinde, suborta Ecclesiæ pace, deuoti animi obsequia, religiosumque cultum Mandrosa præstitit; postremus vtique Consul, qui absque collega a Cassiodoro recensetur, in eadem inscriptione adnotatus, fuisse subintelligendus est. Quæ quidem sepulchralis inscriptio vetustissima merito comprobatur: Pontificatus enim Felicis Papæ Tertij ibidem, nec non annus salutis nostræ 490. recitatur. Eadem in naui hæc item inscriptio insculpta marmori legitur:

ANASTASIO BENEMERENTI
IN PACE·VIRO HONESTO
QVI VIXIT ANNIS PMLX REQIEVIT
DIE NONASOCTOBRES CONS DN
THEODOSI AVG XVI ET FAVSTI VC.

Theodosij autem Consulatus tantum legitur, perfracto nimirum lapide, ea parte, vbi numerus forte adnotatus fuerat; ex Fausti tamen nomine, qui eiusdem collega fuit, cum decimumsextum Cõsulatum Theodosius gereret, Anastasij eiusdem obitum anno humanæ Salutis 438. septimo autem Sixti Papæ III. ipsiusque Theodosij 31. & Valentiniani 13. contigisse palam fit. Alia eadem in naui sepulchralis inscriptio:

✱ HIC REQVIESCIT IN PACE SABINVS VS PREF. & ANN. & QVI BISSIT ANNVS LIIII. ET DIES XXIIII. DP XVI. KAL. AVGVSTAS CONS. SYMM. ET BOETIO VC CONSS.

8 Porro verba illa: VS PREF. ANN. hac plane ratione a nobis interpretanda esse ipsemet verborum contextus suadere videtur: *Vir spectabilis Præ-*

Præfectus annonæ, & eius officium.

Præfectus Annonæ. Quod quidem vrbanũ munus in Romani Imperij notitia primo loco inter reliquos reipublicæ administratores, ac magistratus Præfecti Vrbis imperio subiectos recẽsetur. Cuius quidem muneris formula apud Cassiod. habetur lib. 6. Var. ep. 18. quemadmodum de Spectabilis titulo & dignitate Iacobus Grutherius agit lib. de offic. Dom. Aug. 9. quamuis Præfecti Annonæ dignitas parum admodum in pretio esset; quippe quæ circa ea tempora iam viluisset: vnde Boëthius lib. 3. de Consol. Plut: *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc ea Præfectura quid abiectius?* Symmachi vero & Boëthij Consulatus anno Domini 522. Hormisdæ 9. Iustiniani Imperatoris 5. contigit. In eadem media ala alter hic sepulchralis titulus legendus exhibetur:

Cassiodorus l. 4. var. epist. 18.

Grutherius l. 1. off. Dom. Aug. c. 9.

Boeth. l. 3. de Cons. plut.

HIC REQVIESCIT IN PACE
DVLCIS ROMVLVS
QVI VIXIT ANN. IX. MENS. IX. . . .
DEPOSITVS SVB DIE PRIDIE
ID. SEPTEMBR.
LAMPADIO ET ORESTE
CONSVLIBVS.

Lampadij & Orestis Consulatus anno Christi Seruatoris nostri 530. Felicis Papæ IV. 5. Iustiniani 4. adnotatur. In eadem alter sepulchralis titulus tenoris eiusmodi præfertur:

LOCVS TIMOTHEI ARCHIATRI
ET PAVLINÆ.

9 Verum quinam fuerint hi Archiatri, quorum mentio incurrit, ipsa vox è Græco sermone latinitati reddita edocet principes nimirum medicorum. Quapropter D. Augustin. in lib de Ciuit. Dei, Archiatrum vocat ipsum quondam Æsculapium, a gentibus Deum medicinæ, moderatorem atque arbitrum insanis delirantium hominum, fabularumque commentis vulgari existimatione creditum, ac nuncupatum. Porro in suprema Imperatoris aula, sacri Palatij Archiatri adnumerabãtur; quorum Alciat. meminit in tit. C de Comitibus & Archiatris lib. 2. qui quidem haud medicorum principes, sed ipsorummet Principum medici habebantur. Quod optime ad rem nostram Cassiodorus, Comitis Archiatrorum formulam describens, apertis verbis comprobare videtur, dum isthæc habet: *Indulgeto quoque Palatio nostro, habeto fiduciam ingrediendi, quæ magnis solent pretijs comparari. Nam licet alij subiecto iure seruiant, tu rerum domino studio præstantis obserua: fas est tibi nos fatigare ieiunijs: fas est contra nostrum sentire desiderium, & in locum beneficij dictare, quod nos ad gaudia salutis excruciet. Talem tibi denique licentiam nostri esse cognoscis, qualem nos habere non probamus in cæteros*. Denique in Codicibus Iustin. & Theodosian. de Comitibus & Archiatris sacri Palatij, nec non alibi describuntur. In eadem ala hic quoque sepulchralis titulus extat:

Archiatri.

Augustinus l. 3. de ciuit. Dei cap. 17.

Archiatri sacri Palatij. *Alciatus l. 2. tit. c. de comitibus & Archiatris.*

Cassiod. l. 6. form. 19.

Codices Iustin. Imp. tit. 34. l. 12. Theod. tit. 16. l. 16. tit. de comit. & Archiatris Palatij.

HIC PAX QVIESCET[illegible] EVCARI DVF. SCVT.
SCOL SECVND QVIM[illegible]AVET AN P M XÇIII BIARCVS
VIXIT AN P M XXXV[illegible]ITVS DIAE PRIDIAE IDVS
IV[illegible]S

10 Porro verba illa: SCVT. SCOL. SECVND. hunc in modum interpretanda videntur: *Scutarius Scholæ secundæ*. Scutarius autem dicebatur scutorum, seu clypeorum fabricator. Vnde Plautus: *Id videtur vt materies suppetat scutarijs*. Erant autem in Romana militia multiplicium armorum artifices, inter quos scutarij quoque adnumerabantur a Vegetio de re mil. vbi isthæc: *Habebant enim fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides, omniaque armorum genera tornabantur*. Variæ autem erant huiusmodi armorum scholæ, quæ a vario ac multiformi armorum genere varia item nomina sortiebantur, eædemque scholæ vnum deinde contubernium conflabant, quod Falicense appellabatur. Falicensium autem in Nouellis Iustiniani mentio habetur; & in Codice Theodosiano tituli quamplures extant, in quo Theodosiano Codice lege nona de ciuicis armis, & præcipue de hactenus memora-

Scutarij.

Plautus.

Veget. de re milit. l. 2. c. 11.

Falicense cõtubernium.

Nouella Iust. Imp. 85. Cod. Theodos. tit. 23. l. 9.

morata scutariorum schola agitur.

11 Illud interim lectori sciendum est, quod Biarchi olim dicebantur, administri quidam ex schola agentium in reb. qui victui in Vrbe Præfecti erant vt ipsummet nomen indicare videtur: Βίος enim vitam, seu victum significat. Horum mentio fit l. 3. C. de agent. in reb. & l. vlt. Cod. de off. P. P. Afric. Eorundem meminit S. Hieronymus ad Pammachium scribens. Ipsum quoque illorum munus Biarchia vocatur l. 1. C. de offic. mag. offic. inde Alciat. ad d. l. 3. de agent. in reb. Alter sepulchralis titulus in eadem Ecclesiæ ala:

Biarchi quinam olim essent, & vnde dicti?

L. 3. c. de agen. in reb. & l. vlt. Cod. de off. PP. Afric.

L. 1. c. de off. mag. off.

HIC IACET NOMINE MATRONA C.F IN PACE
VXOR CORNELI PRIMICERI CENARIORVM
FILIA PORFORI PRIMICERI MONETARIO
RVM QVE VIXIT P M AN XXIII QVE RECESSIT
DIE MERCVRIS ORA VIII ET DEPOSITA DIE
IOVIS IDVVM MAIARVM IN CONTRA
COLOMNA VII CONS FL. HERCVLANI V.C.

12 Verum inscriptionem hanc haud in Cœmeterio, sed in ipsamet Apostoli Basilica olim extitisse, satis liquet, cum eiusdem ibi signatim locus describatur, è regione nimirum columnæ septimæ. Haud tamen prætermittendum duximus quod legitur, *Primicerius Cenariorum*, id est, *Scenariorum*. Sic enim, si nobis interpretari fas est, supplendum, legendumque existimamus. Norit interim lector, Cornelium illum, aut principem extitisse, vel certe primarium in præmemorato Scenariorum Collegio, & inter Scenarum fabricatores locum obtinuisse. Quæ quidem scenæ vox apud Græci sermonis professores non theatrales duntaxat, quas dicimus, scenas, sed pelles, & castrensia tabernacula æque significat, quæ olim è pellibus conficiebantur. Quare Paulus Apostolus, qui Scenofactoriam artem exercebat, pellio appellabatur. Hinc nobis verisimile fit, *Sinnichium* idem esse, quod modo vulgari sermone appellant *Confalone*; & quod in sacris, solemnibusq; supplicationibus à nobiliorum Basilicarum clero de more erectum defertur, quasi *Scenicu-lum*, corrupto deinde vocabulo sonet, est enim castrensis adinstar tabernaculi. Vt autem coniectari fas est, Cornelius, de quo mentio est, ea potissimũ de causa sepulturæ sibi locum pietatis, deuotique animi gratia apud D. Paulum delegit; quia idem beatissimus Apostolus scenarum item artifex extiterat, quorum ipse modo veluti Primicerius digniorem præ cæteris locum obtinebat. Nonnulli vero imperitia, seu sculptorum incuria lapidi insculptum fuisse Cenariorum pro Cellariorum nomen, & hac plane ratione legendum arbitrati sunt. Horum quidem mentio agitur l. 24. ff. de manumiss. test. & lib. 12. c. de di. off. ac cellæ penuariæ præpositi erant: vnde & cellaria pro annonis vsurpata interdum legimus, vt l. vlt. Cod. Theod. de off. om. Iud. & apud Sulp. Seuer. l 2. hist. sacræ. Cornelius autem iste haud dubie in palatio, siue domo Cæsarum eo potissimum munere tunc temporis fungebatur, cum è vita decessit. At hic Flauij Herculani Consulatus, qui a Cassiodoro vnà cum Asporatio seu Sporatio iungitur, si temporis ratio habenda est, certe anno Christi 452. S. Leonis Papæ 13. Valentiniani 28. & Marciani 3. contigit. Porro lapis, qui in ala minori ad læuam ingredientibus patet his notis exculpus est:

Primicerius Scenariorũ.

Ars Scenofactoria D. Pauli quæ, ac qualis esset?

Sinnichium quid sit?

Leg. 24. ff. de manumiss. test. l. 12. c. de dir. off.

l. vlt. Cod. Theod. de off. om. iud. Sulpit. Seuerus l. 2. hist. sacr.

HIC

HIC REQVIESCIT IN PACE DEVS DET QI·VIXET ANNVS PM XX
DEPOSITVS EST XV KAL MAIAS ITERVM POS CON̄ PAVLINI
LC· APAT· LAVRENTI QEM SI VIVO COMPARAVIT SOL· TRIS ET TRIMISSE

13 Super quo si Fastos Consulares nobis, vt par est, consulere licet, plures vtique Consules, Paulini nomine nuncupati fuere: qui vero in inscriptione nuper recitata prænotatus est, eum fuisse conijcimus ex aliarum inscriptionum temporibus, quas alibi lectori exhibuimus, qui scilicet vnà cum Ioanne Scita anno redempti orbis 398. Consulatum gessit. Quapropter cum huiusmodi inscriptio hæc sonet verba: ITERVM POST CONSVLATVM PAVLINI, altero nimirum post eiusdem Consulatum anno id proculdubio contigisse asserendum est, anno Christi 500. Symmachi Papæ 2. & Anastasij Imperatoris decimo. Præterea in inscriptione hac, amice lector, adnotandum est, ipsummet pretium exprimi, quo sepulturæ locus coemptus fuisse dicitur. Alia in eadem minori Constantinianæ Basilicæ ala Inscriptio eiusmodi se offert:

Quis Paulinus Consul hoc loco sit dicendus?

Pretium quo sepulturæ locus emptus est, lapidi inscribitur.

SIMPLICIVS
EX RATIONABILIBVS VITA,
INNOCENTIAQVE OMNIBVS COGNITVS:
QVI VIXIT ANNIS XLI. MENS. VIII.
D. XXVIIII.
DEPOSITVS IN PACE DIE PRIDIE
IDVVM SEPTEMB.

14 At Rationales, de quibus hic mentio incurrit, administri erant Imperatoris; & alio item nomine, vt Alciatus de magistratibus loquens edocet, procuratores Cæsaris, procuratores fisci, & patrimonij procuratores appellabantur: qui pluribus quidem in locis Romanorum ditioni, imperioque subiectis, & in Vrbe præsertim constituti erant. Quare in Cod. Theodos tit. de Appellat. lib. 14. quoddam refertur Constantini Imperatoris rescriptum: *A. Victori Rationali Vrbis Romæ*. Eorumque mentio apud Lampridium repetitur in Alex. Iul. Capitol. in Cod. Abino, & in Gordianis, Ammian. l. 18. & alios. In trāsuersa autem ala prope Altare maius sepulchralis hic titulus extabat:

Rationales, eorumque officium.

Alciatus de magistr.

Cod Theodos. tit de appell l. 14.

Lamprid. in Alex Iul. Capitol. in Cod. Alb. in Gordian Amm. lib. 18.

HIC POSITVS EST BENEMERITVS EL
VESTITOR IMPERATORIS QVI VIX
DEPOSITVS D VIIII KAL. SEPTEMBR
DOMINI HONORI AVG VI CCSS.

Porro sextus Imperatoris Honorij Consulatus, de quo in præcitato lapide incidit mentio, anno salutis dominicæ 404. Innocentij Papæ 3. & eiusdem Honorij & Arcadij decimo contigit. In eadem transuersa ala, vbi isthæc lapidi insculpta leguntur:

HIC REQVIESCIT IN PACE
CELERINVS V.D. SCRINIARIVS INL.
PATRICIÆ SEDIS
DEP. IIII. ID. NOVEMB.
QVI VIXIT ANN. XXXIII. P.L.M. DN.
PL. VALENTINIANO VII.
ET ANIENO V.CS.

15 At verba illa, quæ concisa & breuiata leguntur: V.D. &c. hoc prorsus modo intelligenda arbitramur, vt plena ac consona eorundem significatio a studioso lectore hauriatur: VIR DOCTVS SCRINIARIVS INLVSTRIS PATRICIÆ SEDIS. Quod quidem Scriniarij nomen in perantiquis legalibus Imperatorum rescriptis diuulgatum sæpissime reperitur, & in Iustiniani præsertim Cod. & eiusdem Nouellis; atque etiam in Codice Theodos. ex quibus profecto conijci potest, complures

Scriniarij, & eorum munus.

L. Scriniarios c. de test. mil. l. vlt. c. de castren. eru lib. 12. l. scriniarios c. de numer. actu. & c. eod. lib. 12. c. Theod. l. 15. & 16. denium act. l. 14. de diu. off. l. 3. de indict. tit. 3. lib. 11. c. Iustin. & tit. 1. l. 8. c. Theod. l. 3. de indict. c. Iustin. & tit. 11. l. 6. c. Theod.

Scriniarij vnde dicti?

res olim diuersorum quidem Magistratuum Scriniarios fuisse, non fori duntaxat ciuilis, sed & militaris: & de ijs speciales in eisdem Iustiniani, ac Theodosij Codicibus tituli inscribuntur; vbi præsertim de sedis excelsæ Scriniarijs agitur; de quibus pariter in Imperatorum Theodosij, & Valentiniani rescripto ad Isidorum Præfectum Prætorij sermo est, quod in eodem Cod. Theodos. tit. 11. l. 6. recitatur. Scriniarij autem dicti sunt, a sacris videlicet scrinijs, vbi præcipue leges, rescripta, & sacratæ Imperatorum sanctiones asseruabantur: erantque ex eorum numero nonnulli Magistri scriniorum, quidam vero Principes scriniorum; de quibus pariter tituli inscripti leguntur, eorumdemque Lamprid. in Alex. meminit. Eiusmodi autem munus viri tantum doctrina insignes, & legum peritia præstantes obibant; qui assessores quodammodo, consultoresque Imperatoribus aderant, in causis potissimum, quæ ad sacram eorumdem audientiam de more discutiebantur. Quocirca, vt idem Lampridius refert, Alexander Imperator ad id munus viros apprime doctos, ac litteris optime excultos, & inter hos Vlpianum legum peritia ac fama notissimum, sibi delegit. At vero Consulatus, qui ad eiusdem inscriptionis calcem subnotatur, Placidi Valentiniani septimus, & Anieni anno a partu Virginis 450. Leonis Papæ 15. Theodosij Imperatoris 43. & Valentiniani 26. contigit. Insuper in eadem ala prope Sacrarium iste olim titulus legendus exhibebatur:

Lampridius in Alexand.

Scriniarij munus viris doctis tantum tribuebatur.

PRESBYTER HIC . . . . LIX IN
P . . . . CVIVS PVRA FIDES, PROBITAS,
VIGILANTIA PONTIFICVM CLARO
PLACVIT SIC N . . . . POST LAPSVM
VT REPARANS VENERANDI CVLMINA
TEMPLI.
HVIC ONERIS TANTI RENOVA . . .
DEPOSITVS VII. IDVS MAIAS,
LEONE AVG. III. MARTIVS DVLCIS
VIXIT ANN. III. M. VI.

Felix presbyter instaurat tectum Basilicæ D. Pauli.

16 Verum cum hic de tecti huius Basilicæ instauratione mentio occurat; hoc nimirum epitaphium illius Felicis presbyteri extitisse crediderim, cui vna cum Adeodato leuita a S. Leone Papa huiusce instaurationis cura iniuncta fuit, vt vetus inscriptio testatur, quæ olim quidem in Basilicæ porticu, nunc vero intra eandem Basilicam his verbis legitur, nempe:

Exultate pij lacrimis in gaudia versis,
Et protectori reddite vota Deo.
Cuius sic tenuit resolutum dextera tectum,
In vacuũ vt caderet tanta ruina solũ.
Solũ vt inuidiæ princeps tormenta subiret.
Qui nullũ ex ampla strage tulit spoliũ.
Nã potiora nitent reparati culmina Tẽpli,
Et sumpsit vires firmior aula nouas,
Dum Christi Antistes cunctis Leo partibus ædes
Consulit, & celeri tecta reformat ope.
Doctorẽ vt mundi Paulũ plebs sancta beatũ
Intrepide solitis excolat officijs.
Laus ista Felix respicit te presbyter,
Nec te leuita Adeodate præterit.
Quorum fidelis atque peruigil labor,
Decus omne tectis vt redderet, institit.

Verba autem quæ in primo eiusdem epitaphij versu desiderantur, ne mutila remaneant, hunc in modum supplenda putamus:

PRESBYTER HIC PLACIDA FELIX IN PACE QVIESCIT.

Quemadmodum & ea quæ tertius exhibet versus:

PONTIFICVM CLARO PLACVIT SIC NOTA LEONI.

Leo I. Papa.

Leo vero hic præmemoratus inter Pontifices huius nominis primus merito recensendus est. Consulatum enim Leonis Augusti eodem titulo prænotatum, anno Christi 466. Hilarij Papæ 6. eiusdemque Leonis Imperatoris 10. contigisse constat, quinto propemodum a sancti Leonis Magni obitu recurrente anno. Quod autem sic se res habeat, vt præmisimus, accedit & characterum similitudo epitaphij huius cum recitata hactenus inscriptione, & epitaphij alterius, quod hic pariter subtexitur, Adeodati nimirum leuitæ, qui eiusdem Felicis in Basilicæ instauratione socius extiterat; quod confractum pariter in eadem ala legebatur:

GRA-

GRATA MARIA
CORDA TVORVM
QVE RELINQVENS
RANDA FIDELIS
MQVE MARITVS
MORS TIBI SVSTVLIT VLLVM
☧ DEPOS. VIII. KAL. OCTOBR ADELF LO. VC. CONSVLE

SEDIS APOSTOLICAE LEVITES SVMMVS IN ISTA
MENTE PETENS XPM MEMBRA RECONDIT HVMO
IN SIGNIS MERITIS CLARVSQVE PER OMNIA MILES
ENITVIT TANTI DIGNVS HONORE LOCI
ADEO SIC DATVS ALTARIS FVIT ILLE MINISTER
NOMEN VT AEQVARET VITA DECORA VIRI
DEPOS. VII. IDVS MAIAS LEONE IVNIORE AVG PRIMVM CONSS.

Hoc quidem lapide bina olim epitaphia continebantur, duorum ſcilicet, qui vno eodemq; loco tumulati fuerant. Illud autem ex his, quod primo loco recenſetur, alterum annorum aliquot interuallo antecedit. Adelphius etenim in Conſulatu Marciani Auguſti Collega fuit, anno redempti orbis 451. Leonis Magni 12. Marciani eiuſdem 2. & Valentiniani Collegæ 27. Conſulatus vero Leonis Auguſti iunioris, ſecundo Adeodati epitaphio inſcriptus, contigit anno Chriſti 474. Simplicij Papæ 7. Leonis Auguſti ſenioris 18. & vltimo, ab obitu dicti Leonis Magni annis 23. Ex quibus lector perſpicue conijcere poteſt, præmemoratam tecti inſtaurationem a S. Leone huius nominis primo, non autem a Tertio, qui ſedit anno 496. vt aliqui opinantur, præſtitam fuiſſe. In eadem tranſuerſa olim Eccleſiæ ala, eodemque lapide titulus hic legebatur:

Adelphius conſul.

LEVITAE CONIVNX PETRONIA FORMA PVDORIS
HIS MEA DEPONENS SEDIBVS OSSA LOCO
PARCITE VOS LACRIMIS DVLCES CVM CONIVGE NATAE.
VIVENTEMQVE DEO CREDITE FLERE NEFAS
DP IN PACE III NON OCTOB. FESTO VC CONSS.
HIC REQVIESCIT IN PACE
PAVLA CLF DVLCIS BENIGNA GRATIOSA FILIA SS
DP . . . KAL. SEPT. VENANTIO VC CONSS.
HIC REQVIESCIT DVLCIS MVSTELLA GORDIANVS FILIVS SS
DP V IDVS SEPT. SYMMACHO VC CONSS
HIC REQVIESCIT AEMILIA SAC. VG DP V ID DEC.
PROBINO VC CONSS

17 Quatuor vnus, idemque lapis legentibus inſcriptiones ad varios ſpectantes exhibet, quos nimirum diuerſis temporibus eodem inferi ſepulchro contigit, vt ex prænotatis ibidem Conſulibus videre eſt. Feſti namque Conſulatus, qui primo loco inſcribitur, in annum incidit redempti orbis 472. Simplicij Papæ 5. Leonis Imperatoris 16. Artemij 6. Venantij autem in annum Chriſti 484. Felicis Quarti 2. Zenonis Imperatoris 11. & Odoacri Regis 9. Conſulatus porro Symmachi abſque Collega, in ſubſequentem annum 485. referendus eſt. In inſcriptione vero Æmilianæ virginis

Quatuor epitaphia vni lapidi inſcripta.

Deo dicatæ, quæ quarto loco exponitur, sic enim interpretanda ducimus verba illa: SAC. V. id est SACRA VIRGO. Consulatus Probini cum Eusebio adnotatur, qui anno Christi 487. sub eisdem Felice Quarto, Zenone & Odoacre Consul renunciatus est. Idem vero Probinus in sequentis epitaphij fragmento recensetur, quod in eadem olim Basilica extabat, nempe:

PETRONIVS IN PACE XVII. KAL. MS.
QVI VIXIT LXVI. CONSVLA....
PROBINO V.V. CC.
HIC REQVIESCIT IN P... E BIBA
FECIT BISOMVS \ACAT...

Memoria hic interim lectori repetendum est, quod Bisomus, de quo hic mentio fit, genus quoddam tumuli apud Christianos erat, bina simul continens defunctorum corpora; quemadmodum Trisomus tria; Quadrisomus vero quatuor cadauera excipiebat, vt supra lib. 1. diximus. In eadem:

POST MORTEM SI VIVIT AMOR SI GRATIA PRISCA
DVRAT IN ARCANVM MENTIS ADACTA BONVM
QVAMVIS LVCTIFICVM FRATRIS TAMEN ACCIPE CARMEN
NE MALA SIT TVMVLIS EXTERA LINGVA TVIS
TE NATVRA PARENS OMNI DEPINXERAT ARTE
MORIBVS INGENIO CORPORE MENTE FIDE
PVRVS AMICITIÆ CVLTOR SERVATOR HONESTI
ELOQVIO MISEROS ❧ VEL PIETATE FOVENS
HINC EST QVOD TOTO SEMPER TE FLEBIMVS ÆVO
QVOD FVERIT IVVENI VIS TIBI MVLTA SENIS
TE GENETRIX FRATRESQVE SIMVL TE COMPARE LVCTV
PERPETVIS LACRIMIS PLANGIT AMATA DOMVS.
HIC REQVIESCIT IN PACE B M ❧ PETILIVS PROCESSIVS VS
TOGATVS IN LL PP QVI VIXIT PLM ANN XXXVIII DEPOSIT ❧ E ❧
SVB DIE VIII KAL IVN ❧ PROBO IVN. VC CONS.

18 De Togatorum cœtu, seu Collegio in Arcadij & Honorij rescripto ad AA. Africanum Cod. Theodos. His verbis mentio habetur: *Nequis ex corpore Togatorum prouinciales suscipiat functiones; scilicet vt ambientibus claudatur ingressus, & inuitis necessitas auferatur*. De eodem quoque in Theodosij rescripto l. deuotum Cod. de metatis lib. 12. & 41. relat. in Cod. Iustiniani iuxta Cuiacij interpretationem d. l. deuotum: qui Cuiacius idem esse ait Togatum ac Patronum causarum. Probi autem Consulatus in præmemorato sepulchrali titulo inscriptus, in annum Redemptoris 513. Symmachi Papæ 15. & Anastasij Imperatoris 3. incidit. In monasterij atrio ex eodem Cœmeterio erutus lapis, hac inscriptione insculptus, ad hanc vsque diem cernitur.

Collegium Togatorum.

l. 1. 2. de Deiur. C. Theodos.

l. deuotum c. de metatis l. 12. & 41.

SVSANNA COMPARA
VIT MEMORIAM QVIE
VIT DIE VII KAL AVGVSTAR
CONSS. CÆSARIO ET ATTICO

Porro hic Cæsarij & Attici Consulatus anno Christi 397. Siricij Papæ 13. Arcadij & Honorij Imperatorum 3. adscribendus est. In media eiusdem Basilicæ cella duo fragmenta, quæ hic quoque subijcimus, extant.

LOCVS SALLIS PONTII OVINI ET FLAVI ECVSTATIE IN CRISTO
☧ HIC REQVIESIT IN PACE INNOCENS PETRVS QVI VIXIT ANNOS
DVOS DEPOSITVS ❧ VIII. IDVS SEPTEMB

IC QISCET CVTINVS IN PACE QVI VIXIT ANVS PM XX ÇMÇ DEPOSIT
ONORIO ACVSTO C · LAVRENTIVS AMICVS DOLISI SCRIBET

In ea-

In eadem cella media, hi qui ſequuntur, tituli quoque exiſtunt.

LOCVS BASILI PRESB. ET FELICITATI EIVS SIBI FECERVNT

LOCVS PVPE

XORTACI

LOCVS FILICITATES

LEVPARDVS

 SE BIBV FECIT

SABBATIVS DEP NONIS DECB
DOR IN PACE

DP STERCORES
III KAL OCT IN P.

19 Complura interim ex eodem Cœmeterio hic in medium afferenda, ac recitanda eſſent ſepulchralium titulorum fragmenta, quæ modo in eiuſdem Baſilicæ pauimento ſparſim leguntur: ſed cum in eiſdem Conſulum nomina deſiderentur, & tempus inueſtigando deprehendi haud facile poſſit, libenter omittimus, ne fruſtra iſthæc perlegendo ſtudioſum lectorem tædio potius, quam curioſa voluptate afficiamus. Porro ex ijs, quæ hactenus recenſuimus, ſatis liquet in hoc Cœmeterio viros pariter ac fœminas generis nobilitate, & virtutum merito prçſtantes humari conſueuiſſe: cuius rei Sarcophagi nonnulli marmorei, miro artis opere ac ſtudio elaborati, fidem faciunt, quos ibidem reperiri, alioque deinde tranſferri contigit; quorum exemplaria in hoc eodem Opere, nuper Italico idiomate edito, deſcripta atque expreſſa habentur, & nos hic vtcunque deſcribere haud pigebit. Cœmeteriũ S. Pauli illuſtrium virorũ ſepultura clarum.

Sub

Sub Ara maxima, quæ in Ostiensis Basilicæ apside suspiciebatur, marmoreus iste Sarcophagus olim extabat, ex Cœmeterio erutus, in quo aliquot SS. Innocentium corpuscula condita fuerant, quæ vnà cum eodem Sarcophago, Sixto V. Pont. Max. iubente, in S. Mariæ Maioris Basilicam postmodum translata anno Domini 1586. & sub altari eisdem beatis Martyribus Innocentibus dicato, in sacello ibi ab eodem Sixto V. magnificentissimè erecto, summa veneratione recondita sunt. Sarcophagus iste altitudinis palm. 5. latitudinis 9. profunditatis quatuor, sacras historias affabre exsculptas, ac duobus ordinibus distinctas exhibet.

I. In superiori quidem parte exprimuntur imagines Christi Domini Lazarum a mortuis excitantis: & Marthæ eiusdem Christi manus deosculantis.

II. Petri, cui Dominus abnegationis culpam, quam erat subinde perpetraturus, exprobrando prædicere videtur: & eiusdem Petri de admisso erroris piaculo intimum animi dolorem, tristitiamque præseferentis.

III. Moysis è manu Dei sacras Legis tabulas accipientis.

IV. Insculpta insuper sanctissimi Abrahæ Isaac immolare volentis imago repræsentatur, qui deinde ab Angelo vocis, ac manus ministerio prohibetur.

V. Pilati demum in Iudæa Romanorum Præsidis, manus de more abluentis, dum Christum Dominum per summam iniuriam morti addicit.

VI. In inferiori autem ordine cernere est eiusdem Moysis silicem virga percutientis imaginem.

VII. Christi Domini à Iudæis crudeliter vincti.

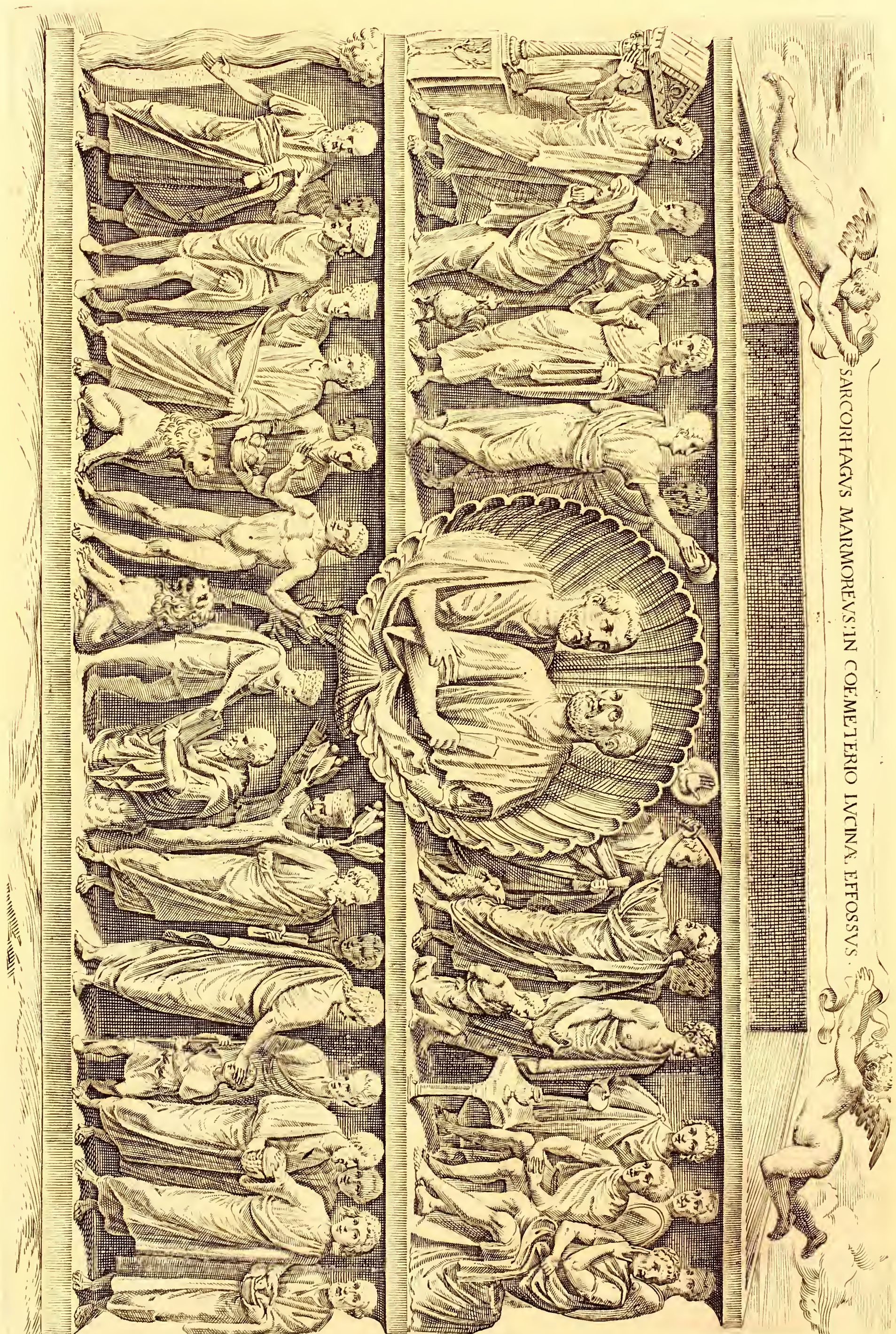
VIII. Danielis in lacu leonum illæsis omnino corporis artubus demorantis.

IX. Moysis iterum sacra legum volumina populo exhibentis.

X. Zacchæi supra sicomorum existentis.

XI. Christi Domini, cæco a natiuitate oculorum lumen mirabiliter impertientis: & panem vnà cum piscibus ad exsaturandam famelicorum turbam diuinitus multiplicantis.

SARCORHAGVS MARMOREVS IN COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSVS.

Duo Sarcophagi, seu eorumdem potius fragmenta. Quorum primum quis merito dixerit alterius Sarcophagi operculum extitisse, quod nunc in mediana Basilicæ ala, haud longe ab eiusdem porta conspicitur. Est autem longitudinis palm. 9. altitudinis vnius. Ionæ Prophetæ ex immani aluo ceti in lucem prodeuntis, & sub cucurbitæ vmbra suauiter quiescentis historiam repræsentat. Illic vero huiusmodi inscriptio legitur:

Hic requiescit Dominus Theobaldus Episcopus Hostihensis.

Quæ tamen inscriptio vetustioris Cœmeterialis loco, quæ abrasa omnino est, superinsculpta fuisse videtur. Porro Theobaldus hic Gallus, Cluniacensis quondam monachus, in sacrum Cardinalium collegium cooptatus, & Episcopus Ostiensis à Lucio Tertio creatus, obijt die 4. Nou. an. 1188.

Alterum Sarcophagi fragmentum, eiusdem videlicet pars anterior, latitudinis palm. 9. altitudinis circiter duorum, Christum Dominum præsefert, quendam supra montem stantem, ex quo subinde quatuor paradisi flumina emanant: ad Redemptoris autem pedes agnus, crucem in capite gestans, subsistere cernitur: vtrimque vero exculptæ sacræ BB. Apostolorum imagines adsunt, & præcipue Petri cæterorum omnium Principis, volumen quoddam explicitum è Christi manu accipientis.

Præ-

SARCOPHAGI DVO. E COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSI.
+HIC REQVIESCIT DÑS TEO
BALIVS EPS HOSTIHEN
SIS

Præſens Sarcophagus ex eodem Lucinæ Cœmeterio in lucem prodijt, qui apud eccleſiam S. Mariæ in monte Auentino tranſlatus nunc viſitur. Eſt autem hic longitudinis palm. circiter nouem, profunditatis vndequaque palm. 3.

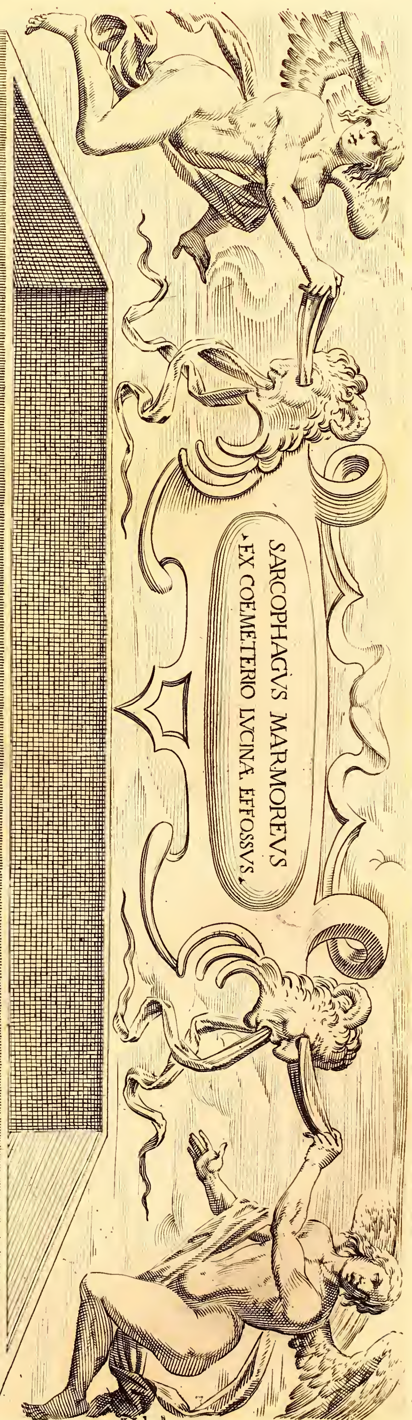
I. Inſculptos autem exhibet duos illos primæuos fratres, Abel, & Cain ſacrificium Altiſſimo offerentes.

II. Adam item & Euam humani ſeminis progenitores: nec non inter ſacras haſce rerum hiſtoricarum figuras Chriſtum Dominum.

III. In medio autem cuiuſdam itidem mulieris effigiem apertum manu librum tenentis præſefert, quæ vtique beatiſſimæ Virginis imago creditur, in qua ſingula adimpleta ſunt de altiſsimo Incarnationis myſterio ſacrarum Paginarum, Prophetarumque oracula.

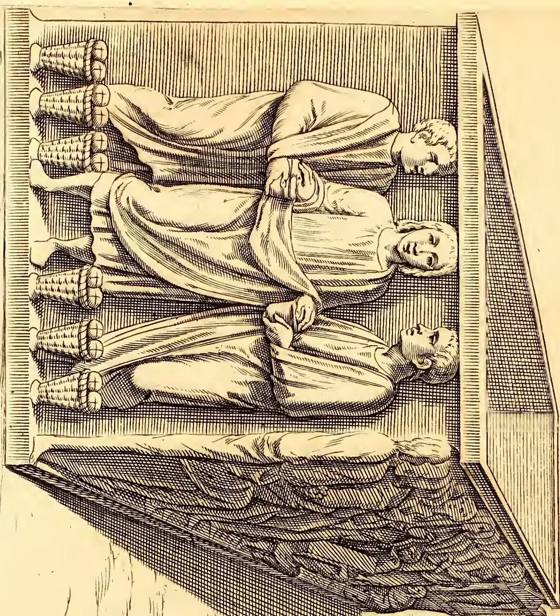
IV. Præterea quædam hinc inde a Chriſto Domino edita miracula repræſentantur, vti eſt Paralytici lectulum ſuper humeros deferentis: cæci lumine diuinitus perfuſi: Lazari priſtinæ vitæ reſtituti.

SARCOPHAGVS MARMOREVS
EX COEMETERIO LVCINÆ EFFOSSVS.

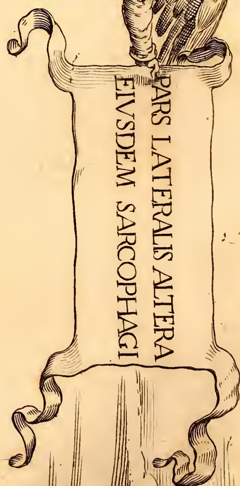
In prima præcedentis Sarcophagi laterali parte signum illud admirandum exprimitur, quo Christus, vt famelicam hominum turbam reficeret, panes diuinitus multiplicauit: cophini autem vnà cum panibus cruce signatis insculpti apparent. In altera vero eiusdem parte Elię in cælum raptus igni currus ministerio adumbratur.

PARS LATERALIS PRIMA
EIVSDEM SARCOPHAGI

20 His interim ad pia antiquitatis vestigia, quæ delitescebant, studioso perscrutanda lectori, præmissis; reliquum nunc est, vt Summorum Pontificum, & aliquot virorum illustrium monumenta, eorum videlicet, qui in hac Basilica conditi sunt, hic breui sermone recenseamus.

Monumenta Pontificum, & illustrium virorum in Basilica D. Pauli conditorum.

21 Vt igitur a Summis Pontificibus enarrationem aggrediamur; Paulus Papa huius nominis Primus, æstiuos Vrbis calores deuitare cupiens, in proximum huius Basilicæ monasterium, quod illi satis commodum, atque opportunum videbatur, secesserat; vbi lethali morbo correptus, breui dierum spatio viuendi finem fecit, anno Christi 767 ibique conditus est: tribus vero postmodum mensibus interlapsis in Vaticanum, cæteris aggregandus Romanis Pōtificibus, translatus fuit, quod Bibliothecarius in conscriptis ipsius gestis, his quidem verbis enarrat: *Hic dum in Ecclesia B. Pauli Apostoli, æstiuo tempore, pro valido caloris feruore, demoraretur, corporali præoccupatus ægritudine, illic vitam finiuit, vbi & sepultus est. Illicque fere trium mensium spatio humatum permansit funus. Postmodum vero congregati omnes Romani ciues & alii nonnulli, eius corpus per flumen Tyberis nauicula transferentes, ad beatissimum Petrum cum psalmodiis honore deportauerunt.*

Paulus I. Pontifex.

Bibliothec. in Paulo I.

22 Ioannes Decimustertius, qui anno humanæ salutis 972. decessit, in hac eadem Basilica deuotionis gratia condi voluit, in media scilicet naui, vbi adhuc, quod sequitur, epitaphium parieti excalptum legitur:

Ioannes XIII.

Pontificis Summi hic clauduntur membra
Ioannis,
Qui prudens Pastor persoluens debita mortis.
Istic præmonuit moriens sua membra locari,
Quo putat e Dei resolutus nexibus astris
Egregij Pauli meritis conscendat in astra
Inter Apostolicos cælorum gaudia metat,
Gaudeat, exultet sociatus cœtibus almis.
Dicite corde pio relegentes carmina cuncti:
Christe tui famuli miseratus scelera purga,
Sanguine qui sancto redemisti crimine mundum.

Epitaphium Ioannis XIII.

Hic vero summus Pontifex Ioannes
in Apostolica sede sedit
Annis VII. Depositionis eius dies VIII.
Idus Septembris, ab Incarnatione Domini
Ann. DCCCCLXXII.

23 Petrus Leo primariæ vir nobilitatis, Romanosque inter proceres satis vel ipso ex nomine conspicuus, Anacleti II. Antipapæ genitor, cum circa annum redemptionis 1144. diem extremum clausisset, in Basilicæ Atrio, marmoreo quodam sarcophago depositus est, eiusmodi sepulchrali titulo adiecto, quod acrostichis carminibus constat; ipsiusque nomen primo cuiusque versus elemento, perlegentibus vltro indicatur:

Petrus Leo.

[illegible]

PRÆTERIT VT VENTVS PRINCEPS SEV REX OPVLENTVS
ET NOS VT FVMVS PVLVIS ET VMBRA SVMVS
TOT TANTISQVE BONIS POLLENS PETRVS ECCE LEONIS
RESPICE QVAM MODICO NVNC TEGITVR TVMVLO
VIR FVIT IMMENSVS QVEM PROLES GLORIA CENSVS
SVSTVLIT IN VITA NON SIT VT ALTER ITA.
LEGVM SERVATOR PATRIÆ DECVS VRBIS AMATOR
EXTRVXIT CELSIS TVRRIBVS ASTRA POLI
OMNIA PRÆCLARA MORS OBTENEBRAVIT AMARA
NOMINIS ERGO DEI GRATIA PARCAT EI
IVNIVS IN MVNDO FVLGEBAT SOLE SECVNDO
SEPARAT HVNC NOBIS CVM POLVS ATQVE LAPIS.

Epitaphium Petri Leonis.

In labro autem ipsiusmet lapidis, quo Sarcophagus obserabatur, hi quoque legebantur versus:

TE PETRVS ET PAVLVS CONSERVENT PETRE LEONIS
DENT ANIMAM CÆLO QVOS TAM DEVOTVS AMASTI
ET QVIBVS EST IDEM TVMVLVS SIT GLORIA TECVM.

24 Plurimos vero præstantissimos viros in agro iuxta eandem Ecclesiã humatos fuisse haud dubium est, quod tunc præsertim temporis contigit, cum intra Ecclesiæ ambitum tumulari quemquam legum præscripto vetitum erat, quod iam supra de B. Petri Apostolorum Principis Basilica diximus: quamuis in præsens non absque ingenti rerum antiquarum iniuria, ac detrimento pariter eorundem nomina desiderari merito quis conqueri, ac dolere possit. Attamen ex D. Gregorio, Regest. lib. 3. epist. aperte conijcitur in eodem potissimum agro sepulturæ demandatos fuisse viros vtique pietate, ac religione conspicuos: quorum corpora nocturno tempore Græcos, qui in Vrbem aduenerant, effodisse, & secum in Orientales plagas deferre veluti sacra Martyrum pignora tentasse idem Gregorius his verbis asserit: *Nam quidam monachi huc ante biennium venientes, nocturno silentio iuxta Ecclesiam sancti Pauli corpora mortuorum in campo iacentia effodiebant, atque eorum ossa recondebant, seruantes sibi dum recederent. Qui cum deprehensi, & cur hoc facerent, diligenter fuissent discussi, confessi sunt, quod illa ossa ad Græciam essent tamquam reliquias sanctorum portaturi, &c.* Ex quibus plane verbis Cœmeterium subter proximum agrum, qui extra ambitum Ecclesiæ patet, latiori spatio protensum extitisse agnoscimus. Et hæc interim de celebri B. Lucinę Cœmeterio enarrasse sufficiat.

Græci nocte corpora sanctorum e Cœmeterijs secũ deferenda effodiunt.

D. Gregorius regist. lib. 3. ep. 30.

CAP. IV.

De Cœmeterio sanctorum Felicis, & Adaucti, vel Commodillæ.

1 OEMETERIVM, quod S. Felicis titulo nuncupatur, ab ipsomet Beato Felice, qui ibidem tumulatus est, nomen desumpsit, quamuis longe ante consummatum eiusdem martyrium, vt mox a nobis palam fiet, eodem loco Cœmeterium Commodillæ prænotatum, celebratumque nomine extiterit: quod quidem infra a nobis clarius exponendum erit. Iam igitur alibi diximus, si bene lector meminit, cum de rebus antiqui seculi Via Ostiensi studiose recolendis ageremus; eadem Via, secundo ab Vrbe lapide, Fanum quoddam vnà cum simulacro & ara, atque excelsa insuper arbore quondam recensitum fuisse, ad quam sanctus vir Felix presbyter, post varia eidem inflicta tormentorum genera, capite mulctandus a satellitibus deductus fuerat, vt in eiusdem Actis apud Mombritium legitur To. primo; & apud Surium To. 4. 30. Aug. & prolixius in Codd. M.S. S. Petri, & S. Cæcil. & Vallic. his plane verbis: *Tunc furore repletus Præfectus, iussit eum duci iuxta murum Vrbis Via Ostiensi ad locum, qui in secundum milliarium ab Vrbe erat, & ibi eum sacrificare in eodem loco, quia illic arbor excelsa stabat, compelli fecit. At vbi S. Felix adductus fuisset in memorato loco, & nefandissimis sacrificijs in arborem vota reddere compelleretur, figens genua sua orauit. Exsurgens vero de oratione, insufflauit in Arborem ingentissimam, & ait; Præcipio tibi in nomine mei Iesu Christi, vt a radicibus tuis corruas, & Templum & simulachrum*

Fanum Via Ostiensi.

Martyrium SS Felicis & Adaucti.

Sur. & Codd M S S Petr. & Vallic

S. Felice orãte arbor mire corruit, & aram cum idolo comminuit.

lachrum, vel Aram eius funditus comminuas, vt amplius per te animæ nullatenus decipiantur. Quæ statim ad verbum serui Dei a radicibus euersa est, & templum vel simulachrum, atque Aram eius ita comminuit, vt nihil ex ipsis penitus remaneret, &c. Subtexitur vero ibidem eius martyrij narratio, & socij pariter Adaucti certamen deinde adiungitur: *Corpora autem eorum inhumata relicta sunt; sed Christiani nocte venientes, ibi in eodem loco, in quo Arbor steterat, quia nimirum terræ altitudinem aperuerat euersio eius, ibi eos sepelierunt. Alia vero die volentes pagani ex nimia rabie corpora eorum effodere, quicunque tentauere manus ibidem mittere, a diabolo arrepti sunt; sicque factum est, vt pœna in ædificationem S. Confessionis proficeret. Vbi postea pacis tempore Basilica fabricata est, &c.*

Ecclesia SS. Felicis, & Adaucti.

2 Hoc igitur loco à Christianis in beati Felicis Martyris honorem nobilis Ecclesia erecta fuit. Sepulchrum autem a Vero presbytero Damasi Pontificis iussu extructum, atque ab ipsomet sanctissimo Pontifice aureis hisce carminibus exornatum est:

Epitaphium SS. Felicis, & Adaucti,

Antiq. inscript in append. pag. 1171. n. 18.

O semel atque iterum vero de nomine Felix
Qui intemerata fide, contempto Principe mundi,
Confessus Christum cælestia regna petisti,
O vere pretiosa fides! cognoscite fratres,
Qui ad cælum victor pariter properauit Adauctus.
Presbyter his Verus, Damaso rectore iubente,
Composuit tumulum, sanctorum limina adorans.

S. Leo III. instaurat Ecclesiam SS. Fel. & Adaucti.

Anast. in S. Leon. Papa.

3 Porro hanc eandem Ecclesiam deinde a S. Leone Papa Tertio instauratam fuisse Anastasius in eius vita testatur, dicens: *Itemque renouauit sarta tecta beati Felicis & Adaucti Martyrum, iuxta sanctum Paulum Apostolum.* Eius autem vestigia, vt multi haud improbabiliter existimant, parietinæ quædam sunt, quæ in monachorum S. Pauli vinea ibi è regione monasterij ad hanc vsque diem conspiciuntur.

Anastas. in Ioan. I.

4 Cœmeterium vero, quamuis ab eodem Anastasio in Ioannis Papæ Primi gestis, qui sedit anno salutis 523. sanctorum Felicis & Adaucti titulo appelletur his verbis: *Hic Papa Ioannes renouauit Cœmeterium Felicis & Adaucti.* Reuera tamen longe ante ipsorum martyrium, vt diximus, ibidem extabat; quod apertissime ex Actis M. S. Codd. Vat. S. Cæcil. & Vall. sanctarum Dignæ & Emeritæ comprobatur, quæ sub Imperatoribus Valeriano & Gallieno martyriũ consummarunt, longe antequam Felix & Adauctus sub Diocletiano Imperatore martyrio coronati fuissent. In ijs igitur sic legitur: *Quas* (Dignam nempe & Emeritam) *deponi iussit, &c. sepelierunt in Cœmeterio Commodillæ ad S. Felicem & Adauctum Via Ostiensi.* Ex quibus satis perspicue patet, ante hæc tempora ibidem Cœmeterium Commodillæ titulo nuncupatum perstitisse, eius forte opera ac studio ædificatum, in quo venerandæ virgines efferuescentium quondam persecutionum metu exagitatæ latitarunt, vt ijsdem in Actis his plane verbis legitur: *Similiter & duæ sorores nobilissimæ Digna & Emerita in antro Via Ostiensi secundo milliario iuxta B. Paulum latuerunt.* In ijsdem autem Actis Commodillæ Cœmeterium ad sanctos Felicem & Adauctum appellatur, quia sub ea potissimum tempora, quibus scriptor hic floruit, ob eorum corpora ibi condita, hoc vulgo apud omnes nomen sortitum fuerat.

SS. Digna, & Emerita.

Cod. Vat. 45. Cæcil. Vall. 7. 10.

Translatio corporum SS. Dignæ, & Emeritæ.

5 Porro recolenda beatarum virginum Dignæ atque Emeritæ pignora inde in Vrbem translata, in titulum videlicet B. Marcelli, Paulo Primo Pontifice iubente, honorifice reposita fuisse fertur in earumdem Actis M. S. Cod. sanctæ Cæciliæ, a Benedicto quodam presbytero eiusdem tituli digestis, vt ex præfatione liquet his verbis: *Charissimis omnibus consacerdotibus de titulo S. Marcelli Martyris atque Pontificis, qui ponitur in Via lata, & cunctis seruitoribus eiusdem Ecclesiæ, seu religiosis laicis, & deuotis Deo fæminis, Benedictus exiguus Presbyter in Domino salutem, &c.* Qui & celeberrimam earumdem virginum translationem lectu quidem dignissimam prolixo sermone describit; & nos hic ex parte saltem historiam hanc recensere, velut instituti proposito satis congruam, haud abs re duximus. Hæc autem sunt verba: *Stephanus Papa in afflictione positus propter sanctorum Cœmeteria, quæ absque Dei cultu erant, cœpit intra hanc Vrbem construere in domo patris*

M. S. Cod. S. Cæcil.

Idem ibid.

sui

Monasterium S. Dionysij à Stephano Papa inchoatū.

sui monasterium in honorem sanctorum Dionysij, Rustici & Eleutherij, vbi sanctorum corpora reconderet. Sed dum fundamenta ipsius Ecclesiæ poneret, ab hac luce subtractus est. Tunc populi Romani communi consensu elegerunt, & ordinauerunt fratrem eius virum venerabilem Paulum. At vbi ordinatus est, perfecit atque compleuit monasterium, quod frater suus Stephanus inchoauit. In quo monasterio multa sanctorum corpora recondens, & perquirens diligenter sanctorum corpora per diuersa Cœmeteria, & multa inuenta sunt. Tunc cœpit per diuersos Titulos, & Diaconias ea distribuere. Factum est autem, dum requireret corpora sanctarum virginum & Martyrum Dignæ & Meritæ in Cœmeterio Commodillæ Via Ostiensi ad sanctos Felicem, & Adauctum, inuenit ea; & dum deferrentur Romam cum maxima veneratione & honore adducens cum hymnis, & laudibus, cereis atque lampadibus, venientibus ante fores Ecclesiæ, quæ est in porticu Tituli sancti Marcelli Martyris atque Pontificis, ibi se defixerunt, & ex loco illo penitus mouere non potuerunt. Mirabilis quippe Deus, vt ait Propheta, mirabilis Deus in sanctis suis. Ecce & hic operatus est Deus aliud nouum miraculum, quod de sancta Lucia legitur, dum vellent eam trahere ad lupanar. Tanto pondere eam fixit Spiritus sanctus, vt virgo Domini immobilis permaneret. Sed istud dissimile, quia hoc ad honorem. Tunc in ipso loco prædictus Papa construens altare, & recondens in eo corpora sanctarum Virginum Dignæ & Meritæ, missaque celebrata, vnusquisque cum gaudio ad propria redijt. Quod non absque Dei prouidentia actum est, qui prævidet, & scit omnia, antequam fiant. In quo loco multa beneficia operatur Deus quotidie vsque in finem seculi. Denique infirmi, & varijs infirmitatibus oppressi, & qui ex maleficio ligati sunt, & quicunque ibidem venerint, salui recedunt ab omni infirmitate. Hæc de recolenda SS. Virginum Dignæ & Emeritæ translatione in M.S. earumdem actis recensentur.

Et à Paulo eius fratre perfectum.

In eo corpora SS. Dignæ & Emeritæ collocare tentat.

Sed ab Ecclesia S. Marcelli dimoueri ea mire nequeunt.

6 Contigit autem hæc die 12. mensis Maij, vt in Rubrica eorumdem Actorum initio apposita prænotatur, & vt verisimile nobis fit, anno Christi 757. primo videlicet Pontificatus eiusdem Pauli Primi, quo Bibliothecarius in eius gestis à se conscriptis eundem Pontificem sanctorum corpora è Cœmeterijs iam dirutis transtulisse affirmat, eodemque fere anno monasterium, de quo in eiusdem relationis textu agitur, perfecisse pronunciat, quod primùm Stephanus Papa germanus eiusdem frater in paterna domo inchoauerat; vbi nimirum Ecclesia extat, quæ S. Siluestri in Capite vulgo nuncupatur.

7 Porrò eadem beatarum virginum corpora ad hanc vsque diem perhonorifice apud memoratam sancti Marcelli Ecclesiam, in porphyretica quadam arca sub altari in earundem honorem erecto asseruantur. Vbi insigne quoddam portentum, æternaque concelebrandum memoria, & diuina prorsus virtute præstitum Christiano orbi innotuit; anno videlicet Dominicæ salutis 1598. cum Tyberis immaniter inundans, Ecclesiam, totamque ferme Vrbem immensa confluentium aquarum copia miserandum in modū obducens, beatis Virginibus honorem deferens, earum tumulum ab aquis illæsum, atque omnino illibatum reliquit: cuius portenti, vt ipsa luce clarius innotesceret, locupletes testes puluis, & aranearum telæ, quæ ibidem, posteaquam Tyberis aquæ inundantes desierant, intuentibus suspiciendæ circa sacrum tumulum apparuere.

In Ecclesia D. Marcelli earundem Virginum corpora nunc asseruantur.

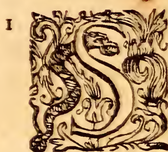
Earum tumulus ab inundatione mire præseruatur

8 Reliquum nunc esset, vt studioso lectori ipsummet Cœmeterij locum digito pręmonstraremus, sed cū de eodem quid certi vix assequi, & asseri queat, illud dūtaxat nobis conijcere licebit, hoc nimirū haud longe ab Ecclesia S. Pauli situm fuisse, vbi quædam Ecclesiæ S. Felicis, vt iam diximus, vestigia adhuc extant, cum in recensitis hactenus sanctarum Dignæ, & Emeritæ Actis secundo ab Vrbe milliario sita fuisse describatur; quo item ab Vrbe interuallo sacra B. Pauli Apostoli Basilica distat.

CAP. V.

De Cœmeterio S. Cyriaci Via Ostiensi.

1 ACRVM Cyriaci Cœmeterium inter alia insignia Vrbis Romanæ Cœmeteria à Cencio Camerario adnumeratur lib. de Censibus, his profecto verbis: *Cœmeterium sancti Cyriaci Via Ostiensi.* Et à Petro Manlio, dum de Vaticanæ Basilicæ excellentia agit, idem plane asseritur, qui insuper eiusdem nominis Ecclesiam ibi extitisse affirmat: *Cœmeterium*, inquit, *S. Cyriaci est Via Ostiensi, vbi est Ecclesia S. Cyriaci.* Verum apud alios scriptores, quod nouerimus, nulla prorsus huius Cœmeterij mentio præfertur: eiusdem vero Ecclesiæ, sub qua olim Cœmeterium extabat, sæpius Bibliothecarius ipse meminit, in gestis nimirum Honorij Papæ Primi, vbi ait: *Fecit & Ecclesiam B. Cyriaco martyri à solo, Via Ostiensi, milliario septimo, vbi & donum obtulit.* In Leonis item Papæ Tertij gestis isthæc repetit: *Immo & in Ecclesia S. Cyriaci posita Via Ostiensi fecit vela, & quadrapulo numero quinque habentia historiam Saluatoris vocantis discipulos de naui: & super sanctum altare ipsius martyris posuit vestem defundato.* Et in vita Benedicti pariter Tertij: *Item venerabilis & præclarus Pontifex fecit in Ecclesia B. Cyriaci martyris, quæ ponitur Via Ostiensi, vestem defundato vnam.*

Cencius Camer. lib. de censibus.

Petrus Manlius de Vat. Basil.

Ecclesia S. Cyriaci Via Ostiensi.

Biblioth. in Honor. Papa Primo in Leone Tertio & Bened. Tert.

2 Quæ quidem Ecclesia vnà cum Cœmeterio solemni ritu Deo dicata fuit in honorem beatissimi illius martyris Cyriaci, qui cum Largo, & Smaragdo, & alijs viginti sub Maximiano pro fidei confessione datis ceruicibus martyrio coronatus est: quorum recolenda iugiter memoria in Martyrologio Romano iterato laudum præconio celebratur, natalis nempe 17. Kalend. Aprilis, & translationis VI. Idus Augusti; cum S. Marcellus Papa è Via Salaria eorumdem corpora in Lucinę matronæ prædium, Via Ostiensi, septimo ab Vrbe lapide, transtulit, vt eorundem testantur Acta M. S. Cod. Later. Vat. S. Petri, & Vallic. his quidem verba: *Veniens autem sanctus Marcellus Episcopus cum Lucina matrona Christianissima, condiuit corpora sanctorum cum aromatibus & linteaminibus, & imposuit nocte in pauone cum eunuchis suis, & sustulit, vnde commendata fuerant. Translata sunt cum sancto Cyriaco in prædio suo Via Ostiensi milliario ab Vrbe septimo, vbi requiescunt in Sarcophagis lapideis, quos sua manu recondidit B. Lucina in pace sexto Idus Aug.*

SS. Cyriacus, Largus, & Smaragdus.

Mart. Rom. 17. Kal. Apr. 6. idus Aug.

M. S. Cod. Lat. Vat. &c.

3 Lucina autem, cuius hic mentio incurrit, ipsamet esse creditur, quæ sacra beatorum Apostolorum corpora è Catacumbis, vt iam diximus, transferéda curauit: à Cornelij enim Pontificatu vsq; ad Marcellum quinquaginta duntaxat anni interfluxere. Hæc igitur matrona pari pietate, ac nobilitate conspicua in ipso suo prædio Cœmeterium extruxit, quod deinde B. Cyriaci titulo nuncupatum est, ibique eiusdem Cyriaci & sociorum corpora humata perstitere, donec Paschalis Papa Primus in S. Praxedis Ecclesiam eadem sacra pignora transtulit: ex quo postea loco à Sergio Secundo Pontifice Maximo in Equitij titulum, qui hodie Ecclesia S. Martini in montibus nuncupatur, translata fuisse vetusta ibidem posita inscriptio testatur. Caput tamen beati Martyris Cyriaci in diaconia S. Mariæ in Via Lata vnà cum alijs eorumdem sanctorum reliquijs fidelium nunc venerationi patet: quibus Martyrologium Romanum sexto Idus Augusti his quidem verbis adstipulatur: *Romæ sanctorum martyrum Cyriaci diaconi, Largi, & Smaragdi cum alijs viginti, qui in persecutione Diocletiani, & Maximiani passi sunt decimo septimo Kal. Aprilis. Eorum corpora à Ioanne presbytero Via Salaria sepulta sanctus Marcellus Papa in prædium Lucinæ Via Ostiensi hac die transtulit, quæ postea in Vrbem delata, in diaconia S. Mariæ in Via Lata recondita fuerunt.*

Lucina Matrona.

Trãslatio corporũ SS. Cyriaci, Largi & Smaragdi.

Mart. Rom. 6. idus Aug.

4 Et quidem verisimile admodum est, easdem venerandas martyrum beatorum reliquias in præmemoratam diaconiam e vetustissimo sancti Cyriaci Titulo translatas fuisse, qui vnà cum monasterio eidem proximus atque contiguus erat; cuius apud D. Gregorium in Reg. l. 9. ep. 22. fit mentio. Hac autem

tem nostra ætate perantiquæ, ac celebris Ecclesiæ sancti Cyriaci, necnon Cœmeterij nonnulla eadem Via Ostiensi iuxta Tyberim vestigia septimo propemodum ab Vrbe lapide ipsas inter ruinas perscrutantibus contemplanda exhibentur.

CAP. VI.

De Cœmeterio S. Timothei Via Ostiensi.

1 OEMETERIVM, de quo nunc sermo instituitur, à Beato Timotheo Antiocheno nomen desumpsit, qui Romæ sub Constantino Magno, antequam idem Imperator Christi fidem amplecteretur, & sacris baptismi aquis de more ablueretur, martyrio coronatus fuit. Eius autem corpus à matrona quadam, Theona nomine, vel, vt quidam asserunt, Theodora, in horto quodam Via Ostiensi, prope sepulchrum B. Pauli Apostoli conditum fuit; vt conscripta eiusdem acta, M. S. Cod. Vat. & Vall. hisce verbis testantur: *Quædam autem nomine Theon* (in Codice Vatic. Theona; in alijs, Theodora) *Christianissima fœmina non longe à sepultura beati Pauli Apostoli, eius corpus in horto suo suscepit: quod factum omnibus Christianis valde placuit, vt huius nominis Martyrem vicinum exciperet, qui Paulo Apostolo, vt quondam Timotheus, adhæreret.*

S. Timotheus Antiochenus

Theona Matrona.

M.S. Cod. Vat. & Vall.

2 Ibi postmodum pia fidelium opera Cœmeterium extructum fuit, quod etsi beatæ Lucinæ Cœmeterio ita contiguum est; vt ambo simul iuncta haud loco disiungi, ac secerni valeant: pars tamen illa, quæ sacrum martyris Timothei corpus continet, primæuo titulo numquam abolito, Timothei Cœmeterium appellatur; quod peramplo ipsiusmet Apostoli Pauli Basilicæ ambitu circumscribi credimus. Quocirca Honuphrius in Indiculo Cœmeteriorum Vrbis, quem ipse edidit, illud enumerans, hæc ait: *Cœmeterium S. Timothei presbyteri, Via Ostiensi, intra Basilicam S. Pauli Apostoli, in quo ipse iacet.* Et quidem indubitatum apud omnes est, eiusdem corpus in eadem requiescere basilica. Et hæc interim de B. Timothei Cœmeterio enarrasse sufficiat.

Cœmeteriũ S. Timothei.

Honuph. in Indic. Cœmet.

CAP. VII.

De Cœmeterio S. Zenonis Martyris ad S. Anastasium, ad Aquas Saluias.

1 OCVS hic, qui ad AquasSaluias communi vocabulo dicitur, vbi Apostolum Paulum Neronis iussu nobili coronatum martyrio vidimus, & vbi celebre Cœmeterium extat, de quo agimus, à Saluia illustri Romanorum familia nomen istud accepisse fertur: ex qua deinde Otho, & Iulianus Imperatores oriundi fuere, & Saluius ille Iulianus laudatissimus Iureconsultus, ipsius Iuliani Imperatoris nepos, si Eutropio credimus. Ad eandem quoque olim familiam spectasse quidam opinantur Massam illam, quam D. Gregorius ad luminaria Basilicæ eiusdem Apostoli alenda, ac concinnanda iugiter attribuit, vt iam supra dictum est. Quo pariter loco Villam quandam extitisse traditio est, ad quam vili, abiectoque rusticorum seruitio relegatam fuisse sanctissimam fœminam Marinam Gordiani Martyris vxorem legimus in eiusdem Actis M. S. Codd. Later. Vat. S. Petri, & S. Cæciliæ his fere verbis: *Vxorem autem S. Gordiadiani Marinam in quadam villa, quæ vocatur ad Aquas Saluias in seruitio rusticorum opprimi iussit.* Apud Surium etiam; sed ibi deprauatè *ad Aquas Siluias* pro *Aquas Saluias* excusum legitur. Locus enim quidam ibidem erat è iugi interlabentis aquæ stillicidio, *Gutta iugiter manans*, nuncupatus: vbi gloriosissimi quondam Zenonis, ac sociorum militum haud satis vnquam celebrandum martyrij certamen obtigit, quorum in Romano Martyrologio perennis est memoria his plane verbis; *Romæ ad Guttam iugiter ma-*

Aquæ Saluiæ.

Familia Saluia.

S. Marina.

M. S. Codd. Lat. Vat. 4 8. 9. & S. Cæc.

Surius to. 3. 10. maij.

Gutta iugiter manans.

Martyrium SS. Zenonis & sociorum.

Mart. Rom. 9. Apr.

nantem natalis sanctorum Martyrum Zenonis, & aliorum decem millium ducentorum trium. Horum beatissimorum Christi militum ossa tanquam pretiosa latētium thesaurorum pignora, & nobilissima Christiani nominis trophæa in subterraneo oratorij cubiculo, vulgo ab omnibus *Scala Cæli* nuncupato, simul coacervata religiose asseruantur, & fidelium illuc accedentium oculis conspicienda patent: quo potissimum tunc temporis translata fuisse quidam autumant, cum vetus proximum Cœmeterium temporum iniuria obliteratum excidit.

Oratorium vulgo dictum Scala Cæli.

2 Quod quidem a fidelibus hoc potissimum loco sub deploranda debacchantium persecutionum tempora extructum fuisse, ob recolendam iugiter Apostolici Martyrij memoriam, & ad recondendas tot triumphales beatorum millium Martyrum militum exuuias, qui ibidem quondam trucidati fuerant, haud ab aliquo in dubium reuocari potest. Etsi autem in vetustioribus Martyrum Actis nulla prorsus eiusdem Cœmeterij mentio occurrat, nec quidquam apud Anastasium legatur; immo vero nec inter alia Vrbis Cœmeteria à Cencio Camerario, & Petro Manlio vllatenus recenseatur. In quodam tamen Lateranensi Codice, vbi solemnis supplicatio describitur, quæ à clero Lateranensis Basilicæ fieri consueuerat quarta feria, post quartam videlicet Quadragesimæ dominicam, eiusdem Cœmeterij expressa mentio his propemodum verbis fit: *Feria quarta in hebdomada, quando clerici vadunt cum cruce, stationali scilicet, per Cœmeterium ad sanctum Paulum, & S. Anastasium*. Quæ verba duplici quidem sensu accipi possunt, vt nimirum Clerus basilicæ Lateranensis ad S. Pauli, seu Lucinæ Cœmeterium ordinatim procederet, deinde vero ad Cœmeterium S. Anastasij se conferret; vel certe vt ad præmemoratum hoc inuisendum deuotionis ergo de more pergeret, ita tamen vt S. Pauli Cœmeterium singuli pertransirent, & sic vno eodemq; itineris contextu vtraque simul, vtpote quæ iuncta sunt, quod credibilius videtur, ab accedentibus deuotissime perlustrarentur.

Solēnis cleri Lateranensis supplicatio per Cœmeterium.

Cod. Later.

3 Sacrum autem hoc Anastasij Cœmeterium ab eo nomen accepit, qui in Perside glorioso pro fide martyrio coronatus fuit; cuius beata reliquiarum pignora Romam primum translata, in celebri monasterio ad Aquas Saluias nuncupato honorifice collocata sunt. Huiusce translationis Ado ipse in suo Martyrologio die 22. Ianuarij his verbis meminit: *Ad Aquas Saluias natalis S. Anastasij Martyris, & monachi de Perside, qui post plurima tormenta carceris, verberum & vinculorum, quæ in Cæsarea Palæstinæ perpessus fuerat, a Persis postremo in Perside multa pœna affectus, atque ad vltimum decollatus est a Rege eorum Chosroe cum alijs septuaginta. Reliquiæ corporis eius primo Hierosolymis ad monasterium suum, deinde Romam delatæ, venerantur in monasterio ad Aquas Saluias*. Et in Chronico isthæc: *Reliquiæ quoque beati Martyris Anastasij primo ad monasterium suum; deinde Romam aduectæ venerantur in monasterio sancti Pauli Apostoli, quod dicitur ad Aquas Saluias*. Quæ singula apud Bedam ijsdem fere verbis expressa recitantur.

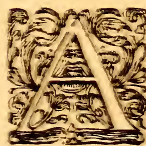
Translatio corporis S. Anastasij.

Ado in Martyrol. 22. Ian.

Idem in Chron. an. à an. Christi 604.

CAP. VIII.

De Martyribus Ostiensi Via coronatis, vel sepultis. De Tyberinis Ostijs, ac recolendis sacris ibidem monumentis.

1
Ane inter loca, quæ pio fidelium cultu celebranda sunt, præcipuo quodam iure Ostiensis Via, ac Ostia Tyberina, pretioso beatorum Martyrum cruore, qui ibidem vberrime effusus est, omni veneratione dignissima, & sacris eorundem pignoribus satis superque nobilitata recensentur. Vt enim de eorum gloria quid pro dignitate loquamur, sanctorum quamplurimi magno fidei ardore succensi hac eadem Via martyrium vltro subeuntes, tam sub Alexandro, seu potius Vlpiano Vrbis Præfecto

Martyres qui Via Ostiensi coronati sūt

acerrimoque Christianorum hoste, quam sub alijs, vt infra exponetur, breui atque expedito itineris cursu ad perennes cælestis Capitolij triumphos, cum Christo laureati peruenere.

S. Martina. 2 Inter quos palmam merito sibi vindicat inuicti illa animi, ac Romanæ nobilitatis laude præstantissima virgo Martina, quæ eodem sub Alexandro Imperatore, Ostiensi Via, decimo ab Vrbe lapide, capite pro Christo obtruncata, nobile martyrium consummauit, vt in M. S. eiusdem Actis Cod. Vatic. sancti Petri, & sanctæ Mariæ ad Martyres his verbis legitur: *Ducta est igitur beatissima Martyr foris Romam Ostiensi Via in milliarium ab Vrbe plus minus decimum, & ibi sanctum eius amputatum est caput, primo mensis Ianuarij die; quo ipsius quotannis celebratur martyrium, sicque corpus eius relictum est insepultum; Christianus autem quidam ad Rhetorium Episcopum, qui in conceptaculis latebat* (siue, vt alibi legitur, inter Cryptas latitantem) *venit; & ei qualiter virgo Martina suum agonem compleuerat, secreto nuntiauerat. Rhetorius igitur Pontifex sumptis quibusdam fidelibus occulte clericis & laicis, eum, qui hoc sibi nuntiauerat, secutus est. Postquam vero ad locum, vbi sacrum corpus iacebat, ventum est, duas aquilas, alteram caput, alteram vero corpus custodientem, inuenerunt. Sanctus vero Rhetorius Episcopus, & qui cum eo venerant, fodientes pretiosissimæ Martyris sepulchrum flentes pariter & gementes, Domino Iesu Christo gratias agentes cum laudibus, quibus poterant, & aromatibus eam sepelierunt.*

Cod. M. S. Vat. 7. S. Pet. A. S. Mar. ad Mart.

3 Depositum vero beatissimæ eiusdem virginis corpus aliquandiu in ipsomet martyrij loco delituit, vbi postmodum Christi cultores pio deuotionis studio permoti, in eiusdem honorem Ecclesiam exædificarunt; cuius tamen sub hæc nostra tempora nullum penitus vestigium extat. At subinde sacrum, venerandumq; pignus Romam translatum, in Ecclesia, quæ sub B. Martinæ titulo dicata est, iuxta triumphalem Septimij arcum ad cliui Capitolini radices, vnà cum sanctorum Martyrum Epiphanij & Concordij corporibus, tanquam dignissimum Christianæ religionis, ac fidei monumentum, ac tutissimum Romanæ Vrbis propugnaculum, reconditum est.

Ecclesia S. Martinæ Via Ostiensi.

Ecclesia S. Martinæ intra Vrbem.

4 Quam quidem Ecclesiam Alexander Quartus summus Pontifex, qui in Petri cathedra anno redempti orbis 1200. sedit, solemni ritu consecrauit, eorundemque Epiphanij & Concordij reliquias ibidem reposuit, vt in quadam lapidea tabula ad perennem ibi memoriam notis insculptis legitur: in qua tamen de B. Martinæ corpore nullum prorsus verbum exprimitur: ex quo haud temere aliquando quorundam menti suspicio obreperat, aliò nimirum idem esse translatum; tum maxime, quia illud se Placentini possidere palam prædicant, ac gloriantur.

SS. Epiphanius & Concordius.

5 Verum singulari diuinæ prouidentiæ nutu contigit, vt hac nostra ætate, Vrbano VIII. Pont. Max. Dei Ecclesiam regente, nono scilicet Kalend. Nouembris, anno humanæ salutis 1634. sacra corpora, etsi frustra summo olim studio perquisita, tandem sub altari Confessionis eiusdem Ecclesiæ adinuenta, longa post annorum curricula iterum rediuiua in lucem prodierint, & sub eodem altari, loco deinde decentius ornato, & in meliorem formam redacto, reposita sint, septimo Idus Ianuarij anno 1635.

Inuentio corporis S. Martinæ sub Vrbano VIII.

6 Sub eodem Imperatore Alexandro, & Vlpiano pariter Vrbis Præfecto, apud Ostia Tyberina Cyriacus Episcopus Ostiensis, Maximus presbyter, & Archelaus diaconus vnà cum socijs strenue in agone pro Christo vsque ad sanguinem desudarunt: de quibus in M. S. eorum Actis Codd. Later. & S. Petri isthæc leguntur: *Romulus tunc iratus iussit eos expoliari, & fustibus cædi. Illi autem cum cæderentur, dicebant: Gratias tibi agimus Domine Iesu Christe, quia meruimus fieri socij sanctorum tuorum. Eadem hora præcepit eos adduci ad Arcum ante Theatrum* (ciuitatis scilicet Ostiæ) *& ibi decollari. Tunc omnes quasi ex vno ore dixerunt: Domine Deus omnipotens in pace suscipe spiritum nostrum: & decollati sunt in eodem loco. Sanctus vero Cyriacus Episcopus decollatus est in carcere, vbi iussu Romuli vicarij missus fuerat. Eusebius presbyter in specula positus, noctu collegit corpora sanctorum, & digno honore sepeliuit.*

SS. Cyriacus Maximus, Archelaus, & socij.

M. S. Codd. Lat. & Vat. S. Petr.

7 Hæc quidem omnia explicite magis in Cod. Vallic. enarrantur, vbi & de

Theo-

SS. Theodorus & Herculanus. Cod. Vall.

Theodoro Tribuno & Herculano Martyribus sermo subtexitur, his propemodum verbis: *Et decollati sunt in eodem loco, gratias agentes Deo: beatum vero Cyriacum iussit in custodia capite truncari. Tunc beatus Eusebius presbyter collegit noctu corpora sanctorum Cyriaci Episcopi, Maximi presbyteri, & Archelai diaconi, & cum omni diligentia sepeliuit. Corpora vero sanctorum militum, qui in mare præcipitati fuerant, beatus Eusebius solicite colligens à litore maris, in campo Ostiæ abscondit; quos & sepeliuit iuxta Vrbem in crypta Via Ostiensi, VI. Idus Augusti. Taurinum vero & Herculanum in Portu Romano abscondit. Beatum vero Theodorum Tribunum posuit mysfeleo suo, & omnes alios collegit, & posuit iuxta corpora sanctorum Cyriaci & Maximi sub die 10. Kal. Sept.*

S. Aurea.

8 Cum vero ibidem B. Aurea gloriosum pro fide martyrium postridie cõsummasset, à S. Nonno Portuensi Episcopo, qui Hippolytus item nuncupatur, obsequentis ministerio manus sepulturæ tradita est. De qua isthæc in Martyrologio aureis litteris consignata sunt:

Martyr. 9. Kal. Sept.

Apud Ostia Tyberina sanctæ Aureæ virginis & martyris, quæ saxo ad collum ligato in mare demersa est, cuius corpus ad litus eiectum B. Nonnus sepeliuit.

Martyrium & locus sepulturæ S. Aureæ M. S. Cod. Lat. & Vall.

9 In M.S. autem Actis Codd. Lat. & Vall. nobilissimum eius martyrium, & sepulturæ locus prolixius his verbis describitur: *Lapis magnus ligetur ad collum eius, & demergatur in mare. Cuius corpus sanctum peruenit ad maris litus, quod B. Nonnus collegit, qui etiam Hippolytus nuncupatur, & cum omni diligentia sepeliuit in prædio suo, vbi habitauerat, nono Kal. Sept.* Quod quidem prædium tantæ virginis præsentia nobilitatum, prope ciuitatis mœnia extitisse, & in eodem, cum ab Vrbe Romana extorris ageret, lectissimam Christi virginem vixisse ijsdem ex Actis colligitur, vbi id legitur: *Iratus itaque iussit eam leuari à terra Claudius, vinctam catenis in Ostiam deportari cum viris religiosis, & sacris virginibus, & cum omni familia sua. Postquam autem illuc peruenit, cæpit habitare foras muros Ostiæ ciuitatis in loco, qui vocatur Euaristi, in prædio suo, & ibidem die, & nocte ieiunijs & orationibus epulabatur.*

10 Eodem plane loco haud longo temporis interlapsu Sabinianus quoque martyr conditus fuit; de quo in eiusdem sanctæ Aureæ Actis hæc habentur: *Tunc iratus Romulus iussit teneri quendam Sabinianum, & cæpit quærere ab eo facultates B. Aureæ, dicens: Declara nobis facultates sacrilegæ Aureæ, & adora Deos, quos adoramus. Respondit Sabinianus, & dixit: Facultates quas requiris, B. Aurea per manus pauperum in cœlum transmisit, vbi modo cum electis virginibus lætatur. Me vero scias non blandimento, non terroribus, atque tormentis idolis vestris humiliari. Habeo enim Dominum Iesum Christum, cui sacrificium meipsum offero. Tunc Romulus iussit eum in equuleo leuari & torqueri; dehinc flammas ad latera eius dari, & exuri. Quem sic Deus Martyrem fecit. Cuius corpus presbyter Concordius noctu colligens, iuxta corpus B. Aureæ sepeliuit.* In alijs tamen conscriptis de eiusdem martyrio codicibus, eundem Sabinianum in puteum proiectum fuisse narratur; & inde à S. Concordio presbytero extractum, & apud sacrum B. virginis Aureæ corpus conditum, vt in iam recitatis sanctorum Cyriaci, Maximi, & Archelai Actis M. S. Cod. Later. videre est, in quibus & natalitius eiusdem dies his plane verbis exprimitur: *Cuius corpus iussit in puteum iactari, quem B. Concordius noctu leuauit de puteo, & sociauit B. Aureæ martyri v. Kal. Sept.*

S. Sabinianus. Act. S. Aureæ

11 Celebris adhuc horum Martyrum memoria viget Tyberina apud Ostia, vbi & cathedralis extat Ecclesia dignissimo B. Aureæ dicata nomini, eiusdemque vel ipso auro pretiosioribus ditata reliquijs: quam à sancto Leone Papa III. instauratam fuisse in eiusdem Leonis Papæ gestis narrat Bibliothecarius: *Sarta vero tecta*, inquit ille, *Ecclesiæ B. Aureæ sitæ in Ostia omnia nouiter reparauit.*

Ecclesia S. Aureæ ad Ostia Tyberina.

12 Eandem porro Ecclesiam nobili supplicantium cœtu solemniter comitatus S. Leo Papa Quartus adiuit, atque in ea sacro altaris mysterio deuote peracto, diuinissimo Eucharistiæ Sacramento refecit duces Christianorum exercitus, ac milites, qui contra Saracenos præliaturi mare transfretabant, vt ipsemet Bibliothecarius in eiusdem Leonis Papæ gestis affirmat, vbi prolixo sermone victoriæ palmam non tam armis,

S. Leo Quartus. Biblioth. in vit. Leon. VI.

armis, quam precibus, è cælo diuina opitulante virtute, à Christianis militibus reuectā, ac profligatum eorumdem Saracenorum exercitum, & vsque ad internecionem mirabiliter deletum enarrat.

13 Sub eodem Imperatore Alexandro, cum sanctissimus presbyter Asterius in Tyberim, vt supra diximus, impiorum hominum manu proiectus fuisset, eam scilicet ob causam, quod B.Callisti corpus sepulturæ, vt par erat, perhonorifice demandasset, ipsius postea corpus apud Ostia Tyberina inuentum, quò defluentium aquarum impetu asportatum peruenerat, tumulo ibidem pio fidelium obsequio de more exceptum fuisse, eiusdem Callisti Acta M.S. Codd. S. Petri, S. Cæcil. & Vall. his verbis enarrant: *Post dies autem aliquot tenuit Alexander Asterium presbyterum, quem præcepit per pontem præcipitari. Cuius corpus inuentum est in Ostia, & à quibusdam Christianis sepultum in eadem ciuitate sub die duodecima Kal. Nouemb. in pace.* Reliquiæ vero beati eiusdem martyris Romam deinde à Sergio Secundo Pont. Max. translatæ in Equitij Titulo ab eodem condigno honore conditæ sunt, Bibliothecario teste in Sergij Papæ gestis; vt vetusta quoque inscriptio marmoreæ cuidam tabulæ insculpta edocet, quæ in eodem adhuc Titulo legitur.

S. Asterius.

M.S. Cod. S. Pet. S. Cæc. Vall.

Translatio corporis S. Asterij.

Bibliot. in Sergio Papa.

14 Sub Claudio Principe priscæ nobilitatis, ac sanctitatis eximiæ virgo Romana, Prisca nomine, eadem Via Ostiensi, decimo ab Vrbe milliario capite obtruncata est, eodemque primum loco venerandum eius corpus depositū fuit, extructa ibidem à deuotis Christi fidelibus in honorem recolendæ virginis Ecclesia, quæ perenne nobilissimi apud posteros martyrij monimentum existeret. Sacrum vero pignus Romam deinde translatum, & in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscæ, seu Priscillæ in monte Auentino, qui hodie communi, frequentique vocabulo *Sancta Prisca* nuncupatur, religioso conditum obsequio fuisse, M.S. ipsius Acta Cod. Lat. legenti fidem faciunt his plane verbis: *Perducta est B. Prisca virgo & martyr Via Ostiensi milliario ab Vrbe Roma plus minus decimo, & ibi eā carnifices decollauerunt, & sic inhumatam dimiserunt. Tunc quidam Christianus nuntiauit hoc factum Episcopo Vrbis Eutychiano, qui manebat absconsus ob nimiam Claudij persecutionem. Accedens ad locum cum ipso, qui ei nuntiauerat, inuenit corpus B. Virginis & Martyris illæsum & incontaminatum. Erant custodientes illud duæ aues, quæ vulgo aquilæ vocantur, ne ab aliqua bestia tangeretur. Episcopus vero, & qui cum eo venerant, coaptantes sepulchrum eius, ibi eam sepelierunt.* Et paulo infra hæc de eiusdem translatione recitantur: *Passa est B. Prisca virgo, & martyr sub Claudio Cæsare, mense Ianuario, die octaua decima. Pauco vero transacto tempore fabricata est illic Ecclesia à fidelibus populis, & seruientes Domino ibi demorati sunt per plurima annorum curricula. Postquam autem placuit omnipotenti Deo suæ Ecclesiæ pacem tribuere, Romanus Pontifex fecit conuentum clericorum, & laicorum fidelium, & sicut ei reuelatum fuit, perrexit cum ipsis ad locum, vbi B. Prisca sepulta fuerat: & illic inuenientes eius venerabile corpus, summa deuotione & veneratione leuauerunt illud cum hymnis & canticis spiritualibus deducentes peruenerunt vsque ad Arcum Romanum, & ibi in Ecclesia sanctorum martyrum Aquilæ, & Priscæ in sarcophago miræ pulchritudinis, digno honore sanctum corpus eiusdem virginis deposuerunt.* hæc ex actis.

S. Prisca.

Ecclesia S. Priscę Via Ostiensi.

Ecclesia S. Priscæ in mō te Auentino.

M.S. Cod. Lat.

Translatio corporis S. Priscæ.

15 Illud vero de B. Priscæ sepulchro adnotandum est, quo nimirum tempore Acta isthæc, quæ hactenus recitata à nobis sunt, Priscam Martyrem sepulturæ traditam fuisse perhibent, tunc illum adhuc presbyterum, seu alicuius Ecclesiæ Episcopum, non autem Pontificem Maximum extitisse. Eutychianus enim in Pontificij regiminis culmine quadriennio post Claudij obitum sedit, sub quo (vt scribitur) martyrio affecta B. Prisca, & tumulata est. Quapropter Petrus in Catalogo hanc euadere scrobem inoffenso pede cupiens, nomen Pontificis de industria subticuit, qui eandem post martyrium sepultura donauit, & ab Eutychiano Pontifice in Vrbem postea translatam asserit; hæc autem inquit: *Tempore autem Eutychiani Papæ corpus B. Priscæ eidem diuinitus reuelatur, & locus per visionem ostenditur, vbi ipse cum clero & populo effodiens, & corpus inueniens, ipsum*

De tempore translationis corporis S. Priscæ quid dicendum sit.

Petrus in Catal. l. 2. c. 96.

ipsum inde leuauit, & ad Vrbem deducens in Ecclesia sanctarum Aquilæ, & Priscillæ venerabiliter tumulauit. Quod ijs, quæ in conscriptis de translatione eiusdem Actis exhibentur, prorsus repugnare videtur: ibi enim dicitur, pacis tranquillitate Ecclesiæ reddita, reliquias eiusdem translatas fuisse: sub Eutychiani vero tempora, magnis Ecclesia Dei persecutionum fluctibus nullo tuta loco iactabatur, sub Aureliano nimirum Imperatore Christianorum nomini infensissimo: ob quam certe rationem ab alio tunc temporis Romano Pontifice, cuius nomen eisdem in Actis desideratur, sacrum B. Priscæ corpus Romam translatum fuisse probabilius quidem asserendum videtur.

16 At quoniam eorum potissimum Martyrum hic memoriam recolimus, quorum triumphis locus iste illustratus est, haud silentio a nobis inuoluendum est, immani illa Diocletiani persecutione, quarum nulla acrior extitit, apud Ostia Tyberina sanctorum martyrum Maximi, & Claudij fratrum, Præpedignæ vxoris eiusdem Claudij, & Alexandri, & Cutiæ filiorum reliquias in mare proiectas fuisse, quæ mirabiliter incendio superfuerant; quorum his verbis Ado in suo Martyrologio meminit: *Sanctorum martyrum Claudij, & vxoris eius Præpedignæ, & filiorum Alexandri, & & Cutiæ, & fratris Claudij B. Maximi, qui cum essent præclarissimi generis, agente fratre eorum Gabino presbytero, baptizati sunt à B. Caio Pontifice Romano, & postmodum tenti sunt, iubente Diocletiano, à Iudice impio Iulio. Et Claudius quidem cum vxore sua, & filijs deportatus est in exilium: deinde incendio comcremati, odoriferum sacrificium martyrij Deo reddiderunt, ac sic postmodum apud Ostiam in Rheuma iactati, quorum reliquias Christiani perquisitas, iuxta ciuitatem sepelierunt.* Verum in Martyrologio Romano 12. kalend. Martij eorundem beatorum martyrum reliquias in flumen, non autem in mare demersas fuisse his verbis exponitur: *Apud Ostia Tyberina sanctorum Martyrum Maximi, & Claudij fratrum, & Præpedignæ vxoris Claudij cum duobus filijs Alexandro & Cutia, qui cum essent præclarissimi generis, iubente Diocletiano tenti sunt, atque in exilium deportati: deinde incendio concremati odoriferum martyrij sacrificium Deo ipsi obtulerunt; quorum reliquiæ in flumen proiectæ, & à Christianis perquisitæ iuxta eamdem ciuitatem sepultæ sunt.* Eorumdem pariter mentio fit in præclaræ virginis ac martyris Susannæ Actis.

SS.Maximus, Claudius, Præpedigna, Alexander, & Cutia.

Ado in Mart. 18. Febr.

Martyr. Rom. 18. Kal. Mart.

17 Pro Christo item strenue Tyberina apud Ostia tanquam in nobilissimo orbis theatro fortissimi athletæ Demetrius & Honorius decertarunt, de quibus in Martyrologio XI. Kal. Decemb. & alter pariter eiusdem nominis Demetrius, vnà cum Honorato & Floro XI. Kalend. Ian. sub quibus tamen tyrannis eosdem gladio confici contigerit, haud exploratum est.

SS.Demetrius & Honorius.

Mart. Rom. 11 Kal. Decemb.

Id. Mart. 11. Kal. Ianuar.

SS. Honoratus, & Florus.

18 Hic denique locus toto Christiano orbe iure quidem merito suspiciendus, ac iugi laudum præconio celebrandus est ob præclarissimi martyris, qui eandem regionem quondam incoluit, haud satis vnquam pro dignitate prædicanda meritorum exempla. Vt enim in beatorum Ioannis & Pauli Actis legitur, Gallicanus ille præcipuus Romanæ militiæ dux, & postmodum laudatissimus Christi martyr, contemptis nouo prorsus exemplo Consularibus infulis, ac diuitijs, quibus affluebat, seculique oblectamentis constanti animo reiectis, apud Ostia Tyberina Ecclesiam erexit, ac domum pariter religiosæ pietatis vir extruxit; vbi cum S. Hilarino degens, peregrinos omnes ac pauperes, qui illuc Vrbem adeundi gratia appellebant, hospitio benigne excipiebat, & miro Christianæ charitatis affectu fouebat; quod apud Surium prolixo vtique encomio his plane verbis enarratur: *Cum vellet autem priuatus abscedere, rogatus ab Augustis Consul processit, & in fascibus positus, quinque millia seruorum libertate donauit, & ciues Romanos fecit: prædia quoque & domos eis largitus est, omnesque facultates suas, ijs exceptis, quæ filiarum erant, distrahi, & pauperibus erogari iussit, manensq; in Vrbe Ostiensi S. viro Hilarino se adiunxit, eiusque ædes auxit ad suscipiendos peregrinos, quos permultos recipiebat. Adhæserunt autem ei multi ex seruis suis, quos manumiserat, & diuulgata est fama eius per totum orbem; ita vt ab Oriente & Occidente venientes viderent virum ex Patricio & Consule, qui erat Augustis amicissimus, lauantem pedes, ponentem men-*

S.Gallicanus. *Acta beatorũ Mart. Io. & Pauli.*

S.Hilarinus.

Sur. to. 3. 26. Iun. in SS. Paul. & Ioan.

mensas, aquam manibus effundentem, languentibus solicite ministrantem, & cætera sanctæ seruitutis officia exhibentem. Ipse primus in Ostiensi Vrbe extruxit Ecclesiam, & ditauit officia clericorum. Et paulo infra de eiusdem prædijs isthæc memorat: *Cum autem decedenti Constantino Iulianus successisset, legem is tulit, ne Christiani quicquam in hoc mundo possiderent. Porro Gallicanus in pago Ostiensi quatuor casas habebat, quarum pensiones in eos, quos diximus, conferebat vsus, adeoque Dominum meruit habere defensorem, vt quicunque in eas ingrederetur ad fisci titulos constituendos, aut pensiones exigendas, statim à diabolo obsideretur, & quisquis actorum eius esset exactor, leprosus fieret, &c.* Sed præstat nunc viri de Christiana religione optime meriti laudibus coronam imponere, ipsomet, præconio, quo idem a Romano Martyrologio his plane verbis celebratur: *Alexandriæ S. Gallicani martyris viri Consularis, qui triumphalibus infulis sublimatus, & Constantino Augusto charus, à sanctis Ioanne & Paulo ad fidem Christi conuersus est: qua suscepta cum S. Hilarino ad Ostia Tyberina secedens, hospitalitati & infirmorum seruitio totum se dedit. Cuius rei fama in toto orbe diuulgata, multi vndique illuc venientes videbant virum ex Patricio & Consule lauantem pauperum pedes, ponentem mensam, aquam manibus effundentem, languentibus solicite ministrantem, & cætera pietatis officia exhibentem; qui postea sub Iuliano Apostata inde expulsus, Alexandriam perrexit; vbi cum à Rauciano iudice sacrificare cogeretur, & contemneret, percussus gladio Martyr effectus est.*

Prædium S. Gallicani.

Rom. Martyr. 25. Iunij.

19 In eisdem autem Actis Hilarinum Aretij martyrio coronatum; & sacrum eius corpus ad Ostia Tyberina translatum fuisse subtexitur, quod pariter Romanum Martyrologium his verbis docet: *Aretij in Tuscia natalis S. Donati Episcopi & Martyris, qui inter cætera virtutis opera, vt scribit B. Gregorius Papa, fractum à paganis calicem sanctum orando instaurauit. In persecutione Iuliani Apostatæ à Quadratiano Augustali comprehensus, cum idolis sacrificare renuisset, gladio percussus martyrium consummauit. Passus est etiam cum eo B. Hilarinus monachus, cuius festiuitas 17. Kalend. Augusti celebratur, quando eius corpus ad Ostia Tyberina translatum fuit.*

Translatio corporis S. Hilarini.

Martyr. Rom. 17. Kal. Aug.

20 Tyberina item apud Ostia, sanctissima illa fœmina sancti Augustini dupliciter mater, Monica videlicet, cui tota Christi Ecclesia plurimum debet, dum in patriam iter parat, lethali ibidem morbo correpta, feliciter in Cælum euolauit, anno dominicæ salutis 389. quo subinde loco venerandum ipsius corpus depositum est. Cuius in Martyrologio Romano incurrit mentio 4. Non. Maij, his quidem verbis: *Apud Ostia Tyberina natalis S. Monicæ matris B. Augustini: cuius ille præclaram vitam in libro nono Confessionum testatam reliquit.* Clarissimæ autem fœminæ corpus a Martino Quinto Pont. Max. redempti orbis anno 1430. Romam solemni ritu translatum, in eiusdem beati Augustini Ecclesia perhonorifice conditum fuit: cuius item memoria in eodem Martyrologio v. Idus Aprilis hoc plane modo recolitur: *Romæ translatio corporis S. Monicæ, matris B. Augustini Episcopi, quod in Ostijs Tyberinis Martino Quinto Summo Pontifice in Vrbem delatum, in Ecclesia eiusdem B. Augustini honorifice reconditum fuit.*

S. Monica.

Mart. Rom. 4. non. Maij.

Translatio corporis S. Monicæ.

Idem 5. id. Apr.

21 Tandem Anastasius in conscriptis Siluestri Papæ gestis, Constantinum Magnum Imperatorem eiusdem Siluestri monitu, amplissimam ad Ostia Tyberina Ecclesiam in honorem Apostolorum extruxisse refert; eius autem hæc sunt verba: *Eodem tempore fecit Basilicam Constantinus ex suggestione Siluestri in ciuitate Ostiensi, iuxta portum Vrbis Romæ beatorum Petri & Pauli, & S. Ioannis Baptistæ, vbi & donum obtulit.* Alterius item Ecclesiæ ibidem in honorem beatissimorum pariter Apostolorum erectæ, & a Dono Papa instauratæ idem Anastasius his verbis meminit: *Sed & Ecclesiam Apostolorum sitam Via Ostiensi, vt decuit, restaurauit atque dedicauit.* Et hæc de Ostiensis Viæ monimentis, ac de Tyberinis pariter Ostijs, quæ tot recolendæ antiquitatis vestigia exhibent, & ad perscrutandam totidem insignium martyrum memoriam manu ducunt, ac viam pariter & ostium pandunt, lectori prælibasse sufficiat.

Anastasius in Constantino Magno.

Ecclesia Apostolorum ad Ostia Tyberina.

Anast. in Silu. Papa.

Idem.

CAP. IX.

De Cœmeterijs à Bosio Via Ostiensi repertis.

1 NGENTI Bosius noster desiderio tenebatur, quippe qui, tanquam effodientes thesauri, totus iugiter fuit in sacris antiquæ religionis, ac Martyrum memorijs perquirendis, & peculiari, vt ita dixerim, pietatis Christianæ stimulo eumdem intensius perurgente ad assequendum, perscrutandumque celeberrimum illud B. Lucinæ Cœmeterium, quod sub augustissima Apostoli Pauli Basilica, vti iam diximus, è sacro rerum historicarum promptuario extare didicerat. Quamobrem, vt præconcepti voti compos tandem euaderet, qua potissimum ratione sibi ad inferiores loci latebras aditum patefaceret, anxius secum ipse meditabatur; & cum è vastis rupium crepidinibus, quæ ipsius è conspectu Basilicæ conspiciuntur, aliquod ibidem latere Cœmeterium haud temere coniiceret, dum manum operi admouet, vtpote cupidum, anhelantemque sacrarum antiquitatum indagatorem nullatenus opinio fefellit. Cum enim haud vlla interposita mora die 24. Februarij, anno Domin. Salutis 1595. villam adijsset, quæ è regione Basilicam eandem respicit, perlustrato loci ambitu, breui interlapsu temporis, sua spe neutiquam frustratus; sub ea, quæ intuentium oculis se offert, vt iam diximus, rupe Cœmeterium excisum reperit, cuius ad ima descensus satis amplus, ac profundus prima quidem facie apparuit, tectorio desuper fornicatus, qui tamen fumo vsquequaque obductus, ac denigratus fuerat. In ipso ostij limine excauata hinc inde sepulchra reperit, necnon consueto Cœmeteriorum more arculis, in quibus insculptæ quædam palmarum grandiores formæ extabant: à læua autem ipsius descensus, cubiculum seu sacellum quoddam gentilitium,

Cœmeterij Bosio detecti descriptio.

quod ethnicorum forte conditorium extiterat, perscrutanti sese obtulit: haud vllum enim ibi Christianæ religionis vestigium, aut signum apparuit; in quod olim forte (vt coniicere nobis licet) Christiani Cœmeterium effodientes, inciderunt. Vlterius vero, etsi auidissimus, ipso penitus obstructo aditu, haud progredi Bosius valuit. Re tamen eiusdem Basilicæ monachis collata, cum studiosissimus vir vehementius doleret, aditum sibi ad tam insigne, quod pro sacra tunc antiquitate agebatur, negotium præcludi, hoc vnum ab eisdem monachis pro responso magno sibi futurum solatio accepit; viros videlicet nonnullos per ipsummet aditum alias omnino peruium, reseratumque ad vsque sanctissimi Apostoli Confessionis locum pertigisse; dum olim Sixto Quinto Pont. Max. transuersæ eiusdem Basilicæ alæ instaurandæ, exornandæque sedula artificum manu opera daretur.

2 Haud tamen huiusmodi accepto responso animum Bosius despondit; verum inter ipsas, quæ se offerebant, difficultatum ambages indefessus, acriores præseferens spiritus, eandem rursus Ostiensem Viam vsquequaque peruestigaturus adiuit, si quem alicubi aditum ad Cœmeteria peruium offenderet, sed cum mentis propositum assequi nullatenus potuisset, mutato consilio Viam illam excurrere ac perlustrare cœpit, quæ ab eiusdem B. Apostoli Basilica ad S. Sebastiani procenditur, & dum singula lynceis oculis, ac toto animi studio explorat; en sibi ad Viæ eiusdem læuam, excauatum locum quendam iuxta vineæ cuiusdam sepem visu assequitur, vbi cryptam latere suspicatus, eo se quantocyus intromittit. Ac cum ad inferiorem loci partem descendisset, suscepti mercedem laboris, Deo adspirante, fortitus, ingentique gaudio perfusus sepulchralia hinc inde loculorum indicia, & quamplures arcus quidem, depressasque viarum semitas conspexit. Vlterius autem iter incœptum prosequenti locus amplior sese obtulit, vbi cryptæ sepulchralibus loculis refertæ, & ex his altiores quædam, nonnullæ autem depressiores. Recondita ibidem extabant plerisque in locis defunctorum ossa, quæ tamen labefactata

Nouum à Bosio detectum Cœmeterium.

iam

iam fere emarcuerant. Singulas autem viarum semitas deinde perlustrauit, quæ haud longo protendebātur spatio, & quidem non eam ob causam, quod cæmentis, vel ruinis obstructæ forent, sed quoniam topho integro, quod semitæ adhuc interiacet, iter præcludente, vltra volentibus neutiquam progredi daretur. Hoc igitur Cœmeterium angustum est, quod breuibus viarum semitis viginti circiter definitur, ac circumscribitur. Aliorum item Cœmeteriorum instar excisis hinc inde sepulchris instructum est; quæ fere singula patentia ac disiecta, absque vllo prorsus inscriptionis titulo subsistunt, quamuis literulæ quædam in calce alicubi incisæ appareant, sed quarum significationis sensum nemo legendo assequi valeat. Consueta tamen Christiani nominis signa ibi conspiciebantur, huiusmodi.

Eiusdem Cœmeterij descriptio.

At vero cum loculum quendam clausum ac terra penitus obrutum Bosius singula perscrutando offendisset, vbi eum aperuit, nil aliud in eo præter exiles ac tenues consumptorum ossium reliquias, quæ vix quidem apparebant, admirabundus inuenit. Porro Cœmeterij aditus, de quo sermo est, & per quem ingrediendi via, vt supra, Bosio adeunti patuit, iuxta nonnullorum descriptionem, Via Laurentina ponitur: Cœmerium autem ad Ostiensem Viam protendi videtur. An vero hoc celebris Lucinæ Cœmeterij, vel certe Felicis & Adaucti, aut quædam alterius pars recensenda sit, incompertum nobis omnino est. Id tamen vnum perspicue constat, quod idem discretum, ac seiunctum ab alijs, suisque contentum, ac circumscriptum finibus apparet.

Cœmeteriū S.Cyriaci.

3 Verum his omnibus, quæ manu oculisque assecutus iam fuerat, nullatenus Bosius acquiescens, eandem rursus Ostiensem Viam perlustrare excogitat, vt perantiquum saltem B. Cyriaci Cœmeterium, quod ipsamet Via, septimo ab Vrbe lapide extare didicerat, curiosius inuestigaret. Anno igitur a partu Virginis sexcentesimo septimo supra millesimum, mense Maio, constanti animo iter aggrediens, ad locum tandem peruenit, qui, vt a loci eiusdem incolis accepit, S. Cyriaci prædium nuncupabatur. Porro hoc iuxta Tyberim situm erat, in cuius sinistro Prædij latere exiguus mons quidam, seu collis attollitur, vbi in iugi medio, peruetustæ S.Cyriaci Ecclesiæ vestigia conspiciuntur, & in ipsiusmet collis summitate collapsorum ruinæ insignium ac prægrandium ædificiorum conspiciendæ exhibentur: locus vero adhuc beati Cyriaci nomen obtinet. Nullus autem, etsi omni inter perscrutandum studio adhibito, Cœmeterij aditus adinueniri potuit; adnotare tamen iuxta præmemoratæ Ecclesiæ ruinas licuit, Cryptam quandam calce oblinitam substerni, quæ duabus columnis seu pilis suffulcitur, quadriforme in tholi medio foramen præseferentem. Quæ quidem crypta an alicuius quondam Cœmeterij pars fuerit, aut potius cubiculum quoddam colligendis in vnum, conseruandisque aquis veterum Romanorum opera atque industria destinatum, penitus latet. Quamuis, etsi aquis illam excipiendis, seruandisque vsui olim extitisse asseratur, nil minus obstet, quin & eadem pariter Cœmeteriali Christianorum vsui postmodum inseruire, eidemque adiungi potuerit. Id certum interim est, Cœmeterium ibidem existere; vt ipsemet Bosius se ab eiusdem loci incolis accepisse fatetur, detectos nimirum ibidem fuisse aliquando secretos quosdam, ac abditos terræ hiatus, per quos nonnulli inferiorem terræ sinum penetrantes, se quamplura defunctorum ossibus referta sepulchra vidisse testati sunt, vt in alijs, quæ tot adnumerantur, Cœmeterijs quiuis vnus videre ac contemplari consueuit.

S. Cyriaci Prædium.

Ecclesia S. Cyriaci.

Et hæc de Ostiensi Via, quæ
sanctorum martyrum
triumphis atque
exuuijs ap-
primè
nobilitatur, enarrasse
lectori satis
sit.

CAP. X.

De Via Appia, atque Ardeatina, & de perantiquis earumdem monimentis.

Porta Capena.

1 NAm cœptum, vt vides, amice lector, iter prosequimur, & Vrbis Romæ mœnia nobis circumeũtibus à Trigemina porta ad Capenam, quæ proxime occurrit, deueniendum est. Hanc vero hoc potissimum nomine appellatam fuisse auctore Solino didicimus, ab antiqua nimirum eiusdem nominis ciuitate, prope Albam sita, ad quam obuium eandem extra portam, expeditumque iter olim patebat. Quamuis Seruius in illa Virgiliana carmina Æneidos lib. VII. *Lucosque Capenos*, portam hanc à Capenis siluis hausisse nomen affirmet. Camœnam nonnulli eandem, à Camœnarum videlicet Templo vocant, quod extra ipsam situm fuerat. Nunc vero communi omnium voce D. Sebastiani porta, a proxima eiusdem Ecclesia nuncupatur.

Ciuitas Capena. *Solin. de via Ap.* *Seruius in l. 7. Aeneid.* Luci Capeni. Porta Camœna, & Camœnarum Templum. Porta S. Sebastiani.

2 Ab hac igitur porta duæ olim Viæ, eædemque celeberrimæ protendebantur, Appia nimirum, & Ardeatina, quamuis Appia apud omnes cæteris longe celebrior habita sit. Quapropter Stat. Silu. lib. ad Pallium, eandem merito Viarum Reginam appellat hiscemet verbis:

Via Appia. Via Ardeatina. *Stat. Silu. lib. ad Pal.*

——— *qua limite noto*
Appia longarum teritur Regina Viarum.

3 Porro Via hæc, Appia dicta est ab Appio Claudio Censore, cognomento Cæco, qui eamdem strauit, atque muniuit, vt Liuius refert Decad. 1. lib. 9. his verbis: *Et Censura*, inquit, *clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in Vrbem duxit*. Et Cicero Orat. pro Milone: *Hæc enim sæpè ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus Viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur*. Pomponius item Iureconsultus lib. 2. ff. de orig. Iur. huius Viæ meminit: *Post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximam scientiam habuit, hic Cæcus appellatus est. Appiam viam strauit, & Aquam Claudiam induxit*. Sed præ cæteris omnibus magis perspicue S. Hieronymus de loc. Hebraic. asserit Appij forum, ac Romani huius fori nomen ab Appio quondam Consule deriuasse, a quo & Via Appia cognominata est. Quamuis non absque alicuius erroris nota ex celebri quondam oppido in Pomtinis paludibus sito, Romanum forum deriuando effingat.

Via Appia dicta ab Appio Claudio. *Liuius decad. 1. lib. 9.* *Cic. pro Mil.* *Pompon. Iurecons. l. 2. ff. de orig. Iur.* *Hier. de locis Hebr. de act. Apost.*

4 At quidam memoratæ hactenus Viæ a Septimij Septizonio initium statuunt, assertionem suam Spartiani auctoritate obfirmantes, qui de Getæ Imperatoris funere loquens: *Illustratusq;* inquit, *maiorum sepulchro, hoc est, Seueri, quod est in Appia Via, euntibus ad portam dexterum, specie Septizonij extructum, quod sibi ille viuus ornauerat*. Verumtamen Sextus Pompeius a Camœna porta viam hanc extendi cœpisse, his quidem verbis pronunciat: *Appia Via, & Aqua ab Appio Claudio est appellata, cuius initium est à Porta Capena*. Idipsum Iulius Frontinus de Aquæd. lib. 1. asserit: *Appia*, inquit ille, *Aqua M. Valerio Maximo & P. D. Murena Coss. anno vigesimo post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio Censore, cui postea Cæco fuit cognomen, qui & viam à porta Capena vsque ad Vrbem Capuam muniendam curauit*.

Septizonium Septimij. *Spart. in Geta* *Sext. Pomp.* *Iul. Front. l. 1. de aqueduct.*

5 Id pariter Procopius de bello Got. lib. 1. vbi ad rem nostram prolixius eandem Viam his plane verbis describit: *Tum ille via Latina exercitum deduxit, Appia ad læuam dimissa, quam Appius Romanorum tunc Censor nongentis prius iam annis construxerat, ex seque illi indiderat nomen. Appiæ viæ longitudinem quinque dierum spatio emetiri expeditus vir aliquis poterit. Ab Vrbe Roma hæc Capuam pertinet: sed ea longitudine patet, vt plaustra duo ex aduerso inuicem occurrentia libere hac queant peruadere: & sane hæc est præter cæteras omnes Via quidem spectatu dignissima. Appius siquidem ex alia & longinqua tunc regione vt reor, excisos lapides, & hos quidem sil-*

Procop. de Bell. Got. Appiæ viæ longitudo.

filiceos, ac suapte natura durissimos, in hanc viam vehendos curauit: quos complanatos, & leues postea redditos, quadratosque circumcidendo factos, inuicem collocauit, metalli nihil, vel rei alterius interserendo. Sunt autem ita connexi, & inter se tam valide condensati, vt speciem præseferant visentibus non compactos esse, sed natura sic editos. Et quamuis diuturno hi tempore atterantur, plaustrisque frequentibus, & quibusuis animantibus continenter perruij sint, suo tamen ex nexu ne parumper quidem discedunt, vel comminuti franguntur, nec sui quicquam amittunt nitoris. Quæ quidem studiosa artificum manu elaborata lapidum connexio, & quam hactenus a Procopio descriptam excepimus, nostra hac etiam ætate pluribus eiusdem Viæ locis intuentium oculis exploranda, ac admiranda pariter exhibetur. Nec vero Capuam dumtaxat, vt idem ait Procopius, sed Brundusium vsque post Appij Claudij tempora, Via hæc protendebatur, Strabone teste lib. 5. vbi isthæc habet: *Hoc in loco mari adiungitur Via Appia, strata à Roma vsque Brundusium*. Et Horatius epist. 19. ad Soll. lib. 1.

Quam accurate Via Appia olim strata?

Strabo lib. 5.

Horat. ep. 19.

Brundusium Numici melius Via ducat, an Appi.

Tacitus quoque lib. 2. & Sex. Aur. de Vir. Illustr. c. 34. Horatianis carminibus adstipulatur.

Tac. lib. 2. Sextus Aurel de vir. Illust.

6 Cæsar quoque Viam eandem strauit, atque muniuit, dum Curatoris eiusdem Viæ officio fungeretur, in qua ingentes illum pecunias prodegisse Plutarchus in eodem asserit, & hic proculdubio Viam, de qua sermo est, Capua Brundusium vsque produxit. At subinde Viam Appiam, ac miliarios eius lapides Imperatores Vespasianus, Nerua, & Traianus præcipue, vt ex inscriptionibus, cæterisque monumentis constat, instaurarunt. A Domitiano quoque Imperatore Viam hanc pristino decori restitutam fuisse, & Domitianam ab eodem pariter nuncupatam nonnulli existimarunt; sed, vt veritati locus sit, omnimode ab Appia, Domitiana Via seiuncta est, quæ Sinuessa Puteolos vsque per Linternum ducebat, & tota ferme integra adhuc extat. Plurimum quidem vrgere videtur, quod de Herculis Templo, Via olim Appia octauo ab Vrbe lapide sito commemorant, vbi statua Imperatori Domitiano erecta fuerat, qui altius delirando, Herculis eiusdem nomine vsurpato sibi, insano olim gentilium ritu colebatur, ac si Appiam Viam, de qua modo agitur, Domitianus strauerit, quemadmodum olim Hercules, ac pari ratione, sicut iam illa Herculea dicebatur, sic ista Domitiana nuncupanda esset. Porro de memorato Herculis Templo Martialis agit lib. 9. Epigr. 48.

Cæsar Viam Appiam strauit, & muniuit.

Plutarc. in Aug.

Via Domitiana.

Templum Herculis.

Statua Domitiani Via Appia.

Via Herculea.

Martial. lib. 9. epig. 48.

Herculis in magni vultus descendere Cæsar
Dignatus Latiæ dat noua Templa Viæ.
Qua triuiæ numerosa petit dum regna viator,
Octauum Domina marmor ab Vrbe legit.

Et eodem lib. Epigr. 50. isthæc inserit:

Martial. lib. 9 epig. 50.

Alcide Latio nunc agnoscende Tonanti
Postquam pulchra Dei Cæsaris ora geris, &c.

Epigrammate etiam 80. hæc canit:

Appia quam simili venerandus in Hercule Cæsar,
Consecrat Ausoniæ maxima fama Viæ.

Verum enimuero præterquam quod nullam hic Martialis de Domitiano Imperatore mentionem facit, ac cæteris Augustis Viæ huius instauratoribus aptari cuncta valeant; ob statuæ illius dedicationem, quæ in Herculis Templo peracta est Domitiano Imperatori, irrepsisse existimauerim immane illud, quo in præceps ferebatur, diuinos videlicet honores insano mentis ambitu æmulandi desiderium.

7 De eodem quoque Herculis Templo idem Martialis meminit, dum Sacerdotum Deæ Cybelis ritus in Horatiorum Campo, Capenam extra portam peragi consuetos recenset, lib. 3. Epigr. 36. ex quibus hæc accipe:

Horatiorum Campus.

Sacerdotes Cybelis.

Martial. lib. 3 epigr. 36.

Capena grandi porta, qua pluit gutta,
Phrygiumq; matris almo, qua lauat ferrum
Horatiorum qua viret sacer campus,
Et qua pusilli feruet Herculis fanum.

Consueuerant insuper, qui sacerdotio initiati fuissent, quotannis die 27. Martij, eiusdem Cybelis simulachrum in riuulo quodam abluendum solemni pompa deferre. Haud procul ab eadem porta Capena, qui hodie vulgo *Acqua d'Accio* nuncupatur, ab Atti forsitan

Simulacrum Cybelis.

Acqua d'Accio.

sitan eius amasio. In eisdem enim aquis lustratum fuisse, cum olim primum è Phrygia idem simulachrum Romam adueheretur, antequam intra Vrbis portam loco consisteret; quod totum suis eleganter carminibus Ouidius Fast. lib. 4. describit:

Ouid. Fast. l. 4.

Est locus in Tyberim, qua lubricus influit Almo
Et magno nomen perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraq; lauat aquis.

Et hæc infra:

Ipsa sedens plaustro porta est inuecta Capena,
Sparguntur iunctæ flore recente boues.

Lucianus item Pharsal. lib. 1. isthæc habet:

Lucan. Pharsal. lib. 1.

Et lotam paruo reuocant Almone Cybellem.

Claudianus quoque de bello Gildonico hæc recitat:

Claudian. de bello Gildon.

Prælatosque lauas Phrygios Almone Leones,
Maternis precibus natum iam flecte Cybelle.

Et Valerius Flaccus 8. Argon.

Val. Flac. 8. Argon.

Sic vbi Mygdonios planctus sacer abluit Almo
Lætaque iam Cybele, &c.

8 De eodem solemni festo, & de celebri simulachri eiusdem ablutione plura apud Ammianum Marcellinum habentur lib. 23. Herodian. in Commodo lib. 1. Vib. Sequestr. de numinibus, & præcipue apud S. Augustinum de Ciuit. lib. 2. cap. 4. vbi vanæ superstitionis deliramenta, profanamque huiuscemodi gentilium vesaniam deridens, hæc ait: *Cælesti virgini & Berecynthiæ matri Deorum omnium, ante eius lecticam, die solemni lauationis eius, talia per publicum cantitabantur à nequissimis scenicis, qualia non dico matrem Deorum, sed matrem qualiumcumque Senatorum, vel quorumlibet honestorum virorum, immo vero qualium nec matrem ipsorum scenicorum deceret audire.* Videas ex hoc vno, amice lector, qua ratione Deos olim suos gentilitas coleret, quorum sacra execrandis turpitudinibus, atque obscenitatibus referta præter ipsum nomen haud quidquam sacri redolerent, quinimmo, *cum nullum sit sacrum, quod suum non habeat sacrilegium*, vt Seneca aliquando pronuntiauit, gentilium sacra cum tot obscenarum rerum portentis redundarent, sacrilegia potius, quam sacrificia iure merito appellanda a nobis, & detestanda insuper esse videntur.

Solemnitas, & ablutio simulacri Cybelis. Ammian. Marcell. lib. 23. Herod. in Cōmodo lib. 1. S. Aug. de Ciuit. l. 2. c. 4. Senec. lib. de benef.

9 Complura item templa inanibus Dijs, eaque magnificentissimo instructa opere Via olim Appia a gentilitiæ superstitionis hominibus erecta suspiciebantur, inter quæ illud celeberrimum fuit, quod Deo Marti a Sylla, dum Ædilis adhuc officio fungeretur, supra centum columnas miro artis opere exædificatum fuerat; cuius sæpe sæpius in sacris Martyrum Actis, & præcipue sanctorum Cornelij & Stephani Pontificum mentio occurrit. Stephanus enim Papa Imperatoris iussu illuc, vt immolaret, perductus, exporrectis Deo precibus, illico ædificium illud (vt acta exhibent) magna ex parte euertit: quod sanctissimus item Pontifex Sixtus Secundus, cum ad illud ipsum Templum immolandi gratia raptus fuisset, diuinitus præstitisse legitur.

Templum Martis. SS. Cornelius & Stephanus PP.

10 Cicero quoque epist. 23. lib. 4. ad Quinctum fratrem eiusdem Templi meminit, hæc dicens: *Romæ & maxime Appia ad Martis mira proluuies.* Seruius item Virgiliana illa carmina Æneid. lib. 1. exponens:

Tullius ep. 23 lib. 4. ad Quinctum fratrem. Seruius in illud Æneid. lib. 1.

Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus.

Duo Romæ Martis Templa olim extitisse affirmat, alterum intra Vrbis mœnia, quod Martis Quirini nuncupabatur; alterum vero extra mœnia, hoc scilicet, de quo nunc sermo incurrit, & quod Martis Bellatoris, seu Gradiui titulo vulgo appellatum est. Eiusdem quoque meminit Liuius Decad. 1. lib. 7. qui & hoc insuper portentum refert, Martis videlicet simulachrum, quod ipsamet Via Appia colebatur, madidum quondam sudore Cn. Seruilio & C. Flaminio Coss. visum fuisse. Ipsius item Templi prope Capenam portam, & Tempestatis quoque Templi eadem Via Appia a M. Marcello extructi, eo quod tempestatis obortæ, ac certum imminentis naufragij discrimen, dum in Corsicam adnauigaret, euasisset, Ouid. meminit Fast. lib. 6. cuius hæc sunt carmina:

Templum Martis Quirini. Templum Martis Gradiui. Liuius decad. 1. lib. 7. Simulacrum Martis sudare visum. Templum Tempestatis. Ouid. Fast. l. 6.

Lux

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena Viæ.
Te quoque Tempestas meritam delubra fatemur,
Cum pene est Corsis obruta classis aquis.

11 Idem autem M. Marcellus alia duo Templa Via eadem Appia exædificauit, vnum videlicet Honori, Virtuti alterum; quorum apud Liuium mentio fit Decad. 3. l. 7. Plutarch. in Marcello, Valerium Max. lib. 1. cap. de Religione, Lact. Firm. de falsis relig. lib. 1. cap. 20. & præcipue apud Augustinum de Ciuitate Dei, vbi sapi dum eorundemmet gentilium vana ipsa inter commenta mysterium, quod præseferre volebant, acute ad rem nostram adnotauit; nimirum haud cuiquam in Templum Honoris patere ingressum, nisi prius rerum præclare gestarum meritis suffultus per Virtutis ædem conscendat. En quomodo Romani, etsi adhuc gentilium moribus detenti, dum publicæ rei, ac ciuium bono consulunt, honoris ambitu calcarium instar suorum animos ad virtutem incitare satagebant.

Templa Honori, & Virtuti excitata.

Liuius decad. 3. lib. 7. Plutarc. in Marcello. Val Max. l. 1. c. de relig. Lact. Firm. l. 1 de fals. relig. c. 20. Aug. de Ciuit. Dei l. 5. c. 12.

12 Porro quod Templa hæc, quorum meminimus, ad Capenam portam extiterint, idem Liuius affirmat Decad. 3. lib. 9. dicens: *Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit septimodecimo anno postquam à patre eius primo Consulatu vota in Gallia ad Clastidium fecerat.* Publ. etiam Vict. & Sext. Ruf. eadem Templa in regione Capenæ portæ describunt: & magis perspicue idem confirmat Ascon. Pedianus ab Honuphrio in Rom. & Mart. lib. 5. c. 27. relat. qui insuper addit, eadem Via Lucum, seu Fanum Camœnarum à M. Fuluio Nobiliori ædificatum extitisse; vbi ille, vt Plinius ait in Histor. natural. L. Attij Poëtæ statuam prægrandem collocauit; quamuis Attius statura quidem pusillus fuisset. Eiusdemque Camœnarum Fani Publ. etiam Victor meminit Reg. 1. Porrò Camœnarum cultum eadem Via Appia ab antiquis temporibus solemnem, ac lucum seu siluam à Numa Pompilio Romanorum Rege eisdem dicatam fuisse; vbi quoque fons erat, Ægeriæ nuncupatus, Liuius Decad. 1. lib. 1. apertis verbis testatur, hæc dicens: *Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quo quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum Dei, inferebat, Camœnis eum lucum sacrauit, quod earum sibi consilia cum coniuge sua Ægeria essent.* Hunc vero Fontem nunc Caffarellam vulgo appellant, qui secundo ab Vrbe lapide distat.

Liuius decad. 3. lib. 9.

Publ. Vict. & Sext. Ruf. Mart. l. 5. c. 27

Lucus, & Fanum Camœnarum.

Plin. Hist. nat l 34. c. 5.

Publ. Vict. Reg. 1.

Fons Ægeriæ

Liu. Dec. 1. l. 1

13 Sed Ouidius hanc eandem siluam in Aricina valle, vt & ipsum fontem describit Fast. lib. 3.

Vallis Aricina. Ouid. Fast. l. 3

Nympha mone memori, stagnoque adoperta Dianæ,
Nympha Numæ coniux ad tua festa veni.
Vallis Aricinæ silua præcinctus opaca
Est locus antiqua relligione sacer.

Et infra:

Defluit incerto lapidosus murmure riuo
Sæpe, sed exiguis haustibus inde bibit.
Ægeria est, quæ præbet aquas Dea grata Camœnis,
Illa Numæ coniux, consiliumque fuit.

Sed haud longe ab Vrbe Iuuenalis quoque eumdem statuit, dum Sat. 3. Iudæis illum locatum fuisse dolet:

Lucus, & Fõs Camœnarum Iudæis locatur. Iuuen. Satyr. 3

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam,
Hic vbi nocturnæ Numa constituebat amicæ,
Nunc sacri fontis nemus, & delubra locantur
Iudæis, quorum cophinus, fœnumque supellex,
Omnis enim populo mercedem pendere iussa est
Arbor, & eiectis mendicat silua Camœnis,
In vallem Ægeriæ descendimus &c.

Ars & exercitium Iudæorum.

Eadem pariter Via Appia insigne illud Bonæ Deæ Sacrarium situm fuit, apud quod à Milone olim Publium Clodium interfectum fuisse Cic. orat. pro Milone testatur. At ædificium illud ab Vrbe longius dissitum erat, inter Bouillas scilicet & Albanum. Eandem extra portam Capenam Rediculi Fanum extitisse Sextus Pompeius his plane verbis scribit: *Rediculi Fanum extra portam Capenam fuit, quia accedens ad Vrbem Annibal, ex eo loco redierit, quibusdam perterritus visis.*

Sacrarium Bonæ Deæ.

Cic. orat. pro Milone.

Fanum Rediculi.

Sext. Pomp. ver. Rediculi.

14 Præter tot insignia Idolorum Templa, quæ gentilium cultui patebant, & hucusque a nobis recensita sunt, alia quoque recolendæ antiquitatis monu-

numenta Via eadem Appia suspiciebantur. Nam in primis prope Martis Templum Petra quædam Manalis vulgo dicta extabat; de qua isthæc Sextus Pomp. habet: *Manalem etiam lapidem vocabant Petram quandam, quæ erat extra portam Capenam, iuxta Ædem Martis; quam cum propter nimiam siccitatem in Vrbem protraherent, insequebatur pluuia statim, eumque, quod aquas manaret, Manalem lapidem dixere.* Hæc ille. Vides qua ratione effictis, ementitisque interdum rerum prodigijs, ipsis dæmon gentilibus, dum causam prompta manu assequi non valent, illuderet.

Petra Manalis.

Sext. Pomp. ver. Manalē lapidem.

15 Iuxta portam item Capenam aqua olim decurrebat, quæ Mercurij dicebatur; qua nimirum aspergi mercatores consueuerant ad eluenda (risum quæso teneas ô Lector) si quæ forte periuria inter ipsa negotiorum commercia admisissent. Huius autem aquæ Ouid. meminit Fast. lib. 5. dicens:

Aqua Mercurij.

Ouid. Fast. l. 5

Est aqua Mercurij portæ vicina Capenæ,
Si iuuat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunica mercator, & vrna
Purus suffusam, quam ferat, haurit aquam.
Vda fit hinc laurus: lauro sparguntur ab vda
Omnia, quæ dominos sunt habitura nouos:
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue præteriti periuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die, &c.

16 Quoniam vero singula Romanæ antiquitatis vestigia in studiosi lectoris gratiā recensemus, haud silentio hic obuolendum est, non longe a D. Sebastiani Ecclesia hac nostra adhuc etiam ætate Circi cuiusdam ruinas inspici, quæ solidis vsq; equaque muris ambiuntur, vbi portæ, ac metarum vestigia apparent: perfractus item Obeliscus, notisque insculptus Ægyptiacis ibidem cernitur. Quem quidem Castrensem olim Circum ab Antonino Caracalla constructum fuisse, antiquitatum Vrbis scriptores affirmant: & Raphael Volaterr. hunc ipsum Prætorianis militibus ad exercenda militiæ studia vsui fuisse arbitratur: ibi enim & Prætoria quondam castra, teste Blondo & Marl. extitere, quorum reliquiæ sunt, vt nobis quidem credere par est, quæ adhuc supersunt eūdem prope Circum ruinarum moles: vbi & subterraneum quoddam ædificium fornicibus obductum adhuc extat, visu quidem dignissimum.

Circus Antonini Caracallæ.

Raphael Vol.

Castra Prætoria.

Blond. lib. 2. num. 87. Marl. l. 7. c. 19

17 Porro nē recolendum hoc tum Ægyptiacæ, tum Romanæ antiquitatis monumentum, quod longa temporum iniuria disiectum, ipsa inter rudera cernebatur, posthac neglectum inculto, vt videre est, loco iaceret, subsideretque, Innocentius Decimus Pont. Max. rei antiquariæ, patriæ ipsius, ac rerum publicarum princeps amantissimus, haud vllis parcēs sumptibus, Obeliscum hunc Ægyptiacum inde in Vrbem hac nostra ætate transferri voluit, ibidemque ex Antonini Caracallæ Circo in ipsiusmet Circi Agonalis vmbilico, nobili, basis instar, substructa mole, statuis multipliciter, ac fontibus conspicua, vt vno, eodemque tempore opus, quod inuida temporum vetustas disiecerat, cumulatius restitueret, & recurrente Iubilæi anno MDCL. & Vrbis, & ipsius antiquitatis decori prospiceret, magnificentius aliorum obeliscorum more erigendum; statuendumque curauit.

Obeliscum Ægyptiū ex Circo Caracallæ in Agonalem Innocentius X. transfert.

18 Plurima interim Via Appia virorum illustrium, ac familiarum sepulchra adnumerantur, quorum Cicero in suis potissimum Tusculanis quæstionibus meminit: *An tu*, inquit, *egressus porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra vides, miseras putas illos?* Et in Orat. pro Archia, Ennium Poëtam in Scipionum sepulchro conditum fuisse his quidem verbis asserit: *Charus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore.* In eodem quoque Scipionum sepulchro tres numero statuas erectas fuisse, nempe eiusdem Ennij, Publij, & Lucij, Liuius tradit Decad. 4. lib. 8 hæc dicens: *Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia Poëtæ Q. Ennij.* Idipsum in suo Chron. Eusebius affirmat, qui insuper idem sepulchrum primo ab Vrbe lapide extitisse subiungit.

Plurima veterum sepulchra Via Appia.

Cic. in quæst. Tuscul. 1.

Sepulchra Calatini, Scipionum, Seruiliorum, & Metellorum.

In orat. pro Archia.

Statuæ in sepulchro Scipionum.

Liuius decad. 4. lib. 8.

Eusebius Chronico.

Monimẽtum Marcelli.

19 Prope iam recensita Honoris & Virtutis Templa, Marcelli olim monumentum conspiciebatur, vt Asconius in not. ad Orat. in Pisonem his verbis testatur: *M. Marcellus cum statuas sibi ac patri, itemque auo poneret, monumentis aui sui ad Honoris & Virtutis Ædem subscripsit* III. *Marcelli nouies Coss. fuerat autem auus quinquies, pater semel, ipse ter: itaque neque mentitus est, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit*. Præterea, vt idem Asconius refert, iuxta Vrbis mœnia sepulchrum Basilij situm erat: *Via*, inquit, *Appia est prope Vrbem monumentum Basilij, qui locus latrocinij fuit perquam infamis*. Et Cornelius Nepos in Pomponij Attici gestis, ipsum Pomponium sepultum fuisse ait in sepulchro Q. Cæcilij auunculi sui eadem Via Appia. Hæc autem sunt verba: *Elatus est in lecticula, vt ipse præscripserat, sine vlla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est iuxta Viam Appiam ad quintum lapidem in monumento Q. Cæcilij auunculi sui*.

Ascon. in Not. ad Orat. in Pison.

Monumentũ Basilij.

Sepulchrum Q. Cæcilij.

Corn. Nep. in vit. Pomp. Att

20 Via item Appia sepulchrum Horatiæ, vnius e Curiatijs sponsæ, extitit, quæ ab Horatio fratre suo ibi interfecta est, vt Liuius Dec. 1. lib. 1. his verbis affirmat: *Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato*. Eadem pariter Via nono ab Vrbe lapide Gallienus Imperator, & Seuerus Cæsar commune sepulchrum sortiti sunt: de quibus hæc Sext. Aurel. Victor Augustæ Hist. cap. 55. *Seuerus ab Herculio Maximiano Romæ ad tres Tabernas extinguitur, funusque eius Gallieni sepulchro infertur, quod ab Vrbe abest per Appiam millibus nouem*. M. Tullij quoque, & aliorum eiusdem nominis sepulchra iuxta Viam Appiam sita olim fuisse Marl. ex compluribus eorumdem sepulchralibus titulis ætate sua ibidem repertis testatur.

Sepulchrum Horatiæ.

Liuius decad. 1. lib. 1.

Sepulchrum Gallieni Imp. & Seueri Cæs.

Sext. Aurel. Vict.

Sepulchra Tulliorum.

Marl. l. 7. c. 17.

21 Tandem Via hæc a porta, quæ Capena dicitur, Albanum versus progrediendo, nobilissimis passim sepulchris referta conspicitur; quorum pleraque in ædicularum ac turrium formam affabre quondam extructa fuisse apparet: verumtamen ornamentis nunc penitus destituta sunt. Ex his autem omnibus vnum dumtaxat adhuc integrum superest, haud procul ab Ecclesia D. Sebastiani, sphærica quidem forma exædificatum, quod vulgo *Caput bouis*, a bouum videlicet craneis eidem sepulchro insculptis, appellatur, vbi eiuscemodi inscriptio grandioribus notis exculpta legitur:

Caput Bouis.

CÆCILIÆ. Q. CÆCILII. F.
METELLÆ CRASSI.

Porro Cæcilia, cuius hic mentio agitur, filia Q. Metelli fuit, qui ob deuictam Cretam, Cretici cognomentum ingenti laude promeruit: eademque Crassi illius omnium ditissimi vxor extitit.

Sed vt a sepulchris ad vias orationis stylum conuertamus; Appiæ, quam hucusque celebrauimus, Ardeatina adiacet Via, a dextris nimirum per Capenam portam hactenus memoratam exeuntibus. Hoc autem potissimum nomine ab Ardea veteri Romanorum colonia in Latio posita, ad quam hæc via ducebat, nuncupata est. Ardeatina olim Via inter secundum ac tertium ab Vrbe lapidem aquæ riuus decurrebat, quæ Retricis appellabatur: cuius ipse Cato meminit in oratione, quam habuit de censura Fuluij Nobilioris apud Sext. Pompeium, verbo Retricibus: *Retricibus cum ait Cato in ea, quam scripsit, cum edissertauit Fuluij Nobilioris censuram, significat aquam eo nomine, quæ est supra Viam Ardeatinam, inter lapidem secundum & tertium, qua irrigantur horti infra Viam Ardeatinam, & Asinariam vsque ad Latinam*.

Via Ardeatina.

Ardea Romanorum colonia.

Aquæ Retricis riuus.

Cato orat. de censur. Fulu.

Sext. Pomp. de Retricib.

22 At vero Ardeatinæ huius Viæ ethnicos apud Scriptores nullam prorsus memoriam superesse hucusque comperimus. In sanctorum vero Martyrum Actis de ea fit sæpesæpius mentio, & ex ijsdem hanc Appiæ contiguam fuisse liquido probatur. Celeberrimum enim Callisti Cœmeterium, quod Via Appia extare apud omnes notissimum est, in ijsdem aliquando Actis Via Ardeatina reponitur, vt suo infra loco enarrabimus. Hoc ipsum plane ex peruetusto quodam sepulchrali lapide comprobatur, qui secus viam in eo prorsus loco repertus est, ex quo ab Ecclesia S. Sebastiani ad S. Pauli Basilicam itur, vbi ab intermedia via, quam nonnulli

Cœmeteriũ Callisti.

Ardeatinam esse opinantur, intersecatur, vel potius diuiditur. Est autem huiuscemodi sepulchralis inscriptio:

D. M.
M. AVRELIVS DOMITIANVS SE VIVVS
EMIT, ET COMPARAVIT LOCVM
VIRGINEM A SOLO FECIT SIBI,
ET LIBERTIS, LIBERTABVSQVE
POSTERISQVE EORVM
ITEM BEBIÆ PARTHENOPE
CONIVGI SANCTISSIMÆ IN FRONTE
PEDES P.M.XVI. IN LATVS PEDES XVI.
ITEM IN LATVS IN VIA ARHEATINA
RESPICIENTE LONGV PEDES
P. M. XXIIII. ET LATV PEDES X.
V.H. M. EX H.N.S.
M. AVRELIVS STASIMVS LIB. COEPTVM
A PATRONO SVO CONSVMMAVIT
SIBI ET SVIS. QVOD SI QVIS POST
OBITVM MEVM VENDERE,
AVT DONARE VOLVERIT. INF.
AN. PONT. FF. L. N.

Et hactenus de peruetustis ethnicorum monumentis, quæ apud præmemoratas Vias olim suspiciebantur. Nunc de sacris beatorum martyrum a nobis sermo subtexendus est; quibus eædem Viæ veluti margaritis auro intextis, magis conspicuæ ac illustriores redduntur, ac de Cœmeterijs præsertim, vt cætera omittamus, quæ in earumdem Viarum ambitu passim continentur, studioso religiosæ antiquitatis indagatori nonnulla prælibanda sunt.

CAP. XI.

De celebri Callisti Cœmeterio.

1 PERANTIQVVM sane, ac præ cæteris celeberrimum Callisti Cœmeterium, secundo ab Vrbe lapide, Via Appia situm est. Quod à B. Callisto Pontifice olim extructum ac pariter denominatum fuisse, ipsemet Anastasius in conscriptis eiusdem gestis innuere videtur, vbi isthæc ait: *Et fecit aliud Cœmeterium Via Appia, vbi multi Sacerdotes & Martyres requiescunt, quod appellatur vsque in hodiernum diem Cœmeterium Callisti.* Sed ex eodem Anastasio hoc ipsum longe ante Callisti tempora extitisse, eodemque nomine appellatum fuisse, satis aperte conuincitur.

Anast. in Callisto.

Cœmeterij Callisti vetustas.

Ille enim gloriosa ac recolenda sanctorum Pontificum Aniceti, & Soteris gesta enarrans, qui longo quidem temporum interuallo Callistum præcessere, eosdem in Cœmeterio Callisti conditos fuisse describit; & de Zephyrino item eius prædecessore agens, de Cœmeterio eodem his verbis mentionem facit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo, iuxta Cœmeterium Callisti.* Ne autem minus sibi constans Anastasius videatur, hic nobis repetendum est, quod diligenter alibi adnotauimus; ab eodem nimirum peculiari quadam loquendi formula verbum *fecit*, pro verbo *instaurauit*, satis frequenter vsurpari, quod apud eumdem sæpissime inter legendum videre est. Callistus igitur Pontifex non quidem, vt nonnulli perperam arbitrantur, Cœmeterium hoc extruxit, sed potius instaurauit, quod ab ipso postmodum Anastasio, cæterisque scriptoribus ob instaurationem videlicet, quam ipse omnium nouissimus aggressus fuerat, vulgo Callisti Cœmeterium nuncupatum est.

2 Quisnam vero primus illud extruxerit, incompertum adhuc remanet. Veruntamen ex actis B. Sthephani Papæ, à Lucina matrona omnium nobilissima initium habuisse conijcitur. In ijs enim sanctissimum eundem Pontificem Stephanum, post disiectum diuinitus Martis templum, in Lucinæ protinus Cœmeterium secessisse legitur; vbi sermone ad populum, qui conuenerat, habito, ac incruento altaris sacrificio peracto, ab Imperatoris satellitibus, qui missi illuc fuerant, capite obtruncatus, in ipsamet Crypta, quæ Cœmeterium Callisti nuncupatur, pia obsequentium manu sepultus fuit. Sed ipsamet Actorum verba in medium afferre præstat, quæ ab Adone quoque in suo Martyrologio die 2. Augusti recitantur: *Tunc B. Stephanus*, inquit, *ductus a militibus foras muros Appiæ portæ ad Templum Martis, leuatis in cælum oculis, coram omnibus dixit: Domine Deus Pater Domini nostri, qui turrem confusionis in Babylone destruxisti, destrue nunc & hunc locum, vbi diabolica superstitione per Idolorum culturam animæ pereunt populorum. Et statim factus est fragor tonitrui cum terroribus coruscationum, & corruit maxima pars Templi sacrilegi. Quod*

Lucina matrona Cœmeterio Callisti prima initium dedit.

Act. S. Steph. Pap. Mart. Adon. Cod. Vat. 4 S. Petr. C. Val. 1.

Martyrium Stephani PP.

cernentes milites, pauefacti fugerunt, dimiseruntque B. Stephanum cum omnibus Christianis, qui simul perrexerant. Eadem vero hora B. Stephanus Episcopus pergit cum omnibus Christianis ad Cœmeterium S. Lucinæ, & multis consalutationibus omnes secum profectos alloquitur, vt nullis terroribus pertimescerent, vel ne forsitan aliquibus promissionibus Tyrannorum desererent coronam martyrij præparatam, dicens: Memores esse debemus Dominum nostrum Iesum Christum dixisse: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum, qui potestatem habet corpus & animam mittere in gehennam. His atque huiusmodi exhortationibus bonus pastor suis ouibus Christi sanguine acquisitis pascua ministrabat. Post hæc obtulit sacrificium Deo omnipotenti. Audiens igitur Valerianus quæ gesta fuerant, ac de Templi euersione; & quia esset maxima cum Stephano multitudo Christianorum, missi sunt plurimi prioribus militibus; qui venientes inuenerunt B. Stephanum sacrificium Domino offerentem: quique intrepidus & constans ante altare solemnia & iugiter cœpta perficiens, in eodem loco sic in sua decollatus est sede, sub die quarta Nonarum Augustarum: factusque est ibidem maximus Christianorum planctus, tali Pastore cum gloria martyrij præmisso ad cælestia regna. Cuius corpus sepeliuerunt in eadem crypta cum ipsa sede, vbi adstans sanguis eius effusus est, in locum, qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti, vbi requiescit in pace. En peculiaris Romanorum Pontificum gloria, qui apostolicam sedem sacro purpuream cruore reddiderunt, dum intra Vrbis Romæ Cœmeteria, sacrum inter altaris sacrificium, ac sedem, veluti in suo throno constituti, triumphantium instar, coronam martyrij glorioso mentis ambitu accepere.

Vnum, & idẽ Lucinæ, ac Callisti Cœmeterium.

3 Ex enarratis igitur satis dilucide, vt opinor, constat, idem prorsus Lucinæ, & Callisti Cœmeterium esse, cum hoc ipsum, quod prius Lucinæ, postea vero Callisti titulo nuncupetur. Verba autem illa: *Qui appellatur hodie Cœmeterium Callisti*, plane innuunt, quæ supra iam diximus, ipsum videlicet Cœmeterium Lucinæ olim, postmodum vero Callisti nomine insignitum fuisse: quapropter recitata à nobis hactenus Anastasij verba haud absolute, sed per prochronismum accipienda sunt. Lucina autem, quæ huic potissimum Cœmeterio nomen indidit, matrona illa nobilissima creditur, vt & probabiles nobis coniecturæ suadent, quæ sub ipsamet Apostolorum tempora vixit, eorundemque in Vrbe Roma sectatrix, antiquum sanguinis splendorem cum fidei nobilitate coniunxit. Hæc, inquam, pijssima fœmina nobile Via Aurelia Cœmeterium extruxit, & Via pariter Ostiensi in suo prædio Beatissimi Apostoli Pauli corpus honorifice condidit, ibidemq; celebri in Christianæ religionis & Christi Martyrum obsequium Cœmeterio extructo, suum eidem insuper nomen indidit. De qua isthæc Romano in Martyrologo prid. Kalend. Iulij recensentur: *Romæ S. Lucinæ Apostolorum discipulæ, quæ de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, Christianos in carcere detentos visitabat, ac Martyrum sepulturæ inseruiebat, iuxta quos & ipsa in crypta à se constructa sepulta est.* Id ipsum de eadem fæmina apud Adonem, & Petrum in catal. nobili inscripto elogio enarratur. Cum vero Lucinæ eiusdem, quæ de Ecclesia optime merita est, reliquiæ Callisti Cœmeterio illatæ describantur, vt veritati nil penitus obstet, per cryptam, quam ipsamet splendide primum extruxit, & vbi itidem tumulata quiescere dicitur, Callisti dumtaxat Cœmeterium subintelligi haud quid absurdum, & à veritatis tramite alienum computandum est.

Lucina Matrona.

Cœmeterium Lucinæ.

Mart. Rom.

Ado & Petr. de natal. catal l.6.c.27.

4 Negotium tamen Lucina altera facessere videtur, cuius a nobis supra mentio repetita est, quæ beati Cornelij Papæ tempore floruit, & Apostolorum corpora ad loca, è quibus sublata fuerãt, eiusdem Pontificis opera religioso cultu transferenda curauit. A qua nimirum ipsiusmet B. Cornelij corpus suo in prædio, iuxta Callisti Cœmeterium conditum fuisse, idem Anastasius in Cornelij gestis affirmat, dum ait: *Cuius corpus noctu collegit B. Lucina cum clericis, & sepeliuit in crypta iuxta Cœmeterium Callisti, Via Appia, in prædio suo.* Et in conscriptis pariter eiusdem Pontificis actis milites viginti & vnum conditos ibidem fuisse subtexitur: necnon beatum martyrem Cerealem vnà cum Sallustia eius vxore, qui omnes

Prædium Lucinæ matronæ.

Anast. in Corn. Pap.

SS. Cerealis, Sallustia, & xxi. milites.

cum ipso Cornelio Pontifice eadem Via Appia ante Martis Templum pro Christi nomine datis ceruicibus gladio consummati fuerant. Hæc autē eisdem in Actis hunc in modum recitantur:

Acta S. Corn. Pap.

Hæc audientes ministri, qui missi fuerant, decollauerunt B. Cornelium, & milites viginti unum, & Cerealem cum vxore sua 18. Kalend. Octobr. Eadem nocte venientes clerici cum B. Lucina & familia eius, rapuerunt corpora sanctorum, & sepelierunt ea in agro eiusdem Lucinæ, in crypta iuxta Cœmeterium Callisti; vbi hodie eorum orationibus petentes beneficia consequuntur. Vbi vero dicitur, *in crypta iuxta Cœmeterium Callisti*, vt etiam apud Bedam & Adonem die 14. Sept. videre est; Petrus in Catal. lib. 8. cap. 77. absolute legit, videlicet, *in Cœmeterio Callisti*: ex quibus profecto studiosus sacrarum antiquitatum lector conijcere vltro potest, Cœmeterium, de quo nunc sermo incurrit, ad hac iuniore Lucina ipsum, quod præ se fert, nomen ac titulum traxisse: quæ quidem piissima fœmina longe post Apostolorum tempora vixit. Verum cum idem Cœmeterium, vt iam probauimus, Aniceti quoque, & Soteris Pontificum æuo (vt historiales perhibent paginæ) extiterit, qui centum & amplius annos Cornelium præcessere, nulla, inquam, ratione a iuniore hac matrona initium, ac nomen pariter desumpsisse asseri a quoquam potest.

Beda & Ado die 14. Sept. Petr. de Nat. in Catal. l. 8. c. 77.

5 Porro huiusce difficultatis nodus facili negotio soluitur, si, quod alibi exposuimus, in mentem reuocetur; Cœmeteria nimirum Ostiensis Viæ, itemque Appiæ a Lucina illa seniore Apostolorum discipula, sub ipsismet Apostolorum temporibus extrui primum suis in prædijs cœpta fuisse: quæ subinde, si a iuniore eiusdem forte familiæ, & paris proculdubio pietatis, ac nobilitatis fœmina in ampliorem formam redacta fuisse quis dixerit, haud improbanda in re tanta ambiguitatis probabilis huius assertionis coniectura videbitur. Saniori tamen aliorum iudicio id explorandum ac definiendum relinquitur: id vnum nobis interim comprobasse satis est, Cœmeterium videlicet, de quo agimus, longe ante ipsius Callisti tempora, cuius nomen obtinet, extitisse.

Plures eodem nomine Lucinæ matronæ

6 In sacro hoc igitur & peruetusto Cœmeterio sanctissimi quique Pontifices, dum acerba persecutionum vis recrudesceret, impiorum hominum sæuitiam, atque improbitatem declinantes, delituere: vbi, Christianis vnà simul conuenientibus, immaculatam Deo hostiam offerre, diuinas laudes persoluere, sacra exercere munia, cœtus cogere, Episcopos quoque solemni ritu consecrare, & id genus alia frequenter obire consueuerant. Quapropter beatos Faustinum, & Iouitam ipsa inter Martyrum sepulchra in Catacumbis commorantem, latitantemque Romanum Pontificem Telesphorum adijsse, ibidemque Calimerum Mediolanensem Episcopum ab eodem sacris de more infulis insignitum fuisse in MS. eorumdem Actis Cod. Later. his quidem verbis legitur: *His peractis omnibus, iuxta sermonem Domini, ad locum, qui ad Catacumbas dicitur, vsque peruenerunt; ibique B. repererunt Episcopum Telesphorum inter sepulchra sanctorum Martyrum propter metum paganorum latitantem, qui dixerunt ad eum: Benedictus Dominus cum spiritu tuo beatissime Pontifex, &c.* Et infra istis hæc enarratis subtexuntur: *Denique beati Martyres clara voce locuti sunt ei: Nos quoque Dominus ac Redemptor noster ad te vsque direxit, vt fratrem nostrum Calimerum ordines Episcopum, eumque ad vrbem Mediolanensem dirigas. Audiens hæc B. Telesphorus, magno repletus gaudio beatorum Martyrum sancta ad impleuit mandata, consecrauit eum, & ad vrbem Mediolanensem iuxta præcepta Martyrum direxit, vt ibidem Christiani populi Pastor existeret.* Hucusque recensita a nobis Acta, in quibus tamen aliquis circa Pontificis nomen error irrepsit. Telesphorus enim Pontifex ante annum centesimum quadragesimum secundum nullatenus in Petri cathedra sedit, vt aperte ex Baronio Ann. tom. 2. anno supra citato constat. Faustinus vero & Iouita Martyres, quorum mentio hic est, anno Christi 122. iuxta Baronij sententiam martyrio iam coronati fuerant. Idcirco in actis, quæ a Surio fideliter describuntur, ipsius nomen Pontificis haud exprimitur.

Pontifices in Cœmeteriis delitescunt.

Et sacra eis munia obeunt.

S. Telesphorus Papa S. Calimerus.

MS. Cod. Lat.

Baron. tom. 2. an. 142.

Sur. die 15. Febr.

7 In easdem item Cœmeteriales cryptas, dum saeuius persecutorum aduersus Dei Ecclesiam rabies desæuiret,

sim-

Vrbanus Papa in Cœmeterio delitescit.

sanctissimum quoque Vrbanum Pontificem ad latitandum se recepisse, & illuc a B. Virgine Cæcilia sponsum, quem Christo lucrifecerat, Valerianum salutari abluendum baptismate directum fuisse in eiusdem S. Cæciliæ Actis his verbis legitur: *Vade in tertium milliarium ab Vrbe via, quæ Appia nuncupatur: illic inuenies pauperes à transeuntibus alimoniæ petentes auxilium, de his enim mihi semper cura fuit, & optimè huius mei secreti sunt conscij: hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens: Cæcilia me misit ad vos, vt ostendatis mihi sanctum senem Vrbanum, quoniam ad ipsum habeo eius secreta mandata, quæ perferam*. Et isthæc infra: *Tunc Valerianus perrexit, & secundum ea signa, quæ acceperat, inuenit sanctum Vrbanum Episcopum, qui iam bis confessor factus, intra sepulchra Martyrum latitabat*. In his demum Actis Valerianum, & deinde Tiburtium, ab eodem beatissimo Pontifice sacro ibidem fonte baptismatis expiatos fuisse enarratur. Extat ad nostram hanc vsque diem intra eiusdem Cœmeterij ambitum fons quidam, ex quo limpidissimæ iugiter emanāt aquæ, & varijs languoribus detentos dum refouent, salubritatem, quam ex sacrorum vsu ministeriorum hausere, vt experimento sæpius comprobatū est, eis mirabiliter impertiuntur, cuius rei plerique, & nos ipsi dum sacrum hoc aliquando Cœmeterium perlustraremus, oculati aliquando testes fuimus; fons autem iste, qui inter veneranda beatorum martyrum sepulchra placide fluit, & vsui quondam antiquorum Christianorum inseruiuit, tantum inde salubritatis hausit, vt qui olim animis, nunc corporibus Dei virtute curandis suppetere valeat.

Acta S. Cæcil.

Pauperes Via Appia.

SS. Valerianus, & Tiburtius baptizati in Cœmeterio.

8 Sed his obiter recensitis, vt ad nostra redeamus, in Actis B. Stephani Papæ, quæ supra a nobis recitata sunt, eundem notæ sanctitatis, atque inuictæ constantiæ Pontificem in hoc Cœmeterio Missas celebrasse, Christianorum cœtus peregisse, & viuificam insuper Eucharistiam transmittere absentibus consueuisse narratur: quod Tarsicio acolytho eam deferenti, martyrij pro Christo subeundi occasionem præbuit; hæc enim ibi leguntur: *Alia enim die, nimirum post martyrium S. Stephani Papæ, inuenerunt milites paganorum acoluthum nomine Tarsicium, Christi corporis sacramenta portantem, quem tenentes pagani, atque discutientes quid gereret, indicaret. At ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, nequaquam voluit detegere sacrosancta mysteria, quem fustibus & lapidibus tamdiu mactauerunt, quousque exhalaret spiritum: reuolutoque eius exanime corpore, nihil potuerunt in eius manibus vestimentisque reperire sacrilegi discussores, relictoque eius corpore, cum terrore fugerunt. Venientes autem ad portam Appiam, inuenerunt Christianorum multitudinem copiosam, & venientes ad Valerianum, omnia intimauerunt, & quicquid actum fuerat, per ordinem pandunt*.

S. Stephanus Papa.

Eucharistia absentibus è Cœmeterijs transmitti solita.

Act. S. Steph. Pap.

S. Tarsicius.

9 Porro hæc Christianorum multitudo, quam ad Vrbis portam milites inuenere, eorum procul dubio extitit, qui ad celebrandas sanctissimi Stephani Pontificis exequias, pridie illius diei martyrio coronati, & forte ad noui inaugurationem Pontificis precibus à Deo impetrandam toto animi studio, nullaque habita imminentis vitæ discriminis ratione conuenerant. Horum autem frequenti hominum cœtu, qui ad sacra iugiter Martyrum Cœmeteria confluebat, permotus acriter, & furore excandescens Valerianus, immane illud ac detestandum edictum promulgauit, ne Christiani videlicet posthac Cœmeteria adirent: quod tamen inuictissimi Martyres, ne tantis fraudarentur bonorum subsidijs, morte ipsa terribilius rati: quippe qui vel ipsa inter tormenta pro Christo vltro, libenterque mori appetebant, alacri constantique animo contempsere. Quare Stephanus sanctissimus Pontifex, vt supra dictum est, cum post promulgata Imperatoris edicta Cœmeterium adire nullatenus intermitteret, in eodem à satellitibus deprehensus, capitis sententia pro Christo mulctari promeruit. Sixtus item Secundus ibidem vnà cum S. Quarto in suorum mercedem laborum martyrij coronam accepit. Quod S. Cyprianus ep. 9. ad Successum lib. 4. his verbis enarrat: *Sixtum autem in Cœmeterio animaduersum esse sciatis 8. Id. August. die, & cum eodem Quartum*. Vbi Pamelius hæc addit: *In Cœmeterio Callisti istud contigisse tradit Beda in Martyrol. Via Appia*. Et Ado

Cœmeteria Christianis interdicuntur.

S. Sixtus II. Papa. S. Quartus.

S. Cypr. ep. 9. ad Succ.

Pamel. in ep. Cypr.

Ado, Vsuard. Beda, Martyr Rom. Anast. Acta Cypr. mart.

Ado istud sic explicat: *Qui cum Vsuardo & Damaso constanter tradunt capite illum fuisse obtruncatum*. Et quidem Beda, Ado, Martyrolog. Romanum, Anastasius, & M. S. ipsius Cypriani Acta in Callisti Cœmeterio eumdem conditum fuisse: at vero martyrium extra Cœmeterium ante Martis Templum consummasse constanter perhibent.

S. Caius PP.

9 Caium item Romanum Pontificem in eodem Callisti Cœmeterio nobili martyrio coronatum fuisse Anastasius his verbis innuere videtur: *Hic fugiens persecutionem Diocletiani, in cryptis habitando, martyrio coronatur*. Idipsum in eiusdem Actis legitur, nullibi tamen expressis verbis, vbinam extiterit huiusmodi crypta, describitur, quamuis conijci satis perspicue possit, rem diligenter expendendo, sub cryptæ nomine Callisti Cœmeterium intelligendum esse. In eo enim loco sanctissimum virum sepultura donatum eadem Acta legenti manifeste hoc plane modo inculcant: *Sepultus est in Cœmeterio Callisti Via Appia*. Porro in eodem Cœmeterio sacrum eius corpus recurrente anno Christi 1622. die 21. Aprilis repertum est, vt Cæsar noster Becillus Congreg. Oratorij presbyter in S. Caij actis a se exacte descriptis enarrat. Et superioribus quidem annis ab Vrbano VIII. perantiqua eiusdem S. Caij Ecclesia, eodem plane loco restituta, vbi domum eiusdem olim Diocletiani temporibus extitisse traditur, haud longe ab Ecclesia B. Susannæ Virginis, ibidemque Sanctissimi Pontificis ac mart. corpus, quod è Cœmeterialibus tenebris in lucem rediuiuum longa post sæcula pia fidelium manu perquirente cælitus emerserat, religioso asseruandum cultu repositum est. At inscriptum ab Vrbano VIII. restitutæ nuper Ecclesiæ S. Caij titulum his nostris paginis inserendum voluimus.

Anast. in Caio.

Act. s. Caij Pont.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
DOMVM IN VRBE S. CAII PAPÆ ET MART.
IN ECCLESIAM OLIM CONSECRATAM,
AC ERECTAM
SACRAQVE STATIONE CELEBREM,
VETVSTATE COLLAPSAM
A FVNDAMENTIS EXCITAVIT
ILLATISQVE EIVSDEM S. CAII
RELIQVIIS TITVLVM,
AC STATIONEM RESTITVIT
AN. SAL. M. DC. XXXI.
PONT. IX.

10 At vero Cœmeterium hoc omni quidem veneratione dignum vti Pontificibus Maximis, dum inter viuos degerent, optatissimum aliquando domicilium præbuit, ita eisdem pariter post obitum Deo disponente conditorium exhibuit. Complures enim ibidem pio fidelium obsequio tumulati quiescunt: inter quos præcipui adnumerantur Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus Secundus, Dionysius, Eutychianus, Eusebius, & Melchiades, quibus & alij quatuor, Zephyrinus nimirum, Vrbanus, Marcus, & Damasus adscribi possunt: quos etsi in varijs tumulatos fuisse Cœmeterijs eorumdem acta referunt, Cœmeteria tamen, quæ ibidem memorari cōtingit, huiusce Cœmeterij, quod Callisti dicitur, partes ac membra existere nos infra suo loco demonstrabimus. Quapropter de nobilissima virgine, & martyre Cæcilia eodem loco condita isthæc in eiusdem actis recitantur: *Tunc sanctus Vrbanus Papa corpus eius auferens cum diaconibus, noctu sepeliuit eam inter collegas suos Episcopos & Martyres, vbi omnes sancti confessores sunt collocati*.

Pontifices sepulti in Cœmeterio Callisti.

SS. Anicetus, Soter, Anterus, Pontianus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus II. Dionysius, Eutychianus, Melchiades, Zephyrinus, Vrbanus, Marcus, & Damasus.

Act. s. Cæcil.

11 In hoc idem Cœmeterium veluti in locum omni religionis cultu iugiter prosequendum, quippe qui cæteris sanctitate præstat, inuictus ille Ecclesiæ pugil Sebastianus suum a Lucina matrona corpus transferri præcepit, vt eiusdem Acta hisce plane verbis testantur: *Tunc S. Sebastianus apparuit nocte in somno S. Lucinæ cuidam matronæ religiosissimæ, dicens: In cloaca illa, quæ est iuxta Circum, inuenies corpus meum pendens in vnco: sordes illud non tetigerunt. Hoc tu cum leuaueris, perduces ad catacumbas, inter ora cryptæ iuxta vestigia Apostolorum. Tunc B. Lucina ipsa per se cum suis seruis, medio noctis abijt, eleuans eum de cloaca, posuit in pauone suo, & perduxit eum ad locum, & ibi, vbi ipse S. Sebastianus imperauerat, cum omni diligentia sepeliuit* 13. *Kal. Feb.* Verba autem illa, quæ hactenus recensita sunt: *Iuxta vestigia Apostolorum*, haud intelligenda videntur, vti ipsummet vocabulū sonat, de pedum videlicet vestigijs lapidi impressis, qui quidem lapis cæteras inter reliquias in eiusdem D. Sebastiani Ec-

S. Sebastianus

Reuelatio Corporis S. Sebastiani. Cod. Lat. Vat. 8. 9. 10. S. Petr. F. Vat. 1. 3. 6. 10.

cle-

clesia ad hanc vsque diem religiose asseruatur. At vestigia, de quibus sermo est, beatissimorum Petri aut Pauli Apostolorum extitisse, quidam asserere non dubitarunt, erroris tamen, quiuis ille sit, manifeste conuincitur: si enim hoc vtique scriptor subintelligere voluisset, vt congrue quidem loqueretur, haud Apostoli vestigia, imo potius Apostolorum dixisset. Porro apud omnes indubitatum est, sacratissima Christi pedum vestigia præmemorato lapidi tunc temporis impressa fuisse, cum idem Dominus Apostolo Petro, qui Mamertino è carcere se proripuerat, custodibus ipsis fugam patefacto ostio suadentibus, Via Appia videndum sese obtulit. Præmemorata igitur verba illa ita accipienda sunt, vt locum ipsum designēt, vbi aliquandiu veneranda beatorū Apostolorum corpora iacuere: de catacumbis videlicet intelligendo, vbi eorumdem adhuc vestigia extant, & eiuscemodi prorsus nomine appellantur.

12 Mansit autem hoc loco Beatissimi Mart. Sebastiani corpus vsque ad Gregorij Quarti tempora, à quo in oratorium à se in Vaticano erectum, in honorem S. Gregorij Magni, vnà cum sanctorum Tiburtij & Gorgonij corporibus transferri contigit: quod Anastasius in Gregorij Papæ Quarti gestis hunc in modum enarrat: *In quo*, scilicet oratorio, *sanctorum corpora Martyrum Sebastiani, Gorgonij ac Tiburtij ex Cœmeterijs, in quibus ante iacebant, perduxit, & vnumquodque eorum separatis altaribus collocauit*. Porro in Francorum Annalibus, & in rebus gestis Ludouici Imperatoris, quæ ab eiusdem domestico conscriptæ sunt, haud corporis, sed ossium dumtaxat translationem illuc peractam fuisse his verbis asseritur: *Hildvvinus Abbas S. Dionysij Martyris Romam veniens, ossa beatissimi Martyris Sebastiani accepit, & ea apud Suessionem &c.* Ado item Viennensis, qui sub hæc tempora vixit, scriptaque sua edidit, partem tantummodo reliquiarum beatissimi Martyris translatam fuisse his verbis asseruit: *Huius Imperatoris tempore, nempe Ludouici, pars corporis B. Sebastiani Martyris ad Suessionicam vrbem delata, vbi multa mira in laudem Dei omnipotentis, varia genera sanitatum infirmis collata*. Nullum autem verbum

Translatio corporis S. Sebastiani.

Anast. in Greg. Pap. IV.

Sigeb. in Chro. an. 825.

Ado Viennen. in Chron. at. 6. ab an. 815. ad 847.

ab Adone fit de anno, quo recolenda hæc translatio contigit. Marianus vero Scotus in suo Chronico celebratam eamdem fuisse asserit anno Dominicæ salutis 828. Gregorio Quarto summo Pontifice, & eodem Ludouico Imperatore. Quapropter haud ab Eugenio, sed à Gregorio Pontifice easdem Hildwino reliquias dono impertitas asserere opus esset. Vtcunque tamen res se habeat, certe hoc vnum constat, partem aliquam reliquiarum inuicti Martyris Sebastiani, non integrum autem corpus in Gallias translatum fuisse: & ipsummet corpus in Vaticanum à Gregorio Pontifice delatum, ex Anastasio præsertim fateri cogimur, *de cuius fide*, Vt Baronius inquit Annal. to. 9. anno 827. *isthæc oculis spectantis nefas est dubitare*. Quod quidem venerabile pignus postquam apud memoratum S. Gregorij oratorium diu in Vaticano perstitit, ad pristinum, quem ipse sibi longe ante delegerat, locum perhonorifice delatum est: cuius quidem iteratæ translationis tempus etsi ignoratur; Honorio tamen Tertio summo Pontifice contigisse apud omnes exploratissimum est: eundem enim Honorium anno Domini 1218. præmemorati Martyris Ecclesiam consecrasse, & Beati eiusdem Sebastiani corpus vnà cum alijs sanctorum reliquijs in ea condidisse, vetusta quædam insculpta marmori inscriptio docet, quæ ibi olim affixa cunctorum oculis patebat, eamdemque a se visam Seueranus noster testatur, & Onuphrius in hæc plane verba recenset:

Marian. Scot. in Chron.

Baron. Annal. to. 9. an. 827.

Ecclesia S. Sebastiani.

Honuph. I. Eccles.

† ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
M. CC. XVIII.
DEDICATVM EST HOC ALTARE
A PAPA HONORIO TERTIO,
ASSISTENTIBVS SIBI QVAMPLVRIMIS
SANCTÆ SEDIS APOSTOLICÆ PRÆLATIS,
IN HONOREM
S. SEBASTIANI MARTYRIS:
IN QVO RECONDITÆ SVNT
INFRASCRIPTÆ RELIQVIÆ.
PRIMO CORPVS S. SEBASTIANI MARTYRIS,
SOCIORVMQVE EIVS:
RELIQVIÆ APOSTOLORVM
PETRI ET PAVLI,
IACOBI FRATRIS DOMINI:
PHILIPPI, ET MATHIÆ APOSTOLORVM:
SANCTORVM FABIANI,
STEPHANI, MARCI
ET DAMASI PONTIFICVM,
VALENTINI ET DEMETRII MARTYRVM:
LVCINÆ ET BARBARÆ VIRGINVM.

In

13 In hoc item Cœmeterio dignissimus Christi Mart. Eutychius conditus fuit; de quo isthæc in Mart.Rom. prid. Non.Feb. *Romæ S.Eutychij Martyris, qui illustre martyrium consummauit, sepultusque est in Cœmeterio Callisti, cuius sepulchrum S. Damasus Papa versibus exornauit.* Hoc vero S.Damasi epitaphiũ nunc in Ecclesia D. Sebastiani ad læuam intrantibus legendum occurrit; idemque ex Callisti Cœmeterio tunc temporis extractum fuisse credere par est, cum inde eiusdem S. Eutychij corpus ad S. Laurentij in Damaso Ecclesiam, vbi modo requiescit, transferri contigit. Lapis autem hic, qui a B. Damaso inuicto martyri inscriptus est, omnibus quidem pretiosis lapillis longe præstantior, vtpote pœnarum, quas ille pro Christo pertulit, notis veluti monilibus intextus potius quam exculptus nobile constantis animi, ac inuictæ inter repetita carnificum tormenta, patientiæ monimentum exhibet. Est autem tenoris huiuscemodi:

S.Eutychius.

Martyr.Rom. prid.non.Feb.

EVTYCHIVS MARTYR CRVDELIA
IVSSA TYRANNI
CARNIFICVMQVE VIAS PARITER
TVNC MILLE NOCENDI,
VINCERE QVOD POTVIT,
MONSTRAVIT GLORIA CHRISTI:
CARCERIS INLVVIEM SEQVITVR
NOVA POENA PER ARTVS
TESTARVM FRAGMENTA PARANT,
NE SOMNVS ADIRET,
BISSENI TRANSIERE DIES,
ALIMENTA NEGANTVR,
MITTITVR IN BARATRVM, SANCTVS
LAVAT OMNIA SANGVIS
VVLNERA, QVÆ TVLERAT
MORTIS METVENDA POTESTAS.
NOCTE SOPORIFERA TVRBANT
INSOMNIA MENTEM;
OSTENDIT LATEBRA INSONTIS
QVÆ MEMBRA TENERET,
QVÆRITVR, INVENTVS COLITVR,
FOVET OMNIA, PRÆSTAT.
EXPRESSIT DAMASVS MERITVM
VENERARE SEPVLCHRVM.

Epitaphium S.Eutychij.

Antiq. Inscr. in Append.pag 1172.n.13. Bar.in Appen to.4.an.384.

14 Eodem pariter loco Maximi Commentariensis corpus conditum est; de quo hæc in M.S. eiusdem Actis Cod. S.Mariæ ad Martyres: *Hoc dicto iussit Valerianus per pontem eum præcipitari. Cuius corpus collegit B. Eusebius Presbyter, & sepeliuit in Cœmeterio Callisti Via Appia sub die tertiodecimo Kalend. Decembris.* Venerandæ quoque beati Tarsicij Acolythi exuuię, qui Christo onustus Dominici corporis Sacramenta ferebat, eodem Cœmeterio illatæ sunt; de quo in supra citatis S. Stephani Papæ actis hæc leguntur: *Eadem namque die collegerunt Christiani sanctum corpus Tarsicij, & sepelierunt in Cœmeterio Callisti, Via Appia.* Huius etiam beati viri sepulchrum Damasus Pontifex carminibus hisce, tanquam nobilis triumphi insignibus, exornauit:

S.Maximus.

M.S. Cod.S. Mar.ad Mart

S.Tarsicius.

Act. Steph. Pap.

PAR MERITVM QVICVNQVE LEGIS,
COGNOSCE DVORVM,
QVIS DAMASVS RECTOR TITVLOS
POST PRÆMIA REDDIT
IVDAICVS POPVLVS STEPHANVM
MELIORA MONENTEM
PERCVLERAT SAXIS, TVLERAT
QVI EX HOSTE TROPHÆVM
MARTYRIVM PRIMVS RAPVIT
LEVITA FIDELIS.
TARSICIVM SANCTVM CHRISTI
SACRAMENTA GERENTEM
CVM MALE SANA MANVS PETERET
VVLGARE PROFANIS,
IPSE ANIMAM POTIVS VOLVIT
DIMITTERE CÆSVS,
PRODERE QVAM CANIBVS RABIDIS
CÆLESTIA MEMBRA.

Epitaphium S.Tarsicij.

Antiq. Inscr. in Append. pag.1174. n. 20. Baron. in Append. to.4. an.348.

Innumeri demum Martyres eodem Cœmeterio conditi fuere; de quibus suo infra loco, cum nonnullæ Cœmeterij eiusdem partes describentur: quæ quidem etsi huic proxime adiaceant; cum easdem tamen multiplicibus nuncupari nominibus contingat, sanctorum videlicet titulo, quorum sacra illic corpora requiescunt, peculiaribus quoque, ac distinctis capitibus hæ describendæ a nobis erunt. Sed prius alia quædam monumenta ad præmemoratum Cœmeterium spectantia, quæ ibidem in Ecclesia desuper erecta adhuc conspiciuntur; vel certe olim extabant, ad instituti nostri propositum recenseamus: consulto autem ea omnia præterimus, quæ de religioso eiusdem Ecclesiæ cultu in medium afferri possent; vtpote a Seuerano in sacris iam sæpe citatis septem Ecclesiarum monumentis congesta, ac prolixiori sermone enarrata.

Seueran. in sept.Eccles.monum.

15 Hoc igitur dignissimi Martyris Sebastiani templum, antequam à Scipione Cardinale Burghesio Pauli V. Pont. Max. nepote in ampliorem, quam modo conspicimus, formam redigeretur, & eximia Principis eiusdem liberalitate, vt loci ipsius merito par est, magnificentissime exornaretur, peruetustum alta-

Templum S. Sebastiani.

altare, conſpiciebatur, quod olim ab Honorio, vti diximus, conſecratum, & ſub quo ſacrum eiuſdem Martyris corpus officioſa ipſius manu repoſitum fuerat. Hoc porro in ipſomet aditu, ſeu Cœmeterij veſtibulo ad læuam ingredientibus, & in eiuſdem Cœmeterij area ſitum erat, ad quam lateritia quædam ſcala, pluribus conſtans gradibus, deducebat; qui ſane locus idemmet eſſe creditur, vbi ſacrum quondam pignus Lucina matrona pijſſima condiderat, in oſtio nimirum, vel ipſo potius Cœmeterialis cryptæ veſtibulo, vt in eiuſdem Actis legitur. Veriſimile autem valde eſt, deinde Eccleſiam ibidem in honorem præclariſſimi eiuſdem Martyris ſuperædificatam fuiſſe: cuius pretioſæ illic exuuiæ cæleſti monitu illatæ aſſeruabantur.

16 Cæterum, vt venerandum martyris Sebaſtiani corpus ſub altari eidem dicato nunc quoque extare, pio ac ſtudioſo lectori luce clarius pateat, operæ quidem pretium erit, hoc loco repetere, quæ in recolendis Eccleſiarum monumentis a Seuerano ex perantiquo eiuſdem Eccleſiæ M. S. adnotata ſunt, in hæc plane verba: *Sicut ſcriptum eſt, corpus S. Sebaſtiani Martyris iacet ſub altari, quod eſt inferius, vbi S. Gregorius Papa Miſſam celebrans, Angelum Dei vidit, qui in Miſſarum ſ lemnijs ſibi deſeruiens, dixit: Hic eſt locus ſacratiſſimus, in quo eſt diuina promiſſio, & omnium peccatorum remiſſio, ſplendor & lux perpetua, ſine fine lætitia, quam Chriſti Martyr Sebaſtianus habere promeruit*. Vides, quo venerationis cultu ſanctorum Martyrum reliquiæ in Eccleſia iugiter habendæ ſint, & ipſomet Angelorũ famulante obſequio, inſignibus cumulatæ pręconijs, peculiarẽ à fidelibus deuotionẽ exigant. Idem ſacratiſſimũ corpus, vel certe eiuſdem reliquiæ in altare recens translatæ deinde fuerunt, quod eidem Martyri erectũm, dicatumque eſt a præmemorato Card. Burgheſio: in cuius translatione illud quidem portentum, omni admiratione dignum obtigit, quod Pancirolus quoque in eiuſdem Eccleſiæ deſcriptione diſerte aſſerit, & ſe à monachis apud ſacrum hunc locum demorantibus accepiſſe Seueranus noſter affirmat. Accipe igitur benignis auribus, ſtudioſe, ac pie lector, quod in præſens tibi enarraturi ſumus, & vel ex hoc vno cultum, qui ſacris Martyrum pignoribus debetur, ediſce. Cum enim arca illa marmorea, intra quam auguſtiſsimi athletæ reliquiæ conditæ fuerant, cæmentariorum manu ac ſtudio, è loco, vbi incluſæ aſſeruabantur, dimoueri atque eleuari cœpiſſet, vt in ſuperiori parte aptius locaretur, omnibus quidem ingenti metu perculſis, ac terrore attonitis, ipſamet Eccleſia concuti viſa eſt, ac ſi terræmotu quateretur; quapropter cuncti, qui eiuſcemodi operi inſtabant, quantocyus fugã arripuere: ſed Laurentius de Paulis Societatis Ieſu ſacerdos, qui, vt ſingula rite peragerentur, tunc operi diligenter præerat, bono eoſdem animo eſſe iuſsit: quippe, qui honoris gratia erga Martyrem, ſtudium omne, ac laborem impenderent, nec ſiniſtri quidquam, quod ad exitium vergeret, illis pertimeſcendum fore edixit, vbi ſana religio, nullatenus vero temeritas, aut præſumptio obſequentiũ manus in opus cõpelleret: hæc ille; cum vnanimiter omnes, qui aderant, humillimis ante auguſtiſsimũ Euchariſtiæ Sacramentum porrectis Deo precibus, pio ſacerdotis ſermone alacres redditi, conſtanti imperterritoque animo ad intermiſſum opus rediere. Sed protinus eorundem conatibus propitius è cælo Chriſti Martyr adfuit; vbi enim manus iterum operi admouerunt, nullo labore, ſed facili potius impulſu quantocyus rem totam, vt in votis erat, feliciter perfecere. Ad recolendam autem (vti par eſt) ſacræ antiquitatis memoriam, ipſummet peruetuſtum altare ad hanc vſque diem, ſacris licet pignoribus, atque ornamentis orbatum, haud tamen pio venerationis cultu, qui ab inuiſentibus Martyri defertur, deſtitutum, eodem loco ſubſiſtit.

17 At vero iuxta præmemoratum altare, ſepulchrum quoddam in pauimento, crate ferrea vallatum, videre eſt, in quo inſculptus eiuſcemodi titulus, antiquitatem redolens legitur:

HOC EST
SEPVLCHRVM SANCTÆ
LVCINÆ VIRGINIS,

Et infra:

[Marginal notes: *Seueran. in ſept. Eccl. monum.* — M. S. Cod. — Locus indulgentiarum. — Translatio corporis S. Sebaſtiani. — *Pancirol. in Eccl. S. Sebaſt.* — Mirum in translatione corporis S. Sebaſtiani portentum. — S. Lucina Virgo.]

GVILS ARCHS BITVRICEN.
F. FIERI.

Quænam vero Lucina hæc fuerit, cui titulus iste inscriptus est, hactenus ignoratur. Præclari enim nominis fœminas, quę hoc idem olim nomen præseferebant, vt supra meminimus, in mulierum nuptarum, aut certe matronarum numero scriptas fuisse ambigere nemo potest, & eam præsertim, quæ Beati Martyris Sebastiani corpus diuinitus admonita hoc loco recondidit: quippe quæ Fulconis, seu Flatonis Piniani viri Consularis vxor dignissima celebratur, vt sancti Anthymi Acta apud Sur. to. 3. 2. Maij testantur. Porro de duabus dumtaxat nominis eiusdem virginibus, in sacris Martyrologijs, & Martyrum Actis mentio instituitur; Lucinæ scilicet virginis ex illustri Prætextatorum familia, a beato Anacleto Papa salutaribus baptismi aquis expiata: de qua in M.S. S. Sophiæ actis Cod. S. Cæcil. hæc legimus: *Credentium vero fides crescebat in Domino, & memoriæ venerandæ virginis Lucinæ excubias exercebat speciales, quas omni tempore psallendi ita aspiciebant, choro psallentium adhærentem, ac si in corpore degeret.* Alterius item Lucinæ virginis, S. Marmeniæ filiæ, mentio recolitur, quæ sub Alexandro Imperatore, glorioso consummata certamine, pro Christo Martyr occubuit, & vnà cum matre, cæterisque Martyribus apud sanctum Vrbanum Papam honorifice tumulata fuit, vt perantiqua M.S. eiusdem Acta Cod. Vaticani amplam legenti fidem exhibent.

Lucina vxor Fulconis S. Sebastiani corpus sepelit

Sur. to. 3. 2. Maij.

M.S. Cod. S. Cæc.

Lucina virgo filia S. Marmeniæ.

M.S. Act. Cod. Vat.

18 De hac igitur nobilissima Marmeniæ filia sepulchralem, quem supra recitauimus, titulum loqui iure merito existimare quis posset, nisi, & probabilius quidem, vt nobis videtur, de Lucilla S. Nemesij filia subintelligendum fore titulum asseramus; quæ in quibusdam Codicibus, Lucinæ itidem nomine appellatur; quamuis tum in alijs, tum in ipsismet Martyrologijs Lucilla communi, ac frequenti omnium voce nuncupetur. Hæc enim in celeberrimo Callisti Cœmeterio, de quo nunc agimus, a Sixto Papa, vt infra exponetur, tumulata est. Huic sententiæ sua quoque auctoritate Baronius subscribit, qui in editis ad Martyrologium notis prid. Kal. Nouemb. isthæc habet: *Adhuc perseuerat locus Lucillæ virginis in Cœmeterio Callisti, vbi in sepulchri lapide inscriptio vetus posita legitur.* Onuphrius quidem in septem Vrbis Ecclesiarum descriptione, sepulchrum hoc haud Lucillæ matronæ positum esse constanter affirmat, quod vtique ex inscriptionis titulo conijcit, qui nuper a Guillelmo Bituricensi Archiepiscopo ibi descripto instauratus apparet: sed cum in eadem inscriptione expressis verbis Lucina virgo nuncupetur, haud congrue huic matronæ aptari posse videtur: cuius tamen corpus hoc eodem Cœmeterio conditum fuisse, & venerandum eius caput inter sacras eiusdem Ecclesiæ reliquias adhuc asseruari indubitatum omnino est: nisi forte ob superiorum temporum inscitiam id plane obtigisse quis dixerit, vt pro matrona, Virgo in epitaphij eiusdem notis inscripta fuerit. Olim insuper in ipso Cœmeteriorum descensu, marmoreus quidam lapis parieti affixus hanc legentibus inscriptionem præferens extabat:

Lucilla S. Nemesij filia.

Baron. in Mart. Rom. prid. id. Nou.

Onuph. Pan. in descrip. 7. Eccles.

Lucina matrona.

TEMPORIBVS SANCTI INNOCENTII
EPISCOPI PROCLINVS
ET VRSVS PRESBB.
TITVLI BIZANTIS
SANCTO MARTYRI
SEBASTIANO EX VOTO FECERVNT.

Inscriptio Proclini, & Vrsi.

19 Porro Bizantis titulum, veteri abolito, in D. Sabinæ Ecclesiam translatum fuisse Onuphrius asseruit; quidam vero titulum hunc Ecclesiæ Beatorum Ioannis & Pauli suffectum fuisse aiunt; eo quod in eorundem Martyrum Actis de Bizantio quodā senatore, dignissimo S. Pammachij genitore mentio incurrat: sed vt veritati, quod consonum est, asseratur, Proclinus e presbyterorum numero extitit, qui quondam Romano Concilio sub Symmacho, vti presbyter Tit. S. Susannæ, vnà cum Agathone & Asello subscripsit, & in M.S. præmemorati Cornelij actis Cod. Columnen. eiusdem subscriptio vna cum cæteris, quos nuper recensuimus, sub hac videlicet verborum formula recitatur: *Presbyter Tituli Bizantij.* Quidquid tamen illud sit, certe ex eadem inscriptione, quæ nunc in Ecclesia ad dexteram intrantibus patet, satis superque, vt nobis opinari licet, recolenda eiusdem antiquitas Ecclesiæ comprobatur: cum presby-

Titulus Bizantis.

Onuph. Panui. in descrip. 7. Eccl.

Act. Ss. Io. & Paul. MM.

sbyteri, quos supra nominauimus, sub ipsamet Innocentij Primi tempora vixerint, præmemoratus autem Pontifex anno redempti orbis quadringentesimo primo ad Summi Pontificatus apicem euectus sit. Et hæc quidem de peruetustis eiusdem Ecclesiæ monimentis studioso lectori paucis enarrasse sufficiat.

Cœmeteriũ Callisti bipartitum varia nomina sortitur.

20 Verum de celeberrimo, quod latet ibidem, Cœmeterio verba facturis, illud in primis præmittendum videtur, duas Cœmeterium hoc in partes diuidi: vtpote quod præ cæteris amplissimum est, cui & alia pariter, vt iam diximus, sub varijs quidem nominibus Cœmeteria iunguntur, atque cohærent: quorum vnum, quod vulgo Publicum dicitur, eo quod quibusuis adeuntibus pateat, ab interiori Ecclesiæ ambitu, aditum pariter atque exitum obuium, expeditumque præbet: singulis interim ostijs diligenter præclusis, quæ ad perscrutandum subterranei loci sinum accedentibus, tot interfusis latentium semitarum diuerticulis, negotium facessere, nec non in apertum vitæ discrimen aberrantes adducere queunt; valido enim muro viarum anfractibus obstructis ad Cœmeterium, quod Secretum dicitur, vastissimumque est, transitus omnino inhibetur. In ipsius autem Cœmeterij, de quo nunc agitur, limine, qua quis ad dexteram templi partem ingreditur, istiusmodi inscriptionis titulus insculptus marmori legitur:

Cœmeteriũ Publicum.

Cœmeteriũ Secretum.

Inscriptio in limine Cœmeterij.

HOC EST COEMETERIVM CALLISTI
PAPÆ ET MARTYRIS
INCLYTI, QVICVMQVE ILLVD
CONTRITVS ET CONFESSVS
INGRESSVS FVERIT, PLENAM
REMISSIONEM OMNIVM PECCATORVM
SVORVM OBTINEBIT,
PER MERITA GLORIOSA CENTVM
SEPTVAGINTA QVATVOR MILLIVM
SANCTORVM MARTYRVM
VNA CVM QVADRAGINTA SEX
SVMMIS PONTIFICIBVS,
QVORVM IBI CORPORA IN PACE
SEPVLTA SVNT,
QVI OMNES EX MAGNA TRIBVLATIONE
VENERVNT, ET VT HÆREDES
FIERENT IN DOMO DOMINI,
MORTIS SVPPLICIVM PRO CHRISTI
NOMINE PERTVLERVNT.

Audisti, pie lector, paucis notis immensam huius Cœmeterij gloriam legentium animis adumbratam, quod tot sacris millenorum martyrum exuuijs adauctum, ac tot pariter sanctorum Pontificum martyrij laurea præcellentium pignoribus apprime nobilitatum, singularem fidelium animis deuotionis affectum ingerere, & timorem pariter sanctissima isthæc loca adeuntibus incutere iure merito valet. Quapropter quisquis ille est, qui perlustraturus accedit, vbi pedem admouerit, illud, quod Moysi prænuntiatum est, probe meminerit: *Ne appropies huc, solue calceamenta de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, Terra sancta est*. His enim verbis salubriter admonitus, quamprimum vnà cum Iacobo Patriarcha è torporis somno euigilans, in illa admirabundus verba, erecto in signum lapide, prosiliet: *Vere locus iste sanctus est*. Gen. c. 28. Exod. c. 3.

21 In hac igitur Publici Cœmeterij parte pauca quidem cubicula, sepulchrorumque vestigia in parietibus hinc inde de more excisa inuenire est. Ibi quoque locus adhuc conspicitur, vbi quondam præclarissima virgo ac martyr Cæcilia condita fuerat: cuius memoria ne vlla vnquam temporum iniuria aboleretur, præmemoratus Guillelmus Bituricensis Archiepiscopus hunc inscriptionis titulum marmori insculpendum curauit:

Sepulchrum S. Cæciliæ.

HIC QVONDAM RECONDITVM FVIT
CORPVS BEATÆ CÆCILIÆ
VIRGINIS ET MARTYRIS.
HOC OPVS FECIT
FIERI REVERENDISSIMVS PATER
DOMINVS GVILLELMVS
ARCHIEPISCOPVS BITVRICENSIS,
ANNO DOMINI M. CCCC. IX.

Inscriptio sepulchri S. Cæciliæ.

In altero itidem marmoreo fragmento titulus eiuscemodi legitur:

S A N C T O
M A R T Y R I
M A X I M O.

Titulus sepulchri S. Maximi.

Duos quidem insignes, recolendosque nominis huiusce Martyres in hoc Cœmeterio quondam tumulatos fuisse constat, qui ambo pariter Commentariensium munere fungebantur: alterum scilicet, cuius in B. Cæciliæ Actis mentio fit: alterum vero, cuius in sanctorum Eusebij, Marcelli, sociorumque Actis memoria recolitur: verum cuinam è duobus, quos hactenus memorauimus, iste

Bini sancti Maximi Commentarienses. Acta S. Cæcil. Virg. & Mart. Acta SS. Eusebij, Marcelli, & Soc.

iſte potiſsimum titulus inſcriptus ſit, ignoratur.

22 At vero ad alteram Cœmeterij, quod Secretum nuncupatur, partem haud vllus patebat aditus, niſi quoddam per oſtium quamdiligenter obſeratum, ac apprime munitum, quod iuxta ipſummet locum ſitum erat, vbi Beatiſsimi Martyris Sebaſtiani conditorium quondam extitiſſe iam diximus. Hinc cum ad ingrediendum aditus Boſio patuiſſet, illic ſemitas plane innumeras, multiplicesq; ac plurima item cubicula, nec non monumenta, quæ tamen picturis, ornamentiſque omnibus deſtituta eſſent, ſe viſu cōperiſſe affirmat. Complures inſuper, dum ſingula lynceis oculis inueſtigat, obuij, contemplandique aditus ſe obtulere, per quos ad Cœmeteria huic adhærentia ingreſſus vltro procul dubio dabatur. Rurſus vero dum eādem Cœmeterij partem vnà cum alijs Seueranus noſter nouiſsime perluſtraret, non abſque intimo animi cruciatu, ac horrore pariter, omnia prorſus, vt ipſe teſtatur, perſcrutantium oculis diſiecta ac diruta apparuere. Secretum interim hoc Cœmeterium penetrandi haud aliunde facultas ſuppetijt, quam per latentes quoſdam terræ hiatus in vineis ac locis adiacentibus fortuito adinuentos, per quos Boſius deinde introgreſſus, cum ſingula tum viſu, tum manu inter perſcrutandū deprehendiſſet, idem Cœmeterium ampliori quidem ambitu protenſum exacte deſcripſit, vt à nobis ſuo infra loco exponetur: vtriuſque autem Cœmeterij tam Publici, quam Secreti ichnographicas tabulas Philippus Vinghius diligenter delineauit; quas cum nuſquam Seueranus deinde aſſequi, omni adhibito ſtudio, valuiſſet, eaſdem iterum a Gaſpare & Franciſco viris rei ichnographicę peritiſſimis, deſignandas curauit, quæ cum alijs id genus tabulis, artificum manu ſtudioſe inſculptæ, ſuo loco ſingulæ curioſis legentium oculis contemplandæ proponentur.

Cœmeteriū Calliſti Secretum appellatum.

Ingreſſus Cœmeterij Secreti.

23 Quod vero ad præmemorati Cœmeterij omnium plane nobiliſſimi inſtaurationem attinet, haud à nobis ſilentio obuoluendum eſt, quod Bibliothecarius in Sixti Papæ III. geſtis affirmat, à ſanctiſſimo nimirum Pontifice Cœmeterium hoc in meliorem formam redactum, ac marmoreas inſuper tabulas ſingulis fere ſepulchris, quieſcentium ibi Martyrum exhibentes nomina, appoſitas fuiſſe. Hæc autem ſunt eius verba: *Hic fecit Platoniam in Cœmeterio Calliſti Via Appia, vbi nomina Epiſcoporum & Martyrum ſcripſit commemorans.* At quod per Platonias nil aliud, quam marmoreæ quædam tabulæ intelligendæ ſint, ipſemet Bibliothecarius ſatis perſpicue inſinuare videtur, qui in deſcribendis beati Leonis Papæ Tertij geſtis hæc ait: *Hic Jacer Antiſtes ſuper ipſas columnas lilios poni fecit, & ſuper ipſos lilios ex metallis marmoreas Platonias poſuit.* Et in geſtis item Sixti Papæ Tertij ab eodem iſthæc recenſentur: *Qui Eccleſiam S. Laurentij ornauit, fecit &c. ſupra Platonias porphyreticas &c.* Et in Liberij geſtis hæc addit: *Ornauit de Platonijs marmoreis ſepulchrum S. Agnetis.* Cuius quidem Eccleſiam ſectis marmoribus, ac affabre artificum manu compactis incruſtatam olim fuiſſe, ad noſtra hæc vſque tempora ex antiquis, quæ ſuperſunt, veſtigijs videre eſt.

Sixtus III. Cœmeteriū Calliſti inſtaurauit, & ornauit.

Biblioth. in Sixto Pap. 3.

Platonia quid ſit?

Idem in vita Leonis Pap. 3.

Idem in Liberio Papa.

24 Nicolaus Primus peruetuſtum hoc Cœmeterium inſtaurauit, ac monaſterium ibidem prope Eccleſiam, teſte Bibliothecario, extruxit, qui iſthæc in rem præſentem enarrat: *Via autem Appia de Cœmeterio ſancti Calliſti Martyris Sebaſtiani in Catacumba, vbi Apoſtolorum corpora iacuerunt, quod multis ab annis ruerat, meliori illud fabrica renouans, monaſterium fecit, & Monachos ſub Abbatis regimine vndecumque potuit, aggregauit, victuique neceſſaria dari, cæteraque ſtipendia miniſtrari præcepit.* Cuius ſane Monaſterij frequens in quampluribus Summorum Pontificum, & Gregorij præſertim Papæ Noni epiſtolis mentio incurrit, quæ Abbati, & ſacro Monaſterij eiuſdem cœtui Sanctorum Martyrum Fabiani & Sebaſtiani de Vrbe Ciſtercienſis Ordinis inſcriptæ recitantur. Nunc vero idem Monaſterium, etſi Commendatitium in titulum a Summis Pontificibus redactum, ijdem Ciſtercienſes Monachi, qui S. Bernardi Fulienſes nuncupantur, arctiorique obſeruantiæ addicti ſunt, religioſe admodum, & merito digni laudum præconio incolunt. Illud poſtremo loco enarratis hactenus de Calliſti Cœ-

Monaſterium S. Sebaſtiani.

Biblioth. in Nicol. Pap. 1.

Cœmeterio, coronidis loco subtexere visum est, quod in Breuiario Romano præcipue celebratur; de Callisto enim Pontifice hæc ibi: *In Via Appia vetus Cœmeterium ampliauit, in quo multi sancti Sacerdotes, & Martyres sepulti sunt, quod ab eo Callisti Cœmeterium appellatur*. Et hæc de Callisti Cœmeterio enarrasse satis sit.

CAP. XII.

De Catacumbis, ac SS. Martyrum Marci, Marcelliani, & Damasi Cœmeterijs.

Catacumbæ quid significent?

1 IVXTA celebrem, quam hactenus memorauimus, inuicti Martyris Sebastiani Ecclesiam, ea nimirum parte, quæ Viæ Ardeatinæ veteri adiacet, ad hæc vsque tempora veluti nobile quoddam sacræ antiquitatis monimentum, locus ille conspicitur, & a fidelibus, vti par est, iugi obsequio colitur, qui vulgo Catacumbæ nuncupatur: cuius sane vocabuli etymologiam sub huiusce initium operis, genuinam vocis significationem assecuti, edocuimus.

Baron. in not. ad Mar. die 20. Ianuar.

Locus ad Catacumbas cur sic dictus?

2 Et vt pauca hoc loco interim inquirendo subtexamus, cur locus hic, qui ad Callisti Cœmeterium extat, *ad Catacumbas* appelletur, Baronius ipse in Notis ad Rom. Martyrologium consulendus est, qui idem vocem hanc ex duabus dictionibus, Græca nimirum, & Latina, conflatam sonare ait, ac locum iuxta tumbas. Sed eius hic quæso verba excipiamus: *Loquendi obtinuit vsus*, inquit ille, *vt Catacumbæ pro Catatumbis dicerentur: ex Græca enim, & Latina dictione compositum est nomen, κατὰ iuxta, & tumbas, vt sic locus ille, qui ad fores est Cœmeterij Callisti, diceretur Catacumbæ, hoc est, iuxta tumbas eiusdem Cœmeterij, vbi est vetus ac nobilis memoria S. Sebastiani martyris, quæ numeratur inter septem Vrbis Ecclesias, Innocentij Papæ, & Honorij Imper. temporibus illustrata, vt docet illic posita vetus inscriptio marmori incisa. In actis S. Cornelij Papæ Catatumbæ, non Catacumbæ dictus reperitur ille locus: sic & in rebus gestis S. Sebastiani, sicut in compluribus veteribus Martyrologijs: at vero apud S. Greg. in regest. lib. 3. ep. 30. ad Catacumbas scriptum reperitur. Non tamen errasse dixerim, qui Catacumbas legunt; nam κατακύμβης est locus cauus, atque profundus, qualia Romæ præsertim Cœmeteria esse solebant, in arenarijs profundis cryptis excauata*. Hæc ad rem nostram Baronius.

Descriptio loci ad Catacumbas.

3 Subterraneus quidē locus est fornice desuper obductus, ac semicirculari constructus forma, & vt ex ipso aspectu credibile nobis fit, quoddam olim ethnicorum ædificium extitit, quod a vetustissimis illis Pontificibus in sacros subinde rei ecclesiasticæ vsus redactum est; quo Christi cultores, quibus illibatos religionis Christianæ ritus peragendi haud libera adhuc facultas suppetebat, pro ipsa temporis opportunitate ad sacram, vt mos erat, Synaxim conuenirent. Hinc quoque ad proximum Cœmeterium patuisse aditum conijcitur, cum illud in eiusdem loci planitie subsistat. Porro ad Catacumbas, quarum mentio est, per binas scalas, quę plurimis quidem gradibus constant, descenditur, harum altera Ecclesiam, Ardeatinam viam altera respicit. Fenestræ ibi, vel certe foramina quædam in oblongam ac satis angustam deducta formam suspiciebantur, quæ lumen ad inferiora loca demittebant.

Monumenta in Catacūbis.

4 Decem & quatuor locus olim iste suo continebat ambitu monumenta, quorum tamen ad pręsens duodecim dumtaxat visuntur: & hæc quidem haud in topho Cœmeterialiū more excauata, quamuis eandem intuentibus formam præseferant, sed lateritij operis, calce circum oblinita sunt, paucis admodum exceptis, quæ artificum olim manu eleganter exornata fuisse ex quibusdam adhuc vestigijs manifeste dignoscitur. Porro in eorumdem monumentorum ambitu marmorea quædam hinc inde sedilia porriguntur, in quorum media parte Pontificalis ac marmorea sedes vetustissima extat; in qua summi, ac sanctissimi olim Pontifices (vti veneranda piorum hominum traditio fert) considebant,

Sedilia in Catacumbis.

dum

dum funesta illa persecutionum tempora ingruerent; in reliquo autem sedilium ambitu sacerdotes, qui Pontifici adstabant, ac Romanum insuper clerum, tunc potissimum temporis, cum sacræ ibidem Synaxes peragerentur, sedisse pie vtique ex ipsius loci prospectu existimandum est.

Altare in Catacumbis.

4 Marmoreum è regione ipsius Pontificiæ sedis altare quoddam, & quidem vetustatem redolens adhuc cernitur, super quo haud ab vllo, præter Romanum Pontificem, Missæ sacrificium celebrari consueuisse, ex accepta item inolitaque apud posteros traditione accepimus. Verum super eodem sacro altari, hac nostra ætate ex Pauli V. Pont. Max. indultu, cuilibet ex approbatis sacerdotibus sacra peragendi mysteria facultas impertita est.

Puteus, vbi corpora Apostolorũ olim iacuere.

Gregor. ep. 30. ad Constantinam Aug. Idem reg. l. 3.

5 Hic præterea ipso sub altari putei adinstar foramen conspicitur, vbi quondam veneranda beatorum Apostolorum corpora a Græcis proiecta aliquandiu delituere, cum suis eadem è sepulchris furtim sublata sacrilegi homines in patrias secum regiones per summam iniuriam deferre aggressi sunt; ipso D. Gregorio huius rei teste, qui totam hanc historiam in Epist. 30. ad Constantinam Aug. Registr. lib. 3. prolixiori sermone describit, vbi postquam constanti animo eidem, quod vltro, enixeque postulauerat, denegasset, sacratissimum videlicet Apostoli Pauli caput, eandemque Augustam de perantiqua Romanæ Ecclesiæ consuetudine sapientissimus vir edocuisset, *Apud quam* (vt ait) *pro lege vtique mos ille inoleuit, vt nunquam sanctorum Martyrum è loco, vbi deposita sunt, reliquiæ extrahantur*; ob mira scilicet ac horrenda prodigia, quæ idipsum quandoque attentantibus obtigere; hæc ad rem subdit: *De corporibus vero beatorum Apostolorum quid ego dicturus sum? dum constet, quia eo tempore, quo passi sunt, ex oriente fideles venerunt, qui eorum corpora, sicut ciuium suorum repeterent, quæ ducta vsque ad secundum Vrbis milliarium, in loco qui dicitur ad Catacumbas, collocata sunt; sed dum ea exinde leuare omnis eorum multitudo conueniens niteretur, ita eos vis tonitrui, atque fulguris nimio metu terruit, atque dispersit, vt talia denuo nullatenus attentare præsumerent. Tunc autem exeuntes Romani, eorum corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt, leuauerunt, & in locis, quibus nunc sunt condita, posuerunt. Quis ergo nunc, serenissima domina, tam temerarius possit existere, vt hæc sciens, eorum corpora, non dico tangere, sed aliquatenus præsumat inspicere?* Hæc Gregorius, qui fideles cunctos ex Petri cathedra salutariter cõmonet, vt sanctorum reliquias eo, quo par est, honore prosequãtur, nec sibi quid nimis, etsi tẽporali potestate polleant, erga sanctorum reliquias præsumant, haud impune, si quam admittunt, temeritatis notam laturi.

D. Greg. ep. 30 ad Const. Aug

6 Quo verò potissimum tempore id, quod supra narratum est, acciderit, an scilicet tunc primum, cum beatissimi Apostoli martyrio coronati sunt, an vero (quod sane probabilius esse videtur) cum natalitius eorundem dies anniuersaria memoria celebris recurreret: quamdiu insuper sacratissima pignora deposita ibidem perstiterint, cum multiplices, & varijs difficultatum nodis obuolutæ hinc inde scriptorum sententiæ adsint, quæ in conscriptis a Seuerano septem Ecclesiarum monumentis lectori exponuntur, easdem hic repetere ac discutere consulto prætermittimus.

7 Porro nobilissimum hoc Cœmeterium, quod cæteris tum amplitudine, tum antiquitate longe præstat, & locus in eo præcipue, qui ad Catacumbas dicitur, tot gemmis ac monilibus, quot sacris beatorum martyrum exuuijs apprime nobilitatus, peculiarem sibi apud omnes Christi fideles religionis cultum iure merito vindicauit; nam sicut frequentes illuc antiqui temporibus Christiani ad sacra obeunda mysteria, atq; in recolendis martyrum natalitijs ad vigilias de more peragendas certatim confluebant, pari quoque pietatis ardore nostris hisce superioribus sæculis feruentiores vtique Christiani locum hunc crebro adire, impensius colere, osculis, ac lacrymis prosequi, ibidemque diutius venerationis gratia subsistere consueuerunt. Quis enim non probe meminerit, Hieronymum vnà cum eiusdem propositi socijs huc sæpe ventitasse? Quis nesciat, vt cæteros taceamus, S. Carolum Card. Borromæum, cum

Cœmeterij Callisti dignitas.

Sancti omni æuo pie illud frequentarunt.

S. Carolus Borromæus.

cum Romæ ageret, & ſacras ſeptem celebriores Vrbis Eccleſias deuote inuiſeret, Calliſti Cœmeterium frequenter adire, illud pie colere, atque in D. Sebaſtiani peruigilio ibidem pernoctare, in more habuiſſe, aſſiduis quippe precibus, crebris item ſuſpirijs, iugibus lacrymis ſacrum hunc Subterraneæ regionis ambitum irrigaſſe, vel vt melius dicam, velut ſideribus terreſtre hoc Cælum illuſtraſſe.

8 Quoniam vero opportuna hic mentio incidit, & nobis hæc ſcribentibus natalitius dies annua hodie recordatione ſolemnis recurrit, haud ſilentio obuoluendum eſt, ſanctum Philippum Nerium Congregat. Oratorij Fundatorem, parentem noſtrum, vt eius exhibent acta, cum florida adhuc ætate vigeret, ſeptem Vrbis Eccleſias, ſingulis diebus adire, & apud Calliſti Cœmeterium cæleſtibus rebus intentum pernoctare conſueuiſſe; ibi enim cæleſtis vir terrena luce ſe penitus abdicans, & oculis ac manibus in Cælum intentus, ipſas inter tenebras, ſupernæ lucis radios vberrime hauriebat, ibi ſtrenuus Chriſti athleta, ac pugil inuictus contra tartareas hoſtium legiones in arenam proditurus exercebatur, vt inde totus plane formidabilis in medium de hoſte palam triumphaturus emergeret. Quod quidem Breuiarij Romani paginæ hunc in modum legendum exhibent: *Septem Vrbis Eccleſias frequenter viſitans apud Cœmeterium Calliſti, in cæleſtium rerum contemplatione pernoctare conſueuit.* Quod cum religioſus quidam ex Dominicana familia ſerio aduertiſſet, qui Franciſcus Cardonius Camerinenſis vocabatur, id vnum præcipue ſuis Dominicani inſtituti tyronibus inculcare ſolitus erat, dum Philippum videlicet adhuc viuentem, velut altiſſimarum virtutum exemplar imitandum proponeret, atque his plane verbis excellentem viri ſanctimoniam commendaret: Philippum, inquam (aiebat ille) eximiæ ſanctitatis virum, Deo diſponente, Chriſtiano orbi illuxiſſe, qui totos decem annos pœnitentiæ cauſa, atque arctioris obſeruantiæ ſtudio illectus, abditos Cœmeteriales Calliſti ſinus incoluerit; ſanctiſſimus quippe vir, cum ibi moram traheret, ſupernorũ gaudiorum dulcedine perfruebatur, & dum ſacra inter martyrum ſepulchra, mundo ignotus, Cælo propior innoteſceret, ea interdum amoris copia inter orandũ perfundebatur, vt cæleſtium vim chariſmatum ferre haud ſuſtinens humi prouolutus, alter veluti Ephrem exclamare protinus cogeretur: *Sat eſt Domine, ſat eſt: contine quæſo ſupernæ vndas dulcedinis.* Hic demum Philippus cum ſacra loca noctu obiret, cum tartareo hoſte frequenter luctabatur; dæmones quippe, vt metum deprecanti incuterent, ſeſe illi videndos offerebant, & vt ab incœpto interim orandi ſtudio abſterrerent, omnem mouebant lapidem, quorum acriores ille impetus diuino munitus præſidio mirum in modum conſtans, ac imperterritus iugiter eludebat: quapropter tres aliquando dæmones, qui prope ſacrum hoc Cœmeterium Dei famulum iter agentẽ ſub horribili ſpecie abſterrere conabantur, vbi ille ad conſueta precum ſubſidia confugit, extemplo ab eius ſe oculis proripuere.

S. Philippus Nerius.

Petr. Iacob. Baccius in vit S. Philip. Ner. lib. 1. c. 5. n. 4. & 6.

Breu. Rom. die 26. Maij.

S. Philippus Nerius decẽ ipſos annos Cœmeteriũ Calliſti incoluit.

Illic diuinæ gratiæ donis perfunditur.

Et cum malis genijs certamen habet.

9 Verum enimuero ſanctiſſimum virum diuinis delicijs intra has Cœmeteriales cauernas redundantem, & præ nimia cæleſtium, qua perfundebatur, immiſſionum vbertate, ad Deum totis viribus exclamantem eleganter conceptis quondam carminibus Martha Marchina hunc in modum ad Nerij nomen alludens, expreſſit:

Martha Marchina.

Delicias Nerius diuini vt ſentit amoris
In ſe de Cæli fontibus influere,
Iam ſatis eſt, inquit, veſtros rogo claudite fontes
O Superi, anguſtos obruit vnda ſinus.
Ipſe ego mutato fiam ſi nomine Nereus,
Non capit Oceanum hunc pectoris vrna mei.
Riſit diuus Amor, fractis dum pectora coſtis
Laxat, & in tales explicat ora ſonos:
Parua ſatis, nimiumque licet ſit pectoris vrna,
Hac tamen ex vrna flumina mille fluent.

Sacris autem ſpeluncis, triumphalis inſtar tituli, carmina hæc, tum ingenij, tum erga virum ſanctum pietatis monimentum Natalis Rondaninus præclarus adoleſcens inſculpſit, quæ nos honoris gratia hic lectori delibanda afferimus:

Pro-

Profunda noctis vmbra, & horrendum specus;
Vbi astra fugiens, solis exosus iubar
Latens Philippus inter has tenebras diu,
Inter cauernas, inter hæc silentia,
Quem deperibat, quem flagrabat, repperit,
Qui dormit, & quiescit in meridie.
O noctis vmbra fulgida! ô fulgens specus!

Moniment̃u S. Philippo Nerio in Æde S. Sebastiani ponitur.

10 Illud autem postremo loco addimus, perenne videlicet sanctissimo viro, qui Callisti Cœmeterium adeo impense coluit, & præsentia toties illustrauit, in celeberrima Sebastiani martyris Ecclesia monimentum, piorum virorum studio, Cistercienfis Familiæ Patribus, quibus eiusdem Ecclesiæ cura demandata est, adnitentibus erigendum nunc disponi, cuius quidem iconem (quæ sanctum virum intra Cœmeteriales cauernas demorantem ad viuum exhibet) ex prototypo Equitis Alexandri Algardi Bononiensis, sculpturæ artis hac ætate præcipui, artificum manu diligenter excerptam, Illustrissima Felix Rondanina conspicuæ pietatis, nobilitatis, ac eruditionis insuper Matrona, cæteris, quarum in sacris Martyr. Actis pietas elucet, & frequens mentio recurrit, cæteris, inquam, in eorumdem SS. Martyrum, & Cœmeteriorum cultu haud impar, nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis delineandam, piorumque oculis subijciendam voluit, cui nos deuoti animi ergo titulum hunc ab eodem Natale Rondanino digno eiusdem filio, ingenio pariter ac sanguine claro, in Nerij laudem elucubratum, coronæ instar affigimus.

Felix Rondanina eiusdem iconem hic exhibendam curauit.

Epigraphe illi affixa à Natale Rondanino.

COECVS HIC LOCI SQVALOR
ET ILLVSTRI MARTYRVM SANGVINE ADHVC STILLANS,
AT S. PHILIPPI NERII
LONGO DECEM ANNORVM DOMICILIO ILLVSTRIOR.
QVEM DVM IPSE INHABITARET,
ADEO AFFLVENTE DE CÆLO DIVINÆ DVLCEDINIS COPIA
RECREATVS EST,
VT VNDIQVE EXVBERANTE AMORIS VI
VELVT IMPOTENS SVPERFVNDENTIS SE GAVDII
CLAMARET SVBINDE,
PETERETQVE
VT CESSARET TANTVS LÆTITIÆ ÆSTVS,
QVEM MORTALIS ANGVSTIÆ PECTORIS NON CAPERENT.
NE IGITVR INTER HÆC ILLVSTRIA
MARTYRVM MONIMENTA
TANTI VIRI VETVSTAS ABOLERET NOMEN,
TESTATISSIMVM HOC ERGA IPSVM PIETATIS
MONVMENTVM POSITVM EST
ANNO IVBILÆI M. DC. L.

CVSTODIT DOMINVS
OMNIA OSSA EORV̄ VNV̄ EX
NON CONTE
Ps. 33.
Baronius F. Romæ

Et hæc nobis ex multis pauca prælibasse obiter haud ab instituti proposito alienum omnino visum est, ne viri sanctitate conspicui, ac de sacris, recolendisque his locis optime meriti recolenda iugiter memoria lectorem sacræ antiquitati inhiantem prætereat. Sed restat nunc, vt de Catacumbis, de quibus mentio facta est, sermonẽ prosequamur.

11 At vero cum toto animi studio sacra Martyrum loca, ac veneranda eorundem vestigia B. Damasus Papa prosequeretur, peculiari quodam deuotionis cultu locum, qui ad Catacumbas dicitur, excolere nullatenus destitit; ibi enim Platoniam fecit; marmoreis quippe tabulis totum eiusdem loci sinum vsquequaque honorificentius exornauit, vt Bibliothecarius his verbis enarrat: *Hic fecit & aliam Basilicam Via Ardeatina, vbi requiescit in Catacumbis, & ædificauit platoniam, vbi corpora Apostolorum iacuerunt.*

Platonia facta à S. Damaso Papa.

Bibl. in Dam.

M.S. Cod. S. Petr.

12 Id plane ex M.S. eiusdem Cod. S. Petri Actis combrobatur, vbi isthæc recitantur: *Construxit & Basilicam aliam iuxta muros Vrbis in Catacumbis, vbi recondita fuerunt corpora Apostolorum, cum & Græci, vt ad Orientem deferrent, de locis, in quibus sepulta fuerant, tollere tentauerunt: Tunc ingens terræmotus in Vrbe factus est, quod Romani diuino nutu comperientes, insecuti sunt eos, & confusis sacrilegis, sanctissima corpora receperunt, & honorifice locauerunt in Platonia, quam ob eorum reuerentiam B. Damasus versibus decorauit. Qui etiam in eodem loco multa corpora SS. Martyrum requisiuit, & inuenit, quorum nomina, velut hactenus cernitur, versibus decorauit.* Verum Ecclesia, cuius hic mentio fit, ex quorundam sententia, ipsamet D. Sebastiani fuisse creditur; quæ sæpe sæpius sub Apostolorum titulo ab ipsomet Bibliothecario appellatur. Eodemque plane titulo in M.S. B. Quirini Episc. Scisciani & Mart. item Actis, Cod. Vat. & apud Surium to. 3. 4. Iunij, speciatim recensetur: *Facta autẽ incursione*, inquit, *barbarorũ, in partes Pannoniæ, populus Christianus de Scarabatensi vrbe Romam fugiens, sanctum corpus Quirini Episcopi & Martyris afferentes secum deduxerunt. Quem Via Appia milliario tertio sepelierunt in Basilica Apostolorum Petri & Pauli, vbi aliquando iacuerunt; & vbi S. Sebastianus requiescit, in loco, qui dicitur ad Catacumbas, ædificantes nomini eius dignam Ecclesiam, &c.* Quæ sane verba de ipsismet Catacumbis, & de peculiari quadam Cœmeterij parte eisdem adhærente, quæ à Pontifice Damaso in Ecclesiæ formam, vsumque redacta est, probabilius quidem intelligi posse videntur. Quamuis enim B. Sebastiani Ecclesia ob loci, qui proximus est, cohærentiam, & in quo sacra diutius corpora perstitere, Apostolorum quoque titulo interdum nuncupetur, hic tamen, & quidem expressis verbis, vt patet, Catacumbæ ipsæ iure merito designantur: in quibus platonias, vt asseritur, primum Damasus fecit, & vbi, hoc est, vel in ipsis videlicet Catacumbis, vel certe eumdem prope locum, Apostolorum & Martyrum sepulchra insculptis marmori versibus exornauit, à Baronio in Append. relatis Annal. to. 4. anno 367. ex antiquar. inscript. Appendice, quorum thema erat: In beatorum nimirum Apostolorum corpora à Græcis clam, vt in orientem deportarent, sublata, & à Romanis superuenientibus alio deferri prohibita. Inscripta autem à Damaso carmina, pietatis eiusdem Pontificis eximię monimenta digna plane, quæ obsequentium animis insculpantur, hæc sunt:

Græci Apostolorum corpora rapere contendunt, sed diuinitus prohibentur.

Bibliot. in Adrian. Pap. I.

Acta S. Quirini Ep. & Mar. Cod. Vat. & Sur. to. 3. 4. Iun.

Translatio corporis S. Quirini.

Baron. an. to 4. an. 367.

HIC HABITASSE PRIVS SANCTOS
COGNOSCERE DEBES,
NOMINE QVISQVE PETRI, PARITER
PAVLIQVE REQVIRIS
DISCIPVLOS ORIENS MISIT, QVOD
SPONTE FATEMVR,
SANGVINIS OB MERITVM CHRISTVM
SVPER ASTRA SECVTI,
ÆTHERIOS PETIERE SINVS, ET REGNA
PIORVM,
ROMA SVOS POTIVS MERVIT
DEFENDERE CIVES,
HÆC DAMASVS VESTRAS REFERAT
NOVA SIDERA LAVDES.

Antiq. inscrip in Appen. pag. 1172. Baron. in Appen. to. 4 an. 384.

13 Historiam verò de sacris Apostolorum corporibus in puteum proiectis, indeque extractis, quæ in peruetusta quondam Vaticanæ Basilicæ porticu ad dexteram intrantibus, coloribus expressa conspiciebatur, è Vaticano desumptam archiuo: Ecclesiæ insuper S. Martyris Sebastiani: Publici item Cœmeterij; & eiusdem Catacumbæ ichnographiam Gasparis Berti, & Francisci Continij opera exactè delineatam, studiosi lectoris oblectationi hic exhibemus.

Historia Græcorum corpora Apostolorum è Cœmeterijs rapientium.

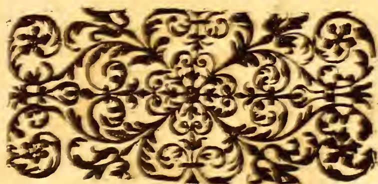
Hac

PROIECTIO CORPORVM SS.TOR. APOSTOLOR. IN CATACVMBAS : EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ.

Hac Tabula, cuius ſimulacrum hic vides, eadem exhibetur hiſtoria corporum SS. Petri & Pauli Apoſtolorum, cum è Catacumbis, vbi Græci illa reliquerant, ad eorum ſepulchra relata fuere, vt S. Gregorius Magnus quoque narrat.

Hæ autem Imagines, deſumptæ è Porticu veteris Baſilicæ Vaticanæ, antiquiſsimæ eſſe dicuntur: nam, licet nonnulli tradiderint, Porticum illam à Martino V. ædificatam fuiſſe, argumento deducto à gentilitijs eius inſignibus, quæ ibidem extabant; tamen, dum eadem Porticus deponeretur, aduerti plane potuit, inſignia Martini eſſe anaglypha, & impoſita vetuſtis ijſdem figuris, quarum lineamenta, ſublatis iam dictis inſignibus, perpetua, ac continentia cernebantur, atque adeo cognoſci dabatur, Martinum Pontificem tectum dumtaxat illius Porticus reſtituiſſe, picturas autem non attigiſſe, quas viri periti mille annis vetuſtiores eſſe iudicarunt.

Ichno-

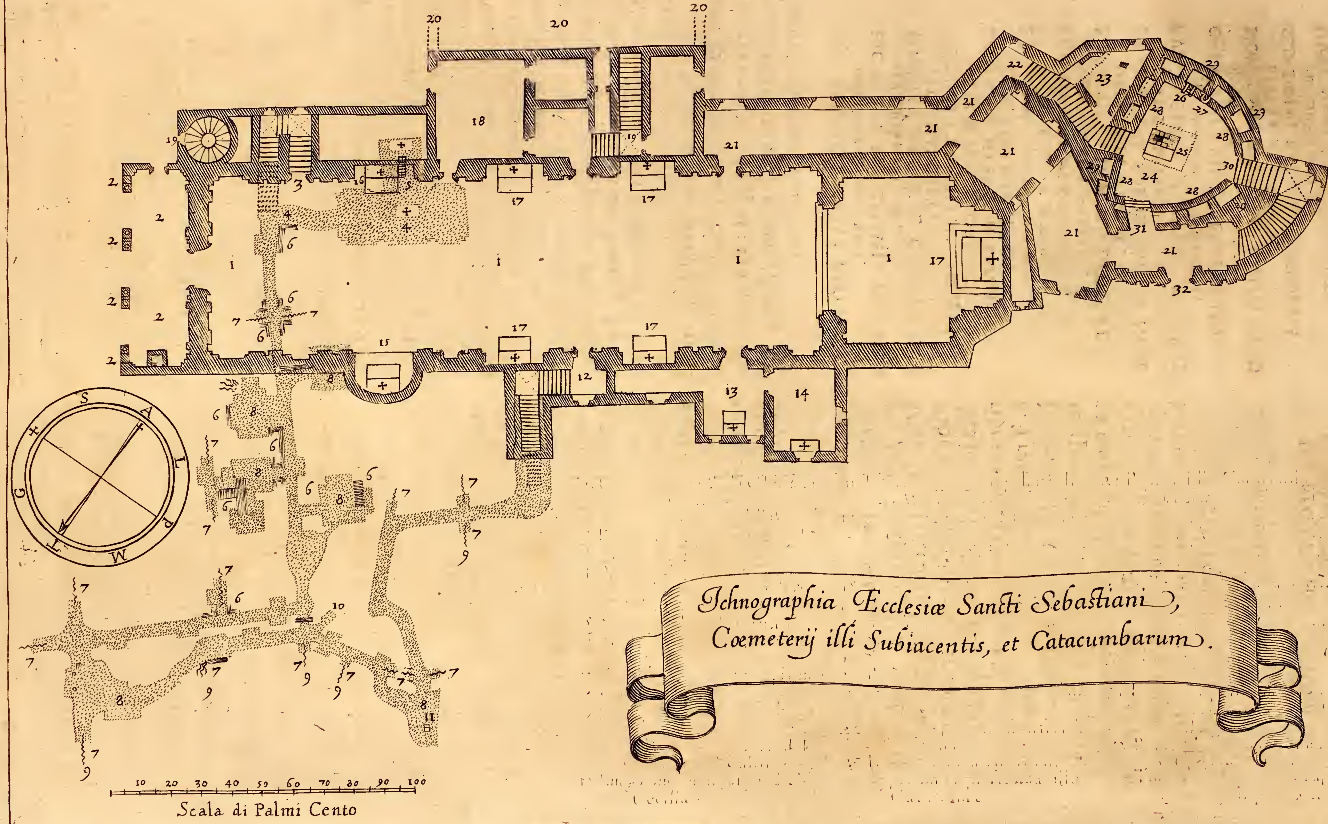
ELEVATIO CORPORVM SS. APOSTOLORVM E CATACVMBIS.
EX PORTICV VETERIS VATICANÆ BASILICÆ

Expositio Ichnographiæ Ecclesiæ S. Sebastiani, Cœmeterij illi subiacentis, & Catacumbarum.

1 Pars Ecclesiæ S. Sebastiani interior.
2 Frons, & Porticus Ecclesiæ.
3 Ostium, & Scalæ, quibus in Cœmeterium descenditur.
4 Aditus Cœmeterij, vbi vetus S. Sebastiani Altare visebatur.
5 Sepulchrum S. Lucinæ.
6 Parietes Cœmeterio instaurando constructi.
7 Semitæ Cœmeteriales obstructæ.
8 Cubicula absque picturis.
9 Semitæ oppletæ, & occlusæ, quæ, sicut credibile est, in aream Cœmeterij Callisti maiorem coëunt.
10 Locus, vbi corpus S. Cęciliæ extitit.
11 Inscriptio sepulchri S. Maximi.
12 Scalę, & ostium, quà in Ecclesiam regressus patet.
13 Sacellum S. Fabiani.
14 Sacrarium vetus.
15 Altare Reliquiarum.
16 Nouum S. Sebastiani Altare.
17 Alia Ecclesię Altaria, & Sacella.
18 Sacrarium nouum.
19 Scalæ Monasterij.
20 Pars Monasterij.
21 Ostium, & ambulacra, quę ducunt ad Catacumbas.
22 Scalę, quibus in Catacumbas descenditur.
23 Locus, seu cubiculum, quod descendentibus in Catacumbas primum occurrit.
24 Area Catacumbarum.
25 Altare, sub quo visitur puteus, seu locus, vbi corpora Apostolorum extitere: puncta vero, quę illum circumeunt, vacuam eiusdem loci aream designant.
26 Sedes Pontificalis è marmore.
27 Vasculum lateritium calce firmatum.
28 Sedilia per circuitum disposita in Catacumbis.
29 Monumenta arcuata.
30 Alię scalę nouę Catacumbarum.
31 Locus in planis ambulacrorum, qui respicit Catacumbas.
32 Ostium, vnde itur versus Basilicam S. Pauli.

Omnes semitę, & loca punctis notata sunt subterranea.

Mar-

Ichnographia Ecclesiæ Sancti Sebastiani,
Cœmeterij illi Subiacentis, et Catacumbarum.
Scala di Palmi Cento
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

14 Martyrum vero ſepulchra, quæ ab eodem beatiſſimo Pontifice condigno quidem honoris cultu exornata ſunt, iſthæc lector habes:

Antiq. inſcrip in Append. pag. 1171. Bar. in appen. to. 4. an 367.

SANCTORTM QVICVNQVE LEGIS VENERARE SEPVLCHRVM,
NOMINA NEC NVMERVM POTVIT RETINERE VETVSTAS.
ORNAVIT DAMASVS TVMVLVM COGNOSCITE RECTOR
PRO REDITV CLERI CHRISTO PRÆSTANTE TRIVMPHANS,
MARTYRIBVS SANCTIS REDDIT SVA VOTA SACERDOS.

Quibus certe carminibus ſanctiſſimus Pontifex id innuere videtur, hæc à ſe in Martyrum obſequium ornamenta, ex voto forſitan nuncupato, tunc potiſſimum præſtita fuiſſe, cum Vrſicini acrior ſchiſmatis inſtaret procella; eo enim tempore Romanus Clerus haud in tanta rerum ambiguitate fluctuans, in ipſummet Damaſum veluti legitimum Pontificem excipiendum, venerandumque conſenſit: ad quod pariter alludere voluiſſe in ſupra recenſito Tarſicij Epitaphio creditur, illis præſertim verbis: *Titulos poſt præmia reddit*.

15 Sepulchralem item hunc titulum Damaſus Irenæ germanæ ibidem ſorori conditæ inſcripſit: qui apud Baronium To. x. ex Append. Antiq. Inſcript. recitatur, nimirum:

Epitaphium Irenæ.

Antiq. Inſcr. in Append. pag. 1172. Baron. in Append. to. 4. an. 384.

HOC TVMVLO SACRATA DEO NVNC MEMBRA QVIESCVNT,
HIC SOROR EST DAMASI, NOMEN SI QVÆRIS, IRENÆ.
VOVERAT HÆC SESE CHRISTO CVM VITA MANERET,
VIRGINIS VT MERITVM SANCTVS PVDOR IPSE PROBARET.
BIS DENAS HYEMES NECDVM COMPLEVERAT ÆTAS,
EGREGIOS MORES VITÆ PRÆCESSERAT ÆTAS,
PROPOSITVM MENTIS PIETAS VENERANDA PVELLÆ,
MAGNIFICOS FRVCTVS DEDERAT MELIORIBVS ANNIS.
TE GERMANA SOROR NOSTRI NVNC TESTIS AMORIS
CVM FVGERET MVNDVM, DEDERAT MIHI PIGNVS HONESTVM,
QVEM SIBI CVM RAPERET MELIOR NVNC REGIA CÆLI,
NON TIMVI MORTEM, CÆLOS QVOD LIBERA ADIRET;
SED DOLVI FATEOR, CONSORTIA PERDERE VITÆ,
NVNC VENIENTE DEO NOSTRI REMINISCERE VIRGO,
VT TVA PER DOMINVM PRÆSTET MIHI FACVLA LVMEN.

Verum amantiſſimus frater, ne vllo vnquam tempore à ſorore, quam vnice ſemper dilexerat, & nec mortuus quidem loco diſiungeretur, peculiarem ſibi apud eandem tumulum delegit, carminibus hiſce prænotatum:

Damaſus prope ſororem ſibi tumulum elegit.

Bar. in appen. to. 4. an. 384. Habetur in append. to. 8. edit. Rom.

QVIS GRADIENS PELAGI FLVCTVS COMPRESSIT AMAROS,
VIVERE QVI PRÆSTAT MORIENTIA SEMINA TERRÆ,
SOLVERE QVI POTVIT LAZARO SVA VINCVLA MORTIS,
POST TENEBRAS FRATREM, POST TERTIA LVMINA SOLIS,
AD SVPEROS ITERVM MARIÆ DONARE SORORI,
POST CINERES DAMASVM FACIET QVI SVRGERE CREDO.

16 Hæc igitur potiſſima Cœmeterij, quod Calliſti dicitur, pars, Catacumbis, vt iam expoſuimus, adhærens, à B. Damaſo inſtaurata, & ab eodem fortaſſe Eccleſia deſuper aucta, cum ipſemet ibi vnà cum matre ac ſorore ſepulcri locum obtinuerit, iure quidem merito Cœmeterium Damaſi appellari promeruit: quinimo & SS. Marci & Marcelliani nomine idem Cœmeterium nuncupari contigit, eam videlicet ob cauſam, quod iuxta illud beatorum eorundem Martyrum ſepulchra extarent. Quapropter Biblioth. in Ioannis Papæ VII. geſtis, de iiſdem expreſſam pariter mentionem facit, in hæc verba: *Laborauit autem & in Cœmeterijs beatorum Martyrum Marcelliani & Marci, Damaſique ſancti Pontificis*. Quæ quidem BB. Marci & Marcelliani corpora inde in Vrbem tranſlata, cum diu ignoto recondita loco delituiſſent, demum ſuperioribus annis, Deo diſponente, vnà cum S. Tranquillini presbyteri corpore apud Eccleſiam SS. Coſmæ & Damiani tunc temporis innotuere, cum S. Felicis Papæ corpus ibidem vno eodemque ſepulchro conditum præter omnium expectationem adinueniri contigit: verum ſacra horum corpora, marmoreæ interiectu tabulæ, à beati Pontificis corpore ſecernebantur, quæ huiuſmodi legentibus titulum præſeferebat:

Cœmeterium Damaſi.

Cœmeteriū SS. Marci, & Marcelliani.

Bibliot. in vit. Ioan. VII.

HIC REQVIESCVNT CORPORA SS. MARCI ET
MARCELLIANI, ET TRANQVILLINI PRESBYTERI.

Quæ duo quidem nobilissima pignora decentiori illata tumulo in eadem adhuc Ecclesia honorifice asseruantur.

17 At vero sanctissimi Pontificis Damasi corpus in Ecclesiam olim ab ipso iuxta Pompeij Theatrum in honorem S. Laurentij Mart. erectam, translatum est; vbi hodie summa fidelium veneratione colitur. Huius autem recolendæ translationis certum omnino tempus ignoratur: si tamen fides vlla Bibliothecario præstanda est, certe ex his, quæ ipse in Hadriani Papæ gestis asserit, satis euidenter conuincitur, longe ante Hadriani Pont. tempora id contigisse, dum ait ab eodem Pontifice sacram B. Martyris Ecclesiam vnà cum altari, sub quo S. Damasi corpus requiescit, instauratam, ac splendide insuper exornatam fuisse: *Renouauit*, inquit, *etiam tectum Basilicæ S. Laurentij, quam Damasi vocant, vbi vestem super eius altare de stauracin fecit, simulq; aliam vestem de post altare fecit, vbi requiescit corpus S. Damasi.* Et in M.S. eiusdem Actis Cod. Vat. Basilicæ quàplura recensentur miracula, quæ ad sacri ipsius corporis in eadem Ecclesia existentis obsequium contigere.

Translatio corporis S. Damasi.

Bibl. in Adriano Papa.

18 Illud postremo loco enarratis subtexere visum est. Beati videlicet Damasi corpus, qui indefesso iugiter labore sepulchris martyrum exornandis studuit, in obsequij martyribus impensi præmium multiplicibus a Deo triumphis decoratum, & toties rediuiuum è sepulchro in lucem emersisse, quoties idem ex vno loco in alium transferri contigit. Quippe post memoratam hactenus translationem, quæ sub Hadriano Pontifice contigit, nouissime hoc nostro seculo, anno videlicet 1639. sub Vrbano VIII. dum Franciscus Card. Barberinus S.R.E. Vicecancellarius, & eiusdem Ecclesię titulo insignitus, Templi Absidem in splendidiorem formam restituendam curaret, veteri inde amoto altari, sub quo sancti Pontificis corpus asseruabatur, en tibi preciosum pignus sub ipsius Romæ oculis, condignis fidelium votis excipiendum, ac iugi honoris cultu celebrandum, cunctis lętantibus, ac plaudentibus iterum in lucem venit, quòd ibi olim vnà cum inuicti martyris Eutychij corpore depositum fuerat, eiuscemodi insculpto titulo:

S. Damasi corpus pluries transfertur.

SVB HOC ALTARE CONDITA SVNT
CORPORA S. DAMASI PAPÆ,
ET CONF. ET S. CHRISTI
MARTYRIS EVTYCHII.

Verum nobili postmodum theca inclusum sanctiss. Pōtificis corpus anno 1645. Kal. Sept. qua potissimum die solemnis dedicationis eiusdem Basilicæ memoria recurrit, pridie eius diei iuxta sanctorum canonum præscripta vigilijs de more peractis, & nouo iuxta S. R. E. ritus altari consecrato a Reuerendissimo D. Io: Baptista Scannarolo Archiepiscopo Sydoniensi, sub eodem altari varijs è marmorum crustis affabre elaborato, pia Cardinalis eiusdem manu, vnà cum sacris Eutychij pignoribus, pretiosi instar thesauri, intra æneam arcam, hac inscriptione addita, conditum fuit:

Corpora SS. Damasi, & Eutychij honorificentius recondita.

DIVIS DAMASO PONTIFICI,
ET EVTYCHIO MARTYRI
FRANCISCVS CARD. BARBERINVS
S.R.E. VICECANC.
ÆNEVM HOC SEPVLCHRVM CONDIDIT
POST EXTRVCTAM
A FVNDAMENTIS IN HONOREM
D. LAVRENTII,
ET HORVM SS. MARMOREAM
TEMPLI ABSIDEM,
VT IPSI DE EIVS SALVTE SOLICITI SINT,
ANNO M. DC. XXXXV.

Inscriptio sepulchri SS. Damasi, & Eutychij.

Et hæc obiter de Damasi corpore enarrasse voluimus.

CAP. XIII.

De B. Zephyrini Cœmeterio.

1 VONIAM de B. Zephyrino Romano Pontifice, qui Callistum præcessit, vt singula antiquitatum vestigia perscrutemur, hic à nobis ex ordine sermo instituēdus est, ea vtique lectori in mentem reuocanda sunt, quæ Biblioth. in hunc plane modum describit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio suo iuxta Cœmeterium Callisti.* Quibus sane verbis, Cœmeterium aliquod ab eodem Pontifice ad Martyrum sepulturam excitatum fuisse, innuere videtur, cuius tamen haud vlla alibi memoria extat: ex quo facile sibi lector

S. Zephyrinus Pontifex.

Biblioth. in Zephirino PP.

 sua-

ſuadere poteſt, hoc, cuius mētio incurrit, Calliſti Cœmeterio cohæſiſſe; cui deinde ab eodem Calliſto in ampliorem formam redacto additum alterum, vnitumque fuerit. Et hæc de Cœmeterio, cuius nulla quidem veſtigia, nomen autem duntaxat ſupereſt, hic breuiter enarraſſe ſufficiat.

CAP. XIV.

De Cœmeterio ad ſanctam Cæciliam.

1 Illa Cœmeterij eiuſdem, quod Calliſti dicitur, pars, in qua ſacrum nobiliſſimæ virginis ac Martyris Cæciliæ corpus conditum eſt, eiuſdemque memoria adhuc viget, haud alio titulo, quam Cœmeterij ad S. Cæciliam, nuncupata fuit vt Ado, Beda, Vſuardus, nec non cuncta pariter Martyrologia his plane verbis teſtantur: *Romæ Via Appia ſanctorum Martyrum nongentorum, qui poſiti ſunt in Cœmeterio ad S. Cæciliam*. Acta quoque S. Vrbani M. S. Cod. Later. in quibus de quadraginta Martyribus ibidem conditis iſthæc recitantur: *Corpora vero eorum collegit Polemius presbyter; & vbi Chriſti Martyr erat Cæcilia, illic eos ſepeliuit, &c.* Et paucis quidem verbis nobiliſſimi Cœmeterij gloriam tibi ob oculos, amice lector, adumbrauimus: ſed ad vlteriora, ſi libet, progrediamur.

Nongenti Martyres in Cœmeterio S Cæciliæ.

Ado, Beda, Vſuardus. Mart. 4. Non. Mart.

Quadraginta Martyres in Cœmeterio S. Cæciliæ.

CAP. XV.

De Cœmeterio ad S. Xyſtum.

1 Pari item ratione, vt ſupra iam diximus, præcipua Cœmeterij pars, in qua ſanctiſſimi Pontificis ac Martyris Xyſti II. corpus ſepulturæ olim demandatum fuerat, eius poſtmodum nomine inſignitum, Xyſti Cœmeterium vulgo nuncupata eſt. Apud probatos enim ſacrarum hiſtoriarum ſcriptores, Adonem videlicet, & Bedam in Martyrolog. 4. Non. Martij hæc de S. Lucio Papa leguntur: *Natalis S. Lucij Papæ & Martyris, qui in perſecutione Valeriani, & Gallieni ob fidem Chriſti exilio relegatus, & poſtmodum ad Eccleſiam ſuam redire permiſſus, martyrium capitis obtruncatione compleuit. Poſitus Via Appia ad S. Xyſtum.* In eo Nimirum Cœmeterij loco, qui Calliſti dicitur; hic enim poſtea, deſumpta a præclaro martyre, ac Pontifice denominatione, ad S. Xyſtum, vti iam diximus, appellatus eſt. Lucius quippe in pontificali munere Xyſtum anteceſſerat; ſed eo potiſſimum nomine a Beda, atque Adone locus prænotatur, quo tunc temporis, quando hæc ſcribebat, omnium voce nuncupabatur. Eadem fere loquendi formula in deſcribendo B. Maximi ſepulturæ loco vſi ſunt, quem pariter ad S. Xyſtum tumulo illatum fuiſſe affirmant; quamuis, vt ijdem, & Vſuardus pariter, ac Petrus in Catalogo edocent, ſanctiſſimus hic Pontifex longe ante Xyſti tempora, ſub Maximino videlicet, vel iuxta Martyr. Rom. ſub Valeriano, nobili pro fide martyrio coronatus fuerit.

S. Lucius Papa.

Ado, & Beda in Martyr.

S. Maximus Presbyter.

Vſuard. & Petr. de Natal in Catal.

2 In hac item Cœmeterij parte pio Beatæ Anatoliæ miniſterio ſacra Martyrum Caloceri, & Parthemij corpora condita fuere, vt eorum Acta his verbis legenti fidem faciunt: *Tunc S. Anatolia, cuius ſerui rapuerunt ſanctos Calocerum & Parthemium, ipſa per ſe condiuit aromatibus, & in vicina crypta, in qua erat poſitum corpus Papæ Xyſti Epiſcopi, quem Decius Rex occiderat, cum omni diligentia ſepeliuit, ita vt etiam porphyreticis columnis ornaret ſepulchrum eorum. In quo loco beneficia Martyrum exuberant vſque in hodiernum diem.*

SS. Calocerus & Parthemius

Act. SS. Mart. Caloc. & Parth.

Sepulchra Martyrum in Cœmeterijs ornata colūnis porphyreticis.

3 Denique, vt arcanos omnes, quibus Cœmeterium hoc mirifice locupletatur, theſauros legenti pandamus, eodem pariter loco à S. Gregorio presbytero Euſebius presbyter poſt illuſtre martyrium illatus eſt, qui quondam ſub Conſtantio impio Arriano decertans pro fidei defenſione coronatus fuerat: ob delatum autem Martyri obſequium, ipſemet Gregorius eadem in crypta,

S. Euſebius Presbyter.

Con-

Constantij iussu inclusus, & paulo post vita functus, iuxta eundem Eusebium, cui honorem sepulchri detulerat, ab Orosio presbytero pari honore tumulatur, vt in M.S. eorundem Actis Codd. Later. Vat. & S. Petri legendum his verbis exhibetur: *Tamen post menses septem dormitionem accepit S. Eusebius, nono decimo Kal. Sept. Eius corpus collegerunt Gregorius & Orosius presbyteri, & parentes eius: & sepelierunt in crypta iuxta corpus B. Xysti Martyris & Episcopi, Via Appia in Cœmeterio Callisti; vbi & titulum ipsius ij scribentes posuerunt pro commemoratione eius:*

Orosius Presbyter.

M.S. Cod. Lat. Vat. &c.

EVSEBIO HOMINI DEI.

En paucis verbis immensum Martyris ac meritorum elogium. Hominem Dei appellasse satis est; huic laudi quidquam addere, demere est: *Nonne Homo secũdum cor Dei*, appellatus est Dauid, cum ipsius Dei voce laudari promeruit? vno verbo omnia dixit. Sed interim quæ in præmemoratis exhibentur actis, excipiamus: *Eodem tempore nuntiatum est Constantio Imperatori, quod Gregorius & Orosius presbyteri collegissent corpus Eusebij presbyteri; & iratus Constantius Imperator, præcepit, vt in eadem crypta viuus includeretur Gregorius. Tunc Orosius presbyter collegit semiuiuum B. Gregorium noctu occultè propter Constantium Augustum, & emisso spiritu sepeliuit eum iuxta corpus S. Eusebij presbyteri: qui etiam Orosius hæc gesta conscripsit.*

4 Totidem hoc ipsum verbis, ijsdemque excerptum ex Actis apud Adonem videre est; ex quibus satis aperte lector conijcere valet, locum hunc ad Xystum, vt præmisimus, olim nuncupatum, in celeberrimo Callisti Cœmeterio, aut certe iuxta eiusdem ambitum extitisse. Argumentis autem hucusque ad id comprobandum in medium prolatis illud lector, si lubet, adijcias, quod ab ipso Bibliothecario in B. Leonis Papæ Tertij gestis enarratur; eundem videlicet locum haud procul a S. Cornelij Papæ sepulchro recensitum fuisse: dum enim Cœmeterij S. Xysti instaurationem eiusdem Leonis opera præstitam exacte describit, hæc ait: *Necnon & Cœmeterium B. Xysti, atque Cornelij Via Appia renouauit.* At beatum Cornelium Pontificem in Callisti Cœmeterio, vel prope illud dumtaxat depositum fuisse nouimus: vbi a S. Leone Magno in eiusdem honorem Ecclesia postmodum erecta fuit, ipso Bibliothecario teste, in gestis eiusdem Leonis Papæ his verbis: *Fecit autem & Basilicam B. Cornelio Episcopo & Martyri iuxta Cœmeterium Callisti Via Appia.*

Ado de Euseb. Mart.

Locus ad Xystum commu niter dictus.

Bibl. in gestis S. Leonis Pap. III.

Biblioth.

5 Quinimmo ex his, quæ Paschalis Pontifex huius nominis primus refert, cum de recolenda corporis B. Cæciliæ inuentione agit, vt præsertim videre est in M.S. Cod. Vallic. perspicue quidem, & veluti digito demonstratur præmemoratum Xysti Cœmeterium in eadem Cœmeterij Callisti parte extitisse, quæ ad S. Cæciliam alio nomine nuncupatur, isthæc autem ibi recitantur: *Qui etiam annuente Domino, eiusque solito iuuamine proponentes, in Cœmeterio S. Xysti Episcopi foris portam Appiam; sicut in sacratissima illius passione manifeste narratur, inter Collegas Episcopos in aureis indumentis cum venerabili sponso reperimus. Vbi etiam linteamina, cum quibus sacratissimus sanguis eius abstersus est; de qua spiculator tertia percussione crudeliter ingesserat, ad pedes beatissimæ virginis in vnum reuoluta, plenaque cruore inuenimus.* Hucusque Paschalis. Ex quibus item apertissime constat, Cœmeterium hoc eo loco, vt quidam perperam opinati sunt, nullatenus extitisse, vbi nunc intra Vrbis mœnia, eadem Via Appia prope Fasciolæ Titulum, seu sanctorum Nerei, & Achillei sub titulo Xysti Martyris perantiqua & celebris Ecclesia conspicitur. Attamen apud omnes indubitatum est, venerandum beatissimi eiusdem Martyris corpus vnà cum alijs, ex eodem postea Cœmeterio in Ecclesiam hanc translatum fuisse, vti pariter & pretiosa beati Lucij Papæ pignora in Ecclesiam S. Cæciliæ trans Tyberim deferri contigit, & hæc satis.

Xysti Cœmeterium vbi nã extiterit?

M.S. Cod. Vall.

CAP. XVI.

De Prætextati Cœmeterio.

Gens Prætextata.

1 RÆTEXTATÆ gentis cognomētum, ex quo Cœmeterium hoc, vt putamus, denominationem sortitum est, illustre quōdam apud Romanos extitit; de quo Macrobius sæpissime Saturnal. lib. 1. cap. 1. & 2. & in ipsis Gentilium fastis quamplures eiusdem cognomenti gentilitiæ familiæ, & viri quidem merito ac dignitate præstantes recensentur.

Macr. Satur. l.1. c. 1. & 2.

2 Nam vt nonnullos ex his, quorum adhuc antiquos apud scriptores mentio viget, repetamus. Certe de Asinij Prætextati Consulatu, qui vnà cum collega Attico sub Gordiano III. Imperatore contigit, Iulius Capitolin. & Cassiod. agunt. Eiusdem quoque Gordianus lib. 1. de rei vendic. in Cod. Theodos. & alibi meminit. De Vettio item Prætextato, qui sub Iuliano Achaiæ Proconsul, sub Imperatoribus vero Valente, & Valentiniano Vrbis præfecturam gessit, frequens admodum mentio incurrit apud Ammian. Marcellinum lib. 27. Zosim. hist. lib. 4. & D. Hieronymum ad Pammach. cui quamplures a Symmacho scriptæ leguntur epistolæ, eidemque plura ab Imperatoribus rescripta transmissa adnumerantur. Huic sua pariter Macrobius ob splendorem nominis Saturnalia dicauit: cui demum in Romana olim Vrbe statua erecta fuerat, cuius hodie basis in amœnissimo Matthæiorum Viridario ad Cœlium collem inter recolenda antiquorum temporum monimenta suspicitur.

Asinius Prætextatus.
Iul. Capitol. Cassiod. Gord. l.1. de rei vin. in Cod. Theod.
Vittius Prætextatus.
Ammian. Marcell. l.27. Zosim. hist. l.4. Hieron ep. ad Pammach.
Macrob. in Saturnal.

3 Post hunc præclari nominis Vettium Rufus alter Prætextatus Posthumianus floruit, illius Mariniani filius, qui, Onuphrio teste, vnà cum Flauio Asclepiade sub ipsa Imperatoris Honorij tempora Consulatum gessit. In sacris autem Fastis haud pauci pietatis ac sanctitatis titulo illustres recoluntur. Quamobrem in B. Sophiæ actis Prætextati cuiusdam B. Lucinæ, virginis sanctissimæ, germani fratris, regia è stirpe oriundi memoria agitur, qui sub Anacleto Papa pari sanguinis ac meritorum nobilitate conspicuus vixit. In Romano item Martyrologio 3. Idus Decemb. Prætextati alterius condignis notis præconia celebrantur, qui Romæ viriliter sub Maximiano pro fide decertans, vnà cum Thrasone, & Pontiano martyrij palmam adeptus est. Cæteris demum prætermissis, circa redempti orbis annum 580. Prætextatus Episcopus Rothomagensis ac martyr, miræ vir sanctitatis, ac præclaris decorus meritis in Ecclesia fulsit; de quo in Romano Martyrologio VI. Kalend. Martij sermo agitur; eundemque summis laudibus Gregorius Turonensis concelebrat hist. lib. 5. cap. 18. lib. 7. cap. 16. & lib. 8. cap. 20. & 32.

Rufus Prætextatus Posthumianus.
Onuphr. Pan.
Prætextatus B. Lucinæ virginis frater.
Mart. Rom. 3. Idus Sept.
Prætextatus Episc. Rothomagensis.
Martyr. Rom. 6. Kal. Martij. Greg. Turon. hist. l. 5. c. 18. l. 7. & l. 8. c. 20. & 30.

4 Quoniam igitur Cœmeterium, de quo mentio est, a præclaro eiusdem nominis viro extructum est, vel certe eam ob causam, quod Martyr quispiam, qui hoc potissimum nomine nuncuparetur, eodem loco conditus fuerit, inde Prætextati titulum, vt nobis conijcere fas est, obtinuit; sub quo item nomine a scriptoribus inter alia Vrbis Cœmeteria recensetur. Quare Cencius Camerarius ea veluti omni religionis cultu dignissima loca enumerans: *Cœmeterium*, inquit, *Prætextati iuxta portam Appiam ad S. Apollinarem*. Petrus Manlius idem plane his verbis: *Cœmeterium Prætextati inter portam Appiam & S. Apollinarem*.

Cœmeteriū Prætextati vnde nomen sium sumpserit?
Cencius Cā. de Cœm. Præt.
Petr. Manl. de eod. Cœmit.

5 Porro de B. Apollinaris Ecclesia, iuxta quam Prætextati Cœmeterium situm fuisse asseritur, haud vllum ad hæc nostra tempora vestigium extat. Onuphrius tamen eiusdem meminisse videtur, dum paginam quandam solemni donationis ritu obsignatam refert ab Hieronymo S.R.E. Cardinali Diacono Tit. S. Mariæ nouæ, quam is deuotionis ergo Ecclesiæ S. Sebastiani anno Virginei partus 1467. præstitit; vbi possidendas quasdam sibi vineas extra portam Appiam reseruat in loco, qui vulgo dicitur *S. Apollinaris*. Idem vero Onuphrius in eo, quem de Cœmeterijs inscripsit, Indiculo, Prætextati locum hunc describens, ait: *Cœmeterium Prætextati S. Presby-*

Ecclesia S. Apollinaris.
Onuph. Pan.
Onuph. in indiculo de Cœmet.

sbyteri Via Appia, lapide primo euntibus per diuerticulum sinistrorsum. Sed reuera locus iste, qui ab Onuphrio descriptus est, Callisti Cœmeterio adhæret, eiusdemque pars quædam esse dignoscitur; immo potius sub ipsomet tamquam membrum sub capite coalescens comprehenditur, vti pariter partes illæ Cœmeteriales, quæ ad sanctum Xystum & ad S. Cæciliam nuncupantur. In M. S. enim quibusdam Codd. vbi S. Cæciliæ corpus in Cœmeterio Xysti repertum fuisse legitur, id Bibliothecarius in Prætextati Cœmeterio contigisse pronuntiat. Ita plane in M. S. Cod. Basilicæ S. Petri de eiusdem inuentione, & idipsum Io. Columna, Richardus, Guido, & S. Antoninus testantur. Sed quod ipsamet Cœmeteria fuerint, multiplici tamen nomine inscripta, aperte videre quiuis potest ex M. S. Cod. Vatic. vbi isthæc: *In Cœmeterio S. Xysti, seu Prætextati sito foris portam Appiam*. Verisimile tamen nobis fit, eiusdem Cœmeterij aditum haud longe ab ipsismet Vrbis mœnibus extitisse, ac latentes loci hactenus memorati cryptas ad Callisti vsque Cœmeterium pertigisse, ita vt vtrumque simul iunctum, vtramque pariter Viam, Appiam scilicet atque Ardeatinam complecteretur; cum in vtroque earundem viarum ambitu situm olim fuisse frequenti scriptorum testimonio comperiamus.

Bibl. in M.S. Cod. Bas. Vat.

Io. Columm. Richard. Guid. S. Ant.

6 Eiusdem quoque Cœmeterij in antiquis Martyrologijs, ac beatorum Martyrum Actis frequens legentibus mentio incurrit; sed in Actis præcipue B. Alexandri Papæ, M. S. Codd. Vatic. S. Cæcil. & Vall. vbi S. Quirini Tribuni, & dignissimi S. Balbinæ parentis, quem Martyrologium tum Adonis, tum Romanum 3. Kal. Aprilis Via Appia tumulatum fuisse describunt; cuius item sepulchri locus his verbis prænotatur: *Quirinus Tribunus tortus equuleo cum ab Aureliani non cessaret iniurijs, iussit ei manus ac pedes abscindi, & sic eum decollari, & proijci canibus. Corpusque eius à Christianis in Via Appia sepultum est in Cœmeterio Prætextati*. Et paulo post, Balbinam eius filiam conditam ibidem fuisse asseritur; de cuius nobili certamine, ac sepulchro eadem Martyrologia 3. Kal. April. & M. S. pariter eiusdem Acta

S. Quirinus Tribunus.

Acta M.S. Vat S. Alex. Pap. Act. S. Cæcil. & Vallic.

Martyr. Rom. 3. kal. Apr.

S. Balbina.

Mart. 3. Kal. April. de S. Balbin.

Cod. Vat. isthæc enunciant: *Ipsa vero Balbina post deuictum seculi huius cursum sepelitur iuxta patrem suum Martyrem Quirinum, Via Appia in Cœmeterio Prætextati pridie Kalend. Aprilis*.

M.S. Cod. Vall.

7 Eodem quoque Cœmeterio inuictos Christi Martyres Tiburtium, Valerianum, & Maximum illatos fuisse in Bedæ & Adonis Mart. hunc in modum describitur: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Prætextati, natalis sanctorum Tiburtij, Valeriani & Maximi*.

SS. Tiburtius, Valerianus, & Maximus. Mart. Bedæ & Adon. 18. Kal. Maij.

8 Ipsomet loco, qui recolendis tot Martyrum palmis ac monimentis apprime nobilitatus est, postmodum Vrbanus Papa vnà cum suis clericis post consummatum pro Christo certamen, martyrij palma adauctus, vt M. S. eiusdem Acta, Cod. Later. & Vat. testantur, honorifice depositus est; in ijsdem autē actis sociorum quoque nomina his verbis describuntur: *At vbi cognouerunt quidam ex Christianis, quod sancti fortiter agonizantes occubuissent, venerunt & cum eis noctu Tribuni, id est, Fauianus, Callistus & Ammonius, & tulerunt corpora sanctorum Ioannis, Chromatij, Dionysij, Martialis eunuchi, & Luciani, humantes ea in Cœmeterio Prætextati: corpus vero S. Vrbani Papæ ibi in superiori cœnaculo condiderunt, cantantes & funeris exequias psallentes Domino persoluebant*. Ex quibus satis per se nosse studiosus venerandæ antiquitatis indagator potest id, quod iam pridem a nobis enarratum fuerat, Cœmeteria nimirum alicubi duplicato, ac triplicato ordine constructa quandoque ac distincta extitisse, ita vt vnum alteri subesset, cuius quidem rei si lubet quisquis ille est, oculatus vtiq; testis explorando euadet. At quod ad rem præsentem attinet, & locus, de quo nunc agitur, exigere à nobis videtur, quorsum hic beatissimos Martyres Felicissimum & Agapitum Diaconos, Ianuarium, Magnum, Innocentium & Stephanum S. Pontificis Xysti secundi subdiaconos, silentio præterimus, quos hoc pariter Cœmeteriali loco vnà cum eodem sanctissimo Pontifice tumulatos fuisse antiqua Martyrologia constanter asseuerant, 8. Id. Aug. his quidem verbis: *Romæ Via Appia in Cœmeterio Callisti natalis B. Sixti Secundi Papæ & Martyris, qui in persecutione Valeriani gladio ani-*

S. Vrbanus Papa.

M.S. Cod. Lat. & Vat.

Cœmeteria multiplici ordine constructa.

SS. Felicissimus, Agapitus, Ianuarius Magnus, Innocentius, & Stephanus.

Mart. 8. Idus Aug.

animaduersus martyrij coronam accepit. Item SS. Martyrum Felicissimi & Agapiti, eiusdem B. Sixti diaconorum, Ianuarij, Magni, Vincentij & Stephani subdiaconorum, qui omnes cum eo pariter decollati sunt, atque in Cœmeterio Prætextati sepulti.

9 De hoc sacro interim Cœmeterio, ac de ijsdem simul Martyribus Damasus locutus fuisse videtur in Inscriptione doctissimis ab eodem carminibus exarata, quæ à Baronio Annal. to. 12. recitatur ex Antiq. Inscript. appendice, quam ipsiusmet Cœmeterij vestibulo insculptam olim fuisse existimamus. Inscriptionis autem titulus, qui velut pretiosis intexta lapillis corona, locum omni veneratione dignissimum designat atque exornat, ob innumera videlicet ac gloriosa Martyrum pignora, quibus abunde cumulatur, hic est. Lege interim, tu quisquis es, & dum legis, venerare:

Baron. Annal to. 12. ex app. Antiq. inscrip

Inscriptio in vestibulo Cœmeterij Prætextati à S. Damaso posita.

HIC CONGESTA IACET QVÆRIS SI TVRBA PIORVM
CORPORA SANCTORVM RETINENT VENERANDA SEPVLCHRA.
SVBLIMES ANIMAS RAPVIT SIBI REGIA CÆLI,
HIC COMITES XYSTI PORTANT QVI EX HOSTE TROPHÆA,
HIC NVMERVS PROCERVM SERVAT QVI ALTARIA CHRISTI,
HIC POSITVS LONGA VIXIT QVI IN PACE SACERDOS,
HIC CONFESSORES SANCTI, QVOS GRÆCIA MISIT,
HIC IVVENES, PVERIQVE, SENES, CASTIQVE NEPOTES,
QVIS MAGE VIRGINEVM PLACVIT RETINERE PVDOREM.
HIC FATEOR DAMASVS VOLVI MEA CONDERE MEMBRA,
SED CINERES TIMVI SANCTOS VEXARE PIORVM.

Audisti paucis quidem verbis haud æquandam ex congestis sanctorum corporibus huius Cœmeterij gloriam, quæ quot notis, totidem preconijs, Ægyptiarum instar Pyramidum monimentis, Sanctissimi Pontificis Damasi ore fidelium auribus personat, sed nos interim sinamus (quod olim Doctor Angelicus Thomas Aquinas de Seraphico viro Bonauentura edixit) *Sinamus*, inquam, *Sanctum laborare pro Sanctis*.

10 Porro singuli fere ex præmemoratis a Damaso Martyribus huic celebri Cœmeterio nomen dedere, peculiari videlicet subterranei eiusdem loci parti, in qua ex his quempiam pia fidelium manu tumulari contigit. Quapropter de Ioanne Papa huius nominis III. qui in Cœmeterio hoc diu profugus vitam egit, dum Bibliothecarius verba facit, ipsummet sanctorum Tiburtij, & Valeriani Cœmeterium appellat: *Tunc*, inquit ille, *sanctissimus Papa retinuit se in Cœmeterio sanctorum Tiburtij, & Valeriani, & habitauit ibi multum temporis, vt etiam Episcopos consecraret ibidem*. Et in conscriptis Gregorij Papæ Tertij gestis ab eo S. Ianuarij Cœmeterium instauratum fuisse refert, qui inter recensitos Xysti Secundi subdiaconos adnumerabatur. Sanctorum item Vrbani Papæ, Tiburtij, Valeriani & Maximi titulo idem Cœmeterium inscribit, cuius hæc sunt verba: *Cœmeterium beatorum Martyrum Ianuarij, Vrbani, Tiburtij, Valeriani & Maximi, & eorum tectum in ruinis positum à nouo perfecit*. Isthæc ad rem nostram Bibliothecarius. Qui Adriani item Papæ Primi gesta luculenter enarrans, apertis, id quod nuper a nobis assertum est, verbis demonstrat. Ipsum ergo, si libet, loquentem excipiamus: *Necnon & Ecclesiam beati Tiburtij & Valeriani, atque Maximi, seu Basilicam S. Zenonis, vnà cum Cœmeterio sanctorum Vrbani Pontificis, Felicissimi, & Agapiti, atque Ianuarij & Quirini Martyrum foris portam Appiam, vno cohærentes loco, quæ à priscis marcuerant temporibus, à nouo restaurauit*.

Ioannes Pa. pa III.

Bibl. in Ioan. Pap. III. Cœmeteriū SS. Tiburtij, & Valeriani.

Idem in Greg. Pap. III.

Cœmeteriū S. Ianuarij.

Ecclesia SS. Tiburtij, & Valeriani.

11 Onuphrius vero, qui & perscrutandis rerum sacrarum antiquitatibus indefesso iugiter labore intendit, Marcellinum & Petrum in hoc eodem Cœmeterio sepulturæ demandatos fuisse affirmat, in huius autem rei assertione vir talis ac tantus forte hallucinatus est, ob æquiuocam videlicet nominis deriuationem a Tiburtio Martyre desumptam, qui vnà cum ijsdem in memorato hactenus Cœmeterio depositus fuisse dicitur, & in hoc ipso, de quo nunc sermo est, tumulo pariter exceptus legitur, sed vt, quod veritati consonum est, fateamur, Marcellinum & Petrum in peculiari ipsorummet Cœmeterio ad S. Helenam duas inter lauros Via Lauicana humatos fuisse nemo, qui probe sacram historicæ rei periodum calleat, assertis hactenus refragari, vel quoquo modo in dubium reuocare poterit. Interim

Onuphr. Pan. in ind. Cœm.

terim vero lector præmonendus est, Tiburtium illum, qui in recolendum Viæ Lauicanæ Cœmeterium illatus fuisse describitur, haud beatæ Cæciliæ sponsum, sed alterum quidem præclarum eiusdem nominis sub Diocletiano Martyrem extitisse, vt suo infra loco demonstrabitur. Demum, vt vno omnia verbo complectamur, hoc Prætextati Cœmeterium B. item Balbinæ nomine, vt perantiqua Martyrum acta legenti fidem faciunt, ab eius corpore ibidem deposito insignitum est: nec non & beati quoque Marci Papæ titulo nuncupatum quandoque fuisse reperitur; qui scilicet idipsum, condigno Martyrum ibi quiescentium cultui prospiciens, instaurauit, ampliauitque. Verum de eodem Cœmeterio insequenti Capite prolixius a nobis differendum erit.

Cœmeteriū S. Balbinæ.

CAP. XVII.

De beatæ Balbinæ ac sancti Marci Papæ Cœmeterio.

1 Sanctissimo Pontifice Marco, qui felicissimis Constantini Magni tēporibus Ecclesiæ præfuit, & cuius mira iugiter, ac omnium linguis celebranda pietas enituit, Ardeatina Via Ecclesiam exædificatam fuisse, constructo ibi pariter Cœmeterio, Anastasius Bibliothecarius in conscriptis eiusdem gestis enarrat, cuius hæc sunt verba: *Hic fecit duas Basilicas, vnam Via Ardeatina, vbi requiescit; & aliam in Vrbe Roma iuxta Pallacinas. Huius suggestione obtulit Constantinus Augustus Basilicæ, quam Cœmeterium constituit Via Ardeatina, fundum rosarum cum omni agro campestri, præstantem solidos quadraginta.* Et prope eorumdem gestorum finem isthæc addit: *Qui etiam sepultus est in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina.* Ex quibus profecto patet, ab eodem Pontifice Ecclesiam Ardeatina Via, in ea nimirum Cœmeterij, quæ Prætextati dicitur, parte extructam fuisse, in qua iam tum S. Balbinæ corpus sepulturæ commendatum fuerat, & quam celebri virginis eiusdem nomine nuncupatam diximus. Quod autem modo ad rei propositum lectori exposuimus, satis perspicue ab Adone in suo Martyrologio Nonis Octobr. his plane verbis exponitur: *Sepultus in Cœmeterio Balbinæ Via Ardeatina, vbi viuens Ecclesiam extruxit.* Et in M.S. eiusdem Actis Cod. Vallic. isthæc habentur: *Sepultus est in Cœmeterio Balbinæ, quod ipse insistens fecit.* Nam pijssimus idem ac munificentissimus Pontifex non Ecclesiam dumtaxat exædificauit, sed & instaurato insuper Cœmeterio, ampliorem illud in formam redegit: quam ob rem ipsummet S. Balbinæ Cœmeterium, Marci quoque vsurpato passim vocabulo appellari contigit, vt in Actis potissimum Nicolai Papæ Primi to. 3. Conc. edit. Colon. in hæc verba videre est: *Inter hæc ad Cœmeterium B. Marci confessoris atque Pontificis, quod inter Appiam, Ardeatinamque Viam positum esse cognoscitur, sancto deductus est spiritu, & hoc quoque multis ruinis conquassatum reperiens, atque contritum, conatu summo releuans, mirifice construxit ac decorauit, diuinique cultus mysterium, quod multos per temporum ab eo cursus discesserat, restituit & restaurauit.*

Ecclesia S. Balbinæ Via Ardeatina.

Anast. Bibl. in S. Marco Pap.

Ado in Mart. nonis Octob.

M. S. Acta S. Marci Papæ Cod. Vallic.

Acta Nicol. I. to. 3. Conc.

2 Qui plane loquendi modus apud Bibliothecarium in Benedicti Papæ Tertij gestis reperitur, vbi isthæc recitantus: *Cœmeterium vero B. Marci confessoris atque Pontificis, quod ponitur foris portam Appiam in ruinis iam positum, omnia restaurauit.* Ex his igitur (vt vides lector) aperte conuincitur, B. Balbinæ Cœmeterium, cuius mentionem fecimus, nec non Ecclesiam, quæ à S. Marco Papa desuper erecta est, haud illam esse, quæ Auentinum apud montem hac nostra ætate suspicitur, vt nonnulli perperam arbitrati sunt; sed hanc videlicet, de qua nunc sermo à nobis texitur, eamdemque haud intra, sed extra Vrbis mœnia sitam olim fuisse. Quod quidem ipsamet luce clarius ex nuper allato Bibliothecarij eiusdem testimonio comprobatur. Vbi enim ille de munificentissima Constantini Imperatoris liberalitate loquitur, duas istas, quas memorauimus B. Balbinæ Ecclesias inter se apertis verbis distinguit; quas idem Constantinus amplissimis, vt eius pietati par

Bibl. in Bened. Pap. III.

Ecclesia S. Balbinæ ad Auentinum.

par erat, muneribus exornauit. Et dum præclara item Gregorij Papæ Tertij gesta Bibliothecarius recenset, ac luculenter celebrat, hæc ait: *Is*, nempe Gregorius, *Basilicam B. Marci sitam foris muros huius ciuitatis Romanæ, Via Appia, eius tectum dirutum, à nouo refecit*. Porro nil mirum legenti videatur, si hoc idem B. Marci, vel S. Balbinæ Cœmeterium Via interdum Appia, aliquando vero Ardeatina situm fuisse frequenter apud scriptores legatur; eam nimirum ob causam, quia Cœmeterium hoc vtramque inter viam positum, ad vtramque pariter viam protendebatur. Huius autem Ecclesiæ nullum modo, quod nouerimus, vestigium extat, nisi quispiam forte asserere velit, parietinas illas, quæ viam inter Appiam, atque Ardeatinam a D. Sebastiani Ecclesia ad S. Pauli Basilicam euntibus patent, eiusdem iam dirutæ vestigia superesse, quod quidem ab his, qui congrue, sapienterque antiquis de rebus iudicium ferre consueuerunt, coniectari, haud omnino absurdum pronunciandum est.

Bibl. in Greg. III.

3 Porro Marci laudatissimi Pontificis de Ecclesia Dei optime meriti memoria, ac eiusdem pariter sepulchri gloria, quam beatus Damasus quot carminibus, tot laudum præconijs, totidemque virtutum trophæis insignem decorauit, haud hic ingrato a nobis silentio ea potissimum carmina obuolui patitur, quæ Baronius in suis Annalibus to. 12. ex antiq. Inscript. Appendice diligenter excerpta, ob scriptoris sanctitate conspicui meritum, & ob singularem viri satis nunquam laudandi prærogatiuam æternitati consecrauit; hæc autem eiusmodi sunt:

S. Marcus Pôtifex.

Epitaphium S. Marci Papæ *Antiq. inscrip in Append. pag. 1173. n. 12. Bar. Annal in Append. to. 3. an. 336.*

VITA FVIT MARCI QVAM NOVIMVS OMNES
ORE DEI POSSET QVI TEMNERE MVNDVM,
ORAVIT POPVLVS QVOD DISCERET OMNIS
HONOR VITÆ GRANDIS CONTEMPTVS HABENDI
VIRTVS TENVIT PENETRALIA CORDIS.
TE CVSTOS CHRISTI PERFECTVS AMICVS,
ET DAMASVS TVMVLVM CVM REDDIT HONOREM.
HIC MARCVS MARCI VITA, FIDE, NOMINE CONSORS.
ET MERITIS.

En Pontificis vere admirandi præconia deuoto Damasi plectro, immo potius calamo concelebrata, & nostris hisce paginis exculpta.

4 Præclarum autem hunc sepulchralem titulum nobile antiquitatis recolendæ monimentum Damasus Marco inscripsit. Cæterum venerandum Marci corpus in hoc B. Balbinæ Cœmeterio vsque ad Gregorij VII. tempora seruatum est: tunc enim a fossoribus ibidem casu repertum, alio transferri contigit, quod demum in Ecclesia, quæ sub eiusdem B. Marci titulo, intra Vrbis mœnia ab eodem ædificata est, haud procul a Capitolino colle depositum, ad hanc vsque diem iugi fidelium veneratione colitur. Recolendæ autem huius inuentionis ac translationis historia in M.S. Cod. Vat. n. 1196. prolixis vtique verbis recitatur, quam, ne lectori tædium inferamus, hic recensere consulto omittimus.

Corpus S. Marci Papæ transfertur.

M.S. Cod. Vat.

CAP. XVIII.

De B. Petronillæ, sanctorumque Martyrum Nerei, Achillei, ac Flauiæ Domitillæ Cœmeterio Via Ardeatina.

1 OEMETERIVM hoc, quod satis quidem per se notum, ac fama celebre est, inter cætera, quæ in Vrbe vetustate præcellunt, adnumerari merito potest: suum quippe initium sub ipsamet Apostolorum tempora accepit. Nam, vt de reliquis Christi Martyribus, quorum reliquijs apprime nobilitatur, sileamus, B. Petronilla in eodem deposita est, quæ Apostoli Petri filia, communi omnium voce nuncupatur, vel quia ab eo progenita fuit, cum olim Petrus vxorem duxerit, vt inter cæteros asserunt Clemens Alexandrinus, Ioannes Chrysostom. S. Ignat. Niceph. vel certe iuxta probabiliorem aliorum sententiam, idcirco filiæ

S. Petronilla.

Clem. Alex. strom. l. 7. Io. Chrysost. hom. 4. in Isaiam. S. Ignat. ep. 9. Nic. l. 2. c. 44.

filiæ nomen obtinuit, quod virgo hæc a S. Petro sacro Baptismate initiata, & Christianæ fidei mysterijs imbuta, eius in spiritu filia peculiari amoris titulo appellari meruerit, ea prorsus ratione, qua iuxta Bedæ scriptoris probatissimi sententiam, idem B. Apostolus suum discipulum Marcum, filium nuncupauit; & vt in M. S. S. Thomæ Apostoli Actis Cod. Vat. & S. Mariæ ad Martyres exponitur, Pelagia virgo eiusdem beati Thomæ filia his quidem verbis inscribitur: *In hoc loco quiescit sponsa Dionysij Episcopi, quæ est filia Thomæ Apostoli.*

Beda in c. 5. ep. 1. Petri.

M. S. acta S. Thomæ Apost. Cod. Vat.

2 Cum igitur Petronilla virgo corporeis soluta vinculis hinc ad Sponsum feliciter migrasset, sepulturæ eidem præstandæ causa, in arenaria quadam cryptà, quæ in Flauiæ Domitillæ prædio iuxta Viam Ardeatinam latebat; Cœmeterium extrui, aptarique cœpit; vbi postmodum beati Nereus, & Achilleus eiusdem Flauiæ Domitillæ eunuchi, qui Tarracinæ martyrium pro Christo subierant, conditi fuere. Hæc autem omnia in M. S. eorundem Actis Codd. Later. Vatic. S. Petri & Vallic. his verbis recitantur: *Nereus & Achilleus Memmio Rufo sunt traditi Consulari; a quo cum in equuleo suspensi, & flammis adusti compellerentur ad immolandum idolis, & dicerent se a B. Petro Apostolo baptizatos, nulla ratione posse idolis immolare, capite cæsi sunt. Quorum corpora rapuit Auspicius discipulus eorum, nutritor S. Virginis Domitillæ, quæ etiam nauiculæ imponens adduxit; & in prædio Domitillæ, in crypta arenaria sepeliuit, Via Ardeatina, a muro Vrbis milliario vno & semis, iuxta sepulchrum, in quo sepulta fuerat Petronilla Apostoli Petri filia. Hæc nos ipso Auspicio referente cognouimus, qui eorum corpora rapuit, & sepeliuit.* Huc vsque eorundem Acta. Veruntamen cum sapiens ac venerabilis rerum Ecclesiasticarum scriptor Beda in suo Martyrologio eosdem in Prætextati Cœmeterio conditos pronunciet, affirmare vltro cogimur, hoc idem beatæ Petronillæ Cœmeterium in crypta quidem dispositum ab initio fuisse, sed eo vsque nouis deinceps Christianorum sepulchris superadditis, longo ac spatioso ambitu dilatatum, vt eidem Prætextati Cœmeterio cohæreret.

Prædium Flauiæ Domitillæ.

SS. Nereus, & Achilleus.

M. S. Codd. Lat. Vatic. &c.

Beda in suo Martyr.

3 Extructa subinde fuit supra hoc Cœmeteriũ in virginis eiusdem honorem Ecclesia, cuius nullum ad hęc nostra tempora vestigium extat. Eiusdem tamen Ecclesiæ Franciscus Albertinus vir eruditione conspicuus, qui sub Iulij Secundi Pontificatu floruit, in libro potissimum, quem de rebus Vrbis Romæ mirabilibus scripsit, meminit. Cuius hæc sunt verba: *Cœmeterium Domitillæ* (sic illud appellat) *Via Ardeatina apud Ecclesiam S. Petronillæ.* Bibliothecarius quoque pari auctoritate subscribit, dum Gregorium huius nominis Tertium publicas, annuasque preces, ad quas populus conuenire consueuerat, & quas Stationem vulgo dicunt, ad Petronillæ Cœmeterium instituisse tradit, natalitio, vt credere par est, recurrente Virginis eiusdem die; cuius item Ecclesiam compluribus sacris muneribus exornatam his verbis enarrat: *Item in Cœmeterio S. Petronillæ Stationem annuam dare instituit, vbi obtulit coronam auream, calicem & patenam argenteam, seu alia diuersa ad ornamentum Ecclesiæ pertinentia.*

Ecclesia S. Petronillæ.

Franc. Albert.

Bibl. in Greg. Pap. III.

Statio ad S. Petronillæ Cœmeteriũ instituta.

Biblioth.

4 Cœmeterium præterea, de quo sermo nunc est, sanctorum quoque Martyrum Nerei & Achillei nomen, ab eorum videlicet corporibus ibidem reconditis, vt iam diximus, sortitum est; quo plane titulo inscribitur a Bibliothecario in Ioannis Papæ Primi gestis, vbi isthæc recitat: *Hic Papa Ioannes fecit Cœmeterium beatorum Martyrum Nerei & Achillei Via Ardeatina.* Eiusdem quoque Cœmeterij Baronius in suis ad Rom. Mart. notis meminit, hæc scribens: *Horum sanctorum nomine appellatum est Cœmeterium Via Ardeatina, quod restituit Ioannes Papa, vt legitur apud Anastasium in lib. de Rom. Pontif. in Ioanne Papa I.* hæc ibi. Porro locus hic omni quidem veneratione dignus a S. Gregorio Magno mirifice nobilitatus est; ibi enim quondam sermonem ad populum habuit, & vt magis assertionis nostræ veritas elucescat, in M. S. Cod. S. Petr. beatissimi eiusdem Pontificis homilia vigesima octaua in Euang. refertur, quæ huiuscemodi rubricæ titulo prænotatur: *Homilia lectionis eiusdem habita in Cœmeterio sanctorum Nerei, & Achillei in die natalis eorum.* Ex quibus sane verbis in controuersiam reuocari posse videtur, an

Cœmeteriũ SS. Nerei, & Achillei.

Idem in Io. Pap. I.

M. S. Cod. S. Petr.

S. Gregorius Magnus in Cœmeterio homiliam habuit.

an istam Pastor sanctissimus Homiliam in præmemorato Cœmeterio exposuerit, an vero potius in Basilica, quæ eorundem Martyrum nomini in Vrbe ad Antonini Caracallæ Thermas dicata est, vt ipsemet Baronius affirmare videtur: verum controuersia dirimitur, ac omnis ambigendi scrupulus euanescit, si quis præmemoratæ vetustatem basilicæ secum mente repetat: quippe quæ translatis illuc sanctorum istorum corporibus, non modo sub Gregorij, verum etiam sub ipsius Symmachi Papæ tempora, qui eumdem longe præcessit, erecta iam fuerat; cuius quidem sententiæ veritas ex eo magis corroboratur, quod sacræ illi Synodo, quæ sub Symmacho Romæ anno redempti orbis 498. celebrata est, Iustus sanctorum Nerei & Achillei presbyter subscripsisse reperiatur. Neque vero obstat verbum illud, quod in memorato titulo inscriptũ legitur, videlicet *In Cœmeterio*: haud enim præter Ecclesiæ consuetudinẽ est, quę sępius Cœmeterij nomẽ pro ipsamet Ecclesia vsurpare consueuit, vt in alijs sacris codicibus patet; quin & in impressis Romæ paginis Cœmeterij loco, Basilica, vel certe Ecclesia legitur.

Baron. de S.Greg.Magn.

Sed ne hic (quod æterna dignum memoria est) præterire videamur, horum beatorum martyrum illustris extat mentio in Martyrologio Romano, vbi nobile eorumdem martyrium his verbis describitur: *Romæ via Ardeatina sanctorum Martyrum Nerei & Achillei fratrum, qui primo cum Flauia Domitilla, cuius erant Eunuchi, in insula Pontia longum pro Christo duxere exilium, postremum grauissimis verberibus attrectati sunt: deinde cum à Memmio Rufo Consulari equuleo & flammis ad immolandum compellerentur, dicerentque se à B. Petro Apostolo baptizatos, nulla ratione posse idolis immolare, capite cæsi sunt. Horum sacræ reliquiæ Romæ ex diaconia S. Hadriani in restauratum antiquum eorum titulum, vbi olim reconditæ asseruabantur, solemniter iussu Clementis Papæ Octaui translatæ sunt pridie huius diei.* hæc ibi. Porro Ecclesiam hanc iam penitus dirutam Cæsar noster Baronius, qui ad Purpuram euectus hoc plane martyrum titulo insignitus fuerat, suis magnifice sũptibus in eam formam instaurauit, qua modo conspicitur venerandaq; martyrũ pignora, ac præclaræ Virginis Flauiæ Domitillæ corpus illuc solemni ritu trãstulit. Triumphali plane pompa elatum est inuictæ Heroinæ corpus vnà cum recolendis sociorum Martyrum exuuijs, & quæ Vrbis quondam Romæ fastum pro Christo contẽpserat, & sæuitiam tyrannorũ vicerat, & insulam apud Pontiam longum exilium perpessa fuerat, condignos multa post sæcula in Vrbe triumphos, Deo disponente, promeruit: triumphales quippe Titi Imperatoris, cuius erat neptis, Septimij Seueri, & Constantini arcus nouo adaucta triumphi genere, miro Vrbis, atque Orbis prodigio, subijt, & ad antiquum Fasciolę titulum sibi erectum iam & restitutum nuper deducta, ibi demum mansura, velut in patrios recepta lares, diutinum post exilium, deposita est.

Rom Martyr. die 12.Maij.

Martyrium sanctorum Nerei, & Achillei.

Pompa translationis corporum SS Domitillæ, Nerei, & Achillei.

Sed ipsum hic præstat audire Baronium totam exactę rem in suis ad Martyrologium notis describentem: *Fuit vetus*, inquit, *Romæ titulus nomine horum Martyrum* (videlicet Nerei, & Achillei) *cuius habetur mentio in registro S. Gregorij Papæ lib.* 4. *epist.* 44. *vbi idem Gregorius habuit homiliam* 28. *in euangelia. Erant ibi sepulta eorumdem martyrum corpora, simulque Flauiæ Domitillæ, quibus alludit, cum ait: Sancti isti, ad quorum tumbam consistimus florentem mundum mentis despectu calcauerunt, &c. Quæ tria sacra corpora hoc ipso anno, quo hæc denuo cudimus* 1597. *quinto Idus Maij ex Diaconia S. Hadriani, quo sub Gregorio Nono translata fuerant, ac demum sub Sixto V. ab Augustino Card. Cusano eiusdem Ecclesiæ tunc diacono Cardinali, altari maiore à se magnificentius extructo; decentius collocata, nos restituto titulo, S. D. N. Clemente Octauo concedente, in suum pristinum locum celebri pompa reduximus, vnà cum eorum capitibus thecis auratis inclusis.* hæc Baronius. Porro dignissima eximiæ Virginis, ac sociorum martyrum capita, quæ tot coronis, quot pœnis decorata sunt, Cardinalis eiusdem liberalitate argento inclusa, quod eorumdem imaginem exhibet, in nostra Beatæ Mariæ & Gregorij in Vallicella Ecclesia trophæorum instar, perhonorifice asseruantur. Si quis vero præclarissimæ fœminæ haudvnquam satis pro merito laudandæ præconia laudum assequi cupit, Baronium consulat,

Baron.in Not. ad Mart:die 12.Maij.

Grania SS. Domitillæ, Nerei, & Achillei.

qui

qui in suis ad Martyrologiũ Notis easdem vberrime prosequitur, vbi isthæc præcipue ad rem nostram inserit: *Tantæ virginis constantia non tantum sunt illustratæ ethnicorum historiæ, sed ipsa quoque loca exilij eius præsentia sunt reddita clariora, de quibus S. Hieronymus epist. 17. cum nauigationem S. Paulæ Hierosolymam describit, hæc ait: Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimæ quondam fœminarum sub Domitiano principe pro confessione nominis Christiani nobilitauit exilium; vidensque cellulas, in quibus illa longum martyrium duxerat, sumptis fidei alis (Fuit Flauia Domitilla, de qua agimus, filia sororis Flauij Clementis Consulis, vt scribit Eusebius hist. lib. 3. c. 14. &c.)* Hæc Baronius longum vtiq; ibidem subtexens sermonem de nobilissima Virgine domi, forisque nota, & longo pro Christi fide exilio pariter, ac martyrio coronata. At festiuam singulis recurrentem annis lectissimæ Virginis memoriam, eoque potissimum anni tempore, quo eidem tot pro virginitatis, & martyrij triumpho in Cælis coronas promerenti, terra vltro ac sponte congestis è floribus serta protendit, egregijs carminibus Maphæus olim S.R.E. Card. Barberinus, qui deinde Vrbanus VIII. dictus est, pio in Virginem studio celebrauit, quę quidem sacra carmina è floribus suauiter apum ministerio compacta, florum instar coronæ virgineo capiti hic imponimus:

Baron. in not. ad Mart. Rom. die 7. Maij.

Dies festus S. Domitillæ.

Maphæus Barberinus post Vrbanus VIII in Poemat.

Quam bene floriferum cum ridet germine tellus,
Te celebrat verno tempore læta dies.
Thura tibi defert, aras & floribus ornat
Roma, quibus supplex te Domitilla colit.
Sic animi promens gratos è pectore sensus,
Te nil his terræ noscit egere bonis.
Nam vitæ integritas suauem diffundit odorem,
Qui styrace, ac thure est gratior ante Deum.
Lilia dat manibus, capiti dat serta rosarum
Virginitatis amor, martyrijque decus.
Hinc tibi perpetui spirat clementia veris,
Quod non æstus atrox, nec fera lædit hyems.

Et hæc in augustissimæ Virginis laudem, quæ florentem mundum calcauit, metro decantata in medium lectori delibanda protulisse sufficiat. Et de his hactenus.

CAP. XIX.

De Cœmeterio beatæ Soteris Virginis, Via Appia.

1 OEMETERIVM, cuius nunc mẽtio incurrit, a beato Sotere Papa denominationem traxisse nonnulli existimarunt, præsertim Onuphrius, inde fortasse ad id asserendum permoti, quod idem Pontifex in Callisti Cœmeterio, vt communis fert vox, depositus fuerit, cui Cœmeterium illud cohærere, vel saltem è proximo illud attingere, & ad ipsum veluti eius partem quodammodo pertinere, apud omnes fere indubitatum est. Verum vt, quod veritati consonum est, loquamur, hanc nominis appellationem a beata Sotere Virgine, & Martyre Romanarum nobilissima accepisse fatendum est, quæ illud Via Appia in suo olim prædio construxerat, vbi sepulchrum pariter sortita est. Si enim historicæ rerum sacrarum enarrationi inhærere velimus, vbinam a præmemorati nominis Pontifice Cœmeterium extructum legitur? vt de præclaræ prosapiæ virgine Sotere scriptis vltro demandatum est; de qua hæc Beda in suo Martyrologio 8. Idus Februarij recitat: *Romæ in Cœmeterio eiusdem passio S. Soteris virginis.* Quibus fere verbis Anastasij auctoritate in ipsis Stephani Papæ Secundi gestis assertio nostra cõprobatur: *Restaurauit & tegumen Cœmeterij Sanctæ Soteris, quod ceciderat.* Ibi autem (quod omnem controuersiam dirimit) illa dictionis particula, *Sanctæ*, singulis peculiariter, distinctisque characteribus descripta hoc plane modo legenda exhibetur, *SANCTÆ*, quod in M.S. Cod. Vat. & Cauensi cæteris vetustiore etiam asseritur. Nemo igitur iure in dubitationem reuocare potest, Cœmeterium, de quo loquimur, eiusdem beatæ Soteris

S. Soter Papa.

S. Soter virgo & martyr.

Beda in Mart. de S. Sotere virg.

Anast. in Stephano PP. II.

M.S. Cod. Vat. & Cauens.

virginis extitiſſe, quæ nobili ſub Imperatoribus Diocletiano, & Maximiano Via Appia martyrio coronata eſt, anno Chriſti 304. de qua iſthæc in Martyrol. Romano: *Romæ Via Appia S. Soteris virginis & Martyris, quæ, vt ſcribit S. Ambroſ. lib. 3. de virginib. nobili genere nata, parentum Conſulatus, & Præfecturas ob Chriſtum contempſit.* Venerabile autem eiuſdem corpus a Sergio Papa II. in Equitij titulum translatum fuiſſe, perantiqua eodem loco inſculpta ad perennem rei memoriam inſcriptio docet, ſed ad reliqua perſcrutanda Viæ potiſsimum Appiæ Cœmeteria lectorem recolendæ beatorum Martyrum, & primitiuorum Chriſtianorum antiquitati inhiantem manu ducamus.

Rom. Martyr. 4. Id. Feb.

Translatio corporis S. Soteris.

CAP. XX.

De Cœmeterio, ſeu Arenario ſanctorum Euſebij Presbyteri, Marcelli diaconi & ſociorum Via Appia.

1 ELEBRIS quondam apud primæuos Chriſti cultores, qui Romanam Vrbem incoluere, arenaria quædam Crypta Appiam iuxta Viam primo ab Vrbe lapide extitit, in quam clanculum ad Synaxim Chriſtiani confluebant. Etenim, vt in ſacris Martyrum Actis videre eſt, eam præ cæteris adire frequenter conſueuerant Hippolytus monachus, Marcellus diaconus, & Euſebius presbyter; a quo Pontianus puer baptiſmalibus aquis ablutus, & a paralyſi, qua tenebatur, repente ſolutus, diuino protinus numine afflatus, illuſtre pro fidei confeſſione martyrium ſubijt. Eodem pariter loco S. Stephanus Papa duos eiuſdem Hippolyti nepotes, Neonem ſcilicet & Mariam vnà cum eorum parentibus Hadria, & Paulina ſalutari baptiſmate expiauit, & compluribus alijs, qui ad Synaxim illuc ex more conuenerant, diuina viuifici Panis myſteria contulit; & demum ijdem, glorioſo pro fide conſummato certamine, ſepulturæ ibidem locum obtinuere. Quod totum in M. S. eorundem Actis vetuſtiſſimi Cod. S. Mariæ ad Martyres, & partim apud Baronium Annal. To. 3. an. 250. in hæc verba exponitur: *Tunc B. Stephanus vocauit ad ſe virum doctiſſimum Euſebium presbyterum & Marcellum diaconum, quos direxit ad Hadriam & Paulinam. Et dum veniſſent vna cum Hippolyto monacho, intrauerunt in quoddam Arenarium, & mittentes vocauerunt Mariam & Neonem cum parentibus ſuis. Introeuntes vero ij in Arenarium, inuenerunt Euſebium presbyterum, & Marcellum diaconum & Hippolytum monachum: & dum vidiſſent, amplexati ſunt inuicem cum gaudio magno, & oſculo ſancto, &c.*

SS. Hippolytus monachus, Marcellus, & Euſebius.

Pontianus puer martyr.

SS Neo, Maria, Adria, & Paulina.

Baron. to. 3. an. 250.

2 Poſtea vero de ſacro Baptiſmate, ac Miſſæ ſacrificio ibidem peractis hæc ſubtexuntur: *Cœpere Hadrias & Paulina vna cum filijs ſuis Neone & Maria, & presbytero Euſebio, atque Marcello diacono & Hippolyto monacho ſimul in eadem crypta habitare, & omnibus diebus ac noctibus in oratione & ieiunijs, & voce pſallentium permanere.* Porrò vt eadem Martyrum Acta infra enarrant, Marcellus, Hippolytus, Hadrias, & Paulina Valeriani iuſſu fuſtibus cæſi ſunt; quo quidem pœnarum genere cum diutiſſime impia tortorum manu Paulina diuexaretur, immaculatum Deo ſpiritum reddidit: Euſebius vero ac Marcellus ad Petram Sceleratam iuxta Amphitheatrum, in locum, qui ad Paſtoris Lacum dicebatur, deducti, datis ibidem ceruicibus ad martyrij palmam in cælum euolarunt. Sepulturæ autem locus ac honor pio eiſdem fidelium cultu impenſus, vt infra in hæc verba deſcribitur: *Corpora vero ipſorum derelicta ſunt canibus: corpus vero B. Paulinæ iactatum eſt, & veniens quidam Hippolytus noctu, collegit corpora eorum, & ſepeliuit Via Appia ex præcepto S. Stephani Epiſcopi milliario ab Vrbe primo in Arenario, vbi frequenter conueniebant.* Hæc interim veluti pretioſa quædam ſacrarum antiquitatum fragmenta, ne quid penitus intercideret, ipſis ex actibus ſtudioſo labore excerpta huc ad verbum transferenda curauimus. Accipe igitur iſthæc lector de Neonis & Mariæ martyrum

Sacræ in Cœmeterijs functiones peraguntur.

Petra Scelerata.

Lacus Paſtoris.

Acta SS. Mar Neon. & Mar. tyrio: *Et ducti ad Petram Sceleratam in conspectu Hadriæ & Hippolyti gladio sunt consummati Neon, & Maria, & iactati sunt in eodem loco, sexto Kal. Nouembr. Quorum corpora collegit noctu sanctus Stephanus Episcopus & sepeliuit in Via Appia, milliario ab Vrbe Roma primo in Arenario ipso, vbi consueuerant conuenire.* Postremo tandem in Actis, quæ hactenus recensita sunt, de Hadria atque Hippolyto ad Antonini pontem perductis, ac plumbatis ibidem cæsis subtexitur: ibid. *Et præcepit eos adduci ad pontem Antonini,* Pons Antonini. *& plumbatis cædi diutissime vsque ad consummationem eorum, & dum diu cæderentur, emiserunt spiritum, & relicta sunt corpora in eodem loco iuxta insulam Lycaoniam. Et venit quidam Hippolytus diaconus noctu, & collegit corpora eorum, & sepeliuit Via Appia ex præcepto S. Stephani Episcopi, milliario ab Vrbe Roma primo iuxta corpora sanctorum in Arenario, vbi frequenter conueniebant, sub die quinto Idus Nouembris.* En tibi, lector, illustre Martyrum certamen, ac nobilem subinde eorumdem palmam, quam adepti sunt, ob oculos proposuimus.

3 In hac eadem Crypta, seu Arenario duæ postmodum Martyrum eorundem propinquæ, ac præ cæteris miro Christianæ religionis zelo conspicuæ mulieres aliquandiu absconditæ perstitere, quæ cum primum pietatis causa in Vrbem aduenissent, ibi post septennium assiduis precum, ac vigiliarum exercitationibus sanctissime peractum, insigni meritorum cumulo, vita functæ, vt in recensitis Actis perhibetur, pia fidelium manu honorifice tumulatæ sunt. Sed de his hactenus.

Affines ac cõsanguinei Martyrum in Vrbem veniunt ad visenda eorum sepulchra.

CAP. XXI.

De Martyribus iuxta Appiam Viam, atque Ardeatinam coronatis, vel certe sepultis: nec non de præcipuis sacrarum ibi rerum monumentis.

1 HACTENVS nobis præclaros tot Martyres, ac satis nunquam pro merito laudandos, recẽsere licuit, quos veluti nobilissima Christianæ religionis trophæa, in Vijs præsertim Appia atque Ardeatina intuentium oculis suspicienda proposuimus, nunc vero haud complures alij desunt, qui loca hæc, quorum vestigia auide insectamur, sanguine aut tumulo, vt in Martyrum Actis videre est, illustrarunt; etsi peculiaris sepulturæ eorundem locus, obducta passim rerum caligine, ignoretur. Quis vero nesciat Via potissimum Appia (vt a præcipuis diriuetur oratio) glorioso quondam martyrio, sub Hadriano Imperatore, quatuor Christianorum millia, & inter hos Marcellum presbyterum & Decoratum diaconum, igne absumptos illustrem de persecutore triumphum reuexisse, vt M. S. SS. Sophiæ & filiarum acta Cod. S. Cæcil. his quidem verbis legendum exhibent: *Cæteramque multitudinem vtriusque sexus circiter quatuor millia secundum Imperatoris decretum igni cremauerunt: inter quos erat B. Marcellus presbyter, & Decoratus diaconus. Hi passi sunt foras Ciuitatem Via Appia sub die 7. Kal. Octobr.* Vides, quousque Romanorum Martyrum numerus excreuerit, & quot pro Christo purpuratorum agmina sub vno temporis momento in Cœlum Romana Ecclesia transmiserit, vt profecto vberrimo Martyrum cruore, qui hic passim profusus est, cunctarum iugiter gẽtium auribus ingeratur, martyres, qui apud

Quatuor Martyrum millia sub Hadriano cremantur.

S. Marcellus Presbyter, & Decoratus diaconus.

M. S. Cod. S Cæcil.

apud alias orbis regiones adnumerantur, in vna Vrbe Orbis capite innumerabiles propemodum extitisse: sed iam ad vlteriora progrediamur.

S.Lucilla virgo. S. Nemesius diaconus.

2 Eadem plane via sub Valeriano principe Lucilla virgo, beati Nemesij diaconi filia, ante Martis Templum, in gutture gladio percussa, martyrium consummauit. Cuius item pater inter Vias Appiam & Latinam pro Christo coronari meruit. Sacra horum corpora cum a B. Stephano Papa eadem Latina via humata fuissent, postmodum B. Xysti Papæ opera in Callisti Cœmeterium translata, in ipsummet, vt credere par est, locum, qui nomen ab eodem Xysto acceperat, honorifice condita fuere. Ex Romano item Martyrologio hic nobis illi triginta milites inuictissimi Christianorum athletæ suppetunt, qui sub acerbissima Diocletiani persecutione martyrium hac eadem Via, vt Romani Martyrologij lectio fidem facit Kalend. Ianuarij, subiere.

Translatio corporũ SS. Lucillæ, & Nemesij.

Triginta milites Martyres.

S.Felicula.

3 Porro Ardeatina via, cuius sacras memorias nunc recolere nostri propositi est, lectissimam virginem Feliculam nomine, S. Petronillæ collactaneam, post consummatum gloriosi certaminis cursum conditam fuisse SS. Nerei & Achillei acta in hæc plane verba testantur: *Post hæc deposita est & præcipitata in cloacam. Sanctus autem Nicomedes presbyter in speculis positus occulte liberauit & posuit in biroto & perduxit ad Casellulam suam septimo milliario ab Vrbe Roma, Via Ardeatina, & ibi eam sepeliuit, in quo loco fructificant orationes eius vsque ad hodiernum diem.* Onuphius vero in suo Cœmeteriorum Indiculo loco huic Cœmeterij nomen sub S. Nicomedis titulo inscribere videtur; cuius pariter Bibliothecarius in Bonifacij Papæ Quinti gestis meminit: sed quoniam ad eiusdem potius sepulchrum, quod Nomentana olim Via extitisse constat, loco supra citato alludere voluisse ipsamet verba suadent, de eodem nos suo infra loco agemus.

Acta SS. Mar. Ver. & Achil.

Onuph. Pan. in Indic. Cæm

Cœmeteriũ S. Nicomedis.

Bibl. in Bonif. Pap. V.

SS. Sempronius, Aurelianus, & socij.

4 Hac ipsa Via ad Catacumbas sub Iuliano Apostata infensissimo Christiani nominis hoste, gloriosi Martyres Sempronius & Aurelianus in agone viriliter decertarunt, & ibi complures eorundem milites capite obtruncati sunt, qui a sancto Pelino Episcopo ad Christi fidem traducti fuerant, vt M. S. ipsorum acta exhibent Cod. Vat. his verbis: *Hæc denique gesta sunt in Via Ardeatina in loco, qui Catacumba nuncupatur. Corpora vero sanctorum Sempronij & Aureliani, & cæterorum Martyrum in eadem nocte per Domini reuelationem a sacerdotibus Casto, Romano, Nicostrato & Tiberio, qui propter rabiem persecutionis exulabat, in crypta, quæ Quadrata dicitur, cum psalmis & hymnis honorifice sepulta fuerunt.*

M.S. Cod. Vat.

Crypta Quadrata.

5 Porro Quadratam istam Cryptam, vnum quoddam ex adiacentibus prope Catacumbas Cœmeterijs extitisse verosimillimum fit. Cum enim tot illi numero milites martyrij coronam accepissent, eosdem quidem pia fidelium manu in Cœmeterium, quod loco, vbi eos perpeti contigerat, proximum erat, delatos fuisse credere par est, quod & alijs item martyribus obtigisse credimus, qui in ijsdem ac cæteris Vrbis Romæ vijs pro fidei testimonio interempti sunt. Quod Crypta autem illa Quadratæ potissimum titulo nuncupata fuerit, meminisse oportet, quæ in B. Vrbani Papæ Actis leguntur, nimirum a S. Marmenia Carpasij Vicarij vxore venerandum eiusdem S. Vrbani corpus splendidiori sepulchro intra domus suæ ambitum, vnà cum beati Mamiliani presbyteri corpore conditum, ac extructum desuper quadratum quoddam antrum fuisse, in quo deinde SS. Ioannis, Chromatij, Dionysij, Martialis, Eunuchij, & Luciani Martyrum corpora humata sunt. Quæ quidem Marmeniæ domus extra Vespasiani palatium sita olim erat, quod ipsemet Imperator, vt Cencius Camerarius, Nicolaus Signorilis, alijque asserunt, haud procul a Catacumbis obtinebat. Hæc igitur ijsdem in actis recitantur: *Denique leuauerunt inde cum magno honore glebas almas, & adduxerunt eas in domum Marmeniæ: quæ domus erat extra palatium Vespasiani Augusti, sita ante columnas: in qua sepulchrum B. Marmenia miro aptauit modo, quod etiam ex margaritis tabulis omni cõglutinauit ex parte. In quo recondiderunt cum aromatibus corpus beatissimi Papæ Vrbani, & Mamiliani presbyteri, & desuper marmoreis lapidibus allidere curauere. Super quos ingens antrum cæmentauerunt quadratum firmissime*

Act. S. Vrbani Pap. mart. S. Marmenia. S. Vrbanus Papa.

S. Mamilianus.

Antrum quadratum. SS. Ioannes, Chromatius, Dionysius, Martialis, Eunuchius, & Lucianus.

Domus S. Marmeniæ. Palatium Vespasiani. *Cencius Cam.*

M.S. Cod. Vat.

Translatio corporis S. Vrbani.

mæ fabricæ, & in eo corpora sanctorum Ioannis, Chromatij, & Dionysij, & trium diaconorum Martialis, Eunuchij & Luciani innectere destinauerunt: ad quorum venerabiles sepulturas multa patrantur miracula.

6 Marmenia vero sanctissima fœmina deposita ibidem fuit vnà cum Lucina eius filia, alijsque viginti duobus, qui paulo post B. Vrbani martyrium, pro Christi fide gladio animaduersi sunt. Quod in ijsdem infra Actis hunc in modum enarratur: *Mox Tarquinius duxit iam acriter verberatos ad Idolum Martis, vt sacrificarent, cuius libamina dum contempsissent accipere, meruerunt palmam testimonij. Fuerunt itaque, qui decollati sunt pro nomine Domini Iesu Christi, absque Marmenia & filia eius iam fata Lucina, fere viginti & duo. Quorum sancta passio tertia celebratur die ante Kalend. Iunij. Cognouerunt itaque Christiani, quomodo sancti imperterriti pro Christi amore pugnauerunt, & venerunt nocte cum beatissimo Fortunato, & tulerunt corpora eorum in hymnis & laudibus & sepelierunt ea in loco, in quo sanctus erat sepultus Vrbanus.* Hinc igitur, amice lector, vt vides, conijcere nobis fas est, Quadratæ nomen Cryptæ huic loco inditum fuisse, vbi constantissimi Martyres isti vnà cum alijs, qui eadem Via sub Iuliano Principe martyrium viriliter subierant, fidelium manu honorifice depositi sunt.

SS. Marmenia & Lucina. Viginti duo Martyres.

M. S. Cod. Vat.

7 Sed ne sanctissimi Pontificis (cuius hic mentio est) de Christi Ecclesia, & sanctis Martyribus optime meriti memoria intercideret, diuino plane nutu contigit, vt non multis abhinc annis perantiqua eiusdem Ecclesia, quæ omni penitus cultu destituta, profanoque addicta vsui deseruiebat, inter vepres ac rudera fere sepulta, innotesceret. Quod pio, ac studioso lectori suggerere, haud ab instituti nostri proposito alienum rati: vt autem paucis rem perstringamus, illud nobis præmittendum videtur, quod cum S. Pontifex Vrbanus in Callisti Cœmeterio sub acerbiora persecutionum tempora delitesceret, ad eum sacras intra specus Christiani iugiter confluere, diuina vtique sacramentorum munera de eius manu suscepturi consueuerant. Quamobrem in M. S. S. Cæciliæ Actis de Valeriano Mart. legitur: *Quare hortatu virginis ad Vrbanum Papam, qui propter persecutionem in martyrum sepulchris Via Appia latebat, veniens, ab eo baptizatur.* Christianis quippe in natalitijs præsertim B. Martyrum ad sacras illuc Synaxes conueniendi, & ad Pontificem ibi demorantem, eos potissimum, qui fidei mysterijs initiandi essent, frequenter transmittendi antiquus mos extitit. Quapropter, vt in iam recensitis B. Cæciliæ actis perhibetur, Valerianus ad fidem traductus & ad Vrbanum transmissus, a pauperibus, qui eadem frequētes demorabantur via (quod infra enarrabimus) de præmonstrando sibi ad B. Pontificem aditu verbis illis caute præmonitus est: *Cæcilia me misit ad vos, vt ostendatis mihi sanctum Antistitem, quia ad ipsum habeo secreta, quæ perferam. Tunc Valerianus perrexit, & signo, quod acceperat, inuenit sanctum Vrbanum.*

S. Vrbanus Papa.

Eius Ecclesia mire nuper innotuit.

S. Vrbanus in Cœmeterijs delitescit.

S. Cæcilia ad eum mittit Valerianum baptizādum.

Lect. Breu. Rom. die 22. Nouemb.

Breu. Rom. loc. sup. cit.

8 Cum beatus igitur Pontifex Christianorum beneficio longas intra Cœmeterium hoc moras trahens delitesceret, & sacra interim munia, vt de S. Stephano, alijsque Pontificibus legitur, indefessus obiret, sub Alexandro Seuero inde ad idola, vt ijsdem immolaret, raptus, nobili consūmato martyrio, in Prętextati Cœmeterio, vt eiusdem exhibent acta, depositus est. Subinde vero in eius honorem a Christianis Ecclesia, haud longe ab eo loco (vt arbitrari nobis licet) cuius supra mentio incidit, Marmeniæ conspicuæ mulieris studio dicata est, vbi nimirum ille quondam persecutionis tempore delitescens morabatur; vt enim asserunt, qui Cœmeteriales sinus probe callent, ad quamplures illinc Cœmeterij, quod Callisti dicitur, partes excurrendas opportunus aditus panditur. Et quidem congrue ibi martyr Christi a fidelibus honorem promeruit, vbi fidei causa labores, latebras, agones, & innumera fere incommoda eumdem perpeti contigit; vbi enim viuens fidei causa ab Vrbe profugus sedem elegerat, ibi dicato in eius honorem templo sepulturæ locum obtinuit. Assertionis autem nostræ vis, ex ipsismet SS. Martyr. actibus comprobari videtur; Marmenia quippe, vt supra enarratum est, B. Vrbani corpus splendidiori sepulcro in suamet domo, vnà cum

S Vrbanus è Cœmeterio rapitur ad martyrium.

Sepelitur in Prætextati Cœmeterio.

Et ei Ecclesia à Christianis nuncupatur.

S. Marmenia.

cum B. Mamiliani presbyteri corpore sepeliuit, & quadratam supra sepulchrum speluncam extruendam curauit, in qua deinde quamplura, vt vidimus, SS. Martyr. corpora honorifice tumulari contigit. Præmemorata autem domus extra Vespasiani Augusti palatium, iuxta Catacumbas sita olim erat, vt Cencius Camerarius disertis verbis affirmat. Antrum autem hoc ipsummet esse, quod ad præsens sub Ecclesiæ eiusdem ambitu cernitur, asseri haud incongrue potest.

Crypta Quadrata.

Vespasiani Augusti Palatium. *M.S.Cod.Vat.*

9 Verum vt de perantiqua, cuius mentio recurrit, sermonem paucis inseramus. Hæc in perexiguo quodam colle iuxta celebrem fontem sita est, haud procul autem a D. Sebastiani Ecclesia distat, & loco potissimum proxima est, qui nunc vulgo *Cafarella* dicitur. Anterior quidem templi facies, quæ orientem respicit, marmoreis quatuor columnis affabre exornatur. Veneranda eiusdem antiquitas picturis, quæ ibi adhuc visuntur, satis perspicue comprobatur, plures quippe ibidem imagines conspiciuntur, quibus & sacra olim Cœteria illustrabantur: præ cæteris enim venerandam Christi Domini quatuor quidem clauis è cruce pendentis imaginem videre est, cui adstantes vno quidem ex latere Longinus, qui lancea dominicum latus aperuit, ex altero miles Calphurnius nomine, qui spongiam aceto perfusam sitienti Domino exporrexit, coloribus adumbrantur. Exhibetur item B. Petri imago, qui Malcho auriculam gladio obtruncat, Zachæi insuper, qui transeuntem Dominum inspecturus, supra arborem conscendit. Decorantur præterea vetusti Ecclesiæ parietes multiplicibus SS. martyrijs, at præ cæteris lectissimæ Virg. & Mart. Cæciliæ, Vrbani, Tiburtij, & Valeriani, aliorumque martt. certaminibus ac funeralibus ad viuum expressis.

Descriptio Ecclesiæ S. Vrbani, situs, & forma.

Imagines in Ecclesia S. Vrbani.

10 Sed vt reliquum Ecclesiæ ambitum curiose perlustremus; subterranea quædam specus ibidem in confessionis formam aptata cernitur, vbi Ædicula quæ ante sacram Deiparæ Virginis imaginem subsistit, maximam introeũtibus venerationẽ ingerit. Et mira quidem haud defuere portentã, cum primum veneranda hæc imago adeuntibus ac inferiorem loci sinum perscrutantibus innotuit, vt nobis a viris fide dignis, oculatisque rei testibus fideliter relatum est. Accidit enim, vt, dum quis è cæmentariorum numero pauimentum Ecclesiæ ruderibus expurgaret, humus sub pedibus extemplo dehisceret, quapropter ruinam ille repentino è lapsu pertimescens, cæteros, qui aderant, vt sibi periclitanti opem ferrent, inclamauit: sed dicto citius ab accurrentibus socijs è fouea, in quam labi cœperat, erutus, liber omnino euasit; at cum permultas marmoreas, quæ pauimento substernuntur, laminas aduertissent, eas continuo extrahere cœperunt, quarum nouissima dum suo è loco amouetur, quippe quæ obtegendæ subterraneæ cuidam perexiguæ speluncæ artificum olim manu aptata fuerat, en tibi res mira, suauissimus inde odor efflare cœpit, ac si fragrantissimorum aromatum officina odoribus vndique instructa patuisset: cum foramen autem illud faber cæmentarius splendore perfusum introspexisset, solaribus secretiore aliqua ex parte radijs se illuc immittentibus obtigisse arbitratus est, sed res a socijs cum risu accepta, foramine in ampliorem formam patefacto, foueam protinus rem perscrutaturus ingrediens, nulloque adhibito lumine, radijs dumtaxat, quos primo intus adspexerat, locum refundentibus, Deiparæ Virginis Christum in vlnis gestantis imaginem parieti, vel certe topho satis ruditer expressam admirabundis oculis deprehendit, quam singuli subinde locum adeuntes pie venerati sunt.

Ædicula sub Ecclesia D. Vrbani cum imagine Deiparæ.

Eadem perscrutantibus innotescente portenta visa.

Magnam ex ea fragrantiã exhalasse.

Et Virginis imaginem mirum emisisse splendorem.

11 At quod ad præmemoratam nunc Ecclesiam pertinet, certe templum olim ab ipsismet gentilibus Baccho dicatum fuisse, & in S. Vrbani postea honorem, insanis abolitis superstitionibus, cessisse, ipsemet loci aspectus, & coniecturæ, quæ adsunt, vltro intuentes edocent, totum enim ædificium ex opere lateritio iuxta antiquam Romanorum formam tam artificiose compactum est, totaque ædificij structura tam affabre elaborata cernitur, ipsaque insuper concameratio eum in modum subsistit, effictisque auium figuris, aliarumque rerum formis ex perfectissimo gypso expressis adeo splendide instruitur

Templum olim Bacchi, nunc S. Vrbani.

tur, quemadmodum ex vestigijs apparet, vt ipsis Christianorum templis longe antiquiorem, & vetustis quibusuis Romanorum ædificijs simillimam esse a nemine in dubium reuocari possit. Quod & ipsamet Ecclesiæ porticus indicare videtur: hæc enim prægrandibus quatuor columnis pario è lapide mira arte cælatis, & adinstar columnarum Templi Solis, Pacis, aliorumque inanium Deorum, quos insana olim gentilitas colebat, elaboratis suffulcitur. Quæ quidem singula ornamentorum genera, exquisitam Romanorum operam, architecturam insuper non tritam, vulgaremque, diuitias, ac magnificentiam, haud tenues vero Christianorum expensas, auream que illam satis rudem mediocritatem; qua illis præsertim seculis in eiuscemodi ædificijs excitandis vtebantur, satis aperte testantur. Et quidem quod Baccho olim, vt supra asseruimus, templum hoc a gentilibus dicatum fuerit, vel ex eo facile ad id asserendum adducimur, quod in eadem Ecclesia haud obscura gentilitiæ superstitionis vestigia adinueniri contigit: quoddam enim marmor haud paruum sphæricæ formæ, columellæ instar, repertum est, in quo Græci idiomatis notæ in hunc plane modum exculptæ sunt:

Porticus Templi eiusdem.

Titulus Templi Bacchi repertus in Ecclesia S. Vrbani.

ΕϹΤΙΑ ΙΔΙΟΝΥϹΟΥ
ΑΠΡΩΝΙΑΝΟϹ ΙΕΡΟΦΑΝΤΗϹ.

Quæ quidem verba, si nostræ latinitati reddantur, isthæc auribus insonant:

DOMVS, LAR, SEV FOCVS DIONYSI
SEV BACCHI. APRONIANVS
SACRORVM ANTISTES,
SEV SACERDOS.

12 Porro marmor istud lustralis nūc aquæ fonti basis adinstar in eadem Ecclesia inseruit. Ad quod item valide cōprobandum, lapis alter accedit, qui intra eamdem Ecclesiam cernitur, in cuius nimirum fronte duo vtrinque infantes vnà cum vuarum racemis insculpti conspiciuntur; qui lapis pro parua fortasse ara supra sphæricum aliud marmor, vt diximus, olim impositus extitit. Variæ item adhuc intra templum figuræ coloribus adumbratæ extant, quæ vuarum racemos, vtpote Bacchi ipsius insignia, præferunt. Quod item in D. Constantiæ templo iuxta D. Agnetis Ecclesiam extra muros Nomentana via (quod Bacchi olim templum extitit) in porphyretico lapide eidem Baccho dicato cernitur: qui certe lapis pueris, atque auibus, insertis vtrinque vuarum racemis, exornatur. Merito igitur iure hinc argui potest, quod Ædes illa Baccho olim dicata fuerit, cum vuas falso illi numini amicas in ipsius aræ marmore cælatas, vt inscriptio basis præsefert, conspiciamus; tum præsertim quod Titus Liuius nostræ huic assertioni haud obscuris verbis adstipulari videatur, cum Bacchanales quondam ludos Via Appia fieri consueuisse asserat: cuius item rei hac nostra ætate vestigium aliquod superesse dicendum est: mense enim Maio Romanam plebem ad isthæc loca festiuum in morem confluere, nonnulla adhuc vigente gentilitiæ superstitionis vmbra, videmus. Quod sane templum, ad profanos abolendos deinde gentilium ritus, a Christianis S. Vrbano dicatum est: vt enim a viro fide digno accepimus, in M.S. Vat. bibliothecæ Statio ad S. Vrbanum Via Appia recensetur.

Plura Bacchi insignia in eadem Ecclesia videre est.

Templū Bacchi Via Nomentana.

Vuæ Baccho amicæ.

Tit. Liu. 2. dec.

Bacchanalia olim ad Templum Baechi.

Eorum vmbra nunc eodem loco ad Ecclesiam S. Vrbani.

13 Haud casu igitur, sed Deo plane disponente, D. Vrbani Ecclesia, Vrbano VIII. Pont. Max. Ecclesiam regente Vrbi innotuit: nam cum Sebastianus Belliardus vir pius, & sacræ antiquitati apprime deditus locum incultum quidem, at sacris picturis conspicuum, recolendumque contemplatus aliquando fuisset, re cum alijs studiosis viris mature discussa, D. Vrbani Ecclesiam olim extitisse deprehendit, quod cum Summo Pontifici renuntiatum esset, Eminentissimo Francisco Card. Barberino S. R. E. Vicecancell. in primis adnitente, instaurandam Ecclesiam, & debitum illi religionis cultum restituendum edixit: quamobrem haud vlla interposita mora antiqui nouis fulcimentis parietes resarciti sunt, redditæ protinus suo nitori imagines, locus ruderibus, ac sordibus, quibus scatebat, expurgatus est, solemnique ritu a Reuerendiss. Io. Baptista Scannarolo Sidoniorum Archiepiscopo benedictione impertita, erecto altari, festiuo recurrente die 25. Maij an. redempti Orbis 1635. incruenti Sacrificij ob-

Ecclesia S. Vrbani.

Expurgatur & restauratur ab Vrb. VIII.

Adeuntibus illam indulgẽtię ab eodem Pontifice cõcessæ.

latione peracta, impertitis quoque ab Vrbano VIII. sacris indulgentiarum thesauris, sacris de more ritibus coli cœpit: quò item deuotionis gratia Romanus certatim populus ad tribuendum promeritum B. Pontifici, ac Mart. Vrbano honorem quotannis confluit. Et hæc sunt, quæ de S. Vrbani corpore, ac de perantiqua eius Ecclesia in nostris hisce Subterraneæ Romæ paginis vel obiter meminisse voluimus.

Ecclesia S. Edistij. Bibl.in Hadr. Pap.

14 Ardeatina item Via, de qua agimus, S. Edistij Ecclesiam sextodecimo ab Vrbe milliario extitisse Bibliothecarius in Hadriani Papæ gestis testatur, hæc dicens: *Magnæ constructionis fabricis decorauit, & domum cultam B. Petro statuit S. Edistij nuncupatam.* In Epistola quoque nona Innocentij Papæ Tertij de quadam fouea S. Nicandri mentio agitur, cuius Ecclesia eadem fortasse Via olim extabat.

Fouea S. Nicandri.

S.Petrus Christo sibi occurrenti dicit: Domine quo vadis?

15 Demum, vt huic illustrium descriptioni Viarum supremam tandem manum, ac meritam præconiorum coronidem imponamus, præclarissimo quidem titulo Appia præ cæteris celebranda est; in qua Christus Dominus apparens Petro, qui iam è Mamertini carceris custodia prosilierat, primum se illi videndum obtulit; cui etiam illis se verbis interroganti: *Domine quo vadis?* respondisse fertur: *Venio Romam iterum crucifigi;* quibus dictis statim se ab ipsius conspectu proripuit; relictis interim eo in lapide, in quo sacratissimi steterant pedes, impressis eorundem vestigijs: qui olim lapis apud Ecclesiam B. Mariæ in Palmis religiose asseruabatur; verum cum eadem subinde Ecclesia præ nimia vetustate ruinis subiaceret, illud sub sphærica quidem forma sacellum a Reginaldo Cardinali Polo, haud procul ab eadem Ecclesia, exædificatum est: & ne tantæ rei, ac recolendæ insuper antiquitatis vllo vnquam tempore memoria intercideret, præmemoratum Sacellum eodem, qui ad hanc nostram vsque diem viget, titulo appellari voluit, nimirum: *Domine quo vadis?* Lapis vero ille dignissimus, & omni pretioso lapide præferendus, qui tanquam Lydius alter lapis sacra pedum Christi explorando vestigia stigmatibus rutilat, insculptaq; eorundem signa præsefert, in D.Sebastiani Martyris Ecclesiam translatus, ibidem, quo par est, religionis cultu, in perenne religionis Christianæ monimentum, asseruatur. Beatissimus interim Apostolus, Christi adspectu pariter ac voce admonitus, suam intime culpam agnoscens, ac dedecori, nec non timori pariter obnoxiam ex animo detestatus fugam, illico in Vrbem regressus, paulo post pro Christi nomine vltro, libenterque crucis patibulum in Ianiculo colle ascendit, Hegesippo teste, & S. Ambros. de Basilic. non traden. Rupert. Abb. Luitprando, & alijs.

Lapis vestigijs pedum Christi insignis.

Hegesig. lib. 3. de excid. c. 2. S. Ambr. de Basil. non trad. Rupert. Abb. l. 8. c. 1. de proc. S. Spir. Luitpr. de reb. per Europ. gestis l. 4. c. 3.

16 Porro viam hanc tot sacris insignitam, decoratamque monumentis frequenter Christiani vel tunc temporis, cum acriores persecutionum procellæ vrgerent, deuotionis feruore succensi, terere consueuerant. Qua de causa complures ibi pauperes stipem vltro a prætereuntibus Christi fidelibus efflagitantes perpetuo consistebant; vt satis superque B. Cæciliæ Acta contestantur, in quibus legitur, Valerianum sacri suscipiendi baptismatis desiderio incensum, ab eadem pijssima Virgine edoctum fuisse, quonam potissimum loco extra Vrbem S. Pontifex Vrbanus delitesceret, cuius deinde manu salutaribus ille aquis expiaretur. His igitur eundem verbis ad quærendum incitauit: *Vade in tertium milliarium ab Vrbe, Via quæ Appia nuncupatur, illic inuenies pauperes a transeuntibus alimoniæ petentes auxilium; de his enim mihi semper cura fuit, & optime huius mei secreti sunt conscij, hos tu dum videris, dabis eis benedictionem, dicens: Cæcilia me misit ad vos, vt ostendatis mihi sanctum senem Vrbanum, quoniam ad ipsum habeo eius secreta mandata, quæ perferam.* Interim vero notatu digna sunt verba illa, quæ obiter hic recitantur, scilicet: *De his enim* (pauperibus nimirum) *mihi semper cura fuit.* Quam quidem eximiam, & haud satis vnquam pro merito laudandam beatæ huius virginis pietatem, & incomparabilem prosus erga Christi pauperes munificentiam cæteri quoque Christianorum, quorum tunc ingens suppetebat numerus, eiusdẽ exemplo permoti, vt nobis credere par est, toto animi studio æmulati sunt: quapropter frequen-

Pauperes Via Appia stipem petunt.

Act. S. Cæcil.

tis-

tissimos eodem iugiter loco confluentium pauperum greges constitisse, res ipsa suadet.

17 Viæ insuper Appiæ nobilissimum præ cæteris elogium ex eo mirifice cumulatur, quod sanctissimus Apostolus Paulus pro Christo vinctus & Martyr iam tum designatus, meritoque euehendus triumpho hac potissimum Via Vrbem Romam ingressus est, stipatus vndique circumfusis obuiantium Christianorum agminibus, qui ad illum vltro excipiendum, insignem quempiam veluti hominem, vel dilapsum potius dixerim è Cælo Angelum, & iam ad tres Tabernas aduenientem, & ad vsque Appij forum gregatim processerant, vt S. Lucas prolixiori sermone enarrat Act. c.28. quorum alter locus vnius & viginti, alter vero quadraginta trium passuum millibus ab Vrbe Roma distabat. Hæc interim de Appia via, quæ tot antiquitatis venerandæ thesauris referta est, pio, ac studioso lectori prælibasse sufficiat, & in præclaræ huius Viæ semitis tamdiu demoratos esse, nobismet ipsis merito gratulari possumus, quo vsque Paulum e tertio iam cœlo redeuntem, Vrbemque triumphali more ingredientem, ac tot ibidem coronis ac post ingressum triumphis cumulandum, quot passibus, quot verbis, quot laboribus diuitem contemplati sumus. Age iam ad vlteriora progrediamur.

Paulus Apostolus Via Appia Vrbem intrat.

Act. Apost. c. 28.

CAP. XXII.

De Cœmeterijs Via Appia, atque Ardeatina à Bosio adinuentis.

Cœmeteriū Callisti plura varijs notata nominibus Cœmeteria complectitur.

1 VLTA quidem Vrbis Cœmeteria, quæ venerandam Christiani nominis antiquitatem redolent, multiplicibus prænotata nominibus in vijs, quæ hactenus memoratæ sunt, Appia videlicet, atque Ardeatina, adnumerantur. Hæc tamen, vt iam supra diximus, simul pariter iuncta vnum integrum Cœmeterium conflant, quod singula subinde complectitur, & Callisti potissimum titulo omnium voce nuncupatur. Celeberrimum igitur Cœmeterium hoc, vt ex Martyrum Actis palam fit, in plura subdiuisum membra, diligenter perquirere, studiosus latentium Romanæ Vrbis & Ecclesiæ thesaurorum perscrutator Bosius exoptabat, cum anno redempti orbis quingentesimo nonagesimo tertio supra millesimum, Capena egressus è porta festinus ad supra descriptam S. Mariæ in Palmis Ecclesiam peruenit, vbi interim ab eadem Ecclesia, ac Via item Appia sinistrorsum declinando iter aggreditur, eam scilicet terens viam, quæ primum a dextris eunti occurrit, & Ardeatina creditur, ad illam, qua a B. Martyris Sebastiani templo ad Apostoli Pauli Basilicam itur. Huc vbi deuentum est, paululum ille ad dexteram partem incœptum prosequens iter, singula circumquaque regionis loca collustrat, si quem forte depressum, latentemque ibi terræ hiatum adinueniat, vnde ad subterraneos Cœmeteriorum sinus percurrenti aditus pateret: sed en tibi, haud vana spe delusus, Deo votis aspirante, quosdam repente arcus prospicit, cæmentariorum manu compactos in prædio, quod Hospitalis S. Ioannis Basilicæ Lateranensis ditioni subest, & haud longe ab ipsamet beati Sebastiani Martyris Ecclesia distat, qui certe arcus perscrutantibus indicio erant, arenarias ibidem Cryptas extare. Festinus igitur illuc se infudit; pedibus quippe desiderium vehemens, quo ille æstuabat, protinus ad excurrendum addidit alas. Verum vbi ignotarum cryptarum sinum penetrauit, monumenta fere innumera in topho, Cœmeteriorum more excauata, contemplari cœpit, & recta vlterius indefesso pede, nulloque absterritus incommodo progrediens, susceptæ terminum semitæ, quam tunc terebat, attingens, alias duas hinc inde semitas offendit; verum interim ea, quæ ad dexteram tendebat, dimissa; breui enim itineris spatio concludebatur, & iam accedentibus omnino imperuia, ruinis perfusa, ac cæmentis ad summum vsque obsita erat,

Illud Bosius perscrutatur.

Ecclesia S. Mariæ in Palmis.

Reperta à Bosio Cœmeterium Callisti perscrutante.

Primum crypta Arenaria.

Monumenta.

Quapropter, consilio secum maturius inito, ad læuam pergere decreuit, vbi mox in ipsiusmet pauimenti planitie foramen quoddam oculis assecutus est, per quod haud nisi demisso corpore, humique anguium more repens ingredi, ac penetrare valuit; qua ille ratione dum anxius incedere conatur, repere sibi potius, quam ambulando progredi, ac loco tam venerabili, etsi nescius, condignum obsequij cultum exhibere quodammodo, religionem loci præueniens, videbatur; nec absque graui quidem laboris molestia aliquantisper processerat, cum cryptas quasdam ad dexteram altiores, alicubi in topho, alicubi vero molliori excisas humo inuenit; in quarum lateribus loculi omni ex parte circum extabant, defunctorum corporibus excipiendis aptati, & iuxta eorundem corporum mensurā probe dispositi, paucis admodum ex eorumdem numero exceptis, qui vtpote cæteris insigniores, supra quosdam parietinos arcus compacti suas propemodum apsides singuli sortiebantur. Illic quoque effossa quædam humi sepulchra cōspicere dabatur, & eam forte ob causam, vt nobis coniectari licet, quod aptandis parietes loculis haudquaquam satis essent. Hæc autem sepulchra lateritijs, vel certe marmoreis tabulis obserata deforis apparebant; quamuis iam pleraque eorum pia, vel curiosa potius, ne dixerim inofficiosa adeūtium manu omni sublato repagulo intuentium oculis perscrutanda exhiberentur. Ex innumeris interim ex ordine dispositis ibidem sepulchris, nonnulla quidem sub forma breui admodum, ac perangusta videbantur, in quibus infantes, vel certe pueri, aut puellæ iacebant: quædam vero ex his adhuc ampliora extabant, in quibus corpora, quæ altiori prædita essent statura, continebantur. Inter ossa quoque idem fere discrimen adnotari poterat; quædam enim ex his maiora, minora alia, nonnulla autem haud consuetæ magnitudinis conspiciebantur: hæc interim alicubi intra tumulum, vt mos est, neutiquam collecta, sed passim diffusa, alibi dimidiata, integra alibi sub ipsis explorantium oculis reperta sunt. Horum item aliqua adeo solide, fortiterque lapidis instar compacta, vt vi quoque ac ferro adhibito disrumpi nullatenus valerent; alia subinde tam leui glutino constabant, vt vel tactu ipso dumtaxat minutissimas protinus in partes, ne dicam in puluerem, soluerentur.

Aliæ cryptæ.

Loculi defunctorum.

Sepulchra lateritia, & marmorea.

Sepulchra puerorum.

2 Dum lynceis autem oculis singula cupidissimus inuestigator explorat, ipsamet prima die, qua sibi patefacto illuc aditu penetrare contigit, tria, vel quatuor, abditos inter recessus, cubicula dealbata offendit, picturas tamen nullas prorsus ibidem adinuenire datum est; inscriptiones illic integras haud vllas assequi potuit, fragmenta tantum quamplurima exhibita sunt, quæ tum Christianorum vsui, tum vero Ethnicorum quondam extitere: ab immanibus enim, ac peruetustis superstitiosæ Vrbis constructionibus, atque sepulchris, ad suos obtegendos tumulos, Christiani lapides non raro auferre consueuerant: è quibus certe lapidibus quendam integrum in eiusdem Cœmeterij cubiculo reperere, cuius profana, quæ inerat iam ferro exculpta, inscriptio, ab eisdem Christianis studiose admodum calce desuper obducta fuerat, ita vt nulla quidem ratione perlegi posset; verum re probe comperta, cum sepulchralis iste lapis diligenter a Bosio expolitus fuisset, has vltro notas legendas exhibuit:

Lapides gentilium sepulchrales in vsum suum Christiani conuertunt.

❧ D ❧ M ❧
M. LVCCEIVS ABASCANTVS ET AMME
AEVTYCHIS FECERVNT VIVI SIBI
ET LVCCEIO AMMAEO ABASCAN
ET LVCCEIO SECVNDO FILIS
LIBERTIS, LIBERTABVSQVE POS
TERISQVE EORVM
H. M. E. H. N. S. ❧

Quæ quidem postrema inscripti lapidis elementa, punctis ab inuicem interpolata, hunc in modum ex Valerio Probo interpretanda videntur, videlicet:

HOC MONVMENTVM EXTEROS HÆREDES
NON SEQVITVR.

3 Sed ad Bosium redeamus, qui inceptum interim maxima animi oblectatione iter prosequens, nullo aut incommodo, aut labore ab inuestigando perterritus, subterraneum loci ambitum excurrebat; cum en tibi, cryptas, quæ primarium præ cæteris locum obtinebant, & satis quidem amplas, in sphæricæ

Cryptæ à Bosio repertæ.

cæ modum formæ constructas inuenit: ex quibus subinde multiplices, ac si deductæ è centro ad superficiem linearum instar semitæ procedebant, quæ cum ad vlteriora vllo absque termino protenderetur, plane labyrinthi cuiusdam formam præseferebant. Tunc demum tædio aliquantisper affectus, in lucem, & ad domum satis iam defatigatus remeare decreuit, easdem posthac iterum instauratis viribus perlustraturus, quod & egregie vir strenuus præstitit. Cœmeterium enim hoc (cuius enarrationi insistimus) cum sæpesæpius deinde introgressus fuisset, illud iterum atque iterum terere, circuire, perlustrare non destitit, & oculis ac manu singula palpans, minima quæque, & maxima eodem in loco seposita curiosius perquisiuit. Verum ex longo interim circuitu ac loci prospectu satis ille velut experimenti magisterio edoctus est, Cœmeterium illud, vt reliquis omnibus magnitudine, ita pariter pulchritudine ac splendore longe præcellere. Adeo quippe amplum ac vastum est, vt, quamuis in eodem perscrutando totos fere integros dies, noctesque sæpesæpius insumeret, ad vltimos tamen eius fines vir alioqui laboris patientissimus, rerumque antiquarum auiditate illectus, excurrendo pertingere neutiquam potuerit. Nam nouæ perquirenti semitæ adhuc imperuiæ ad inuestigandum indies suppetebant; ex quibus sane haud futili argumento coniectari fas erat, vastissimum illud Cœmeterium, non cum Cœmeterio dumtaxat, quod sub ipsa D. Sebastiani Ecclesia situm est, cohærere, verum vlterioribus dilatatum terminis protendi, sacras nimirum versus ædes beati Pauli Apostoli, sanctissimæ Annunciatæ, & S. Anastasij, qui locus vulgo *ad Aquas Saluias*, seu *Trium Fontium* nuncupatur, quin & ad ipsiusmet Vrbis mœnia pertingere facili negotio quisque sapiens explorator suadere sibi poterat. In proximis enim agris, ac singulis fere vineis Viam Appiam adiacentibus, complures ad idem Cœmeterium aditus patere contemplatus est. Hac enim vsus perscrutandi ratione vastissimos illos antrorum subterraneorum sinus, quantum illi excurrendo perlustrare datum est, ipse rerum testis oculatissimus descripsit, ac delineando paginis consignauit.

Cœmeteriũ Callisti amplitudine, & pulchritudine cæteris præstat.

4 Vt autem loci ipsius descriptioni insistamus, duplices illic cryptarum ordines existunt, superior videlicet atque inferior; bina item ibi Cœmeteria adnumerantur: ad illud autem, quod in inferiori parte situm est, per gradus quosdam in ipso topho excisos descenditur, nec vero longe à superioris Cœmeterij aditu descensus hic distat; qui satis quidem amplus, ac patens est, lateritio obfirmatus muro, consuetaque hinc inde in parietibus excauata defunctorum sepulchra conspicientibus exhibet. Muri itidem illic in compluribus inferioris Cœmeterij partibus prægrandes, ac validissimi extant, lateribus, & calce ad loca, quibus subiacent, suffulcienda extructi, dum antiquum subinde Cœmeterium summorum olim Pontificum opera instauraretur; etsi ijs præsertim in locis, in quibus huiuscemodi fulcimenta desunt, quam maxima eiusdem tophi rudera conspiciantur, quæ ruinarum desuper interlapsu monumenta haud pauca penitus operiendo deuastarunt, ac semitas ingenti proculdubio piorum illuc adeuntium detrimento inaccessibiles omnino posthac reddidere.

Descriptio Cœmeterij à Bosio Via Appia reperti.

5 Sub sacris itidem vtrisque Cœmeterijs alia extant loca, ad quæ pariter per breues quosdam atque exiguos gradus descenditur, & satis quidem perangusto hæc ambitu circumscribuntur; tres insuper, aut quatuor ad summum viarum semitas continent; ex quo a nobis probe conijcitur, peculiaribus eadem familijs sepulchri olim vsum præstitisse. Hic præterea nonnullæ perscrutando semitæ repertæ sunt, in quibus vtroque e latere fossorum manu sepulchra excidi cœptũ olim, etsi deinde quibusdam in topho duntaxat delineatis, opus haud perfici contigerit: si quæ tamen ibi monumenta adsunt, ad summum de more excauata, nondum humandis corporibus vsui fuisse conspiciendo nosse quis poterat. Ex quo antiqua illa, ac primæua Christianorum tempora sapienter recolentibus haud temere conijcere licuit, semitas hasce successiuo opere, ac labore a Christianis singulos in dies, cum necessitas instaret

Loca in imis Cœmeteriorum.

staret

ſtaret, parari, inferendiſque defunctis aptari conſueuiſſe, vt noua videlicet ſepulchra, quæ vnicuiuſque cadaueri congruerent, prout ipſamet dictaret neceſſitas, apte conſtruerent.

6 Porro in quampluribus abditis huius Cœmeterij receſſibus limpidiſſimæ iugiter aquæ emanant, & in quodam præcipue loco, ad quem exciſi quidam in topho gradus deducunt, vberes defluunt melliflui ſaporis aquarum riuuli, quæ, vt ipſo experimento comprobatum eſt, ſalubri, vt alibi diximus, impertita è Cælo virtute, ad priſtinam ægris corporibus ſoſpitatem refundendam mirifice iuuant. Semitæ vero, ſeu viæ Cœmeterij eiuſdem adeo quidem latæ, & altius alicubi porrectæ ſunt, vt erecto quis corpore commode per eaſdem incedere queat: in ſuperiori autem Cœmeterio altiores longe extant, ita vt in ſingulis fere parietibus octo vtrinque ex ordine ſepulchra, vno ſuperpoſito alteri, diſpoſita exhibeantur: alicubi vero viæ eum in modum depreſſæ occurrunt, vt accedentes non pronos dumtaxat, verum toto procliues corpore humi repere, ne dicam rependo procedere opus ſit: quapropter iure quidem merito loca hæc quis penitus inuia diceret, niſi adhibita effodientium manu ac opera aditus ad incedendum patefiat.

Aquæ ſalutiferæ in Cœmeterijs ſcaturiunt.

7 Porro monumenta ibidem, vt moris eſt, in topho ad humani corporis menſuram exciſa cernuntur, quorum in nonnullis duo, vel tria etiam corpora continentur, quemadmodum a binis, ac ternis, quæ adhuc ibidem extant, caluarijs dignoſcitur, inter quæ, vt mirum quid deſcribamus, tantæ quidem magnitudinis capita, brachia, & crura viſa ſunt, vt maximæ cuiuſque, ac proceræ ſtaturæ hominis ex his, qui noſtra ætate inter viuos degunt, menſuram longe excederent. Arcuata illic quoque monumenta è marmoribus affabre compacta, & ſacelli adinſtar, ſeu altaris expolita videre eſt, quæ ad ſacra peragenda myſteria, ſupra ipſamet BB. Martyrum corpora, quæ ibidem aſſeruabantur, extructa olim fuiſſe, antiquiſſima, ac laudabilis Eccleſiæ conſuetudo, quæ illis potiſſimum temporibus viguit, facile intuentibus ſuadere videtur. Atquibuſdam in monumentis ad manifeſtum perpeſſi pro fide martyrij teſtimonium coagulatus ſanguis, terreo quidem colore perfuſus, ab explorantibus deprehenſus eſt, qui deinde aquæ immixtus, viuacem ac priſtinum, acſi tunc primum ſcaturientibus è venis proſilijſſet, rubeſcendo colorem præferebat. Qui quidem ſacratiſſimus cruor ſupra ipſamet non raro corpora, fictilibus aut certe vitreis receptus vaſis, eiſdemque iuxta ſepulchra intus quandoque, foris autem vtplurimum calce obfirmatis incluſus, a perſcrutantibus adinuentus fuit. Illud ſane admiratione digniſſimum extitit, quod in peculiari quodam ſepulchro ſacrum Martyris caput media diſſectum parte, ipſaquemet infixa adhuc cranio ſecuri viſum eſt. Pleraque vero Martyrum Chriſti capita, flagellorum plumbo inſtructorum, quibus olim dira carnificum manu contuſa fuerant (hæc enim plumbatæ dicebantur) expreſſa adhuc veſtigia exhibebant.

Oſſa mortuorum in Cœmeterijs miræ proceritatis reperta.

Sacella, & altaria in Cœmeterijs.

Sanguis in ſepulchris.

Vaſcula cum ſanguine.

Sacrum Martyris caput cum ſecuri illi infixa repertum.

Capita martyrum plumbatis contuſa.

8 Vt reliqua interim, quæ ad Cœmeteria a Boſio perluſtrata pertinent; proſequamur; quædam ibi corpora leuiſſimis obuoluta linteis cernebantur: inter cætera autem in quodam inferioris Cœmeterij tumulo cadauer ex toto integrum, huiuſcemodi, vt ſupra dictum eſt, ac fere recenti circumtectum linteo apparuit, quod tamen linteum dum manus vltro explorat, leui quidem contactu mox in puluerem abiens, inter manus ab oculis euanuit. Inſuper nonnulla ibi ex auro fragmenta videre erat, quæ an huiuſcemodi, vel certe veſtium quid reliquum eſſent, definiri nullatenus poterat. Nam talibus interdum indumentis, ex auro contextis, defunctorum corpora contegi, atque humari conſueuiſſe, prolatis in medium Cæciliæ virginis, SS. Marini, & Vari ac repetitis compluribus è ſacra antiquitate exemplis, iam ſatis ſuperque oſtendimus.

Corpora linteis obuoluta

Lintei auro contexti.

9 Sepulchra item ibi quamplurima, integumentis, quibus operiebantur, ablatis, nuda nunc & aperta conſpiciuntur; è quibus non corpora dumtaxat, quæ intus olim recludebantur, extracta, ſed & ipſummet puluerem deuotionis gratia inde diligenter abraſum fuiſſe ap-

Corpora cū ipſomet loci puluere è Cœmeterijs tranſlata.

apparet, & hæc quidem Martyrum beatorum, vt nobis credere par eſt, corpora, vel in Vrbem a Summis Pontificibus, vel alio eorumdem auctoritate translata fuere. Nonnulla quoq; ex conſiſtentibus ibi cadaueribus adhuc intacta, vt videre eſt, perſeuerant, quamuis hæc numero ſint admodum pauca, & vt plurimum (ignota prorſus rei cauſa) titulis ac nominibus omnino carent. In quibuſdam tamen ex his tumulis palmæ artificum manu inſculptæ ſunt, ignei inſuper globi, flammæ, pectines, vt hic videre eſt:

Varia Chriſtianorum ſigna in Cœmeterijs.

Cruces itidem viſuntur, atque ipſummet ſacroſanctum Chriſti Domini nomen multiplicibus quidem characteribus, ac figuris exprimitur, hunc in modum:

Columbæ inſuper oliuarum ramos ore præferentes repræſentantur, & id genus alia ſuſcepti pro Chriſto martyrij indicia, vel pia admodum ac recolenda orthodoxæ fidei, ac religionis Chriſtianæ hieroglyphica ſtudioſo opere delineata intuentium oculis hic adumbrantur.

Animalium item imagines ex ære, vel ebore confectas: vitreos quoque orbiculos, & quoſdam inſuper affabre deauratos, contemplari fas eſt, in quibus ſacræ pictæ imagines exhibebantur: quorum permulta item veſtigia in calce adhuc impreſſa remanſiſſe, curioſis oculis rem exploranti conſtat. Innotuere inſuper inter perſcrutandum Cœmeteriales tumulos, antiqua ipſorum Imperatorum numiſmata, quæ in exteriori interdum ſepulchrorum eorumdem ambitu, interiecto calcis glutino, affigi conſueuerant. Circuli quoque, necnon eburnei annuli, conchylia itidem haud numero pauca multiplicis quidem generis ſepulchrorum ornamento antiquos apud Chriſtianos adhibita fuere. Signa itidem & multiplicium rerũ ſymbola eiſdem ſepulchris apponebantur: in quibuſdam vero ex his ad plenam quandoque, diſtinctamque eorumdem notitiam aſſequendam numeri quoque inſerebantur, ſub hac videlicet forma digeſti I. X. XX. &c.

Orbiculi vitrei.

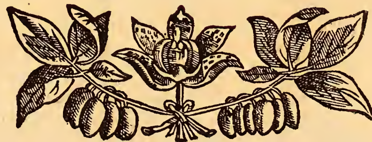
Numiſmata Imperatorũ in ſepulchris.

Circuli, annulique eburnei in ſepulchris.

Numeri in ſepulchris.

10 Nec vero deerant inter tot præclara beatorum Martyrum illic quieſcentium inſignia, vel dixerim potius trophæa, ad nobile, ac perenne martyrij monumentum quamplura vaſcula vitrea, vel figlina cruorem pretioſiſſimum, vt iam diximus, continentia; quæ quidem calce ſepulchris eiſdem valide conglutinata, ac infixa propemodum fuerant. Horum quidem vaſculorum formam typis exculptam in Subterraneæ Romæ deſcriptione, quam Italico hactenus idiomate Seueranus edidit, ſtudioſis vltro lectoribus contemplandam obtulit: eorum nimirum, quæ vel poſtquam ipſe Boſius vita functus eſt, Illuſtriſſimi, ac pijſſimi viri Iacobi Abbatis Creſcentij opera ac ſtudio, cuius memoria in benedictione eſt, ipſius Gregorij XV. felic. record. iuſſu inde ad piorum hominum ſolatium extracta in lucem prodiere. Eorumdem ectypa hic nos quoque ſubijcimus.

Vaſcula vitrea, & figlina in ſepulchris.

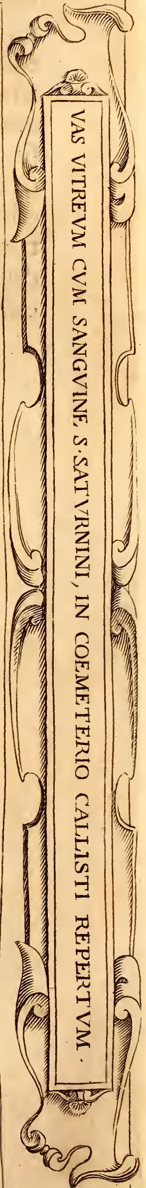

Inter

Inter vaſcula vitrea Martyrum ſanguine illuſtria vnum præcipue, cuius ſimulacrum hic ſubijcimus, recenſendum nobis eſt, quod in marmoreo ſepulchri ipſius operculo calce obſito adinueniri contigit, vbi palma huiuſcemodi addito inſcriptionis titulo: *Sã Saturnini*, præferebatur, vt hic videre eſt. Quod quidem vas hodie apud Illuſtriſsimam Chriſtianam Marchioniſſam de Angelellis, veluti perenne pietatis Chriſtianæ, ac feruoris haud æquiparandi monimentum, inter cæteras recolendæ antiquitatis exuuias cuſtoditur.

Alia

VAS VITREVM CVM SANGVINE S·SATVRNINI, IN COEMETERIO CALLISTI REPERTVM.

Alia duo Vasa è SS. Victoris & Nicasij sepulchris eruta fuere, quorum sacra corpora summus Pontifex Gregorius XV. ad se deferri voluit; in quorum altero, quod S. Victoris sanguinem continebat, hæ legebantur notæ: SANG: in altero autem S. Nicasij, in quo & palmæ signum exculptum exhibebatur, characteribus hisce superadditis: SA. Porro Vas istud, quod Nicasij Mart. inuicti sanguine illustratur, nunc apud Illustriss. Portiam Lancellottam de Gabriellijs pretiosissimi instar thesauri, summa veneratione asseruatur, quæ Lucinas, Cyriacas, Lucillas, & cæteras Romanas matronas pietate conspicuas æmulando, sacra obire Cœmeteria, sanctorum Martyrum memorias, ac pignora excolere, eorumdem obsequio studium atque operam impendere, totisque animi viribus eorum cultui deseruire gaudet.

VASCVLA VITREA CVM SANGVINE ET CAPILLIS SS. MARTIRVM IN COEMETERIO CALLISTI REPERTA.

Alia quinque vaſcula vitrea in eodem S. Calliſti Cœmeterio inter explorandum in lucem prolata ſunt, quæ omni quidem titulo carebant, ſed palmis, & ſacro crucis ſigno præmunita erant.

I Primum S. Gerardi ſanguinem terræ immixtum continuiſſe dicitur.

II Alterum vero S Almachij ſanguinem, & cineres.

III Tertium eiuſdem Almachij, vel potius poſterior eiuſdem vaſculi pars, cui palma inſculpta viſitur.

IV Quartum anonymi cuiuſdam ſanguinem cineribus admixtum habuit.

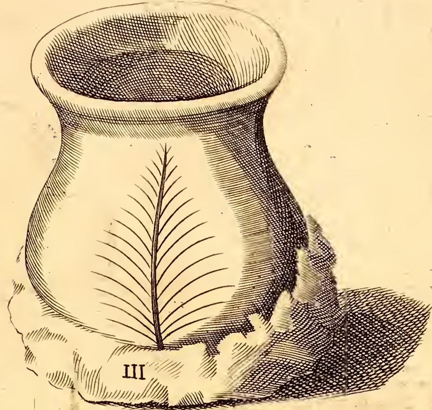
V In poſtremo cuiuſdam item anonymi ſanguis extitiſſe fertur.

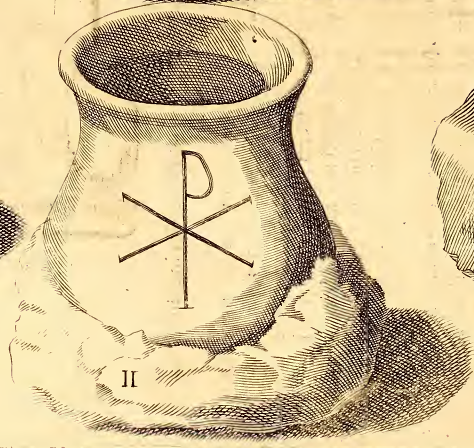

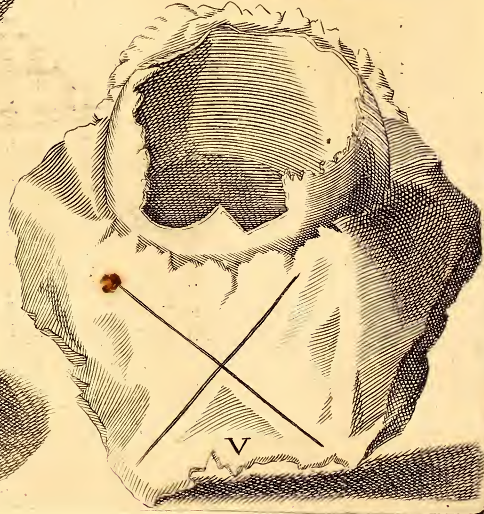
VASCVLA VITREA ET TESTACEA CVM SANGVINE ET CINERIBVS SS. MARTIR. IN COEMETERIO CALLISTI REPERTÆ

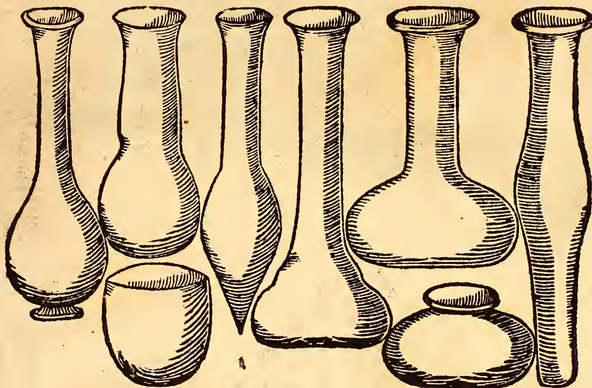

Vascula vitrea, & figlina in Cœmeterijs reperta cui vsui esset.

11 Cæterum, vt singula studioso lectori exponamus, quamplura item figlina pariter, necnon vitrea vascula sepulchris eundem in modum consignata, ac varijs distincta formis adnotare licuit: quæ antiqua ipsorummet Gentilium, vt vulgo dicebantur, *Lacrymatoria* intuentibus præ se ferre videntur, haud tamen primæuos apud Christianos, qui mori lucrum computabant, lacrymis reponendis, sed pio aquæ lustralis vsui, vt mos erat, & ex iam supra recensitis constat, expiandis vtique leuiorū culparum maculis olim inseruiebant apud homines videlicet, quibus animi candor, & vitæ innocentia apprime cordi erat. Ea autem erant huiusmodi.

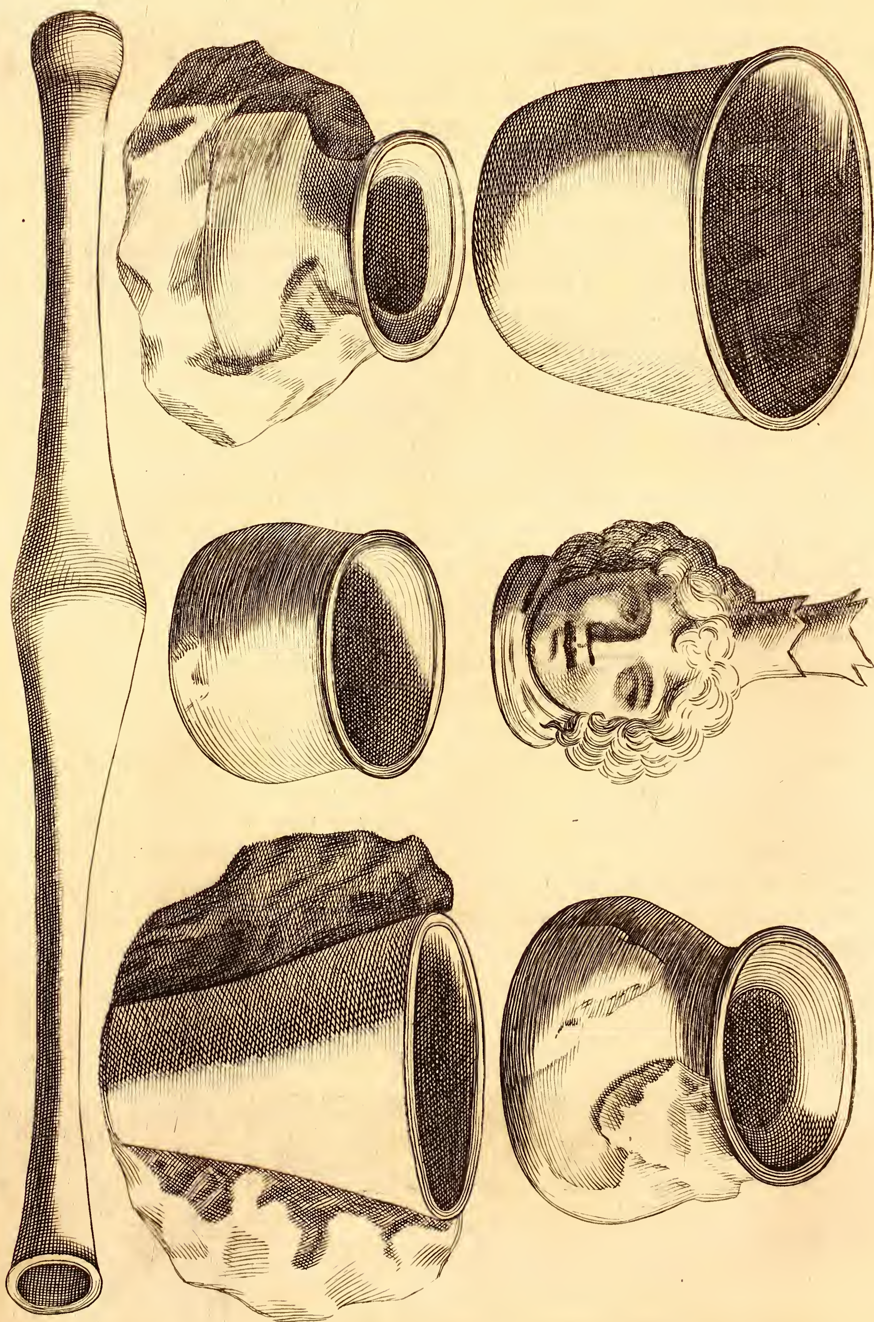
Ægri è vasculis Cœmeteriorum bibentes sanitati diuinitus restituuntur.

Porro quædam istis ex vasculis in Sacramentorum quoque ministerium adhibita fuisse, & in Martyrum, vel piorum Christianorum sepulchris recondita, ex eorum altero conijci datum est, quod ipse Bosius deinde tanquam pretiosissimum quid nobili cuidam Hispano Petro Amoragæ dono dedit. Hoc vero vir ille præcipuo religionis studio intensus, auro eleganter circumdatum, & maxima apud se veneratione perpetuo asseruandum, nobilissimi instar cimelij se iure quidem merito a viro sacræ antiquitati addicto accepisse gloriatur: nec vero ad tantam comprobandam rem signorum portenta defuere: quamplures enim, qui multiplicibus morborum languoribus detinebantur, statim atque ex eodem vasculo aquam inter bibendum hausere, pristinæ confestim incolumitati redditi sunt.

Marchionissa Angelella vascula Martyrum sanguine illustria hic suscipienda præbuit.

12 Alia item quamplura pretioso Martyrum imbuta cruore vascula, multiplici quidem forma ac artis opere cōspicua, in sacris passim Cœmeterijs ad martyrum sepulcra, non multis abhinc annis, sub diuersis quidem temporibus adinueniri contigit, quæ in edito iam Romæ Subterraneæ opere Italico idiomate desiderantur: quorumdam vero præcipuorum icones Christiana Marchionissa Angelella ad augendam eorum gloriam, qui proprio quondam sanguine purpurati Ecclesiam illustrarunt, deuoti animi ergo hic tibi, pie lector, conspiciendas, venerandasque tribus proxime sequentibus Tabulis proponi curauit.

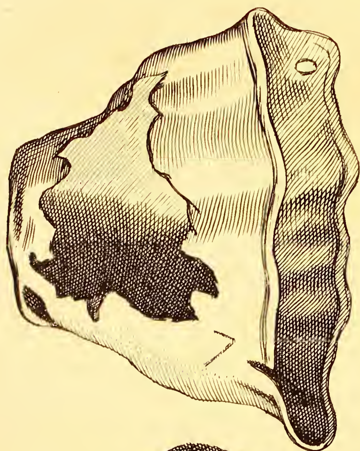

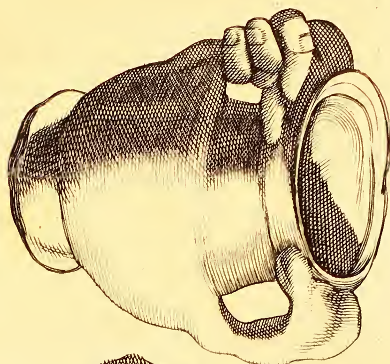
Alia præterea vaſcula, quæ his excerpta tabulis tibi contemplanda à nobis exhibentur, & multiplici quidem forma elaborata conſpiciuntur, tum vitrea, tum figlina ſunt, quæ quidem Chriſtianorum vſui, & religionis, ac pietatis obſequio addicta colligendo beatorum Martyrum cruori, quorum tunc ingens ſuppetebat numerus, inſeruiebant: qui quidem pretioſiſſimus ſanguis ab his in fidei teſtimonium alacri, libentique animo effuſus, auide pariter, & curioſe à fidei eiuſdem ſectatoribus collectus hiſce vaſculis in eorumdem Martyrum tumulos inferebatur, vel certe topho, ac parieti, qui adiacebat, calcis glutino valide infodiebatur. Quid mirum autem, ſi tot paſſim vaſcula colligendo martyrum cruori pia Chriſtianorum manu adhiberentur, ſi tantus Martyrum numerus extitit, & tam immane eorumdem ſanguis redundauit, vt haud vaſcula huic recondendo ſufficerent, ſed putei quoque aptarentur, qui ſacro liquore referti in Vrbe extant, vt præſertim videre eſt in Eccleſia SS. Praxedis, & Pudentianæ Virginum, quæ ſanguinem martyrum collectum intra ampliſſimum in ſua domo puteum infundebant.

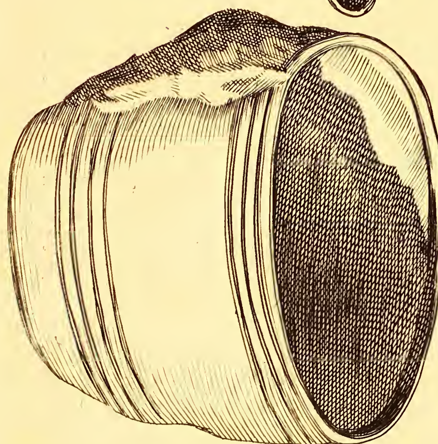
Et ſane quo cultu, & qua ambitione Chriſtiani ſanguinem Martyrum colligerent, Acta BB. eorumdem Martyrum ſatis teſtantur, vt iam diximus lib. 1. c. 26. Certe B. Agricolæ mart. & beatorum Geruaſij, & Protaſij Martt. ſanguinem, S. Ambroſio enarrante, didicimus, longa poſt ſecula, ac ſi recentem, adinuentum *Amb. exor. ad Virg.* ad eorum ſepulchrum fuiſſe: Condant alij (inquit ille) aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis: legant pretioſa monilium ſerta, temporalis ille theſaurus eſt, &c. Collegimus ſanguinem triumphalem. Legebatur igitur omni adhibito ſtudio pretioſus cruor, & intra ſepulchra diligentiſſime Chriſtianorum poſteritati reſeruandus includebatur, vt ipſemet ſanguis pro Chriſto effuſus martyrij teſtimonium extaret, & martyrum conſtantiam orbi palam faceret: Habet enim ſanguis, vt Ambroſius ait, ſuam vocem.

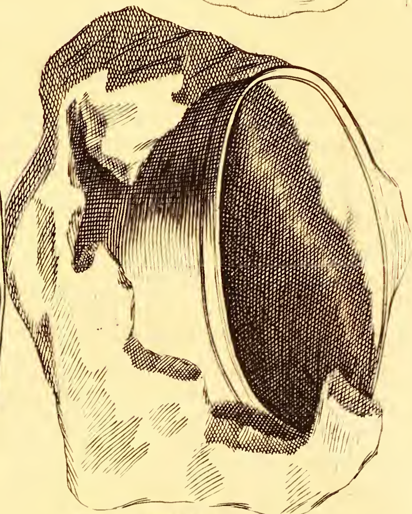

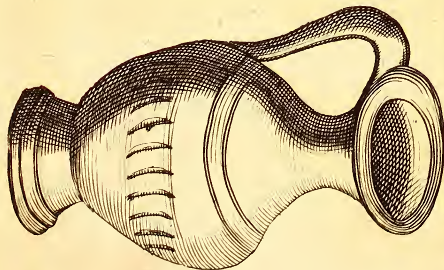
Vaſcula

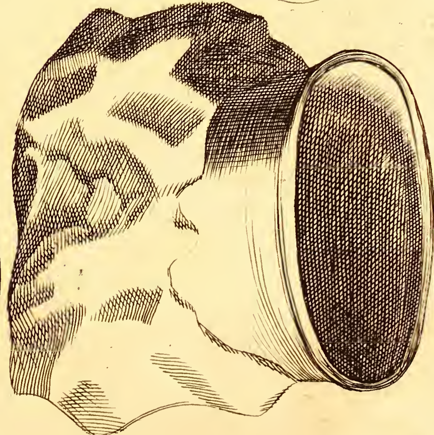

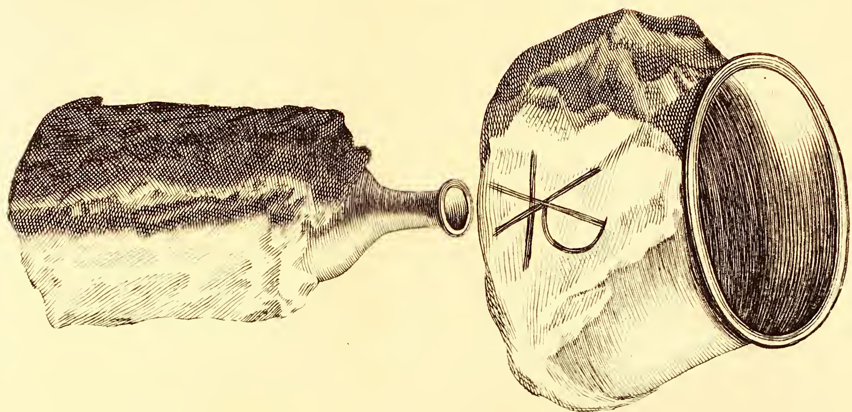
Vaſcula autem iſthæc, haud vnam, eandemque formam præſeferunt; quædam enim vaſis cuiuſdam, nonnulla pateræ, aut cyathi figuram, alia demum vrcei, aut vrceoli typum intuentibus exhibent, vt in deſcriptis modo tabulis aperte cernitur. Quod quidem inde potiſsimum accidiſſe credimus, quod Chriſtiani videlicet, vbi colligendi Martyrum ſanguinis occaſio vel inopinata ſuppeteret, tunc tempori deſeruientes, ne pretioſiſsimus liquor vel inter carnificum manus deperiret, quæcumque illis ad manus vaſa proueniebant, pio huic miniſterio aptabant; quod quidem multiplicium vaſorum numerus ac forma, quæ in ſacris, recolendiſque Cœmeterijs paſsim eruta ſunt, edocent, & ipſæmet temporis anguſtiæ, quæ ad id interdum eoſdem perurgebant, prudentis arbitrio lectoris expendendæ palam ſuadere videntur.

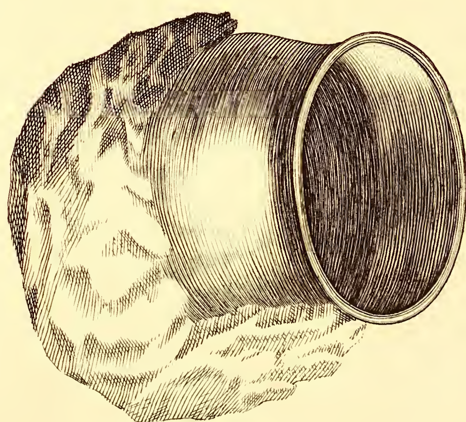
Vaſcula item, quę ſpectanda hic exhibentur, ſacroſancto Chriſti nomine duabus Gręcis litteris exarato, & calci impreſſo interdum pręnotabantur, vt inſculptus martyrij titulus, triumphalem martyrum ſanguinem pręmonſtraret; qui longa poſt ſecula haud illibatus dumtaxat, ſed adeo viuidus ac liqueſcens quandoque in tumulis adinuentus eſt, vt qui millenos & eo amplius annos profuſus quondam fuiſſe comprobatur, recens tamen, & colore prorſus viuido fluidus appareat: quamobrem ſępe ſæpius contigit, vt in ſacris hiſce theſauris minus caute perſcrutandis, eruendiſque è loco, in quo includebantur, dum ferro tophus ad extrahendum, quod intus latebat, aperitur, vitrea iſthæc, aut figlina vaſcula caſu inciſa, liquentem protinus cruorem vberrime emiſerint; cuius rei quamplures oculati teſtes adſunt. Dum autem luto, ac calcis glutino vaſcula iſta figlina, quæ aureo liquore referta ſunt, ſtudioſe inſerta, ac recondita intuemur, illud paucis immutatis Bernardi ore prolatum probe meminimus: In luto quid facit aurum? Intuere interim pie lector, ac venerare pretioſum intra iſthæc lutea ac vitrea vaſcula liquorem, & admirabundis oculis, & pijs pariter oſculis illa ſane verba tecum mente repete: Tanti vitrum, quanti margaritum.

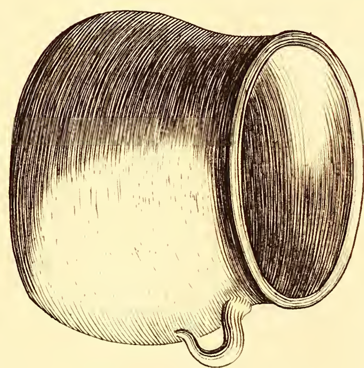
Bern. in apol. ad Gal.

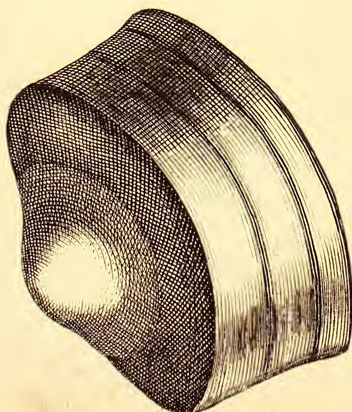

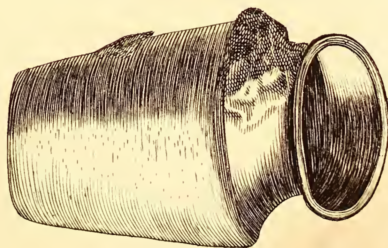
At

At quoniam de vasculis hic sermo hactenus extitit, quibus Martyrum cruor pia Christianorum manu collectus, diligenterque seruatus, ad nostras tandem manus feliciter deuenit, opportuna quidem nunc mentio incurrit alterius vitrei cuiusdam Vasculi, vel potius pateræ grandiorem præseferentis formam, quæ vna cum alabastrina patina miro artis studio elaborata, in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana, intra Constantij Mart. sepulchrum a perscrutantibus reperta, venerandam Christiani nominis antiquitatem, inuictamque Martyrum beatorum sub acerbiora prosecutionum tempora constantiam intuentibus palam facit. Vt quanti autem vasculum, seu patera præmemotata sit pretij, innotescat, meminisse oportet, hanc videlicet nobilis vltro subeundi martyrij instrumentum extitisse: in ea quippe inuictißimo Christi Martyri Constantio (cuius sacrum corpus Ariminum transferri contigit) in odium Christianæ fidei ad certam inferendam necem, iubente tyranno, ipsamet carnificum manu venenum propinatum est, vt ex notis hisce alabastrinæ, quæ substat, patinæ insculptis compertum fit, videlicet:

Patera, in qua venenum Constātio Martyri propinatum est.

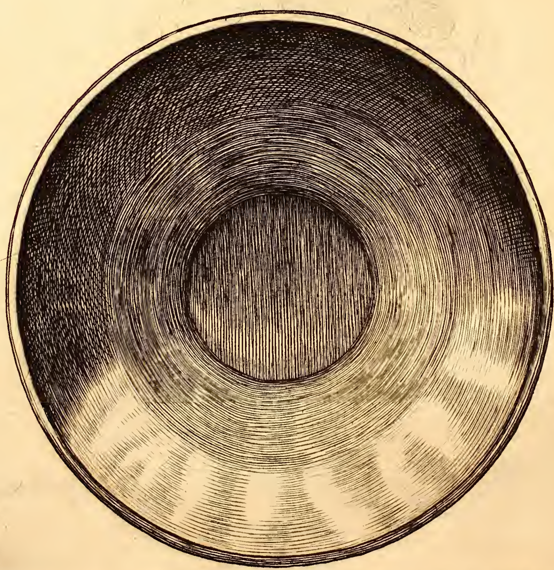
NON VNDA LETHALIS
EST AVSA CONSTANTI FERRE
QVAM LICVIT FERRO CORONAM.

Etsi postmodum euacuata veneni ipsius vi martyr coronis auctus Deo protegente omnino liber euaserit, vt illud Christi oraculum adimpleretur: Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Porro Patina ista vitrea auro quidem pretiosior, & gemmarum lapillis longe anteferenda: in ea quippe, quod vulgo fertur, prouerbium viget: Tanti vitrum, quanti margaritum; immo potius plus vitrum istud pateræ, quam quæuis margaritarum copia. Hanc nos vltro inspeximus, ac venerati sumus, qua tanquam lydio lapide martyris charitas, inuictique animi constantia comprobari meruit. Ea nunc apud Illustrißimam fœminam Felicem Rondaninam inter recolenda sacræ antiquitatis monimenta, quæ poßidet, pie, ac studiose asseruatur, & nouißime typis exsculptam tibi contemplandam offert.

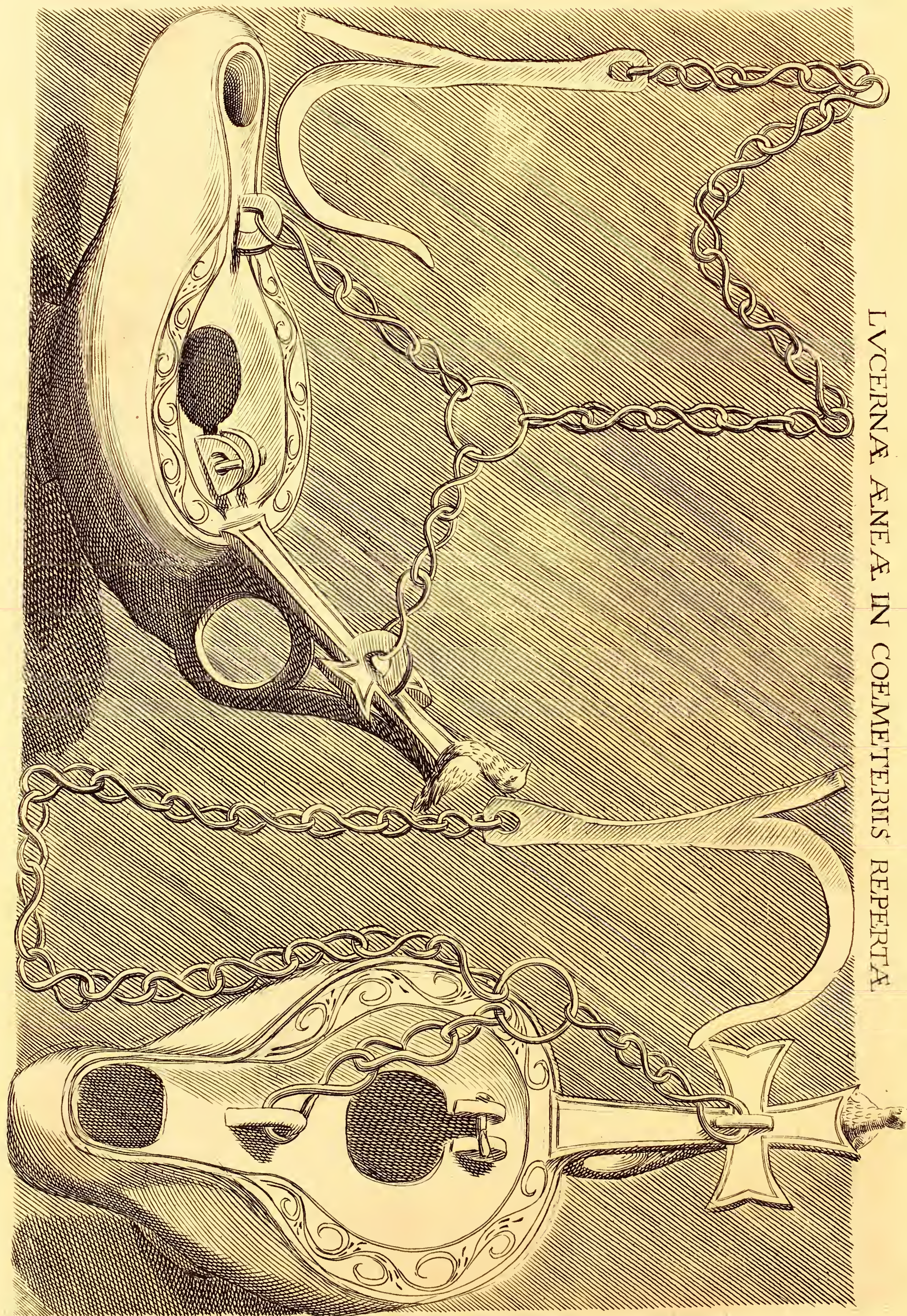
Patera vitrea, in qua venenum Constantio Mart. propinatum est unà cum Patina alabastrina, ex Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana.

In præmemorati item Cœmeterij ſepulchris lucernæ fictiles innumeræ calce pariter obductæ extant, necnon pleriſque in parietibus parua quædam arcuata foramina calce ſimiliter, ſiue ſignino opere oblita, quæ cum tetris fumi vaporibus denigrata appareant, certum inde indicium deſumptum eſt, ardentes ibi olim lucernas, vt antiquis mos erat, extitiſſe, ad ſubobſcuras videlicet, inflexaſque viarum ſemitas illuſtrandas, ac Cimmerias illas tenebras effugandas. Aeneas inſuper lucernas in Chriſtianorum Cœmeterijs, dum ſuas illic vigilias peragerent, vſui fuiſſe, quæ in cubiculis ſcilicet ſuperiori è loco ad refundendum lumen appendebantur, nos infra occaſionem nacti demonſtrabimus. Harum interim, ac fictilium pariter icones, ſeu ectypa hic à nobis rerum antiquarum ſtudioſis contemplanda exhibentur.

Alias

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ

Alias lucernarum insuper icones contemplandas hic tibi exhibemus, quas apud Christianos, qui in sacris passim Cœmeterijs delitescebant, satis frequenter vsui fuisse, & tum præsertim cum ad sacras Synaxes peragendas, vel ad concelebrandam Martyrum natilitia conuenirent: tunc enim easdem haud effugandarum dumtaxat tenebrarum, verum etiam lætitiæ causa incendere consueuerant. Qui plane mos, vt ad sua principia reducatur, ab ipsismet Iudæis ortum habuisse comperitur; apud quos aureum illud in Templo Hierosolymitano Candelabrum, septem habens infusoria septeno lucernarum lumine coruscabat: & in Turri insuper, quæ Antonia dicebatur, cum stola Pontificia seruaretur, lucerna ibidem honoris gratia quotidie ardebat: quin & permultis accensis lucernis solemne Iudæis olim lætitiæ symbolum extitit: quapropter Persius de Natalitio Herodis die solemni loquens apud Iudæos, isthæc de lucernis cecinit:

Ioseph. antiq. lib. 18. cap. 6.

Per. sat. 5.

——————— *At cum*
Herodis venere dies, vnctaque fenestra
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Christiani autem in sacris Cœmeterijs haud id superstitione aliqua adducti factitabant, neque ad martyres illuminandos, vt Vigilantius calumniabatur, sed lætitiæ, atque obsequij impendendi gratia, vt alibi diximus, id Martyribus, quorum lucerna est Agnus, impertiendum putabant, & vt meminissent illa iugiter Apostoli verba: Nox præcessit, dies autem appropinquauit: abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamini arma lucis, sic vt in die honeste ambulemus. Profecto vt vigilarent ad lumen (inquit Hieronymus) non vt cæci dormirent in tenebris.

Hier. in Vigil.

Apo. 21.

Epist. ad Rom.

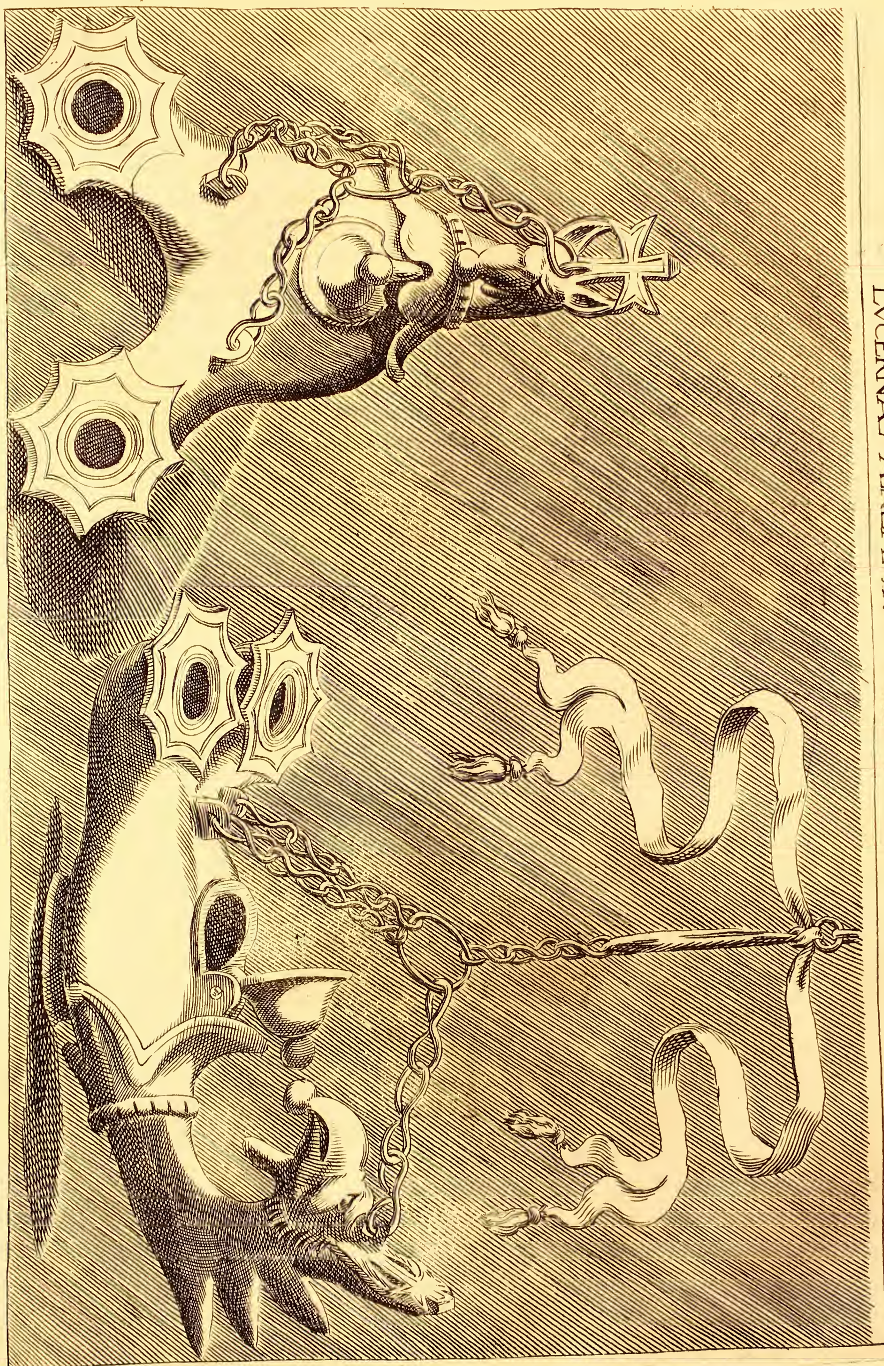
Hieron. in Vigil.

Et quidem quod ad luminaria, & lucernas pertinet, frequentissimum earumdem vsum in Ecclesia extitisse Paulinus carminibus illis satis edocet:

Paulinus in natal. 3. S. Felicis.

Clara coronantur densis altaria lychnis,
Lumina ceratis adolentur odora papyris,
Nocte dieque micant; sic nox, splendorque diei
Fulget, & ipsa dies cælesti illustris honore,
Plus micat innumeris lucem geminata lucernis.

Audis, quam copiosus lucernarum numerus, ac fulgor Christianis olim suppeteret? quod si in Ecclesijs, multo magis in subterraneis Cœmeteriorum cubiculis id iugiter præstitum esse, immensa lucernarum multitudo, quę ad nostras manus deuenit, intuentes admonet, quę multiplici quidam forma ex ære elaboratę, ex ipsis fornicibus ante martyrum sepulchra suspendebantur, quę deinde sub Christianorum Imperatorum temporibus religio adeo excreuit, vt haud ęreę dumtaxat lucernę, sed & argenteę, & aureę affabre elaboratæ ad luminaria incendenda adhibe-

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ

adhiberentur, in quibus haud oleum commune dumtaxat, vel cera, ſed interdum opobalſamum, vel nardinum oleum in Dei ac Sanctorum honorem, vt Baronius ait, incenderetur, de quo nos ſupra lib. 1. cap. 27. prolixius egimus.

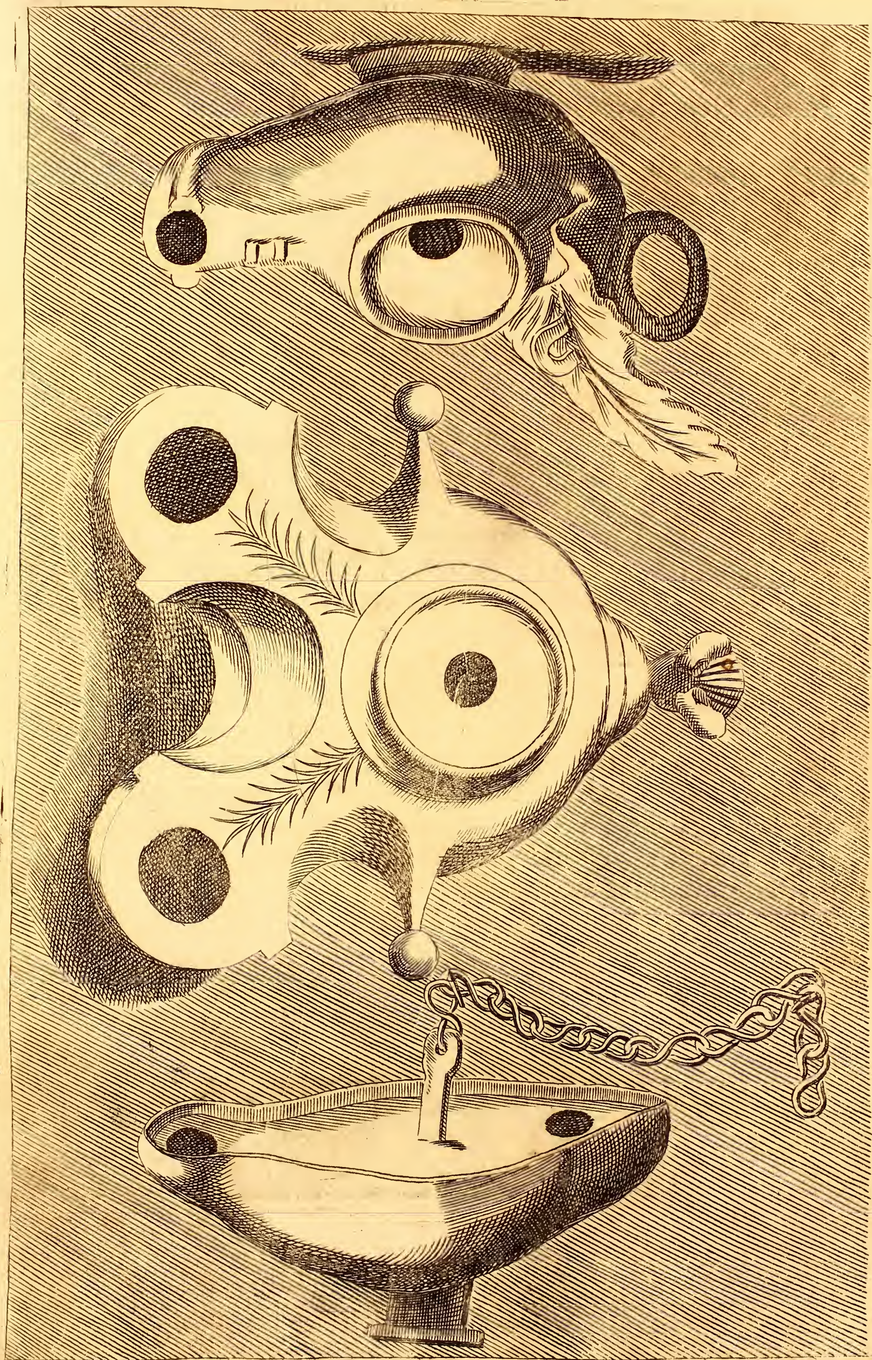
Baron. t. 1. an. 58.

Cuius rei gratia illud hic neminiſſe volumus, quod Petro præſertim Damiano enarrante didicimus, in Babyloniorum videlicet regionibus Romanam quondam Eccleſiam ditiones quaſdam obtinuiſſe, ex quibus ſtata quædam opobalſami menſura quotannis pro incendendis Vaticanæ Baſilicæ lucernis in Apoſtolorum honorem impendebatur. Sed cum quidam ex Romanis Pontificibus ditionem illam, & tributum pariter annuum pro concinnandis lampadibus diſtraxiſſet, admiſsi facinoris pœnam dedit: dum enim ſacro Apoſtolorum altari quodam die adſtaret, en tibi, ſenex quidam proceræ ſtaturæ, ac terribili aſpectu ſeſe illi videndum obtulit, & erecta manu alapam verbis hiſce prolatis impinxit: Tu extinxiſti lucernam meam ante me, & ego extinguam lucernam tuam ante Dominum; quibus dictis ſe protinus ab oculis proripiens, Pontifex extemplo concidit, & paulo poſt exanimatus miſerabiliter deceſsit. Et hæc de lucernis, ac lampadibus vel obiter enarraſſe viſum eſt.

Petr. Dam.
Baron. t. 10 an. 1061.

Quam-

LVCERNÆ ÆNEÆ IN COEMETERIIS REPERTÆ

Quamplures ex his lucernis, quæ hic inſpectandæ proponuntur, etſi ex rudi materia, affabre tamen elaboratæ, multiplicibus imbutæ myſterijs, lumen oculis, ac mentibus pariter refundunt. Nonnullæ enim ex his æneis præcipue ſuperioribus crucem, & columbam in ſummitate effictam habent, quæ ſancti Spiritus ſymbolum eſt, qui tenebras mentium ſuo illapſu propulſare conſueuit: ipſe enim eſt lumen cordium, vt canit Eccleſia, qui crucem ipſam illuſtrem, ſpecioſamque ſectantibus, quinimmo glorioſam reddidit; de qua item canitur: Arbor decora & fulgida, ornata Regis purpura.

Hymn. de Spir. Sancto

Hymn. de Cruce.

Aliæ item lucernæ crucem animantis cuiuſdam capiti infixam media inter cornua contemplandam exhibent, ea plane ratione, qua Chriſtus Dominus B. Martyri Euſtachio inter feræ conſiſtentis cornua videndum ſe præbuit.

Frons quippe ferrea caſſide præmunita fortitudinem præſefert, & Crux ſymbolum impertiendæ fortitudinis contra aduerſariorum legiones conſtituitur: iuxta id, quod B. Martinus Iuliano edixit: Ego ſigno crucis, non clypeo protectus, aut haſta, hoſtium cuneos penetrabo ſecurus. Ni forte dicamus, ad Crucis potentiam Chriſtianos alludere voluiſſe, de qua illa protulit Auguſtinus: Attende gloriam Crucis ipſius, iam in fronte regum crux illa fixa eſt, cui inimici inſultauerunt.

Breu. Rom die 11. Nouemb.

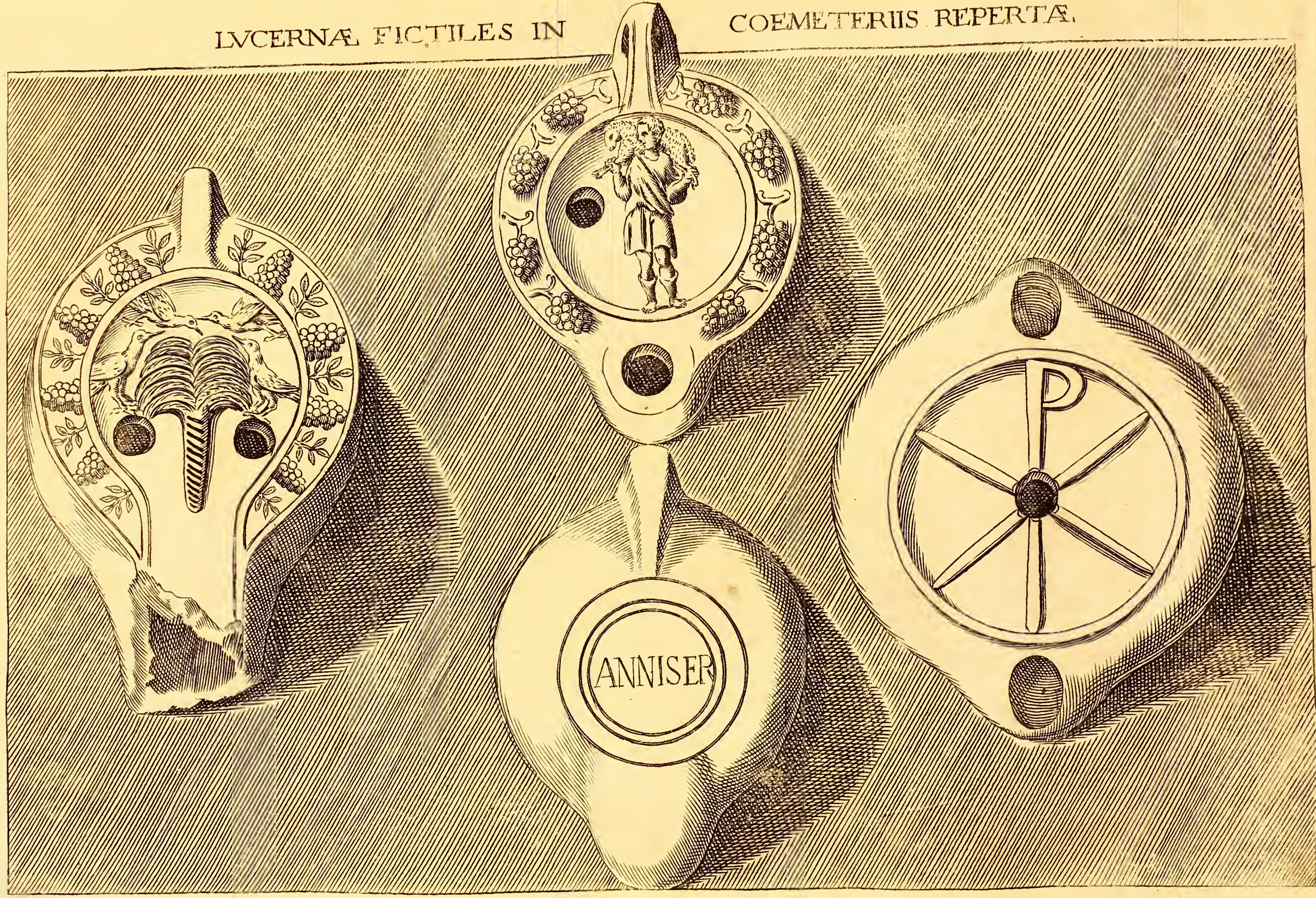
Aug. tract. in pſ. 54.

In alijs item lucernis triumphales palmarum rami conſpiciuntur, quibus Martyres illuſtres redditi, Euangelici luminis ſplendorem contra Tartari tenebras toto orbe terrarum diffuderunt.

Aliæ denique lucernæ fictiles boni Paſtoris effigiem, crucem, columbas, palmas, & ſacroſanctum Chriſti nomen binis Græcorum characteribus expreſſum præferunt, & vnicuique peculiaris myſteriorum nitor ineſt.

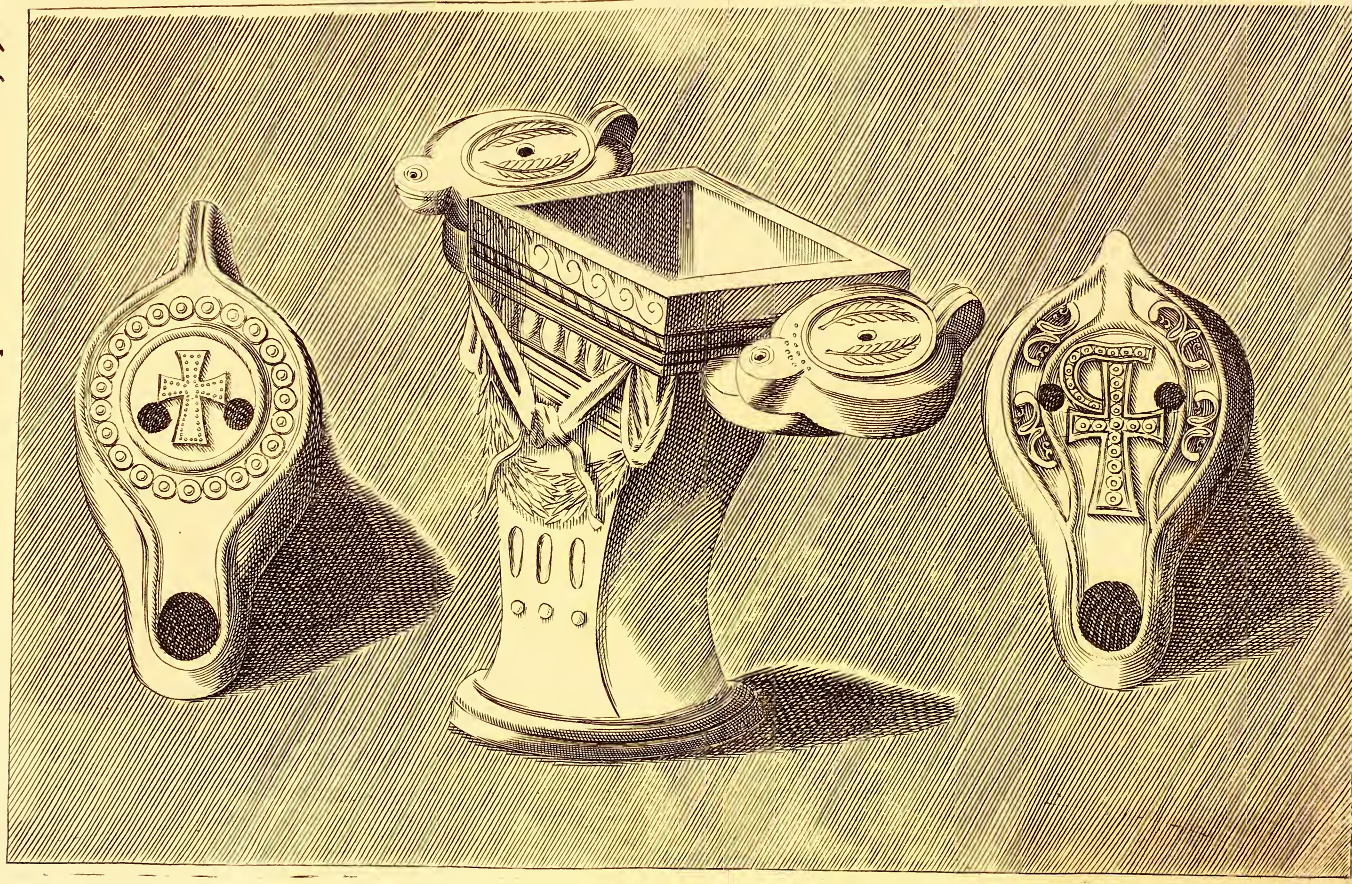
LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ.

At duarum ex his præcipue forma, quę è tenebris nunc in lucem prodeunt è nobilißimo Francisci Cardinalis Barberini Musęo, studiosis viris contemplanda proponitur. Hę autem lucernę medium quoddam vasculum sepulchri adinstar pręseferunt, in quo sancti cuiuspiam viri depositus olim fuisse reliquias, aspectus ipse suadet, & quod velut quid pietati consonum credere par est. Interim tu ipsemet lector oculatus antiquitatis huius recolendę testis, ac assertę nuper sententię explorator factus, iudex quoque eris.

LVCERNÆ FICTILES IN COEMETERIIS REPERTÆ

CRESCENTINA ANIMA DVLCIS IN PACE QVE VIXIT ANN XVII DII IN PACE

13 Vt demum ad Bosium recensita hactenus loca percurrentem redeuntes, potissima perlustrati a se Cœmeterij monumenta enarrantem audiamus; complures ibi aditus se oculis deprehendisse ait, per quos in aliud quoddam Cœmeterium, vel potius in aliquam vastissimi huius Cœmeterij partem descensum olim patuisse arbitratus est. Nonnulla insuper a se adinuenta ibidem fuisse monumenta testatur, Græcis insignita characteribus: sepulchrales autem huiuscemodi lapides cum in modum confracti, ac ipsi literarum apices tam enormiter labefactati erant, vt dignosci ac perlegi vix vlla ratione possent. Proinde haud pauca earumdem fragmenta inscriptionum, quibus totum fere Cœmeterij solum scatebat, hinc illinc disiecta passim iacebant: quarum plurima, quippe quæ sepulchrorum operculis vsui iam fuerant, & ipsamet calce exaratum quandoque, aut marmori incisum beatorum Martyrum nomen, & martyrij, vel Christianæ saltem fidei nominis signa præferebant, studiose Bosius collegit. Has porro inscriptiones numero sexaginta nouem exculptas in Italico Cœmeteriorum subterraneorum opere hactenus edito inspicere, ac legere cuique licet. Nos interim, etsi lectori sepulchrales hosce titulos repetendo tædium videamur inferre, haud inutili prorsus labore, quamuis ad vlteriora contendentem, in ipso itineris cursu, vel inuitum consistere cogentes, haud illos ex animi proposito prætermisisse voluimus. Et illæ quidem inscriptiones, quas lignarij typi tabellis expressas hic vides, ipsamet calce in Cœmeterijs exaratæ visuntur: cæteræ vero marmori incisæ sunt.

PELAGIA IN PACE

MARCELLI

HONORATI IN PACE

ROMANI

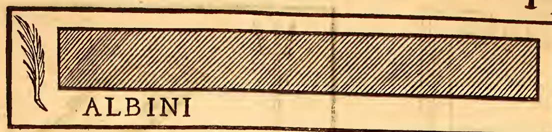
X VLPIVS FESTVS AFER IN PACE

QVARTINA IN PACE

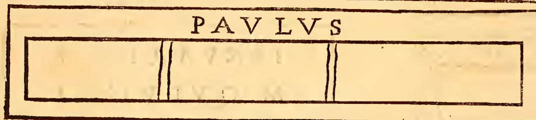
SERVVLI

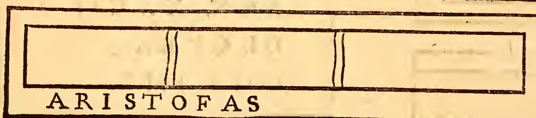
CRESCENTII

CASSIANI

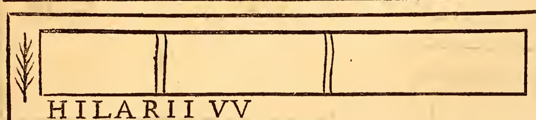

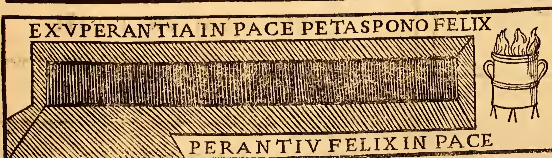

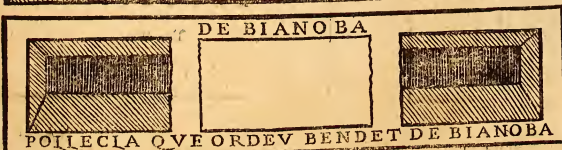

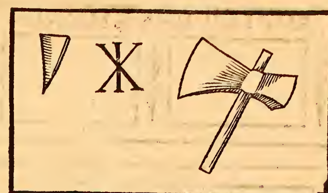

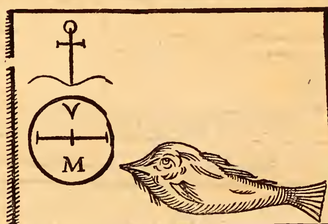

VENEROSA QVAE VIXIT
ANNOS XXX ET MENS. II.
CVM MARITO FECIT
ANNOS XIII. M. V. ET
D XXVIII

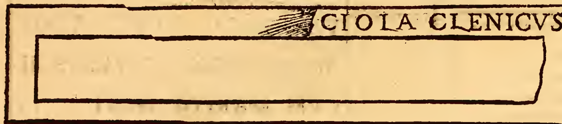
IN HOC VINCES

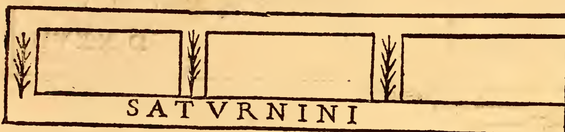
SINFONIA ET FILIIS
V. AN. XLVIII. M. V. D. IIII.

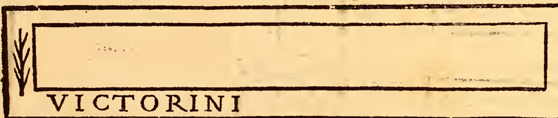
C O R N E L I V S
I N P A C E
X K A L A P R I L
M O R I T V R

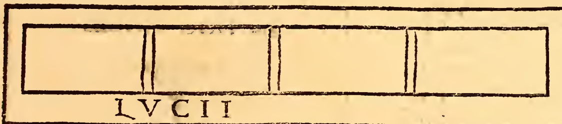

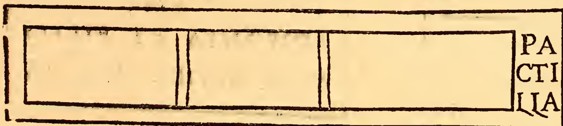

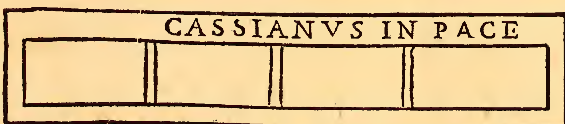

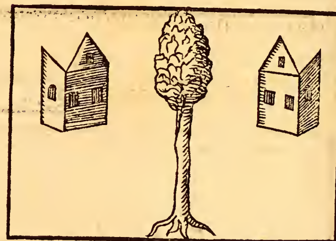

IENVARIO . B
M. QVI VIXIT
ANN. XXCII
DI. CI' KAL
NOB IMP'.

☧

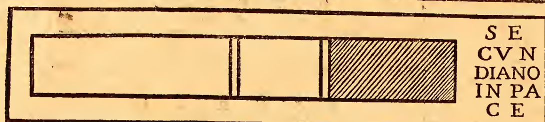
VENERANE IN PACE DEPO
SITVS . III. KAL. IVNIAS

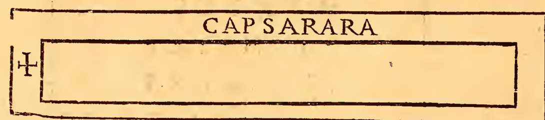
SE BIBA EMET DOMNINA
LOCVM A SVCESSVM
TRISOMVM VBI POSITI

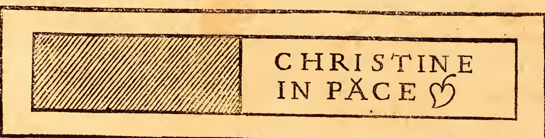
ΔΕΥΤΕΡΙω
Τω
ΕΥΧΑΡΙΓΤΟΙ

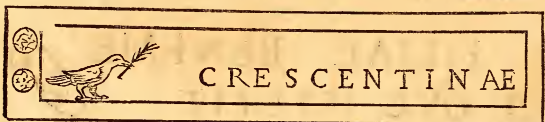
SAB-

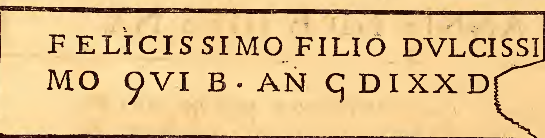

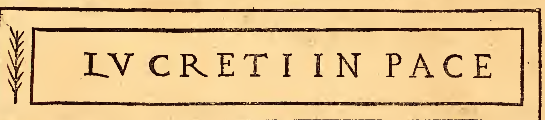

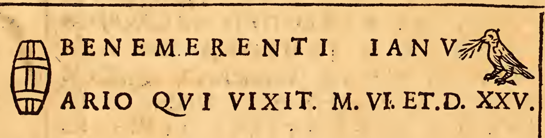

INNOCENTIE ET DVLCITVDINI
FILIO QVI VIXIT ANNV VNV
MENS.... DIES VIIII PARENTES
FECERVNT

BONIFATIVS QVI VIXIT ANNIS
XXIII ET IIES POSITVS IN BISO
MVM IN PACE SIBI ET PATR
I SVO

V. INCOMA
LVS QVI VI
XIT AN VII

TEODOTO BENEMERENTI Q.
VIXIT ANNIS. XXXVII MES X
D. X.X.

VICTO
RIA QVE
SCET AN
NORO XXV

FELICITAS SIBI ET VIRO
SVO IN PACE.

ILARA IIII IDVS OCTOBRES
DEFVCTA ES IN PACE

MARCELLINA
IM. P.

MARTI
NE ET AN
GELVS A
BIBATES

EVTYCEI
BENEM
MERENTE

ISPETI
MARITVS
ET MATER
FECERVNT

VRANI IN PACE

In quadam eiusdem Cœmeterij semita, vbi plurima, eaque fere puerorum monumenta cernuntur cum lucernis, palmis, vasculis vitreis, ac fictilibus, rosis insuper, & quibusdam globulis eburneis, quorum vnum, longitudine duorum palmorum, & dimidij, hanc præfert inscriptionem:

SEVERINE FILIAE BENEME
RENTI FECI QVE ISTETIT
IN SECVLO ANNIS N̄I E DIES NX

Ex hactenus interim enarratis duas inscriptiones postremo loco lectori vltro exponendas selegimus, quas a Ioanne Seuerano, postquam Bosius è vita decesserat, idem Callisti Cœmeterium vnà cum eruditissimo ac pijssimo viro Iacobo Abbate Crescentio curiosius perlustrante reperiri contigit. Sunt autem tenoris huiusmodi:

ALEXANDER MORTVS NON EST SED VIVIT SVPER AS
TRA ET CORPVS IN HOC TVMVLO QVIESCIT VITAM
EXPLEVIT CVM ANTONINO IMP. QVI VBI MVLTVM BENE
FITII ANTEVENIRE PREVIDERET PRO GRATIA ODIVM
REDDIT GENVA ENIM FLETENS VERO DEO SACRIFICA
TVRVS AD SVPPLICIA DVCITVR O TEMPORA INFAVSTA
QVIBVS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS QVIDEM
SALVARI POSSIMVS QVID MISERIVS VITA SED QVID MISERIVS IN
MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI
NEQVEANT TANDEM IN CAELO CORVSCAT PARVM
VIXIT QVI VIXIT IV. X. TEM.

Ex

Ex quo sepulchrali lapide, qui legis, intelligis haud obscuris descriptam notis acerbissimorum temporum calamitatem, quæ Christianos a Cœmeterijs, a cœtu, ab altari, a sepulchro procul arcebat, quin ex ipso terrarum orbe extorres fecerat, cum nec inter viuos agere, nec inter mortuos inferri ijsdem facultas suppeteret. Percipis insuper obduratam aduersus insontes Christianæ fidei sectatores Romanorum principum sæuitiam, qui in eosdem sæuire, & odium pro gratia reddere, vt Deorum cultui prospicerent, pietatem arbitrabantur; rati se in ipsa impietate pios, vt illud Christi oraculum merito olim id præmonentis adimpleretur, eo vsque videlicet persecutorum immanitatem prouenturam, vt persequendo, excruciando, mactando, *obsequium se præstare Deo arbitrarentur*; & sacrilegium profusi sanguinis contempti numinis sacrificium dicerent.

Altera autem inscriptio, quæ Cœmeterialibus è tenebris in lucem venit, sic se habet;

TEMPORE ADRIANI
IMPERATORIS.
MARIVS ADOLESCENS DVX
MILITVM QVI SATIS VIXIT
DVM VITAM PRO CHO CVM SAN
GVINE CONSVNSIT IN PACE
TANDEM QVIEVIT BENEMERENTES
CVM LACRIMIS ET METV POSVERVNT.
ID. VI

Ex quo item sepulchrali lapide legentibus inuicta Christianorum cuiuslibet ætatis, & conditionis pro tuenda fide constantia innotescit, ipsimet quippe, vt præfertur, adolescentes vitam, *quam*, vt ait Ambrosius, *nondum hauserant, ac si iam vita perfuncti, libenti animo profundebant, lucrum mori pro Christo arbitrantes. Nulla quippe ætas est* (vt idem alibi asserit) *quæ non sit apta regno Dei*. Quantus enim quæso fidei ardor in credentibus olim extitit, dum ipsimet, qui militiæ vexillum in gentilium castris præferebant, fidei quoq; vexillum haud alieni, sed proprij effusione sanguinis constanter pro Christi nomine erigerent: quibus iam metu solutis, & ad Cæli gaudia, securitatemq; receptis, amici tamen, ac parentes iusta ijsdem persoluere, & sepulchrum donare, vti memoratus præsefert titulus, etsi cum lacrymis haud sine metu permittebantur.

Ambr. ser. de Virg.

14 At vero ijsdem in Cœmeterijs, inferiori videlicet, & superiori innumera fere cubicula adnumerantur, & nonnulla ex his in formam satis amplam, quædam vero in perangustam admodum concinnata; singula autem, vt plurimum dealbata, ac fornicibus desuper instructa subsistunt. In aliquibus ferrum adhuc videre est, ex quo lucernæ ad lumen accedentibus refundendum suspendebantur. In plerisque ex memoratis hactenus cubiculis vnicum arcuatum monumentum, apsidis instar, in singulis parietibus aptatum suspicitur, & alia quamplura hinc inde de more excisa ijsdem in parietibus sepulchra patent, quorum vnum alabastrite striato exornatum contemplari licuit. Complura item cubicula multipliciter picturis exculta conspiciuntur; quædam item arcuata monumenta ibidem, quæ singula formis impressa, hic diligenter a nobis in lectoris gratiam, ne quid omnino prætereat, describentur.

Cubi-

Cubiculum primum apud Callisti aliorumq; Martyrum Cœmeterium Via Appia, atque Ardeatina describitur.

VBICVLVM, cuius mentio incurrit, binas simul fere iunctas apsides continet, quæ ab inuicem exiguo dumtaxat tholo, latitudinis palm. circiter quatuor secernuntur. In qualibet vero apside bina in arcæ similitudinem lateritia monumenta existunt, quæ ad arcuata in superiori eorumdem parte monumenta pertingunt, ac marmore, vt ex fragmentis ibi derelictis apparet, obducta erant. Bina autem hæc monumenta eum in modum disposita sunt, vt sub ipsamet apside altare quoddam effingere, ac intuentibus exhibere videantur; ex quo conijcimus, veneranda insignium ibidem Martyrum corpora condita olim fuisse, supra quæ eodem in altari sacrosancta a priscis illis Christianis mysteria de more peragerentur.

Præter arcuata hæc quatuor monumenta, ac bina, quæ extant, lateritia, tredecim ibidem monumenta hinc inde in topho excisa, forma quidem satis oblonga, adnumerantur. Porro cubiculi huius latitudo ab vna ad alteram apsidem palm. 25. constat, & ab ingressu, vtraq; inter latera, palm. 20. a pauimento vero ad tholum altitudo palm. circiter decem & octo præsefert. Ipsius ostij altitudo, cubiculi mensuræ respondet. Latitudo vero pal. 4. protēditur profunditas, vt conijci fas est, pal. circiter octo concluditur. Cubiculum vero, quod in topho ipso excauatum est, calce in præsens obductum, alboque colore delinitum, & quamplurimis excultum picturis suspicitur: quæ quidem typis vnà cum ipsius Cubiculi ichnographia diligenter impressæ, quatuor tabulis continentur. Sunt autem, quæ hic studioso lectori ob oculos proponuntur.

A Ostium, per quod ingressus in Cubiculum olim patebat, per quosdam gradus meridiem versus, qui terra, saxisque in præsens obstructi sunt.

B Apsis primaria, quæ dextrorsum intrantibus occurrit, cum picturis, quæ proxima sequenti Tabula exhibentur.

C Apsis altera è conspectu superioris, qua ad læuam ingressus in cubiculum patet, cum figuris, quæ II. Tabula exprimuntur.

D E F G Quatuor Monumenta arcuata, quæ sub vtraque apside existunt, bina sub qualibet, videlicet D E, sub apside C, & F G, sub apside B. quæ Tabula tertia repræsentat.

H Imagines, & figuræ, quæ in apside C conspiciuntur, easque quarta Tabula ob oculos ponit.

I Imagines, ac figuræ, quæ in apside B existunt, atque illas eadem quarta Tabula contemplandas exhibet.

K L M Imagines, ac figuræ, quas eadem Tabula quarta continet.

N Murus ab vno ad alterum Cubiculi latus protensus sub apside B, qui Altari pro lorica, seu peribolo fuisse videtur.

O Bina monumenta lateritia in arcæ similitudinem cum operculis è marmore, sub apside B.

P Tredecim Monumenta vulgaria oblonga hinc inde in topho excisa.

CVBICVLVM PRIMVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

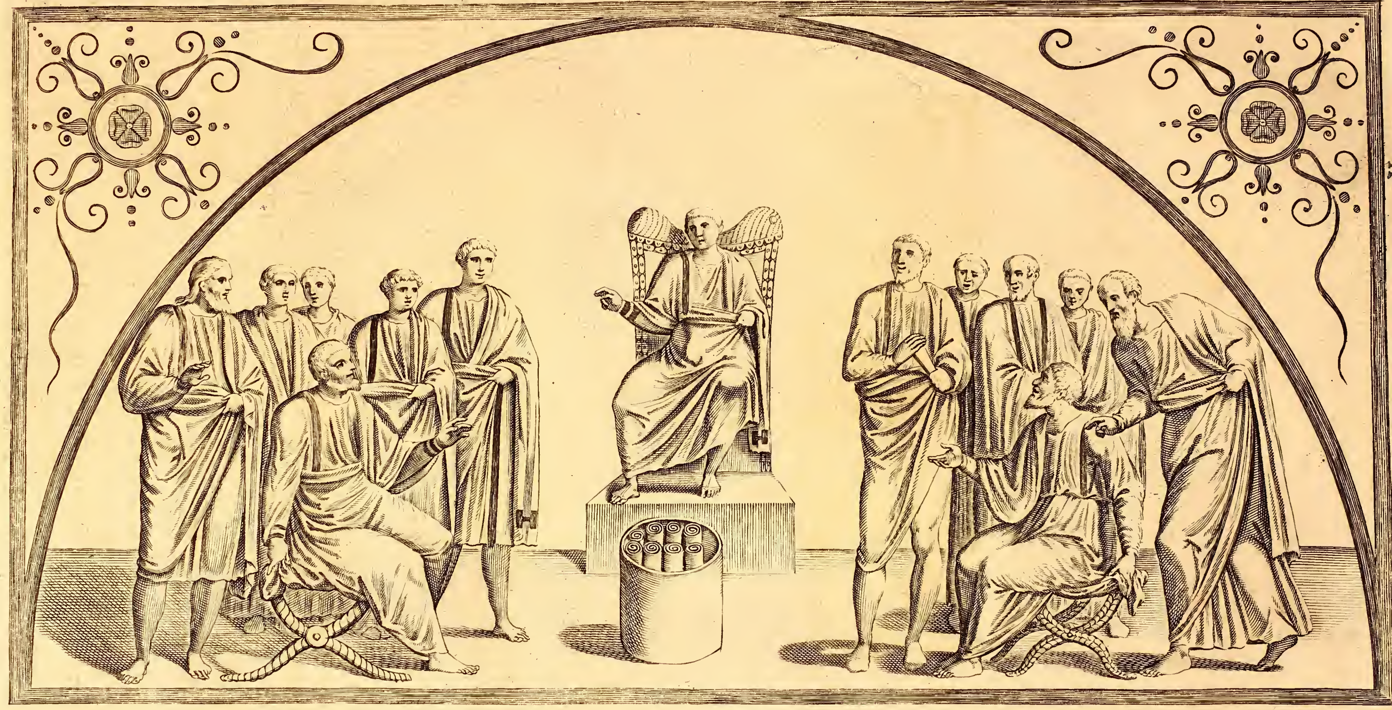
TABVLA PRIMA.

In apſide, qua quis dextrorſum ingreditur, ſacra Chriſti Domini Doctorum in medio conſidentis imago conſpicitur, quæ quidem, vt nonnulli arbitrati ſunt, eundem Dominum ſuos edocentem Apoſtolos repræſentat, cum præſertim aliæ ibi ad numerum duodenum intuentibus imagines exhibeantur: at cum binæ earum viros quoſdam ſedentes, reliquæ vero ſtantes nonnullos præſeferant, eiuſdemque Chriſti Domini facies pubeſcentem adhuc ætatem redoleat, credendum potius eſt, eundem in Templo inter Doctores medium ſacris de rebus diſſerentem eiuſmodi habitu præmonſtrari.

TA-

TABVLA PRIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA.

I In altera e conſpectu ſuperioris apſide, qua ad læuam ingreſſus patet, Euangelici Paſtoris dilectam humeris ouiculam geſtantis effigies coloribus exprimitur, quæ varijs hinc inde imaginibus, quatuor anni tempeſtates præſeferentibus, circumdatur.

II A dextris enim agricola quidam pennicillo affabre effictus, appoſito igne, atque arbore folijs omnino denudata hyemem ſymbolice deſignat.

III Ibidem alterius quoque agricolæ protenſa hinc manu cornu quoddam pomis refertum, vuarum inde racemum geſtantis, quæ tempus autumnale indicat, ſpectanda oculis imago exhibetur

IV A ſiniſtris vero duorum pariter agricolarum effigiem videre eſt, quorum alter frumentum falce reſecat.

V Alter roſas è ceſpite manu carpit, quæ quidem æſtiui, ac verni inſuper temporis opportuna prænotare ſymbola videntur.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM.
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

In monumentis quatuor, quæ ſub vtrarumque apſidum ambitu exiſtunt, recolenda Ionæ hiſtoria exprimitur.

I Sub primo nimirum monumento, ipſiuſmet Ionæ in maris fluctus proiectio, quem cetus apertis vltro faucibus deglutit.

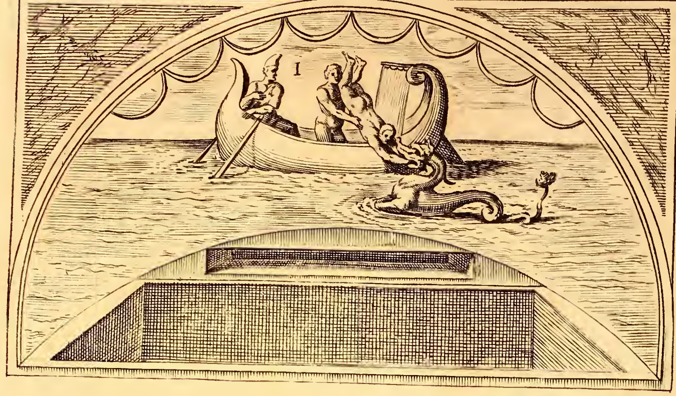
II Eiuſdem ſubinde Ionę vegeti atque incolumis ex marini ceti aluo in litus emerſio.

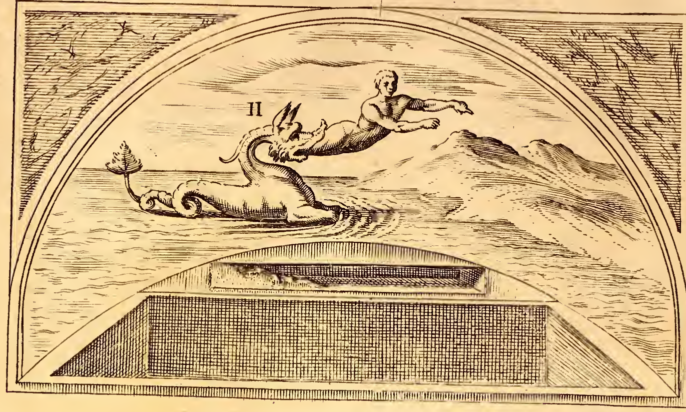
III At ſub apſide altera, quæ Chriſtum Dominum ſedentem exhibet, Ionas item Propheta ſub vmbraculo recubans.

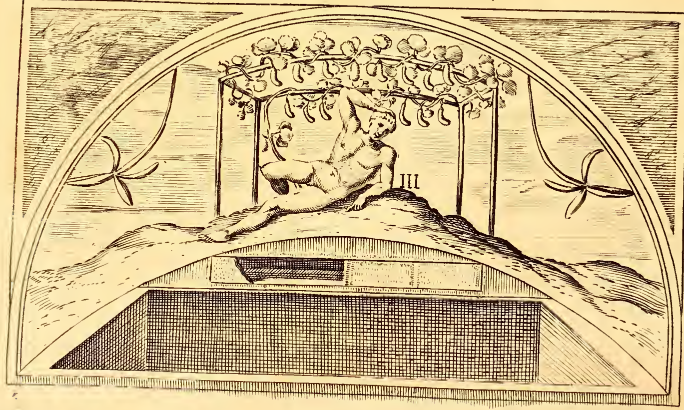
IV Ipſemet iterum Ionas vultu admodum triſti amœnum ſubtractæ ſibi vmbræ ſolatium amare deflens repræſentatur.

TABVLA TERTIA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA.

In priori quidem ordine imagines recensentur, quæ in prima eadem apside sub Pastoris figura hactenus a nobis descriptæ, pictę sunt: quarum profecto elucidatio ambigua omnino redditur. His enim ij potissimum Martyres repręsentari videntur, qui ad effodiendas in subterraneis locis arenas, & ad fodinarum labores vltro subeundos iussu quondam Imperatorum damnati fuere; nam, vt pictura exhibet, complures ibi homines saccis arenarijs onusti conspiciuntur: alij itidem iter agentium more, quandam deferentes humeris arcam exprimuntur: quo planè symbolo vel ossium Iacobi Patriarchę præmortui ex Aegypti regionibus delatio, vel ipsius Arcę fœderis transuectio innui aperte videtur.

Sub his alię tres pictę imagines extant. In medio videlicet mulieris cuiusdam vestibus eleganter amictę, & stola insuper pręcinctę: cui hinc inde adstant, a dextris videlicet Moyses, qui silicem virga percutit; a sinistris vero idem Hebræorum legifer panes, hoc est, manna, quod de cęlo pluit, manu ostendens. Porro pictam mulieris, quam supra memorauimus, imaginem, alicuius ibidem conditę effigiem exhibere id, quod narrabimus, suadet; nam humo, interim effossa loco qui subest, quoddam marmoreę huiuscemodi inscriptionis fragmentum, quo forte monumentum olim operiebatur, adinueniri contigit.

D E P X V
ÇAVIN.VAL SCOLASTICE
INNOCENTISSIMAE QVANN
VAL SCOLASTICVS ET ÇAVINIA
PARENTES FILIAE DVLCISSIMAE II

Cubi-

TABVLA QVARTA ET VLTIMA CVBICVLI PRIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

Cubiculum II. Cœmeterij S. Callisti Papæ, & aliorum SS. Martyrum Via Appia, & Ardeatina describitur.

Havd longe ab hoc primo cubiculo alterum in eodem Cœmeterio extat sexquilateris formæ, altitudinis palm. 13. longitudinis palm. circiter 14., latitudinis vero totidem. Circuitus palmis quadraginta sex circumscribitur: ostium quod in orientali ipsius latere situm est, altitudinis mensura constat palm. XI. latitudinis palm. 3. profunditatis palm. 8. Ipsius cubiculi fornix figuram sphæricam exhibet, quippe qui in summitate aliquantulum altius, ad laternæ similitudinem protenditur. In huius autem loci vmbilico ferrum quoddam ad lampades pensiles sustinendas adhuc suspicitur. In ipsius pauimenti area sepulchra quatuor existunt in topho ad arcæ formam excisa, & in lateribus vtrinque per gyrum monumenta vndecim connumerantur: quatuor itidem arcuata, ex quibus bina dumtaxat, quæ ad dexteram ingredientibus patent, sacris imaginibus vnà cum fornice concinnata sunt. Recolendæ autem eiuscemodi antiquæ imagines, eiusdemque cubiculi ichnographia typis consignatæ, tribus tabulis, hac nimirum ratione distinguuntur.

A Ostium Cubiculi.

B Ostium alterius Cubiculi, quod istud circumdat, estque eiusdem formę, sed picturis, atque omni prorsus ornamento caret.

C Fornix Cubiculi, vbi depictæ cernuntur imagines, quas proxima Tabula contemplandas exhibet.

D Monumentum arcuatum ad dexteram ingredientis, cum figuris, quæ in secunda Tabula ob oculos ponuntur.

E Monumentum arcuatum, quod ad læuam intrantibus occurrit, cum figuris, quæ in tertia, atque vltima Tabula conspiciuntur.

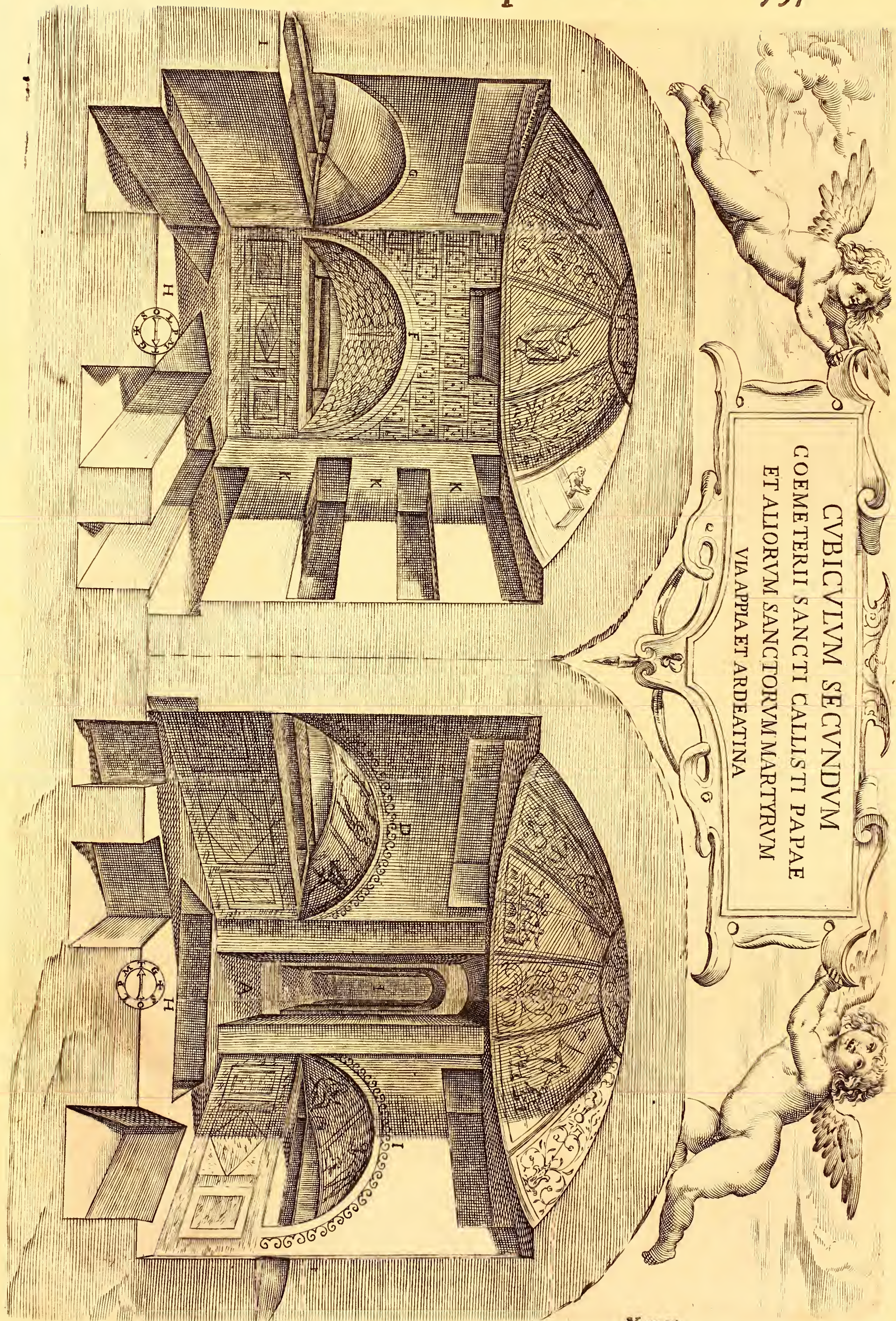
F G Alia duo Monumenta Arcuata absque vllis sacris picturis.

H Quatuor Monumenta in Cubiculi pauimento effossa.

I Monumentum, in quo repertum est corpus aurea (vt ex fragmentis conijci poterat) veste indutum: atque ibi adhuc in calce exaratum extabat hoc Epitaphium: MARTINI IN PACE.

K Vulgaria vndecim Monumenta oblonga, quæ per ambitum Cubiculi parieti incisa visuntur.

CVBICVLVM SECVNDVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

Hæc quidem Tabula imagines potiſſimum lectori ob oculos ponit, quæ in tholo, ſeu fornice pictæ conſpiciuntur. In cuius media parte vir veneranda admodum facie, quodam locatus throno, inter duos hinc inde ſibi adſtantes, coloribus adumbratur, ad cuius pedes tres alij genibus innixi, ſtantes reliqui exprimuntur; at ſinguli ambabus protenſis, iunctiſque manibus ſupplicum more quidpiam enixe poſtulare videntur. Ciſta pariter ibidem picta proponitur, quæ paneſne, an potius volumina contineat, coloribus nimio humore ac vetuſtate labefactatis, dijudicari vix poteſt.

I In ipſius vero tholi ambitu pictura Moyſen exhibet petram virga percutientem.

II Item Noe, qui columbam virentis oliuæ ramum ſibi deferentem defixis vltro oculis lætabundus reſpicit.

III Tres inſuper pueri inter fornacis incendia Deum collaudantes illic conſpiciuntur.

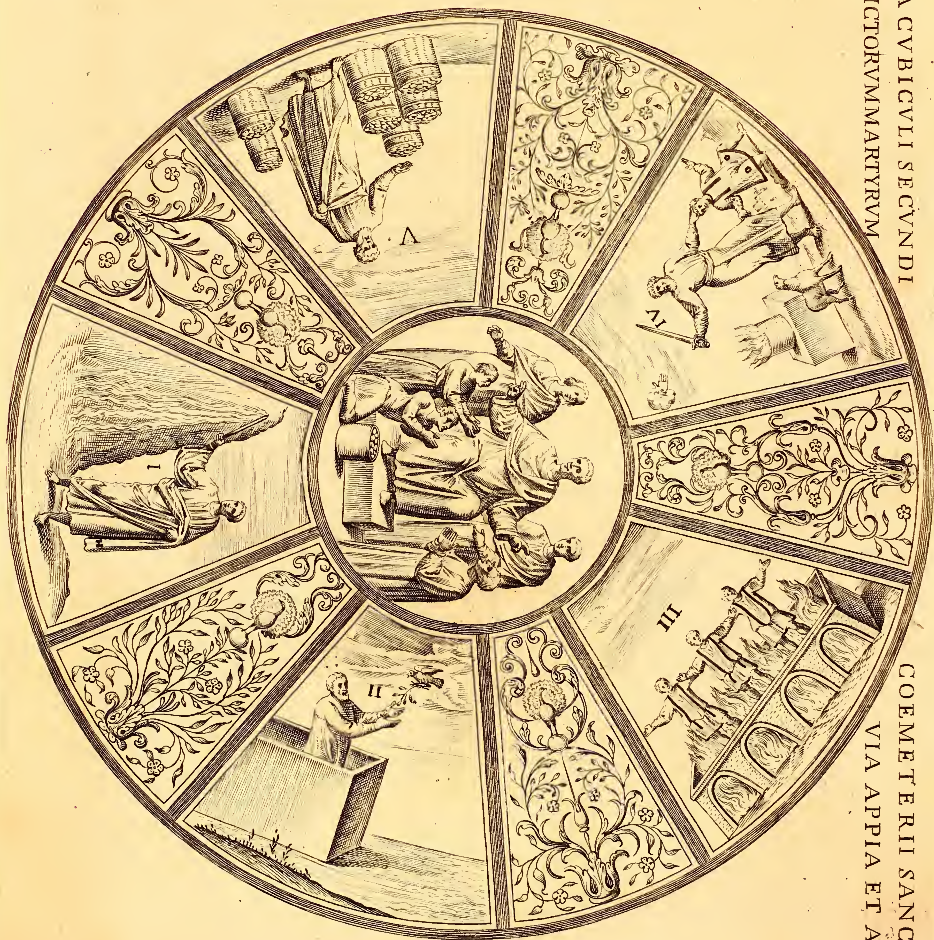
IV Abraham, qui ad filium Iſaac, quem vnice diligebat, diuina admonitus voce immolandum contendit.

V Idem Moyſes, qui ſex numero ciſtas manna ſuauiſſimo onuſtas manu deſignat.

Quæ quidem ſacræ rerum antiquarum hiſtoriæ hac, vt diximus, ratione repræſentantur, nonnullis interiectis ramorum folijs, quibus auiculæ inſident, quæ ſingula haud peculiaribus myſterijs deſtituuntur, vt ſuo infra loco explanabimus.

TA-

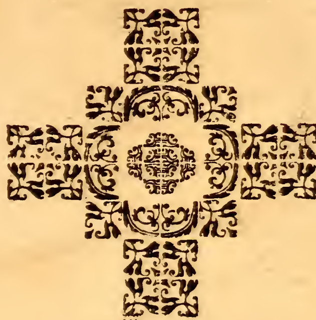
TABVLA PRIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA.

I. II. In monumento arcuato, qua quis ad dexteram cubiculum ingreditur, Adami, & Euæ imagines contemplari licet, qui ad vetitæ arboris truncum vnà cum ſtygio angue conſiſtunt.

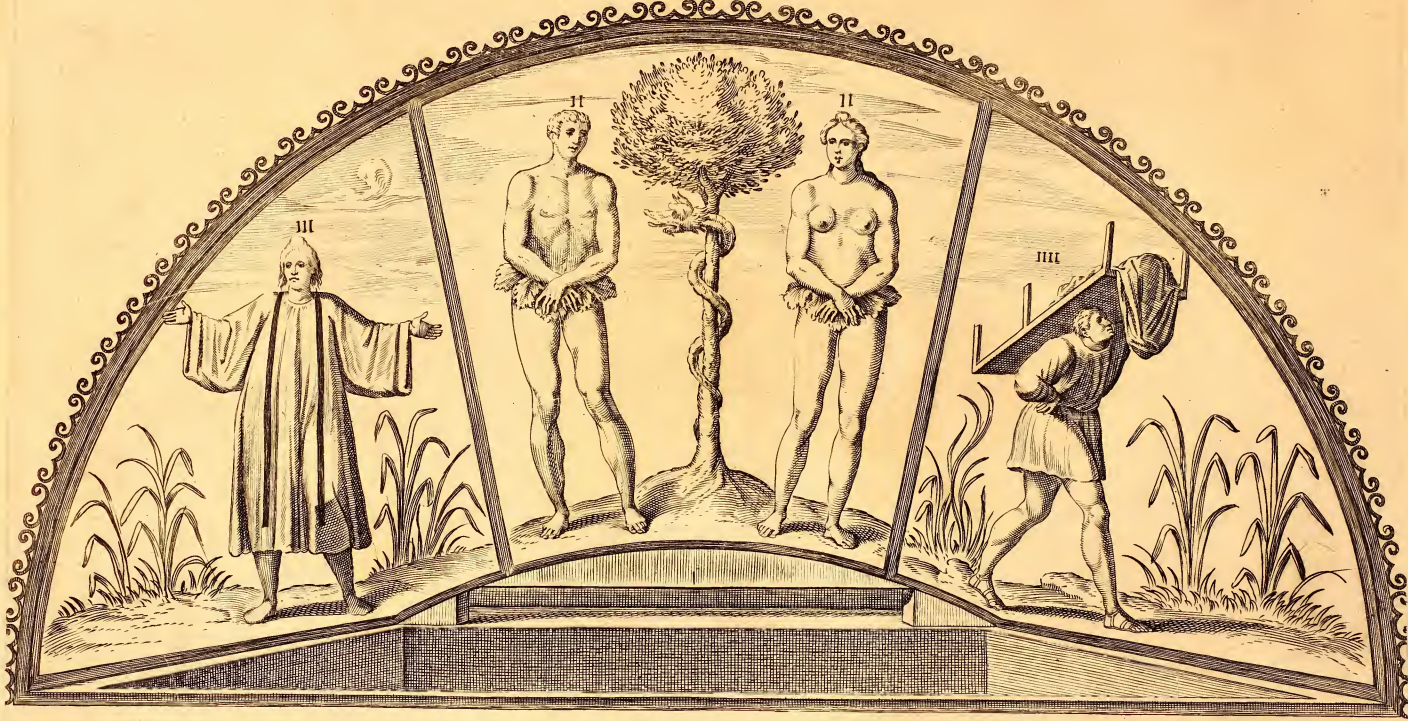
III. Iuxta Euam mulieris cuiuſdam orantis imago cernitur, manibus vtique protenſis atque eleuatis, quæ, vt credere par eſt, pijſſimæ cuiuſdam fęminę tumulo ibidem quieſcentis effigiem pręſefert.

IV. Sed iuxta Adamum Paralytici impertita ſibi diuinitus membrorum incolumitate lectulum ſuper humeros deferentis imago cernitur: quo quidem ſymbolo ab ipſomet Chriſto Domino antiquum Protoplaſti, quod cunctos obnoxios fecerat, Adę peccatum ſublatum iam fuiſſe veteres illi Chriſtiani indicare procul dubio ſatagebant.

TA-

TABVLA SECVNDA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

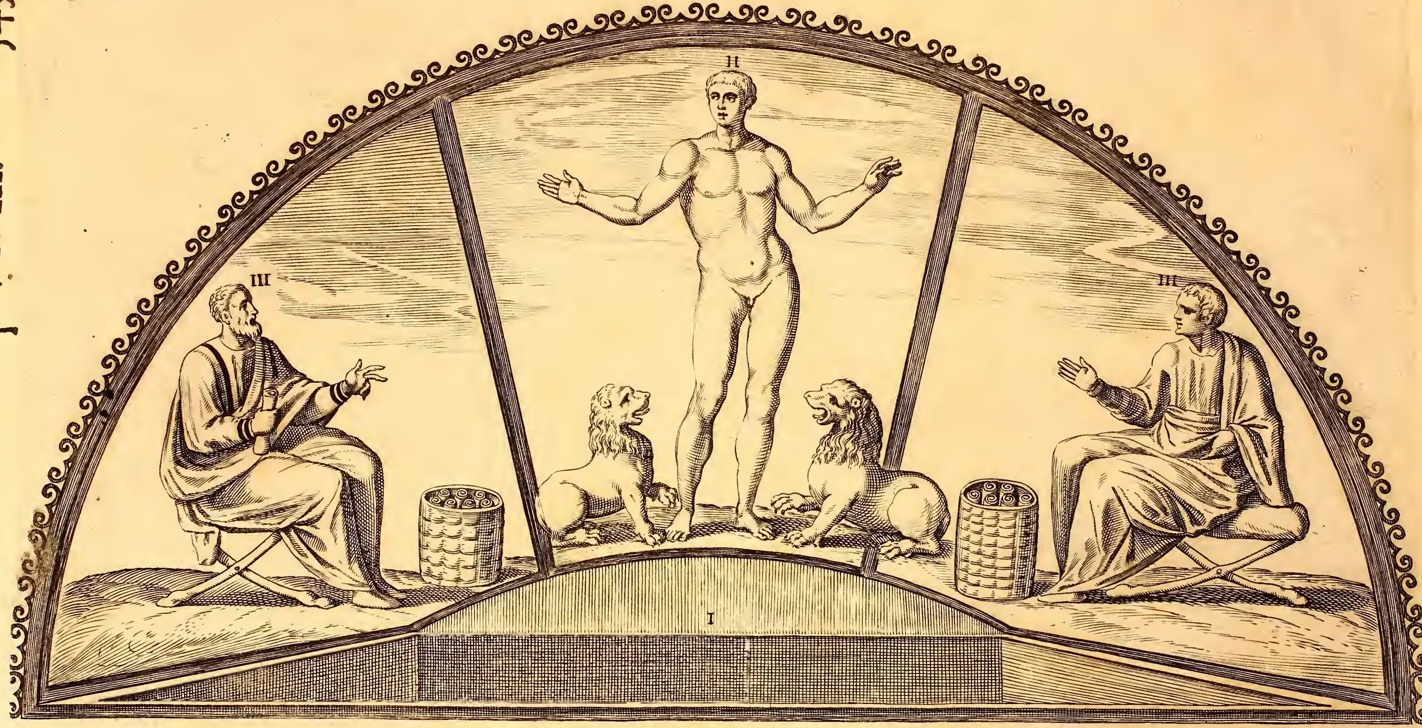
I. II. In altero autem monumento, quod ad lęuam situm est, Danielis in medio leonum, illęso corpore, imperterritoque animo subsidentis imago describitur.

III. Binos hinc inde viros sedibus locatos, ac singulas ad vtriusque pedes cistas voluminibus, vel certe panibus onustas pictus intuentibus paries exhibet.

TA-

TABVLA TERTIA ET VLTIMA CVBICVLI SECVNDI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

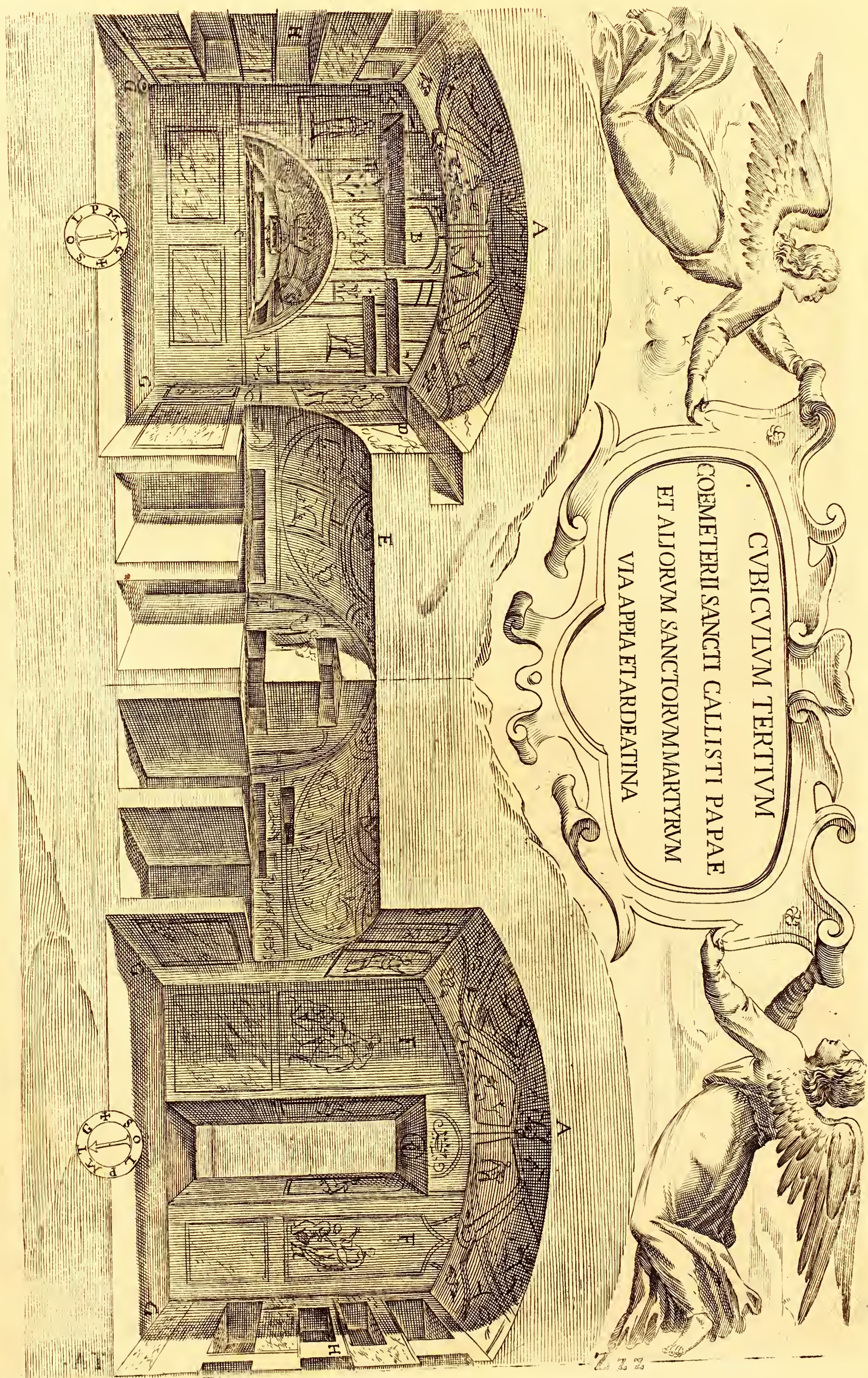
Cubiculum III. Cœmeterij S. Callisti Papæ, & aliorum Martyrum describitur.

VBICVLVM, de quo nunc agitur, in Cœmeterio inferiori existit. Nam vbi quis per gradus satis amplos ac patentes descenderit, & si semitæ insistat, quæ primo ad dexteram eunti in ipsiusmet descensus termino occurrit, ac alteram pariter semitam eidem contiguam teneat, statim ad læuam tertium hoc cubiculum, de quo instituitur sermo, inueniet. Hoc autem quadratæ formæ est, palm. 14. altitudinis, eiusdemque mensuræ, quod ad altitudinem, & longitudinem spectat. Ostium cubiculi palmis 12. in sublime attollitur: latum vero palmis quinque, totidemque profundum est. Nulla in pauimento monumenta, sed in singulis quatuor angulis tot numero lateritia vasa circularis formæ conspiciuntur, quæ ducto circum muro obsignata, materie quadam in interiori parte referta sunt, quæ coagulatum præseferre sanguinem videntur. Totum porro cubiculum gypso, & calce affabre delinitum, ac vetustissimis olim picturis studioso opere exornatum erat; quarum nonnullas postmodum, sepulchris eodem loco excisis, partim omnino expungi, partim vero labefactari contigit.

Duæ ibidem sepulchrorum series adnumerantur, & in singulis sepulchra quatuor, vnum scilicet alteri superpositum. Primario in pariete, ipsius è regione ostij arcuatum, & satis quidem amplum monumentum extat, & picturis pariter omni ex parte conspicuum redditur. Hoc porro duplex est, & media parte ita subdiuisum, vt binas quodammodo vrnas, vel arculas formare videatur. Quinque alia haud parum protensa, ibidemque excauata in topho sepulchra existunt; tria scilicet in inferiori pariete, cui arcus superstat: angusta tamen hæc & perexigua sunt, continendisque infantium corpusculis apta. Duo hinc inde sepulchra in arcus eiusdem basibus videre est. In superiori vero pariete alia tria, his quidem ampliora conspiciuntur. Aliud huic persimile monumentum dextero in pariete situm est, ea tamen ratione bipartitum, vt binas hinc inde arculas sibi cohærentes habeat. Porro in pariete, qui sub fornice ab humo attollitur, bina eiusdem formæ monumenta constructa sunt, vnico dumtaxat oblongo monumento, exteriori, cui arcus supereminet, parti apposito. Cubiculum igitur, vt hic totum exacte describamus, binis quidem monumentis decoratur, quæ parietino arcu ambiuntur, & vnumquodque ex his monumentis in receptaculum duplex subdiuiditur; quorum singula binas sub se lateritias arculas habent, vnum vero supra viginti oblonga quidem, sed consuetæ formæ sepulchra. Quæ singula vna cum ipsiusmet cubiculi ichnographia, atque imaginibus in eodem existentibus, sex infra appositis Tabulis lectori exhibentur.

A Fornix Cubiculi totus venustis exornatus picturis.
B Paries primarius, qui è regione Ostij attollitur.
C Monumenta Arcuata, quæ eodem in pariete conspiciuntur.
D Paries, qui ad dexteram ingredientis existit.
E Monumentum Arcuatum, quod eodem in pariete situm est.
F Paries, cui ostium Cubiculi inhæret.
G Vascula per quatuor huius Cubiculi angulos disposita, sanguine coagulato referta.
H Monumenta oblonga in topho excisa.

CVBICVLVM TERTIVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

In ipſius fornicis vmbilico, Orphei imago lyram dextera manu pulſantis, ac feras dulciſono ſonitu demulcentis expreſſa eſt. Quam Chriſti Domini Seruatoris typum ſymbolice præ ſe ferre ſuo prolixius loco exponemus. In ipſo vero fornicis gyro ſacræ quatuor hiſtoriæ contemplandæ exhibentur.

I. Danielis videlicet inter ipſa leonum ora conſiſtentis.

II. Chriſti Domini à mortuis Lazarum excitantis.

III. Dauidis item cum funda, & lapide in certamen aduerſus gigantem Goliat proſilientis.

IV. Et demum Moyſis virgæ ictibus vberes aquarum riuos è petra educentis.

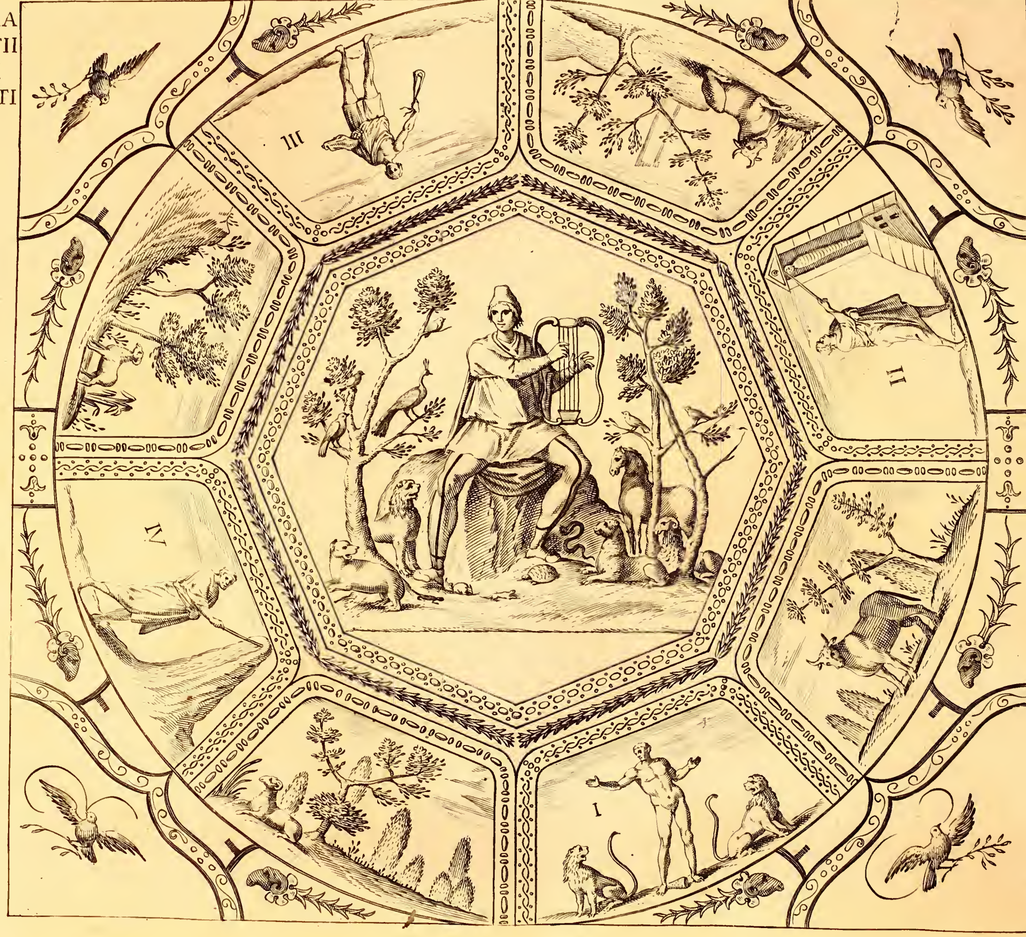
Porro hæ ſacræ hiſtoriæ effictis multiplicium animalium formis interſecantur; quæ ad ipſiuſmet Orphei, vt credere par eſt, imaginem referuntur.

TABVLA PRIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE

ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

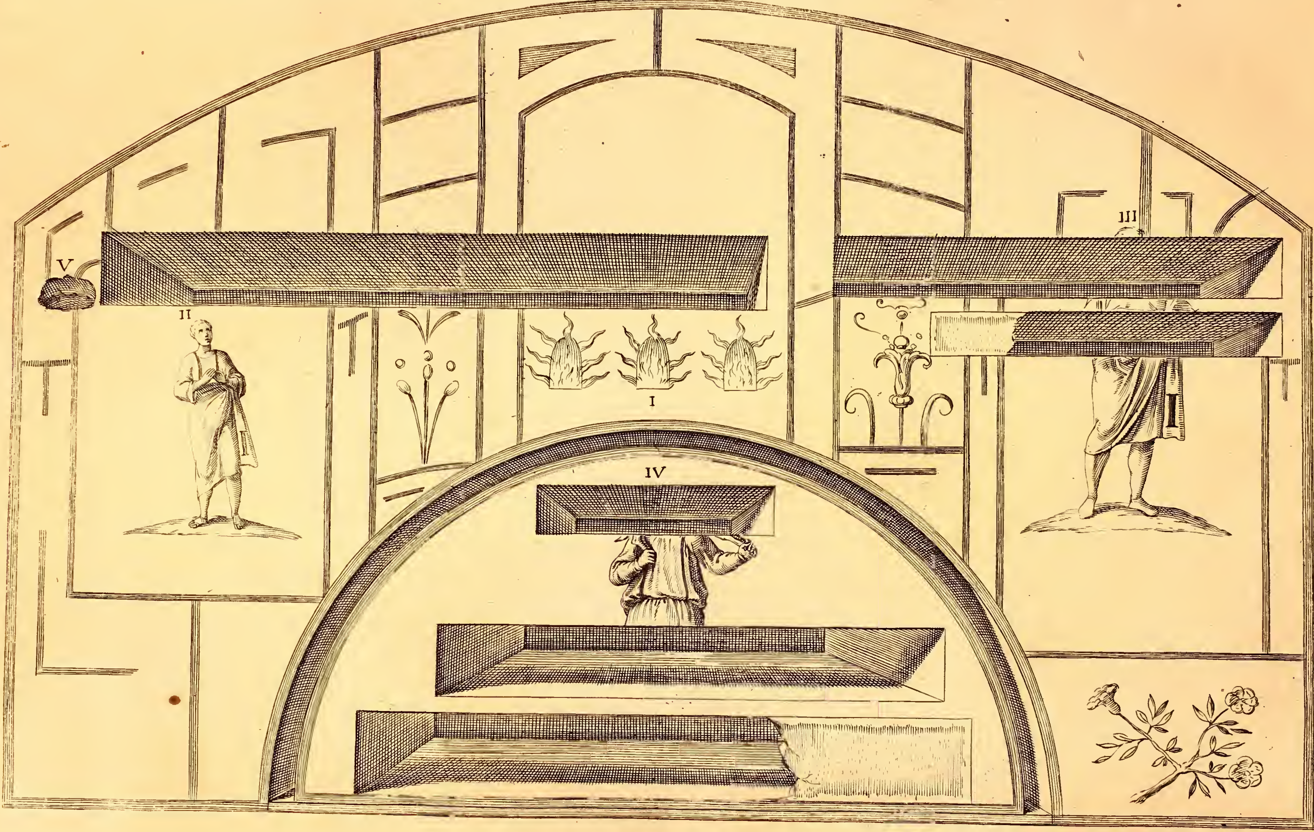
TABVLA SECVNDA.

I Primario in pariete, qui è regione ostij cernitur, & in eo, qui arcuato sub monumento existit, flammarum globi tribus è locis emergentes coloribus efficti apparent, qui quidem immodicis exæstuantem incendijs trium Puerorum, vt putamus, fornacem intuentibus exhibent, vel certe potius ipsummet martyrij genus, quod Martyres ibidem conditi pro fidei confessione viriliter subierunt, quorum forte imagines illæ sunt, quæ hinc inde pictæ, & signatæ in Tabula præsenti numeris II. III. conspiciuntur; quamuis earum alteram è superiori parte dimidiam, postmodum monumenti aptandi causa, quod ibidem excisum est, labefactari contigerit: quam item ob causam altera quoque inferior imago, quam numerus IV. hic indicat, ferro pariter obliterata conspicitur; quæ, si coniecturæ locus est, Euangelici Pastoris effigiem tam frequenter apud prisci illius æui Christianos vsu receptam contemplandam præseferebat.

V Locus in pariete excisus, vbi alias (vt coniectura fert) patina, vel vasculum aliquod rotundum calce firmatum extitit.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA TERTIA.

In hac quidem Tabula, quæ tertio loco adnumeratur, eædem deſcribuntur imagines, quæ in arcu & arcuati fornice monumenti, quod eſt è regione oſtij, conſpiciuntur; videlicet,

I. Noe intra arcam incluſus, columba virentis ramum oliuæ ſibi deferente.

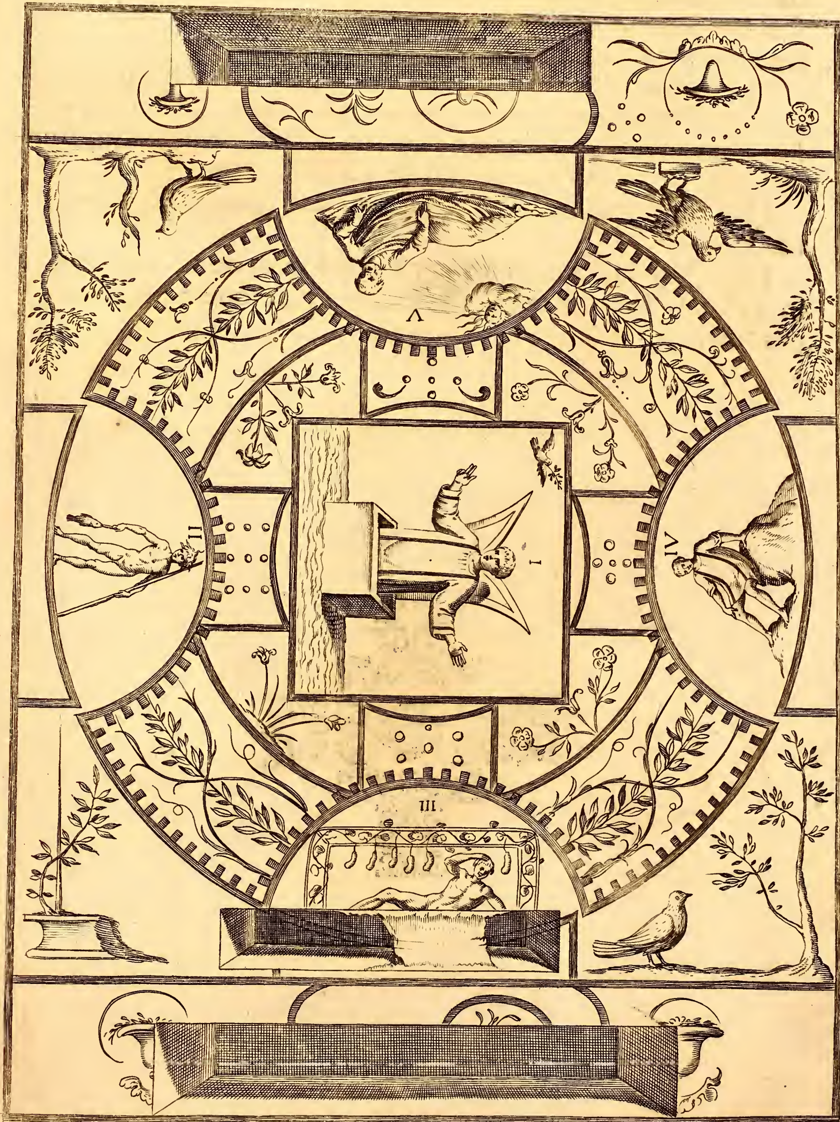
II. Iunior ille Tobias piſcem manu geſtans.

III. Ionas ſuauiter ſub vmbraculo recubans.

IV. Iob miſerandum in modum in ſterquilinio vlceribus plenus iacens, vt ex huiuſcemodi picturis conijci datur, quibus alios quoque Cœmeteriales Sarcophagos exsculptos, atque exornatos olim fuiſſe videre eſt.

V. Vir item quidam humi procumbens exprimitur, ſuper quem lucida è nube radij quamplures emittuntur: hic autem quiſnam ſit, re admodum oſcura, prorſus neſcitur; niſi forte diuinando potius, quam quid certi aſſerendo, Ionas dicendus ſit, ſuper cuius caput igniuomos ſol radios vibrauit, poſtquam vmbraculum, quo ille ab æſtu obtegebatur, penitus exaruerat.

TABVLA TERTIA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVARTA.

I. Imagines hic exhibentur dextero in pariete, & in arcuato pariter monumento pictæ; nempe Moysis Hebræorum ducis, qui virga septem cophinos manna refertos tangere ac præmonstrare videtur. Cui quidem figuræ, monumenti ibidem extruendi causa, caput ademptum est.

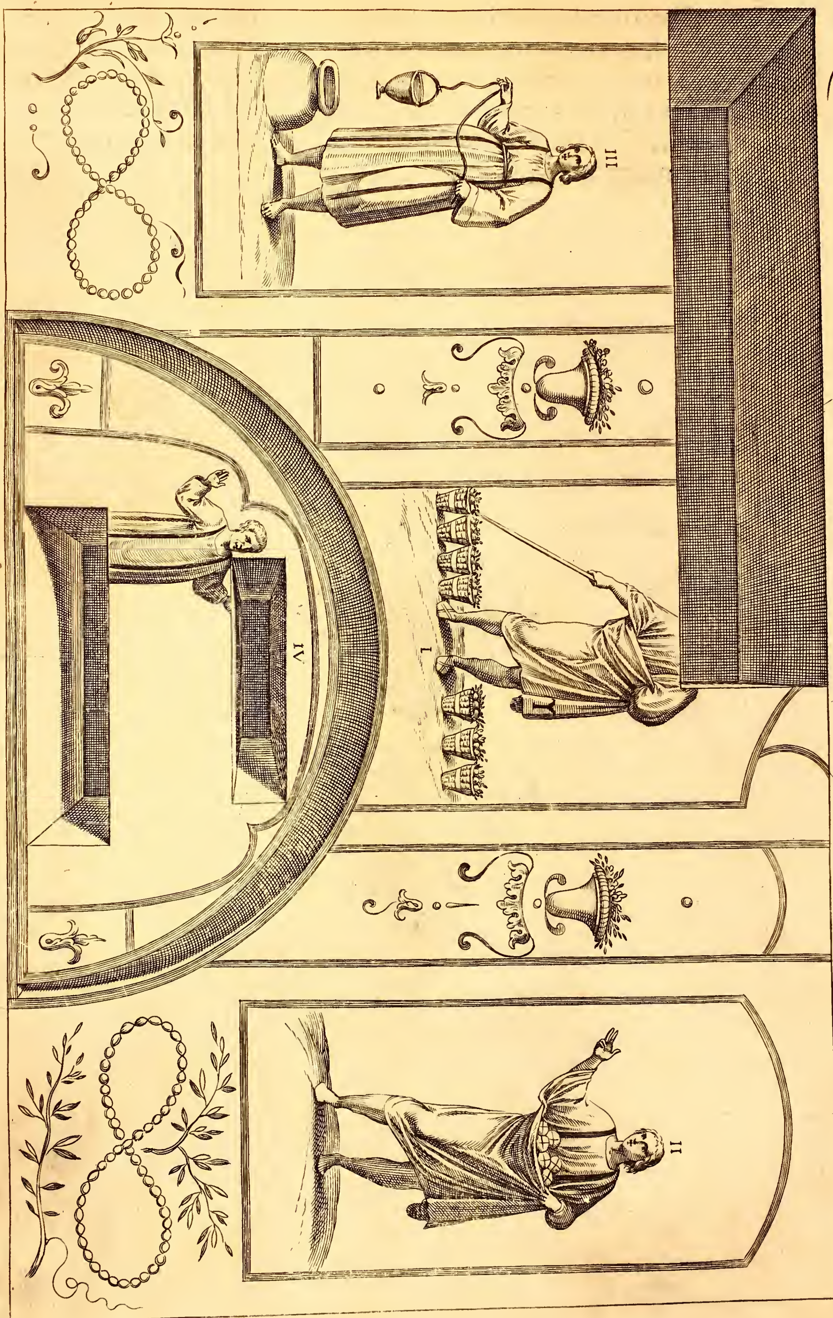
II. Veneranda ibi pariter Christi Domini imago panes sacro viuificæ crucis typo obsignatos pleno sinu deferentis, existit, quo mysterium mannæ designatur ab ipso explicatum, dum ait: Ego sum panis viuus, qui de Cælo descendi.

III. Samaritana mulier, quæ aquam è puteo exhaurire cernitur.

IV. Vir insuper bina inter sepulchra orantis in morem, in quorum forte altero is conditus fuerat, quem picta imago præsefert.

TA-

TABVLA QVARTA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA QVINTA.

Hic ob oculos lectori imago proponitur, quę in arcus fornice primi ipsius arcuati monumenti ad dexteram patet; viri nimirum dexteram protendentis; sinistra vero volumen quoddam explicitum gestantis; qui certe sanctissimum Moysen acceptas è manu ipsius Dei sacrarum legum tabulas, vt nobis conijcere licet, promulgantem demonstrat.

TABVLA QVINTA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S·S· MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SEXTA.

I. Paries, cui ipſius Cubiculi oſtium ineſt, ſacra Chriſti Seruatoris oculos cęci ad aperientis imagine decoratur.

II. Alia eiuſdem Chriſti imago paralytico ſanitatem impertientis.

III. IV. Duo item ibi agni coloribus affabre exprimuntur, qui baculum vnà cum paſtorali vaſculo deferunt.

TABVLA SEXTA ET VLTIMA CVBICVLI TERTII COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM S.S. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA.

Cubiculum Quartum, & vltimum Cœmeterij S. Callisti Via Appia, & Ardeatina describitur.

OC Cubiculum, quod in superiori Cœmeterio suspicitur, a descriptis hic hactenus cubiculis longe dissitum est. Vbi enim quis ad eum locum deuenerit, ex quo complures, vt diximus, quasi è centro semitæ deriuantur, earum alteram, quæ a sinistris patet, terendo, quousque ad gradus quosdam perueniat, per quos ad inferius Cœmeterium descenditur; si hac interim semita dimissa vlterius progrediatur, relictis pariter aliquot hinc inde diuerticulis, cubiculum, de quo nunc agimus, inuestiganti vltro occurrit: quod quadratæ quidem formæ est; altitudinis palm. 13. cum dimidio; latitudinis vero duodecim pariter cum dimidio, longitudo palmis quatuordecim protenditur. Porta vero, per quam accedentibus ingressus patet, si altitudinem respicias, palmis nouem cum dimidio constat, si latitudinem, tribus; si profunditatem vero metiri quis velit, palmis octo cum dimidio. Cubiculum aliorum adinstar in topho excisum, gypsoque & calce dealbatum, picturis itidem conspicuum redditur. Tria dumtaxat monumenta arcuata continet; quæ in tribus eiusdem cubiculi lateribus sita sunt. Quatuor item monumenta in pauimento ibidem ad arcæ similitudinem fossorum manu aptata videre est, quorum vnum in ipsiusmet aditus area existit. Alia item monumēta in ipsius cubiculi parietibus, atque in arcuatis ijsdem monumentis, vndecim quidem numero, ferro itidem de more excisa visuntur. Huius porro ichnographia, & imagines, quatuor insculptæ tabulis intuentium oculis subijciuntur.

A Ostium Cubiculi, è cuius fornice, qui sphæricæ est figuræ, depictę binę dextera, ac sinistra lucernę veluti pendent.

B Fornix Cubiculi, in cuius meditullio Imago Christi Domini visitur.

C Paries primarius e conspectu ostij, picturis exornatus.

D Monumentum Arcuatum picturis conspicuum, quod in prędicto pariete e regione ostij situm est.

E Paries ad dexteram ingredientis, depictis quoque imaginibus adornatus.

F Monumentum arcuatum picturis ornatum, quod in prędicto pariete existit.

G Paries ex aduerso alterius iam dicti, qui ad lęuam intrantibus occurrit.

H Monumentum Arcuatum picturis excultum, quod in pariete sinistro conspicitur.

I Imago, quæ in pariete, cui ostium inest, cernitur.

K Quatuor Monumenta arcarum in speciem in pauimento effossa.

L Monumenta vulgaria in topho excisa.

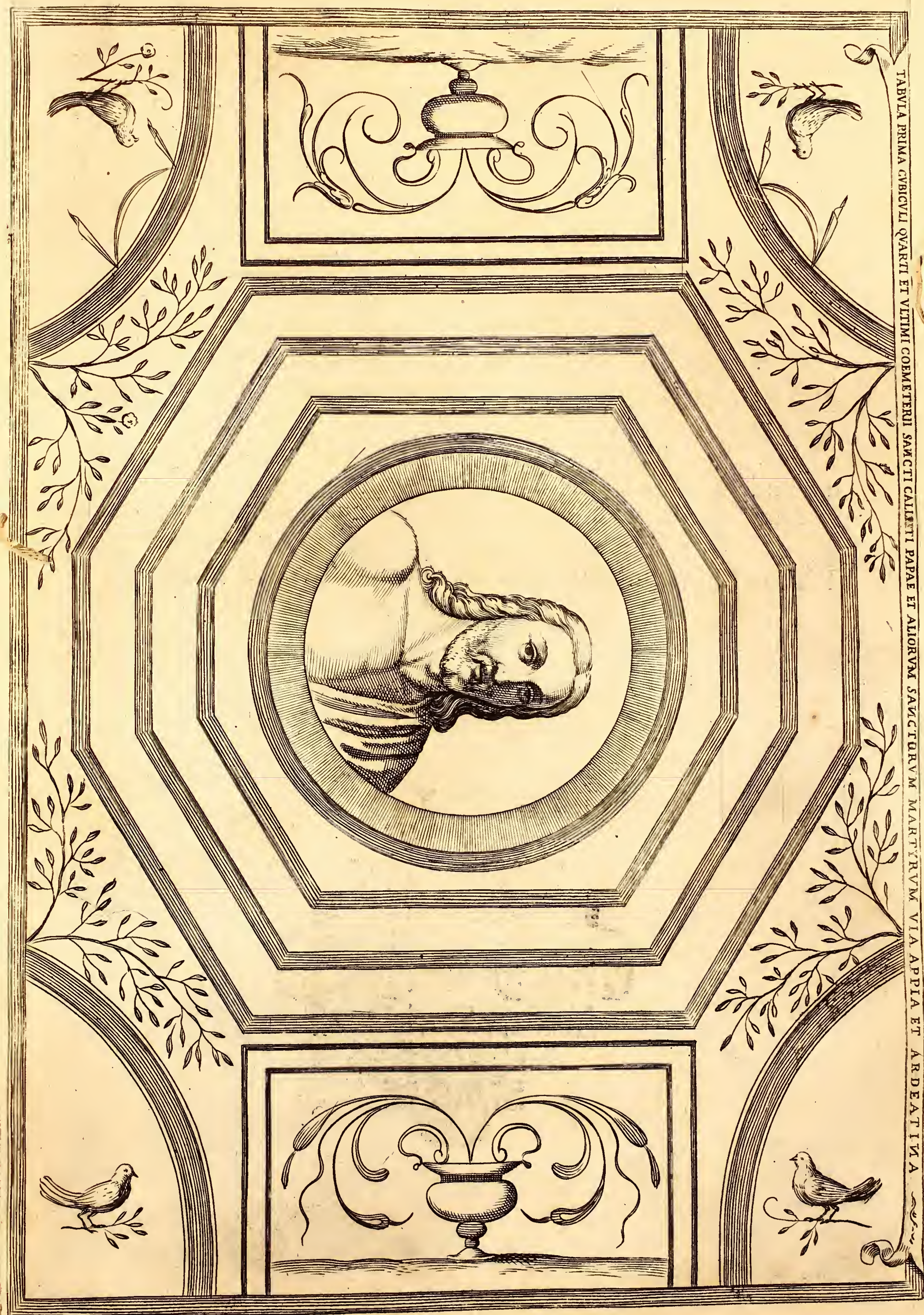

CVBICVLVM QVARTVM ET VLTIMVM
COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE
ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM
VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA PRIMA.

In medio ipsius tholi, quo Cubiculum quartum ambitur, vnica apparet veneranda Christi Domini imago, quam prima hæc Tabula lectori videndam exhibet.

TABVLA PRIMA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA SECVNDA.

In ſecunda hac Tabula imagines appoſitæ ſunt, quæ in primario è conſpectu oſtij pariete, & in alio, qui arcuato ſubſtat monumento, conſpiciuntur.

I. In primo videlicet viri cuiuſdam ſtantis, & oculorum aciem in ædificia quædam dirigentis effigies contemplanda proponitur, qui manum minitantis, vel benedicentis more protendit.

II. Deiparæ Virginis Chriſtum Dominum infantem ſinu geſtantis imago exhibetur. Aliæ quoque ibidem pictæ quondam imagines exiſtebant, quæ collabente deinde pariete ipſa ruinarum mole obrutæ ſunt; & hæ quidem Magos Infantem Deum adorantes præſeferunt, eiuſdem prorſus formæ, qua idem alibi recolendum adorationis myſterium adumbratur: beata autem Virgo (vt Tabula refert) impenſum paruulo latriæ cultum excipit.

III. Recolenda item Moyſis virga ſilicem percutientis imago ibidem ſuſpicitur.

IV. In altero autem pariete ſub arcuati ipſius monumenti gyro Orpheus lyram manu pulſans, quem cuiuſuis generis belluæ, vt ſupra, dulciſonis plectri chordis illectæ ambiunt.

TABVLA SECVNDA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS. MARTYRVM. VIA APPIA ET ARDEATINA.

TABVLA TERTIA.

Expreſſas hic vides lector imagines, quas dexter Cubiculi paries ſupra arcuatum ibidem monumentum contemplandas tibi exhibet.

I. Mulieris nempe, quæ brachijs vtrinque extenſis, formam vtique orantis edocet. Effigies autem hæc ad eam potiſſimum ſpectare videtur, quæ in proximo ibidem tumulo condita fuerat; in quo huiuſmodi adhuc titulus inſcriptus legitur:

DEPOSITA III. ID. IVN. IN PACE.

reliquis interim tituli characteribus præ nimia vetuſtate omnino abſumptis.

I. Incomparabilis item viri Noë in arca recluſi imago cernitur, dum vniuerſus terrarum orbis diluuio inundaret, manibus ſupplicum more protenſis diuinam è Cælo opem implorantis, & columbæ ad ipſum cum oliuę ramuſculo in optatæ pacis ſymbolum redeuntis forma exprimitur.

II. Ibi item picta Christi Domini Lazarum è tumulo excitantis effigies habetur.

III. Et Elię, qui igneo in Cęlum curru rapitur, ac dolenti Eliſęo pallium in diſceſſu protendit, imago recenſetur.

TA-

TABVLA TERTIA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPAE ET ALIORVM SS MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA
deposTA·III·id·IVN·IN pace
I
II
III
IV

TABVLA QVARTA, ET NOVISSIMA.

I. In pariete, in quo Cubiculi aditus patens est, ordine tres adnumerantur imagines cuiusdam nimirum viri sedentis.

II. Danielis item vtroque eleuato brachio leones inter tute admodum demorantis.

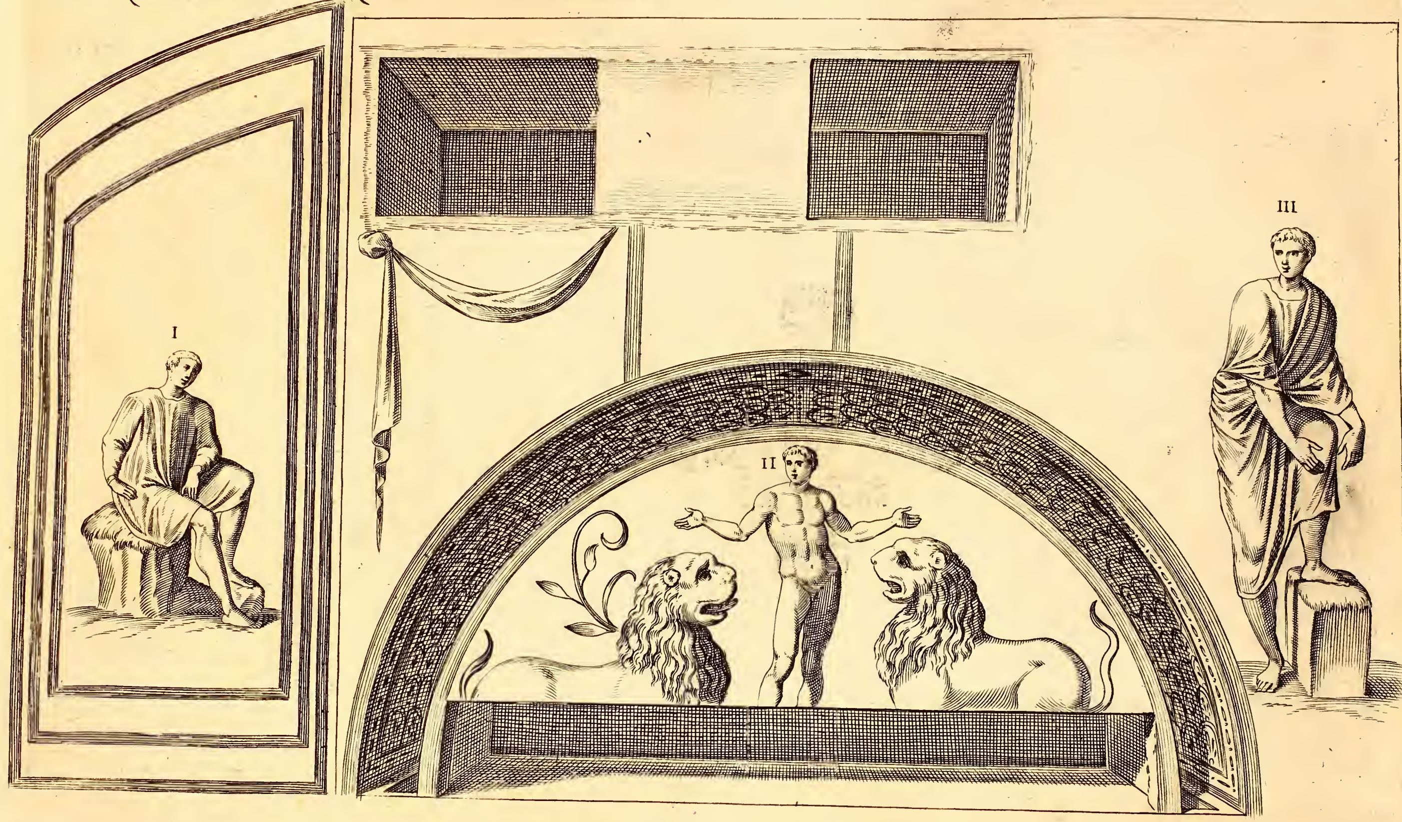
III. Moysis insuper, qui Dei magisterio edoctus calceamenta soluit, vt condignum sanctiori loco obsequium impendat.

Præter cubicula autem in hoc eodem Cœmeterio reperta, quæ singula hactenus exacte descripsimus, in primarijs eiusdem vijs monumenta haud numero pauca, quædam scilicet arcuata, alia verò in consuetæ morem formæ disposita conspiciuntur, quę typis in lectoris gratiam impressa, decem hic tabulis exprimuntur.

Pri-

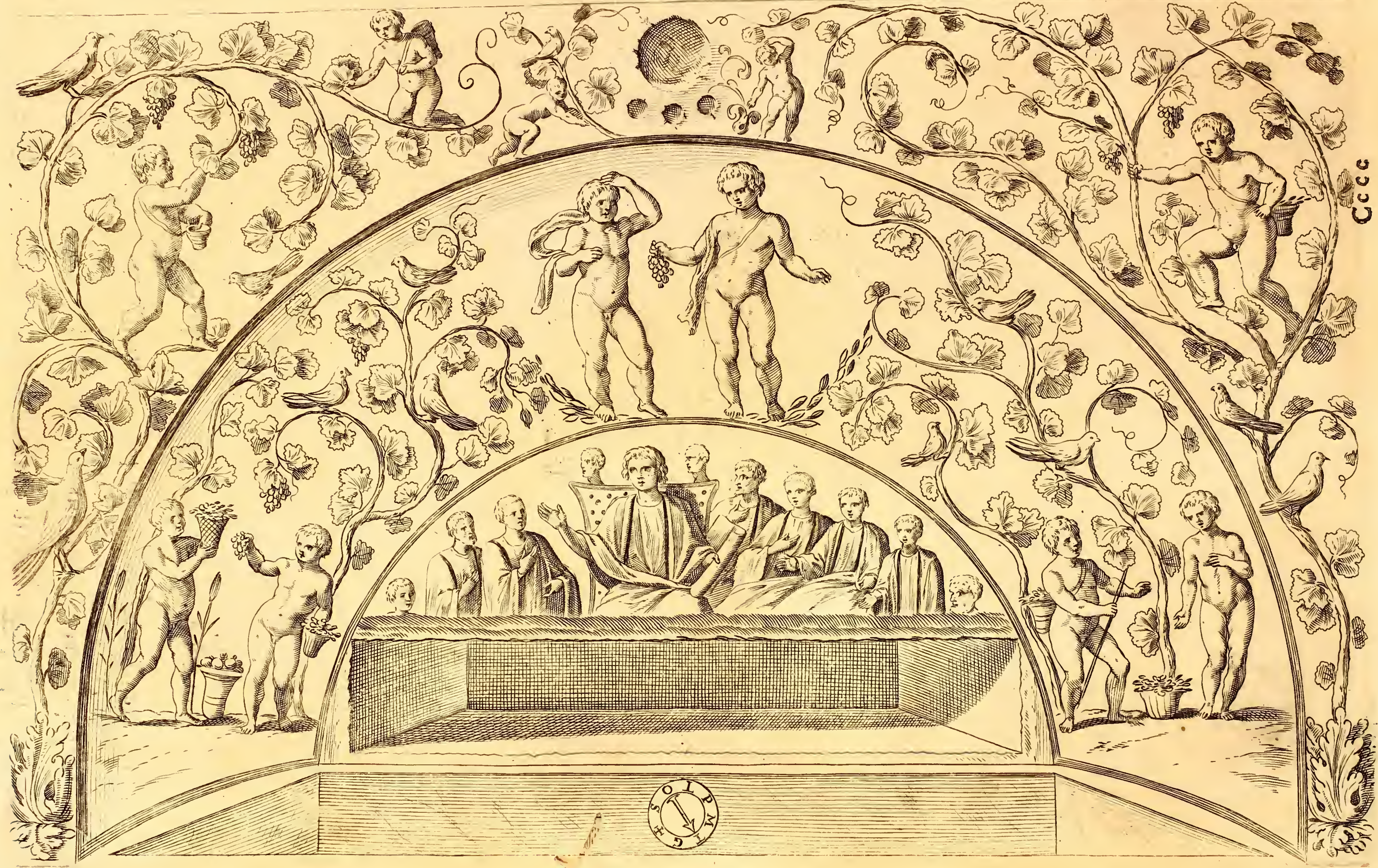
TABVLA QVARTA CVBICVLI QVARTI ET VLTIMI CEMET: S·CALLISTI PAPAE ET ALIORVM·SS·MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

Prima vnici arcuati Monumenti Tabula apud Callisti Cœmeterium.

Sub huius arcu Monumenti Christus Dominus in medio Doctorum, vel potius discipulorum cœtu residens exhibetur. Ipsum porro Monumentum effictis ramorum vsquequaque folijs instructum, atque exornatum est, inter quę pueri racemos vuarum colligentes, aliaque ludicra consertis manibus agentes coloribus exprimuntur. Supra Monumenti ipsius arcu magnum quoddam foramen conspicitur, cui tria minora adiacent, totidem scilicet numero aptatis eodem loco sepulchris, in quibus tria quondam numismata calcis glutino valide obfirmata extitisse ex eiusdem calcis, quę adhuc extant, vestigijs oculatus quiuis ac prudens inuestigator conijcere potest.

TABVLA PRIMA SEPVLCHRORVM DEPICTORVM COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIORVM SANCTORVM MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

Secunda alterius Monumenti arcuati Tabula.

I. In Monumento hoc viri cuiuſdam imago, rubeo birro, quali nunc S.R.E. Cardinales vtuntur, exornati ſuſpicitur.

II. Cui à dextris adſtant, Daniel nimirum, qui dilacerandus leonibus obijcitur.

III. A ſiniſtris vero Moyſes, qui ſilicem ad vberrimos eliciendos aquarum fontes virga portentorum indice percutit.

TABVLA SECVNDA SEPVLCHRORVM COEMETERII SANCTI
CALLISTI PAPÆ ET ALIOR SANCTOR MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA
I
II
III

Tertia Monumenti tertij Tabula.

Monumentum iſtud apſidis adinſtar extructum eſt, in cuius media parte recolendi ex Euangelico textu Paſtoris imago duas inter arbores dilectiſſimam ouiculam humero geſtantis exhibetur, iuxta quem alias item oues affabre pennicillo effictas videre eſt, quę Paſtoris veſtigia viam pręmonſtrantis ſequuntur, tutoque receptę ſinu ſub illius vmbra conſiſtunt.

TABVLA TERTIA SEPVLCHRORꝫ S. CALLISTI
PAPÆ ET ALIORꝫ SS. MARTIRꝫ VIA APPIA ET
ARDEATINA

Quarta Monumentorum Tabula.

Bina hic arcuata monumenta oculis contemplanda ſubijciuntur; necnon imagines, quæ ſub eorundem monumentorum arcubus vtroque è latere extabant; figuris, quæ in primarijs olim duobus parietibus expreſſæ erant, præ vetuſtate penitus obliteratis.

I. Imago Chriſtum Dominum Seruatorem noſtrum adorandum præſeferens.

II. Moyſes virgam manu tenens.

III. Idem Dominus, qui Lazarum quatriduanum rediuiuum prodire in lucem diuinitatis imperio iubet.

IV. Paſtor Euangelicus, qui duas inter arbores conſtitutus, ouiculas hinc inde, quæ ſubſtant, ſolicite cuſtodire videtur.

V. Chriſtus iterum, qui panes ad reficiendos populos fame enectos multiplicat; quorum ſeptem ibi apparent ſportæ.

VI. Sacra pariter ibidem eiuſdem Domini manum ſuper puerum imponentis exhibetur imago.

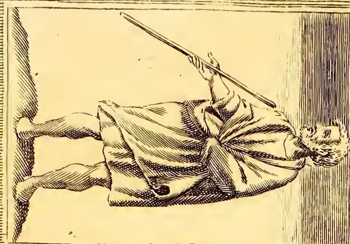

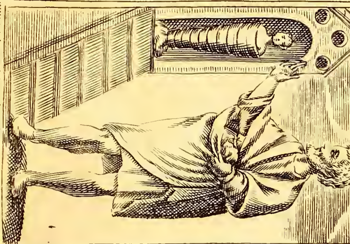
Quin-

TABVLA QVARTA SEPVLCHROR. COEMETERII S. CALLISTI
PAPÆ ET ALIOR. SS. MARTIR. VIA APPIA ET ARDEATINA

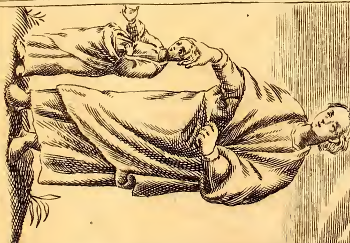

Quinta Monumentorum Tabula.

Duo hic pariter Monumenta oblonga quidem, at minime arcuata adinſtar arcæ in topho exciſa præſens Tabula exprimit: in qua recolendas, vt infra, imagines contemplari fas eſt. Duas nimirum mulieres ſtola circumamictas inter virides palmarum ramos conſiſtentes, eleuatiſque in Cælum manibus de more precantes. Paſtoris item Euangelici denſas inter arbores demorantis, paſtoralemque manu fiſtulam tenentis ſymbolum ibi videre eſt; cui ouiculæ, vnà cum hœdis quamplurimis eius cuſtodiæ commendatis ſubſtant.

TABVLA QVINTA SEPVLCHROR COEMETERII SANCTI
CALLISTI PAPAE ET ALIOR SS. MARTIR VIA
APPIA ET ARDEATINA

Sexta Monumentorum Tabula.

Monumentum iſtud oblongæ quidem formæ eſt, & myſticam pariter laudatiſſimi Paſtoris, ouem humeris, manu baculum geſtantis imaginem præſefert, eamque duas inter ſtolatas mulieres ſtantes, atque orantes mediam exprimit.

TABVLA SEXTA SEPVLCHROR COEMETERII SANCTI CALLISTI
PAPAE ET ALIOR SS. MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

Septima Monumentorum Tabula.

Hæc ſane Tabula reliquas omnes picturas complectitur, quibus varia in huius Cœmeterij ſemitis, ac primarijs vijs monumenta mirifice locupletantur. En tibi igitur quodam in monumento conſpiciendæ Adami, & Euæ ad arborem conſiſtentium imagines proponuntur; è cuius trunco callidus anguis proſilit, qui vetitum ore pomum tenens, atque illud Euæ primum, & deinde Adamo porrigens, miſerandum vtique humano generi propinat interitum. Harum vero è regione imaginum ſtolatæ mulieris itidem ſtantis, manibuſque de more extenſis preces effundentis imago proponitur: ex quo ſane conijcitur figura hac Deiparam Virginem Euæ culpam auguſtiſſimis virtutum meritis inſtaurantem repræſentari. Alię quoque ibidem mulierum orantium imagines adumbrantur, vt & boni Paſtoris inter arbores conſidentis, paſtoralemque baculum manu geſtantis. Et hęc quidem in reliquis etiam monumentis, quę in eiſdem viarum latentium ſemitis ſita ſunt, paſſim conſpiciuntur.

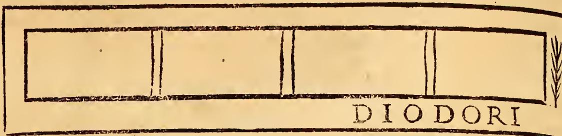

Cum

TABVLA SEPTIMA SEPVLCHROR COEMETERII S. CALLISTI
PAPÆ ET ALIOR SS. MARTIR VIA APPIA ET ARDEATINA

Cum isthæc igitur toto animi studio, ac mira pariter oblectatione Bosius contemplatus fuisset, deuotione permotus, alios, qui in eadem regione delitescebant ad idem Cœmeterium aditus perquisiuit; quos tandem & ipsi feliciter adinuenire contigit, è regione videlicet aditus hactenus a nobis descripti, intermedia, quæ ad D. Sebastiani Ecclesiam deducit, via, vbi ad læuam progrediens, haud procul a præmemorata Ecclesia scrobem conspexit, eamque nulla interposita mora ingressus, alteram ibi eiusdem Cœmeterij partem oculis assecutus est, quæ itidem ad Viam Appiam, & Vrbis mœnia protenditur, & ambitu quidem non minus amplo, quam descriptum supra Cœmeterium, constat, eandemque prorsus faciem intuentibus præseferre videtur. In hoc autem præcipue complura quadratæ formæ foramina, ad lumen desuper excipiendum, refundendumque disposita videre est. Pluribus vero in locis, nouis, solidisque muris, arcubus insuper qui fulcimento deseruiunt, instauratum est. Multiplices ibi semitæ, altæ quidem atque oblongæ, vt reliquis in Cœmeterijs conspiciuntur. Plures item cryptarum ordines continentur, quibus bina subinde Cœmeteria, vnum scilicet alteri, substernuntur. In his sepulchra in topho de more aptata humanis ossibus scatent: operculis interim omnino ablatis, atque confractis: sepulchrales tituli, qui quondam ibi legebantur, maximo recolendæ antiquitatis detrimento periere. Verum dum quodam loco terra ad viam aperiendam suffoderetur, alia semita, exitu tamen carens, adinuenta est, in qua integra sexdecim sepulchra præter explorantis spem latebant, in ijs vero tituli, seu defunctorum ibidem quiescentium singillatim nomina, calci impressa, legebantur. Sunt autem eiuscemodi.

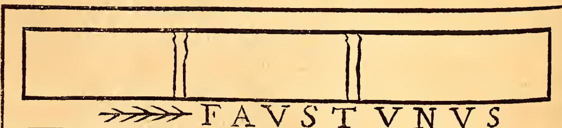

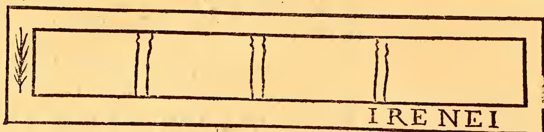

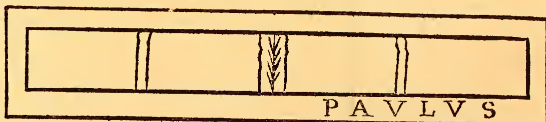
In altera vero ſemita eidem proxima, quam pari ratione inter perquirendum adinueniri contigit, bina dumtaxat ſepulchra ſuis adnotata titulis extabant: quorum ectypa poſtremum hic locum obtinent.

In ſingulis autem tumulis, qui a nobis hactenus memorati ſunt, palmarum ramos calce effictos, itidemque impreſſos videre erat. Quamobrem cum iſthæc certiſſima vtique martyrij ſymbola extiterint, vt ſuo infra loco perſpicue patebit, reſeratis ſubinde ſepulchris corpora, quæ intus recondebantur, decenter, vt par erat, extracta, Rom. Pontifex, qui tūc temporis Eccleſiæ præerat, tanquam nobiliſſima Chriſti Martyrum pignora, ad principes viros ac magnates, hæc eadem velut quid omni pretioſius auro ab Apoſtolica Sede vltro, enixeque poſtulantes tranſmiſit, & in primis auguſtiſſimæ Hiſpaniarum Reginæ, ac in Neapolitano Regno Proregi, alijſque præclari nominis Chriſtiano in Orbe proceribus ſacrorum pignorum munera pari munificentia elargitus eſt: ad quorum ſubinde beatorum Martyrum gloriam late propagandam, religioſo pietatis cultu permultæ vbique terrarum Eccleſiæ venerandis pignoribus auctæ ac cumulatæ fuerunt. Sed his interim enarratis illud ſilentio prætereundum non eſt, quod ſtudioſo lectori in rerum Cœmeterialium gratiam ſubijciemus. Dum enim humus aliquando effoderetur, qua deſuper ingeſta quoddam penitus cubiculum opperiebatur, marmoreum, ac ſepulchralem lapidem adinueniri contigit, quem apud ſe Boſius ſtudioſe reſeruandum curauit, atque eius iconem hic infra contemplandam exhibemus.

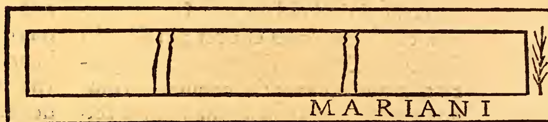

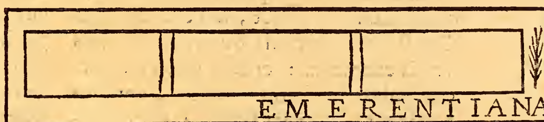

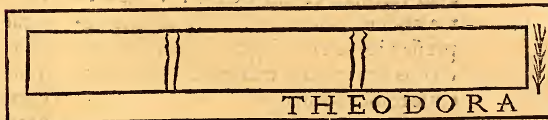

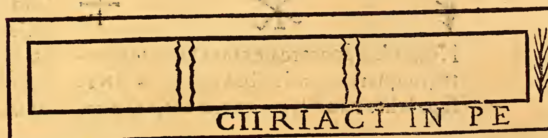

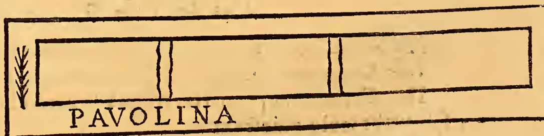

Illud

Illud præterea a nobis ſubnotandum hic eſt, quod piam antiquorum, & haud vnquam ſatis laudandam Chriſtianorum conſuetudinem edocet; in ſingulis fere huius Cœmeterij monumentis, paucis admodum exceptis, conſueta orthodoxæ religionis ſigna, atque indicia certis characteribus expreſſa conſpici: ſacroſanctum videlicet, ac venerandum Chriſti nomen binis dumtaxat Græcis literis exaratum: cruces præterea, atque palmarum ramos effictos, annulos eburneos, lucernas fictiles: vitrea itidem vaſcula, necnon fictilia. Quæ omnia eiſdem calcis glutino ſepulchris impreſſa videre eſt. Signa autem, quæ hactenus enarrando memorauimus, ſunt eiuſcemodi formæ:

Nonnullæ præterea extant viarum ſemitæ, in quarum parietibus vtroq; ex latere ſepulchra haud ferro exciſa sũt, vt in cæteris antiqui Chriſtianorum cõſueuere.

Complura vero Cœmeterium, de quo agimus, cubicula continet, quorum quædam ſatis ampla ſunt, nonnulla columnas quoque in ipſo topho exciſas vnà cum epiſtylijs affabre elaboratis, dealbatiſque intuentium oculis exhibent. In his apſides dumtaxat, & arcuata monumenta miro artis ſtudio, ingenioque confecta contemplari fas eſt: picturarum tamen in eiſdem ornatus, vt in reliqua huiuſce Cœmeterij parte, deſideratur: quippe qui haud ſemel totum loci ambitũ diligentiſſime perluſtrando figuras coloribus de more effictas haud vllas, inquit Boſius, inuenire potuimus. Vnicũ porro in toto Cœmeterij circuitu cubiculum extat, quod olim picturis ornatum erat, quæ poſtmodum, ſepulchris ibidem exciſis, magna quidem ex parte deletæ ſunt: ſi quæ vero longa poſt ſecula adhuc permanent, etſi non modicum labefactatæ, contemplandas huiuſcemodi ſacrarum rerum hiſtorias exhibent.

TABVLA OCTAVA.

Hic Monumentum quoddam arcuatum, eiuſque imagines oſtenduntur.

I. Orthographia totius Monumenti ſuperioris.

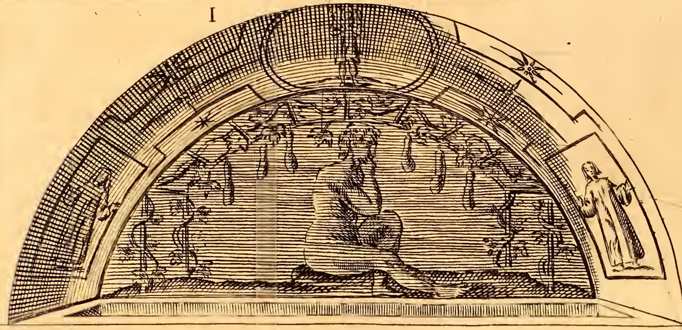
II. Facies eius primaria, in qua veneranda Prophetæ Ionæ imago exprimitur ſub vmbraculo quieſcentis.

III. In fornice Euangelici Paſtoris ouem humeris aptatam deferentis ſymbolum ſuſpicitur.

IV. Binæ hinc inde mulierum protenſis manibus orantium effigies.

TA-

TABVLA OCTAVA SEPVLCHROR. COEMETERII SANCTI CALLISTI PAPÆ ET ALIORVM SS. MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA

TABVLA NONA.

Aliud eiuſdem formæ Monumentum nobilibus hiſce hiſtoriarum monimentis decoratum ſpectandum ſubijcitur.

I. Orthographia totius Monumenti.

II. Paries primarius, in quo imagines tres intueri licet; quę quidem, vt credere nobis par eſt, parentum vnà cum filio eo loco depoſitorum memoriam ſuggerere videntur.

III. Ipſe monumenti fornix toties repetitum probatiſſimi Euangelicis è tabulis illius Paſtoris, qui ouiculam humero defert, & binas inter oues, totidemque arbores medius conſiſtit, exemplar ſuſpiciendum exhibet: in quatuor vero fornicis ipſius angulis Ionam è puppi in mare deiectum, immaniſque ceti ore ac ventre exceptum: eundem ſubinde incolumem ac vegetum ex aluo marinæ belluæ ad littus emergentem, & ipſummet ſub arefacto vmbraculo, vultu ſatis triſti recubantem contemplari fas eſt.

IV. A dextero monumenti eiuſdem latere tres Pueros pennicillo affabre effictos videas licet, ad latriæ cultum ſimulacro Regis ſuper columnam exiſtenti exhibendum impio Regis eiuſdem iuſſu perductos.

V. A ſiniſtro vero latere præſtitum Deo infanti à Magis adorationis obſequium, quaſdam ijſdem capſulas Redemptori offerentibus exprimitur.

TABVLA NONA SEPVLCHRORꝜ COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIORꝜ SSTOR
MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA
I
II
III
IV
V

TABVLA DECIMA.

I. In Tabula hac Moyſis effigiem calceamenta ſoluentis contemplari licet.

II. Eiuſdem quoque Moyſis figura ad confouendum deſertas inter regiones laborantem ſiti populum virga ſilicem percutientis.

III. Euangelici Paſtoris duas inter ouiculas commorantis ſymbolum; necnon duorum virorum imago, quorum alter ciſtam obſignatis cruce panibus refertam ſuſtinet: aliæ item ciſtæ panibus eiuſdem generis onuſtæ, & quædam inſuper imagines haud temporis iniuria ac ruinarum mole penitus abolitę, ibidem coloribus adumbrantur, quæ admirandum à Chriſto portentum in ijſdem panibus diuina virtute multiplicandis patratum, pictoris olim manu ibidem expreſſum innuunt.

TABVLA DECIMA SEPVLCHROR. COEMETERII S. CALLISTI PAPÆ ET ALIOR. SS.TOR.
MARTYRVM VIA APPIA ET ARDEATINA
I
III
II

Alteram porro Calliſtiani Cœmeterij partem, cum indefeſſo pede, ac iugi labore conſtanter perquirere Boſius non deſtitiſſet, ſua tandem haud ſpe fruſtratus peroptatum eiuſdem aditum quandam apud vineam reperit, quæ tertium in ordine locum tenet inter eas, quæ Via Appia adnumerantur, ad dexteram ſcilicet partem, verſus D. Sebaſtiani ædem progrediendo, quæ Marganæ olim familiæ ditioni adſcripta erat. Hunc igitur Cœmeterij ſinum haud ſatis amplum feſtinanter, vt quod noui explorando deprehenderet, ingreſſus, nonnulla in eo cubicula, picturis tamen deſtituta conſpexit: monumenta vero quamplurima, quæ titulis Græco alicubi, Latino alibi idiomate ipſius calcis glutino impreſſis prænotata ſunt; qui cum nil admiratione, ac lectoris ſtudio, atque oculis dignum præſeferant, hic conſulto Cœmeterialibus tenebris ac ſilentio remittimus. E ſepulchralibus autem Titulis Latino idiomate inſcriptis, qui commode perlegi potuere, hi potiſſimum ſunt, quos ſingillatim nunc recenſebimus.

Pueri cuiuſdam Monumentum.

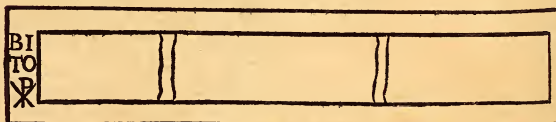

Aliud Pueri Monumentum.

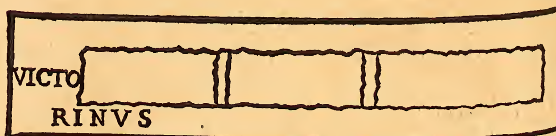

In Laterculo.

Porro

Porro monumenta iſta conſuetis Chriſtianæ religionis, ac fidei ſymbolis conſignata ſunt, videlicet:

Alicubi inſuper oſſei quidam annuli; aliæ item figuræ miro artis ſtudio elaboratæ extant. Verum interim nullatenus hic prætereundum eſt, nempe quod cum in recenſita hactenus vinea humus effoderetur, inſcriptiones quamplurimæ ipſis effodentium oculis patuere, quas vili deinde pretio ab hominibus, res quanti valoris ac pretij eſſent, ignorantibus, vt lucrum caperent, cæmentarijs venditæ ſunt. Extat tamen cætera inter fragmenta tabula quædam lapidea, quæ integrum adhuc titulum his quidem literis prænotatum præfefert.

QVI BIXSIT AN. XXVIIII
MENS VIII. DIES XII.
TALASSOBE IN PA.

Quoniam vero opportuna hic martyrum mentio incurrit, quorum corpora è Calliſti Cœmeterio vnà cum ſepulchrali titulo, eorumdem nominibus prænotato eruta ſunt, certe pium, ac ſtudioſum lectorem latere nequaquam volumus, alia videlicet quamplura beatorum martyrum pignora ex præmemorato Calliſti Cœmeterio, & ex varijs item Romæ Cœmeterijs non multis abhinc annis, perſcrutantium ſtudio in lucem veniſſe, quæ condigno, vt par eſt, honoris cultu excepta, præcipuas Vrbis ac Orbis terrarum Eccleſias illuſtrarunt, quorum nomina, quæ nobis innotuere, haud ſilentio obuoluenda, ſed nouis interim Subterraneæ Romæ paginis conſignanda videntur. Vt igitur lectoris pietas præcipuos nonnullos ſepulchrales titulos, quos paſſim adinueniri contigit, oculis per ſe recognoſcere valeat, omnes ſimul vnà cum ipſiſmet inſcriptis lapidibus pretioſi inſtar theſauri in vnum a Io: Baptiſta Maro Eccleſiæ S. Angeli in foro piſcium Canonico, ac viro ſacræ antiquitatis ſtudioſo collectos hic tibi contemplandos offerimus;

Ex Calliſti Cœmeterio erutus eſt die 6. Nouemb. 1638.

 Ε ΚΑΛΑΝ ΝΟΕΝΒ. ΕΚΟΙΜΗΘΗ
ΓΟΡΓΟΝΙϹ ΠΑϹΙΦΙΛΟϹ ΚΤ
ΟΥΔΕΝΙ ΕΧΘΡΟϹ.

Quod latine redditum ſic ſonat:

 QVINTO·KAL. NOVEMB.
HIC POSITVS EST
AD DORMIENDVM GORGONIVS
OMNIBVS AMICVS ET NEMINI
INIMICVS.

VICTOR ERIT IN PACE
ANNORVM XIII. KAL.
AVGVSTAS

DIGNÆ BENEMERENTI
COMPARI MERCVRIÆ QVÆ
VIXIT ANNIS P. M. XL. SINE
ALIQVA QVERELA DEP. XVII.
KAL. NOV. HEROS FECIT SIBI
ET COMPARI SVÆ

Die 24. Iunij 1639. cum Vaſculo ſanguinis.

ACATHYM FILIO REST.

   MERCVRIVS

CVM

CVM DVOBVS

EVLTERA E PACE

Vasculum cum sanguine illi adstabat.

P. C. NVNDINATI FILIO
INNOCENTISSIMO

Die 1. Iulij 1639. cum vasculo sanguinis.

GEMINÆ CONIVGI SEVERVS
QVÆ VIXIT ANNOS XX.
MENSES DVO QVÆ FECIT
CVM MARITO ANN. II.

Vasculum quoque cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum fuit.

NIMIVM CITO DECIDISTI
CONSTANTIA MIRVM
PVLCHRITVDINIS ATQVE
IDONITATI QVÆ VIXIT ANNIS
XVIIII. MEN. VI. DIE XVI.
CONSTANTIA IN PACE.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria cum vasculo sanguinis.

LEONTIA DEPOSITA X. KAL.
SEPTEMB.

Cum vasculo sanguinis.

MIRÆ INNOCENTIÆ ANIMA
DVLCIS EMILIANVS QVI
VIXIT ANNO VNO MENS. VII.
D. XVIIII. DORMIT IN PACE.

Cum vasculo item sanguinis.

ΙΡ. ΟΚΣΤΑΚΙΟΣ.....

Latine autem:

SACERDOS EVSTACHIVS.

Ex Cœmeterio Ostriano 1643. Vasculum etiam cum sanguine illi appositum erat.

PRIMITIVS IN PACE QVI POST
MVLTAS ANGVSTIAS
FORTISSIMVS MARTYR
 ET VIXIT ANNIS P. M.
XXXVIII. CONIVG. SVO
PERDVLCISSIMO BENEMERENTI
FECIT.

 BERNACLATE IN PACE
QVÆ VIXIT ANNIS LXXXV.
MENS. DVO IVSTISSIMVS
CVM ACAPENT VXORE SVA
ET SORORE PRIMA MATRI
MERENTI FECERVNT
DEP. XIII. KAL. AVG.

Ex Callisti Cœmeterio.

Vasculo cum sanguine apposito, & columba lapidi insculpta.

EPIPODIVS ET AMONIA
PARENTES DOMITIO FILIO
BENEMERENTI QVI VIXIT
ANN. VIIII. MENSES XI. DIES
IIII. DECESSIT VII. IDVS
OCTOBRIS IN PACE.

Ex Cœmeterio Calepodij cum Vasculo sanguinis.

IVLIVS VERNIS VENVSTVS
QVI VIXIT ANNOS XXI. ET
MENSES X. DEPOSITVS BIRGO
SVPER SE IIII. KALENDAS
SEPTEMBRES.

Vasculum cum sanguine apud hanc inscriptionem repertum.

LEGVRA RESTITVTA VIXIT
ANNOS XV. BIRGO DECESSIT
IN PACE.

Ex Cœmeterio S. Saturnini Via Salaria. Huic inscriptioni bina vascula cum sanguine apposita reperta fuere: sacrum vero corpus in sepulchro frondibus (lauri, vt creditur) coopertum erat.

PROSPERO INNOCENTI
ANIMÆ IN PACE.

Sub hac inscriptione Pastor Euangelicus cum ouicula in humeris sculptus extat.

MELITI IN PACE.

Ad hunc quoque lapidem vasculum cum sanguine erat: illi autem cultrum cum pectine, atque alio instrumento ferreo insculptum visitur.

VITALIANVS QVI VIXIT ANN.
XIII. ET MEN. IV. PARENTES
FILIO BENEMERENTI
SEPVLTVS EST IV. KALENDAS
NOVEMBR.

Inscriptio cum Vasculo sanguinis, & Columba.

ANASTASIVS QVI BIXIT
ANNOS TRES.

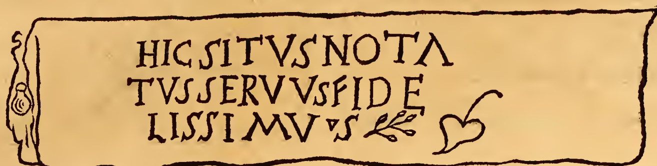
ABVCCIA POLLO ET ABVCCIA
ADAVCTA.

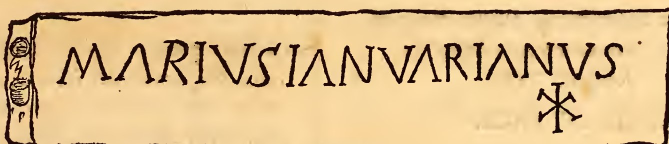
Ex Cœmeterio Callisti cum vasculo sanguinis.

IN PACE AMMONIVS VICTOR
QVI VIXIT ANNIS XVIII. MEN.
V. DEFVNCTVS EST XIII. KAL.
OCTOB.

Verum post sepulcrales titulos, quos è varijs Cœmeterijs erutos, hactenus perlegendos obtulimus, en alios ad huius primi voluminis calcem ab Illustrissima Marchionissa Angelella olim acceptos, hic tibi, pie ac studiose lector, contemplandos vltro subijcimus, in quibus consueta sacræ, ac recolendæ antiquitatis signa videre est, sacrum videlicet Christi nomen consuetis litteris expressum, palmarum ramos, & columbarum item imagines de more exculptas. Plerique vero ex his sepulchralibus titulis martyrum tumulis affixi, nullo alio ibidẽ expresso signo, vasculis dumtaxat sacro cruore perfusis calcis glutino obfirmatis, & prope sepulcra reconditis clara martyrij signa intuentibus denotant.

Sepulchralis iste titulus Notatum nomine tumulo reconditum præsefert, quem seruum fidelissimum insuper appellat. Quo plane vocabulo virum meritis vtique apud Deum præclarum prænotari opus est: de cæteris enim iustis in Euangelio iugiter ipsius Domini oratione personat: *Euge serue bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui, &c.* cum vero iste fidelissimus nuncupetur, profecto quanti apud Deum meriti extiterit, palam fit, vel ex eo, quod pro Christo sanguinem effuderit: nisi forte asserere quis velit, a domino, cuius vir iste seruitio addictus vixerat, tanquã benemerenti famulo tumulum ac titulum pariter his verbis positum fuisse. Martyrij autem insignia sunt ramus oliuæ, & vas sacro cruore repletum, sepulchro, vt vides, affixum.

Hic quoque titulus martyrem Christi tumulatum prænotat, sacrum enim ibi Christi nomen, etsi haud perfecte, exculptum legitur, & vas cruore plenũ ad sepulchri latus reconditum adinueniri contigit. Æneum item sepulchro affixũ numisma inuentum est quod Iuliæ Augustæ effigiem ex vno latere, ex alio Deæ Vestæ sacrificium exhibens ab antiquarijs singulariter suspicitur, & apud Illustrissimam Marchionissam de Angelellis extat, cuius tibi iconem suo loco infra contemplandam offert.

Sepulchralis hic titulus, qui è Callisti Cœmeterio erutus est, plures ibidem tumulatos fuisse edocet. Trium enim nomina, si nobis interpretari fas est, modicus iste lapis exhibet: *Septimina, Aurelius, Galymedes.* Porro Septimina, vtpote istorum matrem, vno eodemque vna cum filijs sepulchro reconditam fuisse asse-

aſſeri poteſt, niſi quiſpiam dicat duos hoſce ibidem recenſitos, maritum eiuſdem, & filium extitiſſe, ſed hæc lectori dijiudicanda remittimus. Vnum & ſpecioſum quidem tumulus hic Euangelici Paſtoris ſymbolum præſefert, quod tam frequens olim, vt ſupra diximus, apud Chriſtianos habitum eſt, & vas ſanguinis, quod martyrij index eſt.

MIRO·IVVENTVTIS CASVLIO ANIMA·DVLCIS QVI·VIXIT·ANNIS
XXXVIIII MESES·IIII·DIE·VNO·CESQVENT·INPACEM

Caſulius iſte nobili titulo apud Calliſti Cœmeterium inſignitus præclara iuuentute conſpicuus, & amicis vnice amabilis deſcribitur, qui martyrij inſuper laurea illuſtratus cunctis æmulandis pariter proponitur, vt vas cruore refertum, palma, & conſuetum Chriſti nomen exculptum edocent.

LIGVRIOSVCESOINPACE

Ligurius iſte Succeſus, licet in pace poſitus ex titulo deſcribatur, martyrij tamen corona ob effuſum pro Chriſto ſanguinem conſpicuus redditur, ad lateralem quippe tumuli faciem cruoris vas reconditum adinuentum eſt, verba autem illa in pace, martyrum quoque ſepulchris, vt ſupra diximus, inſcribi quandoque a Chriſtianis conſueuerant.

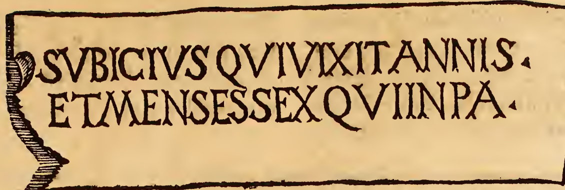
SABATIVSBENEMERENII QVIVIXII
ANNOSXL

Hic præter cruoris vas nullum aliud martyrij ſignum, vt in cæteris, exhibetur: quapropter licet palma inſculpta non ſit, haud tamen caret martyrij palma, ſed in martyrum numero quoque recenſendus eſt.

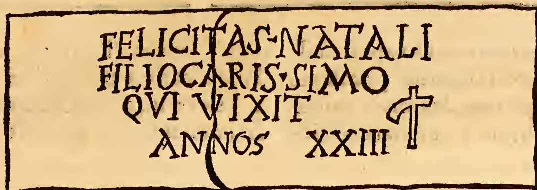
LOCVSPRIMI

Sepulchralis iſte lapis è Lucinæ Cœmeterio erutus, ſub quo Primus iſte reconditus latebat, conſueto Chriſti nomine Græcis characteribus exculpto, & columbæ ramum oliuæ præferentis ſymbolo innoteſcit, quo, vt infra lib. 6. enarrabitur, martyrij quoq; ſignum exhibetur, ſed appoſito inſuper cruoris vaſculo, martyrij laurea, ſanguine purpuratus, decorari promeruit.

Nihil in ſepulchrali hoc titulo ſpecioſum & animaduerſione dignum præter ſanguinis vas, patentiſſimum martyrij ſignum, præferebatur.

Sepulchralis iſte Natalis titulus, qui apud Calliſti Cœmeterium inuentus eſt, tumulum a matre filio exhibitum, mallei appoſito ſigno, demonſtrat, quod quidem mallei ſymbolum, vel iſtum cæmentariorum arti addictum, vel certe ferreo malleo martyrij agonem conſummaſſe inſinuare videtur. Martyr tamen ex adinuento ad ſepulchrum ſanguinis vaſculo renunciatur.

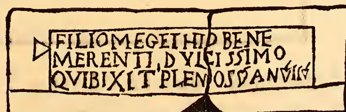
Titulus, qui Ianuario inſcriptus eſt, eundem martyrem fuiſſe etſi haud verbis, ſignis tamen aperte deſignat: coronam quippe & palmam, quæ nobiliora martyrum inſignia ſunt, & columbam item Chriſtianæ ſimplicitatis ſymbolum: pretioſi inſuper cruoris vas ſepulchro affixum exhibet.

Creſcentionis titulus eundem breui tempore vixiſſe, & quarto ætatis anno deceſſiſſe edocet. At vas cruore refertum martyrij palma nobilem reddit: verba autem illa Inn. ita ſupplenda videntur: *Innocenti.*

Alter iſte titulus Theodoteni filiæ a parente inſcriptus, binas hinc inde columbas exculptas exhibet, vel certe intelligi poteſt, quod ſuppreſſo filiæ nomine, patris dumtaxat velut viri tunc notiſſimi nomen expreſſum ſit. In huius autem tumulo vas cruoris adinuentum eſt.

Titulus iſte nomine imminutus patris tantum, & matris, ſi coniectari fas eſt, nomen ſyllabis interciſis legendum exhibet, in hunc fere modum: *Filio Megeſij, & Hippolytæ, &c.* decoratur & iſte tu-

tumulus, cum vas ſanguinis præferat, martyrij corona.

Titulus hic Græcis notis, qui apud Calliſti Cœmeterium extabat, exculptus *Kyrinis* nomen præſefert, qui duabus columbis, & quatuor palmis illuſtris redditur, ad prænotandum forte, quod quater pro Chriſto tormentis ſubiectus, atque excruciatus, totidem item palmis a Deo cumulari meruerit. Vas item ſacro cruore plenum, martyrem hunc deceſſiſſe comprobat.

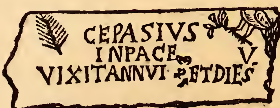
Feliciſſimæ titulus columbam tantum marmori exculptam præſefert, & vaſculum ſacro cruore refertum, claras martyrij notas, præferebat: nouiſſimæ autém litteræ P K, nomen Chriſti, pro quo obijt, legendum exhibet.

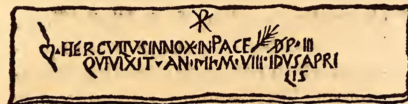
Florentius, qui in pace poſitus deſcribitur, at cum vas ſanguine plenum ſepulchro affixum reperiri contigerit, inter martyres proculdubio recenſendus eſt.

Poſtremo tandem loco titulus è Calliſti Cœmeterio erutus nobis contemplandus offertur, qui virum tunc temporis apud Chriſtianos conſpicuum extitiſſe demonſtrat: haud enim ex more lapidi eiuſdem nomen inſculptum, ſed teſſellato opere diuerſicoloratis ſimul intextis lapillis elaboratum eſt, numiſmate eiuſdem operis ſuperaddito, quod raro, & niſi clarioribus viris olim præſtitum fuiſſe conſtat. In iſtius autem tituli initio ſacroſanctum Chriſti nomen conſueto more delineatum eſt. Porro etſi in pace depoſitum eundem fuiſſe afferatur, tamen vas ſanguinis reconditum patentiſſimum veluti ſignum eundem glorioſum Chriſti martyrem denunciat. Totus autem titulus ita legendus meo quidem iudicio videtur: *Vpi coniuci Diniain in pace*.

Cepaſij titulus conſueto columbæ ramum palmæ deferentis ſigno, quod martyrij ſymbolum eſt, decoratur, vaſculum inſuper pretioſi cruoris tumulo affixum eundem pro Chriſto purpuratum fuiſſe præmonſtrabat.

Sepulchralis Herculij pueri titulus, ſacro Chriſti nomine, & palmis item conſpicuus redditur, ſed vaſculo ſanguinis, quem ille pro Chriſto effudit, apprime nobilitatur.

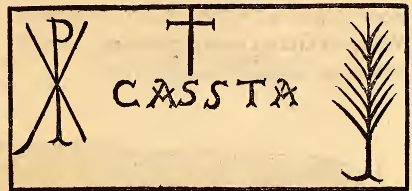
Duo

Duo iſti lapides, qui inter ſacra perſcrutandum Cœmeteria, in lucem venere, conſuetis martyrum ſignis, palmis videlicet, & columba prænotati, anonymi recenſentur: cum enim copioſus, vt iam diximus, aliquando interfectorũ pro Chriſto numerus eſſet, & frequens, ac confuſa interdum Chriſtianorum ſtrages contingeret, haud ſingulorum nomina, ſed præcipuorum dumtaxat, marmori inſculpendi opportunitas ſuppetebat: quamobrem quorum nomina pia Chriſtianorum manus aſſequi non poterat, eorundem ſepulchra martyrij ſignis prænotabat, & veneranda eorundem pignora intra Cœmeteriales ſpeluncas, ne merito cultu deſtituerentur, condita diligenti ſtudio poſteris commendabat, vt his duobus lapidibus comprobatum eſt, qui ſacris item cruoris vaſculis nobilitati illud Pſalmiſtæ iugiter fidelium auribus intonant: *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius.*

Verum ſepulchralibus titulis hactenus recenſitis alios inſuper ad huius primi tomi Subterraneæ Romæ calcem, quos inter perſcrutandum Cœmeteria paſſim in lucem non multis abhinc annis prodire contigit, & ab Illuſtriſſima Felice Rondanina, nulli prorſus impenſæ, aut labori parcendo, collectos, & pretioſorum inſtar lapillorum ſtudioſe inter ſacra recolendæ antiquitatis monimenta, ne ipſas inter rudium hominum manus obliuione intercepti perirent, ſeruatos, hic in ſtudioſi gratiam lectoris ſubtexendos duximus. Ex quibus profecto, ſi quando fides mutis lapidibus in venerandæ obſequium antiquitatis adhibenda eſt, & ipſa rerum Chriſtianarum facies elucet, & nonnulla curioſis oculis, atque auribus digna palam ſuppetunt, quæ etſi coniecturis, vti mos eſt, inhærendo, haud cuncta lapidibus rudi artificum manu inſculpta ſine ambiguitate aſſeri, ac ſine formidine defendi queant, animi tamen ſenſum innuendo potius, quam definiendo quid potiſſimum in rebus dubijs tenendum ſit, prudentis iudicio lectoris remittitur. Interim, amice lector, adinuentis, & alieno labore coaceruatis lapidibus fruere, & matronæ pietate inter cæteras conſpicuæ, ac de ſacra antiquitate optime meritæ, quæ hos tibi ſuſpiciendos, ac contemplandos offert, totum quod eſt, acceptum ſingulariter habeto.

Tituli ſepulchrales è Cœmeterijs nuper eruti.

Crux marmoreo huic titulo inſculpta expenditur.

Specioſus iſte titulus, qui Caſtæ nomine inſcriptus legitur, e Calliſti Cœmeterio vnà cum eiuſdem corpore a perſcrutantibus erutus, conſueta Chriſtianæ religionis ſigna, ſacroſanctum videlicet Chriſti nomen Græcis litteris de more expreſſum, palmam itidem a latere, velut nobilis martyrij indicem præſefert. Vnum tamen, quod in cæteris Chriſtianorum ſepulchris, præterquam in ſplendidioribus raro videre eſt, ſacroſanctum viuificæ Crucis ſignum ſupra nomen exculptum cernitur, ac ſi hoc nobili mulier ſigno prænotata ijſdem cum Apoſtolo vocibus ex ipſo tumulo, vbi iacet, exclamet: *Abſit mihi gloriari, niſi in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et illud: *Hos autem gloriari oportet in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, in quo eſt ſalus, vita & reſurrectio noſtra, per quem ſaluati & liberati ſumus.* Crux igitur Chriſtianorum tumulis affixa futuræ reſurrectionis, ac felicitatis ſymbolum eſt, vt Chriſtus illis apud Ioannem verbis teſtatus eſt: *Exaltari oportet filium hominis, vt omnis, qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Crucis enim ſignum olim, vel tũ apud Ægyptios inter Hieroglyphica ſigna extitiſſe, &

Gal. 6. Io. 3.

Vi-

Vitam venturam præsignasse aiunt. Diuino autem consilio eiuscemodi significatio huic præ cæteris litteræ indita est, quoniam Crux perennem perdito Orbi vitam peperit. De hoc autem crucis signo Ruffinus hæc ait: *Signum Dominicæ Crucis* inter illas, quas dicunt ἱερατικάς, id est Sacerdotales litteras, habere Ægyptij dicuntur velut vnum ex cæteris litterarum, quæ apud illos, elementis. Cuius litteræ, seu vocabuli hanc asserunt esse interpretationem: *Vita ventura*. Hæc ille. Socrates insuper: *In templo*, inquit, *Serapidis diruto & fundamentis conuulso, litteræ repertæ fuerunt lapidibus incisæ, quas Hieroglyphicas appellant. Erant formæ insculptæ, quæ Crucis habebant effigiem. Gentiles autem quidem ad fidem Christianam conuersi, qui litteras Hieroglyphicas accurate nouerant, formam Crucis, quid sibi veliet, interpretantur: Vitam venturam significare docent*. Certe Crucis signum, vitæ symbolum extitisse apertis apud Ezechielem prophetam verbis Deo præmonstrãte didicimus: *Omnem*, inquit, *super quem videritis Tau, ne occidatis*. Crux igitur fidelium frontibus insculpta gladium procul arcet, tumulis affixa mortem effugat, & animabus salutem, ac perennem vitam comparat, iuxta id quod Cyprianus edisserit: *Quod in signo Crucis*, inquit, *salus sit omnibus, qui in frontibus notentur, apud Ezechielem dicit Dominus: Notabis signum super frontes. Item in Exodo Deus ad Moysem: Et erit sanguis in signo vobis super domos, &c.* Iure igitur Crucis signum Christianorum interdum sepulchris ad resurrectionem contestandam affixum est. Vt enim Augustinus ait: *Si sancta Crux eleuata non esset, Christianus populus in æternum perijsset*. Hinc tam familiare Christianis Crucis signum iugiter extitit, vt vel vigilantes, vel dormientes hoc signo præmuniri viderentur, iuxta id quod olim Prudentius cecinit:

Fac cum vocante somno,
Castum petis cubile,
Frontem, locumque cordis,
Crucis figura signet,
Crux pellit omne noxium.

Christiani igitur signum, quo tam familiariter, dum viuerent, vtebantur, vel in Cœmeterijs dormientium instar locati sua præmuniri sepulchra voluere. Plura vero de Cruce, & salutari eius signo nos to. 2. lib. 6. Subterraneæ Romæ, cum de Christi nomine agendum erit, ad quę lectorem remittimus.

Ruff. l.2. hist. c.29.

Crucis signũ littera Sacerdotalis apud Ægyptios.

Socrat l.5. hist. c.17.

Ezech. c.9.

Cypr. l.2. cont. Iud.

Aug. ser 90. de temp.

Prud. hym.6.

ΘΗϚ ΝωΡδΗΑΡΝϚ ΝΑλλΗΕ ΡΝΡϚΗΝϚΗΝΝΝ
λΑΤΝϚΤΤΡωΦΗδΕ CΝΜΦΑΜΗλΗΑ ΤωΤΑ
ϘΝΗϚ ϚCΝΡΤ ΗΡ ΤΤΑΚΕ
ϚΥΘΦΗλΑΑΡCΗλλΑΦΕCΗΤ

Primo quidem titulus hic characteribus istis barbaris inscriptus hunc in modum legendus est, videlicet: *Hic Gordianus Galliæ nuncius iugulatus pro fide cum familia tota, quiescunt in pace Theophila Ancilla fecit.*

Sepulchralis hic lapis, qui palmã præfert, è Cœmeterio S. Agnetis Via Nomentana erutus, & Gordiani titulo prænotatus eundem insigniorem quempiam virum fuisse docet, qui totius Galliæ Romanum apud Imperatorẽ nuncij munus obiret. Verum quid nuncij nomen, & quid munus itidem præseferat, incompertum nobis est, cum apud scriptores eius mentio parum vsu venerit. Verum ex eo, quod vnà simul cum tota familia eum pro fide iugulatum fuisse describatur, asserendum nobis profecto videtur, publicum vtique, atque conspicuum munus Romanos apud Imperatores illum exhibuisse, cui pro fide vnà cum cæteris interempto ancilla, quæ superfuit, sepulchrum pariter, ac titulum hunc ad perpetuum monimentum posuit. Marmoreæ autem huius tabulæ pars altera, quæ barbaras has litterarum notas præferebat, ipso cum Gordiani corpore in Galliam anecta est. Relicta est hæc, quæ proxima corpus hærebat, vt nuncius cum titulo rei bene gestæ rediret in patriam, Romæ facti memoria duraret.

Nuncij quidem munus, nec publicum nec vnquam inter maiores, vel minores di-

dignitates numeratum apud auctores probæ Latinitatis reperiri norunt ij, qui Ciceronem, & optimos quosque norunt. Qui enim ad rem seu publicam, seu domesticam denunciandam præmittebantur, nuncij dicebantur. Varro nomen nuncij a verbo νέος, quod est nouus, vnde nouissimum deflectit, quod postremum a priscis illis, qui censoria seueritate incorruptum linguæ candorem retinebant, vitatum est, tanquam peregrinum, & nouum. Hinc apud Plautum in Amph. Seruus munus nuncij fungitur, Mercuriumque olim Deorum nuncium nuncijs, & lucro præesse commenti sunt. Porro legati nomen nuncio finitimum fuisse, & inde nuncium pro legato positum esse, pro corrupta temporis loquendi consuetudine, quam hæc inscriptio demonstrat, non obscuris argumentis conijcere licet. Sic a Cic. in Vatinium legati appellati sunt *nuncij* pacis, ac belli, & a Varrone legati dicti sunt, qui publice lecti, quorum opera peregre vterentur magistratus, quiue *nuncij* senatus ac populi essent. Liuius lib. 28. Lucius Scipio cum multis nobilibus captiuis *nuncius* receptæ Hispaniæ missus est. Similiter & oratores pro legatis accipi non semel a Virg. lib. 7. & lib. 11. notat Nonnius Marcellus, & Seruius ad ea loca:

Nuncij nomē vnde deriuet?

Mercurius Deorum nuncius.

Nuncij pacis, & belli.

Virg. Aeneid. lib. 7.

Tum satus Anchisa delectos ordinee ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet ramis velatos Palladis omnes.

Ad ea Seruius, ex omni qualitate dignitatum, quod & apud Rom. in legatione mittenda hodieque seruatur, & infra lib. 11.

Id. l. 10.

Iamque oratores aderant ex vrbe Latina
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes.

Idem Seruius: oratores legati a perorando pro repub. nominati, imitatus nempe Homerum in princ. Iliadis.

Homer. Iliad.

Ουνεκα τὸν Χρύσην ἠτίμησ' ἀρητῆρα
Ατρείδης ὁ γὰρ ἦλθε θοὰς ἐπὶ νῆας Αχαιῶν
Λυσόμενος τὲ θυγάτερα φερῶντ' ἀπερείσι ἄποινα.
Στέμματα ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Απόλλωνος
Χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ.

Hoc est:

Quoniam Chrysen contempsit sacerdotem
Atrides, hic enim venit ad celeres naues Græcorum
Vt redimeret filiam, ferens magnum pretium
Coronas in manibus habens longe iaculantis Apollinis
Aureo cum sceptro.

Vbi & verbum ἀρητῆρα æquiuocum adhibuit; deprecatorem enim significat præter sacerdotem, a quo oratoris originem deduxit Festus, orare enim est per preces agere, quod officium legati pluribus in locis expressit Cicero, sed præcipue V. Philip. *legatos decernitis, si vt deprecentur, contemnet, si vt impetretis, non audiet.* Quos oratores ad pacem, seu inducias componendas missos caduceatores etiam vocatos fuisse, præter Isidori auctoritatem plura suppetunt exēpla. Quare & illos similitudine Mercurij, cuius peculiare insigne fuit Caduceum, nuncios vocari potuisse, facile inclinauerim.

Oratoris nomen vnde originem traxerit?

Hæc igitur sunt, quæ fidem faciunt S. martyrem hūc Gordianum Romæ pro Gallijs cum legati seu oratoris munere fuisse, cum in more iam positum esset, è prouincijs, colonijs & municipijs ad Cæsares legatos mittere, quod ne ab alijs actum agam, satis sit adnotasse ex lib. 50. Digestorum titulo de legationibus, & lib. 10. Codicis eodem titulo, ex quibus multa Pancirolus in libello de magistratibus municipalibus cap. vlt.

Porro si rē coniecturis definire liceat, Gordianum hunc, vel pro aliquo publico negotio è Gallijs ad Imperatorem transmissum quidam arbitrantur, quod quidem negotium tunc maxime perurgeret, vel certe quod agentis vicem pro Galliarum Regno obiret: vel sane quod cum tunc temporis bellis Gallia perturbaretur, vel præses nouam aliquam Christianis persecutionem moliretur, Gordianus iste ad agendum pro Regno, vel pro sedandis bellorum tumultibus, vel pro reprimenda persecutione acturus in Vrbem aduenisset, re autem infecta pro labore in præmium martyrij palmam accepit. Quod publicæ autem necessitatis causa e prouincijs nuncij passim ad Imperatorem coram cum eo acturi mitterentur, locuples testis est Philo Iudæus, qui vnà cum collegis ann. Christi 42. a Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem missus est, de quibus isthæc

Gordianus Galliæ nuncius.

Baron. to. 1. an. 42. n. 3. hæc Baron. tom. 1. Annal. *Hoc igitur anno, non antea, vt alij putant, Philo Iudæus vnà cum collegis a Iudæis Alexandriæ agentibus legatus ad Caium Imperatorem missus est: ab Alexandrinis vero alij aduersus eos missi sunt legati, inter quos Apion Grammaticus Iudæorum infensissimus hostis.* Cuius item legationis meminit Iosephus: & quidem Philo egregium de sua ad Caium legatione commentarium conscripsit, vbi isthæc habet: *Placuit offerre Caio libellum continentem summam calamitatum, & earum deprecationem: id erat ferme compendium supplicationis prolixioris, quam per Agrippam Regem paulo ante miseramus.* hæc Philo. Et quidem quod huiuscemodi legationes mitti frequenter è prouincijs consueuissent, ipse Philo testatur his plane verbis, cum de sua ad Caium legatione agens, & se ab Imperatore expediendum fore asserit: *Missoque ad nos, inquit, Romulo, qui legationibus admittendis præerat, pollicitus est,* Caius videlicet, *se cogniturum nostram causam per otium.* Et postea subdit: *Quid sibi vult, quod cum adsint legationes propemodum ex omnibus Orbis regionibus, ait se nos solos auditurum: nec enim nescit nos esse Iudæos, contentos si æquaremur cæteris.* hæc Philo. Summa autem legationis erat, vt Caium ab inserēda in templum Hierosolymitanū eiusdem statua, quod Petronio Syriæ præsidi in mandatis dederat, auerterent, & pacatum haberent. Potuit igitur hic, dum legatione apud Imperatorem fungeretur, pro legato nuncius haud improbabiliter, vt aiunt, describi. Quod autem vel hi, qui legationes apud Imperatores obibant, nulla habita ratione passim pro Christi fide interficerentur,

Joseph. l. 18. antiq. c. 10.

Philo lib. de legat. ad Caiū

exemplo sanctorum martyrum Manuelis, Sabelis, & Ismaelis palam fit, qui cum pro Rege Persarum legatione fungerentur, a Iuliano occisi sunt, de quibus hæc in Martyrologio Rom. die 17. Iunij: *Chalcedone sanctorum martt. Manuelis, Sabelis, & Ismaelis, qui pacis causa apud Iulianum Apostatam pro Rege Persarum legatione fungentes, cum Imperatoris iussu idola venerari compellerentur, idque constanti animo recusarent, gladio feriuntur.* Potest insuper asseri, Gordianum a Gallicanæ Ecclesiæ Christianis, vt olim mos erat, ad Rom. Ecclesiam ad exhibenda mutuæ charitatis officia transmissum fuisse: haud enim nouum est, quod huiuscemodi legationes a Christianis mitterentur: nam vt res ad antiquiora tempora reuocetur, Ignatius martyr epist. ad Philadelphenses petit, vt Ecclesia, & Episcopus Philadelphiæ designent aliquem, qui Antiochiam Syriæ proficiscatur, & pacem eidem Ecclesiæ restitutam gratuletur, & vt ipse ait εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ πρεσβείαν, qui isthic sacra legatione fungatur. Idem quoque a S. Polycarpo petit talem nuntium, siue legatum mitti, ὡς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι, qui poterit Dei cursor vocari. Idem fieri petit ab Ecclesia Ephesiorum. Hinc apparet Ecclesiam primitiuam pacis, atque vnionis vinculum non solum epistolis mutuis conseruasse, sed etiam nuntijs peculiariter eam ad rem missis mutua caritatis officia inuicem præstitisse. Hæc sunt, quę in huius tituli elucidationē diuinantes potius vt in re dubia, quam certum quid definientes, proferimus, saniori lectoris iudicio rem totam sapienter definiendam remittentes.

Mar. Rom. die 17. Iun.

Pacis ac caritatis conseruandæ nuncij in primitiua Ecclesia.

PVER PANCHARIVS QVI NATVS EST III
IDVS IANVARIAE ET VIXIT ANNOS XX
ET MENSES OCTO ET DIES XLI

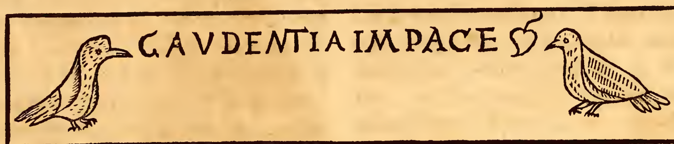
Hic quoque sepulchralis lapis ex Cœmeterio Callisti inter perscrutandū, luci redditus est, & Pancharium præsefert. Mirari autem non possumus, cur iste, qui bis denos vixisse annos, & eo amplius describitur, puer tamen nuncupetur,

tur, verum propter bonam indolem, ac miram innocentiam merito pueri nomen retinere potuit. Haud enim in ſcripturis nouum eſt, quod maioris ætatis viri, puerorum nomine appellentur. Certe Dauid puer a Saule vocatur, ait enim illi: *Non vales reſiſtere Philiſtheo, quia puer es, hic autem vir bellator ab adoleſcentia ſua*. Et tamen Dauid tunc temporis erat grādæuus, vir bellicoſus, & tam proceræ ſtaturę, vt arma Saulis illi pugnaturo aptari potuerint: quis enim neſciat, quod Dauid, priuſquam cū Goliath dimicaret, vir appellatus fuerit, quapropter quidā Sauli iſthæc retulit: *Ego vidi filium Iſai Bethlehemitem ſcientem pſallere, & fortiſſimum robore, & virum bellicoſum*. Et ſane haud ille puer erat, qui Saulis armiger factus fuerat, c. 21. & paulo poſt præpoſitus viris belli dicitur, quod munus prudentiam deſiderat iam maturam & ingenium pluſquam iuuenile, vt Sancius explicat. Potuit hic igitur pueri nomine etiamſi grandioris ætatis appellari. Niſi aſſerere quis velit titulum hunc vel a parentibus filio, vel certe a domino famulo ſuo inſcriptum fuiſſe: tunc enim pueri vocabulo magis congrue demortuo aptari videbitur. Sed in re iſta prudentis (cui plurimum deferimus) lectoris ſententia deſideratur.

Pueri nomen quomodo intelligendum ſit.

1. Reg. c. 17. v. 33.

1. Reg. c. 16. v. 18.

Titulus iſte ſepulchralis ex Cœmeterio Prætextati in lucem venit, in quo Gaudentiæ nomen vnà cum binis hinc inde columbis inſculptum cernitur. Porro columbam marmori deſignatam virginitatis ſymbolum præſeferre arbitramur. Nulla autem palma, vt in cæteris ſepulchris, ſed cordis dumtaxat effigies ferro inciſa contemplanda proponitur. Porro phraſis illa *in Pace* ſepulchralibus quandoque martyrum titulis aptari conſueuit, iuxta quod Eccleſia in Antiphonis Martyrū canit: *Corpora ſanctorum in pace ſepulta ſunt*. Et vt exemplo res comprobetur, Exuperantiæ videlicet, & Valerij martt. tumulis verba iſthæc *in Pace* inſcripta leguntur, quos tamen martyres extitiſſe inſculpta eidem marmori vaſa prunis referta, vel vaſa ſanguinis topho incluſa velut perſpicuæ martyrij notæ deſignant, vt nos prolixius lib. 6. Romæ Subterraneæ cap. 42. enarrabimus. Verum cum Gaudentiæ tumulus nullo alio martyrij ſigno prænotatus appareat, haud martyrem ex titulo dumtaxat pronunciandam eſſe credimus. Sed cum nil præterea animaduerſione dignum titulus præferat, haud diutius huic ediſſerendo immorandum nobis eſt.

Columba ſymbolum virginitatis.

Antiph. ad laud. de com. Mart.

SIC PREMIA SERVAS VEPASIANE DIRE
CIVITAS VBI GLORIE TVE AVTORI
PREMIATVS ES MORTE GAVDENTI LETARE
PROMISIT ISTE DAT KRISTVS OMNIA TIBI
QVI ALIVM PARAVIT THEATRV IN CELO

Sepulchralis iſte lapis, qui ſpecioſum vtique titulum præſefert, ex Cœmeterio D. Agnetis Nomentana Via erutus longam, ac maturam in perſcrutando indaginem prærequirit: vt enim totius tituli ſumma lectori innoteſcat, Gaudentius hic theatri alicuius exædificandi auctor extitiſſe perhibetur, quod ſub Veſpaſiano Auguſto excitatum eſt, cui tanquam illuſtris fabricæ architecto, ciuitatem aliquam dono ſe daturum ille pollicitus fuerat, verum re perfecta, velut Chriſtianus apud Imperatorem delatus, martyrium pro mercede ſortitus

tus eſt, ad quod concluſio ſepulchralis iſtius tituli alludere videtur.

Verum quoniam multiplices ſub vno eodemque titulo difficultatum ambages emergunt, vt ſingulis quoquo modo fiat ſatis, hæc præmittere voluimus, & primo quidem lapidem hunc haud ab impoſtore aliquo vllã ementiti recens tituli ſuſpicionem præſeferre ex aſpectu ipſo oſtenditur. Poteſt autem primo id de ipſomet Veſpaſiano intelligi, ſub quo etſi perſecutio palam aduerſus Chriſtianos non extiterit, clam tamen extitit, & martyres ſub eodem Imperatore in Martyrolog. Romano recenſentur, & præcipuus inter cæteros S. Apollinaris, de quo iſthæc: *Tandem Rauennam reuerſus ſub Veſpaſiano Imper. glorioſum martyrium conſummauit.* Hæc autem in notis ibidem Baronius: *Non ſic quidem, vt aliqua illius temporis fuerit in Chriſtianos excitata perſecutio, ſed quod ait Suetonius cap. 15. his verbis: Non temere quis punitus inſons reperitur, niſi abſente eo, & ignaro, aut certe inuito, atque decepto.* Hæc de eo Suetonius, quibus verbis aliquos ſub eius principatu excruciatos fuiſſe haud temere aſſeri poteſt. Verum ſi res melius expendatur, haud quidem de Amphitheatro, quod a Veſpaſiano erectum eſt, loqui titulum arbitramur, quia ſub Veſpaſiano, & Tito eius filio Impp. tanquam mitis ingenij principibus nulla, vt iam diximus, contra Chriſtianos perſecutio excitata fuit, ſed potius de Domitiano Veſpaſiani filio, & Titi fratre loqui forte putamus, qui Veſpaſiani quoque nomine, vt ex numiſmatibus patet, nõnunquam appellatus eſt. Potuit igitur Domitianus theatrum aliquod aut in Vrbe inſtauraſſe, aut alibi erexiſſe, cui operi eius iuſſu Gaudẽtius iſte præfectus fuerit, magnis illi pro mercede propoſitis exhibitiſque præmiorum elargitionibus, vt ciuitatis dono cumulandus foret: at odium pro gratia tandem recepit, delatus enim velut Chriſtianus, martyrio affectus, nobiliori in Cælis theatro auctus eſt, quod innuere videntur poſteriora tituli verba:

Præmiatus es morte Gaudenti lætare
Promiſit iſte, dat Chriſtus omnia tibi,
Qui alium parauit theatrum in Cælo.

Valde autem dolemus nullam annorum rationem ex titulo deprehendi poſſe, & fortaſſe numiſma aliquod intra ſepulchri vrnam a Chriſtianis illatum temporum indicium præferebat, ſed effoſſorum incuria, aut certe auaritia, aurum furto ſublatum, lutum dumtaxat ac lapidem perſcrutantium manibus offerri contigit. Et quidem numiſmata in martyrum ſepulchris apponi cõſueuere, & hoc noſtro ſeculo in Caij Papæ, ac mart. ſepulchro tria Diocletiani, ſub quo martyrio coronatus fuerat, numiſmata adinuenta ſunt. Titulus autem necem, quam Gaudentius pro Chriſto pertulit, prꝙmij inſtar amplam eidem lætitiæ cauſam exhibuiſſe teſtatur verbis illis:

Præmiatus es morte, Gaudenti lætare.

Verum alluſiſſe ad illa Petri Apoſtoli verba viſus eſt: *Si quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Et ad illud Matthæi: *Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in Cælis.* Congrue igitur, Auguſtino teſte, tanto, qui martyrium pro Chriſto patiuntur, feliciores, quãto miſeriores, qui illud fidei cauſa inferunt, pronuntiandi ſunt: *Tanto igitur,* inquit, *miſeriores, qui propter hoc nomen iſta faciunt, quanto beatiores, qui propter hoc nomen iſta patiuntur.* Vt nobis autem ex notis conijcere fas eſt, quibus interior lapidis pars inſculpta eſt, vxorem coniugi tumulum poſuit, & intra eundem ſibi quoque ſepulchri locum elegit, vt ipſæmet notæ innuunt, de quibus infra. Verum quæ diximus & quꝙ dici poſſent, prudentis arbitrio lectoris expendenda & aut reijcienda, aut approbanda relinquuntur, cum haud temere quid certi de titulo, qui multiplici rerum ambiguitate conſtat, & ſcatebris redundat, nos pronuntiare velimus.

Mar Rom. die 23. Iulij.

Veſpaſianus, & Titus optimi Principes.

Numiſmata in Martyrum ſepulchris.

1. Petr. mart. c. 5.

Aug. in Io. tract. 88.

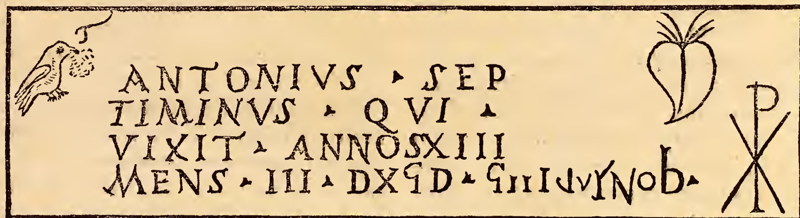
AVRELIA ❦ AVGVRINA ❦ HIC
EST

In interiore parte lapidis, quo ſepulchrum concluditur, titulus iſte Aureliæ Augurinæ nomine prænotatus legitur, in quo cum nullum palmæ, aut Chri-

Christiani nominis signum exhibeatur, vt nobis in re admodum subobscura cõijcere fas est, Aurelia Augurina, quæ isthic describitur, Gaudentij vxor marito tumulum vnà cum titulo posuit: quoniam vero se a mariti cõsortio seiungi ægre ferebat, cum consuetudo viros vnà cum vxoribus suis eodem tumulo locandos suaderet, se post morem vna cum viro, quem vnice dilexerat, locari voluit; quamobrem in interiori lapidis facie, mulieris nomen ex ipsius præscripto insculptum est. Et certe vxores olim vna cum viris eodem sepulchro illatas fuisse nouimus, quia quibus cõmunicamus viuis, communicamus & mortuis, & ipsiusmet coniugij lex dictare videtur, vt quorum animi coniuncti in vita fuere, eorundem corpora haud ab vnius, eiusdemque sepulchri consortio seiungantur: & vt res interim ad antiquiora tempora reuocetur, certe Tobias cum filium præceptis imbueret, de matris sepulchro illud iniunxit: *Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepeli: & honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ eius. Cum autem & ipsa compleuerit tempus vitæ suæ, sepelias eam circa me, siue (vt est in textu Græco) iuxta me in vno sepulchro.* Si autem ipsamet exurgentis Ecclesiæ tempora repetamus, viris, & vxoribus idem sepulchrum commune fuisse compertum est. Saphira enim Ananiæ vxor cum vir pretium ex possessionibus diuenditis, parte sibi per fraudem retenta, celasset, Petro eum grauiter redarguente, & perstringẽte illico expirans sepulchro illatus esset, vxor autem criminis conscia, & pœnæ pariter consors effecta, Petro vindicante, protinus corruit: *Confestim*, inquit, *cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes, inuenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.* En quam antiquus vxores vna cum viris tumulandi mos, qui ab ipsis Ecclesiæ incunabulis inoleuit. Haud igitur incongrue mulier ista se a viri, vel tum martyris consortio excludi voluit: sed tuum, studiose lector, in hac re iudicium sit.

Vxores eodẽ cum viris sepulchro condendi mos.

Actor. c.5. n. 10.

Antonij Septimini titulus è Cœmeterio Prætextati erutus breuem vitæ periodum, sed amplam martyrij coronam meritis eiusdem præsefert: vixit enim annos 13. illustratur lapis columbæ palmam deferentis imagine, & sacrosanctum Christi nomen consueto more expressum exhibet, cordis insuper interiectu lineæ subdiuisi imaginem, ex quo flammarum globi prodeunt, intuentibus contemplandam præfert, quod quidem vel ad amoris præcipui, quo is a parentibus diligebatur, significationem appositum est. Quos enim vere diligimus, eosdem nos ex corde diligere protestamur. Certe S. Augustinus sublatum quondam sibi morte amicum vehementer indoluit, vt ipsemet his verbis enarrat: *Quo dolore*, inquit, *obtenebratum est cor meum, & quidquid aspiciebam, mors erat, & erat mihi patria supplicium, & paterna domus mera infelicitas, &c. solus fletus erat dulcis mihi, et successerat amico in delicijs animi mei.* Et de illo rursum flebiliter loquens, cor sibi eiusdem obitu dimidiatum fuisse proclamat: *Ecce cor meum Deus meus, ecce intus vide, quia memini spes mea, &c. mirabar cæteros mortales viuere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius vnam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* Cum singularem

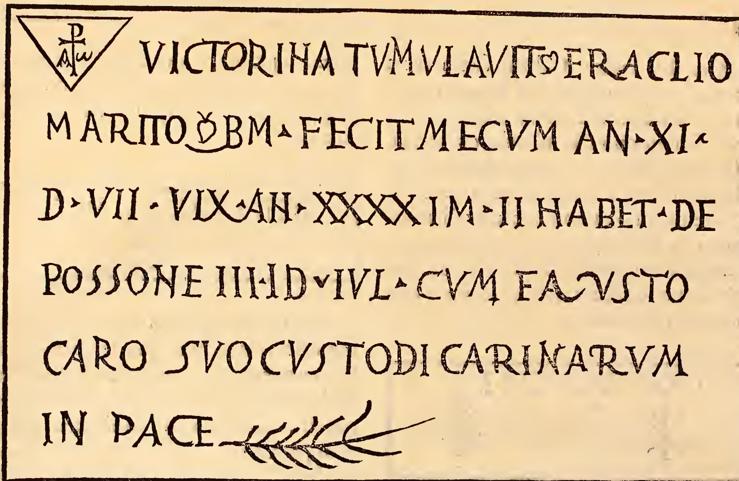
Cordis imago sepulchris insculpta quid innuat?

S. Aug. conf. l. 4. c.4.

cap.6. conf.

Cor dilectionis symbolũ.

rem igitur amoris vim, qua Septiminum hunc defunctum diligebant parentes, aut amici, designare vellent, exculpta marmori cordis imagine, quod amoris symbolum est, prænotarunt. Nisi forte quis asserat, ab eisdem amoris vim, quo iste in Deum suum ferebatur, flammis adumbratam fuisse, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, &c.* De quo August. *Amor meus pondus meum, eo feror, quocumque feror*. Notas autem, quæ ad tituli calcem exculptæ sunt, nullatenus hic exponimus, ne diuinare potius ignota, quam explanare videamur: sed sapienti lectoris iudicio interpretandas relinquimus.

Sepulchralis iste lapis è Cœmeterio Priscillæ erutus, qui martyrij palmam marmori insculptam præfert, Subterraneæ Romæ splendorē adauget, & veterum Christianorum pietatem palam edocet: sub triangulari enim forma sacrosanctum Christi nomen prænotatum conspicitur. Quæ quidem forma sanctissimæ Trinitatis symbolum est ob tres angulos, quos vna eademque figura continet. Hoc autem mysterium adumbrari a Christianis consueuit, de quo Prudentius cecinit: *Claro coruscat Trinitas mysterio*. Christi autem nomen duabus Græcis litteris A & Ω intermedium exhibet, de quo plane symbolo, quod solemne Christianis extiterit, plura alibi edisserenda a nobis erunt. Interim vero Eraclij martyris hic mentio recurrit, cui Victorina vxor tumulum, ac titulum hunc posuit.

Figura triangularis SS. Trinitatis hieroglyphicum.

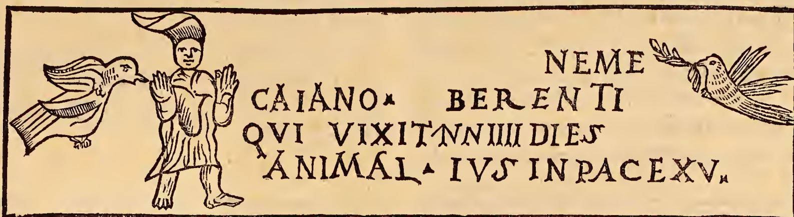
Verum quoniam de Carinarum custode hic mentio agitur, indagandum nobis est, quodnam hoc apud Romanos munus olim fuerit. Et quidem Carinæ, vici olim Romani nomē ad pedem cliui Capitolini erat, in quo domus Pompeij quondam fuit. Varro autem carinas dici putat, ab eo, quod hinc viæ sacræ caput καρα, Latine caput, oriretur, & Cic. in Para. hæc habet: *Manlius habuit ædiculas in carinis*. Vt plane autem rem assequamur, hæc apud Bartholomæum Manlium de Carinis leguntur: *Ea autem pars exquiliarum, quæ inter busta Gallica, Tabernolam, arcum Gallieni, ac Suburram comprehensa est, Carinarum nomen obtinuit: quod innuit Liuius, cum sexto belli Punici inquit, Flaccus Cos. media vrbe per Carinas exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit*. *Erant autem Carinæ, auctore Seruio, ædificia facta in modum Carinarum*. In eam igitur partem magis propendimus, vt regio ista, quæ Carinarum nomine appellabatur, peculiarem aliquem custodem habuerit, quod munus Heraclius iste, cuius mentio recurrit, tunc temporis obierit, nisi quis asserere velit, nauium, quæ carinarum etiam titulo veniunt, sub custodis titulo curam demandatam fuisse

Carinæ quid sint?

Manl. l. 4. c. 14

se

se. Sed prudens quisque lector, ne veritati ac antiquitati iniuria irrogetur, rem sibi pro arbitrio, nobis vltro optantibus, definiendum nouerit.

Alter hic lapis è Callisti Cœmeterio erutus imaginem pueri & binas columbas quarum altera oliuæ ramum tenet præsefert, in quo Caiani infantis nomen insculptum est, cuius item effigiem exhibet, cui breuis vita, sanguine pro Christi fide profuso, amplam martyrij mercedem in Cælis peperit. Vixit enim, vt nobis interpretari fas est litteras duas N N. annos quatuor dies xv. & martyrio coronatus decessit.

Constantij titulus in Callisti Cœmeterio inter perscrutandum vnà cum eiusdem corpore adinuentus martyrij symbolo, id est victoriali palmarum ramo, & sacrosancto Christi nomine, cuius gratia ille martyrio coronatus est, consuetis Græcis characteribus exculpto decoratur. Iure autem merito antiqui Christiani martyrum sepulchris palmam insculpere consueuerunt, victoriam enim post hostes deuictos palma aspectu præsefert: quapropter iusti, qui ante thronum Agni, in sanguine agni laureati consistunt, manu palmas in victoriæ, vtique symbolum præferebant: *Posthæc*, inquit Ioannes, *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis & linguis stantes ante thronum: & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum*. Victoribus quippe palma post superata laborum certamina debetur, & martyribus ipsis, qui de tyrannis, ac tartareis hostibus Christum palam confitendo, victoriam retulere, nobilis triumphi palma aptatur: de singulis enim hac communi phrasi Ecclesia vtitur: *Martyrij palmam adeptus est*. Sed de his hactenus.

Cur martyrũ sepulchris palmæ insculperentur?

Apoc. c. 7.

BERPIO IN PACE

Alter Berpij titulus, qui è Callisti Cœmeterio erutus fuit, paucis quidem verbis conceptus, ac marmori inscriptus, haud prolixiorem a nobis sermonem requirit. Cordis enim dumtaxat imaginem, & Christi nomen consuetis characteribus prænotatum intuentibus exhibet, illis additis verbis: *in Pace*, & congrue quidem, nam qui in Christo requiescit, in pace obdormire dicitur: *Christus enim est pax nostra*, vt Apostolus ait, & iusti in eodem dulciter obdormire in Cœmeterijs ad diem nouissimum surrecturi dicuntur, id quod regius Psalmista cecinit: *In pace in idipsum dormiam & requiescam, quoniam tu Domine singulariter in spe constituisti me*. Et de iustis Ecclesia peculiare illud vocabulum vsurpare consueuit, dormientium titulo eosdem appellans, qui nimirum dormiunt in somno pacis. Ista autem loquendi formula & martyribus aptari consueuit. Sed lectorem remittimus ad ea, quæ nos Tom. I. Romæ Subterraneæ Cap. 1. prolixius enarrauimus.

Christianorũ tumulus in Pace solemnis & cur?

Psal. 41.

Hæc sunt, quæ in recensitis sepulchralibus istis titulis suggerere nobis visum est, prudentis tamen iudicio lectoris rem totam discutiendam relinquimus. Ex Cœmeterialibus igitur lapidibus, quos hactenus descripsimus, probe vides amice lector, quot vbique sanctorum martyrum exuuijs, quot sepulchralibus immo trium-

triumphalibus titulis Subterranea Roma illustris reddatur, & quidem magis quam antiqua olim heroum suorum statuis, debellatarum prouinciarum triumphis, ac hostium denique trophæis, ac spolijs pariter cumularetur. Tu interim dum hæc oculis obstupescentibus deprehendis, illa Gregorij verba, quibus immensam beatorum martyr. multitudinem deuotus expendit, tecum ipse animo repete: *Totum mundum*, inquit, *fratres aspicite: martyribus plenus est. Iam pene tot, qui videamus non sumus, quot veritati testes habemus. Deo ergo numerabiles, nobis super arenam multiplicati sunt, quia quanti sint, a nobis comprehendi non possunt.* Et id iure quidem, vel ex eo conuinci potest, quod cum tot martyrum corpora, & tot sepulchrales eorundem tituli è Cœmerijs Vrbis Romæ huc vsque in lucem prodierint, nouo tamen ac mirando prodigio sacros hosce thesauros haud vnquam effodiendo ac eruendo exhauriri, ac deficere contingat, sed quotidie quod recens inde effodiatur, quod eruatur, Vrbi, ac Orbi, nullo prorsus interueniente decremento, suppetat.

Greg. hom. 27. in Euang.

Verum quoniam colligendis, coaceruandisque sepulchralium titulorum fragmentis, quibus Subterranea Roma pretiosis veluti gemmarum lapillis olim exornabatur potius, quam sternebatur, in præsens intendimus, & pij quique, ac eruditi viri operam, ac studium ijsdem certatim impendere satagerunt, inde factum est, vt Romana passim Musæa lydijs istis (vt ita dicam) lapidibus referta venerandam recolendæ antiquitatis faciem, & haud vllo vnquam obliterandam tempore memoriam, cunctis vel digito demonstrent. Nam, vt assidue aurum, quod in imis terræ visceribus latet, auara hominum manus requirere, ac ferro perscrutari non desinit, certe haud minus curiose deuota Christianorum pietas intra Subterraneæ Romæ viscera, antiquæ Christianitatis vestigia rimari iugiter destitit. Quocirca lapides, quibus primæua, beataque Christianorum secula explorari contingit, thesaurorum instar colligere, collectosque pari studio intra nobiles ad seruandum arcas, posteris transmittendi gratia recondere consueuit. Hi quippe lapides (vt quod verum est, fateamur) fundamẽtales prorsus Vrbis nostræ lapides sunt, quibus Roma, vel dum spiritali in subterraneis speluncis constructione exædificari cœpit, è tenebris in lucem emersit. Et quidem si ad lydios istos lapides, quibus aurea Christianorum gesta, ac lutea item sepulchra prænotabantur, mentis oculos conuertamus, lutei profecto videbimur, qui Christianam nunc fidem sectamur, si his, qui nos iam tempore præcesserunt, conferamur; vere etenim aurei, vere stabiles, ac marmorei quodammodo extitisse comprobantur, qui insectantium furori, constanti animo resistentes, inuicti pro Christo in acie perstitere. Quotus enim quisque præsentibus priora temporibus tempora obijciens, deplorandum illud Ieremiæ vaticinium adimpletum non probe intelligat? *Quomodo obscuratum est*, inquit, *aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij?* Ita plane ipsa nunc immutata rerum, ac temporum facie, obscuratoque primæuo morum Christianorum nitore, sepulchrales isti lapides, quibus antiqua Cœmeteria sanctuariorum instar decorabantur, dispersi passim vbique conspiciuntur, ita tamen, vt veluti quid antiqua religione sacrum, condigno a fidelibus cultu habeantur, & supra reliqua profanorum temporum, quæ supersunt, monumenta caput attollant. Iure enim merito istis potissimum marmorum fragmentis curiose asseruatis consonat, quod Zacharias prophetico olim spiritu edixit: *Quia lapides*, inquit, *sancti eleuabuntur super terram.* Ita plane sepulchrales Cœmeteriorum lapides, qui beatorum temporum sanctitatem intuentibus ingerunt, pretiosis lapidibus longe anteferendi ex imo in lucem prouecti curiose ab omnibus suspiciuntur, & quot notis exculpti sunt, tot laudum præconijs in orbe terrarum extolluntur. Quapropter Subterranea Roma lapidibus hisce, quibus primum pia Christianorum manu exculta, ac dedicata est, apprime nobilitatur, quos enim suis iam sepulchris affixit, inscripsitque titulos, eosdem plane antiquæ probitatis, ac primæui Christiani feruoris testatissimos indices erexit, præsignauitque: muti quippe lapides, quos hactenus memorauimus, diserte ac fideliter antiquam fidelium, qui præcessere, pietatem, vel mu-

Tituli veteres Christianorũ sepulchrales.

Huius temporis Christianorum cum antiquis collatio.

Ierem. c. 4.

Zach. c. 9. v. 17

Tituli sepulchrales antiquæ probitatis testes.

mutis, quos præferunt, characteribus posteritati indicant, & loquuntur. Vt probe autem studiose lector meministi, Iosue vir inter Israelitas rerum præclare gestarum gloria celeberrimus, bis senos, quos è medio Iordanis alueo lapides tulerat, ad perpetuum monumentum in Galgalis statuendos in hæc plane verba præcepit: *Quando*, inquit, *interrogauerint vos filij vestri cras patres suos, & dixerint eis, quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos, atque dicetis: Per arentem alueum transiuit Israel Iordanem istum.* Haud dissimili item ratione, cum innumeros istos sepulchrorum lapides, cœmeterialibus è cauernis erutos, qui nunc oculis obijciuntur, Christianorum quiuis has paginas percurrendo deprehenderit, semetipsum subinde interrogans, quid lapides isti tam studiose collecti portendant? tacito sibi in auribus personante responso, rubris eosdem exaratos notis conspiciens, patentes vtique martyriorum indices nactus, Christianorum innumeros sanguine pro Christo purpuratos, huius vitæ callem feliciter pertransisse comperiet. Coaceruamus igitur non martyrum dumtaxat, sed & antiquorum subinde Christianorum, vt vides, hic tibi lapides, quoniam piorum, ac studiosorum hominum manus istis curiose legendis, colligendisque hactenus elaborauit. Aurum quippe prompte libenterque impendit, vt vel perexiguum ab effossorum, perfossorumque manu lapidem referret, & recolendam Christianorum pariter tum pietatem, tum antiquitatem ab interitu vindicaret. Hos inter viros iure merito Lucas Holstenius Basilicæ Vaticanæ Canonicus, & sacræ cultor antiquitatis eximius recensendus videtur, qui sepulchrales istos titulos, quos infra subijcimus, è suo secretiore Musæo, vbi diligenter asseruabantur, vtpote in Cœmeterio D. Agnetis Via Nomentana inter perscrutandum adinuentos, quod Cœmeterium præ cæteris olim, vt infra suo loco enarrabitur, amplissimum, ac celeberrimum extitit, hic tibi vltro descriptos legendos, contemplandosque offert.

Iosue c. 4. v. 21.

Tituli veterũ Christianorũ quid doceāt?

IANVARIVS LEONTIDI
COIVGE
IN PACE.

AVR. CLEMENTINA.
L. PONTIO. EVGENIO
FILIO IN PACE.

SEPTIMVS.
SIRICAE. COIVGI.
IN PACE.

AQVILIAE PRISCE.
IN PACE.

ΝΥΜΦΙϹ ΕΝΘΑΔΕ
ΚΕΙΤΑΙ.

FELICISSIMA FILOMELO
CONIVGI
DVLCISSIMO. QVI VIXIT
MECVM. ANNOS. TRES
M. OCTO

ΑΕΙΒΕΡΕ ΜΑΞΙΜΙΛΑΕ ΚΟΙΟΥΓΕ
ΑΜΑΝΤΙϹ ΙΜΕ ΦΙΚΙΤ ΕΝ ΠΑΚΕ

DONATA NVNO SVO
TERTVLLO
CVM FILIA IN PACE.

EVTYCHES SORORE PATRICIAE
BENEMERENTI Q. B. ANN. XXX.

VR-

VRBICO. CESAVENTI
PATER FECIT

BINKENTIω BITAΛIC
EIC IPHNHN

AVSTERNIGROSE COIVGI
IN pACE

AELIVS ERMOGENES
BENEMERENTI

XPYCOΓONIT ETTYXIANω
EN EIPHNH

GRANIA BONA

AVR. DALMATIVS PATER
BENEMERENTI FECIT.

XPYCOΓONIAN EN EIPHNH

SPIRITO SANCTO
INNOCENTI. QVI
VIXIT. AN. PL. M. III.

VINCENTIA. IN PACE

HERCVLANVS. FECIT.
SIBI. IN. PACE

PAVLINVS. ROMANO
IN. PACE. QVI. VIXT. ANN. III
ET MENSIS. SEPTE

PENTADIVS. IN PACE
DEPOSITVS. XIIII. KAL. MAR

B. M
AVRELIVS. FELIX. FECIT. AVRELIE
SABBATIE. QVE. VIXIT.
ANN. II. M. VIIII.
DD. XVI. DP. NONIS.
NOBENBRES

DINDARVS. IN PACE

FLORENTIAE (vertical, left)
AVRELIA. FLORENTIA.
QVAE. VIXIT
ANNIS. XXXVIII. DIES XXV.
FECIT
CVM. DIONISIO. ANNOS.
XVIIII
MENSES. VII. DIES. XIII.
D. IDIB. AVG.
IN PACE (vertical, right)

ANTΩNI. CYNBIΩ. ΓΛYKY
TATH. KE. TEKNΩ. MHTHP
EZHCENMETA. AΛYΠIOY
ANΔPOC, EAYTHC, ETH. EI
KOC EIKE EΠTA. BION. AΛΛATTI
ΦIΛIA. BAPH. BAΛEPI. EΠICKO
ΠOY

DVLCISSIMO. FILIO. FAVSTINO
PATER. SIBI. ET FILIO.
SVO FECIT QVI VIXIT. ANN.
XVII. M. II. D- XVI
DP. XV. K. MAIAS. BENEMERENTI
IN PACE

CAECINE. ALEXANDRO.
CONIVGI
QVI. VIXIT ANNIS. VIII.
MEN. VII
DIES. XX. BENEMERENTI.
DVLCISSIMO FECIT

LVXVRI. IN PACE

HIC. QVIESCIT. ZOEIAO ⳩ PVER
QVI VIXSIT. ANNOS. XX.
ET. DIES. VI. DEPOSITVS
IN PACE
VI. KAL. FEBRARIAS.
DOMINIS NOSTRIS
FL. BALENTINIANO.
CONSVLIBVS

CNISMI. SVTORIS. ET
PELORINIS. CANTRICIS
VIX. ANN. XXX

AEMILIVS. ET. TIMOLEA. FECERVNT
FILIO. DVLCISSIMO. QVI. VIXIT. AN. IIII.
MENSIBVS. X. DIEBVS XXIII. REDDE
DIT XII. KALE. NOBENBRIS. IN PACE

OLIMPIVS. BIXIT. AN
NOS. TRES. MENSES. VN
DECI. DIES. DODECI
IN. PACE

VLVM COGI
MRAPTVM. A
ENERISLACT
DONVS SERMONIS
ERETRO MANISM
EPROBITVS IPSO INC
E PERIT QVOD NON SP
T TERRIS VT REDD
TIS. HIC FVIT SPES
VIIS COMPLEVITT
ER LACRIMIS COMPES
TVSQVEM TELLVS I
AVG ⳩ MEDIOL ⳩ PERDVCT
ET FL. EVODIO

Fragmentum murilis hisce ac truncatis verbis informe.

MERCV
RIALI
CONIVX
BENE
FECIT

KARITO. QVI. BIXIT. ANNOS. QVARACIN
TA. BONO. MARITO. BONE. MEMORIE.
QVI. FECIT. MECV. ANNOS.
VIGINTI. OSSA. TVA. BENE.
REQVIESCANT

CLAVDIANE. BENE
MERENTI. QVE VIXIT
ANNIS. VIIII. QVE
DEFVNCTA. EST
IDVS. IANVARIS. PARENTES. FECERVNT
IN PACE

Mul-

Multa item religionis Christianæ signa iam inde apud recolendæ antiquitatis homines vsu recepta, globuli quoque, necnon annuli, & symbola id genus alia eisdem inserta monumentis a perscrutantibus inter hos abditos Cœmeterialium locorum sinus inspiciuntur. Emanat ibi iugiter limpidissimus aquæ fons, qui accedentes, imo inter excurrendum iam defessos, anhelantesque mirifice refouet.

Signa Christianorum in sepulchris.

Reliquas tandem Cœmeterij eiusdem partes haud semel oculatissimus antiquitatum explorator Bosius perlustrauit, per multiformes aditus, quos in adiacentibus passim vineis reperiri contigit, ad vtramque videlicet Appiæ Viæ partem iter sibi obuium patefaciens. Verum nullibi prorsus sepulchralium inscriptionum titulos, aut picturas, vel aliud quid animaduersione dignum, aut posterorum memoria recolendum sese illi obtulit. Veruntamen de vna hac re certior vltro redditus est, totam scilicet regionem illam subterraneis vbique cryptis scatere, viarumque semitis, ac diuerticulis redundare, quas etiam longo interuallo vsque ad templum, quod in patentibus circum agris beatæ Virgini Annunciatæ pia fidelium veneratione dicatum est, protendi aduertit: quo potissimum loco perantiqui cuiusdam cubiculi vestigium, consuetamque in eo Pastoris in Euangelio descripti extantem adhuc imaginem contemplari licebat. Tandem vt de hoc celeberrimo Callisti Cœmeterio dicendi finem faciamus, opportune hic lector a nobis commonendus est, haud obscuris locum (de quo sermo recurrit) antiquitus monimentis illustratum fuisse: ibi enim haud pauci marmorei Sarcophagi, sacris vtriusque Testamenti historijs studiosa artificum manu exculpti recondebantur; quales & Vaticano in Cœmeterio quamplures olim extitisse recoluimus. Ex his tamen quos è tenebris in lucem emergentes nostra hæc ætas curiosis admodum oculis aspexit, sex dumtaxat in vineis iuxta D.Sebastiani Ecclesiam repertos, typis Bosius exprimendos, ac ipsi posteritati ad perennem antiquariæ rei memoriam commendandos omni adhibito studio curauit: ex quorum numero vnus dumtaxat demendus est, qui vtpote cum Tiburtinam apud Viam inter effodiendum innotuerit, inter perantiqua Cœmeterij S. Cyriacæ (vt nobis credere par est) monimenta, iure merito recensendus videtur. Horum autem omnium icones intuentium oculis vltro, libenterque subijcimus.

Templum Virgini Annunciatæ sacrum.

Sarcophagi marmorei.

Sarcophagus iste duplici figurarum ordine distinctus, cuius iconem oculis subiectam hic habes, in Callisti Cœmeterio extabat, atque olim in Ecclesia S. Sebastiani visebatur. Figuræ, quas in conchylio locatas conspicis, capite temporis iniuria diminutæ sunt, nihilominus alteram viri, mulieris alteram retulisse effigiem prompta est coniectura, & forte par quoddam coniugum nascentis Ecclesiæ haud abs re esse quis dixerit. Sacræ, quas lapis hic insignis continet, historiæ, licet omnibus obuiæ, paucis tamen hic enarrandæ sunt.

Io. 11. 44. I. In ordine igitur superiori Christi Domini Lazarum a mortuis excitantis imago contemplanda proponitur.

Matth. 14. 19. II. Idem Dominus, qui, vt famelicam in deserto turbam reficeret, panes diuinitus multiplicat: cophinos autem vnà cum panibus cruce signatis exsculptos illic quoque videre est.

Gen. 22. 10. III. Insculpta insuper obedientissimi Abrahæ vnicum suum immolare volentis imago repræsentatur.

Io. 9. 6. IV. Christus Dominus, qui cæco a natiuitate lumen oculorum prodigiose largitur.

Matth. 20. 34. V. Idem Dominus, qui Petro abnegationis culpam, quam patraturus erat, exprobrando prædicere videtur.

Gen. 3. 24. VI. Adam, & Eua humani generis progenitores, quos Deus irreuocabili illa sententia condemnat: In sudore vultus tui vesceris pane tuo.

Exod. 3. 5. VII. In ordine Sarcophagi eiusdem inferiori Moysis calceamenta sibi iussu Dei soluentis effigies in primis conspicitur.

Matth. 9. 20. VIII. Mulier deinde sequitur, quæ fluxu sanguinis diu laborauerat, & tacta vestimentorum Domini fimbria, incolumis euadit.

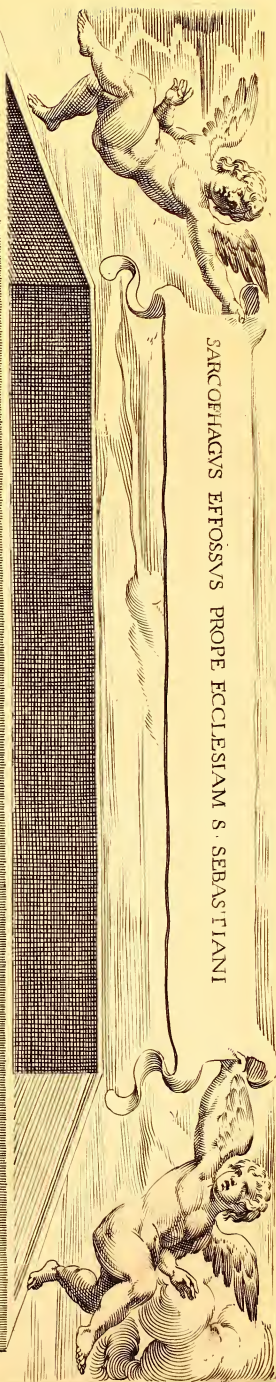
Io. 2. 7. IX. Initium signorum, quæ Christus Dominus ad gloriam, & potestatem suam orbi manifestandam patrauit, cum in nuptijs Canæ Galilææ aquam in vinum conuertit.

Io. 3. 2. 1. X. Propheta Ionas e naui in mare proijcitur, & aluum marinæ belluæ viuus ingreditur; tertio autem die in terram redditus, sub cucurbita recubare videtur.

Dan. 14. 30 XI. Daniel in lacu leonum, cui Habacuc cum panibus adstare cernitur.

Exod. 17. 6 XII. Moyses denique, qui percussa in deserto petra, largissimas inde populo producit aquas.

Sarcophagus autem in longitudinem palmos decem, in altitudinem quatuor, & dimidium, in profunditatem vero palmos quinque dumtaxat obtinet.

SARCOPHAGVS EFFOSSVS PROPE ECCLESIAM S. SEBASTIANI

Bini hi Sarcophagi marmorei (nisi forte vnum, & priorem alterius operculum esse dicamus) in Callisti Cœmeterio reperiebantur, in præsens vero in Villa Burghesia extra Portam Pincianam visuntur. Figuræ, quas continent, hæ sunt.

Matth. 2. 11. I. Conspici in primis illic datur in sinu Virginis Matris Deus infans, quem tres Magi adorant. Et paulo vlterius idem Christus in præsepio recubat, quem bos, & asinus, vt Propheta in spiritu longe ante præuiderat, Dominum suum agnoscentes, halitu suo veluti fouent.

Ionæ 2, 15. II. Bis illic quoque propheta Ionas exsculptus cernitur, semel vbi fauces balenæ ingreditur, atque iterum, dum triduo post in terram restitutus sub cucurbitæ vmbraculo requiescit.

Matth. 14. 19. III. Inferius deinde Christus Dominus Lazarum quatriduanum à mortuis excitare videtur: Martha vero ad eius pedes prouoluta, illum veluti adorat.

Io. 3. 7. IV. Idem Dominus, qui quinque panes, & duos pisces ad famescentem in deserto multitudinem satiandam diuinitus multiplicat.

V. Fecit Iesus initium signorum in Cana Galilææ, aquam in vinum vertens.

VI. Mulier quædam brachijs expansis orantis in morem.

Matth. 9. 20. VII. Mulier illa, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, aduoluta Domini pedibus, & tangens fimbriam vestimentorum eius, valetudinem impetrat.

Exod. 31. 18. VIII. Diuinus denique Hebræorum legislator Moyses, qui sitibundo in solitudine populo è silice largissimas educit aquas.

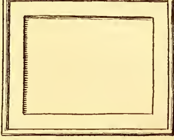
Prior

SARCOPHAGI DVO MARMOREI
EX COEMETERIO S. CALLISTI EFFOSSI

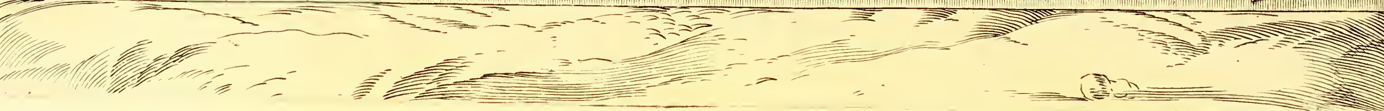

Prior è duabus his Arcis marmoreis in quadam vinea prope Aedem D. Sebaſtiani Via Appia iam pridem eruta in lucem prodijt.

Matth. 2. 18. Exſculptus in ea viſitur Chriſtus Dominus recens natus, cui bos & aſinus, halitu illum ſuo calfaciendo, obſequuntur. Tres item illic Magi conſpiciuntur, qui ſtella duce Hieroſolymas ad verum, æternumque Iudæorum Regem adorandum contendunt.

Longa eſt palmis quatuor, alta vero duobus & ſemis.

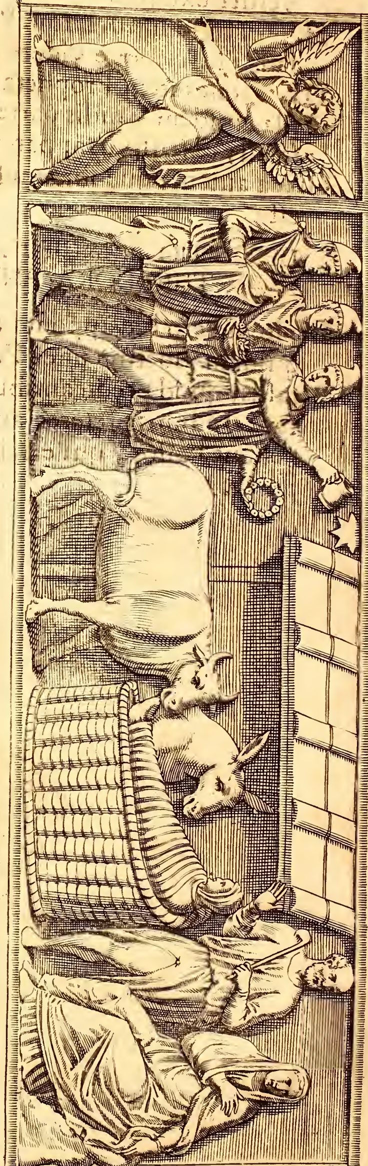
Altera reperta fuit Via Tiburtina, atque ideo è S. Cyriacæ Cœmeterio illam prodijſſe exiſtimant. Eas autem hic ſimul iunctas exhibemus propterea quod ambæ in ædibus Matthæi Maurelij in vico Burgundionum vulgo dicto ſitis extent.

Ionæ 3. 2. 1 Ionæ Prophetæ hiſtoria illic contemplanda proponitur: modo enim illum ingentis Ceti aluum ingredi, modo in terram reſtitutum ſub vmbraculo cucurbitæ recubare videas.

Longitudo huius Arcæ poſterioris palmos quatuor, altitudo vero duos dumtaxat æquat.

SARCOPHAGI DVO MARMOREI EFFOSSI PROPE ECLESIAM S. SEBASTIANI

I. Binæ hæ marmoreæ Arcæ prope Aedem D. Sebaſtiani Via Appia repertæ fuere. In priori Noe conſpici datur, qui columbam pacis cæleſtis nunciam extenſis manibus lętabundus veluti excipit.

II. Babylonicam trium Puerorum fornacem luculenter accenſam illic quoque videre eſt.

III. Ionas item Propheta, quem immanis balena deglutit, in illa eiuſdem lapidis parte, quę temporis iniuriam nonnihil paſſa eſt, exſculptus apparet.

Gręca autem, quę ibidem legitur, inſcriptio Latine ſic reddita eſt:

DEPOSITIO PRINCIPII ANTE VII. KALENDAS OCTOBRIS
THEODORA ANTE IV. IDVS SEPTEMBRIS.

In altera vero hic appoſita conſpicitur quædam mulier media (vt quidem videtur) inter Petrum & Paulum Apoſtolos, ideo fortaſſis, quod prędicantibus illis fidem Chriſti amplexata ea fuerat. In binis pręterea angulis viſitur celeberrimus ille Euangelicus Paſtor, qui erraticam ouem ſuis humeris ad ouile reportat.

Sarco-

SARCOPHAGI MARMOREI PROPE ECCLESIAM S·SEBASTIANI EFFOSSI
ΚΑΤΑΘ·
ΠΡΙΝΚΙΠΙΟΥ
ΠΡΟ·Ζ·ΚΑΛ·
ΟΚΤΩΒΡ·
ΘΕΟΔΩΡΑϹ×
ΠΡΟ·ΔΕ·Δ·ϹΕΠΤ·

Sarcophagus iſte marmoreus anno ſexcenteſimo ſeptimo ſupra milleſimum in Baſilica S. Marię Maioris, dum elegantiſſimum illud Paulini Sacelli ędificium extrueretur, repertus eſt, quem ad corpus cuiuſdam Cardinalis inibi recondendum eò delatum fuiſſe aiunt. Sacras in eo inſculptas hiſtorias hiſce paucis enarrare conamur.

I. Protoparentes, qui commiſſa inobedientię culpa, é loco voluptatis eijci, & irreuocabili à Deo lata ſententia ęrumnis, ac laboribus cum omni poſteritate addici videntur.

II. Paralyticus ſanitati redditus grabatum ſuum baiulans domum lętus contendit.

III. Chriſtus Dominus, qui in nuptijs Canę Galilęę rogatu Virginis Matris aquam in vinum mirè conuertit.

IV. Triumphalis Chriſti Domini introitus in ſanctam Ciuitatem.

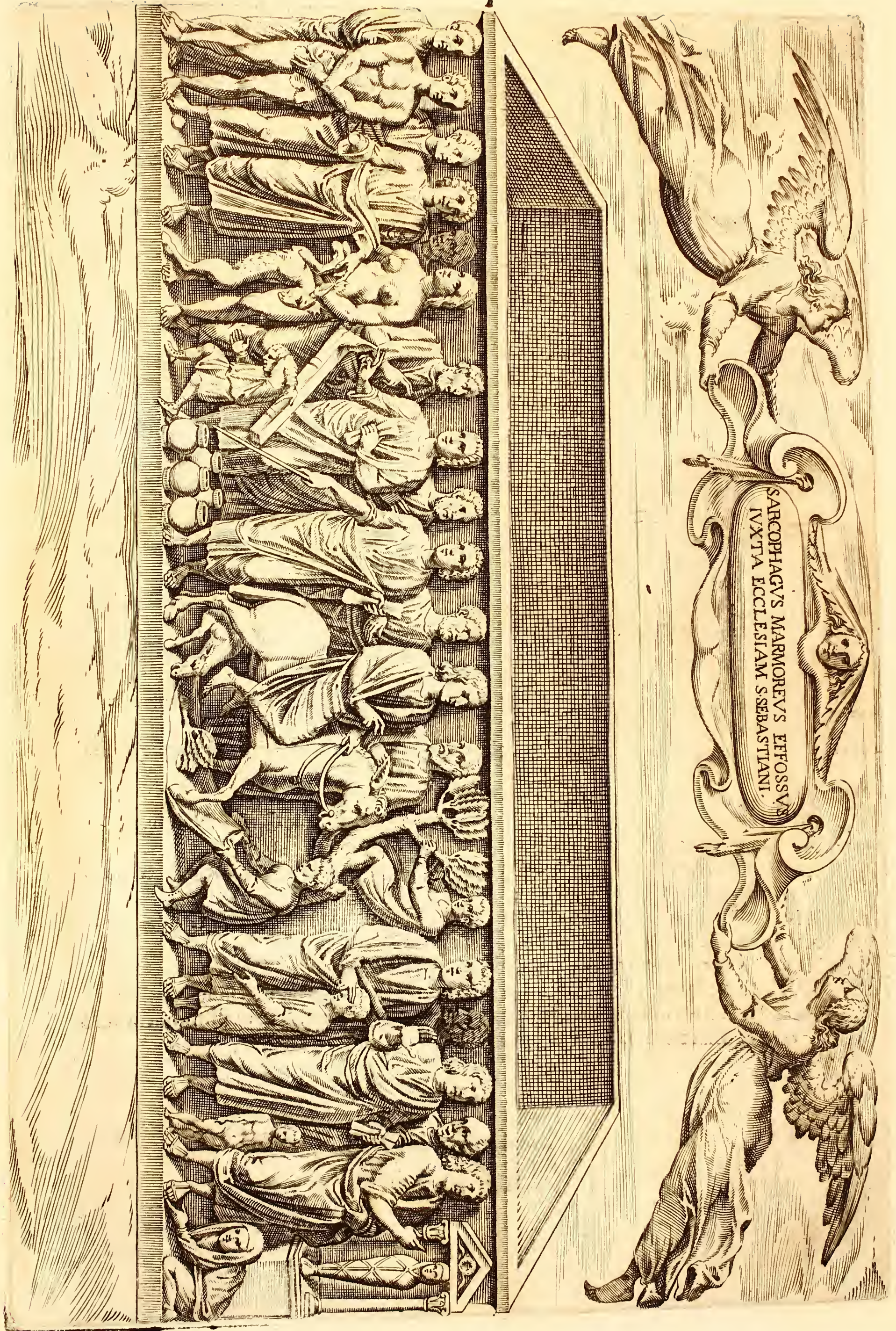
V. Idem Dominus, qui modico adhibito luto oculos cęco nato largitur.

VI. Chriſtus Dominus iterum illic cernitur, cui puſilla neſcio cuius imago inferius exſculpta adſtat, fortaſſis vnici illius, qui efferebatur, & quem miſericordia motus matri viduę reſtituit. Cordatus tamen lector, quid de hoc dicendum ſit, iudicet licebit.

VII. Denique prodigioſa Lazari quatriduani à mortuis excitatio: figura autem mulieris, quę ad pedes Domini prouoluta cernitur, Martham profectò refert.

Cęterum pręſens hic Sarcophagus longitudine palmos nouem cum dimidio, altitudine vero duos, & trientem dumtaxat exęquat.

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS
IVXTA ECCLESIAM S.SEBASTIANI.

Insignis hæc Arca marmorea bino figurarum ordine distincta in vinea Guidascorum prope Ædem D. Sebastiani eruta iampridem in lucem prodijt. Nunc in porticu celeberrimi Templi Pantheon visitur, ibi a præclaro, rerumque antiquarum amantissimo viro Francisco Gualdo Arimin. Equite S. Stephani posita, hac addita marmoreæ tabulæ incisa inscriptione:

AVSPICIIS EMINENTISS. PRINCIPIS
IVLII MAZARINI ROMANI S.R.E. CARDINALIS
HANC ARCAM MARMOREAM VETERIS
ET NOVI TESTAMENTI
FIGVRIS SCVLPTAM TANQVAM NASCENTIS ECCLESIÆ
ADVERSVS ICONOMACHOS TESTIMONIVM
FRANCISCVS GVALDVS ARIMIN: EQVES S. STEPHANI
E TENEBRIS IN LVCEM
HVC TRANSFERRI, ET VELVTI TROPHÆVM
ERIGI CVRAVIT
ANNO MDCXLVI.

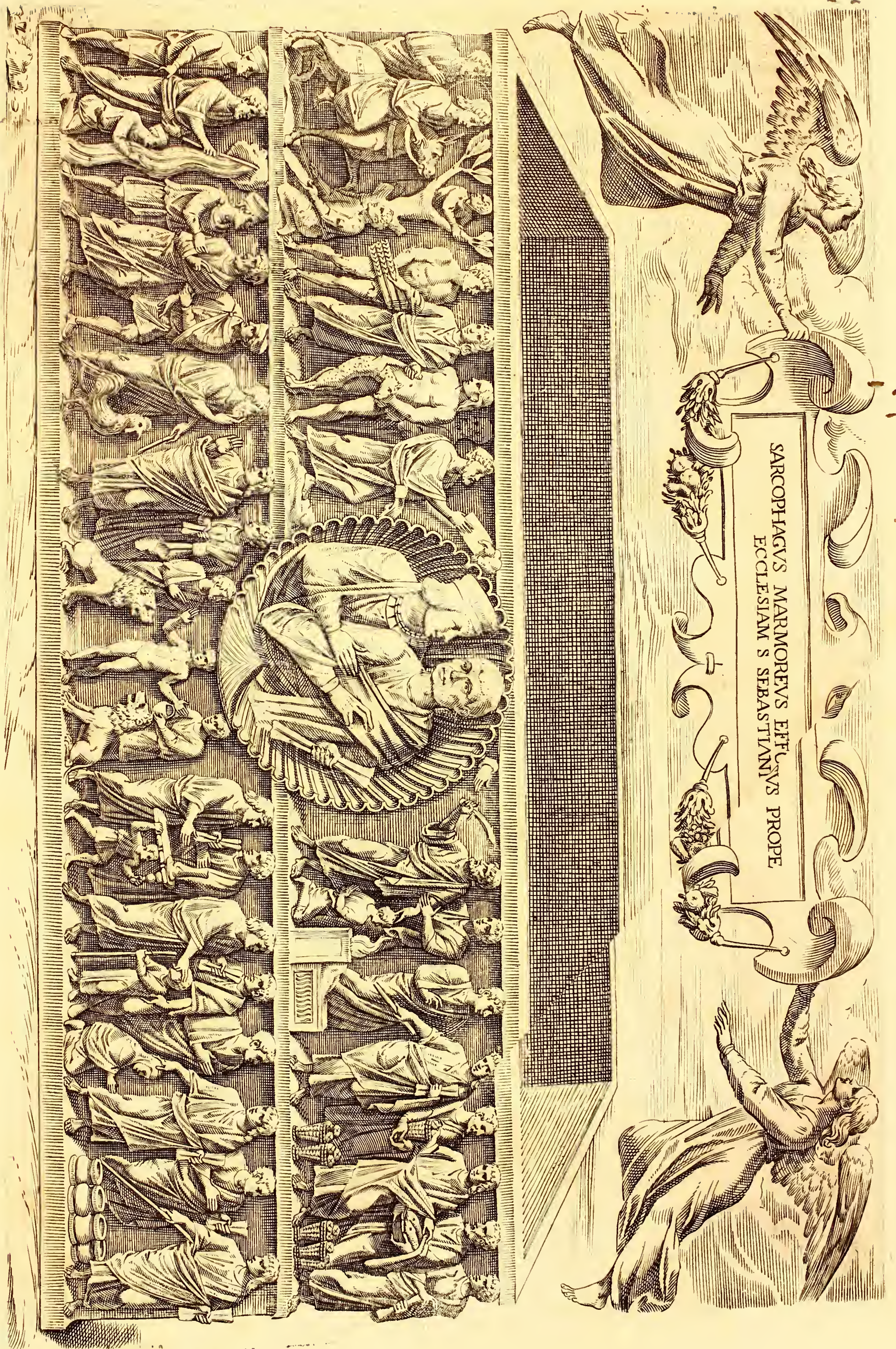
Historiarum, quas continet, enarratio verbis è sacro textu desumptis edita, atque æri eiusdem Arcæ simulacrum referenti, eodem Gualdo adnitente, hunc in modum insculpta fuit.

Matth.21.8. I. Ascendit Iesus Ierosolymam sedens super pullum asinæ.
Gen. 3.24. II. Factus est Adam reus mortis, eiecitque eum Deus de Paradiso.
Exod. 31.18. III. Deditque Dominus Moysi in monte Sinai duas Tabulas Testimonij lapideas scriptas digito Dei.
IV. Nascentis Ecclesiæ generosa soboles, quæ in hac Arca olim condita quieuit.
Gen.22.10 V. Abraham vnigenitum suum Isaac in holocaustum offerre Deo paratus est.
Io. 11.44. VI. Lazare veni foras.
Matth.14.19. VII. De quinque panibus, & duobus piscibus satiauit Dominus quinque millia hominum.
Exod.17.6 & ps. 77. VIII. Percussit petram, & fluxerunt aquæ.
Io. 18.25. IX. Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum.
Matth.20.34. X. Antequam Gallus cantet, ter me negabis.
Dan.6.16. XI. Missus est Daniel in lacum leonum, & Deus conclusit ora eorum, & non nocuerunt illi.
Io.5.8. XII. Tolle grabatum tuum, & ambula.
Io. 9.6. XIII. Fecit lutum ex sputo, & vnxit oculos eius.
Matth.9.20. XIV. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis.
Io.2.7. XV. Fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ aquam in vinum vertens.

Hæc autem Arca in longitudinem palmos nouem cum dimidio, in altitudinem vero tres, & dimidium obtinet.

Et

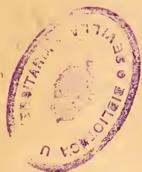

SARCOPHAGVS MARMOREVS EFFOSSVS PROPE
ECCLESIAM S SEBASTIANI

Et hęc demum ſunt, amice lector, quę in lucem, & ad notitiam noſtram perſcrutantium ſtudio, ac labore ex Cœmeterialibus Calliſti locis ſtudioſe hactenus perluſtratis delata fuere, hæc, inquam, quæ ipſis è tenebris eruta, atque ab obliuionis iniuria vindicata ſtudioſis viris, vt alienis diteſcant, & perfruantur laboribus, hic inſpicienda, & contemplanda propoſuimus. Accipe igitur tu quis es, & loca omni venerationis cultu condigna, etſi pede excurrere, ac oſculis, vt par eſt, proſequi non vales, oculis ſaltem obſequentibus a longe vel has intra paginas rimari, conceptiſque animo votis beatiſſimos martyres, eorundem inquilinos, ſalutare ne dedigneris: dum nos interim exhibiti quondam obſequij a Iacobo ſanctiſſimo patriarcha loco diuinis reuelationibus ac beneficijs exculto memores, qui ſacrę vt aiunt paginæ, *cum de ſomno euigilaſſet, erexit lapidem in titulum, & fundens deſuper oleum, dixit: Vere locus iſte ſanctus eſt.* Gen. cap. 28. Memores, inquam, recolendi huius obſequij, quod merito loci ſanctitas exigit, ſacris Subterraneæ Romæ Cœmeterijs, quæ hactenus perluſtrauimus, poſt primum feliciter abſolutum Deo aſpirante volumen, titulum hunc perpetuæ futurum venerationis monimentum erigimus, & conſecramus.

SISTE GRADVM TV QVIS ES O VIATOR:
Sacra hæc Vrbis, immo Orbis Cœmeteria ſunt, quæ inſpicis;
Horum nomina olim mortuorum inter oſſa tenebris conſepulta;
Rediuiua in lucem nunc ſub æternitatis omine prodeunt.
Perſcrutare, venerare.
Hæc videntibus vt vides inter latebras, mortuorum Monumenta tegunt,
Inuidentibus Monimenta detegunt immortalitatis.
Tot ibi trophæa, quot oſſa.
Quot Martyres, tot triumphi.
Immo tot palmæ, tot coronæ, quot tituli, quot tumuli.
Lege, haud luge: in ſanguine, in vulneribus funera, inuictorumq; militum victorias.
Antra quæ ſubis, muta quæ cernis marmora, vel dum ſilent, palam Romæ gloriam loquuntur.
Audi quid Echo reſonet,
Subterraneæ Romæ.
Hoſpes: ſepulta hic Roma eſt, inter tumulos iacet, ſed vel mortua viget,
Sed vel tumulata ſuos inter triumphos viuit.
Vrbs Orbem tunc maxime vicit, cum ſanguine victa, cum ferro vincta,
Cum lumine orbata eſt,
E tenebris clarior, ſecurior è latebris emerſit.
Marmorea, immo aurea (vt cernis) facta nunc, quę quondam lutea, lateritia,
Obſcura ſcilicet Vrbis Cœmeteria, totius patens orbis Theatrum,
Subterraneæ crebra inter rudera cauernæ, Tarpeia rupe excelſiores
Conſpicuæ, quam tenes, quam teris, Romæ fundamenta ſunt.
Pretioſa Martyrum pignora, terræ dum celant, Martyriorum titulos Cælo oſtentant.
Antra quę ſubſtant, Romanis altiora mœnibus, Capitolio illuſtriora,
Orthodoxæ fidei propugnacula, diuinorum promptuaria Sacramentorum,
Pro Chriſto militantium caſtra, palæſtræ.
Horrent hic adeuntibus ſaxa, pallent cineres, rigent ſepulchra,
Vbi fides tripudiat, purpura cruore rubet, charitas rutilat, feruet.
Ingredere Hoſpes, quid cunctaris?
Ad Subterraneum Romæ Cęlum tot ſydera, quot cadauera, quib præfulget, inuenies.
Quid loci incultam facibus rimando faciem ſtur?
Nobilium cultorum, incolarum corpora, exuuiæ hic iac t, quorum animi virtute exculti, Cælum iam tenen
Orbe, Cęlo ſublimiores.
Si legis ex titulis, ex Monimentis gendo diſces,
Quanto cruore, quanta conſtantia antiquis pr nde temporibus dimicatum;
Quibus nil antiquius fide, nil naritate recentius;
Iſthic inter mortuos Chriſtiani olim degeba, viuebant, ne inter viuos degendo, viuen o,
Heu! Chriſto rori compellerentur.
Hinc ab altari vitam quotidie haurieb nt, mox pro fide vitam cum ſãguine profuſuri.
Auguſta anguſta ier hæc locorum ſpatia ſpatiando,
Charitas, quæ cor dilcat, anguſtari, latere, premi haud potuit,

Ex antris vegetior in aream, in arenam prosiliens;
Subi amice Hospes,
Ne dedignere cauernas, dum luce orbatas vides, orbi tamen claras,
Tenebras Sole lucidiores hic solus videas.
Deuoto igitur pede, corde, oculis, osculis petito.
Fodinæ protinus (inquies) hæ sunt, quas cerno, haud cauernæ ferro (vt mos est) perscrutandæ.
Esto: attamen si terrę intra viscera aurum effodiendo requiris,
Aurea prorsus Subterraneæ Romæ viscera comperies.
Vna enim hęc pro luto aurum, gemmas pro lapidibus effodienti, perscrutanti offert,
Aureos quippe homines, ferro inhumaniter hominum rimante viscera,
Sua humaniter intra viscera excepit, abscondit, tutata est.
At aureos, quos accepit, ferreos, adamantinos ex antris ad certamen prouexit,
Vinci se rata, cum non haberet quos vinceret,
In suis iugiter cædi, cedere vix vnquam nescia, consueuit.
Audis, vides, quanti, vel in obscuro, splendidiores Sole triumphi clarent.
Subterranea ergo Roma, quam perlustras, illustri palmis Roma haud inferior
Inde enim merito palmam fert, quia conspicuę, cui subest, pręest,
dum ab imo caput attollit,
Mortuorumque exuuijs apprime onusta, adhuc inter tumulos, inter cineres viuit Deo.
Vis lector nosse, quantum speluncę Vrbis, septenis collibus præcellant?
Vel paucis dicito,
Monumenta hic quot video, vagientis incunabula fidei, religionis monimenta;
Munimenta Christi, Christianorum sunt,
Verè Martyrum sepulchris se pulchram Roma fatetur,
Cruore magis, quàm purpura rubens,
Fornices non Cęsarum, sed Cęsorum exuuijs nobiles,
Notas, ac titulos ferro, ac sanguine claros, insculptos ostentat.
Tument adhuc lutei viuentium pignoribus, vulneribus prędiuites tumuli,
Titulorumque apices vltro cruore madidi, cultroque incisi
Recisa Martyrum membra palmis coronant,
Et menti vel crebra inter mortis funera, fœnera immortalitatis propinant.
Hospes ergo si pius
Dum lætus latentes in letho thesauros lynceus introspicis,
Supplex loci sanctitatem, quæ Vrbi latens, Orbi iam patens est, venerare;
Et posthac sub luto aurum, Cælum sub cœno
Sub Roma Romam quęrito.

INDEX
RERVM MEMORABILIVM,
QVAE PRIMO ROMAE SVBTERRANEAE VOLVMINE CONTINENTVR.

In quo prior numerus paginam, alter vero columnæ numerum signat.

A

Cur

D

Ferae

H

I

Amphi-

Et in

L

Lana

MARIAE

S. Phi-

Ar-

Eius

V

FINIS.

